

Pauli Kettunen
Poliittinen liike ja
sosiaalinen kollektiivisuus

**Tutkimus sosialidemokratiasta ja
ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918—1930**

Societas Historica Finlandiae
Suomen Historiallinen Seura
Finska Historiska Samfundet

Historiallisia Tutkimuksia 138

Pauli Kettunen

**Poliittinen liike ja
sosiaalinen kollektiivisuus**

**Tutkimus sosialidemokratiasta ja
ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918—1930**

Tutkimus on otettu julkaistavaksi Suomen Historiallisen Seuran sarjassa Historiallisia Tutkimuksia Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan 22.10.1986 antaman painatusluvan perusteella.

Kannen suunnittelu: Rauno Endén

Kansikuva: Sosialidemokraattinen vaalikampanja Askolan Tiiläässä 30.6.1929.
Puhuja Arvi Hautamäki istumassa "punaisen vaaliauton" takana gramofonin vieressä. Työväen Arkisto.

ISSN 0073-2559

ISBN 951-9254-86-2

Gummerus Oy:n kirjapainossa
Jyväskylässä 1986

Esipuhe

Tämän väitöskirjan esitarkastajina olivat dosentti Jorma Kalela ja professori Hannu Soikkanen. Esitarkastuslausuntojensa lisäksi he esittivät yksityisesti hyödyllisiä korjausehdotuksia. Heiltä ja monilta muilta sain palautetta jo samaan tutkimusprosessiin kuuluneesta lissensiaattityöstäni.

Taloudellisista edellytyksistä minun on kiittäminen ennen kaikkea Suomen Akatemiaa. Päätyönäni saatoin tätä tutkimusta tehdä Valtion yhteiskuntatieteellisen toimikunnan tutkimusassistenttina, ja loppuvaiheessaan työ liittyi osuuteeni toimikunnan rahoittamassa Kontrollipolitiikan historia -projektissa. Myös Suomen Kulttuurirahastolta sain tukea. Julkaisemisväylän avasi Suomen Historiallinen Seura.

Kiitän kaikkia ihmisiä ja instituutioita, jotka ovat tukeneet tutkimuksen valmistamista ja julkaisemista.

Juankosken Siikajärvellä joulukuun 15. päivänä 1986

Pauli Kettunen

Sisällys

1. Johdanto	9
1.1. "Reformismin läpimurto"	9
1.2. "Työväen historia"	26
1.3. Sosiaalinen kollektiivisuus	33
1.4. Poliittisuus	36
1.5. Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus	43
2. Vanhan työväenliikkeen poliittisuus	50
2.1. Työhön liittyvien intressien artikuloinnin ehdot	51
2.2. "Poliittinen" ja "ammattillinen" järjestäytyminen	61
2.3. Poliittisuus	69
3. Vuosien 1917—1918 kokemus ja siitä tehdyt johtopäätökset ..	84
3.1. Odottavan vallankumouksellisuuden täyttymys	85
3.2. Ideologiset johtopäätökset vuosista 1917—1918	89
3.2.1. Vallankumousyrityksen oikeutus	90
3.2.2. "Alkuperäisiä vaistoja" vastaan	94
3.2.3. "Marxilainen keskusta" ja tietoinen reformismi ..	100
3.2.4. Nopea elpyminen	102
4. Työväestön sosiaalisen kollektiivisuuden tendenssit 1918—1930	105
4.1. "Yhteiskuntarauhan palautuminen maaseudulle"	105
4.2. Työmarkkinoiden vanhat rakennetekijät ja nopea teollistuminen	114
4.3. Työsuhteiden kahdenvälisyyden vaaliminen	122
4.3.1. "Taistelu työehtosopimuksista"	122
4.3.2. Yhtiöyhteisöllisyys	128
4.3.3. "Työn vapaus"	135
4.4. Ammattiyhdistysliikkeen aktionistisuus ja poliittisuus ..	139
4.4.1. Kiihotus ja sääntely	139
4.4.2. Poliittinen tietoisuus ja poliittinen legitiimisyys ..	153

4.5. Sosiaalisen kokemuksen politisoitumisen tendenssit	155
5. Sosialidemokratian organisatorinen suhde työväestön sosiaaliseen kollektiivisuuteen	163
5.1. Ammattiyhdistysliikkeen johtoaseman menetys	163
5.2. Sosialidemokraattien johtamat ammattiliitot	173
5.2.1. Vähäinen välitön aktionismi	173
5.2.2. Positiivinen ja negatiivinen edustuksellisuus	176
5.2.3. Aktioiden mahdollisuus ja vasemmistosuunta	182
5.3. Ammattiyhdistysliike ja puolue sosialidemokratian organisaatio- ja toimintarakenteessa	188
5.3.1. Puolueorganisaation eriytyminen	188
5.3.2. Kunta ja osuuskauppa	195
5.4. Johtoportaan kiinnittyminen työväenliikkeeseen	199
5.5. Kannattajat ja jäsenet	212
5.5.1. Kokonaismäärien muutokset	212
5.5.2. Sosiaalisen koostumuksen muutokset	216
6. Sosialidemokratia ja valtio	231
6.1. Hallitsemistapa, porvarillinen politiikka ja palkkatyö- suhteen ristiriidat	231
6.1.1. "Luja hallitusvalta" ja "kansanvaltainen valtioelämä"	233
6.1.2. "Keskustapolitiikka"	239
6.1.3. Porvarillisen politiikan yhtenäistyminen ja rikkinäistyminen	244
6.1.4. Kaksi työtätekevää kansaa	248
6.1.5. Valkoinen yhtenäisyys	255
6.2. Sosialidemokratian yhteiskuntapoliittinen konseptio	262
6.2.1. Kautskylaisen konseption hajoaminen	263
6.2.2. Sosialisointi 1920-luvun suomalaisessa socialidemokratiassa	269
6.2.3. "Valtiollinen kansanvalta" ja "luokkayhteiskunta"	276
6.3. Sosialidemokratian poliittinen toimintadispositio	283
6.3.1. Valtiollinen edustuksellisuus ja leirimentaliteetti	283
6.3.2. Parlamentaarinen reformipolitiikka ja keskustalaisuus	288
6.3.3. Valtiollinen integroituminen ja "itsenäisyyden" puolustus	300
6.3.4. "Valtiollisen kansanvallan" puolustus	307
6.4. Ammattiyhdistysliike sosialidemokratian ideologiassa ja politiikassa	316
7. Sosialidemokraattinen ammattiyhdistystoiminta	329
7.1. Konseptioiden ristiriidan esiinnousu	331
7.1.1. Haapalainen ja keskitetty ammattiyhdistysliike	331

7.1.2.	Järjestömuoto	336
7.1.3.	Tuotannon kontrolli	344
7.1.4.	Ammattiyhdistysliike ja valtio	351
7.1.5.	Ristiriitaiset kokemussyhteet ja tehtävänasettelut	355
7.2.	Vasemmistosuunnan dilemmat: ammattiyhdistysliike ja vallankumous, organisaatio ja aktionismi	356
7.2.1.	SKP:n ja Ammattijärjestön ristiriita	356
7.2.2.	Organisaation pysyvyyden tarve	363
7.2.3.	"Oikeisto-opportunismin" tendenssi	372
7.2.4.	"Kolmannen vaiheen" kriisi	376
7.3.	Organisaatio ja aktionismi sosialidemokraattisen ammattiyhdistystoiminnan dilemmana	380
7.3.1.	Sosialidemokraattinen kritiikki	380
7.3.2.	Reaktiivisuus ja keskitys	393
7.4.	Ammattiyhdistystoiminnan epäpolitisoinen ja valtiollistamisen tendenssit	397
7.4.1.	Ammattiyhdistysliikkeen legitimoinnin logiikka ..	397
7.4.2.	Valtion auktoriteetti ja työrauha	405
7.4.3.	Valtiolliset vaatimukset: autonomian laajennus vai puolueelle alistus?	417
7.5.	Ammattiyhdistysliikkeen yhtenäisyyden ongelma	422
7.5.1.	Yhtenäisyyden ja hajaannuksen haitat	424
7.5.2.	Hajaannusuhasta linnarauhaan	435
7.5.3.	Organisatorinen hajaannus	442
7.5.4.	Hajaannuksen mahdollistuminen	447
7.5.5.	Hoipertelijain yhtenäisyystavoitteen haaksirikko ..	452
7.5.6.	Sosialidemokraattien vaikeudet	468
7.5.7.	"Länsimainen ammattiyhdistysliike"	477
8.	Sosialidemokratia, demokratia, työväenliike	482
	Lähdeviitteissä käytettyjä lyhenteitä	494
	Lähdeluettelo	495
	Zusammenfassung	535
	Henkilöhakemisto	548

1. Johdanto

1.1. ”Reformismin läpimurto”

Tämä tutkimus kohdistuu suomalaisen sosialidemokratian vaiheeseen, jota historiankirjoittajat ja -tulkitsijat ovat luonnehtineet ”länsimaisdemokraattisen suunnan voitoksi”, ”vallankumouksen lipun vaihtamiseksi valtakunnan väreihin”,¹ ”demokratian valinnaksi”², ”kehitykseksi parlamentaariseksi reformipuolueeksi”³. Alustava kohteen- ja ongelmanmäärittäminen lähti siitä, että ilmiötä, johon tällaiset luonnehdinnat viittasivat, tuntuivat Suomen tapauksessa huonosti selittävän vastaavalle ilmiölle muualla esitetyt selitykset. Mutta ennen pitkää osoittautui myös, että oli yritettävä ylittää itse se asetelma, jossa kuvattaisiin ja selitettäisiin *reformismin läpimurtoa* suomalaisessa sosialidemokratiassa. Kysymyksenasettelu muotoutui alustavan ongelmanmäärittelyn kritiikin tietä. Tällä tiellä otettujen askelten esittely on tarpeen kysymyksenasettelun perustelemiseksi.

Miten ongelma sitten aluksi hahmottui? Hannu *Soikkanen* oli pohjennut vuonna 1967 ilmestyneessä artikkelissaan, ”miksi revisionismi ei saanut kannatusta Suomen vanhassa työväenliikkeessä”.⁴ Seppo *Hentilä* puolestaan kysyi vuonna 1979 valmistuneessa väitöskirjassaan, miksi reformismi murtautui läpi Ruotsin työväenliikkeessä ennen ensimmäistä maailmansotaa.⁵ *Soikkanen* ja *Hentilä* asettivat kysymyksensä tavalla, joka kuvastaa reformismintutkimuksen lähtökohtien yleisempää vastakkaisuutta. Onko reformismi luonnollinen valtavirta, jolta poikkeamista tai jolle päätyminen myöhäisyyttä tutkijan

¹ Puntila 1971, 140—142.

² Haavikko 1977, 117.

³ Soikkanen 1975, 418.

⁴ Soikkanen 1967a.

⁵ Hentilä 1979.

sopii ihmetellä? Vai onko se sivupolku maailmanhistorialliselta, val-lankumouksellisen työväenliikkeen edustamalta päätieltä, ilmiö, jo-ka sellaisena vaatii erityisiä selityksiä? Mutta reformismia eri suun-nista lähestyvinäkin *Soikkanen* ja *Hentilä* antoivat samansuuntaisia viitteitä tämän tutkimuksen ongelman hahmottumiselle. Näytti ensi-näkin perustellulta lähteä siitä, että työväenliikkeen historiasta oli yleisesti erotettavissa vaihe, jota voitiin kutsua reformismin läpimur-roksi. Yhtä selvältä vaikutti toisekseen, että tämä vaihe sijoittui Suo-men työväenliikkeen historiassa myöhemmäksi kuin Ruotsin tai Sak-san, vasta vuoden 1918 kansalaissodan jälkeisiin vuosiin. Kolman-neksi oli pääteltävissä, että ilmiötä selittivät Suomessa tärkeältä osal-ta toiset tekijät kuin useimmissa Länsi-Euroopan maissa. Huomio kiintyi nimenomaan ammattiyhdistysliikkeen merkitykseen.

Reformistista työväenliikettä koskevissa tulkinnoissa ammattiyhdis-tysliikkeellä on tavallisesti ollut tärkeä sija. On saatettu oppihisto-riallisesti korostaa sitä, että reformistisen käytännön tunnetuin teoreettinen perustelu, Bernsteinin revisionismi, antoi ammattiyh-distysliikkeelle suuremman merkityksen kuin Kautskyn ortodoksi-marxilaisuus⁶. Ammattiyhdistysliike on myös esiintynyt keskeisenä organisaatiohistoriallisena välijäsenenä sellaisissa reformismin selityk-sissä, joissa asetelmana on ollut aatehistorian ja poliittisen historian selittäminen talous- ja sosiaalhistorialla.

Esimerkiksi tunnettu englantilainen historioitsija *Eric Hobsbawm* on esittänyt, nojautuen lähinnä heuristisesti *V.I. Leninin* teoriaan ta-loudellisen ja poliittisen luokkataistelun suhteesta⁷, että Englannin työväenliike on jatkuvasti perustunut työläisten spontaaniin, välittö-mästi palkkatyöläisasemaan liittyvään kokemukseen ja tietoisuuteen. Tämä ei ole koskaan päässyt kohoamaan varsinaisen sosialistisen tie-toisuuden tasolle. Selityksenä on muun muassa se, että Englannin työväenluokka ja varsinkin sen ylimmät kerrokset olivat joukkotyö-väenliikkeen varhaisvaiheessa erityislaatuisesti sidoksissa Englannin asemaan kapitalismin keskusmaana. Englannissa ei myöskään kehiti-tyntä työväenliikkeen suunnan kannalta ratkaisevissa vaiheissa sel-laista vallankumouksellista ideologiaa, joka olisi ulkoapäin voinut yhdistyä työväenliikkeeseen.⁸ Työväenpuolue syntyi ammattiyhdistys-liikkeen jatkeeksi, valvomaan parlamentaarisesti ammattiyhdistysliik-

⁶ Näin esim. *Soikkanen* edellä mainitussa artikkelissaan (1967a, 183).

⁷ Yksinkertaistaen esitettynä *Leninin* käsitys oli, ettei luokkatietoisuus kehity pelkäs-tään työläisten välittömän taloudellisen taistelun pohjalta, jolta nousee vain "tra-deunionistinen", spontaani tietoisuus, vaan vasta puolueen johtamassa poliittisessa taistelussa. Tämän käsityksen *Lenin* esitti — *Kautskyn* vedoten — kirjassaan "Mi-tä on tehtävä?" (1902). *Lenin* s.a. c, erityisesti 319—321, 366.

⁸ *Hobsbawm* 1964, 334—342.

keen etua suhteessa valtioon.⁹

Hobsbawmin tulkintaan niveltyy ns. työläisaristokratiateoria. Sen empiirisenä referenssinä on ollut lähinnä juuri Englanti. *Lenin* liitti imperialismiteoriaansa jo Friedrich *Engelsin* esittämän käsityksen siitä, miten työväenluokan eräät ylimmät kerrokset, työläisaristokratia, tuottavat porvarillista ideologiaa työväenluokan sisällä¹⁰. Hänen mukaansa porvaristo voi imperialismiin vaiheessa ”lahjoa” työväenluokan huippukerrokset. Nämä saavat työvoimaansa myydessään osan imperialistisista voitoista. Työläisaristokratiasta muodostuu reformismin ja opportunistin perusta.¹¹ Viittaukset työläisaristokratiateoriaan, useimmiten tosin hypoteettiset, ovat olleet työväenliikkeen historian tutkimuksessa jokseenkin tavallisia, jo klassisista *Hobsbawmista* sekä DDR:läisestä Jürgen *Kuczynskista* alkaen.¹² Yrityksenä käyttää tätä teoriaa hyväksi empiirisessä tutkimuksessa voidaan mainita *Hentilän* väitöskirja reformismin läpimurrosta Ruotsin sosialidemokraattisessa työväenpuolueessa.¹³ Tässä kohden ei ole oleellista itse työläisaristokratiateorian pitävyys tai hedelmällisyys eikä siitä käyty keskustelu.¹⁴ Merkityksellistä on lähinnä se, että teoria viittaa todellisuuteen, jonka referenssein ammattiyhdistysorganisaatiolla voi olla reformismin selityksessä keskeisen välijäsenen paikka.

Läheisesti työläisaristokratiateoriaan liittyy varsinkin Saksan työväenliikettä käsittelevissä tutkimuksissa yleinen tulkinta, jota voidaan kutsua teoriaksi työväenbyrokratiasta tai organisaatiofetisismistä. Tässäkin, vallankumouksellisen marxilaisuuden murenemista kuvaavassa teoriassa ammattiyhdistysliikkeellä on olennainen sija. Sen mukaan organisaatioiden ja eritoten ammatillisten järjestöjen kasvessa niihin muodostui yhä eriytyneempi johtaja- ja toimitsijakerros. Se ei halunnut asettaa järjestöjä ja niille ehkä avautuneita vaikutusmahdollisuuksia uhanalaisiksi poliittisia tavoitteita tukevalla joukko-toiminnalla. Tämä johti siihen, että työväenliikkeen strategia hajosi autonomisiksi ”poliittiseksi” ja ”amatilliseksi” liikkeeksi. Siitä, mikä perimmiltään aiheutti byrokratisoitumisen ja organisaatiofetisismien, vallitsee ristiriitaisia käsityksiä, mutta ilmiön olemassaolosta

⁹ Esim. Miliband 1973, 17—18.

¹⁰ Työläisaristokratian käsitteestä Engelsillä (”Aristokratie in der Arbeiterklasse”) ks. Engels 1973, 194.

¹¹ Lenin s.a. a, 339, 410—414; ks. myös Kuczynski 1967, 303—305.

¹² Esimerkiksi Hobsbawm (1964, 316—343) on tarkastellut työläisaristokratiakäsitteen näkökulmasta Englannin työväenliikkeen yleistrendejä. Kuczynski (1967, 303—310) on puolestaan esittänyt huomautuksia työläisaristokratian ja ”työväenbyrokratian” suhteesta Saksan työväenliikkeessä ennen ensimmäistä maailmansotaa.

¹³ Hentilä 1979, erityisesti 26—31.

¹⁴ Keskustelusta ks. esim. Gray 1981; McClelland 1982.

tutkijat ovat olleet jokseenkin yksimielisiä.¹⁵

Suomalaiseen todellisuuteen kuvatuntyyppiset, ammattiyhdistysliikkeen merkitystä esiinnostavat reformismin selitykset näyttivät soveltuvan huonosti. Tämä päätelmä pohjusti ongelmanasettelua.

Vastatessaan kysymykseensä revisionismin vaikutuksen vähäisyydestä Suomen vanhassa työväenliikkeessä *Soikkanen* jo esitti, että ”erästä revisionismin edellytystä, vahvaa ammattiyhdistysliikettä, ei syntynyt eikä niin ollen siihen perustuvaa työntekijöiden turvallisuudentunnetta”.¹⁶ Tähän tosin voidaan hyvällä syyllä sanoa, että agraarisen Suomen työväenliikkeen erikoislaatu ei ollut niinkään ammattiyhdistysliikkeen heikkoudessa kuin poliittisen työväenliikkeen vahvuudessa. Yhtä kaikki ammattiyhdistysliike oli Suomessa heikompi kuin Skandinavian maissa, ja joka tapauksessa sen osuus työväenliikkeen kokonaisuudessa oli vähäisempi kuin yleisesti Länsi-Euroopassa.¹⁷ Ja paitsi koko työväenliikkeen vahvuus, myös poliittisen liikkeen määrällinen, sosiaalinen ja maantieteellinen laajuus ammattiyhdistysliikkeeseen nähden erotti Suomea Itä-Euroopan maatalousmaista. Niissä työväenliike rajoittui pääasiassa suurimpiin kaupunkeihin eikä, kuten Suomessa, kyennyt tunkeutumaan maaseudulle.¹⁸

Soikkasen mainitsema ”revisionismin edellytys” ei kuitenkaan ollut toteutunut vielä siinäkään vaiheessa, johon reformismin läpimurto suomalaisessa sosialidemokratiassa voitiin ajoittaa, kansalaissodan ja lapuanliikkeen nousun välillä. Monissa maissa työmarkkinoiden kollektiivinen sopimuskäytäntö yleistyi ensimmäisen maailmansodan jälkeen uudelle tasolle¹⁹. Suomessa niin ei käynyt. Käsityö- ja raken-

¹⁵ Saksan työväenliike oli empiirisenä referenssinä jo Michelsillä hänen esittäessään (1911) ”oligarkian rautaisen lain”. Tämän tulkintana ks. Palonen 1982. — Groh tulkitsee tämän ilmiön sosiaalipsykologiseksi välttämättömyydeksi, jonka lähtökohtana oli organisaatioskollisuuden muuttuminen työläisille yhteiskuntaan integroitumisen korvikkeeksi: ”Der ‘Organisationspatriotismus’, der - - - schliesslich die Einheit der Bewegung und die Erhaltung der Organisation zum höchsten politischen Wert erhob und sie durch die Zweck-Mittel-Vertauschung zum Organisationsfetischismus umbildete, trug - - - auf indirektem Weg zur Integration der Arbeiterschaft in Staat und Gesellschaft bei.” Groh 1974, 59. Ks. myös Matthias 1957, 178—185, — Fricke arvostelee jyrkästi sekä michelsiläistä että Grohin edustamaa tulkintaa, jotka hänen mukaansa virheellisesti asettavat synn organisaatiofetisismistä organisaatiolle itselleen. Hänen marxilais-leniniläisen tulkintansa mukaan synn ”opportunistimin” vahvistumiseen oli, ettei organisaatiota pystytty kehittämään imperialismin kauden uusia vaatimuksia vastaavaksi. Fricke 1976, 7—14”. Vrt. Abendroth 1969, 39—41; Abendroth 1970, 70—71.

¹⁶ *Soikkanen* 1967a, 192.

¹⁷ Ennen ensimmäistä maailmansotaa palkkatyöväestön enemmistö oli yleensä kaikkialla, Ruotsissakin (Kjellberg 1983, 269), ammatillisten järjestöjen ulkopuolella. Esim. Saksan vapaissa ammattiliitoissa oli vuonna 1913 2,5 miljoonaa jäsentä, mikä kuitenkin oli, toisistaan suuresti poikkeavienkin laskelmien mukaan (vrt. sama, 302; Schmidt — Seichter 1977, 80), vain pieni vähemmistö palkkatyöläisistä.

¹⁸ Vrt. Paasivirta I 1953, 194—196, 216—217.

¹⁹ Erityisesti Saksan osalta ks. Taft 1952, 272, 285.

nusalojen paikalliset sopimusperinteet eivät kyllä kansalaissodan jälkeenkään katkenneet. Mutta teollisuuden ja varsinkin suurteollisuuden yritykset kykenivät estämään ammatillisten järjestöjen pääsyn palkkatyöläisintressien tunnustetuiksi edustajiksi työmarkkinasuhteiden käytännössä. Varsinainen työehtosopimusjärjestelmä pystytettiin Suomessa vasta vuoden 1944 jälkeen. Ammatillinen järjestäytyneisyys pysyi 1920-luvulla alhaisena — tosin lähinnä vain sellaisessa vertailussa, jossa ”muut maat” rajataan Eurooppaan ja Eurooppa taas Skandinavian maihin, Englantiin ja saksalaisen kielialueen maihin²⁰.

Sitä paitsi sosialidemokratian yhteys ammattiyhdistysliikkeeseen oli 1920-luvulla ohuempi kuin vanhan työväenliikkeen aikana. Suomen työväenliikkeen jakautuessa ”reformistiseen” ja ”vallankumoukselliseen” suuntaan puolue toiminnan ja ammattiyhdistystoiminnan suhde nivoutui kahtiajakoon erikoisella tavalla. Edelliselle suunnalle lankesi pääosa työväenpuolueiden vaalikannatuksesta, mutta jälkimmäinen suunta sai johdon ammattiyhdistysliikkeessä. Vuosina 1919—1921 kommunistit ja vasemmistososialistit pääsivät johtoon useimmissa ammatiliitoissa ja Suomen Ammattijärjestössä. He pitivät enemmistönsä, kunnes sosialidemokraatit vuonna 1929 päättivät irtautua Ammattijärjestöstä. Syksyllä 1930 perustettiin sosialidemokraattien johdolla uusi keskusjärjestö, Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto (SAK). SAK:n ollessa perusteilla Ammattijärjestö joutui ”kommunistisena” lopettamaan toimintansa, ja se lakkautettiin vuonna 1931.

Ammattiyhdistysliike siirtyi Suomessa reformistiselle suunnalle — ”länsimaiselle” linjalle, jota sosialidemokraatit sekä oman aikalaissäsiteksensä että myöhempien historiantkirjoittajien mukaan edustivat²¹ — väkivaltaisella tavalla, sisäisen hajaannuksen ja valtiokoneiston ammattiyhdistysliikkeeseen kohdistamien toimien kautta, eikä kollektiivisten työmarkkinamekanismien kehittymisen tietä, kuten esimerkiksi *Hentilä* on selittänyt Ruotsin ammattiyhdistysliikkeen reformistumista²². Eikä sosialidemokraattien johtaman ammattiyhdistysliikkeen aikana 1930-luvulla saatu aikaan niinkään monta työehtosopimusta kuin kommunistien johtaman ammattiyhdistysliikkeen aikana 1920-luvulla.²³

Oli kaiken kaikkiaan perusteita johtopäätökseen, ettei ammattiyhdistysliikkeellä ollut reformismin läpimurrolle suomalaisessa sosialidemokratiassa samaa merkitystä kuin niiden maiden työväenliikkeis-

²⁰ Ammatillisen järjestäytyneisyyden alhaisuudesta esim. Ranskassa ks. Lorwin 1952, 333—339; Kjellberg 1983.

²¹ Ks. esim. Siipi 1967b, 81, sekä jäljempänä luku 7.5.7.

²² Hentilä 1979, 253—258.

²³ Vrt. Helelä 1969, 264, 294—; Savola 1969, 130; Knoellinger 1959, 119; Mansner 1981, 326—331, 430—436.

sä, joiden todellisuuteen edellä luonnostellut reformismin selitykset viittasivat. Oliko siis vain todettava, että eräs tavallinen reformismia selittävä tekijä ei Suomen tapauksessa ollut relevantti, ja jatkettava etsimällä muita selittäviä tekijöitä? Tällainen menettely olisi merkinnyt tutkimuksellisen haasteen ohittamista. Oli sen sijaan pysähdyttävä kysymään, eikö itse suomalaisen sosialidemokratian luonteen kannalta — eikä vain sen vaiheiden ulkoisen selittämisen kannalta — ollut jotenkin merkityksellistä, että ammattiyhdistysliikkeen asema ja sosialidemokratian suhde siihen oli se mikä oli.

Aikaisemmassa tutkimuksessa tätä kysymystä ei ollut asetettu. Aikalaisten tietoisuudessa ammatillisen ja poliittisen työväenliikkeen suhteissa vuosina 1918—1930 oli kysymys kommunistien ja sosialidemokraattien valtataistelusta ammattiyhdistysliikkeessä. Siihen on myös tämän ajan työväenliikettä käsittelevä historiankirjoitus rajoittunut.

Työväenpuolueiden historian tutkimuksissa ammattiyhdistysliike on esiintynyt kommunistien ja sosialidemokraattien valtataistelun ja ristiriitojen yhtenä areenana, kuten esimerkiksi *Soikkasen* sosialidemokraattisen puolueen historiassa²⁴, tai ulkoapäin tulevan poliittisen vaikuttamisen itsessään sisällyksettömänä kohteena, kuten Ilkka *Hakalehdon* väitöskirjassa vuosien 1918—1928 SKP:stä²⁵. Vastaavanlainen asetus, vain eri näkökulmasta, on ollut tavallinen myös ammattiyhdistysliikkeen järjestöhistorioissa. Sitä havainnollistaa 1920-luvun loppua kuvaava lainaus Marjaana *Valkosen* osuudesta SAK:n historian ensimmäisestä osasta: ”Ammattijärjestö oli ristitulella. Sosialidemokraatit ja SKP hyökkäsivät Ammattijärjestöä vastaan. Samaan aikaan se joutui porvarien tulituksen kohteeksi.”²⁶

Systemaattisempaan ja tiedostetumpaan sama lähtökohta on ollut sosiologian ja kansantaloustieteen piirissä tehdyissä ”teollisten suhteiden” tutkimuksissa. Niiden esikuvat ovat paljolti olleet siinä ”industrial relations”/”labor relations”/”labor economics”-tutkimuksessa, joka nousi toisen maailmansodan jälkeen etenkin Yhdysvalloissa ja Englannissa. Tutkimusasetelmiin on ollut sisäänrakentuneena, että ammattiyhdistysliike ja työväenpuolueet kuuluvat yhteiskunnassa eri alajärjestelmiin, toisaalta teollisten suhteiden piiriin, toisaalta poliittiseen järjestelmään, joiden välistä ulkoista vuorovaikutusta sitten

²⁴ Soikkanen 1975, erityisesti 385—386, 492—494.

²⁵ Tämä tutkimusasetelma ilmenee teoksessa noudatetusta SKP:n ja ammattiyhdistysliikkeen suhteen periodisoinnista, jonka ainoana kriteerinä on SKP:n vaikutusvalan kehitys Suomen Ammattijärjestössä. Hakalehto 1966, 210—; ks. myös sama, 1.

²⁶ Ala-Kapee — Valkonen 1982, 746.

voidaan selvittää.²⁷

Tutkittavaa ajanjaksoa käsittelevistä ”teollisten suhteiden” tutkimuksista tärkein on Timo *Helelän* lisensiaattityö vuosien 1919—1939 työnseisauksista ja teollisista suhteista, jo vuodelta 1957.²⁸ Siihen osittain perustuu myös hänen teollisuustyöntekijäin palkkojen muutoksia käsittelevä väitöskirjansa.²⁹ Työväenpuolueet ovat *Helelän* tutkimuksessa yksi monista ammattiyhdistysliikkeeseen ja sitä kautta työmarkkinasuhteisiin vaikuttavista tekijöistä, joskin Suomessa tärkeämpi kuin monissa muissa maissa.³⁰ Tässä suhteessa samantapainen asetelma on myös Matti *Savolan* ja Timo *Toivosen* lakkotutkimuksissa.³¹ Carl-Erik *Knoellingerin* näkökulma hänen yleisesityksensä Suomen työmarkkinoiden järjestösuhteista avautuu lähemmäs niitä ongelmia, joiden kautta tämän tutkimuksen kysymyksenasettelu muotoutui. Tosin puolueiden ja ammattiyhdistysliikkeen suhteiden käsittely vuosilta 1918—1930 ohentuu *Knoellingerilläkin* poliittisten ristiriitojen kuvaukseksi. Kuitenkin hän pohtii sitä, miksi ”politiikan” vaikutus ammattiyhdistysliikkeessä on ollut Suomessa tuntuvampaa kuin useimmissa muissa maissa. Näin hän tulee nostaneeksi esille tärkeän havainnon Suomen työväenliikkeen valtiollisuudesta.³²

Aikaisempi tutkimus oli tarkastellut ammattiyhdistysliikkeen ja työväenpuolueiden suhteita ulkoisina vaikuttamisen tai hyväksikäytön, parhaimmillaan vuorovaikutuksen suhteina. Tällaiset suhteet varmasti olivat todellisia, ja niitä oli aivan mahdollista tutkia. Mutta niiden apriorinen olennaisuus voitiin kiistää. Ulottumattomiin jäi tällä tarkastelutasolla kysymys siitä, mitä vuosien 1918—1930 suomalaiselle sosialidemokratialle merkitsi sen ja ammattiyhdistysliikkeen suhteen erikoislaatuisuus. Ja ellei taas tätä kysymystä asetettu eikä ammattiyhdistysliikkeen merkitystä sisällytetty itse ilmiön, kyseisen vaiheen suomalaisen sosialidemokratian, määrätyksiin, tuloksena näytti kaiken lisäksi olevan epähistoriallisia yleistyksiä.

Luonnehdintoihin ”länsimaisdemokraattisen linjan voitosta” tahi ”demokratian valinnasta” on ladattu kaksi toisiinsa kietoutunutta

²⁷ Tässä ei tarkoiteta yksinomaan Dunlopin tutkimuksen (1968) tapaisia tiukasti ottaen systeemitoteuttisia tutkimuksia — sellaisena on Suomessa pidettävä Urmak- sen väitöskirjaa (1975) —, vaan tässä viitataan yleisemmin työmarkkinasuhteiden tutkimuksen tapaan tarkastella näitä suhteita omana autonomisena alueenaan. Täl- laista autonomisointia on kritisoinut mm. Allen (1971, 19, 40—41), joka vaatii työ- markkinasuhteiden ja ammattiyhdistysliikkeen kehityksen ”sosiologista” tarkastelua yhteiskunnan kokonaiskehityksen osana.

²⁸ Helelä 1969.

²⁹ Helelä 1963.

³⁰ Helelä 1969, erityisesti 6.

³¹ Näiden tutkimusten kysymyksenasetteluista ks. Savola 1969, 2—5; Toivonen 1972, 36—39.

³² Knoellinger 1959, erityisesti 80—82.

yleistystä. Ensinnäkin annetaan ymmärtää, että vuoden 1918 jälkeen sosialidemokraattisessa puolueessa tulivat vallitseviksi sen keskeisimmät yhä nyky-yhteiskunnassa vaikuttavat ominaisuudet. Aivan suoraan tätä väittää ”kansakunnan linjaa” etsivä kirjailija Paavo Haavikko. Hänen historiantulkintansa on saanut vastakaikua muun muassa Väinö Tanneria 1980-luvulla rehabilitoimaan uskaltaneiden sosialidemokraattien historiatietoisuudessa³³. Haavikon mukaan ”socialidemokratian valinta” oli ”1920-luvun sisäpoliittisesti tärkein taussarja”. Sen tuloksena ”tänä aikana sosialidemokraattinen puolue saavutti Tannerin johdolla sen keskeisen aseman yhteiskunnassa, joka sillä siitämisin on ollut”.³⁴ Toinen luonnehdintoihin sisältyvä yleistys on se, että vuoden 1918 jälkeen suomalainen sosialidemokratia siirtyi lopullisesti kansainvälisen työväenliikkeen ”länsimaiselle” pääsuunnalle ja erityisesti ruotsalaisen sosialidemokratian linjalle. Merkkipaaluna on pidetty Väinö Tannerin sosialidemokraattista vähemmistöhallitusta 1926—1927.³⁵ Kumpikaan yleistys ei ole koskenut vain suomalaista sosialidemokratiaa, vaan vähintään implisiittisesti koko suomalaista yhteiskuntaa. Niihin on sisältynyt ajatus ”suomalaisen kansanvallan” jatkuvuudesta itsenäisyyden aikana ja sen ”länsimaisdemokraattisesta” tai ”pohjoismaisesta” luonteesta.

Kuvatut yleistykset ovat voineet tukeutua todellisiin havaintoihin suomalaisen valtion poliittis-juridisista muodoista ja sosialidemokraattisen puolueen suhteesta niihin, vieläpä osittain suoraan sosialidemokraattien omiin aikalaiskäsitteisiin sekä sosialidemokratian historialliseen itseymmärrykseen. Mutta mentäköön kaiken tämän alapuolelle, otettakoon näkökulmaksi *työväenliikkeen historia kollektiivisten tarpeiden artikuloinnin ja kollektiivisten intressien ajamisen historian*. Silloin sosialidemokraattisen puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen suhdetta on tarkasteltava sosialidemokratian itsensä määreinä. Jos näin tehdään, ei voida väittää, että suomalainen sosialidemokratia olisi 1920-luvulla kehittynyt sellaiseksi ilmiöksi, jollaisena se esiintyy ”etujärjestövallan” tai ”tulopoliittisen hallitsemistavan” Suomessa. Niin ikään on vähintään suhteellistettava suomalaisen sosialidemokratian yhtäläisyys ruotsalaisen sosialidemokratian kanssa, joka jo 1920-luvulla nojasi vahvaan, palkkatyöläisintressien edustajaksi pitkälti tunnustettuun ammattiyhdistysliikkeeseen.

Oliko siis tartuttava Ottar Dahlin esittämään historiantutkimuksen ”sosiaaliseen funktioon” ja keskityttävä vastustamaan ”kritiikitöntä yleistämistä”?³⁷ Tällaisen negativistisen lähtökohdan varaan tämän

³³ Suomen Sosialidemokraatti 16.3.1985 ”Kansakunnan viikko. Maan ja taivaan merkit” (Arvo Salo).

³⁴ Haavikko 1977, 115, 147.

³⁵ Ks. esim. Jutikkala 1977, 145—146, 153; Puntila 1971, 141—142; Paasivirta 1949, 73—74; Soikkanen 1975, 445—460.

³⁷ Dahl 1971, 100.

tutkimuksen kysymyksenasettelua ei ryhdytty rakentamaan. Oli vedettävä rajaa myös sellaiseen historian tutkimukseen, joka jää väärin yleistysten ja myyttien rikkojaksi. Kun kysymyksenasettelu alkoi muotoutua, tämä rajankäynti ei vielä perustunut siihen uuden "historialiikkeen" näkökohtaan, jonka mukaan sellainen tutkimus itse asiassa edistää ihmisten yhteyden katkeamista heidän omaan historiaansa³⁸. Perusteina olivat ennemmin historiallisen yhteiskuntatieteen³⁹ edellytyksiksi katsottavat käsitykset: yhteiskunnallinen todellisuus määräytyy historiallisesti; tutkimuksen on koetettava tavoittaa tätä määräytyneisyyttä jäsentäviä jatkuvuuden ja muutoksen ja yleisen ja erityisen suhteita — väittämättä silti näille suhteille ontologista statusta⁴⁰. Tämä tuotti kaksi kysymyksenasetteluun vaikuttanutta johtopäätöstä. Tutkimus ei ensinnäkään saanut rajoitettua osoittamaan, että suomalainen sosialidemokratia poikkesi 1920-luvulla ehdoiltaan ja sisällöiltään aiemmasta ja myöhemmästä. Yhtä vähän oli lupa tyytyä perustelemaan, että se myös oli jossain tärkeässä mielessä erilaista kuin sosialidemokratia muualla.

Ensinnäkin oli kysyttävä jatkuvuuden ja muutoksen suhdetta. Missä määrin Suomen työväenliikkeen muutokset vuoden 1918 jälkeen merkitsivät jo vanhassa työväenliikkeessä vaikuttaneiden tendenssien läpimurtoa? Ja mitä suomalaisen sosialidemokratian myöhemmälle historialle merkitsivät edellä esiinnostetut vuosien 1918—1930 erityisehdot ja -piirteet? Siinä vaiheessa, jolloin sosialidemokratia sitoutui parlamentaariseen tasavaltaan, kollektiiviset työmarkkinasuhteet eivät olleet institutionalisoituneet. Samaan aikaan sosialidemokratian yhteys välittömien palkkatyöläisintressien kollektiiviseen artikulointimuotoon — ammattiyhdistysliikkeeseen — oli ohut ja ilmeisesti ristiriitainen. Oli perusteltua olettaa, että tämä asetelma jätti suhteellisen pysyvät jäljet suomalaisen sosialidemokratian ideologiaan ja politiikkaan. Ja miten syvästi yhteiskunnallisiin suhteisiin ja ajatusmuotoihin ja siten sosialidemokratian ehtoihin rakentuivat vuoden 1918 jälkeisen yhteiskunnan sellaiset ominaispiirteet, jotka näkyivät muun muassa työehtosopimusjärjestelmän kehitymättö-

³⁸ Vrt. Kalela 1984.

³⁹ Tällä käsitteellä tämän tutkimuksen lähestymistapaa ei haluta sitoa siihen "historische Sozialwissenschaft"-iin, jota länsisaksalaisessa historian tutkimuksessa Hans-Ulrich Wehler ja Jürgen Kocka edustavat (erityisesti Wehler 1980; Kocka 1986, 162—174) ja johon kuuluu yhteiskuntatieteellisten teorioiden, kuten modernisoitumisteorioiden, hyväksikäyttö historiallisten kokonaisuuksien, rakenteiden ja vaikutussuhteiden osoittamiseen. Jäljempänä luvussa 1.2. täsmentyvät perusteet, joilla tämän tutkimuksen lähestymistapaa on mahdollista luonnehtia historialliseksi yhteiskuntatieteeksi.

⁴⁰ Ontologisoiva lähestymistapa näihin kysymyksiin näkyy selvästi varsinkin marxilais-leniniläisistä sanakirjamääritelmistä. Ks. Philosophisches Wörterbuch I 1974, 56—61, 650—652.

myydessä sekä SKP:n illegaalisuudessa? Ehkä nekin — eikä vain tasavaltainen valtiosääntö — elivät vuoden 1944 katkoksen yli?

Oli selvää, ettei tutkimustehtäväksi voinut ottaa vastaamista näihin kysymyksiin. Mutta tutkimuksen tuloksellisuuden kriteeriksi oli asetettava, miten se pystyisi avaamaan ja perustelemaan tämäntyyppisiä uusia kysymyksiä.

Sellainen historian tutkimus, jolle nykyisyyden ilmiöt ovat itsessään annettuja ja epäproblemaattisia, ei tähän kykene. Tämä koskee sekä ns. perinteistä historiaa, joka vaatii menneisyyden selittämistä menneisyyden ehdoilla, että ns. oman ajan historiaa, joka pitää tehtävänä nykyisyyden selittämistä menneisyyden avulla ja siinä tarkoituksessa kuvaa ja selittää menneisyyttä nykyisyyden ehdoilla eli lähtien niistä historiallisten prosessien tuloksista, jotka se ensin on todennut nykyisyydestä.⁴¹ On koetettava irtautua yksitasoisesta ja lineaarisesta historiankäsituksesta. Vasta sitten on mahdollista, ettei historian tutkimus vain selittäisi, tekisi ymmärrettäväksi tai legitimoi annettua nykytodellisuutta, vaan kykenisi tavoittamaan *sekä* menneisyyden toteutumattomia tai suljettuja mahdollisuuksia *että* nykyilmiöihin historiallisesti sisäänrakentuneita, tutkimuksen alkaessa näkymättömissä olevia elementtejä ja tendenssejä.⁴² ”Miten tähän on tultu” -konseptio, jossa ”tämä” on valmiina lähtökohtana, ei voi päästä kiinni yhteiskunnallisen todellisuuden monikerroksiseen historiallisuuteen.

Toiseksi oli vältettävä eksotisoimasta suomalaista todellisuutta, Suomen työväenliikettä, suomalaista sosialidemokratiaa. Se, että muualla syntyneet tulkinnot näyttivät huonosti sopivan tapaus Suomen vastaaviin ilmiöihin, oli käännettävä haasteeksi kansainväliselle tutkimuskeskustelulle. Tätä intentiota itse asiassa ilmensi jo päätyminen kysymään, mitä suomalaisen sosialidemokratian kannalta ”merkitsi” sosialidemokraattisen puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen erikoislaatuinen suhde reformismin läpimurroksi tunnistetussa vaiheessa. Tuon ”merkityksen” etsintä osoittautui sellaisen näkökulman etsinnäksi, josta voisi tavoittaa ei vain Suomen työväenliikkeen erityisyyttä vaan myös työväenliikkeen yleisiä konstitutiivisia aineksia ja suhteita, sentyyppisiä, jotka ovat tavallisesti jääneet reformismin tutkimukselta pimentoon.

⁴¹ Vrt. Barracloughin (1973, 19) ”perinteisen historian” ja ”oman ajan historian” erottelu. Esimerkiksi järjestöhistorioille tyypillisestä ”miten tähän on tultu” -konseptiosta (ks. esim. Ala-Kapee — Valkonen 1982, 12) Barracloughin oman ajan historia poikkeaa kuitenkin siinä, että hän haluaa tutkittavan nykyisyydessä *jatkuvia* prosesseja.

⁴² Tämä kaksisuuntaisuus on itse asiassa luettavissa Marxin Grundrissessa (Marx 1974, 26) esittämästä huomautuksesta, jonka mukaan ihmisen anatomia on avain (ein Schlüssel) apinan anatomiaan.

Oli välttämätöntä problematisoida reformismin käsitettä ja sen käyttötapaa.

”Reformismin läpimurtoa” ja myös myöhempää reformistista sosialidemokratiaa käsittelevä tutkimus on ollut vahvasti sidoksissa työväenliikkeen oman historian niihin poliittis-teoreettisiin vastakkainasetteluihin, jotka koskivat suhdetta Toisen internationaalin (1889—1914) marxismiin. Tutkimus on paitsi kohteinaan rekonstruoinut myös lähestymistavoissaan reprodusoinut kolmea suurta vastakkainasettelua. Ensimmäinen oli se revisionismin ja ortodoksimarxilaisuuden ristiriita, jonka keskushahmoina olivat Eduard Bernstein ja Karl Kautsky. Toisena oli vastakohta, joka ensimmäisen maailmansodan ja Venäjän vallankumouksen yhteydessä avautui bolsevikkivallankumouksen oikeutuksen kyseenalaistaneen Kautskyn ja hänet luopioksi tuominneen V.I. Leninin välille. Kolmas reformismin tutkimusta suunnannut vastakkainasettelu liittyi siihen kritiikkiin, jota 1920-luvulla erityisesti Karl Korsch ja Georg Lukács kohdistivat Toisen internationaalin ortodoksimarxilaisuuteen, sen puutteelliseen Marxymmäryykseen, sen historiankäsityksen mekanistisuuteen.⁴³

On mahdollista erottaa myös kolme reformismin käsitteen määrittelytapaa, jotka jossain mielessä liittyvät kuhunkin edellä mainittuun vastakkainasetteluun. Ensinnäkin reformismi on määritelty vallankumouksellisuus—reformistisuus -dikotomian kautta. Se taas on saanut sisältönsä, kuten länsisaksalainen marxilais-funktionalistinen poliitikantutkija Bernhard *Blanke* on esittänyt, toiminnan logiikasta, jossa peruskategorioita ovat tavoitteet ja keinot. Reformismi on tarkoittanut joko asteittaisia, rauhallisia, ei-vallankumouksellisia keinoja sosialistiseen tavoitteeseen tai sosialistisesta tavoitteesta luopumista ja tyytymistä kapitalismin rajoissa toteutettaviin uudistuksiin tai sitten näitä molempia, reformismin kahtena eri muotona taikka sen kahtena yhteenliittyvänä komponenttina.⁴⁴

Toinen määrittelytapa on rakentunut ensimmäisen päälle. Jos ensimmäinen on saanut tarpeelliset välineensä Kautskyn ja Bernsteinin ristiriidasta, toiseen on tarvittu jo Leninin ja Kautskyn vastakohtaan antamia aineksia. Määrittely on perustunut reformismin merkitykseen kapitalistiselle järjestelmälle. Reformismin on sanottu olevan

⁴³ Korschin tunnetuin kritiikki ortodoksimarxilaisuutta vastaan sisältyi hänen vuonna 1929 julkaisemaansa kirjaan ”Die materialistische Geschichtsauffassung” (Korsch 1974), joka oli Kautskyn kaksi vuotta aiemmin ilmestyneen samannimisen teoksen arvostelu. Lukács arvosteli ortodoksimarxismia vuonna 1923 ilmestyneessä esseekoelmassaan *Geschichte und Klassenbewusstsein*, varsinkin kirjoituksessa ”Was ist orthodoxer Marxismus” (Lukács 1968). — Korschin niin Kautskysta kuin Leninistä irtisanoutuvaan linjaan kuuluvana ks. myös Mandelbaum 1974.

⁴⁴ Ks. *Blanke* 1978, 384.

olemukseltaan ideologiaa ja politiikkaa, joka ylläpitää kapitalismia peittämällä sen luokkavastakohtia ja kriisejä ja heikentämällä työväenluokan vallankumouksellista subjektiviteettia.⁴⁵

Kolmannen määrittelytavan tutkimushistoriallinen tausta voidaan luonnostella seuraavasti. Ns. yliopistomarxismien nousuun Länsi-Euroopassa 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa kuului yhtenä, erityisesti Saksan liittotasavallassa vaikuttaneena juonteena, että paneuduttiin etsimään aitoa Marxia läpi vääristävien teoriakerrostumien. Näistä ensimmäiseksi oli havaittu — 1920-luvun ”vasemmistomarxistien”, kuten Korschin, ja ns. Frankfurtin koulun löytämisen kautta⁴⁶ — Toisen internationaalin marxismi. Aidoksi Marxiksi kohotettiin pääomasuhteen paljastaja, poliittisen taloustieteen kritiikin Marx. Tätä tietä reformismi, jonka voima oli voitu tunnistaa esimerkiksi ”sosiaalivaltioiluusiosta”⁴⁷, määrittyi kapitalismiin immanentisti kuuluvaksi, itse palkkatyöhön kiinnittyväksi tietoisuudenmuodoksi. Tämä merkitsi menemistä kummankin ensiksi mainitun määrittelytavan taakse. Ei riittänyt, että reformismi esitettiin tavoitteiden ja keinojen valintana, jota tosin selitettiin yhteiskunnallisilla tekijöillä, mutta jota itseään tarkasteltiin ikään kuin yhteiskunnallisten suhteiden ulkopuolella tapahtuvana toimena. Reformismi oli sen sijaan jotain kapitalistisiin suhteisiin sisäisesti liittyvää, jotain, joka voitiin vallankumouksellisesti ylittää vasta sellaisessa teoreettisessa ja käytännöllisessä projektissa, joka paljasti pääomasuhteen olemusmääreet kapitalismin *reaalisten* näennäisyyksien takaa. Eikä riittänyt, että reformismia käsiteltiin petoksena ja siinä merkityksessä kapitalismin ylläpitäjänä. Reformismin ”funktionaalisuus” kapitalismille yhdistettiin pikemmin senkaltaisiin kysymyksiin kuin työvoiman uusintamistarpeiden täyttämiseen.⁴⁸

Mutta liitetäänpä reformismin käsite työväenluokan strategian ja taktiikan abstraktioihin, integraation toteuttamiseen porvarillisessa yhteiskunnassa tai kapitalismispesifeihin tietoisuudenmuotoihin, se suhteutuu kapitalismiin ”yleensä”. Ongelmat ovat ensinnäkin siinä, miten reformismi ja kapitalismi suhteutetaan, ja toiseksi siinä, millainen pätevyysala miten tahansa määritellyllä reformismin käsitteellä on sosialidemokratian tutkimuksessa.

Reformismin ja kapitalismin suhde on totunnaisesti esitetty — ja nyt ollaan hieman eri tasolla kuin edellä kolmen määrittelytavan erottelussa — joko niin, että reformistinen työväenliike vaikuttaa ka-

⁴⁵ Reformismin tämännäisyyksensä marxilais-leniniläisyyksensä määrittelyinä ks. esim. *Ideologie des Sozialdemokratismus in der Gegenwart* 1971, 9—21; *Philosophisches Wörterbuch* II 1974, 1033—1034.

⁴⁶ Vrt. Schanz 1973; sama 1982, 12—15, 89—90; Buckmiller 1981, 19—20.

⁴⁷ Vrt. Müller — Neusüss 1971.

⁴⁸ Näin esim. Finn Hansson 1978, erityisesti 65—72.

pitalismiin, rajoittaa sitä, korjaa sen synnyttämiä epäkohtia, tai niin, että reformismi on kapitalismin ehtojen objekti, ellei suorastaan kapitalistiluokan käskyjen toimeenpanija. Kummassakin tapauksessa on jääty siihen, mitä ranskalainen Christine *Buci-Glucksmann* ja ruotsalainen Göran *Therborn* ovat kritisoineet modernia ”sosialidemokraattista valtiota” käsittelevässä kirjassaan: kapitalismin historia ja työväenliikkeen historia ovat tutkimusasetelmassa kaksi eri historiaa.⁴⁹ Niiden välille esitetään ehkä hyvinkin vahva mutta vain ulkoinen vaikutus- ja riippuvuussuhde.

Kuitenkin on myös monin tavoin yritetty ylittää tätä erillisyyttä. Edellä kuvattu reformismin kolmas määrittelytapa, jossa reformismi liitetään itse palkkatyömuotoon, edustaa yhtä lähtökohtaa. Pohdinta on silloin keskittynyt Marxin kapitalismin teorian eli poliittisen taloustieteen kritiikin ja reformismin kritiikin suhteeseen, kuten esimerkiksi tanskalaisilla Finn *Hanssonilla* ja Peder Laerke *Nielsenillä*.⁵⁰ Yritys hahmotella operatiivisia lähtökohtia sellaiselle tutkimukselle, jossa reformismin historia ja kapitalismin historia yhdistyisivät, sisältyy *Blanken* teeseihin ”palkkatyön uusintamisen systeemistä”, johon reformismi sijoittuu ja jonka ristiriitoja se ambivalentisti sekä artikuloi että institutionalisoi.⁵¹ Ja jo *Suomen työväenliikkeen historia* -kirjassa (1976), jonka kirjoittajakollektiiviin kuului, oli samansuuntainen, vaikkakin teoreettisesti karkeammin perusteltu kantava ajatus. Jussi *Turtolan* kehittelyjen pohjalta työväenliikkeen (sosialidemokratian) historiaa periodisoitiin siten, että perusteena oli työläisten asemasta nousevien vaatimusten ja kapitalistisen järjestelmän uusintamisvaatimusten muuttuva suhde.⁵²

Reformismin ja kapitalismin historiallinen ja/tai looginen yhteensiotominen ei kuitenkaan ole ongelmattonta. Siihen perustuneet konseptiot ovat yhdeltä osin olleet välijäsenenä länsieurooppalaisen vasemmistosivistyneistön ajautumisessa siihen poliittis-maailmankatsomukselliseen kriisiin, joka on näkyvillä 1980-luvulla. Oli omaksuttu johtopäätös, että reformismi oli jotain paljon vahvempaa kuin petokselista poikkeamista työväenluokan taisteluhistorian päälinjalta. Osoitautui kuitenkin ylivoimaiseksi yhdistää tähän johtopäätökseen perustuvaa teoreettista reformismin kritiikkiä olemassaolevan työväenliikkeen käytäntöön. Seuraavaksi johtopäätökseksi tuli monelle, että työväenliike kokonaisuudessaan — eikä ehkä vain nykyolemukseltaan, vaan historialtaankin — tyhjentyi reformismin käsitteeseen ja

⁴⁹ Buci-Glucksmann — Therborn 1982, 37.

⁵⁰ Hansson — Nielsen 1980. — Reformismin teorian historian luonnosteluna samasta näkökulmasta ks. Hansen — Marquart — Sørensen 1977.

⁵¹ Blanke 1978, erityisesti 386—389.

⁵² Turtola 1973; Suomen työväenliikkeen historia 1976, erityisesti 21, 175—176, 417.

että antikapitalistisia potentiaaleja oli ryhdyttävä etsimään sen ulkopuolelta.⁵³

Riippumatta siitä, miten perusteltuna tätä poliittista johtopäätöstä pidetään, historiallisen pitävyyden kannalta voidaan sen sijaan arvoitella ajatuksia reformistisen työväenliikkeen "välttämättömyydestä". Tällainen implikaatio on itse asiassa kätkeytynyt kaikkiin edellä hahmoteltuihin reformismin käsitteen määrittely- ja käyttötapoihin. "Välttämättömyyden" merkitykset vain ovat poikenneet toisistaan.

Toisen internationaalin aikana reformismi oli apologeeteilleen välttämätöntä muuttuvia olosuhteita huomioonottavan luonnollisen järjestyksen mielessä. Kritikoilleen se taas oli välttämätöntä työväenliikkeen esivallankumouksellisenä vaiheena tai momenttina, johtuipa se sitten siitä, ettei työväenliikkeen proletaarinen olemus ollut vielä täysin kehkeytynyt ja vapautunut pikkuporvarillisten aineiden vaikutuksesta, tai siitä, että työväenliike oli vielä sidoksissa työläistietoisuuden alempaan, tradeunionistiseen asteeseen.⁵⁴ Siinä kritiikissä, jonka Lenin ensimmäisen maailmansodan vallankumouksellisessa jälkivaiheessa kohdisti "luopio Kautskyyn", kohteena ei kylläkään enää ollut *esivallankumouksellinen*, vaan *jälkivallankumouksellinen* reformismi. Sekin oli kuitenkin vastaavassa, maailmanhistoriallisesti ohitettavassa mielessä välttämätöntä: se oli välttämätöntä imperialistiselle kapitalismille, joka kriisiin jouduttuaan joutui kehittämään uusia vastavallankumouksellisia käytäntöjä.⁵⁵ Poliittisen taloustieteen kritiikkiä ja reformismin kritiikkiä yhdistävissä lähestymistavoissa reformismi puolestaan on esiintynyt välttämättömänä kapitalismispesifinä tietoisuudenmuotona ja kapitalistisen uusintamisprosessin — erityisesti sen edellyttämien, lähinnä työvoiman uusintamisen vaatimien valtionfunktioiden — agenttina.

Kuitenkin voidaan historiallisesti kyseenalaistaa sellaiset tutkimuskonseptiot, jotka lähtevät siitä, että reformistinen *työväenliike* on kapitalismin erottamaton seuralainen. Onko työväenliike ylipäättään sitä? Kapitalismi on synnyttänyt työväenliikkeen ja pitänyt sitä yllä. Mutta työväenliikkeen historian tutkimuksen metodologia lepää liian apriorisella pohjalla, jos se sulkee pois sen mahdollisuuden, että kapitalismi voi myös hävittää työväenliikkeen — tai kapitalismissa toimiva työväenliike itsensä. Nykyisessä yhteiskunnassa, jota länsisaksa-

⁵³ Vrt. Noro 1982.

⁵⁴ Ortodoksimarxilaisuuden erääksi ratkaisemattomaksi ristiriidaksi on katsottu juuri se, että työväenliikkeen vallankumouksellisuus toisaalta samastettiin liikkeen proletaariseen luonteeseen, toisaalta sen pääteltiin edellyttävän proletaarisen luokkataistelun ulkopuolelta tuotettavaa sosialistista tietoisuutta. Projekt Klassenanalyse 1976, 40—41.

⁵⁵ Ks. Leninin 6.7.1920 päivätty alkulause hänen keväällä 1916 kirjoittamansa kirjan "Imperialismi kapitalismin korkeimpana vaiheena" ranskalaiseen ja saksalaiseen painokseen. Lenin s.a. a, 338—339.

lainen Joachim Hirsch on kuvannut ”läpikapitalisoitumisen” ja ”läpi-valtiollistumisen” käsittein⁵⁶, osoittautuu perusteettomaksi puhua työväenliikkeen välttämättömyydestä missään objektiivisen lainalaisuuden merkityksessä. Asia erikseen on se välttämättömyyden merkitys, joka sisältyi Rosa Luxemburgin ensimmäisen maailmansodan aikana Engelsiin nojautuen esittämään vaihtoehtoon: sosialismi vai barbaria?⁵⁷ Joka tapauksessa ”elämä itse” — se, mikä marxilais-leniniläisessä sanankäytössä usein esiintyy viimekätisenä subjektina — näyttää paljastavan, että sen paremmin reformistisen kuin vallankumouksellisenkaan työväenliikkeen konstitutiiviset edellytykset ole johdettavissa kapitalistisen yhteiskunnallisuuden yleisistä määreistä. Tuonnempana perustellaan käsitystä, että työväenliike on historiallisesti edellyttänyt sentyyppistä *sosiaalista kollektiivisuutta* ja sentyyppistä *poliittisuutta*, joiden murentumisen tendenssit ovat osa itse kapitalismin ja porvarillisen valtion historiaa.

Vaikka reformismin käsite osoittautui problemaattiseksi, oli ilmeistä, ettei sen käyttöä voinut välttää tutkittaessa 1920-luvun suomalais-ta sosialidemokratiaa. Käsitteelle tuli pikemmin esiyymärryksellisen apuvälineen kuin tutkimuksen kautta paljastettavan reaaliabstraktion status. Sen referenssi on monikerroksinen: se viittaa työväenliikkeen strategiaan ja taktiikkaan, työväenliikkeen asemaan suhteessa kapitalistisen yhteiskunnan ristiriitoihin ja integraatioon, yhteiskunnallisen tietoisuuden muotoon. Edellä esitellyille kolmelle reformismin käsitteen määrittelytavalle voidaan tässä mielessä antaa aito merkitys, vaikka niiden sisältämät reformistisen työväenliikkeen ja kapitalismin suhdetta koskevat implikaatiot ovatkin alttiita kritiikille.

Kysymykseen reformismin käsitteen statuksesta tässä tutkimuksessa liittyi kysymys siitä, miten riittävä millä tahansa kriteerillä määriteltä reformismin käsite oli luonnehtimaan sosialidemokratiaa. Tämä ongelma nousi esille työväenliikkeen historian periodisoinnin näkökulmasta.

Turtolan kehittelemässä sosialidemokratian periodisoinnissa, joka organisoii *Suomen työväenliikkeen historian* yleistulkintaa, oli tärkeällä sijalla päätelmä, että ’reformismi’ oli liian yleinen määre luonnehtimaan sosialidemokratiaa koko siltä ajalta, joka seurasi ”reformismin läpimurtoa”. Sosialidemokratian historiasta erotettiin vallankumouksellisen ja reformistisen vaiheen lisäksi kolmas, ”hyvinvointisocialidemokratian” vaihe. Sen alku ajoitettiin Ruotsin osalta 1930-luvulle, Suomen vasta 1960-luvulle.⁵⁸ Reformismin käsitteen riittä-

⁵⁶ Hirsch 1980, erityisesti 54—65.

⁵⁷ Luxemburg 1973, 17—19.

⁵⁸ Turtola 1973; Suomen työväenliikkeen historia 1976, 174—176, 368—369, 415—418. — Tähän ”kolmivaihetheoriaan” on viitannut esim. Olofsson 1979, 33—34.

vyys voidaan kuitenkin kyseenalaistaa myös toisesta suunnasta. Onko ensimmäisen maailmansodan, Venäjän vallankumouksen ja työväenliikkeen kansainvälisen kahtiajaon jälkeisen sosialidemokratian reformismi redusoitavissa siihen reformistiseen tendenssiin, joka — missä vahvemmin, missä heikommin — vaikutti Toisen internationaalin aikana?

Työväenliikkeen kahtiajaon tuloksena muodostuneet sosialidemokraattinen ja kommunistinen liike eivät ilmeisesti olleet vain lineaaris- ta jatkoa aiemmille ”reformistiselle” ja ”vallankumoukselliselle” tendenssille. Kumpaakin työväenliikkeen pääsuuntausta pohjustivat ristiriitaiset johtopäätökset ensimmäisen maailmansodan jälkivaiheen merkityksestä. Kummallekin kyse oli maailmanhistoriallisesta käänteestä: kommunisteille proletarisen maailmanvallankumousprosessin alkamisesta, sosialidemokraateille poliittisen demokratian historiallisesta läpimurrosta. Tämän jälkeistä työväenliikettä, esimerkiksi työväenliikkeen suhdetta fasismiin, ei voida käsittää ottamatta huomioon näitä uusista, maailmansotaa edeltäneeseen aikaan verrattuna ratkaisevasti *kansainvälistyneistä* kokemuksista tehtyjä johtopäätöksiä.⁵⁹ *Buci-Glucksmann* ja *Therborn* väittävätkin, että ”ilman sotaa 1914—1918, ilman lokakuun vallankumousta ja vallankumouksellista kriisiä 1918—1920 sosialidemokratia modernissa mielessä reformistisena reaktiona kriisiin, jossa joukot kyseenalaistavat vallitsevan järjestelmän ja tulevat oman historiansa subjekteiksi, ei yksinkertaisesti olisi ajateltavissa”.⁶⁰

Se lähtökohtaolettaamus, että suomalaisessa sosialidemokratiassa tapahtui (vasta) 1920-luvulla sama ilmiö, reformismin läpimurto, kuin esimerkiksi ruotsalaisessa sosialidemokratiassa ennen vuotta 1914, osoittautui pinnalliseksi. Sen taakse tunkeutumista vaati ensinnäkin havainto siitä ruotsalaisen ja suomalaisen sosialidemokratian erosta, joka liittyi puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen suhteeseen, ja johtopäätös, ettei tämä ero koskenut vain reformismin ulkoista selitystä, vaan myös sen sisältöä. Mutta toiseksi sitä vaati päätelmä, että niin ruotsalaisen kuin suomalaisen sosialidemokratian yhteinen, yleinen momentti, sosialidemokratia kansainvälisenä ilmiönä, oli ensimmäisen maailmansodan jälkeen jotain muuta kuin sitä ennen. Näiden lisäksi tuli vielä kolmas syy vähintään relativoida lähtöoletusta. Puhe ”reformismin läpimurrosta” väitti jotain sitä edeltäneestä asiaintilasta. Ja jos reformismin määrittelyperusteena oli Toisen internationaalin strategiakeskusteluihin palautuva vallankumouksellisuuden ja reformistisuuden dikotomia, väite oli, että reformismin läpimurtoa

⁵⁹ Ks. jäljempänä s. 314—315.

⁶⁰ *Buci-Glucksmann* — *Therborn* 1982, 38.

edelsi vallankumouksellisen työväenliikkeen vaihe. Mutta onko Ruotsin tai Suomen työväenliikkeen historiassa ollut tällaista vaihetta?

Ruotsin työväenliikkeen historian tarkasteluissa on itse asiassa varsin usein päädytty siihen, ettei ruotsalainen työväenliike ole missään historiansa vaiheessa ollut vallankumouksellinen.⁶¹ Suomen työväenliikkeen historian totunnainen tulkinta sen sijaan on, että vahvan työväenliikkeen synty oli seuraus luokkaristiriidan kärjistyneisyydestä ja että tätä lieventävien reformien mahdottomuus sitten piti yllä työväenliikkeen radikaalisuutta. Kansalaissota oli lineaarista jatkoa tälle kehitykselle ja vasta sen tulos päätepiste yhtenäisen vallankumouksellisen työväenliikkeen vaiheelle.⁶² Kuitenkin myös tämä tulkinta on uudessa tutkimuksessa asetettu kyseenalaiseksi. Risto Alapuro on väittänyt, että vuoden 1918 vallankumousyrityksen selittäminen työväenliikkeen aiemmalla radikaalisuudella, tämän selittäminen työväenliikkeen jäämisellä muun yhteiskunnan ulkopuolelle ja työväenliikkeen vahvuuden selittäminen luokkaristiriidan erityisellä kärjistyneisyydellä on näköharhaa, joka johtuu vuoden 1918 kokemuksesta. Työväenliikkeen synty oli osa Venäjän-yhteyden ehdollistamaa kansakunnan muodostumisprosessia, ja työväenliikkeestä tuli integroitunut ja institutionalisoitunut osa kansakunnan organisaatiokenttää. Vallankumoukseen lähti hyvin vähän vallankumouksellinen työväenliike sen jälkeen, kun ensin valtion pakkovaltakoneisto oli tsaarinvallan sorruttua tuhoutunut ja sitten oli muodostunut kaksi luokkapohjaista valtakeskusta taistelemaan uuden pakkovaltakoneiston rakentamisesta ja hallitsemisesta.⁶³

Alapuron tulkinta, johon palataan tuonnempana, esittää vanhan työväenliikkeen liian yksioikoisesti ”reformistisena”. Mutta se antaa perusteita päätellä, että vuosi 1918 oli rajakohta pikemmin jossain muussa mielessä kuin siinä, että silloin suomalainen sosialidemokratia olisi siirtynyt vallankumouksellisesta reformistiseen vaiheeseen. Mahdollisesti Suomen vanhan työväenliikkeen luonne ei lainkaan avaudu vallankumouksellisuuden ja reformistisuuden dikotomiasta käsin. Väite, jonka mukaan suomalainen sosialidemokratia 1920-

⁶¹ Esim. Castles 1978, 13—22; Buci-Glucksmann — Therborn 1982, 168—174. — Toisin kuitenkin Hentilä (1979 ja tätä yksiselitteisemmin 1972), joka postuloi reformismin läpimurtoa edeltävän vallankumouksellisen vaiheen. — Jo maailmansotien välisen ajan ruotsalaisen sosialidemokratian historiallinen itseymmärrys sisälsi näkemyksen, että ”arbetarrörelsen i Danmark och Sverige rätt tidigt blev reformistisk och övergav revolutionsromantiken och mystiken”. Gustav Möllerin konsepti esitelmään ”Danmark—Finland—Norge—Sverige”, luultavasti vuodelta 1938. Gustav Möllerin kokoelma, ”Föredrag 1938—1939” (ARAB).

⁶² Vrt. Soikkanen 1967a; Laavola 1974; Suomen työväenliikkeen historia 1976; Alapuro 1978a.

⁶³ Alapuro 1983; Alapuro, State.

luvulla ”vaihtoi vallankumouksen lipun valtakunnan väreihin” tai ”valitsi demokratian”, vääristää ideologisesti niin vanhan työväenliikkeen kuin vuoden 1918 vallankumousyrityksen luonnetta. Kansalaissodan ja lapuanliikkeen välisenä aikana tosin suomalaisen sosialidemokratian ideologia ja politiikka muuttuivat tavalla, joka oikeuttaa puhumaan reformismin läpimurrosta — tarvitsematta olettaa aikaisemman vaiheen vallankumouksellisuutta. Mutta olennaiseen pääsemiseksi on mentävä ”reformismin läpimurto” -ilmiön taakse. Tai toisin ilmaistuna: myös tämä ilmiö on merkityksellistettävä sen kysymyksen kautta, joka koskee itse työväenliikkeen konstitutiivisia ehtoja.

Suomen erityistapaus nostaa tämän yleisen kysymyksen esiin tavalista haastavammin. Puoluetoiminnan ja ammattiyhdistystoiminnan erikoinen suhde ”reformismin läpimurron” vaiheen suomalaisessa työväenliikkeessä johtaa problematisoimaan sitä, *miten liikkeen poliittisuus ja liikettä kantaneiden ihmisten sosiaalinen kollektiivisuus yhdistyivät*. Tästä on muodostunut käsillä olevan tutkimuksen perusongelma. Ennen kuin kysymyksenasettelu voidaan täsmentää, on kuitenkin vielä käytävä läpi vaihe, jota voidaan sanoa ongelman teoreettiseksi konkretisoinniksi.

1.2. ”Työväen historia”

Samaan aikaan kun työväenliikkeen käsite on poliittisessa julkisuudessa tullut riisutuksi tulevaisuuteen suuntautuvasta strategisesta sisällöstä, harrastus ”työväen historiaan” on 1970- ja 1980-luvulla Suomessa lisääntynyt. Kyse saattaa olla saman ilmiön käänteispuolistta. Työväenjärjestöjen historioiden innokas teettäminen ei ehkä johdu vain järjestöjen vaurastumisesta ja sopivien tutkijatarjokkaiden runsaasta ilmaantumisesta. Mutta liioin ei pidä tehdä yksioikoista johtopäätöstä historiatietoisuuden syventymisestä. Palkatuin tutkijavoimin tehtävien työväenjärjestöhistorioiden kasvava pino on mahdollisesti osoitus myös siitä, että järjestöt kykenevät määrittelemään itsensä työväenliikkeeksi vain menneisyytensä — menneisyydeksi rajatun historian — avulla. Ja tällaista vaikkakin vain menneisyyteen viittaavaa työväenliike-identiteettiä tarvitaan, koska se on merkityksellistä aktiivijäsenten kiinnittymiselle järjestöihinsä, osa heidän eriytynyttä alakulttuuriaan.¹

¹ Työväenjärjestöhistorioiden teettämisen tämänsuuntaisena arviointina ks. Kettunen 1985b. — Menneisyyteen viittaavasta työväenliike-identiteetistä aktiivijäsenten järjestökiinnittämisessä ks. Kalela 1984.

Kysymys tutkimuksen subjektin — tutkijan — ja tutkimuksen objektina olevan historiallisen subjektin — työläisten/työväen/työväenluokan/työväenliikkeen — suhteesta on yksi niistä ongelmista, jotka piilevät tätä nykyä myös institutionaalista käyttöä saaneen ”työväen historian” käsitteen² takana. Jatkamatta suoraan tämän ongelman pohdintaa voidaan ”työväen historian” käsitteestä purkaa kaksi muuta tutkimuskeskustelujen kysymystä; välillisesti myös edellä mainittu tulee niiden kautta tarkasteluun. Niistä ensimmäinen, kaikkea muuta kuin uusi, voidaan ilmaista epätarkoin apukäsittein kysymykseksi työväenluokan talous- ja sosiaalihistorian ja työväenliikkeen poliittisen ja aatehistorian suhteesta. Myös toisella kysymyksellä on pitkät tutkimushistorialliset juurensa, mutta vahvana haasteena se on edellistä tuorempi: ”historia ylhäältä” vai ”historia alhaalta”? Tämän tutkimuksen perusongelma koetetaan seuraavassa perustella problematisoimalla näitä kysymyksiä. Esityksen taustalla on, kuten jo edellä, tutkijan oma oppimishistoria.

Suomen työväenliikkeen historia -kirjan teimme vaihtoehdoksi sellaiselle työväenliikkeen historian tutkimukselle, joka rajoittuu poliittiseen tapahtumiseen ja tekemiseen ja hakee selityksensä aikalaistojien motiiveista³. Sen sijaan haluttiin rakentaa kokonaistulkintaa, jossa kapitalistisen yhteiskunnan historia ja työväenliikkeen historia liittyisivät toisiinsa ja jossa politiikka ja ideologia palautettaisiin talouden tasolta osoitettaviin (luokka)intresseihin.

Lähestymistavan ja sen intentiota suhteellisen hyvin vastanneen tuloksen pahin pulma ei ollut se, että taloudellisten tekijöiden selitysvaimaa ylikorostettiin tai että talouden, politiikan ja ideologian kausaalisuhteet esitettiin liian vahvoina⁴. Ongelma oli pikemmin siinä, että ”talous”, ”politiikka” ja ”ideologia” otettiin annettuina erillisinä kategorioina, joiden välisiä vaikutussuhteita ryhdyttiin osoittamaan pohtimatta niiden erillisyyden historiallisuutta. Lähestymistapa oli reduktionistinen: se *palautti* ”päälylsrakenteen” (politiikan,

² Vuonna 1983 esimerkiksi perustettiin tämän alueen tutkimusta ja harrastusta laajasti edistämään ja edustamaan pyrkivä Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.

³ Tyypillistä on, että työväenliikkeen syntyvaiheen tarkastelussa yhteiskunnalliset ”syyt”, kuten työväenluokan asema, ovat näkyvästi mukana, mutta sen jälkeen yhteiskunnalliset ehdot yleensä tulevat käsitteilyyn vain sikäli, kuin ne näkyivät organisaation ”rooleja” kantavien henkilöiden ilmaisemissa motiiveissa. Vaikka esim. Soikkasen väitöskirjan (1961) tutkimusongelmana on aatteellinen kehitys (”Sosialismin tulo Suomeen”), sosiaalihistoriallinen ote on siinä selvästi vahvemman sijalla kuin hänen käsitellessään vuoden 1918 jälkeistä aikaa myöhemmissä töissään, kuten luovutetun Karjalan työväenliikkeen historiassa (1970) ja SDP:n historian ensimmäisessä osassa (1975).

⁴ Tämä oli kirjaan kohdistetun kritiikin tavallisimpia argumentteja.

ideologian) ilmiötä ”perustaan” (talouteen), sen sijaan että ilmiöt olisi *kehitetty* historiallis-yhteiskunnallisista yhteyksistään. Tällaisesta reduktionismista seurasi, ettei *Suomen työväenliikkeen historiasta* tullut varsinaisessa mielessä *kritiikkiä* poliittista tapahtumista ja tekemistä kuvaavalle ja sitä päätöksentekijäin motiiveilla selittävälle tutkimukselle, vaan kirja jäi *vaihtoehtoiseksi* tulkinnaksi.

Suomen työväenliikkeen historian kirjoittajat eivät ole kollektiivisesti tehneet tiliä ekonomistisen reduktionismin ongelmaan. Tiet ovat käyneet eri suuntiin. Yksi on ollut paluu konventionaaliseen historiankirjoitukseen. Tämän tutkimuksen lähestymistavan hahmotumiselle oli tärkeätä se haaste, joka perustui havaintoon, että *Suomen työväenliikkeen historia* -kirjan kokonaistulkinta oli saavutettu tapahtumien, tekojen, päätösten ja motiivien huomioonoton kustannuksella. Ratkaisuksi ei kuitenkaan tullut paluu marxilaiselta harharetkeltä, ei liioin sellainen kompromissi, jossa taloudelliset ja sosiaaliset tekijät, kuten työväenluokan asema, esitettäisiin poliittisten ja ideologisten tekijäin, kuten työväenliikkeen toimintalinjan, väljinä ”reunaehtoina”⁵. Sen sijaan ongelman jänneväliä levitettiin.

Sekä ”tavanomainen” poliittisen tapahtumahistorian tutkimus että se historialliseen materialismiin vetoava lähestymistapa, jossa politiikkaa ja ideologiaa selitetään taloudella, ottavat annettuina talouden, politiikan ja ideologian erilliset kategoriat. Edellinen vain jää operoimaan politiikan ja ideologian sisällä, jälkimmäinen taas etsii näiden kategorioiden välisiä vaikutussuhteita.⁶ Talouden, politiikan ja ideologian erillisyyden taakse on kuitenkin tunkeuduttu kahdesta suunnasta. Niistä lähteneillä tutkimuksilla ei ole ollut edellytyksiä kohdata toisiaan, mutta niiden suhde muodostui tälle tutkimukselle haasteeksi.

Toisaalla on ollut *Marxin* ekonomiakritiikkiä (poliittisen taloustieteen kritiikkiä) rekonstruoiva ja siitä käsin kapitalistisen yhteiskunnallisuuden ja porvarillisen valtion määreitä ”johtava” tutkimus. Tässä ei ole syytä pohtia tämän etenkin länsisaksalaiseen yliopistomarxismiin 1970-luvulla liittyneen orientaation hajoamista ja eurooppalaisen vasemmistosisivistyneistön kiinnostuksen kohteiden muuttumista 1980-luvulle tultaessa⁷. Tärkeitä ovat tässä poliittisen taloustieteen kritiikkiin suuntautuneen keskustelun eräät perustavanlaatuiset

⁵ Esim. Hentilän tavassa selittää reformismin läpimurtoa ruotsalaisessa sosialidemokratiassa näkyi lisensiaattityöstä (1972) väitöskirjaan (1979) eräänlainen siirtymä ”spekulatiivisesta ekonomismista” kohti ”reunaehdotulkintaa”, kuten olen omassa lisensiaattityössäni kutsunut näitä lähestymistapoja (Kettunen 1979, 16–21).

⁶ Vrt. Hännisen (1981, 185–190) esitys talouden, politiikan ja ideologian kategorioiden erilaisesta määräytymisestä porvarillisen yhteiskunnallisuuden eri tasoilla.

⁷ Suomalaisen vasemmistosisivistyneistön katseen siirtyminen Länsi-Saksasta Ranskaan on dokumentoitunut esim. Tiede ja Edistys -lehdessä.

tulokset. On kiistetty oikeutus käsitykseltä, että *Marx* olisi esittänyt vahvassa mielessä Historian Teorian, jossa tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden dialektiikka veisi historiaa yhteiskuntamuodostumasta toiseen ja kulloinkin taloudellinen perusta määräisi kulloistakin poliittista ja ideologista päällysrakennetta. Ekonomiakritiikin pohjalta tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden dialektiikka osoittautuu spesifisti historialliseksi: se alkaa toimia vasta kapitalismissa. Ja vastavasti talous, politiikka ja ideologia kehkeytyvät kapitalistisen yhteiskunnan sfääreinä.⁸

Aivan toisesta suunnasta pyrkii talouden, politiikan ja ideologian instanssien ja instituutioiden taakse se tutkimus, joka on itseymmärrykseltään "historiaa alhaalta". Tällä suuntautumisella on monia kansainvälistyneitä tutkimushistoriallisia taustoja: anglo-amerikkalaista lähtöä oleva *oral history*, englantilaisen sosiaalishistorian *people's history* -juonne, ranskalaisten annalistien "mentaliteettien historia".⁹ Tunnusmerkillistä tälle aiheiltaan ja metodeiltaan monenkirjavalle orientaatiolle on muun muassa, että huomio keskitetään ihmisten arkipäivään ja arkipokemukseen (tosin myös juhlan merkitykseen elämänmenossa!), halujen ja tarpeiden ilmaisemiseen enemminkin kuin intressien organisoituneeseen ajamiseen, niihin ryhmiin, joista "historia ylhäältä" on vaiennut, kuten naisiin tai työväestöön tai työväestön alapuolella oleviin ryhmiin. Tällaiset tutkimusintressit ovat osaltaan edellyttäneet lähteiden ennakkoluulotonta etsintää myös arkistojen asiakirja-aineiston ulkopuolelta.¹⁰ Eikä historiantutkimuksen demokratisoinnin tavoite ole jäänyt vain unohdettujen ryhmien ääntä ilmaisevan lähdeaineiston (esimerkiksi muistitiedon) keräämiseen, vaan eri maissa on syntynyt "historialiikkeitä", joissa "tavalliset ihmiset", ennen kaikkea työläiset, itse tutkivat omaa historiaansa.¹¹

Keskustelu historiasta alhaalta tai arkipäivän historiasta käy niin monitahoisena, että suuntauksen arviointi jonkin siihen liittyvän erityisen tutkimushistoriallisen perinteen saati yksittäisen tutkijan kautta saattaa olla epäoikeutettua. Silti joitakin tärkeitä kriittisiä kohtia ehkä saadaan esille viittaamalla englantilaisen marxilaissävyn sosiaalishistorian traditioon ja eritoten sen tunnettuun edustajaan E.P. Thompsoniin, jonka teos *The Making of the English Working Class* (1963) on saavuttanut "työväen historian" alalla jopa klassikon aseman. Varauksena on vielä korostettava, että *Thompsonin* so-

⁸ Ks. esim. Gronow 1979; Schanz 1982.

⁹ Vrt. Samuel 1981; Peukert 1982.

¹⁰ Kirjallisen arkistomateriaalin aiheuttama kuvan vinous on ollut nimenomaan *oral historyn* lähtökohtana. Erityisesti ks. Paul Thompson 1978.

¹¹ Kriittisenä esityksenä historialiikkeen lähtökohdista ks. Kalela 1984, joka esittelee myös laajamittaisimman suomalaisen hankkeen, Paperiliiton tutkivat kerhot.

sio-kulttuurinen näkökulma¹² tutkimushistoriallisesti edeltää nykyistä "arkipäivän historiaa" eivätkä ilmeisesti esimerkiksi *oral history* -suuntauksen intentiot kaikkineen mahdu hänen konseptioonsa.

Thompsonin kritiikin kohteena on toisaalta akateemiseen norsunluutorniin linnoittautuva historian tutkimus ja siinä etenkin empiristinen kvantifioiva talous- ja sosiaalishistoria, toisaalta marxilainen teoreettinen yhteiskuntatiede, erityisen se "strukkturalismi", jota edustaa ranskalainen Louis *Althusser* seuraajineen.¹³ Asettumatta althusserilaisen strukturalismin kannalle — senkään vuoksi, että siinä talous, politiikka ja ideologia ovat lopultakin annettuja ylihistoriallisia instansseja¹⁴ — *Thompsonin* puheessa "teorian köyhyydestä"¹⁵ voi huomata kyseenalaisia piirteitä. Ne liittyvät yleisemmin siihen lähestymistapaan, jolle todellista on nimenomaan ihmisten arkikokemus, heidän välittömät keskinäiset suhteensa, heidän tapansa hahmottaa ja jäsentää ympäristöään ja heidän nousunsa omaa historiaansa "tekeviksi" subjekteiksi. Ongelmaksi jää ihmisten kokemuksen ja subjektiviteetin suhde niistä jossain mielessä todellisesti erillisiin, vaikka samalla vain ihmisten toimin toteutuviin yhteiskunnan rakenteisiin, prosesseihin ja liikeyvoimiin.^{15a}

Kapitalistisen yhteiskunnallisuuden historiallista erityisyyttä on juuri se, että ihmistenvälinen ja yhteiskunnallinen erkaantuvat toisistaan, siinä reaalisen näennäisyyden merkityksessä, joka ylipäätään on ominainen tälle pääoman arvonnäisyykseen ja palkkatyöhön perustuvalle yhteiskunnallisuudelle.¹⁶ Ellei historia alhaalta tai arkipäivän historia problematisoi tätä erkaantumista, sekään ei yllä sen paremmin konventionaalisen poliittisen historian tutkimuksen kuin makrotason kausaalisuhteita hakevan tutkimuksenkaan varsinaiseksi *kritiikiksi*. Ainakaan se ei siinä tapauksessa yllä sellaiseksi kritiikiksi, joka ylittäisi kohteensa etsimällä ensin sen aitoja, todellisuutta osoittavia, todellisuuteen sidonnaisia merkityksiä.

¹² Tämän eksplikointina nimenomaan 'luokka'-käsitteen määrittelyssä ks. E.P. Thompson 1968, 9—10, 213.

¹³ Tästä Thompsonin esittämän kritiikin kaksisuuntaisuudesta ks. McLennan 1982, erityisesti 109.

¹⁴ Vrt. Hänninen 1981, 166—168; Altvater — Kallscheuer 1979, 131—132.

¹⁵ E.P. Thompson 1978.

^{15a} Tässä suhteessa samansuuntaisena arkipäivän historian kritiikkinä ks. Kocka 1986, 169—174.

¹⁶ Tämän uudenlaisen yhteiskunnallisuuden eroa entiseen kuvaavat tavallaan sellaiset sosiologian klassiset käsiteparit kuin Durkheimin "mekaaninen" ja "orgaaninen" solidaarisuus sekä Tönniesin "Gemeinschaft"—"Gesellschaft" -erottelu. — Yhteiskunnallisen ja ihmistenvälisen erkaantuminen ja sen käänteispuolena yhteiskunnallisten suhteiden (Verhältnisse) alistavuus ja leimaavuus sosiaaliseen käyttäytymiseen (Verhalten) nähden on ollut lähtökohtana etenkin Klaus Ottomeyerin (1977) yritykselle rakentaa eräänlaista marxilaista sosiaalipsykologiaa. — Vrt. myös Noro 1978.

Tällainen kritiikkimuoto, tässä hyvin ohuesti ilmaistuna, on ominainen poliittisen taloustieteen kritiikille. Ja poliittisen taloustieteen kritiikin kohdealueena — ja samalla sen kritiikkimuodon edellytyksenä — on nimenomaan kapitalistinen yhteiskunnallisuus. Kuitenkaan poliittisen taloustieteen kritiikin pätevyysala ei ulotu siihen tapahtumisen ja tekemisen historiaan, jossa aikaa mitataan kellolla ja kalenterilla. Poliittisen taloustieteen kritiikki kapitalismispesifien ajatusmuotojen kritiikkinä ei yllä niihin ajatusmuotoihin, joiden sisällä historiankirjoitus operoi. Kun Sakari *Hänninen* marxilaisen valtioteorian metodia ja konstituutiota käsittelevässä väitöskirjassaan perustellusti huomauttaa tästä, hän näyttää kuitenkin väittävän myös, että ”tavanomaisen historiankirjoituksen” kritiikkikin jää välttämättä ”pinnan historian” tasolle. Sikäli kuin *Hänninen* formulointi¹⁷ sisältää tämän väitteen, se kytkee liian vahvasti yhteen porvarillisen yhteiskunnan ajan ja historian eri tasojen erottelun (*Hännisen* keskeinen tulos!) ja positiivisten tieteiden työnjaollisen erottelun. Poliittisen taloustieteen kritiikin suunnasta ei voida yltää ”tavanomaisen historianantutkimuksen” kohdealueelle eikä sitä ohjaaviin ajatusmuotoihin, jotka taas ”tavanomaisen historianantutkimuksen” kritiikin on asetettava lähtökohdikseen. Mutta tästä ei seuraa, ettei ”tavanomaisen historianantutkimuksen” kritiikki voisi suhteutua poliittisen taloustieteen kritiikkiin. Itse asiassa sen on suhteuduttava *sekä* poliittisen taloustieteen kritiikin kritiikkimuotoon *että* sen kohdealueeseen, jotta se voisi olla reaalisen historiallisen prosessin käsitteellistämiseen¹⁸ pyrkivää kritiikkiä.

Tarvitaan *kritiikkimuotoa*, jossa osoitetaan tutkimuksen sidonnaisuus tapaan, jolla kohde ilmaisee itsensä, mutta jossa juuri tämän vuoksi myös otetaan kritisoitavat lähestymistavat vakavasti. Esimerkiksi sellainen työväenliikkeen historia, jossa — yleensä sen jälkeen kun liike on saatu synnytettyksi yhteiskunnallisesta kohdustaan — organisaatiot edustajineen olioituvat tapahtumisen subjekteiksi, ilmaisee liikkeen toiminta- ja organisaatiorakenteiden todellisia tendenssejä. Sellainen tutkimus, joka talouden, politiikan ja ideologian kate-

¹⁷ ”Vaikka poliittisen taloustieteen kritiikki selittää kapitalistisen yhteiskunnallisuuden historiallisuutta, se ei tietenkään yllä siihen kapitalismin ”reaalihistoriaan”, jota yhteiskunnan pinnalla lasketaan tunneissa, päivissä, kuukausissa ja vuosissa. Tätä ”pinnan historiaa” kuvaa konkreettinen historiankirjoitus — ja sen kritiikki.” *Hänninen* 1981, 164.

¹⁸ Historiallista käsitteellistämistä voisi kuvata portaittain syvenevien kysymysten avulla: ”kuvata mitä” on kronikan kysymys, ”kuvata miten” rankelaisen historiankirjoituksen, ”selittää miksi” ulkoisia kausaalisuhteita hakevan tutkimuksen. Voi kuitenkin väittää, että reaalisen historiallisen prosessin käsitteellistäminen vaatii selittävien ja selitettävien tekijöiden häivyttämistä, menemistä niiden takana olevaan historian monikerroksisuuteen ja epälineaarisuuteen. Silloin kysymyksenä on ”selittää miten”.

gorioiden erillisyyttä ylittämättä selittää politiikkaa ja ideologiaa taloudellisilla intresseillä, osoittaa yhteiskunnassa todellisesti esiintyviä vaikutussuhteita. Ja ihmisten kokemusmaailman yläpuolella vaikuttavia yhteiskunnallisia voimia vaillinaisesti tavoittava "historia alhaalta" kuvastaa tässä rajoittuneisuudessaan tärkeitä todellisuuden struktuureja.

Poliittisen taloustieteen kritiikin *kohdealueeseen* "tavanomaisen historian tutkimuksen" kritiikin on suhteuduttava osin *Hännisen* esiinnostaman "ekspressiivisyyden" ongelman vuoksi. Siinä on kyse olemuksen ja ilmiön suhteesta: miten historiaproessin syvemvät ja suurempaa pysyvyyttä edustavat aikatasot välittyvät ylemmille ja nopeampien muutosten leimaamille tasoille, lopulta siihen ilmiötason historiaan, joka on historiankirjoituksen kohteena.¹⁹ Kuitenkaan ei ole paikallaan rajoittua vain olemus-ilmiö -problematiikkaan, kun puhutaan kapitalismin syvärakenteiden — pääoman itseliikunnan — ja ihmisten arkikäytäntöä ja -kokemusta jäsentävän tapahtumisen ja tekemisen suhteesta. Vaarana on reduktionismi, jossa ihmisten subjektiviteetti supistetaan pääoman subjektiviteetin ilmentämiseksi ja toteuttamiseksi eli ihmisiä tarkastellaan vain niissä eritasoisissa "luonnenaamioissaan"²⁰, joissa he toteuttavat kapitalistista yhteiskunnallisuutta. "Historia alhaalta" ei ole tuonut ratkaisua tähän ongelmaan. Joka tapauksessa juuri se on korostanut ihmisten historiaa tekevän subjektiviteetin sitä momenttia, joka ei ole redusoitavissa heidän yläpuolellaan oleviin yhteiskunnallisiin liikevoimiin.

Olisi pahanlaatuista eklektisyyttä yrittää yhdistää poliittisen taloustieteen kritiikistä ja arkipäivän historiasta "Metodi" työväenliikkeen historian tutkimukselle. Niiden suhde jää tässä tutkimuksessa ratkaisemattomaksi ongelmaksi. Mutta voidaan väittää, että takana on itse todellisuuden ratkaisematon jännite, joka on virittyneenä myös työväenliikkeen konstitutiivisiin ehtoihin. Näitä koskevan ongelmanasettelun on siksi reflektoitava sekä poliittisen taloustieteen kritiikin että arkipäivän historian suuntaan.²¹ Tällaisen kaksoisreflektion tietä on mahdollista ylittää kriittisesti sekä sellainen tutkimus, joka käsittelee työväenliikettä ideologian ja politiikan ohjaamana organisaationa, että sellainen tutkimus, joka välittömässä empiirisen yleistyksen mielessä palauttaa työväenliikkeen, sen ideologian, politiikan ja organisaation, (taloudellisten) luokkaintressien tasolle. Tämä ei tarkoita,

¹⁹ Hänninen 1981, 166—168.

²⁰ Das Kapitalin (Marx 1973b, 100) käsite "ökonomische Charaktermasken" on suomennettu "taloudelliseksi luonnenaamioksi", joskin "Charakter"-sanana osuvampi käänös olisi tässä kaiketi "rooli".

²¹ Vrt. Kettunen — Turtola 1981a, jossa tämä vaatimus tullaan nostaneeksi (pikemmin kuin tietoisesti nostetaan) kritisoidulla toisaalta E.P. Thompsonia, toisaalta "pääomaloogista" Projekt Klassenanalyse.

että tässä tutkimuksessa kyettäisiin pureutumaan syvälle sen paremmin ekonomiakritiikin kuin arkipäivän historianakaan substantiaaliin kohdealueeseen. Kaksoisreflektio liittyy lähinnä tapaan, jolla työväenliikkeen konstitutiivisia ehtoja koskeva kysymys asetetaan. *Sosiaalisen ja poliittisen* käsitteet ovat sen kannalta tärkeitä.

1.3. Sosiaalinen kollektiivisuus

Marxin ekonomiakritiikki esittää työvoiman tavaramuodon kapitalistisen alistuksen muotona, pääoman arvolisäyksen ehtona ja momenttina.¹ Työvoiman myyjät ovat vaihtosuhteessa työvoiman ostajien kanssa ja kilpailusuhteessa keskenään. Työvoiman myyjien intressit, kuten muidenkin tavaranomistajien ja -myyjien, ovat yksityisintressejä. Niiden kollektiivisuus syntyy tarpeesta rajoittaa yksilöllistä kilpailua, joka — ”suhteellisen liikaväestön” vahvistamana — uhkaa painaa työvoiman hinnan alle sen arvon eli alle historiallisesti ja kulttuurisesti määräytyvien työvoiman uusintamiskustannusten.² Työvoimatavara on kuitenkin erikoinen paitsi siksi, että sen kulutus tuottaa arvoa yli sen oman arvon, myös siksi, että se pysyy jatkuvasti kiinni alkuperäisessä omistajassaan. Työvoiman (re)produktio, myynti ja kulutus ovat palkkatyöläisten omaa elämistä; tähän liittyy myös *Marxin* hieman hämärä puhe työvoiman arvon ”historiallisesta ja moraalilisesta elementistä”. Työvoiman tavaramuoto on työläisen elämäntäytännön taloudellinen muotomääre. Sellaisenaan se ei kuitenkaan ole koettavissa eikä nähtävissä. Se ilmenee ja toteutuu palkkatyösuhteen kautta. Siinä vaihdettavina esiintyvät elämisen resurssi, palkka, ja työ.³ Tämän vaihdon taakse häviää toisaalta se absoluuttinen tasavertaisuus, jota työvoiman myynti ja osto muodoltaan edustaa, mutta toisaalta myös se absoluuttinen alistus, jota työvoiman kulutus arvonlisäysprosessina edustaa. Tasavertaisuus katoaa, koska työläiselle palkkatyö on kouraantuntuvasti elämisen ehto sekä elämänmenon keskeinen osa ja jäsentäjä. Alistus puolestaan peittyy sikäli, että tuotannon alistussuhde lankeaa (työ)markkinoiden vaihtosuhteen — palkan ja työn vaihdon — sisälle.

Palkkatyösuhteessa muotoutuvien välittömien *palkkatyöläisintressien* suhde *luokkaintresseihin*, jotka määrittävät työn ja pääoman antagonismin kautta, on järkevää käsittää ilmenemismuodon ja ole-

¹ Marx 1973b, 184—191.

² Vrt. sama, 185, 665—667; Müller-Jentsch 1975, 38—39; Fülberth 1977, 32—34.

³ Marx 1973b, 184—191, 557—564 (lainaus 185).

muksen suhteeksi; ja ilmiön ja olemuksen ristiriitaisuus on kapitalismille ominaista⁴. Työväenliikettä ei voida suoraan johtaa olemustason luokkaintresseistä, vaan se on lähtökohdiltaan sidoksissa kapitalismin ilmiöpinnan intresseihin. Työväenliike merkitsee yksilöllisen kilpailun kollektiivista rajoitusta, mutta *yksilöllisen* ja *kollektiivisen* ristiriita pysyy liikkeen rakenteellisena ehtona. Työväenliike merkitsee ammatin tai työpaikan määrittämien intressien yhdistymistä yleiseksi työläisintresseiksi, mutta tämä *erityisen* ja *yleisen* suhde on sekin työväenliikkeen edellyttämän ja toteuttaman työläiskollektiivisuuden pysyvä ristiriita. Lokalistisen rajoittuneisuuden ylittäminen ei lakkautta *paikallisen* ja *kansallisen* jännitettä, ja myös *kansallisen* ja *kansainvälisen* suhde on työläiskollektiivisuuden ristiriitainen rakenne-ehto.⁵

Mutta onko se työläiskollektiivisuus, joka on työväenliikkeen konstitutiivisena ehtona, ylipäätään vain intressien kollektiivisuutta? Organisaatioihin ja niiden ajamiin intresseihin keskittyvää työväenliikkeen historian tutkimusta on arvosteltu ”elämäntavassa” välittyvän ”tarpeiden artikuloinnin” sivuuttamisesta⁶. *Tarpeiden* ja *intressien* suhde näyttääkin merkitykselliseltä, kun pohditaan työväenliikkeen ehtona olevan työläiskollektiivisuuden luonnetta. Tätä suhdetta määrittävät ihmistenvälisen ja yhteiskunnallisen, konkreetin työn ja abstraktin työn, käyttöarvon ja vaihtoarvon kaksinaisuudet, joissa edelliset jäsenet *kantavat* jälkimmäistä ja jälkimmäiset *leimaavat* edellisiä. Tarpeet liittyvät käyttöarvoihin, konkreetteihin ihmisiin ja heidän suhteisiinsa. Intressit taas muodostuvat objektiivituneissa yhteiskunnallisissa suhteissa, jotka kapitalismin ilmiöpinnalla ovat vaihtoarvojen välittämiä.⁷

Palkkatyöllä elävien ihmisten intresseillä on erityinen suhde heidän tarpeisiinsa. Heihin pätee, että tarpeet edustavat sisältöä ja intressit muotoa. Heidän tarpeensa saavat välittömän intressimuodon primaarisesti työn ja palkan ja sekundaarisesti palkan ja kulufustarvikkeiden vaihdossa. Palkkatyöllä elämiseen on historiallisesti kuullut myös, että tarpeet on voitu kokea kollektiivisinä jo niiden saamien intressimuotojen alapuolella, työpaikan ja asuinpaikan ihmistenvälisyydessä. Työväenliikkeen historia viittaa siihen, että työläisten subjektiivisen yhteenliittymisen ehtona on sekä tällainen tarpei-

⁴ Tähän myös liittyi Marxin perustelu tieteelle: ”kaikki tiede olisi tarpeetonta, jos asioiden ilmenemismuoto ja olemus lankeaisivat välittömästi yhteen.” Marx 1973c, 825.

⁵ Näiden määreiden kehittelynä ammattiyhdistysliikkeen yhteydessä ks. Kettunen 1981.

⁶ Lüdtke 1978, erityisesti 311—318.

⁷ Erottelu on samansuuntainen kuin Hundilla (1978, 68—78), joka kuitenkin ”historiallis-dialektisen materialismin” pohjalta irrottaa sen tässä tärkeistä kapitalismispeifeistä määreistään.

den kollektiivinen kokeminen että kyky artikuloida näitä tarpeita (myös) kollektiivisina intresseinä. Tällainen työläiskollektiivisuus muodostuu sfääriissä, jossa toteutuu työläisten tarpeiden ja intressien yhteys. Tähän sfääriin — ihmistenvälisen ja yhteiskunnallisen välitykseen — viittaa tässä tutkimuksessa *sosiaalisen* käsite.⁸ Työväenliikkeen konstitutiivisena ehtona on työläisten *sosiaalinen kollektiivisuus*.

Kapitalistisen yhteiskunnan anatomiaan tämä ehto ei kuitenkaan ole palautettavissa. Esimerkiksi senkaltainen työväestön sosiaalinen kollektiivisuus, joka liittyi elämäntapaan vanhoissa työläisyhteisöissä, on perusteltua tulkita tulokseksi kapitalististen suhteiden ja esikapitalististen, käyttöarvoihin, henkilöidenvälisyyteen ja elämänpiirien eriytymättömyyteen perustuvien suhteiden yhteenkietoutumisesta.⁹ Työväenliikkeen syntyhistoriakin, aivan luonnonmaisesti esitettynä, oli sekä reagointia vanhojen suhteiden murenemiseen että orientointia uusien ristiriitojen mukaan. Eikä se sitä paitsi ollut vain reagointia puutteisiin ja uhkiin. Se oli myös mahdollisuuksien hyväksikäyttöä, niin nojautumista vanhoihin (käsiyöläisten, talonpoikien) yhteistoimintatraditioihin kuin suuntautumista uusien, vapaaseen työläisyyteen, yksilöllisyyteen ja kansalaisuuteen liittyneiden potentiaalien ja uusien tarvevisioiden mukaan.¹⁰

Työväenliikkeen olemassaolon, liikkeen jatkuvan ”tekemisen”, kriittisenä kohtana voidaan nähdä kysymys siitä, missä määrin ja miten sen on mahdollista kiinnittyä tarpeiden kollektiivisiin kokemusyhteyksiin. Missä määrin työväenliike on historiallisesti sidoksissa siihen säädyn piirteitä sisältäneeseen työläisyyteen, jota kapitalismi sen ensin muovattuaan on murentanut ja hajottanut? Pystyykö työväenliike tavoittamaan tarpeita muuten kuin palkkatyöllä elämisen välittömien intressimuotojen kautta? Estääkö työväenliikkeen välttämätön sidonnaisuus näihin intressimuotoihin sitä yltämästä mahdollisesti uudenlaisiin tarpeiden kollektiivisiin esiintymis- ja kokemisyhteyksiin? Miten pitkälle itse palkkatyömuoto sitoo työväenliikkeen ja etenkin ammattiyhdistysliikkeen sellaiseen ajattelu- ja toimintatapaan, joka pikemmin vastaa puutteeseen ja epävarmuuteen kuin hakee uusia potentiaaleja ja visioita?¹¹ Miten työväenliike itse on vaikuttanut tarpeiden kokemisen tapoihin omien toimintatapojensa ja

⁸ Käsitteen merkitys ei siten ole tässä sama kuin Ottomeyerillä (1977), jolla se liittyy nimenomaan ihmistenvälisiin suhteisiin vastakohtana yhteiskunnallisille. — ’Sosiaalisen’ ja ’taloudellisen’ erilaisista erotteluista sosiaalipolitiikan teoriassa ks. Eräsaari 1984, 176—189.

⁹ Vrt. Falkin (1984, 66—73) käsitteet ”työväenkulttuuri” ja ”palkkatyöläiskulttuuri”.

¹⁰ Tämä esim. Gearyn (1981, 13—22, 31—35, 41) esiintuoma kaksinaisuus havainnollistuu myös Suomen työväenliikkeen nousun tarkastelussa (luku 2.).

¹¹ Vrt. Schanz 1982, 44—45. — Vrt. myös Haugin (1983, 218—230) vaatimus ”kurjistemiskurssin kritiikistä”.

saavutustensa, kuten sosiaalivaltiollisten käytäntöjen, kautta? Nämä kysymykset jäävät tässä avoimiksi, mutta niihin viittaamalla käy helpommaksi osoittaa, mitä tarkoitetaan, kun sanotaan, että työläisten sosiaalinen kollektiivisuus on työväenliikkeen *konstitutiivinen ehto*.

Työläisten sosiaalisen kollektiivisuuden ja työväenliikkeen yhteyttä ei tässä käsitetä ulkoisena kausaalisuhteena, jossa edellinen objektiivisena tekijänä selittäisi jälkimmäistä, subjektiivista tekijää. Niin kuin intresseillä ja tarpeilla, niin myös työläisten sosiaalisella kollektiivisuudella on sekä objektiivinen että subjektiivinen puolensa.¹² Se, että työläisten sosiaalinen kollektiivisuus on työväenliikkeen konstitutiivinen ehto, tarkoittaa, että työväenliike itsessään ilmentää ja toteuttaa työläisten sosiaalista kollektiivisuutta, myös sen ristiriitaisia rakenne- ja prosessitekijöitä.

Näin ymmärrettyä *työväenliikettä*¹³ ei voida tavoittaa vain spesifeistä työväenorganisaatioista. Sitä on haettava myös pysyviä organisaatioita edeltävistä ja edelleen niiden alapuolella tapahtuvista tilapäisistä yhteenliittymistä, mutta myös organisaatioiden alapuolisista pysyvistä kollektiivisista reagointi- ja toimintatavoista, joissa ilmenee itsemääräämisen ja vastarinnan pyrkimys. Esimerkkinä olkoot ne epäviralliset, traditiona siirtyvät normit ja keskinäisen kontrollin muodot, joilla työntekijät työpaikallaan koettavat kollektiivisesti säännellä työtahtiaan ja luovuttamansa työvoiman määrää¹⁴. Mutta kestävämmän on pidettävä sellaisia konseptioita, joiden mukaan ”varsinainen työväenliike” toimisi nimenomaan organisaatioiden alapuolisessa maailmassa¹⁵. Työväenliike ei ole redusoitavissa työläisten sosiaaliseen kollektiivisuuteen. Työväenliikkeen konstitutiivisena ehtona, sen muodostumisen ja olemassaolon edellytyksenä, on myös ylittää se sfääri, jossa työläisten sosiaalinen kollektiivisuus muodostuu. Tästä avautuu kysymys työväenliikkeen *poliittisuudesta*.

1.4. Poliittisuus

Toisen internationaalin marxismin työväenliike-konseptiossa keskeisiin ongelmiin kuului ”taloudellisen taistelun” ja ”poliittisen taiste-

¹² Vrt. Hund 1978, 68—78, sekä intressin objektiivisesta ja subjektiivisesta momentista Kosonen 1976, 3—17.

¹³ Vrt. Neumannin (1976, 154, 188) esitys kategoriasta ’asema’ (Lage) työväenluokan ”passiivisena momenttina” ja kategoriasta ’työväenliike’ sen ”aktiivisena momenttina”.

¹⁴ Näistä asioista eräissä uusimmissa kapitalistisen työprosessin historian tutkimuksissa ks. Klär 1983. Vrt. myös Geary 1981, 16.

¹⁵ Tämän suuntaisesti painottuneena esityksenä ks. esim. Roth 1977.

lun” suhde. Marxilta tähän joukkojärjestöjen muodostuessa avautuneeseen kysymykseen ei ollut löydettävissä konkreettista vastausta. Häneen ja Engelsiin voitiin yhtä kaikki perustaa johtopäätös, että poliittinen taistelu merkitsi taloudellisen taistelun rajoittuneisuuden voittamista.¹ Tavoitteet laajenivat välittömistä ja senhetkisistä valtiota ja valtiovaltaa koskeviksi. Taloudellista taistelua sitovat suppeat ryhmäraajat ylitettiin. Työväenluokka astui subjektiksi.²

Kun työväenliikkeen aate- ja oppihistorian tutkimus on tarkastellut tätä edellä karkeasti kuvattua konseptiota, päälimmäinen kysymys on usein koskenut Kautskyn tai Leninin näkemystä työväenluokan luokkatietoisuuden syntyehdoista. Miten pitkälle he olettivat luokkatietoisuuden voivan kehittyä työväenluokan oman taistelun perustalta ja mitä he taas postuloivat proletarisen luokkataistelun ulkopuolelta tulevan, sivistyneistön kehittämän ja välittämän tieteellisen sosialismin osuudeksi? Toisen internationaalin marxismin konseptio, sellaisena kuin se on luettavissa esimerkiksi Kautskyn katekismuksesta, Erfurtin ohjelman selityksestä, ei ole tässä suhteessa aivan niin yksioikoinen kuin usein esitetään, nimittäin että taloudellinen taistelu ja tietoisuus kehittyisi luonnonvoimaisesti, mutta poliittinen taistelu ja tietoisuus vaatisi tieteellisen sosialismin väliintuloa.³ Taloudellinen taistelu synnytti Kautskyn mukaan luonnonvoimaisesti myös poliittisia vaatimuksia, ennen kaikkea vaatimukset yhdistymisoikeudesta ja työväensuojelulaeista. Jopa nousu taistelemaan *työväenpuolueena* valtiovallasta perustui Kautskyn katsannossa työväenluokan itsesyntyisiin potentiaaleihin. Mutta työväenluokka ei omillaan voinut yltää tietoisuuteen siitä — Kautskyn toisaalta maailmanhistoriallisesti luonnonvälttämättömäksi esittämästä — vapautustehtävästään, jonka edellytyksenä valtiovallan valtaaminen oli. Tämä tietoisuus syntyi vasta, kun ”sosialismi ja työväenliike yhdistyivät” sosialidemokratiaksi.⁴

Toisen internationaalin marxismin työväenliike-konseptiossa *poliittisuus* sai implisiittisesti kaksitasoisen merkityksen. Tämän tutkimuksen ongelmanasettelun kannalta tuon kaksinaisuuden tärkein sisältö ei kuitenkaan koskenut työväenluokan kykyjen ja sen ulkopuolelta tulevan vaikutuksen suhdetta. Merkityksellistä on tässä sen sijaan

¹ Vrt. Paastela 1985, 293—296.

² Ks. Kautsky 1902, 206—212; Kautsky 1907, 146—147.

³ Tällaisen niin Kautskyn kuin Leninin käsitysten tulkinnan torjuvat Projekt Klassenanalyse (1976, 40—41) ja Hünlich (1981, 95 ja siinä mainittu lähdeviite 424). — Muuten Projekt Klassenanalysen ja Hünlichin näkemykset poikkeavat ennen kaikkea sikäli, että edellinen rekonstruoi Kautskyn ajattelun perusteiltaan varsin muuttumattomana, jälkimmäinen taas koettaa osoittaa selvän rajan etenkin vuotta 1910 edeltäneen, edistyneintä Marx-reseptiota edustaneen Kautskyn ja sen jälkeisen ”keskustalaisen” Kautskyn välille.

⁴ Kautsky 1902, 216—220. Ks. myös Hünlich 1981, 95—96.

se, että työväenliikkeen poliittisuus tuli liitettyksi toisaalta sosialismin ja työväenliikkeen yhdistymiseen, toisaalta valtiovallasta käytävään taisteluun.

Kun Kautsky kirjoitti, että sosialidemokratia oli ”yhtynyt työväenliike ja sosialismi”,⁵ hän ensi sijassa kuvasi historiallista tapahtumakulkua. Kuitenkin ajatus sosialismin ja työväenliikkeen yhdistymisestä viittasi myös sosialidemokratian jatkuvasti itsessään uusintamaan ominaisuuteen. Sosialidemokratia oli *kokonaisuus*, jossa tieteen nouseen sosialismin osoittamat historiallis-yhteiskunnalliset päämäärät ja työväestön välittömistä elinehdoista nousevat erilaiset kollektiivisen toiminnan muodot yhdistyivät jatkuvana työväenluokan itsetietoisuutta ja luokkavoimaa kohottavana prosessina. Tältä kannalta siis sosialidemokratian kantama poliittisuus oli jotain, joka läpäisi työväenliikkeen kokonaisuutta.

Mutta samanaikaisesti sosialidemokratia tuli myös sen *spesifin muodon* määreeksi, jonka kautta työväenluokka astui taistelemaan valtiovallasta. Tässä mielessä poliittisuus oli jotain, jota edusti sosialidemokraattinen puolue erityisenä valtioon kohdistuvana organisaatio- ja toimintamuutona.

Se, että valtio määriteltiin luokkavallan kokonaisyhteiskunnalliseksi ylläpitäjäksi⁶, yhdisti nuo kaksi poliittisuuden tasoa. Työväenluokka kohosi kokonaisyhteiskunnalliseksi subjektiksi juuri asettuessaan taistelemaan valtiovallasta. Tässä kuitenkin tuli kuvaan Toisen internationaalin marxismin valtiokäsityksen instrumentalistinen luonne. Valtio samastui valtiokoneistoon, mikä rajasi politiikka-konseptiota.⁷ Poliittisuus työväenliikettä läpäisevänä kokonaisyhteytenä jäi pitkälti käsitteellistämättä⁸; poliittisuus yhdistettiin erityiseen poliittiseen or-

⁵ Kautsky 1974, 240. — Hyvärisen (1985, 149—152) esityksestä saa sen harhakuvaan, että sosialidemokratian määrittely sosialismin ja työväenliikkeen yhdistymiseksi olisi vasta Leninin muotoilema.

⁶ Näin esim. Kautsky 1909, 11. Ks. myös Projekt Klassenanalyse 1976, 86—87.

⁷ Vrt. Funken 1973, 92—97; Colletti 1971, 74—75.

⁸ Tosin esim. Kautskyn Mannheimin puoluekokouksen (1906) päätökseen puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen suhteista tekemä muutosehdotus sisälsi tällaisen pyrkimyksen: sen mukaan sosialidemokratian ei pitänyt olla vain parlamentaarinen, ammattiyhdistysliikkeelle rinnakkainen ”yhteisö” (Körperschaft), vaan edustaa ”koko proletaarista vapautustaistelua”, josta ammattiyhdistysliike oli vain osa. Konkreettisesti tämä merkitsi ennen kaikkea puoluejäsenten velvollisuutta noudattaa puoluepäätöksiä myös ammattiyhdistysliikkeessä. Hünlich 1981, 138. — Rosa Luxemburg joka tapauksessa oli saksalaisista sosialidemokraateista se, joka ohjelmallisimmin asetti kyseenalaiseksi ”taloudellisen” ja ”poliittisen” taistelun erottamisen, näin nimenomaan Venäjän vuoden 1905 vallankumouksellisen murroksen nostattamassa Massenstreik-keskustelussa. Jos Kautskylle ammattiyhdistysliikkeen ja sosialidemokratian suhde oli alemman ja ylemmän suhde, Luxemburgille se oli osan ja kokonaisuuden suhde. Tämän kannan kiteytyksenä ks. erityisesti Luxemburg 1975, 210—211. — Vrt. Scharrerin (1976, 73—78) arvio talouden ja politiikan eron lakkauttamisen ”abstraktisuudesta” Luxemburgillakin.

ganisaatio- ja toimintamuotoon, puolueeseen. Tämä oli kyllä muita organisaatiomuotoja, eritoten ammattiyhdistysliikettä, ylempänä, koska sen tehtävänä oli valtiovallan valtaaminen. Mutta kysymys oli työnjaollisesta hierarkiasta: puolueen ensisijaisuus työväenliikkeen organisaatio- ja toimintamuotojen joukossa tuli perustelluksi sen työnjaollisen tehtävän painavuudella.⁹

'Poliittisen' implisiittinen kaksitasoisuus Toisen internationaalin marxismin työväenliike-konseptiossa on tärkeä avain, kun yritetään tematisoida poliittisuutta työväenliikkeen konstitutiivisena ehtona. Tällöin on kuitenkin puhkaistava eräät 'poliittisen' käsitteeseen Toisen internationaalin marxismissa sisällytetyt postulaatit. Tämä koskee ennen kaikkea näkemystä, jonka mukaan poliittinen taistelu merkitsee luokkasubjektiviteetin vapautumista sitä rajoittavista ja hajottavista, taloudelliselle taistelulle ominaisista esteistä.

Se poliittinen sfääri, joka muodostui kapitalistiseen yhteiskuntaan, näyttäytyi Toisen internationaalin marxisteille luokkataistelun kehittyneimmän asteen kontekstina. Mutta sivuun jäi tuon sfäärin sidonnaisuus porvarillisen yhteiskunnan integratiivisiin määreisiin.¹⁰ Kun työväenluokan nousua poliittiseksi subjektiksi tarkasteltiin taloudellisen luokkataistelun laajentumisena yli rajojensa sekä sosialistisen tehtävätietoisuuden saamisena, sivuutettiin, että prosessia välitti tärkeältä osalta työläisten pyrkimys *kansalaisuuteen*. Tämän pyrkimyksen katalysaattoreina saattoivat olla vanhaa valtiota kumonneet porvarillis-demokraattiset muutosliikkeet, jotka tarvitsivat kasvavaa työväestöä joukkopohjaiseen tai liittolaisekseen, tahi syntyvän kansallisvaltion eliittien toiminta kansan kansalaistamiseksi, kansakuntaan kohottamiseksi.¹¹ Se, että työläisten suhde valtioon sittemmin välittyi saavutetun yksilöllisen poliittisen kansalaisuuden kautta, tuli myös työväenliikkeen poliittisuuden rakenteelliseksi ehdoksi.

Harhainen olisi kuitenkin myös sellainen menettely, että kapitalistisen yhteiskunnan poliittinen sfääri ja edelleen työväenliikkeen poliittisuus johdettaisiin pääoman logiikasta. Pääoman logiikka edellyttää yhteiskunnan "kahdentumista" (Verdoppelung) valtioksi ja yhteiskunnaksi sekä valtion muotoa yksityisintressien yläpuolisena ylei-

⁹ Tässä Kautskyn ja hänen vallankumouksellisen tietoisuuden syntytehtoja koske-
neessa näkemyksessään vedonneen Leninin (Lenin s.a. c, 306—307) välillä näyttää
kuitenkin olleen eräs myöhemmin merkitykselliseksi tullut ero. Kautskylle työväen-
puolue loogisesti edelsi sosialidemokratiaa, joka sitten antoi luonnonvälttämättö-
mästi kehittyneelle luokkataistelulle tehtävätietoisuuden, kylläkin ensi sijassa juuri
puolueen kautta, sen määreenä. Lenin taas nimenomaan perusteli puolueen spesifi-
nä poliittisena organisaationa tästä sosialidemokratian tehtävästä.

¹⁰ Vrt. Projekt Klassenanalyse 1976, 92—93; Esko Lampén 1985, 217—218.

¹¹ Tähän palataan Suomen vanhan työväenliikkeen poliittisuutta käsittelevässä luvus-
sa 2.3.

senä auktoriteettina. Vieläpä valtion funktioiden tarpeellisuus pääoman ja työvoiman uusintamisprosessissa — joskaan ei konkreettisia funktioita — on mahdollista palauttaa tähän logiikkaan. Mutta näillä kohdin kohtasivat rajansa 1970-luvun ”*Staatsableitung*”-keskustelut. ”Pääomalogiikan” sisällä voitiin kyllä perustella poliittisen, valtioon kohdistuvan intressi-ilmauksen mahdollisuus samassa yhteydessä, jossa johdettiin valtion yleisen auktoriteetin muoto. Poliittisen intressi-ilmauksen tarpeellisuus taas voitiin johtaa esimerkiksi niistä palkkatyöläisten ”uusintamisvajauksista”, jotka eivät ole täytettävissä työvoimatavaraan välittömästi liittyvien intressien mukaisella toiminnalla.¹² Mutta historiallisesti työväenliike ei suinkaan astunut valmiille poliittiselle näyttämölle, jonka rajat sitten olisivat asettuneet sen ehdoiksi tai rikkomisen kohteiksi.

Yleisesti sanottuna työväenliikkeen muodostuminen oli osa sitä prosessia, jossa ”poliittinen” kehittyi ja muotoutui. Työväenliikkeestä itsestään tuli tämän prosessin tärkeä subjekti. Omilla saavutuksillaan se myös loi vastaisen toimintansa ja organisaationsa ehtoja. Esimerkiksi yleiseen äänioikeuteen perustuva parlamentaarinen demokratia saattaa kyllä olla porvariston luokkaherruuden adekvaatein poliittinen muoto, kuten ns. pääomaloogisen keskustelun eksegeettisintä haaraa edustanut *Projekt Klassenanalyse* esittää, kritisoiden samalla Kautskya, jolle parlamentaarinen tasavalta oli proletarisen vallankumouksen poliittinen avain.¹³ Mutta ilman joukkojen poliittista mobilisoitumista parlamentaarinen demokratia olisi historiallisesti käsitämätön.

Kapitalistisen yhteiskunnan ’poliittinen’, jonka historiaa työväenliike on ollut tekemässä, on perusteltua ymmärtää monikerroksiseksi. *Hänninen* puhuu porvarillisen valtion ”alaloogisista piireistä”: julkisuusmuodosta, organisoitumismuodosta ja institutionaalisesta muodosta.¹⁴

Sanojen sattuvuudesta voi olla monta mieltä. Joka tapauksessa julkisuusmuoto viittaa *Hännisellä* porvarillisen valtion laajimpaan ”alaloogiseen piiriin”. Se liittyy suorimmin kapitalististen suhteiden omaan logiikkaan, ja historiallisestikin siinä ensinnä toteutuvat porvarillisen yhteiskunnallisuuden määreet.¹⁵ Porvarillinen oikeusmuoto — ihmiset yksilöllisinä oikeussubjekteina — ja porvarillinen julki-

¹² ”Valtionjohtokeskustelun” esittelyinä ks. *Hänninen* 1980; *Blom* 1980.

¹³ *Projekt Klassenanalyse* 1976, 93—94.

¹⁴ *Hänninen* 1981, 214—219.

¹⁵ *Hänninen* (1981, 230) lähtee siitä, että ”valtiokoneisto on aktuaalisesti olemassa kapitalismin esihistorian — absolutismin kauden — tuotteena, eikä siten porvarillisen valtion itsenäinen olemassaolo erillisenä instanssina ole kapitalismispesifisti pääteltävissä”. Tämä kapitalismispesifin päättelyn rajojen ilmaisu on tärkeä, mutta historialliselta kannalta voi myös kysyä, eikö valtiokoneiston — valtion institutionaali-

suus — julkisen ja yksityisen eriytyminen — kuuluvat tähän valtion uloimpaan kehään. Voisi ehkä sanoa, että kysymys on kansalaisyhteiskunnasta ”ennen” organisoitumistaan, tilana, joka on vapautettu esivaltavaltiollisista ja henkilöidenvälisistä ulkotaloudellisista pakoista ja jossa yksilöt, ryhmät ja luokat artikuloivat intressejään.

Näin tehdessään yksilöt, ryhmät ja luokat astuvat tekemään porvarillisen valtion seuraavaa alaloogista piiriä, organisoitumismuotoa. Siihen kuuluviin asioihin viitataan usein käsitteellä ”poliittinen järjestelmä”. Valtion organisoitumismuoto — esimerkiksi parlamentaarinen demokratia — muodostuu julkisuusmuodon sisälle, mutta samalla julkisuusmuodon ja institutionaalisen muodon väliin. Empiirisesti käsitettävämmin lienee lupa sanoa, että poliittinen järjestelmä muotoutuu kansalaisyhteiskunnan ja valtiokoneiston välitykseksi.

Valtion institutionaalinen muoto tarkoittaa juuri valtiokoneistoa, valtiota suppeassa mielessä. Historiallisesti se on yleisesti ollut olemassa ennen kapitalismin läpimurtoa ja luonut sille edellytyksiä. Julkisuusmuodon kehittymisen käänteispuolena on valtion institutionaalisen muodon erkaantuminen yhteiskunnallisista suhteista. Tämä erkaantuminen taas on välttämätöntä, jotta valtio voisi uudella tavalla puuttua yhteiskunnallisiin suhteisiin eli täyttää kapitalististen yhteiskunnallisten suhteiden reproduktiossa saamiaan tehtäviä. Valtion funktioita toteuttaa valtiokoneisto, ja ne määräytyvät valtion organisoitumismuodon, poliittisen järjestelmän, välityksellä eli sen piirissä käytävän poliittisen taistelun tuloksena, kuten määräytyy itse organisoitumismuotokin.¹⁶

Nyt voidaan palata siihen kaksitasoiseen poliittisuuteen, joka edellä on tunnistettu Toisen internationaalisen marxismin työväenliike-konseptiosta. On tulkittavissa, että työväenliikkeen poliittisuuden eri ta-
sot liittyvät porvarillisen valtion eri ”alaloogisiin piireihin”.

Työväenliikkeen poliittisuus tarkoittaa ensinnäkin sitä subjektiivista kokonaisuuteutta, joka työläisten erilaisia kollektiivisen käytännön muotoja läpäisten ja niitä yhteiskunnan kokonaisuuteen suhteut-

sen muodon — kehittyminen näin jää liian selvärajaisesti esikapitalismin hämäämään. Esim. Wallerstein (1974, 67) liittää kiinteästi yhteen sen, mitä hän, käsitteitä hie-
man hämmästyttävästi käyttäen, kutsuu eurooppalaisen kapitalistisen maailmantalouden synnyksi (1500-luvulla), ja keskitettyjen valtiorakenteiden muodostumisen. Tai Lehtosen (1984, 64–65) marxilaista valtiokeskustelua koskevaa kritiikkiä mukaillen: porvarillisella valtiollisuudella on teollisuuskapitalismia edeltävä kauppapää-
oman kehittymiseen liittyvä historiansa.

¹⁶ Hänninen (1981, 215, 231) esittää myös, että institutionaalinen muoto on valtion alaloogisista piireistä välillisimmässä suhteessa pääoman logiikkaan ja että historiallisestikin kapitalistisen yhteiskunnallisuuden määreet läpäisevät sen myöhään. Toisaalta on kyllä tärkeää kiinnittää huomiota myös siihen, miten valtiokoneiston ”sisäisenkin” logiikka jo kapitalismin läpimurron vaiheessa muuttuu (vrt. weberiläinen rationaalisuuden ja byrokratian problematiikka).

taen yhdistää ne työväenliikkeeksi. Tässä mielessä työväenliike on määritelmällisesti poliittinen liike. Tällainen poliittisuus on työväenliikkeen konstitutiivinen ehto; ilman sitä erilliset kollektiivisen käytännön muodot eivät muodostaisi yhtä yhteiskunnallista liikettä, työväenliikettä. Työväenliikkeen poliittisuus tässä mielessä syntyy ja uusintuu porvarillisen valtion julkisuusmuodon tasolla. Sen historialliset lähteet voidaan osoittaa niissä porvarillista vallankumousta merkinneissä taisteluissa ja prosesseissa, joissa julkisuusmuoto kehkeytyi — näin yleensä Länsi-Euroopassa. Tai se saattoi syntyä työläisten kaikkinaisen kollektiivisen toiminnan törmäyksestä valtion julkisuusmuodon kehittymättömyyttä vastaan, kuten tapahtui Venäjällä. Eri tapauksissa työväenliikkeen poliittisuus sai erilaisen sisällön ja vahvuuden. Joka tapauksessa tämä porvarillisen valtion julkisuusmuotoon suhteutuva työväenliikkeen poliittisuus merkitsee tendenssiä — Oskar Negtin ja Alexander Klugen käsittein — ”proletaarisen julkisuuden”¹⁷ rakentamiseen. Tällöin ”proletaarisen julkisuuden” käsitteelle ei pidä antaa liian vaateliasta merkitystä: tendenssi sen rakentamiseen voi suuntautua porvarillisen valtion julkisuusmuodon yli, mutta myös mukautua sen sisälle.¹⁸ Poliittinen ja taloudellinen ovat tällä tasolla saman käytännön momentteja eivätkä erillisiä lohkoja.

Työväenliikkeen poliittisuus määräytyy kuitenkin toiseksi siitä tavasta, jolla se astuu oman taistelunsa tulosten leimaaman valtion organisoitumismuodon piiriin. Näin työväenliike sitoo itsensä spesifiin poliittisuuteen, jossa on kyse poliittisen järjestelmän välityksellä tapahtuvasta suhteutumisesta valtiokoneistoon. Se, että työväenliike ehdollistuu porvarilliselle yhteiskunnallisuudelle ominaisesta politiikan ja talouden erillisyydestä, ei kuitenkaan ole vain ideologista integroitumista. Työläisten elämäntähtäykset ehdollistuu todellisesti politiikan ja talouden erillisyydestä. Heidän tarpeensa muotoutuvat intresseiksi paitsi välittömästi palkkatyösuhteessa myös suhteessa valtion. Ne vaatimukset, jotka koskevat valtion vaikutusta työläisten elämäntähtäyntöä määrääviin yhteiskunnallisiin suhteisiin, edellyttävät julkisuusmuodon kehkeytymisen lisäksi sitä, että valtion organisoitumismuoto, poliittinen järjestelmä, mahdollistaa vaikuttamisen valtioon. Toisen internationaalien sosialidemokraattisten joukkopuolueiden organisaatio- ja toimintarakenteet — ja niitä määrittänyt poliittisen ja taloudellisen taistelun organisatorinen dualismi¹⁹ — kehiti-

¹⁷ Negt — Kluge 1977. — Habermas (1981, 8) oli ennen heitä introdusoinut käsitteen ”plebejische Öffentlichkeit”.

¹⁸ Negtille ja Klugelle itselleen käsitteellä on poliittisesti vaateliias merkitys. Tämä näkyy heidän myöhemmässä itsekritiikissä suhtautumisessaan siihen, miten vahvana he olivat nähneet ”proletaarisen julkisuuden” mahdollisuuden silloin, kun he olivat 1970-alussa nostaneet esiin tämän käsitteen. Negt — Kluge 1981, 87—88. — Vähemmän vaateliiaana käsitteen käyttöä vrt. Pruss-Kaddatz 1982, 10—11, 17.

¹⁹ Müller-Jentsch 1975, 42—44.

tyivät taistelussa valtion organisoitumismuodosta ja osittain jo sen sisällä valtiovallan käytöstä. Työväenluokan nousu taistelemaan valtiovallasta operationaalistui taisteluksi poliittisesta kansalaisuudesta, yleiseen äänioikeuteen perustuvasta poliittisesta järjestelmästä. Tämä taistelu laajensi politiikkaa joukkojen politiikaksi, mutta samalla myös spesifioi 'poliittista' niin yhteiskunnan kokonaisuudessa kuin työväenliikkeen toiminta- ja organisaatorakenteessa. Se loi poliittisuutta, jota kantaa puolue erityisenä poliittisena organisaatiomuotona. Tämä ei sulje pois sitä, että puolue — silloin kun kyse on työväenpuolueesta eli työväenliikkeen osana toimivasta puolueesta — kantaa myös työväenliikettä läpäisevää, "proletaarista julkisuutta" (re)produsoivaa poliittisuutta.

Toisen internationaalin marxismin työväenliike-konseption tavoittamattomissa oli poliittisuuden kolmas taso. Sen kantajiksi työväenjärjestöt tulevat astuessaan edustajiensa kautta valtion institutionaalisen muodon, valtiokoneiston, sisälle.²⁰ Tällöin 'poliittisen' suunta kääntyy. Kysymys ei ole yhteiskunnasta valtioon suuntautuvasta poliittisesta subjektiviteetista, vaan valtiosta yhteiskuntaan suuntautuvasta politiikasta, valtiollisesta yhteiskuntapolitiikasta, jolle sitten haetaan kannatusta ja oikeutusta. Mikäli jälkimmäinen suunta peittää alleen edellisen, ei ilmeisesti enää voida puhua *liikkeestä*.

1.5. Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus

Tämän tutkimuksen perusongelmana on, miten poliittisuus ja sosiaalinen kollektiivisuus *yhdistyvät* työväenliikkeessä sen konstitutiivisina ehtoina. Jotta ongelma avautuisi historialliseksi kysymyksenasetteluksi, tarvitaan vielä yleisiä jäsennysperusteita työväenliikkeen käytännölle, jossa tämä yhdistyminen tapahtuu.

Käytäntöön kuuluu olennaisesti sen ajatuksellinen uusintaminen. Tätä tähdentävä englantilainen yhteiskuntateoreetikko Anthony Giddens erottelee kolme tasoa: tiedostamattomat suhteet, praktisen tietoisuuden sekä diskursiivisen, ilmaisullisen tietoisuuden. Käytännön uusintamisen keskipisteeseen hän asettaa praktisen tietoisuuden.¹ Giddensin argumentaatiosta hieman poiketen voidaan sanoa, että praktinen tietoisuus liittyy välittömästi siihen *kokemusyhteyteen*, jon-

²⁰ Tosin kiista "ministerisocialismista" sivusi tätä poliittisuuden tasoa.

¹ Giddens 1984, 20.

ka käytäntö muodostaa. Kokemus käytännön vaikutuksista tuottaa johtopäätöksiä — sekä praktisia että diskursiivisia —, jotka taas palautuvat käytäntöön itseensä sen perusteluiksi. Tällaista prosessia kuvaa länsisaksalainen Michael Vester kirjassaan Englannin työväenluokan synnystä. Työväenluokan kohoaminen itsetietoiseksi subjektiksi ja sen ”yhteiskuntateorian” synty on hänen mukaansa nähtävä oppimisprosessin luonteisessa yhteydessä työväenluokan käytäntöön.²

Kun tässä tutkimuksessa puhutaan työväenliikkeen *ideologiasta*, tarkoitetaan juuri käytännön ajatuksellista uusintamista. Ideologian ajatellaan sisältävän sekä ilmaistuja tai ilmaistavissa olevia (diskursiivisia) että ”praktisen tietoisuuden” tasolla syntyviä ja vaikuttavia aineksia, joita voidaan tutkia vain tutkimalla käytäntöä itseään.

Kuitenkaan ideologian — ”teorian” — ja käytännön suhde ei toteudu vain *Vesterin* kuvaamana, yhä adekvaatimpiin todellisuus- ja toimintanäkemyksiin johtavana oppimisprosessina. Ideologian yhteys käytäntöön voi ohentua, tai, vielä enemmän, ideologiasta voi tulla käytännön jälkikäteistä legitimointia.³ Itse asiassa tällaiset tendenssit ovat rakenteellisia. Niitä on mahdollista tarkastella antagonistiselle yhteiskunnallisuudelle ominaisen henkisen ja ruumiillisen/suorittavan työn jaon näkökulmasta. Toisella tasolla ne liittyvät kapitalismin myötä tapahtuvaan ideologisen sfäärin kehittymiseen ja uusintumiseen. Ideologia tässä merkityksessä — kontekstina, jossa erityiset ideologiat voivat muotoutua⁴ — kehkeytyi historiallisessa prosessissa, jossa yhteiskunnallisuus lakkasi perustumasta persoonalliseen fyysiseen ja henkiseen pakkoon ja omalakisesta, luonnonvälttämättömänä esiintyvistä taloudellisesta pakosta (pääoman arvonlisäyksestä) tuli yhteiskunnallisten suhteiden liikevoima.

Kapitalistisiin herruussuhteisiin (Herrschaftsverhältnisse) itseensä kuuluu, että palkkatyöläiset elävät vallitsevia suhteita eri tavoin legitiimoivan ideologian vaikutuksen alla. Työväenliikkeen lähtökohtina,

² ”Die Entstehung der Gesellschaftstheorie der Arbeiterklasse muss im Zusammenhang mit ihrer Praxis gesehen werden. Ihre spezifischen Veränderungen können geistesgeschichtlich nicht erklären werden. Die formelle Theorie entstand in der Regel als Antwort auf praktische Misserfolge früherer Realitätsdeutungen und musste, als neue Realitätsdeutung, von bestimmten sozialen Gruppen intellektuell rezipiert und praktisch erprobt werden können.” Vester 1970, 25.

³ Ideologian käsitettä ei siis tässä kuitenkaan määritellä legitimoinnin tai hallinnan kautta, kuten sinänsä eri lähtökohdista tekevät esim. Giddens (1984, 283—296) ja Haug (1983, 57—96).

⁴ Tämä ”ideologisen” ja ideologioiden kaksinaisuus on myös Haugin (1983, 71) esityksessä, jossa ideologia kuitenkin — ongelmallisesti (vrt. Blom 1983, 159) — liitetään yleisesti luokkayhteiskunnallisuuteen: ”Yleisesti ymmärretty ideologinen tarkoittaa vieraantuneen ylhäältä-käsin-tapahtuvan-yhteiskunnallistumisen perusrakennetta - - -. Ideologiat käytäntöä ohjaavien normien järjestelminä ja aaterakennelmina muotoutuvat ideologisen puitteissa sen vaikutustapaa vastaaviksi eli sen konkreettiseksi ilmenemismuodoiksi.”

niin historiallisesti kuin sen ”reproduktiologiikan” kannalta, ovat sekä kapitalismin ”objektiiviset ajatusmuodot”⁵ että ne yksilölliset ja kollektiiviset kokemukset, jotka työläisten elämäncäytännössä, arkipäivässä, luovat säröjä tähän ideologiaan⁶. Tähän liittyy työväenliikkeen lähtökohtien toisentasoinen problemaattisuus: liikkeen ideologian ja työläisten tietoisuuden suhde sekä — tämän reaalisena yhteytenä — liikkeen käytännön ja työläisten elämäncäytännön suhde.

Liike sekä artikuloi sosiaalisten kantajiensa⁷ tarpeita ja intressejä että jäsentää heidän elämäncäytännössä syntyvää ja perinteenä kasautuvaa kokemustaan⁸ ja vaikuttaa siitä tehtäviin johtopäätöksiin. Mutta työväenliike myös kohtaa ja luo itselleen ehtoja, jotka noudattavat toista logiikkaa kuin liikkeen kantajien arkipäivä. Sitä ehdollistavat myös ne areenat, joilla se konstituoituu ja joita se konstituoii (valtion julkisuusmuoto/kansalaisyhteiskunta, valtion organisointimuoto/poliittinen järjestelmä), sekä ne vallan muodot, joihin nähden se näillä — itessäänkin yhteiskunnallisista valtarakenteista määräytyvillä — areenoilla artikuloi tarpeita ja intressejä. Tarkasteltuna liikkeen sisältä, sen subjektiviteetista päin, tämä liikkeen käytännön kaksisuuntainen ehdollistuminen merkitsee työläisten sosiaalisen kollektiivisuuden ja työväenliikkeen poliittisuuden suhteutumista. Tämä toteutuu liikkeen *organisaation* kautta ja ilmenee siinä.⁹

Työväenliikkeen ja työläisten elämäncäytännön yhteyttä tarkastellaan tässä tutkimuksessa siten, että keskipisteessä on liikkeen organisaatio. Tämä ilman muuta rajoittaa sitä, mitä pystytään sanomaan liikkeen sosiaalisten kantajien arkipäivästä ja -kokemuksesta. Tutkimuksen *lähdeaineistokin* on pääosalta työväenjärjestöjen ja vieläpä kansallisten keskusjärjestöjen tuottamaa: pöytäkirjoja, toimintakertomuksia, puolue- ja ammattiliittolehtiä, kirjeenvaihtoa. Viimeksi mainitussa lähteistön osassa, esimerkiksi paikallisten järjestöjen ja aktiivien kirjeenvaihdossa puolue- ja ammattiyhdistysjohdon kanssa, liikkeen sosiaalisten kantajien näkökulma on ehkä lähimpänä. Niin sosialidemokraattisen puolueen kuin Suomen Ammattijärjestön laajat kirjeenvaihtokokoelmat ovat sitä paitsi vasta 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa löytäneet tutkijoiden ulottuville (Työväen Arkistossa)

⁵ Vrt. Finn Hansson 1978, 60—69.

⁶ Eri asia on, syntyvätkö nämä säröt pelkästään repression kokemuksista (näin esim. Hänninen 1981, 201) vai myös itsemääräämisen mahdollisuuksien kokemuksista.

⁷ Vrt. Pruss-Kaddatzin (1982, 20—23) käsite ”soziale Trägerschaft”.

⁸ ”Erfahrungen in dem Sinn, wie ich diesen Begriff benutze, bezeichnen --- eine spezifische Produktionsform der Verarbeitung von Realität und der aktiven Reaktion auf diese Realität — sie sind nicht mehr bloss individuell, obwohl klar ist, dass Erfahrung und Lernen durch die Köpfe von einzelnen Menschen hindurch muss.” Negt 1978, 43—44 (alkup. kurs.).

⁹ Samansuuntaisina organisaatioiden välittäjä- ja ilmentäjämerkityksen esityksinä vrt. Deppe 1971, 63; Neumann 1976, 174—176.

ja niitä on tätä ennen varsin vähän käytetty.¹⁰ Siinäkin materiaalissa esiintyvä ääni on yhtä kaikki johtajien ja aktiivijäsenten.

Järjestöjen tuottamaa aineistoa on silti sitäkin mahdollista lukea niin, ettei tyydy rekonstruoimaan vain niiden historiaa, jotka ovat kyenneet organisoitumaan intressiensä ajamiseksi. Organisaatioita voidaan ja pitää tutkia historiallisesti niin, että organisaatio itsessään ja suhteessa ehtoihinsa problematisoidaan. Tämä tutkimus ei ole esimerkiksi vain aktiivisuuden, vaan myös passiivisuuden historiaa. Tämä kuitenkin vaatii muun ohella, ettei välilliset edustukselliset organisaatorakenteita oteta annettuna selvänä, vaan tutkittavana ongelmana¹¹. Sama koskee työväenliikkeen eri toimintamuotojen suhteita. Puoluetoinnin ja ammattiyhdistystoiminnan suhteen historiallisille muutoksille ja kansainvälisille eroille voidaan osoittaa vain suhteellisen pinnallisia merkityksiä, jos puolue ja ammattiyhdistysliike itsessään organisaatiomuotoina otetaan valmiina edellytyksenä¹².

Kun organisaatiota käsitellään työväenliikkeen ja työläisten elämäntäytännön välityksenä, siinä ovat keskeisiä kaksi edellä esiintulutta ulottuvuutta. Vertikaalisella ulottuvuudella kysytään, perustuu-ko liike sosiaalisten kantajiensa omaan aktiivisuuteen vai välilliseen edustautumiseen vai — ja tällöin tullaan jo liikkeen määritelmällisille rajoille — kannatuksen jälkikäteiseen hankintaan toteutetulle toiminnalle. Horisontaalisella ulottuvuudella taas kysytään työväenliikkeen eri toiminta- ja organisaatiomuotojen ja liikkeen kokonaisuuden suhteita. Tässä tutkimuksessa on tärkeätä, miten näillä kahdella ulottuvuudella tapahtuvat muutokset ovat yhteydessä toisiinsa.

Sosialidemokratiaa tutkitaan tässä käytäntönä ja ideologiana, joka — historialliselta lähtökohdaltaan — (re)produsoi ja strukturoi 'poliittista' työväenliikkeessä. Poliittisuuden reproduoinnissa ja strukturoinnissa on ajatuksellinen ja käytännöllinen puolensa. Edellinen liittyy siihen, miten liike politisoi sosiaalista kokemusta, jota tarpeiden

¹⁰ Vasta 1970-luvun loppupuolella löytyivät niin ikään Ammattijärjestön toimikunnan ja toimeenpanevan valiokunnan pöytäkirjat tärkeiltä vuosilta 1925—1930. Sitä paitsi Työväen Arkistossa olevien lisäksi osa SAJ:n toimielinten pöytäkirjoista on Suomen Ammattijärjestön selvityskanslian arkistossa, joka tuli vuonna 1982 tutkijoiden käyttöön Valtionarkistossa.

¹¹ Esim. Negt ja Kluge (1977, 421—428) vievät tämän problematisoinnin yhdistysmuotoon asti pohtiessaan "porvarillisen ideaaliyhdistyksen" ja työväenliikkeen "puoluekysymyksen" suhdetta. Vrt. myös Hyvärinen 1985.

¹² Esimerkkinä tästä voidaan ottaa lainaus SAK:n historian ensimmäisestä osasta, kohdasta, jossa kuvataan puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen suhdetta vanhassa työväenliikkeessä: "Ammattijärjestö --- pitäytyi puolueen linjalla poliittisissa kysymyksissä, mutta työmarkkinajärjestönä sen päätehtävät olivat *luonnollisesti* toiset kuin poliittisen puolueen." Ala-Kapee — Valkonen (Ala-Kapee) 1982, 247 (kurs. PK).

ja intressien kollektiivisuus jäsentää. Jälkimmäisessä on kyse siitä, miten liike artikuloi tarpeita poliittisten, valtion ja valtasuhteisiin kohdistuvien intressien muodossa. Suomalaisen sosialidemokratian erikoinen suhde ammattiyhdistysliikkeeseen "reformismin läpimurron" vaiheessa merkityksellistyy näiden kysymysten kautta.

Ammattiyhdistysliike ilmentää ja toteuttaa työläisten sosiaalista kollektiivisuutta siinä erityisessä mielessä, että se on kiinnittyneenä heidän elämisensä perusehdon, palkkatyösuhteen, muodostamiin välittömiin intresseihin. Niiden välityksellä se on vahvasti sidoksissa myös työläiskollektiivisuuden sisäisiin ristiriitoihin.¹³ Havainnot suomalaisen sosialidemokratian ja ammattiyhdistysliikkeen suhteesta nostavat esiin kysymyksiä, jotka koskevat juuri sitä, miten sosialidemokratia uusinsi ja jäseni työväenliikkeen poliittisuutta ja miten se näin tehdessään suhteutui liikettä kantaneiden ryhmien sosiaaliseen kollektiivisuuteen. Näiden kysymysten esittely osoittaa tutkimuksen esitystavan jäsentelyn, sillä siinä on koetettu tavoittaa perusongelman oma struktuuri.

Aluksi on asetettava kysymys niistä sosiaalisista kokemussyhteyksistä, joista työväenliikkeeseen voitiin astua. On pääteltävissä, ettei työväenliike Suomessa läheskään samassa määrin kuin Ruotsissa, Englannista puhumattakaan, noussut yleistyksenä palkkatyön välittömästi luomasta kollektiivisesta kokemuksesta. Tähän viittaa "poliittisen" liikkeen vahvuus "ammatilliseen" nähden sekä se, että vuoden 1918 jälkeen jakautuneessa työväenliikkeessä sosialidemokratia ylti selvään enemmistöön valtiollisessa ja kunnallisessa vaalikannatuksessa, vaikka menetti ammattiyhdistysliikkeen johtajuuden. Tässä toiselta puolen kuvastui, miten "reformismin läpimurron" vaiheessa ohentui ja ongelmallistui suomalaisen sosialidemokratian yhteys siihen sosiaaliseen kokemukseen, jota määrittivät palkkatyösuhteen välittömät intressit ja ristiriidat.

Työväestön sosiaalista kollektiivisuutta eritellään sen jäsentämän kokemuksen politisoitumismahdollisuuksien kannalta. Tätä koskevia

¹³ Silti tai juuri tämän vuoksi Rainer Zollin esitys ammattiyhdistysliikkeestä työväenluokan "orgaanisena organisoitumismuotona" on altis arvostelulle. Voidaan sanoa, että ammattiyhdistysliikkeen yhteys sekä työläisten välittömään elämiseen että työn ja pääoman olennaiseen antagonismiin on välittynyt, nimittäin palkan ja työn vaihdossa muotoutuvien intressien välittämä. Zoll vetoaa "orgaanisen" ja "voluntaristisen" organisoitumismuodon erotelussaan Antonio Gramsciin. Mutta Gramscille orgaanista organisoitumista merkitsivätkin työläisneuvostot, joihin työläiset järjestäytyivät kapitalismin rajat ylittämään kykenevinä tuotannon subjekteina. Vrt. Zoll 1976, 105—115; Gramsci 1976, 201—208, 216—222, 251—257. — Tähän Gramscin L'Ordine Nuovo -vaiheen näkemykseen palataan tuonnempana, s. 345—347. — Zollin edustaman uussyndikalistisen tendenssin kritiikkinä vrt. Deppe 1979, 98—99, 102—104.

rakenteellisia ja ajallisia tendenssejä haetaan siten, että tarkastelun keskiössä ovat työhön liittyvien intressien ajamisedhot ja -muodot. (Luku 4.) Sen jälkeen selvitetään sosialidemokratian ulkoista suhdetta näin osoitettuihin tendensseihin. Empiirinen päähuomio kohdistuu tällöin sosialidemokratian ja ammattiyhdistysliikkeen organisoitumiseen. (Luku 5.)

Tarpeiden ja intressien kokeminen ei määräydy vain taloudesta. Siihen vaikuttaa myös se, miten yhteiskunnallisia suhteita poliittisesti uusinnetaan. Tähän viitataan *hallitsemistavan* käsitteellä. Se on laajempi kuin *poliittinen järjestelmä*, sillä yhteiskunnallisten suhteiden poliittinen uusintaminen tapahtuu niin valtion "organisotumismuodon" (poliittisen järjestelmän), "institutionaalisen muodon" (valtiokoneiston) kuin "julkisuusmuodon" (kansalaisyhteiskunnan) tasolla.¹⁴ Hallitsemistavan asettamat ehdot välittyvät työväenliikkeeseen osittain siinä, miten liikkeen sosiaaliset kantajat kohtaavat ne elämäntilanteissaan. Suoremmin ne vaikuttavat niiden toimintareenojen ja vastavoimien kautta, jotka liike omassa käytännössään kohtaa tai luo tai nostaa näkyviin.

Tutkimusongelman kannalta on tärkeätä pohtia erityisesti sitä, miten "poliittinen järjestelmä" ja "työmarkkinasuhteet" keskenään suhteutuivat vuosien 1918—1930 Suomen hallitsemistavassa. Siellä missä ensimmäisen maailmansodan jälkivaiheen poliittinen murros johti niin sanotun porvarillisen demokratian toteutumiseen, hallitsemistavan osaksi tavallisesti kasvoivat myös työn ja pääoman kollektiiviset, pariteettiset suhdemuodot.¹⁵ Mitä merkitsi, että vuosien 1919—1930 Suomessa vallitsi muodoltaan parlamentaaris-tasavaltainen poliittinen järjestelmä, mutta työmarkkinasuhteiden kollektiivinen sopimus- ja neuvottelukäytäntö pysyi suppeana? Mitä olivat parlamentaarisen tasavallan ehdot ja rajat? Sosialidemokratian ideologia ja politiikka — se miten sosialidemokratia ajatuksellisesti ja käytännöllisesti uusinsi 'poliittista' työväenliikkeessä — muotoutui sekä suhteessa näihin hallitsemistavan asettamiin ehtoihin että suhteessa niiden osaltaan määrittämiin liikkeen sosiaalisten kantajien kokemus- ja traditiohyteksiin. (Luku 6.)

¹⁴ Hallitsemistavan käsitettä koskevaan keskusteluun, jonka Suomessa aloitti Tandem-projekti (Tandem 1977, erityisesti 50—56), ei tässä ole tarkoitus varsinaisesti osallistua. Keskustelun puheenvuoroina ks. Suomalainen kapitalismi 1979, 392—395; Hänninen 1981, 221; Blom 1983, 226—227. — Olennaista on, että tarvitaan käsite, joka ei redusoi poliittista valtaa siihen hallitusvaltaan, joka vaihtelee poliittisten suhdanteiden mukaan, eikä siihen luokkaherruuteen, joka on määritettävissä "kapitalismin yleensä" tasolla. Tämän vuoksi tässä turvaudutaan hallitsemistavan käsitteeseen.

¹⁵ Vrt. esim. Maierin (1975, erityisesti 583—584) esitys 1920-luvun Euroopassa hahmottuneista "teistä kohti korporatistista vakautta".

Työväenliikkeen poliittisuuden reprodusointi ja strukturointi oli sosialidemokratian ideologian ja politiikan muodostumista, mutta myös niiden toteutumista. Kun edellistä suuntaa on konkretisoitu kysymällä ammattiyhdistysliikkeen ja sen edellytysten merkitystä sosialidemokratian ideologiselle ja poliittiselle kehitykselle, jälkimmäinen suunta konkretisoidaan kysymykseksi sosialidemokraattisen ammattiyhdistystoiminnan sisällöistä ja lähtökohdista. Sosialidemokraattista ammattiyhdistystoimintaa tutkitaan sosialidemokratian ideologian ja politiikan ja palkkatyöläiskollektiivisuuden välisenä suhteena. (Luku 7.)

Kysymyksenasettelu edellyttää kuitenkin lähtemistä vuotta 1918 edeltäneen vanhan työväenliikkeen ajasta, jos kohta yleisellä tulkinallisella tasolla. Sen tarkastelu ei ole vain taustan kuvausta. Ensiksi-kin vuoden 1918 jälkeiset muutokset määrittyvät ulkoisesti suhteessa vanhaan työväenliikkeeseen. Toiseksi saattaa olla, että vuoden 1918 jälkeisessä työväenliikkeessä, erityisesti sen kahtiajaossa, nousivat vaikuttaviksi tendenssit, jotka rakentuivat jo vanhaan työväenliikkeeseen. (Luku 2.) Kolmanneksi vuosien 1918—1930 periodin ”selittävät tekijät” ovat tärkeältä osin sitä edeltäneessä ajassa, eivät pelkästään ulkoisen kausaliteetin mielessä, vaan myös sillä tavoin, että vuoden 1918 jälkeisen sosialidemokratian ideologia hahmottui johtopäätöksinä vanhan työväenliikkeen ajan ja erityisesti vuosien 1917—1918 kokemuksesta. (Luku 3.)

2. Vanhan työväenliikkeen poliittisuus

Työväenpuolue, ”poliittinen työväenliike”, muodostui Suomessa joukkoperustaltaan ”amatillista työväenliikettä” laajemmaksi niin määrällisesti kuin sosiaalisesti ja maantieteellisestikin.¹ Tämä tieto tuntuisi melko vaivattomasti selittyvän totunnaisessa kuvassa vanhasta työväenliikkeestä. Toisin kuin muualla, sen paremmin Länsi- kuin Itä-Euroopassakaan, Suomessa työväenliike kykeni mobilisoimaan myös maaseudun vähäväkisiä. Ammattiyhdistysorganisoitumiseen nämä eivät kuitenkaan pystyneet, joten puolue pysyi hallitsevana. Kun tämä olisi todettu, lähdetäisiin selittämään, miksi työväenliike Suomessa tunkeutui myös maaseudulle. Osoitettaisiin ennen kaikkea, miten luokkaristiriidat muun muassa metsien välityksellä samanaikaisesti ja yhteenkietoutuneina avautuivat sekä kaupungissa että maaseudulla.²

Seuraavassa perustellaan kuitenkin käsitystä, että riippuvuudet olivat myös toisensuuntaisia. Vanhan työväenliikkeen poliittisuus ei ollut vain sen laajuuden seuraus, vaan myös sen laajuuden edellytys. Työväenliike ei noussut suuruuteensa suoraan sosiaalisten ristiriitojen synnyttämästä kollektiivisesta toiminnasta, vaan pikemmin siten, että se kykeni ylittämään välittömät sosiaaliset alistussuhteet, eri tavoin rajoittuneet välittömät taloudelliset ryhmäintressit ja työläisten keskinäisen kilpailun, vieläpä sen rajan, joka oli torpparin maataloustuottajaintressin ja kaupungin palkkatyöläisen intressin välillä. Työväenliike tavoitti maalaisköyhälistön, *koska* se oli poliittinen liike. Mutta tämä ”edellytyksenä” ollut poliittisuus oli jotain muuta kuin ”seurauksena” ollut poliittisuus. Se ei kiinnittynyt vain puolueeseen, muttei sitä liioin voida ymmärtää taloudellisen luokkataistelun yleistyksiksi, sillä se oli myös ”taloudellisen taistelun” edellytys.

¹ Havaintoa täsmennetään jäljempänä luvussa 2.2.

² Vrt. esim. Knoellinger 1959, 39—43; Soikkanen 1961, 4—10, 370; Laavola 1974, 9, 42; Suomen työväenliikkeen historia 1976, 33—37; Alapuro 1978a.

2.1. Työhön liittyvien intressien artikuloinnin ehdot

Työväenliikkeen muodostumisen tärkeänä varhaisaskeleena oli Suomessa, kuten yleensä, käsityöläisten ja käsityömäistä teollisuus- ja rakennustyötä tekevien työläisten ammatillinen järjestäytyminen. Osittain siinä jatkuivat ammattikuntalaitoksen perinteet, muun muassa halussa rajoittaa uuden ja eritoten opinkäymättömän työvoiman alalletuloa sekä niin ammattitaidollisen kuin taloudellisen oma-aputoiminnan vaalimisessa.³ Syvemmin järjestäytymistä kuitenkin luonnehti toisaalta reagointi vanhojen holhoussuhteiden ja niiden luoman turvallisuuden murtumiseen, kaippu ”entiseen kotiin”⁴, toisaalta tarttuminen työvoiman myynti- ja ostosuhteen luomaan uudenlaiseen mahdollisuuteen vaikuttaa työn ehtoihin. Selvärajainen ammattitaito mahdollisti keskinäisen kilpailun rajoittamisen työvoiman tarjontaa sääntelemällä ja sen hinnasta sopimalla. Tätä osoittivat ne ”tariffisopimukset”, joita käsityötuotannossa ja rakennustöissä syntyi 1890-luvun lopulta lähtien suurimmissa kaupungeissa. Ammattiosastot saivat paikkakunnalla tunnustetun aseman määrätynlaatuisen työvoiman myyntiorganisaatioina.⁵

Pienissä käsityöliikkeissä työvoiman myynti- ja ostosuhteen toteutumista rajoittivat työnantajien ja työntekijöiden henkilökohtaiset suhteet. Esimerkiksi räätälien ja suutarien keskuudessa ajatus työnantajien ja työntekijöiden yhteisestä järjestöstä eli vielä silloin, kun nämä ryhmät 1890-luvun lopulla aloittelivat maanlaajuisia yhteenliittymistä.⁶ Niillä työläisryhmillä, joita kutsuttiin ulkotyöväeksi, ei ollut — elinkeinovapautuksen jälkeen — samaa sidonnaisuutta.⁷ Työ tosin oli ammattimiehilläkin kausiluonteista pitkine talvityöttömyyksineen⁸, ja laajan sekatyöläisten kerrostuman synnyttyä suurimpiin kaupunkeihin⁹ oli ”ulkotöihin”, erityisesti rakennuksille ja satamiin, työvoi-

³ Vrt. Mattila 1969, 31—33; Reuna 1984, 75—80, 91—92.

⁴ Vrt. Ala-Kapee — Valkonen 1982, 79—87, lainaus 82.

⁵ Vrt. Mattila 1969, 198—205, 262—269.

⁶ Sama, 94—95; Ala-Kapee — Valkonen 1982, 84—85.

⁷ 1890-luvulla suurimpiin kaupunkeihin, ensinnä Tampereelle, perustetut ulkotyöväenyhdistykset edustivatkin wrightiläisiä työväenyhdistyksiä radikaalimpaa, proletarismempää suuntaa. Laavola 1974, 82—83, 88.

⁸ Ks. Kuusi 1914.

⁹ Wariksen tutkimuksen mukaan Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolella asuvasta väestöstä oli sekatyöläisiä vuonna 1870 8,6 prosenttia, mutta vuonna 1900 jo 34,6 prosenttia elättäjistä (1973b, 118—119). Vrt. myös Kuusi 1914, 240—267. — Tampereen osalta ks. Haapala 1986, 214. — Haapalan väitöskirja ilmestyi tämän tutkimuksen käsikirjoituksen valmistuttua, joten sitä ei ole varsinaisesti voitu käyttää hyväksi. Niissä kohdin, joissa käsikirjoituksessa alkuaan viitattiin Haapalan liseniaattityöhön, on viittaukset kuitenkin siirretty hänen väitöskirjassaan oleviin vastaaviin tietoihin.

maa runsaasti tarjolla. Kaikki tämä vaikeutti kollektiivisen toiminnan syntyä, mutta myös määräsi yhteenliittymisen sisältöä. Luonteenomaiseksi muodostui työvoiman tarjontaa ja itse työprosessia kontrolloiva organisaatio — ammattiosastojen rinnalla tai edeltäjinä työkunnat ja työosuuskunnat — sekä työvoiman kysynnän huippuja hyväksikäyttävä aktio.¹⁰

Voidaan yleistää luonnosmainen teesi: kaupunkien käsityöläiset ja kaupunkien ulkotyöväen ammattilaiskerros olivat kaksi sellaista Suomen työväenliikkeen muodostumiselle keskeistä ryhmää, joilla oli edellytykset nousta liikkeeseen itse työsuhteessa muodostuneen kollektiivisen kokemus- ja toimintayhteyden pohjalta. Tehdastyöläisillä tällaiset edellytykset olivat paljon huonommat.

Tehdastyöläisyys kehittyi uudelta pohjalta. Sillä ei ollut ammattikuntaperinteeseen verrattavia kollektiivisen toiminnan ”orientoitumispisteitä”¹¹. Koneellinen tuotantoprosessi tarvitsi uudenlaisia teknisiä ammattimiehiä, mutta kasvavan teollisuustyöväestön pääosalta vaadittiin vain alhaista ammattitaitoa. Työvoimaa voitiin helposti rekrytoida maatalouden murroksen ja väestönkasvun tuloksena syntyneestä ns. suhteellisesta liikaväestöstä. Tulo tehtaaseen merkitsi elintason nousua. Työpaikat olivat pysyvämpiä kuin ulkotöissä. Mutta sellaista voimantuntoa, jota olisi luonut vaikea korvattavuus, saattoi ns. teollisuuden suurnousun aikanaan (1890-luvun alusta ensimmäiseen maailmansotaan)¹² kehittyä vain suhteellisen suppeille ammattimiesryhmille.¹³

Ammattitaitoa ja ammattitaidottomuutta yhdisti käsityötuotannossa ammattimiehen ja oppipojan suhde. Teollisessa tuotannossa tällainen side heikentyi. Koneellinen tuotantoprosessi kuitenkin yhdisti ammattitaitoisia ja ammattitaidottomia uudella tavalla. Työehtoihin vaikuttaminen vaati tuotantoprosessin yhdistämän ”kokonaistyöläisen” toimia. Kun tehdastyöläisten ammattiliitot syntyivät suurlakon

¹⁰ Toisin kuin teollisuudessa, jossa työläisiä vastassa oli selkeästi tuotantovälineiden omistaja, varsinkin satamatöissä työosuuskunnille oli otolliset edellytykset. Vain kovien kamppailujen jälkeen työn tekijän ja kohteen välille tunkeutui erityinen lastauttajatyönantaja. Stenius 1978a; Bergholm 1985, 6—8. — Rakennusalan osalta vrt. Salomaa 1959, 64, 89—91; Reuna 1984, 212—213.

¹¹ Vrt. Brockhausin (1979, 228—229) teoreettinen esitys tällaisten ”orientoitumispisteiden” tärkeydestä ammattiyhdistysorganisoitumiselle.

¹² Ks. Kovero 1926, 94; Alho 1949, 119.

¹³ Waris (1973b, 113) kuvaa: ”Suurissa tehtaissa voitiin ottaa kymmenittäin sellaisia henkilöitä, jotka eivät olleet päiväakkään olleet ”opissa”, vaan jotka vain saivat harjoitautua suorittamaan joitakin koneellisia tehtäviä. --- Jokaisessa tehtaassa tarvittiin tietty määrä koneitten käyttöön perehtyneitä ammattimiehiä, joilta vaadittiin ammattitaitoa ja erikoiskoulutusta usein paljon enemmän kuin entisenä aikana. Mutta näitten rinnalla useimmissa tehtaissa oli paljon sellaisia aputyöläisiä, jotka tuotannon supistuessa yhtä helposti voitiin panna ”kävelemään”, kuin heidät oli jokin aika aikaisemmin tehtaaseen otettu.”

jälkeen, niissä alusta pitäen toteutui melko pitkälle ns. teollisuusliittomuoto.¹⁴ Oli kuitenkin kestänyt kauan, ennen kuin tehdastyöläisten aktiot olivat ylittäneet satunnaisen reagoinnin työehtojen huononnuksiin ja oikeudentunnon loukkauksiin ja saaneet työvoiman kysynnän vaihteluja ja muita edellytyksiä suunnitelmallisesti hyväksikäyttävää, parannuksiin tähtäävää sisältöä.¹⁵

Vakinaisen työväen asemaa luonnehtivat patriarkaaliset siteet tehtaaseen, tilapäisen työväen asemaa taas kollektiivisen toiminnan vaatimien keskinäisten kokemus- ja traditiositeiden puuttuminen ja rakenteellinen kilpailu työvoiman myynnissä. Nämä eivät olleet erityisesti suomalaisia, vaan yleensä teollisuustyöläisten järjestäytymisedellytyksille ominaisia piirteitä.¹⁶ Kuitenkin Suomessa eräät työmarkkinoiden rakennetekijät erityisesti korottivat *näitä* kollektiivisen toiminnan esteitä.

Johtavaksi teollisuudenalaksi kohonnut metsäteollisuus sijoittui siten¹⁷, että tyypilliseksi tulivat yhden tuotantolaitoksen ympärille rakentuneet yhdyskunnat. Ympäröivältä maaseudulta saatiin työvoimaa sekä pysyvään että kausittaiseen¹⁸ tarpeeseen, paitsi raaka-ainelähteillä metsätöihin myös itse tuotantolaitoksiin, sahoille, puuhiomoihin, selluloosa- ja paperitehtaisiin. Maaseutuköyhälistön usein säännöllisen kausittainen kytkentä teollisiin työmarkkinoihin laajensi sen kokemusta niin sosiaalisen nousun mahdollisuuksista kuin sosiaalisista ristiriidoista ja myötävaikutti työväenliikkeessä toteutuneeseen maatalous- ja teollisuusproletariaatin yhteyteen.¹⁹ Mutta suhteessa työnantajaan tapahtuvan intressien ajamisen kannalta tällainen tilanne ensi sijassa vahvisti työläisten keskinäistä kilpailua ja tilapäisen ja vakinaisen työväen rajaa. Uudet yhdyskunnat poikkesivat vanhoista ruukkiyhteisöistä. Useassa tapauksessa ne olivat nousseet korven keskelle suunnitelmattomasti, ilman että kapitalistia olisi ohjannut myöskään senkaltainen tehdasyhteisöidylli, joka kuului myöhemmin 1920- ja 1930-lukujen työnantajaideologiaan. Kuitenkin yhdyskunnan koko sosiaalista rakennetta ja elämänmenoa yritys jäseni ja hallitsi.²⁰

¹⁴ Ammattiyhdistysliikkeen järjestömuotoa käsitellään tarkemmin jäljempänä luvussa 7.1.

¹⁵ Vrt. Järvelä 1985, 112; Teräs 1985, 17—18; Savola 1969, 96—104.

¹⁶ Ks. esim. Geary 1981, 17—18, 39—40, 76—80.

¹⁷ Sahateollisuus sijoittui aluksi ennen muuta suurten vesistöjen suihin, myöhemmin, kulkuyhteyksien parantuessa, yhä enemmän myös sisämaahan raaka-aineen lähteille. Paperiteollisuuden sijaintiin vaikutti energian tarve: tehtaas sijoituivat yleensä koskien partaalle. Sipilä 1976, 93—94; Kiiskinen — Wahlbeck 1953, 87—106.

¹⁸ Nimenomaan sahteollisuuden kausiluonteisuudesta ks. Snellman 1914, 75; Hoffman 1980, 94.

¹⁹ Tätä on tähdentänyt Alapuro (1978a, 8).

²⁰ Tehdasyhdyskuntien sosiaalishistoriaan painottuvana, siinä mielessä poikkeuksellisen suomalaisena yrityshistoriana mainittakoon Talven (1979) *Kymin Osakeyhtiön historia 1872—1917*. Ks. siitä erityisesti luku ”Tehdasyhdyskunnat”, s. 173—.

Ensimmäisenä koneelliseen suurtuotantoon siirtyneellä teollisuudenalalla, kutomateollisuudessa, tuotantolaitokset olivat kylläkin keskittyneet muutamaankeskukseen, ennen muita Tampereelle.²¹ Ja sama koneellinen työprosessi kokosi kutomatehtaissa yhteen selvästi keskimääräistä enemmän työntekijöitä.²² Mutta ammattitaitovaatimukset olivat alhaiset ja työläisten mahdollisuudet kontrolloida työtään vähäiset. Työntekijät olivat pääasiassa naisia. Piian tulo tehtaalaiseksi merkitsi sosiaalista nousua, ja työpaikka oli suhteellisen varma. Vaikeasti korvattavaksi työntekijä ei kuitenkaan voinut itseään kokea. Ja kutomopaikkakunnillakin tehdas yleensä monin tavoin hallitsi työläistensä elämistä myös tehtaanporttien ulkopuolella, muun muassa tehtaanasuntojen ja avustuskassan kautta. Omatoimisen yhteisvastuun kykyjäkin tätä tietä kyllä kehittyi. Se näkyi etenkin siinä, miten avustuskassat vähitellen muuttuivat työväestön itsensä hallitsemiksi.²³

Suurimmista teollisuudenaloista metalliteollisuudessa sekä ammattitaitovaatimusten taso ja luonne että alueellinen sijainti muodostivat parhaat edellytykset työläisintressien artikuloinnille. Tämä päti erityisesti konepajateollisuuteen. Vaadittiin yhä käsityömaista, työprosessin hallintaa sisältävää ammattitaitoa. Työntekijäin kesken valitsi vahva hierarkia, mutta siihen sisältyi myös ammattitaidon siirtäminen vanhalta ammattimieheltä aputyöläiseksi tullelle nuorukaiselle.²⁴ Suuret konepajat sijoittuivat pääasiassa suurimpiin kaupunkeihin.²⁵ Näiden työläiskaupunginosista muodostui selvärajaisia yhteisöjä, joiden elämänmenoon työnantajan kontrolli yliti huonosti.²⁶ Ja samalla paikkakunnalla oli useampia saman alan työvoiman ostajia. Suurten konepajojen ammattimiehet kuuluivat ammatillisen järjestyttymisen etujoukkoon.²⁷

Työpaikkojen alueellisen sijainnin merkitys liittyi kansallisten tavaramarkkinoiden yleiseen kehittymättömyyteen. Teollistuminen oli lähtenyt liikkeelle ulkomaisen viennin varassa, ja siihen se jatkuvasti

²¹ Sipilä 1976, 95.

²² Snellmanin (1904, 90) mukaan kutomateollisuuden tuotantolaitosten keskimääräinen työntekijäluku oli vuonna 1902 257. Koko tehdasteollisuudessa (käsityö poisluettuna) oli vuonna 1900 kaikista toimipaikoista vain 16 prosenttia yli 100 työntekijän tuotantolaitoksia. Riitta Hjerpe 1973, 69, liitetaulukko 5.

²³ Esim. Tampereelta erityisesti tehtaan tarjoaman ”sosiaaliturvan” osalta ks. Jaakkola 1986, erityisesti 33–34. — Tampereen työväestön naisvaltaisuudesta ja toisen polven tehdastyöläisten vähäisyydestä vielä 1800-luvun lopussa ks. Haapala 1986, 214–217, 235–243.

²⁴ Teräs 1985, 31–33. Vrt. myös Snellman 1911, 48–59, 60–62; Hjelt 1912, 58–59.

²⁵ Sipilä 1976, 94–95.

²⁶ Tämä koski erityisesti Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolista ”työläisyhteiskuntaa” (Waris 1973b). Työnantajan patriarkaalisen kontrollin heikentymisen työläiskaupunginosien muodostuessa osoittaa myös Haapala (1986, 207) Tampereen osalta.

²⁷ Johan Koivisto 1963, 37–42, 55–67.

perustui.²⁸ Kotimarkkinatkin alkoivat tosin laajeta; ja niin hyvin kulutustavara- kuin työvoimamarkkinoissa tuntui Suomen kytkentä maailmanmarkkinoihin ja suhdannevaihtelu.²⁹ Silti kotimainen vaihto pysyi yhä varsin alhaisella tasolla. Markkinat olivat vielä pitkälti paikallisia; hinnat ja palkat määräytyivät huomattavalta osalta paikallisista tekijöistä.³⁰ Välimatkojen pituus ja kulkuyhteyksien heikkous osaltaan vaikeutti kansallisten markkinoiden kehittymistä.

Työmarkkinoiden paikallisuus, lokalistisuus, tuki työvoiman ostajia. Se piti myös yllä työtä koskevien sosiaalisten suhteiden henkilökohtaisia, patriarkalis-yhteisöllisiä alitusaineisia. Palkkatyöläisintressien kollektiivinen ajaminen vaati siten samanaikaisesti sekä työvoiman tavaraluonteesta johtuneen palkkatyöläisten keskinäisen kilpailun ylittämistä että työvoiman tavaraluonteeseen kehkeytymättömyydestä johtuneen patriarkalis-yhteisöllisen alitussuhteen rikkomista.

Pääomien keskittyminen, joka 1890-luvulla näkyi esimerkiksi puunjalostusteollisuuden vientikartellien muodostumisessa,³¹ toiselta puolen loi edellytyksiä yritysten työnantajakäytännön yhtenäistämiseksi ja edellyttikin sitä. Yhdensuuntaisen toiminnan kyky todellistui vuosina 1908—1910. Silloin tärkeimpien teollisuudenalojen työnantajat pysäyttivät suurlakon jälkeen vauhdittuneen prosessin kohti työmarkkinasuhteiden kollektiivista sopimusmenettelyä.

Lukuun ottamatta lähinnä metalliteollisuuden ammattimiehiä varsinaisen teollisuustyöväen ammattiyhdistysorganisoituminen käynnistyi toden teolla vasta vuoden 1905 suurlakon jälkeen. Tehdastyöläisten lakkoja tosin oli ollut paljon aikaisemmin. Moniin tehdasyhdistyksiin oli myös perustettu työväenyhdistyksiä ennen suurlakkoa. Esimerkiksi Hallan sahayhdistyksestä ja Voikkaan paperiteollisuusyhdystyksestä on tältä ajalta osoituksia siitä, miten työväenyhdistykset johtivat myös työtaistelua.³² Ja esimerkiksi Paperiteollisuustyöväen liiton perustavan kokouksen (1906) osanottajat olivat pääasiassa paperipaikkakuntien työväenyhdistysten edustajia; liitto puolestaan ryhtyi ensi töikseen johtamaan osastojensa perustamista työväenyhdistysten yhteyteen.³³ Tehdasyhdistysten työväenyhdistysten luonne osoittaa, ettei vanhaa työväenliikettä ole lupa jäsentää projisoimalla siihen ”poliittisen” ja ”ammattillisen” järjestäytymisen myöhempiä merkityksiä.

Kuitenkin voidaan sanoa, että erityisesti teollisuustyöväestön koh-

²⁸ Halme 1955, 70—72.

²⁹ Heikkinen — Hoffman 1982, 55—57, 82; Heikkinen ym. 1983.

³⁰ Tätä korostaa Siipi (1967a, 162—163) vielä 1920-luvun osalta.

³¹ Riitta Hjerpe 1979, 106.

³² Reuna 1984, 160—162; Talvi 1979, 284—285, 344—351; Ala-Kapee — Valkonen 1982, 143—149.

³³ Kalela 1981, 28—32.

dalla ilmeni palkkatyöläisintressejä artikuloivan toiminnan poliittinen ehdollistuneisuus tai välittyneisyys. Mistä tässä oli kysymys?

Ensimmäinen puoli koski toiminnan vaatimaa *tietoisuutta*. Oli kyettävä rajoittamaan keskinäistä kilpailua ja murtamaan henkisiä ja henkilökohtaisia alustusmuotoja. Arkipäivän sosiaalinen kokemus oli jollain tavoin suhteutettava yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin. Tämä edellytti työväenliikkeen nousua poliittisena liikkeenä. Ammattiyhdistysliikkeen lämpimurto varsinaiseen teollisuuteen ja sen ratkaiseva kasvu myös käsityöaloilla ja ulkotyöväen keskuudessa tapahtui suurlakkovaiheessa *osana* poliittisen joukkoliikkeen nousua.

Nousussa näkyi vahvasti myös poliittisten ehtojen toinen puoli. Se koski työläisten kollektiivisen toiminnan *legitiimisyyttä*. Suurlakkovaiheen poliittinen murros poisti yhdistystoiminnan rajoitukset, välittömimmin ne, jotka ns. sortovuosina olivat vaikeuttaneet siihen mennessä perustettujen järjestöjen toimintaa ja uusien perustamista. Legitiimisyyden ongelma oli kuitenkin tätä laajempi. Sosiaalisissa suhteissa oli taloudellisia ja ulkotaloudellisia esteitä palkkatyöläisintressien kollektiiviselle ajamiselle. Mutta työväen järjestäytymiselle tuli poliittinen legitimaatioperusta näiden alustussuhteiden yläpuolelta, Venäjän-yhteyden määrittämästä suomalaisen kansakunnan rakentamisyrkimyksestä. Kun työläiset Suomessa nousivat kollektiivisesti ajamaan intressejään, heitä vastassa ei ollut yhtä vahvaa kapitalistien ja valtiokoneiston liittoutunutta tukahduttamismahtia kuin oli Länsi-Euroopassa vastaavassa, ajallisesti varhaisemmassa vaiheessa.³⁴

Merkillepantavaa on, että 1900-luvun alkuvuosina esitettiin porvarillisella, jopa työnantajataholla käsityksiä työehtosopimusten suotavuudesta.³⁵ Kirjapainojen, käsityöliikkeiden ja rakennusalan aiempien sopimusten lisäksi suurlakon jälkeen työehtosopimuksia syntyi myös tehdasteollisuudessa. Monesti ne olivat tulosta vallinneita alustussuhteita rikkoneista työtaisteluista, mutta ne osoittivat myös työläisten intressiedustuksen poliittis-ideologista legitimiisyyttä.³⁶ Mutta yhtä lailla merkillepantava on suurlakon jälkivaihetta seurannut käänne, joka urautti teollisuuden työmarkkinasuhteiden kehityksen

³⁴ Vrt. Stenius 1983, 116, 120—122; Alapuro, State.

³⁵ Turunen 1982; Mansner 1981, 97—102; Bruun 1979, 111.

³⁶ Sopimustenalaisia työntekijöitä oli Ammattijärjestön keräämien tietojen mukaan vuoden 1907 lopussa yhteensä noin 20 000 ja työnantajia 700. Varsinaisen teollisuuden työntekijöistä noin kuudenneksen voidaan laskea kuuluneen sopimusten piiriin. Esimerkiksi paperiteollisuudessa, jossa ensimmäinen ja vieläpä kahdeksan tunnin työajan sisältänyt työehtosopimus syntyi vuonna 1907 Kymi-yhtiössä (Talvi 1979, 351—353), työehtosopimukset koskivat lähes joka kolmatta työntekijää. Luut olivat pieniä verrattuna Ruotsiin, jossa vuonna 1908 oli 256 000 työntekijää työehtosopimusten piirissä, mutta suunta näytti Suomessakin samalta. Ala-Kapee — Valkonen 1982, 273—274; Westerstahl 1945, 160.

Suomessa toiselle tielle kuin Skandinavian maissa.

Ruotsissakin ammattiyhdistysliike koki kyllä romahduksen vuoden 1909 suurlakon jälkeen. Mutta vaikka jäsenmäärät putosivat, kollektiivinen sopimuskäytäntö jatkui.³⁷ Suomen työmarkkinasuhteissa samoihin aikoihin tapahtunut käänne taas ei jäänyt vain siihen, että lakot entistä useammin päättyivät työläisten tappioon ja työnantajat turvautuivat aikaisempaa yleisemmin lakonmurtajiin³⁸ ja metalliteollisuudessa myös laajoihin työsulkuihin. Teollisuusyritykset myös muuttivat vasta perustamiensa työnantajaliittojen tuella suhtautumistaan työehtosopimuksiin.

Vuonna 1909 omaksuivat kielteisen kannan työehtosopimuksiin etunenässä metalliteollisuuden ja paperiteollisuuden työnantajat.³⁹ Sopimuskäytäntö jatkui paikallisesti lähinnä käsityöalojen ja rakennusalan ammattimiesten kohdalla, ja jonkinmoisia joukkosopimuksia oli myös satamatöissä. Kirjapainoalan erikoisuutena pysyi jo vuonna 1900 solmittu koko maata käsittävä ”tariffisopimus”. Parina maailmansotaa edeltäneenä taloudellisen nousun vuotena sahoillakin tehtiin työehtosopimuksia niin, että ”yhtiötariffit” kattoivat vuosien 1913 ja 1914 vaihteessa 15 prosenttia alan työvoimasta.⁴⁰ Mutta teollisuudessa yleensä kehityslinja katkesi vuoden 1909 tienoilla ja poikkeusvuotta 1917 lukuun ottamatta sopimusmenettelyyn siirryttiin vasta vuoden 1944 jälkeen.

Katkoksessa voidaan nähdä teollisuustyönantajien johtopäätös prosessista, jossa työväenluokan astuminen kansakuntaan oli avanznut samalla luokkaristiriidan. Tämä kokemus sai heidät jyrkentämään suhtautumistaan toimintaan, joka uhkasi heidän määräysvaltaansa ja lähti kollektiivisen eturistiriidan olemassaolosta. Mahdollisuuden tähän antoi vuoden 1907 jälkeinen poliittinen ja samanaikaisesti taloudellinen suhdannekäänne. Siinä jännitteessä, jossa toisaalla oli taloudellinen ja sosiaalinen alistusvalta, toisaalla työläisten kollektiivisen intressiedustuksen tunnustava poliittinen julkisuus, jälkimmäinen voima heikentyi.

Ammattiyhdistysliikkeen jäsenmäärä laski vuosina 1908—1910.

³⁷ Westerståhl 1945, 160—161; Hadenius 1976, 31—32; Hentilä 1979, 253—257.

³⁸ Stenius 1978b, 306—308.

³⁹ Mansner 1981, 109—111; Ala-Kapee — Valkonen 1982, 275—280. — Sittenmin myös vuonna 1915 perustettu Sahateollisuuden työnantajaliitto omaksui jyrkästi kielteisen kannan ”joukkotariffisopimuksiin”. Jansson 1926, 10—12. — Kielteisen kannan otti myös Kutomateollisuuden työnantajaliitto. Matti Luoma 1955, 67—68.

⁴⁰ Vuonna 1914 sopimustenalaisia työntekijöitä lieene kaikkiaan ollut hieman enemmän kuin vuonna 1907, runsaat 20 000. Sopimustenalaisista sahatyöläisistä pääosa oli Kotkan sahoilla. Niiden tuolloin voimassa ollut työehtosopimus oli syntynyt poikkeuksellisella tavalla, kun Ammattijärjestö oli kesäkuussa 1914 sopinut seudun sahatyöläisten lakon ohi Sahateollisuustyöväen liiton ja vastoin lakkolaisten tahtoa. Ala-Kapee — Valkonen 1982, 325—339; Reuna 1984, 333—345.

Vähennys oli jyrkin varsinaisen teollisuuden ammattiliitoissa.⁴¹ Poliittisen joukkoaktiivisuuden heiketessä välittömiä palkkatyöläisintressejä ajava toiminta lamautui siten pahiten siellä, missä se edellisessä, poliittisen joukkoliikkeen nousun vaiheessa oli voimakkaimmin laajentunut.

Päätelmä poliittisten ehtojen tärkeydestä saa lisätukea, kun tarkastellaan maaseudun alistettujen ryhmien mahdollisuuksia kollektiiviseen toimintaa. Vanhan työväenliikkeen tutkimuksen päällimmäisiä kysymyksiä on ollut, miksi työväenliike kykeni tunkeutumaan myös maaseudulle. Tässä kysymys on alisteinen liikkeen luonnetta, nimenomaan sen kantaman poliittisuuden ja sen kantaman sosiaalisen kollektiivisuuden suhdetta koskevalle ongelmanasettelulle.

On kyllä perusteltua hakea vanhan työväenliikkeen laajuuden välttämättömiä muttei riittäviä ehtoja siitä, miten sosiaaliset ristiriidat maaseudulla ja kaupungissa avautuivat samanaikaisesti ja kietoutuivat yhteen. Matti *Peltonen* on tosin asettanut vakavasti kyseenalaiseksi ns. metsäsektoriselityksen, jonka mukaan rahatalous ja siihen liittyvät ristiriidat tulivat maaseudulle ensi sijassa sitä tietä, että teollistuminen perustui metsiin ja niitä omistaneet talonpojat saivat metsätuloja. Agraarista murrosta, joka oli käynnissä teollistumisen lähtiessä liikkeelle, syvensi hänen mukaansa enemmän maailmanmarkkinoiden ehtojen pakottama siirtyminen viljanviljelystä karjatalouteen.⁴²

Nopeasti kasvanutta väestöä teollisuus joka tapauksessa pystyi vain hitaasti imemään. Sekä siirtyminen viljanviljelystä karjatalouteen että metsien arvon nousu horjutti puolestaan torpparilaitoksen perustuksia maatalouden työvoimainstituutiona. Sen kasvu pysähtyi 1860-luvulla.⁴³ Alustalaisasema heikensi torpparien suhteellista tuotannollista asemaa karjatalouden ja metsätalouden laajetessa, ja samalla kontrahtien varmuus väheni. Toiselta puolen torppankin viljelyä alkoi ohjata uudenlainen markkinatuottajaintressi, joka kuitenkin törmäsi isännän ja alustalaisen alistussuhteeseen.⁴⁴ Näin torpparius tuli torpparille itselleen ongelmalliseksi kahdesta suunnasta. Samaan aikaan varsinainen tilaton väestö kasvoi. Markkinatuotantoon

⁴¹ Ammattijärjestön kokonaisjäsenmäärä laski vuodesta 1907 vuoteen 1910 25 800:sta 15 300:aan, vaikka keskusjärjestöön oli tällä välin liittynyt sen ulkopuolelle aluksi jättäytyneitä liittoja. Sahateollisuustyöväen liiton jäsenmäärä putosi samana aikana 4 300:sta 1 300:aan, Paperiteollisuustyöväen liiton jäsenmäärä 3 500:sta 1 000:een ja Kutomateollisuustyöväen liiton jäsenmäärä 1 800:sta 500:aan. SAJ:n toim.kert., mainituilta vuosilta.

⁴² Peltonen 1986.

⁴³ Rasila 1961, 20—27.

⁴⁴ Peltonen 1985. — Jälkimmäistä puolta korostaa Alapuro Huittisiin kohdistuvassa tutkimuksessaan (käsikirjoitus).

siirtyvien maatalojen, metsätyömaiden, rautatietyömaiden ja maaseutuyhteisöön usein läheisesti kytkeytyneiden teollisuuslaitosten tarjoamista kausittaisista palkkatyömahdollisuuksista tuli tämän väestönosan elinehto.⁴⁵

Maaseudun omistamattoman väestön eri ryhmille tuli yhteiseksi, että työtä koskevaan sosiaaliseen alistukseen liittyi jonkinlainen ristiriidan kokemus. Tämän kokemuksen yleistämisen ja siitä lähtevän kollektiivisen toiminnan tiellä oli kuitenkin esteitä.

Ensinnäkin ne, joita on tapana kutsua maalaisköyhälistöksi⁴⁶, olivat joka tapauksessa epäyhtenäinen ryhmä. Torpparien, mäkitupa-laisten, loisten, renkien ja liikkuvien päivätyöläisten elämisen ehdot olivat erilaiset. Myös näiden ryhmien, etenkin maanvuokraajaväestön, sisäiset erot olivat suuria.⁴⁷ Edelleen, alueelliset erot ja rajat olivat merkittäviä.⁴⁸ Hahmoteltu kuva maaseudun murroksesta sopii lähinnä Etelä- ja Lounais-Suomen maaseutuun, josta sitten tulikin työväenliikkeen vankinta kannatusaluetta.

Tärkeimmät rajat ristiriidan kokemuksen yleistämiselle olivat kuitenkin sosiaalisten suhteiden luonteessa. Sille maasta irti joutuneelle väelle, jonka pysyväksi olotilaksi tuli liikkuminen työn perässä, ei muodostunut yhteisen aktion edellyttämää kollektiivista suhdetta työnantajaan. Tilanne, jossa työvoimaa oli yllin kyllin tarjolla, teki vaikeaksi tällaisen ajatuksenkin kehittymisen. Toiselta puolen maatalouden sosiaalisissa suhteissa kapitalistinen sisältö liittyi henkilöiden välisen alistussuhteen muotoon.

Ahtaassa mielessä feodaalista perintöä tosin Suomessa ei ollut. Talonpoikaiston maansa omistavan, vaurastuvan osan yhteiskunnallinen nousu 1800-luvun lopulla voitiin ideologisoida jatkoksi ikimuistoiselle talonpoikaisen vapauden, yhteisöllisen itsehallinnon ja tasa-vertaisuuden tottukselle.⁴⁹ Kyse ei ollutkaan pelkästään siitä, että kapitalistiset sisällöt tunkeutuivat vanhojen alistusmuotojen sisään. Muutos on kuvattavissa myös niin, että kun maata omistavan ja omistamattoman väestön kuilu syveni ja leveni, uudetkin suhteet syntyessään saivat henkilökohtaisen alistuksen muodon. Tilaton väestö sai vapauden liikkua, mutta työvoimansa myydessään se astui isäntävallan alle. Suurillakin tiloilla työväestön ja alustalaisten suhteet isäntään pysyivät henkilökohtaisina, kahdenvälisinä. Kokemus työn alistuksen sisältämästä ristiriidasta ei muodostunut sillä tavoin

⁴⁵ Vrt. esim. Reuna 1984, 216; Heikkinen ym. 1983, 55.

⁴⁶ Vrt. Haatanen 1968 sekä käsitettä kritisoiva Kerkelä 1982, 80.

⁴⁷ Jutikkala 1968b, 197—198; Rasila 1961, 451.

⁴⁸ Tark. ks. Alapuro 1976.

⁴⁹ Tämän tottuksien suomalais-nationalistinen historiantkirjoitus on sittemmin esittänyt "suomalaisen kansanvallan" juurena. Esim. Arvi Korhonen 1965, 8; ks. myös jäljempänä s. 231—233.

kollektiiviseksi, että se suoraan olisi riittänyt murtamaan kehää, jossa valtion esivalta ja isäntien sosiaalinen alistusvalta legitimoivat toisiaan.⁵⁰

Vallitsevien suhteiden legitimoinnin kehä murtuikin ensi sijassa sitä suunnalta, että valtion luonne esivaltana heikkeni. Torpparien liikehännästä on kyllä varhaisia osoituksia työväenliikettä edeltävältä ajalta⁵¹. Mutta merkittävään kollektiiviseen toimintaan torpparit ja maatyöläiset kykenivät vasta suurlakkovaiheessa. Suurlakon jälkeen eri puolilla maata puhjonneet maatyöläisten ja torpparien lakot⁵² osoittivat, että esivalta-auktoriteetin heikentyminen horjutti myös sosiaalisen alistusvallan legitiimisyttä. Kuitenkaan maaseudun alistettujen ryhmien kollektiivisen toiminnan luonteenomaiseksi muodoksi eivät vielä kukaan muodostuneet isäntiin/työnantajiin kohdistuvat aktiot. Kuvaavaa on, että yritykset muodostaa maatyöväen ammattiliitto eivät ennen vuotta 1917 tuottaneet tulosta⁵³. Maaseudulle syntyneiden työväenyhdistysten yhteyteen perustettiin kyllä torppariosastoja, ja vuonna 1910 aloitti sosialidemokraattisen puolueen liepeillä toimintansa Maanvuokraajain liitto. Ennen vuotta 1917 se sai kuitenkin jäsenyyteensä tuskin yhtä prosenttia varsinaisista maanvuokraajista.⁵⁴ Sitä paitsi torpparit kohdistivat välittömät vaatimuksensa ensi sijassa valtioon. Ne tähtäsivät valtion saamiseen torpparin ja hänen isäntänsä henkilökohtaisen suhteen väliin, olipa sitten kysymys kontraktien juridisesta sääntelystä tai täydellisestä itsenäistymisestä.⁵⁵

Maaseutuyhteisön työväenyhdistys, usein ns. itsenäisten työmiesten ja käsityöläisten johtamana, saattoi toimia myös eräänlaisena suojeluorganisaationa suhteessa paikkakunnan isäntiin ja työnantajiin.⁵⁶ Kuitenkin voidaan väittää, että maalaisköyhälistö astui työväenliikkeeseen sellaisin muodoin, jotka ylittivät vallitsevat sosiaaliset alistussuhteet niitä kuitenkin rikkomatta. Ensimmäistä kiinne-kohtaa osoitti työväenyhdistyksen luonne köyhän väen yhteisön ko-

⁵⁰ Kuvatut maatalouden sosiaalisten suhteiden piirteet eivät suinkaan vallinneet vain Suomessa, vaan esimerkiksi Flemming (1974, 352—356) viittaa samantapaisiin tekijöihin tarkastellessaan maanomistusoloiltaan Suomesta selvästi poikenneen Saksan maatyöläisten ammatillisen ja poliittisen järjestäytymisen edellytyksiä. Erikoista Suomessa sen sijaan oli se, että työväenpuolue kuitenkin pystyi saamaan vahvan jalansijan maalaisköyhälistön piirissä. Vrt. Haatanen 1968, 159, 178.

⁵¹ Rasila 1961, erityisesti 84, 298, 454—455.

⁵² Ks. sama, 253—282, 320—335; Soikkanen 1961, 317—318.

⁵³ Ala-Kapee — Valkonen 1982, 248—251.

⁵⁴ Rasila 1970, 85—87; Santonen 1971, 78—84.

⁵⁵ Vrt. Rasila 1961, 298—312, 452—453. — Maanvuokraajain liiton tarkoituksena näyttää olleen valtioon vaikuttamisen ja isäntiin kohdistuvan toiminnan yhdistäminen. Viimeksi mainitussakin suhteessa toiminta kuitenkin jäi ”valtiovälitteiseksi”: se supistui lähinnä muutamien oikeusjuttuihin, joissa liitto antoi oikeusapua torppareille. Rasila 1970, 87.

⁵⁶ Esim. Vihdistä ks. Ketola 1975, 39—40.

koajana, sen sisäisenä yhdistäjänä; tämä esineellistyi työväentalossa. Työväenyhdistyksestä tuli paikallisyhteisön sisälle kehittyneen ristiriidan ilmentymä, mutta samalla sillä oli legitiimi sija paikallisyhteisön yhdistyskentässä, joka oli syntynyt välittömien sosiaalisten alitussuhteiden yläpuolelle.⁵⁷ Toiseksi kiinnekkohdaksi tuli työväenpuolueen tunnistaminen ja tunnustaminen omaa asemaa koskevien tarpeiden ja intressien edustajaksi suhteessa yhteiskunnan vallanpitäjiin.

2.2. ”Poliittinen” ja ”ammattillinen” järjestäytyminen

Toisen internationaalin marxismin työväenliike-konseption mukaan taloudellinen luokkataistelu loi työväenliikkeen luonnonvoimaisen joukkoperustan, joka organisoitui ammattiyhdistysliikkeeksi ja muodosti sosialidemokraattisen puolueen ”rekrytointialueen”.¹ Rosa Luxemburg, joka tähdensi työväenliikettä toimintamuotojensa ykseytenä, poliittisena liikkeenä, käänsi kuitenkin kuvan kärjistävästi nurinpäin kirjasessaan *Massenstreik, Partei und Gewerkschaften* vuodelta 1906: ”Sosialidemokratia muodostaa Saksassa ammattiyhdistysten rekrytতিকoulun.” (Es ist die Sozialdemokratie, die in Deutschland die Rekrutenschule für die Gewerkschaften bildet.) Tätä todisti hänen mukaansa se, että sosialidemokraattisen puolueen äänestäjien määrä oli tuolloin Saksassa yli kaksi kertaa niin suuri kuin vapaiden ammattiyhdistysten jäsenmäärä.²

Kuva taloudellisesta poliittiseen taisteluun ja ammattiyhdistysliikkeestä puolueeseen kulkevasta tiestä ei tosiaankaan päde työväenliikkeen organisoitumisen yleiseksi skeemaksi. Yhtä vähän voidaan liikkeen ”valmiin” organisaation yleispätevänä hahmona pitää pyramidia, jossa ammattiyhdistysliike muodostaisi laajan perustan ja puolue kapeamman huipun.³ Se, ettei Suomen työväenliike sovi tällai-

⁵⁷ Tällaista legitiimiyttä osoittaa Alapuron tätä kirjoitettaessa vielä julkaisematon tutkimus Huittisista.

¹ Ks. erityisesti Kautsky 1902, 216, josta sitaatti.

² Luxemburg 1975, 209—219, sitaatti 218.

³ Esim. Buci-Glucksmann ja Therborn luonnostelevat neljä eri mallia, joissa poliittinen ja taloudellinen taistelu suhteutuvat toisiinsa eri tavoin työväenliikkeen muotoutumisessa ja siinä syntyvissä toiminta- ja organisaatorakenteissa. Ensimmäinen on romaanimalli, tyypillisenä edustajanaan Ranska. Siinä työväenliike konstituoituu kahdella toisistaan erillisellä, mutta myös keskenään ristiriitaisella raiteella. Toisaalla on suhteessa valtioon määrittyvä, valtiollista poliittisuutta kantava puolueorganisoituminen, toisaalla työn ja pääoman välittömän suhteen tasolla taloudellista ja

seen Toisen internationaalin sosialidemokratian itseymmärryksestä tutkimukseenkin periytyneeseen kaavaan, ei siis tee sitä ainutlaatui- seksi poikkeukseksi. Tärkeätä silti on, että Suomen työväenliikkeen tämä kaava soveltuu vielä huonommin kuin Saksan ja ratkaise- vasti huonommin kuin Ruotsin.

Suomen vuoden 1907 eduskuntavaaleissa sosialidemokraattinen puolue sai 330 000 ääntä. Saman vuoden lopussa Suomen Ammattijär- jestössä oli 26 000 jäsentä. Rinnastusta niihin Saksaa koskeviin tietoi- hin, joilla Luxemburg perusteli teesiään sosialidemokratiasta ammattiyh- distysten rekryyttikouluna, vaikeuttaa se, että Suomessa naisillakin oli äänioikeus. Sitä paitsi Ammattijärjestön ulkopuolella oli vielä vuonna 1907 merkittäviäkin ammattiliittoja. Joka tapauksessa sosialidemokra- tian kannatuksen ja amatillisen järjestäytyneisyyden suhde oli Suomes- sa edellisen hyväksi paljon suuremmassa määrin kuin oli laita Saksassa.

Mutta Suomessa työväenpuolue oli jäsenmäärältäänkin ammattiyh- distysliikettä suurempi. Tämä oli kansainvälisessä vertailussa poik- keuksellista.

Yleensä ammattiyhdistysliikkeen jäsenmäärä oli työväenpuolueen jäsenmäärää selvästi suurempi. Työväenpuolueen jäsenistö koostui pääasiassa amatillisesti järjestäytyneistä työläisistä; näin oli sekä siellä, missä puolueen organisaatio rakentui amatillisten järjestö- jen varaan, kuten Englannissa ja Ruotsissa⁴, että niissä maissa, jois- sa puolue ja ammattiyhdistysliike olivat organisatorisesti erillään, ku-

poliittista taistelua yhdistävä syndikalistisesti suuntautuva ammattiyhdistysliike. *Toi- sessa*, saksalaisessa mallissa taas puolue, ammattiyhdistysliike ja osuustoimintaliike muodostuvat samanaikaisesti, samassa työväenluokan "vastayhteiskunnan" rakentu- misen prosessissa. Tuloksena on kuitenkin myös poliittisen ja taloudellisen taistelun institutionaalinen työjaollinen eriytyminen "kahdeksi sosialidemokraattisen politii- kan vallitsevaksi muodoksi: parlamentaariseksi politiikaksi ja ammattiyhdistysliik- keelle kuuluvaksi sosiaalisesti politiikaksi". *Kolmannessa* mallissa, englantilaisessa, ammattiyhdistysliike edeltää puoluetta, joka sitten syntyy ammattiyhdistysliikkeen luomuksena sen intressien parlamentaariseksi edustajaksi. Puolueen sisälle — itse Labour Partyn organisaatiomuotoon — rakentuu kuitenkin ristiriita "parlamentaa- risen sosialismin" ja ammattiyhdistyssidonnaisuuden välille. Viimeisenä, *neljäntenä* mallina Buci-Glucksmann ja Therborn erottavat itäeurooppalaisen tai rajatunmin venäläisen. Siinä työväenliikkeen törmäys vallitsevia valtarakenteita vastaan tekee tyhjäksi niin välittömän taloudellisen intressiedustautumisen kuin valtiollisen poli- tiikkamuodonkin ja nostaa keskeisiksi sellaiset toimintamuodot, jotka suoraan yhdis- tävät taloudellista ja poliittista taistelua, nimittäin suurlakon ja neuvostot. Myöhem- min, kommunistisen liikkeen organisaatiossa, toteutuu tässäkin mallissa taloudelli- sen ja poliittisen taistelun institutionaalinen erottaminen. Buci-Clucksmann — Ther- born 1982, 34—37. — Kuvattu luonnos on epäilemättä altis monenlaiselle kritiikille. Tyyllittelevä tyypittely osoittaa joka tapauksessa, ettei taloudellisen ja poliittisen tais- telun "järjestystä" sen paremmin historiallisesti kuin rakenteellisestikaan voida ku- vata yhdellä yleispätevällä skeemalla.

⁴ Cole 1953, 176—187; Flanders 1952, 139—145; Hentilä 1979, 122—127, 258—266.

ten Saksassa⁵. Samaan aikaan ammattiyhdistyksiin puolestaan kuului lukuisasti sellaisia työläisiä, jotka korkeintaan antoivat äänensä työväenpuolueelle, mutteivät olleet sen jäseniä. Tämä voidaan päätellä seuraavista luvuista, jotka esittävät työväenpuolueen sekä sosialistisen työväenliikkeen yhteyteen kuuluneen ammatillisen keskusjärjestön jäsenmääriä vuonna 1908 Skandinavian maissa, Saksassa sekä itäisen Keski-Euroopan maista Unkarissa:

	puolueen jäsenmäärä	amatillisen keskusjärjestön jäsenmäärä
Norja	28 000	47 000
Ruotsi	113 000	170 000
Tanska	34 000	97 000
Saksa	587 000	1 832 000
Unkari	53 000 (v. 1912)	102 000

(lähde: Fricke 1976, 600—601, 617).

Suomessa sen sijaan työväenpuolueen jäsenmäärä oli jo ennen suurlakkoa⁶ mutta erityisesti vuosien 1905—1907 läpimurtovaiheesta lähtien suurempi kuin ammatillisesti järjestäytyneiden työläisten määrä. Jäsentilastojen luotettavuuteen on tosin suhtauduttava suurin varauksin. Jos järjestäytyneisyyden kriteerinä pidetään jäsenmaksun suorittamista, puolueen ylivoima ei ollut niin suuri kuin jäsentilastoista on luettavissa⁷; toisaalta puolueen jäsenyyttä ei näin muodollisesti miellettykään⁸. Määrällinen suhde puolueen hyväksi oli yhtä kaikki selvä. Kuvaa ei ratkaisevasti muuta sekään, että Ammattijärjestön ulkopuolella oli jatkuvasti joitakin työväenliikkeeseen luettavia ammatiliittoja — merkittävimmät liitot ja niiden mukana valtaosa jär-

⁵ Fricke 1976, 729—733.

⁶ Ks. Soikkanen 1975, 74; Ala-Kapee — Valkonen 1982, 158.

⁷ Esim. vuosina 1910—1912 puolueen jäsenmaksutulot olivat noin viidenneksen pienemmät kuin niiden jäsenmäärätietojen perusteella olisi pitänyt olla, vaikka jäsenmaksukontrollia oli aiemmasta tiukennettu. Sos.dem. puolue toimik. toim.kert. 10.9.1911—10.9.1913, liitteenä SDP:n puoluekokouksen 26.10.—1.11.1913 pöytäkirjassa, 136, 140. — Ammattijärjestön jäsenluvut sen sijaan eivät ainakaan vuosina 1909—1913 liene todellista suurempia. Ala-Kapee — Valkonen (1982, 233) viittaa siihen mahdollisuuteen, että ammatiliitot saattoivat antaa Ammattijärjestölle todellista alhaisempia jäsenmäärätietoja selviytyäkseen vastaavasti pienemmillä keskusjärjestön jäsenmaksuilla. Maailmansodan alettua jäsenluvun laskun kylläkin esti se, että liitot ensin keskeyttivät ja sitten väljensivät jäsenmaksujen kannon. Sama, 386.

⁸ Ks. esim. SAJ:n valtuusto 13.—15.4.1909, 9—22 ("Ehdotus uudeksi verojen kanto-tavaksi puolueen ja ammatillisen liikkeen keskuudessa").

Taulukko I. Sosialidemokraattisen puolueen ja Ammattijärjestön jäsenmäärät 1907—1917

Vuosi	Sosialidemokraattinen puolue	Ammattijärjestö
1907	82 328	25 797
1908	71 266	23 909
1909	58 293	19 928
1910	52 076	15 346
1911	48 406	19 640
1912	51 798	20 989
1913	53 082	28 021
1914	51 520	30 871
1915	51 821	30 150
1916	72 691	41 804
1917	130 000 ¹	160 695

¹ Luku on Soikkasen (1975, 261) esittämän arvion (120 000—130 000 jäsentä vuoden 1917 lopussa) yläraja.

Lähteet: Suomen sosialidemokratinen puolue, Tilastollisia tietoja 1907—1916; Suomen Ammattijärjestön toimintakertomukset 1907—1917; Soikkanen 1975.

jestäytyneistä työläisistä tulivat Ammattijärjestöön sen kahden ensimmäisen toimintavuoden aikana.⁹

Jäsenmäärätietoja tulkittaessa on kuitenkin varottava projisioimasta vanhaan työväenliikkeeseen myöhempiä organisaatio- ja toimintarakenteita. On otettava huomioon puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen organisatorinen kytkentä, mutta sen lisäksi vielä syvempi poliittisen ja taloudellisen taistelun eriytymättömyys. Vain näin käy mahdolliseksi tunnistaa myös myöhempien rakenteiden tendenssit.

Pääosa ammattiosastoista kuului Suomessa puolueeseen, tavallisin niin, että ne toimivat puolueosastona olleen työväenyhdistyksen alaosastoina, joissakin tapauksissa myös suoraan puolueosastoina. Itse käsite 'ammattiosasto' viittasi alkuaan juuri ammatin mukaan muodostettuun työväenyhdistyksen osastoon.¹⁰ Sosialidemok-

⁹ Ammattijärjestöön liittymistään viivyttivät mm. Kirjatyöntekijäin liitto ja Metallityöntekijäin liitto vuoteen 1908, Muurarien liitto vuoteen 1909 ja Maalarien liitto vuoteen 1913. Valtion palvelusmiesten liitot pysyivät Ammattijärjestön ulkopuolella, kunnes ne vallankumousvuonna 1917 suurimmaksi osaksi siihen liittyivät. Alakapee — Valkonen 1982, 230—232, 406—408. — Viimeksi mainituista etenkin Rautatieläisten liitto, joka liittyi perustamisensa yhteydessä vuonna 1906 sosialidemokraattiseen puolueeseen, oli toimintaperiaatteiltaan jo tätä ennen luettava sosialistiseen työväenliikkeeseen. Riihinen — Hentilä — Roos I 1975, 124—167.

¹⁰ Ensimmäiset ammattiosastot oli työväenyhdistysten yhteyteen perustettu 1880-luvun lopulla. Vuosisadan vaihteessa ammattiosastoja oli runsaat 200 ja niistä 140 kuului työväenyhdistyksiin. von Schoultz 1924, 189.

raattisen puolueen tilasto saattaa antaa liian vahvan kuvan puolueve-rojen hoitamisesta ammattiosastoissa.¹¹ Menettelytapa joka tapauk-sessa oli se, että ammattiosaston jäsenmaksun yhteydessä maksettiin ja samalle kirjalle merkittiin myös puoluevero. Puolueen ja Ammat-tijärjestön päätösten mukaan puolueeseen kuuluminen ei silti ollut

Taulukko 2. Sosialidemokraattisen puolueen yhteydessä olevien am-mattiosastojen jäsenmäärä ja näiden osastojen kautta puolueeseen kuuluvien jäsenten määrä 1912—1916

Vuosi	Puolueen yhteydessä olevien ammattiosastojen jäsenet ¹		Ko. osastojen kautta puolueeseen kuuluvat jäsenet ¹		
	Määrä	Osuus Ammatti-järjestön jäsen-määrästä ² (%)	Määrä	Osuus Ammatti-järjestön jäsen-määrästä ² (%)	Osuus puolueen jäsenmäärästä (%)
1912	18 600	86	13 900	64	27
1913	21 600	74	17 300	59	33
1914	22 500	71	18 400	58	37
1915	23 600	75	20 700	66	40
1916	35 000	79	31 000	70	43

¹ Vuosien 1912—1916 puoluetilastossa esitetään yhteenvetotiedot ”puolueyhdistysten yhteydessä toimivista ammattiosastoista”. Niissä ovat mukana työväenyhdistysten alaosastoina toimineet ammattiosastot, mutta vain harvoissa tapauksissa, ja aivan epäsystemaattisesti, ne ammattiosastot, jotka suoraan kuuluivat puolueeseen. Vuo-silta 1912, 1915 ja 1916 puoluetilastossa esitetään tiedot myös yksittäisistä yhdistyk-sistä, joten niiltä vuosilta tässä on voitu laskea mukaan periaatteessa kaikki tilas-toon sisältyvät ammattiosastot. Puolueeseen suoraan kuuluneiden ammattiosastojen sellaiset jäsenet, jotka mahdollisesti eivät olleet puolueen jäseniä, jäävät kuitenkin enimmäkseen tilaston ulkopuolelle. Kaikkineen puolueeseen suoraan kuuluneita am-mattiosastoja oli niin vähän, etteivät puoluetilaston yhteenvetotietoihin tässä tehdyt lisäykset (1500—1600 jäsentä vuosilta 1912 ja 1916, 700 jäsentä vuodelta 1915) muu-ta suuruusluokkaa. Vuosilta 1913 ja 1914 on jouduttu tyytymään yhteenvetotietoi-hin ”puolueyhdistysten yhteydessä toimivista ammattiosastoista”.

² Ammattijärjestön jäsenmäärään on tässä laskelmassa lisätty Rautatieliäisten liiton jä-senmäärä. Liitto ei kuulunut Ammattijärjestöön ennen vuotta 1917, mutta sen ala-järjestöt (piirit) kuuluivat monessa tapauksessa suoraan puolueeseen. Alkuvuosi-naan tämä vuonna 1906 perustettu liitto kokonaisuudessaan kuului puolueeseen.

Lähteet: Suomen sosialidemokratinen puolue. Tilastollisia tietoja 1912—1916; Suo-men Ammattijärjestön toimintakertomukset; Riihinen — Hentilä — Roos II 1975, 297.

¹¹ Ks. edellä lähdeviite 7. Vrt. myös Reuna 1984, 238—240, 259—260.

pakollista puolueen yhteydessä olleiden ammattiosastojen jäsenille.¹² Ammatillisesti järjestäytyneiden työläisten enemmistö jäsentilastojen mukaan kuului puolueeseen (taulukko 2).

Toiselta puolen sosialidemokraattisen puolueen jäsenkunnan enemmistö oli kuitenkin ammatillisesti järjestäytymättömiä. Järjestöllistä kiinnittymistä työväenliikkeeseen voidaan hahmottaa jakamalla työväenjärjestöjen jäsenet kolmeen ryhmään: niihin, jotka kuuluivat sosialidemokraattiseen puolueeseen, mutteivät ammatilliseen järjestöön; niihin, jotka kuuluivat sekä ammatilliseen järjestöön että sosialidemokraattiseen puolueeseen; niihin, jotka kuuluivat ammatilliseen järjestöön, mutteivät sosialidemokraattiseen puolueeseen. Puolueen ja Ammattijärjestön tilastot antavat epäluotettavinaakin perusteita päätellä, että vuosina 1906—1916 näistä ryhmistä suurin oli ensiksi mainittu. Seuraavaksi eniten oli niitä, jotka kuuluivat sekä ammattiliittoon että puolueeseen, ja vähiten vain ammatillisesti järjestäytyneitä.¹³

Ruotsissa asetelma oli päinvastainen. Siellä puolueen jäsenistö koostui melkein kokonaan ammatillisesti järjestäytyneistä, kun taas puoluejäsenten osuus ammatillisesti järjestäytyneistä oli pienempi kuin Suomessa. Ammatilliset järjestöt eivät Ruotsissa kuuluneet puolueeseen yhtä tiiviisti kuin Suomessa, samalla kun puolueen organisaatio kuitenkin rakentui paljon suuremmassa määrin ammatillisten järjestöjen varaan.¹⁴ Suomessa pikemminkin ammattiyhdistysliike rakentui puolueen yhteyteen. Tätä kansallisen tason tilastotiedoista tehtävää johtopäätöstä on kuitenkin modifioitava työväenliikkeen paikallista toiminta- ja organisaatorakennetta sekä paikallisen ja kansallisen suhdetta koskevin huomioin.

Ennen kaikkea *työväenyhdistyksen* luonteen tarkastelu osoittaa, ettei vanhaa työväenliikettä pidä eritellä ”poliittisen” ja ”ammatillisen” järjestäytyneisyyden myöhempien merkitysten avulla. 1920-

¹² Oulun puoluekokouksen vuonna 1906 hyväksymiin sääntöihin sekä Ammattijärjestön perustavan kokouksen 1907 hyväksymään puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen suhdetta koskeneeseen päätökseen sisältyi mahdollisuus olla puolueeseen kuuluvan ammattiosaston jäsenenä maksamatta puolueveroa. SDP:n puoluekok. 20—27.8.1906, 415; SAJ:n per. kok. 15—17.4.1907, 69. — Samasta myös: SAJ:n valtuusto 13.—15.4.1909, 14.

¹³ Puolueeseen kuulumattomien ammattiosastojen sellaisia jäseniä, jotka olisivat muuta tietä kuuluneet puolueeseen, tuskin oli niin paljon, että he olisivat tätä taulukoista 1 ja 2 pääteltävää asetelmaa muuttaneet.

¹⁴ Vuonna 1912 80 prosenttia Ruotsin sosialidemokraattisen työväenpuolueen jäsenistä kuului puolueeseen ammattiosaston kollektiivijäsenyyden kautta. Kuitenkin toisaalta vain 45 prosenttia ammatillisesti järjestäytyneistä kuului kollektiivijäsenyyden kautta puolueeseen, vaikka ainoastaan pieni osa yksityisistä jäsenistä oli käyttänyt vuonna 1908 voimaan tullutta ns. reservatio-oikeutta eli oikeutta olla kuulumatta järjestön mukana puolueeseen. Westerstahl 1945, 221—222; Hentilä 1979, 265.

luvun alkuun saakka paikalliset työväenyhdistykset olivat pikemmin työväenliikkeen kokonaisuuden paikallisia yhdistäjiä kuin puolueen perusjärjestöjä. Se, mitä ja miten työväenyhdistys yhdisti, vaihteli kylläkin suurimmissa kaupungeissa, maaseudun teollisuusyhteisöissä ja maatalousyhteisöissä.

Suurimmissa kaupungeissa, leimallisimmin Helsingissä, työväenyhdistys rakentui ammattiosastojen varaan. Yhtenä eikä lainkaan vähäisenä motiivina ammattiosastojen tiiviille kuulumiselle työväenyhdistykseen olivat työväentalon tarjoamat toimintatilat.¹⁵ Myös maaseudun teollisuuskeskuksissa työväenyhdistys sai kaksinaisen aseman ammattiosastojen — ja muiden alaosastojensa, kuten urheiluseurojen — yhdistäjänä ja puolueosastona. Niissä kuitenkin ammattiosastot syntyivät yleensä vasta suurlakon jälkeen samassa yhteydessä kuin teollisuuden kansalliset ammattiliitot.¹⁶ Toisin oli teollisuuskeskusten ulkopuolella. Työväenyhdistys saatiin perustetuksi, mutta harvoin voitiin tai haluttiinkaan muodostaa ammattiosastoja, hieman useammin niihin rinnastettavia torppariosastoja.¹⁷

Kaikissa näissä tapauksissa työväenyhdistyksessä ja työväentalossa kiteytyi yhteys työväestön elämäntavan ja työväenliikkeen välillä, yhteys, jota käsitteellä *työväenkulttuuri* voidaan tarkoittaa. Työväenpuolue oli paikallisten työväenyhdistysten verkoston poliittis-ideologis-organisatorinen yhdistäjä. Tällaisena yhdistäjänä, ”proletaarisen julkisuuden” rakentajana¹⁸, se kantoi työväenliikkeen kokonaisuutta. Vanhan työväenpuolueen vahvasti agitatorisessa luonteessa näkyi sille langennut ”tehtävä”, yhteiskunnallisia valtasuhteita koskevan ulottuvuuden liittäminen välittömään sosiaaliseen kokemukseen.

Kuitenkin on tärkeää kiinnittää huomiota myös tämän kanssa ristiriitaisiin tendensseihin. Kansallisten ammattiliittojen ja Suomen Ammattijärjestön perustaminen merkitsi työväenpuolueeseen nähdyn organisatorisesti rinnakkaisen johtokeskuksen muodostumista. Puolueen dominanssia työväenliikkeessä tosin kuvaa, että puoluejohdoto merkittävästi ohjasi liittojen ja keskusjärjestön perustamista vuosina 1906—1907.¹⁹ Mutta on myös huomattava, että puoluejohdon aktiivisuus johtui tärkeältä osalta pyrkimyksestä rajata puolue spesifisti poliittiseksi, ”valtiolliseksi”, organisaatioksi, jonka ei tarvitsisi — kuten vuosina 1905—1906 oli usein käynyt — johtaa taloudellisia

¹⁵ Ks. Tuomisto 1984b, 75—79, 144—147, 203—.

¹⁶ Ks. edellä s. 55.

¹⁷ Ks. Soikkanen 1975, 118—119; Ketola 1975, 91—95.

¹⁸ Yhtä puolta tästä proletaarisen julkisuuden rakentamspyrkimyksestä kuvaa Raoul Palmgren (II 1966, 436) huomauttaessaan, että vanhan työväenliikkeen kaunokirjallisuudessa työväenpuolue oli ”työtätekevien isänmaa, ja symboleineen (punainen lippu, joka viittasi sekä marttyyrien vereen että sosialismin aamunkoittoon) se oli myös köyhälistön ’sosiaalisen uskonnollisuuden’ ruumiillistuma”.

¹⁹ Kari — Paasivuori 1917, 460—493. Ala-Kapee — Valkonen 1982, 165—172.

taisteluja.²⁰ Puolueen uusien sääntöjen hyväksymistä Oulun puoluekokouksessa 1906 onkin pidettävä rinnakkaisilmionä ammattiliittojen ja ammatillisen keskusjärjestön perustamiselle. Uudet säännöt ”perustivat” puolueen erityisenä poliittisena organisaatiomuotona. Puoluejohdon ja työväenyhdistysten väliin säädettiin rakennettavaksi puolueorganisaatio piiri- ja kunnallisjärjestöineen. Silmä määränä olivat tulevan eduskuntatoiminnan ja vaalitaistelun asettamat vaatimukset.²¹

Poliittisen ja ammatillisen liikkeen eriytymistendenssi voidaan yhdeltä osin liittää sosiaalisiin kokemusyhteyksiin, joista käsin eri ryhmät astuivat työväenliikkeeseen. Yksinkertaistaen: tätä tendenssiä kantoivat toisaalta ne, jotka kykenivät vakiintuneeseen, organisoituun toimintaan työvoimansa myyjinä, toisaalta ne, jotka eivät tällaiseen toimintaan välittömässä suhteessaan työnantajiin tai isäntiin lainkaan kyenneet. Ensiksi mainituista, lähinnä suurten kaupunkien käsityötä tai käsityömaista teollisuus- ja rakennustyötä tekevistä ammattimiehistä, tuli ”ammattiyhdistysreformismin”²² kantajia, jälkimmäisistä, ennen muita maalaisköyhälistön ryhmistä, tuli sosiaalisia kantajia tendenssille, joka korosti työväenpuoluetta eduskunta-puolueena. Ammattiyhdistysliike nousi osana työväenliikkeen nousua poliittisena liikkeenä. Mutta sen organisaatio toimi jatkuvasti niiden ammattimiesten varassa, jotka pysyivät tietyn ammattitaitonsa rajaamalla työmarkkinoilla ja kykenivät muita paremmin vaikuttamaan työvoimansa myynnin ehtoihin²³. Maalaisköyhälistön astuminen työväenliikkeeseen edellytti poliittista liikettä, joka mursi esivalan ja sosiaalisen alistusvallan keskinäisen legitimoinnin kehää, mutta tärkeimmäksi ulospäin suuntautuvaksi toimeksi jäi punaisen viivan vetäminen työväenpuolueelle. Puolueen vahvuus taas nojasi ratkaisevasti tähän kannatukseen.

Työväenpuolueen yhdistämä työväenliikkeen kokonaisuus ei kuitenkaan ollut ainoa toimintastruktuuri, jota vastaan poliittisen ja ammatillisen liikkeen eriytymistendenssi suuntautui. Oulun puoluekokous merkitsi myös rajanvetoa välittömään poliittiseen aktionismiin²⁴. Ja pyrkimys keskitettyyn ammattiyhdistysorganisaatioon²⁵ merkitsi myös pyrkimystä saattaa spontaani paikallinen liikehdintä organisatoriseen hallintaan. On toisin sanoen tunnistettavissa sellainen radikaalin aktionismin tendenssi, joka oli vaikeasti mukautetta-

²⁰ SDP:n puoluekok. 20.—27.8.1906. 358—361.

²¹ Vrt. Soikkanen 1975, 102—103.

²² Vrt. sama, 151; Reuna 1984, 211—212.

²³ Siihen, miten tämä näkyi myös ammattiyhdistysliikkeen järjestömuodoissa teollisuusliittoperiaatteen rajoituksina, palataan lyhyesti luvuissa 7.1.1. ja 7.1.2.

²⁴ Vrt. Soikkanen 1975, 98—104; Jussila 1979, 169—171.

²⁵ Vrt. Ala-Kapee — Valkonen 1982, 189—192, 301—, sekä jäljempänä s. 78—79.

vissa yhtä lailla keskitettyyn ammattiyhdistysorganisaatioon kuin valtiolliseen politiikkaan. Eikä poliittisen ja taloudellisen taistelun yhteys siinä ollut "kautskylaista" puolueen hierarkkista ensisijaisuutta, vaan organisaatioiden alapuolista eriytymättömyyttä. Tämän tendenssin lähtökohtia voidaan ehkä tavoittaa pikemmin monien lakkoistielujen rajasta sääntelemättömyydestä²⁶ kuin salaisen aseellisen toiminnan juonteesta, joka vaikutti lähinnä vuonna 1906²⁷. Ammattiyhdistysliikkeen historiankirjoituksessa tämä aktionistinen orientatio on yleensä ohitettu kypsymättömyytenä; järkevänä ja luonnollisena kehityslinjana on esitetty keskitetyn ammattiyhdistystoiminnan oppiminen²⁸. Risto Reunan puutyöläisten ammattiyhdistystoiminnan historiasta tällainen radikalismi kuitenkin hahmottuu rakenteellisempaa reagointi- ja toimintatapana, joka liittyi ensi sijassa liikkuvaan kausityöläisyyteen.²⁹

Vanhan työväenliikkeen poliittisuuden tendenssejä ja ristiriitoja on edellä voitu tunnistaa havainnoin, jotka ovat koskeneet työväenliikkeen läpimurtovaiheen 1905—1907 tuloksena muotoutunutta organisaatiota. Nämä havainnot on yleistävästi ja hypoteettisestikin liitetty niihin sosiaalisen kokemuksen politisoitumisen mahdollisuuksiin, jotka sisältyivät työväenliikkeen kantajiksi tulleiden ryhmien sosiaaliseen kollektiivisuuteen. Mutta mistä tuli se "poliittinen", joka politisoi sosiaalista kokemusta? Tätä on pohdittava, jotta hahmottuisi, miten liikkeen poliittisuus ja liikkeen kantajien sosiaalinen kollektiivisuus vanhassa työväenliikkeessä yhdistyivät, ja jotta voitaisiin osoittaa tässä yhdistymisessä ristiriitaiset, sosialidemokratian myöhemmälle historialle merkitykselliset tendenssit.

2.3. Poliittisuus

Kansainvälisessä vertailussa työväenliike alkoi Suomessa myöhään, mutta nousi nopeasti ja suhteellisen helposti.¹ Yksi mahdollisuus selittää tätä sisältyy Henrik Steniuksen tapaan tarkastella työväenliikettä osana kansalaisyhteiskunnan — hänellä: valtiosta vapaan yhdistystoiminnan tilan — muodostumista. Steniuksen mukaan vanhoissa val-

²⁶ Vrt. Savola 1969, 105—106; Reuna 1984, 220, 258, 262, 269—273.

²⁷ Jussila 1979, luvut VI—VIII; Hentilä 1980, 53—71.

²⁸ Näin erityisesti Ala-Kapee — Valkonen 1982, 215—.

²⁹ Reuna 1984, 220, 262.

¹ Alapuro, State.

tioissa, kuten Ruotsissa, kansalaisyhteiskunta konstituoitui jyrkässä ristiriidassa olemassaolevan valtiokoneiston kanssa. Ja kansalaisyhteiskunnan ja valtion välille jäi pitkä, jännitteinen välimatka. Suomessa taas kansalaisyhteiskunnan synty kytkeytyi valtionmuodostumisprosessiin ja oli tavallaan sille alisteinen. Kansalaisyhteiskunnan ja valtion välimatka jäi lyhyeksi; kansalaisyhteiskunta orientoitui (kansallis)valtioon, yhtenä osoituksena kansallisten keskusjärjestöjen varhainen ja vahva osuus kansanliikkeiden organisoitumisessa.²

Sellaisen poliittisen liikkeen kuin työväenliikkeen käsittämiseksi valtion ja kansalaisyhteiskunnan erottelu ei kuitenkaan tunnu riittävältä. Se alue tai taso, jota tavanomaisesti kutsutaan poliittiseksi järjestelmäksi, jää käsitteellistämättä. Kuitenkin *yleisen äänioikeuden*, poliittisen kansalaisuuden, tavoitteessa ja saavutuksessa kiteytyi paljon Suomen työväenliikkeen luonteesta: ensiksikin se, miten työväenliikkeen edellytyksenä ollut poliittisuus sai sisältönsä kansakunnan kehkeytymisen ja luokkaristiriidan avautumisen yhteydestä, ja toiseksi se, miten poliittisuus liikettä läpäisevänä kokonaisyhteytenä ja poliittisuus spesifin valtioon kohdistuvan toiminnan ja organisaation määreenä työväenliikkeessä suhteutuivat toisiinsa.

Hännisen käsitteitä³ hyväksikäyttäen voidaan sanoa, että keskeiset ”porvarillisen valtion julkisuusmuotoa” luoneet reformit toteutettiin Suomessa Krimin sodan jälkeen, 1850-luvun puolivälistä 1870-luvun loppuun ulottuneena uudistuskautena. Pääoma ja työvoima vapautettiin ja luotiin tätä vastaavat oikeussuhteet. Valtion rajautumista puhtaaksiviljellyn liberalismiin mukaiseksi ”yövärtijavaltioksi” tämä ei Suomessa(kaan) merkinnyt. Päinvastoin kapitalistisen kehityksen yleisten, puolestaan kansallisvaltiollisuutta vahvistaneiden edellytysten aikaansaamisessa valtiolle lankesi keskeinen sija. Valtion toimin aloitettiin ja pääosin toteutettiin esimerkiksi rautateiden rakentaminen. Rautateillä taas oli suuri merkitys sekä kansallisten markkinoiden ja kansakunnan kehittymiselle että Suomen ja Pietarin yhteyksille.⁴ Ja uudenlaista poliittisen julkisuuden tilaa avautui sitä kautta, että säätyvaltiopäivät alkoivat kokoontua, säätyedustuksen kriteerijä muutettiin, paikallinen itsehallinto uudistettiin.⁵

Mitä sitten olivat sen prosessin subjektit, jossa ”porvarillisen valtion julkisuusmuotoa” — porvarillista oikeusmuotoa, kansallisvaltiollisuutta, kaiken kaikkiaan porvarillisen valtion ulointa kehää — luotiin? Käytinvoimana ei ollut vallankumouksellinen joukkoliike, joka

² Stenius 1983, 120—123.

³ Ks. edellä s. 40—41.

⁴ Uudistusvaiheen tulkintoina vrt. Klinge 1975, 46—47; Kalela 1978; Ylikangas 1986, 115—122.

⁵ Jutikkala 1968a, 178—179.

olisi alhaalta päin noussut rikkomaan vanhaa valtiokoneistoa, *ancien régimeä*. Eikä kansallinen liike Suomessa muodostunut senkaltaises-
sa ristiriidassa vallitsevaa valtaa vastaan kuin suurten imperiumien
osina olleiden maiden kansalliset liikkeet yleensä⁶. Itämaisen sodan
jälkeisten reformien edellytykset liittyivät Venäjän Suomen-politiikkaan. Ns. autonomian ajan alusta aina 1800-luvun lopulle tätä poli-
tiikkaa luonnehti valtakunnan strategisten etujen turvaaminen integ-
roimalla Suomen hallitsevat ryhmät lojaaleiksi valtakuntaa kohtaan.
1800-luvun alkupuolella tämä oli merkinnyt ennen kaikkea sitä, että
Ruotsin siteistä irrottautumalla ja lojaalisuutensa keisarille osoitta-
malla virkamiehistö oli saattanut vahvistaa asemaansa ja myös rah-
vaaseen kohdistuvaa hallintaa. Erillisten, alkuaan pikemmin Tukhol-
man tai Pietariin suuntautuneiden kuin toisiinsa kiinnittyneiden alu-
eiden liittyminen kansalliseksi kokonaisuudeksi oli alkanut hallinto-
byrokratiasta.⁷

Alapuro on kuvannut kansallisen liikkeen fennomaanista pääsuun-
taa ”kansallisen vapautusliikkeen ja keskitetyn valtion kansalaisus-
konnon sekoitukseksi”.⁸ On syytä katsoa tätä kaksinaisuutta myös
käänteispuolelta. Toisin kuin Itä-Euroopan maissa, Suomessa kansal-
linen liike saattoi tukeutua olemassaolevaan valtiollisuuteen, ilman
että se, toisin kuin Länsi-Euroopan vanhoissa valtioissa, olisi ole-
mukseltaan kokonaan kääntynyt vallitsevaa valtiota legitimoivaksi
”kansalaisuskonnoksi”. Kansallinen liike oli kansan kohottamista
kantamaan kansallisvaltiollisuutta, joka oli saamassa perustaa kansal-
listaloudellisesta yhdenäistymisestä ja itsenäistymisestä.

Kohottamisen ydinsisällöksi tuli kasvatust, jossa kansan elämäntäy-
tännön ja kehkeytyvässä kansallisvaltiossa olleen siveellisen
mahdin oli määrä kohdata toisensa. Tässä fennomanian hengessä,
sen yhdistäminä ja kaiken kaikkiaan monin tavoin yhteenkietoutu-
neina syntyivät 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä sellaiset jouk-
koliikkeet kuin raittiusliike, nuorisoseuraliike ja myös työväenliike.⁹
Liikkeet mursivat sääty-yhteiskunnan henkilökohtaisia alistusmuoto-
ja, samalla kun ne kuvastivat näiden muotojen jo tapahtunutta mu-
rentumista. Ne heikensivät esivaltavaltiollisuutta ja ilmensivät sen
heikentymistä. Mutta lähtökohdiltaan liikkeet vielä ohittivat talou-
dellisten intressisuhteiden ja poliittisten valtasuhteiden alueen. Ne
tavallaan ryhtyivät yhdistämään sitä elämäntähtäntä, joka oli talou-

⁶ Alapuro, Kansallisuus.

⁷ Vrt. Klinge 1975, 28—29; Engman 1983, 390—392.

⁸ Alapuro, Kansallisuus (lainaus vuodelta 1985 olevan käsikirjoitusversion mukaan).
— Käsitteen ”kansalaisuskonto” (civic religion) hän lainaa Hobbsawmilta.

⁹ Erityisesti raittiusliikkeen osalta ks. Sulkunen 1986. — Kyseinen väitöskirja julkais-
tiin tämän tutkimuksen käsikirjoituksen valmistuttua. Tässä on voitu käyttää hyväk-
si lähinnä Sulkusen tutkimuksen aiempien vaiheiden tuotteita.

dellisten intressisuhteiden alapuolella, ja sitä valtiota, joka oli poliittisten valtasuhteiden yläpuolella. Ne muotoilivat ”Kysymyksiä”, kuten raittiuskysymyksen ja työväenkysymyksen. Omassa olemuksessaan ne esittivät näiden kysymysten ratkaisutapaa, kasvatusta raittiuteen tai yhteyden luomista työnantajien ja työntekijöiden välille.

Samalla kuitenkin syntyi edellytyksiä työväenliikkeen kohoamiselle luokkaintressejä artikuloivaksi poliittiseksi liikkeeksi, toisin sanoen luokkaristiriitojen poliittiselle avautumiselle. Kansakunnan muodostumisprosessi oli poliittisen subjektiviteetin kehittymisen prosessi. Tätä prosessia voidaan jäsentää sanomalla, että luokkavallan poliittinen muotoutuminen oli sen toinen puoli, toinen taas luokkavallan vallitsevia muotoja kyseenalaistavien kykyjen kehittyminen.

Kuusi- ja seitsemänkymmenluvulla toteutetut ”valtion organisointimuodon” muutokset — säätyvaltiopäivien kokoontuminen, säätyedustuksen uudistukset, paikallishallinnon reformit — lisäsivät poliittiseen vallankäyttöön osallistuvien määrää. Mutta olennaista oli, että kapitalismin laajentuessa nämä uudistukset ennen muuta korostivat taloudelliseen asemaan perustuvan luokkajaon ja poliittiseen vallankäyttöön osallistumisen jaon päällekkäisyyttä.¹⁰

Itsenäisen talonpoikaiston asema muodostui tässä mielessä merkittäväksi. Talonpoikaiston vaurastunut osa integroitiin kapitalismiin markkinatuotantonsa ja metsiensä välityksellä ja valtioon niin kunnalliseen kuin valtiolliseen vallankäyttöön osallistumisen kautta. Ja juuri maaseudulla poliittiseen vallankäyttöön osallistumisen raja ja omistavien ja omistamattomien raja menivät selvimmin päällekkäin. Vuoden 1895 maanjakoasetuksen jälkeen itsenäiset pienviljelijät tosin muodostivat kasvavan väliryhmän¹¹. Poliittista merkitystä se ei kuitenkaan kyennyt saamaan ensi sijassa omalla vaikutuksellaan, vaan pikemmin sitä tietä, että itsenäisistä pienviljelijöistä näyttää tulleen sen kansakuntakonseption ydinryhmä, jonka pohjalta Suomen hallitsevat ryhmät ryhtyivät vuosisadan vaihteessa vastustamaan Venäjän muuttunutta politiikkaa.¹² Kaiken kaikkiaan ajatukset ”kansan” astumisesta historialliseksi subjektiksi saivat aineksensa vapaan mutta valtioon kiinnittyvän talonpoikaiston perinteestä pikemmin kuin porvarillisesta demokraattisuudesta.

Kyse ei kuitenkaan ollut vain siitä, että taloudellinen ja poliittinen valta lankesivat päällekkäin. Tärkeätä on myös, että tämä yhteys toteutui sen perityn kehän sisällä, jossa esivalta ja sosiaalinen alistus-

¹⁰ Suomen työväenliikkeen historia 1976, 45—46; ks. myös Soikkanen 1966, 233.

¹¹ Soininen 1977, 359—364.

¹² Näin selvästikin esim. Hannes Gebhardin, suomalaisen osuustoiminnan isän, osuustoiminnalle asettamissa tavoitteissa sekä vuonna 1899 perustetun Pellervo-seuran päämäärissä. Aulis J. Alanen 1964, 213—232.

valta legitimoivat toisensa. Sääty-yhteiskunta eli yhä valtion poliittisissa muodoissa, ja ”ulkotaloudellisia”, henkilökohtaisia ja henkisiä alistusaineiksia kietoutui kapitalistisiin taloudellisiin intressisuhteisiin.

Kuitenkin jo fennomaaninen projekti, suomenkielisen yläluokan luominen ruotsinkielisen tilalle ja kansan henkinen ja siveellinen kohottaminen,¹³ paransi myös alistettujen ryhmien edellytyksiä yleistää sosiaalista kokemustaan. Se heikensi heidän asemaansa ylläpitäneen pakon henkistä elementtiä. Ja itse projektin rajat rikkoutuivat esimerkiksi siinä, miten raittiusliike ”työväenliikkeen varhaismuotona” (Irma Sulkunen) ja hahmottuva itsenäinen työväenpuolue vuosisadan vaihteessa kietoutuivat toisiinsa.¹⁴

Ratkaiseva sysäys sosiaalisen alistusvallan ja esivaltavaltiollisuuden keskinäisen legitimoinnin kehän murtumiseen tuli Venäjän-yhteyden kautta.

Suomen taloudellinen, poliittinen ja kulttuurinen lujittuminen ja Venäjän valtakunnan yhtenäistämisentressi törmäsivät yhteen vuosisadan vaihteeseen tultaessa.¹⁵ Tässä tilanteessa suomalaisessa nationalismissa itse asiassa korostui sen luonne jo muodostunutta valtiota ja sen eliittien etuja turvaavana ”kansalaisuskontona”. Mutta ylhäältä levitetty kansalaisuskonto sai Suomessa valtiota muuttavan merkityksen. Se heikensi Jumalasta ja keisarista lähteneen esivallan auktoriteettia ja näin madalsi esteitä kansanjoukkojen omista tarpeista, alhaalta päin, nousevalta poliittiselta subjektiviteetilta.

Joukkojen politiikan läpimurto tapahtui yhteydessä Venäjän valankumoukselliseen murrokseen 1905—1907. Tämä murros loi suomalaiselle poliittiselle nousulle ulkoa päin edellytyksiä kahdella tavalla. Esivalta-auktoriteettiaan menettänyt, ns. sortovuosina vahvistettu ja samalla uudessa mielessä vieraaksi vallaksi koettu pakkovaltakoneisto heikentyi.¹⁶ Ja oman elämänpiirin sosiaaliselle kokemukseksi avautui entistä paljon yleisempi, yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin yltävä tulkintakehys.¹⁷

Vuosien 1905—1907 poliittisessa murroksessa kansakunnan kehittyminen ja luokkatietoisuuden kehittyminen kietoutuivat entistä konkreettisemmin yhdeksi, mutta ristiriitaiseksi prosessiksi. Tämä ristiriitainen yhteys kiteytyi työväenliikkeelle keskeiseksi kohonneessa yleisen äänioikeuden vaatimuksessa ja saavutuksessa.

¹³ Alapuro 1973, 20; Klinge 1982, 178.

¹⁴ Sulkunen 1986, 220—221, 260—261 (lainaus tästä).

¹⁵ Schweitzer 1978, 369—372; Polvinen 1984, 35—43.

¹⁶ Jussila 1979, 53—65, 212.

¹⁷ Selkeä luokkatietoisuus saati marxilaisen sosialismin laaja omaksuminen ei varmaankaan ollut tuloksena, vaan usein varsin jäsentymätön yhdistelmä uskonnollisia mielikuvia ja niin kansallisen tietoisuuden kuin luokkatietoisuuden aineksia. Vrt. Soikkanen 1975, 115—117.

Äänioikeustavoite merkitsi pyrkimystä toteuttaa sosiaalisista alistussuhteista riippumaton poliittinen kansalaisuus ja siten lakkauttaa poliittisen vallan luonne sosiaaliseen alistusvaltaan yhdistyvänä, sitä legitimoivana esivaltana. Yleisestä äänioikeudesta tuli leimallisesti työväenliikkeen tavoite ja sitten sen johtaman joukkotoiminnan saavutus. Mutta työväenliikkeen nousun edellytyksiä osoitti, että yleisen äänioikeuden hyväksyntä yleistyi suurlakkovaiheessa myös porvarillisella taholla¹⁸. Muodostui poliittinen julkisuus, jossa poliittinen kansalaisuus tunnustettiin ehdoksi kansan nousulle kansakuntaan. Ja muotona, jonka kautta työväenluokka astui tai oli kohotettavissa kansakuntaan, työväenliike vielä wrightiläisen vaiheen päätyttyäkin näyttäytyi oikeutettuna suurelle osalle porvaristoa, nimenomaan sisivystyneistölle.¹⁹ Tämän Venäjän-kysymyksestä ehdollistuneen poliittisen julkisuuden ja sen alapuolella edelleen vallinneiden, yhä myös "ulkotaloudellisia" pakkoja sisältäneiden sosiaalisten alistussuhteiden välillä oli jännite, joka rakentui myös työväenliikkeen sisälle.

Työväenliikkeen nousu vuosina 1905—1907 oli yhtäältä institutionaalisesti eriytymättömän joukkoliikkeen nousua. Poliittisen perspektiivin ja sosiaalisen kollektiivisuuden yhdistyminen näkyi sekä tavassa, jolla liike vaikutti yhteiskuntaan, että tavassa, jolla se näin tehdesään uusinsi ja laajensi itseään. Niin "valtiollisten" kuin "ammatillisten" tavoitteiden asettaminen ja ajaminen oli poliittista joukkoliikettä, jossa sosiaaliseen kokemukseen liittyi yhteiskunnallisia valtasuhteita koskeva ulottuvuus.

Toisaalta kuitenkin työväenliikkeen nousu oli myös "valtiollisen" ja "ammatillisen" liikkeen eriytymistä. Edellä on viitattu ammattiyhdistysliikkeen kasvuehtojen poliittisuuteen: poistuivat poliittiset esteet sosiaalisten edellytysten toteutumiselta, mutta ennen kaikkea syntyivät poliittiset edellytykset sosiaalisten esteiden ylittämiseksi. Mutta ammatiliittojen ja ammatillisen keskusjärjestön muodostuminen oli "valtiolliselle" liikkeelle rinnakkaisen "ammatillisen" liikkeen muodostumista. Ja tälläkin oli poliittiset edellytyksensä, nimittäin "valtiollisen" liikkeen eriytyminen työväenliikkeen kokonaisuutena muodostaman poliittisen liikkeen sisällä.

Ammattijärjestön perustaminen oli kyllä tullut vireille jo heti Suomen työväenpuolueen perustamisen jälkeen. Tuolloiset yritykset, jotka johtivat vuosien 1899 ja 1900 vaihteessa kahden kilpailevan, elinkelvottomaksi jääneen ammattijärjestön perustamiseen, kariutuivat osaltaan puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen suhdetta koskeneisiin erimielisyyksiin.²⁰ Sosialidemokraattisen puolueen suhtautumisessa

¹⁸ Jussila 1979, 80—81.

¹⁹ Turunen 1982, passim.

²⁰ Ala-Kapee — Valkonen 1982, 119—127; Reuna 1984, 124—130.

ammattiliittojen ja keskusjärjestön perustamiseen suurlakon jälkeen oli kuitenkin kyse muustakin kuin siitä, että nyt, toisin kuin tuon ”ammattiyhdistysjupakan” aikana, ”puolue ja sen johto tunsivat itsensä niin voimakkaiksi, ettei se (Ammattijärjestön perustaminen — PK) häirinnyt puolueen ja nousevan liikkeen suhteita”²¹. Puoluejohto ei vain sallinut, vaan aktiivisesti ohjasi. Orientointi äänioikeustavoitteen ja -saavutuksen mukaan merkitsi pyrkimystä viedä ”valtiollisen luokkataistelun” vaatimukset läpi työväenliikkeen organisaation. Suurlakon jälkeen puoluejohto ensin yritti estää taloudellisten lakkojen aloittamista. Niiden se katsoi uhkaavan päätavoitetta, yleistä äänioikeutta, hajottamalla voimia ja tarjoamalla provokaation aseita kotimaisille ja ennen kaikkea venäläisille vallanpitäjille. Kun lakko-
liikehdintä kuitenkin ennennäkemättömästi laajeni, sosialidemokraattinen puoluejohto omaksui kannan, että taloudellinen taistelu vaati omaa erityistä, kansallisesti keskitettyä johtoaan.²² Puolue, jolle oli käytännössä langennut myös työtaistelujen johtamis- ja sääntelytehtäviä, oli vapautettava johtamaan valtiollista — hierarkkisesti ensisijaiseksi katsottua — taistelua.²³

Kevään ja kesän 1906 jälkeen poliittinen suurlakko — ”taloudellisen” aktion käyttö ”poliittisten” vaatimusten ajamiseen — menetti ajankohtaisuutensa. Ensiksikin keskeinen poliittinen vaatimus toteutui. Se muutti ”valtion organisoitumismuotoa” niin, että poliittisten vaatimusten ajamiselle avautuivat spesifisti poliittiset muodot. Toiseksi, edellisen jälkeen, Venäjän pakkovaltakoneisto uudelleen lujittui. Ja poliittinen julkisuus menetti sosiaalisen alistusvallan ylittämisen mahdollistavaa voimaansa. Vahvistuivat tendenssit, jotka merkitsivät samanaikaisesti sekä poliittisen ja ammatillisen liikkeen eriytymistä että puolueen erityiskäytännön korostumista työväenliikkeen kokonaisuudessa.

Poliittisen suurlakon epäajankohtaistuminen²⁴ ei kuitenkaan ollut

²¹ Laina Soikkanen 1975, 117.

²² Ala-Kapee — Valkonen 1982, 161—166.

²³ Oulun puoluekokouksen kannanotosta ks. edellä s. 67—68.

²⁴ Toisen internationaalin Kööpenhaminan kongressi 1910 nosti esiin kysymyksen, millä tavoin työväenliikkeen oli toimittava sodan estämiseksi ja miten suhtauduttiin erityisesti yleislakon ja sotateollisuuden kohdistuvien lakkojen käyttöön. Vastatesaan Suomen työväenliikkeen puolesta tähän kysymykseen heinäkuussa 1911 puolueen ja Ammattijärjestön asettama yhteinen toimikunta piti yleislakon asettamista kansainvälisen työväenliikkeen sodanvastaiseksi menettelytavaksi ”meille kovin epä-mukavana ja mahdottomana toteuttaa”. Sellainen menettelytapa vaarantaisi järjestöt ja johtaisi Venäjän valtiokoneiston otteen kiristymiseen. Vedottiin myös Suomen ammattiyhdistysliikkeen heikkouteen. Kannanottoon vaikutti kyllä sekin, että sodan ja militarismin ongelma, internationaalin niihin aikoihin keskeinen keskustelunaihe, oli Suomen työväenliikkeelle sikäli etäinen, ettei maalla ollut omia sotavoimia ja sodan syttymisestä päätti Venäjän keisari. Toimikunnan neljästä jäsenestä

näiden tendenssien tärkein ilmaus. Poliitiikan ja talouden eron sisäistyminen työväenliikkeeseen näkyi pikemmin siinä, miten kysymykset ammattiyhdistysliikkeen merkityksestä asetettiin.

Oliko ammattiyhdistysliikkeen organisoiman taloudellisen taistelun olennaisin tehtävä koota ja kohottaa joukkovoimaa sosialidemokratian poliittisten vaatimusten *tueksi*? Vai oliko se taloudellisen taistelun tavoitteissa itsessään? Edellistä näkemystä edusti sosialidemokraattisen puolueen kautskylainen pääsuunta. Jälkimmäinen taas oli suuntaus, jota on tapana kutsua ammattiyhdistysreformismiksi.²⁵ Mutta kummassakin konseptiossa 'poliittinen' jäi taloudellisen taistelun itsensä ulkopuolelle, sijoitettiinpa se sitten sen yläpuolelle tai rinnalle. Kumpaankaan ei sisältynyt sellaista ajatusta, että taloudellinen taistelu olisi välittömästi politisoitavissa laajentamalla työvoiman myynti-intressien ajaminen taisteluksi työn ja tuotannon hallinnasta. Suomenkin työväenliikkeestä on kyllä osoitettavissa tällä tavoin suuntautunut kollektiivisen toiminnan juonne. Konkreettisimpia osoituksia oli satamista käyty kamppailu. Vastakkain olivat satamatyöläisten työosuuskunnat ja lastauttajatyönantajat, jotka yrittivät tunkeutua työn ja sen tekijäin väliin; siinä ne vuoden 1907 jälkeen laajalla rintamalla onnistuivatkin.²⁶ Poliittisesti offensiiviseksi visioksi tällainen juonne ei yleistynyt. Itse asiassa kumpikin edellä mainittu konseptio ammattiyhdistysliikkeen merkityksestä nimenomaisesti torjui tällaisen poliittisuuden — kritiikissään syndikalismia vastaan²⁷.

Sosialidemokraattisten puoluekokousten päätöksissä Oulusta (1906) Kotkaan (1909) ja Helsinkiin (1911) näyttää lujittuneen kaut-

K.H. Wiik edusti erilaista kantaa. Velvoittavaa päätöstä yleislakosta hänkään ei halunnut, mutta hänen mielestään olisi pitänyt kannattaa Keir-Hardien ja Vaillantien ehdottamaa, yleislakon maininnutta lisäystä Kööpenhaminan päätöslauselmaan. Wiikille näyttäisi olleen tärkeintä yleislakon ajatuksen ylläpitäminen: oli tarpeen "kiinnittää työväestön huomiota tähän voimakkaaseen aseeseen — yleislakkoon — ilman jota ei viimeinen taisto ole ajateltavissa". Suomen sosialidemokraattisen puolueen ja Suomen Ammattijärjestön vastaus Brysselin kansainväliselle socialistitoimistolle heinäk. 1911 (konsepti). SAJ F 13 (TA). Ks. myös Soikkanen 1975, 166—167; Ala-Kapee — Valkonen 1982, 354—456. — Wiikin ajatus yleislakon idean vaalimisesta ja sen liittymisestä "viimeiseen taistoon" oli sinänsä sopusoinnussa Kautskyn tuolloisen näkemyksen (ks. jäljempänä s. 77) kanssa. Vaikka Wiik noina aikoina kenties tunsikin myötemiä syndikalismiinkin, yleislakon hyväksymisestä mahdolliseksi menettelytavaksi tätä ei vielä voida päätellä (vrt. Tuomioja 1979, 92—93).

²⁵ Soikkanen 1975, 150—151.

²⁶ Stenius 1978a; Bergholm 1985, 6—8; Suutari 1981, 52—59.

²⁷ Syndikalismin kritiikki oli välillisesti mukana esim. antiparlamentarismien torjuneessa, kautskylaista sosialismia edustaneessa Helsingin puoluekokouksen menettelytapapäätöksessä. SDP:n puoluekok. 4—10.9.1911, 184—189. Suoraan se sisältyi esim. ammattiyhdistysliikkeen itsenäistä tehtävää korostaneeseen Ammattijärjestön vuoden 1912 edustajakokouksen asettaman järjestömuotokomitean mietintöön. Haapalainen 1917a.

skylainen konseptio ammattiyhdistysliikkeestä poliittiselle taistelulle edellytyksiä luovana ja sitä tukevana, kylläkin tärkeänä, mutta puo-
 luetta alempana toimintamuotona.²⁸ Samalla siitä tukitehtävästä, jo-
 ka ammattiyhdistysliikkeellä katsottiin valtiolliselle luokkataistelulle
 olevan, kuitenkin poistettiin ulospäin suuntautuva, toiminnallinen si-
 sältö. Tätä suurlakkoon suhtautumisen voi tulkita osoittaneen. Suo-
 men työväenpuolueen ideologien keskuudessa kohtasi otollisen maa-
 perän näkemys, jota kautskylainen ”marxilainen keskusta”²⁹ vuoden
 1910 aikoihin edusti Saksan työväenliikkeen *Massenstreik*-keskuste-
 lussa. Suurlakkoa piti vaalia proletariaatin voimantuntoa kohottava-
 na ”ideana”, muttei ajankohtaisena menettelytapana.³⁰ Sillä, kuten
 Helsingin puoluekokouksen 1911 menettelytapapäätöksen peruste-
 luissa esitettiin, suurlakko ”lienee yleensä käsitettävä suuressa mää-
 rin vallankumouksellisten erikoisolojen tapahtumaksi, jota ei ole
 mahdollista synnyttää, milloin halutaan, eikä varsinkaan pitää ennakolta
 määrättävissä rajoissa”.³¹ Tärkeätä kuitenkin oli, ja tähän palataan vä-
 hän tuonnempana, että Suomen työväenliikkeessä vuoden 1905 jälkeen
 suurlakon ”idea” ei elänyt vain opillisena konstruktiona, vaan todelli-
 sena kokemusperintönä, ja todelliseen kokemukseen nojautui myös käsi-
 tys suurlakosta ”vallankumouksellisten erikoisolojen tapahtumana”.

²⁸ Oulun puoluekokouksen kannanotossa pidettiin parhaana ammatillisen järjestäyty-
 misen kehittymistä ”edelleen omia kehityslakejaan noudattaen puoluejärjestöjen se-
 kaantumatta, kuitenkin niin, että elävä vuorovaikutus säilyy sosialidemokratisen
 työväenliikkeen ja ammattiyhdistysliikkeen välillä”. SDP:n puoluekok. 20—
 27.8.1906, 334—335. — Sama rinnakkaisuuden ja yhteisen hengen ajatus sisältyi
 myös Ammattijärjestön perustavan kokouksen päätökseen. Sen mukaan ”valtiolli-
 nen” ja ”ammattikunnallinen” liike olivat ”yhtä tärkeitä”, jos kohta kummankin
 piti pyrkiä samaan päämäärään ”käsi kädessä” luokkataistelun periaatteiden mukai-
 sesti. SAJ:n per. kok. 15—17.4.1907, 68—69. — Kotkan puoluekokouksen menet-
 telytapapäätös taas loi taloudellisen ja poliittisen taistelun suhteesta pikemmin hie-
 rarkkisen kuin rinnakkaisen kuvan. ”Työväen taloudellisen järjestäytymisen” (tämä
 ilmeisesti tarkoitti sekä ammattiyhdistys- että osuustoimintaliikettä) todettiin olevan
 ”menestyksellisen luokkataistelunkin” (kursiv. PK) perustana. Ammattiyhdistysliik-
 keen merkitys puolueelle liitettiin vielä erityisesti sellaiseen tilanteeseen, jossa olisi
 pakko mennä poliittiseen suurlakkoon. Ammattiyhdistysseurain merkityksen laa-
 jempaa ja autonomisempaa määrittelyä esittäneen Eero Haapalaisen ponsiehdotus
 hylättiin. SDP:n puoluekok. 8—13.9.1909, 212—220. — Helsingin puoluekokouk-
 sen menettelytapapäätökseen sisältyi puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen suhdetta
 koskenut, sanamuodoltaan varsin yleinen ponsi, jonka mukaan luja ammatillinen
 järjestäytyminen oli ”kaikelle luokkataistelullemme välttämätön ehto”. Maininta
 suurlakosta jätettiin nimenomaisesti pois seuraavassa esiteltävin ”kautskylaisin” pe-
 rustein. SDP:n puoluekok. 4—10.9.1911, 176—189.

²⁹ Käsite ”marxilainen keskusta” oli Kautskyn vuonna 1910 esittämä luonnehdinta sii-
 tä, mikä oli marxilaisuuden asema työväenliikkeessä: se vetää rajan sekä revisionis-
 tiseen oikeistoon että radikaaliin vasemmistoon. Fricke 1976, 229; Esko Lampén
 1985, 241.

³⁰ Vrt. Matthias 1957, 187—189; Weick 1971, 124—132.

³¹ SDP:n puoluekok. 4—10.9.1911, 173.

suurlakosta ”vallankumouksellisten erikoisolojen tapahtumana”.³²

Poliittisen joukkoliikkeen heiketessä vuoden 1907 jälkeen pääsivät sosiaaliset esteet palkkatyöläisintressien kollektiivisen ajamisen tiellä jälleen vahvasti vaikuttamaan. Kun ammattiyhdistysliike yleisesti taantui, korostui sen luonne niiden työläisryhmien organisaationa, joiden mahdollisuudet vaikuttaa työvoimansa myynnin ehtoihin olivat parhaat ja vähiten riippuvaiset poliittisesta ja taloudellisesta suhdanteesta. Näiden ”organisaatiota kantavien” työläisryhmien sosiaalisessa kokemuksessa oli yksi lähtökohta sille ammattiyhdistysreformismille, joka ilmeni vuoden 1910 tienoilla muun muassa vahvistuvina vaatimuksina ammattiyhdistysliikkeen puoluekytkennän höllentämisestä ja kaksinkertaisen jäsenmaksurasituksen lopettamisesta.³³

Toinen ammattiyhdistysreformismin lähtökohta liittyi johtajille langenneeseen tehtävään organisaation vahvistajina ja sitä uhkaavan aktionismin sääntelijöinä. Tehtävä oli itsessään ristiriitainen, agitaattorin ja lakkosovittelijan³⁴: työläisiä oli kiihotettava rikkomaan vallitsevia sosiaalisia alistussuhteita ja heitä oli estettävä näin tehdessään vaarantamasta organisaatiota. ”Keskitetyn ammattiyhdistysliikkeen” konseptio vetosi saksalaiseen ja skandinaaviseen malliin, mutta se oli myös tuon tehtävän ideologisointia. Vähin valmisteluin ja paikallisin päätöksin aloitettuja lakkoja vastaan asetettiin keskitetty ammattiyhdistysliike. Vedottiin kokemukseen siitä, miten tällaiset lakot

³² Soikkanen (1967a, 185—187) puhuu vuoden 1905 suurlakon luomasta ”myytistä vallankumouksesta, aseettomasta joukkoliikkeestä, jonka edessä järjestetty sotaväkiin joutuisi perääntymään”. Hänen mukaansa ”tämä suurlakon luoma myytti näyttää olleen elävää todellisuutta vielä vuonna 1917 ja 1918 sodan alkaessakin”. — Vuoden 1905 kokemuksessa oli pohjaa myös näkemykselle, ettei suurlakko voinut olla suunnitelmallinen väline, vaan luonnonvoimainen kansannousu. Yleislakko oli toki hyväksytty äänioikeuden ajamisen mahdolliseksi keinoksi jo työväenpuolueen perustaneessa Turun kokouksessa 1899 ja vuoden 1903 Forssan kokous oli tehnyt päätöksen yleislakkoon valmistautumisesta (Soikkanen 1975, 43, 56—58; Laavola 1974, 100, 145), mutta vuoden 1905 suurlakko, Venäjän vallankumouksellisten tapahtumien mahdollistama nousu, ei ollut sellainen puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen yhteisesti sopima ja ennalta suunnittelema painostuskeino kuin esimerkiksi Ruotsin vuoden 1902 äänioikeussuurlakko (vrt. Hentilä 1979, 127—136).

³³ Joskin esimerkiksi Kirjaltajain liiton vuonna 1908 ja Metallityöntekijäin liiton vuonna 1910 tekemät päätökset jäsenten ja osastojen puolueeseen kuulumisen vapaaehtoisuudesta (Nieminen 1977, 169; Johan Koivisto 1963, 106) merkitsivät sinänsä vain käytännön saattamista sopusointuun Ammattijärjestön perustavan kokouksen päätöksen kanssa (SAJ:n per. kok. 15—17.4.1907, 69), ne kaiki myös ilmensivät näiden liittojen sisällä vaikuttaneita ammattiyhdistystoiminnan epäpoliittisuuden pyrkimyksiä. — Näistä ks. myös Reuna 1984, 238—240, 258—260; Riihinen — Hentilä — Roos I 1975, 129—167; Ala-Kapee — Valkonen 1982, 247.

³⁴ Esim. Soikkanen (1975, 151) kuvaa Ammattijärjestön puheenjohtajaksi vuonna 1912 valittua Oskari Tokoita ”pikemminkin aktiiviseksi sovittelijaksi kuin lakkojen johtajaksi”. ”Työriitojen sovittelua” on myös otsikkona Tokoin muistelmien siinä luvussa, jossa hän kuvaa käytännön toimintaansa Ammattijärjestön puheenjohtajana. Tokoi 1948, 153.

uhkasivat järjestötoiminnan pysyvyyttä. Työnantajat saattoivat työsu-lun avulla laajentaa taisteluja yli ammatillisten järjestöjen heikkojen voimavarojen, ja tappiot lamauttivat työväen innostusta.³⁵

Ammatillisen liikkeen johtomiesten keskuudessa hallitsevaksi tul-lut ajattelutapa³⁶ vastasi kautskylaisen sosialismin käsitystä luokka-voiman kokoamisesta ja siitä, että toimiminen poliittisen aktion sub-jektina kuului puolueelle eikä ammattiyhdistysliikkeelle. Keskitetyn ammattiyhdistysliikkeen vastakohtana näyttäytyi syndikalistinen. Kuitenkin tuo ajattelutapa merkitsi myös pyrkimystä vahvistaa am-mattiyhdistysliikettä puolueeseen nähden rinnakkaisena organisaat-ion. Korostettiin taloudellisen taistelun omien tavoitteiden ja saavutusten tärkeyttä. Mutta myös tähdennettiin ammattiyhdistysliik-keen joutuvan asettamaan valtioonkin kohdistuvia, yhdistymis- ja kokoontumisvapautta ja sosiaalipolitiikkaa koskevia vaatimuksia. Puolue oli näiden ajamisen väline. Näin — joutumatta välttämättä ristiriitaan esimerkiksi Kautskyn Erfurtin ohjelman selityksen kanssa³⁷ — kyseenalaistettiin ammattiyhdistysliikkeen alistaminen valtiollisen luokkataistelun edellytykseksi ja tueksi.

Sekä paikallinen aktionismi että pyrkimys keskitettyyn ammattiyh-distysorganisaatioon loivat paineita puolueen dominanssia ja tämän ideologisia perusteluja³⁸ — ortodoksimarxilaisuuden valpaslaista tai siltasaarelaista sovellutusta — vastaan. Kuitenkin Suomen työväen-liikkeen toiminta ja organisaatio muotoutui vuoden 1906 jälkeen po-liittiseksi sellaisella tavalla, jota kautskylainen sosialismi kykeni pe-rustelemaan vahvemmassa mielessä kuin vain ohjelmallisena ulko-kuorena.

Vallitsevia valtiollisia instituutioita rikkovaan poliittiseen joukko-aktioon ei enää ollut mahdollisuutta. Ja työnantajiin ja isäntiin koh-distuvan — siis vallitsevia sosiaalisia alistusmuotoja rikkovan — toi-minnan näkymät huononivat vuosien 1905—1906/1907 hyökkäysvai-heen jälkeen. Myös eduskuntatyöhön asetetuissa nopeiden tulosten odotuksissa petyttiin pian. Kuitenkin yleisen äänioikeuden saavutus sisäistyi työväenliikkeen toimintadisposition olennaiseksi ehdoksi.

Eduskuntatyössä törmättiin ensi sijassa niihin rajoihin, jotka Ve-näjän-yhteydestä määräytynyt valtiokoneisto asetti eduskunnan val-lalle. Tämä kokemus pikemmin vahvisti kuin heikensi näkemystä yleiseen äänioikeuteen perustuvan kansanedustuslaitoksen keskeisyy-destä valtiovallan valtaamiseksi ja valtiovallan valtaamisen välttämät-

³⁵ Erityisesti ks. Haapalainen 1917a, 22—23, sekä jäljempänä luku 7.1.1.

³⁶ Ammattijärjestön vuoden 1912 edustajakokouksen asettaman järjestömuotokomi-tean ehdotus, joka komitean sihteerin Haapalaisen kirjoittamana valmistui keväällä 1917, näyttää olleen yksimielinen. Haapalainen 1917a, 1.

³⁷ Vrt. Kautsky 1974, 221—224.

³⁸ Vrt. Soikkanen 1967b, 405; Kirby 1971, 118.

tömyydestä työväenliikkeen päämäärien saavuttamiseksi. Eduskunnallisen politiikkamuodon itsensä rajat eivät aktualisoituneet. Eduskunnan valta vain piti vapauttaa valtiollisista rajoistaan.³⁹ Selväksi kävi kuitenkin, ettei näitä rajoja voitu rikkoa eduskunnan kautta.

Rikkomisen edellytykset, ylipäätään työväenliikkeen toimintaedellytykset, riippuivat kouraantuntuvasti siitä, mitä tapahtui Venäjällä.⁴⁰ Kautskylaiselle ”odottavalle vallankumouksellisuudelle”⁴¹ oli Suomen työväenliikkeessä reaalinen pohja. Tämä esti vallankumouksen odotuksen kääntymisen pelkäksi ”sanaradikaaliksi liikkumattomuudeksi” (wortradikaler Immobilismus) — käsite, jolla Wolfgang Abendroth on luonnehtinut Kautskyn ortodoksimarxilaisuutta ensimmäisen maailmansodan alla⁴². Konseptio tulevasta vallankumouksesta oli epämääräinen. Se ei kuitenkaan voinut supistua sellaiseksi näkemykseksi, että ensin saavutettaisiin eduskuntaenemmistö ja siten sen avulla siirrettäisiin vanha valtiokoneisto työväenluokan käsiin. Vanhan valtiokoneiston oli ensin rikkouduttava. Ilman ulkoista, Venäjällä tapahtuvaa muutosta tämä ei ollut ajateltavissa. Mutta Suomen työväenliikellä oli vuoden 1905 jälkeen kokemusta myös vaatimuksista ja mahdollisuuksista, joita tällainen murros avaisi. Suurlakon aikana työväki oli monin paikoin organisoinut järjestysvallan — eli ryhtynyt, vaikka vain tendenssin mielessä, rakentamaan uutta valtiokoneistoa vanhan, lamaautuneen tilalle.

Vuosina 1907—1913 jouduttiin vuotta 1912 lukuun ottamatta joka vuosi toimittamaan eduskuntavaalit. Tämä kuvasti eduskunnan valan rajoja. Mutta tavallaan Suomessa myös toteutui se Kautskyn vuonna 1911 esittämä käsitys, että valtiollinen vaalitaistelu oli ”pro-

³⁹ Kesän 1917 valtakipolitiikka (s. 85 jäljempänä) eksplikoi tämän näkemyksen.

⁴⁰ Kokemus Suomen ja Venäjän työväenliikkeiden toimintaedellytysten erilaisuudesta ja historiallisesta kohtalonyhteydestä oli ikään kuin sisäänrakentuneena Suomen työväenliikkeen lähtökohtiin, olkoonkin että arviot siitä, pitikö aktiivisesti hakea yhteyksiä venäläisiin vallankumouksellisiin vai toimintaoikeuksien varjelemiseksi välttää niitä, vaihtelivat. Ks. esim. Helsingin puoluekokouksessa käyty menettelytapa keskustelu: SDP:n puoluekok. 4—10.9.1911, 81—85 (Kuusisen alustus), 175—189.

On mahdollista, että kuvaa Suomen vanhan työväenliikkeen ja Venäjän vallankumouksellisen liikkeen suhteesta on vääristänyt se, millaiseksi kansalaissodan jälkeen jakautuneen työväenliikkeen pääsuuntien ideologinen suhde vanhaan työväenliikkeeseen muodostui. SKP:n perustajat korostivat vallankumousyrityksen itsekritiikissään aikaisempaa perehtymättömyyttään Leninin ajatuksiin, siis ohutta yhteyttä Venäjän vallankumoukselliseen liikkeeseen. SDP:n uuden johdon pyrkimys edustaa vanhan työväenliikkeen traditiota ja osoittaa kommunistien irtautuneen siitä teki puolestaan luontevaksi sivuuttaa aikaisemmat yhteydet Venäjän työväenliikkeeseen ja nimenomaan bolševikkeihin. Vrt. jäljempänä luku 3.2.

⁴¹ Vapaa käänös käsitteestä ”revolutionärer Attentismus”. Groh 1974. Vrt. Kirby 1971, 129.

⁴² Abendroth 1969, 44.

letariaatin valtavin joukkoaktio”⁴³. Näin oli täällä kahdessa empiirissä merkityksessä. Yhtäältä enempäänkään ei pystytty. Toisaalta eduskuntavaaleissa Suomen työväenliike oli sosiaaliselta perustaltaan ”valtavimmillaan”, köyhälistön liike, joka suuresti ylitti ammattiyhdistysliikkeen sosiaalisen ja maantieteellisen laajuuden, jäsenmäärästä puhumattakaan. Vaalit täyttivät työväenliikkeelle ajankohtaiseksi näyttäytyntä tehtävää, työväenluokan voiman kokoamista ja kohottamista. Vaalitaistelussa huipentui työväenliikkeen agitatorinen luonne.

Puolueen hallitseva asema työväenliikkeessä korostui. Samalla eduskuntatyö ja eduskuntavaalit vahvistivat puoluetta spesifisti, työnjaollisesti poliittisena organisaationa. Juuri eduskuntatyön ja etenkin vaalien vaatimuksia silmälläpitäen Oulun puoluekokous 1906 oli ”perustanut” erityisen puolueorganisaation kansallisen puoluejohdon ja paikallisten työväenyhdistysten väliin. Siinä lähtökohtana oli kansallinen organisaatio, jolla sitten oli alueellinen ja paikallinen alaportaan. Kuitenkaan tämä asetelma ei vielä peittänyt alleen sitä toisensuuntaista paikallisen ja kansallisen suhdetta, jossa puolue oli työväenyhdistysten verkoston yhdistäjä.

Esimerkiksi Helsingissä tosin vuoden 1906 jälkeen puolueasiain käsittely siirtyi enimmäkseen sosialidemokraattiselle kunnallisjärjestölle. Työväenyhdistys oli edelleen puolueosasto, kunnallisjärjestön ylivoimaisesti suurin, mutta sen toiminta keskittyi työväentalon ylläpitoon. Työväentalolta tarjoamiensa tilojen kautta työväenyhdistys myös konkreettisimmin yhdisti ammattiosastoja, joista se pääasiassa koostui.⁴⁴

Kuitenkin voidaan yleistäen sanoa, että paikallisen työväenyhdistyksen kiteyttämä työväenliikkeen kokonaisuus ei vielä hajonnut kansallisesti keskitettyjen työnjaollisten organisaatioiden alaportaisiin. Edellytyksenä oli työväenyhdistyksen kiinnittyminen paikallisyhteisön sosiaalisen suhteiden jäsentämään työväestön elämäntapaan, mutta myös se, että paikallisella tasolla avautui vähän sellaisia institutionaalisia vaikutuskanavia, jotka olisivat eriyttäneet toimintamuotoja ja luoneet edustuksellisia toimintarakenteita. *Ammattiyhdistysliike* ajoi palkkatyöläisintressejä tosin olennaisesti paikallisella tasolla, mutta kollektiivisen sopimusmenettelyn voi sanoa institutionalisoituneen lähinnä vain kaupunkien käsityötä tekevien ammattimiesryhmien osalta. Merkittävää on, että työväen mahdollisuudet vaikuttaa kunnalliseen päätöksentekoon olivat vähäiset, kun äänioikeus edelleen oli kaikkea muuta kuin yleinen ja yhtäläinen. Tämä oli rajoittamassa työnjaollisen puoluekäytännön kehkeytymistä ja aktiivijäsen-

⁴³ Matthias 1957, 190.

⁴⁴ Tuomisto 1984b, 198—200, 220—221.

ten kerrostuman eriytymistä.⁴⁵ *Osuustoiminnasta* kylläkin kasvoi työväestön keskuudessa vahva käytännöllisen yhteenliittymisen muoto, joka myös integroi sitä yhteisöön.⁴⁶ Mutta osuuskauppa olikin yhteistoimintaa yläpuolella yhteisönsisäisten työtä ja hallintoa koskevien alistussuhteiden. Tällä tasolla työväenliike ylipäättään saattoi toimia varsin legitiiminä paikallisyhteisön yhdistyskentän osana, työväestön kohottajana ja kasvattajana.

Huomattava legitiimisyys mutta vähäinen vaikuttamismahdollisuus kaiken kaikkiaan luonnehti vanhan työväenliikkeen toiminta-ahoja. Liikkeen agitatorinen ja kulttuurinen luonne kuvasti tätä. Sosialistinen työväenliike jatkoi fennomaniasta lähtenytän kansan kasvattamisen linjaa, samalla kun se veti rajaa porvarilliseen yhteiskuntaan. Liikkeen agitaation ja työväestön elämänkäytännön kohtaamisesta kehittynyt yhteiskunnallinen tietoisuus ei ollut niin radikaalia kuin aikalaisagitaation ja myöhemmän historiankirjoituksenkin luoma kuva vanhasta työväenliikkeestä on antanut ymmärtää. Eikä työväenkulttuurin omintakeisuus ollut ensi sijassa sen sisällöissä, vaan pikemmin siinä, että kokoontuessaan työväentalolle köyhä väki kollektiivisesti hahmotti omaa paikkaansa yhteisössä ja yhteiskunnassa.⁴⁷ Yhtä kaikki juuri liikkeen agitatorisessa ja kulttuurisessa luonteessa toteutui sitä läpäissyt poliittinen kokonaisuus, joka yhdisti paikallista ja kansallista, vieläpä kansainvälistäkin, antoi paikallisyhteisölle kokemukselle yleistämisen ja jäsentämisen perusteita, liitti yhteen eri toimintamuotoja.

On tärkeätä huomata, että samaan aikaan kun työväenliike vuoden 1907 jälkeen keskusjärjestöjen jäsenmäärätietojen valossa taantui, työväenyhdistysten ja työväentalojen verkosto levittäytyi yhä laajemmalle.⁴⁸ Työväenliike oli läsnä yhä useammassa kylässä. Ja tärkeämpää kuin järjestäytymisaste olikin työväenliikkeen läsnäolo paikallisyhteisössä, niin kuin myös ammattiyhdistysliikkeen läsnäolo työpaikalla. Sillä ei vain eduskuntavaaleissa, vaan myös työväentalon tilaisuuksissa — ja lakkotaisteluissa — liike ulottui järjestäytyneiden työläisten ryhmää paljon laajemmalle.

⁴⁵ Työväen edustuksesta kunnallisessa päätöksenteossa ks. Kuusanmäki 1983; Piilonen 1982, 15—42. — Vrt. Fülberthin (1971, 11) ja von Saldernin (1977, 40) erilaiset näkemykset siitä, miten merkittävä oli kummankin kyllä osoittama kunnallispolitiikan vaikutus reformismiin vahvistumiseen wilhelmiinisen Saksan sosialidemokratiassa.

⁴⁶ Aaltonen 1953, 139—140, 311—316; Suonoja 1968, 19—21, 75—76; Soikkanen 1975, 75—77.

⁴⁷ Ks. esim. Kurkelan (1983) tutkimus työväeniltamista.

⁴⁸ Puoluetilaston mukaan puolueeseen kuuluvia yhdistyksiä oli vuoden 1904 lopussa 99, vuoden 1906 lopussa 937 ja vuoden 1913 lopussa jo 1 584. Työväentaloja, joita oli ollut vuonna 1905 47, oli vuonna 1916 940. Suomen sosialidemokratinen puolue. Tilastollisia tietoja 1916.

Vuosien 1907—1914 työväenliikkeelle oli ominaista, että ”ulospäin” suuntautuvassa toiminnassa oli keskeistä puolueen työnjaollisesti poliittinen, valtiollinen erityiskäytäntö, ”valtiollinen luokkataistelu”, kun taas poliittisuus työväenliikkeen kokonaisuhteytenä suuntautui ”sisäänpäin”. Jälkimmäinen puoli korostui maailmansodan alettua. Lakot kiellettiin, eikä eduskunta kokoontunut. Organisaatioiden säilyttämisestä tuli toiminnan ohjenuora. Esimerkiksi Ammattijärjestö pyrki estämään ”kaikkien rauhattomuuksien puhkeamisen”, jotta järjestöt voitaisiin säilyttää ”tulevien aikojen varalle”⁴⁸. Organisaatioita varjeleva varovaisuus ei kuitenkaan typistynyt ”organisaatiofetisismiksi”⁴⁹. Siihen sisältyi jos kohta epämääräinenkin visio tilanteesta, jossa järjestöjä tarvittaisiin.

⁴⁸ SAJ:n toim.kert. 1914, 3.

⁴⁹ Vrt. Groh 1974, 59.

3. Vuosien 1917—1918 kokemus ja siitä tehdyt johtopäätökset

Tavanomainen väite on, että Suomen työväenliike kohtasi Venäjän maaliskuun vallankumouksen luoman tilanteen valmistautumattomana.¹ Tätä vastaan voidaan kuitenkin esittää, että ajatus tulevasta muutoksesta, jonka edellytykset riippuivat Venäjän-yhteydestä, oli sisäistynyt Suomen työväenliikkeen perspektiiviin. Yhtä vahvasti oli omaksuttu ajattelu, ettei muutoksen aikaa eikä hetkeä voitu ennalta arvata eikä sen varalle varsinaisesti valmistautua. Kautskylainen ideologia ei antanut ohjeita tällaiseen tilanteeseen — siihen sisältyi näkemys sellaisten ohjeiden mahdottomuudesta. Silti Suomen työväenliikkeen kokemuksessa ja siitä nousseessa toimintadispositiossa oli aineksia neuvottomuuden ja ristiriitojen keskelläkin ottaa vaarin tilanteen vaatimuksista ja mahdollisuuksista. Toisaalta kokemus ajalta Venäjän maaliskuun vallankumouksesta suomalaisen vallankumousyrityksen tappioon antoi aiheen johtopäätöksiin, jotka suuntasivat kansalaissodan jälkeen jakautunutta työväenliikettä.

Alapuron tulkinta reformistisesta työväenliikkeestä, joka yllättäen ja tahtomattaan joutui vallan ja valtion kysymysten eteen ja joka vastikään (syksyllä 1916) eduskuntaenemmistön saaneena tuli sysätyksi poliittiseen johtoasemaan,² on altis kritiikille työväenliikkeen luonnetta koskevalta osaltaan. Mutta tärkeätä on, mitä *Alapuro* ja toisesta näkökulmasta Jorma *Kalela* ja Jussi *Turtola*³ ovat esittäneet kansalaissotaan johtaneen prosessin luonteesta. Toisin kuin historiankirjoitus on totunnaisesti kuvannut, prosessin olemuksena ei ollut

¹ Näin viimeaikaisessa tutkimuksessa erityisen vahvasti Upton 1980, varsinkin 59—60.

² Alapuro 1983; Alapuro, State.

³ Kalela — Turtola 1985, jossa suomalaisen yhteiskunnan ja Suomen työväenliikkeen kehitystä vuonna 1917 tarkastellaan Leninin konseptioiden kokemustaustana ja sitä kautta ikään kuin näiden konseptioiden kuvastimessa.

ohjautuminen pidäkkeistään vapautuneen, tätä ennen patoutuneen ja sitten nälän ja työttömyyden radikalisoiman joukkoliikhehdinnän mukaan. Olennaisesti oli kysymys valtiosta. Prosessi päättyi vallankumouksen ja vastavallankumouksen yhteenottoon ja vastavallankumouksen voittoon keväällä 1918.

Seuraavassa koetetaan yleisesti hahmottaa, miten työväenliikkeen poliittisuus ja sen kantajien sosiaalinen kollektiivisuus tässä prosessissa liittyivät toisiinsa. Sen jälkeen tarkastellaan niitä johtopäätöksiä, joita vuosien 1917—1918 kokemuksesta tältä kannalta tehtiin ja kautuvassa työväenliikkeessä.

3.1. Odottavan vallankumouksellisuuden täyttymys

Maaliskuun vallankumous poisti työväenliikkeen toiminnan hallinnolliset esteet. Mutta se merkitsi myös valtiovallan ja valtiokoneiston, erityisesti pakkovaltakoneiston, hajoamista. Ja samalla hajosivat ne ulkotaloudelliset pakot, jotka välittömästi liittyivät sosiaalisiin alitussuhteisiin. Paitsi että nämä muutokset loivat edellytykset sosialidemokraattisen puolueen nousulle johtavaksi poliittiseksi voimaksi ja joukkoaktiivisuuden valtavalle kohoamiselle, ne myös suuntasivat liikkeen toimintaa. Ajalta ennen heinä-elokuun vaihdetta, sosialistienemmistöisen eduskunnan hajotusta ja valtalain kaatamista, voidaan työväenliikkeestä erottaa kolme aktiivisen toiminnan suuntaa tai tasoa.

Ensimmäistä voi luonnehtia yritykseksi käyttää hyväksi valtiollis-edustuksellisen politiikan mahdollisuuksia. Sitä ilmensi Oskari Tokoin senaatti. Eduskunnan ja eduskuntaenemmistön avulla koetettiin viedä läpi aiemmin tuloksetta tavoiteltuja sosiaalisia reformeja, mutta myös ja keskeisesti poistaa eduskunnan vallan rajoja. Ns. korkeimman vallan kysymyksen ratkaisutavaksi muotoutui valtalaki, jossa yhdistyivät kansallisen itsemääräämisen ja kansanvallan päämäärät.⁴

Toinen aktiivisen toiminnan suunta kohdistui työnantajien/isäntien sosiaalista alistusvaltaa vastaan. Tämän vallan ulkotaloudellisia, henkisiä ja henkilökohtaisia, aineksia olivat jo heikentäneet nopeat työmarkkinoiden muutokset, jotka olivat liittyneet sota-ajan talouteen⁵.

⁴ Vrt. Ketola 1981, 59—61, 292—303, sekä Kalelan ja Turtolan (1985) päätelmä, jonka mukaan Tokoin senaattia ei voi luonnehtia reformistiseksi.

⁵ Vrt. Harmaja 1940, 92—95, 381—382; Ala-Kapee — Valkonen 1982, 376—383.

Mutta ratkaisevasti sosiaalisen alistusvallan ulkotaloudelliset tuet murtuivat maaliskuun vallankumouksen jälkeen, kun valtiokoneiston asettamat esteet poistuivat ja ennen kaikkea syntyivät edellytykset sosiaalisen kokemuksen välittömälle politisoitumiselle. Lakkoliikehdintä alkoi huhtikuussa. Ammattiyhdistysliike kasvoi räjähdysmäisesti, eniten niillä aloilla, joilla kollektiivisen toiminnan taloudellissosiaaliset edellytykset olivat huonoimmat ja joilla järjestäytyneisyys oli ollut alhaisinta.⁶ Keskeinen vaatimus kahdeksan tunnin työajasta osoitti suuntautumista työnantajavallan rajoittamiseen. Vahvin, erityisen kärkevinä yhteenottoina näkynyt osoitus vallinneiden sosiaalisten alistussuhteiden uhanalaisuudesta oli, että lakkoliikehdintä laajeni maatalouteen ja että sielläkin vaadittiin kahdeksan tunnin työpäivää.⁷

Kolmas juonne on kuvattavissa tendenssiksi työväenluokan välittömän vallankäytön muotojen luomiseen. Työväenjärjestöt kykenivät useissa kaupungeissa organisoimaan järjestysvallan varsin nopeasti sen jälkeen, kun tsaarinvalltaan kytkeytynyt vanha poliisilaitos oli luhistunut. Oli pikemmin osoitus työväenliikkeen voimasta kuin sen haluttomuudesta kumoukseen, ettei tarttumista järjestysvaltaan koettu radikaalina kumousaktina, vaan luontevasti vuoden 1905 suurlakkokokemukseen tukeutuneena tomena, ja että porvarillisetkin aluksi antoivat kannatuksensa miliisin järjestämiselle.⁸

Myös vaatimus kunnallisesta kansanvallasta kurkotti kansan vallankäytön muotoihin, jotka muuttaisivat paikallisyhteisön valtasuhteita, mutta myös korvaisivat vanhaa yläluokkaista valtiokoneistoa sekä estäisivät pystyttämästä uudelleen sellaista valtioapparaattia, joka sortaisi kansaa ja rajoittaisi työväenliikkeen toiminta-alueita ja eduskunnan valtaa. Sosialidemokraattien ajama kunnallinen demokratia olisi sisältänyt hyvin laajan paikallisen itsehallinnon suhteessa valtioon sekä enemmistövallan kunnallisessa päätöksenteossa ja kuntalaisten mahdollisuuden välittömään vaikuttamiseen kansanään-

⁶ Jäsenmäärä oli jo vuonna 1916 nousussa etenkin niillä aloilla, jotka hyötyivät sotasuhdanteesta, kuten metalliteollisuudessa. Vuoden 1916 lopussa Ammattijärjestön jäsenluku oli 42 000. Maaliskuun 1917 loppuun se oli kohonnut, jäsenmaksutilityksistä laskettuna, 61 000:een, mutta varsinainen räjähdys tapahtui seuraavan vuosijänneksen aikana. Kesäkuun lopussa jäseniä oli 155 000. Tähän kasvu tasaantui, niin että vuoden lopussa jäsenmäärä oli 161 000. Alhaisimman ammattitaitotason työläisiä edustanut Tehdas- ja sekatyöväen liitto kasvoi lähes kymmenkertaiseksi, 4 900:sta 43 000:een. Kutomateollisuudessa jäsenmäärä ensimmäisen vuosipuoliskon aikana lähes kuusinkertaistui, saha- ja paperiteollisuudessa nelinkertaistui. Uusina ryhminä Ammattijärjestöön liittyivät valtion palvelusmiehet, rautatieläiset, postiljoonit, tullimiehet, luotsit, vanginvartijat. SAJ:n toim.kert. 1917—1918, 16, sekä neljännesvuosittaiset jäsenmäärätiedot Suomen Ammattijärjestö -lehdessä.

⁷ Salkola I 1985, 247—251; Soikkanen 1975, 222—223.

⁸ Vrt. Salkola I 1985, 95, 131; Soikkanen 1975, 228; Piilonen 1982, 65.

tyksin ja -aloittein. Melko pitkälle nämä näkemykset sisältyivätkin heinäkuussa 1917 hyväksytyihin kunnallislakeihin, jotka kuitenkin saivat vahvistuksensa vasta marraskuun suurlakon lopulla.⁹

Taistelussa kunnallisista valtasuhteista konkretisoitui poliittista valtaa ja sosiaalisia suhteita koskeneiden vaatimusten yhteys. Kun elintarvikepula paheni ensi sijassa säännöstelyjärjestelmän murentumisen vuoksi¹⁰, vaatimus kunnallisten valtasuhteiden muuttamisesta kävi yhä polttavammaksi, olihan säännöstelyn toimeenpano kuntien tehtävänä¹¹. Muutosten viivästyessä tapahtuneissa kunnanvaltuustojen piirityksissä¹² ilmeni nousu poliittiseen aktioon suoraan sosiaalisen kollektiivisuuden pohjalta.

Harhainen kuva luotaisiin, jos nämä toimintasuunnat esitettäisiin yhtenäiseksi strategiaksi, jota vain toteutettiin eri rintamilla. Kuitenkin voi sanoa, että heinäkuuhun asti kolme juonetta — valtiollis-edustuksellinen politiikka; palkkatyöläisintressien aktionistinen ajaminen; tendenssi työväenluokan välittömään vallankäyttöön — vaikuttivat samaan suuntaan ja vahvistivat työväenliikkeen poliittista johtoa-asemaa.¹³ Tärkeänä reunaehtona oli kaikissa tapauksissa Suomessa ollut asevoima, venäläinen sotaväki. Edellytykseksi Suomen työväenliikkeen tavoitteiden toteutumiselle osoittautui, että bolsevikit vahvistaisivat vaikutustaan niin venäläisen sotaväen keskuudessa kuin itse Venäjällä.¹⁴

Valtalain kaataminen ja sosialistienemmistöisen eduskunnan hajoitus Venäjän väliaikaisen hallituksen ja Suomen porvarillisten ryhmien yhteistoimin heinä—elokuun vaihteessa merkitsi ratkaisevaa käännettä. Valtiollis-edustuksellisen politiikan tie joutui umpikujaan. Samoihin aikoihin alkoivat ehtyä mahdollisuudet tuloksiin välittömästi palkkatyösuhteiden tasolla. Työttömyys kasvoi Venäjän sotatarviketilausten ja linnoitustöiden loputtua. Hintojen nousu kiihtyi, ja saatavilla oli yhä vähemmän, mitä palkalla ostaa. Kevätkuukausina paisuneet ammatilliset järjestöt tosin toimivat jatkuvasti joukkoaktiivisuuden keskeisinä kanavina. Mutta tuo joukkoaktiivisuus — ja samalla työväenliikkeen kokonaisuutena muodostama, nyt vahvasti ulospäin kääntynyt poliittinen liike — rikkoi sekä taloudellisen taistelun että valtiollis-edustuksellisen politiikan rajat.¹⁵

⁹ Piilonen 1982, 18—19, 43—45.

¹⁰ Ks. Rantatupa 1979, 87—93, 101—107.

¹¹ Piilonen 1982, 45—46.

¹² Sama, 59—64.

¹³ Vrt. Kalela — Turtola 1985.

¹⁴ Sama; Ketola 1981, luku 3, 292; Polvinen I 1967, 74—83.

¹⁵ Vallankumoukselliselle tilanteelle ominaisella tavalla näyttää niin ikään rikkoutuneen raja, jonka luomista ja ylläpitämistä Michel Foucault (1980, 14—16) pitää olennaisena kapitalismissa toteutettavalle hallinnalle ja kontrollille, nimittäin raja

Sosiaalisesta asemasta nousseet vaatimukset saivat heinäkuun jälkeen entistä suuremmin poliittista valtaa koskevan sisällön, ja tämä taas pelkistyi kysymykseksi pakkovallasta. Porvaristo, joka oli kyennyt riistämään sosialidemokraattiselta puolueelta poliittisen aloitteen, aktivoitui ”lain ja järjestyksen puolesta”. Ns. järjestysvaltakysymyksestä tuli yhteiskunnallisten ristiriitojen keskipiste. Lokakuun eduskuntavaalien, Venäjän lokakuun vallankumouksen ja sitä Suomessa seuranneen marraskuun suurlakon jälkeen oli muotoutuneena tilanne, jossa vallankumouksen ja vastavallankumouksen vastakohta hahmottui kahdessa toisiaan vastaan suuntautuvassa aseellisessa organisaatiossa.¹⁶

Marraskuun suurlakko merkitsi yritystä palauttaa työväenliikkeelle se poliittinen aloite, jonka se oli menettänyt heinäkuun jälkeen. Siinä oli nähtävissä myös työväenliikkeen — nimenomaan puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen — johtajien pyrkimys estää joukkoliikettä luisumasta johdostaan.¹⁷ Vanha kautskylainen konseptio ei antanut toimintaohjeita. Silti on huomattava, että tilannetta voitiin yhä määritellä siitä käsin: suurlakko oli selvästikin syntynyt ”vallankumouksellisten erikoisolojen tapahtumana”, kuten vuoden 1911 puoluekokouspäättös oli esittänyt. Työväenliike itsessään jäsenyi suurlakkoviikosta lähtien kolmeksi keskeiseksi toiminta- ja organisaatiomuodoksi, jotka liittyivät edellä luonnosteltuihin kolmeen maaliskuun jälkeiseen toimintasuuntaan: puolue, ammattiyhdistysliike, punakaarti. Aloitteellisuuteen työväenliikkeen sisällä kykeni viimeksi mainittu, mutta tärkeätä on, etteivät työväenliikkeen vanhat, yhtenäisyysajatuksen läpäisemät toiminta- ja organisaatorakenteet ristiriidoista huolimatta hajonneet.¹⁸

Niin kuin usein on kuvattu, työväenliike ajautui vallankumouk-

kunnan työväen ja irrallisen väen välillä. Vapaussotatulokinnan esittämä punakapinan selitys tuntuu kuvastavan tätä joukkoliikkeen luonnetta. Tapahtumia ohjaavina voimina esitetään sekä irralliset puolirikolliset työläislaumat että työväenjärjestöjen johtajat ja aktiivijäsenet, jotka vanhastaan olivat kiihottaneet ja vuonna 1917 vielä antautuneet bolševistisen kiihotuksen välikappaleiksi (esim. Wilkuna 1918; vrt. Tuoro Manninen 1982, 154—170). Samaa seikkaa kenties heijastelee se myöhemmän historiantutkimuksen ristiriita, että toisaalta on korostettu järjestäytymättömien, kypsymättömien joukkojen vaikutusta (esim. Soikkanen 1975, 262), toisaalta empiirisesti osoitettu, että esimerkiksi punakaartissa keskeinen asema oli ammatillisessa ja poliittisessa järjestötyössä ennestään mukana olleilla (Klemettilä 1976; Saikola 1985). Voidaan kysyä, miten pitkälle vuoden 1918 jälkeinen yhteiskuntapolitiikka sisälsi pyrkimyksen vahvistaa uusin muodoin tätä Foucaultin korostamaa rajaa — sen lisäksi että tuo yhteiskuntapolitiikka, kuten jäljempänä esitetään, tähtäsi sen rajan vahvistamiseen, jonka ylitykseen vanhan työväenliikkeen laajuus oli perustunut, nimittäin teollisuustyöväestön ja maatalousköyhälistön.

¹⁶ Alapuro 1983, 16—17; Kalela — Turtola 1985.

¹⁷ Soikkanen 1975, 244; vrt. Upton 1980, 300—301.

¹⁸ Vrt. Alapuro 1983, 19—20.

seen suunnitelmattomasti ja vailla selvää kuvaa tavoitteista. Suhtautumista vallanoton ongelmaan sävytti kansalaissodan kynnykselle saakka vallankumouksen kypsymisen odottelu. Mutta vallankumousyritys oli poikkeuksellisen yhtenäinen verrattuna ensimmäisen maailmansodan jälkivaiheen muihin, myöhempiin eurooppalaisiin ”proletaarikapinoihin”. Itse asiassa suomalainen vallankumousyritys poikkesi merkittävästi paitsi näistä proletaarikapinoista myös Venäjän vallankumouksesta, jonka yhteyteen se ehdoiltaan liittyi.

Suomen vallankumousyrityksen keskeisenä poliittisena sisältönä oli sen kehitystrendin puolustaminen, joka oli katkennut eduskunnan hajotukseen ja valtalain kaatamiseen.¹⁹ Bolsevikivallankumouksen ja marraskuun lakon jälkeen porvaristo oli tiivistänyt rivinsä saattaakseen päätökseen heinä-elokuun käänteestä alkaneen linjan. Pakkovaltakoneisto oli vahvistettava ja valtiollistettava vallankumouksen uhkaa ja — valtiollisen itsenäisyyden kiireellistymisen taustana — nyt myös tätä uhkaa edustanutta Venäjää vastaan. Viimeisenä askeleena oli suojeluskuntien kohottaminen hallituksen joukoiksi.²⁰ Työväenliikkeen yhtenäisyydelle oli tärkeätä, että vallankumousyritys muodostui nousuksi vastavallankumousta vastaan.

Se, että vallankumoukseen ajaututtiin ja että siinä koettiin puolustustaistelun luonne²¹, esti työväenliikkeen hajoamisen vallankumoukseen lähdetessä. Mutta vastavallankumouksen voitto hajotti Suomen työväenliikkeen.

3.2. Ideologiset johtopäätökset vuosista 1917—1918

Vuosien 1917—1918 kokemuksesta tehdyt johtopäätökset olivat työväenliikkeen linjanmäärittäjien keskuudessa jyrkästi vastakkaiset. Ristiriitojen välittömänä lähtökohtana oli kysymys vallankumousyrityksen oikeutuksesta. Mutta johtopäätökset olivat myös suhteenmäärittelyä vuoden 1917 joukkoliikkeeseen. Kytkeytyessään Venäjän vallankumouksen jälkeen varmistuneeseen kansainvälisen työväenliikkeen hajaannukseen johtopäätösten vastakkaisuus laajeni koskemaan koko historiallisen tilanteen sekä yhteiskunnallisen muutoksen edellytysten arviointia.

¹⁹ Tämänasuuntaisesti tulkitsevat Kirby (1971, 387—389) sekä Alapuro (1983, 18).

²⁰ ”Vastavallankumouksellisen subjektiviteetin” muodostumisen tulkintana vrt. Kalela — Turtola 1985.

²¹ Kirby 1971, 306, 388; Soikkanen 1975, 270—271.

3.2.1. Vallankumousyrityksen oikeutus

Moskovassa elo-syyskuussa 1918 pidetyn Suomen kommunistisen puolueen perustavan kokouksen teesien lähtökohtana oli vuosien 1917—1918 toiminnan itsekritiikki. Neuvosto-Venäjälle paenneet vanhan työväenliikkeen johtomiehet — useimmat heistä — päätyivät lähinnä O.W. Kuusisen johdolla siihen käsitykseen, että vallankumouksen tappio oli johtunut työväenliikkeen odottavasta taktiikasta ja demokraattisen vallankumouksen kuvitelmasta.¹ Tavoitteekseen heidän perustamansa puolue asetti ”kansanvallan” sijasta ”rautaisen työväen diktatuurin”, johon pyrittäessä ainoa hyväksyttävä menettelytapa oli valmistautuminen aseelliseen vallankumoukseen. Perinteelliset toimintamuodot, eduskuntatyö, ammattiyhdistysliike, osuustoiminta, oli hylättävä.²

Suomen sosialidemokraattisen puolueen uudelleenrakentajien johtopäätöksenä taas oli irtisanoutuminen aseellisesta vallankumouksesta ja siihen johtaneesta politiikasta. Joulukuussa 1918 pidetty ylimääräinen puoluekokous teki jyrkän rajan sekä vallankumousyritykseen että kommunistiseen puolueeseen ”hylkäämällä haavellisina semmoiset käsitykset, joiden mukaan sosialidemokratian pitäisi jo taloudellisesti kehittymättömissä oloissa pyrkiä vaikkapa vähemmistönä ollen väkivalloin ottamaan käsiinsä valtiovallan”. Päätöksessä katsottiin ”työväelle erittäin tärkeäksi, että se ottamalla osaa valtiollisiin ja kunnallisiin vaaleihin sekä eduskuntatyöhön koettaa julkisessa elämässä valvoa etujaan ja valloittaa uusia”, ja leimattiin turmiollisiksi pyrkimykset, joiden ”tarkoitus on vieroittaa työväkeä tämmöisestä julkisesta toiminnasta.”³

Kannanottoja voi sanoa diametraalisen vastakkaisiksi. Jotta ristiriidan oleelliseen, sosialidemokraattisen ja kommunistisen liikkeen jaon ideologiseksi perustaksi tulleeeseen sisältöön voitaisiin päästä, se on perusteltua suhteuttaa Venäjän vallankumouksen yhteydessä avautuneeseen Kautskyn ja Leninin sovittamattomaan ristiriitaan.

Kautskyn Venäjän vallankumoukseen kohdistama kritiikki ja Leninin vastahyökkäys ”luopio Kautskya” vastaan⁴ koski sekä proletaari-

¹ Itsekritiikkinä ks. varsinkin Kuusinen 1918, erityisesti 4—10.

² Suomalaisen Kommunistisen Puolueen perustaminen, 13—14 (Suomalaisen Kommunistisen Puolueen perustuslaunto); Hakalehto 1966, 38—39.

³ SDP:n ylim. puoluekok. 27—29.12.1918, 105—107.

⁴ Kautskyn kirja ”Die Diktatur des Proletariats” julkaistiin loppukesällä 1918. Jo seuraavana vuonna se suomennettiin sosialidemokraattisen puolueen toimesta nimellä ”Köyhälistön diktatuuri”. Lenin kirjoitti vastauksensa ”Proletaarinen vallankumous ja luopio Kautsky” juuri Saksan marraskuun 1918 vallankumouksen edellä.

sen vallankumouksen edellytyksiä että sen sisältöä. Kautskyn mukaan bolševikkivallankumous merkitsi vähemmistödiktatuurin eikä proletariaatin luokkavallan pystyttämistä. Tämän hän tulkitsi itse asiassa väistämättömäksi seuraukseksi yrityksestä toteuttaa proletaarinen vallankumous, jonka taloudelliset ja sosiaaliset edellytykset eivät olleet kypsyneet. Lenin puolestaan syytti Kautskya epämarxilaisesta ”puhtaan demokratian” ajatuksesta ja valtion luokkaluonteen sivuuttamisesta sekä ”porvariston palvelemisesta ’taloudellisen analyysin’ varjolla”⁵.

Arvioidessaan Venäjän vallankumousta Kautskyn ei tarvinnut luopua siitä ennen maailmansotaa esittämästään näkemyksestä, että imperialistinen sota, niin vastustettava kuin se olikin, johtaisi vallankumouksen puhkeamiseen⁶. Liioin hänen ei tarvinnut hylätä sitä jo vuonna 1905 esittämänsä ja esimerkiksi vuonna 1916 toistamaansa arviota, jonka mukaan vallankumouksen alkaminen Venäjältä oli todennäköistä⁷. Mutta Venäjän vallankumous pakotti Kautskyn eksplikoimaan käsityksensä vallankumouksen luonteesta. Hänen jo aiemmin tekemänsä poliittisen ja yhteiskunnallisen vallankumouksen erottelu⁸ ajankohtaistui. Ensiksi piti saavuttaa poliittinen demokratia, jonka Kautsky samasti parlamentaariseen tasavaltaan. Sen kautta työväenluokka saavuttaisi valtiollisen vallan, minkä jälkeen se pääsisi toteuttamaan historiallista tehtäväänsä, yhteiskunnallista vallankumousta. Venäjällä tapahtuva vallankumous saattoi aloittaa kansainvälisen vallankumousproessin. Mutta siellä vallankumous jäisi toistaiseksi poliittisen demokratian toteuttamiseen; tämän proletariaatin tulevan valtaannousun ja yhteiskunnallisen vallankumouksen edellytyksen bolševikkivallankumous tosin uhkasi hävittää. Saksassa, jossa työväenluokka muodosti väestön enemmistön, poliittisen demokratian saavuttaminen ja työväenluokan valtaantulo sen sijaan liittyivät Kautskyn mukaan välittömästi yhteen. Siten poliittinen vallankumous siellä heti ajankohtaistaisi yhteiskunnallisen vallankumouksen alullepanon.⁹ Ja poliittisen vallankumouksen toteuttamiseen riitti parlamentaarisen tasavallan saavuttaminen. Tältä pohjalta Kautsky suhtautui marraskuussa 1918 alkaneeseen Saksan vallankumoukseen.¹⁰

Poliittisen vallankumouksen edellytykset Kautsky yhdisti imperia-
lismiin ja sotaan. Yhteiskunnallisen vallankumouksen, sosialismin

⁵ Sitaatti Lenin s.a. d. 74.

⁶ Ks. esim. Kautsky 1909, 114, 119.

⁷ Steenson 1978, 202.

⁸ Hünlich 1981, 123—124.

⁹ Vrt. Kautsky 1919, passim; Projekt Klassenanalyse 1976, 135—139; Steenson 1978, 204—210.

¹⁰ Steenson 1978, 211—220.

toteuttamisen, edellytyksiä hän kuitenkin tarkasteli oleellisesti yksittäisen yhteiskunnan taloudellisen kehitystason näkökulmasta. Imperialismi olikin Kautskylle poliittinen ilmiö. Hän kyllä liitti sen — ja myös vuonna 1914 esittämänsä ”ultraimperialismin” mahdollisuuden — kapitalismin laajentumistendenssiin, muttei pitänyt sitä vääjäämättömänä ”kapitalismin korkeimpana vaiheena”, kuten Lenin.¹¹

Leninin mukaan maailmansota oli nostanut esiin imperialistisen kapitalismin yleisen kriisin, jonka ratkaisuna saattoi olla vain prolettaarinen maailmanvallankumous. Sen edelläkävijän osa lankesi Venäjälle, joka oli imperialismiin heikko rengas ja jonka sota oli saattanut erityiseen taloudelliseen ahdinkoon.¹² Kautskyn katsannossa taas sodan seurauksena tapahtuneet poliittiset mullistukset — niin pitkälti kuin niissä oli kyse demokratian voitosta — avasivat tietä sosialismiin, mutta sodan synnyttämä taloudellinen kriisi sitä vastoin vahingoitti sosialismiin siirtymisen edellytyksiä. Taloudellisen kriisin kautta ei Kautskyn mielestä missään tapauksessa voitu siirtyä sosialismiin, kanta, joka muistutti Bernsteinin aikoinaan ns. romahdusteoriaan kohdistamaa kritiikkiä¹³. ”Me tarvitsemme ennen kaikkea tuotannon rauhallista ja keskeytymätöntä jatkumista, ilman sitä työväestö ei voi elää”, Kautsky julisti vuonna 1920. Yhteiskunnallinen vallankumous oli toteutettava sillä tavoin ja sellaisessa tilanteessa, että tämä perusehto voitiin täyttää.¹⁴ Tästä tuli johtopäätökseksi, että vallankumous toteutui ainoastaan asteittaisten rakenteellisten uudistusten kautta.¹⁵

”Sosialisoinnista” tuli maailmansodan päätyttyä sosialidemokraattisten puolueiden näkyvä tavoite¹⁶; esimerkiksi Kautsky toimi Saksan uuden hallituksen heti marraskuussa 1918 asettaman sosialisointikomitean puheenjohtajana¹⁷. Yhtäältä tämä tavoite kuvasti käsitystä, jonka mukaan parlamentaarisen demokratian saavuttaminen loi poliittiset edellytykset sosialismin toteuttamiselle siellä, missä sen taloudelliset edellytykset olivat kypsyneet. Toisaalta sosialisointi tuli tun-

¹¹ Kautskyn ja Leninin imperialismikonseptioista ks. Gronow 1986, 71—121. — Lenin esitti imperialisminteoriaansa vuonna 1917 julkaistussa kirjassaan ”Imperialismi kapitalismin korkeimpana vaiheena”. Siinä hän muun muassa arvosteli Kautskya siitä, ettei tämä käsittänyt imperialismia kapitalismin uutena vaiheena, vaan pelkästään yhtenä nykyaikaiseen kapitalismiin liittyvänä politiikan muotona. Lenin s.a. a., 399—404.

¹² Ks. esim. Lenin s.a. g. 129—130.

¹³ Hyrkkänen 1986.

¹⁴ Kautsky 1920, erityisesti 90, josta sitaatti. — Samankaltaisesta, tuotannon jatkumisen ensisijaisuutta korostavasta näkemyksestä Itävallan sosialidemokraattisessa puolueessa ks. Feichter 1975, 239.

¹⁵ Steenson 1978, 226—227.

¹⁶ Ks. esim. Feichter 1975, 235—243, 269; Lewin 1967, 31—32; Tingsten 1941, 241—285.

¹⁷ Steenson 1978, 220—221.

nukseksi vallankumouksen sijalle, osoittamaan muutoksen asteittaisuutta.

Vallankumouksen edellytyksiä ja sisältöä koskeneessa Kautskyn ja Leninin ristiriidassa tuli näkyviin heidän valtionäkemystensä ristiriita. Kummallekin valtio ytimeltään näyttäytyi valtiokoneistona ja sellaisenaan luokkavallan välineenä¹⁸. Mutta Kautskyn ajattelussa parlamentaarinen demokratia oli luokkayhteiskunnan ehdoista irtautunut valtiollisten instituutioiden muoto, joka avasi enemmistöksi kasvaneelle työväenluokalle mahdollisuuden saavuttaa valtiovalta eli valta käyttää valtiota välineenään. Leninille sitä vastoin valtiovallan valloittaminen ei merkinnyt pelkästään vallan saavuttamista suhteessa valtiokoneistoon, vaan valtiokoneiston ”murskaamista” ja uuden, luokattomaan yhteiskuntaan siirtymistä ja valtion ”kuoleentumista” edeltävän proletarisen valtiokoneiston rakentamista.¹⁹ Hänen mukaansa valtiokoneisto myös muodossaan välttämättä kantoi tietyn luokan ylivaltaa. Parlamentaarinen demokratia oli vain porvariston luokkavallan yksi muoto. Proletariaatin luokkavallan, diktatuurin, muoto oli neuvostovalta, proletaarinen demokratia.²⁰

”Puhtaan demokratian” ajatuksen kritiikkiin yhdistyi Leninillä työväenliikkeen vanhojen kansallisten ja kansainvälisten organisatiomuotojen kritiikki. Imperialismin vaiheen synnyttämä uudellinen ”opportunistin” tendenssi ei ollut voitettavissa vanhoja muotoja noudattavalla poliittisella taistelulla, mikä oli tullut esiin maailmansodan yhteydessä. Uudeksi muodoksi kehitettiin Leninin johdolla kansainvälinen kommunistinen liike.²¹

Kautskyn ja Leninin ristiriita kiteytti kansainvälisen työväenliikkeen jakautumisen ideologisia lähtökohtia, vaikkei jaon ideologinen sisältö suinkaan ole adekvaatisti kuvattavissa pelkästään heidän konseptioidensa avulla. On kuitenkin huomattava, että Kautskyn ja Leninin edustamien näkemysten merkitykset työväenliikkeen kahden pääsuunnan ideologiselle muotoutumiselle olivat erilaiset. Leninin konseptio muodosti aktiivisessa mielessä ideologisen perustan kommunistiselle liikkeelle. Sitä vastoin se sosialidemokratian kehitysvaihe, jota usein kutsutaan reformismin läpimurroksi, voidaan pitkälti ymmärtää kautskylaisen — tässä: Toisen internationaalin hallitsevan Marxin-tulkintaan perustuneen — konseptin hajoamisena.

¹⁸ Kettunen 1980a, 125. Vrt. kuitenkin Hännisen (1981, 206—211) ja Asselmin ja Deppen (1977, 106—110) eri tavoin perustelemat johtopäätökset, joiden mukaan Leninillä nimenomaan ”Valtiossa ja vallankumouksessa” (1917) oli myös instrumentaaliseen valtiokoneistoon redusoitumaton ”laaja valtio”.

¹⁹ Lenin s.a. h, 168—184, sekä edellä s. 37—39.

²⁰ Ks. esim. Lenin s.a. f.

²¹ Ks. esim. Lenin s.a. e, 281—284.

3.2.2. ”Alkuperäisiä vaistoja” vastaan

Kun Lenin vuonna 1920 arvosteli ” ’vasemmistolaisuutta’ kommunismin lastentautina”, takana oli maailmanvallankumouksen hänellekin odottamaton viipyminen. Lastentautikritiikissä näkynyt pyrkimys yhdistää vallankumouksen ”kansainvälinen sisältö” ja ”kansallinen muoto” — näillä käsitteillä Marx ja Engels olivat Kommunistisessa manifestissa luonnehtineet luokkataistelua²² — kuului kuitenkin jo aiemmin hänen toimintanäkemykseensä²³. Mutta siinä leniniläisyydessä, jonka Suomen kommunistisen puolueen perustajat olivat omaksuneet tilanteen- ja tehtävänmäärittelynsä perusteluksi syksyllä 1918, oli tuskin merkkejä tästä pyrkimyksestä. Ultravasemmistolainen toimintalinja sivuutti kevään 1918 tappion konkreettiset yhteiskunnalliset seuraukset, tarkasteli Suomen tilannetta pelkästään maailmanvallankumouksen välittömän aktualisuuden näkökulmasta — ja joutui umpikujaan heti työväenliikkeen elpyessä joukkoliikkeeksi.

Sosialidemokraattisen puolueen linjanmäärittelyä ohjanneet johtopäätökset vuosien 1917—1918 kokemuksesta taas sisälsivät käsityksen, jonka mukaan nuo vuodet olivat olleet yhteiskunnallinen häiriövaihe. Epänormaali tilanne oli johtanut vallankumousyritykseen, jonka yhteiskunnalliset edellytykset eivät olleet kypsyneet. Tämä vastasi Kautskyn Venäjän bolševikkivallankumoukseen kohdistamaa kritiikkiä ja, kuten kapinasta irtisanoutuneet sosialidemokraatit kernaasti korostivat, myös hänen Suomen vallankumousyrityksestä esittämänsä arviota.²⁴

Yhteistä sekä kommunistisen puolueen perustajille että sosialidemokraattisen puolueen suunnan hahmottajille oli näkemys, että joukkojen poliittinen vaikutus oli jäänyt Suomessa maaliskuun vallankumouksen jälkeisenä aikana vaistonvaraiselle asteelle. Mutta käsitykset siitä, millainen olisi joukkojen vaikutuksen kehittyneempi muoto ja miten siihen voitaisiin päästä, poikkesivat toisistaan ratkaisevasti.

SKP:n perustajien mielestä vanha työväenpuolue ei ollut kyennyt nostamaan joukkojen vaistonvaraista liikehdintää riittävän korkealle

²² Marx — Engels 1973, 473. Ks. myös Deppe 1976, 320—321. — Lenin asetti lastentautikritiikissään ”perustehtäväksi” ”ottaa selville, tutkia, löytää, havaita ja oivaltaa ne kansallisesti erikoiset, kansallisesti omalaatuiset konkreettiset menetelmät joiden avulla kussakin maassa ratkaistaan yhteinen kansainvälinen tehtävä”. Lenin s.a. j (kurs. L.).

²³ Kysymyksen kytkennästä Leninille keskeiseen porvarillisen ja proletaarisen vallankumouksen yhdistämisen ongelmaan ks. Küttler 1974; Heinrich 1975.

²⁴ Ks. jo Suomen Sosialidemokraatin näytenuumerossa 6.5.1918 olleet J.W. Kedon (”Bolševismi ja Länsi-Euroopan sosialidemokraatit”) ja Väinö Wuolijoen (”Ulko- maisten sosialistien mielipiteitä bolševismista ja punakaartin vallankumouksesta”) artikkelit.

vallankumoukselliselle tasolle. Tämä johtui siitä, ettei puolue ollut pystynyt vapautumaan opportunistisista tendensseistä eikä kehittymään todella lujaksi työväenluokan etujoukoksi. Venäjän vallankumouksen aloittama maailmanvallankumousprosessi viimeistään teki käyttökelvottomiksi vanhat organisaatio- ja toimintamuodot; oli rakennettava uudet, jotka perustuivat vallankumouksen ja proletariaatin diktatuurin välittömän ajankohtaisuuden vaatimuksille.²⁵

”Sosialidemokraattisia” johtopäätöksiä sitä vastoin yhdisti käsitys, jonka mukaan joukkojen vaistonvarainen aktiivisuus oli ollut yhteiskunnan epänormaalin häiriötilan aiheuttamaa. Se oli itse asiassa suuntautunut historian luonnollista kehitystä vastaan, niin ymmärrettävää kuin se nälänhädän ja poliittisen sekasorron oloissa olikin ollut.²⁶ Työväenliikkeen jakautumisvaiheessa sosialidemokraattiseen puolueeseen jääneille oli yhteistä myös se kriittinen suhtautuminen kansalaissotaa edeltäneen ajan työväenliikkeeseen, joka ilmeni Työväen Sivustysliiton perustamista valmistelleen toimikunnan kiertokirjeestä työväenjärjestöille tammikuulta 1919: ”Työväenliikkeemme on vuosien kuluessa ja varsinkin muutamina viime vuosina kasvanut enemmän laajuutta kuin syvyyttä. Joukkoja ovat ajaneet järjestöihin suureksi osaksi vain ulkonaiset olosuhteet, vaisto ja työväenluokan yhteenkuuluvaisuuden tunne.”²⁷

Sille kritiikille, jota sosialidemokratian tulevan linjan viitoittajat kohdistivat joukkojen vaistonvaraiseen vaikutukseen, oli kuitenkin nähtävissä kaksi erilaista lähtökohtaa. Toinen liittyi kansainvälisen työväenliikkeen ”marxilaisen keskustan”²⁸ ja siten myös Suomen vanhan työväenliikkeen aatteelliseen traditioon, toiselle taas oli luonteenomaista tietoinen pyrkimys reformistiseen toimintalinjaan. Nämä kaksi lähtökohtaa on ymmärrettävää kansalaissodan jälkeiseen sosialidemokratiaan kokonaisuutena rakentuneina ideologisina elementteinä; yksityisten henkilöiden näkemyksissä ne saattoivat eri tavoin liittyä yhteen. Erilaiset lähtökohdat voidaan kuitenkin hahmottaa toisaalta viranomaisia piileskellessään vallankumousvuosien kokemusta tilittäneen K.H. Wiikin, toisaalta sosialidemokraattisen puolueen uudelleenrakennustyön kärjessä olleiden henkilöiden, varsin-

²⁵ Kuvatonlainen itsekritiikki sisältyi mm. SKP:n perustavan kokouksen ”Avoimeen kirjeeseen Toveri Leninille”, joka oli Kuusisen käsialaa (Kuusinen s.a. b), sekä Kuusisen kirjaseen ”Suomen vallankumouksesta” (Kuusinen 1918). Vrt. Antikainen 1934a, 9—10.

²⁶ Tyypillinen sosialidemokraateille oli ajatus, että ammattiyhdistysliikkeen kasvussa vuonna 1917 oli ollut kysymys ammatilliselle liikkeelle vieraasta, luonnottomasta ilmiöstä. Ks. esim. SAJ:n toim.kert. 1919, 19; Suomen paperiteollisuustyöväen liiton ed.kok. 1—3.11.1919, 3—4 (E. Viljanen); Sosialidemokraattinen Aikakauslehti 6/1920 ”Ammattiyhdistysliike ja sen eri virtaukset” (A. Aalto).

²⁷ Lainaus Hurrin (1967, 242) mukaan. Vrt. Oittinen 1954, 179—180.

²⁸ Ks. edellä s. 77.

kin Väinö Tannerin ja Hannes Ryömän, arvioista ja johtopäätöksistä.

Tilityskirjassaan ”Kovan kokemuksen opetuksia” (1918) Wiik arvosteli vanhaa työväenliikettä siitä, ettei se ollut kyennyt kehittämään työväestössä sellaista sosialistista tietoisuutta, jonka perusteella tämä olisi pystynyt ymmärtämään yhteiskunnallisen kehityksen lainalaisuuksia ja määrittämään omaa voimaansa. Oli ollut taipumuksena esittää ja ymmärtää marxilaisuus ”vulgäärisessä ja vääristetyssä muodossa”²⁹. Työväenjoukot eivät olleet vuonna 1917 käsittäneet, etteivät todellisen yhteiskunnallisen vallankumouksen edellytykset vielä Suomessa vallinneet ja ettei työväenluokka itse ollut kypsä sitä toteuttamaan. Työväenliikkeen johto puolestaan oli väistänyt vastuuta, luottanut liiaksi joukkojen ”alkuperäisiin vaistoihin” ja joutunut olosuhteiden armoille.³⁰ Vastedes oli Wiikin mielestä annettava aikaisempaa suurempi arvo parlamentaariselle uudistuspolitiikalle. Kuitenkaan hänen ensisijaisena lähtökohtanaan ei ollut kysymys tämän politiikan edellytyksistä, vaan hän tarkasteli johtajien ja joukkojen suhdetta työväenluokan historiallisen merkityksen näkökulmasta. Kaiken muun ylittävänä ajankohtaisena tehtävänä oli joukkojen ”henkinen” kasvattaminen. Käänteisesti Wiik uskoi, että joukkojen ”terve luokkavaisto pystyy pitämään niiden johtajat poissa semmoisista kompromisseista, jotka tietäisivät sosialidemokratian itsenäisyydestä luopumista”.³¹

Myöhemmin Wiikin asema ”marxilaisen keskustan” tradition edustajana muodostui selväpiirteisemmäksi kuin oli laita kansalaissodan tilityksessä — näin siitä huolimatta, ettei hän sitoutunut vuonna 1920 julkisuuteen astuneeseen ns. keskustalaiseen oppositioon. Hänen työväenliikkeen johdon ja joukkojen suhdetta koskeneessa konseptiossaan korostui 1920-luvulla jälkimmäinen puoli; joukkoihin tukeutuminen oli ”socialidemokratian itsenäisyyden” edellytys.³² Heti kansalaissodan jälkeenkin Wiikin ongelmanasettelu yhtä kaikki poikkesi socialidemokraattisen puolueen elvyttämistä johtaneiden tietoisien reformismin edustajien lähtökohdista.

Työväenluokan valtaansaamisen ja sosialismin taloudellisten edellytysten kannalta saattoivat vallankumousyritystä arvostella kyllä ne-

²⁹ Lainaus Wiik 1918, 10.

³⁰ Sama, erityisesti 70—80, 104—106, lainaus 106.

³¹ Sama, sitaattit 106, 109.

³² Ks. jäljempänä luku 6.3.3. — ”Kovan kokemuksen opetuksissa” oli näkyvällä sijalla vanhan työväenliikkeen virheiden erittely. Sen sijaan esim. arvioidessaan joulukuun 1919 puoluekokouksen tuloksia Wiik korosti sen hyväksymien, vuoden 1911 puoluekokouksen päätöstä pääosin noudatelleiden menettelytapaponsien merkitystä myös siinä tilanteessa työväenliikkeen sisäisenä linjanvetona ”niin hyvin äärimmäistä vasemmistoa kuin äärimmäistä oikeistoakin” vastaan. Socialidemokraattinen Aikakauslehti 2/1920 ”Suomen Socialidemokraattisen puolueen 10:s edustajakokous” (K.W(iiik).).

kin, joiden lähtökohtana oli pyrkimys suunnata työväenliike uudelle, reformistiselle linjalle.³³ Mutta heillä näkemys näiden edellytysten puuttumisesta perusteli juuri käytännöllistä reformipolitiikkaa eikä samalla tavoin kuin Wiikillä työväenluokan yhteiskunnallisen tietoisuuden syventämistä. Siltä pohjalta he arvioivat myös työväenliikkeen johdon ja joukkojen suhdetta maaliskuun vallankumouksen ja kansalaissodan välisenä aikana.

Esimerkiksi Tannerin ja Ryömän samoin kuin Evert Huttusen — Ryömän ja Wiikin tavoin vallankumousajasta tilitysteoksen kirjoittaneen viipurilaisen toimittajan — arviot voidaan yleistää seuraavasti. Työväenpuolueen vanha johto oli ensinnäkin hylännyt maaliskuun vallankumouksen avaamat parlamentaarisen uudistuspolitiikan ja edistyksellisten porvarillisten ryhmien kanssa tehtävän yhteistyön mahdollisuudet, toiseksi antanut bolsevistisen vaikutuksen vapaasti levitä työväestön keskuudessa, kolmanneksi itsekin yhä enemmän bolsevismin vaikutuksen alaisena kiihottanut työväestöä luokkavihaan sekä neljänneksi puoluepäätösten vastaisesti astunut aseellisen vallankumouksen tielle. Toiminnallisena johtopäätöksenä oli, että päästessään uudelleen aloittamaan toimintansa puolueen oli omaksuttava ne menettelytavat, joita olisi pitänyt ryhtyä noudattamaan jo viimeistään maaliskuun vallankumouksen jälkeen sitä edeltäneen oppositiolinjan asemesta. Tämä edellytti, että oli saatava harhaanjohdettu työväestö ymmärtämään käytännöllisen uudistuspolitiikan merkitys ja luopumaan vaistonvaraisesta ”bolsevistisesta” joukkoliikeddinnästä.³⁴

³³ Esim. Väinö Hupli, joka huolimatta myöhemmästä asemastaan puolueen vasemmistosiiven keulakuvana kuului puolueen uudelleenrakentamisen vaiheessa Tannerin lähipiiriin (Sivula 1968, 235—236, 263—264), piti eräässä kirjoituksessaan syksyllä 1918 ”yhtenä sosialidemokratian aakkosista” sitä, että sosialismi saattoi toteutua vasta pitkälle kehittyneessä teollisuusyhteiskunnassa. Suomen Sosialidemokraatti 25.9.1918 ”Uusi kapinako?” (Väinö Hupli).

³⁴ Ryömä esitti näkemyksensä mm. kansalaissodan aikana ja osittain jo sitä ennen kirjoittamassaan kirjasssa ”Vallankumousvuoden tapahtumista” (Ryömä 1918) samoin kuin useissa syyskuusta 1918 ilmestyneen Suomen Sosialidemokraatin kirjoituksissa; hänet valittiin lehden päätoimittajaksi. Näistä kirjoituksista erityisesti ks. Suomen Sosialidemokraatti 1.10.1918 ”Menneisyydestä ja tulevaisuudesta” (H(annes). R(yömä).); sama 6.11. ja 7.11.1918 ”Parlamenttiin!” (vm. kirjoitus oli Ryömän menettelytapa-alustus 5.11. Helsingissä pidetyssä sosialidemokraattien valtakunnallisessa kokouksessa). — Huttunen julkaisi tilityksensä sekä kirjassaan (Evert Huttunen 1918) että Suomen Sosialidemokraatissa syys—lokakuussa 1918 olleena kirjoitussarjana ”Sosialidemokraattinen puolue ja kapina”. Erityisesti ks. Suomen Sosialidemokraatti 19.9.1918. — Tanner julkisti arvioitaan ja johtopäätöksiään esim. Suomen Sosialidemokraatin näytenumerossa 6.5.1918 olleessa kirjoituksessaan ”Eduskunnan hajaannuttava — uudet vaalit toimitettava”, elo—syyskuussa 1918 — siis SKP:n perustamisen aikaan — tekemänsä, ennen kaikkea vankileiriasiaan vaikuttaneen Skandinavian-matkan yhteydessä (ks. Tanner 1949, 362—381; Paavolaianen 1979, 218—232) samoin kuin ylimääräisessä puoluekokouksessa joulukuussa 1918 pitämässään avauspuheessa (SDP:n ylim. puoluekok. 27—29.12.1918, 14—16).

Työväenliikkeen toiminnan ja työläisten yhteiskunnallisen tietoisuuden suhde oli Wiikin ja Tannerin ajattelussa erilainen. Kun Wiikin näkemyksen mukaan työväenliikkeen toiminnan oli aina viime kädessä edistettävä työväenluokan tietoisuutta historiallisesta tehtävästään ja sen edellytyksistä, oli Tannerin ajattelun mukaan taas vaikutettava työväestön tietoisuuteen, jotta käytännön toiminta, nimenomaan parlamentaarinen toiminta, olisi mahdollista. Kumpikin johtopäätös oli yhdistettävissä perinteiseen kautskylaiseen etujoukkoajatteluun: ”Sosialidemokratian tehtävä on saattaa köyhälistön luokkataistelu päämääränsä tuntevaksi ja niin tarkoituksenmukaiseksi kuin suinkin.”³⁵ Niin Wiikille kuin Tannerille ”puhdas sosialidemokratia” samalla näyttäytyi luonnollisena, yhteiskunnallisia lainalaisuuksia vastaavana työväenliikkeenä. Mutta kun Wiikin referenssinä olivat työväenluokan historiallisen tehtävän, sosialismin toteuttamisen, edellytykset, Tannerin taas voidaan sanoa lähteneen työväestön toimeentuloa, elantoa, silmämääränään pitävän reformipolitiikan vaatimuksista.

Euroopassa maailmansodan jälkivaiheessa tapahtuneet poliittiset muistutukset näyttäytyivät suomalaisillekin sosialidemokraateille historiallisena käänteenä, demokratian läpimurtona. Suomen valtiollinen itsenäisyys ja parlamentaarinen tasavalta oli helppo kokea tämän käänteen mahdollistamiksi saavutuksiksi. Tanner julisti joulukuun 1919 puoluekokouksessa, että työväenluokan ”lopullinen päämäärä” oli kaikkialla tullut ratkaisevasti lähemmäs³⁶. Wiik puolestaan liitti toukokuussa 1919 päiväämässään ”Kovan kokemuksen opetusten” kolmannessa painoksessa yhteen kansanvallan maailmanlaajuisen voittokulun ja uudistuspolitiikan mahdollisuuden³⁷. Kuitenkin voi sanoa, että Tannerille olennaista oli ”valtiollisen kansanvallan” ja reformipolitiikan yhteys, Wiikille taas ”valtiollisen kansanvallan” ja työväenluokan valtaansaamisen riippuvuus. Kummallekin tuon olennaisen yhteyden osoittaminen oli sosialidemokratian kasvatustehtävä.

Joukkojen yhteiskunnallinen kasvattaminen merkitsi Wiikille sekä ”alkuperäisten vaistojen” ylittämistä että ”terveeseen luokkavaistoon” tukeutumista. Tämä Wiikin kasvatustavoitteen kaksinaissisältö ilmeni työväenliikkeen jakautuessa korostuneempana kuin heti kansalaissodan jälkeen. ”Puhtaasti sosialidemokraattisessa hengessä” tapahtuvalla joukkojen kasvattamisella sekä vietiin pohjaa historiallisten lainalaisuuksien vastaiselta toiminnalta, jota harjoittivat kommu-

³⁵ Sitaatti Kautsky 1974, 240.

³⁶ SDP:n puoluekok. 8—16.12.1919, 3—6.

³⁷ Wiik 1919, 100—110.

nistit, että luotiin takeita sosialidemokratian ”itsenäisyydelle”.³⁸ Puolueen toiminnan piti perustua työläisten poliittiseen aktiivisuuteen. Mutta tämä ei saanut toteutua spontaanisti, vaistonvaraisesti, vaan sosialidemokratian ohjauksessa, sosialidemokratian sisällä. Wiikin edustamista lähtökohdista joukkovoimaan tukeutuminen oli konkretisoitavissa järjestön sisäisen aktiivisuuden vaatimukseksi — mutta tuskin sellaiseksi poliittiseksi strategiaksi, jota joukkoaktiivisuus olisi välittömästi toteuttanut.³⁹

Tannerin edustamalle reformismille sen sijaan riitti, että työväki edustautui sosialidemokraattisen puolueen kautta. Vuosien 1917—1918 kokemuksen vahvistama usko vaalilippuun ainoana aseena merkitsi sitä, että työväenliikkeen poliittisuus, joka oli noina vuosina saanut hallitsemattomia muotoja, haluttiin rajata valtiollis-edustuksellisesti suuntautuvaan puolutoimintaan. Työväestön kansalaisoikeudet ja työväenjärjestöjen juridinen ja poliittinen tunnustaminen olivat toimintalinjan välttämättömiä edellytyksiä. Niiden puolesta taisteltaessa sosialidemokraattisen toiminnan uudelleen aloittamisen vaiheessa ja sitten lapuanliikkeen aikana Tanner tunnetusti osoitti mieskohtaista rohkeutta. Mutta organisaatioiden merkitys oli valtiollis-edustukselliseen toimintaan nähden alisteinen, välineellinen: niiden avulla ”länsimaisen demokratian taistelutapoja”⁴⁰ noudattava sosialidemokratia turvasi ja vahvisti kannatustaan ja parlamentaarisen toimintansa edellytyksiä.

³⁸ Sosialidemokraattisen puolutoimikunnan kustantamana vuonna 1920 ilmestyneen Sosialidemokraattisen Aikakauslehden ohjelmanjulistuksessa, joka luultavasti oli lehden vastaavan toimittajan Wiikin laatima, kasvatustehtävä liitettiin kautskylais-keskustalaisen tradition hengessä ”itsenäiseen luokkapoliittikkaan”: ”Historiallisen tehtävänsä täyttämässä ei työväellä ole ainoatakaan liittolaista. Ainoastaan itsenäinen, selvä luokkapoliittikka voi viedä perille. Toimintamme keskipisteenä on siis pysyvä joukkojen jatkuva kasvattaminen puhtaasti sosialidemokraattisessa hengessä.” Sosialidemokraattinen Aikakauslehti 1/1920 ”Matkalle lähtiessämme”. — Mainittakoon, että lehti joutui kuitenkin lopettamaan kasvatustyönsä vain vuoden ilmestyttyään, koska puolue lakkautti sen tilaajien puutteen vuoksi. Sama 23—24/1920; sos.-dem. puolutoimik. toim.kert. 17.12.1919—31.12.1921, 20. — Lehden perustamisesta, tavoitteista ja sisällöstä ks. Kettunen 1980c, 48—49.

³⁹ Wiikin edustaman näkemyksen käytännölliseen merkitykseen erityisesti hänen tullaan valituksi puoluesihteeriksi vuonna 1926 palataan jäljempänä luvuissa 6.3.3 ja 6.3.4.

⁴⁰ Sitaatti vallankumousyrityksestä irtisanoutuneiden sosialidemokraattien ryhmän 16.4.1918, heti Helsingin valtauksen jälkeen, antamasta ”Julistuksesta Suomen työväelle”. Ryömä 1918, 83. — Se, että julistuksessa vaadittiin ”palaamista” näihin taistelutapoihin, ilmensi myös uutta linjaa hahmottaneiden pyrkimystä asettua työväenliikkeen jatkuvuuden edustajiksi.

3.2.3. ”Marxilainen keskusta” ja tietoinen reformismi

Uudelleen rakentuvan sosialidemokraattisen puolueen suunnanmäärittelyssä vaikutti siis kaksi lähtökohdiltaan erilaista ideologista elementtiä: toisaalta kautskylaisen sosialidemokratian traditio — nimenomaan siinä ”marxilaisen keskustan” merkityksessä, jonka tämä traditio sai kansainvälisessä työväenliikkeessä ennen ensimmäistä maailmansotaa —, toisaalta tietoinen pyrkimys reformistiseen toimintalinjaan.⁴¹ Vuoden 1918 lopulla nämä elementit kuitenkin sopivat ulkonaisesti varsin ristiriidattomasti samaan puolueeseen. Joulukuussa 1918 pidetyn ylimääräisen puoluekokouksen menettelytapapäätös oli ulkoasultaan kautskylainen. Sosialidemokraattinen puolue esitettiin vanhan työväenliikkeen jatkuvuuden edustajana, ja sen linja määriteltiin ”itsenäiseksi proletaariseksi luokkataistelupolitiikaksi”. Yhteistyö porvarillisten ryhmien kanssa saattoi tulla kysymykseen ainoastaan ”tilapäisesti”, ”socialidemokratian itsenäisyydestä luopumatta ja luokkavastakohtia himmentämättä”.⁴² Samassa kokouksessa kuitenkin toiselta puolen vahvistettiin ”uuden linjan” edustajien asema puolueen johdossa. Vielä leimallisemmin kautskylainen oli joulukuun 1919 puoluekokouksen menettelytapapäätös, joka noudatteli pääosin vuoden 1911 puoluekokouksen hyväksymiä ponsia.⁴³ Ja tämän kokouksen keskeisenä ratkaisuna oli kuitenkin lopullinen rajanveto puolueen sisällä nousseeseen vasemmisto-oppositioon.

Vanhan työväenliikkeen ideologiaan pitäytyminen ohjelmallisissa kannanotoissa oli osittain taktista. Siten voitiin korostaa työväestölle sosialidemokraattisen puolueen yksin edustavan työväenliikkeen jatkuvuutta, josta SKP:n perustajien voitiin väittää teeseissään luopuneen. Kautskylaisista premisseistä lähtien näytti olevan helppoa vakuuttavasti osoittaa bolsevismi historiallisesti kestäättömäksi: taloudellisesti kehittymättömien olojen tuotteeksi ja marxilaisuuden vastaiseksi.

Mutta kautskylaisen sosialismin ainekset vaikuttivat myös laajalti sisäistettyinä kansalaissodan jälkeisessäkin sosialidemokraattisessa puolueessa. Kun tuonnempana käsitellään sosialidemokratian ideologian ja politiikan kehitystä 1920-luvulla, näiden aineiden ja reformistisen tendenssin suhde on päälimmäisiä kysymyksiä. Kysymyksen avaamiseksi viitattakoon ”marxilaisen keskustan” tradition asemaan ja merkitykseen kansainvälisessä työväenliikkeessä. Kautskyn henkiöimänä se oli vuoden 1910 tienoilla muotoutunut erityisesti saksalai-

⁴¹ Ks. myös Soikkanen 1975, 324.

⁴² SDP:n ylim. puoluekok. 27—29.12.1918, 105—107, 112, 132—133.

⁴³ Ks. jäljempänä s. 289—290.

nessa sosialidemokratiassa⁴⁴.

Maailmansodan edellä "marxilaisen keskustan" voi sanoa juuri saksalaisessa sosialidemokratiassa kantaneen käytännöstä yhä enemmän erillistyvää, organisaatioiden yhtenäisyyttä vaalivaa ideologiaa.⁴⁵ "Marxilaisen keskustan" muotoutumista — yleisemmin: tilannetta, jossa kautskylaisuus oli ideologiana ja reformismi politiikkana — voidaan pitää ensimmäisenä vaiheena kautskyläisen sosialidemokratian sisäisessä hajoamisessa työväenliikkeen toiminnan perusteluna ja suuntaajana.

Keskustalaisen ideologian ja reformistisen politiikan ristiriita tuli kuitenkin esiin, kun työväenpuolueiden enemmistöt sitoutuivat maailmansodassa kansallisiin sotaponnistuksiin ja kun niiden johtajat sodanjälkeisessä kriisivaiheessa joutuivat ristiriitaan radikalisoituneen työväestön vallankumouksellisen liikehdinnän kanssa. Kun "enemmistösosialistien" — "oikeiston" — politiikasta sodan aikana irtisanoutuneiden ryhmittymien vasemmistosiipi Venäjän vallankumouksen jälkeen kiinteytyi ja organisoitui kommunistiseksi liikkeeksi, myös "keskusta" rajautui erilliseksi poliittiseksi organisaatioksi sekä eri maiden työväenliikkeissä että työväenliikkeen kansainvälisen organisoitumisen tasolla. Keskustalaisuuden organisatorisesti erillisen esiintymisen vaihe muodosti kuitenkin samalla askeleen työväenliikkeen kahtiajaon varmistumisessa.

Esimerkiksi Saksassa vuonna 1917 syntynyt, keskustasuunnan hallitsema, mutta monenlaisia sotaa vastustaneita aineksia koonnut riippumaton sosialidemokraattinen puolue (USPD), johon muiden muassa liittyivät sekä Kautsky että Bernstein, rajautui ulkonaisesti aikaisempaa selvemmin keskustalaiseksi sen jälkeen, kun puolueen vasemmisto vuonna 1920 irtautui siitä ja liittyi yhteen kommunistisen puolueen kanssa. Mutta jo vuonna 1922 USPD ja SPD sulautuivat yhteen.⁴⁶ Keskustalaisten puolueiden keväällä 1921 muodostama Wienin yhteistyöjärjestö eli 2 1/2 internationaali, kuten kuvattiin sen asemaa helmikuussa 1919 reformististen puolueiden johdolla elvytetyn Toisen internationaalin ja maaliskuussa 1919 perustetun Kolmannen eli Kommunistisen internationaalin välissä, yhdistyi puolestaan

⁴⁴ Hünlich 1981, 170—181.

⁴⁵ Flechtheim (1976, 83) kuvaa "marxilaisen keskustan" asemaa SPD:n oikeisto- ja vasemmistosiipien välissä seuraavasti: "Nur so, getragen von der objektiven Vorkriegssituation konnte das Marxistische Zentrum gegenüber beiden Flügel die Führung der Partei behaupten; subjektiv war es so schwach, dass es sofort verlieren musste, sobald die objektive Situation sich ändern sollte." — Vrt. kuitenkin Hünlich 1981, 177, 181; hänen mielestään "marxilaisen keskustan" positio merkitsi myös teorian tasolla siirtymistä "reformisosialistiseen" suuntaan eikä sitä niin ollen voi ymmärtää pelkästään teorian ja käytännön erillistymisestä tai organisaation sisäisen integraation ylläpitämisestä käsin.

⁴⁶ Abendroth 1969, 48—57; Winkler 1984, 434—501.

keväällä 1923 Toisen internationaalin kanssa.⁴⁷

”Marxilaisen keskustan” traditio jäi reformistisen sosialidemokratian sisällä vaikuttavaksi sosialismin perspektiiviä ylläpitäväksi henkiseksi juonteeksi. Erityislaatuista pyrkimystä socialistiseen reformipoliittikkaan keskustalaisesta traditiosta käsin edusti maailmansodan jälkeisessä kansainvälisessä työväenliikkeessä Itävallan socialistisen puolueen ”austromarxismi”, josta aatekeskustelun tasolla tuli keskustalaisuuden johtava kantaja.⁴⁸

Myös Suomen työväenliikkeessä ”keskustan” ja ”oikeiston” ristiriita nousi esiin työväenliikkeen jakautumisvaiheessa, vaikkei se johtanutkaan järjestölliseen hajaannukseen. Ristiriidan ratkaisuna oli täälläkin, kuten jäljempänä osoitetaan, keskustalaisuuden ohentuminen yhteiskunnallisen todellisuuden ja työväenliikkeen merkityksen hahmottamistavaksi, joka säilyi laajalti ja pitkään suomalaisessa sosialidemokratiassa, mutta jonka pohjalta eivät olleet mahdollisia aktiiviset käytännölliset johtopäätökset.

3.2.4. Nopea elpyminen

Missä määrin ja millä tavoin työväenliikkeen uudelleenrakennuksen johtoon astuneiden henkilöiden näkemykset saattoivat siirtyä käytäntöön, riippui niiden suhteutumisesta liikkeen sosiaalisten kantajien kokemussyhteyksiin.

Täydellisestä luhistuneisuudestaan työväenliike elpyi sängen nopeasti. Jo vuoden 1918 lopulla sosialidemokraatit saattoivat paikoin asettaa ehdokaslistat kunnallisvaaleihin. Tampereella työväen edustajat saivat jo tuolloin enemmistön valtuustoon.⁴⁹ Maaliskuun 1919 eduskuntavaaleissa sosialidemokrattinen puolue kykeni samaan tulokseen kuin 1907, 38 prosenttiin äänistä ja 80 edustajanpaikkaan.⁵⁰ Puolueen jäsenmäärä oli vuoden 1919 lopussa 67 000 eli lähes samalla tasolla kuin vuoden 1916 lopussa, jolloin se oli ollut 72 000. Suomen Ammattijärjestökin ylti vuoden 1919 lopussa likimain samaan

⁴⁷ Braunthal 1963, 251—291.

⁴⁸ Vrt. Feichter 1975, 269—270; Leser 1968; jäljempänä luku 6.2.1. — Fülberth ja Harrer (1974) tekevät saksalaista sosialidemokratiaa käsittelevässä tutkimuksessaan eron ”reformisocialistisen” ja ”sosiaaliliberaalis-integratiivisen” reformismin välillä. Ensiksi mainittua edusti heidän mukaansa mm. keskustalaisuus, jälkimmäistä taas yleensä ns. oikeistososialidemokratia. Heidän tapansa käyttää näitä käsitteitä typologianomaisesti on kuitenkin kyseenalainen. Sosialidemokratian historiallisen muutoksen analyysi supistuu helposti pelkästään näiden eri ”tyyppien” ja niiden voima-suhteiden määrittämiseen eri aikoina.

⁴⁹ Haapala 1986, 320; ks. myös Soikkanen 1970, 353—354.

⁵⁰ SVT XXIX Vaalitulasto 9.

jäsenlukuun kuin vallankumousvuoden 1917 alkaessa, yli 40 000:een. Vuonna 1920 ammatillisesti järjestäytyneiden määrä vielä kohosi lähes 60 000:een. Teollisuustyöläisistä oli tuolloin järjestäytyneitä noin 25 prosenttia, eikä tätä tasoa ennen toista maailmansotaa ylitetty. Työtaisteluja tilastoitiin 39 vuonna 1919, ja vuonna 1920 niitä käytiin enemmän kuin minään muuna vuonna maailmansotien välillä, 146.⁵¹

Elpymisen edellytyksiä loivat poliittisen järjestelmän kansainväliset ehdot, jotka muuttuivat Saksan hävitessä maailmansodan ja sen keisarikunnan luhistuessa, sekä porvarillisen Suomen sisäiset ristiriidat. Vastavallankumouksen täydellisen voiton jälkeen jäi lopultakin lyhyeksi se aika, jolloin voitetulta puolelta täysin puuttuivat toimintatähtäimet. Työväenliikkeen nopea nousu kuvasti myös sen tradition vahvuutta. Mutta kyse oli myös ajankohtaiseen kokemukseen perustuvista kollektiivisista johtopäätöksistä.

Soikkanen luonnehtii työväenliikkeen nopeaa elpymistä ”yllätykselliseksi ilmiöksi”, jota hän selittää psykologisella tekijällä, turvattomuuden tunteella.⁵² Luultavasti tällainen yhteisöllinen suojautuminen olikin ominaista tunnelmalle, joka vallitsi ”punikkien” palatessa työväentalolle niillä maaseutupaikkakunnilla, joilla työväenliikkeen kannatus oli ollut vahva. Mutta toinen ja kaiketi asutuskeskusten työväestöön paremmin sopiva näkökulma avautuu, jos vuosien 1919—1920 ajatellaan eräissä suhteissa kuuluneen keväästä 1917 alkaneeseen periodiin eikä kansalaissotaa katsota pelkästään kahden vaiheen rajana.

Ulkoisilta ehdoiltaan suomalainen valtio oli yhä vakiintumaton. Imperiumien romahdukset joukkojen edessä — Venäjän vallankumous sekä Saksan vallankumous, joka sekin konkreettisesti horjutti valtiota myös Suomessa — loivat sosiaaliselle kokemukselle kansainvälistyneen poliittisen tulkintakehyksen. Kokemus kansalaissodasta ja sen jälkeisistä voimasuhteista oli jäsennettävissä näkyyn käsillä olevasta muutoksesta. Tällaisiin referenssein saattoi politisoitua myös kokemus inflaation ja moninaisen pulan yhä ahdistamista elinehdoista. Ammattiyhdistysliikkeen nousussa vuonna 1920 vaikutti spontaani aktionismi, jonka taloudellisena pohjana oli työvoiman kasvavan kysynnän yhdistyminen yhä jatkuvaan hintojen nousuun ja pulaan, mutta jossa näkyi myös sosiaalisen kokemuksen politisoituneisuus.⁵³

Kommunistinen puolue oli lähtenyt kohottamaan joukkojen vaikutuksen politiikaksi, joka määrittyi suhteessa valtion pakkovaltakooneistoon, sosialidemokraattinen puolue taas politiikaksi, joka määrit-

⁵¹ Ks. jäljempänä taulukot 6 (s. 140), 7 (s. 142), 10 (s. 213).

⁵² Soikkanen 1975, 328.

⁵³ Kettunen 1979, 159—165.

tyi suhteessa valtion edustuksellisiin instituutioihin. Työväenliike elpyi tavalla, joka johti kummankin suunnan vaikeuksiin, ensin kommunistit, mikä ilmeni työväestön osallistumisessa maaliskuun 1919 eduskuntavaaleihin⁵⁴, sitten sosialidemokraatit, mikä ilmeni ammattiyhdistysliikkeen suuntautumisessa vasemmalle vuosien 1919—1921 aikana. Kuitenkin jakautuvan työväenliikkeen molemmat pääsuunnat pystyivät myös kiinnittymään työväestön sosiaalisen kollektiivisuuden määrittämiin kokemusyhteyksiin, jotka — itsessään muuttuvina — ehdollistivat taas liikkeen toimintarakenteita ja -näkömystyksiä.

⁵⁴ Eduskuntavaalien edellä SKP levitti vaaleista poisjääntiin kehottanutta lentolehdistä. Hakalehto 1966, 41.

4. Työväestön sosiaalisen kollektiivisuuden tendenssit 1918—1930

Sosialidemokratiaa käsitellään tässä tutkimuksessa työväenliikkeen poliittisuutta strukturoivana käytäntönä ja ideologiana. Seuraavassa koetetaan tavoittaa työväenliikkeen kantajien sosiaalisen kollektiivisuuden keskeisiä tendenssejä vuosien 1918—1930 Suomessa siten, että tarkastelu avautuu työväenliikkeen poliittisuuden ongelmaan. Yritetään osoittaa työväestön sosiaalisen kokemuksen politisoitumisen mahdollisia suuntia. Keskipisteessä ovat työhön perustuvien intressien kollektiivisen artikuloimisen edellytykset ja muodot.

4.1. ”Yhteiskuntarauhan palautuminen maaseudulle”¹

Vanhan työväenliikkeen sosiaalinen laajuus ja poliittinen luonne perustui siihen, että se pystyi sekä teollisuus- että maatalousyhteisöissä antamaan sosiaalisesti alistettujen ryhmien kokemukselle poliittisen, yhteiskunnan valtasuhteita koskevan sisällön. Tältä kannalta vanhan työväenliikkeen joukkoperustan kaksi pääosaa, teollisten elinkeinonjen työväestö ja maalaisköyhälistö, kuitenkin eriytyivät vuoden 1918 jälkeen. Ensisijainen merkitys oli maaseutuyhteisön muutoksilla. Kansalaissodan jälkeen poliittinen painostus ja valvonta ensinnäkin sai maaseutuyhteisössä henkilökohtaisempia ja siten vaikeammin kollektiivisesti vastustettavia muotoja kuin asutuskeskuksessa². Toiseksi

¹ Ellilän (1957, 217) luonnehdinta ns. torpparivapautuksen yhteiskunnallisista vaikutuksista.

² Tähän palataan luvussa 4.5.

Taulukko 3. Ammatissa toimivan väestön elinkeinoryhmitys vuosina 1910—1930, osuudet prosentteina¹

	1910	1920	1930
Maa- ja metsätalous	74	73	70
Teollisuus ja rakennustoiminta	12	12	14
Palvelukset	8	11	13
Elinkeino tuntematon	5	3	2
Yhteensä	100	100	100

¹ Väestötilaston ryhmä 'sekatyöläiset' on näissä luvuissa viety maalaiskuntien ja kauppaloiden osalta maa- ja metsätalouden ryhmään ja kaupunkien osalta teollisuuden ja rakennustoiminnan ryhmään.

Lähde: Pauli Manninen 1976, 82 (taulukko 27), 99 (liite 3b).

maaseutuyhteisön sosiaaliset suhteet muuttuivat maatalouden markkinatuotannon laajenemisen, mutta myös tietösten yhteiskuntapolitiittien ratkaisujen tuloksena.

Maatalouden sosiaalisten suhteiden muutokset olivat tärkeitä jo siksi, että maatalous oli yhä valtaelinkeino: kaksi kolmasosaa ammatissa toimivasta väestöstä toimi vielä vuonna 1930 maa- ja metsätaloudessa (taulukko 3). Työmarkkinoiden kautta maatalouden sosiaaliset muutokset kuitenkin vaikuttivat myös teollisten elinkeinojen sosiaaliin suhteisiin. Maataloutta koskeneilla yhteiskuntapolitiittisilla tavoitteilla oli yhteys myös siihen, miten työtä koskevat ristiriidat kansalaissodan jälkeisessä Suomessa pyrittiin ratkaisemaan.

Syksyllä 1918 säädetty ja seuraavina vuosina täydennetty ns. torpparivapautus purki puolifeodaalisen alistussuhteen muodon. Vuoteen 1930 mennessä tuli maansa yksityisomistajiksi 40 200 torpparia ja 39 600 mäkitupalaista.³ Maareformin toisena osana oli tilattoman maatalousväestön asuttamisen varsinainen käyntiinpano 1920-luvun alussa. Asutustoiminnan eri muodoiin muodostettiin vuoteen 1931 mennessä 20 500 uutta tilaa tai lisämaata.⁴ Varsinaista asutustoimintaa merkittävämpi tie uusien tilojen syntymiseen ja pienviljelijäkerrostuman laajenemiseen olivat kuitenkin tilanjaot.⁵ Lähinnä uudisrai-

³ Jutikkala 1958, 423.

⁴ Jutila 1935, 84—86.

⁵ Rasilan (1967, 61) mukaan maailmansotien välisenä aikana syntyi yli kaksinkertainen määrä uusia tiloja muita teitä kuin asutustoiminnan tuloksena, pääasiassa varsinaiten tilanjakojen kautta.

vauslainojen ja -palkkioiden kautta valtio edisti tätä toimintaa⁶ ja siten toteutti tässäkin yhteydessä vuoden 1918 jälkeisen yhteiskuntapolitiikan keskeistä tavoitetta, itsenäisten pienviljelijäin kerrostuman vahvistamista.

Väestötilaston tiedot antavat vääristyneen kuvan maatalouden taloudellis-sosiaalisen rakenteen muutoksesta, sillä ”itsenäiseen viljelijäväestöön” luetuista monet saivat jopa pääosan tuloistaan vieraan töistä,⁷ mutta juridis-sosiaalista muutosta ne karkeasti kuvaavat. Seuraavat luvut tarkoittavat osuuksia koko maatalouden piirissä eläneestä väestöstä:

	1910	1920	1930
itsenäinen viljelijäväestö	39	46	63
maanvuokraajäväestö	20	16	6
maataloustyöväestö	40	39	31
yhteensä	100	100	100

(lähteet: SVT VI 47:2, tauluja 2—3; SVT VI 56:3, tauluja 2—3; SVT VI 76:3, tauluja 2—3).

Paitsi että ”itsenäisten” pienviljelijäin lukumäärä kasvoi, myös pienviljelijän asema oli muuttumassa. Missä määrin ja millä tavoin pienviljelijät astuivat kaupallisen tuotannon piiriin, siinä suhteessa olivat sekä alueelliset että tilakoosta johtuneet erot huomattavia, mutta yleistendenssinä oli pientilallistenkin kasvava kytkeytyminen markkinoihin. Uudisraivaus ja muut tuotannolliset investoinnit, kuten karjatalouden laajentaminen, lisäsivät velkasidonnaisuutta, mutta 1920-luvun suotuisat vuodet ja tulotason kohoaminen peittivät tämän kehityspiirteen, joka pulavuosien tullessa osoittautui monille kohtalokkaaksi.⁸ Metsäteollisuuden nopea kasvu antoi tilaisuuden sekä metsänmyyntituloihin että pienviljelijöillä etenkin metsätyöansioihin. Pienviljelijäin edellytykset vaikuttaa sen paremmin metsiensä kuin työvoimiansakaan hintaan olivat vähäiset, mutta metsäteollisuuden hyvät suhdanteet joka tapauksessa mahdollistivat toimeentulon elinkelpoisuudeltaan pidemmän päälle heikoilla tiloilla.

Palkkatyöstä saadut sivuansiot olivat merkittäviä niin vanhojen kuin uusien pienviljelijäin taloudessa.⁹ Toisestakin suunnasta katsottuna työmiehen ja pientilallisen raja oli hämärä: palkkatyöllä pääasi-

⁶ Jutikkala 1958, 427, 432.

⁷ Tilastojen ja niiden tulkintojen perusteellisena ”ideologikritiikkinä” ks. Pauli Manninen 1983, 30—81.

⁸ Vrt. Kuusterä 1979, 104—113, 147; Toivonen 1977, 3—5, 7—10.

⁹ Sivuvuosioiden osuus kokonaistulosta oli peltoalaltaan alle 10 hehtaarin kirjanpitoiloilla vuosina 1921—1928 noin 25 prosenttia. Vuonna 1932 tehdyn pienviljelijätutkimuksen mukaan tuo osuus oli 2—5 peltohehtaarin tiloilla vuonna 1929 54 prosenttia ja 5—10 peltohehtaarin tiloilla 37 prosenttia. Toivonen 1977, 12—13.

assa elävän perheen talouteen kuului monesti vähän peltoa ja karjaa. Heikki *Kerkelä* viittaa käsitteellä 'maaseututyöläinen' sekä pienviljelijän ja työmiehen rajan liukuvuuteen että maaseudun työmarkkinoiden työnjaolliseen eriytymättömyyteen. Maatalous- ja metsätöiden lisäksi hankkeessa käytiin esimerkiksi rakennuksilla ja sahoilla.¹⁰

Kuitenkin voidaan päätellä, että varsinkin Etelä-, Lounais- ja Keski-Suomessa, markkinatuotannoltaan kehittyneimmillä alueilla, yksityinen maataloustuottajaintressi alkoi 1920-luvun aikana yhä enemmän hallita pienviljelijöidenkin yhteiskunnallista tietoisuutta. Tähän viittaa se, että pienviljelijä-työmiesten sosiaaliseen asemaan välittömästi perustunut yhteistoiminta näyttää nousseen nimenomaan heidän maataloustuottajaeduistaan.

Merkittävin pienviljelijöitä koonnut taloudellisen yhteistoiminnan muoto oli osuustoiminta. Maataloudellisen osuustoiminnan keskusliikkeet saavuttivat 1920-luvun aikana hallitsevan aseman maataloustuotteiden jalostuksessa ja markkinoinnissa. Osuuskassat taas kohoivat keskeiselle sijalle maatalouden lainoituksessa.¹¹ Osuustoiminta edisti pienviljelijäin kytkeytymistä markkinoihin, samalla kun heidän riippuvuutensa osuustoiminnallisista liikkeistä lisääntyi. Toisaalta pienviljelijänkin kiinnittymiseen maataloudelliseen osuustoimintaan lienee sisältynyt ristiriidan kokeminen kuluttajaväestön ja -etujen kanssa ja tämän merkitystä korosti osuustoimintaliikkeen poliittinen kahtiajakautuneisuus¹².

Myös pienviljelijäin "ammatillisten" etujärjestöjen toiminnassa näyttävät saaneen etusijan juuri maataloustuottaja-asemaan liittyvät kysymykset. Maanvuokraajain liiton toimintaa jatkoi sosialidemokraattisjohtoinen Pienviljelijäin liitto, ja vuonna 1922 perustettiin Hannes Gebhardin johdolla Pienviljelijäin keskusliitto. Merkillepantavaa on, että Pienviljelijäin liitossa korostuivat 1920-luvulla sellaiset toimintamuodot, jotka eivät ainakaan suoraan koskettaneet pienviljelijäin ja suurempien maataloustuottajien ristiriitoja, nimittäin ammatillinen neuvontatyö "pienviljelijäin maataloustuoton kohottamista tarkoittavassa merkityksessä".¹³ Kummankin liiton toiminta keskit-

¹⁰ Kerkelä 1982, 76—80.

¹¹ Jutila 1935, 175—181.

¹² Vrt. Perko 1979, 268; Suonoja 1966, 72—89.

¹³ Santonen 1971, 132—134, 255, sitaatti mt:n mukaan (134) Pienviljelijäin liiton vuonna 1923 hyväksytyistä säännöistä. — Kuvaavaa on, että osa Pienviljelijäin liiton johtoon kuuluneista henkilöistä oli jo vuonna 1926 valmiita hyväksymään "ilman talouspoliittisia ehtoja" Pienviljelijäin keskusliiton ehdottaman liittojen yhdistymisen pelkästään "ammattikysymyksiä" käsittelevän ohjelman pohjalta. Yhdistyminen ei kuitenkaan toteutunut. Emil Saarinen Tampereelta sos.dem. puoluetoimikunnalle 23.3.1926. SDP:n kirjeenvaihto 1926 O-S (TA); sos.dem. puoluetoimikunnan toim.kert. 5.5.1926—17.2.1927. SDP:n kirjeenvaihto 1927 IV 'Kiertokirjeitä' (TA).

tyi entisille torpparialueille; gebhardilaisten pienviljelijäyhdistysten verkosto rajautui selvemmin Päijänteen länsipuolelle, Lounais-Suomeen, mutta varsinkin Satakunnassa se oli erittäin tiheä.¹⁴

Pienviljelijäin taloudellinen organisoituminen toisesta heidän sosiaalista asemaansa määränneestä suhteesta, palkkatyöstä, lähtien oli kaikesta päätellen vähäistä. Tarkkoja tietoja on mahdotonta saada, mutta käytettävissä olevat tiedot viittaavat siihen, ettei pienviljelijöiksi katsottuja juuri kuulunut niiden alojen ammattiliittoihin, joilta he säännöllisesti kausittain hankkivat sivuansioita, monesti pääosankin tuloistaan.

Eriytymättömän, pienviljelykseen kytkeytyneen ”maaseututyöläisyys” värittämiä ammattiosastoja oli 1920-luvulla ilmeisesti jonkin verran lähinnä Pohjois-Suomessa ja Pohjanmaalla, osin Puuteollisuustyöväen liiton ja sitä edeltäneiden liittojen yhteydessä, osin vuonna 1922 toimintansa aloittaneen Maatyöväen liiton (vuosina 1929—1930 Maa-, metsä- ja uittotyöväen liiton) yhteydessä.¹⁵ Metsätyöläiset oli ammattiyhdistysliikkeen organisaatiopäätöksissä liitetty yhteen sahatyöläisten kanssa jo Ammattijärjestön vuoden 1909 edustajakokouksessa¹⁶, ja Pohjois-Suomen osalta sama periaate oli voimassa 1920-luvulla. Maatyöväen liiton taas oli alunperin määrä koettaa koota lähinnä eteläisen Suomen maaseututyöläisiä, pääasiassa niitä, jotka kiersivät kausivaihtelujen mukaan maatalous-, metsänhaku- ja uittotöissä.¹⁷

Metsätyömaiden harvalukuiset järjestäytyneet työmiehet¹⁸ olivat

¹⁴ Suomen kartasto 1925, N:o 32.

¹⁵ Ks. Reuna 1984, 424, 478, 519.

¹⁶ Ala-Kapee — Valkonen 1982, 240—241.

¹⁷ SAJ:n vuoden 1923 edustajakokouksessa tehdyn päätöksen mukaan metsä- ja uittotyöläiset kuuluivat pääsääntöisesti Puuteollisuustyöväen liiton järjestäytymisalaa, mutta Etelä-Suomessa tilapäisesti metsä- ja uittotöissä työskentelevät maatyöläiset pyrittiin organisoimaan Maatyöväen liittoon (SAJ:n ed.kok. 21—25.5.1923, 102, 104). Vuoden 1926 edustajakokouksessa vm. liiton järjestäytymisalaa laajennettiin sikäli, että maininta Etelä-Suomesta poistettiin, kun taas Puuteollisuustyöväen liittoon luettiin ”sahalaitosten yhteydessä” toimivat metsä- ja uittotyöläiset (SAJ:n ed.kok. 3—8.5.1926, alustukset, 9, 11, pk., 166). Maatyöväen liiton nimen muuttaminen Maa-, metsä- ja uittotyöläisten liitoksi vuoden 1929 alusta lukien tähtäsi maa- ja metsätöissä kiertävien, liikkuvien maaseututyöläisten saamiseen liiton ydinyhtymäksi; ”puhtaasti maataloudessa työskentelevien” oli havaittu olevan ”maamme työläisistä kaikkein takapajuisimmalla kehitystasella” (SAJ:n ed.kok. 10—16.5.1929, alustukset, 9—10). — Puuteollisuustyöväen liiton järjestämiä Perä-Pohjolan varsinaisia tukkityöläisiä varten perustettiin vuonna 1927 Pohjolan metsä- ja uittotyöläisten sihteeristö, kotipaikkana Rovaniemi. SAJ:n toim.kert. 1927, 137—138.

¹⁸ Ks. esim. Suomen puuteollisuustyöväen liitto/E.A. Metsäranta 29.8.1925 SAJ:lle. SAJ F 1 'Puutyöntekijät, kirjeenvaihtoa 1923—1928' (TA). — Kainuun työmailla 1920-luvulla työskennellyt metsätyömies kertoo Työväen muistitietotoimikunnan julkaisemassa Jako kahteen -teoksessa (Hako — Huhtanen — Nieminen 1975, 36—37): ”Metsätöissä ei ollut ammatillisesti järjestäytyneitä työläisiä. Eikä siellä ollut hyvä puhua mitään, mikä viittasi ammatillisten järjestöjen tarpeellisuuteen.”

kuitenkin tyypillisesti muita kuin pienviljelijä-työmiehiä. He näyttävät olleen etupäässä sellaisia Pohjois-Suomen työmiehiä, jotka seurasivat puun kulkua läpi vuoden sesonkityömailla, talvella hakkuusavotoilla, keväällä uitossa ja kesällä jokisuiden sahoilla ja satamissa, usein saman suuren metsäyhtiön, kuten Kemi-yhtiön, töissä.¹⁹ 1920-luvun jälkipuoliskolla lähinnä Pohjanmaalle laajentuneeseen Maatyövään liittoon²⁰ liittyi jonkin verran pienviljelijä-työmiehiäkin²¹, mutta järjestäytymisen yllykkeet olivat hieman erikoiset. Vahvasti kommunistijohtoisen Maatyövään liiton osastoja ilmeisesti perustettiin osaksi korvaamaan sosialistisen työväenpuolueen lakkautuksen yhteydessä lakkautettuja työväenyhdistyksiä²² ja toimimaan ”vasemmistotyövään” tukikohtina²³. 1920-luvun lopussa liitto pystyi kasvattamaan siihen asti vaatimatonta jäsenmääräänsä lähelle 4 000:ta (1929).²⁴ Tämä taas oli suurelta osin sen agitaatiotoiminnan ansiota, jota Ammattijärjestö harjoitti maaseudulla vuosien 1928—1929 satamalakon

¹⁹ Tätä päätelmää järjestäytyneistä metsätyöläisistä tukevat Ammattijärjestön edustajakokousten organisaatiomuotokeskusteluissa käytetyt puheenvuorot; ks. esim. SAJ:n ed.kok. 25—29.5.1920, 45 (A. Rytkönen); SAJ:n ed.kok. 21—25.1923, 20—22 (K. Kankari). — Pohjois-Suomen tukkityöläisten järjestäytymisen edellytyksiä kuvasi osaltaan esim. Suomen sahateollisuustyövään liiton/K. Sponen 23.2.1920 päivätty kirje SAJ:n toimikunnalle. Siinä pyydettiin tukea liiton yritykselle ”panna pohjoseen tukkityöläisten keskuudessa kova agitatiooni käyntiin nyt kevät korvalla, kun työläiset kokoontuvat kirkonkiylin n.s. ”luppoajaksi”. Arveltiin että silloin heitä saa paraiten järjestettyä ja toimimaan kun vain on kovassa touhussa.” SAJ E 3 ’Vuoden 1920 kirjeenvaihtoa (tammi—elok.)’ (TA).

²⁰ Ks. Reuna 1984, 519; Suomen maatyövään liiton toim.kert. 1927.

²¹ SAJ:n järjestäjän K.J. Aallon kirje Haukiputaalta 25.1.1925 SAJ:lle. SAJ F 6 ’Amm. keskusneuvostot v. 1925’ (TA); Murtolahden ty./Kalle K. Hyttinen puoluesihteerille Wiikille 9.12.1928. SDP:n kirjeenvaihto 1928 VI ’Mu-Mö’ (TA). Vrt. Santonen 1971, 126.

²² Myös näiden yhdistysten työväentaloja siirtyi liiton monesti vasta perustettujen osastojen käyttöön. Yhdistysten sääntöjen perusteella talot olivat yleensä tulleet lakkautuksen yhteydessä Ammattijärjestön haltuun, ja se taas luovutti niitä maatyövään osastojen käyttöön. SAJ:n tpvk. 31.5.1926 (ote). SAJ:n selvityskanslian ark., kansio 48 (VA); Tuominen 1958, 252—253.

²³ Maatyövään liiton osastojen ja sosialidemokraattisten työväenyhdistysten ristiriitoja osoitti esim. se, että Maatyövään liitto valitti vuonna 1928 sos.dem. puolueelle selalaisista puolueyhdistyksistä, jotka eivät antaneet Maatyövään liiton osaston kokoon-tua yhdistyksen hallitsemalla työväentalolla. Puoluesihteerille Wiikin pyytämässä selvityksissä luonnehdittiin kyseisiä ammattiosastoja paikkakunnan ”kommunistisen politiikan tukikohdaksi” (Kestilä). Suomen maatyövään liitto/A.V. Lindegrén 6.11.1928 Wiikille. SDP:n kirjeenvaihto 1928 IX ’Suom-Suor’ (TA); Wiik 7.11.1928 Perttulan, Kestilän kirkonkylän ja Murtolahden työväenyhdistyksille (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1928 IV ’Kiertokirjeet’ (TA); Murtolahden ty./Kalle K. Hyttinen Wiikille 9.12.1928. SDP:n kirjeenvaihto 1928 VI ’Mu-Mö’; Kestilän kk. ty./Matti Rimpiläinen 14.12.1928 Wiikille. SDP:n kirjeenvaihto IV ’Kei-Ket’; Wiik 15.1.1929 Maatyövään liiton johtokunnalle (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1929 VI ’Maa-Mar’ (TA).

²⁴ SAJ:n toim.kert. 1929, 92; Santonen 1971, 126.

aikana ehkäistäkseen maalaisköyhälistön lähtöä rikkureiksi.²⁵ Pienviljelijäin organisoinnissa Yhtymä Vientirauha näyttää kuitenkin menestyneen ammattiliittoja paremmin.²⁶

”Torpparikysymyksen” ja ”tilattoman väestön kysymyksen” ratkaisusuunta kansalaissodan jälkeen merkitsi työsuhteiden ristiriitoihin liittyneen kollektiivisen intressi- ja kokemusperustan hajottamista. Pientilan omistaminen hajotti subjektiivisesti myös sitä intressien kollektiivisuutta, joka liittyi pienviljelijäväestön tekemään palkkatyöhön. Työtä koskevien sosiaalisten alistussuhteiden sijasta yksityinen, oma työ sekä työn tuotteiden kautta tapahtuva kytkentä markkinoihin tuli pienviljelijäin intressien lähtökohdaksi.

Työtä koskevien ristiriitojen kollektiivisen intressi- ja kokemusperustan hajoaminen merkitsi sitä, että myös sosiaalisten suhteiden ja yhteiskunnan poliittisten valtasuhteiden yhteyden kokemus hajosi. Yksityisen työn edellytysten edistäminen asettui pienviljelijäin yhteiseksi intressiksi, joka kyllä suuntautui myös valtioon, muttei esiintynyt samalla tavoin poliittisena kuin sosiaalisista alistussuhteista nousevat torpparien ja maataloustyöväestön kollektiiviset intressit. Valtioon kohdistuville intresseilleen pienviljelijät ”tarvitsivat” poliittista edustajaa, mutta nimenomaan edustajaa. ”Itsenäistyneiden” pienviljelijäin edellytykset asettua osaksi poliittista joukkoliikettä ohentuivat.²⁷ Pienviljelijäkerrostuman laajeneminen oli pohjustamassa valtiollis-edustuksellisen politiikan ja ideologian vahvistumista ja yhteiskuntapoliittisen konseptin hajaantumista sosialidemokraattisessa puolueessa, sen yrittäessä pitää uudet pientilalliset piirissään.

Yksityisen työn ja kasvavassa määrin markkinatuotteiden kautta yhteiskuntaan kiinnittyvien pienviljelijäin kerrostuman laajeneminen ei kuitenkaan vaikuttanut vain näiden pienviljelijäin ja työväenliikkeen yhteyteen. Se aiheutti myös sen, että jäljelle jäänyt maataloustyöväestö menetti sitä poliittista merkitystä, joka sillä ennen kansalaissotaa oli ollut.

²⁵ Vuoden 1929 alussa SAJ muun muassa palkkasi kuusi ylimääräistä maaseutujärjestäjää vastustamaan rikkuruutta. SAJ:n tpvk. 15.11.1928; SAJ:n toimik. 19.11.1928; SAJ:n tpvk. 7.1.1929 (TA); SAJ:n toim.kert. 1929, 41. — Ratkaisun synnyttämistä poliittisista ristiriidoista — sosialidemokraatit arvelivat järjestäjien tekevän kommunistista agitaatiota edessä olleita SAJ:n edustajakokousvaaleja varten — ks. Kettunen 1974, 119.

²⁶ Vrt. Helelä 1969, 88—89, 178—179; Mauno Koivisto 1956, 34.

²⁷ Jossain mielessä agraarikysymyksen suomalainen ratkaisu edisti senkaltaista kehityspiirreettä, jota Marx käsitteli analyysissään Ranskan palstatilallisista ns. bonapartistin yhteiskunnallisena perustana: ”He eivät voi itse edustaa itseään, heitä edustamassa pitää olla toisten.” Marx 1973a, 198; suomennos: Marx — Engels Valitut teokset I, 433.

Vaikka varsinaisen työväestön osuus maatalousväestöstä oli laskusuunnassa, maa- ja metsätöläisten on laskettu yhä vuonna 1930 muodostaneen palkkatyöväestön enemmistön.²⁸ Asutustoiminta ja varsinaiset tilanjaot sitoivat maahan vain pienen osan laajasta tilattomasta väestöstä, eivätkä kaupunkielinkeinot nopeasta taloudellisesta kasvusta huolimatta pystyneet sitä kovin paljon pysyvästi kiinnittämään. Maatalouden työväestön palkkataso oli tuntuvasti alaisempi kuin teollisuustyöväestön, se oli suuren osan vuotta vajaatyöllistettynä ja sen asema oli ylipäätään muita palkkatyöväestön ryhmiä heikompi, kuten aikaisemminkin.²⁹ Mutta sen subjektiivisen yhteenliittymisen edellytykset heikentyivät entisestään.

Joukkotyöväenliikkeen syntyvaiheessakaan tilaton maatalousväestö ei ollut pystynyt kehittämään pysyviä kollektiivisia toimintamuotoja omaa asemaansa määränneiden sosiaalisten suhteiden ”sisällä”. Maataloustyöväestön mobilisaatio oli ollut myös välittömän taloudellisen taistelun tasolla erittäin riippuvaista kokonaisyhteiskunnallisten poliittisten suhteiden kehityksestä, mikä oli näkynyt sekä vuoden 1905 suurlakon jälkeen että vallankumousvuonna 1917. Maanomistussuhteiden kärjistyneisyys oli liittänyt toisiinsa maataloustyöväestön sosiaalisen kokemuspiirin ja yhteiskunnan yleiset poliittiset suhteet. Maatyöläisten yhteyttä yhteiskunnalliseen joukkoliikkeeseen oli ehdollistanut ”torpparikysymys” ja torpparien mobilisaatiota puolestaan ”tilattoman väestön kysymys”³⁰.

Kansalaissodan jälkeen muuttuivat ensisijaisesti maataloustöläisten sosiaalisen kokemuspiirin ja heidän yhteiskunnallisen tietoisuutensa suhdetta välittäneet tekijät; vasta toissijaisia näyttäisivät olleen heidän sosiaalisen asemansa muutokset. Kun torpparikysymys ratkaistiin ja kun eri teitä syntyi myös aivan uusia pienviljelijöitä, vähenivät jäljelle jääneen tilattoman väestönkin edellytykset kiinnittyä poliittiseen muutosliikkeeseen. Kansalaissodan lopputulokseen perustuneet poliittiset voimasuhteet heikensivät näitä edellytyksiä myös suuremmin. Niin repressiivinen kuin ideologinen poliittinen kontrolli oli kiinteästi liitettävissä isännän ja palkollisen henkilökohtaiseen alistussuhteeseen. ”Kun kerran isäntä oli suojeluskuntalainen, oli si-

²⁸ Näin esim. Pauli Mannisen aineistoon perustuvassa työväenluokan elinkeinorakenteen laskelmassa, jonka esittää Alapuro (1985, 88). Väestötilaston mukaan maatyöläisiin kuuluvien päähenkilöiden määrä laski 1920-luvun aikana vajaasta 300 000:sta runsaaseen 250 000:een. Perheenjäsenet mukaan luettuina maataloustyöväestöä oli vuonna 1920 770 000 ja vuonna 1930 620 000. SVT VI 56:3, tauluja 2—3; SVT VI 76:3, tauluja 2—3. — Eri tutkijoiden tulkinnat maatalouden luokka- ja kerrostumajaoista ovat kuitenkin johtaneet väestötilaston tiedoista poikkeaviin ja keskenään hyvin erilaisiin käsityksiin maataloustyöväestön määrästä ja sen kehityksestä. Pauli Manninen 1983, 59—63.

²⁹ Haatanen 1968, 200—203; Waris 1952, 134; Alapuro 1985, 86—88.

³⁰ Vrt. Rasila 1961, 389; Soikkanen 1961, 368—389.

tä oltava renginkin.”³¹ Pientilallisten ohella myös varsinainen maataloustyöväestö oli otollista värvättäväksi murtamaan lakkoja, leivän saannissa oli motiivia riittämiin.³² Maataloustyöväestön kollektiivisen toiminnan edellytyksiä kuvaa se, että Maatyöväen liiton merkitystä ammattiyhdistysliikkeessä perusteltiin jopa ennen muuta sillä, että liitto toimi muiden alojen työväestön hyväksi rikkuruutta vastaan.³³

Pienviljelijän oma työ ja yhteisön sisäinen poliittinen valvonta tulivat kansalaissodan jälkeen maaseudun ”yhteiskuntarauhan” rakennusaineiksi. Jäljempänä (luvussa 6.1.) tarkastellaan eritellymminkin vuoden 1918 jälkeisen porvarillisen yhteiskunta-ajattelun suhdetta työtä koskeviin ristiriitoihin. Keskeiseen asemaan näyttää nousseen pyrkimys asettaa työtä koskevia ristiriitoja vastaan niiden ulkopuolinen paikallinen yhteisöllisyys. Tämä yhteisöllisen integraation suunta ei poistanut elämäntavassa näkyntä köyhän ja vauraan väen ristiriitaa, ja niin vuoden 1918 kokemus kuin ”vapaussodan perinnön” paikallisyhteisölliset muodot, varsinkin suojeluskunta, pitivät yllä ristiriidan poliittista ulottuvuutta. Köyhän väen astumiselta yhteiskunnalliseen liikkeeseen maaseutuyhteisön muutos kuitenkin heikensi pohjaa.

Vuoden 1918 jälkeen hallitsevaksi tullessa yhteiskuntapoliittisessa näkemyksessä ”yhteiskuntarauhan palautuminen maaseudulle” ymmärrettiin, ei pelkästään itse maaseutua koskevana tavoitteena, vaan myös keinona eristää ns. teollinen ristiriita ja estää sitä jäytämästä talonpoikaiseen tyteen perustuvaa kansan yhtenäisyyttä.³⁴ Tämä näkemys oli ilmeisesti merkityksellinen yksityisen työntekijän ja yksityisen työnantajan kahdenvälisestä suhdetta vaalineen työnantajapoliitiikan yhteiskunnalliselle legitimaatiolle. Mutta maaseudun sosiaalisten suhteiden muutoksella oli myös välitön yhteytensä teollisten elinkeinojen työmarkkinasuhteisiin. Tärkeintä oli tässä mielessä se, että erityisesti metsäteollisuuden, osin myös rakennustoiminnan ja satamien tarvitsema kausiluonteinen työvoimareservi ”institutionalisoitui”. Vuosikymmeniksi eteenpäin vakiintui Suomen työmarkkinoiden rakennepiirteeksi se, että huomattavan osan palkkatyöstä teki-

³¹ Sitaatti Hako — Huhtanen — Nieminen 1975, 145 (karkkilalaisen Aleksin Lindelöfin muistitiedon pohjalta).

³² Ks. esim. sama, 173—184; Siipi 1967b, 48—49.

³³ Ks. Maa-, metsä- ja uittotyöväen liiton alustus valistustyön tehostamisesta maaseudulla SAJ:n vuoden 1929 edustajakokoukselle ja siitä käyty keskustelu. SAJ:n ed.kok. 10—16.5.1929, alustukset s. 25—26, pk. s. 207—121. — Sama ajatus sisältyi myös esim. SAJ:n kirjeeseen Turun ammatilliselle keskusneuvostolle 24.9.1928 n:o 1627/580 (jälj.) SAJ F 8 ”Vuoden 1928 kirjeenvaihtoa III” (TA).

³⁴ Ks. jäljempänä s. 248—249. — Tässä kohden voidaan jo viitata siihen Klingenin (1972, 174) havaintoon, että 1920- ja 1930-lukujen ”suomalaisuusideologian” käsite ”kansasta” sulki kuvan ulkopuolelle kaupunki- ja teollisuusväestön.

vät pienviljelijä-työmiehet. Maatalouden sosiaalisen muutoksen ohella työmarkkinoiden vanhoja rakennetekijöitä modifioi 1920-luvun aikana teollisuuden nopea kasvu.

4.2. Työmarkkinoiden vanhat rakennetekijät ja nopea teollistuminen

Suomen talouden nopea selviytyminen ensimmäisen maailmansodan aikaisesta ja jälkeisestä kriisistä sekä sen voimakas, vain 1930-luvun taitteen pulavuosien keskeyttämä kasvu poikkesi yleiseurooppalaisesta kehityksestä, jossa maailmansotien välinen aika oli jokseenkin jatkuvan, rakenteellisen kriisin vaihetta.¹ Tästä huolimatta työmarkkinoiden rakennepiirteiden voi sanoa muuttuneen pikemminkin määrällisesti kuin laadullisesti.

Tuotanto elpyi metsäteollisuuden johdolla, ja se sai koko taloudessa aikaisempaa hallitsevamman aseman jäädessään käytännöllisesti katsoen ainoaksi vientiteollisuuden alaksi. Menettämiensä Venäjänmarkkinoiden tilalle puuta jalostava teollisuus löysi sodan jälkeen varsin helposti uudet markkinat lähinnä Englannista. Puunjalostustuotteiden suuren kysynnän ohella tuotannon elpymistä nopeutti vuoteen 1921 saakka vallinnut voimakas inflaatio. 1920-luvun alun kansainvälinen deflatorinen lama tuntui Suomessa vain viennin kasvun hidastumisena vuonna 1921.² Ennen kuin taloudellinen tilanne suunnilleen vuonna 1921 ”normalisoitui” inflaation päätyttyä ja säännöstelytalouden tultua puretuksi, oli kuitenkin tapahtunut merkittäviä muutoksia pääomien organisoitumisessa. Alakohtaiset monopolistiset yhteenliittymät, kuten Suomen Paperitehtaitten Yhdistys ja Suomen Selluloosayhdistys (molemmat perustettu 1918), vientiteollisuutta koonnut Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto (per. 1918) sekä kotimarkkinateollisuutta edustanut Suomen Teollisuusliitto (per. 1921), saivat taloudellisessa ja talouspoliittisessa päätöksenteossa keskeisen aseman.³

Huolimatta ulkomaankaupan merkittävyyydestä Suomen taloudessa ja huolimatta vielä 1920-luvulla tärkeimmän vientituotteen, sahatava-

¹ Tark. ks. esim. Reino Hjerppe ym. 1976, 43—44; Svernillson 1954, 214, 304; Stearns 1972, 324—329.

² Halme 1955, 147—148, 156—174.

³ Kovero 1926, 182—185; Stjernschantz 1946, 18—24; Riitta Hjerppe 1979, 106—114.

ran,⁴ suhdanneherkkyydestä tuntuivat kansainväliset suhdannevaihtelut, nimenomaan laskusuhdanteet, 1920-luvun Suomessa varsin keveinä. Sahatavaran vientiedellytykset pysyivät hyvinä vuoteen 1928 saakka; paperin ja selluloosan kasvava kysyntä taas oli vähemmän riippuvaista suhdannekehityksestä. Markan aliarvostukseen perustunut valuuttapolitiikka tuki vientiteollisuutta. Etenkin sahateollisuudelle oli merkitystä myös kotimaisen kysynnän kasvulla, rakennustuotannon laajenemisella.⁵

Vuoden 1921 jälkeen koettiin Suomessa seuraava suhdannetaantuma vuosina 1924—1925. Kaksikymmenluvun kokonaisuutena ottaen nopean kasvun⁶ viimeisenä vaiheena oli vuosien 1926—1927 kiihkeä noususuhdanne. Se päättyi vuonna 1928, jolloin ennen kaikkea sahatavaran vientihintojen aleneminen nosti esiin lamakauden enteet.⁷

Vientiteollisuuden kerrannaisvaikutukset, maatalouden markkinatuotannon laajeneminen, kaupungistumiseen liittynyt kulutustavaroiden kysynnän kasvu ja rakennustuotannon laajeneminen sekä tullisuoja vahvistivat myös kotimarkkinoiden varaan jääneiden teollisuudenalojen, kuten metalliteollisuuden, kutomateollisuuden, elintarviketeollisuuden sekä nahka- ja kumiteollisuuden, kehitystä.⁸ Rakennustuotannon kasvu oli erityisen voimakasta vuonna 1920 sekä vuosina 1926—1928, kunnes se vuonna 1929 lamaanui.⁹

Teollisuustyöntekijäin lukumäärä kasvoi vuodesta 1920 vuoteen 1928 noin 45 prosenttia. Suhdannetaantumat ilmenivät vuonna 1921 ja vuosina 1924—1925 työntekijämäärän kasvun pysähtymisenä. Alkava lamakausi tuntui vuonna 1929 siinä, että teollisuuden työllistämien määrä kääntyi laskusuuntaan, joka jyrkkeni vuonna 1930. (Taulukko 4).

Sen jälkeen kun talouden kriisivaihe 1920-luvun alussa päättyi, työvoiman jakautuminen eri teollisuudenalojen kesken muodostui pääpiirtein samanlaiseksi kuin vuonna 1913. Varsinaisen teollisuuden

⁴ Vielä vuonna 1928 sahateollisuuden osuus koko viennin arvosta oli 41 % ja paperiteollisuuden 30 %. Vuonna 1938 suhde oli kuitenkin jo selvästi päinvastainen: sahatavaran vientiosuus oli 25 % ja paperiteollisuuden 41 %. Törnqvist — Ryönänkoski 1968, 235.

⁵ Sama, 228—231; Halme 1955, 147—156; Ahvenainen 1976, 5—7, 10; Ahvenainen — Kuusterä 1982, 230—245.

⁶ Puuta jalostavan teollisuuden nousua kuvaavat eri tuoteryhmien tuotantovolyymin kasvuprosentit vuodesta 1920 vuoteen 1929: sahatavara 100 %, vaneri 390 %, puuhioke 130 %, selluloosa 260 %, paperi 100 %, kartonki 170 %. Holopainen 1967, 83 (taulukot 2.—4.).

⁷ Halme 1955, 216, 236.

⁸ Ahvenainen — Kuusterä 1982, 245—258.

⁹ Similä — Kyrenius 1945, 50—51, 65—66; Törnqvist — Ryönänkoski 1968, 230—232.

Taulukko 4. Teollisuustyöntekijäin määrä vuosina 1919—1930

Vuosi	Varsinainen teollisuus ¹	Muutos edellisestä vuodesta (%)	Teollinen käsityö	Muutos edellisestä vuodesta (%)	Lukumäärä yhteensä
1919	97 400	—	18 200	—	115 600
1920	121 800	+25.1	22 500	+23.6	144 300
1921	125 000	+ 2.6	22 200	— 1.3	147 200
1922	138 700	+11.0	23 900	+ 7.7	162 600
1923	147 400	+ 6.3	26 600	+11.3	174 000
1924	143 600	— 2.6	24 900	— 6.4	168 500
1925	145 100	+ 1.0	25 000	+ 0.4	170 100
1926	153 400	+ 5.7	27 800	+11.2	181 200
1927	163 200	+ 6.4	30 600	+10.1	193 800
1928	173 300	+ 6.2	36 700	+19.9	210 000
1929	168 800	— 2.6	35 600	— 3.0	204 400
1930	148 500	—12.0	33 000	— 7.3	181 500

¹ Varsinaiseen teollisuuteen kuuluvat lähteessä esitetyn ryhmittelyn mukaisesti sellaiset toimipaikat, joissa työskenteli vähintään viisi henkilöä, kun taas tätä pienemmät myyntituotantoa harjoittavat toimipaikat kuuluvat teolliseen käsityöhön.

Lähde: Reino Hjerppe ym. 1976, liitetaulukot 6 ja 18.

työntekijöistä oli 1920-luvun aikana puuteollisuudessa suunnilleen kolmasosa, kutoma-, vaatetus- ja kenkäteollisuudessa kuudesosa, metalliteollisuudessa seitsemäsosa ja paperiteollisuudessa kymmenesosa. Varsinaisen teollisuuden ja teollisen käsityön yhteenlasketusta työntekijämäärästä metsäteollisuuden alojen osuudet olivat hieman pienempiä, koska niiden piirissä oli vähän teolliseen käsityöhön luettavia kaikkein pienimpiä toimipaikkoja. Kutoma-, vaatetus- ja kenkäteollisuuden yhteinen työntekijäosuus oli näin laskettuna suurempi, noin viidennes, koska nimenomaan vaatetus- ja kenkäteollisuudessa oli laajaa käsityötuotantoa. (Taulukko 5).

Kaksikymmenluvun taloudellisen kasvun edellytyksenä oli yhtäältä Suomen talouden erityislaatuinen, siinä tilanteessa edullinen kytkeytyminen maailmanmarkkinoihin. Toisaalta — ja tämä oli työmarkkinasuhteiden kannalta tärkeitä — taloudellinen kasvu perustui taloudelliseen kehittymättömyyteen. Pääoman uusintamisprosessin laajentuminen oli luonteeltaan ekstensiivistä: se perustui ensisijaisesti käyttämättömien resurssien käyttöönottoon ja tuotannon määrälliseen laajentumiseen.

Edellä sanottu ei sulje pois sitä, että myös tuottavuuden nousu oli nopeata niin kansainvälisesti verrattuna kuin historiallisesti katsottuna. Uusien yritysten ja tuotantolaitosten perustaminen jo sinänsä

Taulukko 5. Teollisuuden¹ työntekijäin jakautuminen eri teollisuudenaloille vuosina 1913, 1922 ja 1929, osuudet prosentteina

	1913		1922		1929	
	A	B	A	B	A	B
Puuteollisuus	31	28	31	29	31	28
Paperiteollisuus	10	9	11	10	10	8
Kutoma-, vaatetus- ja kenkäteollisuus	15	18	16	20	16	20
Metalliteollisuus	14	15	14	14	14	15
Elintarviketeollisuus	11	11	8	10	8	10
Kivi-, savi- ja lasiteollisuus	7	6	5	5	5	5
Nahka- ja kumiteollisuus	1	2	2	2	2	2
Graafinen teollisuus	5	4	5	4	5	5
Muu teollisuus	7	6	7	7	7	7
Yhteensä	100	100	100	100	100	100
Työntekijöitä yhteensä	109 900	132 900	138 700	162 600	168 800	204 400

¹ Kirjaimella A on merkitty varsinaista teollisuutta, kirjaimella B varsinaista teollisuutta ja teollista käsityötä. Tästä jaosta ks. edellä taulukko 4.

Lähde: Reino Hjerppe ym. 1976, liitetaulukot 6 ja 18.

nosti teollisuuden teknologista tasoa. Sitä paitsi 1920-luvulla vahvisti asemaansa juuri teknologisesti kehittyneintä tasoa edustanut ja myös tuolloin vanhoja koneitaan ja menetelmiään uudistanut paperi- ja selluloosateollisuus.¹⁰ Reino *Hjerppen* ym. laskema varsinaisen teollisuuden tuottavuusindeksi (1926 = 100) kohosi vuodesta 1920 vuoteen 1928 70:stä 110:een.¹¹ Rationalisointi, ensimmäisen maailmansodan jälkeinen ylikansallinen tunnus,¹² näyttää kuitenkin Suomessa nousseen ohjelmalliseksi pyrkimykseksi vasta 1920-luvun lopun kiihkeän nousukauden ja sitä seuranneiden lamavuosien myötä.¹³ 1920-luvun suotuisat suhdanteet saattoivat pitää osittain ”keinotekoisesti” hengissä myös vanhentuneisiin koneisiin ja työtapoihin nojautuneita yrityksiä ja tuotantolaitoksia.¹⁴

¹⁰ Ahvenainen — Kuusterä 1982, 222—227; Ahvenainen 1976, 5—7, 29, 31, 45.

¹¹ Reino Hjerppe ym. 1976, liitetaulukko 22, 172.

¹² De Geer 1978, erityisesti 218—221.

¹³ Vrt. Erkki Lampén 1946, 73.

¹⁴ Siipi 1967b, 57—58, 61, 91.

Teollistuminen ei merkinnyt käsityön häviämistä, vaikkakin ehkä sen tekniikan ja tuotteiden muutosta. Taulukon 4 (s. 116) perusteella on laskettavissa, että teollisena käsityönä pidettävien työpaikkojen palkkatyöläisten määrä kasvoi 1920-luvulla jopa suhteellisesti enemmän kuin varsinaisen teollisuuden työntekijämäärä. Erikokoisissa ja teknologialtaan eritasoisissa tuotantolaitoksissa ja eri teollisuudenaloilla työn konkreettinen sisältö ja ammattitaitovaatimukset kaikesta päätellen vaihtelivat huomattavasti.

Esimerkiksi suurilla sahoilla uusien koneiden myötä sisätöihin tuli ”liukuhihnatyön” piirteitä, mutta samalla kasvoi ruumiillista voimaa kysyneiden ulkotöiden osuus.¹⁵ Tuotannon kausivaihtelujen mukaan sahat saattoivat hyödyntää sitä työvoimaa, joka vapautui metsätöistä ja uitoilta. Rannikkojen jokisuiden sahojen lautatarhatyöt liittyivät läheisesti myös satamien lastaustöihin.¹⁶ Paperiteollisuudessa pääomavaltainen tuotantoprosessi vaati ammattitaitoisia koneenhoitajia ja korjausmiehiä, mutta sisälsi samalla lukuisasti sellaisia työtehtäviä, joihin riitti suppea ja alhainen ammattitaito.¹⁷ Kutomateollisuudelle oli luonteenomaista vähän ammattitaitoa vaatinut osittunut työ, joka lankesi naisten tehtäväksi.¹⁸ Metalliteollisuudessa puolestaan oli enemmän kuin useimmilla muilla aloilla ammattimiehiä, jotka olivat työssä saadun opin kautta nousseet vuosien mittaan apupojasta ja rasvaajasta esimerkiksi viilarin arvostettuun ammattiin; mutta samaan aikaan konepajassa työskenteli myös noita apupoikia ja rasvaajia.¹⁹

Erot ammattitaitovaatimuksissa sekä tuottavuuden kasvuvauhdissa heijastuivat eri alojen palkkaeroissa. Näistä on kuitenkin vaikea saada vertailukelpoisia tietoja, nimenomaan sellaisia, joissa myös alo-

¹⁵ Reuna 1984, 432.

¹⁶ Ks. esim. Hako — Huhtanen — Nieminen 1973, 23—25, 157—158; SAJ:n ed.kok. 25—29.5.1920, 45 (A. Rytkönen); Lastaus- ja purkamistyöntekijäin olot 1928.

¹⁷ Paperitehtaiden ammattimiesten arvostetusta asemasta ks. Hako — Huhtanen — Nieminen 1973, 140—141; tehtaiden mahdollisuuksista käyttää hyväkseen ammattitaidotonta työvoimaa ks. esim. SAJ:n ed.kok. 25—29.5.1920, 60 (M. Kontula). Ks. myös Kalela 1981, 101—122.

¹⁸ Vuonna 1929 kutomateollisuuden työntekijöistä oli naisia 82 prosenttia. Vuonna 1903 osuus oli ollut pienempi, 70 prosenttia. Kutomateollisuuden työntekijäin olot vuonna 1929, 11.

¹⁹ Konepajatyömiehen ammattiuran alku lienee monessa tapauksessa ollut samankaltainen kuin Toivo Pekkasen (1975, 25) Samuel Oinolla kansalaissodan jälkeen: ”Aluksi hän sai lakaista lattioita ja käydä asioilla, sitten hänestä tehtiin rasvaaja ja vihdoin työkaluviilaajan apulainen. Viiden vuoden kuluttua hän oli valmis ammattimies.”

Ammattientarkastajat esimerkiksi päättelivät, että vuoden 1924 alussa voimaantulleella oppisopimuslailla olisi käytännön merkitystä lähinnä vain käsityöaloilla, kirjapainoissa ja konepajoissa. Sosialiministeriön julkaisemia vuosikertomuksia. Sarja B VIII. Ammattientarkastus vuonna 1924, 30—32.

jen sisäisten palkkausrakenteiden erot otettaisiin huomioon. Naisvaltaisessa kutomateollisuudessa palkat joka tapauksessa olivat suurista teollisuudenaloista alhaisimpia. Sahateollisuuden ja paperiteollisuuden palkat näyttäisivät sijoittuneen suunnilleen teollisuuden keskitasolle tai hieman sen sen alapuolelle, kun taas metalliteollisuuden palkat ylittivät sen selvästi. Rakennusalan ammattimiesten, kuten muurarien, tuntipalkat olivat usein korkeammat kuin teollisuuden ammattimiesten, mutta rakennustyö oli sesonkiluonteista.²⁰

Teollisuuden ekstensiivisen kasvun yhtenä keskeisenä edellytyksenä oli laajan maatalousväestön sisältämän työvoimareservin olemassaolo. Tämä työmarkkinoiden rakenteellinen piirre säilyi teollistumisesta samoin kuin maatalousreformista huolimatta. Maatalouden piiristä voitiin saada sekä kausiluonteisesti tarvittu työvoiman lisäksi että teollisten elinkeinojen kasvun edellyttämä pysyvä uusi työvoima. Ja ammattitaitovaatimusten suhteellinen alhaisuus teki helpoksi

²⁰ Karkeasti eri alojen palkkaeroja voidaan hahmottaa työntekijäin määrällä jaetun palkkasumman avulla. Esimerkiksi vuodelta 1925 saadaan tällä tavoin tulokseksi seuraavat luvut (mk/vuosi):

kutoma-, vaatetus- ja kenkäteollisuus	9 800
puuteollisuus	10 600
paperiteollisuus	11 700
metalliteollisuus	14 300
graafinen teollisuus	14 600
koko teollisuus	11 800

(lähde: Reino Hjerpe ym. 1976, liitetaulukot 15 ja 18).

Suuntaa-antavina voidaan myös esittää seuraavat Suomen Ammattijärjestön jäsenliittojen omilta jäseniltään keräämät tiedot keskimääräisistä tuntipalkoista. Näistä epävarmoista tiedoista ilmenee joka tapauksessa ainakin miesten ja naisten palkkojen huomattava ero. Alojen välisistä suhteista voidaan panna merkille, että SAJ:n tiedoissa kirjatyöntekijäin ero muihin teollisuustyöläisiin on paljon suurempi kuin edellä mainituissa palkkasumman ja työntekijämäärän mukaan lasketuissa. Ilmeisesti tämä johtuu osittain siitä, että alan oppilastyövoiman palkat eivät ole mukana SAJ:n tiedoissa:

	1921		1927	
	miehet	naiset	miehet	naiset
kutomatyöntekijät	3.79	2.20	4.59	3.00
paperityöntekijät	3.59	2.08	4.92	2.77
sahatyöntekijät	3.97	2.34	(1926) 4.76	2.57
metallityöntekijät	4.57	1.96	5.43	2.99
muurarit	7.86	—	11.70	—
kirjatyöntekijät	8.00	7.00	11.00	8.00

(lähteet: SAJ:n toim.kert. 1921, 82; sama 1927, 153).

Sosialisen Aikakauskirjan sekä Työpalkkakomitean (1934) eräiltä teollisuudenaloilta jo 1920-luvulta keräämiä palkkatietoja esitetään Suomen taloushistoria -teoksessa (osa 3, taulukot 13.5. ja 13.6.).

tämän työvoimareservin hyödyntämisen. Taloudellinen kasvu toisaalta kuitenkin esti työttömyyden nousemisen 1920-luvun Suomessa sellaiseksi yhteiskunnalliseksi ongelmaksi kuin se oli useimmissa Euroopan maissa.²¹

Suhdanteista johtuvaa joukkotyöttömyyttä esiintyi ennen pulavuosia lähinnä vain sikäli, että monien työalojen kausiluonteisuuden aiheuttama ja yhä paljolti luonnollisena pidetty talvityöttömyys oli tavallista pahempaa vuonna 1921 ja vuosina 1924—1925. Näinä vuosina työttömyyskysymys oli näkyvämmän kuin muulloin 1920-luvulla esillä myös ammattiyhdistysliikkeessä.²² Ammattimiesten puutteesta työnantajat puhuivat ensin — ehkä vähemmän julkisesti — vuoden 1918 työvoimamenetysten jälkeen.²³ Sitten lähinnä vuoden 1920 ja vuosien 1926—1928 nousukauden aikana valitettiin ammattitaitoisen työvoiman puutetta eri teollisuudenaloilla ja ennen muuta suurimpien kaupunkien rakennustöissä.²⁴ On vaikea sanoa, miten syvälle ulottui todellinen työvoimapula, missä määrin taas huolen aiheutti työvoiman myyjien voiman kasvu työmarkkinoilla.

Työläisten mahdollisuudet vaikuttaa työvoimansa myyntiehtoihin olivat selvästi riippuvaisia suhdanne- ja kausivaihtelujen mukaisista työvoiman kysynnän muutoksista. Maaseudun työvoimareservin olemassaolo muodosti kuitenkin jatkuvan rakenteellisen paineen ammattiyhdistysliikkeen lähtökohtaa, työvoiman myyjien keskinäisen kilpailun lopettamispyrkimystä, vastaan. Samalla tavoin vaikutti se, että monessa tapauksessa yritys saattoi olla lähes ainoa merkittävä työvoiman ostaja kyseisillä paikallisilla työmarkkinoilla. Nämä molemmat tekijät, työvoiman runsas tarjonta ja työnantajan usein liki monopsonistinen asema työmarkkinoilla, luonnehtivat erityisesti metsäteollisuuden edellytyksiä. Maaseudun vähäväkisestä väestöstä metsäyhtiöt saivat halpaa työvoimaa, paitsi metsätöihin, lähinnä sahateollisuudessa myös varsinaiseen tuotantoon. Kausittaisen työvoimatar-

²¹ Vrt. Kahra 1938, 5—6; työttömyystilastoa 1920-luvun Suomesta ei kylläkään ole. — Esimerkiksi Englannissa työttömyys oli 1920-luvun parhainakin vuosina 10 prosentin tasolla. Stearns 1972, 326—327.

²² SAJ:n toim.kert. 1921 s. 41—47, 67—70; SAJ:n toim.kert. 1925 s. 55—58, 79—83, 98; Suomen Ammattijärjestö tammikuu 1925 (kirjelmä valtioneuvostolle työttömyyskysymyksen johdosta).

²³ Kuvaavana esimerkkinä Rudolf Waldenin kirje Simpeleen tehtaalte (Syväaroille) 1.8.18: ”--- vore ytterst viktigt att med alla medel få rådig arbetskraft t.o.m. genom återtagande af villkorligt afgifna. Meddelande om att plats sålunda bereds vissa namngifna arbetare kunde mähända göras domstolen i Viborg.” Rudolf Waldenin kirjeenvaihtoa yms. 1918—29. Kopiokirja 18, s. 25. Yhtyneiden Paperitehtaiden arkisto.

²⁴ Rakennuksilla esiintyneen ammattimiesten puutteen vuoksi Rakennustyönantajaliitto esimerkiksi katsoi 1920-luvun alussa aiheelliseksi ryhtyä järjestämään rakennustyöntekijäkursseja ammattitaitoisen työvoiman saamiseksi. Samilä — Kyrenius 1945, 65—66, 71—72.

peen tyydyttämistä helpotti puuta jalostavan teollisuuden hajanainen sijainti maaseudulla. Hallitessaan paikallisia työmarkkinoita yritys, tässä taas tyypillisimmin paperitehdas, saattoi ennen kaikkea sekä vahvistaa työvoiman myyjien rakenteellista kilpailua että määrätä työehdot suhteellisen riippumattomasti muista saman alan tai muiden alojen yrityksistä. Ja kuten *Helelä* on teollisuustyöntekijäin palkkakehitykseen vaikuttavia tekijöitä käsittelevässä väitöskirjassaan huomauttanut, yhden tehtaan ympärille rakentuneessa yhdyskunnassa työntekijän riippuvuus työnantajasta sai sellaisia muotoja (esimerkiksi tehtaanasunnot), joiden kautta työnantaja saattoi lujittaa monopsonistista asemaansa.²⁵

Yleisemmin voidaan yhtäältä puhua 1920-luvun työmarkkinoiden lokalistisuudesta. Työvoiman hinta määräytyi yhä paljolti paikallisista tekijöistä. Toisaalta työvoiman liikkuvuus, joka näkyi ensi sijassa muuttoliikkeenä maaseudulta kaupunkiin, sitä vastoin enää vain ahtaissa rajoissa Amerikan-siirtolaisuutena,²⁶ oli senluonteista, että se ennemmin vahvisti työntekijäin keskinäistä kilpailua ja merkitsi painetta palkkojen kohoamista vastaan kuin pakotti työnantajia kilpaimemaan keskenään työvoimasta.²⁷

Nopea tuotannon kasvu kuitenkin suhteellisesti paransi työntekijäin mahdollisuuksia vaikuttaa työehtojen määräytymiseen. Työvoiman suuren kysynnän vaiheissa avautui etupäässä ammattityöntekijöille tilaisuuksia yksilölliseen vaikuttamiseen työpaikkaa vaihtamalla. Edellytyksiä tuli kuitenkin myös kollektiivisten vaatimusten asettamiselle ja ajamiselle. Teollisuuden reaaliensiot ylittivät vuoden 1913 tason keskimäärin 1920-luvun puolivälin jälkeen²⁸. Työehtosopimuskäytäntö laajeni vuosien 1926—1928 nousukauden aikana. Eritoten rakennuslalla takana oli muutakin kuin ammattiyhdistysliikkeen kasvanut järjestövoima. Kylmät laskelmat osoittivat työnantajille, että työehtosopimukset saattoivat olla edullisia työvoimasta käytävän kilpailun rajoittamiseksi ja työrauhan ylläpitämiseksi.²⁹ Teollisuusyritykset ja varsinkin suuryritykset tähtäsivät kuitenkin näihin tavoitteisiin toista tietä.

²⁵ Helelä 1963, 120—122.

²⁶ Lento 1968, 253—254.

²⁷ Vrt. Helelä 1963, 120—121.

²⁸ Helelä 1969, 144, 183.

²⁹ Vrt. Salomaa 1956, 87—91.

4.3. Työnantajan ja työntekijän kahdenvälisyyden vaaliminen

4.3.1. ”Taistelu työehtosopimuksista”¹

”— — — Työväenliiton kirjelmät ovat näiltä vuosilta miltei sanakäänteitä myöten toistensa kaltaisia — ja liiton vastaukset ovat yhtä yksitoikkoisen samaa jauhavia: korotuksiin ei ole aihetta, esityksen ne perusteet ovat virheelliset, tehtaat hoitavat kukin itse omat palkka-asiansa.”

Kutomateollisuuden työnantajaliiton historian kirjoittajan kuvaus työnantajaliiton ja Kutomateollisuustyöväen liiton välisistä suhteista 1920-luvulla² osoittaa yleisemminkin työmarkkinasuhteiden luonnetta tuona aikana ja juuri suurteollisuuden yritysten suhtautumista työehtojen kollektiiviseen määräytymiseen. Yksi 1920-luvun työmarkkinasuhteiden paradokseista sisältyi siihen, että suurteollisuuden työnantajat olivat melko tiiviisti järjestäytyneet turvataksen sen, että ”tehtaات hoitavat kukin itse omat palkka-asiansa” ja etteivät ”vieraat” — ammatilliset järjestöt — ”sekaantuisi” yksityisen työnantajan ja hänen työntekijänsä väleihin³.

Vuonna 1907 perustettu Suomen Yleinen Työnantajaliitto organisoitiin uudelleen vuonna 1917 ja sen nimi muutettiin Suomen Työnantajain Keskusliitoksi (STK). 1920-luvun vuosina STK:hon kuului 15—18 jäsenliittoa, joiden jäsenenä puolestaan oli yhteensä 450—500 yritystä. STK:n jäsenyritysten yhteenlaskettu työntekijämäärä vaihteli 1920-luvulla 62 000:n (1921) ja 82 000:n (1928) välillä, joten yhtä yritystä kohti tuli suunnilleen 150 työntekijää. Koko 1920-luvun ajan STK:n jäsenyritysten työntekijämäärä oli alle puolet teollisuustyöntekijäin määrästä. Mutta STK:n ulkopuolella oli muutamia merkittäviä työnantajaliittoja, ennen muita edellä mainittu Kutomateollisuuden työnantajaliitto. Teollisuuden osalle tuli 85—90 prosenttia STK:n jäsenyritysten työntekijämäärästä ja yksin metsäteollisuuden osalle noin puolet. Melkein koko 1920-luvun ajan STK:n yritysten työntekijämäärä oli suurempi kuin Suomen Ammattijärjestön jäsenluku, vain vuonna 1928 viimeksi mainittu oli korkeampi, 90 000.⁴

Kun tarkastellaan yritysten työnantajapolitiikan ja -järjestäytymisen lähtökohtia, on palattava täsmentämään sitä, mitä edellä on sa-

¹ Kauppaneuvos Rafael Haarlan vuonna 1929 julkaiseman kirjasen otsikko.

² Matti Luoma 1955, 84—85.

³ Tästä työnantajien argumentista ks. Kuusi 1931, 200—205.

⁴ Mansner 1981, 204—221.

nottu erityisesti puunjalostusteollisuuden yritysten mahdollisuuksista määrätä työehdot suhteellisen riippumattomasti muista saman alan tai muiden alojen yrityksistä. Se, että tehdas saattoi hallita paikallisia työmarkkinoita ja että työvoiman hinnan määräytymisessä paikalliset tekijät ylipäättään olivat painavia, teki työmarkkinatilanteen edulliseksi työvoiman ostajille. Kuitenkin eri yritysten palkkojen liialliseen epäyhtenäisyyteen sisältyi vaara sellaisesta ammattityövoiman liikkuvuudesta, joka olisi johtanut palkkatason yleiseen nousuun. Työnantajaliittojen tosin vielä melko epäsystemaattisesti täyttämäksi tehtäväksi asettuikin yritysten palkkapolitiikan riittävän yhdenmukaisuuden valvonta.⁵ Painetta ns. kustannustason yhdenmukaistamiseen — mahdollisimman alhaisella tasolla — vahvisti nimenomaan puunjalostusteollisuuden monopolistinen kehitys. Hyppäksenomaisen vaiheen tässä kehityksessä aiheutti maailmansodan aikainen ja jälkeinen talouskriisi sekä ennen kaikkea suomalaisen pääoman uudenlainen kytkentä maailmanmarkkinoihin.

Kalela on tähdentänyt sitä suomalaisen kapitalismin kehkeytymisen erityispiirrettä, että samaan aikaan kun kansalliset markkinat, kotimainen vaihto, olivat vielä melko kehittymättömät, johtava teollisuudenala oli kuitenkin pitkällä monopolistisessa kehityksessään.⁶ Tämä erityispiirre näyttää merkitykselliseltä 1920-luvun työnantajapolitiikan taloudellisissa ehdoissa. Samanaikaisesti kun työmarkkinoiden lokalistisuus mahdollisti pyrkimyksen pitää työehtojen määräytyminen kunkin yrityksen tai tehtaan ”sisäisenä” asiana, pääomien keskittyminen synnytti yhtenäisen työnantajapolitiikan edellytyksiä ja vaatimuksia.

Imeisesti nämä ristiriitaisilta näyttävät ehdot korostivat yritysten työnantajapolitiittisen yhteistyön yleistä ongelmallisuutta. Pääoman intresseistä nouseviin ajatusmuotoihin yritysten yhteistoiminta työehtojen määrittämisessä — lähtökohdaltaan tuotantovälineiden omistajan yksityiseen määräysvaltaan kuuluvassa kysymyksessä — on hankalammoin sovittavissa kuin yhteistoiminta tuotteiden markkinoinnissa tai talouspolitiikassa.⁷ Kysymys siitä, oliko STK:lla oltava oikeus antaa jäsenliittojaan ja -yrityksiään sitovia määräyksiä, aiheutti työnantajajärjestössä ristiriitoja vuoden 1917 jälkeen. Työnantajaorganisaatio rakennettiin vuonna 1917 keskitetyksi. Siten vastattiin ammattiyhdistysliikkeen kasvaneeseen voimaan ja varauduttiin

⁵ Vrt. Ahvenainen 1976, 34; Mansner 1981, 341—348.

⁶ Kalela 1976, 39—43.

⁷ Vrt. Mansnerin (1981, 330) esitys siitä, miten Arabian porsliinitehtaan toimitusjohtaja Carl-Gustaf Herlitz vuonna 1928 ”ihmetteli” ”työnantajien yhteenkuuluvuuden ja yhteistyön” heikkoutta samaan aikaan, kun yritykset olivat tehokkaassa yhteistyössä talouspoliittisia intressejään puolustaessaan sekä markkinoidessaan tuotteitaan ulkomaille.

siihen, että olisi pakko hyväksyä työehtosopimusmenettely, kuten vuonna 1917 kävikin esimerkiksi paperiteollisuudessa.⁸ Vuonna 1923 STK:n muodollista asemaa kuitenkin merkittävästi heikennettiin ja järjestöllinen ratkaisuvallta jätettiin eri alojen työnantajaliitoille.⁹

Tärkeätä on kuitenkin se, että nimenomaan suurteollisuuden työnantajapolitiikassa yhdistyivät sekä suuntautuminen toiminnan yhtenäistämiseen että pyrkimys säilyttää työehtojen määräytyminen yksityisen työnantajan ja hänen/sen työntekijöiden välisenä asiana. Näitä kahta elementtiä liitti yhteen pyrkimys estää työntekijöiden kollektiivinen vaikutus työehtojen määräytymiseen.

Puunjalostusteollisuudessa, joka sai vuoden 1918 jälkeen keskeisen aseman ns. yleisten työnantajaperiaatteiden¹⁰ määrittelyssä ja ylläpitämisessä, työnantajapolitiikka suuntautui muuta teollisuutta yhtenäisemmin ja menestyksellisemmin työvoiman myynti- ja ostotilanteen kollektivoimista, sopimus- ja neuvottelumenettelyä, vastaan. Paperiteollisuudessa, jossa työntekijät olivat vuonna 1917 saavuttaneet useita työehtosopimuksia,¹¹ ei vuosina 1918—1930 solmittu yhtään ainoata sopimusta.¹² Myös sahateollisuuden työnantajat pystyivät, joskaan eivät yhtä täydellisesti, pitämään kiinni kielteisestä suhtautumisestaan niin neuvotteluihin kuin sopimuksiin ammatillisten järjestöjen kanssa.¹³

Vientiteollisuuden työnantajapolitiikkaa keskitettiin vuonna 1927. Siihen asti erillään organisoituneet saha- ja paperiteollisuuden työnantajat — monessa tapauksessa jo yksi ja sama yhtiö — perustivat yhteisen Puunjalostusteollisuuden työnantajaliiton. Voimat yhdistettiin ensi sijassa ammattiyhdistysliikkeen vahvistunutta työehtosopimusvaatimusta ja sitä ajaneita työtaisteluhankkeita vastaan.¹⁴

Käsityövaltaisten puusepänteollisuus poikkesi muista puunjalostusteollisuuden aloista. Sen piirissä solmittiin kaksikymmenluvulla, ku-

⁸ Sama, 157—172.

⁹ Sama, 305—313.

¹⁰ Yleisillä työnantajaperiaatteilla tarkoitettiin ennen kaikkea suhtautumista neuvotteluihin ja sopimuksiin ammatillisten järjestöjen kanssa. Ks. Lakkovakuutuskomitean mietintö. Suomen Työnantajain Keskusliiton hallitukselle, 24 (Axel Palmgren).

¹¹ Oksanen 1957, 211—214.

¹² SAJ:n toim.kert., mainituilta vuosilta (tiedot voimassaolevista työehtosopimuksista).

¹³ Ks. Jansson 1926, 10—12, 18; Sjöberg 1958, 86. — Näkyvimmin joutui suuri saha-työnantaja poikkeamaan periaatteestaan vuonna 1926 käydyssä Kemi-yhtiön lakon yhteydessä. Tuloksena oli työntekijöille voitolliseksi katsottava neuvotteluratkaisu. Suomen puuteollisuustyöväen liiton toim.kert. 1926, 3—4; Reuna 1984, 479—480; Kettunen 1979, 172—174.

¹⁴ Vrt. Mansner 1981, 212, 328. Ks. myös Puutyöläinen 4/1927 ”Vastustajiemme rintama vahvistuu” (N(estori). A(ronen).). — Uuden työnantajaliiton perustamista ilmeisesti kiirehti keväällä 1927 vireillä ollut paperiteollisuuden yleinen lakkohanke sekä samanaikainen sahatyöläisten liikehdintä. Näistä ks. Kettunen 1979, 174—177.

ten ennen kansalaissotaa, lukuisia työpaikkakohtaisia työehtosopimuksia.¹⁵ Muillakin käsityömaisen tuotannon aloilla paikalliset ja työpaikkakohtaiset sopimusperinteet jatkuivat 1920-luvulla.¹⁶ Ja jo keväällä 1919 uudistettiin kirjapainoalan valtakunnallinen työehtosopimus. Alan yhteiskunnalliseen merkitykseen vedoten STK antoi tähän luvan, vaikka voimassa oli vielä keskusliiton edellisvuotinen päätös, jonka mukaan oli kokonaan pidättäydyttävä työehtosopimuksista.¹⁷ Rakennustuotannon voimakkaan kasvun vaiheessa keväällä 1920 myös tämän alan työnantajat pitivät tarpeellisena mennä suurimmissa kaupungeissa työehtosopimuksiin. Aloitekin tuli työnantajaliitolta.¹⁸ Yleensä järjestäytymättömät työnantajat olivat järjestäytyneitä taipuvaisempia työehtosopimuksiin.¹⁹

Vuosina 1928—1929 — työvoiman kysynnän nopean kasvun ja ammattiyhdistysliikkeen offensiivin jälkeen — työehtosopimusten alaisia työntekijöitä oli enemmän kuin 35 000. Yksin rakennusosalalla heitä oli vuoden 1928 lopussa 14 700.²⁰

Mutta tämäkin oli varsin pieni osa edes maatalouden ulkopuolisesta palkkatyöväestöstä. Eikä etenkään suurten teollisuusyritysten kielteinen kanta sopimuksiin ja neuvotteluihin ollut murtunut.

Sen jälkeen kun kommunistit ja heitä lähellä olleet vasemmistososialistit saivat Suomen Ammattijärjestön toukokuun 1920 edustajakokouksessa keskusjärjestön johdon, ammattiyhdistysliikkeen ”kommunistisuudesta” tuli työnantajien useimmin käyttämä argumentti työehtosopimuksia vastaan. Toukokuussa 1922 STK:n valtuusto kielsi neuvottelut ”kumouksellisten ammattijärjestöjen” kanssa. Näillä tarkoitettiin lähinnä ammatillisia keskusneuvostoja ja teollisuusneuvostoja, jotka Ammattijärjestön vuoden 1920 edustajako-

¹⁵ Reuna 1984, 416, 470; SAJ:n toim.kert., mainituilta vuosilta; ”Työehtosopimuksia Suomen Puuteollisuustyöväen liitossa vuotena 1927”. SAJ F 1 ’Puutyöntekijät, kirjeenvaihtoa 1923—1928’ (TA).

¹⁶ Ala-Kapee — Valkonen 1982, 622—623.

¹⁷ Mansner 1981, 230—234; Valkama 1975, 81—84; Suonoja 1977, 58—64.

¹⁸ Suomen Rakennusteollisuuden Työnantajaliitto Suomen Ammattijärjestölle 20.4.1920 (jälj.). SAJ F 8 ’Vuoden 1928 kirjeenvaihtoa II’ (TA); Suomen Rakennusteollisuuden Työnantajaliitto Suomen Ammattijärjestön toimikunnalle 7.5.1920. SAJ E 3 ’Vuoteen 1920 kirjeenvaihtoa’ (TA); Similä — Kyrenius 1945, 50—61.

¹⁹ Ala-Kapee — Valkonen 1982, 622—623.

²⁰ Tiedot perustuvat SAJ:n toimintakertomuksiin (1928, 113; 1929, 101). — Sopimustenalaisten työntekijäin yhteismäärä oli vuonna 1928 selvästi suurempi kuin toimintakertomuksen mainitsema 29 117, sillä tiedot puuttuivat Puuteollisuustyöväen liitosta, Ravinto- ja nautintoainetyöväen liitosta, Vaatetustyöntekijäin liitosta ja Nahka- ja kumiteollisuustyöväen liitosta. Vuoden 1929 lopun luvussa — 36 108 — nämäkin liitot ovat mukana.

kouksen päätöksen mukaisesti²¹ pyrittiin rakentamaan ammattiyhdistysliikkeen paikallisen organisaation rungoksi. Maaliskuussa 1923 STK:n valtuusto päätti, että yleisperiaatteena oli pidettävä sitä, ettei työehtosopimuksia tehty. Erityistilanteissa ne kuitenkin saattoivat tulla kysymykseen, mutta ehtona oli, etteivät työntekijäin edustajat ”tietävästi olleet kommunisteja”.²²

Viimeksi mainittu päätös tuli pohjustaneeksi STK:n asemaa koskevia ristiriitoja, kun pian sen jälkeen työnantajat joutuivat parissa vahvasti periaatteelliseksi muodostuneessa työtaistelussa, erityisesti Helsingin rakennustyömaiden työsulussa, taipumaan neuvotteluihin ”tietävästi kommunistien” kanssa.²³ Yleisenä perusteluna työehtosopimusten ja ammatillisten järjestöjen vastustamiselle ammattiyhdistysliikkeen kommunistisuuteen vetoaminen yhtä kaikki pysyi. Kuitenkin voidaan havaita, ettei sosialidemokraattinen johto suinkaan taannut työnantajien myönteisempää suhtautumista ammatilliseen järjestöön.

Sosialidemokraattisten ammattiyhdistysmiesten johtama Kirjatyöntekijäin liitto oli epäilemättä erikoisasemassa vuosien 1919—1930 työmarkkinasuhteissa. Tämä kuitenkin johtui olennaisesti kirjapainoalan ja kirjatyöntekijöiden yhteiskunnallisesta ja ammatillisesta erikoisasemasta ja siihen pohjautuneesta työmarkkinasuhteiden traditiosta. Toinen asia on, että yhteiskunnallinen ja ammatillinen erikoisasema todennäköisesti selittää myös Kirjatyöntekijäin liiton poliittista suuntautumista, mihin palataan jäljempänä (luku 5.1.2.).

Poikkeuksellinen oli myös sosialidemokraattien johtama Liiketyöntekijäin liitto: sen tekemissä työehtosopimuksissa työnantaja tavallisesti jopa sitoutui antamaan työpaikan saannissa etusijan järjestäytyneille työntekijöille. Liitto nimittäin ei pystynyt vetämään piiriinsä kovinkaan paljon muita kuin edistysmielisten osuuskappojen työntekijöitä²⁴. Liiton suhteet työnantajapuoleen, Kulutusosuuskuntien Keskusliittoon (KK) ja eri osuusliikkeisiin, eivät millään muotoa olleet lämpimät — Suomen ensimmäinen liikeapulaislakko puhkesi vuonna 1928 Itä-Savon Osuusliikkeessä²⁵ —, mutta työehtosopimuskäytäntö edistysmielisen osuustoimintaliikkeen piirissä silti vallitsi²⁶.

²¹ SAJ:n ed.kok. 25—29.5.1920, 184—191. — Ammattiyhdistysliikkeen järjestömuotokysymystä käsitellään tarkemmin tuonnempana luku 7.1.

²² Mansner 1981, 237—241; Sjöberg 1958, 85.

²³ Mansner 1981, 305—314. — Helsingin rakennustyömaiden työtaistelusta kesällä 1923 ks. Salomaa 1959, 167—169; Ala-Kapee — Valkonen 1982, 649—652.

²⁴ Suomen Liike- ja taloustyöntekijäin liiton toimikunnan/Valter Laakso, Arttur Hellman kiertokirje n:o 15 3.10.1922 liiton osastoille (jälj.). SAJ E 5 'S. Liike- ja Taloust.t. Liitto, kirjeet v. 1922' (TA); Kertomus Suomen Liike- ja Taloustyöntekijäin liiton toiminnasta 1.10.—31.12.1924. Liiketyöläinen 4/1925; Liiketyöläinen 9/1927 ”Laajemmalle pohjalle” ('A').

²⁵ Ks. Liiketyöläinen 11/1928 ”Ensimmäinen lakko” (K.-A. F(agerhol)-m).

²⁶ Keto 1930; Reunanen 1967, 45—47.

Ja yleensä työntekijät saivat sopimuksiin pykälän järjestäytyneiden erikoisasemasta.²⁷

Mutta paperiteollisuudessa ja kutomateollisuudessa työnantajat pyrkivät ja pystyivät estämään ammatillisten järjestöjen vaikutuksen työehtojen määrittämiseen tavallistakin ehdottomammin. Kummallakin alalla sosialidemokraateilla oli enemmistö ammattiliiton johdossa — Paperiteollisuustyöväen liitossa tosin melko epävarmasti ja vain keväeseen 1929²⁸ —, mutta työehtosopimuksia paperi- ja kutomatehtaissa ei 1920-luvulla tehty.²⁹ Paperiteollisuustyöväen liiton ja Kutomateollisuustyöväen liiton sopivin väliajoin työnantajille toimittamat esitykset yleisistä palkankorotuksista ja työehtosopimuksista torjuttiin joka kerta³⁰, eikä liitoilla ollut voimaa pakottaa työnantajia myönnytyksiin.

Myöskään pienet Lasiteollisuustyöväen liitto ja Jalometallityöntekijäin liitto, joiden johtomiehet, sikäli kuin osallistuivat puoluetoimintaan, olivat sosialidemokraatteja, eivät saaneet työnantajilta osakseen sen myönteisempää kohtelua kuin yleensä teollisuuden työntekijäjärjestöt. Esimerkiksi Helsingissä vuonna 1926 syntyneen lasinhiojien lakon yhteydessä työnantajat ”jyrkästi kieltäytyivät neuvottelusta työväenjärjestöjen kanssa” ja lakko päättyi tappioon³¹. Ja kun Jalometallityöntekijäin liitto Turussa vuonna 1924 puhjennut lakon aikana pyysi työnantajilta neuvotteluja, se sai kultasepänliikkeen omistajalta V. Petterssonilta vastauksen, joka kuvasti täydellistä sydämistymistä kaikenlaisiin ammattiyhdistyksiin:

”Minä en milloinkaan tule minkäänlaisiin tekemisiin ammattiyhdistysten kanssa. Teidän ei tarvitse kantaa pienintä toivonkipinääkään kantani muuttumisesta. Sen uskon kanssa minä painun hautaan. Te tiesitte tämän jo ennestään ja siitä huolimatta lähetitte taaskin minulle kirjeen ja minä p:leen onneton menin ja avasin sen, kun en tiennyt keneltä se oli. Mutta heti kun näin sen olevan ammattiyhdistykseltä, hei-

²⁷ Ks. esim. Liiketyöläinen 2/1925, selostus Vaasan osaston vuosikokouksesta ja toiminnasta; Liiketyöläinen 4/1925, selostus Varkauden ja Kuopion osastojen sopimuksista paikallisten osuusliikkeiden kanssa; Reunanen 1967, 45.

²⁸ Ks. jäljempänä s. 170—171, 447.

²⁹ Kutomateollisuuden työnantajaliiton ”liittosopimusta” muutettiin keväällä 1919 niin, että siihen otettiin kohta, jossa työehtosopimusten solmiminen nimenomaisesti kiellettiin. Matti Luoma 1955, 72, 88—92. — Merkillepantavaa on, että Kutomateollisuuden työnantajaliiton historiassa työnantajien vastustavan asenteen syyksi esitetään ammatillisten järjestöjen kommunistisuus; tässä vuonna 1955 julkaistussa teoksessa annetaan koko ajan ymmärtää, että myös kutomatyöläisten liitto oli kommunistijohtoinen. ”Kommunistiseksi” siinä leimataan myös vuonna 1928 puhjennut, puoli vuotta kestänyt Hyvinkään kutomatehtaan lakko (sama, 100—103), vaikka tämän lakon tosiasiaassa järjesti sosialidemokraattisjohtoisen liiton sosialidemokraattisjohtoinen osasto (ks. SAJ:n tpvk. 30.5.1928 (TA)).

³⁰ Tark. ks. jäljempänä s. 176—180.

³¹ SAJ:n tpvk. 8.10.1926 (sitaatti tästä); SAJ:n tpvk. 19.11.1926 (TA).

tin sen suoraa päätt paperikoriin, enkä lainkaan tiedä mitä se sisälsi. Mutta jos te vieläkin ette minua usko ja jos te vieläkin minulle kirjeen ammattiyhdistyksestä lähetätte, niin minä pyytäisin nöyrimmästi, että te olisitte niin ystävällisiä ja laittaisitte kirjekuoreen sellaisen merkin, että siitä käy selville sen olevan ammattiyhdistykseltä ja että minä voin antaa sen posteljoonille heti takaisin.”³²

Kultaseppä Petterssonin primitiivireaktio edusti kärjistynyttä muotoa työnantajien suhtautumisessa ammattiyhdistysliikkeeseen, mutta siihen sisältyi maailmansotien välisen ajan työnantajapolitiikan ideologisten perustelujen yksi keskeinen ainesosa. Ammatilliset järjestöt olivat työnantajien mielestä ulkopuolisia tekijöitä, jotka sekaantuvat työnantajan ja hänen työntekijänsä keskinäisiin suhteisiin. Eikä tämä suinkaan koskenut pelkästään eikä edes ensisijaisesti sellaista käsityömaista pienteollisuutta kuin esimerkiksi jalometallialaa. Sotienvälisen ajan työnantajapolitiikan ideologiaan kuului toteuttaa työmarkkinasuhteissa eräänlainen yhteisöllinen ”perhekapitalismi”³³, ja nimenomaan suurteollisuudessa.

4.3.2. Yhtiöyhteisöllisyys

Ammatillisten järjestöjen ja kollektiivisopimusten vastustamista oli otollista perustella ammattiyhdistysliikkeen ”kommunistisuudella”, sillä tämän argumentin taakse oli saatavissa porvarillisen mielipiteen laaja tuki. Ilmeistä on, että sen avulla pyrittiin myös edistämään ammattiyhdistysliikkeen sisäisiä poliittisia ristiriitoja ja hajaannusta.³⁴ Taktisten merkitystensä ohella kommunisminvastainen argumentti kuitenkin myös todellisesti sisältyi pääoman edustajien työnantaja-

³² Kertomus Lakoista Jalometalliteollisuudessa Suomessa talvikautena 1924—1925; SAJ:n toim.kert. 1925, 39—40.

³³ Mallet (1975) viittaa käsitteellä ”perhekapitalismi” ensimmäiseen kolmesta teollisen kehityksen ja työväenluokan eriytymisen vaiheesta. Kaksi myöhempää vaihetta ovat koneellisen tuotannon sekä automaation vaiheet.

³⁴ Edellä mainitun päätöksensä kieltäytyä neuvotteluista ”tietävästi kommunistien” kanssa STK teki SAJ:n toukokuussa 1923 pitämän edustajakokouksen edellä, ajankohtana, jolloin sosialidemokraatit olivat jo julkisuudessaakin väläyttäneet ammattiyhdistysliikkeen sisäisen hajoamisen uhkaa (esim. Suomen Sosialidemokraatti 26.3.1923 ”S. Ammattijärjestön kokouksen edustajain ja osastojen huomioon” (”Joukko vanhempia ammatillisesti järjestyneitä”). Hufvudstadsbladetissa 29.3.1923 julkaistussa kirjoituksessa ”Inga underhandlingar med kommunister” annettiin ymmärtää, että päätöksen yhtenä tarkoituksena oli edistää sosialidemokraattien irtautumista kommunisteista. Vrt. myös Mansner 1981, 240; Sjöberg 1958, 85. — Myös myöhemmin 1920-luvulla ja varsinkin vuonna 1929 ennen sosialidemokraattien lopullista päätöstä irtautua Suomen Ammattijärjestöstä työnantajapiirit ja niitä lähellä ollut lehdistö toivat esiin näkemyksiä, joiden mukaan suhtautuminen ei-kommunistiseen ammattiyhdistysliikkeeseen olisi toisenlainen. Ks. esim. Teollisuuslehti 2/1929 ”Työpaikkajärjestöihin perustuva kommunistien politiikka”; Uusi Suomi 22.9.1929 ”Suomen ammattiyhdistysliike uudessa kehitysvaiheessa” (”Ammattiyhdistysmies”).

ideologiaan. Eittämättä kommunismin jalansija ammattiyhdistysliikkeessä näyttäytyi työnantajille yhteiskuntajärjestelmän uhkana. Mutta vuoden 1918 jälkeisessä työnantajaideologiassa yhteiskuntajärjestelmän tukipilarina oli juuri yksityisen työnantajan ja yksityisen työntekijän kahdenvälinen suhde. Sitä ylläpidettiin aikaisempaa tietoisemmin ja poliittisemmin. Tämän suhteen vahvistaminen ja valankumouksellisen toiminnan vastustaminen nivoutuivat yhteen.

Yksityisen työnantajan ja yksityisen työntekijän kahdenvälisyyden vahvistamiseen ladattiin nimenomaan suurteollisuuden yhtiöiden työnantajapolitiikassa sekä työtehon kohottamisen että työrauhan lujittamisen intentiot. Kahdenvälisyyden vahvistamistavassa oli kaksi puolta. Samanaikaisesti sekä edistettiin työntekijöiden keskinäistä kilpailua että pidettiin yllä työhön liittyvien sosiaalisten suhteiden patriarkaalisia muotoja.³⁵

On korostettava, etteivät suomalaiset puunjalostusteollisuuden, kutomateollisuuden tai metalliteollisuuden yhtiöt olleet näissä pyrkimyksissään kansainvälisesti poikkeuksellisia. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen eri Euroopan maissa löivät läpi työn, pääoman ja valtion kollektiiviset pariteettiset suhdemuodot, mutta myös vahvistuivat yritystason työnantajastrategiat, jotka vaalivat työtehoa ja työrauhaa yksilöllisen kilpailun ja yritys yhteisöllisyyden keinoin. Nämä suuntaivat työvoiman kulutuksen ja uusintamisen rationalisointia, jolle "taylorismi" ja "fordismi" tarjosivat ideologisia perusteluja.³⁶ Erikoista Länsi-Euroopan ja etenkin Skandinavian maihin verrattuna oli se, että suomalaiset teollisuusyritykset kykenivät niin tehokkaasti torjumaan pariteettiset suhdemuodot.

Palkan oli hallinneen työnantajanäkemyksen mukaan määräydyttävä yksilöllisesti, "yksityisten työtulosten", "työtaidon ja työtehon" mukaan.³⁷ Näin katsottiin voitavan sekä kohottaa työn tuottavuutta ja intensiteettiä, jota työnantajat väittivät työehtosopimusten alentavan³⁸, että murtaa työntekijöiden keskinäisiä lojaalisuuksia. 1920-luvun edulliset suhdanteet antoivat työnantajille mahdollisuuksia operoida yksilöllisillä palkanlisillä ja -korotuksilla.³⁹ Samalla kun työ-

³⁵ Kettunen 1985a, 101.

³⁶ Ks. Friemert 1980, 11—62; Maier 1975, 583—584.

³⁷ Sitaatit Puukari 1953, 64—65. Ks. myös Nordberg 1980, 83—84.

³⁸ Kuusi 1931, 200—205.

³⁹ Siipi (1967b, 61—62) sanoo, että työnantajat pyrkivät yksilöllisillä palkankorotuksilla osoittamaan työläisilleen ammattiyhdistysliikkeen tarpeettomuuden. Sitä Siiven tässä yhteydessä esittämää johtopäätöstä, jonka mukaan "nouseva palkkataso osaltaan heikensi ammattiyhdistysten toimintamahdollisuuksia", on sen sijaan pidettävä perusteettomana. Tätä osoittaa jo havainto, että ammattiyhdistysliike oli vahvimillaan silloin, kun ansiokehitys oli työläisille suotuisinta. Näin oli erityisen selvästi vuosina 1926—1928, jolloin sekä reaaliansiot kohosivat (Helelä 1969, 183) että ammattiyhdistysliike voimistui.

läisten keinoksi parantaa sosiaalista asemaansa tarjottiin yksilöllinen yrittäminen, heidän sosiaalisen turvallisuutensa perustaa edusti työnantajien ns. sosiaalinen toiminta.

Päivittäiselle elämiselle merkityksellisin työnantajien sosiaalisen toiminnan eli "työväenhuollon" muoto olivat tehtaanasunnot. Niitä rakennuttivat ennen kaikkea paperi-, puu- ja kutomateollisuuden yhtiöt. Sekä vuonna 1921 että vuonna 1925 tehtyjen tiedustelujen mukaan noin kolmannes tutkittujen suurten teollisuusyritysten työntekijöistä asui tehtaanasunnoissa.⁴⁰ "Eräät tehtaas — — — pitävät edullisimpana", totesi Eino Kuusi, "että itse omistavat kaikki läheisyydessä olevat asunnot, voidakseen pitää tehokasta tarkkailua siitä, minälaista väkeä niiden alueelle asettuu."⁴¹ Tässä tavoitteessa onnistui ainakin Kymi-yhtiö, jolla työnväenasuntoja oli eniten: "— — — hyvin järjestetyt asunto-olot osaltaan ovat edistäneet sitä viihtymystä ja työrauhaa, joka kauemmin kuin vuosikymmenen on paikkakunnalla vallinnut." Näin kerrottiin vuonna 1932 julkaistussa "Kymiyhtiön sivistyksellisen ja yhteiskunnallisen toiminnan" historiassa.⁴² Kaksikymmenluvun lopulta lähtien ja toden teolla 1930-luvun alun pulavuosien jälkeen puunjalostusyhtiöt alkoivat tukea ja ohjata omakotitalojen rakentamista. Tämä suuntaus oli osa pyrkimystä kiinnittää Yhtiöön ammattitaidollisesti ja poliittisesti luotettava kantajajoukko. Ja työläiskasarmien kokoaman työläiskollektiivin sijaan oli lujitettava yksityinen työläisperhe, joka asui omaa kotiaan Yhtiön kotitalousneuvonnan opastamana ja pihanhoitokilpailujen innostamana.⁴³

Ammattiyhdistysliike törmäsi usein tehtaanasuntojen ongelmaan. Tehtaanasuntojen rakentamisessa "ei sinänsä olisi mitään vastaan sanomista, ellei siinä piilisi työläisille vaara joutua täydellisesti työnantajan mielivallan alaisiksi", kirjoitti Sahateollisuustyöväen liitto vuoden 1921 alussa Ammattijärjestön toimikunnalle. Varsinkin silloisena asuntopulan aikana palkkaliikkeet olivat liiton mukaan lähes mahdottomia häätöjen pelosta. "Asunto-olojen järjestäminen tehdasseutujen työväelle, on oikeastaan ammatillisen liikkeen elinehto."⁴⁴ Ammattijärjestön toimikunta puolestaan päätti pyytää sociali-

⁴⁰ Sosiaalinen Aikakauskirja 4, 6, 7, 9/1923 "Työväenhuolto Suomen suurteollisuudessa" (Jenny Markelin-Svensson); Sosiaalinen Aikakauskirja 3/1926 ja 8/1926 "Tehdastyöväen asunto-olot".

⁴¹ Kuusi 1928, 63.

⁴² Polin 1932, 171.

⁴³ Omakoti-ideologia oli 1930-luvulla vahvasti esillä eri yhtiöiden 1920- ja 1930-lukujen vaihteesta lähtien julkaisemissa henkilökuntalehdissä, kuten Yhtyneiden Paperitehtaiden Työn Äärestä -lehdessä. Havainto perustuu tekeillä olevaan tutkimukseeni "Työ ja kontrolli kansalaissodasta talvisotaan".

⁴⁴ Suomen Sahateollisuustyöväen liitto/K. Sponen, A. Gylling SAJ:n toimikunnalle (päivämäärätön, käsitelty SAJ:n toimikunnassa 27.1.1921). SAJ E 4 'Eri liitoilta --- 1921' (TA).

demokraattista eduskuntaryhmää toimimaan tehtaanasuntojen asu-
misturvan parantamiseksi.⁴⁵ Matti Paasivuoren ym. tekemä edus-
kunta-aloite jäi kuitenkin tuloksettomaksi.⁴⁶ Dramaattisimpia esi-
merkkejä tehtaanasuntojen käyttämisestä työmarkkinapolitiikan väli-
neenä oli noin 4 000 ihmisen häätäminen asunnoistaan metalliteolli-
suuden työsulun aikana marraskuussa 1927.⁴⁷

Tyypillisimmin paperiteollisuuspaikkakunnilla Yhtiön työväenhuol-
to ulotti tehtaan valon ja varjon työläisperheiden elämänpiiriin ja yh-
teisön kaikkinaisiin sosiaalisiin suhteisiin. Ilmaiset tai alle normaali-
hinnan annetut polttopuut ja ruokatarvikkeet, perunamaa, tehtaan
sauna ja pyykkitupa — kaikki moninaiset luontaisedut, joita Yhtiö
hallitsemassaan yhdyskunnassa tarjosi, vahvistivat samalla palkkaus-
järjestelmän pysymistä työnantajan käsissä.⁴⁸

Tavallinen oli muuan ideologinen luontaisetu, nimittäin porvarilli-
nen lehti.⁴⁹ Esimerkiksi Kymi-yhtiö otti ”vuoden 1918 kapinan jäl-
keen” tavakseen myöntää työläisilleen 50 prosentin alennuksen tar-
koin valittujen sanoma- ja aikakauslehtien tilauksista. Tarkoituksena
oli ” ’valkoisen’ elämänskatsomuksen edistäminen tehdasväestön kes-
kuudessa”.⁵⁰ Porvarilliseen lehteen luontaisetuna kiinnitettiin huomi-
ota myös muun muassa metalliteollisuuden sekä ravinto- ja nautinto-
aineteollisuuden ammattiyhdistysväen keskuudessa.⁵¹ Valkoista elä-
mänskatsomusta yhtiöt edistivät myös tukemalla kristillis-isänmaalli-

⁴⁵ SAJ:n toimik. 27.1.1921; SAJ:n tpvk. 23.3.1921; SAJ:n toimik. 23.3.1921 (TA);
SAJ sos.dem. eduskuntaryhmälle 31.3.1921 n:o 99 (jälj.). SAJ D 3 'Lähetettyjä kir-
jeitä 1921' (TA); SAJ:n toim.kert. 1921, 60—61.

⁴⁶ Vp 1921 L VII. 7., anomusehd. n:o 47; A V, työväenasiainvaliok. mietintö n:o 16;
P III, 2600, 2621—2623.

⁴⁷ SAJ:n toim.kert. 1927, 60—61. — Häätöuhka kuului keinovalikoimaan myös sil-
loin, kun paperiteollisuuden työnantajat mursivat paperityöläisten rintaman näiden
maanlaajuisen lakkohankkeen yhteydessä keväällä 1927. Ks. jäljempänä lähdeviit-
teessä 54 mainitut lähteet.

⁴⁸ Ks. esim. Paperityöläinen 1/1925 'Anarkistinen palkkausjärjestelmä'; Tähkä
1/1928 'Hieman luontaisetupalkoista' (E.K-a'); Sosialiministeriön julkaisemia vuosikertomuksia. Sarja B VI. Ammattientarkastus vuonna 1922, 27—28. — Luontais-
etuja heikentämällä voitiin ”piilevästi” alentaa todellisia palkkoja; näin tapahtui
esimerkiksi Kymi-yhtiössä vuonna 1923 ja Nokian paperitehtaalla 1930-luvun alun
pulavuosina. Kymin, Kuusankosken ja Voikan ammattiosastojen keskusjärjestö
SAJ:lle (pääväemätön, kirjeissä esitetään 25.4.1923 ja 26.4.1923 pidettyjen kokous-
ten päätökset). SAJ E 6 'Ammatillisilta keskusneuvostoilta v. 1923 saapuneet kir-
jeet ja asiapaperit' (TA); SAJ:n tpvk. 5.5.1923; SAJ:n tpvk. 17.5.1923 (TA); Suo-
men paperiteollisuustyöväen liiton toim.kert. 1923, 9; Nokian paperityöläisten his-
toria 1965, 116—117.

⁴⁹ Sosialiministeriön julkaisemia vuosikertomuksia. Sarja B V. Ammattientarkastus
vuonna 1921, 33.

⁵⁰ Polin 1932, 56—57.

⁵¹ Ks. SAJ:n ed.kok. 3—8.5.1926, 51 (Metalliteollisuustyöntekijäin liiton luottamus-
mies A. Virta); Tähkä 1/1928 'Hieman luontaisetupalkoista' ('E. K-a').

sessä hengessä toimivia yhdistyksiä⁵² ja varsinkin suojeluskuntia⁵³.

Työnantajien sosiaalinen toiminta oli vastausta todellisiin työvoiman uusintamisen ja työväestön elämisen tarpeisiin. Kun yhdyskunta aikanaan oli rakentunut tehtaan ympärille, yhtiön tehtäväksi olivat luonnostaan langenneet toiminnot, jotka modernein käsittein voidaan ryhmitellä yhdyskunnan infrastruktuuriksi, kollektiivisiksi palveluiksi ja yksilöllisiksi luontaiseduiksi. Kansalaissodan jälkeen kuitenkin työnantajat sisällyttivät näihin toimintoihin aikaisempaa tietoisempia ja poliittisempia kontrollitavoitteita.

Yritystason työnantajapolitiikan tavoitteiden ja keinojen systematisointi muodosti seuraavan tärkeän ajallisen rajakohdan. Erityisesti paperiteollisuusyhtiöissä se on sijoitettavissa 1920-luvun jälkipuoliskolle. Vuosi 1927 oli merkittävä. Keväällä 1927 Paperiteollisuus työväen liitto oli aloittamassa maanlaajuista lakkoa yleisen palkankorotuksen ja työehtosopimuksen puolesta. Paperiteollisuusyhtiöt kykenivät kuitenkin, keskenään toimiaan koordinoiden, hajottamaan työläisrintaman ja estämään lakon. Yhtiöt käyttivät keppiä ja porkkanaa, työpaikan ja asunnon menetyksen uhkaa ja yksilöllisesti ja ryhmäkohtaisesti suunnattuja palkankorotuksia. Sitten ne panivat valvonnassaan toimeen äänestyksiä työväkensä lakkohalukkuudesta, ja tulokset vastasivat valmisteluja.⁵⁴ Kevään 1927 kokemuksella ja rat-

⁵² Osa siitä työväenhuollosta, jonka yritykset olivat aikaisemmin itse järjestäneet, siirrettiin 1920-luvulla niiden rahoituksella ja suojeluksessa toimineille järjestöille. Tämä koski etenkin lastenhuoltoa. Sitä hoitamaan perustettiin Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton osastot käytännössä kaikille tehdaspaikkakunnille. Sosiaaliministeriön julkaisemia vuosikertomuksia. Sarja B VII. Ammattientarkastus vuonna 1923, 37—38.

⁵³ Esim. Kymnlaakson suojeluskuntapiirin rahoituksesta näyttävät ainakin toimintavuoden 1927/1928 tulo- ja menoarvion perusteella täysin vastanneen alueen yritykset. Kymnlaakson suojeluskuntapiirin avustuskomitea 19.2.1927 Myllykosken puuhiomolle. Yhtyneiden Paperitehtaiden arkisto. Kirjeistö, yleinen, tammi-kesäk. 1927. — Yhtyneiden Paperitehtaiden tehdaspaikkakuntien suojeluskunnille ja loitille osoittama määräraha oli vuonna 1927 114 900 markkaa. Arvo Lehtonen 6.4.1927 Rudolf Waldenille; Walden 9.4.1927 Arvo Lehtoselle Myllykoskelle (jälj., lähettäjä pääteltävissä yhteydestä). Em. arkistopaikka.

⁵⁴ Olen tutustunut vastahyökkäyksen toteutustapaan Yhtyneiden Paperitehtaiden arkistossa. Kenraali Rudolf Walden ohjasi Helsingistä yhtiön tehtaiden, Myllykosken, Simpeleen, Jämsänkosken ja Valkeakosken, isännöitsijöiden toimia ja välitti näille tietoja soveltuvista muiden yhtiöiden, kuten Kymn, Ahlströmin, Serlachiuksen tai Haarlan, menettelytavoista, joista hän oli kuullut tavatessaan näiden ylimpiä johtajia. Operaatioon kuului myös työnantajaliiton propagandakampanja, jonka välineiksi valittiin ”porvarilliset sanomalehdet, erityisesti ne, joita ilmaiseksi tilataan työläisillemme”. Piti muun muassa julkaista valokuvia parhaista työväenasunnoista. Lainaus Waldenin kirjeestä 11.3.1927 isännöitsijöille T. Christiansenille Valkeakoskelle, I. Sipilälle Simpeleelle ja H. Eklundille Myllykoskelle (jälj.). Yhtyneiden Paperitehtaiden arkisto. Kirjeistö, yleinen, tammi-kesäkuu 1927. — Muista samassa arkistopaikassa olevista Waldenin ohjekirjeistä kuvaavimpia ovat: palkankorotuskehotukset 11.2.1927 ja 22.2.1927 Eklundille Myllykoskelle ja 22.2.1927 Veli

kaisulla oli selvä yhteys sen jälkeen alkaneeseen työnantajapolitiikan systematisointiin.⁵⁵ Suuret puunjalostusyhtiöt organisoivat huoltotoimintaansa. Perustettiin huoltokonttoreita ja palkattiin huoltotarkastajia.⁵⁶ Uutta oli huomion kiinnittäminen ammattikoulutukseen — nimenomaan konepajatyöläisten, jotka olivat työtaistelussa vaikeimmin korvattavissa⁵⁷ — sekä tapaturmantorjuntaan. Tässä asiassa työnantajien aloitteellisuus johtui osaksi vuoden 1925 tapaturmavakuutuslain aiheuttamasta vakuutuskustannusten kohoamisesta. Muodoiltaan ja sisällöiltään ”tapaturmasuojelusta” tuli ylhäältä alas suuntautuvaa kasvatusta. Sen toimeenpanossa työnjohtajiin asetettiin uusia odotuksia. Tavoiteltiin kuria ja järjestystä, jota rationalisoivat työprosessit vaativat, ja uskoa Yhtiön yhteisetuun, joka ei jättänyt sijaa työläisten intressiedustukselle.⁵⁸

Byströmille Jämsänkoscalle, Sipilälle Simpelelle ja Christiansenille Valkeakoskelle; työläisten mielipiteiden selvittämisen ja valvonnan kehoitus Eklundille 12.3.1927 (läh. kopiot Byströmille, Sipilälle ja Christiansenille); tilastotiedot paperiteollisuuden reaali-palkkojen kohoamisesta käytettäväksi työntekijäin vaatimusten torjuntaan 15.3.1927 Byströmille (kopiot Eklundille, Sipilälle ja Christiansenille); tietoja Ahlströmin Varkaudessa käyttämistä keinoista, kuten kunkin yksityisen työläisen kannan selvityksestä ja lakkohenkisten irtisanomisesta asunnoistaan, sekä Haاران järjestämästä äänestyksestä, 16.4.1927 Christiansenille; tiedot Valkeakoskella järjestetyn äänestyksen tuloksesta ja järjestelyistä sekä samanlaisista äänestyksistä muissa yhtiöissä 21.4.1927 Eklundille (kopiot Byströmille ja Sipilälle); mahdollisuudesta uhata lakkoon aikovia vahingonkorvauksella 29.4.1927 Eklundille; Pihkalan lakonmurtajaorganisaation käytön mahdollisuuksista ja lakonmurtajien hoidon ongelmista lakon mahdollisesti alkaessa 30.4.1927 Eklundille (kopiot Byströmille ja Sipilälle). — Kenraalin kehotuksesta Yhtyneiden lakimies selvitti Kymi-yhtiön virka-veljensä kanssa sitä, miten häädöt tehtaan-asunnoista voitaisiin lakon alettua nopeimmin suorittaa ja miten paikkakuntien nimismiehet suhtautuivat asiaan. Anto Puustinen Myllykoskelta 28.3.1927 Eino Walleniukselle Kuusankoskelle (jälj.); Wallenius 28.3.1927 Puustiselle; Puustinen 7.4.1927 Sipilälle ja Byströmille (jälj.). Sama arkistopaikka. — Yhtiöiden yhteiset keinot ja argumentit näkyivät myös niiden työväelleen osoittamista julistuksista. Konsepti Kymi-yhtiön ”Ilmoituksesta yhtiön työläisille”, päiv. Kuusankoskella 11.4.1927; kopio Veli Byströmin julistuksesta ”Jämsänkosen työväestölle”, päiv. 14.4.1927. Sama arkistopaikka. — Työntekijäpuolen näkökulmasta tapahtumakulkuun ks. Suomen paperiteollisuustyöväen liiton toim.kert. 1927, 24—32; SAJ:n toim.kert. 1927, 89—91; Paperityöläinen 2/1927 ”Oliko perääntymisemme välttämätön?” (E(mil). K(uosma):nen); sama 2/1927 ”Ratkaiseva taistelu vieläkin siirtynyt tuonnemaksi. Vähän selostusta liiton johdtoa vastaan tehtyjen hyökkäysten johdosta” (S.J. M(äkinen).); Jämsänkosen paperityöläiset 1907—1972 (1973), 94—97; Nokian paperityöläisten historia 1965, 108—109; Oksanen 1957, 246—249; Kalela 1981, 129—133.

⁵⁵ Vrt. Nordberg 1980, 320—321.

⁵⁶ Ks. esim. Teollisuuslehti 9/1930 ”Näkökohtia nykyaikaisessa työväenhuolto- ja huoltotarkastajain työssä” (Lilli Vuorela); Keravuori 1948.

⁵⁷ Nordberg 1980, 334.

⁵⁸ Ideologisista lähtökohdista esim. Tapaturmasuojelu (Suomen Teollisuudenharjoittajain Keskinäisen tapaturmavakuutusyhdistyksen Julkaisu) 1/1930 ”Julkaisumme tarkoitus”; sama 1/1931 ”Milloin tulokkaille on tehostettava itsesuojelun tärkeyttä?” (E.C.); 25 vuotta tapaturmantorjuntaa teollisuuden hyväksi, 11—12.

Suuryritysten työnantajapolitiikan systematisointiin 1920-luvun lopussa sisältyi pyrkimys luoda ”luotettava” kantajoukko työväestön keskuuteen. Voimistuneen ja työehtosopimustavoitteessaan yhtenäistyneen ammattiyhdistysliikkeen uhka ensinnä antoi pyrkimykselle pontta; sitten mahdollisuuksia sen toteuttamiseen antoi ammattiyhdistysliikkeen taloudellisten ja poliittisten toimintaedellytysten huononeminen, sisäinen hajoaminen ja lopulta, vuorona 1930, vajoaminen täydelliseen heikkouteen.⁵⁹ Luotettavan kantajoukon muodostamistavoite merkitsi kahdella tasolla työväestön jaottelua. Ensiksikin se vahvisti sosiaalista jakoa vakinaiseen ja tilapäiseen työväestöön. Toiseksi luotettavan kantajoukon rakentaminen merkitsi poliittisesti epäluotettavien repressiivistä kontrollointia. Integraation ja repression yhteyttä osoitti ja toteutti ehkä selvimmin tehdasyhteisön suojeluskunta. Se rakensi sosiaalisten ristiriitojen ulkopuolista yhteisöllisyyttä tukahduttamalla jo pelkällä olemassaolollaan näistä ristiriidoista nousevaa kollektiivista toimintaa.

Luotettavan kantavaen tavoittelun kouraantuntuvimpia muotoja oli ns. voitto-osuusjärjestelmä, joka otettiin useilla paperitehtaila käyttöön 1920-luvun lopulla. Ammattiyhdistysliike kutsui järjestelmää orjakontrahdeiksi. Näissä sopimuksissa työntekijä sitoutui olemaan kuulumatta Suomen Ammattijärjestön alaiseen ammattiyhdistykseen tai ”muuhun työrauhaa ja yhtiön etuja vahingoittavaan järjestöön” ja sai siitä hyvästä lupauksen määrätystä, yleensä kaiketi 10 prosentin suuruudesta palkanlisästä. Ainakin Yhtyneiden Paperitehtaiden kyseisissä sopimuksissa työntekijä myös sitoutui työtaistelun aikana ”suorittamaan kaikkia niitä töitä, joita hänelle voidaan antaa Yhtiön etujen turvaamiseksi ja tehtaan tuotannon ylläpitämiseksi”.⁶⁰

”Orjakontrahtijärjestelmän” yleistymisen paperiteollisuudessa oli osa työnantajien offensiivisia, jonka alkuna voidaan pitää paperiteollisuustyöväen maanlaajuisen lakkohankkeen murentumista keväällä 1927.⁶¹ Tamperelainen paperitehtailija Rafael Haarla kuitenkin toteutti ”voitto-osuusjärjestelmää” jo 1920-luvun alusta lähtien.⁶² Haar-

⁵⁹ Vrt. Nordbergin (1980, 318—) luku ”Tavoitteena luotettava ja tyytyväinen henkilökunta”.

⁶⁰ Sitaatit Paperiteollisuustyöväen liiton 7.2.1929 päivätyssä tiedonannossa ”Paperiteollisuustyöväki rikkurisopimuksia vastaan!” esitetystä ”työntekijäsopimuksen” mallista, jota Yhtyneet Paperitehtaat oli tarjonnut työläisilleen Myllykoskella, Simpeleellä ja Jämsänkoskella. Yksi kappale ko. tiedonantoa on liitteenä Paperiteollisuustyöväen liiton taloudenhoitajan Kaisa Hildénin kirjeessä 26.2.1929 sos.dem. puolueen ammattiyhdistysorganisaattorille Ernst Lähteelle. SDP:n kirjeenvaihto 1929 VIII ’Suom-Suot’ (TA). — Ks. myös Nordberg 1980, 330—333.

⁶¹ Ks. Kalela 1981, 137—142.

⁶² Paperityöläinen 2—3/1921 ”Raf. Haarlan paperinjalostustehdas Tampereella” (’Proletaari’).

lan yrityksessä tämä ”perhekapitalismin” repressiivinen muoto toteutui niin, että työväestön arvioitiin 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa sitoutuneen joissakin Haarlan tehtaissa ”viimeistä miestä myöten” tähän järjestelmään.⁶³ Paperiteollisuustyöväen liiton piirissä keväällä 1930 esitetyn arvion mukaan myös useissa muissa tehtaissa ammattityöntekijäin enemmistö oli allekirjoittanut ”orjakontrahdin”, eikä syynä ollut vain palkanlisän saaminen, vaan ennen kaikkea työpäikan säilyttäminen.⁶⁴ Järjestelmän yhteensopivuus vuonna 1922 säädetyn työsopimuslain kanssa oli kyseenalainen, mutta Haarla voitti oikeusjutun, jonka hän nosti paria ”orjakontrahdin” allekirjoittanutta ja voitto-osuuden nostanutta, mutta silti ammattiyhdistykseen liittyntä työläistään vastaan.⁶⁵

STK:n yhteyteen maaliskuussa 1928 perustettu työläistilasto-osasto pyrki yhtenäistämään yritysten työhönottokäytäntöä ja systematisoimaan työntekijäin valvontaa. Työläistilasto-osasto ryhtyi kortistomaan etenkin lakkoihin osallistuneita. Lähimpänä käytännöllisenä tavoitteena oli yhtenäistää työnantajien rintama niin, etteivät lakon-tai sulunalaiset työläiset voisi hakeutua työtaistelun ajaksi muihin töihin, kuten pitkien työtaistelujen yhteydessä tapahtui. Pidemmällä tähtäyksellä pyrittiin luomaan järjestelmä, joka antaisi siihen osallistuville yrityksille edellytykset ”muodostaa itselleen parhaan mahdollisen työntekijäjoukon” sekä ammattitaidon että ”työrauhan säilymi-sen” kannalta.⁶⁶

4.3.3. ”Työn vapaus”

Lakonmurtajaorganisaatio puolestaan merkitsi ”luotettavan” työvoimareservin luomista. Se tavallaan täydensi rakenteellisen työvoimareservin, tilapäistöillä eläneen väen, muodostamaa kilpailupainetta, joka jo itsessään heikensi työvoiman myyjien kollektiivisen toiminnan edellytyksiä.

Vuonna 1920 perustetun Yhtymä Vientirauhan puuhamiehiä ja pääasiallisia käyttäjiä olivat puunjalostusteollisuuden työnantajat ja lastauttajat⁶⁷, mutta se ryhtyi palvelemaan myös kotimarkkinateolli-

⁶³ Kuusi 1931, 241—242.

⁶⁴ Paperiteollisuustyöväen liiton toimikunnan ”vasemmistoryhmän” jäsenten D. Salosen, K. Tammen ja K. Kankarin kirje Tampereelta 20.4.1930 SAJ:lle. SAJ F 10 '1930' (TA).

⁶⁵ Kuusi 1931, 241—242; Oksanen 1957, 252—253; Paperityöläinen 3/1928 ”Haarla työläistensä toimintavapauden riistäjänä”.

⁶⁶ Mansner 1981, 296—300. Sitaatit työläistilasto-osastoa valmistellaan työryhmän ehdotuksesta.

⁶⁷ Helelä 1969, 86—89.

suuden aloja⁶⁸. Vientirauhan rekisteröimiä lakonmurtajia osallistui 1920-luvulla työtaistelujen ratkaisemiseen seuraavasti:

vuosi	värvättyjä lakonmurtajia	värväämättömiä lakonmurtajia
1920	1 946	..
1921	557	..
1922	1 310	..
1923	699	..
1924	207	..
1925	766	n. 400—500
1926	1 160	1 253
1927	907	1 753
1928	6 835	13 839
1929	665	..

(lähde: Helelä 1969, 140, 178, 254).

Vientirauhan tärkeimpänä toimintakohteena olivat satamien työtaistelut. Sysäyksen lakonmurtajaorganisaation perustamiselle antoivat vuoden 1919 satamalakot, ja Vientirauhan huippuvaihetta oli kesäkuussa 1928 alkaneen yleisen satamalakon aika. Satamiin sekä sahoille lakonmurtajajärjestelmä soveltui parhaiten. Näillä aloilla oli parhaat mahdollisuudet käyttää ammattitaidoltaan ruumiillisen voiman varassa ollutta rikkurityövoimaa. Ja nimenomaan satamissa töiden osittainen käynnissäpito oli paljon helpompaa kuin koneellisessa tuotantoprosessissa. Kuitenkin järjestö saattoi hoitaa sellaisiakin pikatilauksia kuin: ”Hetimit kolme sataa seppää Turkuun!”⁶⁹ Merkitykseltään vähäisemmäksi jäi lähinnä Paperi- ja puumassateollisuuden harjoittajain liiton toimesta vuonna 1922 — Varkauden tehtailla käydyin lakon jälkeen — perustettu lakonmurtajajärjestö Teknillisen Työn Turva.⁷⁰

Valtaosan työvoimastaan Vientirauha näyttää saaneen lisäansioiden tarpeessa olleen maatalousväestön piiristä. Pientilallisen poika lienee ollut melko tyypillinen rikkuri. Osa lakonmurtajista oli tilatonta maatalousväestöä, ja moni maatyömies tai metsätyömies jäikin pysyvästi töihin työpaikalle, jolle hän alkuaan oli tullut lakonmurtajana. Näin kävi nimenomaan pitkien lakkojen yhteydessä.⁷¹ Työpaikan saanti oli luultavasti etusijalla myös niillä Itä-Karjalan ja Inke-

⁶⁸ Puukari 1953, 63; Matti Luoma 1955, 83; Mansner 1981, 288.

⁶⁹ Siipi 1967b, 49.

⁷⁰ Mansner 1981, 292—293.

⁷¹ Mauno Koivisto 1956, 34; Helelä 1969, 88—89.

rin pakolaisilla, joista monet hakeutuivat tai ajautuivat lakonmurta-jiksi.⁷²

Lakonmurtajajärjestelmän merkitys ei rajoittunut vain siihen, että organisoidut rikkurit tulivat korvaamaan lakkolaisia. Vientirauhan värväämiä lakonmurtajia käytettiin etujoukkona, jonka perässä työmaalle uskaltautui organisoimatonta lakonmurtajatyövoimaa ja jonka avulla voitiin hajottaa lakkolaisrintamaa ja saada ”työnhaluisia”/”lakkopettureita” palaamaan töihin. Ja ammattiyhdistysliike joutui jo palkkaliikettä ja työtaistelua suunnitellessaan ottamaan huomioon mahdollisen rikkurityövoiman.⁷³

Julkilausuttu periaate, jonka mukaan Vientirauha mursi nimenomaan poliittisia lakkoja, ei käytännössä johtanut lakkojen luonteeseen erittelyyn. Vientirauhan johtaja Martti Pihkala myönsikin sen vaikeaksi, sillä ”vastapuoli saattoi poliittisenkin lakon maskeerata palkkalakoksi esittämällä suunnattomia palkkavaatimuksia”. Kuten Mauno Koivisto huomauttaa väitöskirjassaan, ”’kohtuuton’ ja usein myös poliittiseksi katsottu oli palkkavaatimus, joka meni yli sen, minkä Vientirauhaa ylläpitävät työnantajat pitivät kohtuullisena”.⁷⁴ Eikä rajausta poliittisiin lakkoihin sisältynytkään esimerkiksi sääntöehdotukseen, jonka Pihkala laati vuonna 1928, kun oli esillä ajatus lakonmurtajajärjestön rekisteröinnistä; näin suurta julkisuutta tosin päärahoittajat eivät organisaatiolle halunneet.⁷⁵

Organisointu, 1920-luvun lopulla joukkoliikkeen laajuuden saanut lakonmurto johtaa kysymään tuolloisen työnantajapolitiikan yhteiskunnallista legitimaatiota. Yhtä vähän kuin monet muutkaan työnantajapolitiikan muodot, myöskään lakonmurron organisointi ei ollut vuoden 1918 jälkeisen Suomen erikoisuus. Rikkurien haaliminen oli kaikkialla yhtä vanha ilmiö kuin lakkokin. Toiminta oli kuitenkin 1920-luvun Suomessa laajempaa, keskitetymppää ja tehokkaampaa kuin esimerkiksi Ruotsissa⁷⁶. Ylipäätään suomalaiset työnantajat

⁷² Vrt. esim. Pohjolan ammatillinen piirijärjestö/Paul Brander, Isak Heikka 18.1.1927 SAJ:lle; SAJ 26.1.1927 Pohjolan ammatilliselle piirijärjestölle (jälj.). SAJ F 4 'Pohjolan ammatillinen piirijärjestö, kirjeenvaihtoa 1922—1928' (TA); Aulis Alanen 1956, 54.

⁷³ Knoellinger 1959, 124; Helelä 1963, 52; Savola 1969, 115.

⁷⁴ Mauno Koivisto 1956, 33.

⁷⁵ Pihkalan sääntöehdotuksen mukaan järjestön nimeksi olisi tullut Työnvapauden liitto. Sen tarkoituksena olisi ollut ”edistää yhteistä hyvää turvaamalla työn vapautta ja työmiesten henkilökohtaista rauhaa ja koskemattomuutta, sekä hankkimalla työvoimaa sellaisille työmaille, jotka tavalla tai toisella ovat joutuneet lakon, saarron, peitetyn tai julkisen vainon t.m.s. alaiseksi ja joilla suoritettava työ on pidettävä yleisen kansallistalouden edun tai isänmaan turvallisuuden kannalta tarpeellisena”. Sääntöehdotus Vientirauhan vuosikokoukselle 27.4.1928, Pihkalan lähete kirje päivätty 23.4.1928. Martti Pihkalan kokoelma, kansio 3 (VA).

⁷⁶ Vrt. Flink 1978; Mansner 1981, 294.

kykenivät paljon vahvemmassa mielessä — ”hegemonisesti” — asettamaan yksilöllisen ”työnvapauden” palkkatyöläisintressien kollektiivista ajamista vastaan.

On huomattava, että tämä ei ollut lainsäädännön henki, ainakaan ennen vuonna 1930 säädettyä ns. työrauhalakia. Jäljempänä, käsiteltäessä vuosien 1918—1930 suomalaista valtiota, palataan 1920-luvun alkupuolen työläinsäädännön ”pariteetti-ideologiaan”⁷⁷ lähtökohtiin.

Työnantajakäytännön ja -ideologian suhde valtiolliseen yhteiskuntapolitiikkaan vaatisi sinänsä tutkimista. Palkkatyösuhteen kaikkea valtiollista sääntelyä työnantajien ei ollut mahdollista edes yrittää vastustaa. Vain parin vuoden ajan he onnistuivat jarruttamaan ja rajoittamaan kahdeksan tunnin työaikalain, vuoden 1917 joukkoliikkeen saavutuksen, voimaantuloa teollisuustöissä. STK:n keskeisiin tehtäviin kuului sosiaalista lainsäädäntöä koskevien lausuntojen antaminen viranomaisille sekä säädösten soveltamis- ja tulkitsemisohjeiden antaminen jäsenyrityksille.⁷⁸ Suomenkin työnantajat olivat edustettuina kansainvälistä sosiaalipolitiikkaa luoneen, vuonna 1919 perustetun Kansainvälisen työjärjestön toiminnassa. Se organisoitui valtion, työnantajien ja työntekijöiden edustusta edellyttäneen kolmiantaperiaatteen mukaan.⁷⁹ Ratkaiseva ero näyttää kuitenkin olleen suhtautumisessa niihin valtion toimiin, jotka sääntelivät yksityistä työsuhdetta, ja niihin, jotka loivat edellytyksiä työmarkkinasuhteiden kollektiiviselle institutionalisoinnille; viimeksi mainittuja työnantajat kavahtivat.⁸⁰

Kun suomalaiset työnantajat sanoivat, ettei ammattiyhdistysliikkeen kommunistisuus ja Neuvostoliiton naapuruus sallinut Suomessa samanlaisia kokeiluja kuin Skandinavian maissa⁸¹, monet muutoin ehkä neuvottelujen ja sopimusten kannalla olleet porvarit olivat samaa mieltä. Tämä ei kuitenkaan riittänyt selittämään sen sosiaaliliberaalisen vasta-argumentin voimattomuutta, jonka mukaan kieltäytymällä neuvotteluista ja sopimuksista työnantajat ylläpitivät ammattiyh-

⁷⁷ Käsitteestä ja sen soveltuvuudesta 1920-luvun alkupuolen työläinsäädäntöön ks. Bruun 1979, 112—118, 157—161.

⁷⁸ Mansner 1981, passim, erityisesti 460.

⁷⁹ Sama, 420—424.

⁸⁰ Esim. STK:n suhtautumisesta vuonna 1923 hyväksyttyyn ja vuonna 1924 voimaantuneeseen työehtosopimuslakiin ks. sama, 324—326.

⁸¹ Teollisuuslehti 12/1928 ”Työehtosopimus”. — Työehtosopimusten vaaroista Suomen oloissa jopa maan turvallisuudelle puhui myös P.H. Norrmén pohjoismaisessa työnantajakokouksessa 1929. Helelä 1969, 211—212. — Suomalaisen työnantajien taipumattomuus kuitenkin herätti tyytymättömyyttä etenkin ruotsalaisissa kolleegoissa, joiden yritysten kilpailukyky suomalaisyritysten alemmat palkkakustannukset heikensivät. Vuosien 1928—1929 satamalakon aikaisesta ristiriidasta Suomen ja Ruotsin työnantajien keskusjärjestöjen välillä ks. Mansner 1981, 370—372.

distysliikkeen radikaalisuutta⁸². Työnantajakäytännön yhteiskunnallinen legitimaatio voidaankin palauttaa syvemmälle siihen hyväksyntään, jonka ajatus ”työnvapaudesta” ja ”työnhalusta” yhteiskuntajärjestyksen ja kansallisen olemassaolon perustuksena sai osakseen. Työnvapauden ja työnhalun ruumiillistuma taas oli itsenäinen talonpoika, jonka varaan suomalais-kansallinen yhteiskuntanäkemyks koettiin yhteiskuntarauhaa palauttaa.

Päätelmä jää vielä tässä, ennen suomalaisen valtion pohdintaa, alustavaksi esiinnostoksi. Olennaista joka tapauksessa on, että työmarkkinaristiriidat saivat kokonaisyhteiskunnallisen, poliittisen sisälön. Ei ole mitään syytä olla ottamatta vakavasti sitä työnantajien ja rikkurivärvärien näkemystä, että lakot ja yleensä ammattiyhdistysliikkeen toiminta olivat yhteiskunnanvastaista poliittista työtä. Vaikka työnantajat epäilemättä pyrkivät ja pystyivät käyttämään tätä argumenttiaan tietoisesti ammattiyhdistysliikettä vastaan, ammattiyhdistystoiminta myös näyttäytyi työnantajille poliittisena ja lakot kiihotuksen tuloksina. Ja työnantajien näkemys välitti todellisia piirteitä vuosien 1918—1930 suomalaisesta ammattiyhdistysliikkeestä.

4.4. Ammattiyhdistysliikkeen aktionistisuus ja poliittisuus

4.4.1. Kiihotus ja sääntely

Ammattiyhdistystoiminta oli vuosien 1918—1930 Suomessa sisäisiltä ehdoiltaan aktionistista ja poliittista. Se jo sinänsä suuntautui työmarkkinasuhteiden vallitsevia muotoja ja niitä legitimoivaa ideologiaa vastaan.

Aktionistisuus ei merkinnyt, että vuosien 1918—1930 työmarkkinasuhteet olisivat olleet kansainvälisessä vertailussa tai historiallisessa katsannossa poikkeuksellisen rauhattomat. Lakkoihin vuosittain osallistuneiden määrä (taulukko 6) edusti suhteellisen vähäistä osaa teollisuuden työntekijämäärästä, puhumattakaan palkkatyöläisten kokonaismäärästä. Esimerkiksi menetettyjen työpäivien määrä suhteessa teollisuuden työntekijämäärään oli Ruotsissa ja Norjassa 1920-luvulla korkeampi. Työehtosopimukset eivät suinkaan lakkauttaneet työ-

⁸² Tämän kannan yhtenä jyrkimpänä ilmauksena ks. Turun Sanomat 18.6.1928 ”Periaate, jonka kieltäminen on maallemme häpeäksi”.

Taulukko 6. Työnseisaukset Suomessa vuosina 1919—1930

Vuosi	Työnseisaukset	Työnseisausten alaiset työntekijät ¹	Työnseisausten alaiset työntekijät työnseisausta kohti	Menetetty työpäivät ²	Menetetty työpäivät työnseisausten alaista työntekijää kohti
1919	39	4 065	104	160 130	39.4
1920	146	21 001	144	455 588	21.7
1921	76	6 251	82	119 868	19.2
1922	53	9 840	186	252 374	25.6
1923	50	7 588	152	261 474	34.5
1924	31	3 051	98	51 049	16.7
1925	38	2 921	77	113 020	38.7
1926	72	10 230	142	386 355	37.8
1927	79	13 368	169	1 528 182	114.3
1928	71	27 226	383	502 236	18.4
1929	26	2 443	94	74 887	30.7
1930	11	1 673	152	12 120	7.2

¹ Työnseisausten alaisten työntekijäin korkeimmat lukumäärät työnseisausten aikana.

² Menetettyjen työpäivien laskentatapa muuttui vuonna 1928. Aikaisemmin kerrottiin työnseisauksen kesto (arkipäivien määrä) sen alaisten työntekijäin lukumäärällä, mutta vuodesta 1928 lähtien on perustana käytetty työnseisauksen vuoksi täyttämättä olleiden työpaikkojen lukua. Vanhan laskennan mukainen luku on liian suuri niissä tavanomaisissa tapauksissa, joissa työnantaja käytti lakonmurtajia tai joissa osa lakkolaisista palasi kesken lakon töihin.

Lähde: Sosialinen Aikakauskirja 1920—1931.

taisteluja. Norjassa oli menetettyjen työpäivien määrä korkeampi kuin Suomessa myös suhteutettuna ammatillisesti järjestäytyneiden määrään.¹

Aktionistista kaksikymmenluvun ammattiyhdistystoiminta oli pikemmin siinä mielessä, että se oli yhteenliittymistä, valmistautumista ja vahvistautumista sellaisen tilanteen varalle, jossa tulisi mahdolliseksi joukkovoimaan tukeutuva aktio eli ”palkkaliike” ja tarvittaessa työtaistelu. Ammattijärjestön ja liittojen tehtäväksi lankesi työläisten ”kiihottaminen” rikkomaan työnantajan ja työntekijän kahdenvälistä suhdetta. Niiden agitaatiossa eli ”kehoitustyössä”² järjes-

¹ Tark. ks. Helelä 1969, 32—38.

² KS. SAJ:n ed.kok. 25—29.5.1920, alustukset, 31—34. — Ammattijärjestön vuoden 1920 edustajakokouksen päätöksissä liittojen ja keskusjärjestön työnjakoa linjattiin niin, että valistustyön johto keskitettiin Ammattijärjestölle, kun taas työtaistelujen johto ja sääntely määrättiin ensi sijassa liittojen tehtäväksi. Sama, pk., 180—183, sekä jäljempänä s. 341.

täytyminen ja taisteluvoima samastuivat³. Usein toiminta kuitenkin jäi varautumiseen ja valmistautumiseen: järjestäytyneisyys pysyi liian heikkona tulokselliseen aktioon, mikä vuorostaan vähensi halukkuutta järjestäytyä ja pysyä järjestössä. Ammattiyhdistysliikkeen heikentyminen tai voimistuminen oli tällä tavoin kumulatiivinen, itseään vahvistava prosessi. Sen suunta oli suuresti riippuvainen talouden suhdanne- ja kausivaihteluista.

Mahdollisuudet asettaa ja ajaa kollektiivisia vaatimuksia ja murtaa työnantajien yksipuolista työehtojen määräysvaltaa saattoivat avautua lähinnä noususuhdanteessa.⁴ Erikoislaatuksella tavalla ammattiyhdistystoiminnan aktionistinen luonne ilmeni vuonna 1920. Noususuhdanteeseen ja työvoiman kysynnän nopeaan kasvuun liittyi inflaatio ja vielä jatkunut tavarapula, ja palkkatyösuhteen ristiriitojen kokemisessa oli vahvasti poliittinen, kansainvälistynyt ulottuvuus. Sosiaalisen ja poliittisen kokemuksen yhteys näkyi työtaisteiluissa, joissa oli äkillisen spontaanisuuden piirteitä.⁵ Vuosien 1926—1928 noususuhdanteen suuret työtaistelut taas olivat tulosta monessa tapauksessa jo pitkään hautuneesta suunnitelmasta, jonka toteuttamisen suotuisa työmarkkinatilanne teki mahdolliseksi.⁶

Noususuhdanteessa tuli selvästi esiin myös järjestäytymisen ja lakokäilykehinnän riippuvuus. Tässä ei ollut kysymys pelkästään siitä Timo Toivosen väitöskirjassaan esittämästä pintapuolisesta johtopäätöksestä, että ammattiyhdistysliikkeen voimistuminen lisää lakkoja⁷. Ensiksikään riippuvuus ei ollut vain ulkoinen kausaalisuhde, vaan järjestäytymistä pyrittiin kohottamaan erityisesti juuri palkkaliikkeen ja työtaisteluun valmistauduttaessa.⁸ Toiseksi, paitsi että järjestäytymisen kasvu vahvisti työtaistelujen edellytyksiä, palkkaliikkeet ja lakot organisoivat työläisiä.

Kollektiiviset aktiot eivät silti voineet tukeutua vain järjestäytyneisiin. Ne vaativat ammatillisten järjestöjen auktoriteettia myös järjes-

³ Kuvaavaa kyllä, etenkin sellaisilla aloilla kuin kutoma- ja paperiteollisuudessa, joissa työnantajien ylivalta oli vahva ja työtaistelut harvinaisia, liitot perustelivat järjestäytymistä viittaamalla tulevaan "lopulliseen" läpimurtotaisteluun. Ks. jäljempänä s. 176—180.

⁴ Vrt. Helelä 1963, 121—122.

⁵ Tark. ks. Kettunen 1979, 159—165.

⁶ Sama, 170—188.

⁷ Ks. Toivonen 1972, 60—62, 130—141, 191.

⁸ Esim. Mansner (1981, 279) päättelee, että ammatillisen järjestön jäsenmäärän nopea kasvu oli 1920-luvulla "lakkoherkkyyttä lisäävä tekijä". Tällöin hän tulee pitäneeksi jäsenmäärää "lakkoherkkyyden" ulkoisena syynä eikä ota huomioon, että jäsenmäärän nopea kasvu oli usein tulosta pyrkimyksestä luoda palkkaliikkeen ja mahdollisen lakon edellytyksiä. Esim. silmäys Paperityöläisen numeroihin ennen toukokuussa 1927 alkavaksi suunniteltua maanlaajuista lakkoa tai Kuljetustyöläisen numeroihin ennen kesäkuussa 1928 alkanutta suurta satamalakkoa osoittaa tämän.

Taulukko 7. Työläisten ammattiyhdistysliikkeen jäsenmäärä, järjestäytyneiden teollisuustyöläisten määrä sekä teollisuustyöläisten järjestäytymisaste 1919—1930

Vuosi	Ammattiyhdistysliikkeen jäsenmäärä ¹	Järjestäytyneitä teollisuustyöläisiä ²	Teollisuustyöläisten järjestäytymisaste ³
1919	40 677	27 000	23
1920	59 470	39 000	27
1921	48 589	32 000	22
1922	48 176	31 000	19
1923	48 146	30 000	17
1924	47 312	30 000	18
1925	50 472	32 000	19
1926	62 058	39 000	22
1927	75 846	48 000	25
1928	90 231	56 000	26
1929	76 657	43 000	21
1930	18 620	14 000	8

¹ Vuosilta 1919—1928 SAJ:n jäsenmäärä; vuodelta 1929 SAJ:n, siitä eronneen Kutomateollisuustyövän liiton sekä SAJ:n liitoista irtautuneiden sosialidemokraattien perustaman Työläisliiton yhteenlaskettu jäsenmäärä; vuodelta 1930 SAK:n ja sen ulkopuolella vielä olleen Kirjatyöntekijäin liiton yhteenlaskettu jäsenmäärä.

² Luvut jäävät välttämättä arviolaskelmiksi. Liittojen rajat eivät noudattaneet virallisissa tilastoissa käytettyjä teollisuuden ja muiden elinkeinojen rajoja, saati että yksityiset jäsenet olisivat selkeästi ryhmittyneet näiden rajojen mukaan. Sitä paitsi ammattiyhdistysliikkeen organisaatio oli 1920-luvun alkupuolella jatkuvassa muutostilassa. Seuraavien liittojen jäsenmäärät on otettu mukaan kokonaan: Lasiteollisuustyövän liitto 1919—1930, Sahateollisuustyövän liitto 1919—1921, Puuteollisuustyövän liitto 1925—1929, Paperiteollisuustyövän liitto 1919—1929, Selluloosa- ja paperityöntekijäin liitto 1930, Jalometallityöntekijäin liitto 1919—1930, Leipomotyöntekijäin liitto 1919—1920, Elintarviketeollisuustyöntekijäin liitto/ Ravinto- ja nautintoainetyövän liitto 1919—1930, Sahateollisuustyövän liitto 1919—1921, Puuteollisuustyövän liitto 1925—1929, Paperiteollisuustyövän liitto 1919—1929, Selluloosa- ja paperityöntekijäin liitto 1930, Jalometallityöntekijäin liitto 1919—1930, Leipomotyöntekijäin liitto 1919—1920, Elintarviketeollisuustyöntekijäin liitto/ Ravinto- ja nautintoainetyövän liitto 1921—1929, Kutomateollisuustyövän liitto 1919—1930, Metalliteollipaja- ja varikotyöläisiin (Riihinen — Hentilä — Roos I 1975, 302—303, 313); vuonna 1930 perustetun Rautatieläisten liiton jäsenistä oli ko. vuoden lopussa konepajatyöläisiä 644 (sama II, 40), mikä on sisällytetty vuoden 1930 järjestäytyneiden teollisuustyöläisten lukuun. Puutyöntekijäin liiton jäsenmäärästä 1919—1924 on otettu mukaan puolet; toinen puoli jäsenistä oli rakennustyöväestöön kuuluvia kirvesmiehiä (Salomaa 1959, 158; Reuna 1984, 416). Tehdas- ja sekatyövän liitosta 1919—1921 on niin ikään arvioitu puolet teollisuustyöläisiksi, samoin Saha-, kuljetus- ja sekatyövän liitosta 1922—1924. Puolet on laskettu mukaan myös teollisuuden ja rakennusalan rajamaille sijoittuneesta Kivityöntekijäin liiton jäsenistöstä 1919—1924. Kiviteollisuuden ja muun rakennusaineteollisuuden työntekijäin oli vuodesta 1925 lähtien määrä kuulua Rakennustyövän liittoon; heidän määränsä kyseisen liiton jäsenkunnassa on tässä karkeasti arvioitu 1 000:ksi vuosina 1925—1926 ja 2 000:ksi vuosina 1927—1929. Arvio saattaa olla alhainen, mutta toisaalta esimerkiksi Puuteollisuustyövän liiton jäsenmäärästä ei ole tässä yritettykään erotella niitä, jotka osittain tai kokonaan elivät muulla kuin teollisuustyöllä (metsätöillä, rakennus-

töillä, lastaustöillä). Tästä koituvaa virhettä tasapainottaa kyllä jonkin verran jo se, että esimerkiksi Maatyöväen liittoon ja Kuljetustyöläisten liittoon kuului myös teollisuustyötä ainakin kausittain tekeviä, jotka jäävät laskelman ulkopuolelle. Työläisliiton toimintakertomuksen perusteella on sen vuoden 1929 lopun jäsenmäärästä (3 215) arvioitu teollisuustyöläisiksi 2 400 ja vuoden 1930 lopun jäsenmäärästä (9 601, SAK:n vuosikirjan mukaan 8 403) 6 500.

Ala-Kapeen — Valkosen (1982, 616, 618, 657) luvut ja laskentaperusteet ovat vuosien 1919—1928 osalta lähellä tässä esitettyjä; niiden pieni eroavuus näyttää johtuvan kivityöntekijäin jättämisestä kokonaan teollisuustyöväestön ulkopuolelle. Helelän (1963, 131) luvut sen sijaan ovat etenkin 1920-luvun alkuvuosien osalta pienempiä. Esimerkiksi vuodelta 1920 hän on mahdollisesti kokonaan sivuuttanut Tehdas- ja sekatyöväen liiton.

- ³ Tässä esitetty järjestäytyneiden teollisuustyöläisten määrä prosentteina taulukossa 4 (s. 116) esitetystä varsinaisen teollisuuden ja teollisen käsityön yhteenlasketusta työntekijämäärästä.

Lähteet: SAJ:n toim.kert. 1919—1929; SAK:n vuosikirja 1931; Suomen kutomateollisuustyöväen liiton tilikertomus v. 1929 ja jäsentaulukko; Suomen työläisliiton toim.kert. 1929—1930 (TA); Suonoja 1977, 300; Reino Hjerpe ym. 1976, liitetaulukot 6 ja 18; viitteessä 2 mainitut tutkimukset.

täytymättömien keskuudessa. Järjestäytyneiden osuus oli vuosina 1919—1930 noin 50—60 prosenttia niiden työnseisausten alaisista työntekijöistä, joista on järjestäytyneisyyttä koskevia tietoja.⁹ Tämä oli joka tapauksessa selvästi korkeampi kuin teollisuustyöläisten keskimääräinen järjestäytymisaste, joka korkeimmillaankin (vuonna 1920 ja vuonna 1928) ylitti niukasti 25 prosenttia (taulukko 7).

Järjestäytyneisyyden riippuvuus kollektiivisista aktioista osaltaan myötävaikutti jäsenistön epävakaisuuteen. Tuntuva osa ammattiyhdistysliikkeen jäsenistä oli jatkuvasti niitä, jotka olivat liittyneet järjestöön palkkaliikkeen yhteydessä, mutta eivät kovinkaan pitkään sen jälkeen pysyneet mukana, varsinkaan jos palkkaliike oli kuivunut kokoon tai työtaistelu oli päättynyt tappioon. Suuri ”jäsenkierto”¹⁰ oli tutkittavan ajanjakson ammattiyhdistysliikkeelle ominaista (taulukko 8).

Teknologista kehittymättömyyttä sekä tuotannon sidonnaisuutta luonnonolosuhteisiin ilmentäneet vuotuiset kausivaihtelut¹¹ lisäsivät ammatillisen järjestäytymisen epävakautta. Kausiluonteisilla aloilla

⁹ Lakonalaisten työläisten järjestäytyneisyyttä koskevat tiedot lisääntyvät 1920-luvun loppua kohti. Sosiaalisen Aikakauskirjan julkaisemassa työnseisaustilastossa on vuodelta 1925—1928 järjestäytyneisyyttä koskeva tieto 68 prosentista työnseisauksista. Näiden työnseisausten alaisten työntekijäin osuus oli 80 prosenttia kaikista työnseisausten alaisista työntekijöistä. Helelä 1969, 36.

¹⁰ Sama, 172. — ”Avonaisen nuotanperän” kokemisesta ongelmana ks. esim. SAJ:n/Edvard Huttunen, E. K. Louhikko kiertokirje n:o 12/33 16.12.1925 liittotoimikunnille. SAJ D 6 ’Kiertokirjeitä’ (TA).

¹¹ Ks. esim. Siipi 1967b, 60—61; Snellman 1914, 75.

Taulukko 8. Suomen Ammattijärjestön liittoihin liittyneet ja niistä eronneet prosentteina edellisen vuoden jäsenmäärästä¹ sekä jäsenmäärän vuotuinen nettomuutos 1920—1929

Vuosi	Liittyneet prosentteina edellisvuoden jäsenmäärästä	Eronneet prosentteina edellisvuoden jäsenmäärästä	Nettomuutos prosentteina
1920 ²	66	25	+ 46
1921	16	34	- 18
1922	- 1
1923	18	18	- 0
1924	14	16	- 2
1925	27	20	+ 7
1926	41	19	+ 23
1927	54	31	+ 22
1928	42	24	+ 19
1929	17	32 ³	- 15

¹ Tosiasiassa liittyneiden ja eronneiden osuudet olivat tässä esitettäviä suurempia, sillä kaikki liitot eivät heidän määriään joka vuosi ilmoittaneet Ammattijärjestölle. Ammattijärjestön toimintakertomuksissa mainitut jäsenmäärät perustuvat liittojen jäsenmaksutilityksiin, eronneita ja liittyneitä koskevat tiedot taas niiden ilmoituksiin. Niiden liittojen osalta, joista ilmoitusta ei ollut tehty, nettomuutos on SAJ:n tilastoissa laskettu eronneiden tai liittyneiden kokonaismäärään. — On mahdollista, että liittyneissä ja eronneissa oli samoja henkilöitä, niitä jotka vuoden kuluessa olivat ensin liittyneet ja sitten pian eronneet tai eronneet ja uudelleen liittyneet.

² Osastojen ja liittojen ilmoituksiin perustuva nettolisäys on pienempi kuin jäsenmaksutilityksiin perustuva. Ks. viite 1.

³ SAJ:n tilaston ilmoittamasta eronneiden määrästä on tässä vähennetty Kutomateollisuustyöväen liiton ja Työläisliiton vuoden 1929 lopun jäsenmäärät. Ero Ammattijärjestöstä ei niiden osalta merkinnyt ammatillisen järjestäytyneisyyden katkeamista. Ks. taulukon 7 alaviite 1.

Lähteet: SAJ:n toim.kert. 1919—1929; Suomen kutomateollisuustyöväen liiton tilikertomus v. 1929 ja jäsentaulukko; Suomen työläisliiton toim.kert. 1929 (TA).

— rakennuksilla, satamissa, sahoilla ja tietenkin metsä- ja uittotöissä — vain harvat työskentelivät pysyvästi samalla ammattialalla taikka saman työnantajan palveluksessa.¹² Työhaun kausikierto kylläkin loi omalla tavallaan säännönmukaisen ja kollektiivisen tulkinta-

¹² Esimerkiksi Pohjanlahden perukoiden rannikkoseutujen olosuhteista kerrottiin: "On harvoja työläisiä, jotka työskentelevät samalla alalla. Esim. toiset työskentelevät metsätöissä osaksi, toisen osan vuodesta teollisuustyössä sahoilla, kesällä lastaustöissä, jopa metalliteollisuustöissä apulaisina, rakennustöissä j.n.e. Työnantajilla on nykyisin tilaisuus käyttää hyväkseen sitä kiertokulkua eri työmailla mikä tapahtuu siellä pohjoisessa." SAJ:n ed.kok. 25—29.5.1920, 45 (A. Rytkönen).

kehityksen kokemuksille ja intresseille.¹³ Huomattava osa sesonkityövoimasta oli kuitenkin vaikeasti organisoitavaa, sivuansioita hakevaa maatalousväestöä.

Mutta suotuisan suhdanteen vallitessa syntyivät juuri huippusesongin alkaessa myös edellytykset yhteisten palkkavaatimusten esittämiselle ja ajamiselle. Keväisin työvoiman kysyntä oli yleisesti ottaen korkeimmillaan. Työtaistelujen alkamisen vuotuinen huippukohta ajoittuikin toukokuulle¹⁴. Kausivaihteluissa työmarkkinoiden paikalliset erityispiirteet korostuivat, ja huippusesongin yhteydessä palkkaliikkeen edellytykset kehittyivät siten, että tilanne vaati nopeita paikallisia ratkaisuja. Valtakunnallisten organisaatioiden, liittojen ja Ammattijärjestön, johtoelimille jäi lähinnä palkkaliikkeiden ja lakko-ohjelmien koordinointi- ja valvontatehtävä. Melko tavallisia olivat Ammattijärjestön johtoehtimien paimenkirjeet, joissa teroitettiin sääntöjen edellyttämää lupamenettelyä palkkaliikkeitä ja lakkoja aloitettaessa. Liittoja saatettiin kehottaa valvomaan, ettei yhtä aikaa päästettäisi alkamaan liian monta työtaistelua.¹⁵

Taisteluun ryhdyttäessä oli otettava lukuun työnantajien mahdollisuudet joko laajentaa sitä työsulun avulla yli ammatillisten järjestöjen yleensä vähäisten voimavarojen tai turvautua rikkureihin. Niilläkin aloilla, joilla kausivaihtelut olivat vähäisiä, kevätkesä oli palkkaliikkeelle edullisinta aikaa siksi, että rikkurityövoimaa oli silloin vaikeinta saada. Lähes yhtä tärkeätä oli, että silloin lakkolaisilla oli parhaat mahdollisuudet hakeutua työtaistelun ajaksi muihin töihin. Tämä menettely oli tarpeen ja tavallinen pitkissä lakoissa; lakkoavustukset olivat yleensä pieniä eikä niitä riittänyt kaikille.¹⁶ Työvoiman suuren kysynnän vaiheissa työnantajien keskinäinen valvonta ja solidaarisuus ei riittänyt estämään lakkolaisten tilapäistä työnsaantia muualta.¹⁷ Pitkissä näännytystaisteluissa, jollaisiksi nimenomaan 1920-luvun lopun monet työtaistelut muodostuivat, kokoonkuivumisen vaara oli kuitenkin suuri. Pahimmassa tapauksessa rikkurit vähi-

¹³ Tämän kuvauksena ks. esim. Lahdenmäki 1937. — Pohjolan metsätyöläisten ”säännöllisestä” kausikierrosta ks. Kara 1924.

¹⁴ Helelä 1969, 42. — Tähän vaikutti myös se, että työehtosopimusten voimassaolo päättyi melko usein juuri toukokuun alussa. Ks. esim. SAJ:n toim.kert. 1926, 66—67; SAJ:n toim.kert. 1929, 31.

¹⁵ Näin esim. keväällä 1928 ennen satamalakon alkamista. SAJ:n tpsk. 24.5.1928 (TA); SAJ:n tpsk./Matti Paasivuori. Frans Hiilos 25.5.1928 liittotoimikunnille (jälj.). SAJ D 6 'Kiertokirjeitä' (TA). Ks. myös jäljempänä s. 164, 357—358.

¹⁶ Esim. metallisulun yhteydestä ks. Suomen metalliteollisuustyöntekijäin liitto/Artturi Virta 14.7.1927 SAJ:lle sekä saman liiton/Artturi Virta, Yrjö Lehtinen kiertokirje n:o 12/27 4.7.1927. SAJ F 1 'Metallityöläiset kirjeenvaihtoa 1923—1928' (TA). Ks. myös Teräs 1985, 147.

¹⁷ Tämä asiointila oli välttämänä pontimena STK:n työläistilasto-osaston perustamiselle 1928. Mansner 1981, 296—299.

tellen pysyvästi korvasivat huomattavan osan entisestä työvoimasta.¹⁸ Näin kävi esimerkiksi Lohjan kalkkitehtaan lakossa 1927 ja Nokian kumitehtaan ja Hyvinkään kutomatehtaan lakoiissa vuonna 1928.¹⁹

Pitkissä ja laajoissa työtaisteluissa liittojen omat varat olivat lakkoavustuksiin täysin riittämättömät. Suuret työtaistelut, etenkin metalliteollisuuden työsulku toukokuusta joulukuuhun 1927 ja satamalakko kesäkuusta 1928 huhtikuuhun 1929, olivat mahdollisia vain kansainvälisen tuen turvin. Yleensä valtaosa avusta saatiin pohjoismaisilta veljesliitoilta, metallisulussa kuitenkin yli puolet Neuvostoliiton ammattiyhdistysliikkeeltä.²⁰

Liittojen kansainväliset yhteydet olivatkin suurten työtaistelujen onnistumiselle tärkeämmät kuin niiden Ammattijärjestö-yhteys. Palkkaliikkeiden ja lakkojen johto myös kuului ensi sijassa liitoille; Ammattijärjestön avustusvelvollisuutta ja sääntelyvaltaa rajoitettiin liittojen hyväksi 1920-luvun alussa²¹. Silti Ammattijärjestön sääntelytehtävällä oli sijansa ammattiyhdistysliikkeen toimintarakenteissa. Työtaistelu saattoi koskea monen liiton alaisia työläisiä. Sitä paitsi Ammattijärjestön tehtäväksi lankesi valvoa, ettei samanaikaisesti käynnistynyt suuria työtaisteluja liian monella alalla. Ammattijärjestön omia tai yleensä kotimaisia avustusvaroja oli säännösteltävä. Ja lakkolaisten yhteismäärän päästäminen kovin suureksi²² uhkasi myös lakkoavustuksille rinnakkaista pitkän työtaistelun edellytystä, nimitäin tilapäistöiden löytämistä lakon ajaksi.

Ammattijärjestön sääntelytehtävä ajankohtaistui eritoten vuosien 1926—1929 työtaisteluhankkeissa. Näissä oli uutta niiden laajuus, ne ylittivät paikalliset rajat. Vielä Ammattijärjestön vuoden 1923 edustajakokouksessa oli epäilty maanlaajuisten työtaistelujen mahdollisuuksia ”työläisten nykyisillä voimasuhteilla”²³. Vuosikymmenen puolivälissä alkanut noususuhdanne ja järjestäytyneisyyden kohoami-

¹⁸ Vrt. Suomen Sosialidemokraatti 20.1.1929 ”Koti- ja ulkomaan ammatillisia kysymyksiä v. 1928” (ko. artikkeli oli Työväen sanomalehtien tietotoimiston TST:n kiertoartikkeli; ks. sen jälj., SAJ F 14 (TA)).

¹⁹ Lohjan lakosta erityisesti: ”Strejken vid Lojo Kalkverk Aktiebolag år 1927” (Peter Forsström). Liitteenä Yhtymä Vientirauhan vuosikokouspöytäkirjassa 27.4.1928. Martti Pihkalan kokoelma, kansio 3 (VA); Nokian lakosta: Lovio 1984, nä s. 391—392, Hyvinkään lakosta: Suomen kutomateollisuustyöväen liiton toim.kert. 1928—1929, 12—29; Syrjänen 1931, 81—84; Matti Luoma 1955, 100—103.

²⁰ Kettunen 1979, 181—182, 185.

²¹ Ks. tark. luku 7.1.2.

²² Esim. asettuessaan 17.6.1927, metallisulun alettua, vastustamaan uusien lakkojen aloittamista SAJ:n toimeenpaneva valiokunta katsoi, että sillä hetkellä työtaisteluissa olleiden työläisten määrä, noin 12 000, oli ”Suomen oloissa valtavan suuri”. Pk. (TA).

²³ SAJ:n ed.kok. 21—25.5.1923, alustukset, 44, pk., 44. Ks. myös Puutyöläinen 2/1927 ”Liiton edustajakokousasioista keskustelemaan” (A.H(einöne)-n).

nen tekivät mahdolliseksi yrittää ratkaisevasti entistä laajempia hyökkäyksiä.

Kesän 1926 suurin työtaistelu, Kemi-yhtiön saha- ja lautatarhatyöläisten lakko, johon pohjoisimpien satamien työläiset yhtyivät, syntyi ilman asianmukaista ilmoitus- ja lupamenettelyä. Ammattijärjestö, kuten lehtiensä kautta työväenliikkeen molemmat pääsuunnatkin, asettui silti selvästi tukemaan lakkoa. Liittojen — ensinnä Puuteollisuustyöväen liiton, sitten myös Kuljetustyöläisten liiton — keskitettyyn johtoon lakko kuitenkin piti saattaa ja oli koetettava saada neuvotteluyhteys työnantajiin.²⁴ Sahatyöläisten lakon tulos oli voitollinen, työnantajapuoli joutui taipumaan neuvotteluihin ja palkankorotukseen, satamatyöläisten taistelu sen sijaan päättyi neuvotteluista kieltäytyneiden lastauttajien voittoon.²⁵

Selvemmin Ammattijärjestön sääntelytehtävä näkyi keväällä 1927. Maanlaajuisiin lakkoihin olivat ryhtymässä paperityöläiset ja satamatyöläiset, ja Pohjois-Suomen sahoille suunniteltiin työtaistelua. Myöntäessään Paperiteollisuustyöväen liitolle luvan lakkoon yleisen palkankorotuksen ja työehtosopimuksen puolesta Ammattijärjestön toimikunta 30.3. kielsi muita liittoja aloittamasta ”suurempia työtaisteluja” ennen kuin paperiteollisuuden palkkaliike selviäisi.²⁶ Työnantajien tehokkaiden vastatoimien tuloksena paperityöläisten lakon ennestäänkin epävarmat onnistumismahdollisuudet²⁷ kuitenkin huononi

²⁴ Saatuaan Puuteollisuustyöväen liiton puheenjohtajan Nestori Arosen selostuksen lakon alkamisesta SAJ:n toimeenpanevan valiokunnan jäsenet, etunenässä järjestön varapuheenjohtaja ja Kuljetustyöläisten liiton puheenjohtaja Edvard Jokela, joka kuului johtaviin kommunistisiin ammattiyhdistysmiehiin, ”arvostelivat ankarasti” Puuteollisuustyöväen liittoa siitä, että ”näin valtava taistelu oli päässyt syntymään ilman, että liitto ja Ammattijärjestö olisivat voineet käsitellä asiaa ja siihen lähemmin tutustua”. Valiokunta päätti ”ryhtyä tarmokkaisiin toimenpiteisiin saadakseen neuvottelut käyntiin, jos se suinkin on mahdollista”. SAJ:n tpvk. 5.7.1926 (TA). Ks. myös sama 8.7.1926 (TA). — Osoituksina työväenlehtien tuesta lakolle: Pohjolan Työmies 3.7.1926 ”Pohjolan suuri työtaistelu”; Suomen Sosialidemokraatti 16.7.1926; Työväenjärjestöjen Tiedonantaja 5.7.1926 ”Kamppailu Pohjolassa”.

²⁵ Suomen kuljetustyöläisten liiton toim.kert. 1926, 11—15; Suomen puuteollisuustyöväen liiton toim.kert. 1926, 3—4; SAJ:n toim.kert. 1926, 26—32; Helelä 1969, 193—195; Reuna 1984, 479—480; Hakalehto 1966, 292—293. — Se, että sahatyöläiset lopettivat lakon ennen satamatyöläisiä, aiheutti viimeksi mainittujen keskuudessa arvostelua, joka kohdistui varsinkin Puuteollisuustyöväen liiton johtoon. Ks. E. Jokela Kemistä 30.7.1926 SAJ:lle. SAJ F 1 ’Puutyöntekijät, kirjeenvaihtoa 1923—1928’; Isak Heikan Oulussa 28.8.1926 päivätty käsikirjoitus ”Katsaus Pohjolan suuren työtaistelun syntyyn, sen vaiheisiin ja päättymiseen”. SAJ F 1 ’Puutyöntekijät, kirjeenvaihtoa 1923—1928’ (vuoden 1927 kirjeiden joukossa) (TA).

²⁶ SAJ:n toimik. 30.3.1927 (TA).

²⁷ Keväällä 1926 Paperiteollisuustyöväen liitto jo sai Ammattijärjestön alustavan suostumuksen uhkavaatimuksen esittämiseen. Liittotoimikunta kuitenkin lykkäsi asian seuraavaan kevääseen, osaksi heikkoon järjestäytyneisyyteen vedoten, osaksi sen vuoksi, että alan pohjoismaisten liittojen yhteistyöorganisaatio halusi keskittää voimat ensiksi Norjan paperityöläisten taistelun tukemiseen. SAJ:n tpvk. 31.5.1926; sama 5.8.1926 (TA); Suomen paperiteollisuustyöväen liiton toim.kert. 1926, 6—7.

vat. Tannerin sosialidemokraattisen hallituksen välitysyrietykset tekivät johtopäätösten teon liiton johdolle helpommaksi. Lakko, jonka valmisteluja voitiin aiheellisesti arvostella, peruuntui.²⁸ Sen sijaan metalliteollisuudessa alkoi toukokuussa suurtaistelu; se näyttää ammattiyhdistysliikkeessä osaltaan vahvistaneen käsityksiä paperityöläisten lakon peruutuspäätöksen oikeellisuudesta.²⁹ Metalliteollisuuden työnantajaliitto julisti jäsenyrityksiään koskeneen työsulun. Välittömänä aiheena olivat lakot Crichton-Vulcan Oy:n telakalla ja Axel Sjöholm Oy:n konepajalla Turussa, mutta taistelu oli vahvasti periaatteellinen. Metallityönantajat kävivät vastahyökkäykseen torjuakseen sellaisen palkkajärjestelmän, ”jonka mukaan palkka olisi työtäidosta ja työtehosta riippumaton”; tätä vaatimus yleisestä palkankorotuksesta työnantajien mukaan merkitsi.³⁰ On vaikeata osoittaa, tähtäsikö metallisulku suoranaisesti myös muilla aloilla esiintyneen liikehännän tukahduttamiseen.³¹ Tällainen vaikutus sillä joka tapauksessa oli, ja johtopäätösten teko oli Ammattijärjestön johtolinten tehtävä.

Kokouksessaan 17.6. Ammattijärjestön toimeenpaneva valiokunta kielsi Puuteollisuustyöväen liittoa päästämästä Pohjois-Suomen sahatyöläisten palkkaliikettä lakoksi, koska ”uusien työtaistelujen aloittaminen tällä hetkellä on liian uskallettua” ja ”kaikki saatavissa oleva avustus on annettava metallisulkulaisten avustamiseen”.³² Kun Kuljetustyöläisten liitto 11—15.6. pitämänsä edustajakokouksen päätöksen mukaisesti pyysi lupaa yleisen satamalakon aloittamiseen³³, Am-

²⁸ Kommunistit arvostelivat Tannerin hallitusta ja etenkin sosiaaliministeri Johan Heleä, jonka esityksestä lakon alkua oli ensin siirretty kahdella viikolla, taistelun kariuttamisesta (esim. Vuosi sosialidemokraattista hallitusta, 17—18; ks. myös SKP:n keskuskomitean plenumin päätös huhtikuulta 1929. SKP:n päätöksiä I, 204—207). Myös Paperiteollisuustyöväen liiton johtoa, jossa sosialidemokraateilla oli enemmistö, syytettiin siitä, että se oli vitkastelulla antanut työnantajille aseet vastahyökkäykseen (Työväenjärjestöjen Tiedonantaja 16.5.1927 ”Tappio”). Liiton sisällä sen johtoon kohdistunut arvostelu ei kuitenkaan rajautunut poliittisen kannan mukaisesti. Keskeinen argumentti ei koskenut sitä, että lakko oli peruutettu, vaan sitä, että uhkavaatimusta oli ryhdytty ajamaan ilman, että taistelua olisi riittävästi valmisteltu kentällä (Kalela 1981, 134—136).

²⁹ Suomen paperiteollisuustyöväen liiton toim.kert. 1927, 31—32; SAJ:n toim.kert. 1927, 92.

³⁰ Laina Puukari 1953, 65.

³¹ Tällaisen oletuksen esittävät Helelä 1969, 198—206, ja Johan Koivisto 1963, 398. Mansner (1981, 360, 364) sen sijaan korostaa metallityönantajien julistaneen sulun itsenäisesti ja jopa vastoin muiden työnantajapiirien näkemyksiä. Vrt. myös Miettinen 1971, 31—32.

³² SAJ:n tpvk. 17.6.1927 (TA).

³³ Suomen kuljetustyöläisten liiton/E. Jokela 20.6.1927 SAJ:n toimikunnalle. SAJ F 7 ’Vuoden 1927 kirjeenvaihtoa II’ (TA). — Liiton edustajakokouksessa SAJ:n sihteeri Arvo Tuominen yritti estää lakkopäätöksen tekemistä, mutta äänin 60—3 kokous päätti aloittaa yleisen satamalakon mahdollisimman pian. Suomen kuljetustyöläisten liiton ed.kok. 11—15.6.1927, 23—28 (Tuomisen puhe s. 25—26), 52—55; Suomen kuljetustyöläisten liiton toim.kert. 1927, 6—7.

mattijärjestön toimikunta 22.6. kielsi lakkoluvan. Ammattijärjestön kommunistisen sihteerin Arvo Tuomisen muotoilemassa päätöksessä kiellettiin myös muiden ”suurempien työtaistelujen” aloittaminen siinä tilanteessa.³⁴ Satamalakon alku lykkäytyi näin vuodella eteenpäin.³⁵

Ammattijärjestön ja eri ammattiliittojen ristiriidat olivat vuosien 1926—1928 työtaistelujen yhteydessä näkyvämpiä kuin sosialidemokraattien ja vasemmistosuunnan väliset.³⁶ Poliittisten suuntien voima-suhteita ja työväenpuolueiden toimintalinjojen ja ammattiyhdistysliikkeen suhteita käsitellään vasta tuonnempana. Tässä kohden koetetaan osoittaa ammattiyhdistystoiminnan *struktuuroimisen* tapaa. Tämän kysymyksen laiminlyönti jättää ilmaan esimerkiksi Ilkka *Hakalehdon* tai Jaakko *Paavolaisen* tulkinnot SKP:n vaikutuksesta lakkoihin. Varsinkin *Paavolaisen* pohdiskelu, jonka mukaan Tannerin hallituksen ajan suuret työtaistelut käytiin ja rahoitettiin tai peruutettiin Neuvostoliiton sotilaallisten intressien mukaan, kuvastaa aihepiirin vierautta tulkitsijalleen.³⁷ SKP epäilemättä pyrki luokkataiste-

³⁴ SAJ:n tpvk. 22.6.1927; SAJ:n toimik. 22.6.1928 (tpvk:n hyväksytyksi tullut esitys liitteenä II). — Kuljetustyöläisten liiton edustajat Edvard Jokela ja J. Holopainen panivat päätökseen vastalauseensa (liitteenä III SAJ:n toimik. em. pöytäkirjassa). Ensiksi mainittu, liiton puheenjohtaja ja Ammattijärjestön vt. puheenjohtaja, oli kylläkin Tuomisen muistelmien mukaan (Tuominen 1958, 281—282) tosiasiaassa Ammattijärjestön kannalla. Joka tapauksessa päätöstä arvosteltiin Kuljetustyöläisten liitossa, ja eräissä pohjoisissa osastoissa puuhattiin jopa lakkoon ryhtymistä ilman lupaa, mikä kuitenkin kariutui liittotoimikunnan kieltoon. Kuljetustyöläinen 4/1927 ”Solidarisuuden ja sisäisen taistelukunnan koe”; Pohjolan ammatillinen piirijärjestö/Isak Heikka Oulusta 27.7.1927 SAJ:lle ja Kuljetustyöläisten liitolle. SAJ F 4 ’Pohjolan Ammatillinen Piirijärjestö, kirjeenvaihtoa 1922—1928’ (TA); SAJ:n tpvk. 29.7.1927 (TA); Suomen kuljetustyöläisten liitto/E. Jokela 6.9.1927 SAJ:lle. SAJ F 7 ’Vuoden 1927 kirjeenvaihtoa II’ (TA); SAJ:n tpvk. 7.9.1927 (TA); Suomen kuljetustyöläisten liiton toim.kert. 1927, 6—11; Suutari 1971, 124—126.

³⁵ SAJ:n tpvk. antoi 11.5.1928 yksimielisesti Kuljetustyöläisten liitolle luvan uhkavaatimuksen esittämiseen ja lakkoon. Pk. (TA).

³⁶ Poliittisten suuntien välille näiden lakkojen yhteydessä syntyneisiin kiistoihin palataan jäljempänä s. 387—393.

³⁷ Paavolaisen (1984, 105—120) selityskuvio on, että Neuvostoliitto halusi vuonna 1927 torjua Suomen(kin) suunnalla olettamaansa Englannin hyökkäysuhkaa. Lakko Crichton-Vulcanin telakalla, jolla oltiin aloittamassa kahden sukellusveneen rakentamista valtiolle, palveli suoraan tätä. Hakalehdon (1966, 295) tavoin Paavolainen vetoaa Tuomisen muistelmiin todistaakseen, että lakon oli pannut alulle kansainvälinen kommunisti Neuvostoliiton sotilaallisten ja poliittisten intressien puolesta. Tosiasiaassa Tuominen ei kuitenkaan väitä, että lakko olisi aloitettu sukellusvenetilausten vuoksi, vaan että vedenalaiset antoivat SKP:lle, Kominternille ja Profinternille hyvän syyn ryhtyä tukemaan alkanutta lakkoa (Tuominen 1958, 274—275; ks. myös Miettinen 1971, 38). Metallityöläisten saama ennennäkemätön neuvostoliittolainen avustus on Paavolaisen mielestä ensisijainen todiste samaisesta Neuvostoliiton intressistä. Toisin kuin hän antaa ymmärtää, tämä avustus ei kuitenkaan kohdistunut vain Crichton-Vulcanin lakkolaisille, vaan myös koko sille joukolle, joka joutui metallityönantajien julistaman työsulun alaiseksi. Sitä paitsi neuvostoliittolainen intressi avustussasiassa liittyi kansainvälisen ammattiyhdistysliikkeen tuolloiseen

lun laajentamiseen proletaarisen maailmanvallankumouksen edistämisen nimissä, eikä maailmanvallankumouksen edun ja Neuvostoliiton edun välillä voinut SKP:n katsannossa olla ristiriitaa. Sen jäsenet ja työntekijät olivat organisoimassa ja johtamassa useita lakkoja. Sinänsä tällaiset havainnot eivät kuitenkaan riittä osoittamaan lakkoja poliittisen masinoinnin tulokseksi — se, että lakkoihin liittyi rintaman kummallakin puolella yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin yltävä kokemus, on toinen asia. Melko tavallista kyllä oli, että SKP halusi pitkittää tai laajentaa lakkoliikettä. Silloin se kuitenkin usein joutui ristiriitaan myös kommunististen ja vasemmistososialististen ammattiyhdistysjohtajien kanssa.

Kemin lakko kesällä 1926 lopetettiin SKP:n johdon mielestä liian aikaisin.³⁸ Keväällä 1927 SKP ilmeisesti koetti edistää useita aloja käsittelevän laajan lakkoliikkeen syntymistä.³⁹ Metallisulun joulukuussa 1927 lopettanut vt. sosiaaliministeri Johan Helon välitysehdotus hyväksyttiin Ammattijärjestössä ja Metalliteollisuustyöntekijäin liitossa Tuomisen muistelmien mukaan vastoin SKP:n ohjeita, jotka Tuominen tosin sanoo saaneensa liian myöhään.⁴⁰ Satamalakon loppuvai-

tilanteeseen. Tai, jos niin halutaan, Neuvostoliiton ja Englannin suhteiden kiristyminen vaikutti tähän asiaan ehkä enemmän kansainvälisen ammattiyhdistysliikkeen tilan kuin suomalaisten sukkelusveneiden välityksellä. Syistä, joihin palataan tuononpana (s. 454), neuvostoliittolaisilla oli tuolloin erityinen tarve osoittaa suomalaisille, skandinaavisille ja yleensä länsieurooppalaisille työläisille, että yhteistyöstä heidän kanssaan oli myös konkreettista hyötyä työtaistelussa.

Kestämättömyyden Paavolaisen spekulointi on siltä osin, mikä koskee muiden suurten työtaistelujen, paperiteollisuuden lakon ja satamalakon, peruuntumista. Senkin hän ounastelee johtuneen Neuvostoliiton tarkoituseristä: Suomen talouselämää ei haluttu kaaokseen, vaan oli keskityttävä vastustamaan sotavarustelua. Toisin kuin Paavolainen esittää, SAJ ei suinkaan estänyt paperityöläisten lakkoa. SAJ:n luennoitsijan Matti Väisäsen kirjeet Arvo Tuomiselle 28. ja 29.4.1927 Kymintehtaalta kylläkin osoittavat, että keskusjärjestön johdossa oltiin selvillä lakon huonoista onnistumismahdollisuuksista (SAJ F 1 "Yksityisten henkilöiden kirjeenvaihto vuonna 1927" (TA)). Luopumispäätöksen silti teki nimenomaan Paperiteollisuustyöväen liiton johto, jossa oli sosialidemokraattinen enemmistö. Paavolaisen väite, jonka mukaan luopumisen perustelut olivat silmänlumetta ja takana olivat lakkoliikkeen ohjaajan, Neuvostoliiton, intressit, on varmasti epätosi. Liiton luottamusmies, sosialidemokraatti S.J. Mäkinen ei ollut Neuvostoliiton asiamies. Kuvaavaa Paavolaisen perehtymättömyydelle ammattiyhdistysliikkeen toimintaehtoihin on, että hän hämmastelee aikalaisten ja myöhempien tutkijoiden käsitystä, jonka mukaan metallisulku olisi huonontanut muiden alojen suurten lakkojen onnistumisedellytyksiä. Mitään tällaista vaikutusta sillä hänen mukaansa ei voinut olla, "nimitään jos rahoitus jätetään laskuista" (s. 108)!

³⁸ Hakalehto 1966, 293.

³⁹ Vrt. sama, 293—299.

⁴⁰ Tuominen 1958, 276—278. — Hakalehdon (1966, 295—296) mukaan Työväenjärjestöjen Tiedonantajan artikkeli "Varjopuoliakin" 20.12.1927 oli tarkoitettu tyydyttämään SKP:n vaatimusta Helon ehdotuksen tuomitsemisesta, mitä Tiedonantaja ei edellisen päivän (19.12.) pääkirjoituksessaan "Suuri voitto!" ollut tehnyt. Ks. myös Vuosi sosialidemokraattista hallitusta, 18. — Ammattijärjestön suhtautumisen välitysehdotukseen ks. SAJ:n tpvk. 25.11.1927; sama 16.12.1927; sama 18.12.1927 (TA).

heessa keväällä 1929 SKP:n piirissä näyttää kaavaillon, että Puuteollisuustyöväen liitossa esillä ollut maanlaajuinen lakkohanke yhdistettäisiin satamalakkoon. Sekä Kuljetustyöläisten liiton että Ammattijärjestön johto kuitenkin vastusti lakkoliikkeen tällaista laajennusta.⁴¹ Hanke raukesi, myös Puuteollisuustyöväen liiton oman lakon ajatus.⁴²

Asetelma, jossa SKP:n vaikutusta tarkastellaan työtaistelujen syyinä, tuottaa todennäköisesti vähemmän hedelmällistä tietoa kuin asetelma, jossa sekä SKP:n vaikutus että vaikuttamisen vaikeus tulee käsiteltäväksi ammattiyhdistysliikkeen toimintaehtojuen seurauksena ja ilmentymänä. Niinpä SKP:n johdon ja vasemmistosuunnan ammattiyhdistysjohtajien ristiriidat yhdeltä osalta kuvastivat sitä, miten ammattiyhdistystoiminta strukturoitui. Ammattiyhdistysliikkeen aktionistisessa toimintarakenteessa johtajille lankesivat agitaattorin ja lakkosovittelijan ristiriitaiset roolit.

Yhtäältä he "herättivät" ja "valistivat" työläisiä toimintaan ja piti-vät yllä taistelutilanteen syntymisen perspektiiviä. Tämän työnantajat aivan loogisesti näkivät heidän ja heidän työväkensä suhteisiin sotkeutuvana ulkopuolisena kiihotuksena. Toisaalta liittojen ja keskusjärjestön asiaksi tuli kollektiivisten aktioiden sääntely. Kuten ennen kansalaissotaa, myös 1920-luvulla liittojen puheenjohtajat ja toimitsijat saivat monen paikallisen työtaistelun yhteydessä pikemmin välittäjän kuin lakkajohtajan osan: he matkustivat paikan päälle yrittääkseen saada aikaan neuvotteluja työnantajapuolen kanssa tahi koettaakseen estää epäonnistumaan tuomitulta näyttävän lakon aloittamisen tai pitkittämisen.⁴³ Usein työnantaja tosin loppuun saakka kiel-

⁴¹ Kemin ammatillisen keskusneuvoston tpvk./Eino Tainio 26.3.1929 SAJ:lle ja SAJ/M(atti). V(äisänen). 10.4.1929 Kemin ammatilliselle keskusneuvostolle (jälj.). SAJ F 5 'Ammatilliset keskusneuvostot, kirjeenvaihtoa 1929—30' (TA); SAJ:n tpvk. 6.4.1929 (TA); Suomen puuteollisuustyöväen liiton toim.kert. 1929, 17—18. — SKP:n vuonna 1934 julkaisemassa kokoomateoksessa "SKP:n taistelun tieltä" nimi-merkki Rakentaja (s. 394) piti Ammattijärjestöä ja Kuljetustyöläisten liittoa johtaneiden "opportunistien" raskauttavana virheenä satamalakossa sitä, että "kaikki toiset työläisryhmit eristettiin täydellisesti satamatyöläisistä".

⁴² Suomen puuteollisuustyöväen liiton toim.kert. 1929, 17—18; Puutyöläinen 4/1930 "Edustajakokouksemme kokoontuessa" (N(estori). A(ronen).); Suomen puuteollisuustyöväen liitto/N. Aronen 15.5.1929 SAJ:lle ja SAJ/M(atti). V(äisänen). 27.5.1929 Suomen puuteollisuustyöväen liitolle. SAJ F 5 'Kirj.vaihtoa, Puuteoll. l. --- 1929—30' (TA).

⁴³ Toimintatavasta saa kuvan esimerkiksi kirjeistä, joita toimitsijat lakkopaikkakunnilta lähettivät Ammattijärjestön toimistoon. SAJ:n kirjeenvaihdon joukossa (TA) tällaisia selostuksia on melko paljon. Siellä on myös joitakin lakkojen jälkeen SAJ:lle täytettyinä toimitettuja kaavakkeita "Tietoja työriidoista". Kysymykseen "Oliko sivullisia välittämässä sovinnon aikaansaamiseksi?" vastattiin ilmoittamalla tällaiseksi sivulliseksi soveltajaksi esimerkiksi liiton luottamusmies tai puheenjohtaja. Viipurin maalarien ammattiosaston lakkoa koskeva 3.5.1921 päivätty kaavake ja Tehdas- ja sekatyöväen liiton Lahden tervatehtaalaisen osaston n:o 106 lakkoa koskeva, 10.5.1921 päivätty kaavake. SAJ E 4 'Eri liitoilta, keskusneuvostoilta ja ulkomailta saapuneita kirjeitä 1921' (TA).

täytyi neuvottelemasta sen paremmin paikallisen kuin valtakunnalliseen ammatillisen järjestön edustajien kanssa ja ilmoitti olevansa valmis keskustelemaan vain ”omien työläistensä” kanssa.

Organisaation vahvistamisen ja varjelemisen välttämättömyys muodosti ammattiyhdistystoiminnan aktionistisessa rakenteessa sen sisäisen vastatendenssin. Sen jälkeen kun poliittisesta ja taloudellisesta tilanteesta vuoden 1920 aikoihin tehdyt radikaalit johtopäätökset olivat joutuneet vaikeuksiin, huomio siirtyi ammattiyhdistysliikkeessä organisaation pysyvyyteen. Tämä näkyi järjestömuoto- ja menettelytapakeskustelussa (luvut 7.1. ja 7.2.) ja myös esimerkiksi suhtautumisessa ammattiyhdistysten vanhaan tehtävään työläisten keskinäisen avun organisaatioina. Avustuskassojen vastustus, jota ammattiyhdistysliikkeen johtajuuden saaneella vasemmistosuunnalla esiintyi 1920-luvun alussa, väistyi.⁴⁴ Pyrkimys vahvistaa ja vakauttaa järjestäytymistä sisältyi myös työehtosopimustavoitteeseen. Siihen ammattiyhdistysliikkeessä kohdistuneelta epäluulolta ja vastustukselta inflaation päättyminen (vuonna 1921) ja — Kominternin käsittein — ”kapitalismin suhteellinen vakaantuminen” vei pohjaa. Sopimus antoi järjestölle ”auktoriteettia järjestäytymättömiensä työläisten silmissä”⁴⁵. Samaa tähtäsivät osaltaan ammattiyhdistysliikkeen toimet luottamusmiesinstituution laajentamiseksi.⁴⁶ Vuoden 1922 työsääntölain ja vuoden 1927 ammattientarkastuslain edellyttämän luottamusmiesjärjestelmän⁴⁷ kehittäminen tosin törmäsi työnantajien kielteiseen suhtautumiseen⁴⁸. Lähinnä rakennusalalla luottamusmiehet saivat kuitenkin jo 1920-luvulla huomattavan merkityksen ja heidän asemansa vahvistettiin solmituissa työehtosopimuksissa.⁴⁹

Aktionismin ja organisaation suhteen kannalta on tärkeitä huoma-

⁴⁴ Johan Koivisto 1963, 269; Reuna 1984, 427.

⁴⁵ Sitatti Suomen maatyöväen liiton Sievin osaston kirjeestä Suomen maatyöväen liitolle 29.4.1927. SAJ F 2 'Maatyöläiset, kirjeenvaihtoa 1922—1928' (TA).

⁴⁶ Ks. esim. Puutyöläinen 12/1926 (Puuteollisuus työväen liiton liittotoimikunnan kiertokirje 12.11.1926 luottamusmiesjärjestelmän vahvistamisesta); Suomen puuteollisuus työväen liiton toim.kert. 1926, 59—60.

⁴⁷ Kuusi 1928, 22—24; Waris 1973a, 57—58.

⁴⁸ STK:n hallitus esimerkiksi kielsi vuonna 1922 jäseniään ottamasta vastaan ilmoitettua luottamusmiehistä työpaikkajärjestöiltä (Sjöberg 1958, 84—85). Tällaisia saman työpaikan kaikkia työläisiä kokoavia organisaatioita SAJ:n vuoden 1920 edustajakokous edellytti rakennettavaksi osittain vanhojen ammattiosastojen sijaan (SAJ:n ed.kok. 25—29.5.1920, 187—188). Nämä järjestöt työnantajat ilman muuta leimasivat kommunistisiksi (ks. edellä s. 125—126). Myös Siipi (1967b, 46—47) esittää nämä työpaikkajärjestöt ”(vallankumoukselliseksi) tehdas- tms. komiteoiksi, jotka heti alkuun pyrkivät esiintymään työpaikan kaikkien työntekijäin nimissä”, eikä lainkaan mainitse työpaikkajärjestöjen asemaa ammattiyhdistysliikkeen virallisessa organisaatiossa.

⁴⁹ Salomaan (1959, 208—209) mukaan ”rakennusalan verrattain tiivis luottamusmiesverkosto oli poikkeuksellinen”.

ta, että ammattiyhdistysliikkeen jäsenistön sosiaalinen koostumus poikkesi koko palkkatyöväestön sosiaalisesta kokoonpanosta. Se, että palkkatyöväestön valtaosalle ammattiyhdistystoiminta itsessään kohdistui heidän asemaansa määränneitä suhteita vastaan, edisti vintoutumaa. Ammattiyhdistysliikkeessä korostui ensiksikin niiden merkitys, jotka parhaiten kykenivät rikkomaan vallitsevia suhdemuotoja, ja toiseksi niiden, joiden ei niitä enää tarvinnut rikkoa, vaan jotka legitiimisti organisaationsa edustamina saattoivat artikuloida intressejään. Edellisiin kuuluivat esimerkiksi metallityöläiset, jälkimmäisiin kirjapainotyöläiset ja kaupunkien käsityöalojen työläiset. Hieman eri tasolla voidaan tunnistaa niin ikään kaksi ammattiyhdistystoiminnan rakenteiden kannalta keskeistä ryhmää: ne, jotka parhaiten pystyivät työvoiman kysynnän ja tarjonnan vaihteluja hyväksikäyttäviin aktioihin, sekä ne, joiden varassa oli organisaatioiden pysyvyys, lähinnä ammattimiehet, jotka työskentelivät pysyvästi samalla ammattialalla ja sijoittuivat työvoimansa erityislaadun määrittämillä työmarkkinoille. Molemmat kyvyt yhdistyivät erikoisesti rakennusalan ammattimiehillä, muurareilla, maalareilla, kirvesmiehillä. Aktionismin ja organisaation suhde oli erilainen eri aloilla ja erityyppisissä yhteisöissä, ja tämä vaikutti myös ammattiyhdistystoiminnan poliittiseen suuntautumiseen⁵⁰.

4.4.2. Poliittinen tietoisuus ja poliittinen legitiimisyys

Palkkatyöläisintressien kollektiivinen ajaminen yleisesti edellytti tietoisuutta, joka ylitti työnantajan ja työntekijän suhteen ja siihen liittyneet sosiaalisen alistuksen muodot. Tässä mielessä poliittisuus oli ammattiyhdistystoiminnan rakenneominaisuus, sisäinen ehto. Kun kansalaissodan jälkeen työnantajapolitiikassa nivoutuivat yhteen valtakumouksellisen toiminnan vastustaminen ja yksityisen työnantajan ja yksityisen työntekijän kahdenvälisyyden puolustaminen, vahvistui poliittinen ulottuvuus ammattiyhdistysliikkeen sosiaalisissa lähtökohdissa.

Lakkolaisten ja lakonmurtaajien vastakkainolossa näkyi selvimmin palkkatyösuhteen ristiriitojen poliittinen ulottuvuus. Lakonmurtaajissa työnantajat asettivat ammattiyhdistysliikkeen kollektiivisia vaatimuksia vastaan yksilöllisen ”työnhalun” ja ”työnvapauden”. Tunnusten intentiot olivat pitemmällä kuin työvoiman myyjien ja ostajien välittömissä konflikteissa. Kyse oli ”yhteiskuntarauhan” rakennusperustasta, jota vuonna 1918 voittaneella puolella ollut kansanosa laajalti kannatti. Kunnon työmies oli tämän näkemyksen mukaan

⁵⁰ Ks. luku 5.2.

”työnhaluinen” ja valkoinen. Vastaavasti ammattiyhdistysliikkeelle rikkuruus ja osanotto muihin ns. työväenvastaisiin hankkeisiin (vuoden 1918 valkoiseen armeijaan, suojeluskuntaan, Itä-Karjalan retkiin) yhdistyivät työväenluokan hylkiön tuntomerkkeinä.

”Valkoisen työmiehen” asian puolustaminen ”punaista työmaaterioria” vastaan yhdisti porvarillista Suomea 1920-luvun lopussa. Tälle tunnukselle lapuanliike sai laajan tuen.⁵¹ Julkiset rikkuriluettelot sekä anteeksipyyntöt, joita ”työväenvastaisesti” toimineilta vaadittiin ”järjestyneen työväen toveruuteen” pääsemiseksi⁵², eivät olleet mikään uusi kommunistien keksimä painostuskeino⁵³. Menettelyn laajeneminen 1920-luvun lopussa oli yhteydessä vuosikymmenen puolivälin jälkeen tapahtuneeseen työtaistelujen laajenemiseen ja pitenemiseen. Se ei ollut vain aatteellista taistelua punaisen ja valkoisen välillä. ”Punainen työmaateriori” tähtäsi palkkatyöläiskollektiivisuuden vahvistamiseen sen murentamista vastaan. Mutta kysymys työmaateriorista kuvasti myös, miten työmarkkinasuhteiden sisäänrakennettu poliittisuus 1920-luvun lopussa työntyi esiin.

Samat lähtökohdat, jotka tekivät poliittisuudesta ammattiyhdistystoiminnan sisäisen ehdon, pohjustivat kuitenkin myös tämän vastatendenssejä. Ammattiyhdistystoiminta oli taistelua sen omista edellytyksistä, toisaalta yhteiskunnallisesta tietoisuudesta, mutta toisaalta myös yhteiskunnallisesta legitiimisydestä. Se, miten toimintaoikeuksiin kohdistunut uhka sai tähdentämään ammattiyhdistysliikkeen ”taloudellista” luonnetta ja riippumattomuutta puolueista, näkyi etenkin sosialistisen työväenpuolueen lakkautusvaiheessa 1923—1924. Uhattuna oli silloin sosialistiseen työväenpuolueeseen kuuluneiden ammattiosastojen ja jopa Ammattijärjestön olemassaolo.⁵⁴ Sosialidemokraattista ammattiyhdistystoimintaa käsiteltäessä pohditaan pidemmäs sitä, miten ajatus ”politiikan” sysäämisestä ammattiyhdistysliikkeen ulkopuolelle sai pontta pyrkimyksestä heikentää työnantajapolitiikan yhteiskunnallista legitiimisyyttä.⁵⁵

Poliittinen tietoisuus, jota ammattiyhdistystoiminta edellytti ja tuotti, edusti työväestön sosiaalisen kokemuksen politisoitumisen yhtä tendenssiä. Kollektiivisen toiminnan vaativuus työelämän sosiaalis-

⁵¹ Tämä näkyi mm. vuonna 1930 hyväksytyssä työrauhalaissa, jolla suojattiin lakonmurtajat ja (muut) valkoiset työmiehet. Ks. jäljempänä s. 254—255.

⁵² Ks. Vanhala 1967, 73—114.

⁵³ Esim. Paperityöläinen -lehdessä julkaistiin vuoden 1922 Varkauden lakon rikkurien ja petturien anteeksipyyntöjä; liiton samoin kuin Varkauden työväenjärjestöjen johdossa olivat sosialidemokraatit. Paperityöläinen 4/1925, 3/1926. — Paperiteollisuustyöväen liiton jyrkistä periaatteista rikkureihin ja suojeluskuntalaisiin suhtautumisessa ks. liiton/S.J. Mäkinen 9.3.1929 päivätty vastaus SAJ:n tästä aiheesta liitoilleen tekemään kyselyyn. SAJ F 10 '1929—1930' (TA).

⁵⁴ Ks. jäljempänä s. 372—374.

⁵⁵ Luku 7.4.2.

ten suhteiden sisällä vahvasti kuitenkin myös valtiollis-edustuksellisen poliittisuuden tendenssiä: valtiollinen edustautuminen, työväen puolueen äänestäminen, oli vähiten vaativa työväenliikkeeseen kiinnittymisen muoto. Vanhasta työväenliikkeestä on edellä hahmotettu kaksi ristiriitaista, pikemmin rakenteellista kuin ajallista tendenssiä, jotka koskivat liikkeen poliittisuutta. Toista osoitti ammattiyhdistysliikkeen asema osana työväenliikkeen kokonaisuutta, joka oli vahvasti poliittinen, toisessa taas oli kyse puolueen valtioon kohdistuvan erityiskäytännön korostumisesta työväenliikkeen kokonaisuudessa. Vuoden 1918 jälkeisissä työväestön sosiaalisen kokemuksen politisoitumisen ehdoissa voidaan nähdä pohjaa kummankin tendenssin vahvistumiselle, niin ammattiyhdistystoiminnan poliittisuuden kuin poliittisen toiminnan valtiollisen edustuksellisuuden.

Työväenliikkeen poliittisuuden ja liikkeen kantajien sosiaalisen kollektiivisuuden suhdetta koskevia tendenssejä jäsennetään seuraavassa osittain yhteenvedonomaaisesti, osittain näkökulmaa laajentaen ja hypoteettisestikin yleistäen, siten että näkökulma lähtee sosiaalisen kokemuksen politisoitumisen ehdoista. Myöhemmin kysymystä katsotaan työväenliikkeen ideologian ja politiikan suunnasta.

4.5. Sosiaalisen kokemuksen politisoitumisen tendenssit

Kansalaissodan jälkeen sosiaalisen kokemuksen politisoitumisen mahdollisuuksia muuttivat sekä muutokset siinä, miten poliittiset suhteet kytkeytyivät sosiaalisiin suhteisiin, että muutokset itse sosiaalisissa suhteissa.

Vuoden 1918 kokemuksen ja vastavallankumouksen voiton perintö rakentui kouraantuntuvasti paikallisyhteisön sisäisiin suhteisiin. Tämän merkitys työväestön elämäntäytännön ja työväenliikkeen yhteydelle kuitenkin vaihteli paitsi yksilötasolla myös erilaisissa yhteisöissä.

Varsinkin niillä Etelä- ja Keski-Suomen maaseutupaikkakunnilla, joilla työväenliikkeen traditio oli vahva, vuoden 1918 perintö näyttää johtaneen joko yksilölliseen tai kollektiiviseen eristäytymiseen. Sodan, valkoisen terrorin, vankileirien ja maanpakolaisuuden harventamasta joukosta osa eristäytyi yksilöllisesti pelkoonsa, pettymyksiensä tai katkeruuteensa ja jättäytyi sivuun järjestötoiminnasta. Kuitenkin työväen järjestöt kautta maan elpyivät nopeasti toimintaoikeuksien palaututtua ja työväentalojen avauduttua. Työväentalon toiminnoille tuli juuri maaseudulla ominaiseksi eräälainen kollektiivinen eristäytyminen sitä valkoista yhteisöllisyyttä vastaan, jota suurta-

lollisten, pappien ja kansakoulunopettajien johdolla rakennettiin niin repression kuin ideologian keinoin. Kahden yhteisön sosiaalista ja poliittista rajaa saman paikallisyhteisön sisällä ilmensivät työväentalo ja suojeluskuntatalo, työväen urheiluseura ja porvarillinen urheiluseura, työväen osuiskauppa yksityisen kaupan tai joskus jo samassakin kirkonkylässä "puolueettoman" osuiskaupan rinnalla.¹

Valkoisen yhteisöllisyyden rakentamisyhtymys nojautui maalaisyhteisössä todelliseen sosiaaliseen joukkoperustaan, talonpoikaisväestöön. Ja tätä joukkoperustaa vahvisti myös itsenäisten pienviljelijäin kerrostumaa laajentanut yhteiskuntapolitiikka. Tässä suhteessa tilanne oli toisenlainen tehdasyhdyskunnassa, jossa palkkatyöväki oli väestön ylivoimaisena enemmistönä. Kuitenkin myös yhden yhtiön hallitsemassa tehdasyhdyskunnassa joko yksilöllisen tai kollektiivisen eristäytymisen reaktiot näkyivät työväestön elämäntätännön ja työväenliikkeen suhteessa kansalaissodan jälkeisinä vuosina.

Yhtiö yritti rakentaa valkoista yhteisöllisyyttä ja kasvattaa valkoista työmiestä muodoiin, jotka suoraan suuntautuivat palkkatyösuhteen ristiriitoja ilmaisevaa toimintaa vastaan. Työväenjärjestöön kuulumisen ja työväentalolla käyminenkin vaati suurempaa rohkeutta kuin ennen kansalaissotaa. Nimenomaan työnantajaan kohdistuvan kollektiivisen toiminnan esteet olivat korkeammat, "poliittisemmat", kuin aikaisemmin. Näin ammattiyhdistystoiminta jäi paljolta työläisyhteisön sisälle, yritykseksi kohottaa järjestäytymistä ja ylläpitää toivottomalta näyttävässä tilanteessakin riittävän taisteluvoiman saavuttamisen näköalaa. Ammattiyhdistystoiminnan heikot edellytykset toiselta puolen saattoivat johtaa huomiota niihin toimintamuotoihin, joiden lähtökohdat olivat pikemmin työn ulkopuolisen elämänalueen työläiskollektiivisuudessa kuin itse työelämän sosiaalisissa suhteissa; tosin yhtiöiden työnantajakäytäntö laajensi näiden suhteiden kontrollivaikutusta kaikkiin elämämpiireihin. Voi joka tapauksessa olettaa, että ammattiyhdistystoiminnan heikkous korosti osuustoiminnan sekä kunnallistoiminnan merkitystä.

Toisaalta liikkuvat kausityöläiset, tyypillisimmin Pohjois-Suomen työmaiden kulkijat, toisaalta suurten asutuskeskusten työläiset olivat riippumattomimpia valkoisen yhteisöllisyyden rakentamisyhtymyksestä. Sellaisissa keskuksissa, joissa oli useita työnantajia, myös useita saman alan yrityksiä, mahdollisuudet palkkatyöläisintressien kollektiiviseen ajamiseen olivat parhaat. Työnantajan kontrolli ei samassa määrin kuin yhden tehtaan yhdyskunnassa ulottunut työn ul-

¹ Tässä esitetty kuva on hahmottunut ennen muuta Työväen muistitietotoimikunnan kokoelmien (Hako — Huhtanen — Nieminen 1973, 1975, ja 1978) sekä sosialidemokraattisen puolueen kirjeenvaihdon (erityisesti paikallis- ja piirijärjestöjen ja puoluejohdon välisen) pohjalta.

kopuolelle. Työläiskaupunginosa, jonka raja paremman väen asuma-alueeseen sai vuoden 1918 kokemuksista uusia poliittisia merkityksiä, muodosti toisaalta sosiaalisen perustan työväen "leirille", eri elämänalueilla porvaristosta erillään toimiville työväenjärjestöille.

Kansalaissodan kokemus ja lopputulos rakentuivat paikallisyhteisön sisäisiin suhteisiin — kuitenkin samaan aikaan kunnallisen päätöksenteon muodot demokratisoituivat vallankumousvuonna 1917 saavutetun, tosin kansalaissodan jälkeen "ultrademokraattisista" piirteistään karsitun lainsäädäntöuudistuksen pohjalta.³

Kunnallisen toiminnan merkitykseen sosialidemokratian organisatiorille, politiikalle ja ideologialle palataan tuonnempana. Tässä kohden kiinnostaa se, miten kunnallishallinnon uudistus vaikutti tapaan, jolla poliittiset ja sosiaaliset suhteet paikallisyhteisössä liittyivät toisiinsa. Päätelmät jäävät tässä tutkimuksessa yleisiksi ja hypoteettisiksi.

Kunnallistoiminnasta tuli yhteisöllisen ristiriidan ilmaisufoorumi, mutta ennen kaikkea yhteisöllisen integraation toteuttamismuoto. Edelleenkin sosiaaliset alistussuhteet eri tavoin ulottuivat kunnalliseen toimintaan. Oli ainakin ensi vuosina tapauksia, etteivät kunnanvaltuuston enemmistöksi päässeet työväen edustajat rohjenneet tietojensa ja taitojensa puutteen tunnosta tai porvarien kunnioituksesta ja pelosta asettaa omia miehiään valtuuston tai lautakuntien johtoon⁴. Kuitenkin työväen edustajat koettivat kunnan kautta myös vastustaa valkoista yhteisöllisyyttä. Kahden leirin ristiriita avautui, kun kunnanvaltuuston päätettäväksi tuli suojeluskunnalle annettava määräraha.⁵ Sellaisiin kuntiin, joissa työväenliike oli enemmistönä, yritettiin myös saada työväenhenkisiä kunnankirjureita sekä kansakoulunopettajia. Pyyntöjä sopivien hakijoiden etsimisestä tuli esimerkiksi sosialidemokraattiseen puoluetoimistoon, mutta varsinkaan sosialidemokraattisia kansakoulunopettajia ei oikein ottanut löytyäkseen, vaikka puoluetoimisto koettikin auttaa kyselijöitä.⁶ Sen sijaan että

² "Leirimentaliteettia" tai "leiri-ideologiaa" työväenliikkeen itseymmärryksen historiallisena aineksena problematisoivat Negt ja Kluge (1977, 341—).

³ Halila 1965, 218.

⁴ Tästä esim. sos.dem. kunnallisasiain toimiston kirje 27.1.1920 Valfrid Eskolalle Jämsään (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto. Kunnallistoimikunta, kirjeitä 1919—1921 (TA).

⁵ Ks. esim. sos.dem. puoluetoimikunnan kiertokirje 12.12.1922 sos.dem. kunnallisyjärjestöille. SDP:n kirjeenvaihto 1922 T—Ö (TA). — Myöhemmin, vuonna 1936, suojeluskuntajärjestön Hakkapeliitta -lehti kirjoitti: "Meillä on vuosien varrelta lukemattomia esimerkkejä siitä, että kysymys suojeluskunnan avustamisesta on kunnanvaltuustojen kokouksissa aiheuttanut jopa tuntuvasti kiihkeämpiäkin keskusteluja kuin eduskunnan täysi-istunnoissa." Hakkapeliitta 36/1936 "10 000 kunnanvaltuutetun vaalien lähetessä" ("Valkoinen neekeri").

⁶ Esim. vuonna 1920 Alakintauden kansakouluun "temokratista" miesopettajaa etsineelle Solmu Naaralaiselle vastasi puolueen toimitsija J.E. Janatuinen, joka itse oli

kunta oli aikaisemmin rakentunut sosiaalisten alistussuhteiden ”päälle”, yhteisöllinen ristiriita saattoi nyt tulla kunnan sisälle ja saada siten uudenlaisia poliittisia ilmauksia. Mutta kunnallinen toiminta myös integroi paikallisyhteisöä. Tämä todennäköisesti tapahtui erilaisissa yhteisöissä eri teitä.

Pauli Manninen on Huittisia koskevasta aineistostaan tehnyt sen johtopäätöksen, että kunnallinen demokratia yhdisti nimenomaan kyläyhteisöä. Se vahvisti ”kyläkuntaintressiä” suhteessa kirkonkylään ja pitäjän muihin kyliin. Kunnallisvaaleihin osanotto oli laimeata, mutta oli myös niin, että äänestettiin pikemmin oman kylän miestä kuin tietyn puolueen edustajaa.⁷ Tällainen integraatiomekanismi oletettavasti löydetäisiin yleisemminkin sellaisilta maaseutupaikkakunnilta, joilla maanomistusolojen muutos, torpparien itsenäistyminen, samanaikaisesti lievensi sosiaalisia ristiriitoja.

Toista tietä kunnallisen toiminnan integraatiovaikutus toteutui sielä, missä sosiaalisten suhteiden muutos ei hämärtänyt leirirajaa. Tällöin oleellista oli pikemmin se, että työväki, joka eräässä mielessä entistä selvemmin muodosti oman leirinsä, saattoi samalla edustautua paikallisyhteisöllisessä päätöksenteossa. Voi olettaa, että tämä koski sekä maaseudun taajamien että kaupunkien työväestön suhdetta kuntaan. Mannisen ”kyläkuntaintressiä” muistutti tilanne, joka syntyi useiden tehdasyhdyskuntien irtautuessa agraarisista emäpitäjistään 1920-luvun alkupuolella, suurimpien muodostuessa kauppaloiksi. Muutos oli yleensä niin yhtiön kuin työväen intresseissä.⁸ Tällaisissa tehdasyhdyskunnissa kunnallinen toiminta, jossa työväen edustajat olivat enemmistönä, saattoi nousta työväenliikkeen toimintadispositiossa suoranaisesti korvaamaan ammattiyhdistystoiminnan heikkoutta. Suurimmissa kaupungeissa taas kunnalliset vaikutusmahdollisuudet edistivät työväenliikkeen sisäistä eriytymistä jo sitä kautta, että toisaalta työpaikan kautta kiinnityttiin ammattiyhdistystoimintaan, toisaalta asuinpaikan kautta kunnalliseen toimintaan; ja työpaikan ja

kansakoulunopettaja: ”--- koetamme hommata sinne hakijaksi jonkun meikäläisen opettajan mahdollisesti nykyisestä eduskuntaryhmästä.” Tiedossa ei ole, löytyikö hakija. Solmu Naaralainen Kintaudelta 25.1.1920 sos.dem. puolueelle; J.E. Janatuinen puoluetuomistosta 26.1.1920 Solmu Naaralaiselle Kintaudelle. SDP:n kirjeenvaihto 1919—1920 M—P 1921 T—U (TA). Ks. myös puoluesihteerin K.H. Wiikin ”kiertokirje” 3.7.1926 viidelle ”meille tunnetuille sos.-dem. opettajalle” (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1926 A—N (TA); A. Typpö Luopioisista 24.8.1928 sos.dem. puolueelle ja J.E. Janatuinen puoluetuomistosta 27.8.1928 A. Typölle Luopioisiin. SDP:n kirjeenvaihto 1928 XIII ”Ty—Tö” (TA).

⁷ Pauli Manninen 1986.

⁸ Ks. esim. Nordberg 1980, 109—116, sekä yleisesti Soikkanen 1966, 504—507.

asuinpaikan sosiaaliset suhteet olivat suurissa kaupungeissa paljon löyhemmässä yhteydessä kuin yhden yhtiön yhdyskunnissa.⁹

Jäljempänä pohditaan, miten kunnallistoiminta edisti sosialidemokratiassa edustuksellisia rakenteita, vahvasti spesifiä työnjaollista puolueorganisaatiota ja integroi aktiivijäseniä arvostamaan parlamentaarisen reformipolitiikan saavutuksia. Välillis-edustuksellisen poliittisuuden tendenssi ei kuitenkaan perustunut vain siihen, että edustautuminen valtiossa ja kunnassa oli työväen leirin keskeinen mahdollisuus vaikuttaa "ulospäin" ja sitä kautta omaan asemaansa. Olennaisia olivat myös ne sosiaalisten suhteiden muutokset, jotka hajottivat työväenliikettä kantaneita sosiaalisia ryhmiä. Ne koskivat nimenomaan maaseutuväestön yhteyttä työväenliikkeeseen.

Maatalouden sosiaalisten suhteiden muutokset, jotka olivat tulosta tietoisesta yhteiskuntapolitiikasta ynnä maatalouden kapitalisoitumisesta, hajottivat työn alistukseen liittyntä kollektiivista kokemus- ja intressiperustaa. Sikäli kuin uudet juridisesti itsenäiset pienviljelijät säilyttivät yhteyden työväenliikkeeseen, sen perustaksi jäi ensinnäkin traditio, tosin ei pelkästään "poliittisen käyttäytymisen", vaan myös paikalliseen työväenyhteisöön kuulumisen perinne, jolla edelleen oli pohjaa pieneläjiä yhdistäneissä niukan toimeentulon tunteimerkeissä. Toiseksi, mahdollista yhteyttä työväenliikkeeseen ilmeisesti ehdollistivat yhä suuremmassa määrin maataloustuottaja-asemasta lähteneet välittömät intressit, joille pienviljelijät "tarvitsivat" valtiollista edustajaa. Pienviljelijäkerrostuman laajeneminen kaikesta päätellen vähensi jäljelle jääneen tilattoman maaseututyöväestön kollektiivisen toiminnan edellytyksiä ja sitäkin tietä pohjusti työväenliikkeen valtiollis-edustuksellista tendenssiä.

Jäsentävänä illustraationa voidaan tässä kohden ottaa avuksi nelikenttä, joka saadaan ristiintaulukoimalla työväenliikkeen toiminnan lähtökohtana olevien intressien muoto ja intressien ajamisen muoto. Referenssinä on tässä ammattiyhdistystoiminnan ja puoluetoiminnan suhde:

⁹ Erityisen selvästi ammattiyhdistystoiminnan ja kunnallisen toiminnan sosiaalisten lähtökohtien ero ilmeni silloin, kun töissä käytiin kaupungissa, mutta asuinpaikka oli sen rajojen ulkopuolella. Alueliitoksista huolimatta kaupunkien rajojen ulkopuolella oli edelleen työväen asuttamia esikaupunkeja, ja uutta asutusta levittäytyi mm. ratojen varrelle. Ammattiyhdistystoiminnan ja kunnallisen toiminnan suhdetta mutkisti vielä se, että kaupungit olivat merkittäviä työnantajia. Työväen kunnalliset luottamushenkilöt joutuivat ristiriitatilanteisiin, joskin heidän asiakseen tavallisesti lankesi, kuten Martta Salmela-Järvinen muistelee (haastattelu 16.9.1981) Helsingin kaupunginvaltuuston aikaansa, kunnantyöläisten etujen puolustaminen porvarillisista ryhmistä vastaan.

Intressien muoto

Intressien kollektiivisen ajamisen muoto	Välitön Välittynyt (edustuksel- linen)	Välitön (palkkatyösuhde)	Välittynyt (suhde valtioon)
		1. "amatilliset" joukkoaktiot	2. "poliittiset" joukkoaktiot
		3. kollektiivi- sopimukset	4. parlamentaari- nen toiminta

Suomen ja Venäjän suhteen ratkaisu, vastavallankumouksen voitto Suomessa 1918, parlamentaaris-tasavaltaisen poliittisen järjestelmän muodostuminen sekä vallankumouksen kansainvälinen pysähtyminen hävittivät edellytykset vuosien 1905—1906 ja 1917—1918 kaltaiselta poliittiselta joukkoliikehännältä (nelikentän selli 2). Ja nopea taloudellinen kasvu piti loitolla nälän ja laajan työttömyyden, vuosien 1917—1918 liikehännän välittömän kasvupohjan. Kuitenkin ammatihdistysliike kantoi 1920-luvulla sellaista työväestön elämäkäytännön ja työväenliikkeen keskinäissuhteen tendenssiä, joka oli ristiriidassa valtiollis-edustuksellisen poliittisuuden (sellin 4) kanssa.

Kun ammatilliset järjestöt eivät 1920-luvun työmarkkinasuhteiden käytännössä tulleet tunnustetuiksi palkkatyöläisintressien edustajina (vrt. selli 3), ne saattoivat saavuttaa tuloksia tavallisesti vain silloin, kun kyettiin joukkoaktiivisuutta vaatineeseen ja työmarkkinasuhteiden vallinneita muotoja rikkoneeseen aktioon, "palkkaliikkeeseen" (sellin 1). Useinkaan tähän ei pystytty. Ammatihdistystoiminta jäi silloin harvojen aktiivien yritykseksi vahvistaa järjestäytymistä tai edes pitää järjestöä hengissä. Tätä ei pidä tulkita niin, etteivät työläiset tällaisessa tilanteessa olisi artikuloineet palkkatyösuhteen intressejään. He tekivät sitä yrittämällä yksilöllisesti tai purnaamalla porukalla, lähinnä tietysti työnjohtajille. Ja he loivat myös kollektiivisia työvoiman luovutusta säänteleviä normeja ja käyttäytymistapoja. Niihin tämän tutkimuksen tarkastelutaso ei empiirisesti yllä.¹⁰ "Organisoiduksi" edunvalvonnaksi kuitenkin usein jäi ostaminen osuuskau-pasta ja työväen ehdokaiden äänestäminen valtiollisissa ja kunnallisissa vaaleissa (sellin 4).

Kuitenkin vaikuttaa siltä, että suurimpien kaupunkien työväestölle välittömien palkkatyöläisintressien pohjalta tapahtuva yhteenliittymi-

¹⁰ Kapitalistisen työnorganisaation historiaa käsittelevä tutkimus on täynnään kuvauksia työvoiman luovutuksen sääntelyyn liittyvistä kollektiivisen vastarinnan muodoista. Vallan ja vastarinnan teemasta työprosessin tutkimuksissa ks. esim. Klär 1983.

nen edusti työväenliikkeeseen kuulumisen primaarista puolta, jopa enemmän kuin vanhan työväenliikkeen aikana. On erilaisia osoituksia sellaisesta ajattelusta, jossa ammatillinen järjestäytyminen merkitsi "varsinaista" kuulumista työväenliikkeeseen. Ammattiosastojen irtautuessa 1920-luvun alussa sosialidemokraattisen puolueen yhteydestä teollisuuskaupunkien työväestön esimerkiksi oli ilmeisen vaikeata mieltää sitä, että pysyäkseen sekä poliittisesti että ammatillisesti järjestäytyneenä olisi kuuluttava kahteen erilliseen järjestöön¹¹. Merkittelevää on myös se, että sosialidemokraattisen puolueen äänestäjistä 1920-luvulla oli puolueen jäseniä kaupungeissa selvästi pienempi osa kuin maaseudulla; kaupungeissa monet katsoivat ammatillisen järjestäytymisen riittävän järjestölliseksi kytkennäksi työväenliikkeeseen.¹²

Kuitenkaan tätä ei ole perusteltua tulkita ensi sijassa niin, että "alkoi nousta esiin ajatus poliittisesti riippumattomasta ammattiyhdistysliikkeestä, jonka katsottiin riittävän järjestäytymiseksi"¹³. Ammatillinen järjestäytyminen koettiin kiinnittymisenä työväenliikkeen kokonaisuuteen ja tässä kiinnittymisessä oli poliittinen ulottuvuus. Itse asiassa kysymys ei ollut vain yhdestä poliittisesta ulottuvuudesta. On syytä kiinnittää huomio kahteen ammattiyhdistysliikkeessä ilmenneeseen työläisten sosiaalisen kokemuksen politisoitumisen tendenssiin, jotka olivat yhteenkuuluvia mutta ristiriitaisia. Osin niitä kantoivat eri työläisryhmät, osin ne olivat palkkatyöläisintresseihin perustuvan yhteenliittymisen yleisiä sisäisiä ehtoja.

Yhtäältä ammattiyhdistysliikekin oli osa työväen leiriä; "leirimentaliteetti" (*Negt ja Kluge*) oli ideologisena aineksena ammatillisessa järjestäytymisessä. Se liittyi niihin ammattiyhdistystoiminnan ehtoihin, jotka korostivat organisaation vahvuuden ja pysyvyyden merkitystä ja ammatillisten järjestöjen luonnetta työväestöä suojelevina organisaatioina. Toisaalta ammattiyhdistysliikkeen edellytyksenä oli fadikaali aktionismi, joka toteutui osaksi organisaatioiden ohi tai pysyi niiden alapuolella.

Siihen, miten eri työläisryhmät poikkesivat toisistaan näiden tendenssien suhteen, palataan seuraavassa luvussa käsiteltäessä eri ammattiliittojen poliittista suuntautumista. Tässä riittää huomautus siitä, että aktionismin ja organisaation suhde oli 1920-luvun suomalaisen ammattiyhdistysliikkeen sisäinen rakenteellinen ristiriita. Se ideologisoitui jäljempänä käsiteltävässä sosialidemokraattien ja

¹¹ Vrt. Hämeen pohjoinen sos.dem. piiritoimikunta/Emil Saarinen Tampereelta 13.1.1920 sos.dem. puoluetuomikunnalle; puoluesihteri Taavi Tainio 17.1.1920 Hämeen pohjoiselle sos.dem. piiritoimikunnalle (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1919—1920 A—H 1921 A—J (TA).

¹² Ks. jäljempänä s. 223—226.

¹³ Laina Soikkanen 1975, 470.

kommunistien ammattiyhdistyskonseptioiden ristiriidassa.

Valtiollis-edustuksellisen poliittisuuden tendenssi ja ammattiyhdistysliikkeen organisaatiokeskeisyyden tendenssi saattoivat yhdistyä leirimentaliteetin välityksellä (joskin kysymys järjestövoiman merkityksestä muodosti ristiriidan tannerilaisen parlamentaarisen toimintalinjan ja sosialidemokraattisten ammattiyhdistysmiesten välille). Sen sijaan valtiollis-edustuksellinen poliittisuus ja välittömään ”ammatilliseen” aktionismiin liittynyt poliittisuus edustivat keskenään ristiriitaisia sosiaalisen kokemuksen politisoitumisen tendenssejä.

Kun kysytään, miten vuosien 1918—1930 suomalainen sosialidemokratia uusinsi ja jäsensi työväenliikkeen poliittisuutta, seuraavana askeleena on tarkastella sosialidemokratian ulkoista, organisatorista suhdetta edellä hahmoteltuihin tendensseihin.

5. Sosialidemokratian organisatorinen suhde työväestön sosiaaliseen kollektiivisuuteen

5.1. Ammattiyhdistysliikkeen johtoaseman menetykset

Ammattiyhdistysliikkeen toiminta alkoi kansalaissodan jälkeen uudelleen niiden ammattiyhdistysmiesten johdolla, jotka olivat pysyneet sivussa vallankumousyrityksestä ja jotka osallistuivat myös sosialidemokraattisen puolueen uudelleenrakentamiseen. Vuoden 1921 loppuun mennessä useimmat ammattiliitot sekä Suomen Ammattijärjestö olivat kuitenkin siirtyneet työväenliikkeen vasemmistosuunnan — vasemmistososialistien ja kommunistien¹ — johdettaviksi, joko

¹ Käsite 'kommunisti' on 1920-luvun ja etenkin sen alkuvuosien työväenliikkeestä puhuttaessa pulmallinen. Niistä, jotka julkisen poliittisen työväenliikkeen jakauduttua kuuluivat sosialidemokraattisen puolueen vasemmalla puolella olleisiin järjestöihin, vain murto-osa oli maanalaisen SKP:n jäseniä, miten tuo jäsenyys sitten määritellään. Näiden järjestöjen jäsenten ja jopa kannattajienkin (vrt. Hakalehto 1966, 149, lähdeviite 8; Laulajainen 1979, 18) luokittelu kommunisteiksi ei ole perusteltua; siten esimerkiksi peittyä näkymästä se aatevirtausten moninaisuus ja epämääräisyys, joka oli ominaista varsinkin 1920-luvun alkuvuosien työväenliikkeelle niin Suomessa kuin muuallakin. Kuuluihan esimerkiksi Kommunistiseen internationaaliin ennen sen vuonna 1921 tapahtunutta sentralisointia myös "keskustalaisiksi" tai syndikalistisiksi väritettyjä puolueita, Norjan työväenpuoluekin (Lorenz 1978). Se, että Suomen sosialistinen työväenpuolue perustavassa kokouksessaan toukokuussa 1920 teki tosin kokouksen hajotukseen johtaneen päätöksen liittyä Kommunistiseen internationaaliin "omalla ohjelmalla" (Hakalehto 1966, 160), ei oikeuta pitämään sitä ai-

entisen johdon syrjäydyttyä tai vanhojen johtohenkilöiden omaksuttua vasemmistosuunnan näkemyksen. Sittenkin koko 1920-luvun ennallaan säilyneiden johtosuhteiden ratkaisu tapahtui vuosina 1919—1920, jolloin ammattiyhdistysliikkeen elpymistä luonnehti radikaali aktionismi.

Työläisten kollektiivinen toiminta työmarkkinoilla virisi siten, että Ammattijärjestön johdolla oli vaikeuksia hallita tilannetta. Se ”jäi sivustakatsojaksi”, kuten keskusjärjestön sihteeri Svante Lehtonen kuvasi kesän 1919 satamalakkojen aikaista toiminta-asetelmaa². Suoranaiseen ristiriitaan lakkoliikkeiden kanssa ei Ammattijärjestön johto eivätkä yleensäkään sosialidemokraatit tosin joutuneet, vaikka keskusjärjestön toimikunta muun muassa kevätkesällä 1919 kiinnitti huomiota luvatta aloitettuihin lakkoihin ja valisti osastoja sääntöjen vaatimasta menettelystä³. Esimerkiksi Tampereen puuseppien lakkoa ja satamatyöläisten lakkoja tuettiin sosialidemokraattisen puolueen lehdistössä ja torjuttiin syytöksiä niiden poliittisuudesta.⁴ Silti Ammattijärjestön toimikunnan linja, joka pyrki ehkäisemään spontaanien, huonosti valmisteltujen lakkojen syntymisen⁵, näyttäytyi palkkaliikkeisiin ryhtyneille työläisille helposti passiivisena, varovaisena ja jarruttavana — niin tappiollisia kuin monet vuosien 1919—1920

nakaan leniniläisessä mielessä kommunistisena. Toisaalta käsitteellä ’kommunisti’ ei vielä työväenliikkeessäkään ollut tällaista tiukkaa merkitystä, vaan tutuin se oli yhä Kommunistisen manifestin merkitysyhteyksistä. Sosialidemokraattisessa puolueessa saatettiin vielä vuoden 1930 aikoihin puhua ”uuskommunisteista” (SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, 41) erotuksena käsitteen vanhasta, positiivisesta merkityksestä. Kommunistina ilmeisesti piti itseään moni SKP:hen kuulumatonkin. Tuntuu joka tapauksessa järkevältä sisällyttää käsitteeseen ’kommunisti’ lojaalisuusyhteys SKP:hen: näin ajateltuna se viittaa niihin, joiden SKP odotti toteuttavan toimintaohjeitaan.

² SAJ:n toim.kert. 1919, 12. Vrt. myös Suomen Ammattijärjestö 10/1919 ”Satamatyöläisten lakot ja Ammattijärjestön johto” (M(atti). P(aasivuo):ri).

³ SAJ:n toimik. 28.5.1919 (TA); SAJ:n toimikunnan/Matti Paasivuori, Svante Lehtonen kiertokirje n:o 8 4.6.1919 osastoille. SAJ D 5 ’Kiertokirjeitä’ (TA).

⁴ Suomen Sosialidemokraatti 24.5.1919 ”Tahdotaanko ammatillisesta lakosta tehdä poliittinen” (’Ammattiliikkeen mies’); sama 10.7.1919 ”Helsingin satamatyöläisten lakko”; sama 10.7.1919 ”Lakkokummitukset” (’-sti’); sama 11.7.1919 ”Työtaistelut satamatyöalalla” (E.L., ilmeisesti Emil Leino). — Suomen Sosialidemokraatin päätoimittaja Hannes Ryömä kertoi SDP:n puoluekokouksessa joulukuussa 1919, että ”mitä satamalakoon tulee, niin meidän lehdessä kirjoitettiin lakon puolesta, vaikka arvelimme sen epäonnistuvan. Mutta jos me olisimme kirjoittaneet tällaista lakon aikana, olisi sanottu, että se meni meidän takiamme myttyyn.” SDP:n puoluekok. 8—16.12.1919, 182. Vrt. Kansan Työ 14.5.1920 ”Työlakot ja politiikka” (’A-o’), jossa arvosteltiin Hannes Ryömää siitä, että hän oli jollekin ruotsalaislehdelle antamassaan haastattelussa viitannut ”bolshevikkien” vaikutukseen edellisvuoden satamalakossa.

⁵ Ks. esim. toimikunnan menettelytapa-alustus SAJ:n ed.kok. 25—29.5.1920, alustukset, 35—39.

työtaistelut olivatkin⁶. Se, että Ammattijärjestön toimikunnan ja valtuuston valtioneuvostolle kohdistamat vetoamukset kahdeksan tunnin työaikalain poikkeusten kumoamisesta sekä hintojen nousun hillitsemisestä jäivät vaille vaikutusta⁷, ilmeisesti vahvisti uskoa suoran toiminnan tarpeellisuuteen⁸.

Jotain oikeaa tuntuu tavoittavan *Hakalehdon* käsitys ”sosialidemokraattisten ammattiyhdistysmiesten toiminnan perusteiden ja päämäärien yleisestä epäselvyydestä, josta ilmeisesti osaltaan johtui, että kommunistit, vaikka olivat jääneet sos. dem. puolueen sisällä käydyssä valtataistelussa vähemmistöön, helposti voittivat vastaavan taistelun ammattijärjestöstä”.⁹ Yhteistä sosialidemokratian suunnanmäärittelijöiden ideologisissa johtopäätöksissä vuosista 1917—1918 oli spontaanin joukkoliikeshinnän vastaisuus. Tähän oli mahdollista päätyä myös ammattiyhdistysjohtajien kokemuspohjalta. Terveen ammattiyhdistystoiminnan ehtona voitiin nähdä toisaalta parlamentaarinen politiikka ja siten ammattiyhdistysliikkeen pitäminen ”omalla” tehtäväl alueellaan, toisaalta ammattiyhdistystoiminnan organisatiokeskeisyys.¹⁰ Tämä konseptio kuitenkin joutui vaikeuksiin sen radikaalin aktionismin kanssa, joka erityisesti vuosina 1919—1920 oli ominaista palkkatyösuhteen ristiriitatilanteissa tapahtuneelle työläisten yhteenliittymiselle. Sen sijaan kommunistit pystyivät jo vuoden 1919 aikana saavuttamaan merkittäviä asemia lakkoliikkeiden johdossa.

Perustavan kokouksensa teeseissä Suomen kommunistinen puolue oli omaksunut kielteisen kannan kaikkeen vallitsevan järjestelmän antamia vaikutuskanavia hyväksikäyttävään toimintaan, niin myös julkiseen ammattiyhdistysliikkeeseen. Tätä kantaa edusti vuonna 1919 painetussa kirjasessaan ”Laillinen ammattiyhdistysliike vaiko vallankumous?” myös Ammattijärjestön entinen puheenjohtaja J. H. Lumivuokko¹¹. Saman vuoden syyspuolella Lumivuokko kuitenkin muutti käsitystään. Hän oli keväällä 1919 saapunut O. W. Kuusisen ja eräiden muiden eturivin kommunistien tavoin Suomeen SKP:n salaisissa organisaatiotehtävissä, ja hän yhtyi sittemmin Kuusisen omaksumaan linjaan, joka vaati kannantarkistusta julkiseen

⁶ Sosialisen Aikakauskirjan mukaan vuoden 1919 työtaisteluihin osallistuneista työläisistä oli 61 prosenttia mukana sellaisissa työtaisteluissa, jotka päättyivät työnantajien ehtojen hyväksymiseen, 30 prosenttia kompromissiratkaisuun päättyneissä työtaisteluissa sekä 8 prosenttia työntekijäin ehtojen läpimenoa johtaneissa työtaisteluissa. Vuonna 1920 vastaavat osuudet olivat samassa järjestyksessä 43, 48 ja 9 prosenttia. Sosialinen Aikakauskirja 1920, 500—502; sama 1921, 579—580.

⁷ SAJ:n toim.kert. 1919, 5—10.

⁸ Vrt. Hakalehto 1966, 213.

⁹ Sama, 258.

¹⁰ Tästä jäljempänä luvussa 7.1.2.

¹¹ Lumivuokko 1919, erityisesti 6—8.

toimintaan nähden. Samalla kun Kuusinen asettui sosialidemokraattisen puolueen sisällä nousseen vasemmisto-opposition yhteyteen ja ryhtyi ohjaamaan sen toimintaa, Lumivuokosta tuli ammattiyhdistysliikkeessä vasemmistosuunnan taustahenkilö.¹²

Ei liene ollut sattuma, että ensimmäiset suuret ammattiliitot, joissa kommunistien ohjaama vasemmistosuunta sai johtoaseman, olivat Kuljetustyöntekijäin liitto ja Puutyöntekijäin liitto. Vuoden 1919 merkittävimmät työtaistelut olivat puhjenneet juuri niiden piirissä. Antti Hyvönen mainitsee, että kommunistit saivat johtavan aseman jo kesällä 1919 puhjenneessa satamien lakkoliikkeessä¹³. Kuljetustyöntekijäin liitossa, jonka pääryhmän satamatyöläiset muodostivat, oli liittotoimikunnan enemmistö jo ennen maaliskuussa 1920 pidettyä liiton edustajakokousta omaksunut vasemmistoradikaalisen ideologian. Liiton johto myös osallistui joulukuun 1919 puoluekokouksen jälkeen sosialidemokraattisesta puolueesta irtautuneen vasemmistoryhmän puolueorganisoitumisen hankkeeseen.¹⁴ Maaliskuun 1920 edustajakokouksessa vasemmistosuunnan johtoasema vahvistui. Liiton poliittisista suhteista hyväksyttyä päätöstä, jonka mukaan osastot saisivat kuulua puolueosastoina yksinomaan uuteen sosialistiseen työväenpuolueeseen, vastusti ainoastaan kuusi edustajaa 55:stä.¹⁵ Pääasiassa puuseppiä ja kirvesmiehiä edustanut Puutyöntekijäin liitto taas siirtyi vasemmistosuunnalle marraskuussa 1919 pidetyssä edustajakokouksessa, jonka yhteydessä Lumivuokko taustalta johti vasemmiston ryhmätoimintaa¹⁶. Kuvaavaa on, että radikaaleinta linjaa kokouksessa edusti Tampereen puuseppien ammattiosasto, joka edellisenä keväänä oli ollut lakossa liiton ja Ammattijärjestön luvatta. Sen menettelytapaehdotuksessa muun muassa haluttiin tehdä mahdolliseksi lakkoon lähteminen ammattiosaston oman päätöksen perusteella liiton ja keskusjärjestön lupaa tarvitsematta.¹⁷

Marraskuussa 1919 pitivät edustajakokouksensa myös Kutomateollisuustyöväen liitto, Paperiteollisuustyöväen liitto, Sahateollisuustyö-

¹² Hakalehto 1966, 44–46, 214.

¹³ Hyvönen 1968, 96–98.

¹⁴ Ks. Suomen kuljetustyöntekijäin liiton ed.kok. 28–30.3.1920, alustukset, 16–17 (liittotoimikunnan esitys päätökseksi työtaisteluissa käytettävistä menettelytavoista); sama, pk., 24 (liiton luottamusmiehen Aug. Raatikaisen selostus liittotoimikunnan esityksestä poliittisista suhteista koskevaksi päätökseksi). — Liiton luottamusmies Aug. Raatikainen oli SSTP:n perustamista valmistelleen väliaikaisen puolutoimikunnan puheenjohtaja. Hakalehto 1966, 155.

¹⁵ Suomen kuljetustyöntekijäin liiton ed.kok. 28–30.3.1920, 53–54.

¹⁶ Tuominen 1934, 80; Hakalehto 1966, 214.

¹⁷ Suomen puutyöntekijäin liiton ed.kok. 10–13.11.1919, alustukset, 8–12, pk., 10–12, 26–30. Ks. myös Suomen Sosialidemokraatissa 11.11.1919 ollut selostus liiton edustajakokouksesta.

väen liitto ja Vaatetustyöntekijäin liitto. Kolmessa ensiksi mainitussa liitossa, joiden kaikkien kotipaikka oli Helsingin ulkopuolella (kutomaja- ja paperityöläisten Tampereella, sahatyöläisten Kotkassa), johdossa yhä pysyivät sosialidemokraattisen puolueen pääsuunnalla olleet ammattiyhdistysmiehet. Paperiteollisuustyöväen liiton ja Sahateollisuustyöväen liiton kokouksissa hyväksyttiin päätökset, joissa nimenomaisesti annettiin tuki ”parlamenttaariselle toimintalinjalle”.¹⁸ Vaatetustyöntekijäin liitossa sen sijaan vasemmistosuunta osoittautui hallitsevaksi.¹⁹

Muissakin liitoissa vasemmistosuunnan vaikutus oli vahvistunut jo ennen Ammattijärjestön toukokuussa 1920 kokoontunutta edustajakokousta. Kivityöntekijäin liittotoimikunnassa se oli enemmistönä jo syksyllä 1919²⁰. Vasemmistosuunnan vahvuus tärkeimmän keskuksen, Helsingin, ammattiyhdistysliikkeessä²¹ vaikutti suoraan siellä sijainneisiin liittohallintoihin. Ammattijärjestön uusien sääntöjen mukainen hallintoelin, toimikunta, valittiin liittojen ehdotusten perusteella, ja toukokuussa 1920 valitussa toimikunnassa sosialidemokraateiksi luettavia oli vähemmistö²².

Kommunistien taitava kokoustaktiikka ei niin ollen riittä selittämään Ammattijärjestön poliittisten voimasuhteiden ratkaisua touko-

¹⁸ Suomen paperiteollisuustyöväen liiton ed.kok. 1—3.11.1919, 18—19, 21; Suomen sahateollisuustyöväen liiton ed.kok. 17—19.11.1919, 12—13; Suomen kutomateollisuustyöväen liiton ed.kok. 8—10.11.1919, 17—18 (socialidemokraattien J. Tunturin ja V. Kannon valinta liiton puheenjohtajaksi ja luottamusmieheksi).

¹⁹ Liiton edustajakokouksessa 17—18.11.1919 valittiin liiton päätoimiseksi luottamusmieheksi vasemmistosuuntaa edustanut Matti Väisänen (pk., 19) ja hylättiin työväenliikkeen sisäisen hajaannuksen perusteella ehdotus sääntöihin otettavasta maininnasta läheisestä yhteydestä sos.dem. puolueeseen (pk., 14—15).

²⁰ Liittotoimikunnan poliittista suuntautumista osoitti sen kannanotto Washingtonin kansainväliseen työkonferenssiin osallistumista vastaan syksyllä 1919. SAJ:n toimik. 10.10.1919 (TA); Hakalehto 1966, 213—214.

²¹ Tuomisto 1984b, 293—297.

²² Toimikunnan kaikkien jäsenten poliittinen kanta ei vielä ollut vakiintunut, mutta alkuaan 23 jäsenestä näyttää 8 olleen luettavissa sosialidemokraatteihin. Kokoonpanosta ks. SAJ:n ed.kok. 25—29.5.1920, 233—234. Arvioluku perustuu toimikunnassa suoritettuihin, poliittisuonteisia kysymyksiä koskeneisiin äänestyksiin sekä sen jäsenten eri yhteyksissä, sekä Ammattijärjestössä että liitoissa, esittämiin kannanottoihin. Esim. päätös järjestön sosialidemokraattisen sihteerin Svante Lehtosen erottamisesta tehtiin äänin 12—7; kaikki jäsenet eivät siis olleet paikalla. SAJ:n toimik. 29.5.1920 (TA); Hakalehto 1966, 218. — Soikkanen (1975, 386) on erehtynyt esittämään voimasuhteiksi 7—4; tällainen oli voimasuhde ennen edustajakokousta istuneessa, jäsenluvultaan pienemmässä toimikunnassa, mutta tällöin sosialidemokraattien hyväksi. — Eri liittojen myöhemmin suorittamat edustajien vaihdokset heikensivät sosialidemokraattien asemia toimikunnassa. Vuosien 1921—1922 aikana vaihdettiin ainakin maalarien, muurarien ja metallityöntekijöiden sosialidemokraattiset edustajat vasemmistosuunnan miehiin. Ks. SAJ:n toim.kert. 1921, 4—5; sama 1922, 5.

kuun 1920 edustajakokouksessa.²³ Kun kokous alkoi, monien osanottajien kannat kylläkin olivat vielä epäselvät eikä kahden ryhmän jako sen aikanakaan täysin kirkastunut. Kommunistien ohjaama vasemmistosuunta sai kuitenkin taakseen noin kaksi kolmannesta edustajista. Ammattijärjestön puheenjohtaksi Matti Paasivuoren tilalle valittiin sosialistisen työväenpuolueen perustamiseen osallistunut Vaatetustyöntekijäin liiton luottamusmies Matti Väisänen.²⁴ Liittojen esityksistä valittu toimikunta valitsi kokouksen jälkeen keskuudetaan käytännön toimintaa johtavan toimeenpanevan valiokunnan. Siinä vasemmistosuunnan johtoasema oli vielä selvempi kuin suuressa toimikunnassa.²⁵ Kun liitoilla vuoteen 1926 asti oli oikeus edustajakokousvälin aikanakin vaihtaa edustajiaan keskusjärjestön toimikunnassa, vasemmistosuunnan johtajuus vielä vahvistui liitoissa tapahtuneiden johtoelementtien suunnanvaihdosten myötä.²⁶

Palkkaliikkeiden ja lakkojen vuosi 1920 oli ratkaiseva ammattiyhdistystoiminnan poliittiselle suuntautumiselle niidenkin liittojen paikallisorganisaatioissa, joissa johtajuuden ratkaisseet edustajakokoukset pidettiin vasta tuon vuoden jälkeen. Tähän viittaa Ammattijärjestön kansainvälisistä suhteista vuoden 1921 alussa järjestetyn jäsenäänestyksen tulos. Tässä ”länsimaiseen” Kansainväliseen ammattiyhdis-

²³ Vrt. Hakalehto 1966, 217—218; Ala-Kapee — Valkonen 1982, 498. — Louhikko (1943, 217), johon vm. tutkimus Hakalehdon lisäksi vetoaa, ei itse asiassa anna tukea käsitykselle, että voimasuhteet olisivat ratkenneet vasta kokouksen aikana: hän mainitsee vain, että tässä kevään kuluessa valmistellussa kokouksessa vasemmistola ”oli kokouksen enemmistö”. Vrt. kuitenkin Tuomisen (1956, 140—147) kuvaus kokoustaktiikasta ja epävarmoihin vaikuttamisesta.

²⁴ Äänestettäessä alussa menettelytapavaliokunnan kokoonpanosta vasemmistosuunta voitti äänin 29—22. Järjestön puheenjohtajan vaalissa voimasuhteet olivat kuitenkin selvimät: Väisänen voitti vastahdokkaana olleen Metalliteollisuustyöntekijäin liiton sihteerin Väinö V. Salovaaran äänin 48—24. SAJ:n ed.kok. 25—29.5.1920, 10, 173. Vrt. Tuominen 1956, 140—147; Hakalehto 1966, 217—218.

²⁵ Toimeenpaneva valiokuntaan toimikunta valitsi järjestäytymiskokouksessaan varsinaisiksi jäseniksi Väisänen lisäksi Arvo Tuomisen, josta tehtiin varapuheenjohtaja, E.K. Louhikon, joka sittemmin valittiin järjestön sihteeriksi (SAJ:n toimik. 4.8.1920 (TA)), Kaarlo Leinon sekä O.A. Nymänin (SAJ:n toimi. 29.5.1920 (TA)). Heistä vain viimeksi mainittu, kirjatyöntekijäin edustaja, suuntautui sosialidemokraattisesti (ks. SAJ:n tpvk. 11.11.1920 (TA)). Nymäninkin näkemykset olivat varsin sitoutumatonta ammattiyhdistyssosialismia (ks. jäljempänä s. 429, lähdeviite 29). Sihteeriksi tulleen Louhikon tilalle valittiin toimeenpanevan valiokunnan jäseneksi kuitenkin sosialidemokraatti Väinö V. Salovaara. Metalliteollisuustyöntekijäin liiton sihteeriksi (SAJ:n toim.kert. 1920, 5), jonka liitto sittemmin keväällä 1922 vaihtoi vasemmistosuuntaa edustaneeseen luottamusmieheensä Lauri Nurmi-ahoön (SAJ:n toimik. 9.4.1922 (TA)). Em. järjestäytymiskokouksessa 29.5.1920 valituista toimeenpanevan valiokunnan varajäsenistä (Jaakko Kivi, Ida Kantanen, Edvard Jokela) ei yksikään ollut sosialidemokraatti. Esimerkiksi vuonna 1921 varajäseniin (ks. SAJ:n toim.kert. 1921, 5) kuitenkin kuului sosialidemokraatti Valtter Laakso.

²⁶ Ks. lähdeviite 22 edellä ja vuoden 1926 sääntömuutoksesta s. 438 jäljempänä.

työliittoon eli ns. Amsterdamin internationaaliin liittymistä koskeneessa äänestyksessä (kuten vuotta myöhemmin Punaiseen ammattiyhdistysinternationaaliin liittymisestä järjestetyssä äänestyksessä) tulos vastasi sekä kokonaisuudessaan että liitoittain suurin piirtein sitä, millaisiksi johtajuussuhteet vuoden 1922 alkuun mennessä muodostuivat.²⁷

Metalliteollisuustyöntekijäin liitossa, joka oli vuonna 1921 8 000 — 9 000 jäsenellään Ammattijärjestön suurin jäsenliitto²⁸, ”keskustalaisten” sosialidemokraattien johtama liittotoimikunta siirtyi vasemmistosuunnan hallintaan toukokuussa 1921 pidetyssä edustajakokouksessa.²⁹ Sahatyöläisten keskuudessa kommunistit kaikesta päätellen vahvistivat asemiaan ratkaisevasti vuoden 1920 aikana, jolloin edellisvuoden hiljaiselon jälkeen sahoilla oli laajaa lakkoliikehdintää ja jolloin Sahateollisuustyöväen liiton jäsenmäärä kolminkertaistui.³⁰ Vasemmistosuunnan valta-aseman sahatyöläisten ammattiyhdistystoiminnassa lujitti vuonna 1921 toteutettu organisaatiouudistus, jolla Sahateollisuustyöväen liitto, Kuljetustyöntekijäin liitto sekä Tehdas- ja sekatyöväen liitto sulautettiin yhdeksi Saha-, kuljetus- ja sekatyö-

²⁷ Internationaaliäänestyksistä ks. tark. Hakalehto 1966, 232—236; Kettunen 1979, 211—213; Ala-Kapee — Valkonen 1982, 541—552. — Em. tutkimuksissa käytettyihin, SAJ:n toimintakertomuksissa julkaistuihin tuloksiin on liittojen julkaisemattomien tulositilomitoitusten perusteella tehtävissä pari tarkistusta. Paperi- ja kutomatyöläisten keskuudessa oli virallisen tuloksen mukaan edellisessä äänestyksessä enemmistö äänestäjistä ”sosialidemokraattisella” kannalla (Amsterdamin internationaaliin liittymisen puolesta), mutta jälkimmäisessä äänestyksessä niukka enemmistö vasemmistosuunnalla (Punaiseen ammattiyhdistysinternationaaliin liittymisen puolesta). Kutomateollisuustyöväen liitossa kuitenkin jälkimmäisen äänestyksen tulos oli liiton johdon mukaan jäänyt saapumatta määräaikana viideltä äänestyksen järjestäneeltä osastolta. Sanomalehtiutisista liiton johto kertoi päätelleensä, että näissä osastoissa annetut äänet olisivat taanneet enemmistön Profinternin vastustajille. Suomen kutomateollisuustyöväen liitto/V. Kanto 13.3.1922 SAJ:lle. SAJ E 5 ’Äänestyksen tulos v. 1922’ (TA). — Vastaavanlainen, ilmeisesti sosialidemokraateille epäedullinen myöhästyminen tapahtui myös Liike- ja taloustyöntekijäin liitossa. Suomen liike- ja taloustyöntekijäin liitto/Arttur Hellman 14.3.1922 SAJ:lle. SAJ E 5 ’Äänestyksen tulos v. 1922’ (TA); Reunanen 1967, 53.

²⁸ SAJ:n toim.kert. 1921, 81.

²⁹ Liiton luottamusmiehen (puheenjohtajan) vaalissa olivat vastakkain entinen luottamusmies Ilmari Sinisalo ja Tampereen osaston puheenjohtaja Lauri Nurmiaho. Kumpikin oli kesäkuussa 1920 julkaistun ”keskustalaisten” sosialidemokraattien julistuksen allekirjoittaja, kuten myös liiton sihteeri Väinö V. Salovaara (Kansan Työ 8.6.1920). Nurmiaho oli kuitenkin siirtynyt vasemmistosuunnalle (ks. Kivi 1975, 46), vaikka mainitsikin liiton edustajakokouksessa vielä olevansa virallisesti sosialidemokraattisen puolueen jäsen. Vaalissa Nurmiaho voitti Sinisalon äänin 57—42. Liittotoimikuntaan tuli selvä vasemmistosuunnan enemmistö (todennäköisesti 8—2). Suomen metalliteollisuustyöntekijäin liiton ed.kok. 23—28.5.1921, 150—160, 163—167; Johan Koivisto 1963, 269—270.

³⁰ Suomen sahateollisuustyöväen liiton toim.kert. 19.11.1919—31.8.1921, 3—4, 11—12, 17—18; Reuna 1984, 428—431.

väen liitoksi. Se kokosi peräti kolmanneksen Ammattijärjestön 48 000 jäsenestä. Kun tämä vahvasti vasemmistolainen, pikemmin syndikalistissävyisen kausityöläisradikalismien kuin leniniläisen kommunismin leimaama ”kolmiliitto” vuonna 1924 purettiin, sen jäsenistö jakautui kolmeen uuteen liittoon, Kuljetustyöläisten liittoon, Puuteollisuustyöväen liittoon ja Rakennustyöväen liittoon. Näissä kaikissa vasemmistosuunnalla oli kiistaton johtoasema.³¹

Jo ennen Rakennustyöväen liiton perustamista sosialidemokraatit olivat menettäneet enemmistön kaikissa rakennusalan liitoissa. On jo ollut puhe Puutyöntekijäin liitosta, jonka edustamista ryhmiä kirvesmiehet edellä mainitussa uudelleenjärjestelyssä liitettiin Rakennustyöväen liittoon ja puusepät Puuteollisuustyöväen liittoon, sekä Kivityöntekijäin liitosta, joka sulautui Rakennustyöväen liittoon. Niin ikään Rakennustyöväen liittoon sulautuneessa Maalarityöntekijäin liitossa johto vaihtui marraskuussa 1921 pidetyssä edustajakokouksessa³², ja Muurarien liitossa, joka rakennusalan ammattiryhmäpohjaisista liitoista jäi ainoana elämään vielä vuoden 1925 jälkeen, sosialidemokraattiset johtomiehet saivat jättää paikkansa huhtikuussa 1922 pidetyssä edustajakokouksessa³³.

Ammattijärjestön suurimmissa liitoissa sosialidemokraatit jäivät selväksi vähemmistöksi, mutta keskiuuriin kuuluneissa Kirjatyöntekijäin liitossa ja Kutomateollisuustyöväen liitossa sosialidemokraattisilla ammattiyhdistysmiehillä säilyi koko ajan kiistaton johto³⁴. Pape-riteollisuustyöväen liiton vuonna 1922 valitussa liittotoimikunnassa kummallakaan suunnalla ei näytä alkuaan olleen selvää enemmistöasemaa eikä liioin halua korottaa poliittisia ryhmärajoja. Liiton johtava toimitsija, luottamus mies, kuten tehtävänimike yhä 1920-luvulla useissa liitoissa kuului, S. J. Mäkinen, oli kuitenkin sosialidemokraatti.³⁵ Liiton vuoden 1926 edustajakokouksen edellä liittotoimikun-

³¹ ”Kolmiliiton” syntyä ja hajoamista käsitellään jäljempänä s. 367—370.

³² Suomen Ammattijärjestö 2/1922.

³³ Suomen muurarien, rapparien ja uunintekijäin liiton edustajakokous 18—22.4.1922 hyväksyi äänin 17—10 lausuman, jossa liiton entinen puheenjohtaja H. Hautala ja sihteeri Emil Leino julistettiin sopimattomiksi hoitamaan liiton luottamustoimia, koska he kuuluivat sosialidemokraattista ryhmätoimintaa johtaneeseen ns. ammatilliseen agitationitoimikuntaan. Pk., 11—16.

³⁴ Sos.dem. ammatillisen keskustoimikunnan kirjelmä sos.dem. puolutoimikunnalle 11.10.1923. Sos.dem. puolueuuv. 2—3.12.1923, liite 2 (TA); sos.dem. ammatillisen keskustoimikunnan kirjelmä puolutoimikunnalle 16.4.1926. Sos.dem. puolutoimikunnan pöytäkirjat 1926, liite 4 (TA); sos.dem. ammatillisen keskustoimikunnan puolutoimikuntaa varten laatima selonteko, päivätty 21.4.1926. Sos.dem. ammatillisen keskustoimikunnan paperit (TA); sos.dem. ammattiyhdistysväen ed.kok. 29—30.9.1929, 16 (Ernst Lähde).

³⁵ Sosialidemokraattista ryhmätoimintaa johtamaan vuonna 1922 perustettu ammatillisen keskustoimikunta esitti kirjelmässään puolutoimikunnalle 11.10.1923, että Pape-riteollisuustyöväen liitossa oli ”kommunistinen enemmistö”, vaikka liiton päätöi-

nan enemmistö edusti selvästi sosialidemokraattista kantaa.³⁶ Sosialidemokraattinen johto säilyi tässä edustajakokouksessa³⁷, mutta kolme vuotta myöhemmin, maaliskuussa 1929 pidetyssä Paperiteollisuustyöväen liiton edustajakokouksessa vasemmistosuunta sai niukan enemmistön liittotoimikuntaan³⁸. Liike- ja taloustyöntekijäin liitossa, joka syntyi vuonna 1921 Kauppa- ja liiketyöntekijäin liiton ja Talous- ja ravintolatyöntekijäin liiton yhdistyessä, sosialidemokraatit ilmeisesti olivat alkuaan vähemmistönä liittotoimikunnassa, vaikka puheenjohtaja Valtter Laakso jäi ja sihteeri Arttur Hellman kääntyi sosialidemokraatiksi.³⁹ Enemmistön sosialidemokraatit kuitenkin valtasivat vuonna 1924.⁴⁰ Kun talous- ja ravintolatyöntekijät vuoden 1925 alussa siirrettiin kommunistien johtamaan Ravinto- ja

minen luottamusmies olikin sosialidemokraatti. Sos.dem. puolueuuv. 2—3.12.1923, liite 2 (TA). Tämä toteamus on kuitenkin tulkittava — paitsi ehkä helsinkiläisten tietämättömyydeksi tamperelaisen liiton tilasta — niin, ettei kyseisessä liittotoimikunnassa ollut selvää sosialidemokraattista enemmistöä. Voimasuhteen tasavahvuuteen sekä pyrkimykseen varjella yhtenäisyyttä viittaavat liittotoimikunnan valinneen vuoden 1922 edustajakokouksen päätökset poliittisluonteisissa kysymyksissä. Suomen paperiteollisuustyöväen liiton ed.kok. 23—25.9.1922. 28—37.

³⁶ Vuonna 1922 valittu liittotoimikunta oli vuoden 1926 edustajakokoukselle kansainvälisistä suhteista esittämässään ehdotuksessa sillä sosialidemokraattisella kannalla, että SAJ:n olisi liityttävä Amsterdamin internationaaliin. Suomen paperiteollisuustyöväen liiton ed.kok. 3—5.4.1926, alustukset, 12—13.

³⁷ Vaikka liiton johto säilyi sosialidemokraateilla, edustajakokous ei kuitenkaan hyväksynyt edellisen liittotoimikunnan esitystä SAJ:n saattamisesta Amsterdamin internationaalin jäsenyyteen, vaan kommunistijohtoisen Kotkan osaston ehdotuksen, jossa annettiin tuki kansainvälisen ammattiyhdistysliikkeen eheyttämiseksi toimineen englantilais-venäläisen yhteistyökomitean työlle. Suomen paperiteollisuustyöväen liiton ed.kok. 3—5.4.1926, alustukset, 12—13, pk., 13—14, 29—30; Paperityöläinen 2/1926.

³⁸ Suomen paperiteollisuustyöväen liiton ed.kok. 29.3.—2.4.1929, 54—56; Paperityöläinen 2/1929 ”Tie on viitoitettu” (’-o’ = liiton uusi puheenjohtaja Santtu Vuorio, joka oli sosialidemokraatti, vaikka liittotoimikunnassa vasemmistolla oli yhden paikan enemmistö).

³⁹ Liike- ja taloustyöntekijäin liittoa ei mainittu sos.dem. ammatillisen keskustoimikunnan kirjelmässä puoluetoimikunnalle 11.10.1923 sosialidemokraattisjohtoisten liittojen joukossa. Sos.dem. puolueuuv. 2—3.12.1923, liite 2 (TA). Esimerkiksi SAJ:n vuoden 1923 edustajakokoukseen kyseisestä liitosta valitut kolme edustajaa, Väinö Vuorio, Saima Kiviranta ja Fanni Tuliniemi (SAJ:n ed.kok. 21—25.5.1923, 11) olivat kaikki kommunisteja. Vuorion asemasta kommunistisessa liikkeessä ks. Hakalehto 1966, 26, 173; Hyvönen 1971, 70, 88. Saima Kivirannan poliittisesta kannasta ks. Liiketyöläisessä 3/1926 ollut vasemmistosuunnan ”junttalista” SAJ:n vuoden 1926 edustajakokousta varten. Fanni Tuliniemen kannasta ks. hänen puheenvuoronsa SAJ:n ed.kok. 21—25.5.1923, 76, 88, 116. Vrt. myös Palkkatyöläinen 11.1.1930 ”Liiketyöläiset ja heidän järjestötoimintansa”. — Hellmanin vuosiin 1922—1923 ajoittuneesta kääntymyksestä ks. hänen hakemuksensa Mikkelin sos.dem. piirisihteerin toimeen 19.7.1926. SDP:n kirjeenvaihto 1926 A—N (TA).

⁴⁰ Skog 1971, 51; Suomen liiketyöntekijäin liiton ed.kok. 5—6.10.1924. Liiketyöläinen 1/1925.

nautintoaineteollisuustyöväen liittoon⁴¹, sosialidemokraatit varmistiivat itselleen selvän johdon ”uudessa” Liiketyöntekijäin liitossa⁴². Pienet Lasiteollisuustyöväen liitto ja Jalometallityöntekijäin liitto, joista edellistä johdettiin Karhulasta, jälkimmäistä Turusta, näyttävät yrittäneen pysytellä syrjässä ammattiyhdistysliikkeen poliittisista ristiriidoista, mutta niiden ”ei-kommunistisuus” oli kuitenkin 1920-luvun jälkipuolella kiistatonta.⁴³ Ammattijärjestöön liittyneiden rautatieläisten keskuudessa poliittiset suhteet pysyivät tasavahvoina ja suuntaan tai toiseen vakiintumattomina.⁴⁴

Sosialidemokraattisenemmistöisissä liitoissa oli 1920-luvun puolivälissä suunnilleen viidennes Ammattijärjestön koko jäsenmäärästä, ja likimain samansuuruinen tämä osuus oli myös vuoden 1928 lopussa, siis ennen kuin sosialidemokraatit menettivät Paperiteollisuustyöväen liiton liittotoimikunnan enemmistön.⁴⁵ Ammattijärjestön edusta-

⁴¹ Liiton poliittista kantaa osoittaa esim. sen vuoden 1925 edustajakokouksen SAJ:n toimikunnalle esittämä paheksumislausuma sen johdosta, että tämä oli valtuuttanut edustajan Kansainvälisen työjärjestön konferenssiin. Suomen elintarveteollisuustyöväen liiton (vuodesta 1925 Suomen ravinto- ja nautintoaineteollisuustyöväen liitto) ed.kok. 11—13.4.1925, 48—49. Ks. myös Oinonen 1980, 136—143.

⁴² Sos.dem. ammatillisen keskustoimikunnan kirjelmä puoluetoimikunnalle 16.4.1926. Sos.dem. puoluetoimikunnan pöytäkirjat 1926, liite 4 (TA); sos.dem. ammatillisen keskustoimikunnan puoluetoimikunnalle laatima selvitys, päivätty 21.4.1926. Sos.dem. ammatillisen keskustoimikunnan paperit (TA); sos.dem. ammattiyhdistysväen ed.kok. 29—30.9.1929, 16 (Ernst Lähde); Voionmaa — Leskinen 1942, 135—138.

⁴³ Näitä liittoja ei esimerkiksi sos.dem. ammatillisen keskustoimikunnan kirjelmässä puoluetoimikunnalle 11.10.1923 mainittu sosialidemokraattisjohtoisten liittojen joukossa (sos.dem. puolueuuv. 2—3.12.1923, liite 2 (TA)), mihin kuitenkin saattoi vaikuttaa myös näiden liittojen pienuus. Esimerkiksi SAJ:n vuoden 1926 edustajakokouksessa Lasiteollisuustyöväen liiton valtuutettu kuului vasemmistosuunnalle. Edvard Huttunen 1926, 76—78. SAK:n perustamisvaiheessa kuitenkin Lasiteollisuustyöväen liiton mainittiin olleen ”kaiken toiminta-aikansa turvattuna kommunistiselta hajoitustyöltä, sillä liiton osastoista on vain yksi joutunut kommunistisen jäsenenemmistön huostaan”. AJV:n toim.kert. 29.9.1929—lokakuu 1930, 10. Jalometallityöntekijäin liiton johdon sosialidemokraattista kantaa osoitti esim. liiton lähettämä ylistävä onnittelu 25-vuotiaalle puolueelle. Suomen jalometallityöntekijäin liitto/V. Virtanen Turusta 19.7.1924 sos.dem. puolueelle. SDP:n kirjeenvaihto 1924 R-Ö (TA). Lasiteollisuustyöväen liiton ja Jalometallityöntekijäin liiton ”ei-kommunistisuudesta” 1920-luvun loppupuolella ks. sos.dem. ammatillisen keskustoimikunnan vuonna 1929 laatima katsaus ”Läget inom den fackliga arbetarrörelsen i Finland”. SAJ D 7 ”Toimintakertomuksia ja selostuksia” (TA) sekä SDP:n kirjeenvaihto 1929 IV ”Kiertokirjeet” (TA); Ernst Lähden (EL) ”Ehdotus toiminnan järjestämiseksi ammatillisessa liikkeessä” (merk. 13.6.1929). SDP:n kirjeenvaihto 1929 IV ”Kiertokirjeet” (TA); sos.dem. ammattiyhdistysväen ed.kok. 29—30.9.1929, 16.

⁴⁴ Vrt. ed. viitteessä mainittu katsaus ”Läget inom den fackliga arbetarrörelsen i Finland”; sos.dem. ammattiyhdistysväen ed.kok. 29—30.9.1929, 16 (Ernst Lähde); Riuhinen — Hentilä — Roos I 1975, 348—358.

⁴⁵ Näihin liittoihin kuului vuoden 1925 lopussa runsaat 10 000 jäsentä ja vuoden 1928 lopussa runsaat 16 000 jäsentä. Rautatieläisiä ei ole luettu mukaan kumpanakaan vuotena.

jakokousten vaaleissa sosialidemokraattien ääniosuus oli suurempi: vuosien 1926 ja 1929 edustajakokousten vaaleissa se oli 30 prosentin tienoilla. Enemmistövaalitavan vuoksi vähemmistön osuus valituista edustajista jäi kuitenkin tätä pienemmäksi.⁴⁶

Työväenliikkeen jakautumisvaiheessa kaiken kaikkiaan heikentyi sosialidemokratian yhteys juuri palkkatyösuhteen välittömän ristiriidan alueella tapahtuvaan työläisten yhteenliittymiseen. Ja se, että sosialidemokraatit menettivät ja kommunistit saavuttivat johtoaseman ammattiyhdistysliikkeessä, näyttää olleen yhteydessä tämän yhteenliittymisen aktionistiseen luonteeseen. Tätä johtopäätöstä voidaan tämentää tarkastelemalla lähemmin sitä, millaisilla aloilla — viitteenomaisesti myös: millaisilla paikkakunnilla — sosialidemokratia pystyi parhaiten säilyttämään organisatorisen yhteyden ammattiyhdistystoimintaan.

5.2. Sosialidemokraattien johtamat ammattiliitot

5.2.1. Vähäinen välitön aktionismi

Hakalehto on väitöskirjassaan koettanut tilastollisten menetelmien avulla selittää ”kommunistisen kannan omaksumista” ammattiyhdistysliikkeessä. Selitettävän muuttujan operationalisointina hänellä on Punaisen ammattiyhdistysinternationaalin, Profinternin, kannatus eri liitoissa vuoden 1922 internationaaliäänestyksessä. Kovarianssianalyysin selittävinä muuttujina, joiden valinnan perustelut jäävät melko epäselviksi, ovat jäsenistön keskituntiansio, miesten osuus jäsenistöstä, työn sesonkiluonteisuus ja työpaikan sijainti kotipaikkakuntaan verrattuna. Analyysin tulokseksi tutkija saa sen, etteivät nämä tekijät merkitsevästi selitä liittojen poliittisen suuntautumisen vaihtelua tai nimenomaan kommunistisen kannan omaksumista.¹

Paitsi että kovarianssianalyysin mielekkyyttä voidaan epäillä tutkit-

⁴⁶ Vaalituloksia, mm. osallistumisen alhaisuutta, tulkitaan jäljempänä s. 394, 427, 437, 447.

¹ Hakalehto näyttää tutkimusasetelmallaan tässä kohdin testanneen toisaalta ruotsalaisen Sven Rydenfeltin tutkimustulosta, jonka mukaan palkan suuruus ei vaikuta kommunistisen tai sosialidemokraattisen kannan valintaan (Rydenfelt 1954, 273), ja hän toteaa oman tuloksensa tukevan tätä, sekä toisaalta yhdysvaltalaisen S. Martin Lipsetin hypoteesia, jonka mukaan mm. toimeentulon epävarmuus (~ työn sesonkiluonteisuus) aiheuttaa poliittista radikalismia (Lipset 1960, 232—248), mille Hakalehdon tulos puolestaan ei anna tukea. Hakalehto 1966, 269—270.

tavien yksikköjen pienen määrän vuoksi, on pidettävä puutteena sitä, että *Hakalehto* tyytyy tulokseensa, siihen etteivät liittojen poliittisen suuntautumisen erot selity hänen esiinottamillaan sosiaalisilla tekijöillä, eikä tarkastele konkreettisemmin poliittisten voimasuhteiden edellytyksiä. Tyhjentävää tulkintaa ammattiyhdistysliikkeen poliittisesta suuntautumisesta ei tässäkään tutkimuksessa tavoitella. Kuitenkin jo liittojen jakautumisesta poliittisten johtosuhteiden mukaan on pääteltävissä, että sosialidemokraattinen ja kommunistinen liike kantoivat erilaisia työväestön sosiaalisen kollektiivisuuden tendensejä.

Voidaan lähteä liikkeelle tarkastelemalla liittojen poliittisen suuntautumisen ja niiden järjestäytymisalojen työtaisteluaktiivisuuden mahdollista yhteyttä. Tällainen yhteys näyttää ilmeiseltä: sosialidemokraattien johtamat liitot kuuluivat 1920-luvulla niihin, joiden aloilla työtaistelua oli keskimääräistä vähemmän. Yhteinen piirre tämä oli kirjapainoalalla, kutomateollisuudessa, paperiteollisuudessa ja kaupan alalla, siis kaikkien merkittävien sosialidemokraattisjohtojen liittojen aloilla. Ja oleellista tässä on se, ettei ilmiön selitykseksi riitä sosialidemokraattisten ammattiyhdistysjohtajien ”maltillisuus”. Tämä voidaan havaita katsottaessa työtaistelutilastoa vuosilta 1919—1921, jolloin liittojen voimasuhteet vasta olivat muotoutumassa.

Työtaistelujen alakohtaiset erot noudattivat jo vuosina 1919—1921 suunnilleen samaa linjaa kuin koko 1920-luvun ajan ja vielä 1930-luvullakin.² Ja kävi karkeasti ottaen niin, että sosialidemokraatit menettivät johtoaseman niillä aloilla, joilla lakkoliikehdintä oli voimakainta, ja säilyttivät sen niillä aloilla, joilla se oli vähäisintä. Esimerkiksi metalliteollisuudessa, jossa työtaisteluaktiivisuus oli työntekijämäärään nähden³ korkeinta tärkeimpien teollisuudenalojen joukossa, sosialidemokraateilla oli liittotoimikunnan enemmistö kevääseen 1921 saakka, jolloin he kuitenkin sen menettivät. Satama-alalla vasemmistosuunnan johtava asema varmistui jo vuonna 1919, jolloin satamissa oli suuri lakkoliike. Sahateollisuudessa vuonna 1920 syntynyt laaja lakkoliikehdintä⁴ näyttää ratkaisevasti heikentäneen sosialidemokraattisen johdon asemaa. Rakennuslalla, joka kuului 1920-

² Vuosien 1919—1921 osalta ks. taulukko 9 sekä ajanjakson 1919—1939 osalta Helelä 1969, 48—56, jossa tosin vaikeutena on se, että Helelä sijoittaa kutoma- ja vaatetus-teollisuuden samaan luokkaan.

³ Eri alojen työntekijämäärien ja lakkotilaston luokitusta koskevien vaikeuksien vuoksi tässä ei ryhdytä laskemaan tarkkoja suhdelukuja; tässä tyydytään viittamaan edellä (s. 117) olevaan teollisuuden eri alojen työvoimaosuuksia erittelevään taulukkoon 5.

⁴ Lakkoja oli sahateollisuudessa vuonna 1920 25 ja niiden alaisia työntekijöitä noin 5 700.

Taulukko 9. Työnseisaukset ja niiden alaiset työntekijät aloittain Suomessa vuosina 1919—1921

Ala	Työnseisauksia	Työnseisausten alaisia työntekijöitä ¹
Metalliteollisuus	44	5 391
Sahateollisuus	36	6 621
Muu puuteollisuus	23	1 081
Lastaus- ja purkaustyö	30	6 012
Rakennustyö	25	1 846
Vaatetusteollisuus	23	1 962
Metsä- ja uittotyö	17	2 148
Nahka- ja kumiteollisuus	15	553
Ravinto- ja nautintoaineteollisuus	7	1 567
Kutomateollisuus	4	1 699
Paperiteollisuus	3	189
Graafinen teollisuus	2	85
Muut	32	2 163
Yhteensä	261	31 317

¹ On huomattava, että koska luku on kuhunkin työnseisaukseen osallistuneiden työntekijäin yhteenlaskettu määrä, se ei ilmoita sitä, kuinka moni työläinen näinä vuosina lakkoili. Yksityinen työläinen saattoi ehtiä osallistumaan useampaankin työtaisteluun.

Lähde: Sosialinen Aikakauskirja 1920—1922.

luvulla korkean työtaisteluaktiivisuuden aloihin, oli lakonalaisten työntekijäin määrä tilastotietojen mukaan vuosina 1919—1921 suhteellisen alhainen edellä mainittuihin aloihin verrattuna. Kuitenkin palkkaliikehdintä oli vuonna 1920 rakennuksilla erittäin vilkasta; mutta useinkaan vaatimukset eivät johtaneet lakkoihin, koska työnantajien oli pakko myöntyä niihin pitääkseen työt käynnissä, ja sitä paitsi lakon sijasta rakennustyömiesten työtaistelukeinona oli hyvänä aikana monessa tapauksessa se, että ”porukalla” erottiin työmaalta.⁵ Ja myös rakennuslalla sosialidemokraattien ote ammattiyhdistystoiminnasta heikentyi olennaisesti tässä vaiheessa.

Sen sijaan niillä aloilla, joilla sosialidemokraatit parhaiten säilyttivät asemansa, lakkoliikehdintä oli vuosina 1919—1921, kuten myöhemminkin 1920-luvulla, vähäistä. Tosin näilläkin aloilla — ja tämä koskee erityisesti kutomateollisuutta — työntekijät liikehtivät vuon-

⁵ Suomen rakennusteollisuuden työnantajaliitto/K. J. Rausti, Yrjö Similä 20.4.1920 SAJ:lle. SAJ E 3 'Vuoden 1920 kirjeenvaihtoa (tammi-elok.)' (TA); Helelä 1969, 113—117.

na 1920 enemmän kuin muulloin. Vuonna 1920 lakkoiltiin kolmella kutomatehtaalla. Työnseisausten alaisten työntekijäin määrä muodostui varsin suureksi, ja lakot myös kestivät suhteellisen kauan.⁶ Mutta vuoden 1922 jälkeen seuraava varsinainen työtaistelu puhkesi kutomateollisuudessa vasta vuonna 1928, Hyvinkään kutomatehtaalla.⁷

Lakkoliikehdivinnan laajuudella sinänsä ei kuitenkaan ole mielekäs-tä selittää liittojen poliittista suuntautumista, yhtä vähän kuin poliit-tisella suuntautumisella lakkoliikehdivinnan laajuutta. Kysymys näyt-täisi olevan siitä, että palkkatyöläisintresseihin perustuvan yhteenliit-tymisen ehdot poikkesivat toisistaan eri aloilla. Sosialidemokraattien johdettaviksi jääneiden ammattiliittojen yhteinen piirre oli se, että kyseisten alojen työläisten mahdollisuudet tai ”tarve” intressiensä ajamiseen välittömien aktioiden avulla olivat tavallista vähäisemmät. Tämä yhteinen ominaisuus nousi eri liitoissa hyvin erilaisista, suoras-taan vastakkaisista toimintaehdoista.

5.2.2. Positiivinen ja negatiivinen edustuksellisuus

Kirjatyöntekijät edustivat ammattitaitoisinta ja parhaiten palkattua työväestön kerrosta. He olivat olleet ammattiyhdistysliikkeen uranuurtajia, ja heidän järjestäytymisasteensa oli poikkeuksellisen korkea, lähes koko 1920-luvun ajan yli 50 prosenttia, opinkäyneillä ammattimiehillä, ennen muita latojilla ja painajilla jopa 80 prosentin tienoilla.⁸ Mutta ennen kaikkea: työmarkkinasuhteiden muoto poh-jautui kirjapainoalalla palkkatyöläisintressien kollektiivisuuden tun-nustamiseen. Koko maata käsittävä työehtosopimus saatiin jo vuon-na 1900 ja käytäntöä jatkettiin kansalaissodan jälkeen vuodesta 1919 lähtien. Se, että työehtosopimus oli valtakunnallinen, antoi liitto-organisaatiolle itselleen institutionalisoidun aseman työntekijäin edustajana. Näin kirjatyöntekijäin ammattiyhdistystoiminta sai mui-ta aloja keskitetymmän luonteen. Paikallisten palkkaliikkeiden sijas-ta ammattiyhdistystoimintaa ohjasi valtakunnallinen sopimuskäytän-tö. Kirjatyöntekijäin yhteenliittyminen oli aktiivista edustautumista organisaation kautta.

Kutomateollisuustyöväen liitto taas edusti toimintaedellytyksiltään monessa suhteessa ammattiyhdistysliikkeen toista ääripäätä. Valta-osa kutomateollisuuden työntekijöistä oli huonosti palkattuja ja vä-

⁶ Sosialinen Aikauskirja 1921; Suomen kutomateollisuustyöväen liiton toim.kert. 1919—1921, 26—35.

⁷ Matti Luoma 1955, 81; Helelä 1969, 224—225.

⁸ Suonoja 1977, 306—307.

häisen ammattitaidon varassa olleita naisia. Vaikka kutomatehtaat kokosivat samaan työprosessiin enemmän työläisiä kuin yleensä muiden alojen toimipaikat, alan järjestäytymisaste oli alhaisempi kuin teollisuudessa ja teollisessa käsityössä keskimäärin. 1920-luvun alkupuolella järjestäytymisaste oli selvästi alle 20 prosenttia; keskimääräistä suurempi jäsenmäärän nousu vuosikymmenen puolivälin jälkeen nosti kuitenkin järjestäytyneiden osuuden 1920-luvun loppuvuosina lähelle teollisuuden ja teollisen käsityön keskitasoa, parhaimmillaan (1928) noin neljänneksiksi työntekijämäärästä.⁹ Työehtosopimuksia ei kutomateollisuudessa tehty. Se oli työnantajien tiiviin organisoitumisen peruseriaatteita, ja siitä he pystyivät pitämään kiinni. Mutta paradoksaalisesti Kutomateollisuustyöväen liiton toimintastruktuuri oli juuri näistä syistä joissakin suhteissa samantapainen kuin Kirjatyöntekijäin liiton.

Työnantajat saattoivat kutomateollisuudessa ylläpitää työehtojen yksipuolista määräytymistä ja työnantajan ja työntekijän suhteen kahdenvälistä muotoa niin vahvasti, että työläisten edellytykset tätä muotoa rikkovaan kollektiiviseen toimintaan olivat erityisen huonot. Ammatilliset järjestöt pysyivät heikkoina, vaikka juuri järjestäytymisen kohottamispyrkimyksestä muodostui ammattiyhdistystoiminnan pääsisältö. Todellisiin, lakkouhkaan tukeutuviin kollektiivisiin aktioihin ei juuri pystytty, vaan osastojen ja liiton työnantajille aika ajoin esittämät vaatimukset jäivät pikemminkin vetoomuksiksi¹⁰. Ja kun paikallisiin joukkoaktioihin vain harvoin kyettiin, liittotaso sai kutomatyöläisten ammattiyhdistystoiminnassa tavallista keskeisemmän aseman. Kutomateollisuustyöväen liitto yritti työnantajaliitolle toimittamiensa kirjelmien avulla saada tätä taipumaan valtakunnalliseen palkankorotukseen sekä työehtosopimukseen; ja näiden tuloksettomiksi jääneiden yritysten väliajat liitto ponnisteli, siinäkin suhteessa melko heikolla menestyksellä, järjestäytymisasteen kohottamiseksi.¹¹ Kuten kirjatyöntekijäin, myös kutomatyöläisten ammattiyh-

⁹ Kutomateollisuustyöväen liiton järjestäytymisalaan kuuluneita työntekijöitä oli vuonna 1920 teollisuustilaston mukaan lähes 14 000 ja liiton jäsenmäärä oli tuolloin 2 433 eli 18 % työntekijämäärästä. Vuonna 1924 työntekijämäärä oli noin 15 000 ja liiton jäsenmäärä 1 679 eli 11 % työntekijämäärästä. Vuonna 1928 työntekijöitä oli yli 17 000 ja liitossa jäseniä 4 395. Liiton jäsenten osuus työntekijämäärästä oli 25 prosenttia. SVT XVIII Teollisuustilasto; SAJ:n toim.kert., mainituilta vuosilta. — Edellä esitetyissä työntekijämäärissä ei ole mukana teollisen käsityön osuutta, joka kuitenkin oli varsinaisessa kutomateollisuudessa vähäinen. — Teollisuustyöläisten järjestäytymisasteesta ks. taulukko 7 edellä s. 142—143.

¹⁰ Vrt. Helelä 1969, 224—225.

¹¹ Kutomatyöläisten ammattiyhdistystoiminnan asetelmia kuvasi esim. Kutomateollisuustyöväen liiton/V. Kanto kirje SAJ:lle 13.5.1924. Siinä selostettiin ohessa tiedoksi lähetettyä ”Julistusta kutomatyöläisille”: ”--- olemme käyttäneet työnantajain vastausta agitatsioni välikappaleena saataksemme edes jonkinlaista elonmerk-

distystoiminnassa keskipisteessä oli organisaatio, joka kantoi edustuksellisesti palkkatyöläisintressien kollektiivisuutta. Mutta kun kirjatyöntekijäin ammattiyhdistystoiminnan edustuksellisuus oli ”positiivista” eli se perustui ammatillisten järjestöjen tunnustamiseen palkkatyöläisintressien edustajiksi, kutomatyöläisten ammattiyhdistystoiminnan edustuksellisuus kehittyi ”negatiivista” tietä, siltä pohjalta, etteivät työläiset pystyneet välittömästi omalla toiminnallaan ajamaan kollektiivisia intressejään.

Paperityöläisten ammattiyhdistystoiminnan lähtökohdat muistuttivat tässä suhteessa kutomateollisuuden oloja. Vastustaessaan työntekijäin kollektiivista vaikutusta työehtojen määräytymiseen työnantajat saattoivat tukeutua paperitehtaan usein hallitsevaan asemaan niin paikallisilla työmarkkinoilla kuin paikallisessa yhteisössä, samalla kun alan monopolistinen kehittyneisyys varmisti työnantajarintaman yhtenäisyyttä tässä asiassa. Järjestäytyneiden osuus kaikista paperityöläisistä oli 1920-luvun ensi vuosina selvästi koko teollisuuden järjestäytymisastetta alhaisempi, paljon alle 20 prosentin, mutta kohosi vuosina 1927—1928 keskitasolle. Vuonna 1928 järjestäytyneitä oli yli neljännes työntekijöistä.¹² Tämänkin osuuden alhaisuutta kuitenkin korostaa, ettei paperiteollisuudessa — ei edes paperinjalostuksen alalla, jolla sentään oli käsityömaista tuotantoa — ollut sellaisia parin työntekijän toimipaikkoja, joiden työntekijät ainakin maaseutupaikkakunnilla pysyivät järjestäytymättöminä¹³ ja pudottivat siten koko teollisuuden järjestäytymisastetta.

Paperiteollisuudessa ammattiyhdistystoiminta jäi samassa ”negatiivisessa” mielessä edustukselliseksi ja organisaatiokeskeiseksi kuin

kiä kutomatyöläisten keskuudessa. Siis avoimeen taisteluun ei meillä ole mahdollisuuksia, eikä tarkoitusta, ainoastaan tulemme yrittämään tilastoja nykyään maksettavista urakka ja tuntipalkoista ja saadaksemme tämän palkkatilaston avulla kutomatyöläisiä kiinnittämään jonkun verran huomiotaan omaan kurjaan asemaansa.

Mahdollisesti myöhemmin jos voimamme kasvaa ja muuten työmarkkinat sen edellyttävät, tulemme työnantajat haastamaan taisteluun, sillä ilman taistelua ei kutomatyöläiset palkkoihinsa saa parannuksia; mutta siitä ilmoitamme sitten lähemmin kuin se aika tulee.” SAJ F 2 ’Kutomatyöläiset kirjeenvaihtoa 1923—1929’ (TA).

¹² Paperiteollisuustyöväen liiton jäsenmäärän osuus alan työntekijämäärästä oli vuonna 1920 17 % (jäseniä 2 564, työntekijöitä 15 000), vuonna 1924 14 % (jäseniä 2 121, työntekijöitä 15 200) ja vuonna 1928 27 % (jäseniä 4 443, työntekijöitä 16 700). Reino Hjerpe ym., liitetaulukko 6; SAJ:n toim.kert., mainituilta vuosilta.

¹³ Elinkelpoisen ammatillisen perusjärjestön muodostaminen oli jokseenkin mahdollonta esimerkiksi silloin, kun paikkakunnalla oli ainoana alallaan yksi 10 työntekijän toimipaikka, vielä pienemmistä toimipaikoista puhumattakaan. Toisaalta kuitenkin suurimmissa kaupungeissa, joissa saman alan käsityömaisia pienyrityksiä oli useita, työntekijöiden järjestäytyneisyys saattoi olla varsin korkea. Esim. nahka- ja vaatetusteollisuuden ammattiyhdistystoiminnan painottumisesta kaupunkien käsityömaisiin toimipaikkoihin ks. jäljempänä s. 184.

kutomateollisuudessa. Paperitehdasyhdyskunnassa ammattiosaston toiminta näyttää 1920-luvulla suuntautuneen pikemmin työläisyhteisön sisälle kuin suoraan työnantajaan päin. Paikallisiin aktioihin ei juuri pystytty, eikä työnantajien rintama osoittautunut olevan niiden avulla murrettavissa. Varkauden paperi- ja sahatyöläisten tappiollinen lakko vuonna 1922 todisti tämän¹⁴. Näin ollen liitto yhtäältä yritti keskitetysti, ”ylätasolla”, vaikuttaa työnantajien linjaan. Mistään epävirallisista takahuoneneuvotteluista ei ollut kysymys — yritys korvata puuttuvia työehtosopimuksia sellaista tietä saattoi tulla kyseeseen vasta myöhemmin, vuonna 1937 muodostetun punamultahallituksen aikana¹⁵. Neuvotteluyhteyksiä ei paperiteollisuuden työmarkkinasuhteissa 1920-luvulla syntynyt, vaan ”ylätasoa” edusti ammattiliiton ja työnantajaliiton sopivin väliajoin toistunut kirjeenvaihto yleisten palkankorotusten ja työehtosopimusten puolesta ja niitä vastaan.¹⁶ Toisaalta liitto yritti vahvistaa järjestäytymistä ja antaa uskotavuutta eräänlaiselle tulevan, ratkaisevan taistelun näköalalle.

Niin paperi- kuin kutomateollisuuden ammattiyhdistystoiminnassa edustuksellisuus ja organisaatiokeskeisyys yhdistyivät ”odottavaan” aktionistisuuteen. Silloin harvoin kun tämä aktionismi realisoitui, taisteluista tuli sitkeitä ja periaatteellisia. Näin kävi Hyvinkään kutomatehtaalla vuonna 1928¹⁷ sekä paperiteollisuuden alalla vuoden 1922 Varkauden lakossa ja vuonna 1928 puhjenneissa, puoli vuotta kestäneissä Kymin-Korkeakosken kartonkintehtaan ja Karhulan puuhiomon lakoissa¹⁸. Näiden paperiteollisuuden lakkojen ja vielä selvemmin vuonna 1927 rauenneen maanlaajuisen lakkohankkeen yhteydessä ilmeni liiton johtoa puristanut noidankehä: tuloksia voitiin saavuttaa vain taistellen; taistelu edellytti järjestäytymisen vahvistamista; mutta järjestäytymistä voitiin vahvistaa vain tuloksia saavuttamalla. On oletettavissa, että liiton johdon vaikeudet tässä tilantees-

¹⁴ Ks. SAJ:n tpmk. 28.4.1922; sama 5.5.1922; sama 16.5.1922; sama 30.5.1922; SAJ:n toimik. 2.6.1922; SAJ:n tpmk. 7.6.1922; sama 12.6.1922; sama 16.6.1922; sama 14.7.1922 (TA); Kalle Kankari 8.7.1922 SAJ:lle. SAJ E 5 'S. Saha-, Kuljetus- ja Sekatyöväen Liitto, saap. kirj. v. 1922' (TA). SAJ:n toim.kert. 1922, 40—46, 56.

¹⁵ Siiven mukaan tällöin ”palkkapolitiikkaa hoidettiin SAK:n toivomaan suuntaan paljolti ministeriöiden takaportaiden kautta” (1967b, 107).

¹⁶ Ks. mm. Suomen paperiteollisuustyöväen liiton toim.kert. 1919, 24; sama 1920, 23—25; sama 1921, 98—100; sama 1922, 9—18; sama 1924, 6—7; sama 1925, 6—9; Paperityöläinen 1/1924 ”Joukkotyöehtosopimuksen välttämättömyys maamme paperiteollisuudessa”; Paperityöläinen 2/1924 ”Paperiteollisuustyönantajat vastustavat vaitiolemisella työpalkkojen koroittamista” (S.J. M(äkinen).); Paperityöläinen 2/1925 ”Tuleeko paperiteollisuudessa työtaistelu?”; Oksanen 1957, 238—239; Kalela 1981, 126.

¹⁷ Ks. edellä s. 127, 146.

¹⁸ Tark. ks. Paperityöläinen 3/1928 ”Kymin-Korkeakosken kartonkintehtaan ja Karhulan puuhiomon lakot jatkuvat edelleen muuttumattomina” (S.J. M(äkinen).); sama 4/1928 ”Vuoden päättyessä”.

sa, ennen kaikkea vuoden 1927 lakkohankkeen hajoaminen sen kärsistä, osaltaan pohjüstivat sosialidemokraattien enemmistöaseman menetystä keväällä 1929¹⁹.

Liiketyöntekijäin liiton järjestäytymisälalla, lähinnä kaupan piirisä, monet työmarkkinoiden ja työhön liittyvien sosiaalisten suhteiden rakennepiirteet aiheuttivat sen, että OTK-laisen osuuskauppaliikkeen ulkopuolella järjestäytyminen oli melko merkityksetöntä²⁰. Järjestäytymistä ehkäisi työnantajan ja työntekijän henkilökohtainen suhde sekä se, että työn sisältöön kuului työnantajan intressien edustaminen suurta yleisöä kohtaan²¹. Kovin korkeata ei myöskään edistysmielisten osuusliikkeiden henkilökunnan ammattiyhdistysaktiivisuus liene ollut, vaikka järjestäytymisaste sitä olikin; valtaosa jäsenistä — niin ainakin liiton aktiivit päättelivät — oli liittynyt järjestöihin vain sen pakottamina, että Liiketyöntekijäin liiton osastojen ja osuusliikkeiden välisissä työehtosopimuksissa annettiin työpaikan saannissa etusija järjestäytyneille.²² Kysymys ei ollut sillä tavoin aktiivisesta edustautumisesta järjestöjen kautta kuin ehkä kirjatyöntekijöillä, vaikka myös Liiketyöntekijäin liiton alalla ammattiyhdistystoiminnan edustuksellisuus perustui osittain järjestöjen tunnustamiseen palkkatyöläisintressien edustajiksi.

Aktionistisen ammattiyhdistystoiminnan edellytykset olivat heikot myös *rautateilla*, joiden alemman virkasuhteisen henkilökunnan — ns. palvelusmiesten — sekä lähinnä konepajojen työntekijäin SAJ-läisissä järjestöissä sosialidemokraateilla oli melko vahva asema. Suurin osa järjestäytyneistä rautatieläisistä kuului kansalaissodan jälkeän rautatiehallituksen tukemaan, ”valkoiseen” Valtionrautatieläisten keskusjärjestöön (per. joulukuussa 1917). Lakkautetun Veturi-miesten liiton tilalle vuonna 1920 perustettu Veturimiesyhdistys sekä vuonna 1927 perustettu Asemamiesyhdistys puolestaan jättäytyivät sekä tämän keskusjärjestön että Ammattijärjestön ulkopuolelle.²³

¹⁹ Monissa ammattiosastoissa, sosialidemokraattienkin johtamissa, arvosteltiin kärkevästi liiton johtoa lakkohankkeen rauettua. Ks. Jämsänkosken paperityöläiset 1907—1972, 95—97, 108—111; Kalela 1981, 134—135. Myös maaliskuuhuhtikuun 1929 edustajakokouksessa liiton johtoa moitittiin ennen muuta vuoden 1927 palkkaliikkeen huonosta hoidosta, ei tosin perääntymispäätöksestä vaan taistelun huonosta valmistelusta. Suomen paperiteollisuustyöväen liiton ed.kok. 29.3.—2.4.1929, 17—20, 45—46; Kalela 1981, 135—136.

²⁰ Ks. edellä s. 126—127. — Liiketyöntekijäin liiton porvarillisena kilpailijana toimi, tietenkin OTK-laisen osuuskauppaliikkeen ulkopuolella, Suomen liikeapulaisliitto. Ks. esim. Liiketyöläinen 9/1925, selostus ko. liiton kokouksesta.

²¹ Luokkateoreettiselta kannalta tätä kaupan työntekijäin työn sisältöä on problemoinut esim. Gloede 1975, 68—73.

²² Ks. esim. Liiketyöläinen 2/1924, selostus Vaasan osaston vuosikokouksesta ja toiminnasta.

²³ Kettunen 1976, 150—152, 164; Riihinen—Hentilä—Roos I 1975, 361—368.

Ammattijärjestön ulkopuolelle jäivät myös ne muut valtion palvelusmiesten järjestöt, jotka vuonna 1917 olivat liittyneet siihen. Useimmat näistä järjestöistä liittyivät vuonna 1922 postiljoonien ja tullimiesten johdolla perustettuun Suomen Valtionvirkailijain Keskusliittoon.²⁴ Sekä tässä keskusliitossa että senkin ulkopuolella pysytelleessä ammattikuntahenkisessä Veturimiesyhdistyksessä säilyi joka tapauksessa eräänlainen sosialidemokraattinen vivahde.²⁵ Vuonna 1918 lakkautetun Rautatieläisten liiton perinnönjatkajaksi perustettiin Ammattijärjestön yhteyteen vuonna 1920 Rautatieläisten ammattiliitto. Se yritti koota rautateiden palvelusmiehiä, mutta kuihtui 1920-luvun puoliväliin mennessä elinkelvottomaksi ja sulautui vuonna 1926 elinvoimaisempaan S.V.R. konepajojen työntekijäin liittoon, joka oli samana vuonna muuttanut nimensä Suomen rautateiden työntekijäin liitoksi. Ne muutamat harvat virkasuhteiset rautatieläiset, jotka pääasiassa konepajatyöläisten ohella kuuluivat tähän liittoon, edustivat Ammattijärjestössä ainoana valtion palvelusmiehiä. Vuoden 1917 lopussa valtion palvelusmiehistä oli kuulunut työläisten ammattiyhdistysliikkeeseen yhteensä noin 10 000 jäsentä.²⁶ Tämä osoitti osaltaan vuoden 1918 jälkeisen valtiokoneiston repressiivistä luonnetta. Esimerkiksi rautateillä se ilmeni systemaattisena vasemmistolaisiin työntekijöihin ja työnhakijoihin kohdistuneena syrjintänä.²⁷

Sosialidemokraateille suotuisia järjestäytymisaloja olivat vielä *jalometalliteollisuus* ja *lasiteollisuus*. Työtaistelut eivät olleet näillä aloilla mitenkään harvinaisia²⁸. Mutta ammattiryhmien pienuus ja selvärajaisuus, käsityömaiseen ammattitaitoon perustunut ammattikuntaidentiteetti sekä työpaikkojen pysyvyys näyttävät vaikuttaneen siihen, että näiden alojen työntekijäin kollektiivinen toiminta oli luonteeltaan ”organisaatiokeskeistä”. Tämä ilmeni osaltaan siinä, etteivät jalometallityöläiset suostuneet liittymään Metalliteollisuustyöntekijäin liittoon²⁹. Ja Lasiteollisuustyöväen liitto puolestaan oli ainakin 1920-luvun alkupuolella lähes yksinomaan ammattityöntekijöiden, lasinpuhaltajien ja -hiojien liitto; tehtaiden aputyöläiset olivat liiton ulkopuolella ja kuuluivat, sikäli kuin olivat järjestäytyneet, ensin Tehdas- ja sekatyöväen liittoon, sittemmin Saha-, kuljetus- ja sekatyö-

²⁴ Väinö Luoma II 1962, 104—107; Saarinen 1956, 143—144.

²⁵ Vrt. Väinö Luoma II 1962, 104—107; Kettunen 1976, 163; Seppinen 1977, 31.

²⁶ Riihinen — Hentilä — Roos I 1975, 293—297; Väinö Luoma II 1962, 173—175.

²⁷ Työnhakijoilta esimerkiksi vaadittiin viranomaisten tai suojeluskunnan antamia todistuksia poliittisesta luotettavuudesta. Ks. Kettunen 1976, 146—147.

²⁸ Jalometalliteollisuudessa oli vuosina 1924—1925 alan kokoon nähden laaja lakkoliike. Lasiteollisuuden lakoista taas voidaan mainita Karhulan lasitehtaan lakot vuosina 1923 ja 1926 sekä Helsingin lasinhiojien lakko vuonna 1926. SAJ:n toim.kert. 1923, 42—43; sama 1925, 38—45; sama 1926, 73—74; Löfberg 1981, 45—48.

²⁹ Vrt. SAJ:n ed.kok. 3—8.5.1926, 87—88 (V. Virtanen).

väen liittoon.³⁰ Eivätkä Ammattijärjestön 1920-luvun alussa tekemät yritykset sulauttaa Lasiteollisuustyöväen liitto Tehdas- ja sekatyöväen liittoon³¹ tuottaneet tulosta. Lasiteollisuustyöväen liiton järjestäytymisala ilmeisesti kuitenkin, jäsenmäärän kasvusta päätellen, laajeni 1920-luvun jälkipuoliskolla.

5.2.3. Aktioiden mahdollisuus ja vasemmistosuunta

Edellä on todettu, että kausivaihtelujen voimakkuus muodosti monilla aloilla lähtökohdan aktionismin purkautumiselle. Kaikille ”sosialidemokraattisille” liitoille oli kuitenkin ominaista alan vähäinen riippuvuus kausivaihteluista. Tämä ei yksinomaan vähentänyt toimeentulon epävarmuutta,³² vaan kutoma- ja paperiteollisuudessa sekä liikealalla aiheutti ennen kaikkea sen, ettei syntynyt sellaisia tilanteita, joissa huippusezonki olisi luonut edellytykset työläisten liikehännälle. Työmarkkinoiden huippukausilla oli näiden alojen ammattiyhdistystoiminnalle vain se sinänsä kyllä varteenotettava merkitys, että rikkurityövoimaa oli silloin vähemmän tarjolla ja mahdollisuudet hakeutua lakon ajaksi muihin töihin olivat paremmat. *Sahateollisuudessa*, jossa kausivaihtelut olivat huomattavia, mutta vielä selvemmin *satamissa* ja *rakennuksilla* ja varsin usein myös Pohjois-Suomen *metsä- ja uittotyömailla* työvoiman kysynnän jyrkät vuotuiset nousukohdat loivat pohjaa nopeita paikallisia ratkaisuja vaatineille palkkaliikkeille ja lakoille³³. Samalla kuitenkin kausivaihtelut tekivät järjestäytymisen epävakaaksi, jäsenistön vaihtuvaksi, ja painoivat yleistä järjestäytymisastetta alaspäin³⁴.

³⁰ SAJ:n ed.kok. 21—25.5.1923, 38 (V. Vuorio); SAJ 18.12.1920 Suomen lasiteollisuustyöväen liitolle Karhulaan (jälj.). SAJ D 3 'Lähetettyjä kirjeitä 1920' (TA).

³¹ SAJ 18.12.1920 Suomen lasiteollisuustyöväen liitolle Karhulaan (jälj.). SAJ D 3 'Lähetettyjä kirjeitä 1920' (TA).

³² Vrt. Hakalehto 1966, 270.

³³ Ks. esim. Suomen sahateollisuustyöväen liiton toim.kert. 19.11.1919—31.8.1921, 11—12, sekä edellä s. 141—145.

³⁴ Työvoiman suuri vaihtuvuus vaikutti — monien muiden, esimerkiksi työpaikkojen sijaintiin ja ammattitaitovaatimuksiin liittyneiden tekijöiden ohella — siihen, että sahateollisuudessa järjestäytymisaste oli alle teollisuustyöläisten keskimääräisen järjestäytyneisyyden. Puuteollisuustyöväen liiton jäsenmäärä oli vuonna 1925 15 % puuteollisuuden (mukana alan teollinen käsityö) työntekijämäärästä (jäsenmäärä 7 603, työntekijämäärä 51 000) ja vuonna 1928 23 % (jäsenmäärä 14 643, työntekijämäärä 62 500). SAJ:n toim.kert. 1925 ja 1928; Reino Hjerpe ym. 1976, liitetaulukko 6. — Reunan (1984, 458—459) esittämien tietojen mukaan saha- ja lautatarhalyöläisten järjestäytymisaste oli vuonna 1926 17 prosenttia, puuseppien ja verhoilijoiden sen sijaan peräti 50 prosenttia. Metsätyöläisten suuresta joukosta liittoon kuului noin 400 jäsentä. Vuosina 1928—1929 puutyöläisten järjestäytymisaste oli Reunan mukaan laskentatavasta riippuen 23—27 prosenttia.

Kaikki kommunistien ja vasemmistososialistien johtamat ammattiliitot eivät suinkaan olleet kausiluonteisilla aloilla.³⁵ Kuitenkin vaikuttaa siltä, että niillä työmarkkinoiltaan vakaillakin järjestäytymisaloilla, joita kommunistit hallitsivat, ainakin tärkeimmillä, kollektiivisen toiminnan aktionistiset piirteet pääsivät eri syistä vahvemmin esiin kuin niillä, joilla sosialidemokraatit pystyivät pitämään otteen-
sa.

Metalliteollisuudessa, jonka piirissä työvoiman ammattitaitovaatimukset olivat suhteellisen korkeat ja jonka tärkeimmät tuotantolaitokset sijaitsivat suurimmissa kaupungeissa, ammatillisen järjestäytymisen edellytykset olivat muita suuria teollisuudenaloja paremmat. 1920-luvun jälkipuoliskolla metalliteollisuuden työntekijäin järjestäytymisaste nousi 40—50 prosenttiin³⁶. Mutta työntekijäin näin korkeasta järjestäytyneisyydestä huolimatta varsinkin ”raskaan” metalliteollisuuden yritykset pitivät linjanaan torjua sen, että työntekijäin kollektiivinen vaikutus työehtoihin olisi institutionalisoitunut. Tästä oli kysymys esimerkiksi vuoden 1927 metallisulussa. Luultavasti metallityönantajien asennoitumista vahvisti se, että alan asema teollisuuden eräänlaisena ”wage leaderina” teki sen yritysten linjan tärkeäksi yleisemmin työnantajapolitiikan kannalta³⁷. Kaksikymmenluvun jälkipuoliskolla tämä työnantajalinja kärsi kyllä tappioita; sellainen oli myös metallisulun tulos. Työehtosopimuksiakin saivat solmituksi sellaiset erikoisryhmät kuin peltisevät, putkimiehet, sähkömiehet sekä autokorityöläiset.³⁸ Työntekijäin vahva järjestäytyneisyys ja työehtojen yksipuolista määräysvaltaa puolustanut työnantajalinja törmäsivät yhtä kaikki metalliteollisuudessa yhteen siten, että

³⁵ Hakalehto (1966, 268) saa työn sesonkiluonteisuuden ja kommunistien kannatuksen (vuoden 1922 internationaaliäänestyksessä) väliseksi korrelaatioksi .33, joka ei tämänuurisella aineistolla — vain 17 yksikköä (ammattiliittoa) — ole tilastollisesti merkitsevä. Se, että tutkija on jättänyt painottamatta eri liittoja niiden jäsen- ja äänestäjämäärien mukaan, vääristää kuitenkin todellista riippuvuutta alaspäin, sillä ylivoimaisesti suurin ja samalla vahvimmin kommunistienemmistöinen Saha-, kuljetus- ja sekatyöväen liitto, joka yksinään kattoi pääosan sesonkiluonteisista aloista, jää tällöin selvästi ”aliarvostetuksi”.

³⁶ Liiton jäsenmäärä oli vuonna 1920 39 % metalliteollisuuden (mukana alan käsityötuotanto) työntekijämäärästä (jäsenmäärä 9 350, työntekijämäärä 23 900), vuonna 1924 35 % (jäsenmäärä 8 534, työntekijämäärä 23 000) ja vuonna 1928 46 % (jäsenmäärä 13 737, työntekijämäärä 29 800). SAJ:n toim.kert. 1920, 1924, 1928; Reino Hjerppe ym. 1976, liitetaulukko 6. — Tässä, kuten muidenkin liittojen kohdalla, on kuitenkin otettava huomioon, etteivät liittojen järjestäytymisalat täysin vastaa teollisuustilaston luokitusta. Vaikka ns. teollisuusliittomuotoa vahvistettiin 1920-luvulla, esimerkiksi metalliteollisuustyöntekijäin liittoon kuului muun muassa pape-ritehtaiden ja kutomatehtaiden korjaus- ja konepajatyöläisiä.

³⁷ Vrt. Helelä 1969, 200.

³⁸ SAJ:n toim.kert. 1926, 66—67; sama 1927, 47; sama 1929, 31.

alan työmarkkinasuhteet olivat kärjistyneet.³⁹ Ne poikkesivat sekä graafisesta teollisuudesta, jossa työmarkkinasuhteiden kollektiivisuus oli institutionalisoitu, että paperi- ja kutomateollisuudesta, joissa työnantajat pystyivät suurelta osin tukahduttamaan avoimen ristiriidan.

Nahka- ja kumiteollisuudessa, selvästi kommunistijohtoisella järjestäytymisalalla, paikallisia työehtosopimuksia saatiin 1920-luvulla aikaan useissa kaupungeissa, etupäässä käsityömaistä tuotantoa harjoittavissa liikkeissä. Myös alan järjestäytyminen painottui käsityömaistä työtä tekeviin työläisiin. Mutta se, että sopimuskäytäntö oli paikallisten ehtojen määräämää, vahvisti tämän sopimuskäytännön ja työläisten oman aktiivisuuden riippuvuutta.⁴⁰ Kuvaavaa 1920-luvun työmarkkinasuhteille oli, että tälläkin alalla uudenaikaisimman tehdastuotannon yritykset olivat taipumattomimpia yleisiin palkankorotuksiin ja työehtosopimuksiin. Erityisen kärkevästi tämä ilmeni keväällä 1928 alkaneen ja vasta seuraavana keväänä päättyneen Nokian kumitehtaan lakon yhteydessä.⁴¹

Vaatetusteollisuuden työmarkkinasuhteet olivat edellytyksiltään monessa kohden nahka- ja kumiteollisuuden kaltaiset. Myös tämä ala jakautui käsityötuotantoon ja tehdastuotantoon.⁴² Työmarkkinasuhteet olivat vaatetusteollisuudessakin varsin riippuvaisia paikallisista ja toimipaikkakohtaisista erityispiirteistä, ja paikalliset, liittotasosta suhteellisen riippumattomat palkkaliikkeet suuntasivat ammattiyhdistystoimintaa. Paikallisia ja toimipaikkakohtaisia työehtosopimuksia solmittiin eri kaupungeissa ensi sijassa pienehköissä, käsityömaistä tuotantoa harjoittavissa yrityksissä. Usein sopimusten tekoon kuitenkin liittyi työtaisteluja.⁴³ Niitä oli vaatetusteollisuudessa alan kokoon nähden runsaasti.⁴⁴

Elintarviketeollisuuden piirissä työtaisteluja oli melko vähän, jos-

³⁹ Tämä ilmeni erityisesti niissä vahvasti periaatteellisissa ristiriitatilanteissa, joissa työnantajaliitto uhkasi alan työntekijöitä yleisellä työsululla. Näin tapahtui vuosina 1920, 1921 ja 1927; viimeksi mainitussa tapauksessa sulkua myös toteutui. Sulkuaset-tahan metallityönantajat olivat käyttäneet jo ennen ensimmäistä maailmansotaa. 1920-luvun tapauksista ks. Suomen metalliteollisuustyöntekijäin liiton toim.kert. 1920, 55—67; sama 1921, 53—77; Johan Koivisto 1963, 259—260, 317—342; Puukari 1953, 62—63.

⁴⁰ Vrt. Suomen nahkateollisuustyöntekijäin liiton toim.kert. 1.1.—25.6.1924, 3—4; sama 1925, 15—18; sama 1926, 37—42; Harra 1965, 237—239, 244—245.

⁴¹ Lovio 1984, 91—104; Harra 1965, 245—248. — Nokian lakon yhteydessä sosialidemokraattien ja kommunistien välille syntyneistä ristiriidoista ks. jäljempänä s. 391—392.

⁴² Vrt. Pauli Manninen 1977, 15, taulukko 8.

⁴³ Näin etenkin vuonna 1920. Suomen vaatetustyöntekijäin liiton toim.kert. 1.11.1919—31.12.1920, 3—10.

⁴⁴ Vuosien 1919—1921 osalta ks. taulukko 9 (s. 175) sekä 1920-luvun ajalta Helelä 1969, 48—53 (valtaosa hänen luokittelemistaan kutoma- ja vaatetusteollisuuden la-koista oli vaatetusteollisuudessa).

kin enemmän kuin kutoma-, paperi- ja graafisessa teollisuudessa.⁴⁵ Ammatillinen järjestäytyminen ja myös sopimusmenettely keskittyi muutamalle erikoisalalle: leipomoihin — Elintarveteollisuusyövän liitto perustettiin vuonna 1921 Leipomotyöntekijäin liiton pohjalte⁴⁶ — sekä makkaratehtaisiin.⁴⁷ Näillä aloilla melkoinen osa työntekijöistä toimi OTK:n tai sen osuusliikkeiden tuotantolaitoksissa. Ja nämä edistivät järjestäytymistä myös yksityisissä yrityksissä, sillä monessa tapauksessa paikkakunnan muut saman alan yritykset joutuivat menemään mukaan osuusliikkeen hyväksymään työehtosopimukseen.⁴⁸ Työn luonteesta johtui, että leipomon tai makkaratehtaan työläinen koki ristiriidan työnantajansa kanssa konkreettisemmin kuin liikeapulainen, silloinkin kun molempien työnantajana oli edistysmielinen osuusliike. Ja todennäköisesti tuo ristiriidan kokeminen antoi osaltaan ainakin ammattiyhdistysaktiiveille perusteita omaksua työväenliikkeen vasemmiston kanta; edistysmielisen osuuskauppaliikkeen johtoportaaassahan paljolti henkilöityi vuoden 1918 jälkeisen sosialidemokratian pääsuunta.

Se, millaisissa paikallisyhteisöissä alan työpaikat sijaitsivat, näyttää merkitykselliseltä niiden ammattiyhdistystoiminnan rakennepiirteiden kannalta, jotka erottivat vasemmistosuunnan ja sosialidemokraattien johtamia liittoja. Monen alan ammattiyhdistystoiminnassa Helsinki oli paitsi liiton hallintopaikka myös paikallisesti tärkein keskus. 1920-luvun lopulla noin neljännes Ammattijärjestön jäsenkunnasta oli Helsingissä⁴⁹. Sosialidemokraattien vahvoista aloista paperiteollisuudessa, kutomateollisuudessa ja lasiteollisuudessa työpajat kuitenkin olivat lähes kokonaan muualla. Ammattiliittojen keskuspaikatkin olivat Helsingin ulkopuolella, paperityöläisten ja kutomatyöläisten Tampereella ja lasityöläisten Karhulassa.⁵⁰ Sijainnin merkitys näiden liittojen suuntautumiselle tuskin tyhjentyi siihen, et-

⁴⁵ Samat.

⁴⁶ Oinonen 1980, 119—123.

⁴⁷ Suomen elintarveteollisuusyövän liiton toim.kert. 1924, 4; Oinonen 1980, 128.

⁴⁸ Esimerkiksi keväällä 1929 liitolla oli voimassa 55 työehtosopimusta. Niistä oli yksistään osuusliikkeiden kanssa tehty 17, osuusliikkeiden ynnä paikkakunnan muiden saman alan työnantajien kanssa 20 ja sellaisia sopimuksia, joissa osuusliike ei lainkaan ollut mukana, oli 18. Suomen ravinto- ja nautintoainetyövän liiton ed.kok. 19—20.5.1929, 3 (liiton puheenjohtajan Heikki Joen avauspuhe). — Osuusliikkeiden työläisistä liiton ydinjoukkona ks. myös Suomen elintarveteollisuusyövän liiton toim.kert. 1922, 5—7.

⁴⁹ Ks. jäljempänä s. 219.

⁵⁰ Turusta johdettu Jalometallityöntekijäin liitto, sekin sosialidemokraattishenkilinen, oli näiden lisäksi ainoa Helsingin ulkopuolella sijainnut liitto sen jälkeen, kun kotkalainen Sahateollisuusyövän liitto oli vuonna 1921 sulautunut ns. kolmiliittoon ja viimeksi Iisalmella (rautatierakennusten myötä) sijainnut Tie- ja vesirakennustyöläisten liitto oli vuonna 1925 yhtynyt Rakennustyövän liittoon.

tä etäisyys kommunistien johtokeskuksesta olisi tehnyt valtausritykset vaikeiksi. Tärkeältä näyttää, että paperityöläisten, kutomatyöläisten ja lasityöläistenkin ammattiyhdistystoiminta ehdollistui sellaisesta tehdasyhteisöllisyydestä, jota ei samassa mielessä ollut Helsingissä, työnantajien kontrollista irrallisten työläiskaupunginosien ja eri alojen erilaisten työpaikkojen keskuksessa. Myöskään kausityöläisyyden leimaamilla saha- ja satamaseuduilla ei muodostunut senkaltaista yhteisöllisyyttä.

Tiedot poliittisen suuntautumisen vaihtelusta eri paikkakuntien välillä liittojen sisällä tukevat tässä hahmottuvaa kuvaa. Tällä tasolla tosin joudutaan tyytymään epäsystemaattisiin, yleisiin viittauksiin.

Paperiteollisuuden alalla *Kalelan* mukaan ”kommunistijohtoiset osastot sijaitsivat suurissa tai suurehkoissa, usean eri teollisuuden-alan keskuksissa. Niissä ammatillisen toiminnan edellytykset olivat paljon paremmat kuin ”puhtailla” paperiteollisuuspaikkakunnilla, joilla työnantajan valta ulottui jokaiselle paikallisen yhteisön elämän-alueelle.” Näiden paperitehdasyhdyskuntien ammattiosastot taas olivat useimmiten sosialidemokraattien johdossa.⁵¹

Metalliteollisuustyöväen ammattiyhdistystoiminnassa tilanne näyttää olleen samantapainen. Kun liiton johtoa vuonna 1921 vaihdettiin, entisellä sosialidemokraattisella luottamusmiehellä Ilmari Sinisallolla oli laaja kannatus maaseutuosastoissa, kun taas uudeksi luottamusmieheksi valitun, vasemmistosuuntaa edustaneen Lauri Nurmiahon tukipaikkoina olivat Helsinki, Tampere ja Turku. Metalliteollisuustyöntekijäin liiton vuoden 1921 edustajakokouksessa muutoinkin vaikuttaneet ”maailmankatsomukselliset taustatekijät” Johan Koiviston mukaan osittain yhtyivät liiton piirissä jo aikaisemmin ilmenneeseen ”maaseudun ja teollisuuskeskusten väliseen eturistiriitaan”.⁵²

Puutyöläisten yhteistoiminnassa *Reunan* tutkimuksen perusteella sosialidemokraattisen vähemmistön kannatus liittyi selvimmin puuseppien ammattikuntaiseen traditioon, mutta osittain myös maaseudun saarekemaisiin teollisuusyhteisöihin. Vasemmistosuunta oli vahva sellaisissa niin sisämaan kuin rannikkoseutujenkin keskuksissa, etenkin Pohjois-Suomessa, joille kausityöläisyys oli luonteenomaista. Samaten se menestyi alan vanhoissa kaupunkikeskuksissa, joissa taas tehdasmaisen puuteollisuuden työväestö oli sille puuseppiä otollisempaa.⁵³

Hentilän tutkimus osoittaa, että myös työväen urheiluseurat jakautuivat poliittiselta värittään samantapaisesti, vaikka yleiset voimasuhteet olivat toiset kuin ammattiyhdistysliikkeessä. Kommunistien hal-

⁵¹ Kalela 1981, 137.

⁵² Johan Koivisto 1963, 270.

⁵³ Reuna 1984, 409, 519–525.

litsemat seurat olivat monessa tapauksessa suurissa teollisuuskeskuk-
sissa. Sosialidemokraatit, jotka 1920-luvun lopulla lujittivat johtajuus-
tensa Työväen Urheiluliitossa, olivat puolestaan vahvimmillaan maa-
seutuyhteisöissä ja maaseudun teollisuusyhdyksissä.⁵⁴

On selvää, ettei paikallisten ammatillisten järjestöjen poliittinen
suuntautuminen ollut riippumaton paikkakunnan ja alueen poliitti-
sen työväenliikkeen suuntautumisesta.⁵⁵ Sen sijaan kausaalisuhteen
suunta tai ”merkitys” ei ole lainkaan yksiselitteinen. Esimerkiksi sel-
lainen hypoteesi, että Kutomateollisuustyöväen liiton ja Paperiteolli-
suustyöväen liiton ”sosialidemokraattisuus” olisi johtunut erityisesti
Tampereen, kutomateollisuuden ja — vähemmän leimallisesti — pa-
periteollisuuden keskuksen ja liittojen kotipaikan, sosialidemokraat-
tisuudesta, ei vaikuta kovin selityskykyiseltä. Pikemmin saattaa olla,
että Tampereen sosialidemokraattisuus työväenliikkeen suuntataiste-
lussa johtui osaksi siitä, että se oli kutoma- ja paperiteollisuuden
keskus. Tässä taas ei ollut kyse siitä, että ammatillisten järjestöjen
hallinta olisi antanut sosialidemokraateille etulyöntiaseman. Tampe-
reen ammatillisissa järjestöissä vasemmistosuunta sai jakautumisvai-
heessa olennaisesti vahvemman sijan kuin sittemmin eduskunta- ja
kunnallisvaalien äänestäjäkunnassa; tällainen tilanne oli tavallinen
kaikissa keskuksissa, kuten havaitaan käsiteltäessä (luvussa 5.5.) so-
sialidemokraattien puolueen jäsen- ja kannattajakuntaa. On sen si-
jaan ajateltavissa, että työn ja pääoman välittömässä suhteessa ta-
pahtuvan kollektiivisen toiminnan huonot edellytykset juuri kutoma-
ja paperitehtaissa vaikuttivat sosialidemokratian valtiollisen ja kun-
nallisen, edustuksellisen toimintalinjan hyväksi.⁵⁶

Korostettakoon vielä, ettei edellä ole pyritty antamaan ”riittävää se-
litystä” ammattiyhdistysliikkeen sisäisten poliittisten johtajuussuhteiden
muotoutumiselle vuoden 1918 jälkeen. Tarkoituksena on ollut
— tässä vasta ulkoisesti, organisatorisesti — selvittää sosialidemokra-
tian ja välttämättä myös kommunistisen liikkeen suhdetta edellisessä
luvussa paikallistettuihin työväestön sosiaalisen kollektiivisuuden
subjektivoitumisen tendensseihin.

Se, että kommunistien ohjaama vasemmistosuunta pääsi ammatti-
yhdistysliikkeessä johtoasemaan, oli yhteydessä aktionistisuuteen
vuosien 1918—1930 ammattiyhdistysliikkeen sisäisenä ehtona. Tämä

⁵⁴ Hentilä 1982, 197—300.

⁵⁵ Vrt. esim. Reuna 1984, 520.

⁵⁶ Tampereella vallitsi 1920-luvulla tilanne, joka Laulajaisen (1979, 98—108) mukaan
koitui työväenliikkeen jakautumisvaiheessa sosialidemokraattien hyväksi; järjestäy-
tynneiden työläisten suhteellisen alhainen määrä työväenpuolueiden äänestäjiin ver-
rattuna. Jäljempänä (s. 223—224, lähdeviite 29) joudutaan kuitenkin havaitsemaan,
että Laulajaisen sinänsä mahdollisesti oikea tutkimustulos nojaa epäluotettaviin pe-
rusteisiin.

näky myös liitoittaisessa tarkastelussa. Ne ammattiliitot, joissa välittömän aktionismin piirteet olivat hallitsevia, tulivat vasemmistosuunnan johdettaviksi. Niillä järjestäytymisaloilla, joilla sosialidemokratit säilyttivät vahvan aseman, välittömän aktionismin edellytykset ja piirteet puolestaan olivat tavallista vähäisemmät. Organisaatiokeskeisen edustuksellisuuden lähtökohta saattoi olla ”positiivinen” eli työmarkkinasuhteiden muodon tunnustettu kollektiivisuus, kuten kirjapainoalalla. Mutta useimmiten se oli ”negatiivinen”: työmarkkinasuhteiden muoto oli niin vahvasti patriarkaalis-liberalistinen, ettei työläisillä ollut edellytyksiä kollektiivisiin aktioihin sitä vastaan, vaan järjestöt jäivät heidän ”ulkopuolisiksi” edustajikseen. Kommunistien yhteys ammattiyhdistystoiminnan aktionistiseen tendenssiin, sosialidemokraattien yhteys ammattiyhdistystoiminnan organisaatiokeskeiseen ja edustukselliseen tendenssiin saa tukea myös paikallisia järjestöjä koskevista yleisluonteisista havainnoista.

Merkityksellisintä tämän tutkimuksen kysymyksenasettelun kannalta ei ole se, että sosialidemokratian vaikutusvalta ammattiyhdistysliikkeessä heikkeni, vaan se, että ammattiyhdistysliikkeen merkitys sosialidemokratian ja työväestön sosiaalisen kollektiivisuuden välityksenä väheni. Näin myös sosialidemokratian ideologia ja politiikka aikaisempaa vähäisemmin muotoutui ja testautui välittömiä palkkatyöläisintressejä ajavan toiminnan pohjalta. Pääsemättä vielä ideologian ja politiikan muodostumisprosessin sisältöön tämä voidaan päätellä tarkastelemalla ammattiyhdistystoiminnan kytkentää sosialidemokratian organisaatio- ja toimintarakenteeseen.

5.3. Ammattiyhdistysliike ja puolue sosialidemokratian organisaatio- ja toimintarakenteessa

5.3.1. Puolueorganisaation eriytyminen

Suomen vanhassa työväenliikkeessä työväenliikkeen kokonaisuus kiittyi paikallisella tasolla, työväenyhdistyksessä ja työväentalossa. Pääosa ammattiosastoista kuului työväenyhdistysten alaosastoina sosialidemokraattiseen puolueeseen, ja teollisuuskeskuksissa, varsinkin suurimmissa kaupungeissa, puolueen organisaatio rakentui tätä kautta ammattiosastojen muodostamalle perustalle. Sosialidemokraattinen puolue toimi työväenyhdistysten verkoston ideologisena, poliittisena ja organisatorisena yhdistäjänä, ja sellaisena se kantoi kansalli-

sesti työväenliikkeen kokonaisuutta. Vastatendenssinä oli kuitenkin eduskuntatoiminnan vaatimuksista lähtenyt spesifin puolueorganisaation vahvistuminen (Oulun puoluekokouksessa 1906 hyväksytyjen sääntöjen pohjalta) sekä samanaikainen spesifin ammattiyhdistysorganisaation vahvistuminen valtakunnallisten ammattiliittojen ja keskusjärjestön myötä.

Kaksikymmenluvun alussa spesifi sosialidemokraattinen puolueorganisaatio kehkeytyi paikallisellakin tasolla. Tämä myös puolueen säännöissä ilmennyt muutos liittyi sosialidemokratian otteen heikentymiseen ammatillisesti järjestäytyneestä työväestä, työväenliikkeen puoluetoiminnan kahtiajakoon sekä kunnallistoiminnan korostumiseen sosialidemokratian toimintarakenteessa.

Lähes kaikki ammattiosastot irtautuivat 1920-luvun ensimmäisinä vuosina sosialidemokraattisesta puolueyhteydestä.¹ Tämä vastasi jou-

¹ SDP:n puolueilaston yhteenvetotaulujen mukaan ammattiosastoja kuului puolueyhdistyksiin vuoden 1919 lopussa 450, vuoden 1920 lopussa 278, vuoden 1921 lopussa 103, vuoden 1922 lopussa 84, vuoden 1923 lopussa 63 ja vuoden 1924 lopussa 41. Tilaston tarkempi tarkastelu osoittaa kuitenkin, että ammattiosastojen määrään on kaikkina em. vuosina luettu Tampereen työväenyhdistykseen kuuluneet ammattiosastot, jotka tosiasiaa erosivat puolueyhteydestä vuoden 1920 lopussa. Näitä tamperelaisia ammattiosastoja oli esim. vuoden 1923 lopussa 36 ja vuoden 1924 lopussa 32. Kyseisten osastojen jäsenmääräksi vuoden 1924 lopussa on merkitty 3 315, mutta heistä lähes kaikkien (3 282:n) esitetään olleen puolueeseen kuulumattomia. Todennäköisesti nuo 33 puolueeseen kuulunutta olivat sellaisia, joiden puolesta ammattiosastot välittivät kunnallisjärjestölle puolueverot ja jotka eivät siis kuuluneet mihinkään varsinaiseen puolueosastoon. Epäilemättä ammattiosastojen jäsenten joukossa oli huomattavasti enemmän sosialidemokraattisiin puolueosastoihin kuuluneita. Jos tamperelaiset ammattiosastot vähennetään vuonna 1924 sosialidemokraattisen puolueen yhteydessä olleiden ammattiosastojen määrästä, tuo määrä putooa yhdeksäksi. Puolueilaston perusteella näiden yhdeksän ammattiosaston kautta puolueeseen kuuluneiden lukumäärä oli vuoden 1924 lopussa vain 164. Suomen sosialidemokraattinen puolue. Tilastollisia tietoja puolueeseen kuuluvista yhdistyksistä, 1919—1924; Hämeen läänin pohjoisen vaalipiirin sos.-dem. piirijärjestön toim.kert. 1920—1921, 57. — Laulajainen (1979, 86) tulkitsee sosialidemokraattista puoluetilastoa virheellisesti antaessaan ymmärtää, ettei ammattiosastojen laajaa irtautumista puolueesta 1920-luvun alussa tapahtunutkaan. Hän päätelee tämän siitä, että sosialidemokraattisen puolueen perusjärjestöjen määrä pysyi vuosina 1919—1922 lähes ennallaan. Häneltä jää huomaamatta, että ammattiosastot olivat harvoin suoraan puolueosastoja, vaan yleensä ne olivat puolueosastona toimineen työväenyhdistyksen alaosastoja. Niiden irtautuminen puolueyhteydestä ei juurikaan alentanut perusjärjestöjen (puolueosastojen) määrää. Tosin ammattiosastojen erkaantuminen puoluekytkennästä merkitsi esimerkiksi Helsingissä sitä, että niiden varassa edelleen toiminut työväenyhdistys muuttui ns. taloudelliseksi yhdistykseksi. Tätä ennenkin, puolueen vuoden 1906 organisaatiouudistuksesta lähtien, Helsingissä oli noudatettu työnjakoa, jossa sos.dem. kunnallisjärjestö pääasiassa käsitteli poliittisia asioita ja sen ylivoimaisesti suurin jäsenyhdistys Helsingin työväenyhdistys keskittyi ennen kaikkea työväentalon ylläpitoon. Tuomisto 1984b, 288—291. Samoin esim. Viipurin työväenyhdistys muuttui 1920-luvun alussa taloudelliseksi yhdistykseksi. Soikkanen 1970, 368.

lukuun 1919 puoluekokouksessa hyväksyttyjä sääntöjä. Ne kelpuuttivat puolueosastoksi vain sellaisen järjestön, jonka kaikki jäsenet kuuluivat puolueeseen; vuonna 1922 vaatimusta lievennettiin kolmeksi neljäsosaksi jäsenistä. Puolueen jokaisen jäsenen oli otettava erityinen puolueen jäsenkirja.² Jakautuvassa työväenliikkeessä tällainen aktiivinen yksimielisyys oli ammattiosastoissa harvoin saavutettavissa. Pelkkä viittaus sääntöuudistukseen antaa kuitenkin liian teknisen kuvan ammattiosastojen irtautumisesta.

Useimmissa tapauksissa näet työväenliikkeen vasemmistosuunta kaikesta päätellen oli jo hallitsevana ammattiosastossa sen irtautuessa sosialidemokraattisen puolueen yhteydestä. Esimerkiksi Helsingin sosialidemokraattisessa kunnallisjärjestössä, jonka jäsenistön valtaosan muodostivat ammattiosastojen jäsenet, vasemmistosuunta oli johdossa syksyllä 1919.³ Sellainen tulkinta, että juuri sääntömuutos olisi katkaissut sosialidemokratian yhteyden ammatillisesti järjestäytyneeseen työväestöön⁴, on perusteeton.

Sitä, että sosialidemokratia todellisesti menetti yhteyttään ammatillisesti järjestäytyneeseen työväestöön, osoitti paitsi ammatillisten järjestöjen poliittinen suuntautuminen myös se, että ammattiosastojen erottua puolueesta erittäin vähäinen osa niiden jäsenistä pysyttyi muuta tietä sosialidemokraattisen puolueen jäsenyydessä. Muutoksen luonnetta täsmennetään selvittäessä sosialidemokraattisen puolueen jäsen- ja kannattajakunnan määrää ja sosiaalista rakennetta. Joka tapauksessa suurimmissa kaupungeissa sosialidemokraattisten puoluejäsenten määrä romahti 1920-luvun alussa ja työväenluokan sosiaalinen ydinryhmä, kaupunkien teollisuustyöväestö, oli kärjistäen sanottuna kadota puolueen jäsenkunnasta.

Osa sosialidemokraattisen puoluejäsenyyden jättäneistä ammatillisesti järjestäytyneistä työläisistä liittyi socialistiseen työväenpuolueeseen. Ammattiosasto itsessään saattoi liittyä uuteen puolueeseen. Kun sosialistinen työväenpuolue (täsmällisesti: sen välitön seuraaja Suomen työväenpuolue) vuonna 1923 määrättiin lopettamaan toimintansa, sen 550 perusjärjestöstä oli ammattiosastoja (ainakin) 188, mikä ei kuitenkaan ollut kuin runsas viidennes Ammattijärjestön kaikista perusjärjestöistä.⁵ SSTP:n lakkauttaminen oli viimeinen sysäys sille, että Ammattijärjestö kielsi omasta puolestaan ammattiosasto-

² SDP:n puoluekok. 8—16.12.1919, 206—209, 261—262; SDP:n puoluekok. 31.3.—4.4.1922, alustukset, 109, pk., 156—162. — Vuonna 1922 tehty lievennys oli mahdollisesti tarkoitettu pitämään puolueessa siihen vielä jääneet ammattiosastot, niin kauan kuin sosialidemokraatit eivät olleet saaneet Ammattijärjestössä läpi ammattiosastojen puoluejäsenyyttä vastustanutta kantaansa.

³ Hakalehto 1966, 151, 155; Tuomisto 1984b, 292.

⁴ Ks. esim. Soikkanen 1975, 470; Paavolainen 1979, 299.

⁵ Hakalehto 1966, 258.

jen puoluejäsenyyden syksyllä 1923.⁶ Ammattiyhdistysväkeä kuului sosialistiseen työväenpuolueeseen myös muiden puoluejärjestöjen kautta; ainakin Helsingissä muodostettiin ammattialoitaisia socialistisia yhdistyksiä.⁷ 1920-luvun alussa esiintyi myös menettely, että ammattiosasto saattoi välittää jäsentensä puolueveroja kyseiselle kunnallisjärjestölle olematta puolueosasto. Tämän sallivat myös sosialidemokraattisen puolueen uudet säännöt, ja ainakin Tampereella näyttää sosialidemokraattisessa järjestötoiminnassa noudatetun tällaista käytäntöä ennen erityisten puolueosastojen perustamista.⁸

Huomattava osa ammatillisesti järjestäytyneistä jättäytyi kuitenkin kummankin työväenpuolueen jäsenkunnan ulkopuolelle. Mutta tämä ei merkinnyt ammatillisen järjestäytymisen sisältämän ratkaisun epäpolitisoitumista, vaan ammattiyhdistysliike, ehkä myös vanhan yhteisen työväenliikkeen tradition edustajaksi koettuna, oli sen jäsenille liityntänä työväenliikkeen kokonaisuuteen.

Suurimpien kaupunkien työväestön työ- ja ammattiperusteista kiinnittymistä työväenliikkeeseen osoitti sekin, että ammattiosastojen irtauduttua muodostetut uudet erilliset sosialidemokraattiset puolueosastot olivat pääasiassa ammattialoitaisia, esimerkiksi metallityöntekijäin, liiketyöntekijäin, rautatieläisten sosialidemokraattisia yhdistyksiä.⁹ Yhtä kaikki kysymys oli erityisen sosialidemokraattisen puolueorganisaation kehkeytymisestä.

Organisatorinen rajanveto sosialidemokraattisen puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen välille vastasi osaltaan keskustalaisten sosialidemokraattien ja monien sosialidemokraattisten ammattiyhdistysmiesten pyrkimystä varjella ammattiyhdistysliikkeen yhtenäisyyttä¹⁰, mut-

⁶ SAJ:n toimik. 19.10.1923 (TA).

⁷ Esim. Helsingin metallityöntekijäin sosialistinen yhdistys esitti Uudenmaan sosialistiselle piirikokoukselle 1922 alustuksen ammatillisen ja poliittisen liikkeen suhteista. SSTP. Vaaliaineistoa — Edusk.ryhmää — Piirejä — Lehtiä (TA).

⁸ Hämeen pohjoinen sos.dem. piiritoimikunta/Emil Saarinen Tampereelta 13.1.1920 sos.dem. puolueosastolle; puoluesihteri Tainio 17.1.1920 Hämeen pohjoiselle sos.dem. piiritoimikunnalle (asiana puolue toiminnan organisointi ja puolueverojen kanto ammattiosastojen irtautuessa puolueesta). SDP:n kirjeenvaihto 1919—20 A—H 1921 A—J (TA).

⁹ Ks. Suomen sosialidemokraattinen puolue. Tilastollisia tietoja puolueeseen kuuluvista yhdistyksistä, 1920-luvun alkuvuosilta; Kanerva 1986, 292. — Ammatillisesta järjestäytymisestä irrallisen puoluekiinnittymisen ajatuksellinen vieraus työväenliikkeen kenttäväelle näkyi esim. edellisessä lähdeviitteessä mainitussa Tainion kirjeessä: ”--- Mutta toivottavasti asia piakkoin järjestyy siihen suuntaan, että ammattikuntien tahi ammattiosastojen yhteyteen tai naapureiksi syntyy varsinaisia puolueosastoja, joiden kaikki jäsenet kuuluvat puolueeseen. Helsingissä on metallityöläisten keskuudessa tehty jo aloite siihen suuntaan. Suotavata olisikin, että syntyisi useampia varsinaisia puolueosastoja, sellaisiakin, jotka eivät olisi missään yhteydessä ammattikuntien kanssa, vaan joihin jäseneksi pääsisi kuka puolueeseen haluava tahansa. Siihen suuntaan kaikei kehitys alkaakin kulkea.”

¹⁰ Ks. erityisesti Suomen Ammattijärjestö 4/1919 ”Ammattiosastojen jäsenten puoluejäsenyys. Vastaako nykyinen järjestely tarkoitustaan” M(ikko). A(mpu)-ja; SAJ:n ed.kok. 25—29.5.1920, 148—149.

ta se vastasi myös Tannerin joulukuun 1919 puoluekokouksessa esittämää vaatimusta, jonka mukaan kommunistit oli ”yhteisestä pesästä karkoitettava”¹¹. Työväenliikkeen poliittinen kahtiajako korosti yleisimminkin poliittisen organisoitumisen erillisyyttä työväenliikkeen kokonaisuudessa.

On kylläkin tärkeätä huomata, ettei sosialistisen työväenpuolueen perustamista suinkaan seurannut välittömästi poliittisen organisaation kahtiajako kaikilla paikkakunnilla, varsinkaan maaseutuyhteisöissä. Ensimmäisenä vaiheena oli taistelu työväenyhdistyksen poliittisesta suunnasta, siis paikkakunnan työväenliikkeen johtoasemasta ja työväentalon hallinnasta. Silloin kun sosialistinen työväenpuolue vuonna 1923 määrättiin lopettamaan toimintansa, monessa työväenyhdistyksessä oli vielä käynnissä taistelu sosialidemokraattisessa puolueessa pysymisestä tai siitä eroamisesta.¹² Oli myös sellaisia työväenyhdistyksiä, jotka olivat jääneet kummastakin työväenpuolueesta järjestöllisesti riippumattomiksi ja joiden suuntautuminen jakautuneessa työväenliikkeessä pysyi epäselvänä koko 1920-luvun ajan.¹³

Sosiaalidemokraattinen puolue merkittiin ensimmäisenä puolueena vuoden 1919 yhdistyslain mukaiseen yhdistysrekisteriin. Tämä tapahtui elokuussa 1921, sen jälkeen kun joulukuussa 1919 hyväksytyihin sääntöihin oli tehty joitakin viranomaisten vaatimia muutoksia.¹⁴ Sosialistista työväenpuoluetta sen sijaan ei yhdistysrekisteriin hyväksytty.¹⁵ Puolueen piirijärjestöjä ja siihen kuuluneita työväenyhdistyksiä rekisteriin kelpuutettiin sitten, kun niille oli vuonna 1922

¹¹ SDP:n puoluekok. 8—16.12.1919, 6.

¹² Ks. esim. SSTP:n puoluetoimik. 7.12.1922 (liitteenä oleva kiertokirje piiritoimikunnille). Sosialistinen työväen ja pienviljelijäin puolue. Puoluetoimikunnan pöytäkirjat 1920—23 (TA): Vaasan pohjoisen sos.dem. piirin piirisihteeri Pekka Meriläinen Kokkolasta 6.1.1923 sos.dem. puoluetoimikunnalle. SDP:n kirjeenvaihto 1923 L—S (TA).

¹³ Ainakin Satakunnasta ja Varsinais-Suomesta on tietoja tällaisista yhdistyksistä. Satakunnan sosialistinen piiritoimikunta/piirisihteeri Jalmari Mäkinen 16.3.1923 SSTP:n puoluetoimikunnalle. SSTP Kirjeenvaihtoa 1920—25, kirjekuori ’Vuoden 1923 kirjeenvaihtoa’ (TA); Turun ja Porin läänin pohjoisen sos.dem. piiritoimisto/Hilma Laine 26.7.1929 sos.dem. puoluetoimistolle. SDP:n kirjeenvaihto 1929 IX ’Turun ja Porin läänin pohjoisen piiritmk.’ (TA); Turun läänin eteläisen sos.dem. piirijärjestön toim.kert. 1.11.1925—15.9.1929, 94.

¹⁴ Sos.dem. puoluetoimik. toim.kert. 17.12.1919—31.12.1921, 5.

¹⁵ Sosiaalihallitus perusteli kielteistä päätöstään sillä, että Korkein oikeus oli tuominut SSTP:n perustajat vankeuteen ja ”niin ollen katsonut sanotun puolueen toiminnan olevan vaarallinen nykyiselle hallitusjärjestelmälle, joten sen toimintaa ei virallisteta”. Lainaus päätöstä kenties epätarkasti referoineesta SSTP:n puoluetoimik. 6.9.1921 pöytäkirjasta. Sosialistinen työväen ja pienviljelijäin puolue. Puoluetoimikunnan pöytäkirjat 1920-23 (TA).

saatu muotoiluksi viranomaisia tyydyttävät mallisäännöt.¹⁶ Juridisesti löyhä yhteys sosialistiseen työväenpuolueeseen saattoi kuitenkin myötävaikuttaa siihen, että ”kommunistisia” työväenyhdistyksiä pysyi hengissä vielä 1920-luvun jälkipuoliskollakin. Puolueen lakkauttaminen ei automaattisesti merkinnyt siihen kuuluneiden järjestöjen lakkauttamista, vaikkakin maaherroja kehoitettiin huolehtimaan ensin, SSTP:n jouduttua toimintakieltoon, näiden järjestöjen puolue-toiminnan estämisestä ja sitten, SSTP:n lakkautustuomion jälkeen, myös niiden lakkautuksen saattamisesta tuomioistuinten käsiteltäväksi.¹⁷ Osa SSTP:hen kuuluneista yhdistyksistä jatkoi toimintaansa ”taloudellisiksi yhdistyksiksi” muutettuina, jotkut ilmeisesti pelastautuivat liittymällä sosialidemokraattiseen puolueeseen. Uusiakin vasemmistosuunnan työväenyhdistyksiä syntyi 1920-luvun jälkipuoliskolla, vaikkei niitä yhdistämässä ollutkaan enää varsinaista julkista puolueorganisaatiota.¹⁸ Toisaalta ”kommunisteja” liittyi SSTP:n ja monien sen yhteydessä toimineiden järjestöjen lakkauttamisen jälkeen sosialidemokraattisiin työväenyhdistyksiin, huolimatta siitä että puoluejohto vaati ja omalta osaltaan toteutti jäsenistön seulontaa.¹⁹

Taistelussa työväenyhdistyksistä sosialidemokraattisen puolueen johto pyrki vahvistamaan työväenyhdistysten asemaa valtakunnallisen puolueorganisaation perusjärjestöinä. Työväenyhdistysten säännöillä oli tällöin huomattava merkitys, mihin työväenliikkeen jakautumisvaiheen tutkimuksessa ei yleensä ole kiinnitetty huomiota. Työväenyhdistysten ”socialidemokraattisissa” mallisäännöissä yhdistyksen valtaaminen tehtiin vaikeaksi siten, että säännöissä mainittiin työväenyhdistyksen olevan sosialidemokraattisen puolueen puolueosasto. Itse sääntöjen muuttamiseen tarvittiin vuosikokouksessa 3/4 enemmistö. Harvinaisia eivät olleet tapaukset, joissa työväenyhdistys — ja työväentalo — pysyi sosialidemokraattisen puolueen yhteydessä, koska puolueesta eroamista oli vuosikokouksessa kannattanut

¹⁶ SSTP:n puoluesihteerin Kusti Kulo 15.8.1922 piirisihteerin Hj. Mäkiselle Turkuun. SSTP Kirjeenvaihtoa vv. 1920—25, kirjekuori 'Sosialistisen Työväenpuolueen kirjeenvaihto v. 1922' (TA); Uudenmaan sos. piirijärjestö 28.9.1922 Nurmijärven Pallojärven Työväenyhdistykselle. SSTP Kirjeenvaihtoa vv. 1920—25 (TA).

¹⁷ Mäkelä 1980, 233—248; Ala-Kapee — Valkonen 1982, 672—678.

¹⁸ Esim. Espoosta ks. Tuomisto 1984a, 100—106. Ks. myös eri sos.dem. piirijärjestöjen toimintakertomukset vuoden 1930 puoluekokouspöytäkirjan (SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930) liitteinä.

¹⁹ Ks. esim. Voikan ty:n puheenjohtaja Pekka Niiranen 17.2.1925 sos.dem. puoluesihteerille; puoluesihteerin Tainio 18.2.1925 Voikan ty:lle. SDP:n kirjeenvaihto 1925 R—Ö (TA); sos.dem. puolueuuv. 20—21.11.1927; sos.dem. puolueuuv. 15.4.1928 (TA); sos. dem. puoluetoimik. toim.kert. 1.11.1925—1.7.1929, 41—42; piirisihteerin Väinö Kivisalon selonteko jäsenhankintaviikosta Hämeen eteläisessä vaalipiirissä 23—30.9.1928. SDP:n kirjeenvaihto 1928 II 'Hämeen 1. etel. vaalip. Sos.-dem. Piiritoimikunta' (TA); Järjestötoiminta 5/1927 "Pois hajoittajat järjestöistämme".

vain yksinkertainen enemmistö.²⁰ Vuoden 1922 puoluekokouksessa hyväksytyissä puolueosaston mallisäännöissä työväenyhdistyksen epäitsenäistä perusjärjestöluonnetta edelleen vahvistettiin. Mallisääntöjen 16 § nimittäin kuului:

”Jos yhdistys laiminlyö velvollisuutensa sosialidemokraattista puoluetta kohtaan, toimii puolueen hyväksymiä tarkoituksia vastaan tai muuten loukkaa näissä säännöissä määrättyjä puolueen etuja ja oikeuksia, voi puolue toimikunta selittää yhdistyksen toimintansa lopettaneeksi, ellei vähintään viisi puolue toimikunnan hyväksymää yhdistyksen jäsentä ilmoittaudu halukkaaksi sen toimintaa jatkamaan näiden sääntöjen ja puolue päätösten mukaisesti.”

Toimintansa lopettaneeksi selitetyn yhdistyksen omaisuus taas oli lankeava sosialidemokraattisen puolue toimikunnan huostaan ja edelleen paikkakunnalle mahdollisesti perustettavalle uudelle sosialidemokraattiselle yhdistykselle.²¹ Sosialistinen työväenpuoluekin joutui myöntämään, että jollei näiden mallisääntöjen hyväksymistä työväenyhdistyksen vuosikokouksessa voitu estää, oli turha enää yrittää yhdistyksen valtausta, vaan ainoaksi keinoksi jäi rinnakkaisyhdistyksen perustaminen.²²

Tässä yhteydessä ei ole ensisijaista se, mikä merkitys sääntöjen muovaamisella oli sosialidemokraattien ja kommunistien keskinäisessä kamppailussa. Asia on nostettu esiin sen osoittamiseksi, miten työväenliikkeen poliittinen kahtiajako osaltaan johti sosialidemokraatit viemään erityisen sosialidemokraattisen puolueorganisaation entistä selvemmin myös paikalliselle tasolle. Olennaista on myös se, että tähän liittyi muutos paikallisen ja valtakunnallisen suhteessa.

Heikentyvänä puolena oli sosialidemokraattisen puolueen luonne paikallisten työväenyhdistysten verkoston yhdistäjänä ja siten työväenliikkeen toimintamuotojen kokonaisuuden kantajana. Paikallisen ja valtakunnallisen suhteessa vahvistui se puoli, että työväenyhdistykset ja muut puolueosastot toimivat nimenomaan valtakunnallisen puolueorganisaation alaportaalina, perusjärjestötasona.

Muutos liittyi sosialidemokratian toimintarakenteeseen työväenjärjestöjen valtataistelua paljon laajemmin ja syvemmin yhteyksin. Jos

²⁰ Tämä ilmenee esim. käytäessä läpi SDP:n kirjeenvaihtoa 1920-luvun alkuvuosilta. Parista tällaisesta tapauksesta Espoossa ks. Tuomisto 1984a, 92—93.

²¹ SDP:n puoluekok. 31.3.—4.4.1922, 191—192. — Juuri ennen kyseistä puoluekokousta lahtelaiset sosialidemokraatit olivat voittaneet oikeusjutun, jonka he olivat nostaneet vasemmistosuunnan johtoon siirtynyttä Lahden työväenyhdistystä vastaan puoluesääntöjen rikkomisesta. Raastuvanoikeus ja sittemmin ylemmät oikeusasteet asettuivat yhdistyksen lakkauttamista vaatineiden sosialidemokraattien kannalle. Anttila 1975, 210—212.

²² SSTP:n puolue toimik. 7.12.1922 (liitteenä oleva kiertokirje piiritoimikunnille). Sosialistinen työväen ja pienviljelijäin puolue. Puolue toimikunnan pöytäkirjat 1920—23 (TA).

vanha työväenpuolue oli juuri työväenyhdistyksissä kiteytyneen työväenliikkeen toimintamuotojen ykseyden kokonaisyhteiskunnallinen toteuttaja, vuoden 1918 jälkeen hallitsevana tendenssinä oli, että eri toimintamuodot sijoituivat omien työnjaollisten valtakunnallisten organisaatioidensa alaisuuteen. Eri alojen ”luokkataisteluja” varten oli omat keskusjärjestönsä: valtiollista luokkataistelua varten sosialidemokraattinen puolue, ammatillista Suomen Ammattijärjestö, osuustoiminnallista KK ja OTK, urheilullista Työväen Urheiluliitto, sivistyksellistä Työväen Sivistysliitto.

Yhtäältä se, että vuoden 1918 jälkeen rakennettiin uusia työväen keskusjärjestöjä nimenomaan henkisen ja ruumiillisen kulttuurin alueille, ilmensi kansalaissodan ja sen jälkeisten poliittisten voimasuhteiden vahvistamaa kokemusta työväenluokasta porvarillisesta yhteiskunnasta erillisenä leirinä.^{22a} Tuo kokemus ja sitä jäsentänyt ”leiri-ideologia” liitti eri toimintamuodot yhdeksi kokonaisuudeksi. Samalla kun eri toimintamuodoilla oli yhteinen lähtökohtansa eri elämänalueet läpäisevässä työläisyydessä, ne kantoivat suhteessaan porvarillisen yhteiskunnan kokonaisuuteen yhteistä ”poliittisuutta”, joka ylitti organisaatioiden rajat ja vieläpä sosialidemokraattien ja kommunistien ristiriidan.²³

Mutta toisaalta ”politiikka” muodostui sosialidemokratian toimintadispositioissa aikaisempaa rajautuneemmin omaksi erityiseksi toiminta-alueekseen. Sosialidemokraattinen puolue eriytyi määrätyn erityisalueen valtakunnalliseksi organisaatioksi, johon kiinnityttiin paikallisella tasolla spesifioituneen puolueorganisoinnin kautta. Muutos ei ollut vain muodollis-organisatorinen. Paitsi että sosialidemokratian yhteys ammattiyhdistystoiminnan tuottamaan kokemukseen todellisesti heikentyi, sen toimintarakennetta ehdollisti aikaisempaa suuremmassa määrin valtiollis-edustuksellisten instituutioiden määrittämä politiikkamuoto. Kunnallistoimintaan osallistumisella näyttää olleen tässä muutoksessa tärkeä sija.

5.3.2. Kunta ja osuuskauppa

Socialidemokraattisen puolueen jäsen, kaupunginkamreeri Jaakko Ranta kuvasi puoluetoimikunnalle vuoden 1927 lopussa lähettämässään kirjeessä tilannetta Kotkassa:

^{22a} Työväen Urheiluliiton osalta tästä ks. Hentilä 1982, 81—84.

²³ Erityisen selvänä esimerkkinä tästä oli juuri Työväen Urheiluliitto; ks. sama, 157—159.

”Oikeastaan voidaankin sanoa, että mitään sellaista yhteistä yleispoliittista sos.dem. puoluejohtoa, joka olisi kyennyt kohottautumaan täällä työväenliikkeen eri toimialojen yläpuolelle, ei ole ollut havaittavissa ---; ja niinpä onkin sitten tapahtunut, että sellaiset työväenliikkeen alat kuten kunnallispolitiikka ja osuustoiminta, joilla aloilla on ollut kykeneviä työvoimia, ovat vetäneet puoleensa sos.dem. työväenliikkeessä täällä päähuomion ja ammatillinen liike on huolimatta erinomaisesta tärkeydestään tällä paikkakunnalla suurimmalta osaltaan jäänyt kommunistien hoidettavaksi. --- Näin onkin oikeastaan jouduttu siihen, että työväenliikkeen yleispoliittinen johto on menettänyt jo kaiken kontrollivaltansa kunnallisella ja osuustoiminnallisella alalla ja päinvastoin kunnallispolitiikka ja osuustoiminta näyttävät vallanneen itselleen kontrollioikeuden sos.dem. työväenliikkeessä yleensä. Näissä olosuhteissa on luonnollista, että paikalliselta työväenliikkeeltä täällä puuttuu elävä henki, joka saattaisi innostaa laajempia joukkoja toimimaan sos.dem. työväenliikkeen hyväksi.”²⁴

Tämä punnitun tuntuinen aikalaisarvio näyttää tavoittavan sosialidemokratian toimintarakenteen tendenssejä yleisemminkin kuin vain Kotkan kaupungin osalta. Se saa eri osiltaan tukea sekä muista aikalaisarvioista että tutkijan havainnoista.

Kunnallistoimintaan osallistumisen merkityksestä sosialidemokratian paikalliselle toimintarakenteelle on löydetävissä samansuuntaisia arvioita kuin Kotkan kaupunginkamreerin esittämä. Jo syksyllä 1922 piirisihteeri Jalmari Leino eritteli Satakunnan sosialidemokraattisen järjestötoiminnan laimeuden syitä. Kaupunkityöväestöön sosialidemokratia oli menettänyt yhteytensä ammattiosastojen irtauduttua puolueesta, samalla kun suuntataistelun aiheuttama epä tietoisuus piti monet järjestön ulkopuolella. Maaseudulla taas

”--- on ent. alustalaisväestö, joka aikaisemmin otti järjestötoimintaan osaa huomattavalla tavalla, hääriänyt pääasiassa tilojensa itsenäistymispuuhissa, jättäen järjestötoiminnan oman onnensa nojaan. Osittain on järjestötoimintaa ollut lamauttamassa myöskin osanotto kunnalliseen toimintaan. Järjestöjen pystyvimmät toimihenkilöt ovat sidotut kaikkennäköisiin kunnallisiin luottamustehtäviin, joka vie heidän aikansa aikansa, minkä takia etäytyvät sivuun kaikesta järjestötoiminnasta. Järjestöt jäävätkin sen takia monissa kunnissa varsin heikkoihin käsiin.”²⁵

Järjestötoiminnan laiminlyönnistä syytetty puoluesihteerin Taavi Tainio esitti vuoden 1926 puoluekokoukselle samantapaisia päätelmiä. ”Sitäpaitsi on suuri joukko puolueemme parhaita voimia — yli

²⁴ Jaakko Ranta Kotkasta 24.12.1927 puoluetuomikunnalle. SDP:n kirjeenvaihto 1927 VIII 'Ra' (TA).

²⁵ Turun pohjoisen sos.dem. piirisihteeri Jalmari Leino 1.10.1922 puoluetuomikunnalle (puoluetilastotietojen lähetekirje). SDP:n kirjeenvaihto 1922 T—Ö (TA).

4 000 henkeä — varsinkin maaseudulla niin kiinnitetty kunnalliseen toimintaan, että se estää heitä entisellä ututteruudella ottamasta osaa yhdistystoimintaan.”²⁶

Jotta kunnallistoiminnan merkitystä sosialidemokratian toimintarakenteessa voitaisiin arvioida syvemmästi, tarvittaisiin sellaista erilaisiin paikallisyhteisöihin konkreettisesti pureutuvaa tutkimusta, jossa 'paikallisen' kategoriaa kuitenkin pystyttäisiin käsittelemään yleisenä. Jotain silti voidaan sanoa siitä, mitä merkitsi etenkin sosialidemokratian vahvoilla kannatuspaikkakunnilla vähintään tendenssinä ilmennyt kunnallispolitiikan ”kontrollioikeus sos.dem. työväenliikkeessä yleensä”. Aktiivijäsenistö eriytyi aikaisempaa selvemmin omaksi kerroksekseen. Siitä tuli edustuksellisen ja institutionaalisen poliittikkamuodon tärkeä kantaja. Hajanaisista havainnoista on saatavissa tukea myös hypoteesille, että kunnallistoimintaan osallistuminen siirsi vähitellen, ehkä enemmän 1930-luvulla, toiminnan painopistettä kylän ja työväenyhdistyksen tasolta kunnan ja kunnallisjärjestön tasolle.²⁷ Kunnallistoiminnan merkitykseen sosialidemokratian ideologian ja politiikan muotoutumisen kokemusyhteytenä palataan vielä tuonnempana.

Kunnallinen ja osuustoiminnallinen aktiivisuus näyttävät liittyneen yhteen. Saatettiin esimerkiksi puhua yhtenä ryhmänä ”puolueemme osuuskauppa- ja kunnallismiehistä”²⁸. Ja näyttää siltä, että sosialidemokratian yhteys työväestön ja pienviljelijäväestön sosiaaliseen kokemukseen välittyi kasvavasti näiden toimintamuotojen kautta, samalla kun ammattiyhdistysliikkeen merkitys tällaisena välityskäytännönä vuoden 1918 jälkeen väheni.

Kunnallistoiminta pääasiallisesti, mutta kuluttajien osuustoiminta suorastaan määrätelmällisesti lähti niistä tarpeista ja intresseistä, jotka ilmenivät työn ulkopuolisella elämänalueella.

Työväen osuuskauppa oli yhtäältä ilmentymä työväestön elämisen yhteisöllisistä rakenteista ja siitä, että työläisyys läpäisi sekä työtä että työn ulkopuolista elämistä. Osuustoimintaliikkeen vuonna 1917 tapahtunut, poliittisia rintamalinjoja noudatellut kahtiajako korosti työväen osuuskaupan liityntää paikallisyhteisölliseen ja kokonaisyh-

²⁶ SDP:n puoluekok. 1—6.2.1922, alustukset, 41 (Tainion alustus ”Järjestötoiminnan elvyttäminen”).

²⁷ Viimeksi mainitun hypoteesin testaaminen vaatisi yksittäisiin työväenyhdistyksiin rajautuvien järjestöhistoriikkien sijasta tietyn paikkakunnan koko työväenliikkeen tutkimusta. Tällaista meillä vielä harvinaista tutkimusta edustava Tuomiston Espoon työväenliikkeen historia antaa sen kuvan, että Espoossa kunnallistason merkitys sosialidemokratian toimintastruktuurissa vahvistui varsinaisesti 1930-luvulla. Tuomisto 1984a, 121—123.

²⁸ Ks. Suomen Sosialidemokraatti 7.11.1929 ”Onko puolueessamme eri suuntia?” (Väinö Tanner).

teiskunnalliseen työväen leiriin. Esimerkiksi osuustoimintaa koskeva muistitieto osoittaa, että osuuskaupasta muodostui työväentalon ohella työläisyhteisön keskus.²⁹

Mutta toisaalta: paitsi että osuustoiminnan ajamat kuluttajaintressit olivat vain välittyneessä suhteessa työn ja pääoman ristiriitaan, myös se tapa, jolla osuustoiminta ajoi kuluttajaintressejä, oli yhä vähemmän edustuksellinen. Kuluttajaintressit välittyivät liiketaloudellisen toiminnan kautta — osuusliikkeet noudattivat ”samoja lakeja jotka määräävät kapitalistisen tuotantojärjestelmän”, kuten Liiketyöntekijäin liitossa luonnehdittiin työnantajapuolta³⁰. Kaj *Ilmosen* mukaan edistysmielisen osuuskauppaliikkeen luonne ”poliittis-kotitaloudellisenä kansanliikkeenä” heikentyi ja sen luonne ”taloudellisenä yrityksenä” vahvistui maailmansotien välisenä aikana. Tällöin ”jäsenistä osuustoiminnan subjekteina tuli sen objekteja”.³¹

Sosialidemokratian ja osuustoimintaliikkeen suhde vaatisi oman tutkimuksensa. On kuitenkin perusteltua tehdä ensinnäkin se johtopäätös, että tämän suhteen läheisyys — ja sosialidemokratian ja ammattiyhdistysliikkeen suhteen etäisyys — kuvasti vuoden 1918 jälkeisen suomalaisen sosialidemokratian tukeutumista varsinaisesti työn ulkopuolisella elämänalueella toteutuneeseen työväestön yhteisölliseen kollektiivisuuteen. Toiseksi voidaan olettaa, että osuustoiminta kokemusyhteytenä, jolle — toisin kuin aktionistiselle ammattiyhdistystoiminnalle — oli ominaista jäsenten muuttuminen toimijoista asiakkaiksi, edisti sellaisen politiikkamuodon omaksumista, jossa ei ensi sijassa nojauduta joukkojen aktiivisuuteen, vaan pikemmin haetaan kannatusta noudatetulle politiikalle. — Huomautettakoon jo tässä, että joutuessaan lähinnä 1920-luvun jälkipuoliskolla kilpailemaan maalaisliiton kanssa pienviljelijäväestön kannatuksesta sosialidemokraatit julistivat tukeaan myös maataloustuottajien osuustoiminnalle.³²

Monella paikkakunnalla osuuskaupanhoitaja näyttää olleen sosialidemokratian tukipylväs, sielläkin missä vasemmistosuunta oli vahva.³³ Työväenliikkeestä elämänuraansa etsivälle nuorukaiselle osuustoimintaliike tarjosi kasvavia mahdollisuuksia, tosin myös sosialidemok-

²⁹ Ks. Hako — Huhtanen — Nieminen 1978, erityisesti s. 115—180.

³⁰ Liiketyöläinen 1/1925 ”Ammatillisen järjestötoiminnan päämäärä”.

³¹ Ilmonen 1983, 76—77, josta sitaattit; sama 1984, 254.

³² Ks. jäljempänä s. 322—324.

³³ Tämän vaikutelman saa esimerkiksi käymällä läpi SDP:n kirjeenvaihtoa. Mainittakoon esim., että yrittäessään saada 1920-luvun alussa ”kommunistiseen” Kajaaniin sosialidemokraattista organisaatiota puoluesihteerinä kääntyi useamman kajanilaisen osuuskaupanhoitajan puoleen. Samansisältöisen kirjeen saivat ainakin kaupanhoitajat A.F. Lappi, V. Niemi ja K. Tervonen. SDP:n kirjeenvaihto 1919—1920 I—L 1921 K—S; sama 1919—20 M—P 1921 T—U; sama 1919—20 T—Ö 1921 V—Ö (TA).

raattisista kunnankirjureista oli pulaa.³⁴ Osuustoiminnan keskeisyyteen sosialidemokraattisen puolueen johtoportaan kokemustaustana puolestaan viittaa esimerkiksi seuraava, vivahteista paljas kommunistinen aikalaiskritiikki: "Osuustoiminnan avulla ovat useimmat sosialidemokraattiset johtoherrat kasvaneet niin täydellisesti kapitalistiseen talousjärjestelmään, että olisi suoranainen ihme, jos he ajattelisivat toisin kuin porvarit ylipäänsä."³⁵ Kysymys sosialidemokraattisen puolueen johtoportaan toiminta- ja kokemusyhteyksistä on syytä ottaa lähempään tarkasteluun.

5.4. Johtoportaan kiinnittyminen työväenliikkeeseen

Jako ammattiyhdistymiehiin ja puoluemiehiin oli vanhassa työväenliikkeessä johtotasollakin suhteellisen "kehittymätön". Vallitsevina "tyypeinä" olivat toisaalta työväen järjestötoiminnan yleismiehet, sellaiset kuin Matti Paasivuori ja Oskari Tokoi, joille sekä Ammattijärjestö että puolue uskoivat tärkeitä tehtäviä, toisaalta teoreettisesti suuntautuneet, sivistyneistöstä tulleet työväenjohtajat, jotka juuri teoreettisen norsunluutorninsa ansiosta joka tapauksessa tarkastelivat työväenliikettä yhtenä kokonaisuutena, työväenluokan liikkeenä. Tätä "tyyppiä" edustivat esimerkiksi O. W. Kuusinen, Yrjö Sirola ja K. H. Wiik.

Mutta se kärkiryhmä, joka kevään 1918 jälkeen ryhtyi nostamaan pystyyn sosialidemokraattista puoluetta, koostui varsin kapea-alaisesti työväenliikkeeseen kiinnittyneistä henkilöistä. Uutta linjaa viitoittanut Väinö Tannerin lähipiiri, johon kuuluivat ennen muita Väinö Hakkila, Lauri af Heurlin, J. W. Keto, Hannes Ryömä ja Väinö Wuolijoki, koostui akateemisen koulutuksen saaneista, monessa tapauksessa kyllä jo vanhan työväenliikkeen aikana eduskunnassa istuneista miehistä, joiden yhteys työväenliikkeen järjestötoimintaan keskittyi kuitenkin osuustoimintaliikkeeseen. Koska osuustoimintaliike pystyi ainoana työväenliikkeen järjestötoiminnan muotona kes-

³⁴ Ks. esim. järjestösihteeri Emil Sallilan vastaus työpaikkaa puolueen palveluksesta kyselleelle Niilo Lehtiselle Ypäjän asemalle 27.3.1930 (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1930 V 'Leh-Leim' (TA); Järjestötoiminta 2—3/1928 "Luettelo palkattuihin kunnallisiin toimiin pystyvistä puolueen jäsenistä".

³⁵ Sosialistinen Aikakauslehti 1.7.1922 "Miten porvaristo on järjestelmällisesti lahjonut sosialidemokraattisia johtoherroja" (julkaistu myös Suomen Työmiehessä 29.6.1922). — Samassa kirjoituksessa Stockmannin ja Elannon eroa kuvattiin niin, että "työläinen saa halvemmalla tavaransa Stockmannilta eikä tarvitse täällä, kuten Elannossa, tulla niin ylen hienojen porvariherrojen ja -neitosten palveltavaksi".

keytymättömästi jatkamaan toimintaansa eikä se ollut puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen tavoin menettänyt johtajiaan, oli luonnollista, että puolueen uudelleenrakennustyö aloitettiin sen piiristä.¹ Mutta puolueen ja osuustoimintaliikkeen yhteys myös jäi vuoden 1918 jälkeisen sosialidemokratian toiminnallisen rakenteen keskeiseksi piirteeksi. Sosialidemokratian yhteys työväestön sosiaaliseen kollektiivisuuteen välittyi vahvemmin osuustoimintaliikkeen kuin ammattiyhdistysliikkeen kautta.

Sosialidemokraattisen puolueen uuteen kärkiryhmään vuonna 1918 kuuluneista edusti ammattiyhdistysraditiota oikeastaan vain kirvesmies Matti Paasivuori, joka myös valittiin Ammattijärjestön puheenjohtajaksi sen aloittaessa uudelleen. Hänen lisäksi tosin mm. Tehdas- ja sekatyöväen liiton sihteeri Artturi Aalto ja Ammattijärjestön taloudenhoitaja Aatu Halme allekirjoittivat jo huhtikuussa 1918 Työmiehessä julkaistut uuden suunnan julistukset². Puolueen uudelleenrakennustyöhön liittyi vuoden 1918 aikana muitakin ammattiyhdistysmiehinä tunnettuja, sellaisia jotka olivat pysytelleet sivussa vallankumousyrityksestä, mutta puolueen linjan määrittäjiä he eivät olleet.

Marraskuussa 1918 pidetyn sosialidemokraattien neuvottelukouksen valitseman väliaikaisen puoluetoimikunnan jäsenistä olivat leimallisesti osuustoimintamiehiä Elannon toimitusjohtaja Väinö Tanner, saman liikkeen hallintoneuvoston puheenjohtaja Hannes Ryömä, Kulutusosuuskuntien Keskusliiton toimitusjohtaja Väinö Hupli ja Kuluttajain Lehden vastaava toimittaja J. W. Keto. Myös väliaikaisen puoluetoimikunnan varapuheenjohtajaksi valitulla Paasivuorella oli kiinteä yhteys osuustoimintaliikkeeseen, sillä hän toimi sekä Elannon hallintoneuvoston että KK:n hallituksen jäsenenä. Ammattiyhdistysliikettä edusti varsinaisista jäsenistä hänen ohellaan Ammattijärjestön taloudenhoitajana jatkanut Halme. Viimeinen varsinainen jäsen Hannes Stolt puolestaan oli Ruotsalaisen työväenliiton edustaja. Varajäsenistä Väinö Hakkila edusti Elannon hallintoneuvostoa. Ammattiyhdistysmiehiä oli Muurarien liiton sihteeri Emil Leino, ja viilaaja Mikko Ampuja oli toiminut sekä puolueen että ammattiyhdistysliikkeen järjestötehtävissä. Kaksi muuta varajäsentä olivat entinen Suomen ministerivaltiosihteerinviraston virkamies, sittemmin sanomalehdentoimittaja Reinhold Sventorzetski sekä historian professori Väinö Voionmaa.³

¹ Hakalehto 1973, 26—33; Paavolainen 1979, 195—204; Soikkanen 1975, 313, 325.

² Soikkanen 1975, 309.

³ Väliaikaisen puoluetoimikunnan valinnasta ks. Soikkanen 1975, 324—325. — Henkilötiedot perustuvat Tiennäyttäjät-teoksessa, Suomen kansanedustajat -matrikelissa sekä SAJ:n toimintakertomuksissa esitettyihin tietoihin.

Joulukuun 1918 ylimääräisessä puoluekokouksessa valittu puolue-toimikunta poikkesi kokoonpanoltaan jonkin verran väliaikaisesta toimikunnasta. Siihen valittiin kaksi puheenjohtajaa, Tanner ja Paa-sivuori, ja varsinaisiksi jäseniksi tulivat Ryömä, Keto, Ampuja ja Ju-lius Sundberg, joka tuli Stoltin tilalle ruotsinkielisten edustajaksi ja joka joulukuussa 1918 tuli valituksi Ammattijärjestönkin toimikun-taan. Varajäseniksi valittiin Hupli, Hakkila, Elannon kahviloiden ja ravintoloiden tarkastaja Miina Sillanpää, Helsingin Työväen Säästö-pankin toimitusjohtaja Jonas Laherma ja filosofian maisteri Sulo Vuolijoki.⁴ Näistä Laherma puolueen uuteen linjaan tyytymättömä-nä jättäytyi alun alkaen pois toimikunnan työstä ja Vuolijoki, josta sittemmin tuli puolueen vasemmisto-opposition yksi keulahahmo ja joka oli perustamassa sosialistista työväenpuoluetta, vetäytyi siitä myöhemmin.⁵ Puoluesihteeriksi valittiin jo vanhan työväenliikkeen aikana revisionistin leiman saanut veteraani Taavi Tainio, joka oli osaksi Amerikan-kokemustensa pohjalta korostanut ammattiyhdistys-liikkeen merkitystä olematta silti varsinaisesti ammattiyhdistysmies.⁶

Puoluetoimikunnan valinnassa joulukuun 1919 puoluekokouksessa oli nähtävissä pyrkimys laajentaa sen edustavuutta työväenjärjestö-toiminnan eri aloille. Osuustoimintamiehistä puoluetoimikuntaan jäi-vät Tanner puheenjohtajana ja Keto. Varapuheenjohtajaksi valittiin Metalliteollisuustyöntekijäin liiton sihteeri Väinö V. Salovaara. Poo-luesihteerinä jatkoi Tainio ja ruotsinkielisten edustajana Sundberg. Kahdeksi muuksi varsinaiseksi jäseneksi tulivat Maanvuokraajain lii-ton (vuodesta 1920 Pienviljelijäin liiton) sihteeri Kaarlo Harvala se-kä filosofian maisteri K. H. Wiik. Varajäseniksi valittiin Ampuja, Hakkila, Paasivuori sekä toimittaja Yrjö Räisänen, joka 1920-luvul-la niitti mainetta Suomen Sosialidemokraatin Sasu Punasena, ja Työ-läisnaisliiton sihteeri Hilda Seppälä.⁷

Molemmat ammattiyhdistysliikkeen edustajat, Salovaara ja Paasi-vuori, kuitenkin kieltäytyivät tehtävästä. Salovaara mahdollisesti te-ki ratkaisunsa liittonsa sisäistä yhtenäisyyttä silmällä pitäen, mutta vuoden 1919 puoluekokouksen aikaan hän ei myöskään näytä vielä lopullisesti ratkaisseensa kantaansa jakautuvassa työväenliikkeessä.⁸

⁴ Valinnasta ks. SDP:n ylim. puoluekok. 27—29.12.1918, 129.

⁵ Sos.dem. puoluetoimik. toim.kert. 1.1.1919—30.9.1919, 3; Soikkanen 1975, 330.

⁶ SDP:n ylim. puoluekok. 27—29.12.1918, 128; Soikkanen 1967b; Tainio 1977, 9—24, 147—152.

⁷ SDP:n puoluekok. 8—16.12.1919, 257—258.

⁸ Puoluetoimikunnan toimintakertomuksessa 17.12.1919—31.12.1921, 3, Salovaaran kieltäytymisen syyksi mainittiin halu säilyttää Metalliteollisuustyöntekijäin liiton yh-tenäisyys eikä ”mikään periaatteellinen erimielisyys puoluetoimikunnan kanssa”. Sa-lovaara itse ei kuitenkaan kieltäytymiskirjeessään (sos.dem. puoluetoimik.

Se, onko Paasivuoren kieltäytyminen varajäsenyydestä tulkittavissa ainakaan ensi sijassa urytykseksi ehkäistä ammattiyhdistysliikkeen sisäisiä ristiriitoja, kuten *Hakalehto* ja nähtävästi häneen perustuen *Soikkanen* esittävät⁹, on kyseenalaista. Paasivuoren sidonnaisuus sosialidemokraattiseen puolueeseen olisi tuskin voinut enää enempää korostua puoluetoimikunnan varajäsenyyden takia. Puoluetoimikunnan pöytäkirjan mukaan Paasivuori, jyrkkäpuheinen ja omanarvontuntoinen veteraani¹⁰, olikin maininnut kieltäytymisensä selitykseksi sen, ettei hän, puolueen siihen asti toinen puheenjohtaja, ”ole tottunut olemaan varajäsenenä”.¹¹

Paasivuoren, kuten muidenkin sosialidemokraattiseen puolueeseen jääneiden ammattiyhdistysmiesten, toimintanäkemykseen sisältyi kyläkin pyrkimys pitää poliittiset ristiriidat loitolla ammattiyhdistysliikkeestä korostamalla poliittisen ja ammatillisen työväenliikkeen rajaa. Vaikka tämä pyrkimys edellytti puolueelta parlamentaarista toimintalinjaa, sen suhde Tannerin ja Ryömän viitoittamaan suuntaan ei ollut ristiriidaton. Niin tärkeätä kuin ammattiyhdistystoiminnalle olikin työläisten kansalaisoikeuksien turvaaminen, eduskuntaan keskittynyt toimintalinja vaikutti etäällä työsuhteiden tuolloin erityisen avointen ristiriitojen kokemuksesta. Tuo toimintalinja saattoi helposti näyttäytyä uhkana juuri sille ammattiyhdistysliikkeen yhtenäisyydelle, jota puolueen pysymisen omalla poliittisella tehtäväkentällään piti toisaalta palvelulla.¹²

Saattaa olla, että Salovaaran ja Paasivuoren ratkaisut heijastivat ammattiyhdistysaktiivien yleisempää tyytymättömyyttä Tannerin ja Ryömän edustamaan toimintalinjaan. Monet tuo tyytymättömyys sai liittymään puolueesta irtautuneeseen vasemmisto-oppositioon; sosialistisen työväenpuolueen perustajien ja johtoehtien jäsenten pääosa näyttää olleen ammatillisten järjestöjen luottamushenkilöitä.¹³

19.12.1919, liite 1 (TA)) maininnut muuta syytä kuin kokemattomuutensa ja tehtävän vastuunalaisuuden, mikä vaikuttaa haetulta selitykseltä. Poliittiseen erimielisyyteen tai ainakin epäröintiin viittaa se, että Salovaara oli puoluekokousedustajien vaalissa syksyllä 1919 ”vasemmistososialistien” listalla. Suomen Sosialidemokraatti 13.9.1919.

⁹ Hakalehto 1966, 216; Soikkanen 1975, 385.

¹⁰ Vrt. Viljanen 1967, 230.

¹¹ Sos.dem. puoluetoimik. 13.1.1920 (TA). — Paasivuoren ratkaisuun saattoi vaikuttaa myös ns. Valppaan-juttu, mistä tarkemmin jäljempänä lähdeviite 17. — Puoluekokouksen aikaan Paasivuori oli ollut Washingtonissa kansainvälisessä työkonferenssissa.

¹² Tähän palataan useampaan kertaan käsiteltäessä sosialidemokraattista ammattiyhdistystoimintaa.

¹³ Esimerkiksi SSTP:n kesäkuussa 1920 valitun väliaikaisen puoluetoimikunnan viidestä varsinaisesta jäsenestä neljä oli ollut edustajina SAJ:n toukokuussa 1920 pidetyssä edustajakokouksessa. SAJ:n ed.kok. 25—29.5.1920, 8—9; Hakalehto 1966, 160—161. Vrt. myös Kivi 1975, 30—31.

Ja useita ammattiyhdistysmiehiä liittyi ns. keskustalaiseen oppositioon, joka astui julkisuuteen kesäkuussa 1920 julkaisemallaan ”Julistuksella Suomen työväenluokalle”, mutta joka jo joulukuun 1919 puoluekokouksessa oli hahmottunut ”oikeiston” ja ”vasemmiston” väliin.¹⁴

Keskustajulistuksen allekirjoittajia oli 51. Heihin kuuluivat muiden muassa Metalliteollisuustyöntekijäin liiton luottamusmies (puheenjohtaja) Ilmari Sinisalo ja saman liiton sihteeri Väinö V. Salovaara, Paperiteollisuustyöväen liiton sihteeri Heikki Ahmala, Ammattijärjestön toimitsija Tuomas Bryggari, entinen Ammattijärjestön toimikunnan jäsen Hj. Blomqvist, Ammattijärjestön vuoden 1920 edustajakokouksen puheenjohtajina toimineet Heikki Manner ja Lauri Nurmiaho, joista jälkimmäinen pian siirtyi vasemmistosuunnalle ja tuli keväällä 1921 valituksi Sinisaloon tilalle Metalliteollisuustyöntekijäin liiton luottamusmieheksi¹⁵, Ammattijärjestön saman edustajakokouksen muista edustajista Frans Aalto, Pekka Huttunen, Manu Kontula ja Viljam Uro, Kirjatyöntekijäin liiton liittotoimikunnan jäsen K. F. Hellgren sekä rakennustyöläisten ammattiyhdistystoiminnan veteraani Salomon Hellsten.¹⁶

Tunnetuin sosialidemokraattinen ammattiyhdistysmies Matti Paasivuori oli eräissä linjakysymyksiksi muodostuneissa riidoissa keskustalaisen suunnan kannalla.¹⁷ Mutta hänen vanhan työväenliikkeen ideologiaan liittynyt näkemyksensä työväestön luokkavoiman kokoamisesta¹⁸ piti hänet fraktioitumisen vastustajana myös tässä tapauksessa

¹⁴ Keskustalaisen opposition merkitystä sosialidemokratian kehityksessä käsitellään luvussa 6.3.2.

¹⁵ Suomen metalliteollisuustyöntekijäin liiton ed.kok. 23—28.5.1921, 150—160, 163—167. Ks. myös Kivi 1975, 46.

¹⁶ Keskustajulistus julkaistiin ensinnä viipurilaisessa Kansan Työssä 8.6.1920.

¹⁷ Jo ennen keskustajulistuksen julkaisemista nousi yhdeksi kiistanaiheeksi tannerilaisen ja keskustalaisen suunnan välillä suhtautuminen Neuvosto-Venäjältä palanneeseen ja valtiorikosoikeuden eteen joutuneeseen Edvard Valppaaseen. Suomen Sosialidemokraatti julkaisi 9.1.1920 Eetu Salinin jälkeenjääneen kirjoituksen (”Rikosta seuraa rangaistus”), jossa SKP:n johtajien ohella myös Valpas leimattiin syylliseksi kansalaissotaan. Siihen Paasivuori vastasi 14.1.1920 samassa lehdessä jyrkkäsävyisellä kirjoituksella ”Eetu Valppaan puolesta Eetu Salinia vastaan”. Sittemmin kiista jatkui lehdistössä kevään 1920 aikana. Ks. Rytkönen 1963, 50—54; Soikkanen 1975, 386—387. — Taktiikalla, jota Salinin kirjoituksen julkaiseminen edusti ja jota Valppaan veli Onni Hänninen katkerassa kirjeessään J.W. Kedolle 1.6.1920 kutsui ”ryömäläisyydeksi” (J.W. Kedon kok., kirjeenvaihto (KA)), puolueen johto tähtäsi Valppaan ympärille mahdollisesti muodostuvan poliittisen ryhmittymisen estämiseen. Soikkanen 1975, 386. — Mahdollisesti Valppaan-juttu oli yhtenä syynä Paasivuoren kieltäytymiseen puoluetoimikunnan varajäsenyydestä; kieltäytyminen käsiteltiin 13.1.1920. — Kun Suomen Sosialidemokratian toimitustapaa 1920-luvun alkuvuosina puolue-elimissä käsiteltiin, Paasivuori oli keskustalaisen suunnan linjoilla. Rytkönen 1963, 83—84.

¹⁸ Ks. esim. Paasivuoren puhe vuoden 1926 puoluekokouksessa hänen tultuaan valituksi puolueen puheenjohtajaksi. SDP:n puoluekok. 1—6.2.1926, 35—36.

— samoin kuin K. H. Wiikin¹⁹ — eikä häntä voitu lukea keskustalaiseen ryhmittymään. Läheiset yhteydet ammattiyhdistysliikkeeseen oli keskustaopposition kärkimiehiin kuuluneella Mikko Ampujalla²⁰.

Leimallisesti ammattiyhdistysväen oppositioksi keskustalaisuutta ei ole perusteltua ymmärtää. Mutta sen lähtökohtana, että keskustamarksilainen traditio ”esineellistyi” sosialidemokraattisen puolueen sisäiseksi oppositioksi, oli sosialidemokratian otteen menetys suurimpien kaupunkien järjestäytyneestä — nimenomaan ammatillisen järjestäytymisen kautta työväenliikkeeseen kiinnittyneestä — työväestöstä. Keskustalaisuus näyttää nojautuneen suurimpien kaupunkien, Helsingin, Viipurin, Tampereen ja Turun, järjestöväkeen.²¹ Näiden kaupunkien, myös sosialidemokraattien kannatuskeskuksiksi jääneiden Tampereen ja Viipurin, sosialidemokraattiset järjestöaktivit joutuivat välittömimmin näkemään ammatillisesti järjestäytyneen työväestön etääntymisen sosialidemokraattisen puolueen yhteydestä. Heille oli helpointa tehdä se johtopäätös, että sosialidemokratia oli menettämässä luonnettaan ”luokkavoiman” kokoajana ja että tämä johtui ”socialidemokratian itsenäisyydestä” luopumisesta.²²

Kun kommunistit saavuttivat johtoaseman ammattiyhdistysliikkeessä, monien aikaisemmin keskustalaisuuteen liittyneiden sosialidemokraattisten ammattiyhdistysmiesten tietoisuudessa kommunisminvastainen taistelu tuli siksi käytännönmuodoksi, jonka pohjalta ideologiset johtopäätökset nousivat. Tämä päti erityisesti niihin ammattiyhdistysmiehiin, jotka syrjäytyivät liittojen johdosta. Muodostui, kuten sosialistisen työväenpuolueen lehti Suomen Työmies ivasi, ”joukko Helsinkiin pesiäntyneitä, ammatillisesta liikkeestä syrjäytettyjä johtajia”²³, joita kommunismin vastustaminen lähensi puolueen ”oikeistoon”.²⁴ Mutta tästä huolimatta ammattiyhdistysväki ja Tan-

¹⁹ Ks. esim. puoluesihteeriksi valitun Wiikin puhe vuoden 1926 puoluekokouksessa. Sama, 126.

²⁰ Ampuja mm. toimi Ammattijärjestön vuonna 1927 Neuvostoliittoon lähettämän valtuuskunnan johtajana (ks. Ampuja 1947, 180—195), mitä sosialidemokraattinen puoluetoimikunta ei pitänyt lainkaan soveliaana (sos. dem. puoluetoimik. 6.7.1927 (Ta); sos. dem. puoluetoimik./Wiik Ampujalle 14.7.1927. SDP:n kirjeenvaihto 1927 I 'A—Hal' (TA)).

²¹ Keskustajulistuksen allekirjoittajista oli asuinpaikaltaan helsinkiläisiä 10, tamperealaisia samoin 10, viipurilaisia 4 tai oikeastaan 5, sillä Kansan Työn päätoimittajaksi jo siirtynen J. F. Aallon kotipaikaksi oli julistukseen vielä merkitty Jyväskylä, ja turkulaisia 4. Allekirjoittajien paikallisesta jakautumisesta sinänsä on tosin kyseenalaista tehdä johtopäätöksiä, mutta on nähtävissä, että keskustalaisuuden tukikohdina olivat juuri nämä keskuksat, pysyvimmin Viipuri. Vrt. Laulajainen 1979, 134—135; Soikkanen 1975, 387—390.

²² Johtopäätöksen ideologisiin perusteisiin palataan luvussa 6.3.2.

²³ Suomen Työmies 20.7.1923 ”Sosialidemokraatit ja ammatillinen liike”.

²⁴ Sosialidemokraattien ammatillisen ryhmätoiminnan kehitystä käsitellään luvussa 7.5.

ner pysyivät 1920-luvun aikana varsin etäällä toisistaan. Ammattiyhdistysliikkeessä toimineet sosialidemokraatit näyttävät tärkeältä osin muodostaneen joukkopohjan sille puoluejohtoon kohdistuneelle kritiikille, jonka mukaan aktiiviselle järjestötoiminnalle ei pantu puolueessa tarpeeksi painoa.

Vuoden 1922 puoluekokouksessa, jossa puolueen eräänlaista sisäistä konsensusta ilmensi Tannerin yksimielinen valinta edelleen puheenjohtajaksi ja keskustalaisten johtomiehiin kuuluneen J. F. Aallon valinta varapuheenjohtajaksi, kritiikki henkilöitiin puoluesihteeri Taavi Tainiota vastaan. Hänen vastaehdokkaakseen puoluesihteerin vaalissa asetettiin ammattiyhdistysmies Salovaara, joka kuitenkin hävisi pitkän keskustelun jälkeen suoritettussa äänestyksessä ääniin 96—47.²⁵

Puoluetoimikunnan varsinaisiksi jäseniksi vuonna 1922 valittiin Keto, Wiik, Sundberg ja Rieti Itkonen. Viimeksi mainittu oli erikoistunut kunnallispolitiikkaan ja toimi sittemmin kunnallishallinnon johtotehtävissä, 1920-luvulla ensin Maalaiskuntien liiton apulaisjohtajana ja sen jälkeen Hyvinkään kauppalanjohtajana, 1930-luvulla Helsingin kaupungin sosiaalitoimen johtajana. Sen ohella Itkonen oli, muun muassa entisenä Kuluttajain Lehden toimittajana, yhteydessä osuustoimitaliikkeeseen. Wiik, joka oli kesken toimikauden eronnut jo edellisestä puoluetoimikunnasta²⁶, kuitenkin kieltäytyi jäsenyydestä. Hänen paikkansa sai alunperin jälleen varajäseneksi valittu Paasivuori, joka siten välttyi asemasta, josta oli edellisen puoluekokouksen jälkeen varajäsenyyteen ”tottumattomana” kieltäytynyt. Varajäseniksi jäivät Hakkila, Ampuja, Salomon Hellsten sekä lähinnä Helsingin kunnallispolitiikassa ja työväen urheiluliikkeessä, mutta myös kirjatyöntekijäin ammattiyhdistystoiminnassa vaikuttanut Väinö Mikkola.²⁷

Ennen seuraavaa, vuoden 1926 puoluekokousta puoluetoimikun-

²⁵ SDP:n puoluekok. 31.3.—4.4.1922, 126.

²⁶ Marraskuussa 1920 erosivat puoluetoimikunnasta Wiikin ohella Harvala ja Räisänen. Tämän jälkeen täydennetyn puoluetoimikunnan kokoonpano oli: puheenjohtajana Tanner, varapuheenjohtajana Keto, puoluesihteerinä Tainio, varsinaisina jäseninä Hakkila, Hilda Seppälä, Ampuja ja Sundberg sekä varajäseninä Voionmaa, Itkonen sekä kaksi ammattiyhdistysmiestä Sinisalo ja Blomqvist. Sos.dem. puoluetoimik. toim.kert. 17.12.1919—31.12.1921, 3. — Wiikin marraskuussa 1920 tapahtuneen eron välittömänä aiheena oli puoluetoimikunnan päätös yhtyä eduskuntaryhmän Ahvenanmaan kysymyksestä laatimaan julkilausumaan. Sos.dem. puoluetoimik. 13.11.1920 (TA). — Tuomioja (1982, 55—56) pitää mahdollisena, että niin vuonna 1920 kuin vuonna 1922 Wiikin ratkaisujen taustalla oli ”haluttomuus työskennellä Väinö Tannerin johtamassa puoluetoimikunnassa”. Vrt. myös Paavolainen 1979, 296.

²⁷ SDP:n puoluekok. 31.3.—4.4.1922, 126; sos.dem. puoluetoimik. toim.kert. 8.4.1922—31.10.1925, 3. — Mikkolasta ks. Kiuru 1965, 102; Hentilä 1982, passim; Suonoja 1977, 375.

nan kokoonpano kuitenkin eri syistä muuttui melko paljon. Varsinaisia jäseniä koski se muutos, että Suomen Sosialidemokraatin päätömittajaksi vuonna 1921 keskustasuunnan vaatimuksesta nostettu, siltä paikalta vuoden 1923 lopulla Tannerin johdolla pudotettu J. F. Aalto siirtyi takaisin Viipuriin ja erosi puoluetoimikunnasta. Aallon tilalle varapuheenjohtajaksi valittiin Keto.²⁸

Tanneria vastassa vuoden 1926 puoluekokouksessa olleen opposition ehkä näkyvin argumentti oli se, että ”hänen olonsa puolueen puheenjohtajana on omiaan karkottamaan teollisuustyöväestöä yhä enemmän puolueesta”, kuten kokouksen puheenjohtajana toiminut viipurilainen puuseppä, Kansan Työn kirjapainon johtajaksi ylennyt Juho Vuoristo sanoi.²⁹ Tämä oppositio koostui toisaalta lähinnä Viipuriin keskittyneestä vanhan keskustaopposition jäänteestä, toisaalta lähinnä Helsingin kunnallisjärjestön edustamasta, osittain tässäkin tapauksessa vanhaan keskustalaisuuteen liittyneestä, mutta myös uudempisyntyisestä Tannerin-vastaisuudesta. Viimeksi mainittua edusti osuustoimintaliikkeessä Tannerin kanssa riitaantunut Väinö Hupli, jonka mukaisesti koko oppositio leimaui ”huplilaisuudeksi”.³⁰

Henkilökohtaisesta leimastaan huolimatta vuoden 1926 puoluekokouksessa esiintynyt ristiriita ilmensi kuitenkin sosialidemokratian kehityksen yleisempää ongelmaa. Tässä oli kyse valtiollis-edustuksellisen toimintalinjan suhteesta siihen ”leirimentaliteettiin”, joka laajalti luonnehti kiinnittymistä työväenliikkeeseen.

Tannerin-arvostelu suuntautui nimenomaan joukkojen ja puoluejohdon etäisyyteen toisistaan. Kriitikissä vedottiin erityisesti siihen, että on ”joukkopsykologiselta kannalta tärkeä seikka, että nykyinen puheenjohtajamme joutuu Elannon johtajana esiintymään työläisiä vastaan” (Rieti Itkonen).³¹ Tannerin työnantaja-aseman esiin-

²⁸ Varajäsenistä Hellsten kuoli vuonna 1922. Ampuja erosi puoluetoimikunnasta maaliskuussa 1923 vastalauseena sillä kertaa kuitenkin vielä peruutetulle päätökselle erottaa Aalto Suomen Sosialidemokratista. Hakkila, joka oli päässyt Tampereen kunnallispuormestariksi, erosi vuoden 1924 alussa asuinpaikkaansa vedoten. Uusiksi varajäseniksi valittiin vuoden 1924 alussa Suomen Sosialidemokraatin uusi päätömittaja Anton Huotari, Hilda Seppälä, Ryömä, Salovaara ja Harvala. Sos.dem. puoluetoimik. toim.kert. 8.4.1922—31.10.1925, 3, 15—16.

²⁹ SDP:n puoluekok. 1—6.2.1926, 121—122. — Vuoristo oli osallistunut näkyvästi puuseppien ammattiyhdistystoimintaan jo ennen kansalaissotaa ja edelleen Neuvosto-Venäjältä palattuaan 1920-luvun alussa. Reuna 1984, 415; Kettunen 1979, 249. — Hän kuului myös kesällä 1918 Moskovassa toimineen ”Suomen ammatillisten järjestöjen väliaikaisen ulkomaisen komitean” johtoon. Ala-Kapee — Valkonen 1982, 477.

³⁰ Soikkanen 1975, 435—436; Sivula 1968, 257—264; Suomen Sosialidemokraatti 26.1.1926 ”Puoluetoimikunnan puheenjohtajan toimi. Onko siirrettävä toisiin käsiin.”

³¹ SDP:n puoluekok. 1—6.2.1926, 121—123 (J. Vuoristo, A. Gylling, R. Itkonen, M. Ampuja. K. Siimes, P. Nevalainen).

tuomista ei voida pitää vain haettuna taktisena argumenttina, vaan sillä oli todellista merkitystä sosialidemokraattisen ammattiyhdistysväen ja Tannerin suhteen kannalta. Esimerkiksi sosialidemokraattisen ammattiyhdistystoiminnan vankimmaksi tukikohdaksi muodostuneen Liiketyöntekijäin liiton ja osuustoimintaliikkeen johdon välillä vallitsi hyvin selvä ristiriita.³²

Kaiken kaikkiaan puoluejohtoon kohdistuneessa kritiikissä vedottiin korostuneesti sen työväenluokan ydinryhmän kantaan, joka oli myös ammatillisesti organisoitunutta. Tosin opposition alueellista luonnetta osoitti, että Tampereella kotipaikkaansa pitäneen Kutomateollisuustyöväen liiton luottamusmies Vihtori Kanto ilmoitti edustamansa Tampereen kunnallisjärjestön olevan Tannerin kannalla.³³ Samalla kun Tannerin vastustajat vetosivat joukkojen näkemyksiin ja joukkoliikkeen merkitykseen, hänen kannattajiensa argumentit kulivat tavallaan päinvastaiseen suuntaan. Pohjois-Karjalan sosialidemokraatteja edustanut Antti Toivari kiteytti itse asiassa Tannerin oman, vuosien 1917–1918 vahvistaman näkemyksen: ”On opetettava joukkoja ymmärtämään asioita oikealla tavalla. Kun on tunnustettu, että Tanner on nostanut puolueen jaloilleen, niin antakaamme hänen kasvattaa se mieheksi saakka.”³⁴

Tannerin vastaehdokkaaksi asetettiin Paasivuori, ”perikuvallinen symboli proletaraisesta puolueestamme”³⁵. Vaalin voitti Tanner äärimmäisen täpärästi, mutta kun puoluetoimikunta miehitettiin Tannerin-vastaisen opposition edustajilla, hän kieltäytyi tehtävästä. Puheenjohtajaksi valittiin tällöin Paasivuori.³⁶

Erityisen ”proletaariseksi” ei puoluetoimikunnan ulkonäkö kuitenkaan muodostunut. Varapuheenjohtajaksi tuli kauppalanjohtaja Rieti Itkonen ja varsinaiseksi jäseniksi KK:n toimitusjohtajan tehtävästä poisjoutunut, mutta Helsingin kaupungin rahatoimen johtajaksi päässyt Väinö Hupli, tässä tehtävässä Huplia edeltänyt, keskustaopposition kärkimiehiin kuulunut filosofian tohtori Johan Helo, toimittaja Reinhold Sventorzetski sekä Ruotsalaisen työväenliiton edustajana Arbetarbladetin päätoimittaja, entinen kansakoulunopettaja Axel Åhlström. Varajäseniksi valittiin Hilda Seppälä, Väinö Mikkola, Väinö V. Salovaara, Suomen Sosialidemokraatin päätoimittaja

³² Ks. esim. Liiketyöläinen 1/1925 ”Ammatillisen järjestötoiminnan päämäärä”; sama 11/1926 ”Mietteitä K.K:n 10-vuotisjuhlan johdosta”; sama 11/1928 ”Ensimmäinen lakko” (K.-A. F(agerhol-m)); sama 11/1928 ”Lakko Itä-Savon Osuusliikkeessä” (M(atti). L(eskinen).).

³³ SDP:n puoluekok. 1–6.2.1926, 124.

³⁴ Sama, 123.

³⁵ Sama, 122 (Juho Vuoristo).

³⁶ Tannerin kannalla oli 53 edustajaa, jotka edustivat 12 267 jäsenen ääntä, Paasivuoren kannalla 52 edustajaa, jotka edustivat 11 507 jäsentä. Sama, 125.

Anton Huotari sekä pohjoiskarjalainen kansanedustaja Matti Puittinen.³⁷ Puoluesihteeriksi valittiin järjestötyön laiminlyönnistä syytetyn Taavi Tainion tilalle K.H. Wiik.³⁸ Paasivuori valittiin toukokuussa Ammattijärjestön edustajakokouksessa sosialidemokraattien ja kommunistien ns. linnarauhan tuloksena keskusjärjestön puheenjohtajaksi. Hän luopui puolueen puheenjohtajuudesta toukokuuhun 1929 Ammattijärjestössä kestäneen toimikautensa ajaksi, mutta jäi puolue-toimikunnan jäseneksi. Väliaikaiseksi puheenjohtajaksi valittiin Itkonen.³⁹

Uuden puoluejohdon keskeisenä tunnuksena oli puolueen järjestövoiman vahvistaminen, jäsenmäärän kohottaminen. Vasta valittu puheenjohtaja Paasivuori ilmaisi sen ohjelmanjulistuksenomaisesti vuoden 1926 puoluekokouksessa ja samalla sisällytti sanomaansa kritiikkiin entistä puoluejohtoa kohtaan: ”On individualistinen käsityskanta, että yksilöt ovat kaikki ja joukot eivät mitään. Individualistinen käsityskanta on sosialistisen käsityskannan vastainen. — — — Minä en rakenna suuriin yksilöihin työväenliikkeen toimintaa, minä luotan edelleen joukkoliikkeeseen ja luokkataisteluun.”⁴⁰

Puolueen jäsenmäärää saatiinkin suhteellisen helposti kohotetuksi, mutta merkittävää on, ettei teollisuustyöväestön ja nimenomaan kaupunkien teollisuustyöväestön vähäinen osuus puolueen jäsenistöstä kohonnut.⁴¹ Jäljempänä syvennyttään siihen, ettei joukkovoiman vahvistamispyrkimys ollut luonteeltaan strateginen vaan ideologinen. Puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen suhteelle alettiin puolueen piirissä 1920-luvun viimeisinä vuosina panna entistä enemmän painoa, muttei niinkään lähtien itse ammattiyhdistystoiminnan merkityksestä, vaan puolueen parlamentaarisen toiminnan vaatimuksista.

Ennen tammi-helmikuun 1930 puoluekokousta ja itse kokouksessa käytiin ”vasemmisto”- ja ”oikeisto”-tunnusten avulla näkyvää kiistaa valittavasta puoluejohdosta, mutta kiistan asiallinen sisältö oli vaikeammin määriteltävissä kuin edellisessä kokouksessa. Riitelyn sävyissä ilmeni, että ryhmäkuntaisuus oli puolueen sisällä ruokkinut itseään.⁴² Puoluekokousta edeltäneessä keskustelussa osuustoimintaliike ja puolueen oikeistosuunta kuitenkin liitettiin selvästi toisiinsa.

³⁷ SDP:n puoluekok. 1—6.2.1926, 127—128.

³⁸ Sama, 126.

³⁹ Sos.dem. puoluetoimik. toim.kert. 1.11.1925—1.7.1929, 51—52. — Kun Mikkola vuoden 1928 lopulla kuoli, hänen tilalleen varajäseneksi valittiin vuoden 1918 jälkeisestä maanpaosta Suomeen palannut veteraani Matti Turkia.

⁴⁰ SDP:n puoluekok. 1—6.2.1926, 35—36.

⁴¹ Ks. taulukot 10, 11 ja 13, s. 213, 217, 221.

⁴² ”Oikeiston” ja ”vasemmiston” ristiriidan poliittista sisältöä käsitellään enemmän luvussa 6.3.3.

Ja arvostelu, joka kohdistui uutta tulemistaan tekevään Tanneriin, katsoi osuuskauppamiesten vaikutusvallan merkitsevän joukkojen ja ammattiyhdistysliikkeen väheksymistä.⁴³

Puoluetoimikunnan vaalissa meni läpi varsinaisten jäsenten osalta ”oikeiston” lista, jonka esitti keskisuomalainen Ahti Kärkkäinen. Puolueen puheenjohtajaksi valittiin Pienviljelijäin liiton sihteeri Kaarlo Harvala ja Paasivuori jätettiin varapuheenjohtajaksi. Kärkkäinen perusteli valintaa kuvaavasti sillä, että ”maaseudulla on puolueen varsinainen voima-aines”. Puoluesihteerinä sai jatkaa K. H. Wiik ja ruotsinkielisten edustajana Axel Åhlström. Puoluetoimikunnan muiksi varsinaisiksi jäseniksi Kärkkäinen esitti Tanneria, Salovaaraa, Ketoa sekä Sventorzetskiä. Etenkin Tannerin valintaa ”vasemmisto” vastusti jyrkästi, ja ainoastaan entinen keskustaoppositio johtomies Sventorzetski sai vaalissa kummankin suunnan tuen. Tiukan äänestyksen jälkeen Tanner pääsi viimeisenä valittuna puoluetoimikunnan varsinaiseksi jäseneksi. Varajäseniksi valittiin puolueen maatalousohjelman laatija, metsähallituksen osastopäällikkö, metsäneuvos Mauno Pekkala, johtaviin sosialidemokraattisiin ammattiyhdistysmiehiin kuulunut Edvard Huttunen sekä Työläisnuorisoliiton edustaja Kalle Kukkonen.⁴⁴ Puoluetoimikunnan ammattiyhdistysmiehistä Paasivuori oli jo vetäytynyt sivuun aktiivisesta ammattiyhdistystoiminnasta, sen jälkeen kun hän oli turhaan puhunut Ammattijärjestön hajotusta vastaan.⁴⁵ Salovaara ja varajäsen Huttunen edustivat ”uutta”, sosialidemokraattien johdolla rakennettavaa ammattiyhdistysliikettä.

Puoluetoimikunnan kokoonpanoa ja sen valintojen yhteydessä esiintyneitä argumentteja tarkastelemalla voi tietenkin sanoa suhteellisen

⁴³ Suomen Sosialidemokraatti 23.11.1929 ”Palkkatyöväki, osuuskauppajohto ja puolueen suunta. Tov. Huttusen alustus Toveriseuran kokouksessa 21/11 -29”; sama 24.11.1929 ”Mitä Sasulle kuuluu”; sama 25.11.1929 ”Mitä Sasulle kuuluu”. — Sasu Punanen (Yrjö Räisänen), jonka suhteet Tanneriin olivat lähimain poikki, ivasi yrityksiä muuttaa sosialidemokraattinen puolue ”osuuskauppamiesten kerhoksi”. Tämä viittasi tannerilaisen suunnan johtomiesten puolueosastoon Helsingin sos.-dem. keskusteluseuraan. Vrt. Salmela-Järvinen 1966, 138—140. — Ennen ammattiyhdistysjohtaja Edvard Huttusen em. alustusta Toveriseurassa Tanner oli 31.10.1929 alustanut omassa puolueosastossaan aiheesta ”Onko puolueessamme eri suuntia?”. Se julkaistiin Suomen Sosialidemokraatissa 7.11.1929. Tanner mm. torjui ”puolueen osuuskauppa- ja kunnallismiehiin” kohdistettua arvostelua. — Arvostelijoihin oli kuulunut entinen osuustoimintajohtaja Hupli. Keväällä 1928 hän julisti puoluetoimikunnassa: ”Kysymyksessä on nyt kerta kaikkiaan kaksi eri suuntaa: joko osuuskauppaliikkeeseen nojautuva reformismi tai todellisesti joukkoihin nojautuva sosialidemokratia. Näiden suuntien välillä taistelu nykyisin tapahtuu, eikä joidenkin klikkien välillä, kuten on tahdottu uskotella.” Sos.dem. puoluetoimik. 11.4.1928 (TA).

⁴⁴ SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, 204—207, 215—216.

⁴⁵ Paasivuoren suhtautumisesta Ammattijärjestön hajoamiseen ks. jäljempänä s. 475—477.

vähän siitä, mikä oli ammattiyhdistystoimintaan liittyvän kokemuksen asema sosialidemokratian ideologian ja politiikan muotoutumisessa. Joka tapauksessa voidaan havaita, että useimmat vuosien 1918—1930 puoluetoimikunnan jäsenet eivät olleet mukana ammattiyhdistystoiminnassa. Valtaosalla siitä oli vähänlaisesti aikaisempaa kokemusta. Joka kerta puoluetoimikuntaan kyllä valittiin ammattiyhdistysväen edustaja tai edustajia, samoin kuin yleensäkin pyrittiin varmistumaan työväen järjestötoiminnan eri alojen edustuksesta. Mutta merkittävää on, että niin monilta puoluejohdon jäseniltä puuttui kokonaan yhteys ammattiyhdistysliikkeeseen — tai tuon yhteyden loi työnantaja-asema osuustoimintaliikkeessä⁴⁶.

Poliittisen linjan aktiiviseen määrittämiseen yltäneestä kärkeymästä moni oli saanut yliopistokoulutuksen ja työskenteli osuustoimintaliikkeen johtotehtävissä tai oli päässyt — sosialidemokraattien yleensä vielä harvoin tavoittamille — valtion- ja kunnallishallinnon johtaville paikoille. Kuvaava on Tannerin vähemmistöhallituksen kokoonpano, olkoonkin että monet sen jäsenistä pääministeriä myöten olivat tuolloisen puoluejohdon ulkopuolella.

”Pitkän linjan” järjestöihmisiä, työläisasemasta omakohtaisesti lähteneitä ja myös ammattiyhdistysliikkeessä toimineita, olivat salkuton ministeri Paasivuori, toinen sosiaaliministeri Miina Sillanpää, palvelijattarien yhteistoiminnan aloittaja, sekä puolustusministeri Kaarlo Heinonen, ministeriytensä vuoksi Sota-Kalleksi kutsuttu monien työväenjärjestöjen entinen taloudenhoitaja, sillä hetkellä Kustannusosakeyhtiö Kansanvallan toimitusjohtaja. Opetusministeri Julius Ailio, filosofian tohtori, oli Kansallismuseon osastonjohtaja, valtiovarainministeri Hannes Ryömä oli Kansayhtiön ylläkkäri ja hänet nimitettiin vuonna 1928 lääkintöhallituksen pääjohtajaksi, kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri Väinö Wuolijoki taas nimitettiin vuoden 1927 lopussa Berliinin-lähettilääksi. Ulkoministerinä oli professori Väinö Voionmaa, oikeusministerinä Tampereen kunnallispoliisimestari Väinö Hakkila, kauppa- ja teollisuusministerinä Helsingin kaupungin rahatoimen johtaja Väinö Hupli, sosiaaliministerinä filosofian tohtori Johan Helo, maatalousministerinä metsäneuvos Mauno Pekkala sekä sisäasiainministerinä Hyvinkään kauppalanjohtaja Rieti Itkonen, jonka tilalle tuli kesällä 1927 KK:n kirjallinen sihteeri Olavi Puro. Ja pääministerinä oli Elannon toimitusjohtaja.⁴⁷

Sosialidemokraattisten ministerien muodollinen sivistystaso oli paljon korkeampi kuin sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän. Joulukuussa 1926 nimitetyistä ministereistä yhdeksällä oli korkeakoulutut-

⁴⁶ Viimeksi mainittu kokemusyhteys synnytti kyllä jossain määrin teoreettisluonteistakin pohdintaa. On mainittava nimenomaan Kedon, KK:n johtajan, kirjanen ”Osuuskauppain työehtopolitiikka” (1930).

⁴⁷ Henkilötiedoista ks. Tiennäyttäjät 2—3 sekä Suomen kansanedustajat -matrikkeli.

kinto ja se puuttui vain neljältä (Heinoselta, Huplilta, joka oli käynyt keskikoulun, Paasivuorelta ja Miina Sillanpäältä; yliopistosivistystä vaille oli myös myöhemmin ministeriksi tullut Puro, joka oli opiskellut rakennusmestariksi teollisuuskoulussa). Martti *Noposen* väitöskirjan mukaan sosialidemokraattisista kansanedustajista vuosina 1919—1939 oli korkeakoulututkinnon suorittaneita kuitenkin alle kymmenesosa. Pelkän kansakoulun tai sitä vähäisemmän koulusivistyksen varaan oli jäänyt joka kolmas. Sosialistisen työväenpuolueen ja sen toimintaa jatkaneiden järjestöjen kansanedustajien muodollinen koulutustaso oli vielä alhaisempi: korkeintaan kansakoulun käyneitä oli puolet.⁴⁸

Kuitenkin myös sosialidemokraattisessa eduskuntaryhmässä näyttää olleen suhteellisen vähän sellaisia, joilla oli aktiivinen yhteys ammattiyhdistysliikkeeseen. ”Työväenasiain” tuntemusta edustivat 1920-luvun valtiopäivillä sosialidemokraateista ennen muita Paasivuori sekä Tehdas- ja sekatyöväen liiton entinen luottamusmies, Suomen Sosialidemokraatin ammattiyhdistystoimittaja Artturi Aalto. He toimivat vuosia työväenasiainvaliokunnassa ja vastasivat työelämää koskeneiden eduskunta-aloitteiden ja suurelta osin myös puheenvuorojen esittämisestä.⁴⁹ Vuoden 1925 valtiopäivillä sosialidemokraatteihin liittyi aikaisemmin kommunistiseen liikkeeseen kuulunut ammattiyhdistysmies Edvard Huttunen.⁵⁰ Muita 1920-luvulla ammattiyhdistysliikkeessä vaikuttaneita sosialidemokraattisia kansanedustajia olivat Tuomas Bryggari, Aatu Halme, Emil Leino ja Mikko Ampuja. Sosialistinen työväenpuolueen/sosialistisen työväen ja pienviljelijäin vaalijärjestön kansanedustajista ammattiyhdistysmiehiä oli suhteellisesti useampia.⁵¹

Vaikka työväenliikkeen vasemmistosuunta sai johdon ammattiyhdistysliikkeessä, sosialidemokraattinen puolue pysyi vaalikannatukseltaan sitä huomattavasti suurempana. Sosialidemokraattisen puo-

⁴⁸ Noponen 1964, 157—159.

⁴⁹ Paasivuoren ja Aallon asiantuntija-asemasta ks. esim. sos.dem. eduskuntaryhmän toim.kert. 1922—1925, 40—42, 46.

⁵⁰ Huttusen 1920-luvun lopulla saamasta työelämän suhteiden asiantuntijan asemasta ks. jäljempänä s. 408.

⁵¹ Noposen (1964, 266—268) mukaan oli sosialidemokraattisista kansanedustajista vuosina 1919—1939 neljä kymmenestä toiminut ennen edustajaksi tuloaan ammattiyhdistysliikkeen luottamustehtävissä. Luultavasti osuus oli 1920-luvulla pienempi kuin 1930-luvulla, jolloin puolueen kannatuksen ja jäsenistön painopiste siirtyi nopeasti kaupunkeihin ja jolloin ammattiyhdistysliike oli sosialidemokraattien johdossa. Niistä sosialistisen työväenpuolueen kansanedustajista, joiden järjestötoimintaan osallistumisesta on saatu tietoja, oli taas yli puolet ollut ennen edustajaksi valintaansa ammattiyhdistysliikkeen luottamustehtävissä. Osuustoiminta oli sosialidemokraattisten kansanedustajien kokemustaustana ammattiyhdistysliikettä merkittävämpi. — Vrt. Deppe 1981b, 23, mistä ilmenee ammattiyhdistystaustan merkitys Weimarin Saksan sosialidemokraattisilla valtiopäiväedustajilla.

luen johtoportaan siirrytään seuraavassa sen jäseniin ja kannattajiin. Siten täsmennetään ja syvennetään edellä hahmotettua kuvaa sosialidemokratian ”organisatorisesta” suhteesta työväestön ja pienviljelijäväestön sosiaalisen kokemuksen politisoitumisen tendensseihin.

5.5. Kannattajat ja jäsenet

5.5.1. Kokonaismäärien muutokset

Maaliskuun 1919 eduskuntavaalit olivat osoitus kansan poliittisesta mobilisoituneisuudesta. Runsaat kaksi kolmasosaa äänioikeutetuista (67.1 prosenttia) käytti äänioikeuttaan, jota vailla tosin oli noin 38 000 vuonna 1918 kansalaisluottamuksensa menettänyttä. Vain vuosina 1907 ja 1917 äänestysvilkkaus oli ollut hieman korkeampi. Enemmistön annetuista äänistä saivat työtätekevää kansaa leimallisesti edustaneet sosialidemokraattinen puolue ja maalaisliitto. Huolimatta vuonna 1918 surmansa saaneista, maasta paenneista tai kansalaisluottamuksensa menettäneistä sosialidemokraattinen puolue kykeni samaan tulokseen kuin vuonna 1907 (38 prosenttia äänistä, 80 edustajaa).

Vasemmiston yhteenlaskettu ääniosuus ja edustajamäärä pysyivät samalla tasolla 1920-luvun vaaleissa (1922, 1924, 1927, 1929), joissa se esiintyi kahtiajakautuneena. Osuus annetuista äänistä oli hieman korkeampi kuin vuonna 1919, noin 40 prosenttia, ja karkeasti ottaen sosialidemokraatteja kannatti työväenliikkeen äänestäjistä kaksi kolmannesta, kommunisteja ja vasemmistososialisteja kolmannes.¹

Mutta on huomattava, että *kaikista äänioikeutetuista* työväenliikkeelle antoi äänensä 1920-luvun eduskuntavaaleissa selvästi pienempi osa kuin vuonna 1919, vähemmän kuin neljännes. Kaikissa 1920-luvun eduskuntavaaleissa alle 60 prosenttia äänioikeutetuista osallistui vaaleihin; vuoteen 1919 asti osanotto oli ollut useimmiten tätä korkeampi.² Melkein puolet äänioikeutetuista ei siis pitänyt vaalipai-

¹ Kaikkiin 1920-luvun eduskuntavaaleihin kommunistit ja vasemmistososialistit osallistuivat sosialistisen työväen ja pienviljelijäin vaalijärjestönä, näin myös vuoden 1922 vaaleihin, joiden aikaan sosialistinen työväenpuolue tosin yhdistysrekisteriin hyväksymättömänä vielä sai toimia. Seuraavassa esitetään vaaleittain ensin sosialidemokraattien ja sitten kommunistien edustajapaikat ja osuudet annetuista äänistä: 1922: 53, 25.1 %; 27, 14.8 %; 1924: 60, 29.0 %; 18, 10.4 %; 1927: 60, 28.3 %; 20, 12.1 %; 1929: 59, 27.4 %; 23, 13.5 %. SVT XXIX Vaalitilasto.

² *Toista maailmansotaa edeltäneen ajan korkein äänestysvilkkaus oli vuoden 1907 vaalien 70.7 prosenttia ja alhaisin vuoden 1913 vaalien 51.1 prosenttia. Sama.*

Taulukko 10. Sosialidemokraattisen puolueen jäsenmäärä ja puolueosastoina olevien yhdistysten määrä 1916—1930

Vuosi	Jäseniä	Yhdistyksiä
1916	72 691	1 625
1919	67 022	1 124
1920	49 830	1 147
1921	37 541	1 105
1922	31 806	1 062
1923	27 750	1 133
1924	25 135	1 089
1925	27 268	1 188
1926	37 722	1 220
1927	34 905	1 286
1928	36 662	1 290
1929	33 930	1 293
1930	28 701	1 262

Lähde: Suomen sosialidemokraattinen puolue. Tilastollisia tietoja, 1916—1930.

kalle lähtöä vaivan arvoisena. Huomattavalle osalle potentiaalisista kannattajistaan työväenpuolueetkaan eivät kyenneet osoittamaan tämän toimen merkityksellisyyttä eli tässä mielessä politisoimaan heidän sosiaalista kokemustaan.³

Kunnallisvaaleissa osanotto oli eduskuntavaaleja laimeampi, samalla kun se suuresti vaihteli kunnittain. Muihin työväenliikkeen kansalaissodan jälkeistä nousua osoittaviin tietoihin sopii, että vuosien 1919 ja 1920 kunnallisvaaleissa työväenliike menestyi paremmin kuin myöhemmissä 1920- ja 1930-luvun vaaleissa.⁴

Työväenliikkeen nopea elpyminen näkyi jäsenmäärissäkin. Sosialidemokraattisen puolueen, kuten myös Suomen Ammattijärjestön, jäsenmäärä saavutti vuoden 1919 lopussa tason, jolla se oli ollut ennen vallankumousvuotta 1917. Mutta 1920-luvun alkuvuosina sosialidemokraattisen puolueen jäsenmäärä romahti. Kun puoluetilaston ilmoittama jäsenluku vuoden 1919 lopussa oli 67 000, vuoden 1924 lopussa se oli 25 000. Pääosa eronneista näyttää siirtyneen sosialistiseen työväenpuolueeseen, mutteivät suinkaan kaikki. Sosialistisen työväenpuolueen toimintakertomuksen mukaan siinä oli vuosien 1922—1923 vaihteessa vajaat 24 000 jäsentä⁵. Oli sellaisiakin työ-

³ Vrt. Pierre Bourdieun (1985, 199—201) näkemys, jonka mukaan kiinnostavimpia ovat vaaleissa äänestämättä jättäneet ja mielipidetutkimuksissa 'ei osaa sanoa' vastanneet.

⁴ Soikkanen 1966, 596—605; Itkonen 1927.

⁵ Kertomus Suomen sosialistisen työväenpuolueen toiminnasta v. 1923 toukokuun 1 päivään asti. Sosialistinen työväen ja pienviljelijäin puolue. Puoluetoimikunnan pöytäkirjat 1920—23 (TA).

väenyhdistyksiä, jotka olivat lakanneet maksamasta jäsenveroa sosialidemokraattiselle puolueelle, mutteivät liioin olleet liittyneet sosialistiseen työväenpuolueeseen.⁶ Joka tapauksessa ”poliittisen työväenliikkeen” jäsenmäärä kaikkiaan väheni. Sosialistisen työväenpuolueen lakkauttaminen alensi sitä edelleen, vaikka vasemmistosuunnan työväenyhdistyksiä pysyi yhä hengissä ja vaikka sosialidemokraattisen puolueen jäsenmäärä 1920-luvun puolivälissä kohosi.

Socialidemokraattisen puolueen jäsenluvun hyppäystä vuonna 1926 27 000:sta 38 000:een voidaan sitäkin pitää välillisenä osoituksena edellisvuosien järjestöllisestä passivoitumisesta. Uusi puoluejohto, joka oli valittu järjestövoiman merkitystä korostanein perusteluin, järjesti syksyllä 1926 jäsenhankintaviikon. Yhden ainoan viikon aikana puolueeseen saatiin 11 000 uutta jäsentä eli 40 prosentin lisäys jäsenmäärään.⁷ Tulos viittaa siihen, ettei työväestön järjestöllinen aktiivisuus ollut puoluejohtoa siihen asti hallinneen tannerilaisen suunnan ensisijaisena pyrkimyksenä. Eräässä muistiinpanossaan elokuulta 1926 Tanner kirjoittikin, ettei puolueen sisäinen organisaatio ollut ”niin tärkeä kuin oletetaan”. ”Ihmiset väsyvät. Tärkeintä (on) saada aikaan jotakin.”⁸

Mutta jäsenmäärän kehitys 1920-luvun jälkipuoliskolla antaa aiheen olettaa, ettei myöskään uusi puoluejohto pystynyt liittämään jäsenmäärän kohottamistavoitettaan puolueen todelliseen toimintarakenteeseen. Samaan aikaan kun ammattiyhdistysliikkeen jäsenmäärä ja järjestäytymisaste kasvoi nopeasti, sosialidemokraattisen puolueen jäsenmäärä polki paikallaan tai oli pikemminkin laskussa. Vuonna 1927 ei järjestetty erityistä jäsenhankintakampanjaa ja puolueen jäsenmäärä putosikin lähes 3 000:lla. Samana vuonna kuitenkin ammatillisesti järjestäytyneiden työläisten määrä kohosi lähes 14 000:lla. Ja jollei vuoden 1928 syksyllä olisi järjestetty uutta jäsenhankintaviikkoa, jonka tuloksena uusia jäseniä saatiin yli 3 000,⁹ olisi jäsenmäärän laskusuunta kaikesta päätellen jatkunut, sillä jäsenistön nettolisäys tuona vuonna jäi alle 2 000:n. Vuosina 1929—1930 jäsenluku väheni niin, että se oli vuoden 1930 lopussa alle 29 000.

Paitsi että sosialidemokraattisen puolueen jäsenmäärä oli 1920-luvulla absoluuttisesti pienempi kuin vanhan työväenpuolueen vuosi-

⁶ Ks. edellä s. 192.

⁷ Jäsenhankintaviikon järjestämisestä tehtiin päätös vuoden 1926 puoluekokouksessa. SDP:n puoluekok. 1—6.2.1926, 110—116. Järjestämisestä ja tuloksesta ks. sos.dem. puoluetoimik. toim.kert. 1.11.1925—1.7.1929, 5—6; Kertomus sos.-dem. puoluetoimikunnan toiminnasta 5.5.1926—17.2.1927. SDP:n kirjeenvaihto 1929 IV 'Kiertokirjeitä' (TA).

⁸ V. Tannerin poliittiseen toimintaan liittyviä muistiinpanoja sotia edeltäneeltä ajalta, pääasiassa v. 1926—1928, muistiinpano 19.8.1926. Väinö Tannerin kok., kansio 4 (VA).

⁹ Sos.dem. puoluetoimik. toim.kert. 1.11.1925—1.7.1929, 6.

na 1906—1917, se oli alemmalla tasolla myös suhteutettuna vaalikannatukseen.

Ensimmäisten yksikamarisen eduskunnan vaalien aikaan 1907 sosialidemokraattisen puolueen jäsenmäärä oli noin 25 prosenttia puolueen vaaleissa saamasta äänimäärästä. Alhaisimmillaan vanhan työväenliikkeen aikana suhde oli vuonna 1911, jolloin tilastoitu jäsenmäärä oli 15 prosenttia äänestäjien määrästä. Vuonna 1916 tämä suhdeluku¹⁰ oli 20 prosenttia, ja vuonna 1917 se kohosi — jos puolueen jäsenmääräksi hyväksytään *Soikkasen* arvio 120 000—130 000 — lähelle 30 prosenttia.¹¹

Maaliskuun 1919 eduskuntavaalien aikaan työväenliikkeen järjestötoiminta oli vasta aluillaan, mutta joukkoliikkeen nousua osoittaa, että vuoden 1919 lopun jäsenmäärä oli melkein viidennes eduskuntavaaleissa puolueelle annetuista äänistä. Vuonna 1922 suhdeluku oli pienentynyt 15 prosenttiin. Sosialistisella työväenpuolueella se oli korkeampi, 20 prosenttia. Vuonna 1924, jolloin sosialidemokraattien äänimäärä eduskuntavaaleissa kasvoi, mutta jäsenmäärä jatkoi laskuaan, suhdeluku oli sosialidemokraattisessa puolueessa huomattavasti alhaisempi kuin koskaan aikaisemmin, vain 10-prosenttia. Eikä se 1920-luvun jälkipuoliskollakaan yltänyt edes siihen, missä se oli ollut työväenliikkeen järjestöllisessä taantumavaiheessa 1910-luvun alkuvuosina. Vaalivuonna 1927 jäsenmäärä oli 14 prosenttia ja vuonna 1929 13 prosenttia eduskuntavaalien äänimäärästä. 1930-luvulla jäsenten osuus äänestäjistä oli vielä tuntuvasti pienempi kuin 1920-luvulla. Sosialidemokraattinen puolue edusti käytännössä jo vuoden 1930 vaaleista lähtien yksinään työväenliikettä ja sen äänimäärät olivat paljon suuremmat kuin 1920-luvulla. Kuitenkin sen jäsenmäärä oli keskimäärin pienempi — eikä ainoastaan talouspulan ja lapualaispainostuksen vuosina: vielä vuonna 1936 jäsenmäärä oli alle 30 000 eikä vuoden 1926 jäsenlukua ylitetty ennen kuin toisen maailmansodan jälkeen.¹²

On karkeasti pääteltävissä, että vuoden 1918 jälkeinen sosialidemokratia nojautui sosiaalisten kantajiensa aktiivisuuteen vähemmän kuin vanha työväenpuolue. Johtopäätös on kuitenkin suhteutettava yhtäältä tietoihin jäsenyyden ja kannattajuuden merkitysten muutoksista, toisaalta tietoihin muutoksista siinä, ketä jäsenet ja äänestäjät olivat.

Socialidemokraattisen puolueen jäsenyys tuli 1920-luvulla merkit-

¹⁰ Huomattakoon, etteivät prosenttiluvut ilmoita suoraan sitä, kuinka suuri osa äänestäjistä oli puolueen jäseniä, sillä jäsenistössä oli myös äänioikeusikää (24 vuotta) nuorempia.

¹¹ Jäsenmääristä ks. taulukko 1 edellä s. 64.

¹² Jäsenmääristä ks. Suomen sosialidemokraattinen puolue. Tilastollisia tietoja, mainituilta vuosilta.

semään aikaisempaa spesifimmin poliittista suhdetta työväenliikkeen ja yhteiskuntaan. Osittain tähän liittyi, että puoluejäsenyys tuli teknisesti vaativammaksi sikäli, ettei se enää käynyt päinsä ammattiosastojen puolueyhteyden kautta. Puolueorganisaation tiukentuminen todennäköisesti myös paransi jäsenmaksutilitysten ja jäsenmäärätietojen vastaavuutta. Mutta puoluejäsenyyden spesifioituminen, niin voi edellä (luvussa 5.3.1) esitetystä päätellä, oli myös sisällöllistä eikä vain muodollista. Ja tähän muutokseen liittyi aktiivijäsenten ja passiivisten kannattajien rajan terävöityminen. Ilmiöön ei pidä suoraan projisoida politiikan nykyrakenteita. Esimerkiksi vappujuhlat eivät suinkaan olleet vain puoluejäsenen vaan paljon laajempien joukkojen tilaisuuksia.¹³ Työväentalo kokosi työläisyhteisöä eikä vain työväenyhdistyksen puuhamiehiä ja - naisia.¹⁴ Silti erityisesti kunnallistoimintaan osallistuminen liitti aktiivijäsenyyteen uudenlaisen edustajuus-dimension.

Muutokset sosialidemokraattisen puolueen jäsen- ja kannattajakunnan sosiaalisessa rakenteessa viittaavat siihen, että sosialidemokratia realisoi niitä sosiaalisen kokemuksen politisoitumisen tendenssejä, jotka vastasivat poliittisuuden muotoutumista valtiolliseksi edustuksellisuudeksi sen omassa toimintarakenteessa.

5.5.2. Sosiaalisen koostumuksen muutokset

Socialidemokraattisen puolueen jäsenmäärän vähetessä vuoden 1919 jälkeen myös jäsenkunnan sosiaalinen koostumus muuttui huomattavasti. Sitä koskevat tiedot ovat puoluekilaston epäluotettavinta ainesta,¹⁵ mutta muutossuunnista on mahdollista tehdä johtopäätöksiä.

Ensimmäisenä muutoksena voidaan havaita teollisuus- ja rakennustyöväestön määrän ja osuuden pieneneminen vanhan työväenliikkeen aikaan verrattuna.

Teollisuustyöväestön osuus Suomen sosialidemokraattisen puolueen jäsenistössä oli jo vanhan työväenliikkeen aikana kansainväli-

¹³ Työväenlehtien kuvaukset vappujuhlista osoittavat, että aina niihin osallistui väkeä paljon enemmän kuin oli poliittisesti organisoituneita.

¹⁴ Esim. Työväen muistitietotoimikunnan kokoelmista (Hako — Huhtanen — Nieminen 1973 ja 1975) näkee, että sielläkin, missä työväenyhdistyksessä oli vain kourallinen jäseniä, työväentalo toimi paikallisen työläisyhteisön keskuksena.

¹⁵ Tiedot perustuvat yhdistysten ilmoitukseen, jonka ne tekivät erityisellä puoluekilastolomakkeella. Tallella olevista lomakkeista, joita on SDP:n puoluekilastoaineistossa (TA), voi havaita, että tältä osin ne usein täytettiin puutteellisesti tai että jäsenen jakautumassa eri ammattiryhmiin esiintyy epäilyttävän usein pyöreitä numeroita.

Taulukko 11. Sosialidemokraattisen puolueen jäsenkunnan jakautuminen elinkeinon mukaan 1913—1930 (osuudet prosentteina)¹

Vuosi	Teollisuus-työläiset	Rakennus-työläiset	Maatalousväestö	Muut ammatissa toimivat ²	Perheenjäsenet	Yhteensä
1913	34	11	24	23	9	100
1916	38	12	22	20	8	100
1919	36	11	26	17	10	100
1920	28	9	36	16	10	100
1921	22	8	42	18	10	100
1922	24	10	38	16	11	100
1923	25	11	35	17	13	100
1924	25	10	33	20	12	100
1925	27	10	32	19	12	100
1926	27	9	30	21	14	100
1927	27	9	28	22	13	100
1928	28	9	29	21	14	100
1929	26	10	30	21	13	100
1930	27	9	25	25	14	100

¹ SDP:n jäsentilaston luokka 'ammatti tuntematon' on sulautettu muihin luokkiin niiden koon mukaisessa suhteessa.

² Ryhmä 'muut' koostui tilastointiohjeiden mukaan kuljetus- ja palvelualan työläisistä, sekatyöläisistä, metsä- ja uittotyöläisistä, itsenäisistä ammatinharjoittajista, kuten käsityöläisistä jne.

Lähde: Suomen sosialidemokraattinen puolue. Tilastollisia tietoja, mainituilta vuosilta.

sesti ottaen pieni. Puolueen jäsenistä oli puoluetilaston mukaan teollisuus- ja rakennustyöläisiä ensimmäisen maailmansodan syttymisen aikoihin vajaa puolet, ja vuoden 1916 lopussa heitä oli melko tarkasti puolet. Lähes 50 prosenttia heidän osuutensa oli myös uudelleen rakennetun sosialidemokraattisen puolueen jäsenkunnasta vuoden 1919 lopussa. Mutta samalla kun puolueen yhteys ammattiyhdistysliikkeeseen heikkeni, teollisuus- ja rakennustyöväestön osuus muutenkin pudonneesta jäsenmäärästä pieneni tuntuvasti. Se vakiintui runsaaksi kolmannekseksi jäsenkunnasta. Maatalousväestön osuus sen sijaan kasvoi vuoden 1919 jälkeen; ja vielä vuoden 1920 aikana sen määrä absoluuttisestikin kasvoi (15 000:sta 17 000:een). Vuoden 1920 lopun reilusta 40 prosentista maatalousväestön osuus väheni niin, että vuosikymmenen jälkipuoliskolla se oli 30 prosentin tienoilla. Puoluetilaston ryhmä 'muut', johon yhdistysten oli määrä ilmoituksissaan sisällyttää muun muassa sekatyöläiset, metsä- ja uittotyöläiset, kuljetusalan ja palveluelinkeinojen työntekijät, itsenäiset käsi-

Taulukko 12. Sosialidemokraattisen puolueen jäsenkunnan jakautuminen kaupunkeihin ja maaseudulle 1912—1930

Vuosi	Jäsenistä kaupungeissa sijaitsevilla yhdistyksissä		Jäsenistä maaseudulla (maalaiskunnissa ja kauppaloissa) sijaitsevilla yhdistyksissä	
	Määrä	Osuus %	Määrä	Osuus %
1912	14 523	28	37 275	72
1916	23 086	32	49 605	68
1919	22 952	34	44 070	66
1920	8 812	18	41 018	82
1921	3 676	10	33 865	90
1922	3 852	12	27 954	88
1923	3 545	13	24 205	87
1924	3 083	12	22 052	88
1925	3 538	13	23 730	87
1926	4 814	13	32 908	87
1927	4 163	12	30 742	88
1928	4 521	12	32 141	88
1929	4 381	13	29 549	87
1930	4 305	15	24 396	85

Lähde: Suomen sosialidemokraattinen puolue. Tilastollisia tietoja, 1912—1930.

työläiset ja muut ammatinharjoittajat, kattoi noin viidenneksen jäsenkunnasta.

Tärkeämpää kuin teollisuus- ja rakennustyöläisten jäsenosuuden pieneneminen sinänsä on se, että puolue menetti nimenomaan kaupunkien teollisuus- ja rakennustyöläiset. Tässä suhteessa jäsenkunnan rakenteen muutos oli suorastaan dramaattinen. Se voidaan havaita tarkasteltaessa sekä koko jäsenkunnan jakautumista kaupunkien ja maaseudun kesken että erityisesti tutkittaessa puolueeseen kuuluneiden teollisuustyöläisten vastaavaa jakoa.

Kaupunkien työväestön asemaa työväenliikkeen uuden nousun joukkovoimana ja samalla ammattiyhdistysliikkeen merkitystä tuossa nousussa heijasti, että vuoden 1919 lopussa puolueen jäsenistä oli kaupungeissa sijaitsevilla yhdistyksissä reilu kolmannes eli jonkin verran enemmän kuin yleensä vanhan työväenliikkeen aikana. Mutta seuraavien kahden vuoden aikana puolue menetti kaupungeissa lähes 20 000 jäsentä ja kaupunkilaisjäsenten osuus putosi 10 prosenttiin.

Helsingissä tapahtunut sosialidemokraattisten puoluejäsenten väheneminen kattoi noin 40 prosenttia koko kaupunkilaisjäsenten määrän laskusta. Siellä sosialidemokraattisen puolueen jäsenmäärä ei ollut 1920-luvun alkuvuosina edes kymmenettä osaa vuoden 1919 lo-

pun jäsenmäärästä. Vasemmistosuunnan johtoon syksyllä 1919 siirtyneessä ja seuraavana vuonna puolueesta eronneessa Helsingin sosialidemokraattisessa kunnallisjärjestössä oli vuoden 1919 lopussa melkein 9 000 jäsentä, mutta uudessa sosialidemokraattien perustamassa kunnallisjärjestössä oli vuoden 1920 lopussa vain 800 jäsentä ja vuosina 1921—1925 500—600. Vasta vuonna 1929 Helsingin sosialidemokraattisen puolueväen määrä ylitti 1 000 jäsenen rajan.¹⁶ Sosialistisen työväenpuolueen Helsingin kunnallisjärjestön jäsentilastossa oli vuonna 1922 peräti 5 300 henkeä¹⁷ — osoitus kommunistien ja vasemmistososialistien menestyksestä ammatillisissa järjestöissä, joista monet olivat liittyneet sosialistiseen työväenpuolueeseen. Silti voidaan laskea, että varsin suuri osa sosialidemokraattisesta puolueesta eronneista jäi puolueorganisaatioiden ulkopuolelle. Monet jäivät kuulumaan työväenliikkeeseen vain ammattiosaston jäsenyyden kautta. Helsingin ammatillisen keskusneuvoston perusjärjestöissä oli vuosina 1921—1924 yli 7 000 jäsentä, ja jäsenmäärä kohosi 1920-luvun puolivälin jälkeen niin, että se oli vuonna 1928 yli 19 000. Lisäksi keskusneuvoston ulkopuolella oli joitakin osastoja, kuten suuri kirjatyöntekijäin yhdistys.¹⁸

Myös muissa suurimmissa kaupungeissa sosialidemokraattisen puolueen jäsenmäärä väheni 1920-luvun alkuvuosina murto-osaan vuoden 1919 lopun jäsenmäärästä. Tampereella jäseniä oli puoluetilaston mukaan vuoden 1919 lopussa peräti 6 000, mutta luultavasti tähän on sisällytetty puolueeseen kuuluneiden ammattiosastojen puolueeseen kuulumattomia jäseniä. Näiden ammattiosastojen kokonaisjäsenmäärä oli vähän pienempi kuin kaikkien puoluejäsenten määräksi merkitty luku, vajaat 6 000, mutta tilaston mukaan Tampereella poikkeuksellisen vähäinen osa puolueeseen kuuluneiden ammattiosastojen jäsenistä oli maksanut puolueveron, hieman alle puolet eli vajaat 3 000. Yhtä kaikki sosialidemokraattisen puolueen tamperealaisten jäsenten määrä väheni tämän jälkeen niin, että se oli vuonna 1924 alle 700. Vuonna 1928 jäseniä oli runsaat 800. Viipurissa jäsenmäärä poikkeuksellisesti kohosi vielä vuonna 1920, 1 200:sta 1 500:aan — ammattiosastot ja niiden myötä ammatillisesti järjestäytyneet työläiset näyttävät siellä irtautuneen puolueesta vuosien 1920—1921 vaihteessa¹⁹ eikä tämä vielä näkynyt vuoden 1920 jäsenluvussa. Mutta vuonna 1921 Viipurissa oli sosialidemokraattisen puolueen jäseniä vain alun toista sataa (121). Vuonna 1928 heitä oli 242. Turussa puolueeseen kuului vuonna 1919 noin 700 jäsentä, mut-

¹⁶ Suomen sosialidemokraattinen puolue. Tilastollisia tietoja, mainituilta vuosilta.

¹⁷ Hyvönen 1968, 130—131.

¹⁸ Kiuru 1965, 94—102.

¹⁹ Vrt. Soikkanen 1970, 367—368.

ta vuonna 1924 puoluetilaston ilmoittama jäsenluku oli 106 ja vuonna 1928 136.²⁰

Ryhmä, joka vastasi 1920-luvulla sosialidemokraattisesta puolue-toiminnasta työväenliikkeen keskuksissa, oli kapea. Ja kaupunkilaisjäsenien osuus puolueen jäsenmäärästä pysyi 1920-luvun loppuun asti 12—13 prosenttina. Se alkoi kasvaa vasta 1930-luvun alun pulavuosina, kun sosialidemokraattisen puolueen yhteys maatalousväestöön heikkeni.

Vielä rajumpi kuin kaupunkien osuuden väheneminen puolueen koko jäsenkunnasta oli sen väheneminen teollisuus- ja rakennustyöväestöön luetusta jäsenistöstä. Puolueen jäseninä olleista teollisuus- ja rakennustyöläisistä kuului kaupunkilaisyhdistyksiin maailmansodan edellä hieman alle puolet ja vuonna 1916 hieman yli puolet. Edellä esitettyä tulkintaa, jonka mukaan kaupunkien ammatillisesti järjestäytynyt työväestö etunenässä nosti työväenliikkeen joukkoliikkeeksi vuonna 1919, vahvistaa havainto, että kaupunkien järjestöihin kuului puolueen jäseninä olleista teollisuus- ja rakennustyöläisistä vuoden 1919 lopussa noin 60 prosenttia. Mutta tämän jälkeen kaupunkien teollisuus- ja rakennustyöväestö irtautui puolueesta niin, että vuoden 1921 loppuun mennessä oli tähän ryhmään vuonna 1919 kuuluneista noin 16 000 puoluejäsenestä eronnut noin 14 000. Alimmillaan tämän työväenluokan ydinryhmän määrä sosialidemokraattisen puolueen jäsenkunnassa oli vuonna 1924, noin 1 400. 1920-luvun jälkipuoliskolla määrä oli jonkin verran 2 000:n paremmalla puolella.

Sen sijaan maaseutupaikkakuntien siitä väestä, joka luettiin teollisuus- ja rakennustyöväestöön, puolue pystyi pitämään kiinni paremmin kuin keskimäärin muista ryhmistä. Vuonna 1919 maaseutuyhdistysten teollisuus- ja rakennustyöläisiksi luokiteltuja jäseniä oli puolueeseen kuulunut yli 11 000. Tämän ryhmän absoluuttisen määrän lasku — samoin kuin maatalousväestönkin — alkoi vasta vuonna 1921, eikä se sittenkään pudonnut kuin matalimmillaan runsaaseen 7 000:een (1924). 1920-luvun jälkipuoliskolla maaseudun teollisuus- ja rakennustyöläisten määrä saavutti puolueen jäsenkunnassa saman tason, jolla se oli ollut vuonna 1919, tosin on muistettava, että teollisuustyöläisten lukumäärä oli tuntuvasti kasvanut. Kun teollisuuden työvoima jakautui 1920-luvulla melko täsmälleen tasan kaupunkien

²⁰ Turussa tosin toimi myös ”sos.-dem. klubi”, joka ei ollut puolueosasto, mutta johon kuului paitsi muita teitä puolueeseen kuuluvia myös puolueeseen virallisesti kuulumattomia. Puoluetoimiston tietojen mukaan siinä oli vuonna 1927 yli 200 jäsentä. E. Sallila 5.10.1927 Turun sos.-dem. klubille (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1927 IX (TA).

Taulukko 13. Teollisuus- ja rakennustyöväestöön luettujen sosiaalidemokraattisen puolueen jäsenen jakautuminen kaupunkeihin ja maaseudulle 1912—1930

Vuosi	Teollisuus- ja rakennustyöläisjäseniä yhteensä	Kaupungeissa sijaitsevilla yhdistyksissä		Maaseudulla (maalaiskunnissa ja kauppaloissa) sijaitsevilla yhdistyksissä	
		Määrä	Osuus %	Määrä	Osuus %
1912	24 557	11 367	46	13 190	54
1916	34 884	18 498	53	16 386	47
1919	27 034	15 815	59	11 219	41
1920	17 179	6 006	35	11 173	65
1921	9 891	1 997	20	7 894	80
1922	10 520	2 256	21	8 264	79
1923	9 393	1 832	20	7 561	80
1924	8 582	1 397	16	7 185	84
1925	9 931	1 753	18	8 178	82
1926	13 397	2 402	18	10 995	82
1927	12 287	2 137	17	10 250	83
1928	13 327	2 388	18	10 939	82
1929	12 077	2 085	17	9 992	83
1930	10 343	2 114	20	8 229	80

Lähde: Suomen sosiaalidemokraattinen puolue. Tilastollisia tietoja, 1912—1930.

ja maalaiskuntien kesken²¹, sosiaalidemokraattisen puolueen jäsenistön teollisuus- ja rakennustyöläisistä oli työväenliikkeen jakautumisvaiheen jälkeen 1920-luvun loppuun saakka yli 80 prosenttia maaseudulla.

Näin tavaton muutos puoluetilastossa johtaa ensiksi etsimään mahdollisia ”tekniisiä” selityksiä. Muuan sentyyppinen seikka saattoi vääristää muutosta jonkin verran liian suureksi. Aikaisemmin puolueeseen kuuluneisiin kaupunkien ammattiosastoihin kuului myös sellaisia työläisiä, jotka asuivat kaupungin hallinnollisten rajojen ulkopuolella, mutta kävivät työssä kaupungissa. Sen jälkeen kun he eivät enää voineet kuulua puolueeseen ammattiosaston kautta, osa lienee siirtynyt asuinpaikkansa työväenyhdistykseen ja siten ”siirtynyt” puoluetilastossa kaupungista maaseudulle. Tätä mahdollista osaselistystä ei kuitenkaan esimerkiksi puolueen piirissä tuotu esiin niissä yhteyksissä, joissa kaupunkien työväestön menettämisestä puhuttiin.²²

²¹ Elfvengren 1955, 62—64.

²² Ks. esim. SDP:n puoluekok. 1—6.2.1926, alustukset, 38—39 (puoluesihteeri Tainion alustus ”Järjestötoiminnan elvyttäminen”); Uudenmaan sos.dem. piirijärjestön toim.kert. 1920—1921, 48; Turun ja Porin läänin pohjoisen sos.dem. piirijärjestön toim.kert. 1.1.1920—30.12.1921, 52; Hämeen eteläisen sos.dem. piirijärjestön toim.kert. 1919—1921, 55; Hämeen läänin pohjoisen sos.dem. piirijärjestön toim.kert. 1920—1921, 57.

Jo tämä osoittaa, ettei tämä tekijä missään tapauksessa riitä tekemään tyhjäksi muutoksen jyrkkyyttä. Eikä myöskään teollisuusalueiden levittäytyminen kaupunkien hallintorajojen ulkopuolelle voinut johtaa kaupunkilaisjäsenten määrän romahdukseen, vaikka se ehkä sai tilaston ylikorostamaan ”maaseudun” osuutta.

Mikään ongelma ei ole saada selville, *millä tavoin* kaupunkien teollisuus- ja rakennustyöväestön irtautuminen sosialidemokraattisen puolueen jäsenyydestä tapahtui. Se kävi ammattiosastojen irtautuessa puolueen yhteydestä.

Kaupungeissa puolueen organisaatio rakentui vielä vuonna 1919 ammattiosastojen varaan, kuten vanhan työväenliikkeen aikana. Helsingissä vuoden 1919 lopussa tilastoiduista 9 000 sosialidemokraattisen puolueen jäsenestä 8 400 kuului puolueeseen ammattiosaston kautta. Sitten ammattiosastot irtautuivat puolueen yhteydestä, samalla kun Helsingin työväenyhdistys, jonka jäsenistö käytännössä kokonaan koostui alaosastoina toimineiden ammattiosastojen jäsenistä, lakkasi olemasta puolueosasto ja muuttui työväentaloa ylläpitäväksi ”taloudelliseksi yhdistykseksi”²³. Ja kun ammattiosastot erosivat puolueesta, niiden jäsenet jäivät valtaosaltaan puolueen ulkopuolelle.

Mutta tämä on vain tapahtuneen kuvaus, ei sen selitys tai tulkin-
ta. Ei tosin voida kiistää sitä teknistä selitystä, että ammattiosaston ohella myös erilliseen puolueosastoon liittyminen vaati suurempaa aktiivisuutta kuin puolueveron maksaminen ammattiosaston jäsenmaksun yhteydessä.²⁴ Sitä paitsi ”valtiollisten” asiain käsittely oli esimerkiksi Helsingissä jo vuodesta 1906 lähtien keskittynyt sosialidemokraattisen kunnallisjärjestön kokouksiin.²⁵ Kuitenkin ammattiosaston välityksellä toteutunut puoluejäsenyys oli merkinnyt kytkentää tähän poliittiseen toimintaan. Ja on perusteita päätellä, ettei kysymys ollut vain muodollisesta muutoksesta, passiivisen jäsenen muuttumisesta lojaaliksi äänestäjäksi. Edellä on esitetty, että sosialidemokratian yhteys ammatillisesti järjestäytyneeseen työväestöön todellisesti ohentui ja että jo siinä vaiheessa, jolloin ammattiosastot irtautuivat puolueesta, vasemmistosuunta oli saanut niissä vahvan aseman.

Vaalikannatuksen tarkastelu yhtäältä tukee sitä johtopäätöstä, että sosialidemokraattien oli erityisen vaikeata kilpailla kommunistien kanssa juuri kaupunkien työväestöstä. Mutta yhtä tärkeätä on huomata, että sosialidemokraatit menestyivät kaupungeissa valtiollisissa ja kunnallisissa vaaleissa selvästi paremmin kuin järjestötoiminnassa ja nimenomaan ammattiyhdistystoiminnassa.

²³ Tuomisto 1984b, 288—291.

²⁴ Vrt. Uudenmaan sos.dem. piirijärjestön toim.kert. 1920—1921, 48; sos.dem. puoluetuomik. toim.kert. 1.11.1925—1.7.1929, 20.

²⁵ Tuomisto 1984b, 290.

Kaikissa 1920-luvun eduskuntavaaleissa sosialidemokraatit menestyivät maalaiskunnissa suhteellisesti paremmin kuin kaupungeissa. Sosialistisen työväenpuolueen/sosialistisen työväen ja pienviljelijäin vaalijärjestön osalta suhde oli selvästi päinvastainen. Vuoden 1922 eduskuntavaaleissa, joissa kommunistit ainoan kerran saattoivat nojautua varsinaiseen julkiseen puolueorganisaatioon, sosialistinen työväenpuolue sai kaupungeista absoluuttisestikin enemmän ääniä kuin sosialidemokraattinen puolue (SSTP 21.0 prosenttia, SDP 18.3 prosenttia). Maalaiskuntien yhteenlasketuissa äänimäärissä taas sosialidemokraatit olivat ylivoimaisia (SDP 26.7 ja SSTP 13.8 prosenttia), mihin heidän selvä enemmistöasemansa vasemmiston sisällä koko maassa perustui. Myöhemmissä 1920-luvun vaaleissa sosialidemokraatit saivat työväenliikkeen sisällä enemmistön myös kaupungeissa, mutta tuntuvasti niukemman kuin maalaiskunnissa.²⁶

Sosialistinen työväenpuolue sai vuoden 1922 vaaleissa vasemmiston sisällä enemmistön useissa maakunnallisissa keskuksissa. Näitä olivat Kuopio (SSTP:n osuus vasemmiston äänistä 86.6 %), Vaasa (84.5 %), Oulu (83.5 %), Kemi (80.5 %), Kajaani (75.7 %), Turku (67.6 %) ja Lahti (65.2 %). Ja Helsingissäkin sosialistinen työväenpuolue vuonna 1922 menestyi sosialidemokraatteja paremmin (59.9 % vasemmiston äänistä). Pertti *Laulajainen* on työväenliikkeen jakautumista käsittelevässä vaaliekologisessa väitöskirjassaan todennut, että kaikissa näissä kaupungeissa oli vähintään yksi sellainen teollisuuslaitos, jossa oli yli 500 työntekijää ja jonka niin ollen voidaan katsoa edustaneen suurteollisuutta.²⁷

Sosialidemokraattien ”hallitsemia” keskuksia taas olivat Joensuu (SDP:n osuus vasemmiston äänistä 98.8 %), Viipuri (85.1 %), Hämeenlinna (82.6 %), Tampere (81.7 %), Jyväskylä (80.9 %), Mikkeeli (80.1 %), Pori (62.2 %) ja Kotka (59.4 %). Suurteollisuutta oli Viipurissa, Porissa, Jyväskylässä, Kotkassa sekä tietenkin Tampereella.²⁸

Kommunistien vaalikannatus ei kuitenkaan vastannut heidän menestymistään kaupunkien työväenjärjestöissä. On pääteltävissä, että kommunistinen liike nojautui kaupungeissa järjestölliseen aktiivisuuteen, jota se myös pystyi suuntaamaan.²⁹ Kuvaavaa on, että kommu-

²⁶ Vuoden 1924 vaaleissa sosialidemokraatit saivat kaupungeissa 23.8 % ja maalaiskunnissa 30.5 % äänistä ja kommunistit vastaavasti 14.8 % ja 9.6 %. Vuoden 1927 vaaleissa ääniosuudet olivat samassa järjestyksessä sosialidemokraateilla 25.2 % ja 29.3 % ja kommunisteilla 15.8 % ja 11.5 % sekä vuoden 1929 vaaleissa sosialidemokraateilla 24.3 % ja 28.4 % ja kommunisteilla 17.7 % ja 12.7 %. SVT XXIX Vaalitulasto 10, 11, 13.

²⁷ Laulajainen 1979, 92—93, 98.

²⁸ Sama, 93, 99—100.

²⁹ Myös Laulajainen (1979, erityisesti 85—92, 98—108) kiinnittää huomiota järjestöjen ja järjestäytyneisyyden merkitykseen työväenliikkeen kannatuksen jakautumi-

nistit olivat saavuttaneet ammattiyhdistystoiminnassa vahvan aseman myös vaalikannatukseltaan "sosialidemokraattisissa" kaupungeissa. Vuoden 1923 aikoihin heidän tiedetään johtaneen useimpia ammattiosastoja esimerkiksi Viipurissa, Porissa ja Kotkassa. Tampereen tie-noilla voimasuhteet olivat melko tasavahvat. Jyväskylä oli niitä harvoja kaupunkeja, joissa sosialidemokraatit vielä olivat ammattiyhdistystoiminnassa enemmistönä, mutta sielläkin he menettivät johtoaseman 1920-luvun loppupuolella.³⁰

On tehtävissä kaksi päätelmää. Ensinnäkin sosialidemokratian kaupunkilaiskannattajat suuremmassa määrin kuin kommunistisen liikkeen tyytyivät valtiolliseen ja kunnalliseen edustautumiseen. Toiseksi kuitenkin myös heidän mahdollisen jäsensuhteensa työväenliikkeeseen muodosti (ehkä osuuskaupan jäsenyyden lisäksi) nimenomaan ammatillinen järjestäytyminen ja vain hyvin vähäisessä määrin spesifiin puolueorganisaatioon liittyminen. Nämä kaksi puolta voidaan yleisesti tunnistaa suurimmista kaupungeista. Niillä näyttää kuitenkin olleen jossain määrin erilainen merkitys sanokaamme toisalta Tampereella, toisalta Helsingissä ja Turussa.

Tampereella, leimallisimmassa teollisuuskaupungissa, yhdistyivät työväenliikkeen vahva kunnallinen vaikutusvalta ja ammattiyhdistystoiminnan vähäinen vaikutusmahdollisuus työväestöä eniten koonneilla työpaikoilla. Asetelma vaikutti työväenliikkeen jakautuessa so-

sen selittämisessä. Hän kuitenkin tarkastelee järjestöjä pelkästään vaalikannatuksen kausaalisen selittämisen kannalta eikä yritä tulkita esimerkiksi järjestöjen ja kannatuksen suhdetta työväenliikkeen suuntausten toiminnallisen struktuurin tai ideologian ja politiikan kannalta, mikä taas tässä tutkimuksessa on keskeistä. Tässä esitettävää tulkintaa tuntuu joka tapauksessa tukevan se Laulajaisen tulos, jonka mukaan työväenliikettä äänestäneiden korkea järjestäytyneisyys oli luonteenomaisesti kommunistien "hallitsemille" keskuksille (erityisesti mt. s. 98—108). Tämän tuloksen luotettavuutta kuitenkin vähentää se, että vuosi 1920, johon Laulajainen pääasiassa perustaa ammatillisten ja poliittisten järjestöjen jäsenmäärälaskelmansa, oli juuri ammattiosastojen puolueyhteyden kannalta murrosvaihetta. Siten ammattiosastojen asemassa oli merkittäviä eroja eri paikkakuntien kesken. Näiden erojen vaikutusta jäsenmääriin sekä yksityisten henkilöiden jäsenyyden luonteeseen Laulajainen ilmeisesti aliarvioi (vrt. mt. s. 100—101). Lisäksi tuloksen arvioinnin tekee vaikeaksi se, että tekijä esittelee varsin puuttellisesti sitä perusaineistoa, johon hänen tilastollinen analyysinsä perustuu. Tämän tutkimuksen kannalta itse asiassa eri keskusten välisiä eroja tärkeämpää on se, että yleensä kaikissa keskuksissa kommunistinen liike menestyi järjestöissä selvästi paremmin kuin eduskuntavaaleissa.

³⁰ Sos.dem. ammatillisen keskustoimikunnan kirjelmä sos.dem. puoluetoimikunnalle 11.10.1923. Sos.dem. puolueuuv. 2—3.12.1923, liite 2 (TA). Porin osalta ks. jäljempänä s. 434. Jyväskylän osalta ks. Tapiola 1968, 227—231. — Eivät tosin kommunistitkaan saaneet Jyväskylän ammatilliseen keskusneuvostoon selvää enemmistöä. Siellä, kuten monella muullakin paikkakunnalla, ammattiyhdistysväessä oli paljon niitä, jotka olivat haluttomia sitoutumaan kumppaankaan ryhmään tai ainakaan jyrkentämään ryhmärajoja. Tästä piirisihteeri Jair Mäkinen kirje Myllymäestä 27.11.1928 Työväen Sanomalehtien Tietotoimistolle. SDP:n kirjeenvaihto 1928 VI (TA).

sialidemokratian hyväksi. Kommunistien vaikutus kiinnittyi lähinnä niiden alojen (metalliteollisuuden, nahka- ja kenkäteollisuuden) ammattiyhdistystoimintaan, joilla palkkatyöläisintressien ajamisen edellytykset olivat paremmat kuin kutoma- ja paperitehtaissa.³¹ Työväestön valtaosalle kunnallinen ja valtiollinen edustautuminen näytti merkitykselliseltä, samalla kun kuitenkin mahdolliselle järjestäytymiselle työväenliikkeeseen oli luontevana lähtökohtana ammatin tai työpaikan määrittämä kollektiivisuus.

Sosialidemokraattisen aikalaisarvion mukaan monet ammatillisesti järjestäytyneet työläiset jättäytyivät työväenliikkeen jakautumisvaiheessa "sivustakatsojiksi" puoluetoimintaan nähden, "tietämättöminä siitä, mille puolelle heidän tulisi kuulua".³² Vielä tärkeämpää luultavasti oli, etteivät he tottumustensa ja kokemustensa pohjalta nähneet riittävää syytä liittyä erityiseen puolueorganisaatioon. Helsingissä ja Turussa, toisin kuin Tampereella, tähän todennäköisesti liittyi se, että toiminta kunnallisissa ja valtiollisissa instituutioissa koettiin suhteellisen etäiseksi ja toisarvoiseksi. Elinehtoihin piti ja voitiinkin vaikuttaa niissä sosiaalisissa suhteissa, jotka jäsensivät palkkatyöllä elämistä. Turkulaisella telakalla ammattiyhdistystoiminta³³ suuntautui paljon aktiivisemmin ulospäin kuin tamperelaisessa kutomatehtaassa. Työväenliikkeen kunnallinen vaikutusvalta taas jäi Helsingissä ja Turussa vähäisemmäksi kuin Tampereella, niitä asujaimistoltaan työläisvaltaisemmassa kaupungissa. Siinäkin tapauksessa että ääni käytiin eduskunta- ja kunnallisvaaleissa antamassa sosialidemokraateille, kiinnittyminen sosialidemokratian spesifiin puoluepoliittisuuteen oli heikko. Tämä näkyi, kuten tuonnempana huomataan, myös sosialidemokraattisen ammatillisen ryhmätoiminnan vaikeutena.

Esitettyyn tulkintaan sopii, että sosialistisen työväenpuolueen lakkauttamisen jälkeen sosialidemokraatit saivat etenkin Helsingissä ja Turussa lukuisasti entisiä "kommunistisia" äänestäjiä, mutta sosialidemokraattiset puoluejärjestöt eivät siitä vahvistuneet. Helsingissä sosialidemokraatit pystyivät eduskuntavaaleissa muuttamaan tappioasemansa selväksi enemmistöksi (vuonna 1924 61 prosenttia vasemmiston äänistä ja vuonna 1929 57 prosenttia) ja Turussa suunnilleen tasoittamaan tilanteen (vuonna 1924 48 prosenttia vasemmiston äänistä ja vuonna 1929 50 prosenttia). Todennäköisesti kommunistisen liikkeen järjestötoiminnan edellytysten heikkeneminen vaikeutti suurimmissa kaupungeissa juuri järjestölliseen aktiivisuuteen perustu-

³¹ Vrt. Laulajainen 1979, 100.

³² Puoluesihteri Taavi Tainion alustus "Järjestötoiminnan elvyttäminen". SDP:n puoluekok. 1—6.2.1926, alustukset, 38—39.

³³ Ks. Teräs 1985.

neen vaalikannatuksen säilyttämistä erityisen pahoin. Kuitenkin myös sosialidemokraattien uusien äänestäjien, kuten entistenkin, yhteys puolueorganisaatioon jäi heikoksi. Helsingissä ja Turussa vuonna 1924 ei edes yksi kahdestakymmenestä sosialidemokraattien äänestäjästä ollut puolueen jäsen, ja vuonna 1929 jäsenten määrä oli Helsingissä noin kahdeksan prosenttia ja Turussa noin viisi prosenttia puolueen äänestäjien määrästä.³⁴

Kun ajatellaan sosialidemokraattisen puolueen jäsenkunnassa vuoden 1919 jälkeen tapahtuneita suuria muutoksia, tuntuu yllättävältä, että puolueen kannatusalueita 1920-luvulla kuvaava kartta muodostuu varsin samanlaiseksi kuin vuoden 1907 ensimmäisiä yksikamari-sen eduskunnan vaaleja kuvaava. Sosialidemokraattien kannatus oli vahvinta työväenliikkeen perinteisillä kannatusalueilla, rannikkoseutuja lukuun ottamatta Satakunnassa, Varsinais-Suomessa ja Uudenmaan länsiosissa, Hämeessä ja Keski-Suomessa sekä Pohjois-Karjalassa. Maantieteellisesti laajin kommunistisen liikkeen kannatusalue taas muodostui Pohjois-Suomesta ja Pohjois-Savosta. Varsinkaan edellistä, lukuun ottamatta Perämeren rannikon lähinnä sahateollisuuskeskuksia, ei voinut pitää perinteellisenä työväenliikkeen kannatusalueena.³⁵

Tutkijoilla, joita on kiinnostanut eritoten kommunistisen liikkeen kannatus, onkin ollut taipumus tehdä johtopäätöksiä tuon kommunistien ”ei-perinteellisen” kannatuksen perusteella. Esimerkiksi *Hakalehto* päätty antamaan kommunistien äänestäjästä tyyppikuvan, jolle on ominaista yhteiskunnallinen eristäytyneisyys ja vähäinen yhteys työväenliikkeen järjestöllisiin traditioihin.³⁶ Tämä kuva, jonka ideologisenä juurena näyttää olevan käsitys vasemmistolaisesta radikalismista ja nimenomaan kommunismista järjen- ja yhteiskunnanvastaisena ilmiönä, on kuitenkin vähintään yksipuolinen. *Laulajainen* tuo esiin, että kommunistien kannatus perustui hyvin merkittävästi suuriin teollisuuskeskuksiin ja niiden poliittisiin vaikutuspiireihin.³⁷ Ja edellä on päädytty siihen tulkintaan, että kommunistisen liikkeen kannatus näissä myös ympäröivän maaseudun poliittisten

³⁴ SVT XXIX Vaalitilasto; Suomen sosialidemokraattinen puolue. Tilastollisia tietoja, mainituilta vuosilta.

³⁵ Ks. esim. Soikkanen 1975, 176—180, 411—414.

³⁶ Hakalehto 1966, 197—207, erityisesti 206—207. — Saksan kommunistisen puolueen (KPD) kannatuksesta Weimarin tasavallassa perinteellisesti kirjallisuudessa annetun kuvan on Wunderer (1975, 258—259, 261—264) asettanut kyseenalaiseksi. Hän päätyy siihen, että KPD tukeutui tärkeältä osin modernin suurteollisuuden ammatillisesti järjestäytyneisiin työläisiin, kun taas SPD menestyi pikemminkin käsityömaista työtä tekevien teollisuustyöläisten keskuudessa.

³⁷ Laulajainen 1979, 92—108. Ks. myös Rantala 1970, 98—102.

voimasuhteiden kannalta tärkeissä keskuksissa³⁸ nojautui työväestön järjestölliseen aktiivisuuteen.

Mutta on huomattava, että nimenomaan maaseudulla sosialidemokratia menestyi parhaiten työväenliikkeen perinteellisesti vahvan kannatuksen alueilla. Ja joskin sekä maaseudulla että kaupungeissa sosialidemokraattien kaikista äänestäjistä suunnilleen yhtä pieni osa oli puolueen jäseniä, teollisuus- ja rakennustyöväestöön kuuluneista äänestäjistä oli puolueen jäsen maaseudulla selvästi useampi kuin kaupungeissa. Tähän maaseudun teollisuus- ja rakennustyöväestön puoluekytkennän ”aktiivisuuteen” on ensiksi syytä syventyä.

Kuten teollisuuskaupungeissa, myös maaseutuun hallinnollisesti kuuluneissa suurimmissa teollisuuskeskuksissa — niistä monista tuli 1920-luvulla kauppaloita³⁹ — olivat ammattiosastot olleet vanhan työväenliikkeen aikana puolueorganisaation pääperustana.⁴⁰ Mutta huomattava osa niistä, jotka maaseudulla olivat luettavissa teollisuus- tai rakennustyöväestöön, työskenteli pienissä ja hajallaan sijaitsevilla verstaissa. Tai he olivat ”itsenäisiä työmiehiä”, kuten ammattitaitoiset rakennusmiehet, joiden raja pienyrittäjään saattoi olla häilyvä. Heidän etunaan oli ajankäytön joltinenkin riippumattomuus työn teettäjistä, mikä ei ollut lainkaan merkityksetöntä ajateltaessa esimerkiksi mahdollisuutta ottaa vastaan kunnallisia luottamustehtäviä.⁴¹ Ammatillinen järjestäytyminen oli kuitenkin harvoin mahdollista jo saman alan työntekijäin vähäisen määrän vuoksi.

Vuosina 1912—1916 oli puolueyhdistyksiin kuuluneiden ammattiosastojen jäsenistä suurin piirtein kaksi kolmannesta kaupunkien työläisiä. Voi olettaa, että tämä vastasi koko ammattiyhdistysliikkeen tilannetta, pääsuuntaisesti myös 1920-luvulla.⁴² Mutta puolueen

³⁸ Laulajainen (1979, 108—131) korostaa maakunnallisten keskusten merkitystä työväenliikkeen jakautumisvaiheessa, jolloin näissä keskuksissa käydyn taistelun tulos määräsi pitkälti myös niiden vaikutusalueiden voimasuhteiden muotoutumisen. Tällainen keskus-periferia -malli näyttääkin kuvaavan melko validisti kommunistisen liikkeen kannatusalueiden syntymistä, ja ilman sitä on vaikeata ymmärtää eräitä jyrkkiä poliittisten alueiden rajoja, kuten ”kommunistisen” Pohjois-Savon ja ”sosialidemokraattisen” Pohjois-Karjalan välistä (tästä ks. Nousiainen 1956). Mutta sosialidemokraattien vaalikannatus näyttää vähäisemmin nojautuneen suurten keskusten säteilyvaikutukseen; seuraava tarkastelu viittaa siihen, että puolueen vahva kannatus Etelä- ja Keski-Suomen maaseudulla oli ”itsesyntyistä”, sosiaalisten suhteiden luonteeseen palautuvaa, eikä niinkään näiden alueiden keskusten (Tampere, Jyväskylä, Hämeenlinna, Pori) voimasuhteista johtuvaa.

³⁹ Soikkanen 1966, 504—507.

⁴⁰ Puoluesihteeri Taavi Tainion alustus ”Järjestötoiminnan elvyttäminen”. SDP:n puoluekok. 1—6.2.1926, alustukset, 39.

⁴¹ Ks. esim. Hako — Huhtanen — Nieminen 1981, 224—227; Tuomisto 1984a, 139—140.

⁴² Suurimpien teollisuuskaupunkien keskeistä asemaa 1920-luvun ammattiyhdistystoiminnassa osoittavat esimerkiksi edellä (s. 219) esitetyt tiedot Helsingin ammatillisesti järjestäytyneiden työläisten lukumäärästä; se oli vuonna 1928 yli 20 000 eli suunnilleen neljännes koko Ammattijärjestön jäsenmäärästä.

jäsenkunnassa oli puoluetilaston mukaan ennen vuotta 1917 suunnitteen yhtä paljon maaseudun kuin kaupunkien teollisuus- ja rakennustyöläisiä. Puoluetilastosta on karkeasti pääteltävissä, että vuosina 1912—1916 maaseudun teollisuus- ja rakennustyöläisiksi luokitelluista puolueen jäsenistä oli puolet ammatillisesti järjestäytymättömiä.⁴³

Maaseutupaikkakuntien työväestön organisoituminen ei noussut välittömästi työtä koskevista yhteisistä intresseistä, vaan se perustui yhteisölliseen kollektiivisuuteen, joka esineellistyi työväentalossa ja osuuskaupassa. Tähän sosialidemokratia pystyi kiinnittymään selvästi vahvemmin kuin työsuhteissa muodostuvaan palkkatyöläiskollektiivisuuteen.

Valtaosa sosialidemokraattisen puolueen kannattajista maalaiskunnissa oli kaikesta päätellen yhä maatalousväestöä, ja luultavasti se oli enemmistönä puolueen koko kannattajakunnassakin. 1920-luvun eduskuntavaaleissa 85—88 prosenttia sosialidemokraattien äänistä tuli maaseudulta (maalaiskunnista ja kauppaloista). Kommunistisen liikkeen äänestäjistä oli maaseudulla 77—78 prosenttia.⁴⁴ Sosialidemokraattien vaalikannatuksen painottuminen Etelä- ja Keski-Suomen entisille vuokraviljelyalueille viittaa siihen, että näiden seutujen työväestön ohella myös uudet itsenäiset pienviljelijät äänestivät edelleen suurelta osin sosialidemokraatteja. Kommunistien kannatus näillä alueilla oli vähäinen. Sosialidemokraattien pääkilpailijaksi itsenäistyneistä torppareista työntyivät maalaisliitto, mutta 1920-luvun lopulle ja oikeastaan pulavuosiin saakka sosialidemokraatit kykenivät hyvin pitämään puoliaan.⁴⁵

Elämäntapaa jäsentänyttä yhteisöllistä kollektiivisuutta agraarireformit eivät ilmeisesti kovin nopeasti voineet hajottaa. On paikallisia osoituksia siitä, että torpparivapautusta saattoi katkoksenomaisesti

⁴³ Puolueeseen kuuluneiden teollisuus- ja rakennustyöläisten määrä puoluetilastossa oli tuolloin maaseudulla melkein kaksi kertaa — vuonna 1912 paljon ylikin — niin suuri kuin ammattiosaston kautta puolueeseen kuuluneiden määrä. Sitä paitsi ammattiosastoihin kuului muitakin kuin teollisuus- ja rakennustyöväestöön luettuja työläisiä. Suomen sosialidemokratinen puolue. Tilastollisia tietoja, 1912—1916.

⁴⁴ SVT XXIX Vaalitulasto.

⁴⁵ Lackman (1971, 257—259) on päätenyt siihen tulokseen, ettei maalaisliitto kasvanut kansalaissodan jälkeen ensi sijassa sosialidemokraattien vanhan maalaiskannatuksen kustannuksella, vaan että se laajeni nimenomaan vanhojen porvaripuolueiden kannattajakuntaan. Vrt. Mylly 1978, 41—42.

Lackman (1985) näkee pohjoispohjalaisesta pulaliikenäkökulmastaan keskeisenä SKP:n ja maalaisliiton kilpailun, jossa hän oikein toteaa SKP:n jääneen selvästi tappiolle. Hänen väitöskirjansa luoma kokonaiskuva pienviljelijäväestön poliittisesta suuntautumisesta jättää kuitenkin aivan liian vähälle huomiolle sosialidemokraattien vahvan maalaiskannatuksen Etelä- ja Keski-Suomessa 1920-luvulla, kuten senkin, että Suomessa työväenliikkeellä oli ollut vanhastaan poikkeuksellisen vahva maaseutukannatus. Vrt. Lackman 1985, 46.

ti seurata irtautuminen ”työväestä” ja työväenliikkeestä⁴⁶. Yleisemmältä näyttää kuitenkin se, että yhä äänestettiin — jos yleensä äänestettiin — ”työväen” edustajia⁴⁷ ja ehkä käytiin työväentalolla, mutta kiinnekohta työväenliikkeeseen oli vähemmän konkreettinen kuin aikaisemmin. Kun sitten 1930-luvun pulavuosina sosialidemokraattisen politiikan ja pienviljelijäin tuottajaintressien välille tuli ristiiriitoja, puolue menetti lyhyessä ajassa huomattavan osan pienviljelijäkannatuksestaan.⁴⁸

Huolimatta siitä, että sosialidemokraattisen puolueen kärkiryhmä koostui pääasiassa kuluttajaintressien edustajista, osuustoimintamiehistä, uusien pienviljelijäin kannatuksen säilyttäminen oli puolueen parlamentaarisen voiman kannalta tärkeää. Jos aikanaan torppariyksymyksen ratkaisusuunta oli ollut sosialidemokraateille ongelmallinen kysymys, puolueen ja uusien pienviljelijäin suhteeseen sisältyi vielä selvemmin tekijä, joka murensi mekanistisesta, ekonomistisesta luokkanäkökohdasta lähteneen kautskylaisen ideologian mahdollisuuksia toimia poliittisen käytännön perusteluina. Samalla se vahvisti poliittisen strategian hajoamistendenssiä, loi painetta kohti valtiolista pragmatismia.

Kommunistisen liikkeen tyypillistä maaseutukannatusta edusti Pohjois-Suomen maalaisköyhälistö. Sen kytkentä työväenliikkeeseen oli toisenlainen kuin Etelä-Suomen pienviljelijäin ja maaseututyöläisten. Työväenliikettä äänestäneiltä puuttuivat suurelta osin sellaiset yhteisöllisen kollektiivisuuden vakiintuneet muodot kuin Etelä-Suomen maaseudulla, heitä yhdisti köyhyyden kollektiivisuus. Toisaalta he liittyivät yhteiskuntaan merkittävästi palkkatyön, ennen muuta metsätyön, kautta. Tämä koski myös pienviljelijä-työmiehiä, joiden kytkentä markkinoihin maataloustuotannon kautta oli vähäinen. Palkkatyöhön liittyvä ristiiriita saattoi äkillisesti saada hyvinkin kärjistyneitä muotoja, kuten Pohjois-Suomen tukkityömaiden lakkotaisteiluissa. Vakiintuneeseen, pysyvään ammatilliseen organisoitumiseen näillä ryhmillä oli kuitenkin huonot mahdollisuudet. Työväenliikkeen äänestäminen eduskuntavaaleissa oli ilmeisesti enemmän sosiaalinen protesti kuin edustajan valinta. Tällaisen protestin kanavoimiseen kommunistinen liike pystyi paremmin kuin sosialidemokraattinen puolue.

⁴⁶ Näin tapahtui Risto Alapuron ja Pauli Mannisen tutkimassa Huittisissa. Heidän koostamansa ruohonjuuritason aineistot osoittavat, että siirtymä työväenyhdistystoiminnasta gebhardilaiseen pienviljelijäyhdistystoimintaan oli Huittisten vanhoissa torppariyksityisissä varsin raju. Paikkakunnan erityislaatu toisaalta osoittaa, että juuri ne Satakunnan tienoot olivat gebhardilaisen pienviljelijäliikkeen keskusaluetta 1920-luvulla.

⁴⁷ Vrt. Jutikkala 1958, 424.

⁴⁸ Suomen työväenliikkeen historia 1976, 206—207.

Suhteellisen monesta näkökulmasta on edellä täsmennetty sitä johtopäätöstä, että sosialidemokratia kantoi vuoden 1918 jälkeisessä kehityksessään sosiaalsiin suhteisiin sisältynyttä tendenssiä kohti työväenliikkeen käytännön valtiollis-edustuksellista strukturoitumista. Myös tuota edustuksellisuutta on pystytty jossain määrin spesifioimaan; sosialidemokraattisen puolueen luonne työväenpuolueena — työväestöä edustavana puolueena eikä vain sosiaalisena uudistuspuolueena — perustui siihen, että sosialidemokratia kiinnittyi työväestön elämänpiiriä ensi sijassa työsuhteiden ulkopuolella jäsentäneeseen yhteisölliseen kollektiivisuuteen. Mutta kysymys on ollut ulko-kohtaisista määrityksistä, joille voidaan antaa sisältö vasta sosialidemokratian käytäntöä tutkimalla. Silloin on edettävä tarkastelemaan sosialidemokratian suhdetta valtioon ja hallitsemistapaan. Siinä muotoutui sosialidemokratian tapa hahmottaa yhteiskunnallisten suhteiden mahdollisia ja toivottavia muotoja ja valtion mahdollista ja toivottavaa vaikutusta niihin sekä tapa jäsentää ja uusintaa valtioon vaikuttavaa toimintaa. Näihin kahteen puoleen viitataan seuraavassa tarkastelussa käsitteillä *yhteiskuntapoliittinen konseptio* ja *poliittinen toimintadispositio*.⁴⁹

⁴⁹ Käsite-erottelulla on yhteys Hännisen (1981, 232—233) esitykseen 'poliittisen' kaksisuuntaisuudesta porvarillisessa valtiossa. — Toimintadisposition käsitteestä vrt. Bourdieu 1985, 120—122.

6. Sosialidemokratia ja valtio

6.1. Hallitsemistapa, porvarillinen politiikka ja palkkatyösuhteen ristiriidat

Arvi Korhonen kirjoitti vuonna 1956 ilmestyneen kokoomateokseen ”Suomalaisen kansanvallan kehitys” johdantoartikkelissa, että vuoden 1906 eduskuntauudistuksessa ”kansanvalta oli — — — saavuttanut muodollisen huippunsa, jota pitemmälle ei tarvitse eikä voida mennä”. Itsenäistyminen vihdoin merkitsi kansanvallan sisällöllistä täydellistymistä, ”sitä päätepistettä, joka on jokaisen sivistyskansan elämän perustekijä ja jota vailla kansanvaltakin olisi pelkkää kuorta ilman eläväksi tekevää henkeä”.¹

”Suomalainen kansanvalta” oli *Korhoselle* Suomen kansan henkilökohtaisen vapauden ja itsehallinnollisen tottumuksen ikimuistoisten historiallisten perusjuonteiden täyttymystä. Ne välittömät poliittiset prosessit, joiden kautta kansanvalta saavutti ensin ”muodollisen huippunsa” ja sitten ”eläväksi tekevän hengen”, vain vapauttivat nämä kansan elinvoimaan liittyvät potentiaalit.

Kuitenkin ”suomalainen kansanvalta” saavutti ”muodollisen huippunsa” sellaisen prosessin kautta, jossa luokkaristiriita nousi avoimeksi, ja sisällöllisen ”päätepisteensä” sellaisessa tilanteessa, jossa kansan kahtiajakautuneisuus oli jyrkempi kuin koskaan aikaisemmin. Kummassakin vaiheessa Suomen poliittinen kehitys oli kiinteästi sidoksissa Venäjän vallankumouksellisiin tapahtumiin. Toisaalta ajateltaessa kansakunnan ja luokkaristiriidan keskinäissuhdetta näiden kahden vaiheen ”tulokset” poikkesivat ratkaisevasti toisistaan.

¹ Arvi Korhonen 1965, 14.

Vuosina 1905—1907 huipentui poliittinen prosessi, jossa liittyivät yhteen suomalaisen kansakunnan kehkeytyminen ja luokkaristiriidan poliittinen avautuminen. Työväestö astui kansakuntaan, mikä samalla merkitsi työväenluokan poliittista muotoutumista. Porvarillisen yhteiskunta-ajattelun keskeiset elementit 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä liittyivät kansakunnan rakentamispyrkimykseen. Siitä käsin työväenliike näyttäytyi legitimiinä muotona köyhälistön astua kansakuntaan, vaikka sen esiinnostama luokkaristiriita koettiin kansallisen integraation uhkana. Mutta kun sitten suomalainen kansakunta vuoden 1918 ”vapaussodan” tuloksena valkoisen näkemyksen mukaan täydellistyi, tämä tapahtui niin, että työväenluokka poliittisena subjektina rajattiin tuon kansakunnan ulkopuolelle, tosin vain lyhyen aikaa itse poliittisessa käytännössä, pysyvämmiin laajalti porvarillisessa kansakonseptiossa.

Kuitenkin poliittisen järjestelmän muodoksi vastavallankumouksen voiton jälkeisessä Suomessa tuli parlamentaarinen tasavalta. Se myös pysyi. Tämä ei ollut tavallista maailmansodan jälkeen imperiumien hajotessa syntyneissä uusissa valtioissa.

Sosialidemokratian ideologian ja politiikan muotoutumista tutkittaessa on tärkeitä asettaa kysymys parlamentaarisesta demokratiasta *osana* vuoden 1918 jälkeisen suomalaisen yhteiskunnan poliittista hallitsemistapaa. Tällöin kyse on parlamentaarisen demokratian ja sen pysyvyyden edellytyksistä, mutta myös sen rajoista tutkittavana ajanjaksona. Miten integraatio ja repressio suhteutuivat toisiinsa yhteiskunnallisten suhteiden poliittisessa uusintamisessa? Spesifimmin tämän tutkimuksen ongelmaan liittyy kysymys siitä, miten yhteiskunnan hallitsemistapaa luonnehti toisaalta parlamentaaris-edustuksellisen poliittisen järjestelmän olemassaolo, toisaalta se, ettei kollektiivinen, edustuksellinen sopimuskäytäntö yleistynyt työmarkkinoilla.

Edellä mainittuja kysymyksiä lähestytään seuraavassa vuoden 1918 jälkeisten porvarillisten yhteiskuntapoliittisten konseptioiden suunnasta. Näiden konseptioiden sisältöjä, intressi- ja kokemusperustoja, poliittisia ja sosiaalisia kantajia sekä poliittis-yhteiskunnallista realisoitumista hahmotetaan yleistävästi ja hypoteettisesti. Keskeisenä näkökulmana on kysymys palkkatyösuhteen ristiriitojen hallinnasta. Tarkastelu kohdistuu porvarillisen politiikan kansalaissodan jälkeiseen jakoon ”oikeistoon” ja ”keskustaan”, ns. keskustapolitiikan luonteeseen, maalaisliiton nousuun poliittisen järjestelmän keskeiseksi puolueeksi sekä lapuanliikkeen syntyyn ja nousuun johtavaksi poliittiseksi voimaksi 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa. Samalla kun pyritään osoittamaan tutkittavan ajanjakson eri vaiheiden hallitsevia kehityspiirteitä, näiden kautta koetetaan konstruoida kuvaa koko ajanjakson poliittisen hallitsemistavan pysyvämmistä rakenneominaisuuksista.

Kun kansalaissodan ja lapuanliikkeen nousun välisen ajan hallitse-

mistapaa hahmotetaan sen ideologisten sidosten suunnasta, on syytä pitää mielessä Arvi *Korhosen* edellä kuvattu tulkinta ”suomalaisesta kansanvallasta”. Esitys, jossa suomalaisen kansanvallan perustana on vapaiden miesten itsehallinnon traditio, saattaa näet itsessään ilmentää vuoden 1918 jälkeisen porvarillisen yhteiskunta-ajattelun keskeisiä aineksia. Samassa mielessä herätteellinen on Eino *Jutikkalan* käsitys maailmansotien välisen ajan Suomen ”demokratisoitumisen” ilmenemis- ja toteutumismuodoista: ”Vähäpätöinen ei ollut se demokratisoituminen, joka tapahtui suojeluskuntien ja lottajärjestön vaikutuksesta. Suojeluskunnan harjoituksissa aatellinen suurtilallinen ryömi pienviljelijän rinnalla ja lottana apteekkarin rouva hämmensi hernerokkaa yhdessä karjakon kanssa.”²

6.1.1. ”Luja hallitusvalta” ja ”kansanvaltainen valtioelämä”

Näkemyks kevään 1918 sodasta vapaussotana oli vuoden 1918 jälkeisen valkoisen yhtenäisyyden ja siihen nojautuneen porvarillisen hegemonian keskeisiä ideologisia ilmauksia. ”Vapaussota” käytiin ”kansan kokonaisuuden etujen” ja ”kansan valtiollisen olemassaolon” puolesta sitä uhkaa vastaan, että Suomen kansa joutuisi ”bolshivistisen despotian luokkaorjuuteen” ja ”sekaantuisi Venäjän vallankumouksen ryöppyyn”, kuten tunnettu keskustapoliitikko J. H. Vennola kirjoitti vuonna 1924 julkaisemassaan kirjassa ”Kansanvaltainen valtioelämämme”.³ Yhteistä vuoden 1918 jälkeiselle porvarilliselle yhteiskunta-ajattelulle oli, että ”kansan kokonaisuuden etu”, jota ”vapaussodan” voittajat olivat edustaneet, samastui ”kansan valtiollisen olemassaolon” käsitteeseen. Tämän keskeisenä ulottuvuutena taas näyttäytyi ristiriita Neuvosto-Venäjän kanssa. Ja edelleen: Neuvosto-Venäjä ja vallankumouksellinen työväenliike kietoutuivat yhteen ”kansan valtiollisen olemassaolon” ulkoisena ja sisäisenä uhkana. Porvarilliseen politiikkaan ja ideologiaan ja poliittiseen hallitsemistapaan rakentui vuoden 1918 jälkeen se lähtökohta, että Suomessa oli voittanut vastavallankumous ja Venäjällä vallankumous.

Konseptiot siitä, mitä ”kansan kokonaisuuden edun” toteuttaminen — ja siten Neuvosto-Venäjän ja vallankumouksellisen työväenliikkeen vastustaminen — edellytti, poikkesivat kuitenkin toisistaan. Valtiomuototaistelussa avautunut jako monarkistiseen oikeistoon ja tasavaltalaiseen keskustaans ilmensi kahta strategiaa, joista toisen en-

² Jutikkala 1977, 195.

³ Vennola 1924, 17, 66—67.

sisijaisena tunnuksena oli ”luja hallitusvalta”⁴, toisen taas ”kansanvaltainen valtioelämä”⁵.

Oikeiston ja keskustan jako kävi ristiin ei vain vanhojen puolue-muodostusten vaan myös sen fennomanian ja liberalismin perinteiden jaon kanssa, jota Matti Klinge sivistyneistönäkökulmastaan on korostanut ”kahden Suomen” jakona⁶. Näiden perinteiden jatkumista oikeiston ja keskustan jako ei peittänyt. Kun seuraavassa hahmotellaan ”oikeistolaista” ja ”keskustalaista” konseptiota, erottelu ei suoraan palaudu myöskään uuden porvarillisen puolueyhmytyksen sisältämään ns. oikeistopuolueiden — kansallisen kokoomuksen ja ruotsalaisen kansanpuolueen — ja ns. keskustapuolueiden — kansallisen edistyspuolueen ja maalaisliiton — jakoon. Pikemminkin kysymys on kansalaissodan jälkeisen porvarillisen politiikan ja ideologian tendensseistä, joiden asema ja suhteet vaihtelivat eri puolueissa ja myös muuttuivat käsiteltävänä ajanjaksona. Oikeistolaisen ja keskustalaisen konseption keskeisen eron voidaan katsoa koskeneen käsitystä yhteiskunnallisista ristiriidoista ja sen kautta käsityksiä niin ihmisten poliittisesta subjektiviteetista (kansalaisyhteiskunnasta valtion kohdistuvasta vaikuttamisesta) kuin yhteiskuntapolitiikasta (valtion vaikuttamisesta yhteiskunnallisiin suhteisiin).

Oikeistolaisessa konseptiossa, vahvasti pelkistäen, ”kansan kokonaisuuden etua” toteutti valtio esivaltana, samalla kun tuo yhteinen etu sisältyi vallitseviin sosiaalsiin suhteisiin itseensä. Esivaltavaltiollinen ajattelu saattoi yhdistyä taloudellisen liberalismin mukaiseen yhteiskunta- ja valtionäkemykseen, näin nimenomaan sen jälkeen kun luottamus talouden ”vapaaseen kehitykseen” oli maailmansotaa seuranneen taloudellisen kriisin selvittyä jälleen pääoman intressien käypä ideologisointi. Oikeistolainen konseptio ei merkinnyt kielteisyyttä kaikkeen sosiaaliseen uudistustoimintaan, vähäosaisista huolehtimiseen, nähden. Liioin se ei välttämättä merkinnyt yleiseen äänioikeuteen nojaavan poliittisen järjestelmän periaatteellista torjumista. Taloudellinen liberalismi edellytti yksityisomistuksen universaalisuutta. Ajatusta ihmisten muodollisesta tasavertaisuudesta poliittisina kansalaisina tästä ei suoraan seurannut, mutta nämä asiat olivat silti sopu-soinnussa keskenään. Mutta yhteiskunnanvastaisena oikeistolaisessa katsannossa näyttäytyi sellainen toiminta, joka sai pontimensa sosiaalisista ristiriidoista, erityisesti työläisten kollektiivinen toiminta palkkatyösuhteen ristiriitatilanteessa. Ja niin tärkeä kuin olikin oikeiston sisäinen jako ”aktivistisesti” parlamentaarista tasavaltaa vastustaneisiin ja siihen enemmän tai vähemmän lojaalisti mukautunei-

⁴ Ks. esim. Virkkunen 1954, 45.

⁵ Vennola 1924, otsikko.

⁶ Klinge 1982, erityisesti 219—220.

siin, yleisesti luonteenomaista oikeistolaiselle konseptiolle oli puoluepyyteiden kritiikkinä esiintynyt epäluulo poliittisen järjestelmän liialliseen demokraattisuuteen.⁷

Keskustaporvarillinen konseptio taas lähti "siitä tosiasiasta, että yhteiskunta on kokoonpantu erilaisista harrastuksista ja pyrkimyksistä, joita on tarkastettava ja otettava huomioon sikäli kuin niillä kokonaisuuden ja yhteisedun kannalta on oikeutusta".⁸ Tämän Venno-
lan edellä mainitussa kirjassaan esittämän näkemyksen suuntaisesti, mutta kansanjoukkojen osuutta tähdentäen oli maalaisliiton johtaja Santeri Alkio jo lokakuussa 1918 kirjoittanut, että "kansantahto"/
"kansanvaltainen tahto"/"kansanvalta" muodostui "järjestyneitten joukkojen" eli "järjestöjen" tahtojen "yhteensovituksesta muiden kansanvaltaa edustavien elinten kanssa". Tämä yhteensovitus vaati — snellmanilaisittain — "sivistyneiden luokkien" ja "syvien rivien" vuorovaikutusta.⁹ Parlamentaarinen tasavalta oli keskustaporvarilliselle politiikalle se väylä, jonka kautta erilaiset "tahdot" tai erilaiset "harrastukset ja pyrkimykset" sovittuisivat "kansantahdoksi" ja "kokonaisuuden eduksi".

Paitsi työväen vallankumousyritys, myös monarkiahanke näyttäytyi tästä lähtökohdasta yhden osapuolen — yläluokan — valtapyrkimyksenä ja sellaisena vastustettavana "kokonaisuuden edun" uhkana:

"Tämä on isänmaallinen vaara; se on suurempi kuin viimetalvinen vaara. Te, jotka hallitsette ja pidätte nyt eduskunnassa valtaa, harkitkaa hieman vielä kerran niitä syitä, mitkä ovat vaikuttaneet sen, että valkoisen Suomen viimetalvinen mahtava kansallisuus nyt on laske-
nut niin alas. Ei siihen, arvoisat naiset ja herrat, ole syynä punaisuus. Syynä on se, että tältä Suomen vapauttajakansalta on kielletty oikeus laillista tietä saada äänensä kuuluviin, kun lopullisesti järjestetään hallitusmuoto Suomen valtiolle, jonka he ovat verensä ja henkensä alttiiksi panemalla luoneet."

⁷ Oikeistolaisen ajattelun moninaisia elementtejä voitaisiin eritellä ja tutkia usealla eri tasolla tai ulottuvuudella. Silloin kun kyse on poliittisen toiminnan konseptiosta, oleellinen on suhde parlamentaariseen järjestelmään: toisaalla sen legitimoimisen kiistävä oikeistoradikalismi, toisaalla vallinneen poliittisen julkisuuden rajoissa toimivan oikeistolaisuus — kysymys, jota on käsitelty erityisesti Martti Ahti (1984a). Oikeistolaisen yhteiskuntapoliittiseen konseptioon saattoi sisältyä esimerkiksi taloudellisesta liberalismista lähtenyt hallitsemisen rationaalisuuden ja kansanvallan "järkevän itserajoituksen" vaatimus (esim. Paasikivi 1925, erityisesti 56—57). Toista elementtiä edusti työnantajapolitiikassa esiintynyt patriarkalismi (ks. luku 4.3.). Nämä mainitut ainekset saattoivat liittyä yhteen sellaisen uskonnollispohjaisen valtiokäsityksen kanssa, jonka mukaan valtion tehtävä oli toteuttaa ja ylläpitää "sellainen ihmisten yhteiselämän järjestys, joka on sen ehtona, että kaikki voisivat toimia kukin täyttääkseen elämäntehtävänsä" (Hermanson 1927, 7—8; tästä valtiokäsityksestä ks. myös Reijonen 1980, 23—24).

⁸ Vennola 1924, 156.

⁹ Alkio 1919, 36—40.

Alkion kuninkaanvaalin edellä lokakuussa 1918 pitämästä eduskuntapuheesta¹⁰ henki osaltaan se, että keskustaporvarillinen politiikka nojautui lähtökohdaltaan sellaisiin ”vapaussodan” merkittävästi mobili-soimiin ryhmiin, jotka eivät olleet asemaltaan ja intresseiltään sidoksissa luokkaristiriidan välittömiin alistusmuotoihin. Tällainen ryhmä oli ennen kaikkea omalla työllään elävä talonpoikaisto, mutta myös yhteiskunnalliselta tietoisuudeltaan talonpoikaistoa vapaammin leijunut urbaani ”keskiluokka”. Jälkimmäinen ryhmä oli Suomessa suppea, ja porvarillisen politiikan kaiken kaikkiaan oli paljolti tukeuduttava talonpoikaiseen kannatukseen. Omalla työllään elävän talonpoikaiston leimalliseksi edustajaksi oli yhtä kaikki kasvamassa maalaisliitto, kun taas edistyspuolue värittyi keskiluokkaisesti.

Kyse oli ryhmistä, joiden edellytykset vaikuttaa omaan asemaansa riippuivat, paitsi yksilöllisestä yrittämisestä, niiden mahdollisuudesta vaikuttaa valtioon. Niiden oli helppo kokea uhkaksi ei vain vallankumouksellinen työväenliike vaan myös sitä ruokkinut kapitalistinen luokkaristiriita. Näille ryhmille ei ainoastaan oma etu näyttäytynyt kansakunnan tai valtion kokonaisuutena, vaan myös toisin päin: se, minkä ajateltiin olevan kansakunnan tai valtion kokonaisuus, erityisesti luokkaristiriidan ylittäminen, näyttäytyi omana etuna.

Jälkimmäinen puoli korostui kuvauksessa, jonka Yrjö Ruuth (Ruutu) esitti ”keskisäädyn” suhteesta valtioon ns. valtisosialismia edustaneessa kirjassaan ”Uusi suunta” (1920):

”--- keskisääty on aina löytänyt turvansa ja etunsa valtiossa. Valtio ylläpitää järjestystä, oikeutta, työrauhaa. Valtio on myös edistyksen, kehityksen ja parannusten toimeenpanija. Keskisäädyn etu siis on liikeisesti yhdistetty valtion menestykseen. Keskisääty on tottunut pitämään valtiota yhteishyvän edustajana, kansan kokonaisuuden edun valvojana, eikä yleensä ole huomannut, että valtio olisi pääoman etuoikeuksien ja erikoisharrastusten asianajaja ja tuki.”¹¹

Ruuth tarkoitti ”keskisäädyllä” lähinnä henkistä työtä tekeviä. Talonpoikaisväestön suhde valtioon oli ristiriitaisempi ja myös keskeisempi vuoden 1918 jälkeisen hallitsemistavan kannalta.

Alkion ajatteluun ja maalaisliiton ideologiaan sisältyi kyllä se, että valtiossa ja juuri parlamentaarisessa tasavallassa erityisedut saattoivat sulautua yhteiseksi eduksi ja että kansantahtoa edustava valtio tasoitti toiminnallaan luokkavastakohtia. Mutta siihen sisältyi myös se ajatus, että talonpoikainen kansa tarvitsi parlamentaarista tasavaltaa paitsi suoranaisesti ajaakseen etujaan myös suojautuakseen val-

¹⁰ Lainattu Aulis J. Alasen (1976, 528—529) mukaan.

¹¹ Ruuth 1920, 4. Ks. myös Klinge 1972, 116—117.

tiota — valtiokoneistoa ja sen herroja — vastaan¹². Ja luokkavas-takohtia valtion oli tasoitettava, ei oleellisesti toimimalla ristiriitojen yläpuolisena säätelijänä, vaan vahvistamalla työn ja pääoman ristiriidan ulkopuolella olevaa ”suomalaisen kansallisuuden ydinainesta”, talonpoikaisväestöä. ”Me yhdymme kaikki hänessä, leivänkasvattajamiheessä.”¹³ Jäljempänä palataan siihen, miten maalaisliitto tässä toteutti suomalais-kansallista porvaristoa vuoden 1918 jälkeen yleisemmin yhdistänyttä yhteiskuntapolitiikan suuntaa.

Parlamentaarisen tasavallan saavuttaminen ja vakiinnuttaminen kokonaisuuden edun ja kansantahdon takeeksi yhtä kaikki yhdisti porvarillisen keskustan yhteiskunta-ajattelua. Tähän tavoitteeseen jo sinänsä sisältyi myönteinen suhtautuminen työväenliikkeeseen, joka mukautuisi parlamentaarisen järjestelmän pelisääntöihin ja toimisi työväestön ”harrastuksista” lähtien yhteisen kansallisen edun hyväksi. Ja tällaista työväenliikettä parlamentaarisen demokration vakiintumisen katsottiin edellyttävän.¹⁴ Kesän 1919 presidentinvaalin edellä Alkio kirjoitti: ”Sosialistinen puolue näyttää nyt olevan tienhaarassa: parlamentaarinen vai bolshevistinen? Otaksumamme mukaan voi Suomen porvaristo menettelyllään suorastaan ratkaisevasti vaikuttaa puoleen taikka toiseen.”¹⁵ Maaliskuun 1919 eduskuntavaalien jälkeen lähinnä edistyspuolueen ajama suunnitelma hallitusyhteistyöstä keskustapuolueiden ja sosialidemokraattien kesken kariutui, mutta yhteistyötä syntyi sekä hallitusmuotoa säädettäessä että presidentinvaalissa. Kummassakin tapauksessa keskusta konkreettisesti tarvitsi sosialidemokraattien tukea oikeiston pyrkimyksiä vastaan.¹⁶

”Lujan hallitusvallan” ja ”kansavaltaisen valtioelämän” tunnukset voidaan nähdä paitsi vuosien 1917—1918 kokemuksesta tehtyinä johtopäätöksinä myös näiden vuosien kahden porvarilliselle politiikalle merkityksellisen tuloksen kuvastajina. Yhtäältä kansalaissodan lopputulos ratkaisi vuoden 1917 maaliskuun vallankumouksen jälkeen avautuneen, sittemmin vallankumouksen ja vastavallankumouksen

¹² Kärkevimmat ilmauksensa maalaisliiton antibyrokraattinen ”herrojen”-vastaisuus (tästä esim. Mylly 1978, 35) sai 1920-luvulla useita poliittisia ristiriitatilanteita aiheuttaneen virkamiesten palkka- ja eläkekysymyksen yhteydessä.

¹³ Lainaukset Alkio 1919, 16—19.

¹⁴ Porvarillisten puolueiden valtiomuotoa käsitelleessä yhteisneuvottelussa heinäkuussa 1918 Alkio esimerkiksi sanoi: ”Me emme ole voineet hävittää sosialidemokratiaa, meidän täytyy ottaa se lukuun. Ja meidän täytyy ottaa se siten lukuun, että mitä pidemmin se pysyy tukossa tämän eduskunnan seinien sisältä, sitä vaarallisempaa se tänne hyökkää.” Aulis J. Alanen 1976, 517. — K. J. Ståhlbergin samankaltaisesta näkemyksestä ks. Blomstedt 1969, 353—354, 362—363, 373.

¹⁵ Aulis J. Alanen 1976, 552.

¹⁶ Ks. esim. Lindman 1937, 46—49, 74; Hirvikallio 1958, 9—18; Soikkanen 1975, 338—344; Lantta 1984; sos.dem. eduskuntaryhmän toim.kert. vuoden 1919 kevätis-tuntokaudelta, 31—32.

ristiriidaksi kärjistyneen kysymyksen valtion pakkovaltakoneistosta ja sen hallinnasta. Toisaalta jo vuosi 1917, mutta ennen kaikkea ”vaupausota” merkitsi laajojen kansanjoukkojen porvarillista poliittista mobilisoitumista, mikä korosti poliittisen hallitsemistavan joukkopohjaisuuden vaatimusta. Yhteenliittyneinä nämä tulokset kuitenkin ehdollistivat sekä oikeistolaista että keskustalaista yhteiskuntakonseptiota.

Ei vain kotimainen vaan dramaattisesti myös kansainvälinen kokemus maailmansodan jälkivaiheessa osoitti sellaisen ”lujan hallitusvaltan” kestättömyyttä, joka ei nojautuisi joukkopohjaiseen legitimaatioon. Kansainväliset muutokset asettivat suomalaisen porvariston suoranaisten ulkoisten pakkojen eteen. Se, että monarkiahanke kariutui ja oikeisto jäi sivuun hallitusvallan käytöstä, oli yhteydessä Saksan tappioon maailmansodassa ja läntisten poliittisten ja taloudellisten suhteiden avaamisen asettamiin demokratian vaatimuksiin. Mutta kyse oli myös kansainvälistyneestä poliittisesta kokemuksesta ja sen vaikutuksesta suomalaiseen porvarilliseen yhteiskunta-ajatteluun. Oikeistolle oli traumaattinen kokemus, että lujan hallitusvallan perikuvaksi uskottu monarkia osoittautui kestättömäksi keskusvalloissa sodan lopussa syntyneen yhteiskunnallisen kriisin hetkelä¹⁷. Tämä kokemus yhdistyneenä pelkoon, jota saksalaisen sotilaallisen ja poliittisen selkänojan menetys aiheutti, antoi pontta Martti Ahdin tutkimalle ”konspiratiiviselle oikeistoradikalismille”.¹⁸ Kuitenkin se myös nosti esiin ”lujan hallitusvallan” joukkopohjaisen legitimaation tarvetta.

Keskustalaisessa konseptiossa puolestaan ”kansanvaltaiseen valtioelämään” yhdistyi vaatimus, että valtiokoneiston oli varjeltava sitä ”bolshevismilta”. Keskustaporvaristokin oli sen fundamentaalisen valkoisen yhtenäisyyden piirissä, jonka merkittävimiksi ilmentäjiksi ja toteuttajiksi vakiintuivat suojeluskunnat¹⁹. Tiettyssä mielessä suojeluskunnat yhdistivät kaksi edellä mainittua porvarillisen politiikan ehtoa: ne sekä turvasivat vuonna 1918 tapahtunutta pakkovaltakysymyksen ratkaisua että edustivat yhteiskunnallisia valtasuhteita

¹⁷ Kuvaava mahdollisessa jälkiviisaudessaankin on Paasikiven myöhemmin presidenttikautensa lopulla vuonna 1955 esittämä haastattelulausunto: ”Yhden kerran kuitenkin erehdyin, kesällä 1918. Ymmärsin, ettei Saksa voittaisi sotaa, mutta en uskonut niin suuren 70-miljoonaisen kansan voivan poliittisesti luhistua niin täydellisesti kuin sitten tapahtui.” Aulis J. Alanen 1976, 528. — Kokemuksen traumaattisuutta tähdensi myös kokoomuksen pitkäaikainen johtava poliitikko Paavo Virkkunen muistelmissaan: ”Nuori valtakunta eli vasta ensimmäisen ikävuotensa loppuajoja, kun se joutui uusien sisäisten ja ulkonaisten vaikeuksien puristukseen. Ensimmäisistä vaikeuksista suurin oli nälkä. Viimeksimainituista oli järkyttävän Saksan keisarikunnan sortuminen.” Virkkunen 1954, 17.

¹⁸ Ahti 1984a, 35—38.

¹⁹ Alapuro 1978b, 4, 11—14.

joukkopohjaisesti legitimoivaa organisoitumista.

Kuitenkin oikeistolaisen ja keskustalaisen konseption lähtökohdat olivat erilaiset. Niin kauan kuin kansainvälisesti vallitsi vallankumouksen ja vastavallankumouksen avoimen konfliktin vaihe ja Suomen ja Neuvosto-Venäjän ristiriita oli osana tuota konfliktia, parlamentaariseen tasavaltaan — ensin tavoitteeseen, sitten saavutukseen — kohdistui konkreettinen uhka oikealta juuri pakkovalta-apparaattien kautta. Näiden apparaattien, armeijan ja erityisesti suojeluskuntien, saattaminen lojaaleiksi tasavallaiselle valtiosäännölle tai, tarkemmin, niissä vaikuttaneen epälojaalisuuden hillitseminen oli ns. keskustapolitiikan tavoittelemalla ”kansanvaltaisen valtioelämän” elinkysymyksiä.²⁰ Siinä missä oikeistoradikalismi oli lujaa hallitusvaltaa tavoitellessaan heikentämässä senhetkisen valtion auktoriteettia, keskustaporvaristo — yhdessä sosialidemokraattien kanssa — taas halusi sitä kansanvallan nimissä vahvistaa.

”Kansanvaltaisen valtioelämän” turvaamisessa ei kuitenkaan ollut kyse vain valtiosäännöstä. Kansamme eheyttämisen edellytyksenä oli se, etteivät sosiaaliset ristiriidat peittäisi alleen yhteistä kansallista etua. Kevään 1919 eduskuntavaaleista alkaneeksi katsottavalla ”keskustapolitiikan” kaudella tämä oli yhteiskuntapolitiikan yleisenä silmämääränä.

6.1.2. ”Keskustapolitiikka”

Keskustapuolueiden varaan rakentuneiden hallitusten esityksistä säädettiin 1920-luvun alkuvuosina lukuisia sosiaalisten ristiriitojen lieventämiseen tähdänneitä lakeja. Oppivelvollisuuslaki säädettiin vuonna 1920, köyhäinhuoltolaki vuonna 1922 ja progressioon perustunut tulo- ja omaisuusverolaki vuonna 1921. Maatalouden sosiaalisten suhteiden keskeiseen asemaan vuoden 1918 jälkeisessä yhteiskuntapolitiikassa palataan käsiteltäessä maalaisliiton nousua johtavaksi poliittiseksi voimaksi. Tässä mainittakoon vain, että jo ”tynkäeduskunnan” syksyllä 1918 säätämää ”torpparivapautusta” täydennettiin keskustahallitusten aikana ja asutustoiminta pantiin varsinaisesti käyntiin vuonna 1922 säädetyllä ”Lex Kalliolla”.²¹ Kaksikymmenluvun suomalaista elämänmenoa leimasi vuonna 1919 voimaan saatettu kieltolaki; siihenkin eritoten maalaisliitto kiinnitti myös kansan yhdistymisen suuret odotukset.^{21a}

²⁰ Esim. edistyspuolueen puoluekokouksessa 24—25.4.1920 esitetyistä (mm. Ritavuoren ja Vennolan) arvioista, jotka koskivat edellisvuonna parlamentaariseen demokratioon kohdistunutta uhkaa, ks. Ahti 1984a, 82; Vettentranta 1982, 71—72.

²¹ Lakien synnystä yleispiirtein ks. Jääskeläinen 1973.

^{21a} Kallenautio 1979, 52.

Ns. keskustapolitiikan luonnetta kuvasti erityisesti työlainsäädännön perinpohjainen uudistaminen 1920-luvun alkuvuosina. Muun muassa työntekijäin ammatillisen yhteenliittymisen turvan säätänyt työsopimuslaki tuli vuonna 1922 korvaamaan vanhaa palkollissääntöä. Samana vuonna säädettyssä työsääntölaissa määrättiin, että työntekijöille oli ”annettava tilaisuus joko yhteisessä kokouksessa tai keskuudestaan valitsemiensa luottamusmiesten kautta lausua mielipiteensä työsääntöehdotuksesta”. Sen laadintaoikeus jäi työnantajalle, mutta voimaantulo vaati viranomaisen hyväksymistä. Työläisten ammatillisen toiminnan tunnusti myös vuonna 1927, ”keskustapolitiikan ajan” jo päätyttyä, säädetty ammattientarkastuslaki. Se edellytti varsinaisten ammattientarkastajien avuksi ”työläistarkastajia”, joita valittaessa oli ”edustavimmalle työväen ammattijärjestölle” annettava oikeus esittää kantansa hakijan soveltuvuudesta toimeen. Työsuhteen erityistapauksia koskivat vuoden 1923 oppisopimuslaki sekä vuoden 1924 merimieslaki. Vuonna 1925 säädettyssä uudessa tapaturmavakuutuslaissa laajennettiin olennaisesti työnantajien aikaisempia, vuoden 1895 tapaturmavakuutuslain säätämiä velvollisuuksia.²²

Edellä mainitut lait pohjustivat yksityiseen työsuhteeseen ja työvoiman kulutukseen kohdistuvaa valtiollista sääntelyä. Niistä poikkesivat työehtosopimuslaki vuodelta 1924 sekä joukkotyöriitojen sovittelulaki vuodelta 1925. Ne sisälsivät työmarkkinoiden kollektiivista neuvottelu- ja sopimusmenettelyä koskevan säädösten.²³

Keskustapolitiikan ajan sosiaalista lainsäädäntöä ei rakennettu yhtäkkiä vihjystä, vaan se syntyi jo autonomian ajan loppuvaiheessa viireillä olleiden uudistussuunnitelmien pohjalta. Esimerkiksi ensimmäinen ehdotus työsopimuslaiksi — siihen sisältyivät myös säännökset työehtosopimuksista — valmistui senaatin lainvalmistelukunnassa jo ensimmäisiä yksikamarisia valtiopäiviä varten.²⁴ Kyse ei kuitenkaan ollut vain siitä, että eri syistä hautautuneet hankkeet nyt mahdollisuuksien auetessa saatettiin päätökseen. Ne tietoisesti ”kaivettiin esiin”, koska yhteiskunnallisen tilanteen katsottiin sitä vaativan.²⁵ Myös uudistusten intentiot olivat eräässä tärkeässä mielessä muuttuneet. Kansakunnan kehkeyttämisestä oli siirrytty kansamme eheyttämiseen.

Lakien säätämisen edellytyksenä oli sellainen joukkopohjainen porvarillinen politiikka, jolle luokkaristiriita näyttäytyi oman ja yhteisen edun uhkana. Toiselta puolen näyttää siltä, että 1920-luvun

²² Työlainsäädännöstä ks. Kuusi I 1931 ja Kuusi 1928, passim, sekä Vuorio 1955, 1—18.

²³ Samat; Bruun 1979, 114—115.

²⁴ Ks. Vp 1923 A, hall. esitys n:o 7 (esitys työehtosopimuslaiksi); Turunen 1982.

²⁵ Sitaatti Siipi 1967b, 44. Ks. myös Vettenranta 1982, 22.

alun sosiaalipolitiikan konkreettisen sisällön määrittä suhteellisen eriytynyt, sosiaalihallinnon johdossa toiminut virkamiesryhmä. Siihen kuuluivat muiden muassa Einar Böök, Eino Kuusi ja Niilo A. Mannio, jotka kaikki olivat sosiaalipolitiikan myös kansainvälisesti suuntautuneita tiennäyttäjiä enemmän kuin teknisiä valmistelijoita ja toimeenpanijoita.²⁶

Varsinaisena keskustapolitiikan aikana, ennen vuoden 1922 eduskuntavaaleja,²⁷ johtavana hallituspuolueena oli edistyspuolue,²⁸ vaikka maalaisliittoa olikin voinut pitää hallitusmuotokiistan aikana tasavaltalaisten päävoimana ja vaikka siitä oli tullut maaliskuun 1919 eduskuntavaaleissa selvästi suurin porvarillinen puolue. Porvarillisen politiikan ryhmittymisessä puoluejaolla sinänsä oli varsin rajoittunut merkitys. Silti voi sanoa, että ensi sijassa edistyspuolueen kautta kanavoitui se politiikka, joka oli työntekijäin ja työnantajain suhteita koskeneen lainsäädännön takana. Tuntuu perustellulta tulkita, että tämän politiikan ideologisena lähtökohtana oli sivistyneen ”keskisäädyn” helppous samastua postuloimaansa valtion kokonaisuuteen, jonka toteutumisen sosiaalisten ristiriitojen kärjistyneisyys vaaransi.²⁹

Mikä asema sitten työväenliikkeellä oli keskustapolitiikassa, ensinnäkin uudistusten aikaansaamisessa, toiseksi niiden tarkoitusperissä ja kolmanneksi niiden toteutumisessa?

Lyhyt tarkastelu voidaan avata *Suomen työväenliikkeen historian* tulkinnasta. Sosiaalisilla uudistuksilla ”keskustaporvaristo osti sosialidemokraattien tukea omalle politiikalleen”. Ohimennen mainitaan, että ”oma merkityksensä oli myös sillä, että talonpoikaiston ja väli-

²⁶ Esimerkiksi Mannio kirjoittaa muistelmissaan: ”Tutustuessaan maamme oloihin ulkomaiset asiantuntijat ovat huomauttaneet toisinaan leppoisasti, että todellisuudessa vastuu maamme sosiaaliasioiden tarkoituksenmukaisesta järjestelystä on ollut enemmän asiantuntevien virkamiesten kuin poliittisten ministerien harteilla. Itsenäisyyden alkuaikoina otettiinkin määräävillä tahoilla asiantuntijain esitykset yleensä huomioon.” Mannio 1967, 64, ks. myös sama, 70.

²⁷ Käänteestä jäljempänä luvussa 6.1.3.

²⁸ Vuosien 1919—1922 vaalikauden kahdessa puhtaasti keskustahallituksessa, J. H. Vennolan ensimmäisessä (elokuusta 1919 maaliskuuhun 1920) ja toisessa (huhtikuusta 1921 kesäkuuhun 1922), oli edistyspuolueella kummassakin enemmistö. Vuoden 1919 eduskuntavaalien jälkeen muodostetussa, presidentinvaalin jälkeen eronneessa Kaarlo Castrénin hallituksessa oli mukana maalaisliiton ja edistyspuolueen ohella myös ruotsalaiseen kansanpuolueeseen kuuluneita ministereitä, mutta hallituksen pääpuolue oli edistyspuolue. Rafael Erichin hallituksessa (maaliskuusta 1920 huhtikuuhun 1921) olivat edustettuina kaikki porvarillisen puolueet; edistyspuolueella ja maalaisliitolla oli kummallakin neljä ministeriä ja keskustapuolueilla siten hallituksen enemmistö. Jääskeläinen 1977a.

²⁹ Klinge (1972, 146—147) on epäilemättä oikeassa sanoessaan, ettei edistyspuolueen ideologiaan sisältynyt sellaista valtion korostusta kuin ruutulaiseen valtiososialismiin. Mutta toisaalta edistyspuolueen ideologian yksioikoinen määrittely ”liberalismiksi” auttaa huonosti ymmärtämään sen johtamien hallitusten aktiivista sosiaalipoliittista toimintaa.

ryhmien omat edut vaativat yhteiskunnallisen ristiriidan kärjistyneimpien ilmenemismuotojen poistamista”.³⁰ Poliittisen taktiikan tasolla sosialidemokraattien ja porvarillisen keskustan välillä epäilemättä esiintyi tällaisia kauppatilanteita. Mutta vaikka pysyttäisiin tuon tulokinnan ekonomistisen peliteorian tasolla, keskustapolitiikan luonteen haltuunottona se näyttää epäloogiselta. Sosialidemokraattien näkökulmasta keskustan ja oikeiston oleelliset ristiriidat koskivat parlamentaarisen demokratian turvaamista,³¹ ja näissä ristiriitatilanteissa sosialidemokraattien tuki keskustalle sisältyi itse tilanteen lojiikkaan. Muuta maksua tästä tuesta ei ollut tarpeen antaa.

Kaksikymmenluvun alun sosiaalisia uudistuksia ei voida ymmärtää sosialidemokraattien taktisessa pelitilanteessa kiristämänä myönnytyksinä. Tässä(kin) kohden *Suomen työväenliikkeen historia* sivuuttaa ideologian yhteiskunnallisuuden momenttina. Siinä mielessä porvarillinen keskusta kuitenkin ”osti sosialidemokraattien tukea omalle politiikalleen”, että tuo politiikka itse sisälsi pyrkimyksen saada sosialidemokratia tukemaan kansallista yhteisetua, siis porvarillisen keskustan ”omaa politiikkaa”. Tämän käänteispuolina olivat toisaalta sosiaalisten ristiriitojen lieventäminen ja työväestöä edustavan, mutta parlamentaariseen järjestelmään sitoutuvan työväenliikkeen tunnustaminen, ja toisaalta repressiivinen suhtautuminen vallankumoukselliseen, kommunistiseen liikkeeseen. Työväenliikkeen reformistista kehitystä porvarillinen keskusta pyrki edistämään nimenomaan omalla yhteiskuntapolitiikallaan eikä välittömillä myönnytyksillä sosialidemokraateille — asetelma, jossa sosialidemokraattien mahdollisuus vaikuttaa yhteiskuntapolitiikan sisältöön oli pikemmin reaktiivinen kuin aktiivinen.

Sen lisäksi että keskustapolitiikan intentioihin kuului työväestön parlamentaarinen edustautuminen valtiossa, niihin sisältyi myös työläisten kollektiivisen subjektiviteetin tunnustaminen kansalaisyhteiskunnan välittömien sosiaalisten ristiriitojen tasolla. Voi tosin perustellusti väittää, että edistyspuolueen johtamassa yhteiskuntapolitiikassa sekoittuivat sosiaalisten ristiriitojen ratkaisemisen strategioina ”schmollerilainen”, ylhäältä valtiosta päin toteutettava sopeuttaminen ja ”brentanolainen” ajattelu, jossa keskeistä oli työläisten yhteenliittyminen palkkatyösuhteen pohjalta, ammattiyhdistysliike.³² Joka tapauksessa 1920-luvun alun työlainsäädännön ideologia oli selvästi ”pariteettinen”: yksilöllisessä työsuhteessa valtion tehtävä oli suojella työntekijää heikompana osapuolena; kollektiivinen työvoi-

³⁰ Suomen työväenliikkeen historia 1976, 135—136.

³¹ Ks. jäljempänä s. 288—289.

³² Ks. Vettenranta 1982, 66. — Mm. Gustav Schmolleriin ja Lujo Brentanoon palautuvista yhteiskuntapoliittisista konseptioista 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen Suomessa ks. Turunen 1982.

man myynti- ja ostotilanne puolestaan oli pyrittävä institutionalisoimaan neuvottelu- ja sopimussuhteiksi tasavertaisuuden pohjalta.³³

Jouko Siiven luonnehdinnan mukaan ”stählbergilaiselle” keskustapolitiikalle oli ominaista ”ylenmääräinen luottamus lakiin ja oikeudenmukaisen lainsäädännön tehoon”. Uskottiin, että ”näiden lakien nojalla suurin osa niistä ristiriidoista, jotka horjuttavat yhteiskuntamme perustuksia, kun lakimääräinen pohja työnantajain ja työntekijäin oikeuksien järjestämiseksi on näinkin kauan puuttunut, tulee aikaa myöten hillityksi ja kaikkia eikä vain työnantajia ja työntekijöitä tyydyttävään tilaan”.³⁴ Keskustapolitiikan ideologiaa luultavasti laistetaan, jos sanotaan, että se oletti yhteiskunnallisten ristiriitojen laantuvan laeilla. Lakien tarkoituksen toteutuminen oli sidoksissa yhteiskunnallisten ristiriitojen subjekteihin, siitä lähdettiin. Mutta toteutumisedellytysten arvioinnissa saattoi näkyä illusorinen, ulkomaisen esikuvien varassa ollut suhde suomalaisen yhteiskunnan todellisuuteen. Kun esimerkiksi hallituksen esityksessä työehtosopimuslaiksi mainittiin perusteluina, että ”nykyisen yhteiskunta- ja talouselämän itsensä synnyttämänä sopimuslajina on työehtosopimuksella juurensa niin syvällä olevissa oloissa, että se vain tilapäisesti, epäsäännöllisten olosuhteiden vallitessa voi menettää merkitystään ja tulla kehityksessään keskeytetyksi”,³⁵ lainvalmistelijan mielessä tuskin olivat Suomen ”olevat olot”.

Todellista merkitystä uudella työlainsäädännöllä oli siltä osin kuin sillä suojattiin työntekijää yksilöllisessä työsuhteessa. Työehtosopimuslakiakaan ei voida pitää kokonaan merkityksettömänä, sillä sopimuksia sentään jonkin verran koko 1920-luvun ajan tehtiin ja näitä tapauksia varten laki sisälsi määräykset sopimusten muodosta. Sopimus- ja neuvottelujärjestelmää työehtosopimuslaki ja joukkotyöriitojen sovittelulaki eivät sinällään säätäneetkään, vaan näiden lakien realisoituminen edellytti molempien työmarkkinaosapuolten valmiutta sopimukseen sekä työriitojen ratkaisemiseen neuvotteluin.³⁶ Silti on selvää, että lakien henkenä oli työvoiman myynti- ja ostotilanteen kollektiivisuuden tunnustaminen ja pyrkimys sen institutionalisointiin. Ja on helppo nähdä, että lakien henki ja yhteiskunnallinen todellisuus pysyivät etäällä toisistaan.

Esimerkiksi työehtosopimuslain eduskuntakäsittelyn aikaan (1923)

³³ Ks. Bruun 1979, 114—115.

³⁴ Siipi 1967b, 44—45. — Hänen esittämästään aikalaislainauksesta ei käy selville, kuka ja missä täsmällisessä yhteydessä tämän näkemyksen on esittänyt; Siipi esittää sen ”stählbergilaisten” näkemyksenä työlainsäädännön merkityksestä.

³⁵ Vp 1923 A, hall. esitys n:o 7.

³⁶ Kysymykseen näiden lakien sisältämän velvoituksen luonteesta palataan käsiteltäessä sosialidemokraattien suhtautumista työmarkkinasuhteiden sääntelyyn. Ks. jäljempänä s. 405—406.

olivatkin itse asiassa jo suuresti karisseet ne toiveet, jotka olivat siivittäneet sosiaaliliberaalista uudistusmielisyyttä kansalaissodan jälkeen ja joiden varassa työlakiesityksiä oli aikaisempien hankkeiden pohjalta ryhdytty valmistelemaan. Vaikkeivät sosiaaliliberaalit uudistajat suinkaan varauksetta hyväksyneet työnantajien argumentteja, johdonmukaista oli, että heille ammattiyhdistysliikkeen ”vallanneet” kommunistit näyttäytyivät heidän edustamansa yhteiskuntapolitiikan pohjan ensisijaisina murentajina.³⁷

Vuoden 1922 tienoille on ajoitettavissa poliittinen käänne, jota voidaan pitää varsinaisen ”keskustapolitiikan ajan” päättymisenä, olkoonkin että monet tuolloin valmistellut reformit tulivat laeiksi vasta myöhemmin. Ei ollut kysymys poliittisen hallitsemisen ja yhteiskuntapolitiikan uusista piirteistä, vaan pikemminkin siitä, että toiset puolet astuivat etualalle. Sosialidemokratian ”positiivisesta” parlamentaarisesta integroinnista painopiste siirtyi kommunismin repressiiviseen tukahduttamiseen ja siten sosialidemokratian ”negatiiviseen” integrointiin, työväenliikkeen toiminnan rajojen osoittamiseen. Ja työtä koskevien ristiriitojen kollektiivisen sääntelyn ajatus jäi sellaisen yhteiskuntapolitiittisen ajattelun varjoon, joka pyrki kielämään ja eristämään nuo ristiriidat.

6.1.3. Porvarillisen politiikan yhtenäistyminen ja rikkinäistyminen

Poliittisen järjestelmän julkisuusspinnalla näkyi vuoden 1922 aikoihin useita poliittisen suhdanteen käänteen merkkejä: vuoden 1922 heinäkuun eduskuntavaalien tulokset, porvarillisten puolueiden sisäiset muutokset sekä hallituksen poliittisessa tukeutumisessa tapahtuneet muutokset.

Syksyn 1922 hallitusneuvotteluissa oli vakavasti esillä maalaisliiton ja kokoomuksen hallitusyhteistyö. Vaikka joulukuussa 1922 muodostettu Kyösti Kallion (I) hallitus jäikin lähinnä asutuslainsäädäntöä ja virkamiespalkkausta koskeneiden kiistojen vuoksi keskustapuolueiden hallitukseksi, se poikkesi luonteeltaan aikaisemmista. Ensinnäkin maalaisliitto, kutistuneen edistyspuolueen sijasta, siirtyi nyt keskustan hallitusyhteistyön johtoon. Toiseksi hallitus nojautui selvästi porvarilliseen rintamaan. Kahden työväenpuolueen muodostama vasemmisto oli sitä vastaan oppositiossa.³⁸

Suhteessa kommunismiin porvarillinen keskusta ei alun alkaen-

³⁷ Vrt. Vettenranta 1982, 103—108.

³⁸ Jääskeläinen 1977a, 352—353.

kaan edustanut periaatteellisesti myönteisempää kantaa kuin oikeisto. Silti elokuussa 1923 toimeenpantu ”Kallion leikkaus”, sosialistisen työväenpuolueen noin 200 aktiivijäsenen, joukossa eduskuntaryhmän, pidättäminen sekä puolueen toiminnan kieltäminen,³⁹ oli osoitus painopisteen muutoksesta keskustaporvariston suhteessa työväenliikkeeseen. Sosialidemokratian kannalta se voidaan ilmaista niin, että ei niinkään pyritty keskustaporvariston ja sosialidemokratian uudistuspoliittisen liittolaisuuden tietä ”siirtämään bolshevismin vastaista rintamaa vasemmalle”⁴⁰, vaan pikemmin oikeiston vaatimuksia myötäillen aktivoidun antikommunismien tietä sosialidemokratteja painostettiin syventämään rajaa vasemmalle.

Kuten Mauno Jääskeläinen on valtioneuvoston historiassa huomauttanut, ”Kallion hallitus merkitsi siihen asti harjoitetun keskustapolitiikan joutsenlaulua”.⁴¹ Vuoden 1924 eduskuntavaalien jälkeen aikaansaatu maalaisliiton ja kokoomuksen hallitusyhteistyö, Lauri Ingmanin hallituksen muodostaminen, kuvasti jo aikaisemmin hahmottuneita poliittisia asetelmia.

Keskustapolitiikan päättyminen — vastaavasti kuin lapuanliikkeen synty — on tavallisimmin selitetty reaktioksi kommunistien esiintymiselle, joka yhtenäisti porvaristoa.⁴² Eittämättä varsinkin kommunistien astuminen Suomen eduskuntaan vuonna 1922 herätti porvarillisella taholla suuttumusta. Porvarillisen politiikan yhtenäistymisen selittäminen vallankumouksellisen työväenliikkeen kasvaneella uhall voidaan kuitenkin kyseenalaistaa. Eikö tuo uhka ollut paljon välitömpä vuosina 1919—1920, jolloin maailmansotaa seurannut vallankumouksellinen vaihe oli Euroopassa huipussaan, jolloin taloudellinen kriisivaihe oli Suomessakin vasta päättyvässä, jolloin työväenliike nousi nopeasti radikaaliksi ja aktionistiseksi joukkoliikkeeksi ja jolloin kommunistien vaikutusvalta työväenjärjestöissä oli nopeasti kasvamassa?

Perustellumpaa on tulkita 1920-luvun alkua seurannut poliittinen käänne osoitukseksi poliittisen hallitsemistavan sisäisten ja ulkoisten ehtojen vakiintumisesta.

Keskustaporvaristoa oli yhdistänyt parlamentaarisen tasavallan taivote ja saavutus. Tämän pääuhkana oli ollut vallankumouksen ja

³⁹ SSTP:n lakkauttamiseen johtaneesta poliittisesta ja juridisesta prosessista ks. Mäkelä 1980. — ”Kallion leikkaus” -nimitystä tästä tapahtumasta käyttää SKP:n historiakirjallisuudessa esim. Aikiä 1958. Sikäli nimitystä ei voi pitää aivan osuvana, että pääministeri Kallio itse epäili nimenomaan SSTP:n kansanedustajien pidättämisen tarkoituksenmukaisuutta. Mäkelä 1980, 139—140.

⁴⁰ Linaus Heikki Ritavuoren puheesta edistyspuolueen puoluekokouksessa keväällä 1920, Vettenrannan (1982, 75) mukaan.

⁴¹ Jääskeläinen 1977a, 359.

⁴² Ks. esim. Jutikkala 1964, 32; Soikkanen 1975, 418.

vastavallankumouksen avoin konfliktitilanne, joka ei Suomen osalta-kaan päättynyt kevään 1918 ratkaisuun. Sen jatkona oli oikeiston monarkiasuunnitelma sekä Suomen liityntä vallankumouksen ja vastavallankumouksen kansainvälistyneeseen konfliktiin Suomen ja Neuvosto-Venäjän ristiriidan kautta. Tuon ristiriidan varaan laski parlamentaarista tasavaltaa vastustanut oikeistolaisuus.⁴³ Vallankumouksen ja vastavallankumouksen avoin konfliktivaihe päättyi toisaalta vallankumouksen pysähtymiseen Euroopassa, toisaalta neuvostovallan tosin laajalti väliaikaiseksi arvioituun vakiintumiseen Venäjällä. Vasta sitten valtion poliittinen muoto saattoi Suomessa vakiintua. Tässä mielessä Tarton rauha lokakuussa 1920 päätti vaiheen, joka oli alkanut vuonna 1917 vallankumouksen ja vastavallankumouksen asetelman muodostuessa. Silti Suomen poliittista hallitsemistapaa ehdollisti edelleen vallankumouksen ja vastavallankumouksen ristiriidan kansainvälinen — jos kohta stabilisoitunutkin — ratkaisemattomuus. Tämä ratkaisemattomuus näkyi toisaalta Kommunistisen internationaalin luonteessa ”proletaarisena maailmanpuolueena”, toisaalta fasismin alkavassa nousussa Euroopassa, ja se tiivistyi erityisesti Weimarin Saksan poliittisessa ja taloudellisessa epävakaisuudessa.

Maailmansotaan liittyneen taloudellisen kriisin nopea selviäminen Suomessa todennäköisesti näivetti joukkopohjaa parlamentaarista demokratiaa aktiivisesti vastustavilta poliittisilta virtauksilta. Ne kanavoivat aktiivisuutensa ennen muuta valkoisen yhtenäisyyden ideologiseen vahvistamiseen.⁴⁴ Poliittisen julkisuuden oikeistolaistuminen ja konspiratiivisen oikeistoradikalismin heikentyminen⁴⁵ liittyivät yhteen.

Samalla kun kapitalismin nopea ja suhteellisen häiriötön laajentuminen vahvisti parlamentaarisen tasavallan legitimaatiota, se toisaalta vaikutti oikeistolaisen yhteiskuntapoliittisen konseption hyväksi. Se muun muassa kätki ne pääomapiirien, maanviljelijöiden ja keski-kerrostumien intressiristiriidat, jotka olivat liittyneet pula- ja inflaatiokaudella rakennettuun säännöstelytalouteen ja sen purkamiseen⁴⁶. Pääomapiireistä lähtenyt vaatimus ”normaaleihin oloihin” palaamisesta saattoi saada yhä laajempaa vastakaikua. Ja ylipäätään liberalistinen usko talouden ”luonnolliseen kehitykseen” ja vapaaseen yk-

⁴³ Ahti 1984a, luku IV.

⁴⁴ Tämän tehtävän asetti itselleen erityisesti Suomen Suojelusliitto, joka astui julkisuuteen tammikuun lopussa 1923 — samaan aikaan kun työväenpuolueet olivat lyhytaikaiseksi jääneessä yhteisrintamassa amnestian puolesta ja viljatulleja vastaan. Mäkelä 1980, 60—70. Ks. myös jäljempänä s. 295—298.

⁴⁵ Vrt. Ahti 1982, 180—181.

⁴⁶ Vrt. Suomen työväenliikkeen historia 1976, 129—132; Rantatupa 1979, 232—233; Stjernschantz 1946, 10—12; Vennola 1924, 98—100; Suomen Sosialidemokraatti 11.3.1921 ”Säännöstelyjärjestelmä kaadettu”.

sityisintressien toteuttamiseen yhteisen hyvän tuojana alkoi sivuuttaa uskoa sosiaaliseen lainsäädäntöön yhteisedun takeena.⁴⁷

Mutta paradoksaalisesti tästä porvarillisten yhteiskuntakonseption yhdenmukaistumisesta seurasi, että porvarillisten puolueiden keskinäisiä suhteita tulivat entistä enemmän määräämään niiden edustamien ryhmien välittömät intressiristiriidat — huolimatta siitä että näiden merkittävyys oli tosiasiallisesti vähentynyt. Porvarillinen politiikka oli 1920-luvun alun jälkeen entistä huonommin luokiteltavissa kokonaisyhteiskunnallisten strategioiden perusteella. Kuvaavaa on, että 1920-luvun hankalimpiin sisäpolitiikan kysymyksiin kuuluivat tullit, virkamiesten palkat sekä kielikysymys, joista missään porvarillisten puolueiden ristiriidat eivät noudattaneet oikeiston ja keskustan jakoa.⁴⁸

Tuloksena oli senkaltainen poliittinen rikkiinäisyys, jonka syyksi erityisesti ”keskissädyn” oli helppo nähdä ”itsekkäät etupyyteet”, ”oman voiton tavoittelu” kokonaisuuden edun ja siten valtion todellisen edun kustannuksella.⁴⁹ Parlamentaarisena tasavallan legitimäation kannalta tärkeän ryhmän, valtion virkamiesten, oli osaltaan luontevaa ideologisoida tällä tavoin kokemuksensa etujensa polkemisesta. Virkamieskunnan ylimpien kerroksien palkat eivät kohonneet 1920-luvulla lähellekään sitä reaalitasoa, jolta maailmansodan aikainen inflaatio oli ne pudottanut,⁵⁰ siitä maalaisliiton ja työväenpuolueiden muodostama eduskunnan enemmistö piti huolen.

Puoluepyyteiden arvostelu käytännöllistyi antikomunismissa. Mutta jälleen yksi 1920-luvun poliittisen kehityksen paradokseista oli, että tapa, jolla sosialidemokratia mukautui parlamentaariseen järjestelmään, antoi pontta porvarillisille syytöksille poliittisen elämän rappiosta. Mitä yhdenmukaisemmaksi porvarillinen yhteiskuntapoliittinen konseptio muodostui, sitä enemmän sosialidemokraatit joutuivat parlamentaarisessa toiminnassaan turvautumaan reformipo-

⁴⁷ Vrt. Kalela 1972, 19—22.

⁴⁸ Virkapalkkakysymyksen yhteydessä maalaisliitto joutui ristiriitaan muiden porvarillisten puolueiden kanssa ja oli lähellä vasemmistoa, joskin siltä puuttui työväenpuolueiden myötämieli pienipalkkaisten palvelusmiesten asialle. Tullikysymyksissä taas, nimenomaan viljatulleista päätettäessä, porvarillisista puolueista maalaisliiton kanta törmäsi jyrkimmin vasemmistoa vastaan, kun taas edistyspuolue kuluttajaintresseistä käsin jossain määrin lähentyi sosialidemokraatteja. Ja kielikysymys tietenkin jatkoi suomenkielisiä porvarillisia puolueita ja ruotsalaisia, mikä taas lähensi viimeksi mainittuja ja sosialidemokraatteja. Ks. esim. Jääskeläinen 1973, 142—146, 160—162, 186—187.

⁴⁹ Kuvaavaa on, että keskustapolitiikan johtomiehiin kuulunut J. H. Vennola piti edellä mainitussa, vuonna 1924 julkaisemassaan kirjassa aiheellisena laajasti torjua tällaisia, ”kansanvaltaiseen valtioelämään” kohdistettuja syytöksiä, samalla kun hän korosti ”itsekkäiden etupyyteiden” kansanvallalle aiheuttamaa uhkaa. Vennola 1924, erityisesti 140—157, 184—235.

⁵⁰ Ks. Luoma I 1962, 60—61.

litiikan kannalta toissijaisiin porvarillisten puolueiden ristiriitoihin. Niiden vaikutusta hallituspolitiikan epävakauteen he tulivat siten voimistaneeksi. Niinpä poliittisen rappion selvimpiä osoituksia suomenkielisille ja -mielisille porvareille oli sosialidemokraattien ja ruotsalaisten lähentyminen, joka oli nähtävissä etenkin Tannerin hallituksen (1926—1927) yhteydessä⁵¹.

Oikeistolaiselle arvostelulle ”valtiollisen elämän epävakavuudesta”⁵² kehittyi maaperää, mutta tässä arvostelussa olivat ennen 1920-luvun loppua julkisuudessa päällimmäisinä parlamentaariselle tasavallalle lojaalit äänenpainot. Niitä edusti esimerkiksi Kansallis-Osake-Pankin pääjohtaja J. K. Paasikivi. Hän esitti vuonna 1925 julkaisemassaan kirjasssa poliittisen epävakaisuuden korjauskeinoksi sitä, että eduskunta antaisi hallitukselle mahdollisuuden ”tehokkaasti ja voimakkaasti pitää asioiden johto käsissään”. Tämän aikaansaamiseksi kuitenkin riittäisi poliittisten traditioiden vakiinnuttaminen.⁵³

6.1.4. Kaksi työtätekevää kansaa

Vuoden 1922 tienoon poliittiseen käänteeseen kuului, että sosiaaliliberaalinen ajatus palkkatyösuhteen kollektiivisten ristiriitojen sääntelystä näiden ristiriitojen subjekteihin tukeutuen jäi ”yhteiskuntarauhan palauttamisen” konseptioissa taka-alalle. Vuoden 1918 jälkeinen yhteiskuntapolitiikan pääsuunta, yhteiskuntarauhan rakentaminen itsenäisen talonpojan oman työn varaan, tuli entistä hallitsevammaksi.

Torpparivapautuksen säätäminen ”tynkäeduskunnassa” heti syksyllä 1918 osoitti maatalouden sosiaalisten suhteiden keskeisyyttä kansalaissodan jälkeisessä yhteiskuntapolitiikassa. Siitä, että maataloustuotannon kannalta funktionaalisuutensa menettänyt torpparijärjestelmä oli välttämätöntä purkaa, olivat porvarilliset poliitikot vakuuttuneet vuosina 1917—1918⁵⁴. Ja kansalaissodan jälkeen tämä yksityiseen omistusoikeuteen puuttunut uudistus voitiin toteuttaa ilman, että minkäänlainen joukkoliike olisi uhannut kääntää reformin yksityistä omistusoikeutta ja sen ideologisia perusteita vastaan. Torpparivapautus oli nyt toteutettavissa ylhäältä päin, yhteiskunnan integraatiota vahvistavana toimenpiteenä, sen yhteiskuntakäsityksen pohjalta, jonka Paasikivi esitti senaattinsa ohjelmapuheessa kesäkuussa 1918: ”Kokemus on jälleen osoittanut todeksi sen, mitä historia kaikkialla jo ennen on todistanut, nimittäin, että valtion lujin perus-

⁵¹ Tällaisesta kirjoittelusta sanomalehdistössä ks. Varjonen 1959, 118—130. Ks. myös Klinge 1972, 128—129.

⁵² Paasikivi 1925, 5.

⁵³ Sama, erityisesti 56—57.

⁵⁴ Vrt. Rasila 1970, 340—352.

tus on maata omistavassa kansanluokassa.”⁵⁵

”Maata omistavan kansanluokan” lisäämiseen tähdänneen yhteiskuntapolitiikan hyväksyi ja perusteli koko suomalais-kansallinen porvarillinen ideologia. Säädettyäessä tilattoman väestön asuttamisen lainsäädäntöä joutuivat uudistuksia etunenässä ajanut maalaisliitto ja omistusoikeuden pyhyttä varjellut oikeisto tosin keskenään risti-riitaan, mutta suuntaa tämä ei koskenut.⁵⁶ 1920- ja 1930-lukujen ”suomalaisuusideologiassa”, jota maalaisliitto pelkistetyimpänä edusti, kansa oli talonpoikainen kansa. Tuo kansakuva rajasi ulkopuolelle kaupungin ja teollisuuden.⁵⁷ Samalla kuitenkin talonpoikaista kansaa vahvistettiin juuri urbaanien ristiriitojen, palkkatyösuhteen kollektiivisten ristiriitojen, muodostamaa uhkaa vastaan.

Edellä mainittu Paasikiven ohjelmapuhe viittaa siihen, ettei torpparikysymyksen ratkaisun nopeus kansalaissodan jälkeen ollut yksinomaan osoitus siitä, että kansalaissota olisi koettu, kuten Silvo *Hietanen* päätelee, ”hyvin leimallisesti Etelä-Suomen maalaisköyhäläis-
tön vallankumouksellisena liikehdintänä”⁵⁸. Olihan kevät 1918 toiselta puolen tuottanut kokemuksen omistavasta talonpoikaistosta ”valtion lujimpana perustana”. Nostamalla torpparit ja tilattomat teollisuusproletariaatin vaikutusvallasta talonpoikaiseen kansaan tuo perusta vahvistuisi ja teollinen luokkaristiriita tulisi eristetyksi ja sen uhka vähennetyksi.

Talonpoikainen kansa yhteiskunnan perustana sisälsi *Gemeinschaft*-tyyppisen solidaarisuuden ajatuksen, jota yhdeltä osin edusti heimoaate.⁵⁹ Ja kun isänmaahan kiinnityttiin maan kautta, paikallisuus sai keskeisen merkityksen. Maaseudun paikallinen yhteisöllisyys yleistettiin kansakunnalliseksi, samalla kun kansakunnan integraatio pyrittiin toteuttamaan maaseudun yhteisöllisyyden ja sen organisoitumismuotojen, kunnan⁶⁰, seurakunnan, suojeluskunnan, osuuskunnan, pohjalle. Työn alistukseen liittynyttä kollektiivista kokemus- ja intressiperustaa hajotettiin, ja tätä kollektiivisuutta vastaan, sitä korvaamaan, asetettiin senkaltainen yhteisöllisyys, joka sai ilmauksensa pienviljelijän, kansakoulunopettajan ja apteekkarin yhteenkuuluvuudessa suojeluskunnan harjoituksissa.⁶¹ Suojeluskuntata-

⁵⁵ Sitaatti sama, 347. — Vrt. Johansson 1977, 43—47, joka kritisoi Kalelaa (1974) torpparivapauksen poliittisen ulottuvuuden sivuuttamisesta.

⁵⁶ Ristiriitoja ”Lex Kallion” sekä puutavarayhtiöiden maanomistukseen kajooneen ”Lex Pulkisen” (1925) yhteydessä on kuvannut esim. Virkkunen 1954, 151—167.

⁵⁷ Ks. Klinge 1972, 173—174.

⁵⁸ Hietanen 1982, 20.

⁵⁹ Vrt. Nygård 1978.

⁶⁰ Vrt. Soikkanen 1966, 609.

⁶¹ Jutikkala (1977, 195), joka esittää suojeluskuntalaitoksen suomalaisen demokration ilmentymänä ja toteuttajana, tulee nostaneeksi esiin vuoden 1918 jälkeisen valtion tärkeän peruspiirteen ja samalla osoittaneeksi tuon peruspiirteen ideologisen jatkuvuuden nykypäivään ja historiankirjoitukseen.

lo ja työväentalo esineellistivät kahdenlaisen yhteisöllisen kollektiivisuuden ristiriitaa ja tuon ristiriidan kantamaa vuoden 1918 perintöä.

Agraaristen arvojen ja *Gemeinschaft*-solidaarisuuden esiintuomisen ei ensimmäisen maailmansodan jälkeen ollut mikään suomalainen erityispiirre. Merkittävää Suomessa kuitenkin näyttää olleen nimenomaan itäisen Keski-Euroopan yhteiskuntiin verrattuna se, että täällä ”agraarisella” yhteiskuntapolitiikalla ja ideologialla oli kiinteä yhteys kapitalistisen kehityksen edellytysten ja perustelujen luomiseen.⁶² Tällä yhteydellä oli monentasoisia reaalisia välityksiä. Torpparivapautus merkitsi markkinatuottajaintressin vapauttamista. Maareformit ja ylipäättään maatalouden markkinatuotannon edistäminen laajensivat kotimarkkinateollisuuden markkinoita. Ja tärkeä oli se toki ristiriitainen intressiyhteys, jonka talonpoikainen metsänomistus sekä pienviljelijäin sivuansiontarve loivat maalaisväestön ja johdettavan teollisuudenalan, puunjalostusteollisuuden, välille.⁶³

Eritoten maalaisliiton ideologiassa urbaanien ristiriitojen vastustaminen agraarisin, esi- tai antikapitalistisinkin arvoin liittyi yhteen ”kapitalismin hengen” kanssa⁶⁴ — ideologian sisäisessä tarkastelussa paljolti ”protestanttisen etiikan”⁶⁵ välityksellä. Maalaisliitosta tuli sen yhteiskuntapolitiittisen konseptin keskeinen kantaja, joka oli ominainen vuoden 1918 jälkeiselle ”yhteiskuntarauhan palauttamisen” päälinjalle. Ja voidaan Jussi Turtolan tavoin teesinomaisesti esittää, että maalaisliiton keskeinen asema myös toisen maailmansodan jälkeisessä poliittisessa järjestelmässä välitti vuoden 1918 suuntaaman yhteiskuntapolitiikan jatkuvuutta.⁶⁶

Maalaisliitto nousi pääasiassa Pohjanmaan ja Karjalan pienviljelijäin liikkeestä talonpoikaisväestön poliittiseksi edustajaksi, olkoonkin ettei kannatusalueen maantieteellinen laajennus, tunkeutuminen eteläiseen Suomeen, ollut kovin raju. Puolueen nousu on yhtä kaikki perusteltua nähdä tuloksena siitä, että maata omistavan maatalousväestön poliittinen organisoituminen itsenäistyi. Maalaisliiton kasvussa kansalaissodan jälkeisenä vuosikymmenenä ei ehkä vielä ol-

⁶² Vrt. Alapuro 1973, erityisesti 22—23, 175—178.

⁶³ Vrt. Alapuro, State; Kalela 1974; Hietanen 1982, 18—19.

⁶⁴ Osittain kyse oli 1920-luvun maalaisliiton kahdesta juonteesta, alkiolaisesta maa-hengestä (esim. Alkio 1926, 24) ja maataloustuottajien intressien edustamisesta. Vrt. Mylly 1978, 51—54. — Kuvaavaa kuitenkin on se, mitä Takala Alkion yhteiskunnallista ajattelua käsittelevässä tutkimuksessaan (1980, 139) sanoo Alkion tavasta perustella osuustoimintaa vanhan kylähengen avulla. Takala huomauttaa Alkion olleen kykenemätön näkemään uuden, markkinatuotantoon liittyvän osuustoiminnan ja vanhan maatalousyhteisön yhteistoimintamuotojen eroa. Mutta mielenkiintoista onkin juuri se, että uutta osuustoimintaa voitiin perustella esikapitalisten yhteistoimintamuotojen avulla.

⁶⁵ Vrt. Weberin (1980) kuuluisa esitys kapitalismin hengen ja protestanttisen etiikan yhteydestä.

⁶⁶ Turtola 1977.

lut luonteenomaisinta itsenäistyneen torpparin muuttuminen sosiaalidemokraatista maalaisliittolaiseksi, vaan ennestään porvarillisen, sanokaamme vanhasuomalaisen isännän siirtyminen maalaisliittoon.⁶⁷ Kuitenkin agraarireformella varmaan oli merkitystä maalaisliiton laajenemiselle 1920-luvulla, sillä ne loivat edellytyksiä maata omistavan maatalousväestön autonomiselle poliittiselle ryhmittymiselle. Venäjän-kysymyksen keskeisyys mutta myös maaseudun ja kaupungin luokkaristiriitojen ajallinen ja asiallinen yhteys oli todennäköisesti ennen vuotta 1918 ehkäissyt porvarillisen politiikan tällaista jakautumista ja rajoittanut maalaisliiton nousua. Vuoden 1918 jälkeen sen sijaan Venäjän-kysymyksen ratkaisu sekä maaseudun sosiaalisten ristiriitojen lieveneminen yhdistyneenä markkinatuotannon laajenemiseen aiheutti sen, että omistavan maatalousväestön poliittisen mobilisaation keskipisteeksi siirtyi sen välitön tuottajaintressi. Samalla kun tämä loi edellytyksiä maalaisliiton laajentumiselle, markkinatuottajaintressien edustaminen muutti maalaisliiton politiikkaa ja ideologiaa⁶⁸.

Maalaisliiton ideologiaa voi pitää paradoksaalisena kahdessa mielessä. Se oli sitä suhteessa kapitalismiin, niin kuin edellä on viitattu, ja suhteessa valtioon. Pohtimatta tässä esimerkiksi populismiteorioiden soveltuvuutta⁶⁹ voidaan sanoa, että maalaisliiton ideologiassa kietoutuivat yhteen valtiolta suojautumisen ajatus ja vahvan valtion vaatimus. Ja anti- tai esikapitalismi ja kapitalismin henki sekä valtiolta suojautuminen ja vahvan valtion ajatus menivät ristikkäin.

Valtiolta suojautuminen liittyi ensinnäkin esikapitalistiseen ajatukseen vapaiden talonpoikien omasta työstä ja yhteisöllisestä itsehallinnosta. Tähän ajatukseen sisältyi myös, että kansan oikeus edustautua valtiossa oli tarpeen, jotta kansa voisi suojautua valtiokoneistoa ja sen herrojen mielivaltaa vastaan. Näkemyksestä voi löytää lukuisia osoituksia katsomalla eduskuntakeskusteluja ns. virkamieskysymyksistä. Valtiolta suojautumisessa oli kuitenkin toiseksi myös ”kapitalismin henkeen” liittyvä puolensa, vaatimus siitä, että oli suojattava talonpoikien vapaan, yksityisomistukseen perustuvan yrittämisen oikeus, turvattava heidän markkinatuottajaintressinsä.

Vahvan valtion vaatimuksessa puolestaan oli kyse ensiksikin siitä,

⁶⁷ Maalaisliiton kasvusta muiden porvarillisten puolueiden kustannuksella ks. Santonen 1971, 257–259. Vrt. myös Mylly 1978, 41–42.

⁶⁸ Blomstedtin (1969, 433) mukaan vuonna 1922 ”Santeri Alkio ja hänen ’terveeseen talonpoikaisuuteen’ luottava ideologiansa väistyi syrjään, tilalle astuivat ensi sijassa maatalouden etua silmämääränään pitävät luokkapoliitikot”. — Maalaisliiton oikeistosiiven tukeutumisesta uusien kannatusalueiden, lähinnä Lounais-Suomen — ja samalla suhteellisen vauraan talonpoikaiston — edustajiin ks. Santonen 1971, 258–259; Rantala 1970, 47. Vrt. myös Mylly 1978, 51–54.

⁶⁹ Vrt. Takala 1980, 124–134.

että maalaisliiton ideologiaan kuului esivallan kunnioittaminen. Tämän ”esikapitalistisen” aspektin lisäksi asialla oli jälleen myös ”kapitalistinen” puolensa. Maalaisliitto ajoi valtion aktiivista toimintaa maatalouden tukemiseksi. Tärkeä sija oli elintarviketulleilla. Vaatimusta korkeista tulleista ideologisoiti — eikä suinkaan vain maalaisliitossa vaan yleisemmin suomalais-kansallisessa porvarillisessa yhteiskunta-ajattelussa — omavaraisuuspyrkimys. Maailmansodan aikaisen ja jälkeisen pulan kokemus antoi sille konkreettista perustelua. Viljatuotteiden kohdistuminen myös Neuvosto-Venäjältä tapahtunutta viljantuotannon vastaan vahvisti kysymyksen ideologista latausta. Omavaraisuusideologia sisälsi vahvan kansallisvaltiollisuuden ajatuksen. Se perusteli maatalouden markkinatuotannon ja kotimarkkinateollisuuden edistämistä ynnä tulliveroista suuresti riippuvaisen valtiontalouden hoitoa, mutta samalla talonpojan oman työn ja yhteisöllisen itsehallinnon aatteita sitä kautta yleistyi kansallisvaltion ideologiaksi.⁷⁰

”Valtiollinen kansanvalta”, kansan oikeus edustautua valtiossa, kuului keskeisesti maalaisliiton ideologiaan. Sen oikeuden se tunnusti myös työväestölle — lukuun ottamatta niitä, jotka laillista yhteiskuntajärjestystä vastustamalla sulki itsensä tämän yhteiskuntakonseption edellyttämän ”kansan” ulkopuolelle. Mutta sellaisen työläisten kollektiivisuuden, joka liittyi palkkatyösuhteen ristiriitaan, maalaisliittolainen ideologia torjui. Työ oli siinä itsenäisen talonpojan omaa työtä. Yksilöllinen työnhalu ja isänmaa liittyivät maalaisliittolaisessa yhteiskuntanäkemyksessä ja nimenomaan sen ytimessä, itsenäisessä talonpojassa, yhteen. Palkkatyöläisten kollektiivinen toiminta työmarkkinasuhteissa näyttäytyi ainakin potentiaalisesti epäterveenä, lakko suorastaan yhteiskunnanvastaisena. Maalaisliiton radikaalissa juonteessa oli mahdollista ajattelu, joka antoi lakoillekin oikeutusta sitä kautta, että epäterveys ja yhteiskunnanvastaisuus nähtiin itse niissä urbaaneissa luokkaristiriidoissa, joista lakot johtuivat⁷¹. Silti

⁷⁰ ”Henkisestä ja aineellisesta omavaraisuudesta” suomalais-kansallisen ideologian osana ks. Klinge 1972, 173. Vrt. Kalela 1972, 21. — Sosialidemokraattisen puolueen valistustyössä vuonna 1927 käyttöön otetun varjokuvasarjan ”Tulliverot vähäväkisen kansan rasituksena” käsikirjoitus kuvasi omavaraisuusideologiaa: ”Meidän porvaristossamme herännyt melkein uskonnollinen harrastus omavaraistalouteen pyrkimiseen. On haluttu tehdä Suomesta maa, joka tulisi omillaan toimeen ja olisi riippumaton ulkovoimista; ja tällöin kuvittelevat porvarilliset piirimme ennenkaikkea mahdollista sotaa ja sen aiheuttamia vaaroja.” SDP:n kirjenvaihto 1927 XIV ”Valistustyö” (TA). — Omavaraistalouden ideologisista ulottuvuuksista ks. myös Sarakontu 1962, 127—128.

⁷¹ Mainittakoon, että vuonna 1926 Kemi-yhtiön alueella käydyin saha- ja satamatyöläisten lakon yhteydessä maalaisliittolaisen Pohjolan Sanomien päätoimittaja Uuno Hannula, sittemmin tunnettu lapuanliikkeen vastustaja, arvosteli jyrkästi lastauttajatyönantajien asennoitumista. Tuominen 1958, 271—272. — Taustatekijänä ilmeisesti vaikutti maalaisliiton nojautuminen Pohjois-Suomessa pienviljelijä-tömiehiin sekä sen kilpailutilanne alueen vahvasti kommunistijohtoisen työväenliikkeen kanssa.

voidaan sanoa, että maalaisliitto kantoi ideologiaa, joka yhteiskunnallisesti legitimoii lakonrikkuruutta.⁷²

Huomattava osa maalaisliiton joukkoperustasta oli palkkatyöllä si-
vuansioita hankkivia pienviljelijöitä. Tämä palkkatyösuhte ei kuiten-
kaan näytä saaneen maalaisliiton yhteiskuntapolitiikassa 1920-luvulla
käytännön toimintaa ohjaavaa merkitystä. Työsuhdetta koskevissa
sosiaalipoliittisissa kysymyksissä tuntuu tulleen vaikuttavaksi pikem-
minkin vauraampien maanviljelijöiden työnantaja-asema, josta käsin
maalaisliitto esimerkiksi vastusti vuonna 1925 säädettyä uutta tapa-
turmavakuutuslakia⁷³.

Kaksikymmenluvun politiikassa vaikutti kyllä koko ajan pääasiassa
edistyspuolueeseen kanavoituneena sellainen sosiaaliliberaalinen uu-
distusmielisyys, jolle palkkatyösuhteen ristiriidat olivat sosiaalipoliti-
ikan etumainen kysymys. Esimerkiksi Helsingin Sanomissa ja varsin-
kin Turun Sanomissa kirjoitettiin 1920-luvun jälkipuoliskon suurten
työtaistelujen yhteydessä työehtosopimusjärjestelmän puolesta⁷⁴. La-
puanliikkeen huippuvaiheessa kesällä 1930 Helsingin Sanomissa puo-
lustettiin työväestön oikeutta omaehtoiseen ammattiyhdistystoimin-
taan.⁷⁵ Tätä palkkatyösuhteen kollektiivisen ristiriidan tunnustavaa,
ristiriitojen sääntelyyn pyrkivää politiikkaa edustivat ennen kaikkea
ne sosiaalipoliitikko-virkamiehet, jotka vastasivat 1920-luvun alun so-
siaalisen lainsäädännön sisällöstä. Toimintansa perustelut he hankki-
vat kansainvälisistä yhteyksistään. Tärkeimmän yhteyden muodosti
osanotto Kansainvälisen työjärjestön (per. 1919) toimintaan.⁷⁶

⁷² Maalaisliiton aloitteellisuudesta vuonna 1930 säädetyn ns. työrauhalain yhteydessä
ks. jäljempänä s. 254—255.

⁷³ Ks. Vp 1925 P, 819—855, 1009—1060 (erityisesti E. Hahl, ml.); Jääskeläinen 1973,
180—181; sekä sosialidemokraattien arviona sos. dem. eduskuntaryhmän toim. kert.
1922—1925, 41.

⁷⁴ Helsingin Sanomat 4.10.1927 ”Miten tilanne on turmeltu”; Turun Sanomat
18.6.1928 ”Periaate, jonka kieltäminen on maallamme häpeäksi”. — Viimeksi mai-
nitti, satamalakon alussa julkaistu artikkeli on erityisen merkillepantava. Arvostelu
suuntautui yksiselitteisesti työnantajien asennoitumiseen. Työehtosopimusten vas-
tustamisen katsottiin tuovan Suomelle kansainvälistä häpeää ja herättävän kummas-
tusta myös Länsi-Euroopan työnantajissa. ”Meidän maallamme ei totisesti ole va-
raa, vaikka arvopaperiemme noteeraukset Amerikassa ovatkin parantuneet, joutua
tässä suhteessa Italiaakin huonompaan huutoon.” Eikä työnantajien yleinen argu-
mentti, ammattiyhdistysliikkeen kommunistisuus, tehonnut kirjoittajaan: ”Meidän
nähdäksemme taistelu työehtosopimuksia vastaan kommunismin vastustamisen var-
jolla lisää vain kommunistien vaikutusta.”

⁷⁵ Helsingin Sanomat 10.8.1930 ”Työrauhan turvaaminen ja ammatillinen liike”
”(Isänmaanystävä”). Ks. myös Palkkatyöläinen 16.8.1930.

⁷⁶ Esimerkiksi sosiaaliministeriön kansliapäällikön Niilo A. Mannion on mainittu
omistautuneen työlleen työkonferenssien edustajana siinä määrin, että ministeriön
rutiinityöt olivat jäädä hoitamatta. Työjärjestön perustamisvaiheessa sosiaaliministe-
rinä olleen Alkion tällaisesta mielipiteestä ks. Aulis J. Alanen 1976, 609; ”puna-
multahallituksen” sosiaaliministerin K.-A. Fagerholmin samansuuntaisesta arviosta
ks. Fagerholm 1977, 98. Vrt. Mannio 1924; Mannio 1967, 164—234.

Kansainvälisen työjärjestön sopimukset ja suositukset vaikuttivat Suomenkin sosiaaliseen lainsäädäntöön.⁷⁷ Sitä paitsi lakien valmisteluun ja toimeenpanoon liittyi jossain määrin työjärjestön kolmikan-taperiaatteen (hallitus—työnantajat—työntekijät) mukaisia menette-lytapoja. Eräässä Korkeimman oikeuden päätöksessä vuodelta 1924 Ammattijärjestö oli itse asiassa kriminalisoitu,⁷⁸ mutta sosiaaliminis-teriö pyysi järjestöltä lausuntoja, ja sen edustajia oli työaikalauta-kunnassa, vakuutusneuvostossa, ammattikasvatusneuvostossa ja työ-järjestön Suomen valtuuskunnassa, sen jälkeen kun Ammattijärjestö osaksi juuri toimintaoikeuksiaan puolustaakseen oli vuonna 1923 luo-punut kielteisestä kannastaan Geneven konferenssiin.⁷⁹

Ulkomaisilla esikuvilla oli erityisen suora vaikutus niihin 1920-luvun lopun hankkeisiin, jotka liittyivät ns. mondistiseen työrauha-liikkeeseen. Suomeen tätä Englannista vuoden 1926 yleislakon jäl-keen lähtenyttyä työrauhaliikettä koetti 1920-luvun lopulla tuoda lä-hinnä Niilo A. Mannio, sosiaaliministeriön kansliapäällikkö ja Oska-ri Mantereen hallituksen (1928—1929) sosiaaliministeri. Yhteiskun-nallista tilausta loivat suuret työtaistelut. ”Työrauhakysymyksen” ak-tualisoitumiseen palataan käsiteltäessä sosialidemokraattista ammatti-yhdistyskonseptiota. Joka tapauksessa nimenomaan työriitojen sovit-telun tehostamissuunnitelmat pohjautuivat kollektiivisten ristiriitojen pariteettiseen sääntelyyn. Tämän ajatuksen ohutta yhteyttä 1920- ja 1930-lukujen taitteen suomalaiseen todellisuuteen osoitti kuitenkin, että työrauhahanke sai käytännössä toisen, ”punaisen työmaaterro-rin” lopettamiseen tähdänneen sisällön.

Syksyn 1930 eduskuntavaalien jälkeen eduskunta hyväksyi ns. työ-rauhalain. Sillä annettiin lisäsuojaa työnantajan ja työntekijän suh-teen kahdenväliselle muodolle ja lakonmurtajien edustamalle yksilöl-liselle työnhallulle. Kuvaavaa on, että kokoomuslaisten kansanedusta-jien jo vuonna 1928 tekemän, ns. valkoisten työläisten suojelua tar-koittaneen aloitteen⁸⁰ ohella oli viisitoista maalaisliittolaista kansan-edustajaa helmikuussa 1930 tehnyt toivomusaloitteen työnvapauden — käytännössä etenkin rikkuruuden — turvaamisesta⁸¹. Lapuan toi-

⁷⁷ Tapio Voionmaa 1926, passim; Jääskeläinen 1973, 178.

⁷⁸ Ks. SAJ:n toimintakertomukset 1920-luvulta. Viranomaisten lausuntopyyntöjä ja SAJ:n antamien lausuntojen kopioita on Työväen Arkistossa olevassa laajassa SAJ:n kokoelmassa. — Ammattijärjestön suhtautumisesta työjärjestöön ks. jäljem-pänä s. 372—373.

⁷⁹ Ammattijärjestön puheenjohtajalle Matti Väisäselä langetetun kuritushuonetuomion perusteluissa sanottiin muun muassa, että Väisänen oli astunut sosialistisen työväenpuolueen palvelukseen ”sen tarkoitusperiä ajavan niin sanotun Suomen Ammattijärjestön palkattuna johtomiehenä”. Korkeimman oikeuden päätös n:o 1572/30.5.1924. SAJ F 11 (TA).

⁸⁰ Vp 1928 L lakial. n:o 16 (Lauri Ingman ym.).

⁸¹ Vp 1930 L II.4 toivomusal. n:o 2 (Albin Manner ym.).

sen kokouksen maaliskuussa 1930 perustamassa Suomen Lukko -järjestössä maalaisliittolaiset edustajat yhdessä teollisuusmiesten kanssa suuntasivat Juha *Siltalan* mukaan painopistettä ”työmaaterrorikysymykseen” — antiparlamentaarisen aktivismin sijasta.⁸² Kun lapuanliikkeen vaatima työrauhalaki oli eduskunnassa, yksikään porvarillinen edustaja ei lopulta asettunut sen voimaansaattamista vastaan.⁸³

”Työrauhan” toteutuminen 1930-luvun alussa ei kuitenkaan johtunut uusista laeista. Työrauhalaki ja siihen liittynyt rikoslain muutos pikemminkin ilmensivät sitä elävän elämän käännettä, jota STK:n toimintakertomus vuodelta 1931 osuvasti eritteli: ”Työrauhan säilymistä ovat edistäneet toiselta puolen elinkeinoelämässä vallitsevat huonot konjunktuurit ja ansiotyömahdollisuuksien vähentyminen sekä toiselta puolen ammattiyhdistysliikkeen heikkous ja isänmaallisten aatteiden valtaanpääsy kesällä ja syksyllä 1930.”⁸⁴

6.1.5. Valkoinen yhtenäisyys

”Vaikka lakko myöhemmän tutkimuksen valossa ensisijaisesti näkyi työmarkkinatapahtumana, jossa järjestöstrategiset harkinnat sanelivat alun ja lopun, se aikanaan miellettiin toisaalta ideologiseksi kamppailuksi Suomen ulkomaankaupan tukahduttamiseen tähtäävää kommunismia vastaan, toisaalta osaksi armotonta luokkataistelua, jossa ’Pihkalan rikkurikaarti’ turvasi porvarillista järjestelmää poliisin, sotaväen ja suojeluskuntien rinnalla.”

Lauri *Hyvämäen* luonnehdinnassa vuosien 1928—1929 satamalakosta⁸⁵ on tärkeätä, että se nostaa esiin 1920-luvun jälkipuoliskon työmarkkinaristiriitojen poliittisen, kokonaisuhteiskunnallisia valtasuhteita koskevan sisällön. Kehkeytyi todellisten joukkoliikkeiden

⁸² Siltala 1985, 66. — Mainittakoon, että edellä mainitun eduskunta-aloitteen ensimmäinen allekirjoittaja Albin Manner oli Suomen Lukon johtavia maalaisliittolaisia.

⁸³ Vp 1930 II A III, hall. esitys n:o 35, lakivaliok. mietintö n:o 5, edusk. vast. hall. esitykseen n:o 35; Vp 1930 II P, 1044—1045, 1063, 1091. — Eduskunta hyväksyi lain äänin 117—67. Koska sitä ehdottomasti vastustaneilla sosialidemokraateilla oli vain 66 paikkaa, asetui siis ainakin yksi porvarillinen edustaja tällöin heidän kannalleen. Sosialidemokraattien ehdotus lain lepäämään jättämisestä sai ensin suljetussa lippuäänestyksessä 72 ääntä eli lain voimaantulon estämiseen riittävän määrän, mutta ratkaisevassa avoimessa äänestyksessä sosialidemokraatit jäivät yksin. Ks. myös Jääskeläinen 1973, 408—409; Vanhala 1967, 132—140; Lantta 1980, 180—192. — Uusi Suomi (20.12.1930) selitti suljetun lippuäänestyksen tulosta eräiden porvarillisten edustajien teknisellä väärinkäsityksellä.

⁸⁴ Teollisuuslehti 4/1932 ”Suomen Työnantajain Keskusliitto. Ote Hallituksen vuosikertomuksesta vuodelta 1931”.

⁸⁵ Hyvämäki 1973, 14.

taistelu, jossa ideologisesti uusintui vuoden 1918 asetelma.⁸⁶

Se, mitä lakonmurtajajoukot olivat turvaamassa, oli jo yritystenkin kannalta jotain enemmän kuin niiden välittömät työnantajaintressit. Työnantajan ja työntekijän suhteen kahdenvälisyyden ylläpitäminen — sekä yksilöllistä kilpailua vahvistamalla että ”omasta työväestä” huolehtimalla — merkitsi vuoden 1918 jälkeen samanaikaisesti sekä palkkatyöläisien ressiien kollektiivisen ajamisen että vallankumouksellisen liikkeen vastustamista. Tätä puunjalostusteollisuuden suuryritysten viitoittamaa linjaa legitimoivat yhteiskuntapoliittinen konseptio, joka rakensi yhteiskuntarauhaa itsenäisen talonpojan oman työn ja yksilöllisen työnhalun varaan.

Kaksikymmenluvun puolivälin jälkeen ammattiyhdistysliike uhkasi työnantajan ja työntekijän kahdenvälisyyttä vakavammin kuin koskaan sitten vuoden 1917. Näin tehdessään ammattiyhdistysliike uhkasi kokonaista yhteiskuntarauhan ylläpitämisen strategiaa. Kommunistijohtoinen, mutta työehtosopimustavoitteessaan yhtenäistynyt ammattiyhdistysliike oli jo itsessään kaikkea sitä, mitä vastaan tuo yhteiskuntarauhan ylläpitämisen strategia suuntautui.

Huolimatta työehtosopimuskäytännön laajenemisesta ammattiyhdistysliike ei pystynyt tässä pyrkimyksessään ratkaisevaan läpimurtoon. Sen sijaan tärkeänä tuloksena palkkatyösuhteen ristiriitojen järjestymisestä oli talonpoikaisväestön ideologinen mobilisoituminen suhteessa näihin ristiriitoihin.

Oli konkreettisia intressiyhteyksiä liittämässä talonpoikaisväestöä teollisten elinkeinojen työmarkkinaristiriitaan. Metsänomistuksen välittämä maatalouspääoman ja teollisuuspääoman kytkentä ainakin muodostui 1920-luvun jälkipuoliskolla entistä vahvemmaksi. On laskettu, että yksityistilojen keskimääräiset vuotuiset metsänmyyntitulot olivat vuosina 1925—1929 yli kaksi kertaa niin suuret kuin vuosina 1920—1924, vuonna 1927 peräti kolme kertaa niin suuret kuin keskimäärin 1920-luvun ensi puoliskon vuosina.⁸⁷ Etusidonnaisuus vientiteollisuuden voittoihin luultavasti edisti sitä, että talonpoikaisväestön tietoisuudessa itsenäisen talonpojan työ ja yksilöllinen työnhalu asettui aikaisempaa konkreettisemmassa mielessä kollektiivista palkkatyötä ja ”työmaaterroria” vastaan. Ja suuressa satamalakossa uhattuna oli juuri ”vientirauha”. Huoli metsätuloista ei kylläkään selittä eteläpohjalaisten erityistä tuohtumista. Metsätalouden merkitys Pohjanmaan maataloilla oli keskimääräistä pienempi⁸⁸; metsänhoi-

⁸⁶ Vrt. N. Tähti 1935, 16—17. — Jo vuonna 1925, siis ennen suurten työtaistelujen vaihetta, Martti Pihkala oli esittänyt Vientirauhan tehtäväksi ja saavutukseksi juuri joukkoliikkeen nostattamisen: ”--- lakonmurtajien joukkoliike on noussut lakkolaisten joukkoliikettä vastaan ---”. Mansner 1981, 289.

⁸⁷ Jutila 1935, 143—144.

⁸⁸ Soininen 1982, 50.

toinnostuksen mainitaan silti Lapuallakin 1920-luvun jälkipuoliskolla vahvistuneen⁸⁹.

Talonpoikaisväestön ideologisessa mobilisoitumisessa yksilöllisen työnhulun ja valkoisen työmiehen puolesta vuosi 1928 näyttää olleen ratkaiseva. Silloin ensiksikin ammattiyhdistysliike oli ulospäin voimakkaimmillaan sitten vuoden 1917. Vuoden ensi puoliskon aikana alkoi useita suuria lakkotaisteluja työehtosopimuksen puolesta, sata-malakko niistä tietenkin merkittävimpänä. Toiseksi suhdannekään-teen merkit tulivat vuoden mittaan esiin. Sahateollisuuden markkina-edellytykset heikkenivät ja siten myös metsätulojen näkymät. Viljan hinnat laskivat. Tämä vaikutti ensinnä suurten ja keskisuurten tilojen omistajien asemaan. Maatalousväestön asemaa vaikeutti sitä paitsi kesän 1928 kato.⁹⁰

Laskusuhdanteen alkaessa työnantajien erityisenä intressinä oli es-tää palkkojen sitominen sopimuksilla, toisin sanoen turvata palkko-jen joustavuus työvoiman kysyntään ja tarjontaan nähden, sekä es-tää ammattiyhdistysliikkeen aseman vakiintuminen työvoiman myyn-nin organisaationa.⁹¹ Työnantajien ideologiset perustelut kohtasivat otollisen mielialan viljelijäväestössä, jonka tulevaisuudennäkymät olivat nousukauden taittuessa osoittautumassa epävarmoiksi. Talon-pojan ahertaessa lakkoileva työmies, punainen työmaaterrori ja Neu-vostoliiton tunkeutuminen sahatavaramarkkinoille dumping-myynnik-si leimatuin jinnoin olivat samaa pahaa juonta, joka tähtäsi Suomen kansallisen olemassaolon tuhoon. Etelä-Pohjanmaalla oli historialli-set erityisedellytyksensä ja -kokemuksensa lähteä miehissä liikkeelle tätä juonta vastaan.⁹²

Suuret vuonna 1928 alkaneet työtaistelut päättyivät lakonmurtaja-kaartin voittoon. Ammattiyhdistysliikkeen heikentyminen ilmeni myös siinä, että jotkut suuret lakkohankkeet, kuten puuteollisuuden pitkään vireillä ollut suunnitelma, kuivuivat kokoon. Samaan aikaan alkoi ammattiyhdistysliikkeen sisäinen hajoaminen. Ideologinen mo-bilisoituminen ”työnvapauden” puolesta näyttää tällaisessa tilantees-

⁸⁹ Lehtinen 1984, 276. — Metsänhoitotyötä organisoimassa oli paikkakunnan samoja napamiehiä, jotka tarmokkaasti varjelivat myös ”vientirauhaa”, kuten Vihtori Kosola ja Kustaa Tiitu.

⁹⁰ Kalela 1972, 24—28.

⁹¹ Ks. Teollisuuslehti 4/32 ”Suomen Työnantajain Keskusliitto. Ote Hallituksen vuosi-kertomuksesta vuodelta 1931”. — Niilläkin aloilla, joilla oli ollut suhteellisen va-kiintunutta sopimuskäytäntöä, työnantajat osoittivat laskukauden alettua halukkuut-ta päästä siitä irti. Rakennusosalta ks. Suomen rakennustyöväen liiton toim.kert. 1928, 8—9; sama 1929, 8—9.

⁹² Hyvämäki (1973, 12) on kuvannut tätä mobilisoitumista: ”Ansiomotiivi oli lakon-murrosta tietysti päällimmäisenä kaikkialla, mutta Pohjanmaalla saattaa havaita sen piirteen, että lakkojen aikana samoista kyläkunnista lähdettiin miehissä satama-töihin niin kuin aiemmin Amerikan-kuumeen vuosina länteen.”

sa vuonna 1929 kääntyneen aikaisempaa offensiivisemmaksi. Tavoitteeksi asetettiin punaisen työmaaterrorin lopullinen lopettaminen. Tämä oli esimerkiksi toukokuussa 1929 perustetun Vapaussodan rintamamiesten liiton päällimmäisiä tavoitteita⁹³, samoin kesäkuussa 1929 perustetun Vapaan Työväenliiton⁹⁴.

Ammattiyhdistysliikkeen — ja kommunistisen liikkeen — heikkouden ja hajaannuksen käänteenomaiseksi ilmentymäksi ja vauhdittajaksi muodostui marraskuussa 1929 toimeenpantu yleislakkoyritys. Voimasuhteita ei osoittanut pelkästään tämän lähes valmistelemattoman lakon täydellinen epäonnistuminen. Merkittävää on myös, miten totaalisesti tällainen toisiin oloihin kuviteltuna suhteellisen rajoitunut hanke ylitti porvarillisen Suomen sietorajan. Lakon aihe oli epäilemättä uhmakkaan poliittinen, tuki Tammisaaren pakkotyölaitoksessa nälkälakkoon ryhtyneille poliittisille vangeille. Yleislakon oli kuitenkin määrä jäädä yhden päivän mittaiseksi mielenosoitukseksi, joka sitä paitsi sijoitettiin lyhimpään työpäivään, lauantaihin; rajoitus oli Ammattijärjestön ja ammattiliittojen ”hoipertelija”-toimitsijain työtä ja SKP:n myöhemmin tähän ”suurlakkopihaukseen” kohdistaman kritiikin mukaan vastoin sen kantaa.⁹⁵ Sosiaalidemokraattien jyrkkä irtisanoutuminen tästä rikokseksi työväenluokkaa kohtaan leimaamastaan lakosta kuvasti osaltaan toimintaehtoien ahautta ja siitä tehtyjä johtopäätöksiä.

Kun lapuanliike nousi, ”työmaaterrorin” vastustamisessa ei enää ollut kysymys yrityksestä torjua voimakkaan ammattiyhdistysliikkeen muodostamaa uhkaa⁹⁶, vaan pyrkimyksestä saattaa ”työnhaluisen” ja ”valkoisen” työmiehen ideaali työelämässä vallitsevaksi. Tästä pyrkimyksestä muodostui tärkeä osa lapuanliikkeen ideologista sisältöä. Paitsi että 1920-luvun jälkipuolen suuret työtaistelut olivat ideologisesti mobilisoineet viljelijäväestöä tämän pyrkimyksen taakse, niiden jälkeen oli myös olemassa aivan konkreettinen joukkopohja ulko- ja antiparlamentaariselle liikehännälle: virattomiksi jääneiden lakonmurtajien joukko.⁹⁷

⁹³ Vuorimaa 1967, 194, sekä järjestön perustamisesta, organisaatiosta ja luonteesta Siltala 1985, 333—337.

⁹⁴ Liiton toimitsijan Reino Topin historiikki ”Vapaa Työväenliitto 1929—1939”. Vapaa Työ 20.6.1939; Mansner 1981, 382—389.

⁹⁵ Lakkoon palataan luvussa 7.2.4. — Siltala (1985, 47—48) antaa virheellisesti ymmärtää, että lakon olisi ollut tarkoitus kestää pitempään.

⁹⁶ Ammattiyhdistysliikkeen voimaa korostavana SKP:n piirissä esitettynä tulkintana ks. esim. Hyvönen 1971, 102—115.

⁹⁷ Vrt. Vientirauhan vuosikertomus 1.4.1929—31.3.1930: ”Kysymys siitä, miten valkoinen työmies, joka auliisti on valmis murtamaan lakkoja, voidaan huonoina työaikoina sijoittaa, vaatii joka tapauksessa lopullisen tyydyttävän ratkaisunsa.” Martti Pihkalan kok., kansio 3 (VA).

Jo porvarillisessa mobilisoitumisessa työnhaluisen, valkoisen työmiehen asian ajamiseen oli poliittisen käytännön legitimaatiota kyseenalaistava elementti. Valtion kyky turvata ”vapaussodan perintö” asetettiin kyseenalaiseksi.⁹⁸

Aihetta huoleen antoi ”parlamentaarinen rappeutuminen”. Vaikka halu ”valtiollisen elämämme yleiseen tervehdyttämiseen”⁹⁹ konkretisoitui kommunisminvastaisissa toimissa, vallankumouksellinen työväenliike ei vuosina 1929—1930 ollut varsinainen uhka ”terveen” politiikan toteutumiselle. Uhkana oli pikemminkin porvarillisen politiikan kriisi.¹⁰⁰ Porvarillisen yhteiskuntapolitiikan ideologinen yhtenäistyminen sitten ”keskustapolitiikan ajan” realisoitui hallituspolitiikassa vain lyhytaikaisesti, vuosina 1924—1926, jolloin hallitukset (Ingmanin, Tulenheimon ja Kallion) rakentuivat maalaisliiton ja kokoomuksen varaan. Maata hallitsivat enimmäkseen kapeapohjaiset vähemmistöhallitukset, joita vuosina 1926—1929 ehti olla neljä (Tannerin, Sunilan, Mantereen ja Kallion). Poliittisen epävakaisuuden seurauksena ”on meillä yhteiskuntaa säilyttävissä piireissä yhä enemmän vakiintunut se käsitys, että eduskunta on kansanvaltaisesti parlamentista kiihtyvässä vauhdissa ollut kehityksessä vallattomuuden temmellyspaikaksi”, jonka ”kyky tarpeellisella asiantuntevuudella ja asiallisuudella käsitellä asioita on suuresti vähentynyt”.¹⁰¹

On mahdollista tulkita, että huoli vapaussodan perinnöstä oli kahdensuuntaisessa suhteessa huolestujien yhteiskunnallisiin intresseihin. Kiihkeän nousukauden kääntyessä syveneväksi lamakaudeksi se yhtäältä ideologisoi konkreettisia intressejä; se oli huolestumista siitä, toteutettaisiinko maassa pääomapiirien, virkamieskunnan, talonpoikaisväestön etujen mukaista politiikkaa. Mutta toisaalta vapaussodan perintö asetettiin porvarillista politiikkaa rikkoneita välittömiä intressiristiriitoja vastaan, välittömien intressien tason ylittäväksi politiikan yhtenäistäjäksi, ”politiikan” lakkauttajaksi. Lapuanliike nou-

⁹⁸ Tämä ilmeni esim. kokoomuksen kansanedustajien vuosina 1928 ja 1930 tekemisissä aloitteissa valkoisiin työläisiin kohdistuvan ”työmaaterrorin” nimenomaisesta kriminalisoinnista rikoslain muutoksen avulla. Vp 1928 L lakial. n:o 16 (Lauri Ingman ym.); Vp 1930 L lakial. n:o 4 (Pekka Pennanen ym.).

⁹⁹ Lainaukset porvarillisten puolueiden vaaliyhteistyötä koskeneesta, Svinhufvudin johdolla laaditusta muistiosta ennen vuoden 1930 eduskuntavaaleja, Virkkusen (1954, 317—320) mukaan.

¹⁰⁰ Länsisaksalaisen fasismintutkijan Reinhard Kühnlin yleispiirteinen ja illustratiivinen luonnehdinta fasismin nousuperustasta nostaa esiin saman problematiikan: ”--- kapitalismia ei tuolloin uhannut niinkään vastustajan voima kuin oman järjestelmän sisäiset heikkoudet ja ristiriidat: ei mahtava, nousussa oleva ja jo vallankumoukseen pyrkivä sosialistinen työväenliike, vaan kapitalismin oma kykenemättömyys pitää talousprosessia käynnissä itsesäätelyn ja parlamentaarisen demokratian välinein.” Kühnl 1973, 122.

¹⁰¹ Lainaukset em. porvarillisesta vaaliyhteistyötä koskeneesta muistiosta. Virkkunen 1954, 319.

si ”palauttamaan” valkoisen yhtenäisyyden.

Siltala hylkää agenttiteoriaksi kutsumansa lapuanliikkeen selityksen ja lievemiesteoriaksi kutsumansa kyyditysten selityksen. Arvostellessaan pääomapiirien intresseillä selittävää ”agenttiteoriaa” hän tosin puhuu vaatimattomasti ”struktuurialisten mallien täydentämisen” tarpeesta. Omassa tulkinnassaan hän ei kuitenkaan itse asiassa lainkaan ”tarvitse” taloudellisia intressejä. Lapuanliike määrittyy aktiivien toimijoidensa poliittisesta kokemuksesta ja tietoisuudesta käsin: aktivismista, vapaussodasta, suojeluskuntahengestä ja -organisaatiosta, päätelmästä, jonka mukaan parlamentaarinen tasavalta petti vapaussodan perinnön sallimalla kommunismin ja puoluepyyteet. Muilutusten selittämisen isänmaallisen liikkeen lievemiesten toimiksi *Siltala* torjuu apologiana. Hänen mukaansa lapuanliike oli juuri kyydityksiä tai, laajemmin, terroriin nojautuvaa ulkoparlamentaarista painostusta.¹⁰²

Voi kuitenkin kysyä, eikö *Siltalan* tapa torjua ”agenttiteoria” ja ”lievemiesteoria” johda kahdenlaisen rajan ylikorostumiseen. Ensinnäkin poliittinen kokemus ja tietoisuus näyttää sijoittuvan aivan eri maailmaan kuin taloudelliset intressit. Toiseksi yhtäläisyysmerkki lapuanliikkeen ja kyyditysten välille tekee kyseenalaisen korkeaksi lapuanliikkeen rajan kaikkeen siihen porvarilliseen politiikkaan, jolle ”kansanliike” melko pitkään näyttäytyi kannatettavien tavoitteiden joskin tuomittaviksi ja pelottaviksi kääntyvien keinojen yhdistelmänä.

Problemoidessaan lapuanliikkeen joukkoliikeluonteen ja yhteiskunnallisen funktion suhdetta *Alapuro* on korostanut, että liikkeellä oli hyvin vähän itsenäistä ideologista profiilia. Se nojautui suomalaisten porvarillisten ryhmien vuoden 1918 jälkeiseen kansainvälisesti verrattuna erikoisen vahvaan ideologiseen yhtenäisyyteen, joka näkyi suojeluskunnissa ja Akateemisen Karjala-Seuran hallitsemassa yliopistomaailmassa.¹⁰³ Tämän — Antonio Gramscin käsittein — ”pakkovallalla panssaroidun”¹⁰⁴ ideologisen yhtenäisyyden ja poliittisen rikkiinäisyyden välillä oli ristiriita, ja se tekee ymmärrettäväksi lapuanliikkeen nousun johtavaksi poliittiseksi voimaksi vuonna 1930. Lapuanliikkeen tavoitteleva valkoinen yhtenäisyys oli ahtaampi kuin se, mikä kevään 1918 vapaussodaksi tulkitsemisen kautta yhdisti koko porvaristoa. Liike aktualisoi uhan, jota edusti tuon tavoitteen taakse mobilisoitavissa ollut asevoima. Lapuanliikkeen poliittisen painon tuotti kuitenkin tämä uhka *yhdistyneenä* liikkeen kykyyn toimia laajan porvarillisen ideologisen yhtenäisyyden poliittisena to-

¹⁰² Siltala 1985, 31—32, 201—205.

¹⁰³ Alapuro 1978b, 4, 11—14.

¹⁰⁴ Vrt. Gramsci 1981, 126; Buci-Glucksmann 1981, 76—86.

teuttajana. *Siltalan* korostama parlamentaarisen tasavallan puolustajien yhdistyminen¹⁰⁵ tapahtui niissä rajoissa, jotka yhtenäistyneen porvarillisen rintaman toteuttama parlamentaarisen demokratian tyypistys asetti.

Lapuanliike oli kansalaisyhteiskunnan tasolla tapahtunutta vallan- ja oleellisesti pakkovallankäyttöä, joka tähtäsi kansalaisyhteiskunnan lakkauttamiseen, tilanteeseen jossa olisi vain esivalta ja kansa. Tällainen ajattelu sisältyi jossain mielessä myös maalaisliiton, poliittisen kriisin ratkaisun kannalta keskeisen puolueen, ideologiaan. Mutta sikäli kuin ja silloin kun lapuanliike uhkasi kansan oikeutta edustautua valtiossa, se joutui ristiriitaan maalaisliiton kanssa ja menetti joukkopohjaansa, nimenomaan talonpoikaissäestön tukea. Parlamentaarinen demokratia rajoitettiin ja ”punainen työmaaterrori” lopetettiin osin uusilla laeilla, osin vanhojen tulkinnoilla, mutta ennen kaikkea lakien alapuolisen voiman näytöllä. Eduskunta puhdistui kommunisteista ja monet työpaikat vasemmistotyöläisistä; kommunistit suljettiin ”kansan” ulkopuolelle. Mutta poliittiset instituutiot säilyivät entisellään.

Tässä ei ole tarkoituksenmukaista paneutua keskusteluun kontraktisesta kysymyksestä, miksi Suomessa ei syntynyt fasistista valtajärjestelmää¹⁰⁶. Voi kuitenkin viitata kahteen rakenteelliseen tekijään, jotka oletettavasti vaikuttivat siihen, että 1920- ja 1930-lukujen vaihteen yhteiskunnallisen kriisin ratkaisuksi tuli jo olemassa olleen porvarillisen ideologisen yhtenäisyyden poliittinen toteuttaminen. Ensinnäkään kansainvälinen lama ei Suomessa tuntunut sellaisena kapitalistisen uusintamisen kriisinä ja ristiriitojen kärjistymisenä, joka olisi nostanut ratkaisukseen fasismiin kaltaisen, talouden ulkopuoliseen pakkoon perustuvan hallitsemistavan¹⁰⁷. Ja toiseksi itsenäisen talonpoikaiston keskeinen yhteiskunnallinen asema vei sosiaalisen pohjan sellaiselta ratkaisulta, joka olisi estänyt sen osallistumisen valtiollisen vallan käyttöön.¹⁰⁸

Sosialidemokratia oli parlamentaarisen demokratian etumainen puolustaja ja sellaiseksi myös itsensä koki. Mutta niin se oli Saksasakin. Eikä suomalainen erityiskehitys selity myöskään sillä, että so-

¹⁰⁵ Siltala 1985, 494–495, 500.

¹⁰⁶ Kysymyksen ovat asettaneet esim. marxilaisperäiset yleisesitykset Tandem (1977, 355–361) ja Suomen työväenliikkeen historia (1976, 176–190).

¹⁰⁷ Poliitiikan ja talouden suhde fasistisessa valtajärjestelmässä on ollut viime vuosina näkyviä keskustelunaiheita etenkin saksalaisen kielialueen marxilaisittain suuntautuneissa tutkimuksissa. Varsin erilaisista näkökulmista tätä keskustelua arvioivat esim. Hennig 1975; Kühnl 1979; Østergård 1982. — Uudempana keskustelukysymyksenä on varsinkin W. F. Haugin johtaman Projekt Ideologietheorie:n pohjalta noussut repression ja ideologian suhde fasistisessa järjestelmässä. Ks. Faschismus und Ideologie 1–2 1980.

¹⁰⁸ Vrt. Alapuro 1978b.

sialidemokratia olisi täällä noudattanut kansanvaltaa puolustaessaan toisenlaista toimintalogiikkaa kuin Saksassa. Kummassakin tapauksessa siihen kuului syvenevä rajanveto kommunisteihin, jotka puolestaan tekivät kaikkensa tätä rajanvetoa helpottaakseen.

Kommunistisen toiminnan tukahduttamisessa vuosina 1928—1930 on mahdollista erottaa kolme vaihetta: 1. maanalaisen organisaation paljastaminen ja suurelta osin tuhoaminen; 2. kommunistien eristyminen ja eristäminen omiin julkisiin organisaatioihinsa; 3. kommunistien julkisten organisaatioiden tuhoaminen. Ensimmäisen vaiheen toteuttivat kevään 1928 kommunistipidätykset ja kolmannen vaiheen vuonna 1930 säädetyt ns. kommunistilait. Toinen vaihe vaatii perustelua, ja sen avulla voidaan avata se näkökulma, että sosialidemokratian vaikutus poliittiseen tapahtumakulkuun oli samalla tuon tapahtumakulun vaikutusta sosialidemokratiaan itseensä.

Oikeiston uhan kasvaessa 1920-luvun lopussa sosialidemokraattien ja kommunistien poliittisten strategioiden ristiriita kärjistyi. Ammattiyhdistysliikkeen hajaannus oli tämän tulos ja ilmentymä. Sosialidemokraattien irtauduttua Ammattijärjestöstä kommunistinen toiminta oli valtiokoneiston kannalta aikaisempaa selkeämmin identifioitavissa määrättyihin organisaatioihin — ja tämän identifioinnin helpottaminen itse asiassa kuului Kominternin ja SKP:n omaksumaan ”luokka luokkaa vastaan” -taktiikkaan. Kommunistien poliittinen ja organisatorinen eristäminen ja eristäytyminen ilmeisesti teki tilanteen mahdolliseksi ja otolliseksi keskustaporvaristolle asettua oikeiston rinnalla antamaan kommunismille ”lopullista” iskuja. Paradoksaalista oli, että samalla kun sosialidemokraattien rajanveto kommunisteihin loi edellytyksiä porvarilliselle yhdistymiselle kommunisminvastaisessa aktiossa, sosialidemokraatit vetosivat porvarilliseen kansanvaltaisuuteen ja laillisuuteen ja koettivat hajottaa porvarillista rintamaa juuri jyrkentämällä rajanvetoaan kommunisteihin. Tämä seurasi johdonmukaisesti tavasta, jolla sosialidemokratia uusinsi parlamentaarisia toimintaedellytyksiään (luku 6.3.). Vaara vain oli siinä, että lapuanliikkeen johdolla rakennettu valkoinen yhtenäisyys oli myös antiteesi sille porvarillista rintamaa rikkoneelle ja ”parlamentarismin rappiota” edistäneelle tavalle, jolla sosialidemokratia oli integroitu-
nut parlamentaariseen järjestelmään.

6.2. Sosialidemokratian yhteiskuntapoliittinen konseptio

Kysymystä siitä, miten vuosien 1918—1930 suomalainen sosialidemokratia reprodusoi ja strukturoi työväenliikkeen poliittisuutta, on edellä lähestytty liikettä kantaneiden ryhmien sosiaalisen kokemuk-

sen suunnasta. Seuraavassa lähestymissuunta on päinvastainen. Läh-
tökohtana on se intellektuaalinen praxis, jossa sosialidemokraatti-
sen puolueen toiminta sai perustelunsa — niin toiminnalle suuntaa-
antavan kuin sitä jälkikäteen perustelevan. Miten nämä perustelut
ideologisoivat sosialidemokratian liikekäytännön suhdetta työväestön
elämäkäytäntöön ja hallitsemistavan asettamiin ehtoihin?

6.2.1. Kautskylaisen konseption hajoaminen

Parlamentaarisen tasavallan keskeisyys Kautskyn vallankumouskon-
septiossa eksplikoitui ”luopio Kautskylla” ensimmäisen maailmanso-
dan jälkivaiheessa. Se nousi kahdelta suunnalta hänen teoreettisista
premisseitään. Yhtäältä se liittyi siihen, että Kautskyn ja ylipäätään
Toisen internationaalin marxilaisuuden konseptio työväenluokan va-
pautuksesta oli vahvasti valtiollinen¹. Toisaalta parlamentaarisen ta-
savallan keskeinen asema juontui näkemyksestä, jossa historian kul-
kua ohjasi tuotantovoimien kasvun toteuttama luonnonvälttämättö-
myys. Paneutumatta tässä näiden premissien yhteiskunta- ja oppihis-
toriallisiin perustoihin voidaan niistä seurannut parlamentaarisen ta-
savallan merkitys pelkistää seuraavasti. Parlamentaarinen tasavalta
oli se valtion *poliittinen muoto*, jonka kautta tuotantovoimien kas-
vun myötä väestön enemmistöksi kasvanut ja sosialidemokratian tie-
toiseksi tekemä ja edustama työväenluokka valtaisi *valtiovallan* ja ot-
taisi *valtiokoneiston* luokkayhteiskunnan muuttamisen välikappaleek-
si.²

”Sosialisoinnista” puhuttiin ensimmäisen maailmansodan jälkeen
kaikissa sosialidemokraattisissa puolueissa ajankohtaisena tehtävänä.³
Tämä ei ole tulkittavissa pelkästään reformististen johtajien yrityk-
seksi vastata radikalisoituneiden työläisjoukkojen ja Venäjän vallan-
kumouksen haasteeseen, niin oleellisesti kuin nämä tekijät ehdollisti-
vatkin sosialisointihankkeita ja -keskusteluja. Sosialisoinnin ajankoh-
taisuutta perusteli se näkemys, että parlamentaarisen demokratian
saavuttaminen avasi kapitalistisesti pitkälle kehittyneissä maissa työ-

¹ Vrt. Scharrer 1976, 12—14.

² Kautskylaista sosialidemokratiaa on ollut tapana arvostella — Leninin esittämään kautskylaisuuden kritiikkiin nojautuen, mutta myös Leninin argumentteja latistaen — siitä, että taloudellinen determinismi tai fatalismi johti ”valtion ja valtiollisen val-
lan merkityksen aliarvioimiseen” (lainaus Suomen työväenliikkeen historia 1976, 111). Oleellista kuitenkin oli pikemminkin tuotantovoimien kasvuun liitetyn luon-
nonvälttämättömyys-konseption ja valtiokeskeisyyden erityinen yhdistyminen, mikä
konkretisoitui parlamentaarisen tasavallan saamassa merkityksessä. — Esitetyn pel-
kistyksen perusteista ks. luku 3.2.1. edellä.

³ Ks. esim. Lewin 1967; Feichter 1975, 235—243; Berlin 1979, 246—268.

väenluokalle tien valtiovaltaan ja sosialismia — asteittain — toteuttamaan.⁴ Kun ”poliittinen vallankumous” eli parlamentaarisen demokratian toteutuminen sitten ei johtanutkaan ”yhteiskunnalliseen vallankumoukseen”, kautskylainen sosialidemokratia oli tullut ylittämättömille rajoilleen niin loogisesti kuin historiallisesti tarkastellen. Sosialistisen päämäärän ja käytännöllisen reformipolitiikan suhde oli menettänyt sen välityksen, jota parlamentaarisen demokratian *tavoite* oli merkinnyt. Uusien välitysten hakemiseen *saavutetun* ja toimintalinjan rajoiksi omaksutun parlamentaarisen demokratian pohjalta vanha konseptio ei tarjonnut aineksia.⁵

Yleistäen voidaan väittää, että sosialidemokraattisten puolueiden politiikkaa ohjasi tämän jälkeen paljolti reaktiivinen suhde porvarilliseen ja kommunistiseen politiikkaan. Sosialidemokratian ideologias-
ta murenivat ne elementit, jotka olivat peittäneet siinä jo aiemmin vaikuttanutta, politiikan ja talouden sekä poliittisen ja taloudellisen taistelun erottelussa ilmennytä sidonnaisuutta liberalistiseen ajatusmuotoon⁶. Tämä sidonnaisuus näkyi siinä, että politiikan ja talouden, valtion ja yhteiskunnan, erillisyyksien ja niiden keskinäissuhteen ulkoisuus otettiin annettuna kumpaankin suuntaan. Yhtäältä konseptiota valtion potentiaalisesta vaikuttamisesta yhteiskuntaan rajoitti ajatus taloudellisten lainalaisuuksien luonnonvoimaisuudesta. Siinä yhdistyivät kautskylainen näkemys yhteiskuntahistoriallisesta luonnonvälttämättömyydestä (sosialistinen päämäärä kuului sen piiriin, jollei se vielä ”revisionistisesti” ollut muuttunut pelkästään eettiseksi ihanteeksi⁷) sekä liberalistinen näkemys talouden luonnonvoimaisista välittömistä lainalaisuuksista (nämä määrittivät parlamentaarisen reformipolitiikan rajoja). Toisaalta konseptiota (kansalais-)yhteiskunnasta valtio⁸on kohdistuvasta vaikuttamisesta eli yksilöiden ja joukkojen poliittisesta toiminnasta⁸ rajoitti se, että saavutetusta poliittisesta kansalaisuudesta lähtevä valtiollis-edustuksellinen politiikkamuoto sisäistyi.

Kuitenkin eri maiden sosialidemokraattisissa puolueissa hahmottui jo 1920-luvulla yrityksiä uuteen toimintanäkemykseen: parlamentaarisen demokratian pohjalta ohi niin kautskylaisen luonnonvälttämät-

⁴ Ks. edellä luku 3.2.1.

⁵ Esimerkiksi Tage Erlander sanoo muistelmissaan, että 1920-luvun alkuvuosien Ruotissa ”koko sosialidemokraattinen aatekeskustelu” oli ”eksyksissä”. ”Demokratian suurten voittojen ja läpimurron jälkeen tuntui kuin sosialidemokraattien olisi ollut vaikea löytää linjaansa.” Erlander 1973, 135.

⁶ Vrt. Buci-Glucksmann — Therborn 1982, 36; Scharrer 1976, 54—57.

⁷ Vrt. Gustafsson 1969, 410.

⁸ Vrt. Hännisen (1981, 232—233) tulkinta ”porvarillisen yhteiskunnan valtiollisen historian” kaksisuuntaisuudesta: ”toisaalta valtio⁸on vaikuttamisen eli poliittisen toiminnan kaventumisen historiana ja toisaalta valtion vaikuttamisen eli politiikan laajentumisen historiana”.

tömyysajattelun kuin liberalismisidonnaisuuden. Kahta eri suuntaa, jos kohta historiallisesti ja sisäisiltä aatevirtauksiltaan monin tavoin toisiinsa kietoutunutta, edustivat Itävallan austromarxismi ja Weimarin Saksan sosialidemokratia.

Austromarxismien yhtä keskeistä ominaispiirrettä voidaan kuvata pyrkimykseksi antaa Toisen internationaalin "marxilaisen keskustan" traditiolle aktiivinen poliittinen sisältö. Toimintalinjan lähtökohtana oli saavutettu "poliittinen demokratia". Se ilmensi mm. Otto Bauerin mukaan luokkien välille syntyneitä, kapitalismista sosialismiin siirtymisen vaiheeseen kuuluvaa "voimatasapainoa". Voimatasapainonäkemyksen pohjalta itävaltalainen sosialidemokratia otti tehtäväkseen organisoida työväenluokan poliittis-kulttuuriseksi "leiriksi", jonka vallitukset porvaristoa vastaan ulottuisivat kaikille elämänalueille, sekä viitoittaa sille sosialismin toteuttamisen ajankohtaisuuteen perustuvan strategian.⁹ Tätä dokumentoi vuonna 1926 hyväksytty Linzin ohjelma. Siinä tietoisesti luovuttiin lopullisen päämäärän ja välittömien uudistusvaatimusten erottelusta, joka oli ollut ominaista Wienin ohjelmalle vuodelta 1901 — Forssan ohjelman esikuvalla — samoin kuin saksalaiselle Erfurtin ohjelmalle vuodelta 1891.¹⁰

Toista uuden sosialidemokraattisen toimintanäkemyksen etsinnän linjaa edustivat ne Weimarin Saksan sosialidemokraattisessa puolueessa ja ammattiyhdistysliikkeessä nousseet keskustelut, joissa voi sanoa olleen kyse aktiivisen reformismin hahmottelusta. Tätä ilmensivät 1920-luvun jälkipuoliskolla käyty keskustelu "talousdemokratiasta" (Wirtschaftsdemokratie) sekä osaltaan siihen liittynyt Rudolf Hilferdingin "organisoidun kapitalismin" teoria. Tässä aktiivisen reformismin etsinnän linjassa vietiin eräässä mielessä loppuun saakka ne ideologiset piirteet, joiden on edellä esitetty luonnehtineen hajoavaa kautskylaista konseptiä.

Esimerkiksi Hilferdingin Kielin puoluekokouksessa 1927 pitämä kuuluisa alustus "socialidemokratian tehtävistä tasavallassa" lähti kahdesta perusasettamuksesta, joissa ja joiden yhdistymisessä kautskylainen parlamentaarisen tasavallan ja kapitalistisen luonnonvälttämättömyyden kytkentä tuli viedyksi astetta pidemmälle. Ensiksikin

⁹ Austromarxismista ks. esim. Leser 1968; Feichter 1975; erityisesti Otto Bauerin ja Max Adlerin valtionäkemysten osalta Hänninen 1986. — Negtin ja Klugen (1977, 353, 370) mukaan: "Die österreichische Sozialdemokratische Partei führte nach dem Ersten Weltkrieg eine spezifische Tradition der Zweiten Internationale fort: innerhalb des kapitalistischen Systems die sozialistischen Kräfte fest zusammenzufassen und ihren Lebenszusammenhang in Form einer starken oppositionellen Gesellschaft innerhalb der Gesellschaft zu organisieren...." "Ihr Programm, das unter den spezifischen österreichischen Verhältnissen rasch scheiterte, ist das erste Beispiel für eine langfristige sozialdemokratische Reform- und Infrastrukturpolitik."

¹⁰ Feichter 1975, 293—294.

”demokraattisessa valtiossa” eli parlamentaarisessa tasavallassa (Weimarin tasavallassa) ei vain valtion poliittinen muoto, vaan myös valtion subjektiviteetti, ”valtionehto”, oli reaalisesti porvariston luokkaherruuden yläpuolella. Toiseksi ”organisoidussa kapitalismissa” kapitalismin omien lainalaisuuksien pohjalta ”suunnitelmallisen tuotannon sosialistinen periaate” korvasi ”vapaan kilpailun kapitalistisen periaatin”. Tätä osoitti ennen muuta rationalisointi. Näin kapitalistinen talous oli kehittynyt noudattamaan samaa tietoisuuden suunnitelmallisuuden logiikkaa, joka oli ominaista valtiolle.¹¹ Näistä kahdesta perusasettamuksesta seurasi uudella tavalla valtion laajentamista, valtion ja yhteiskunnan yhdistämistä tavoitteleva toimintanäkemys.

Valtion laajentaminen merkitsi yhtäältä sitä, että valtio, tietoisuuden yhteiskunnallisen sääntelyn instanssi, saavuttaisi johtoaseman talouteen nähden. ”Kapitalistien johtama ja organisoima talous”, jonka sisällä siis jo suunnitelmallisuuden ja rationaalisuuden periaate oli tullut vallitsevaksi, muutettaisiin ”demokraattisen valtion johtamaksi taloudeksi”.¹² Argumentaatio kylläkin asetti valtiointerventionismin ajatukselliset rajat. Nämä muodostuivat ”organisoidun kapitalismin” taloudellisista lainalaisuuksista, joiden oletettiin tasaisesti toteuttavan ja vahvistavan suunnitelmallisuutta ja rationaalisuutta. Kyse ei vielä ollut ”keynesiläisestä” talouden suhdanteiden valtiollisesta manipuloimisesta.¹³ Miten merkittävää tai miten uutta ”keynesiläisyys” oli Ruotsin sosialidemokraattisen puolueen 1930-luvulla omaksumassa, erityisesti Ernst Wigforssin nimeen liitettyssä työllisyyspolitiikassa — siitä tutkijoilla on eri käsityksiä.¹⁴ Ruotsalaisen sosialidemokratian yhteiskuntapolitiittisen konseptin uudet ainekset 1930-luvulla olivat yhtä kaikki vastausta kapitalismin kriisiin. Hilferdingin ja yleensä saksalaisen sosialidemokratian 1920-luvun jälkipuoliskon toimintanäkemys sen sijaan edellytti kapitalismin kriisitöntä kehitystä — ja kariutui kriisin koittaessa.¹⁵

¹¹ Hilferding 1978, lainaukset 373, 378. — Erityisesti Weberin ”rationaalisuuden” käsitteen ja Weimarin Saksan sosialidemokratian ”teknokraattisen utopian” yhteydestä ks. Buci-Glucksmann — Therborn 1982, 101—104.

¹² Hilferding 1978, 373.

¹³ On huomautettu, että Hilferdingin ja yleensä SPD:n yhteiskuntapolitiittisessa konseptiossa pysyi ylittämättömänä sosiaalipolitiikan ja talouspolitiikan erottelu sekä ”ortodoksimarxilainen” — kautskylais-liberalistinen — vaatimus kapitalismin sisäisten mekanismien kunnioittamisesta. Ammattiyhdistysliikkeestä kuitenkin nousi 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa taloudellisen kriisin alettua vaatimus ”aktiivisesta talouspolitiikasta” työttömyyden torjumiseksi. Stephan 1978, 283—286; Schneider 1978, 229—222. — Hilferdingin näkemyksen ei-keynesiläisyyttä ja sidonnaisuutta ”uusklassiseen” ajatusmuotoon korostavat Buci-Glucksmann — Therborn 1982, 100—101.

¹⁴ Unga 1976, 6—18, 178—195.

¹⁵ Vrt. Abendroth 1969, 65; Brauckmüller — Hartmann 1978, 361; Dankelmann 1978, 56; Stephan 1978, 286; Winkler 1985, erityisesti 606—.

Toisaalta valtio laajentui ja valtio ja yhteiskunta yhdistyivät siinä suunnassa, että organisoituneet yhteiskunnalliset voimat — puolueet mutta myös ammattiyhdistysliike — tulivat yhä olennaisemmaksi osaksi valtiota. Tämä oli välttämätöntä, koska yksityiset ihmiset saattoivat vaikuttaa valtioon ja valtiossa vain edustautumalla organisaatioiden kautta.¹⁶ Tässä Hilferdingin näkemyksessä absolutisoitui vahvasti institutionaalinen ja edustuksellinen politiikka- ja demokraatiakonseptio.¹⁷

Samalla juuri demokratian laajentaminen hahmottui keskeiseksi sisällöksi Hilferdingin edustamassa valtion ja talouden ”keskinäisen läpitunkeutumisen” (gegenseitige Durchdringung)¹⁸ ajatuksessa. Demokratian laajentamista merkitsi sekä ”demokraattisen valtion” tunkeutuminen talouteen sitä säätelemään että organisoituneiden yhteiskunnallisten voimien, nimenomaan työväenluokan organisaatioiden, tunkeutuminen valtioon sen ”tahtoa” muovaamaan. Kyse ei siten ollut vain valtion käyttämisestä yhteiskunnan muuttamisen välineenä. Demokratian laajentaminen eli ”demokraattisen valtion” laajentaminen, lineaariseksi prosessiksi ymmärrettynä, viittasi itse yhteiskunnan muuttamisen sisältöön. Itessään tämä ajatus ei ollut uusi; se oli liittynyt jo Bernsteinin revisioon¹⁹.

Demokratian laajentamisen tavoitteeseen sisältyi mielikuva yhteiskunnallisesta todellisuudesta aloina ja alueina. Tämä näkyi selvimmän keskustelussa ”talousdemokratiasta”. Tunnuksen nosti Weimarin Saksassa 1920-luvun puolivälissä nimenomaan ammattiyhdistysliike.²⁰ Demokratia oli laajentuva ja jo laajentumassa politiikan ”alueelta” talouden ”alueelle”. Tässä prosessissa ammattiyhdistysliikkeen tehtävät tulisivat yhä yhteiskunnallisemmiksi.²¹ Samalla kun ”talousdemokratia” merkitsi demokraattisen valtion — työväenorganisaatioiden muovaaman valtiotahdon — johtosemaa talouteen nähden, se tarkoitti myös parlamentaarisen edustuksellisen politiikkamuodon ulottamista talouden alueelle. Puhuttiin ”talouden johtamisen demokratisoinnista” ja ”työsuhteen demokratisoinnista” (Fritz Naphtali). Tavoiteltiin työläisten osallisuutta päätöksentekoon ja heidän kollektiivista intressiedustustaan taloudellisen toiminnan kaikilla tasoilla. Tavoite käsiteltiin organisaatiokeskeisesti ja edustuksellisesti.²²

¹⁶ Hilferding 1978, 376.

¹⁷ Vrt. Buci-Glucksmann — Therborn 1982, 99—100.

¹⁸ Hilferding 1978, 373.

¹⁹ Bernstein 1910, 174—207; Hyrkkänen 1986.

²⁰ Seifert 1977, 185—188; Stephan 1978, 281. — ”Talousdemokratian” konseptin aikalaisesitys on Fritz Naphtalin vuonna 1928 julkaistu kirjanen ”Wirtschafts-demokratie. Ihr Wesen, Weg und Ziel”.

²¹ Hilferding 1978, 376—377.

²² On kiinnitetty huomiota myös siihen, että työpaikan taso oli talousdemokratian tavoitteessa taka-alalla ja ensisijaista oli valtiosta talouteen suuntautuva sääntely. Stephan 1978, 282; Seifert 1977, 187—188.

Käsitykset talousdemokratian ja sosialismin suhteesta eivät olleet yksiselitteisiä. Oliko talousdemokratia tie sosialismiin, kapitalismiin ja sosialismin välillä, sosialismin esiaste, jotain joka täydellisesti olisi toteutettavissa vasta sosialisoinnin jälkeen, mutta jota jo kapitalismin vallitessa voitaisiin rakentaa, oliko se osa sosialismia vai peräti sosialismin synonyymi tai operationalisointi — tässä käsitykset olivat sekä keskenään että sisäisesti ristiriitaisia.²³

Ajatus laajentuvasta demokratiasta eräänlaisena valtion ja yhteiskunnan yhdistäjänä tuli esiin myös ruotsalaisen sosialidemokratian 1920-luvun aatekehityksessä. Hjalmar Brantingin ensimmäinen hallitus asetti jo vuonna 1920 komitean selvittämään ”teollisen demokratian” kysymystä. Komitean puheenjohtaja Ernst Wigforss liitti vuonna 1923 ohjelmallisesti yhteen tuotannon kasvattamisen ja tehostamisen ja demokratian laajentamisen teolliseen organisaatioon.²⁴ Vuonna 1928 Per Albin Hansson julisti, että ruotsalaisen yhteiskunnan muuttaminen ”kansankodiksi” (folkheim) edellytti ”demokratian toteuttamista ja soveltamista myös sosiaalisesti ja taloudellisesti”.²⁵ Sittemmin 1930-luvulla ruotsalainen sosialidemokratia konkretisoi ohjenuorakseen utopian, jota voi kuvata sosiaaliseksi kansalaisuudeksi: että ihmiset olisivat suhteessa valtioon ja valtion kautta tasa-arvoisia paitsi paljaina yksilöinä — poliittisina kansalaisina — myös sosiaalisin suhteisiin astuneina. Samalla valtio, hyvinvointivaltio, rakentuisi sosiaalisten suhteiden sisälle. Tällä utopialla oli juurensa ruotsalaisen sosialidemokratian varhemmassa historiassa, mutta sen konkretisointi toimintalinjaksi edellytti sekä nousua hallitusvallan haltijaksi että talouspoliittisen ajattelun murrosta.

Edellä luonnostellut uuden sosialidemokraattisen toimintanäkemyksen etsintäsuunnat lähtivät spesifistä historiallis-yhteiskunnallisesta kokemuksesta. Ei ole vaikeata luetella niitä erilaisia historiallisia ilmiöitä ja kokemuksia, joita esimerkiksi Weimarin Saksan sosialidemokraattien 1920-luvun jälkipuoliskon pohdinnat ideologisoivat: yltäältä maailmansodan vaiheessa tapahtunut valtion taloudellinen interventio, 1920-luvun alun jälkeen alkanut ”kapitalismin suhteellinen vakaantuminen”, 1920-luvun jälkipuoliskolla kiihtynyt tuotannon rationalisointi; toisaalta Venäjän vallankumous ja välttämättömyys määrittää suhdetta siihen, Saksan vallankumouksen päättymisen sosialidemokratian välityksellä siihen, että parlamentaarinen tasavalta suhteellisesti stabilisoitui ja vallankumouksellinen neuvostoliit-

²³ Ristiriitaisuudet tässä suhteessa ilmenevät esim. Naphtalin (1978) ja Nöltingin (1978) artikkeleissa. Ks. myös Blau 1980, 206—208; Rossman 1981, 51—53.

²⁴ Wigforss 1923, 40; De Geer 1978, 299—303.

²⁵ Per Albin Hansson 1935, 19—22.

ke institutionalisoitui työpaikkatason osallistumisjärjestelmäksi (Betriebsräte), sosialidemokraattisen puolueen osallistuminen koalitiotallitukseen.

Valtion ja yhteiskunnan/talouden yhdistämiseen, ”demokratian laajentamiseen”, suuntautuvan konseption hahmotteluihin sisältyi ajatus sosialidemokratian ja ammattiyhdistysliikkeen reformistisesta keskinäisyydestä. Toiselta puolen tällainen ideologinen orientatio lähti sosialidemokratian ja ammattiyhdistysliikkeen olemassaolevan yhteyden pohjalta. ”Talousdemokratia” merkitsi sekä saavutetun ”demokraattisen valtion” että saavutettujen työmarkkinasuhteiden pariteettis-edustuksellisten muotojen yleistämistä²⁶. Se kokemusyhteys, jota suomalaisen sosialidemokratian yhteiskuntapoliittinen konseptio ideologisoi, oli tässä suhteessa toisenlainen.

6.2.2. Sosialisointi 1920-luvun suomalaisessa sosialidemokratiassa

”Kysymys siitä, miten sosialismi on toteutettava, on meidän päivinämmä astunut ihan etualalle.” Näin aloitti J. W. Keto Sosialidemokraattisessa Aikakauslehdessä 21—22/1920 julkaistun artikkelinsa ”Menettelytapa sosialismin toteuttamisessa”. Suomenkin sosialidemokraattisessa puolueessa virisi 1910- ja 1920-lukujen vaihteessa keskustelu ”sosialisoidumiskysymyksestä”. Aiheesta kirjoitettiin etenkin juuri Sosialidemokraattisessa Aikakauslehdessä.²⁷ Tämä teoreettis-poliittinen julkaisu tosin jäi lyhytikäiseksi: se perustettiin joulukuun 1919 puoluekokouksen päätöksellä, mutta jo vuoden 1920 lopussa puolue päätti lopettaa sen julkaisemisen — tilaajien puutteesta.²⁸

Sisällöllisesti sosialisointikeskustelu oli paljolti saksalais-itävaltalais-skandinaavista tuontitavaraa,²⁹ jonka yhteydet suomalaiseen to-

²⁶ Vrt. Deppe 1981b, 15.

²⁷ Aktiivisimmin ”sosialisoidumiskysymyksestä” kirjoitti Sosialidemokraattisessa Aikakauslehdessä juuri J.W. Keto. Lehden ainoana ilmestymisvuonna 1920 siinä ilmentyivät seuraavat tätä aihepiiriä käsitelleet Kedon kirjoitukset: ”Teollisuuden kansanvaltaistuttamisyhtymykset” (1/20), ”Proletariaatin diktatuuri” (2/20), ”Marxilaisuus ja maailmansodan syyt” (7—8/20), ”Proletariaatin diktatuurin edellytykset Venäjällä” (11—12/20), ”Marx ja neuvostojärjestelmä” (17/20), ”Menettelytapa sosialismin toteuttamisessa (21—22/20), Osuuskauppajärjestöt sosialisoidumiseliminä” (23—24/20). — Otsikot jo osoittavat sitä, että sosialisointikeskustelun tärkeänä todellisuusuutteenä oli kriittinen suhteenmäärittely Venäjän vallankumoukseen ja kommunismin; näin myös esim. Kedon kirjoituksessa ”Sosialisoidumiskysymys” Työväen Kalenterissa 1921. Ks. myös Kettunen 1980c, 49.

²⁸ SDP:n puoluekok. 8—16.12.1919, 200—202; sos.dem. puolueoimik. toim.kert. 17.12.1919—31.12.1921, 20; Sosialidemokraattinen Aikakauslehti 23—24/1920.

²⁹ Esim. Sosialidemokraattisessa Aikakauslehdessä välittyi sekä suomalaisten että ulkomaisten sosialistien artikkelien kautta juuri mainituissa maissa käyty keskustelu.

dellisuuteen olivat sangen välilliset. Kuitenkin keskustelulla oli lähtökohtansa omassakin kokemuksessa. Oli tarve määrittää suhdetta niin suomalaiseen vallankumousyritykseen kuin Venäjän vallankumoukseen ja kommunistiseen liikkeeseen. Tämä oli keskustelun kriittinen, negatiivinen lähtökohta. Sen lisäksi pohdinta pohjautui Suomessakin siihen kansainvälistyneen kokemuksen varassa tehtyyn historiallisen tilanteen arviioon, jonka mukaan ”poliittisen demokratian” yleiseurooppalainen läpimurto tosiaan nosti ensimmäisen maailmansodan jälkivaiheessa sosialisointitavoitteen ”ihana etualalle”.

Parlamentaarisen tasavallan avulla suoritettavan sosialisoinnin ajatus ei voinut vuoden 1918 jälkeisessä suomalaisessa sosialidemokratiassa näyttäytyä samalla tavoin ratkaisuna ”lopullisen päämäärän” ja senhetkisen käytännön keskinäisyhteyden ongelmaan kuin esimerkiksi Itävallassa ja Saksassa. Vastavallankumouksen voiton jälkeiset poliittiset voimasuhteet eivät mahdollistaneet tällaisen tehtävänasettelun ajatuksellistakaan konkretisointia. Silti suomalaisten sosialidemokraattien sosialisointipohdinnoilla oli vuoden 1920 aikoihin yhteys historiallisen tilanteen arviointeihin. Mutta 1920-luvun mittaan juuri sosialisimisohjelman käsittely ilmensi sitä, miten suomalaisen sosialidemokratian yhteiskuntapoliittisen konseption yleiset ainekset, jotka yhä haettiin vanhasta kautskylaisesta sosialismista, irtautuivat yhä kauemmas sekä käytännön toiminnasta että yhteiskunnan eri ongelma-alueita koskeneista ohjelmallisista tavoitteista.

Joulukuun 1919 puoluekokoukselle oli Väinö Voionmaa laatinut alustuksen ”tuotantovälineitten yhteiskunnallistuttamisesta”. Se lähti tilannearviosta, jonka mukaan ”yksityiskapitalistinen tuotanto monopolimaisen kehityksensä, köyhälistöön jopa kokonaisesti kansoihin kohdistuvain sortotoimiensa, valtioitten ja yhteiskuntain itsenäisyyttä uhkaavan luonteensa kautta on kaikkialla saavuttanut kehityksensä huipun ja valmistunut häviöönsä tehdäkseen tilaa uudelle yhteiskunnalliselle tuotantotavalle”. Yhteiskunnallistuttamisen viipymättömälle alullepanolle oli Voionmaan mukaan Suomessa hyviä edellytyksiä ”valtion suhteellisesti suuressa omaisuudessa ja jo alkanessa taloustoiminnassa sekä yleiseen äänioikeuteen perustuvassa valtiolaitoksessa, väestön yhä laajempaa alaa voittavassa kulutusosuuskunnallisessa toiminnassa y.m. yhteisharrastuksissa”. Yhteiskunnallistuttaminen ei ”meidän maassamme” voinut ”onnellisesti toteutua epäkansanvaltaisen diktatuurin ja terrorin kautta eikä väkivaltaisesti katkaisemalla kaikkia suhteita tähänastisen yhteiskuntakehityksen kanssa, vaan rauhallisten ja suunnitelmanmukaisten, mutta silti ennakkoluulottomain ja tarmokkaiden toimenpiteiden kautta sekä elimellisessä yhteydessä Keski- ja Länsi-Euroopan sivistysmaiden yhteiskuntakehityksen kanssa, johon meidän maamme valtiollinen ja taloudelli-

nen kohtalo on sidottu”.³⁰

Esityksensä teoreettiset tukipuut Voionmaa näyttää saaneen ruotsalaisen sosialidemokratian sosialisointikeskustelusta, Kautskyn näkemyksistä, Hilferdingin imperialismierittelystä sekä — ainakin kriittisen suhteenmäärittelyn mielessä — Yrjö Ruuthin (Ruudun) jo esiinnostamasta valtiososialismista.³¹ Toimenpide-ehdotuksia ei voinut pitää konkreettisina. Mutta esitys lähti sekä maailmanhistoriallisen että suomalaisen yhteiskunnan historiallisen tilanteen arvioinnista, niin jyrkästi kuin vasemmisto-oppositio arvostelikin Voionmaan esitystä historiallista tilannetta vastaamattomasta ”valtiososialismista”.

Puoluekokous päätti siirtää ”tuotannon yhteiskunnallistuttamiskysymyksen” asettamalleen ohjelmakomitealle. Seuraavalle puoluekokoukselle valmistettavan ohjelmatyön rinnalla oli aloitettava ”voimaperäinen valistustyö”, jotta Suomen köyhälistö tilaisuuden saadessaan olisi valmis ohjelman läpivientiin. Tuo tilaisuus ”tulee erityisesti silloin, kun johtavien kapitalististen maiden köyhälistö on — mikä voi tapahtua mahdollisesti suhteellisen läheisessäkin tulevaisuudessa — saava valtiollisen vallan haltuunsa ja ryhtyy järjestämään tuotannon yhteiskunnallistuttamista”.³²

Vuoden 1919 puoluekokouksen vireille panemassa laajassa ohjelmatyössä ”sosialisimisohjelman” valmistaminen oli yhtenä erillisosana. Lähinnä K.H. Wiikin käsialaa ollut ohjelmakomitean ehdotus sosialisimisohjelmaksi³³ valmistui vuoden 1922 puoluekokoukselle. Silmiinpistävänä erona Voionmaan alustukseen verrattuna oli, ettei sosialisointikysymystä juuri kytketty suomalaisen yhteiskunnan tai kansainvälisen tilanteen historialliseen arvioon. Lukuun ottamatta perusteluosan huomautusta siitä, että Suomen kaltaisessa maassa sosialisoinnin edellytykset erityisesti riippuivat muiden maiden kehityksestä, ohjelmassa ei sosialisoinnin edellytysten osalta puhuttu Suomesta, sen yhteiskunnallisesta tilanteesta tai vallitsevista kansainvälisistä olosuhteista, vaan fiktiivisestä ”määrätystä maasta”, jonka oli täytettävä sosialisointiin ryhdyttäessä tietyt ehdot:

³⁰ SDP:n puoluekok. 8—16.12.1919, alustusliite, 81—94.

³¹ Ks. Halila 1969, 186—189.

³² SDP:n puoluekok. 8—16.12.1919, 108—125, 209—211.

³³ SDP:n puoluekok. 31.3.—4.4.1922, alustukset, 137—146. — Wiik oli laatinut komiteassa ohjelman luonnoksen, jota tarkistettaessa hän ei kuitenkaan ollut mukana. SDP:n puoluekok. 31.3.—4.4.1922, 77—86 (Keto, Wiik, O. Reinikainen). — Ohjelmakomitea oli työtään varten pyytänyt materiaalia Saksasta sekä SPD:ltä että USPD:ltä, Itävallan sosialistiselta puolueelta, Sveitsin sos.dem. puolueelta, Ruotsista sekä SAP:ltä että vasemmistososialisteilta, Tanskan sos.dem. puolueelta, Norjan työväenpuolueelta sekä Eestistä sosialidemokraattiselta työväenpuolueelta ja sosialistiselta puolueelta. Rieti Itkosen ohjelmakomitean puolesta ko. puolueille lähettämä kirje, päiv. 29.11.1920 (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto. Kunnallistoimikuntien kirjeitä 1919—1920 (TA).

- ”1) että maan taloudellinen elämä on saavuttanut jokseenkin korkean kapitalistisen kehitystason,
 2) että maan sosialistinen työväki on saavuttanut valtiovallan ja
 3) että, mikäli muut maat vielä pysyvät kapitalistisella asteella, niiden sosialistinen työväki kuitenkin kykenee estämään yläluokkansa ja hallituksensa tukahduttamasta valtiollisilla tai taloudellisilla pakkotoimenpiteillä kyseessäolevan maan kehitystä sosialismia kohti.”

Sosialisointi oli — Kautskyn maailmansodan jälkeistä ajattelua noudattaen³⁴ — määritelty tosiasiallisesti sosialistisen vallankumouksen synonyymiksi: sen tarkoituksena oli ”poistaa kapitalistiluokan valta taloudellisessa elämässä, poistaa luokkavastakohdat ja johtaa taloudellista elämää tavalla, joka vastaa työtätekevän kansan yhteisetua”. Samoin kuin Kautsky, myös ohjelmakomitea edellytti, että sosialisointi oli ryhdyttävä ”suotuisissa olosuhteissa”, ”mikäli mahdollista, — — — asteettain ja elimellisessä yhteydessä tähänastisen kehityksen kanssa”, ei tuotannollisen laman aikana eikä niin, että tuotanto pääsisi lamaantumaa.

Ehdotuksen ainoat implikaatiot senhetkiseen toimintaan olivat maininta ”valtiovallan” saavuttamisen tarpeellisuudesta — tällä ilmeisesti tarkoitettiin eduskuntaenemmistöä ynnä valtiokoneiston sinänsä määrittelemätöntä ”kansanvaltaisuutta”³⁵ — sekä ajatus ”työväen neuvostojen” perustamisesta jo kapitalismin aikana tuotantolaitoksiin vaikuttamaan ”työehtojen määrittämiseen ja työnjohtajain vaaliin” sekä yleensä ”rajoittamaan työnantajavaltaa tuotannossa”.³⁶ Neuvostotavoite ei tähännyt vallankumouksellista ”tuotannon kontrollia” toteuttavan neuvostoliikkeen nostattamiseen. Euroopassakin ilmiö oli jo kuihtunut tai luonteeltaan muuttunut. Sosialisointia pohjustavaksi organisaatioksi neuvostot kuitenkin haluttiin muodostaa. ”Työväen neuvostojen” tai ”työneuvostojen” ajatusta esittivät Suomen sosialidemokraattisessa puolueessa lähinnä keskustasuunnan edustajat, etunenässä Johan Helo. Hän toimi paitsi puolueen ohjelmakomitean jäsenenä myös Ammattijärjestön asettaman ”tuotannon kontrollia” suunnitelleen komitean sihteerinä. Siinä ominaisuudessa hän mm. perehtyi vuonna 1921 paikan päällä Saksan olosuhteisiin.³⁷ Helo myös teki vuonna 1921 ”työneuvostoista” lakialoitteen yhdessä eräiden muiden keskustasuunnan sosialidemokraattien kanssa. Esite-

³⁴ Ks. Kautsky 1920, 87—90.

³⁵ Vrt. SDP:n puoluekok. 31.3.—4.4.1922, 80—81 (Keto). Ks. myös Sosialidemokraattinen Aikakauslehti 21—22/1920 ”Menettelytapa sosialismin toteuttamisessa” (J.V. Keto).

³⁶ SDP:n puoluekok. 31.3.—4.4.1922, alustukset, 142, 146.

³⁷ SAJ:n Matti Väisänen 7.5.1921 päivätty suositus tri Johan Helolle (jälj.). SAJ F 14 (TA); SAJ:stä lähetetty, 2.8.1921 päivätty kirje n:o 261 Helolle Jenaan (jälj.). SAJ D 3 ”Lähetettyjä kirjeitä 1921” (TA). — SAJ:n tuotannonkontrollikomitean ehdotus julkaistiin Suomen Ammattijärjestö -lehdessä 8—9/1921.

tyt neuvostot olisivat olleet lakisääteinen instituutio. Tavoitteen ideologiset perustelut joka tapauksessa lähtivät selvästi sosialisoinnin edellytysten luomisesta.³⁸

Vuoden 1922 puoluekokous kuitenkin hyväksyi ohjelmaehdotuksesta vain yleisluonteisen sosialisoinnin valmistelemista käsitelleen lausuman, jossa myös työväenneuvostot mainittiin. Muuten sosialisimisohjelma siirrettiin takaisin ohjelmakomitealle. Päätöksessä vedottiin siihen, etteivät perusjärjestöt olleet ehtineet tutustua myöhään valmistuneeseen ehdotukseen.³⁹ Keskustelun perusteella näyttää lykkäyksen syynä kuitenkin olleen se, ettei puolueessa pystytty selvittämään, millä tavoin ohjelma ylipäätään liittyi puolueen senhetkiseen käytäntöön.

J. W. Keto ilmaisi tämän valittamalla, ettei ohjelmassa ”lainkaan kosketeltu sosialisoimiskysymyksen niin sanoakseni poliittista puolta, sitä puolta nimittäin, minkälaiset edellytykset yleensä nykyään maailmassa ovat olemassa sosialisoimiskysymyksen pikaiselle ratkaisulle ja minkälainen tämä ratkaisu nyt tulee olemaan”. Omasta puolestaan Keto esitti niin Bernsteinin vanhaan revisionismiin kuin Kautskyn sodanjälkeiseen ajatteluun soveltuneen johtopäätöksen: ”Meidän sosialidemokraattien on koetettava edistää sellaista ratkaisumahdollisuutta, joka edistäisi oikeastaan sitä, että kapitalismi tästä pulasta nousee laajentuneena, kehittyneenä. — — — Meidän on ensiksi koetettava poistaa esteitä kapitalismin kehityksen tieltä Suomessa, koetettava antaa täällä kapitalistisen kehityksen kehittyä ja kehittää tuotannon välikappaleita sellaisiksi, että ne voidaan sosialisoida sillä tavalla, että työtätekevien joukkojen hyvinvointi tämän sosialisoinnin jälkeen kasvaa.”⁴⁰

Neuvottomuudessaankin vuoden 1922 puoluekokouksen keskustelu ja päätös siirtää lopullista ohjelmaratkaisua osoittivat, että sosialistista tavoitetta pidettiin sillä tavoin ajankohtaisena, että sen merkitystä suomalaisen käytännön kannalta yhä haluttiin selvittää. ”Sosialisoimiskysymyksen” jäämistä puolueen sisäisessä keskustelussa taka-alalle todisti kuitenkin se, että vuoden 1926 puoluekokoukselle ohjelmakomitea tarjosi sellaisenaan vuonna 1922 esittämänsä ehdotusta. Tälläkin kertaa kuitenkin lähinnä Keto, joka itsekin oli ohjelmakomitean jäsen, sai estetyksi sen hyväksymisen. Puoluekokous velvoitti päätöksessään puolueitoimikunnan asettamaan tätä ohjelmaa varten uuden komitean laatimaan seuraavalle puoluekokouksel-

³⁸ Vp 1921 L VII. 2, 151—156 (Johan Helon ym. ehdotus laiksi työneuvostoista). Ks. myös Helon vuonna 1921 julkaisema kirjanen ”Yhteiskunnallistuttamiskysymyksestä”, 63—64.

³⁹ SDP:n puoluekok. 31.3.—4.4.1922, 146—147.

⁴⁰ Sama, 78—80.

le ohjelmaehdotusta.⁴¹

Kovin luovaa lisää ei Johan Helon johdolla toiminut komitea⁴² pysynyt aikaisempaan tuomaan, sillä vuoden 1930 puoluekokoukselle esitetty ohjelmaehdotus oli yhä pääasiallisesti sama kuin vuoden 1922 ehdotus. Perusteluosaa oli kylläkin jonkin verran konkretisoitu Suomen olosuhteisiin, ja itse ohjelmassa oli uutta edellisen puoluekokouksen evästyksen perusteella lisätty kohta osuuskauppaliikkeestä sosialisointia valmistavana, sille edellytyksiä luovana toimintamuotona.⁴³

Kysymyksen alustaja Helo ennakoi osuvasti puoluekokouksessa syntynyttä keskustelua olettaessaan, etteivät puoluekokousedustajat olisi asiasta kovin kiinnostuneita, ”sehän ei koskettele siinä määrin käytännöllistä elämää eikä hetken kysymyksiä”. Keto, joka edusti puolueessa sikäli erikoislaatuista ajattelua, että hän pyrki aktiivisesti yhdistämään marxilaisen teorian ja reformistisen käytännön,⁴⁴ puutui jälleen ohjelmaehdotuksen etäisyyteen käytännöstä. Mutta tällä kertaa ohjelma hyväksyttiin. Perustelun kiteytti sosialismin teoriaa harrastanut ja aiheesta kirjoittanutkin Hämeen eteläisen sos.dem. piirin piirisihteeri ja kansanedustaja Väinö Kivisalo⁴⁵, joka pöytäkirjan mukaan ”piti tärkeänä, että puolueella on sosialisimisohjelma, sen edellyttää jo puolueen nimikin”⁴⁶. Sosialisimisohjelmalle jäi tunnustuksellinen merkitys; kysymys sosialismista oli redusoitunut aatteelliseksi perspektiiviksi, jonka yhteyttä käytäntöön ei itse asiassa enää pidettykään mieltä vaivaavana ongelmana.⁴⁷

Sosialisointikeskustelun kehitys kuvasti keskustamarxilaisen tradition aseman kehitystä. Yhtäältä keskustalaisen suunnan edustajat, kuten Johan Helo sekä puolueen sisäisiin ryhmittymiin sitoutumaton mutta keskustamarxilaista ideologiaa edustanut K. H. Wiik, vastasivat keskeisesti puolueen sosialisointiohjelmasta eli määrittivät puolueen toi-

⁴¹ SDP:n puoluekok. 1—6.2.1926, 63—65.

⁴² Puoluetoimikunnan marraskuussa 1928 asettamaan sosialisoisimiskomiteaan kuului-
vat puheenjohtaja Helon lisäksi Väinö Voionmaa, Matti Paasivuori, J. W. Keto,
K. H. Wiik ja Väinö Meltti. Sos.dem. puoluetoimik. 14.11.1928 (TA).

⁴³ SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, liite IV.

⁴⁴ Ks. Kettunen 1980c; vrt. myös Kiuru 1968, 208—210.

⁴⁵ Kivisalo oli vuonna 1924 julkaissut kirjasen ”Sosialismin voiton välttämättömyys”.

⁴⁶ Keskustelusta ks. SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, 158—165, päätöksestä ks. sama, 209—211, 20—24.

⁴⁷ Ei silti ole syytä epäillä Helon aatteellista vilpittömyyttä, kun hän vuoden 1930 puoluekokouksen edellä julisti puolueen pää-äänenkannattajan haastattelussa: ”Sosialisoisimiskysymys ei ole enää vain periaate: se on jo käytännöllinen kysymys.” Samassa haastattelussa Helo suhtautui tuon ajankohdan suomalaisille sosialidemokraateille poikkeuksellisen myönteisesti Venäjällä yritettävään sosialisointiin. Suomen Sosialidemokraatti 21.1.1930.

minnan yleisimmät ja perimmäiset suuntaviivat. Mutta toisaalta näiden suuntaviivojen määrittämisestä tuli yhä eristyneempää ideologisen tason erillispraksista, jota vuonna 1930 enää hyvin vähäisessä määrin edes pyrittiin sitomaan poliittiseen toimintaan.

Samalla kun ohjelmallinen sosialisointitavoite vaikutti poliittisesta käytännöstä erillistyneenä sosialistisen aatteellisen perspektiivin tunnuksena, se kuitenkin oli myös käytännön reformipolitiikalle miellettyjen rajojen tunnus. 1920-luvun suomalaisessa sosialidemokratiassa säilyi vallitsevana Toisen internationaalin päävirtaukselle ominainen tavoitteenasettelun kaksijakaisuus: jo kapitalismin aikana toteutettavat yksittäisuudistukset ja sosialismin toteuttama ”lopullinen päämäärä”. Se, että huomio kiinnittyi käytännölliseen reformipolitiikkaan ja ”lopullinen päämäärä” jäi tunnustukselliseksi näköalaksi, ei merkinnyt itse ajattelun aselman muuttumista.

Vuosina 1922—1930 hyväksyttiin kyllä useita erillisohjelmia, jotka — toisin kuin sosialisimisohjelma — selvästikin nousivat tarpeesta saada perusteluja käytännöllis-poliittisille kannanotoille. Uusissa ohjelmissa, kuten pienviljelystä korostaneessa ja pientilojen yksityisomistukseen perustuneessa vuoden 1922 maatalousohjelmassa⁴⁸, joka uusittiin vuonna 1930⁴⁹, käytännöllistä uudistustyötä tähdentäneessä kunnallisohjelmassa vuodelta 1926⁵⁰ sekä saman puoluekokouksen hyväksymässä, valtion avulla toteutettavaan sivistykselliseen tasavarvoon tähdänneessä kasvatusta- ja sivistysohjelmassa⁵¹ näkyi uudenlainen, reformistinen suhtautuminen vallitsevaan yhteiskuntaan, sen ideologisiin instituutioihin ja valtioon. Mutta näitä ohjelmia voi luonnehtia toisistaan erillisiksi yksittäisuudistusohjelmiksi. Sosialistinen tavoite, jota ilmaisi oma erillisohjelmansa, sosialisimisohjelma, yhdisti eri ohjelmia lähinnä vain sikäli, että maatalousohjelmaan liitettiin kohta maatalouden järjestämisestä sosialismin aikana ja kunnallisohjelman kohta kuntien tehtävistä sosialisimisessa.

Sosialidemokraattisen puolueen ohjelmalliset tavoitteet edellyttivät valtion vaikuttamista yhteiskunnallisiin suhteisiin. Mutta niitä sitomassa ei ollut eksplisiittistä konseptiota valtion vaikuttamisen perusteista ja mahdollisuuksista. Implisiittisesti läpikäyvänä oli sidonnaisuus liberalistiseen ajatusmuotoon.

Valtio oli väline muuttaa yhteiskuntaa jo sillä hetkellä yksittäisreformien tietä ja tulevaisuudessa ”lopullisesti” tuotantovälineiden ”yhteiskunnallistuttamisen” kautta. Työväenluokalle tuon välineen käytön mahdollisti parlamentaarinen demokratia, ”valtiollinen kansanvalta”. Mutta yhtä vähän kuin 1920-luvun suomalaisen sosialide-

⁴⁸ SDP:n puoluekok. 31.3.—4.4.1922, alustukset, 122—136, pk., 66—67, 132—141.

⁴⁹ SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, liite V, pk., 24—30, 165—170, 219—221.

⁵⁰ SDP:n puoluekok. 1.—6.2.1926, 65—77.

⁵¹ Sama, 88—91.

teltavissa kuin useimmissa muissa Euroopan maissa.

Suomalainen kapitalismi ei ollut vaikeuksissa. Työttömyyttä oli, mutta se oli kausityöttömyyttä, joka vielä melko pitkälle miellettiin luonnonjärjestykseen kuuluvaksi. Kuvaavaa on, että työttömyyskysymyksellä oli vähäinen sija 1920-luvun sosialidemokraattisessa ohjelmatyössä. Työväensuojelusuojelmassa vuodelta 1922 oli työttömyysvakuutusta vaativa kohta, ja siinä mainittiin lyhyesti, että valtion ja kuntien olisi järjestettävä enemmän töitä työttömille⁵⁴. 1920-luvun ruotsalaisessa sosialidemokratiassa juuri työttömyyden edessä koettu voimattomuus avasi tietä aktiivisen reformismin tavoittelulle.⁵⁵

Eri tutkijat ovat huomauttaneet, ettei 1930-luvun alun talouslamaan aiheuttanut Suomen sosialidemokraattisessa puolueessa talouspoliittisen ajattelun murrosta.⁵⁶ Uuden etsijänä on tosin syytä mainita viipurilaisen Kansan Työn toimittaja Eero A. Vuori, joka alkoi vuoden 1930 aikoihin tuoda esille aktiivisen talouspolitiikan vaatimusta. Hän oli myös noussut sosialidemokraattisen ammattiyhdistystoiminnan linjanvetäjien joukkoon. Hänen aloitteestaan asetettiin syksyllä 1930 puolueen talouspoliittista ohjelmaa valmisteleva komitea.⁵⁷ Sittemmin vuoden 1933 puoluekokouksessa hyväksytyssä, pääosin Vuoren hahmottelemassa talouspoliittisessa ohjelmassa oli keskeisellä sijalla ajatus työväestön kulutuskysynnän vahvistamisesta talouslaman voittamisen keinona ja taloudellisen kasvun takeena.⁵⁸ Skandinaavisten sosialidemokraattisten puolueiden omaksumaa linjaa noudatellut ohjelmallinen suuntautuminen ja uusklassisen ajattelun rajoissa pysynyt käytännön talouspoliittinen kannanmäärittely olivat kuitenkin kaukana toisistaan.⁵⁹

Vuoren 1930-luvulla edustaman näkemyksen peruskategoriana ei ollut työväenluokka ja sen "luokkavoima", kuten Wiikillä, eikä työväestön, vähäväkisten kuluttajien, "elanto", kuten Tannerilla, vaan nimenomaan palkkatyö. Siitä käsin hän 1930-luvulla ja sotavuosina hahmoteli — sekä skandinaaviin sosialidemokraatteihin että Hilferdingiin tukeutuen — toisaalta valtion aktiivista taloudellista roolia, toisaalta ammatillisten järjestöjen merkitystä paitsi kansantaloudellisesti hyödyllisinä kulutuskysynnän vahvistajina myös demokration laajentamisen subjekteina monopolikapitalismin oloissa. Vuori

⁵⁴ SDP:n puoluekok. 31.3.—4.4.1922, alustukset, 160.

⁵⁵ Ks. Unga 1976.

⁵⁶ Esim. Kalela 1972, 172—173; Puoskari 1980, 8—10.

⁵⁷ Vuori Viipurista 30.10.1930 Wiikille. SDP:n kirjeenvaihto 1930 XI 'Vo—Vä' (TA); Vuoren ehdotus talouspoliittista ohjelmaa laativan komitean työohjelmaksi, saatekirje Wiikille 23.12.1930. Sama arkistopaikka; työohjelman jäljenne myös SDP:n kirjeenvaihdossa, 1930 IV (TA); sos.dem. puoluetoimik. 18.11.1930 (TA).

⁵⁸ SDP:n puoluekok. 25—28.5.1933, 119—128; Vuori 1933.

⁵⁹ Kalela 1972, 172—173.

suuntautui eroon sekä kautskylaisuudesta että liberalismista.⁶⁰

On tulkittavissa, että Vuoren konseptiossa olivat ytimenä ammattiyhdistysliikkeen ajamat välittömät palkkatyöläisintressit ja että se tästä lähtökohdasta nousi koskemaan sosialidemokratian ideologiaa ja politiikkaa. Tässä mielessä sen merkitys näyttää tosin jääneen ohjelmien tasolle; tosiasiallisesta merkitystä Vuoren 1930-luvun pohdinta sai lähinnä vain ammattiyhdistysliikkeen olemassaolon ja legitimitiivien perusteluna.⁶¹ Kaksikymmenluvulla ammattiyhdistystoiminnan kokemuksesta tehdyt johtopäätökset kuitenkin yltyivät vain vähän edes ohjelmallisessa mielessä sosialidemokraattisen puolueen yhteiskuntapoliittisen konseptin ”positiivisen” määrittelyn tasolle.

”Työväenasiat” olivat niin eduskunnassa (työväenasiain valiokunnassa) kuin puolueen ohjelmatyössä sosialidemokraattisten ammattiyhdistysmiesten hoidettavina, parhaasta päästä Matti Paasivuoren ja 1920-luvun lopulla Edvard Huttusen vastuulla. Kuitenkin juuri ”työväensuojelusuojeluma” vuodelta 1922 oli tyypillisimminkin erillisohjelma, joka luetteloi lainsäädännöllisiä yksittäisuudistuksia.

Taloudellisen demokratian tunnus, joka Saksassa 1920-luvun jälkipuoliskolla ilmensi ammattiyhdistysliikkeen, sosialidemokraattisen puolueen ja valtion kytkentöjä⁶², ei toki ollut Suomessakaan käsitteenä tuntematon. Enemmän kuin työväenliikkeen sanankäyttöön ”taloudellinen kansanvalta” kylläkin kuului Yrjö Ruudun valtiososialismin ohjelmaan⁶³. Kuitenkin esimerkiksi jo Paperiteollisuustyöväen liiton edustajakokous marraskuussa 1919 vaati, että ”parlamentin on ryhdyttävä toteuttamaan myöskin taloudellista kansanvaltaa”, sekä ilmaisi tuen sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän toiminnalle ”valtiollisen, kunnallisen ja taloudellisen kansanvallan toteuttamiseksi”.⁶⁴ Vuoden 1920 alussa J. W. Keto kirjoitti Sosialidemokraattisessa Aikakauslehdessä ”teollisuuden kansanvaltaistuttamispyrkimyksistä” eri maissa ja arvosteli kommunistien vaatimusta ”täysssosialisoinnista” yhdessä rytyäksää”.⁶⁵

Vuoden 1922 puoluekokoukselle esitetyssä sosialisimisohjelmassa

⁶⁰ Ks. Kettunen — Turtola 1981b, joka on yritys jäsentää maailmansotien välisen ajan suomalaisen sosialidemokratian poliittis-ideologisia juonteita Wiikin, Tannerin ja Vuoren avulla. — Mainittakoon, että vuoden 1933 puoluekokouksen hyväksymä talouspoliittinen ohjelma päättyi moderniin tunnukseen: ”demokraattista tietä demokraattiseen sosialismiin”. SDP:n puoluekok. 25—28.5.1933, 128.

⁶¹ Tähän palataan luvussa 7.4.3.

⁶² Stephan 1978, 282.

⁶³ Ks. Klinge 1972, 136—139.

⁶⁴ Suomen paperiteollisuustyöväen liiton ed.kok. 1—3.11.1919, 21. Ks. myös SDP:n puoluekok. 8—16.12.1919, 125 (T. Bryggari).

⁶⁵ Sosialidemokraattinen Aikakauslehti 1/1920 (15.1) ”Teollisuuden kansanvaltaistuttamispyrkimykset” (J.W. K(eto)).

ei esiintynyt taloudellisen kansanvallan käsitettä, mutta ehdotuksesta hyväksytty, sosialisoinnin valmistelua (mm. työväenneuvostoja) koskenut kohta tarkoitti päätöksen perustelujen mukaan ”taloudellisen kansanvallan toteuttamista”.⁶⁶ Kun vuoden 1926 puoluekokous jätti sosialisimisohjelman edelleen valmisteltavaksi, se samalla hyväksyi päätöksen, jonka mukaan eduskuntaryhmän oli ”lakiesityksien kautta valmistettava edellytyksiä taloudellisen kansanvallan toteuttamiselle”.⁶⁷ Vuonna 1930 hyväksytyn sosialisimisohjelman perusteluissa puhuttiin ”talouselämän kansanvaltaistuttamista” toteuttavista elimistä, jotka toimisivat ”ylimenaikana” kapitalistisesta tuotantojärjestelmästä sosialistiseen. Tällaisia elimiä oli koetettava saada aikaan paitsi yksityisissä myös valtion ja kuntien tuotantolaitoksissa, ”joissa tuotannon kansanvaltaistuttaminen ei kohtaa alussa niin suuria vaikeuksia ja vastustusta kuin yksityisissä liikkeissä”.⁶⁸

Erityisesti Weimarin Saksan kokemuksiin ja keskusteluihin vedoten K. H. Wiik puhui ”talouselämän kansanvaltaistuttamisesta” sosialismia edeltävänä askeleena esitelmässä, jonka hän piti ”sos.-dem. palkkatyöväen päivillä” syyskuussa 1928. Tavoite vaati hänen mukaansa ammatillisiakin järjestöjä laajentamaan tehtäviään.⁶⁹

Puoluetta ja ammattiyhdistysliikettä yhdistävän aktiivisen reformismin tunnukseksi ”taloudellinen demokratia” tai ”demokratian laajentaminen politiikan alueelta talouden alueelle” ei kuitenkaan suomalaisessa sosialidemokratiassa muodostunut. Siihen ei juuri ollut edellytyksiä.

Talousdemokratian konseptiolla Weimarin Saksassa oli yhdeltä osin lähtökohtansa tavassa, jolla vallankumoukselliseen tuotannon kontrolliin pyrkinyt neuvostoliike oli institutionalisoitu sinänsä vähämerkityksiseksi työpaikkatason edustautumisjärjestelmäksi⁷⁰. Suomalaisenkin työväenliikkeen kokemustaustassa oli yritys ”työväen kontrollin” luomiseen — kevät 1918. Mutta tämän yrityksen kohtalona ei ollut latistaminen edustukselliseksi osallistumisinstituutioksi, vaan totaalinen vastavallankumouksellinen nujertaminen. Ja kun suomalaiset sosialidemokraatit tekivät johtopäätöksiä kansalaissodan kokemuksesta, kriittisen arvioinnin kohteena eivät olleet oleellisesti ke-

⁶⁶ SDP:n puoluekok. 31.3.—4.4.1922, alustukset, 137—146, pk., 147.

⁶⁷ SDP:n puoluekok. 1—6.2.1926, 64—65.

⁶⁸ SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, liite IV, 6. — SDP:n kirjeenvaihdon joukossa on ohjelmaehdotuksen maaliskuussa 1929 valmistunut versio, jonka kirjoittaja ei käy selville. Siinä puhutaan nimenomaisesti ”n.s. taloudellisen kansanvallan” aikaansaamisesta. SDP:n kirjeenvaihto 1929 I ’Helm—Her’ (TA). — Ks. myös Suomen Sosialidemokraatti 15.2.1929 ”Yhteiskunnallistamista voidaan nyt jo ryhtyä osittain toteuttamaan” (kirjoitus Helon ym. toivomusaloitteesta).

⁶⁹ Pöytäkirja, joka tehtiin sos.-dem. puolueen palkkatyöväen päivillä Helsingissä syyskuun 8—9 päivinä 1928. SDP:n kirjeenvaihto (irraliaan) (TA): K. H. Wiikin kok., kansio 3, vaippa I 29 (VA).

⁷⁰ Vrt. Kuda 1970, 164.

vään 1918 vallankäytön konkreettiset muodot — kuten kommunisteilla⁷¹ — vaan itse vallankumousyrityksen historiallinen oikeutus. Sikäli kuin ”talouden kansanvaltaistuttamisesta” 1920-luvun suomalaisen sosialidemokratian piirissä puhuttiin, viitteenä olivat ulkomaiset ohjelmalliset esikuvat ja vain vähäisessä määrin Suomen työväenliikkeen oma kokemus.

Edellä on huomautettu, että talousdemokratian konseptio kehittyi osaltaan yleistyksenä työmarkkinoilla toteutuneista työn ja pääoman pariteettisista suhdemuodoista. Suomessa taas ammattiyhdistysliike, johon sosialidemokratialla sitä paitsi oli heikko organisatorinen ja ideologinen yhteys, joutui jatkuvasti taistelemaan palkkatyöläisintressien kollektiivisuuden tunnustamisesta työmarkkinasuhteiden käytännössä, ja vaatimattomalla menestyksellä. Ajatuksille työn ja pääoman pariteettisen suhteen ulottamista itse ”talouden johtamiseen” (ks. edellä s. 267) ei ollut otollista maaperää.

Kaksikymmenluvun lopulla julkisuuteen tuli kylläkin sellaisia sosialidemokraattien kannanottoja, joissa puollettiin taloudellisten eturyhmien suhteiden institutionalisoimista valtiokoneiston välityksellä. Lokakuussa 1928 järjestetyssä ”talouselämän eri alojen edustajien neuvottelussa” J. W. Keto piti harkinnanarvoisena lainsäädännöllisesti asetettavaa, ulkomaisten esikuvien mukaista ”taloudellista parlamenttia”. Mukaan oli hänen mielestään saatava ”myöskin ne taloudelliset järjestöt, jotka edustavat palkkatyöväen luokkaa”.⁷² Neuvottelutilaisuus pohjusti sitä, että marraskuussa 1928 J. E. Sunilan hallitus asetti taloudellisen neuvottelukunnan selvittämään tulevan talouspolitiikan ja ”uhkaavasta pulakaudesta” selviytymisen keinoja. Neuvottelukunnan 16 jäsenestä kolme edusti työväkeä: osuustoimintamiehet Väinö Tanner ja J. W. Keto sekä ammattiyhdistysmies Edvard Huttunen, kaikki sosialidemokraatteja.⁷³

⁷¹ Siinä missä sosialidemokraatit olivat taipuvaisia leimaamaan välittömät ”työväen kontrollin” muodot syndikalistisiksi (ks. esim. SDP:n puoluekok. 31.3.—4.4.1922, 83 (Wiik)), kommunistit arvostelivat kevään 1918 vallankumousyritystä siitä, että oli jääty ”järjestyneen työväen valtaan” eikä vallankumousta ollut johdettu ”täydellä höyryllä” ”työväenluokan valtaan yleensä”, jonka ilmentymiä olivat olleet erinäiset työväen kontrollia toteuttaneet neuvostot. Päiväämätön kirjoitus ”Lokakuun vallankumouksen ja meidän v. 1918 'kapinamme' vertailua”, tuntematon kirjoittaja. SSTP Kirjeenvaihtoa vv. 1920—25. Kirjekuori 'Sosialistisen Työväenpuol. puheita' (TA).

⁷² Suviranta 1930, 40—41, josta sitaattit. — Ks. myös Suomen Sosialidemokraatti 9.2.1929 (Kedon, Huttusen ja Helon haastattelu tästä asiasta).

⁷³ Taloudellisen neuvottelukunnan lausunto taloudellisen tilanteen johdosta (1929), 3—5; Suviranta 1930, 37—44. — Keto tuli neuvottelukuntaan siihen alkuaan nimetetyn Rieti Itkosen tilalle. — Jo vuonna 1920 Erichin hallitus oli asettanut taloudellisen neuvottelukunnan, joka toimi noin kuusi kuukautta. Siihen kuului mm. Tanner. Suviranta 1930, 40; Paavolainen 1979, 487. — Sosialidemokraattien suhtautumisesta siihen ks. Sosialidemokraattinen Aikakauslehti 19—20/1920 (31.10.) ”Taloudellinen neuvottelukunta”.

Taloudellisen neuvottelukunnan liityntöjä 1920-luvun lopun työ-
rauhahankkeisiin käsitellään myöhemmin (luvussa 7.4.2.). Joka ta-
pauksessa niin ”keskustapolitiikan ajan” työläinsäädäntöön kuin *yh-
deltä puolelta* myös 1920-luvun lopun työrauhasuunnitelmiin kuului
sosiaaliliberaalinen ajatus työmarkkinasuhteiden kollektiivisesta insti-
tutionalisoinnista valtiollisen yhteiskuntapolitiikan tietä. Sosialide-
mokraattisessa puolueessa ja sosialidemokraattisten ammattiyhdistys-
johtajien keskuudessa oli 1920-luvun lopulla merkkejä tämän ajatuk-
sen myötäilystä, samalla kun ideologisesti sisäistettiin Kansainvälisen
työjärjestön kolmikantaperiaate hallitus-työnantajat-työntekijät.

Tulokset antoivat vähän tukea tälle ajatukselle. Ja esimerkiksi ta-
loudellisen neuvottelukunnan vuoden 1929 lopussa antamasta lausun-
nosta, johon sosialidemokraattisetkin jäsenet pääosin yhtyivät, jätet-
tiin vartavasten sivuun koko kysymys työehtosopimusten tarpeelli-
suudesta⁷⁴. Mutta valtiollisen sosiaalipolitiikan intentioiden — osin
käytäntöjenkin — ja työmarkkinasuhteiden vallinneiden muotojen
ristiriita oli itsessään 1920-luvun suomalaisen yhteiskunnan todelli-
suutta. Se strukturoi sosialidemokraattien kokemusta ja käsitystä val-
tiosta ja yhteiskunnasta. Ilmeisesti tuo ristiriita oli omiaan vahvista-
maan käsitystä valtiokoneistosta sinänsä neutraalina, luokkayhteis-
kunnan ulkopuolisena politiikan välineenä. Samalla se kuitenkin oli
viemässä pohjaa sellaisen yhteiskuntapoliittisen konseption kehkeyty-
miseltä, jossa ajankohtaisena tehtävänä ja yhteiskunnan muuttami-
sen sisältönä olisi näyttäytynyt ”demokraattisen valtion” laajentami-
nen eikä vain sen välineellinen hyväksikäyttö.

Koettaessaan käyttää hyväksi parlamentaarista tasavaltaa sosialide-
mokraatit joutuivat toimimaan enimmäkseen reaktiivisessa suhteessa
porvarilliseen politiikkaan. Edellä on viitattu siihen, että sosialide-
mokraatit saattoivat vaikuttaa ns. keskustapolitiikan ajan uudistuk-
siin lähinnä välillisesti. Reformistinen sosialidemokratia oli porvarilli-
selle keskustalle työväestön sinänsä yksipuolisten etujen legitiimi ar-
tikuloiija, ja eduskunnassa porvarillinen keskusta tarvitsi omista läh-
tökohdistaan toteuttamalleen uudistuspolitiikalle sosialidemokraat-
tien tukea. Vuoden 1922 tienoilla tapahtunut keskustapolitiikan
kuihtuminen rajoitti tätä välillistäkin mahdollisuutta vaikuttaa yhteis-
kuntapolitiikan sisältöön.

Tutkijat ovat olleet jokseenkin yksimielisiä siitä, että Väinö Tan-
nerin sosialidemokraattisen vähemmistöhallituksen 1926—1927 onnis-
tui toteuttaa varsin vähäinen osa hallitusohjelmastaan.⁷⁵ Sen pääta-
voitteista sosialidemokraatit pystyivät toteuttamaan vain kansalais-

⁷⁴ Taloudellisen neuvottelukunnan lausunto (1929), 27—29.

⁷⁵ Esim. Lindman (1940, 48) toteaa: ”Den snabba översikten --- ger vid handen, att regeringen endast i mycket blygsam utsträckning kunde förverkliga de konkreta programpunkter den vid sitt makttillträde hade uppställt.” Ks. myös Jääskeläinen 1977c, 429; Soikkanen 1973, 24.

luottamuksen palauttamisen kansalaissodan johdosta tuomituille ja vankilasta vapautuneille. Vuoden 1928 valtiopäivillä hyväksyttiin sosialidemokraattisen hallituksen esittämä ns. kämppälaki, jonka oli tarkoitus kohentaa metsä- ja uittotyöväen asunto-oloja. Hallituksen esitys eri muodoissa jo pitkään vireillä olleesta sairausvakuutuksesta äänestettiin lepäämään yli vaalien; sitä vastustivat maalaisliitto kokonaisuudessaan sekä osa ruotsalaisista ja kokoomuksesta. Sittenmin vuoden 1929 toisilla valtiopäivillä lakiesitys hylättiin, tällöin vastustajiin liittyivät myös kommunistit. Tannerin hallituksen yritykset tulo- ja omaisuusverolain muuttamiseksi jäivät tuloksettomiksi. Vuoden 1928 budjetin yhteydessä hallitus päätti kaatua epäonnistuttuaan yrityksessään alentaa viljatulleja.⁷⁶

Alun alkaenkin Tannerin hallituksen ohjelma oli luonteeltaan ”yleisreformistinen”⁷⁷ tai, kuten Suomen Sosialidemokraatti siitä kirjoitti, sellainen ”joka oikeastaan olisi radikaaliporvarien ajettava”⁷⁸. Oli täysin selvää, ettei suoranaisesti sosialististen, yhteiskunnan valtasuhteisiin vaikuttavien tavoitteiden ajaminen hallituksesta käsin voinut tulla kysymykseen. Mutta edellytyksiä ei ollut myöskään omailemaiseen reformipolitiikkaan. Vielä selvemmin kuin keskustapolitiikan aikana sosialidemokraatit olivat hallitusvastuunsa aikana riippuvaisia porvarillisista yhteiskuntapoliittisista konseptioista. Sosialidemokraattinen hallitus saattoi varsin vähän nojautua porvarillisten puolueiden uudistushalukkuuden eroihin. Sen oli pysyteltävä hengissä reformipolitiikan kannalta toisarvoisten porvarillisen rintaman säröjen, ennen kaikkea kieliriidan, avulla.

Göran Therborn on esittänyt, että Ruotsin sosialidemokraattisessa puolueessa ja erityisesti Gustav Möllerin ajattelussa aktiivisen sosiaalipolitiikan — vaikkei vielä ”keynesiläisen” talouspolitiikan — läpimurto tapahtui 1920-luvun puolivälissä, kolmannen sosialidemokraattisen vähemmistöhallituksen aikoihin.⁷⁹ Vaikka Tannerin vähemmistöhallituksessa sosiaaliministeriön asioita oli hoitamassa peräti kolme

⁷⁶ Hallitusohjelmasta ja sen toteuttamisesta tark. ks. sos.dem. puoluetoimik. toim.kert. 1.11.1925—1.7.1929, 24—25; sos.dem. eduskuntaryhmän toim.kert. 1926—1929, 5—10, 14—44; Lindman 1940, 21—27, 41—49; Jääskeläinen 1977c, 428—429.

⁷⁷ Lindman 1940, 12—13.

⁷⁸ Suomen Sosialidemokraatti 13.12.1926 ”Uusi hallitus”. — Alkuaan sosialidemokraattien ja keskustaryhmien hallitusneuvottelujen pohjaksi esitettyä hallitusohjelmaa hyväksyttäessä esitetyistä samansuuntaisista käsityksistä ks. sos.dem. puoluetoimik. 2.12.1926 ja sos.dem. puolueuuv. 2.12.1926 (TA). — 19.8.1926 päivätyssä muistiinpanossaan Tanner edellytti sosialidemokraattien kaatavan silloisen Kallion II hallituksen ja ryhtyvän hallitusvastuuseen, jolloin ei kuitenkaan pitänyt ajaa ”puhtaasti sosialidemokraattista ohjelmaa, vaan porvarillista radikaalia”; oli vain pantava ”omia vaatimuksia joukkoon”. Väinö Tannerin kok., kansio 4, muistiinpanoja 1926—1928 (VA).

⁷⁹ Therborn 1986, 20—23.

ministeriä⁸⁰, sosiaalipoliittisen ajattelun murrokseksi hallitus aika ei suomalaisessa sosialidemokratiassa muodostunut.

Toimintamahdollisuuksien rajojen tunnustamista osoitti erityisesti Tannerin hallituksen suhtautuminen suojeluskuntiin. Hallitusohjelma ei sanallakaan puuttanut suojeluskuntien asemaan, ja rajaehdot olikin Martti *Ahdin* mukaan tosiasiaassa sovittu Tannerin, Relanderin ja Kallion kesken, kun Tannerin hallitusta edeltänyt Kallion hallitus viime töikseen antoi eduskunnalle lakiesityksen suojeluskuntajärjestön asemasta.⁸¹ Sosialidemokraattinen hallitus esitti vuoden 1928 budjettiesityksessä suojeluskuntien määrärahat poistettaviksi, mutta budjetin luottamus kysymykseksi valittiin viljatullit.

Hallituskokeilun vähäiset tulokset eivät kuitenkaan aiheuttaneet sen poliittisen toimintatavan vakavaa kyseenalaistamista, jonka kautta sosialidemokraattinen puolue pyrki yhteiskuntapoliittisiin tavoitteisiinsa. Sosialidemokratian yhteiskuntapoliittisen (= valtion vaikuttamista koskevan) konseptin ja poliittisen toiminnan (= valtiooon vaikuttamista koskevan) konseptin yhteiseksi keskiöksi vahvistui parlamentaarinen demokratia eli "valtiollinen kansanvalta". Se oli sekä väline muuttaa yhteiskuntaa (yksittäisreformein ja myöhemmin sosialisoinnin) että yhä vahvemmin omaksuttu politiikkamuodon (valtiollis-edustuksellisen toiminnan) määre. Parlamentaarisen toimintadisposition sisäistymisen tarkastelu on mielekäästä avata juuri Tannerin hallituksen sosialidemokraattisessa puolueessa saamasta vastaanotosta.

6.3. Sosialidemokratian poliittinen toimintadispositio

6.3.1. Valtiollinen edustuksellisuus ja leirimentaliteetti

Puoluesihteeri K. H. Wiik ei kuulunut hallitukseenmenon innokkaimpiin ajajiin syksyllä 1926.¹ Vuoden 1930 puoluekokouksessa hän kuitenkin myönsi, että Tannerin hallitus oli "herättänyt joukoissa innostusta ja luottamusta omiin voimiin" huolimatta "positiivisten tulosten" vähäisyydestä.² Vastaavia arvioita Wiik oli tehnyt itse halli-

⁸⁰ Ministeriön päällikön Johan Helon ja toisen sosiaaliministerin Miina Sillanpään lisäksi myös salkuton ministeri Matti Paasivuori hoiti sosiaaliministeriön asioita.

⁸¹ Ahti 1984b, 374—375. Ks. myös Lommi 1981, 75—76.

¹ Ks. Soikkanen 1975, 448—451.

² SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, 74.

tuskokeilun aikoihin.³ Puolueen aktiivijäsenistön tavanomainen käsitys — sellaisena kuin se ilmeni esimerkiksi piirikokouksissa — näyttää olleen, että sosialidemokraattinen hallitus ”kohotti puolueen arvoa” ja vaikutti ”rohkaisevasti”.⁴

Tietenkin senkaltaiset toimet kuin Tannerin päätös vastaanottaa virkaatekevänä presidenttinä armeijan ja suojeluskunnan paraati vuoden 1918 sodan valkoisena muistopäivänä nostattivat jäsenkunnassa arvostelua.⁵ Tässäkään tapauksessa ei kuitenkaan liene jäänyt kokonaan vaille kenttävään kannatusta se tannerilainen vasta-argumentti, että paraatissa joutuivatkin nöyrytymään suojeluskuntalaiset, joiden oli tehtävä kunniaa sosialistille.⁶

Puolueen johtoportaassa tehtyihin hallituskokeilun tilityksiin sisältyi toisaalta arvioita, joiden mukaan hallituksen vastaanotto oli erilainen työväenliikkeen edustamissa eri ryhmissä. Hallituksessaolon ja teollisuustyöväestön tietoisuuden ristiriitaan vetosi kauppa- ja teollisuusministeri Väinö Hupli perustellessaan marraskuun 1927 puolueeneuvoston kokouksessa kantaansa, jonka mukaan hallituksessa oli oltu tarpeeksi kauan: ”Jos me nyt ryhdymme istumaan hallituksessa, niin me työnämme teollisuustyöväen rippeetkin kommunisteille.” Samalla Hupli kuitenkin uskoi, että hallitusvastuun otto oli saanut ”maalaisväestön ja pienviljelijäväestön” suhtautumaan sosialidemokraattiseen puolueeseen ”entistä suuremmalla rohkeudella”.⁷

Ministerisocialismin ja ylipäätään parlamentaarisen toimintalinjan suhde siihen sosiaaliseen kokemusyhteyteen, jota jäseni palkkatyösuhteen kollektiivinen ristiriita, oli pulmallinen. Tämä ilmeni sosialidemokraattisen hallituksen ja ammattiyhdistysliikkeen suhteessa vuoden 1927 suurten työtaistelujen ja työtaistelusuunnitelmien yhteydessä.⁸ Mutta sosialidemokraattisen puolueen perinteisen kannatusalueen maaseutuyhteisöissä näyttää ennen muuta toteutuneen se hallituskokeilun luonne, jonka Tannerin hallituksen sosiaaliministeri Johan Helo tiivisti vuoden 1930 puoluekokouksessa: ”Ei sillä ollut tar-

³ Esim. Wiikin käsikirjoitusjäljenne ”Regierungskrise in Finnland” (”Läh. Internationaalille 10/12 27”). SDP:n kirjeenvaihto 1927 IX (TA); Wiikin kirje Engelbert Grafille Leipzigiin 19.6.1928 (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto I (TA).

⁴ Sitaatit Jyväskylän sos.dem. kunnallisjärjestön hyväksytyksi tulleesta päätöslauselmaehdotuksesta Vaasan itäisen piirin piirikokouksessa keväällä 1928, Soikkasen (1975, 458) mukaan.

⁵ Vrt. Tanner 1966, 89—92; Hakalehto 1973, 81—95; Paavolainen 1984, 120—128. — Paraati puhutti pitkään vielä vuoden 1930 puoluekokousta. SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, 86—108.

⁶ Ks. esim. Turussa ilmestyneen Sosialistin ”Muste-Maalarin” pakina ”Pääkallojuhlat” (17.5.1927). Ks. myös Tanner 1966, 90—91.

⁷ Sos.dem. puolueeneuv. 20—21.11.1927 (TA).

⁸ Ks. jäljempänä luku 7.4.1.

koituksena ajaa menestyksellistä reformipolitiikkaa, vaan osoittaa, että työväenluokka on noussut sellaiseen valta-asemaan, että kansalaissodanjälkeinen paariaslukaan asema kuuluu menneisyyteen.”⁹

Sosialidemokraattisen puolueen maaseudulle painottunut jäsen- ja kannattajakunta ei ilmeisestikään asennoitunut Tannerin vähemmistöhallitukseen ensi sijassa sen konkreettisten tulosten perusteella. Pikemminkin hallitus koettiin demonstraationa siitä, että työväki — kollektiivina — oli saavuttanut kansalaisoikeuden.

Maalaisyhteisöissä ja maaseudun tehdasyhteisöissä ristiriitoja leimasivat henkilökohtaisen kontrollin ja alistuksen muodot. Sosialidemokraattinen hallitus ja yleisemmin sosialidemokraattien legitiimi asema parlamentaarisessa järjestelmässä näyttäytyi helposti työväen leirin kohoamisena ”paariaslukaan asemasta”. Tuntemus oli osaksi aivan konkreettinen: yhdistymis- ja kokoontumisoikeuden loukkaaminen oli sosialidemokraattisen hallituksen aikaan vaikeampaa.¹⁰ Ja saihan toista tuhatta ihmistä hallituksen esityksestä hyväksytyn lain ansiosta takaisin vuonna 1918 menettämänsä kansalaisluottamuksen.¹¹ Mutta kysymys oli myös siitä, miten kaksi edellä (luvussa 4.5.) paikallistettua sosiaalisen kokemuksen politisoitumisen tendenssiä, valtiollinen edustautuminen ja leirimentaliteetti, liittyivät yhteen ja toteutuivat sosialidemokratian poliittisessa toimintadispositiossa.

Yhteisön sisällä koettu yksilöllinen ja kollektiivinen voimattomuus ylittyi vaikei lakkautunut valtiollisten edustajien legitiimin aseman kautta.¹² Tärkeänä edellytyksenä parlamentaarisen toimintadisposition läpäisylle oli kuitenkin myös se, että paikallisella tasolla avautui ”positiivisen edustuksellisuuden” mahdollisuus. Sen toi kunnallisen päätöksenteon demokraattinen uudistus.

Kunnallisen vaikuttamismahdollisuuden avautuminen kehkeytti speifiä puolueorganisaatiota paikallisellakin tasolla ja ennen kaikkea muutti aktiivijäsenten asemaa antamalla heille ”oman” ulospäin suuntautuvan edustuksellisen tehtäväkenttensä. Tämän tehtävän-

⁹ SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, 155. — Kirjoittaessaan hallituksen muodostamisesta pojalleen Tapio Voionmaalle Geneveen ulkoministeri Väinö Voionmaa käytti ilmaisua ”demonstratiohallitus”. 11.12.1926 päivätty kirje. Väinö Voionmaan kok., kansio 1b (VA).

¹⁰ Ks. esim. Wiikin käsikirjoitusjäljenne ”Regierungskrise in Finnland” (”Läh. Internationaalille 10/12 1927”). SDP:n kirjeenvaihtoa 1927 IX (TA).

¹¹ Sos.dem. eduskuntaryhmän toim.kert. 1926—1929, 17—18.

¹² Wiik kirjoitti vasemmistososialidemokraatti Engelbert Grafille Leipzigiin kriittiseen sävyyn siitä ”innostuksesta”, jonka sosialidemokraattinen hallitus oli nostattanut ”yksinkertaisten proletaarien” joukossa; ”--- minusta näyttää, että Robert Michels on tämän kaiken selittänyt jo aikana, jolloin ei ollut sosialidemokraattisia hallituksia: alistetun luokan itsetietoisuus tuntee kohoavansa, kun jotkut sen johtajat kohoavat.” Wiik Grafille Leipzigiin 19.6.1928 (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1928 I (TA).

tän merkitykseen aktiivijäsenten ideologisten johtopäätösten muodostumisessa ja testautumisessa viittaavat osaltaan aikalaisarviot, joiden mukaan kunnallistoimintaan osallistuminen oli omiaan vähentämään järjestöaktiivisuutta 1920-luvulla.¹³

Työväen edustajat kävivät kunnanvaltuustossa ”kunnallista luokkataistelua”; niin asia yhä hahmotettiin sosialidemokraattisessa puoluejulkisuudessa.¹⁴ Mutta toisaalta koko kunnallisen päätöksentekojärjestelmän läpikäyvänä periaatteena oli yhteisymmärryshakuisuus. Vuoden 1917 joukkoliikehinnän tuella hyväksytyistä kunnallislajeista karsiutuivat vuosien 1918—1919 muutosten tuloksena ”ultrademokraattiset” piirteet; kunnallinen kansanäänestys poistettiin ja kahden kolmasosan määräänemmistö säädettiin mm. tärkeiden talousasioiden päättämiseen¹⁵. ”Kunnallisessa kansanvallassa” — se sosialidemokraattien käsityksen mukaan 1920-luvun Suomessa enimmälti valitsi¹⁶ — ei tunnettu opposition ja hallituksen asetelmaa. Kunnallisen päätöksenteon muodot vastasivat sitä *Gemeinschaft*-henkistä kansan itsehallinnon ideologiaa, jonka varaan vuoden 1918 särkeää yhteiskuntarauhaa koetettiin rakentaa.

Kunnallistoiminnan integratiivinen vaikutus ei kuitenkaan lähtenyt vain sen muodoista, vaan myös kahdelta suunnalta sen sisällöistä. Ensinnäkin kunnallisen päätöksenteon demokratisoiminen vahvisti lähinnä maalaisyhteisöissä, niin kuin Pauli *Manninen* on esittänyt, kuntatason alapuolista ”kyläkuntaintressiä”¹⁷. Toiseksi kunnallisessa päätöksenteossa käytännöllistettiin valtiollisen reformipolitiikan tuloksia. Kunnan tehtävät laajenivat itsenäisyyden alkuvuosina sillä tavoin, että siitä entistä useammalla alalla tuli yhteiskuntapolitiittisen lainsäädännön täytäntöönpanoporras. Uusi köyhäinhuitolaki kasvatti kunnan tehtäviä sosiaalihuollossa. Oppivelvollisuuslain täytäntöönpanossa kunnalle lankesi keskeinen sija. Kunnat järjestivät, mikä siten määrän ja laadun taso olikin, hoitoa sairaille ja töitä työttömille ja vastasivat osittain ammattientarkastuksesta sekä työnvälityksestä.¹⁸ Kunnalliselämässä toimineille sosialidemokraateille kävi todennäköisesti helpoksi kokea parlamentaarinen reformipolitiikka itsestäänselvänä toimintalinjan määrittelijänä.

¹³ Ks. edellä s. 195—197 ja siinä mainitut lähteet.

¹⁴ Ks. esim. Sosialidemokraattinen Aikakauslehti 2/1920 ”Tehtävämme kunnallisessa luokkataistelussa” (Rieti Itkonen).

¹⁵ Halila 1965, 218. — Kun työväen edustajat olivat useimmissa kunnanvaltuustoissa vähemmistönä, määräänemmistösäännöksistä oli heille hyötyäkin, esimerkiksi suojeluskuntien määrärahoja käsiteltäessä.

¹⁶ Ks. esim. SDP:n puoluekok. 8—16.12.1919, alustukset, 95—104 (Rieti Itkosen alustus kunnallisesta toiminnasta).

¹⁷ Ks. edellä s. 158.

¹⁸ Soikkanen 1966, 515—562; Halila 1965, 218—221; Piirainen 1974, 76—80, 121—135; Kuusi 1928, 33—35, 67—72; Kahra 1938, 15; Työväen kunnallisosoppi (1923).

Kun näkyvimmat vaikeudet aiheutti työväen edustajien harjaantumattomuus kunnalliseen toimintaan, vahvistui pragmaattinen käsitys kunnallistoiminnan työväenliikkeelle asettamista vaatimuksista. Kaivattuja ”käytännöllisiä neuvoja siitä, miten työväen edustajain on kunnallisessa elämässä toimittava”¹⁹, ei saatu kautskylaisesta ideologiasta. Eikä kautskylaisuus tarjonnut välineitä yhdistää sisältämäänsä sosialistista päämäärää ja kunnallispoliittisia kysymyksiä. Vanhan työväenliikkeen aateperintö säilyi tapana hahmottaa yhteiskunnallista todellisuutta, mutta se tyhjäntyi toimintaohjeista.²⁰

Sosialidemokratian ideologian ja politiikan kehitys kaiken kaikkiaan ohjautui yhä enemmän edustuksellisesta toiminnasta vallitsevissa poliittisissa instituutioissa. Kautskylainen sosialismi jäi ideologisoimaan työväestön elämäntavan yhteisöllisiin rakenteisiin ja kokemuksiin sekä vuoden 1918 luomiin valtasuhteisiin liittynyttä leirimentaliteettia, jonka passiivinen luonne kuitenkin samalla korostui.

Parlamentaarisen toimintalinjan sisäistymiseen kuului keskeisesti se, että tuo toimintalinja turvasi ja uusinsi omia edellytyksiään. Tannerin hallituksen ja sen vastaanoton tarkastelu edellä on viitannut siihen, että parlamentaarisen toimintalinjan edellytysten turvaaminen suhteellisesti itsenäistyi siitä kysymyksestä, mitä olivat tämän toiminnan konkreettiset tulokset.

¹⁹ Lainaus sosialidemokraattisen kunnallispolitiikan viitoittajan Rieti Itkosen todennäköisesti kirjoittamasta kirjeestä Osakeyhtiö Kehityksen johtokunnalle (lausunto erästä kunnallisololoja käsitelleestä käsikirjoituksesta). Päiväämätön jäljenne, 1910-ja 1920-lukujen vaihteesta. SDP:n kirjeenvaihto. Kunnallistoimikuntien kirjeitä 1919—1921 (TA). — Kunnallispoliittista neuvontaa hoitamaan perustettiin vuonna 1919 sosialidemokraattinen kunnallistoimisto, jota johti Itkonen. Kun vuonna 1921 perustettiin Maalaiskuntien Liitto ja Itkosesta seuraavan vuoden lopussa tuli sen apulaisjohtaja, puoluetoimikunta supisti sosialidemokraattisen kunnallistoimiston neuvontapiirin asioihin, jotka koskivat ”sos.-dem. valtuutettujen menettelytapoja, suojeluskuntain tai sankaripatsaskustannusten vastustamista, sellaisia lain tulkintoja ja selityksiä, joissa on kysymyksessä jonkun sos.-dem. puolueen ohjelmakohdan tai menettelytavan läpiajaminen tai niihin verrattavat kysymykset”. Sos.dem. puoluetoimikunnan kiertokirje 12.12.1922 kunnallisjärjestöille. SDP:n kirjeenvaihto 1922 T-Ö (TA).

²⁰ Vanhan työväenliikkeen aikana esillä ollut ”kunnallissosialismin” ajatus ilmeni kyläkin siinä, että vuoden 1926 puoluekokouksen hyväksymässä kunnallisohjelmassa oli kohta ”kuntien sosialisointitehtävistä”. Perusteluissa huomautettiin kuitenkin ”varsinkin” juuri näiden tehtävien olevan sellaisia, joihin oli ryhdyttävä vasta siten, kun niiden toteutumiseen olivat ”riittävät sekä taloudelliset että muutkin edellytykset”. SDP:n puoluekok. 1—6.2.1926, 68—69, 75.

6.3.2. Parlamentaarinen reformipolitiikka ja keskustalaisuus

Tilannearvioissa ja johtopäätöksissä, joiden pohjalta sosialidemokraattisen puolueen toiminta käynnistyi uudelleen kansalaissodan jälkeen, oli yhteistä, että työväenliikkeen toiminnan edellytykseksi nähtiin porvarillis-demokraattisten julkisuus-, oikeus- ja politiikkamuotojen voimaansaattaminen. Työläisten kansalaisoikeuksien ja työväenjärjestöjen toimintaoikeuksien palauttaminen sekä näitä oikeuksia turvaavan parlamentaarisen tasavallan toteuttaminen asettuivat ensisijaisiksi tavoitteiksi.

Parlamentaarisesta demokratiasta oli vuonna 1919 kyse säädettäessä hallitusmuotoa ja valittaessa tasavallan ensimmäistä presidenttiä. Myös Suomen ja Neuvosto-Venäjän suhteet kytkeytyivät sosialidemokraattien katsannossa parlamentaarisen demokratian turvaamiseen. Interventio-politiikkaan osallistuminen johtaisi Suomessa siihen, että taantumus marssisi esiin sotatilaa hyväksikäyttäen²¹. Ja sikäli kuin ”maailman imperialistisen porvariston” puuhaama ”rikollinen sekaantuminen” Neuvosto-Venäjän ”työväenluokan vallankumoukselliseen toimintaan”²² johtaisi tavoitteeseensa, tuloksena olisi Suomen itsenäisyyden vaarantuminen ja kansainvälisen taantumuksen vahvistuminen²³.

Taistelua työväestön kansalaisoikeuksista ja siten poliittisesta demokratiasta nousi sosialidemokraattisessa puolueessa symboloimaan punavankien armahdusvaatimus.

Kaikkien edellä mainittujen kysymysten kannalta porvarillisen politiikan jako oikeistoon ja keskustaan oli sosialidemokraateille tärkeä. Parlamentaarinen tasavalta voitiin varmistaa ainoastaan sosialidemokraattien ja porvarillisen keskustan yhteisvoimin. Väinö Tanner kuitenkin tähtäsi pitemmällekin vetäessään joulukuun 1919 puoluekokouksessa rajaa sekä vanhan työväenpuolueen linjaan että vahvemmalla silloiseen puoluejohtoon kohdistettuun arvosteluun:

”Mutta on myös toinen suunta, toinen työskentelytapa sosialidemokraattisessa puolueessa ja se on se, että ei vedetä yhtä ainoaa eri ryhmiä erottavaa rajaa, vaan koetetaan tunkea niitä rajoja porvariston

²¹ Ks. esim. sos.dem. puoluetuomikunnan kirje Kansainväliselle sosialistitoimistolle Brysseliin 14.6.1919 (konsepti). SDP:n kirjeenvaihto 1919—20 T-Ö 1921 V-Ö (TA).

²² Lainaukset sos.dem. puoluetuomikunnan 24.9.1919 päivätystä julistuksesta, jossa Suomen työväen nimissä vaaditaan tarttumista Neuvosto-Venäjän esittämään rauhantoujoukseen. SDP:n kirjeenvaihto 1919—20 I-L 1921 K-S (TA).

²³ Ks. esim. Suomen Sosialidemokraatti 19.9.1919 ”Käännös Venäjän politiikassa” (V(äinö). T(anner).); Paavolainen 1979, 305—307; Sosialidemokraattinen Aikakauslehti 3/1920 ”Päivän suuri kysymys”. Vrt. myös Holodkovskij 1978, 148, 184.

keskuuteen niin moneen paikkaan kuin mahdollista, koetetaan hajottaa porvaristo. --- meidän on ryhdyttävä hajoitamaan porvarillisia ryhmiä ja koetettava toimia siten, että tähän maahan saadaan syntymään mahdollisimman voimakas keskustaporvaristoryhmä, n.s. porvarillinen radikaalinen tai vapaamielinen ryhmä, joka kaikissa sivistysvaltioissa on jo vuosikymmeniä ollut ja joka on siellä vaikuttanut taavoittavasti semmoisten äärimmäisten vaatimusten tullessa esitetyksi kuin mitä meilläkin on näinä vuosina tapahtunut. Täällä kysytään, missä se radikaalinen ryhmä on. Minä sanon, että siihen on olemassa heikko itu, ja meidän tehtävämme on mahdollisimman paljon tukea tätä itua, niin että se voi kasvaa ja muodostua semmoiseksi taimeksi

—”²⁴

Tannerin metaforisen virkkeen keskeytti pöytäkirjan mukaan välihuuto: ”Ja hajottaa työväki!” Ajatus, jonka Tanner oli esittänyt jo puolueuuevostossa toukokuussa 1919²⁵, käy joka tapauksessa selväksi. Tannerin, Ryömän ja Evert Huttusen edustaman kannan mukaan sosialidemokraattien oli toimintamahdollisuutensa turvatakseen kohotettava ja ylläpidettävä porvarillisten uudistusmielisyyttä.²⁶ Tämänmukainen toimintadispositio oli luonteeltaan reaktiivinen. Sosialidemokraatit eivät sen mukaan niinkään hakeneet porvarillisesta keskustasta liittolaisia omien yhteiskunnallisten tavoitteidensa toteuttamiseksi, vaan pikemminkin sosialidemokraattien piti tarjoutua porvarilliselle keskustalle vaihtoehdoksi liittoutumiselle oikeiston kanssa.²⁷

Joulukuun 1919 puoluekokous, joka vahvisti Tannerin johtoaseman puolueessa, antoi kuitenkin menettelytapapäätöksessään eduskuntatoiminnalle ohjeet, jotka näyttävät lähes vastakkaisilta edellä lainattuun Tannerin käsitykseen nähden. Sosialidemokraattisen puolueen oli eduskunnassa koetettava ”joka tilaisuudessa vallata työväenluokalle niin paljon etuja kuin kulloinkin suinkin on saavutettavissa”, mutta heti perään seurasi varoitus:

”Mutta älköön eduskuntaryhmä pyrkikö itsenäisyyttään rajoittaviin liittoihin eikä porvarillista hallitusta kannattavaksi kokoomusloplaksi minkään porvaripuolueen kanssa, älköötäkään sosialidemokraattiset edustajat tuollaisten liittoutumisten helpoittamiseksi koskaan yrittäkö pei-

²⁴ SDP:n puoluekok. 8—16.12.1919, 94—95.

²⁵ Sos.dem. puolueuuev. 12—13.5.1919 (TA).

²⁶ Poikkeuksellisen selväsanaisesti vanhan työväenliikkeen linjasta irtisanoutuen esitti Evert Huttunen tämän kannan keväällä 1920 julkaisemassaan kirjasessa ”Mietteitä nykyisestä tilanteesta”. Evert Huttunen 1920, 96—110.

²⁷ Kommunistisen liikkeen näkökulmasta tähän asetelmaan viittasi SSTP:n perustajiin kuulunut Ivar Lassy 18.5.1920 Helsingin lääninvankilassa päivätyssä katkerassa kirjeessään J. W. Kedolle: hän luonnehti Ryömää ”Ritavuoren liepeeksi”. J. W. Kedon kok., kirjeenvaihto (KA). — Helmikuussa 1922 sisäministerinä ollessaan murhatun edistyspuoluelaisen Heikki Ritavuoren läheisestä yhteydestä sosialidemokraatteihin ks. esim. Paavolainen 1979, 439—442.

tellä tai sekoittaa luokkavastakohtia eikä tavoitella nykyoloissa yhteiskunnallisen rauhan harhakuvaa, sillä kaikki senkaltaisen pyrkimys eduskunnassa, kuten eduskunnan ulkopuolellakin, on työväenliikkeen eksyttämistä, joka, jos se onnistuisi, muuttaisi sosialidemokraattisen puolueen nykyiseen järjestelmään mukautuvaksi porvarilliseksi uudistuspuolueeksi.”²⁸

Kyseinen ponsi, kuten pääosin muutkin vuoden 1919 menettelytapapponnet, noudatteli vuoden 1911 puoluekokouksen päätöstä. Jakautuvassa työväenliikkeessä tällaiselle, vanhan työväenliikkeen traditioon vetoavalle päätökselle oli taktiset perusteensa. Tämä ei tosin estänyt puoluekokouksessa hävinnyttä vasemmisto-oppositiota leimaamasta menettelytapapäätöstä vallitsevaan maailmantilanteeseen täysin sopimattomaksi ja ”enemmän luokkataistelun tieltä poikkeavaksi, minkä Suomen työväenpuolueen historia tuntee”²⁹. Pelkäsi taktiseksi fraseologiaksi ”marxilaisen keskustan” traditio ei kuitenkaan jäänyt. Hallitukseenmenosta hyväksyttiin hahmottumassa olleen keskustasuunnan vaikutuksesta päätös, joka vastasi eduskuntatyön menettelytapaohjetta. Hallitukseenmeno saattoi tulla kysymykseen vain poikkeustilanteessa, jossa se olisi tarpeen sodan estämiseksi, rauhan aikaansaamiseksi tai taantumuksen torjumiseksi, ja silloinkin puoluekokouksen tai puolueäänestyksen jälkeen.³⁰ Päätös ei ollut merkityksetön, olihan sosialidemokraattien osanotto hallitukseen ollut esillä jo maaliskuun 1919 eduskuntavaalien jälkeen³¹. Keväällä 1920 puoluekokouspäätös oli myötävaikuttamassa siihen, että sosialidemokraatit jäivät presidentti Ståhlbergin toivoman kaikkien puolueiden ”rauhanhallituksen” ulkopuolelle. Sen jälkeen kun porvarillisten puolueiden yhteinen Erichin hallitus oli muodostettu, järjestettiin kyllä puolueäänestys. Äänestäneiden jäsenten enemmistö valtuutti puolueeneuvoston ja eduskuntaryhmän päättämään (kahden kolmasosan enemmistöllä) osanotosta hallitukseen, mutta valtuutus ei siinä tilanteessa johtanut käytännön toimiin.³²

Yleisenä ideologisena asennoitumisena kautskylais-keskustalaisella traditiolla oli edelleen vahva asema sosialidemokraattisessa puolueessa. Sen pohjalta keskeiset ajankohtaiset toimintaohjeet liittyivät ”luokkavoiman” vahvistamiseen. ”Luokkavoima” taas konkretisoitui toisaalta järjestöjen vahvuudessa, toisaalta parlamentaarisessa

²⁸ SDP:n puoluekok. 8—16.12.1919, 216.

²⁹ Lainaus vasemmisto-opposition vastalauseesta. Sama, 231.

³⁰ Sama, 213—231, erityisesti 225—230.

³¹ Soikkanen 1975, 338.

³² Sama, 374—376. — Puolueäänestyksen tulos on SDP:n vuoden 1926 kirjeenvaihdon joukossa, kansio O-S (TA). Äänestykseen otti osaa runsaat 17 000 puolueen jäsentä, joista yli 10 000 puolsi valtuuksia. Suurimmissa kaupungeissa osallistuneiden määrät olivat alhaisia, esimerkiksi Helsingissä vain 240 jäsentä äänesti.

voimassa. Näitä kahta asiaa liitti yhteen ajatus siitä, että parlamentaarisessa taistelussa jo ennen ”lopullisen päämäärän” toteutumista voitiin saavuttaa työväenluokalle edullisia ja sen luokkavoimaa vahvistavia tuloksia ”itsenäisellä luokkapolitiikalla”, jolle järjestövoima antoi eduskunnan ulkopuolelta tavallaan demonstratiivista tukea.

Avoimeen ristiriitaan tannerilaisen parlamentaarisen reformipolitiikan linjan kanssa ”marxilaisen keskustan” traditio joutui, kun voitiin huomata, että sosialidemokratian asema ”luokkavoiman” keskuksena oli heikentymässä, ja kun voitiin kokea, että tämä johtui ”itsenäisen luokkapolitiikan” hylkäämisestä. Ns. keskustaoppositio astuessa esiin kesäkuussa 1920 julkaisemallaan ”Julistuksella Suomen työväenluokalle”³³ työväenliikkeen julkisen puolue toiminnan kahtiajako oli varmistumassa ja sosialidemokratia oli menettämässä yhteyttään erityisesti ammatillisesti järjestäytyneeseen työväestöön.

Keskustaoppositio ilmoitti pyrkivänsä yhdistämään hajaantuneen työväenluokan ”jyrkän sosialidemokraattisen luokkataistelun” pohjalta. Tämän pyrkimyksen tulkitseminen kompromissin hakemiseksi reformistisen sosialidemokratian ja kommunismin välille³⁴ ei tavoita sen varsinaista sisältöä. Ensimmäisen maailmansodan jälkeinen keskustalaisuus ei tosin ollut mikään yhtenäinen aatesuunta sen paremmin Suomen työväenliikkeessä kuin muuallakaan³⁵. Ja, kuten *Hentilä* on osoittanut, 1920-luvun alkupuolella esimerkiksi Työväen Urheiluliitossa keskustatradition sosialidemokraatteja ja sosialistisen työväenpuolueen vasemmistososialisteja yhdisti yhtenäisen proletaarisen kulttuurin ajatus, josta käsin puolueristiriidat koetettiin pitää järjestöstä loitolla.³⁶ On kuitenkin tärkeätä huomata, että ”marxilaiseen keskustaan” samastuneet sosialidemokraatit halusivat palauttaa työväenliikkeen yhtenäisyyden jyrkällä *sosialidemokraattisella* luokkataistelulla.

Johtavien suomalaisten keskustalaisten, kuten Johan Helon, Reinhold Sventorzetskin ja J. F. Aallon, edustama yhtenäisyyspyrkimys liittyi siihen ajattelutapaan, jonka varassa keskustalaisten työväenpuolueiden Wienissa helmikuussa 1921 perustama yhteistyöjärjestö, ns. 2 1/2 internationaali, tavoitteli kansainvälisen työväenliikkeen yhtenäisyyttä. Tunnustettiin Venäjän vallankumouksen, myös neuvostovallankumouksen, historiallinen edistyksellisyys. Niin kauan kuin

³³ Julistus julkaistiin ensinnä viipurilaisessa Kansan Työssä, 8.6.1920.

³⁴ Paavolainen, jolle työväenliikkeen aatesuuntaukset ylipäättään näyttävät olevan melko vieraita, irrottaa keskustasuunnan sekä suomalaisen että kansainvälisen työväenliikkeen traditioyhteyksistä, kun hän esittää sen ”luonnollisena väliryhmänä, joka pyrkii löytämään kompromissin kahden vastakohdan välillä”. Paavolainen 1979, 298.

³⁵ Vrt. Feichter 1975, 272.

³⁶ Hentilä 1982, 157—159.

vastavallankumouksen voitto Venäjällä oli ilmeinen uhka Suomen itsenäisyydelle ja tasavallalle, myös suomalaisen sosialidemokratian oikeistosuunta saattoi seurata tähän asti. Se teki eron neuvostovallankumouksen ja bolsevismin välillä; edellinen oli Venäjän työtätekevän kansan saavutus, jonka bolsevismi sitten johti väärälle, vähemmistödiktatuurin tielle.³⁷ Keskustalaiset sen sijaan tunnustivat myös bolsevismin objektiivisen perustan ja oikeutuksen Venäjällä. Mutta sen olisi pitänyt pysyä kansainvälisen työväenliikkeen yhtenä erityisenä osana. Kansainväliseltä kommunistiselta liikkeeltä, ”bolsevismin vienniltä” läntisiin työväenliikkeisiin, kiellettiin oikeutus ja objektiivinen perusta.³⁸ Subjektiivisena perustana, jolta bolsevismi Suomessa saattoi ponnistaa, oli keskustalaisen näkemysten mukaan ennen kaikkea joukkojen luonnollinen ja oikeutettu tyytymättömyys reformistiseen linjaan. ”Jyrkän sosialidemokraattisen luokkataistelun” tiellä tämä subjektiivinen perusta oli murennettavissa ja työväenluokan yhtenäisyys toteutettavissa.

Keskustasuunta kykeni 1920-luvun alussa sosialidemokraattisen puolueen sisällä ideologiseen offensiiviin. Marraskuussa 1920 pidetty puolueeneuvoston kokous päätti irrottaa puolueen Toisesta internationaalista, joka oli maailmansodan päätyttyä herätetty henkiin oikeistosocialidemokraattisen puolueiden johdolla.³⁹ Puolue myös ilmoitti kannatuksensa uudelle kansainväliselle järjestölle, jota keskustalaisella kannalla olevien puolueiden edustajat valmistelivat Bernissä joulukuussa 1920 ja jonka perustava kokous oli Wienissä helmikuussa 1921.⁴⁰ Päätös liittymisestä Wienin yhteistyöjärjestöön teh-

³⁷ Näin on mahdollista tulkita esim. Väinö Tannerin kirjoitusta ”Käännös Venäjän politiikassa” Suomen Sosialidemokraatissa 19.9.1919. Siitä ks. myös Paavolainen 1979, 305—307.

³⁸ Esim. austromarxismien ja siten myös Wienin yhteistyöjärjestön merkittävän teoreettikon Otto Bauerin on todettu tehneen selvän eron Venäjän vallankumouksen, bolsevismin ja kansainvälisen kommunistisen liikkeen välillä. Feichter 1975, 280—282. — Näkemys ilmeni esim. niissä Bauerin kirjoissa, jotka SDP julkaisi suomeksi, ”Bolshevismi vaiko sosialidemokratia” (1922) ja ”Tie sosialismiin” (1922). — Suomessa keskustaoppositiion vaatimuksiin vuonna 1920 kuului, että Suomen Sosialidemokraatin piti kirjoittaa myönteisemmin Neuvosto-Venäjistä. Sos.-dem. puolueeneuv. 1—3.11.1920 (TA).

³⁹ Sos.dem. puolueeneuv. 1—3.11.1920 (TA). — Puolueeneuvosto saattoi päätöksensä nojautua joulukuun 1919 puoluekokouksen antamiin valtuuksiin. Ks. SDP:n puoluekok. 8—16.12.1919, 234—237. — Puolue oli jo puoluetoimikunnan päätöksellä kieltäytynyt osallistumasta Toisen internationaalin Genevessä heinä-elokuussa 1920 pidettyyn kongressiin. Sos.dem. puoluetoimik. 8.6.1920 (TA). — Toisen internationaalin uudelleenrakentamisesta ks. Braunthal 1963.

⁴⁰ Sos.dem. puoluetoimik. 13.11.1920 ja 26.1.1921 (TA); ”Suomen Sos.dem. Puolue ja uuden internationaalin perustaminen” (suomennettu jäljenne puoluetoimikunnan Itävallan sos.dem. puolueen sihteeristölle ennen Wienin kokousta lähettämästä kirjelmästä). SDP:n kirjeenvaihto 1919—20 M-P 1921 T-U (TA).

tiin kevään 1922 puoluekokouksessa.⁴¹ Keskustaopposition vaati-
maan suuntaan puolueen kuvaa muutti osaltaan J. F. Aallon valinta
Ryömän tilalle Suomen Sosialidemokraatin päätoimittajaksi ja tätä
seurannut lehden linjan vasemmistolaistuminen.⁴²

Kuitenkin keskustasuunnan offensiivi oli ensi sijassa ideologinen
eikä strateginen. Eduskunnassakin oli kyllä havaittavissa sosialide-
mokraattien jyrkempää suhtautumista porvarillisiin puolueisiin, näin
eritoten armahduskysymyksen yhteydessä⁴³. Tälle loi pohjaa se, että
keväästä 1920 kevääseen 1921 istui kaikkien porvarillisten puoluei-
den muodostama Rafael Erichin hallitus.⁴⁴ Kuitenkin se linja, jolla
socialidemokraattisen puolueen tilanne vuoden 1922 puoluekokouk-
seen mennessä melkoisesti selkeytyi, on tulkittavissa asenteelliseksi
jyrkkyydeksi yhdistyneenä keskustaporvarillisen politiikan tosiasialli-
seen tukemiseen.⁴⁵ Poliittisen tilanteen logiikkana oli, että sikäli kuin
socialidemokraatit keskittyivät eduskuntatyöhön, heidän ratkaista-
vakseen jäi, tukeako porvarillisen keskustan politiikkaa. Ja silloin
kun vaihtoehtona oli oikeistolainen ratkaisu, keskustapolitiikka oli
helppo nähdä tukemisen arvoiseksi. Hallitusyhteistyöhön tai tuesta
sopimiseen ei kylläkään menty, vaikka tätäkin mieltä eduskuntaryh-
mässä esiintyi esimerkiksi Erichin hallituksen kaaduttua⁴⁶.

Vuoden 1922 puoluekokouksessa oltiin yhtä mieltä siitä, että puo-
lue oli eduskunnassa saavuttanut ”erinäisiä työväelle tärkeitä ja suu-
riarvoisia tuloksia”.⁴⁷ Keto luonnehti eduskuntaryhmän toimintaperi-
aatteita niin, että ”tässä työssä on käytettävä hyväksi myös porvaril-
listen puolueiden keskinäisiä erimielisyyksiä aina siihen saakka, että
voidaan sietää ja edistää sellaista asiaintilaa, jollainen meillä on ol-
lut, että on ollut vähemmistöporvarillinen hallitus, joka on pysynyt
pystyssä socialidemokraattien sietämisen varassa”.⁴⁸ Liiallisesta jyrk-
kyydestä eduskuntaryhmää ei arvosteltukaan, vaan siitä, että ”uudis-
tustehtävien paljouden johdosta eduskuntatyön agitatorinen puoli

⁴¹ SDP:n puoluekok. 31.3.—4.4.1922, alustusliite, 103—108, pk., 89—93, 152—153.

⁴² Soikkanen 1975, 391—392.

⁴³ Armahduksen ajamisesta, muun muassa joulukuussa 1920 käytetystä jarrutuskes-
kustelutaktiikasta, ks. sos.dem. eduskuntaryhmän pk. 19.12.1920 (TA); sos.dem.
eduskuntaryhmän toim.kert. 1920—1921, 40—42; Tanner 1966, 14—15; Soikkanen
1975, 351—353.

⁴⁴ Vrt. esim. Sosialidemokraattinen Aikakauslehti 18/1920 ”Eduskunnan kokoontues-
sa”.

⁴⁵ Soikkasen (1975, 390—395) johtopäätöstä, jonka mukaan vuoden 1922 puolueko-
koukseen mennessä puolueen ”yhtenäisyys” saavutettiin ” ’keskustan’ linjaa seuraa-
malla”, on pidettävä liian yksioikoisena.

⁴⁶ Sos.dem. eduskuntaryhmä 9.3.1921 (TA).

⁴⁷ Sitaatti puoluekokouksen eduskuntaryhmän toimintakertomuksesta antamasta lau-
sunnosta. SDP:n puoluekok. 31.3.—4.4.1922, 144.

⁴⁸ Sama, 61.

on ryhmän toiminnassa jäänyt jossakin määrin syrjään”.⁴⁹ Tähän keskustalaiseen näkemykseen, jonka mukaan eduskuntatyöhön kuului uudistusten tavoittelun lisäksi ”sosialististen aatteiden julistaminen eduskunnan puhujalavalta”⁵⁰, ei kuitenkaan sisältänyt varsinaista poliittista vaihtoehtoa noudatetulle linjalle.

Puoluekokouksen päätöksen mukaan (kokoomus)hallitukseen osallistuminen saattoi tosin edelleenkin tulla kyseeseen vain ”erityisen hätätilan vallitessa”. Päätöksentekoa kuitenkin nopeutettiin niin, että puolueuuvoston ja eduskuntaryhmän määränemistöpäätökset riittivät. Käsitykset eivät käyneet yksiin siitä, oliko esimerkiksi suojeluskuntien olemassaolo este osanotolle hallitukseen vai oliko pikemminkin epäkansanvaltaisten voimien kurissapitämiseksi ja eristämiseksi oltava valmiit hallitukseen yhdessä kansanvaltaisten porvarien kanssa.⁵¹ Toiselta puolen hylätessään yksimielisesti sosialistisen työväenpuolueen ehdotuksen vaaliliitosta kesän 1922 eduskuntavaaleissa puoluekokous veti selvän rajan kommunisteihin.⁵²

Kysymys ”marxilaisen keskustan” leimaaman ideologisen ulkonäön ja porvarillisen keskustan tukemiseen perustuneen toimintadisposition suhteesta aktualisoitui kuitenkin, kun monet merkit vuoden 1922 tienoilla osoittivat keskustapolitiikan ehtymistä. Siihen, miten olisi suhtauduttava porvarillisen politiikan näkyvillä olleeseen yhtenäistymiseen, liittyi suhde kommunistiseen liikkeeseen. Tämä oli vuoden 1922 vaalien jälkeen edustettuna myös eduskunnassa. Valankumouksellisen vaiheen päättymiseen Euroopassa Kommunistinen internationaali, organisaatioltaan ”proletariaatin maailmanpuolueeksi” keskitettynä⁵³, vastasi ns. yhteisrintamataktiikalla⁵⁴.

Tannerilainen tilannearvio oli, että porvarillisen uudistusmielisyyden heikkeneminen kylläkin liittyi ”yleismaailmalliseen taantumukseen”⁵⁵, mutta sen vahvistumisen olivat Suomessa aiheuttaneet kom-

⁴⁹ Sama, 144 (puoluekokouksen lausunto). — Esimerkiksi Korpilahden kunnallisjärjestön edustaja Martti Pihlman piti virheellisenä luopumista siitä vanhan työväenliikkeen ajan taktiikasta, että jos ”ei voitu saada mieleistä lakiehdotusta lävitse, niin laadittiin oma ehdotus, johon viittaamalla vedottiin joukkoihin”. Sama, 53. Ks. myös sama, 57 (Mikkola), 57—59 (Nordlund), 61 (Keto).

⁵⁰ Sama, 144 (puoluekokouksen lausunto). — Näin jo sos.dem. puolueuuv. 1—3.11.1920 (TA).

⁵¹ SDP:n puoluekok. 31.3—4.4.1922, 104—123, 149—150, erityisesti Aallon (110—111), Kedon (118—119) ja Wiikin (121—122) puheenvuorot. — Päätöksen (149—150) mukaan hallitukseenmeno oli mahdotonta, niin kauan kuin ”kansalaissodan johdosta valtiollisista rikoksista tuomittuja työväenluokan jäseniä on vankiloissa”.

⁵² Sama, 93—98, 141—143.

⁵³ Vrt. Deppe 1976, 329.

⁵⁴ Kommunistinen internationaali 1973, 141—148; Jähn — Köpstein 1974, 134—152. — SKP:n yhteisrintamataktiikan mukaisena linjanmäärittelynä ks. SKP:n laajennetun keskuskomitean plenumin päätös vuodelta 1922. SKP:n päätöksiä I, 72—74.

⁵⁵ Sos.dem. eduskuntaryhmä 22.5.1922 (Tanner) (TA).

munistit, jotka "eivät ole halunneet järkevämmiin suhtautua lievempään keskustapolitiikkaan"⁵⁶. Syytä oli myös sosialidemokraattisen puolueen vasemmistosuunnassa, jonka vaikutuksesta sosialidemokratia ei ollut pystynyt tarjoamaan porvarilliselle keskustalle vaihtoehtoa porvarillisten puolueiden yhteistyölle.⁵⁷ Johtopäätös nojautui ajatteluun, joka näki porvarillisen politiikan olennaiselta osin työväenliikkeen "järkevyyden" tai "järjettömyyden" funktiona⁵⁸. Poliittisen suuntauksen muutos pakottaisi "ryhmämme tyytymään suhteellisen pieneen näpertelyyn"⁵⁹, mutta tärkeintä oli jatkuvasti pyrkiä estämään porvariston yhdistymistä⁶⁰.

Poliittisen suhdanteen muutos antoi kuitenkin lähtökohdan myös toisenlaisille johtopäätöksille. Kun porvariston yhtenäistyminen oli tosiasia, sosialidemokraattien oli jyrkennettävä oppositioasennetta. Ja parlamentaarista oppositiotoimintaa oli tuettava vetoamalla joukkoihin, mihin liittyi myös valmius yhteistyöhön kommunistien kanssa päiväkohtaisissa kysymyksissä. Johtopäätös sisälsi pyrkimyksen antaa keskustamarxilaiselle ideologialle aktiivista poliittista sisältöä. Voi sanoa, että sosialidemokraattisen puolueen ensimmäinen reaktio erityisesti vuoden 1922 eduskuntavaalien jälkeen muuttuneeseen tilanteeseen muodostui tämän, esimerkiksi Suomen Sosialidemokraatin päätoimittajan J. F. Aallon edustaman näkemyksen mukaiseksi.

Marraskuussa 1922, pian Kallion hallituksen muodostamisen jälkeen, sosialistinen työväenpuolue yhteisrintamataktiikan mukaisesti ehdotti sosialidemokraateille yhteistyötä amnestian ajamiseksi.⁶¹ Sosialidemokraattinen puolue, joka aiemmin oli torjunut SSTP:n erinäiset yhteistyötarjoukset⁶², vastasi nyt myönteisesti.⁶³ Neuvottelujen tuloksena puoluetuomikunnat julkaisivat tammikuussa 1923 yhteisen kehotuksen työväestölle mielenosoituksiin amnestian sekä tullien alentamisen ja elintarviketullien poistamisen puolesta. 17.1.1923 päivätyn julistuksen allekirjoittivat puolueiden puheenjohtajat Väinö

⁵⁶ Sos.dem. puoluetuomik. 13.2.1922 (Tanner) (TA). Ks. myös SDP:n puoluekok. 1—6.2.1926, 16—20 (Tanner).

⁵⁷ Soikkanen 1975, 418—419.

⁵⁸ Lapuanliikkeen nousun vastaavanlaisesta tulkinnasta ks. s. 310.

⁵⁹ Sos.dem. eduskuntaryhmä 22.5.1922 (Tanner) (TA).

⁶⁰ Sos.dem. eduskuntaryhmän ja puoluetuomikunnan yhteinen kok. 18.8.1922 (Tanner, Keto) (TA).

⁶¹ SSTP:n eduskuntaryhmä 16.11.1922. Sosialistisen työväen ja pienviljelijäin puolueen eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1922—23 (TA); SSTP:n eduskuntaryhmän kirjelmä sos.dem. eduskuntaryhmälle 23.11.1922. Sos.dem. eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1922, liite 18 (TA); SSTP:n puoluetuomik. 2.12.1922. Sosialistinen työväen ja pienviljelijäin puolue. Puoluetuomikunnan pöytäkirjat 1920—23 (TA).

⁶² Hakalehto 1966, 174—177.

⁶³ Sos.dem. eduskuntaryhmä 27.11.1922 (TA); sos.dem. eduskuntaryhmän kirje SSTP:n eduskuntaryhmälle 28.11.1922. SSTP:n eduskuntaryhmä 30.11.1922, liite 2 (TA); sos.dem. puoluetuomik. 16.12.1922 (TA).

Tanner ja Niilo Välläri sekä puoluesihteerit Taavi Tainio ja Kusti Kulo. Merkittävää oli, että armahduksen vaatimus ulotettiin myös ns. uuden kapinan valmistelusta eli kommunistisesta toiminnasta tuomittuihin.⁶⁴ Myös Ammattijärjestö asettui tukemaan tätä ulkoparlamentaarista joukkotoimintaa.⁶⁵

Mielenosoituskokouksia järjestettiin eri puolilla maata tammikuun 28. ja helmikuun 4. päivän välisenä aikana. Poliittisen tilanteen kärjistymistä kuvasti, että maalaisliittolaisen sisäministerin Vilkku Joukahaisen maaherroille lähettämien, joskin oikeiston mielestä aivan liian sallivien, ohjeiden perusteella viranomaiset monin paikoin estivät tai vaikeuttivat kokousten järjestämistä.⁶⁶ Esimerkiksi Helsingissä mielenosoitus aiottiin järjestää sunnuntaina tammikuun 28:ntena rautatientorilla, mutta poliisimestari kielsi tämän vedoten torille samana päivänä — ”vapaussodan” alkamisen viidentenä vuosipäivänä — marssivaan suojeluskuntaparaatiin. Kokous siirrettiin lauantaihin helmikuun 4:nteen. Tuolloinkaan sitä ei saatu pitää rautatientorilla, vaan mielenosoittajat, Suomen Sosialidemokraatin todennäköisesti ylöspäin venytetyn arvion mukaan 8 000—10 000 henkeä, kokoontuivat työväentalon edustalle.⁶⁷ Sosialidemokraattisen puoluetoimikunnan toimintakertomuksessa mielenosoituksia kuvattiin ”valtavaksi työväenluokan tahdon ilmaisuksi kyseessäöilleissa asioissa”.⁶⁸

Mikä sai sosialidemokraattisen puoluetoimikunnan, jossa Tannerin edustamalla oikeistosuunnalla oli enemmistö, myöntymään tällaiseen poikkeukselliseen yhteistyöhön kommunistien kanssa? Erityisen innostunut puoluejohdon oikeistosuunta ei näytä olleen⁶⁹. Kyse oli kuitenkin asioista, jotka koettiin tärkeiksi. Sosialidemokraattien ja kommunistien välillä kävi jatkuvasti taistelu ei vain kannattajista, vaan yhä myös monista työväenyhdistyksistä⁷⁰. Tämän kilpailun kannalta pontevuus juuri armahduskysymyksen ajamisessa oli tärkeätä.⁷¹ Kieltäytymistä työväenluokan yhteisesiintymisestä olisi ollut kenttävien edessä vaikeata perustella, kun vastassa oli yhtenäistynyt porva-

⁶⁴ SDP:n kirjeenvaihdon joukossa (1923 A-K (TA)) on julistuksen alkuperäiskappale. Julistus julkaistiin mm. Suomen Sosialidemokraatissa 19.1.1923.

⁶⁵ SAJ:n tpvk. 19.1.1923 (TA).

⁶⁶ Sos.dem. puoluetoimik. toim.kert. 8.4.1922—31.10.1925, 36; Suomen Sosialidemokraatti 5.2.1923. Vrt. Uusi Suomi 25.1.1923 ”Hallituksen kannanotto. Mielenosoitusasiassa haetaan turvaa virkamiesten seljän takana”.

⁶⁷ Helsingin sos.dem. kunnallistoimik. 3.2.1923 (TA); Suomen Sosialidemokraatti 4.2.1923 ”Helsingin työläiset kokoontumisvapautta puolustamaan”; Suomen Sosialidemokraatti 5.2.1923.

⁶⁸ Sos.dem. puoluetoimik. toim.kert. 8.4.1922—31.10.1925, 36.

⁶⁹ Vrt. sos.dem. puoluetoimik. 16.12.1922 (Tainio, Hakkila) (TA); SSTP:n puoluetoimik. 5.1.1923 (liitteenä oleva kiertokirje) ja 30.1.1923 (Kulo) (TA).

⁷⁰ Ks. esim. SSTP:n puoluetoimik. 7.12.1922 (liitteenä oleva kiertokirje toiminnasta työväenyhdistysten vuosikokousten johdosta) (TA).

⁷¹ Soikkanen 1975, 423.

rillinen rintama. Tullit otettiin amnestian lisäksi mielenosoitusten asiakohteeksi sosialidemokraattien vaatimuksesta⁷²; näin yhteistyön tavoitteiden ”reformistinen” luonne korostui.

Mutta yhteistyön piti jäädä yksittäistapaukseksi. Tällaisena sen avulla ehkä ajateltiin voitavan painostaa porvarillista keskustaa. Eduskuntataktiikkaan yhteisrintamaa ei kuitenkaan pitänyt ulottaa. Sosialistisen työväenpuolueen ehdottamasta yhteisestä amnestiasta koskevasta välikysymyksestä sosialidemokraatit kieltäytyivät.⁷³

Yhteinen julistus ja yhteiset mielenosoitukset riittivät kuitenkin saamaan aikaan kiihkeän porvarillisen reaktion. Tammikuun 1923 lopussa julkaistiin tosiasiaa jo pari vuotta aiemmin salassa perustetun Suomen Suojelusliiton⁷⁴ perustamisjulistus, jonka ensimmäisinä allekirjoittajina olivat Svinhufvud ja Mannerheim. Siinä valkoisen rintaman lujittamista perusteltiin muun muassa sillä, että ”socialidemokraattinen puolue äskettäin on julkisesti kommunistien kanssa asettunut samaan rintamaan yhteiskuntaa vastaan”.⁷⁵ Samaan vedottiin suojeluskuntaan liittymiskehotuksissa.⁷⁶ Ja erityisesti porvarillisen keskustan reaktio osoitti sosialidemokratian legitiimisyyden rajat. Kun eduskunnassa maaliskuussa 1923 käytiin eduskunnassa yhteistä keskustelua kummankin vasemmistopuolueen erikseen armahdusasiasta jättämistä välikysymyksistä⁷⁷, maalaisliiton K. A. Lohi esimerkiksi varoitti sosialidemokraatteja ”lipumasta kommunistien syliin”, mitä hänen mukaansa olivat osoittaneet ”yhteiset katuparlamentit”. ”Ja sitä mukaa kun te sinne livutte, — — — te löydätte meistä keskustasta ja oikeistosta yhteisen valkoisen rintaman.”⁷⁸ Tämä taas oli täsmälleen sitä, minkä estämiseen tannerilainen toimintadispositio suuntautui.

Socialidemokraattien amnestiavälikysymyksen ensimmäinen allekirjoittaja Tanner ei omassa puheessaan ollut antanut aiheetta syytökselle ”lipumisesta”. Hän suuntasi arvostelunsa paitsi porvarilliseen keskustaan, joka hänen mukaansa oli pettänyt armahdusta koske-

⁷² Sos.dem. puoluetuomik. 16.12.1922 (TA); SSTP:n puoluetuomik. 5.1.1923 (TA).

⁷³ Sos.dem. puoluetuomik. 16.12.1922 (TA). — Ainoastaan Ampuja oli puoluetuomikunnassa valmis myös yhteiseen välikysymykseen.

⁷⁴ Tiedon Suojelusliiton salaisesta perustamisesta olen saanut Martti Ahdilta.

⁷⁵ Uusi Suomi 31.1.1923.

⁷⁶ Sama 26.1.1923 ”Yhtyvätkö valkoisetkin punaisten mielenosoitukseen?”

⁷⁷ Vp 1923 P I, 190—191 (Tannerin ym. välikysymys), 192—193 (Långströmin ym. välikysymys). — Kolmantena samaan yhteyteen kuuluneena välikysymyksenä oli sosialistisen työväenpuolueen (Lampisen ym.) välikysymys viranomaisten toimista mielenosoituskokousten vaikeuttamiseksi. Sama, 191—192.

⁷⁸ Sama, 369—371. — Paitsi oikeistolehdistö myös maalaisliiton Ilkka esitti mielenosoitusyhteistyön suuntautuvan ”valkoista Suomea, itsenäistynyttä Suomea vastaan” ja palvelevan vallankumouksen valmistelua ja Neuvosto-Venäjän tarkoituksena. Ilkka 26.1.1923 ”Aiotut mielenosoituskokoukset”. — Porvarillisesta lehdistöreaktiosta ks. myös Paavolainen 1979, 462—463.

neet lupauksensa, myös kommunisteihin, jotka hän pani vastuuseen keskustapuolueiden asennemuutoksesta: ”— — — tuskin kukaan on niin paljon vahingoittanut valtiollisten vankien asiaa kuin kommunistinen puolue.”⁷⁹ Tätä ennen sosialidemokraattinen puoluetoimikunta oli jo jyrkästi torjunut sosialistisen työväenpuolueen ehdotukset yhteisrintaman jatkamisesta.⁸⁰

Talven 1923 yhteisrintamatesti kaiken kaikkiaan koitui sosialidemokraattisessa puolueessa — ja Tannerin itsensäkin ajattelussa — ”tannerilaisen” taktiikkanäkemysten vahvistukseksi. Kun puoluejohdon oikeistososialidemokraatit olivat joutuneet vuosina 1920—1922 olemaan puolustuskannalla keskustalaiseen oppositioon nähden, keväällä 1923 he saattoivat käydä hyökkäykseen. Myös puolueen ideologinen ulkonäkö oli saatettava sellaiseksi, ettei se edesauttaisi porvariston oikeistolaistumista. Maaliskuussa 1923 puoluetoimikunta päätti erottaa J. F. Aallon Suomen Sosialidemokraatista. Sillä kertaa tosin puolueuuevosto kumosi päätöksen, mutta se uusittiin ja vahvistettiin syksyllä.⁸¹ Aallon erottaminen oli osoitus keskustalaisuuden ideologisen offensiivin päättymisestä. Kansainvälisellä tasolla samaa osoitti Toisen internationaalin ja Wienin yhteistyöjärjestön yhdistyminen Sosialistiseksi työväeninternationaaliksi, samoin keväällä 1923⁸².

Vuoden 1923 jälkeen keskustalaisuus puolueen käytännön toimintalinjaa koskevana oppositiona keskittyi entistä selvemmin Viipuriin, jonne Aalto palasi. Viipurin kunnallisjärjestö ja Kansan Työ olivat keväällä 1923 yhteisrintamakysymyksessä eri linjalla kuin puoluetoimikunta.⁸³ Sosialistisen työväenpuolueen eduskuntaryhmän pidättämisen ja puolueen toiminnan lopettamisen jälkeen viipurilaiset sosialidemokraatit edelleen esittivät työväen yhteisrintamaa työväenliikkeen toimintaoikeuksien puolesta. Vuoden 1924 eduskuntavaalien edellä he ajoivat vaaliliittojen solmimista kommunistien kanssa. Ehdotuksella ei kuitenkaan ollut puolueessa kantavuutta.⁸⁴

⁷⁹ Vp 1923 P I, 325—331.

⁸⁰ Sos.dem. puoluetoimik. 15.2.1923 (TA); sos.dem. puoluetoimik. kirje SSTP:n puoluetoimikunnalle 21.2.1923. SDP:n kirjeenvaihto 1923 L-S (TA); sos.dem. puoluetoimik. 3.3.1923 (TA); sos.dem. puoluetoimik. pöytäkirjat 1923, liitteet 20 ja 21 (TA).

⁸¹ Sos.dem. puoluetoimik. 3.3.1923 (TA); sos.dem. puolueuuev. 29.3.1923 (TA); sos.dem. puoluetoimik. 9.11.1923 ja 4.12.1923 (TA); sos.dem. puolueuuev. 4.12.1923 (TA); Rytönen 1963, 83—84; Soikkanen 1975, 419—420.

⁸² Vrt. Braunthal 1963, 284—291; Kowalski 1974, 13.

⁸³ Ks. Kansan Työ 7.3.1923 ”Löytyykö nykyään edellytyksiä työväen yhteiselle rintamalle?”; sama 7.3.1923 ”Työväen yhteisrintamakysymys” (Viipurin sos.dem. kunnallisjärjestön kannanotto). Ks. myös Suomen Työmies 15.3.1923 ”Mikä on sos.-dem. työläisjoukkojen kanta työväen yhteisrintamakysymyksessä?”.

⁸⁴ Sos.dem. puolueuuev. 24.2.1924 (TA); Soikkanen 1970, 393—394; Soikkanen 1975, 426.

Kaiken kaikkiaan yritykset antaa keskustalaiselle ideologiselle traditiolle aktiivista poliittista sisältöä olivat tuomitut törmäämään sellaisiin työväenliikkeen toiminnan rajaehtoihin, joiden ylittämiseen tässä traditiossa ei ollut aineksia. Tätä osoitti Suomessa kevään 1923 tapahtumakulku. Keskustalaisen ideologian käytännöllisenä implikaationa oli jyrkkä parlamentaarinen oppositioasenne, jota oltiin valmiit tukemaan demonstratiivisella joukkotoiminnalla. Tällaisella linjalla ei kuitenkaan ollut saavutettavissa konkreettisia tuloksia.

Yhtäältä se merkitsi parlamentaaristen toimintamahdollisuuksien eräänlaista itserajoitusta. Sosialidemokraattisen puolueen toimintastrukturissa olivat kuitenkin jo saaneet keskeisen sijan edustuksellisuuden ”kantajat”, kansanedustajat sekä kunnallispolitiikassa toimivat aktiivijäsenet, joiden toiminnan perusteluja ohjasivat juuri poliittis-edustuksellisen toiminnan mahdollisuudet. Toisaalta keskustalaisuus ei antanut konkreettista sisältöä ja merkitystä sille työväestön joukkoaktiivisuudelle, jota se pyrki kohottamaan. Tavoitteen sisältönä oli lähinnä luokkavoiman lisääminen tulevaa sosialismiin toteuttamista silmällä pitäen. Ensimmäisen maailmansodan jälkivaiheen poliittisten mullistusten myötä sosialismin toteutumisen perspektiivi olikin uudella tavalla aktualisoitunut koko kansainvälisessä työväenliikkeessä, niin ristiriitaisia kuin käsitykset ”yhteiskunnallisen vallankumouksen” sisällöstä ja toteuttamistavasta olivatkin. 1920-luvun alun jälkeen sosialismin kansainvälinen toteutuminen oli kuitenkin siirtynyt hämärään tulevaisuuteen. Parlamentaarisen toiminnan välittömien tulosten kannalta taas demonstratiivinen joukkoaktiivisuus voitiin nähdä pikemmin haitallisena kuin eduskuntatoimintaa tukevana. Sitä vastaan saatiin ”yhteinen valkoinen rintama” ja pakkovaltakoneiston repressio, semminkin kun merkityksellinen ulkoparlamentaarinen painostustoiminta edellytti yhteistyötä kommunistien kanssa.

Ja kommunistien kannalta, niin pian kuin kansainvälisen työväenliikkeen kahtiajako oli vakiintunut, keskustalainen joukkotoimintakonseptio merkitsi työläisten luokkatietoisuuden hämärtämistä. Keväällä 1923 kiinnitettiin esimerkiksi sosialistisen työväenpuolueen lehdissä aikaisempaa myönteisempää huomiota sosialidemokratian keskustasuuntaan ja korostettiin sosialidemokratian kaksijakoisuutta⁸⁵,

⁸⁵ Suomen Työmies 10.2.1923 ”Suomen sos.-dem. puolueen ohjelma ja menettelytavat. Mitä ne ovat?” (”Sotilas”); sama 17.2.1923 ”Suomen sos.-dem. puolueen ohjelma saanut taas punaisemman värin” (”Sotilas”); sama 17.2.1923 ”Hajaannus sos.-dem. puolueessa yhteisrintamakysymyksessä”; sama 19.2.1923 ”Kahdet kasvot” (”Sotilas”); sama 9.3.1923 ”Miksi tuuli kääntyy?” sama 15.3.1923 ”Mikä on sos.-dem. työläisjoukkojen kanta työväen yhteisrintamakysymyksessä?” — Lehden aikaisemmasta suhtautumisesta keskustasocialidemokratiaan ks. esim. sama 4.11.1920 ”Ei se siitä parane” (”Jal.”).

mikä liittyi yhteisrintamataktiikan pyrkimykseen eristää ”noskelaisjohtajat” joukoista. Mutta suhtautuminen keskustalaisuuteen oli vuoteen 1925 mennessä muuttunut. SKP:n tuona vuonna pidetyn viidennen puoluekokouksen päätöksessä tähdennettiin, ettei yhteisrintamataktiikka saanut johtaa periaatteelliseen lähentymiseen sosialidemokraattisen puolueen keskustasuunnan johtajiin, vaan nämä oli ”erikoisen terävästi” osoitettava ”työväen yhteisen taistelun jarruttajiksi ja pettäjiksi”.⁸⁶ Epäilemättä tällä kehotuksella oli taustansa ennen kaikkea ammattiyhdistysliikkeessä ilmenneessä vasemmistosuunnan edustajien ”hoipertelussa”, joka oli lisääntynyt sosialistisen työväenpuolueen lakkauttamisen jälkeen.⁸⁷ Joka tapauksessa SKP:n päätöksessä pelkistyi senkaltaisen työväenliikkeen ristiriita, joka teki tyhjiksi keskustalaisuuden mahdollisuudet toteuttaa luokkavoimavoitteestaan käsin työväenluokan toimintayhtenäisyyttä.

6.3.3. Valtiollinen integroituminen ja ”itsenäisyyden” puolustus

”Marxilaisen keskustan” traditio eli suomalaisessa sosialidemokratiassa 1920-luvun alun keskustaopposition kuihduttuakin. Mutta se ohentui yhtäältä eräänlaiseksi yhteiskunnallisen todellisuuden hahmottamistavaksi. Sellaisena suomalaiset sosialidemokraatit 1920-luvulla laajalti kantoivat kautskylaisen sosialismin perintöä; oikeistolaisimmankin sosialidemokraatin puheessa säilyi marxilaista sanankäyttöä ja työväenliikkeen eri toimintamuodoista puhuttiin luokkataistelun termein. Toisaalta kautskylais-keskustalainen traditio jäi vaikuttamaan defensiivisenä, ”socialidemokratian itsenäisyyttä” säilyttävänä ja puolustavana asenteena suhteessa puolueen parlamentaarisen integroitumisen tendenssiin. Tällainen asetelma oli näkyvillä puolueen sisällä koko tutkittavan ajanjakson säilyneessä ”oikeiston” ja ”vasemmiston” jaossa. Kuitenkin jo terminologinen muutos, se ettei 1920-luvun jälkipuoliskolla puhuttu niinkään ”keskustalaisuudesta” kuin sosialidemokraattisen puolueen ”vasemmistosta”⁸⁸, kuvasti sosialidemokraattisen ja kommunistisen liikkeen rajan syventymistä työväenliikkeen perusjakona.

⁸⁶ SKP:n päätöksiä I, 101—102; Hakalehto 1966, 59. Ks. myös Hyvönen 1971, 60—61.

⁸⁷ Ks. luku 7.2.3.

⁸⁸ Esim. J. F. Aalto Viipurista 10.1.1926 K. H. Wiikille. Wiikin kok., kansio 3, I 22 (VA); sos.dem. puolueuuv. 14—15.4.1928 (Wiik) (TA); Suomen Sosialidemokraatti 7.11.1929 ”Onko puolueessamme eri suuntia?” (Väinö Tanner); SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, 206 (Aalto).

Helmikuun 1926 puoluekokouksen jälkeinen tilanne ilmensi sen prosessin ristiriitaisuutta, jonka kautta sosialidemokraattinen puolue integroitui valtioon. Samassa puoluekokouksessa, jossa yksimielisesti päätettiin hyväksyä sosialidemokraattien osanotto hallitukseen myös normaalioloissa,⁸⁹ parlamentaarisen integroitumisen kehityssuuntaa henkilöineet ”oikeistolaiset” jäivät puoluekoneistossa oppositioon. Uusi puoluejohto ja siinä erityisesti puoluesihteerit K. H. Wiik — niin ”klikkiytymisen” vastustaja kuin hän olikin⁹⁰ — kantoi keskustalaisen sosialidemokratian traditiota juuri ”socialidemokratian itsenäisyyttä” varjelevan asennoitumisen mielessä.

Wiik otti vakavasti vuoden 1926 puoluekokouksen antaman järjestötoiminnan elvyttämistä vaatineen evästyksen. Jäsenhankintakampanjoin puolueen alhaista jäsenmäärää saatiinkin kohotetuksi. Valistustyö tehostui. Puoluetoimisto avusti ohjein ja mallipiirustuksin työväentalojen rakentamista.⁹¹

Mutta Wiikin korostama järjestövoiman merkitys ei ollut olennaisesti poliittis-strateginen, ulkoparlamentaarisen joukkotoiminnan liittäminen eduskuntataktiikkaan, vaan se suuntautui sosialidemokratian sisälle. Kansalaissodan tilityksessään Wiik oli asettanut sosialidemokratian keskeiseksi tehtäväksi joukkojen kasvattamisen ylittämään ”alkuperäiset vaistonsa”. Toiselta puolen hän oli uskonut joukkojen ”terveen luokkavaiston” pitävän johtajat poissa ”socialidemokratian itsenäisyyttä” vaarantavien kompromissien tieltä.⁹² 1920-luvun jälkipuoliskolla viimeksi mainittu puoli oli Wiikin tehtävänmäärittelyssä etualalla. Pitäessään ensisijaisena silmämääränään ”työväen luokkavoiman” vahvistamista sosialidemokratia tukeutuisi ”köyhälistön luokkatuntoon”, mikä puolestaan estäisi sosialidemokraattisen puolueen sortumasta ”porvarillisiin houkutuksiin” ja ”työväenluokan itsetunnon loukkaamiseen”. Tämä oli läpikäyvä ajatuksena esimerkiksi Wiikin kirjoittamassa puoluetoimikunnan menettelytapaesityksessä tammi-helmikuussa 1930 pidetylle puoluekokoukselle.⁹³ Monissa yhteyksissä Wiik ilmaisi huolensa siitä, että socialide-

⁸⁹ SDP:n puoluekok. 1—6.2.1926, 101—108.

⁹⁰ Ks. esim. sama, 126; Wiik 9.6.1927 Tannerille (jälj.). SDP:n kirjeenvaihtoa 1927 IX 'Tan-Tau' (TA).

⁹¹ Järjestötoiminnan vilkastuttaminen näkyy monin tavoin esim. SDP:n kirjeenvaihdossa, puoluetoimiston, piiritoimistojen ja paikallisten työväenyhdistysten välisessä. Kentän ja johdon yhteydenpitoa varten alettiin myös julkaista ”Järjestötoiminta”-lehteä. Eri toimintatavoista näissä suhteissa ks. tark. Sos.-dem. puoluetoimikunnan ja piiritoimikuntien kertomukset vv. 1925—1929.

⁹² Ks. edellä s. 96.

⁹³ SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, liitteenä oleva menettelytapaesitys, passim, sekä pk., 131—137, sitaattit näistä. — Esitystä laatimaan puoluetoimikunta oli asettanut jaoston, jonka puheenjohtajana oli Matti Turkia, sihteerinä Wiik ja muina jäseninä Paasivuori, Sventorzetski ja Itkonen. Sos.dem. puoluetoimik. 9.1.1929; sama

mokratian yhteys köyhälistön luokkatietoisimpaan osaan ja liikkeen proletariisisuuden takeeseen, teollisuustyöväestöön, oli heikentynyt.⁹⁴

Keskustamarxilainen luokkavoimatavoite sai tällä tavoin reaktiivisen sisällön. Se oli reaktiivisuutta suhteessa siihen tendenssiin, joka merkitsi sosialidemokratian kasvavaa reaktiivisuutta suhteessa porvarilliseen politiikkaan. Tämä asetelma tuli esiin etenkin Tannerin joulukuusta 1926 joulukuuhun 1927 istuneen vähemmistöhallituksen yhteydessä.

Tannerin näkökantana syksyllä 1926 oli, että oikeiston ja keskustan hallitusyhteistyön lopettamiseksi ja ehtyneen porvarillisen uudistusmielisyyden elvyttämiseksi sosialidemokraattien oli pyrittävä hallitusyhteistyöhön porvarillisen keskustan kanssa. Yhteistyön pohjana olisi mahdollinen vain ”porvarillis-radikaalinen” ohjelma.⁹⁵ Kun sitten hallitusyhteistyötä keskustaryhmien kanssa ei saatu aikaan, oli kuitenkin suomalais-porvarillisen kokoomushallituksen estämiseksi mentävä sosialidemokraattiseen vähemmistöhallitukseen, vaikka sen toimintamahdollisuudet tiedettiin vähäisiksi. Pidemmällä tähtäyksellä tavoitteena oli silti pidettävä sosialidemokraattien ja porvarillisten puolueiden ”radikaalien ainesten” hallitusyhteistyötä.⁹⁶

Wiik puolestaan kuului hallitukseenmenon epäilijöihin.⁹⁷ Kun hän

30.11.1929 (TA). Käytännössä jaoston tehtäväksi näyttää jääneen Wiikin laatiman esityksen tarkastus. Pyytäessään esityksen pääosaan kommentteja Karl Kautskylta Wiik käytti ilmaisua ”meine Vorschläge”. Wiik Kautskylle Wieniin 8.1.1930 (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1930 III (TA). Ks. myös SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, 131—158 (erityisesti Wiik, Keto, Aalto, Sventorzetski). — Mainittakoon, että Kautsky myös vastasi Wiikin pyyntöön. Vastauskirjettä tämän tutkimuksen tekijä ei kylläkään ole löytänyt, mutta Suomen Sosialidemokraatissa 22.1.1930 selostettiin ”vanhan oppimestarimme” hyvin myönteistä lausuntoa. Kautskyn antama ”tunnustus” (Anerkennung) ilmeni myös Wiikin kirjeestä Kautskylle Wieniin 7.2.1930 (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1930 III (TA).

⁹⁴ Esim. sos.dem. puolueuuv. 20—21.11.1927 (TA); sos.dem. puolueuuv. 14—15.4.1928 (TA), Wiik Engelbert Grafille Leipzigiin 19.6.1928 (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1928 I (TA); edellisessä lähdeviitteessä mainittu menettelytapaesitys vuoden 1930 puoluekokoukselle.

⁹⁵ Ajatuskulku ilmenee esim. Tannerin 19.8.1926 päivätyistä muistiinpanosta. Sosialidemokraattien oli kaadettava silloinen Kallion II hallitus. Oli ryhdyttävä hallitusvastuuseen, jolloin ei kuitenkaan pitänyt ajaa ”puhtaasti sosialidemokraattista ohjelmaa, vaan porvarillista radikaalia”; oli vain pantava ”omia vaatimuksia joukkoon”. Väinö Tannerin kok., kansio 4, muistiinpanoja 1926—1928 (VA).

⁹⁶ Tällainen arvio on nähtävissä esim. Tannerin vuoden 1927 vappupuheen konseptista. Väinö Tannerin kok., kansio 4, konsepteja puheisiin ja kirjoituksiin (VA).

⁹⁷ Ks. esim. Wiikin saksankielinen käsikirjoitusjäljenne, päiväys luultavasti 17.9.1926, osoitettu: S. I. Pressedienst, Berlin. SDP:n kirjeenvaihto 1926 T-U ’Ulkomainen kirjeenvaihto’ (TA). Vrt. myös Soikkanen 1975, 451—452.

toukokuussa 1927 pyysi eräiltä ulkomaisilta tovereilta, mm. Sosialistisen työväeninternationaalin pääsihteeriltä Friedrich Adlerilta, tervehdystä ja onnentoivotusta ennen heinäkuun alussa pidettäviä eduskuntavaaleja, hän kuitenkin näki syntyneessä tilanteessa puolustettavaa. Wiikin "austromarxilaiselle" Adlerille esittämä tilannearvio⁹⁸ kuvasti eräitä hänen poliittisen ajattelunsa peruspiirteitä.

Hallituksen mahdollisuudet Wiik arvioi "erittäin rajoitetuiksi". Vallitseva tilanne, sosialidemokraattinen vähemmistöhallitus, joka nojautui "kaikkien 'epäisänmaallisten' puolueiden" eli sosialidemokraattien lisäksi ruotsalaisten ja kommunistien tukeen, oli kuitenkin parempi kuin sen välitön vaihtoehto, "suomalais-porvarillinen, konservatiivinen, šovinistinen hallitus". Mutta silloinen konstellatio oli myös parempi kuin sosialidemokraattien ja porvarillisen keskustan hallitusyhteistyö, johon Wiik sanoi pääministeri Tannerin pyrkivän. Tällainen pohja olisi tosin vahvempi, mutta se sitoisi sosialidemokratian porvarilliseen keskustaan tiukemmin kuin silloinen asetelma saattoi sitoa sen ruotsalaiseen puolueeseen — "punaista väriä hämärtävään" riippuvuuteen porvarillisesta politiikasta oli nyt pienempi vaara, sillä siihen ruotsalaiset olivat "meille liian kaukaisia". Ruotsinkielisenä suomalais-kansallisen "šovinismin" vastustajana Wiik näki lähestymisessä porvarilliseen keskustaan myös sen uhan, että sosialidemokratia joutuisi suomalais-nationalistisen vaikutuksen alaiseksi. Aivan ajankohtainen mahdollisuus sosialidemokraattien yhteistyö keskustan kanssa tosin ei ollut, sillä keskusta oli "liian demoralisoitunut" irrottautuakseen liitosta suomalaisen oikeiston kanssa.⁹⁹

Valtiollis-edustuksellisten toimintaedellytysten uusintamisen näkökulma ja sosialidemokratian itsenäisyyden säilyttämisen näkökulma tulivat muutenkin esiin pääministerin ja puoluesihteerin suhteissa. Wiik tähdensi hallituksen vastuuvollisuutta puolue-elimille, kun taas Tanner näkyvimmin paraatijutussa toimi niistä riippumattomas-

⁹⁸ Wiik Fr. Adlerille Zürichiin 11.5.1927 (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1927 I 'A-Hal' (TA).

⁹⁹ Samansisältöisen analyysin, joskaan tuomatta samalla tavoin esiin erimielisyyttään Tannerin kanssa, Wiik esitti myös Ruotsin SAP:n puoluesihteerille R. Lindströmille lähettämässään artikkelipyyntönsä. Wiik Lindströmille Tukholmaan 11.5.1927 (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1927 V 'Lib-Lin' (TA). Elokuussa 1927, eduskuntavaalien jälkeen, Wiik lähestyi artikkelipyyntöin myös Otto Baueria ja selosti laajasti Suomen hallitustilannetta vastaavin arvioin kuin Adlerille ja Lindströmille. Wiik Bauerille 13.8.1927 (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1927 I 'A-Hal' (TA). Täsmen- tämään sittemmin syyskuussa artikkelipyyntöään Wiik korosti Suomessa tarvittavan teoreettista valaistusta "socialidemokratian suhteesta nykyisen yhteiskunnan suuriin poliittisiin kysymyksiin: porvarillisiin puolueisiin ja koalitiopoliittikkaan, kommunisteihin jne.". Wiik Bauerille 8.9.1927 (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1927 I 'A-Hal' (TA).

ti.¹⁰⁰ Puoluetoimikunnan ja pääministerin ristiriidoissa ei ollut kyse vain siitä, että Tannerin-vastainen siipi johti puoluetta. Niissä näkyi myös todellinen toimintarakenteiden ongelma: miten suhteuttaa toisiinsa poliittisissa instituutioissa tapahtuva edustuksellinen toiminta ja puolueorganisaatio? Sosialidemokraattinen hallitus aktualisoi kysymyksen, mutta koko ajan se koski sosialidemokraattista eduskuntaryhmää ja myös sosialidemokraattisia kunnanvaltuutettuja.

Epäilyt hallitukseenmenon ja sittemmin hallituksessaolon tarkoituksenmukaisuudesta sisälsivät sen oletuksen, että siten karkotettaisiin puolueesta luokkatietoisinta työväestöä.¹⁰¹ Ongelmalliset tilanteet, joita hallituksen ja ammattiyhdistysliikkeen välille syntyi vuoden 1927 suurten työriitojen yhteydessä, saattoivatkin antaa tässä suhteessa aihetta huoleen. Paradoksaalista oli, että ”vasemmistolainen” Helo, joka oli kuulunut hallituksen muodostamisen vastusta-

¹⁰⁰ Lähettäessään puolueuuevoston jäsenille jäljennöksen kirjeenvaihdosta, jonka puoluetoimikunta ja pääministeri kävivät ennen toukokuun 16:n paraatia, Wiik huomautti lähetekirjeessä, ”ettei pääministeri tai hallitus ole tässäkään asiassa katsonut tarpeelliseksi ennen asian ratkaisua neuvotella Puoluetoimikunnan kanssa, kuten viime puoluekokouksen samoin kuin Puolueuuevostonkin hallituskysymystä koskevat päätökset edellyttäisivät”. SDP:n kirjeenvaihto 1927 IV ’Kiertokirjeet’ (TA). — Kyseinen kirjeenvaihto, kaksi puoluetoimikunnan kirjettä Tannerille (9.5. ja 11.5.) ja kaksi Tannerin vastausta (ensimmäinen päiväämätön, saatu 10.5., toinen päivätty 13.5.), on SDP:n kirjeenvaihdon kansiossa 1927 IX, ’Tan-Tau’. Wiik lähetti kirjeenvaihdon jäljennöksen myös piiritoimikunnille, 16.5.1927. SDP:n kirjeenvaihto 1927 VII ’Piiritoimikunnat’. — Kirjeessään Tannerille 9.6.1927 Wiik määritteli asemaansa: ”Mitä minuun tulee, olen tarjoutunut ”filtreerauspaperiksi” hallituksen ja Puoluetoimikunnan välillä. Tästä tarjouksestani — josta ei paljoakaan ole huolitettu — ei kuitenkaan voi johtua, että olisin oikeutettu pysymään välinpitämättömänä silloin, kun käsitykseni mukaan puolueen etu on vaarassa. Persoonallisiin riitoihin puolueen jäsenten tai heidän muodostamiensa klikkien välillä kieltäydyn sitä vastoin sekaantumasta.” Kirjeen jälj., SDP:n kirjeenvaihto 1927 IX ’Tan-Tau’ (TA). Ks. myös sos.dem. puolueuuev. 20—21.11.1927 (Wiik) (TA).

¹⁰¹ Kun hallitukseenmenosta joulukuussa 1926 päätettiin, vastustajat vetosivat siihen, ettei hallitus kykenisi toteuttamaan ohjelmaansa, jolle se sitä paitsi ei ollut saanut muilta ryhmiltä vuoden 1926 puoluekokouspäätöksen (SDP:n puoluekok. 1—6.2.1926, 107) edellyttämää sopimus pohjaista tukea. Tämän ehdon Tanner sittemmin pyrki täyttämään esittämällä hallituksen ohjelman eduskunnalle (Lindman 1940, 21—27; Soikkanen 1975, 451). Hallitukseenmenon kannattajien ja vastustajien raja ei mennyt päällekkäin puolueen tuolloisten henkilöryhmittymien kanssa, sillä esimerkiksi Hupli puhui myönteisen kannan puolesta. Vastustajien ydinryhmän kuitenkin muodostivat vanhan keskustaopposition johtomiehet J. F. Aalto, Mikko Ampuja, Johan Helo ja Reinhold Sventorsetski. Sos.dem. eduskuntaryhmän valm. valiok. 9.12.1926; sos.dem. eduskuntaryhmä 9.12.1926; sos.dem. eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1926, liite 38 (J. F. Aallon vastalause) (TA); Soikkanen 1975, 449—451. — Marraskuun 1927 puolueuuevoston kokouksessa, jossa hallitus käytännössä veloitettiin päättämään päivänsä budjettiesitykseensä, Hupli oletti hallituksessaolon pitkittämisen ajavan puolueesta teollisuustyöväestön. Wiik taas arvosteli niitä puoluetovereita, jotka pyrkivät yhteistoimintaan porvaripuolueiden kanssa välittämättä siitä, että niin karkotettaisiin luokkatietoista työväkeä puolueesta. Sos.dem. puolueuuev. 20—21.11.1927 (TA).

jiin, mutta kuitenkin ryhtynyt sosiaaliministeriksi,¹⁰² joutui työriitojen sovittelutoimesta vastanneena kommunistien erityisen arvostelun kohteeksi.¹⁰³ Mutta niin kuin edellä on huomattu, puolueen maaseudulle painottuneen jäsenistön joukossa Tannerin hallitus sai jopa innostuneen vastaanoton.

Kenttävään suhtautuminen mahdollistikin sen, että parlamentaaristen toimintaedellytysten uusintamisen logiikkaa noudattanut hallitusratkaisu ja perinteinen kautskyläinen tavoite, työväenluokan ”voimantunnon” kohottaminen, saattoivat liittyä yhteen, vaikkeivät ristiriidoita. Hallitukseenmenoa epäilleet näyttävät varsin yleisesti tunnustaneen Tannerin hallituksen ”psykologiset saavutukset”¹⁰⁴. Tällaisena Tannerin hallitus oli erityistapaus, jota ei voitu pitää esikuvana vastaista toimintalinjaa määritettäessä. Mutta tämä esimerkiksi Wiikin ja Helon vuoden 1930 puoluekokouksessa esittämä johtopäätös ei enää sisältänyt sitä, että hallitukseen olisi voitu mennä vain hätätilassa tai valtiovallan valtaamisen vaiheessa. Puolueen ”vasemmistolaiset” korostivat sen sijaan sitä, että hallitukseenmenon kriteerinä oli vastaisuudessa pidettävä puolueen omien käytännöllisten uudistustavoitteiden toteuttamisen edellytyksiä.¹⁰⁵

Puolueen sisäisiä ristiriitoja ja henkilökohtaisia kaunoja ruokkineenakin hallituskokeilu tuli yhdenmukaistaneeksi sosialidemokraattien tapaa suhtautua hallituskysymykseen. Näkökulmana oli entistä selvemmin sosialidemokratian suhde porvarillisiin puolueisiin, vaan ei porvarilliseen valtioon. Poliittiset johtopäätökset tosin saattoivat olla erilaisia sen mukaan, pidettiinkö silmämääränä sosialidemokratian itenäisyyttä porvarillisista puolueista vai sen asemaa yhtenä parlamentaarisena puolueena, mutta ne saattoivat myös muodostua paradoksaalisiksi näihin ”vasemmiston” ja ”oikeiston” lähtökohtiin nähden. Niinpä Tannerin hallitusta seuranneeseen J. E. Sunilan maalaisliittolaiseen vähemmistöhallitukseen puolueen ”vasemmistolaiset” suhtautuivat etenkin alkuvaiheessa ”oikeistolaisia” suopeammin.¹⁰⁶

¹⁰² Näin ollen hänen osaltaan tuskin pätee Soikkasen (1975, 451) arvelu, jonka mukaan vastustavaan kantaan olisi liittynyt haluttomuus sitoutua mahdollisesti epäonnistuvaan hallituskokeiluun.

¹⁰³ Vuosi sosialidemokraattista hallitusta, 17—18. Ks. myös Teräs 1985, 141.

¹⁰⁴ Esim. Reinhold Sventorzet ski perusteli marraskuun 1927 puolueuuvoston kokouksessa hallituksen kaadattamista sillä, että ”psykologiset saavutukset on jo saavutettu ja muita saavutuksia ei ole olemassa”. Sos.dem. puolueuuv. 20—21.11.1927 (TA).

¹⁰⁵ SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, 74 (Wiik), 154—155 (Helo). Ks. myös ko. puoluekokousoyhtäkirjan liitteenä VI oleva Wiikin laatima menettelytapasitys, erityisesti 24.

¹⁰⁶ Tämä ilmeni jo keskustelussa sos.dem. eduskuntaryhmän vastauksesta Sunilan tiedusteluun sosialidemokraattien suhtautumisesta hallituksen ohjelmaan. Sos.dem. eduskuntaryhmä 14.12.1927 (TA); Soikkanen 1975, 476—478. Ks. myös sos.dem. puolueuuv. 14—15.4.1928 (erityisesti Hupli, Keto, Wiik) (TA).

Turvaamalla Sunilan hallituksen pystyssäpysymistä voitiin maalaisliitto ja kokoomus pitää hallituspoliittisesti erillään sillä tavalla, ettei toisaalta sosialidemokraattien hallitukseenmenon mahdollisuus jälleen ajankohtaistunut. ”Vasemmistolaisten” myötämielisyys perustui ainakin osaksi tähän ajatukseen.¹⁰⁷

Pyrkimys ”estää porvarillisten voimien yhtyminen lujaksi yhteisrintamaksi”¹⁰⁸ oli joka tapauksessa lyönyt läpi sosialidemokraattisessa puolueessa; Sunilan hallituksen aika oli osoitus tästä¹⁰⁹. Toisaalta oikeistolaisen paineen kohoaminen porvaristossa, toisaalta porvarillisten ryhmien välittömien keskinäisten intressiritiriitojen näkyvyys edesauttoivat tämän pyrkimyksen läpäisyä sosialidemokratian toimintadispositiossa. Ristiin tosin kävivät käsitykset siitä, mitä tämä vaati sosialidemokraateilta ja missä määrin porvarillinen politiikka oli ymmärrettävissä sosialidemokratian toimintalinjan funktioksi. Kysymys oli kuitenkin myös yleisestä neuvottomuudesta sosialidemokraattien keskuudessa. Esimerkiksi Tannerin vanha visio sosialidemokratian ja porvarillisen keskustan liitosta oli rakentunut ensi sijassa sosialidemokratian ja liberalismien ja samalla ”kuluttajapuolueiden”, sosialidemokraattien ja edistyspuolueen, yhteyden varaan¹¹⁰. 1920-luvun lopulla tämän vision varaan ei kuitenkaan toimintalinjaa voitu laskea eikä siitä käsin voitu helposti määrittää ratkaisua keskeiseksi nousseeseen ongelmaan, sosialidemokraattien ja maalaisliiton suhteeseen. Puolueen sisäisten kiistojen käytännöllistä merkittävyyttä joka tapauksessa vähensi se, että edellytykset ”porvarillis-radikaaliseenkin” ohjelmaan tyytyvälle hallitusyhteistyölle porvarillisen keskustan kanssa olivat arvioitavissa perin huonoiksi.

Mutta vaikka sosialidemokraatit puolivahingossa kaatoivatkin Sunilan hallituksen joulukuussa 1928, kun osa ruotsalaisista yllättäen äänesti heidän epäluottamuslause-ehdotuksensa puolesta suojelukuntien omavaltaisuuksia koskeneen sosialidemokraattien välikysymyksen yhteydessä, ja vaikka he sittemmin vastustivat Mantereen hallituksen virkapalkkaesitystä, heidän oppositiopolitiikkansa oli 1920-luvun viimeisinä vuosina varsin varovaista.¹¹¹

¹⁰⁷ Käänteisesti esim. Wiik vihjasi huhtikuun 1928 puolueuustoston kokouksessa, että jotkut toivoivat maalaisliiton hallituksen kaatumista, jotta tilalle saataisiin sosialidemokraattien hallitus. Toiselta puolen hän arvosteli joidenkin ”vasemmistotoverien” ”erehtyneen” suhtautumaan liian suojeasti Sunilan hallitukseen. Sos.dem. puolueuust. 14—15.4.1928 (TA). Vrt. Väinö Voionmaan itsenäisyyspäivänä 1928 päivätyt kirje Tapio Voionmaalle. Väinö Voionmaan kok., kansio 1b (VA). Ks. myös Soikkanen 1975, 481.

¹⁰⁸ Sitaatti puoluetoimikunnan menettelytapaehtotuksesta vuoden 1930 puoluekokoukselle. SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, liite VI, 15.

¹⁰⁹ Ks. esim. sos.dem. puolueuust. 14—15.4.1928 (Hupli, Keto, Wiik) (TA); Soikkanen 1975, 476—481.

¹¹⁰ Vrt. Hakalehto 1973, 75.

¹¹¹ Soikkanen 1975, 476—485. Vrt. Jääskeläinen 1977c, 434—452.

6.3.4. ”Valtiollisen kansanvallan” puolustus

Sosialidemokraattisen puolueen ”vasemmiston” äänitorvessa, viipurilaisessa Kansan Työssä, kirjoitettiin eduskunnan hajotusta seuranneiden kesän 1929 vaalien edellä: ”Porvarit sekä kommunistit häärivät parlamentarismen kimpussa kuin syöpäläiset. — — — Sosialidemokratia on parlamentarismimme ainoa tuki.”¹¹² Tämä oli se teema, joka 1920-luvun lopulla ja etenkin lapuanliikkeen noustessa tuli hallitsemaan suomalaisen sosialidemokratian itseymmärrystä: sosialidemokratia parlamentaarisen demokratian, ”valtiollisen kansanvallan”, puolustajana ”epäkansanvaltaisia voimia”, porvarillista taantumusta ja sitä ruokkivaa kommunismia, vastaan.

”Valtiollisen kansanvallan” puolustamiseen liittyi entistä vahvempi sitoutuminen parlamentaarisen järjestelmän sisäisiin ehtoihin. Tätä osoitti tammi-helmikuussa 1930 pidetyn puoluekokouksen kannanmäärittely siihen, mitä parlamentarismi edellytti sosialidemokratialta.

Joulukuussa 1928, hallituskriisin mahdollisuuden ollessa edessä, puolueuuvosto oli hyväksynyt julkilausuman, jossa torjuttiin se, että sosialidemokraateilla olisi velvollisuus ”ilman ehtoja” osallistua hallituksen muodostamiseen, jos he olisivat olleet kaatamassa edellistä hallitusta.¹¹³ Tammi-helmikuun 1930 puoluekokoukselle esitetyssä, Wiikin kirjoittamassa puoluetoimikunnan menettelytapaesityksessä niin ikään kiellettiin tällaisen velvollisuuden olemassaolo.¹¹⁴ Puolueen eturivin ”oikeistolaisten” puolueosaston Helsingin sos.-dem. keskusteluseuran ehdotuksessa, joka oli lähinnä Kedon käsialaa, lähdettiin taas siitä, että sosialidemokraattinen puolue ”ei periaatteessa kieltäydy parlamenttarismin mukaisesti muodostamasta hallitusta”.¹¹⁵ Tämä sisälsi sen ajatuksen, että sosialidemokraatit, silloin kun he olivat olleet kaatamassa hallitusta, olivat velvollisia vähintään muodollisesti yrittämään uuden hallituksen muodostamista. Kedon mukaan ”sos.-dem. puolue ei voi periaatteessa kieltäytyä pitämästä huolta siitä, että parlamentaarinen järjestelmä toimii”. Tästä piittaamattomuus ”johtaisi parlamenttarismin rappioon ja fascistisen mielialan kasvamiseen maassa”.¹¹⁶ Vaikka muiden muassa Aalto ja Helo vas-

¹¹² Kansan Työ 20.6.1929.

¹¹³ Sos.dem. puolueuuv. 9.12.1928 (TA).

¹¹⁴ SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, liite VI, 38. — Esityksen syntytaustasta ks. edellä s. 301, lähdeviite 93.

¹¹⁵ Keskusteluseuran ehdotus, jonka Keto puoluekokouksessa esitteli (SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, 137—142), ei ole pöytäkirjan yhteydessä. Se kuitenkin julkaistiin Suomen Sosialidemokraatissa 12.1.1930.

¹¹⁶ SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, 140—141.

tustivat keskustelussa tällaista vastuuvollisuutta,¹¹⁷ puoluekokouksen menettelytapavaliokunnan laatimissa, yksimielisesti hyväksytyissä menettelytapaohjeissa selitettiin: ”Tunnustaen oikeaksi sen parlamenttarismin periaatteesta johtuvan menetelmän, että hallituspuolan aiheuttaneiden puolueiden on otettava harkittavakseen hallituksen muodostamisen edellytykset, sosialidemokraattinen puolue ei periaatteessa kieltäydy hallitusta muodostamasta.”¹¹⁸

Tärkeätä tässä uusien menettelytapaohjeiden kohdassa ei ollut sen vaikutus senhetkiseen hallituspolitiikkaan, vaan siinä ja varsinkin Kedon perusteluissa ilmennyt ajattelu, jonka mukaan parlamentaarisen demokratian muodon puolustaminen edellytti sitoutumista parlamentarismiin sisältöön. Tämä merkitsi lapuanliikkeen nousuvaiheessa toisaalta vetoamista ”porvarillisiin kansanvaltaisiin aineksiin”¹¹⁹, toisaalta entistä jyrkempää kommunismin vastustamista.

Kun sosialidemokraatit parlamentaariseen demokratiaan kohdistuneen uhan aktualisoituessa vetosivat porvarilliseen kansanvaltaisuuteen, esimerkiksi Tannerin ja Wiikin viitekehykset kylläkin olivat jossain määrin erilaiset. Tanner vetosi eräänlaiseen laillisuusajattelun yhteisyyteen, joka oli luokkamääreiden yläpuolella. Wiik taas haki tukea erityisesti talonpoikaiston tarpeesta pitää luokka-asemansa vuoksi kiinni poliittisen järjestelmän demokraattisesta muodosta.¹²⁰ Käytännöllinen tapa reagoida ”valtiollisen kansanvallan” vaarantumiseen oli kuitenkin sosialidemokraattisessa puolueessa olennaisesti yhteinen, vaikka epävarmuus luonnehtikin taktisia ratkaisuja. Etenkin sen jälkeen, kun sosialidemokraattien keskuudessa vuoden 1930 ensimmäisinä kuukausina yleinen olettaus poliittisen kriisin ohimenoista¹²¹ oli osoittautunut katteettomaksi, keskeiseksi kysymykseksi nousi, kuten *Soikkanen* tiivistää, ”millä tavoin maalaisliitto saataisiin lapuanliikettä vastaan ja mitä se edellyttäisi sosialidemokraateilta”.¹²²

¹¹⁷ Sama, 142—148 (Aalto), 154—155 (Helo). Ks. myös Aalto 1928, 160—165. — Juuri Aalto erityisesti polemisoi Keskusteluseuran sekä tamperelaisten edustamaa parlamentarismien velvoitteiden tulkintaa vastaan; Soikkasen (1975, 500) väite, että Aaltokin olisi ollut ”osaksi” tuon tulkinnan kannalla, on perusteeton.

¹¹⁸ SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, 39.

¹¹⁹ Sitaatti esim. Suomen Sosialidemokraatti 8.2.1930 ”Maalaisliitto ja kansanvalta” (K.W(iiik).).

¹²⁰ Ks. esim. sama; sos.dem. puolueuuv. 30.3.1930 (TA); Wiikin Julius Deuschille (Internationale Kommission zur Abwehr des Faschismus) 31.3.1930 lähettämä käsi-kirjoitus ”Eine faschistische Bewegung in Finnland” (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1930 I ’D’ (TA).

¹²¹ Esim. Wiik kirjoitti 25.2.1930 itävaltalaisen sosialistien aloitteesta syntyneelle kansainväliselle fasisminvastaiselle puolustuskomissiolle (Internationale Kommission zur Abwehr des Faschismus), että Suomessa ”’fasistinen’ kuohunta” edellisen vuoden lopussa oli ollut ”pinnallinen, ohimenevä ilmiö” (eine untiefe, vorübergehende Erscheinung), joskin taantumus oli edelleen uhkaamassa. Jälj., SDP:n kirjeenvaihto 1930 II ’I’ (TA). Vrt. myös Siltala 1985, 62—63.

¹²² Soikkanen 1975, 516.

Ja tämän reagoititavan sisäiseen logiikkaan kuului, että vetoaminen porvarilliseen kansanvaltaisuuteen sisälsi entistä jyrkemmän rajanvedon kommunistiseen liikkeeseen.

Rinnan porvarillisen antikommunismien aktivoitumisen kanssa sosialidemokraattisen puolueen kommunisminvastaisuus sisällöltään yhtenäistyi 1920-luvun viimeisinä vuosina ja nimenomaan puolueen vanhan ”oikeiston” edustamaan suuntaan. Työväenliikkeen jakautumisvaiheesta lähtien Tannerin kommunisminvastaisuus perustui siihen ajatukseen, että kommunistit toiminnallaan vaikeuttivat sosialidemokraattien parlamentaarista työtä, koska he ensinnäkin heikensivät sosialidemokraattisen puolueen kannatusta sekä toiseksi — ja ennen kaikkea — ”kommunismi on — — — suoranaisesti ja huomattavalla tavalla ruokkinut taantumusta ja tehnyt sen elinvoimaiseksi”. Kommunistit saivat Tannerin ajattelussa kantaakseen jopa pääsyyn porvarillisen uudistusmielisyys-ehitymisestä.¹²³ ”Marxilaisen keskustan” tradition edustajat puolestaan perustelivat kansalaissodan jälkeisenä vuosikymmenenä suhtautumistaan kommunistiseen liikkeeseen teoreettisemmin argumentein. Esimerkiksi Wiik vastusti kommunismia sillä perusteella, että Venäjän ulkopuolelle tuotuna se suuntautui yhteiskunnan objektiivisia lainalaisuuksia ja siten sosialismin edellytyksiä kypsyttävää kehitystä vastaan. Mutta juuri tämän luonteensa vuoksi ”tämä Venäjän kehittymättömissä oloissa syntynyt, epänormaalinen sosialismin muoto tulisi olemaan ohimenevänä ilmiönä kansainvälisen työväestön luokkataistelussa”. Turmiollisinta kommunismissa sillä hetkellä oli se, että sen toiminta vaikeutti sosialidemokratian mahdollisuuksia koota ja kohottaa työväestön luokkavoimaa.¹²⁴

Tannerin pragmaattinen ja Wiikin teoreettinen kommunisminvastaisuus eivät olleet toisiaan poissulkevia, vaan ne olivat sosialide-

¹²³ Lainausta SDP:n puoluekok. 1—5.2.1926, 17. Ks. myös edellä s. 294—295.

¹²⁴ Ks. esim. Wiikin kirjoittama puoluetuomikunnan menettelytapaehdotus vuoden 1930 puoluekokoukselle. SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, liite VI, 10—12, si-taatti 11, sekä edellä s. 96—99. — Samankaltaiseen näkemykseen perustui Sventor-zetskin vuoden 1926 puoluekokoukselle laatima, sittemmin kirjassaan julkaistu alustus suhtautumisesta kommunismiin: ”Nykyisellä kommunistisella liikkeellä ei ole mitään yhteyttä sen tieteellisen kommunismin kanssa, jonka ohjelmallisen luonteen sosialismin oppi-isät Marx ja Engels ovat ”Kommunistisessa manifestissa” esittä-neet.” SDP:n puoluekok. 1—6.2.1926, alustukset, 14. — ”Austromarxilaisten” ta-voin Wiik kuitenkin myönsi kommunismin tietyn historiallisen oikeutuksen Venä-jällä. Wiik Alsing Andersenille Kööpenhaminaan 16.7.1926 (jälj.). SDP:n kirjeen-vaihto 1926 T—U ’Ulkomainen kirjeenvaihto’ (TA); Wiikin 12.10.1928 päivätty muistio ”Sosialidemokraatit ja kommunistit. Huomautuksia M. Rosenbergin kirja-sen johdosta”. SDP:n kirjeenvaihto 1928 IV ’Kiertokirjeet’ (TA). — Sventorzet-ski ei liioin em. alustuksessaan pitänyt täysin oikeana Kautskyn näkemystä, jonka mu-kaan bolševismi oli kääntynyt vastavallankumoukselliseksi voimaksi.

mokratian kommunisminvastaisuuden kaksi tasoa tai ulottuvuutta. Mutta näiden kahden kommunisminvastaisuuden tason toiminnalliset seuraukset poikkesivat joissakin merkittävässä suhteissa toisistaan ennen 1920-luvun loppua. Tannerin mukaan kommunistisen ”tuohyönteisen”¹²⁵ voittamiseksi oli saatava työväestö ymmärtämään parlamentaarisen uudistustoiminnan merkitys ja sitä varten oli jatkuvasti pyrittävä vahvistamaan puolueen parlamentaarisia toimintaedellytyksiä. Wiikin asettama perustehtävä kommunismin vastustamisessa taas oli työväestön sosialistisen tietoisuuden kohottaminen ja sitä tietä sen luokkavoiman kokoaminen sosialidemokratian ympärille. Näiden johtopäätösten ero sai käytännöllistä sisältöä, kun oli kyse organisaatiolle annetusta merkityksestä ja erityisesti ammattiyhdistysliikkeen organisatorisen yhtenäisyyden merkityksestä työväenliikkeen kokonaisuudessa. Tähän palataan jäljempänä. Kaksikymmenluvun lopulla tämän eroavuuden käytännön merkitys kuitenkin hälventyi ja parlamentaaristen toimintaedellytysten uusintamisesta nouseva suhtautuminen kommunistiseen liikkeeseen läpäisi sosialidemokratian poliittisen toimintadisposition.

Sosialidemokraatit kyllä ounastelivat lapuanliikkeessä sen syntyvaiheessa pyrkimystä pidemmälle kuin vain kommunistisen toiminnan lopettamiseen: ”jopa osittaiseen kansanvaltaisen hallitusjärjestelmämme tuhoamiseen tai ainakin supistamiseen”. Arveltiin myös, että ”erinäiset fascistisia ajatuksia hautovat henkilöt koettivat saada tämän kansanliikkeen johdon käsiinsä ja kalastella sameassa vedessä”. Mutta ”taantumuksellinen kiihko” oli ”saanut alkunsa kommunistiseen puolueeseen kuuluvien henkilöiden lapsellisesta ja järjettömästä toiminnasta”.¹²⁶ Esimerkiksi Suomen Sosialidemokraatti piti Lapualta alkanutta liikehdintää tuloksena siitä, että ”kommunistit ovat kylväneet tuulta ja saaneet myrskyn syntymään”,¹²⁷ sekä osoituksena siitä, ”kuinka lähellä toisiaan ja toisilleen tarpeellisia kommunismi ja fascismi ovat”.¹²⁸

Wiik oli niitä harvoja sosialidemokraatteja, jotka yrittivät perusteellisemmin analysoida fasismia ja sen yhteiskunnallisia edellytyksiä Suomessa.¹²⁹ Mutta 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa hänkin päätyi

¹²⁵ Lainausta SDP:n puoluekok. 31.3.—4.4.1922, 4 (Tanner).

¹²⁶ Lainaukset Tannerin perusteluista hänen hyväksytyksi tulleelle ehdotukselleen ”Julistuksesta taantumusta vastaan” vuoden 1930 puoluekokouksessa. SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, 232. — Julistus ”Kansanvalta ja työväen kansalaisoikeudet turvattava” julkaistiin mm. Suomen Sosialidemokraatissa 3.2.1930.

¹²⁷ Suomen Sosialidemokraatti 2.12.1929 ”’Silläkin uhalla että ---’”.

¹²⁸ Sama 29.11.1929 ”’Lapualaisuus’”. Ks. myös sama 3.12.1929 ”Punapaidat ja mustapaidat”.

¹²⁹ Tuomiojan (1982, 114) väite, jonka mukaan ”syksyä 1929 edeltäneeltä ajalta saa turhaan etsiä suomalaisten sosialidemokraattien ennustuksia tai varoituksia suoma-

korostamaan Suomessa syntyneessä "valtiollista kansanvaltaa" uhkaavassa liikehännässä kommunistisen toiminnan nostattamaa reaktiota; tähän hänet johti arvio, jonka mukaan fasismin todellinen yhteiskunnallinen perusta oli Suomessa heikko.

Fasismia yhteiskunnallisena ilmiönä ei kylläkään Wiikin mukaan pitänyt tulkita kommunismin vastareaktioksi. Se oli suurporvariston äärimmäinen taistelukeino siellä, missä nouseva työväenluokka maailmansodan jälkeistä demokratian voittoa hyväksikäyttäen pyrki valtaan.¹³⁰ Mutta sen paremmin tämän fasismin funktion kuin sen vaatiman joukkopohjankaan kannalta Suomen tilanne ei ollut fasismin otollinen. Näin Wiik arvioi vuoden 1929 lopussa ja yhä vuoden 1930 aikana.

Ennen Lapuan paitamellakkaa ja ensimmäistä kokousta kirjoittamassaan puolue-toimikunnan menettelytapasityksessä tammi-helmikuun 1930 puoluekokoukselle¹³¹ Wiik uskoi, etteivät fasistiset ainek-

laisen fasismin mahdollisuuksista", on kuitenkin kestänyt esim. Ahdin tutkielman (1984b) "Tanners minoritetsregering, skyddskärerna och 'fascismens spöke'" valossa. Ja kun puolueen valistustoimintaa varten hankittiin Itävalasta varjokuva-sarjoja, ensimmäinen, vuonna 1927 hankittu, käsitteli fasismia. Käyttöohjeissa, jotka oli kirjoittanut valistusasioita puolue-toimistossa hoitanut Väinö Meltti, mainittiin, että tässä pääasiassa italialaista fasismia ja eri maiden fasistijärjestöjä käsitellessä esityksessä olivat sopivissa kohdissa paikallaan vertailut Suomenkin oloihin, "joskin on väärää --- ainakaan toistaiseksi leimata Suomen suojeluskuntia ilman muuta fashistisiksi". Sos.-dem. puolueen varjokuvasarja No 1. Lähetekirje. SDP:n kirjeenvaihto 1927 VII 'Piiritoimikunnat' (TA). — Fasismien mahdollisuudesta ja sen liittynästä suojeluskuntiin kirjoitti myös Väinö Voionmaa pojalleen Tapiolle kirjeissään 8.11.1925, 18.5.1926, 27.5.1926 ja 26.12.1926. Väinö Voionmaan kok., kansio 1b (VA).

¹³⁰ Ks. erityisesti Suomen Sosialidemokraatti 25.4.1930 "Oikealta vaara uhkaa" (K.W.). Vrt. myös SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, liite VI (Wiikin kirjoittama puolue-toimikunnan menettelytapasitys). — Em. artikkelissaan Wiik arvosteli "porvarillis-kansanvaltaisia piirejä" fasismien ja kommunismin näkemisestä yhtäläisesti kansanvaltaa uhkaavina tekijöinä. Kommunismista ei ollut kansanvallan todelliseksi uhkaksi, vaikka se välillisesti helpottikin taantumuksen työtä. Sen vastustaminen oli jätettävä työväenliikkeen sisäisen valistustyön tehtäväksi. Tämän eri puoluelehdille lähetetyn artikkelin tarkoituksena oli Wiikin toimituksille lähettämän kiertokirjeen mukaan edesauttaa sitä, etteivät sosialidemokraattiset lehdet joutuisi "toistamaan porvarillis-kansanvaltaisesta ajatusmaailmasta peräisin olevia erheellisiä väitteitä" fasismista ja kommunismista. Wiik kertoi neuvottelleensa kirjoituksensa puolueen puheenjohtajan Harvalan kanssa, "joka sen täydellisesti hyväksyi". Wiikin kiertokirje toimituksille 25.4.1930. SDP:n kirjeenvaihto 1930 VIII 'Puoluelehdille kiertokirjeitä' (TA).

¹³¹ Wiikin käsikirjoitus, joka näiltäkin osin tuli asiallisesti muuttamattomana puolue-toimikunnan esitykseksi, oli puhtaaksikirjoitettuna lähetetty esitystä laatimaan asetetun jaoston (ks. edellä s. 301, lähdeviite 93) jäsenille ilmeisesti päätettiin 7.—25.11. välisenä aikana. "Menettelytapakysymys". SDP:n kirjeenvaihto 1929 VII 'Puolue-toimikunnalle kiertokirjeitä' (TA). — Lapuan paitavälikohtaus tapahtui 23—24.11. pidetyn kommunistinuorison juhlan yhteydessä ja Lapuan ensimmäinen kokous pidettiin 1.12.1929.

set Suomessa voineet suoranaisesti uhata kansanvaltaisia valtiollisia muotoja, sillä ”talonpoikaisluokan valtiollinen vaikutusvalta on oleellisesti sidottu juuri noihin kansanvaltaisiin muotoihin eikä kansamme yhteiskunnallinen kokoonpano ole muutenkaan fascistiselle kaappaukselle otollinen”. Sitä paitsi ”niinkauan, kuin Suomen työväenliike ei kehity nykyistä voimakkaammaksi, ei se — — — siinä määrin uhkaa yläluokan etuja, että tällä olisi aihetta harkita fascistisia keinoja työväenliikkeen tukahduttamiseksi”. Vaarana sen sijaan oli se, että suurpääoma saisi tavanomaiselle taantumuksellisuu-delleen ”porvariston tietämättömämpien osien” entistä ”täydellisem-män” tuen näiden ”kommunisminpelkoon” vedoten ja siten pystyisi supistamaan kansanvaltaisia oikeuksia. ”Pienentämällä ’kommunis-min’ merkitystä sosialidemokraatit siis myös nykyoloissa vähentävät taantumuksen vaaraa.”¹³²

Vaaran todellistuttuakin Wiik vuonna 1930 pitäytyi perusteiltaan samanlaisessa arvioissa: fasismin varsinaiset yhteiskunnalliset edellyt-tykset olivat Suomessa vähäiset; ensisijaisena uhkana oli yleinen por-varillinen taantumus, joka ainakin pääasiassa laillisuuden muotojen sisällä pyrki kaventamaan kansanvaltaa; porvaristolle sinänsä vaara-ton, päinvastoin työväenluokan voimaa heikentänyt kommunismi oli aktivoitunut taantumuksen joukkopohjan ja tehnyt sen jossain määrin otolliseksi fasisistillekin pyrkimyksille.¹³³ Lapuanliikkeen nousu kes-keiseksi poliittiseksi voimaksi kesällä 1930 sai kyllä Wiikin korosta-maan fasismin merkitystä taantumuksellisen porvarillisen rintaman yhdistäjänä, joka saattoi nojautua teollisuuskapitalistien ja suur-maanomistajien tukeen.¹³⁴ Häneltä eivät liioin jääneet pohtimatta ne tekijät, jotka altistivat keskiluokkaista sivistyneistöä ja talonpoi-kaistoa kääntymään kommunisminvastaisuuden nimissä omien luok-kaintressiensä vaatimaa poliittista demokratiaa vastaan. Vuoden 1929 lopulla kirjoitetussa menettelytapaesityksessä ei ollut viittauk-sia talouspulan vaikutuksiin, mutta esimerkiksi syksyllä 1930 Wiik jo

¹³² SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, liite VI, 12—14. — Mainittakoon, ettei Wiik puoluekokouksessa esittämässään alustuksessa pyrkinyt tarkistamaan tai modifioi-maan puoluetoimikunnan esitykseen sisältyntää, siis lapuanliikkeen nousun kyn-nyksellä tehtyä tilannearviota. SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, 131—137.

¹³³ Tämän sisältöisen arvion Wiik esitti vuoden 1930 aikana esim. useissa ulkomaille lä-hettämässään selostuksissa. Wiikin kirje 25.2.1930, vastaanottajana Internationale Kommission zur Abwehr des Faschismus (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1930 II 'I' (TA); Wiikin käsikirjoitusjäljenne ”Eine faschistische Bewegung in Finnland”, lä-hetetty Julius Deutschille Wieniin 31.3.1930. SDP:n kirjeenvaihto 1930 I 'D' (TA); Wiikin käsikirjoitusjäljenne ”Ein Vorstoss des Faschismus in Finnland”, lähetetty 10.10.1930 Sosialistiselle työväeninternationaalille. SDP:n kirjeenvaihto 1930 VIII 'Sosialistinen työväen internationaali' (TA).

¹³⁴ Esim. Suomen Sosialidemokraatti 20.9.1930 ”Ketkä ensi vaaleissa ovat työväenluo-kan pahimpia vastustajia” (’K.W.’); Wiik Friedrich Adlerille 1.8.1930 (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1930 I 'Aa-Ad' (TA).

arvioi talonpoikaiston ahdingon merkitystä fasismin joukkopohjan kannalta.¹³⁵ Yhtä kaikki ”valtiollisen kansanvallan” puolustus samastui vuonna 1930 Wiikilläkin sosialidemokraattien parlamentaaristen toimintaedellytysten uusintamiseen. Ja tähän sisältyi vaatimus: ”Ei saisi mitenkään antaa aihetta sellaisiin väitteisiin, että me sosialidemokraatit jollakin tavalla tuemme kommunistien puoluetoimintaa.”¹³⁶

Sosialidemokraattien yhteinen kanta 1920-luvulla oli, että kommunismin vastustaminen oli sosialidemokraattisen valistustyön eikä valtiokoneiston repression tehtävä.¹³⁷ Mutta parlamentaarisen toimintalinjan logiikasta käsin kommunistisen toiminnan turmiollisuus näyttyi juuri siinä, että se veti itseään vastaan valtiokoneiston repression ja samalla yhtenäisti porvaristoa koko työväenliikettä vastaan. Hallitsemistavan asettamien ehtojen sisäistyminen sosialidemokratian toimintadispositioon merkitsi sitä, että sosialidemokraatit arvosittelivat kommunisteja samoista asioista, joihin vedoten valtiokoneisto kohdisti näihin oikeudellisen ja hallinnollisen repression. 1920-luvun viimeisinä vuosina esimerkiksi sosialidemokraattisissa lehdissä aikaisempaa avoimemmin kirjoitettiin Moskovasta johdetusta maanalaisesta toiminnasta. Eikä kyse ollut vain siitä, että tällaista toimintaa olisi arvosteltu silloisissa oloissa työväenluokan päämäärän kannalta epätarkoituksenmukaiseksi ja vahingolliseksi, kuten Wiik halusi asiaa tarkasteltavan. Sitoutuminen vallinneisiin oikeusnormeihin oli myös periaatteellista.¹³⁸

Kommunistisen toiminnan kriminalisoitunutta laintulkintaa sekä tämän laintulkinnan realisoinnin turvaavaa lainsäädäntöä sosialidemokraatit vastustivat ”työväen kansalaisoikeuksien” loukkaamisena,

¹³⁵ Suomen Sosialidemokraatti 20.9.1930 ”Ketkä ensi vaaleissa ovat työväenluokan pahimpia vastustajia” (”K.W.”). Vrt. Tuomioja 1982, 132—135.

¹³⁶ Lainaus Wiikin kirjeestä E. Järvelle Pajusaareen, Karihaaraan 21.7.1930 (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1930 II ”Ju-Jä” (TA). — Wiik vastasi kirjeessä kieltävästi tiedusteluun, voitaisiinko ko. paikkakunnalla järjestää yhteinen neuvottelukokous aikaisemmin kommunisteja äänestäneiden työläisten kanssa.

¹³⁷ Esim. Tannerin tällaisesta kannasta vuoden 1923 ”Kallion leikkauksen” yhteydessä ks. Paavolainen 1979, 466—474.

¹³⁸ Kevään 1928 kommunistipidätysten jälkeen sosialistisen työväen ja pienviljelijäin eduskuntaryhmän puheenjohtaja Mauritz Rosenberg julkaisi kirjasen ”Työläisvairot ja sos.dem. puolue”. Siinä pääasiassa sos.dem. lehtien kirjoituksia lainaten osoitettiin ”nonskelaisten ohraoiminen”. Kirjanen sai Wiikin laatimaan laajan selostuksen, jonka hän esitti elokuussa 1928 puoluetoimitsijakursseilla sekä lähetti lokakuussa puoluelehtien toimituksille ynnä niille pakinoitsijoille, jotka — erityisesti Suomen Sosialidemokraatin Sasu Punanen — olivat kirjoituksillaan tarjonneet aineistoa Rosenbergille. Wiik arvosteli sos.dem. lehdissä ilmennyttä porvarillisin ase in ja ”porvarillis-isänmaalliselta kannalta” tapahtuvaa kommunismin vastustamista ja vaati työväenluokan eduista lähtevää kommunismin vastustamista. Wiikin muistio ”Sosialidemokraatit ja kommunistit. Huomautuksia M. Rosenbergin kirjasen johdosta”, päivätty 12.10.1928. SDP:n kirjeenvaihto 1928 IV ”Kiertokirjeet” (TA).

joka uhkasi myös sosialidemokratiaa.¹³⁹ ”Porvarillisiin kansanvaltaisiin aineksiin” vetoava demokratian puolustus ehdollistui kuitenkin tuon kansanvaltaisuuden rajoista. Toiminta-asetelmaan rakentui myöntyyvyys jonkinasteiseen kansanvallan rajoittamiseen kansanvallan puolustamiseksi — sama logiikka, jota Weimarin Saksan loppuvaiheessa edusti sosialidemokratian ”sietämispolitiikka” (Tolerierungspolitik)¹⁴⁰. Asetelma tuli näkyviin joulukuussa 1929 käsitellyn yhdistyslain muutoksen yhteydessä.¹⁴¹ Ja kesällä 1930 sosialidemokraatit olivat valmiit hyväksymään kommunistilakien yhteydessä ns. Kivimäen linjan, mikä kylläkään ei riittänyt lapuanliikkeen yhdistämiselle porvaristolle.¹⁴²

Sen paremmin sosialidemokraattien kuin ns. sosiaalifasismiteesin omaksuneiden kommunistien toimintalinja ei antanut mahdollisuutta minkäänlaiseen työväenpuolueiden yhteistyöhön kansalaisoikeuksien puolustamiseksi. Tätä osoitti Suomessa erityisesti ammattiyhdistysliikkeen hajoaminen vuosina 1929—1930. Fasistisen uhan nousu toi kärjistyneesti esiin sen, miten sosialidemokraattista ja kommunistista liikettä ja niiden keskinäissuhdetta luonnehti ratkaisevasti erilainen käytännöllinen ja ideologinen suhteenmäärittely valtioon.

Kansainvälisen työväenliikkeen molemmat päähaarat asettuivat puolustamaan fasismia vastaan ensimmäisen maailmansodan loppu- ja jälkivaiheen maailmanhistorialliseksi näkemänsä käännekohdan tuloksia. Mutta niiden käsitykset siitä, mikä tuossa käännekohdassa oli ollut maailmanhistoriallista, ja siten myös niiden käsitykset tuon käännekohdan kautta määritetystä fasismista poikkesivat olennaisesti toisistaan.

Kommunisteille kysymys oli Venäjän vallankumouksen aloittamasta proletaarisesta maailmanvallankumousprosessista. Fasismi oli kapitalismin lopullisen kriisin nostattama ilmiö, jonka vastavallankumouksellinen olemus määräytyi suhteessa maailmanvallankumousprosessiin. Taistelu fasismia, Neuvostoliittoon kohdistuvaa sodanuhkaa ja talouslamman rasituksia vastaan oli välittömästi yhdistettävä taisteluun sosialistisen vallankumouksen ja proletariaatin diktatuurin

¹³⁹ SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930 s. 231—233 (Tanner); Suomen Sosialidemokraatti 3.2.1930 ”Kansanvalta ja työväen kansalaisoikeudet turvattava” (puoluekokouksen julkilausuma); Lantta 1980.

¹⁴⁰ Kluge 1978, passim; Blau 1980, 241—246.

¹⁴¹ Osa sosialidemokraateista kieltäytyi ryhmäpäätöksen vastaisesti äänestämästä Kallion hallituksen esitystä vastaan ja jäi pois äänestyksestä. Lain leppäämään jättämisen puolesta ryhmä ylipäätään ei uskaltanut kolmea edustajaa lukuun ottamatta äänestää. Sos.dem. eduskuntaryhmä 16.12.1929 ja 19.12.1929 (TA); sos.dem. puoluetuomik. 19.12.1929 (TA); Vp 1929 II P, 1807, 1844—1845, 1873—1874; SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, 116—130; Lantta 1980, 30—58.

¹⁴² Lantta 1980, 108—118; Siltala 1985, 128—134.

puolesta. Tämä toimintaohje vahvistettiin Kominternin kuudennessa kongressissa vuonna 1928.¹⁴³

Sosialidemokraateille taas ensimmäisen maailmansodan jälkivaihe merkitsi poliittisen demokratian maailmanhistoriallista läpimurtoa, painotettiinpa demokratiaa sitten parlamentaarisen reformipolitiikan välineenä tai tienä vallata valtiolta työväenluokalle. Suomalaisten sosialidemokraattien katsannossa tuon maailmanhistoriallisen käännekohdan tuloksiin kuului Suomen itsenäisyys ”valtiollisen kansanvallan” ulkoisena edellytyksenä ja parlamentaarinen tasavalta sen sisältönä.¹⁴⁴ Fasismia vastustettiin sitoutumalla parlamentaariseen tasavaltaan, jonka oikeus- ja politiikkamuotojen varaan sosialidemokratian toimintalinja ja organisaatiostruktuuri oli rakentunut.¹⁴⁵ Parlamentaarisen toimintalinjan uusintaminen kuitenkin vaati suomalaiselta sosialidemokratialta enemmän kuin mukautumista parlamentaarisdemokraattiseen politiikkamuotoon ”yleensä”. Se edellytti myös taipumista vuoden 1918 ratkaisusta juontuneisiin ”porvarillisen kansanvaltaisuuden” rajoihin, joita osoittivat suojeluskunnat sekä kommunistisen toiminnan lainsuojattomuus — ja joiden rajoittamana parlamentaarinen tasavalta tuon ajan Suomessa ylipäätään oli mahdollinen.

¹⁴³ Ks. Kommunistisen Internationaalen ohjelma (1928); Kuusinen s.a. a. — Kominternin vasemmistökäänteeseen alkamisajankohdan ja syiden tulkinnoista ks. Kujala 1983. — Vuoden 1935 VII kongressissa vahvistettua Kominternin itsekritiikkiä (Dimitrov 1972) myötäilevänä marxilais-leniniläisenä tulkintana VI kongressin viitoittamasta taktiikasta ks. Schumacher 1979, 96. — Kominternin ja sen osaston SKP:n tähän ”kolmannen vaiheen” taktiikkaan palataan ammattiyhdistysliikkeen toimintasuuntia ja ristiriitoja käsittelevissä luvuissa 7.2.4. ja 7.5.5.

¹⁴⁴ Ks. SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, liite VI (puoluetuomikunnan menettelytapasitys), 3—4.

¹⁴⁵ Suomessakin keskustamarxilaisen tradition edustajat toivat 1920-luvulla joskus esiin sen selvästi austromarxilaisuuteen liittyneen käsityksen, että työväenliikkeen voisi olla pakko joissakin olosuhteissa harjoittaa ”diktatuuria” vähemmistön, porvariston, vastarinnan murtamiseksi. Ks. erityisesti Suomen Sosialidemokraatti 19.10.1922 ”Sosialidemokratia ja diktatuuri” (J.F. Aalto). Ajatus siitä, että työväenliikkeen pitäisi olla valmis fasistista väkivaltaa vastaan myös ”diktatorisiin”, toisin sanoen muihin kuin ”rauhallisiin” keinoihin, sisältyi myös Wiikin vuoden 1929 lopussa laatiman puoluetuomikunnan menettelytapasituksen johdanto-osaan. SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, liite VI, 14. Yhtä kaikki ”diktatoriset” keinot saattoi oikeuttaa vain parlamentaarisen demokratian puolustus sitä väkivalloin kumoamaan ryhtyvää vähemmistöä vastaan. Suomalaisissa voimasuhteissa eivät kuitenkaan olleet käytännössä ajateltavissa sellaiset aseelliset organisaatiot, jotka Itävallassa ja Saksassakin toimivat sosialidemokraattisen puolueen yhteydessä.

6.4. Ammattiyhdistysliike sosialidemokratian ideologiassa ja politiikassa

Jakautuneen kansainvälisen työväenliikkeen kummankin pääsuunnan edustamassa yhteiskunnan muuttamisen ajatuksessa valtiolla oli keskeinen sija. Sekä kommunistien että sosialidemokraattien työväenliike-konseptio oli tässä mielessä vahvasti poliittinen. Tälle poliittisuudelle olivat edelleen ominaisia tietyt yhteiset, joskin erinäisissä suuntauksissa ylittymässä tai murentumassa olleet ajatusmuodot: instrumentalistinen valtioymmärrys ja ”leiri-ideologinen” näkemys työväenliikkeestä porvarillisessa yhteiskunnassa. Yhteistä oli vieläpä se, että niin kommunistisessa kuin sosialidemokraattisessa liikkeessä korostui spesifin puolueorganisaation merkitys työväenliikkeen poliittisuuden kantajana. Yhteiset ajatusmuodot saivat kuitenkin ristiriitaiset merkityssisällöt. Suomen työväenliikkeessä tämä yhteisten ajatusmuotojen ja vastakkaisten merkityssisältöjen asetelma korostui.

Kansalaissodan jälkeisessä Suomessa oli vankat perusteet sellaiselle työväenliikkeen itseymmärrykselle, jossa työväenliike oli porvarillisista organisaatioista erillinen, elämänalueet läpäisevä leiri ja siinä mielessä poliittinen kokonaisuus. Hallitsemistapa asetti kuitenkin työväenliikkeen legitimiisyydelle rajat, jotka jyrkensivät kommunistien ja sosialidemokraattien ristiriitaa siitä, mitä valtion saattaminen työväenluokan välineeksi vaati. Kommunistien oli helppo vakuuttua siitä, että senhetkinen valtio oli porvariston luokkavallan väline ja että valtion saattaminen työväenluokan välineeksi vaati valtiokoneiston vallankumouksellista murskaamista. Sosialidemokraattien katsannossa poliittinen käytäntö taas vahvisti sitä johtopäätöstä, että työväenluokan yhteiskunnallinen vaikuttaminen vaati parlamentaarista demokratiaa; vaikuttamisedellytyksiä uusinnettaessa parlamentaarisdemokraattinen politiikkamuoto sisäistyi.

Samalla hallitsemistavan asettamat ehdot ilmeisesti vahvistivat niin kommunistien kuin sosialidemokraattien pitäytymistä instrumentalistisessa valtionäkemyksessä.

SKP:n yhteiskunnallisissa erittelyissä ei näytä aktualisoituneen sentyyppinen instrumentalistista valtioymmärrystä ylittävä problematiikka, jota Antonio Gramsci käsitteli pohtiessaan ”valtion laajentumista” ja ”hegemoniaa”¹ ja joka sisältyi jo V. I. Leninin ”Valtioon ja vallankumoukseen”². Suomalaiset kommunistit kohtasivat valtion

¹ Ks. Buci-Glucksmann 1981, erityisesti 76—112.

² Hänninen (1981, 206—209) tulkitsee, että tapa, jolla Lenin ”Valtiossa ja vallankumouksessa” (1917) määrittää proletarisen vallankumouksen tehtävät suhteessa por-

juuri repressiivisena pakkovallan koneistona.

Suomalaisen sosialidemokratian yhteiskuntapoliittisessa konseptiossa taas ei varsinaisesti kehittynyt sellaista instrumentalistisen valtioajattelun ylimenevää (jos kohta senkin sisältänyttä) aktiivisen reformismin suuntaa kuin Weimarin Saksassa ("demokraattisen valtion laajentaminen") tai Ruotsissa ("kansankoti" valtion ja yhteiskunnan yhdistämisen utopiana). Suomalaiselle sosialidemokratialle ominaisessa ajattelun asetelmassa "valtiollinen kansanvalta" näyttäytyi "luokkayhteiskunnan" ulkopuolisena sen muuttamisen välineenä, mutta siitä puuttuivat sellaiset valtion ja yhteiskunnan tai politiikan ja talouden yhdistämisen näköalat, jotka olisivat enteilleet "hyvinvointivaltio"-ideologiaa. Tämä vastasi tilannetta, jossa vallitsi muodoltaan parlamentaaris-demokraattinen poliittinen järjestelmä, mutta jossa työn ja pääoman suhteissa eivät lyöneet läpi "pariteettiset" edustautumismuodot. Tähän asiointilaan toiselta puolen liittyi ammattiyhdistysliikkeen rakenteellinen poliittisuus, joka oli ongelmallinen sosialidemokratian yhä vahvemmin toiminta- ja organisaatiorakenteeseensa sisäistämän ja sen äänestäjien, jäsenten ja johtajien kokemusyhteyksiä ehdollistaneen parlamentaaris-demokraattisen poliittikkamuodon kannalta.

Työväenliikkeen jakautumisvaiheessa sosialidemokratian yhteys ammattiyhdistysliikkeeseen heikentyi. "Reformismin läpimurron" vaiheen suomalaisen sosialidemokratian ideologiselle ja poliittiselle kehitykselle ammattiyhdistysliikkeellä oli suhteellisen vähäinen "positiivinen" merkitys. Mutta sosialidemokratian ideologiassa ja politiikassa oli ammattiyhdistysliikettä koskevia implikaatioita — niiden lähtökohta vain oli suuressa määrin muualla kuin ammattiyhdistysliikkeen kokemusyhteydessä. Näitä implikaatioita on lähemmin tarkasteltava, ennen kuin sosialidemokratian yhteiskuntapoliittisen konseptin ja poliittisen toimintadisposition suhdetta ammattiyhdistysliikkeen lähtökohtiin voidaan käsitellä sosialidemokraattisen ammattiyhdistystoiminnan kannalta.

Joulukuun 1919 puoluekokouksen menettelytapapäätöksessä "työväen lujaa ammatillista järjestäytymistä" pidettiin, vuoden 1911 puoluekokouspäätöstä tältäkin osin noudatellen, "kaikelle luokkataistelullemme välttämättömänä ehtona". Lisänä vuoden 1911 päätökseen verrattuna oli virke, jossa pidettiin tärkeänä "ammatillisten järjestö-

varilliseen valtioon, osoittaa, "että Lenin ei edes porvarillisen valtion kohdalla arvioi sitä pelkästään valtiokoneistona, vaan ymmärtää myös laajan valtion alalogiikan — ja ylipäänsä valtion alaloogiset piirit". Tässä suhteessa samansuuntaisesti, vaikka eri tavoin argumentoiden, Leniniä tulkitsevat Asseln ja Deppe (1977). Buci-Glucksmann ja Therborn (1982, 90—92) sen sijaan lukevat "Valtiota ja vallankumousta" instrumentalistisen valtiokonseptin ilmentymänä.

jen kiinteää keskittymistä puolueen valtiollisen toiminnan ympärille, koska tällä tavalla parhaiten käy köyhälistölle mahdolliseksi luokkataistelun voitolliseen loppuun saattaminen”.³

Lisätty virke lienee tarkoitettu vasemmistosuunnan ammattiyhdistysliikkeessä voimistunutta vaikutusvaltaa vastaan. Samassa puoluekokouksessa hyväksytyissä säännöissä kuitenkin tehtiin ammattiosastojen kuuluminen puolueeseen käytännössä lähes mahdottomaksi työväenliikkeen jakautuessa.⁴ Tämä päätös ilmeisesti vastasi sekä puolueen ”oikeiston” pyrkimystä puhdistaa ”yhteinen pesä” kommunisteista⁵ että hahmottumassa olleen ”keskustan” ja monien ammattiyhdistysmiesten pyrkimystä varjella ammattiyhdistysliikettä poliittiselta kahtiajaolta⁶. Sääntömuutoksen ja menettelytapapöytäkirjan keskinäisestä suhteesta sen paremmin kuin tuon menettelytapapöytäkirjan konkreettisesta merkityksestä kukaan ei kuitenkaan, pöytäkirjasta päätellen, puhunut mitään.

Seuraava varsinainen menettelytapaohjelma sosialidemokraattiselle puolueelle hyväksyttiin tammi-helmikuun 1930 puoluekokouksessa, ammattiyhdistysliikkeen hajoamisprosessin ollessa meneillään. Wiikin muotoilemassa puolueohjelman menettelytapasäilytyksessä määriteltiin ammattiyhdistysliikkeen ”yksinomaiseksi” tarkoituksena ”palkkatyöväen elintason kohottaminen ja sen luokkavoiman vahvistaminen tulevia vapaustehtäviä varten”. Esityksen perusteluista ilmeni, että luokkavoimaa vahvistamalla ammattiyhdistysliike tuki ”valtiollista työväenliikettä” ”välillisesti”: ”niiden toiminta on suoritettava samassa hengessä ja yhdensuuntaisesti, mutta kuitenkin toisistaan riippumattomasti”.

Hyväksytystä menettelytapapäätöksestä kuitenkin karsittiin tältä osin keskustamarxilainen käsitteistö. Sen mukaan sosialidemokraattinen puolue ”tunnustaa ammattiyhdistysliikkeen välttämättömyyden palkkatyöväelle siedettävien työehtojen saavuttamiseksi ja ylläpitämiseksi sekä taloudellisen järjestökoulutuksen antamiseksi”. Puolueen elinten, etenkin sen sanomalehdistön, oli ”tuettava ammattiyhdistysliikkeen taistelua työväen yhdistymisvapauden, ammattiyhdistysten tunnustamisen, työehtosopimusperiaatteen sekä parempien yleisten elinehtojen puolesta”. Tärkeimpänä ajankohtaisena tehtävänä pidettiin, että ”uuskommunistien Suomen ammattiyhdistysliikettä poliittisesti väärinkäyttävä ja sitä heikentävä vaikutusvalta saadaan lopetetuksi ja että saadaan muodostetuksi itsenäinen ja poliittisista

³ SDP:n puoluekok. 8—16.12.1919, 214—215; vrt. SDP:n puoluekok. 4—10.9.1911, 176—189.

⁴ SDP:n puoluekok. 8—16.12.1919, 205—209, 262. Ks. myös edellä s. 189—190.

⁵ Vrt. sama, 6 (Tannerin avauspuhe).

⁶ Vrt. Suomen Ammattijärjestö 4/1919 ”Ammattiosastojen jäsenten puoluejäsenyys. Vastaako nykyinen järjestely tarkoitustaan” (M(ikko). A(mpu)-ja).

puolueista riippumaton, mutta köyhälistön luokkataistelun tunnustava ja yhteydessä samalla pohjalla toimivien muiden maiden ja kansainvälisten ammatillisten järjestöjen kanssa oleva ammattiyhdistysliike”. Merkillepantavaa on, että ammattiyhdistysliikkeen tehtävämäärittelyn osalta puoluetoimikunnan esityksen maininta ”luokka-voiman vahvistamisesta tulevia vapaustehtäviä varten” operationalisoitiin päätöksessä ”taloudellisen järjestökoulutuksen antamiseksi”. Kukaan ei asettunut ratkaisua vastaan.⁷

Ammattiyhdistysliikkeen merkitys ei vuoden 1918 jälkeisessä sosialidemokraattisessa puolueessa selvästikään ollut suuri teoreettisen itseymmärryksen tai poliittisen strategian ongelma. Suomen vanhassa työväenliikkeessäkin tämä kysymys ei ollut yhtä keskeinen kuin monien muiden maiden työväenliikkeissä maailmansodan edellä, mutta vielä vähemmän se oli sitä vuoden 1918 jälkeen. Keskustamarkxilaisessa traditiossa ja tietoisien parlamentaarisen reformismin suuntauksessa ammattiyhdistysliike kuitenkin sai erilaiset merkitykset. Vuosien 1919 ja 1930 menettelytapapäätökset viittaavat osaltaan siihen, että ensiksi mainittu traditio oli tässäkin väistytävä.

Keskustalaisessa traditiossa sosialidemokratian ja ammattiyhdistysliikkeen keskeinen yhteys oli juuri ”luokkavoiman vahvistamisesta tulevia vapaustehtäviä varten”.⁸

Kun 1910- ja 1920-lukujen taitteessa puhuttiin ajankohtaisena tehtävänä sosialisoinnista ja — lähinnä ammattiyhdistysliikkeessä — tuotannon kontrollista, jotkut sosialidemokraatit osoittivat kiinnostusta ammattiyhdistysliikkeen merkitykseen itse noissa ”vapaustehtävissä”, nimittäin sosialismiin siirtymisen vaiheen tuotannon organisoinnissa ja kontrolloinnissa.⁹ Niin kansainvälinen kuin kotimainen kokemus vei kuitenkin Suomen sosialidemokraattisessa puolueessa pohjaa ammattiyhdistysliikkeen merkityksen tarkastelulta tällaisessa yhteiskunnallisesti offensiivisessa yhteydessä.

⁷ SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, liite VI, 33, 41, pk., 41, 231. — Vaatimukset kommunismin vaikutusvallan lopettamisesta sekä köyhälistön luokkataistelun tunnustamisesta ammattiyhdistysliikkeessä sisältyivät niin puoluetoimikunnan esitykseen kuin hyväksytyyn päätökseen, joskin muotoilut olivat erilaiset.

⁸ Vuoden 1930 puoluekokoukselle kirjoittamansa menettelytapesityksen (lainaus siitä) hengessä Wiik kirjoitti myös Palkkatyöläisessä 2.8.1930 ”Käsi kädessä”.

⁹ Joulukuun 1919 puoluekokoukselle laatimassaan alustuksessa ”tuotannon yhteiskunnallistuttamisesta” Väinö Voionmaa esitti, että ”murroskauden tuotanto” vaati työväen ammatillisten järjestöjen tunnustamista, työehtojen määräämistä kollektiivisin sopimuksin ja työriitojen ratkaisemista pakollisella sovinto-oikeudella ynnä työläisneuvostojen asettamista suurimmille työpaikoille. SDP:n puoluekok. 8—16.12.1919, 81—94. — Johan Helo puolestaan selvitti tuotannon kontrollin kysymyksiä sekä Ammattijärjestön sitä varten asettamassa komiteassa että SDP:n ohjelmakomiteassa. Ks. s. 272—273, 360—361.

Sitä paitsi Toisen internationaalin ”ortodoksimarxismille” ammattiyhdistysliikkeen tehtävä työväenluokan vapautuksessa ei ollut tarkoittanut sitä, että liike olisi kääntänyt välittömän tehtävänsä — palkkatyöläisintressien ajamisen — tuotantoprosessin luonnetta koskevaksi offensiiviksi.¹⁰ Vallankumouksen kannalta ammattiyhdistysliikkeen tehtävänä oli sosialidemokraattisen puolueen, valtiovallasta taistelevan työväenluokan organisaatio- ja toimintamuodon, *tukeminen*. Myös poliittisen suurlakon ajatus oli sijoittunut Kautskylla tämän asetelman sisälle. Poliittinen suurlakko toisaalta oli kääntynyt Kautskylla aktuaalisesta menettelytavasta *ideaksi*, jota oli vaalittava proletariaatin voimantunnon vahvistamisen nimissä.¹¹ Ammattiyhdistysliikkeen puolueelle antama tuki oli pikemmin ideologinen kuin strateginen kysymys. Tätä se oli vielä suuremmassa määrin 1920-luvun suomalaisen sosialidemokratian keskustamarxilaisessa suuntauksessa.

Lähdettiin kyllä siitä, että luokkavoiman vahvistaminen vaati luokkavoimaan nojautuvaa poliittista käytäntöä, ”itsenäistä luokkapoliitiikkaa”. Työväen edustajien eduskunnassa esittämällä poliittisilla vaatimuksilla piti olla, niin voi sanoa, työväen luokkavoiman demonstriatiivinen tuki. Osittain tämä ajatus näkyi 1920-luvun alussa keskustalaisten sosialidemokraattien oikeistososialidemokraatteja suurempana valmiutena joukkovoiman näyttöön. Kun Suomen Ammattijärjestö tammikuussa 1921 ehdotti sosialidemokraattiselle puolueelle ja sosialistiselle työväenpuolueelle yhden päivän mittaisen yleisen mielenosoituslakon järjestämistä poliittisten vankien armahtamisen puolesta, sosialidemokraattisessa puoluejohtokunnassa hankkeeseen suhtautuivat muista poiketen myönteisesti varajäsenet Mikko Ampuja ja Ilmari Sinisalo,¹² kumpikin vuoden 1920 keskustaopposition julistuksen allekirjoittajia. Luokkavoimaan nojautuminen ei kuitenkaan tarkoittanut ensi sijassa parlamentaarisen toiminnan tukemista ulkoparlamentaarisilla joukkoaktioilla. Varsinkaan poliittista suurlakkoa ei 1920-luvun mittaan sosialidemokraattisessa puolueessa mikään suunta edes ”ideana” vaalinut. Tukeutuminen luokkavoimaan tarkoitti yhä yksinomaisemmin ajatusta, että luokkavoima näkyi ja tuli työväen edustajien tueksi vaalikannatuksen lisäksi vahvoissa ja porvaristosta riippumattomissa työväenjärjestöissä, niiden vahvuudessa ja itsenäisyydessä sinänsä. Tämän ajatuksen intentiot suuntautuivat oleellisesti työväenliikkeen sisälle; ne olivat kriittisessä suhteessa Tannerin tietoisien parlamentaarisen edustuksellisen reformismin linjaan, mutteivät sisältäneet aktiivista vaihtoehtoa.

¹⁰ Vrt. Esko Lampén 1985, 168—179; Scharrer 1976, 25—28, 54—59.

¹¹ Ks. edellä s. 77.

¹² Sos.dem. puoluejohtok. 26.1.1921 (TA).

”Marxilaisen keskustan” juonteen luokkavoimatavoitteessa ammattiyhdistysliikkeen merkitys sosialidemokratialle konkretisoitui koskemaan sosialidemokratian yhteyttä teollisuustyöväestöön. Kompromissipolitiikka karkotti puolueesta luokkatietoista työväestöä; tämä oli ytimenä jo kesäkuun 1920 keskustajulistuksessa. Ja työväestön luokkatietoisinta osaa oli ammatillisesti järjestäytynyt teollisuusväestö. Yhteyden heikentyminen siihen paitsi koitui luokkatietoisuutta vääristävän kommunismin eduksi myös heikensi sosialidemokratian luonnetta proletaarisena luokkapuolueena ja altisti sitä porvarillisille houkutuksille. Tätä näkemystä edusti 1920-luvun jälkipuoliskolla ennen muita puoluesihteerit Wiik. Hän toi sen erittäin selvästi esiin marraskuussa 1927 pidetyssä puolueuuvoston kokouksessa:

”Niin tärkeä kuin onkin, että maataloustyöväki ja pienviljelijät säilyvät puolueessa, niin ne kuitenkin ovat suureksi osaksi puolproletaarisia aineksia, joiden keskuudessa on olemassa puolporvarillinen virtaus. Teollisuuspaikat ylläpitävät kuitenkin kapitalisteja ja niin ollen ovat sosialismin ahjona. Miten teollisuustyöväki on säilytettävä puolueessa ja saatava siihen takaisin, on laajakantoinen kysymys, joka on yhteydessä puolueemme koko toiminnan kanssa. Jos puolue ryhtyy yhteistoimintaan porvaripuolueiden kanssa, niin silloin vahingoitetaan tarkoitusta, silloin karkoitetaan luokkatietoista työväkeä pois. Tämä näkökohta ei voi peloittaa niitä puoluetovereita, jotka pyrkivät yhteistoimintaan porvaripuolueiden kanssa, mutta ainakin minun mielestäni tämän puolueen on pysyttävä työväenpuolueena ja meidän on kaikin voimin pyrittävä toimimaan siihen suuntaan, että varsinainen palkkatyöväki puolueessa säilyy.”

Tässä selvästikin silloista pääministeriä Tanneria ja hänen linjallaan olleita kritisoineessa puheessaan Wiik liitti yhteen puolueen suhteen teollisuustyöväestöön ja puolueen suhteen ammattiyhdistysliikkeeseen. Samalla kun hän valitti sitä, että kommunistit olivat saaneet lujitetuksi asemansa ammatillisessa liikkeessä, hän korosti, että ”Suomen Ammattijärjestö on vuosi vuodelta kehittynyt hyvin voimakkaaksi ja saavuttanut myös työväelle käytännöllisiä tuloksia”. Tähän ammattiyhdistysliikkeen kehitykseen sosialidemokraatit olivat kuitenkin suhtautuneet välinpitämättömästi: ”Ammattijärjestön kehityksestä ei puhu enää kukaan.”¹³

Huhtikuussa 1928 pidetyssä puolueuuvoston kokouksessa Wiik oli optimistisempi esittäessään samoja näkökohtia. Sosialidemokraatit olivat heränneet toimimaan ammattiyhdistysliikkeessä ja pyrkivät valtaamaan Ammattijärjestön — sosialidemokraattista ammatillista ryhmätoimintaa oltiin juuri organisoimassa. Wiik toivoi yhteyden teollisuustyöväestöön olevan palaamassa. Tämä taas olisi ”takee-

¹³ Sos.dem. puolueuuv. 20—21.11.1927 (TA).

na siitä, että liikkeemme pysyy puhtaasti proletaarisena joukkoliikkeenä, ettei se pääse aatteellisesti rappeutumaan”.¹⁴

Muutkin sosialidemokraattisen puolueen johtohenkilöt pitivät tärkeänä teollisuustyöväestön palauttamista puolueen piiriin ja tarkastelivat tässä mielessä puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen suhdetta. Mutta kun sosialidemokraattisen puolueen joukkoperustasta keskusteltiin — ja sitä tapahtui lähinnä juuri 1920-luvun jälkipuoliskolla —, harvat antoivat puolueen ja teollisuustyöväestön suhteelle samaa merkitystä kuin Wiik. Vuonna 1926 valitun puoluetoimikunnan muutkin jäsenet arvostelivat Tannerin vähemmistöhallituksen ajan pyrkimyksiä tiiviimpään yhteistyöhön porvarillisen keskustan kanssa sillä perusteella, että siten karkotettiin puolueesta luokkatietoisinta palkkatyöväestöä¹⁵. Mutta pyrittäessä puolueen jäsen- ja kannatuspohjan vahvistamiseen suhde teollisuustyöväestöön ja suhde pienviljelijäväestöön asetettiin rinnakkaisiksi.

Käytännöllisenä lähtökohtana pienviljelijäkysymyksen korostamiselle oli se, että ajankohtaisin uhka sosialidemokraattien kannatukselle 1920-luvun lopulla oli uusien pienviljelijäin siirtyminen maalaisliittoon.¹⁶ Paitsi vaali- ja jäsenhankintakampanjoiden yhteydessä¹⁷, pienviljelijäkysymys tuli esiin pienviljelijäin neuvottelukunnan asettamisessa vuonna 1927 ”puoluetoimikunnan avuksi pienviljelijöitä koskevia kysymyksiä valmisteltaessa”¹⁸ sekä uuden maa- ja metsätalousohjelman hyväksymisessä vuoden 1930 puoluekokouksessa¹⁹. Puolueen piirissä esiintynyt ”pienviljelijäsiipi” korosti välittömien tuottajaintressien huomioonottamista,²⁰ ja sen vaikutuksesta esimerkiksi vuoden 1930 puoluekokouksen menettelytapapäätöksessä sekä

¹⁴ Sos.dem. puolueuuv. 14—15.4.1928 (TA). Ks. myös SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, 131 (Wiik).

¹⁵ Ks. esim. sos.dem. puolueuuv. 20—21.11.1927 (Hupli) (TA) sekä edellä s. 284.

¹⁶ Ks. esim. Helmer Lehden alustus ”Maatalouspoliittisen toiminnan suunnitteleminen” 30.1.1928 pidetyssä pienviljelijäin neuvottelukunnan kokouksessa. SDP:n kirjeenvaihto 1928 IV ”Kiertokirjeet” (TA); sos.dem. puolueuuv. 14—15.4.1928 (Hupli) (TA); SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, 145 (B. J. Salminen), 167 (Maurno Pekkala), 169 (Artturi Kock).

¹⁷ Pienviljelijäkysymyksen merkitystä tulevassa (vuoden 1927) vaalikampanjassa sekä jäsenhankinnassa korosti esim. päiväämätön, todennäköisesti jonkun puoluetoimikunnan jäsenen, ehkä Huplin laatima muistio ”Ohjelmakysymysten valmistelu” vuodelta 1926. SDP:n kirjeenvaihto 1926 A—N (TA). Ks. myös esim. vuonna 1926 järjestetyn jäsenhankintakampanjan vetoomuksista Suomen Sosialidemokraatti 16.10.1926.

¹⁸ Sos.dem. puoluekok. toim.kert. 1.11.1925—1.7.1929, 15—20.

¹⁹ SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, liite V, pk., 24—30, 165—170, 219—222.

²⁰ ”Pienviljelijäsiivestä”, jonka edustajista monet, esimerkiksi Eeno Pusa, olivat Viipurin läänistä, ks. puolueen maatalousohjelmaa koskeneet keskustelut: SDP:n puoluekok. 31.3.—4.4.1922, 66—77; SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, 165—170. Ks. myös Soikkanen 1970, 407—412.

maa- ja metsätalousohjelmassa ilmoitettiin puolueen suhtautuvan myönteisesti maataloudelliseen osuustoimintaan. Ja yleisesti puolueessa tunnustettiin, että asutustoiminnalla ja pienviljelmien tuotantoodellytysten parantamisella voitiin vähentää työvoiman myyjien kilpailua työmarkkinoilla. Ideologista perustelua pienviljelijäkysymyksen korostamiselle saatiin osittain itävaltalaisen sosialidemokratian austromarxilaisuudesta. Se kiinnitti pientalonpoikiin huomiota selvästi Kautskya enemmän, ei niinkään leniniläisessä liittolaispolitiikan mielessä, vaan pyrkien laajentamaan työväenluokan käsitettä.²¹

Yhtä kaikki Wiikin edustama, vanhaan kautskylaiseen teoriaan tukeutunut näkemys, jonka mukaan puolueen suhde teollisuustyöväestöön oli ydinkysymys sen sosialistisen luokkapuolueluonteen kannalta,²² jäi sellaisen pragmaattisen näkemyksen varjoon, jolle puolueen ja teollisuustyöväestön suhde oli enemmän tai vähemmän keskeinen kannatuspohjaa koskeva kysymys. Puoluetoimikunnan menettelytapahdotus vuoden 1930 puoluekokoukselle ilmensi Wiikin johtaja-tusta puolueen luonteen vahvistamisesta palkkatyöväestöön nojaavana proletaarisena puolueena²³. Hyväksytty menettelytapaohjelma kuitenkin ennen muuta Kedon ajatusten pohjalta korosti puolueen sosiaalisen perustan laajuutta:

”Sosialidemokraattisen puolueen tarkoituksena on yhdistää kaikki ruumiillista tai henkistä työtä tekevät, kapitalistisen talousjärjestelmän riistämät kansanluokat, kuten teollisuuden, maatalouden, kaupan, liikenteen ja valtion ja kunnan palveluksessa olevat palkkatyöläiset ja virkailijat sekä pääasiassa omalla työllään elävät pienyritykset, ennen kaikkea pienviljelijät, yhteiseen valtiolliseen luokkataisteluun niiden valtiollisten oikeuksien suojaamiseksi ja laajentamiseksi sekä niille kaikille yhteisesti tai joillekin erikseen tärkeiden yhteiskunnallisten uudistusten aikaansaamiseksi.”

Samalla kun teollisuustyöväestö esitettiin menettelytapaohjelmassa yhtenä ja merkitykseltään tarkemmin määrittelemättömänä puolueen edustamana ryhmänä, ammattiyhdistysliike tuli esitetyksi pienviljelijäin ammatillisen järjestäytymisen ja maataloudellisen

²¹ Austromarxilaisuuden erosta Kautskyn verrattuna tässä suhteessa ks. Feichter 1975, 257, 260—266. — Jo maatalousohjelman laadintaa vuonna 1926 vireille pantaessa esillä oli Itävallan sosialistisen puolueen esimerkki. Lähdeviitteessä 17 mainittu muistio ”Ohjelmakysymyksen valmistelu”. — Vuonna 1930 hyväksytyssä SDP:n maa- ja metsätalousohjelmassa vedottiin juuri austromarxilaisuuden teoreettikkoon Otto Baueriin sekä Itävallan sosialistisen puolueen maatalousohjelmaan. SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, liite V, 10—11; ks. myös sama pk., 169 (Helmer Lehti).

²² Tämä ei estänyt Wiikiä puhumasta ”maakysymyksen” yhteiskunnallisesta merkityksestä. Esim. Lex Kallion aikoihin hän puhui asiasta Korpilahdella. Puhekonsepti 5.2.1922. K. H. Wiikin kok., kansio 1, I 14 (VA).

²³ SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, liite VI, erityisesti 7.

osuustoiminnan sekä kulutusosuustoiminnan rinnalla yhtenä niistä toimintamuodoista, joita puolueen oli tuettava vahvistaakseen yhteyttä potentiaaliin kannattajaryhmiinsä.²⁴

Työväenliikkeen jakautumisvaiheesta lähtien Väinö Tanner, jos kukaan, tarkasteli ammattiyhdistysliikkeen merkitystä juuri puolueen parlamentaarisen toiminnan kannalta.

Ammattiyhdistysliikkeen merkitys Tannerin parlamentaariselle toimintalinjalle ei ollut sen edustamassa joukkovoimassa. Ulkoparlamentaarinen poliittinen joukkotoiminta ei tähän toimintalinjaan kuulunut, eikä työväenliikkeen järjestöllisellä voimalla ollut Tannerin näkemyksissä reformipolitiikasta irrotettavaa itseisarvoa, kuten esimerkiksi Wiikin ajattelussa.²⁵

Tietenkään Tanner ei pitänyt yhdentekevänä ammattiyhdistysliikkeen käytännöllistä työtä työläisten elinehtojen parantamiseksi. Tässäkin mielessä ammattiyhdistysliike oli kuitenkin hänelle toisarvoinen. Tanner ei kaikesta päätellen ajatellut työväestöä niinkään palkkatyön tekijöinä kuin vähäväkisinä kuluttajina. Sen mukaisesti keskeisimmät työväenliikkeen toimintamuodot olivat hänelle kuluttajien osuustoiminta sekä eduskuntatoiminta.²⁶ Tanner työläiskuluttajien puolueineen ja Wiik teollisuusproletariaatin puolueineen olivat yhdessä suhteessa samalla puolella: pienviljelijäin kannatuksen säilyttämiseen kohdistettu huomio ei kumpaakaan järin innostanut, perusteltiinpa asiaa huplilaisen ”vasemmiston” tavoin austromarxilaisuuden avulla tai puolueen ”oikeistoon” kuuluneen pienviljelijäsiiven tavoin välittömällä maataloustuottajaintresseillä.²⁷

Ammattiyhdistysliikkeen toisarvoisuus Tannerille ei kuitenkaan

²⁴ Sama, pk., 36—43 (sitaatti), 137—138 (Keto).

²⁵ Palautettakoon mieleen edellä (s. 214) mainittu Tannerin muistiinpano elokuulta 1926, jolloin oli kulunut muutama kuukausi puoluekokouksesta, jossa puoluejohto oli vaihtunut ja vanhaa johtoa oli arvosteltu järjestötoiminnan laiminlyönnistä. Muistiinpanon mukaan puolueen sisäinen organisaatio ei ollut ”niin tärkeä kuin oletetaan”. ”Ihmiset väsyvät. Tärkeintä (on) saada aikaan jotakin.” Väinö Tannerin kok., kansio 4, muistiinpanoja v. 1926—1928, muistiinpano 19.8.1926 (VA).

²⁶ Kuvaan sopii esimerkiksi Tannerin harrastus viljatlullikysymykseen. Siitä hän mm. laati alustuksen joulukuun 1919 puoluekokoukselle. SDP:n puoluekok. 8—16.12.1919, alustukset, 74—81. Ks. myös Paavolainen 1979, 484. — Viljatlulleja voidaankin pitää työväestön kannalta 1920-luvun tärkeimpänä talouspoliittisena kysymyksenä. Vrt. Kalela 1972, 21—22.

²⁷ Ilmeisesti puolueosastossaan Helsingin sos.dem. keskusteluseurassa 31.10.1929 pitämänsä alustuksen nimeämättömässä ja päiväämättömässä konseptissa Tanner kritisoi silloista puoluejohtoa: ”Ristiriitaa: ajeerataan vasemmistolaisuutta. Samalla kehoitetaan pienvilj(elijöitä), virkam(iehiä) y.m. liittymään mukaan.” Väinö Tannerin kok., kansio 4, muistiinpanoja 1926—1928 (VA). Alustus ”Onko puolueessamme eri suuntia?” julkaistiin Suomen Sosialidemokraatissa 7.11.1929. Julkaistussa alustuksessa Tanner kylläkin nälväisi puoluejohtoa nimenomaan ”aivan uusille ta-
hoille”, keskiluokkaan ja virkamiehiin, kohdistuneesta jäsenhankinnasta.

johtunut vain hänen kiinnostuksensa suuntautumisesta. Tannerin ”terveen”, uusklassisen talousajattelun²⁸ pohjalta ammattiyhdistysliikkeen vaikuttamisen marginaali, työläisten elintason riippuvuus ammattiyhdistysliikkeen toimista ja voimista, ei voinut näyttää kovin suurelta. Tanner ajatteli kansantaloutta liiketaloudellisin termein. Hänelle luultavasti oli etäinen ns. ostovoimateoriasta lähtenyt ammattiyhdistysliikkeen kokonaisyhteiskunnallisen merkityksen perustelu, joka nousi 1920-luvun loppupuolella esiin eri maiden ammattiyhdistysliikkeissä, vähäisessä määrin Suomessakin.²⁹ Elannonkin etuna tosin oli ostokykyinen työväki. Osuusliikkeen toimitusjohtajana Tanner kuitenkin kohtasi ammattiyhdistysliikkeen vastapuolenaan ja sellaisten ryhmäintressien edustajana, joita vastaan hän ajoi yleisempiä ja ylempiä etuja, liittyivätpä ne osuusliikkeen talouteen tai sen ajamiin kuluttajintresseihin.³⁰ Saattaa olla, että Tannerille ammattiyhdistysliike yleensäkin oli työväestön oikeutettujen, mutta partikulaaristen intressien edustaja, siinä missä sosialidemokraattinen puolue edusti tai sen oli määrä edustaa realismia ja kokonaisuuden vaarinottoa.³¹

Parlamentaarinen toimintalinja asetti kuitenkin ammattiyhdistysliikkeelle vaatimuksia. 1920-luvulla ne kietoutuivat Tannerin näkemyksessä eri tavoin sosialidemokraattisen puolueen suhteeseen kommunismiin. Tältä kannalta voidaan erottaa kolme toisiinsa liittynyttä ulottuvuutta, joilla parlamentaarisen toimintalinjan uusintaminen Tannerin näkemyksessä implikoi ammattiyhdistysliikettä koskevia ohjeita.

Ensimmäinen ulottuvuus liittyi ammattiyhdistystoiminnan sisältöön. Ammattiyhdistysliike näyttää olleen Tannerille sillä tavoin outo ja arvaamaton toimintamuoto, että siihen sisältyi erityisen suuri potentiaali ”järjettömään” toimintaan, jota oli ollut esimerkiksi vuoden 1917 joukkoaktionismi. Ammattiyhdistysliikkeessä, jos missä, oli Tannerin näkemyksen mukaan oltava ”järkevä” johto.³² 1920-

²⁸ Tark. ks. Puuskari 1981.

²⁹ Saksasta ks. Schneider 1978, 220—229; Deppe 1981b, 13. — Eero A. Vuori (ks. edellä s. 277—278) ei ollut ensimmäinen, joka Suomen ammattiyhdistysliikkeessä esitti työläisten ostovoiman parantamisen taloudellisen laman voittamiskeinona. Tämä ajatus oli luettavissa esim. SAJ:n lausunnosta taloudelliselle neuvottelukunnalle 30.1.1929. Jälj., SAJ F 11 (TA).

³⁰ Vrt. Paavolainen 1979, 491.

³¹ Tällainen asetelma tuli esiin ainakin myöhemmin, 1950-luvulla, kun Tanner terveen talouspolitiikan nimissä asetui vastustamaan SAK:n talouspoliittista vaikutusta. Puuskari 1981.

³² Emil Skog mainitsee muistelmissaan kysyneensä sota-aikana Tannerilta, kenet suomalaisista ammattiyhdistysjohtajista tämä asetti ensimmäiselle sijalle. Tanner kertoi pitävänsä parhaana Eero Haapalaista, koska ”tämä rohkeni lopettaa sellaiset lakot, joilla ei ollut voiton mahdollisuutta. Muilla oli se heikkous, että he järjestivät kaike-
nenlaisia äänestyksiä eivätkä uskaltaneet sanoa lakkolaisille, että lakko oli kannat-

luvun työmarkkinasuhteiden poliittisuus vahvisti ammattiyhdistysliikkeen epätervettä potentiaalia. Sen hallitseminen ja parlamentaaridemokraattisen politiikkamuodon läpivieminen itsessäänkin sisälsi vaatimuksen poliittisuuden riisumisesta "taloudellisesta luokkataistelusta". Tämä vaati muutosta taloudellisia lakkoja politisoineessa työnantajien asennoitumisessa ja porvarillisessa mielipiteessä³³. Mutta lisäksi, ja jo tämän muutoksen mahdollistamiseksi, ammattiyhdistysliike piti vapauttaa kommunistien johdosta; porvarillinen politiikkahan oli Tannerin edustamassa logiikassa vahvasti työväenliikkeen linjan ja ideologisen ulkonäön funktio.

Toinen ulottuvuus sosialidemokraattisen puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen suhteessa liittyi, ammattiyhdistystoiminnan varsinaisesta sisällöstä riippumatta, ekspressiivisesti kommunismin vastustamiseen. Tannerille ammattiyhdistysliike oli yksi monista työväen järjestötoiminnan erikoisaloista, joilla kaikilla oli toteutettava periaatetta: "suorin ja selvin menettely on se, että kieltäydytään kaikesta yhteistoiminnasta kommunistien kanssa."³⁴ Paitsi että kommunistien kanssa tehtävällä yhteistyöllä Tannerin käsityksen mukaan vahvistettiin kommunismia, sillä edistettiin porvarillisen rintaman yhtenäistymistä. Tämä taas oli täysin vastoin parlamentaaristen toimintaedellytysten turvaamiseen perustunutta toimintalinjaa.

Kolmanneksi Tanner tarkasteli amatöörisiä järjestöjä välineinä, joiden ottaminen pois kommunistien käsistä oli tarpeen kommunismin vastustamiseksi. Tämä ammattiyhdistysliikkeen välineellinen merkitys ei ollut Tannerille ensi sijassa "positiivinen", kuten Wiikille, joka korosti vahvan sosialidemokraattisjohtoisen ammattiyhdistysliikkeen tärkeyttä puolueen ja teollisuustyöväestön yhteyden ylläpitämiseksi. Pikemminkin Tanner pyrki "negatiivisesti" tekemään lopun ammattiyhdistysliikkeen kommunistijohtoisuudesta. Jo vuonna 1923 hän kannatti Ammattijärjestön "rappeuttamista" siten, että sosialidemokraatteja kehoitettaisiin eroamaan siitä,³⁵ vaikka uuden sosialidemokraattisjohtoisen keskusjärjestön elinmahdollisuuksien voitiin päätellä olevan siinä tilanteessa lähinnä sen sinänsä ei-toivotun mutta todennäköisen tuloksen varassa, että kommunistille jäävä Am-

tamattomana lopetettava." Skog 1971, 104—105. — Siinä missä ammattiyhdistysliikkeen epäterve potentiaali Tannerin katsannossa 1920- ja 1930-luvuilla oli sen hallitsemattomassa aktionismissa, 1950-luvulla se oli keskitetyn ammattiyhdistysliikkeen talouspoliittisessa vaikutuksessa. Ks. edellinen lähdeviite.

³³ Esim. tuomitessaan vuonna 1923 eduskunnassa virkamiesten tuolloisen lakkosuunnitelman Tanner puhui myrkyllisin sanakääntein siitä, miten myös oikeuslaitos oli leimannut työläisten "puhtaasti taloudellisissa kysymyksissä" tekemät lakot, kuten edellisuotisen Pohjois-Suomen lakon, poliittisiksi. Paavolainen 1979, 487.

³⁴ Lainaus sos.dem. puoluetöimik. 3.1.1922 (TA).

³⁵ Sos.dem. puoluetöimik. 6.6.1923 (TA); sos.dem. puolueuuv. 2—3.12.1923 (TA), sitaatti ("rappeutuminen") viimeksi mainitusta. Ks. myös jäljempänä s. 429—432.

mattijärjestö joutuisi lakkautetuksi. Tannerin ammatillisille järjestöille antama välineellinen merkitys ilmeni myös siinä, että vuoden 1926 puoluekokouksessa hän käänsi syytöksen järjestötoiminnan laiminlyönnistä syyttäjiä vastaan väittämällä ”järjestötoimintaamme enimmin ehkäisseeksi epäkohdaksi” sitä, etteivät sosialidemokraatit olleet tehneet ammattiyhdistysliikkeessä pesäeroa kommunisteihin.³⁶

Kahteen viimeksi mainittuun ulottuvuuteen sisältyi ammattiyhdistysliikkeen yhtenäisyyden kannalta merkityksellinen ero tietoisesti parlamentaaris-reformistisen ja keskustalaisen näkemyksen välillä. Kun keskustalaisesta traditiosta lähteneille Ammattijärjestö oli objektiivisen asemansa vuoksi luokkatietoisimman työväenluokan osan organisaatio, jolla valitettavasti oli kommunistinen johto, Tanner taas tarkasteli 1920-luvun ammatillisia järjestöjä ensi kädessä kommunistijohtoisina järjestöinä.

Suomalaisen sosialidemokratian itseymmärryksessä vahvistui 1920-luvulla sosialidemokratian käsittäminen ”valtiolliseksi työväenliikkeeksi”. Mutta tämän käänteispuolena oli eräänlainen sosialidemokraattisen kokonaistyöväenliikkeen ideaali, joka osaksi liittyi heikentyvään vanhan työväenliikkeen aateperintöön, mutta osaksi vahvistui uudelta pohjalta, mielikuvana luonnollisesta, yhteiskunnallisia lainalaisuuksia vastaavasta työväenliikkeestä, joka koostuisi omilla tehtäväalueillaan toimivista sosialidemokraattisjohtoisista organisaatioista.³⁷

Yhteistä sosialidemokraateille oli näkemys, että sosialidemokratia oli yhtä kuin yhteiskunnallisia lainalaisuuksia vastaava työväenliike. Tämä sisältyi jo vuosista 1917—1918 tehtyihin kriittisiin johtopäätöksiin. Sikäli Wiik ja Tanner tosin erosivat, että Tannerille länsimaisen sosialidemokratian pätevyys työväenliikkeen oikeana ideologiana oli universaalinen, kun taas Wiik katsoi sosialidemokratian länsimaisuuden vaativan pidättyvyyttä Venäjän proletariaatin neuvomisessa.³⁸

³⁶ SDP:n puoluekok. 1—6.2.1926, 19.

³⁷ Sosialidemokraattisen kokonaistyöväenliikkeen ideaali, sekä vanhoine että uusine ideologisine kiinnikkeineen, oli nähtävissä esimerkiksi sosialidemokraattisten keskusjärjestöjen valistusyhteistyön organisoinnissa vuoden 1927 lopussa. Puolueen, työläisnais-, työläisnuoriso- sekä raittiusliiton lisäksi yhteistyöhön kytkeytyi myös Työväen Sivistysliitto. Samaan vaiheeseen liittyi sosialidemokraattisen ryhmätoiminnan vahvistaminen sekä Työväen Urheiluliitossa että Ammattijärjestössä. Järjestösihteeri Emil Sallilan muistio ”Yhteistyö sosialidemokraattisten keskusjärjestöjen kesken valistustyötä järjesteltäessä”, jaettu 12.10.1927 sos. dem. keskusjärjestöjen neuvottelukokouksen osanottajille. SDP:n kirjeenvaihto 1927 IV ’Kiertokirjeitä’ (TA); sos. dem. puoluetoimik. toim. kert. 1.11.1925—1.7.1929, 6—7, 20—21. Ks. myös Hentilä 1982, 200—201.

³⁸ Tämä Wiikin näkemys on luettavissa esim. hänen kirjeestään Alsing Andersenille Kööpenhaminaan 16.7.1926 (jälj., SDP:n kirjeenvaihto 1926 T—U ’Ulkomainen kirjeenvaihto’ (TA) sekä hänen muistiostaan ”Sosialidemokraatit ja kommunistit. Huomautuksia M. Rosenbergin kirjasen johdosta”, päivätty 12.10.1928 (SDP:n kir-

Samalla kun sosialidemokratia oli ”valtiollista työväenliikettä”, sosialidemokraattisuus jäsensi työväenliikkeen kokonaisuuden terveellä, yhteiskunnallisten lainalaisuuksien mukaisella pohjalla. Sosialidemokratia osoitti työväenliikkeen toimintamuotoja yhdistävän periaatteen, oli se työväestön elannon kohentaminen tai sen luokkavoiiman vahvistaminen. Mutta sosialidemokratia sisälsi myös huolenpidon siitä, että eri toimintamuodot, erityisesti ”valtiollinen liike” ja ”ammattillinen liike”, pysyivät omilla tehtäväalueillaan. Sosialidemokraattiseen ideologiaan rakentui vahvasti se paradoksaalinen käsitys, että vain sosialidemokraattien johtoasema ammattiyhdistysliikkeessä takaisi ammattiyhdistysliikkeen pysymisen erossa politikoinnista.

Käsityksen kommunisminvastainen lähtökohta ja sisältö ei sinänsä ole tässä kiinnostavinta, vaan se tapa, jolla ammattiyhdistysliike jäseni (implisiittisen) sosialidemokraattisen kokonaistyöväenliikkeen ideaaliin. Keskeisenä jäsennysperusteena oli sosialidemokraattisen puolueen valtiollis-edustuksellinen toimintalinja. Siinä ammattiyhdistysliikkeen positiivinen merkitys itsessään oli toisarvoinen, tarkasteltiinpa asiaa tuon toimintalinjan muotoutumisen tai sen toteutumisen kannalta ja oli puhe tavoitellun yhteiskuntapolitiikan sisällöstä tai siihen vaikuttamisen tavasta. Mutta käänteisesti valtiollis-edustuksellinen toimintalinja sisälsi tendenssin ammattiyhdistysliikkeen alistamiseen — määräämällä ”taloudellisen luokkataistelun” rajat, saattamalla ammattiyhdistysliikkeen palvelemaan puoluetta kannattajien ja jäsenten rekrytoinnin ja työläisten intressien esipoliittisen artikuloinnin kanavana sekä suhtautumalla siihen yhtenä kommunismin vastustamisen kenttänä.

Ammattiyhdistysliikkeen sosialidemokraattien toimintaa ei kuitenkaan voida käsittää sosialidemokraattisen puolueen toimintalinjan toteuttamiseksi ammattiyhdistysliikkeessä. Sitä on sen sijaan tarkasteltava sosialidemokratian ideologian ja politiikan ja ammattiyhdistysliikkeen edustaman kollektiivisen intressi- ja kokemusyhteyden keskinäisyydestä käsin, sen vastaavuuksien ja ristiriitojen toteuttamisena ja ilmentämisinä.

jeenvaihto 1928 IV 'Kiertokirjeet' (TA)). — Georgian liittäminen Neuvostoliittoon vuonna 1921 sai sosialidemokraatit niin Suomessa kuin muuallakin jyrkentämään bolševismien kritiikkiään. Maanpakoon joutuneiden, suomalaisiltakin sosialidemokraateilta tukea saaneiden georgialaisten sosialidemokraattien militantti Neuvostoliiton-vastaisuus herätti kuitenkin epäluuloja esim. Wiikissä. Wiik 27.2.1929 Per Albin Hanssonille. Per Albin Hanssonin kokoelma (ARAB). — Tanner puolestaan näyttää Paavolaisen (1979, 473—474; 1984, 46—48) mukaan työskennelleen vuosina 1923—1925 venäläisten mensevikkien hyväksi näiden maanpaossa (Saksassa) toimineen puolueen yrittäessä avata maanlaisia yhteyksiä Venäjälle.

7. Sosialidemokraattinen ammattiyhdistystoiminta

Ammattiyhdistysliikkeen sosialidemokraattien itseymmärrykseen sisäistyi 1920-luvun aikana käsitys, jonka mukaan sosialidemokraatit edustivat vanhoihin, koeteltuihin menettelytapoihin nojautuvaa suomalaisen ja länsimaisen ammattiyhdistysliikkeen aitoa traditiota, kun taas kommunistit koettivat tuoda siihen vieraita aineksia. Yhtä vahvasti sosialidemokraattisen ammattiyhdistyskonseptin osaksi muodostui käsitys, että sosialidemokraatit lähtivät ammattiyhdistysliikkeen omista edellytyksistä ja kommunistit puolestaan poliittisista tilannearvioista ja tehtävänasetteluista.

Kun näitä näkemyksiä korostettiin esimerkiksi SAK:ta perustettaessa vuonna 1930,¹ taktiset tavoitteet olivat ilmeisiä. Mutta näkemysten periaatteellista aitoutta ammattiyhdistyssocialidemokraattien itseymmärryksen osana ei voi kyseenalaistaa. Ja kun SAK:n perustavan kokouksen menettelytapa-alustuksessa viitattiin tässä yhteydessä Ammattijärjestön vuoden 1920 edustajakokouksen keskusteluihin, tähän olivat tietyt perusteet. Vuoden 1920 edustajakokouksen keskusteluissa järjestömuodoista, lakkotaktiikasta, työehtosopimuksista sosialidemokraatit vetosivat vanhaan ja kommunistit vaativat uutta. Ja siinä missä sosialidemokraatit odottivat ”säännöllisten olojen” paluuta, kommunistit puhuivat vallankumouksellisen tilanteen vaatimuksista.

Käsitys sosialidemokraattien edustamasta jatkuvuudesta ja kommunistien edustamasta katkoksesta oli kuitenkin todellisuuden esityksenä kyseenalainen kahdellakin tavalla. Ensiksikin ne tehtävänasettelujen ja menettelytapojen ristiriidat, jotka tulivat esille vuoden 1918 jälkeen, kantoivat ammattiyhdistysliikkeen toimintaehtoi-

¹ SAK:n per. kok. 19—21.10.1930, alustukset, 36—38.

hin ja toimintanäkemyksiin jo aikaisemmin sisältyneitä ristiriitoja. Toiseksi ei vain uuden vaatiminen vaan myös vanhaan vetoaminen oli vuoden 1918 jälkeen merkitykseltään jotain uutta, sillä historiallinen tilanne oli uusi.

Yhtä lailla aito sosialidemokraattisen ammattiyhdistyskonseption osa mutta kyseenalainen todellisuuden esitys sisältyi näkemykseen sosialidemokraateista ammattiyhdistysliikkeen omien lähtökohtien edustajina ja kommunisteista poliittisten pyrkimysten edustajina. Erilaisten ammattiyhdistyskonseptioiden muotoutuminen työväenliikkeen jakautumisvaiheessa on kokonaisuudessaan ymmärrettävä kaksisuuntaisena prosessina. Siinä suhteutuivat toisiinsa toisaalta palkkatyöläisintressien ajamisen — eri työläisryhmille erilaiset — kokemukset ja traditiot, toisaalta poliittiset tilanteen- ja tehtävänmääritykset. Asia voidaan esittää itse työväenliikkeen jakautumisen kannalta. Ammattiyhdistysliikkeen kokemuksesta tehtiin erilaisia johtopäätöksiä, jotka vaikuttivat paikanvalintaan jakautuvassa työväenliikkeessä; toisaalta ammattiyhdistystoiminnan kokemuksesta tehdyt johtopäätökset jo muodostuivat erilaisten poliittisten tilanteen- ja toimintanäkemyksen läpi.

Ammattiyhdistyskäytännön ideologisten perustelujen (konseptioiden) kaksisuuntainen ehdollistuminen välittyi ammattiyhdistysliikkeen yleisten olemuspiirteiden kautta: ammattiyhdistysliike suhteutuu sekä palkkatyöläiskollektiivisuuteen ja sitä keskeisesti määräävään pääomasuhteeseen että välttämättä myös valtioon. Nämä suhteet ovat ammattiyhdistysorganisaation itsensä määreitä. Siksi ne jäsentävät seuraavaa esitystä, jossa käsitellään sosialidemokraattisen ammattiyhdistyskonseption muotoutumista ja sisältöä. Välttämätöntä on tämän rinnalla tarkastella ammattiyhdistysliikkeen johtoonsa saaneen vasemmistosuunnan lähtökohtia ja rekonstruoida sen ammattiyhdistyskonseptiota. Tämä ei johdu vain ulkoisen vertailun ja rinnastuksen hyödyllisyydestä tärkeiden piirteiden paljastamiseksi. Nämä konseptiot olivat myös sisäisessä keskinäisyydessä ensiksi sen ristiriidan kautta, että ne muodostuivat yleistyksinä erilaisista kokemus- ja traditioyhteyksistä, ja toiseksi sitä tietä, että niihin rakentui elimellisesti kriittinen suhteenmäärittely kilpailevan suunnan konseptioon. Ja tähän suhteenmäärittelyyn liittyi kysymys ammattiyhdistysliikkeen yhtenäisyydestä. Sosialidemokraattien tässä kysymyksessä tekemä ratkaisu, joka johti rajaavasti ”länsimaisen” ammatillisen keskusjärjestön perustamiseen, on luvun päätepiteenä.

7.1. Konseptioiden ristiriidan esiinnousu

Kiistellyin aihe Ammattijärjestön vuoden 1920 edustajakokouksessa, jossa ammattiyhdistysliikkeen johtajuus ratkesi vasemmistosuunnalle, oli järjestömuodon uudistaminen. Kysymyksen korostuminen ei johtunut siitä, että, kuten *Hakalehto* esittää, kommunistit olisivat tarttuneet vanhaan epäpoliittiseen kiistanaiheeseen, jotta olisivat voineet hyökätä sosialidemokraatteja vastaan tarvitsematta paljastaa todellisia aikeitaan¹. Järjestömuotokeskustelussa ilmeni, miten eri konseptiot muotoutuivat toisaalta yleistyksinä erilaisista palkkatyöläiskollektiivisuuden kokemusyhteyksistä, toisaalta johtopäätöksinä erilaisista poliittis-ideologisista tilanteen- ja tehtävänmäärityksistä. Keskustelun edellytykset ja ulottuvuudet olivat kansainväliset: se liittyi ensimmäisen maailmansodan jälkivaiheen vallankumouksellisessa murroksessa kansainvälisesti ajankohtaistuneeseen kysymykseen työväenluokan uusista organisaatiomuodoista. Näin juuri järjestömuotokeskustelussa selvimmin hahmottuivat sosialidemokraattien ja kommunistien ammattiyhdistyskonseptioiden ristiriidat. Konseptioiden ristiriidan esiinnousun seuraavassa tarkastelussa järjestömuotokysymys kulkee sen vuoksi punaisena lankana, johon kietoutuvat myös kysymykset lakkotaktiikasta, työehtosopimuksista, ammattiyhdistysliikkeen ja valtion suhteesta, ”ammattillisen” ja ”poliittisen” työväenliikkeen suhteesta.

7.1.1. Haapalainen ja keskitetty ammattiyhdistysliike

Vanhan työväenliikkeen aikaanakin järjestömuotokiistoissa oli ollut kyse enemmästä kuin epäideologisista järjestörajariidoista, toisin kuin *Hakalehdon* ohella myös *Valkonen* antaa ymmärtää.² Kun Ammattijärjestön vuoden 1912 edustajakokous asetti erityisen järjestömuotokomitean, lähtökohtana oli arvio, jonka mukaan kokouksessa esille nousseet erilaiset ehdotukset, esimerkiksi käsitykset liittoorganisaatioiden tarpeettomuudesta, koskivat ammattiyhdistystoiminnan perustuksia. Asian kokemista merkittäväksi osoitti, että komitea — ruotsalaisen esikuvansa mukaan — ryhtyi ehdotustensa pohjaksi selvittämään laajasti ammattiyhdistysliikkeen historiaa ja rakennetta

¹ Hakalehto, 1966, 219. — Kun vasemmistosuunnan johtomiehet esimerkiksi vaativat, että ”meidän tulee saada sellainen järjestömuoto, että ammattiyhdistykset saadaan sellaisiksi, että niiden avulla voimme horjuttaa koko kapitalistisen yhteiskunnan perustuksia” (SAJ:n ed.kok. 25—29.5.1920, 78—79 (Hj. Niemelä)), heitä ei missään tapauksessa voitu syyttää todellisten tarkoituseriensä peittelystä.

² Ala-Kapee — Valkonen 1982 (Valkonen), 502.

useissa eri maissa, kansainvälisiä työväenjärjestöjä ja ammattiyhdistysliikettä Suomen työväenliikkeen osana. Komitean suurtyö, viisi-osainen julkaisu, tuli valmiiksi maailmanhistoriallisten tapahtumien varjossa huhtikuussa 1917. Varsinaiset ehdotukset olivat yleisluonteisia, mutta ne sisälsivät yrityksen määrittää Suomen ammattiyhdistysliikkeen toiminnan ja organisaation perusteet sekä esityksen Ammattijärjestön säännöiksi. Tältä osin työ oli komitean sihteerin, Saha-teollisuustyöväen liiton luottamusmiehen Eero Haapalaisen, vanhan työväenliikkeen ajan ehkä etevimmän ammattiyhdistysteoreetikon käsialaa.³ On perusteltua lähteä tästä vuoden 1912 järjestömuotokomitean esityksestä, joka oli suoranaistekin lähtökohtana vuoden 1918 jälkeiselle keskustelulle.

Haapalaisen kirjoittama esitys oli eräänlainen ”keskitetyn ammattiyhdistysliikkeen” ohjelmanjulistus. ”Keskitetty”, saksalais-skandinaavinen, määrittyi vastakohtana ”syndikalistiselle”, eteläeurooppalaiselle. Sekä ammattiyhdistysliikkeen ja poliittisen työväenliikkeen suhteen kannalta että ammattiyhdistysliikkeen sisäisen toiminta- ja organisaatorakenteen kannalta tässä keskitetyn ammattiyhdistysliikkeen konseptiossa voidaan erottaa ristiriitaiset tendenssit.⁴

Yhtäältä keskitetyn ammattiyhdistysliikkeen konseptio nousi sosialidemokratian ja ammattiyhdistysliikkeen keskinäisyhteydestä ja sen perustelemasta pyrkimyksestä voittaa työväenluokan sisäinen kilpailu, sosiaalinen heterogeenisuus ja lokalistinen rajoittuneisuus. Tämä pyrkimys myötävaikutti siihen, että Suomen ammattiyhdistysliikkeessä teollisuudenaloittainen järjestäytyminen sai kansainvälisesti verrattuna varhain vahvan sijan ja että prosessi järjestäytymisen liikkeellelähdestä kansalliseen yhteenliittymiseen oli suhteellisen nopea. Toisaalta kuitenkin ”keskitetty ammattiyhdistysliike” merkitsi speksin, työväenpuolueeseen nähden rinnakkaisen ammattiyhdistysorganisaation vahvistamista. Puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen työnjaon ajatus, sellaisena kuin se sisältyi Haapalaisen esitykseen, hahmottui kahdensuuntaisena ”syndikalismin” kritiikkinä. Ensinnäkään sellainen välitön poliittinen aktio, jota syndikalismi ”vallankumous-huudollaan ja suurlakko-melullaan”⁵ ajoi, ei varsinaisesti kuulunut ammattiyhdistysliikkeelle. Toiseksi vain keskitetty ammattiyhdistysliike

³ Englannin, Saksan, Tanskan, Ruotsin, Norjan, Ranskan ja Yhdysvaltojen ammattiyhdistysliikettä sekä kansainvälisiä työväenjärjestöjä käsitelleet osat oli kirjoittanut Haapalainen, Suomen ammattiyhdistysliikettä käsitelleen osan Matti Paasivuori J. K. Karin ja Haapalaisen avustuksella (Kari — Paasivuori 1917) sekä varsinaisen ehdotusosan Haapalainen (Haapalainen 1917a).

⁴ ”Keskitetyn ammattiyhdistysliikkeen” konseptiota Haapalaisen esityksessä sekä 1920- ja 1930-lukujen sosialidemokraattisessa ammattiyhdistystoiminnassa olen aiemmin käsitellyt esitelmässä Kettunen 1982.

⁵ Laina Haapalainen 1917a, 9.

saattoi vaikuttaa valtiolliseen sosiaalipolitiikkaan ja nimenomaan siten, että se asetti sitä koskevia vaatimuksia, joita sitten sosialidemokraattisen puolueen oli määrä parlamentissa ajaa.⁶

Yhtäältä ”keskitys” merkitsi yhteenliittymistä ja voimien kokoamista, toisaalta organisatorisia alistussuhteita. Nämä keskittymisen kaksi ulottuvuutta, joita voidaan kuvata vaakasuoraksi *konsentraatioksi* ja pystysuoraksi *sentralisaatioksi*,⁷ nivoutuivat Haapalaisen esityksessä välittömästi yhteen. Organisatorinen sentralisaatio näyttyi palkkatyöläisten voiman konsentraation luonnollisena toteutumismuotona.⁸ Keskitetyn ammattiyhdistysliikkeen perusteluina olivat vaatimukset, joita työnantajien voiman keskittyminen sekä valtiolliseen sosiaalipolitiikkaan vaikuttamisen tarve asettivat. Näitä vaatimuksia olivat järjestäytyneisyyden vahvistaminen, paikallisten järjestöjen liittyminen kansallisiksi liitoiksi ja edelleen kansalliseksi keskusjärjestöksi sekä liittojen ja keskusjärjestön liittyminen kansainvälisiin organisaatioihinsa, suppeiden ammattiryhmäliittojen sulautuminen laaja-alaisiksi teollisuusliitoiksi, mutta myös spontaanin joukkoaktiivisuuden kuriinsaattaminen.

”Missään tapauksessa ei siis voida enää sallia sitä, että paikallinen ammattiosasto esittää oman päänsä mukaan vaatimuksia työnantajalle, vaan tulee kaikkien palkkaliikkeiden alkaminen jättää liiton keskusjohdon ratkaistavaksi ja tämän johdon alaiseksi täytyy liittoon kuuluvien järjestöjen ehdottomasti alistua.”⁹ Vaatimuksen taustana olivat ammattiyhdistysjohtajien kokemukset tappiollisista työtaisteiluista, jotka olivat lamauttaneet järjestöjä. Vuoden 1907 jälkeen työnantajat esimerkiksi olivat useita kertoja työsulun avulla laajentaneet paikallisin päätöksin aloitetun lakon, niin että tilanne oli käynyt kestäättömäksi ammattiyhdistysliikkeen heikoille voimavaroille.

Haapalaisen omissa kokemuksissa voi nähdä taustaa sille, että hän halusi työtaistelujen johdon kuuluvan ensi sijassa liitoille eikä Ammattijärjestölle: Kotkan sahatyöläisten lakon vuonna 1914 oli Ammattijärjestö lopettanut ohi Sahateollisuustyöväen liiton johdon, ni-

⁶ Sama, 5—9.

⁷ Yrityksinä ammattiyhdistysliikkeen keskittymistendenssien teoreettis-historialliseen esitykseen näitä käsitteitä hyväksikäyttäen ks. Kettunen 1980a ja Kettunen 1981. Näitä Marxin pääoman kasautumisen esityksestä periytyviä käsitteitä ovat ammattiyhdistysliikkeen organisaatorakenteen yhteydessä käyttäneet hieman omista kehittelystäni poikkeavin merkityksin Bergmann — Jacobi — Müller-Jentsch 1976, 25—28.

⁸ Tämän ajatustavan voidaan sanoa toistuvan SAK:n historiateoksessa. Sen yhtenä läpikäyvästä juonteena näyttää olevan ”keskitetyn ammattiyhdistysliikkeen oppimisen”, ikään kuin vääjäämättömän järkevä kehityssuunnan, seuranta. Ks. erityisesti Ala-Kapee — Valkonen (Ala-Kapee) 1982, 215—.

⁹ Laina Haapalainen 1917a, 22—23.

menomaan Haapalaisen¹⁰. Mutta myös keskitetyn ammattiyhdistysliikkeen konseption kannalta oli johdonmukaista tähdentää liittojen asemaa. Ensimmäistä maailmansotaa edeltäneinä vuosina toiminnan kansallinen sääntely, ohjaus ja avustus, oli pitkälti Ammattijärjestön vastuulla ja liitot olivat ammattiyhdistysliikkeen organisaatorakenteessa heikkoja¹¹. Paitsi että tämä tilanne ruokki liittojen välisiä ristiiriitoja, se jätti mahdollisuuden koordinoimattomaan paikalliseen toimintaan. Haapalainen näki vaivaa argumentoidakseen niitä vuoden 1912 edustajakokouksessa esitettyjä näkemyksiä vastaan, joiden mukaan paikallisten järjestöjen ja Ammattijärjestön lisäksi ei tarvittu liittoja, vaan ne oli hävitettävä.¹² Tällaisilla näkemyksillä oli ilmeinen yhteys ammattiyhdistysliikkeen aktionistisiin rakenteisiin, jotka edellyttivät nopeita paikallisia ratkaisuja ja työläisten paikallista solidaarisuutta, ja niiden perustelut vivahtivat Haapalaisen arvostelemaan syndikalismiin. Keskitetyn ammattiyhdistysliikkeen konseptio kaiken kaikkiaan edusti organisaatiokeskeistä ratkaisua ammattiyhdistystoiminnan sisäisissä ehdoissa vaikuttaneeseen organisaation ja aktionismin dilemmaan.

Organisaation pysyvyyden näkökulma tekee ymmärrettäväksi sen, että järjestömuotokomitean ehdotus samalla sekä asetti keskitetyn organisaation spontaanina joukkoaktiivisuutta vastaan että varoitti ”luonnollista kehitystä” vastaan suuntautuvista ”keinotekoisista” järjestömuotoratkaisuista. Varoitus koski erityisesti ns. teollisuusliittomuodon läpiviemistä. Sitä oli kyllä pidettävä ”johtavana periaatteena”, joka vastasi ”luonnollista” kehityssuuntaa — tosiasiaassa Suomen ammattiyhdistysliike oli tässä suhteessa kansainvälisessä vertailussa edistyneempi kuin Haapalainen antoi ymmärtääkään. Kuitenkaan periaatteen läpiviennissä ei saanut turvautua pakkokeinoihin.¹³

Mutta myös siinä, miten järjestömuotokomitea ja sen sihteeri ymmärsi teollisuusliittomuodon, ilmeni organisaation pysyvyyden silmäläpito. Teollisuusliitto oli Haapalaiselle tietyn teollisuudenalan mukaan rajautuva liitto-organisaatio. Työläisten järjestäytymisen välittömänä kriteerinä ei kuitenkaan ollut yhteinen työpaikka, vaan samaan teollisuudenalaan kuuluva ammatti. Näin ymmärretty teollisuusliittomuoto ei merkinnyt luopumista siitä ammattiryhmäliiton lähtökohdasta, jonka mukaan ratkaisevaa oli ammatista määräytyvä sijoittuminen tietyille työmarkkinoille. Järjestömuotokomitean esitys

¹⁰ Ks. Reuna 1984, 335—345.

¹¹ Ala-Kapee — Valkonen 1982, 341—346. — Vrt. myös Niemisen (1977, 13) kritiikki siihenastista tutkimusta kohtaan siitä, että liittojen asema ammattiyhdistysliikkeen organisaatorakenteessa ennen ensimmäistä maailmansotaa on kuvattu todellista vahvemaksi ja ”valmiimmaksi”.

¹² Haapalainen 1917a, 15—20.

¹³ Sama, 20—22, 35—36, sitaattit siitä.

oli tulkinnanvarainen. Se oli kuitenkin mahdollista operationalisoida, kuten Ammattijärjestön sosialidemokraattiset johtomiehet tekivät vuoden 1920 edustajakokouksessa, esimerkiksi niin, että metalliteollisuuden mallipuheen paikka oli puutyöläisten ammattiliitossa ja paperitehtaiden korjaus- ja konepajatyöläisten paikka metallityöläisten ammattiliitossa.¹⁴ Tämä vastasi niitä rajoja, joissa ”teollisuuskittain” järjestäytyminen oli Suomessa todellisesti kehittynyt.¹⁵ Rajat kuvastivat sitä, että järjestöjen pysyvyys oli niiden ammattimiesten varassa, jotka pysyivät määrätyn ammattitaitonsa mukaisissa tehtävissä työpaikkaa ja jopa tuotannonalaa vaihtaessaan, niin kuin puuseppä metalliteollisuuden mallinveistäjänä. Tehtaiden aputyöläiset ja sekalaisia töitä etsivät liikkuvat kausityöläiset olivat tällaisen konseptin kannalta marginaalisia.

Järjestöjen vahvistamisen ja vakaannuttamisen tavoite liittyi kiinteästi taisteluun niiden tunnustamisesta kollektiiviseksi sopimusosapuoleksi.¹⁶ Nämä tavoitteet olivat toistensa edellytyksiä. Yhteenliittyneinä ne myös ehdollistivat järjestömuototavoitteita.

Haapalaisen varoitus ”keinotekoisesta” asettumisesta ammattiperusteista kollektiivisuutta vastaan oli yhteydessä siihenastisten työehtosopimusten luonteeseen. Vanhin ja ensimmäiseen maailmansotaan mennessä vakiintunut sopimustyyppi oli tietyn ammattiryhmän paikallinen tariffisopimus. Sen logiikka voidaan pelkistää niin, että kyseessä oli määrätynlaatuisten työvoiman myyjien keskinäinen sopimus, jonka he yrittivät viedä läpi paikkakunnan työvoiman ostajien keskuudessa. Tämä luonnehti lähinnä käsityöalojen ja rakennusalan työmarkkinasuhteita. Toisentyypistä logiikkaa edusti työpaikkaperusteisesta kollektiivisuudesta lähtevä työehtosopimus. Se merkitsi välittömän työprosessin yhdistämän ”kokonaistyöläisen” ja yksittäispääoman välistä sopimusta, ja se edusti teollisuudenaloittaisten valtakunnallisten työehtosopimusten loogista ja esimerkiksi Ruotsin tapauksessa myös historiallista esiastetta. Suomessa sen sijaan tämä

¹⁴ Vrt. sama, 10—11, 20—22; SAJ:n ed.kok. 25—29.5.1920, alustukset, 5—15 (Ammattijärjestön toimikunnan järjestömuotoesitys), pk., 29—88, erityisesti 29—32 (Tuomi), 32—41 (Väisänen), 48—56 (Aalto), 61—67 (Paasivuori); Suomen Ammattijärjestö 2/1920 ”Mikä on teollisuusliitto” (S(vante). L(ehtone)-n); sama 5/1920 ”Järjestömuoto- ja menettelytapakysymykset Ammattijärjestön edustajakokouksessa” (M(atti). P(aasivuo)-ri).

¹⁵ Työpaikkaperusteinen järjestäytyminen — siihen järjestömuotokomitea viittasi saksalaisiin auktoriteetteihin vedoten käsitteellä ”tehdasteollisuusliitto” — oli lähimpänä toteutumistaan siellä, missä sekä sama työprosessi että saman tehtaan varjo kiinteimmin yhdisti työläisiä. Näin oli laita erityisesti paperiteollisuudessa. Kuitenkin myös paperitehtaissa ne työläiset, joiden ammatti ei liittynyt välittömästi paperinvalmistukseen, kuten korjaus- ja konepajatyöläiset, kuuluivat yleensä eri liittojen osastoihin. Ks. Johan Khivisto 1963, 114—115, 121.

¹⁶ Järjestömuotokomitean ehdotuksessa sanottiin yksiselitteisesti: ”Liittojen tulee pyrkiä työehtosopimuksiin työnantajain kanssa.” Haapalainen 1917a, 36.

tehdasteollisuuden ehdoista nouseva kollektiivisopimuksen kehityslinja katkesi silloin, kun vuoden 1905 suurlakkoa seurannut ammattiyhdistysliikkeen hyökkäysvaihe päättyi. Vuoden 1944 jälkeen täällä sitten siirryttiin suoraan valtakunnallisiin teollisuudenaloittaisiin sopimuksiin.¹⁷

Keskitetyn ammattiyhdistysliikkeen konseptioon liittyi Haapalaisella visio ”teollisuusperustuslaillisuudesta”, joka perustuisi ammattiyhdistysliikkeen ja työnantajajärjestöjen maanlaajuisiin työehtosopimuksiin.¹⁸ Kyse ei kuitenkaan ollut niinkään subjektiivisesta tavoitteesta kuin kapitalismin objektiivisiin kehityslakeihin liitetystä perspektiivistä. Keskitetty ammattiyhdistysliike näyttäytyi sekin ikään kuin objektiivisena periaatteena. Esittäessään työväenluokan yhteenliittymisen samanaikaisesti sekä ”luonnollisena” että organisaatiokeksienä prosessina tämä konseptio sijoittui kautskyläisen sosialidemokratian ajatusmuodon sisälle. Kuitenkin juuri Haapalaisen pohdinnat merkitsivät myös senkaltaista autonomisen ammattiyhdistysliikkeen perustelujen etsintää, jota varsinaisesti jatkoi vasta Eero A. Vuori 1930-luvulla.

7.1.2. Järjestömuoto

Ammattijärjestön toimikunnan järjestömuotoesitys vuoden 1920 edustajakokoukselle noudatteli yleisperiaatteiltaan Haapalaisen keväällä 1917 valmistunutta esitystä. Tulkinnaksi ei kuitenkaan riitä, että keskeytynyt uudistus haluttiin näin käynnistää uudelleen ja saat-
taa päätökseen. Vetoaminen vanhan järjestömuotokomitean ehdotukseen edusti omalla tavallaan johtopäätöstä vuosien 1917—1918 kokemuksesta sekä arviota senjälkeisestä historiallis-yhteiskunnallisesta tilanteesta ja sen vaatimuksista.

Haapalaisesta tuli punakaartin ylipäällikkö. Ammattiyhdistysjohtajien oli kuitenkin traditionsa pohjalta mahdollista päätyä vuosien 1917—1918 kokemuksesta senkaltaiseen johtopäätökseen, jota edustivat sosialidemokraattisen puolueen uuden suunnan viitoittajat. Vuonna 1917 kohonnut välitön joukkoaktiivisuus voitiin tulkita epänormaalin ajan tuotteeksi ja ”puhtaalle järjestäytymisharrastukselle”

¹⁷ Sekä ammattiperusteisessa että työpaikkaperusteisessa kollektiivisopimuksessa lähtökohtana on tietty reaalin palkkatyöläiskollektiivisuus. Jussi Turtola on näihin ideaalityypisiin perusmuotoihin suhteuttaen tulkinnut 1960- ja 1970-lukujen taitteeseen ajoittamaansa murrosta, jonka tuloksena sopimusjärjestelmän vaatimukset ovat kääntyneet organisaation ja viime kädessä myös palkkatyöläiskollektiivisuuden määreiksi. Turtola 1982.

¹⁸ Ks. Haapalaisen vuonna 1917 julkaistu kirjanen ”Työehtosopimuksesta ja teollisuusperustuslaillisuudesta” (Haapalainen 1917b). Ks. myös Haapalainen 1917a, 16.

vieraaksi ilmiöksi,¹⁹ joka oli vienyt turmioon. Tämän johtopäätöksen tehneet ammattiyhdistysmiehet, etumaisena vuonna 1912 asetetun järjestömuotokomitean puheenjohtaja Matti Paasivuori, johtivat ammattiyhdistysliikkeen uudelleenrakentamista Ammattijärjestön toukokuun 1920 edustajakokoukseen asti. Sen hetken tilanteen ja tehtävien arvioita määritti ”säännöllisten olojen” paluun odotus. Sen jälkeen kun ammattiyhdistysliikkeen toimintaoikeudet olivat palautuneet²⁰, tämä tarkoitti ennen muuta tavarapulan ja hintojen nousun loppumista. Siten työehtosopimustavoitekin pääsisi taas täyteen merkitykseensä, kuten Ammattijärjestön toimikunta esitti menettelytapahdotuksessaan vuoden 1920 edustajakokoukselle.²¹

Päällimmäiseksi tehtäväksi asetui tässä katsannossa järjestäytyneisyyden ja järjestöjen — keskeisesti myös niiden inflaatiossa ja kansalaissodan myllerryksessä tuhoutuneiden kassojen — vahvistaminen ja vakiinnuttaminen. Se välitön aktionismi, joka ilmeni palkkatyöläisten kollektiivisen toiminnan elpymisessä vuosina 1919—1920, oli tämän tehtävänasettelun kannalta pulmallista. Paikallisin päätösin, liittojen ja Ammattijärjestön sääntöjen vastaisesti, alkaneet palkkaliikkeet ja lakot näyttäytyivät luultavasti senkaltaisena työväestön kypsymättömyytenä, joka oli vuonna 1917 riistäytynyt hallinnasta. Ja suoraan tällainen liikehdintä näytti uhkaavan juuri järjestöjen vahvistamista ja vakiinnuttamista. Vuoden 1920 edustajakokoukselle esittämässään ehdotuksessa ”menettelytavoista palkka- ja työehtoridoissa” Ammattijärjestön toimikunta varoitti ”hetkellisen innostuksen synnyttämistä” lakoista. Niitä seurasivat työnantajien vastatoimet, työsulut ja työttömyys, ja tappiot ”järkyttivät työväen luottamusta järjestöjensä voimaan”. Toimikunta piti tärkeänä,

”että Ammattijärjestön edustajakokous päättäisi, että järjestöjen ja niiden jäsenten on työriitaisuuksissa *kiinteästi* seurattava hyväksytyjä menettelytapoja ja ohjeita, joidenka mukaan työnsesaukseen voidaan ryhtyä vain sääntöjen ja voimassa olevien päätösten edellyttämässä järjestyksessä.”²²

¹⁹ Laina us sihteer i Svante Lehtosen kirjoittamasta SAJ:n toimintakertomuksesta vuodelta 1919, 19. Ks. myös esim. Suomen paperiteollisuus työväen liiton ed.kok. 1—3.11.1919, 3—4 (E. Viljanen); Sosialidemokraattinen Aikakauslehti 6/1920 ”Ammattiyhdistysliike ja sen eri virtaukset” (A. Aalto).

²⁰ Ajatus ammattiyhdistysliikkeestä ”säännöllisiin” yhteiskunnallisiin oloihin kuuluvana ilmiönä sisältyi vahvasti kirjelmään, jolla Ammattijärjestön väliaikainen toimikunta marraskuun 1918 lopulla pyysi sosiaal ihallitukselta järjestöjen toimintaoikeuksien palauttamista: ”Sillä jos julkista toimintavapautta ei ole, saattaa se johtaa meilläkin, samoin kuin se on tehnyt Venäjällä, yhteiskunnalle vaaralliseen salaiseen toimintaan. Me emme mitenkään sitä toivoisi ja sen tähden olemmekin sitä mieltä, että kaikille, niin paikallisille kuin koko maata käsittäv iillekin ammatillisille järjestöille annettaisiin oikeus aloittaa toimintansa.” SAJ:n toim.kert. 1918, 20.

²¹ SAJ:n ed.kok. 25—29.5.1920, alustukset, 35—36.

²² Sama, alustukset, 37, kurs. alkup.

Mitään ihmettelemistä ei ole siinä, että toimikunnan järjestömuotoesitykseen sisältyi suoraan Haapalaisen mietinnöstä kohta, jonka mukaan ”keskitetty järjestäminen” oli ”ainoa oikea”. Suhteessa paikallisiin ammattiosastoihin oli liiton johdolla oltava ”lopullinen määrämisvalta”, ja sen ohjeita ja päätöksiä ammattiosastojen oli ”palkkaliikkeissä ja muussa jokapäiväisessä toiminnassa seurattava”.²³

Spontaanisuuden organisatorisen hallinnan käänteispuolena oli päältä katsoen vastakkainen korostus: luottamus ammattiyhdistysliikkeen järjestömuotojen ”luonnolliseen kehitykseen”. Yhdistävänä oli järjestäytymisen pysyvyyden näkökulma. Teollisuusliittomuoto ”johdettavana periaatteena” konkretisoitiin toimikunnan esityksessä niin, että liittojen järjestäytymisalat muodostuivat pääsääntöisesti kullekin ”teollisuudelle” ominaisista ammateista. Esityksen puolustajien puheenvuoroista on yleistettävissä perustelu, jonka mukaan järjestömuodon oli vastattava sitä palkkatyöläiskollektiivisuuden määrettä, josta käsin järjestäytyminen muodostui pysyvimmäksi. Ja silloin kun kyse oli ammattityöntekijöistä, ammatti oli pysyvämpi määre kuin työpaikka.²⁴

Vasemmistosuunnan linjanvetäjät puolestaan vaativat Ammattijärjestön toukokuun 1920 edustajakokouksessa järjestömuotojen perinpojaista uudistamista ja ”äkillisiin ryntäyksiin” perustuvaa lakko-taktiikkaa sekä suhtautuivat kielteisesti tai epäillen työehtosopimukseen. Takana oli arvio, jonka mukaan tilanne oli yleismaailmallisesti vallankumouksellinen. Samalla nämä kannanotot kuitenkin olivat johtopäätöksiä palkkatyösuhteen ristiriitojen välittömistä senhetkistä ilmenemis- ja kokemismuodoista. Ne myös liittyivät tiettyihin kollektiivisen toiminnan traditioihin — niihin, joiden sääntelypyrkimystä keskitetyn ammattiyhdistysliikkeen konseptio yhdeltä osin merkitsi.

Ulkoisesti radikaaleinta järjestömuotojen muutosta olisivat tienneet ehdotukset, joiden mukaan ammattiyhdistysliikkeen rungoksi olisivat ammattiliittojen sijasta tulleet kaikkien alojen työläisiä paikallisesti kokoavat organisaatiot. Niiden yläpuolella olisivat olleet piirijärjestöt ja ylimpänä maajärjestö; aloittaiset liitot olisi hävitetty.²⁵

²³ Sama, alustukset, 7.

²⁴ Sama, alustukset, 8—15, pk., 48—56 (A. Aalto), 61—67 (Paasivuori). Ks. myös Suomen Ammattijärjestö 2/1920 ”Mikä on teollisuusliitto” (S(vante). L(ehtone)-n); sama 5/1920 ”Järjestömuoto- ja menettelytapakysymykset Ammattijärjestön edustajakokouksessa” (M(atti). P(aasivuo)-ri).

²⁵ Etukäteen oli ehdotuksen tällaisesta järjestömuodosta jättänyt Metallityöntekijäin liiton Vaasan osasto n:o 15. Kokouksessa samansuuntaisen ehdotuksen teki Kuljetustyöläisten liiton edustaja August Rytönen. SAJ:n ed.kok. 25—29.5.1920, alustukset, 17—25, pk., 43—45, 86—87 (Rytönen), 59 (Suometsä).

Tämäntapainen ajatus ei kuitenkaan ollut uusi, sillä jo vuoden 1912 edustajakokouksessa oli tehty useita ehdotuksia ”liittojen hävittämisestä”. Se ei liioin vuoden 1920 aikoihin ollut pelkkä ultravasemmistolainen, epärealistinen kuriositeetti. On syytä huomata, että radikalisoitunut Norjan ammatillinen keskusjärjestö teki kokouksessaan heinäkuussa 1920 tosin vain periaatteelliseksi jääneen päätöksen, jonka mukaan ammattijärjestö rakentuisi paikallisten yhteisjärjestöjen eikä kansallisten ammattiliittojen varaan²⁶.

Suomen Ammattijärjestön vuoden 1920 edustajakokouksessa tällaisen muutoksen esittäjät perustelivat sitä osaksi vaatimuksilla, joita ”sosialismin brobleemin” ajankohtaisuus ihmiskunnalle asetti, niin kuin vaasalaiset metallityöläiset esittivät myös ammatillisen ja poliittisen organisaation yhteensulauttamista edellyttäneessä ehdotuksessaan.²⁷ Mutta sitä perusteltiin myös ammattiyhdistystoiminnan välittömästä kokemuksesta käsin. Pohjois-Suomen työväenliikkeen johtomiehiin kuulunut August Rytönen vetosi erityisesti Pohjois-Suomen sahojen, satamien ja metsätyömaiden kausityöläisten palkkaliikkeiden ja työtaistelujen edellytyksiin. Työtaisteluissa oli ratkaisevaa paikkakunnan ja seudun työläisten keskinäinen solidaarisuus ja siihen tukeutuva ratkaisunteko. Hankittaessa työtaisteluun lupaa ehkä samalla kertaa moneltakin asianosaiselta liitolta ja Ammattijärjestöltä ehti otollinen tilanne luisua käsistä.²⁸ Jos Ammattijärjestön toimikunnan esityksen näkökulma lähti ammattityöntekijäin järjestäytymisestä ja työehtosopimustavoitteesta, tässä taas näkökulmana oli kausityöläisten palkkaliike ja työtaistelu, tosin samalla myös sellaisen organisaation tavoittelu, joka mahdollistaisi kausityöläisten pysyvän järjestäytymisen.

Järjestömuotouudistuksen tällaisessa perustelussa — pikemmin kuin melko vähälle kannatukselle jääneessä liittojen hävittämisen ajatuksessa sinänsä — kuvastui eräs erityinen työväenliikkeen vasemmistosuuntaan kanavoitunut kokemuksen ja tradition juonne ja eräs yleinen vasemmistosuunnan ammattiyhdistyskonseptio elementti.

’Erityinen’ liittyi juuri kausityöläisyyden muodostamaan kokemusyhteyteen, ja sitä kantoi selvimmin Pohjois-Suomen työväenliike. Siellä olikin kesällä ja syksyllä 1920 vakavasti esillä suunnitelma yhdestä alueellisesta työläisten liitosta. Ammattijärjestö tosin sai sen sijasta viedyksi läpi toukokuun 1920 edustajakokouksen päätöksen, jonka mukaan Pohjois-Suomen erityisolosuhteet otettiin huomioon

²⁶ Ousland II 1949, 170—184; SAJ F 14, suomennettu selostus Norjan järjestömuotouudistuksesta vuodelta 1920 (TA). — Ruotsin LO:n vuoden 1922 edustajakokouksessa kommunistit esittivät samansuuntaisia ajatuksia. Hadenius 1976, 34.

²⁷ SAJ:n ed.kok. 25—29.5.1920, alustukset, 17.

²⁸ Sama, pk., 43—45, 86—87.

muodostamalla Pohjolan ammatillinen piirijärjestö.²⁹ Sama kausityöläisyyden kokemusyhteydestä yleistävä näkemys realisoitui kuitenkin ns. kolmiliitossa, Suomen saha-, kuljetus- ja sekatyöväen liitossa, joka toimi vuosina 1922—1924.³⁰ Näkemyksessä yhdistyivät kausityöläisten palkkataistelujen edellytysten vaarinotto ja ajatus kapitalismin valtasuonten tukkimiseen kykenevästä liitosta. Ammattiyhdistysliikkeen vanhojen sosialidemokraattisten johtomiesten sisäistämässä ”keskitetyn ammattiyhdistysliikkeen” ja ”syndikalismin” dikotomiasa näkemys lankesi ilman muuta jälkimmäiseen kategoriaan.³¹

’Yleistä’ taas edusti vaatimus suuremmasta paikallisesta ratkaisuvallasta palkkaliikkeissä ja työtaisteluissa. Tätä esitti vasemmistosuunta kaiken kaikkiaan, eivät vain ”liittojen hävittäjät”. Ajatus sisältyikin toukokuun 1920 edustajakokouksen päätöksiin menettelyta-voista ja järjestömuodoista.

Siinä missä Ammattijärjestön toimikunnan menettelytapaesityksen johtoajatuksena oli sääntöjen ehdottoman noudattamisen vaatimus, hyväksytyn menettelytapapäätöksen henkeä kuvasti ponsi:

”Menettelytapoja työriita-asioissa on pyrittävä kehittämään sellaisiksi, ettei työläisiltä jäisi yhtään edullista tilaisuutta käyttämättä valvoakseen etujaan työnostajain riistoa vastaan.”

Järjestöjen sääntöjä oli muutettava, jos ne vaikeuttivat ”erilaisiin olosuhteisiin soveltuvaa ja tarpeeksi pikaista toimintaa”.³² Järjestömuotopäätöksessä puolestaan annettiin liittojen organisaatioon muodostettaville paikallisille teollisuusneuvostoilta sekä paikkakunnan kaikkien alojen osastoja kokoaville keskusneuvostoilta myös työriitojen ”johton” ja ”valvonnan” tehtäviä.³³

Vastapainoksi menettelytapapäätöksessä kuitenkin tähdennettiin toiminnan ”tarkkaa keskitystä, ettei jouduta anarkiaan”. Edelleen pidettiin kiinni periaatteesta, jonka mukaan työtaisteluun tarvittiin lupa ”keskusjärjestöltä” — käsite viittasi sekä liittoihin että Ammattijärjestöön. ”Keskusjärjestöillä” oli myös työriitojen johto, ”mil-löin he eivät katso tarpeelliseksi alajärjestöille sitä luovuttaa”, ja työtaisteluluvan antaessaan ne saattoivat pidättää itselleen taistelun

²⁹ SAJ 18.8.1920 K. Vuokilalle Kemin Karihaaraan (jälj.). SAJ D 3 ’Lähetettyjä kirjeitä 1920’ (TA); K. Vuokila 21.8.1920 SAJ:n toimistoille. SAJ E 3 ’Vuoden 1920 kirjeenvaihtoa (tammi—eloku.)’ (TA); K. Vuokila SAJ:lle 14.9., 17.9. ja 8.10.1920. SAJ E 3 ’Vuoden 1920 kirjeenvaihtoa (syys—joulu.)’ (TA); SAJ:n toim.kert. 1920, 37—38.

³⁰ Juuri Pohjois-Suomen olosuhteilla perusteli kolmiliiton muodostamista esim. Hj. Niemelä 7.3.1921 päivätysä ”Matkakertomuksessa allekirjoittaneen luentomatkalta Perä-Pohjolassa ja Lapissa 15/1—28/2 1921 väliseltä ajalta”. SAJ H 9 (TA).

³¹ Vrt. Reuna 1984, 436.

³² SAJ:n ed. kok. 25—29.5.1920, 219.

³³ Sama, 188—190.

lopettamisoikeuden.³⁴ Edustajakokouksen hyväksymissä Ammattijärjestön uusissa säännöissä työtaistelujen johtamisvaltaa siirrettiin Ammattijärjestöltä liitoille sitä tietä, että Ammattijärjestön aikaisemmin hyvin laaja avustusvelvollisuus rajoitettiin työsulkuihin³⁵. Vuonna 1923 avustusvelvollisuutta koskevaan pykälään sisällytettiin sen lisäksi työehtojen huononnusta vastaan kohdistuvat puolustuslakot, ja tämän katsottiin vastanneen jo vuoden 1920 sääntöjen kyseisen kohdan tarkoitusta.³⁶ Ammattijärjestön ja liittojen tämänsuuntainen suhteenmäärittely ei kuitenkaan edustanut uutta ”kommunistista” kantaa, vaan se oli sopusoinnussa vuoden 1912 järjestömuotokomitean ehdotuksen kanssa.³⁷

Myöskään työehtosopimuksia ei vuoden 1920 menettelytapapäätöksessä periaatteessa tuomittu, vaikka monet vasemmistosuunnan edustajat olivat keskustelussa niin tehneet. Määräaikaisten sopimusten edullisuutta etenkin inflaation kestäessä päätöksessä kylläkin epäiltiin. Sopimuksen hyödyllisyys eri aloilla jätettiin ”asianomaisten järjestöjen itsensä harkittavaksi”.³⁸

Hyväksytty menettelytapapäätös, jonka pyöreät, kompromissinluonteiset sanonnat nähtävästi olivat Ammattijärjestön uudeksi puheenjohtajaksi valitun Matti Väisäsen, vuoden 1912 järjestömuotokomitean jäsenen, käsialaa,³⁹ ei lopulta käytännöllisiltä velvoituksiltaan suuresti poikennut Ammattijärjestön vanhan toimikunnan esityksestä.⁴⁰ Kuitenkin juuri mahdollisuus palkkaliikkeiden ja työtaisteluiden johtovallan siirtämiseen paikallisille järjestöille merkitsi Ammattijärjestön entisen johdon katsannossa uhkaavaa lipeämistä keskitetyn ammattiyhdistysliikkeen tieltä.⁴¹

³⁴ Menettelytapavaliokunnan mietintöä käsiteltäessä sosialidemokraatit Kalle Koivunen, Artturi Aalto, V. V. Salovaara ja Manu Kontula vastustivat mietinnön kohdtaa, jossa keskusjärjestöiltä evättiin oikeus lakon lopettamiseen vastoin lakkolaisten enemmistön kantaa. Heidän näkemyksensä tulikin tosiasiaa hyväksytyksi, sillä vasemmistoryhmää johtaneet E. K. Louhikko ja Emil Tuomi pitivät tarpeellisena säilyttää keskusjärjestöillä tämän oikeuden. Louhikko perusteli tätä suoraan Ammattijärjestön johdon vaihdoksella: ”kun me kerran olemme asettaneet johdon, johon luotamme, niin me olemme velvolliset siihen luottamaan ja sen määräyksiin alistumaan, eikä meillä ole mitään aihetta epäillä, että uusi johto tekisi jotain selailaista, joka on työvälle vahingollista.” Sama, 218–225, lainaus 224.

³⁵ Suomen Ammattijärjestön säännöt. Hyväksytty edustajakokouksessa vuonna 1920; Ala-Kapee — Valkonen 1982, 515.

³⁶ SAJ:n ed.kok. 21–25.5.1923, alustukset, 70–72, pk., 67–72, 141.

³⁷ Vrt. Haapalainen 1917a, 26–30, 46–47.

³⁸ SAJ:n ed.kok. 25–29.5.1920, 216–218.

³⁹ Väisänen toimi kokouksen menettelytapavaliokunnan puheenjohtajana; valinnasta ks. sama, 10.

⁴⁰ Näin arvioi myös Ammattijärjestön (pian tämän jälkeen erotettu) sosialidemokraattinen sihteeri Svante Lehtonen kirjoituksessaan ”Ammatillisen liikkeemme nykyinen vaihe” Sosialidemokraattisessa Aikakauslehdessä 11–12/1920.

⁴¹ Ks. erityisesti Suomen Sosialidemokraatti 15.6., 17.6. ja 19.6.1920 ”Uudet ammatilliset järjestömuodot ja menettelytavat I–III” (M(atti). P(aasivuo)-ri), sekä jäljempänä s. 381.

Paikallisella tasolla toteutuvan aktionismin näkökulmasta sai osaksi perustelunsa myös vasemmistosuunnan keskeinen järjestömuoto-periaate: kaikkien samalla työpaikalla työskentelevien piti kuulua samaan liittoon. Erityisesti J. H. Lumivuokon järjestömuotoehdotus edellytti tämän periaatteen toteuttamista sillä tavoin, että taloudellisen luokkataistelun perustana olisivat työpaikkajärjestöt. Ammattijärjestön entinen puheenjohtaja ja kansanvaltuuskunnan työasioiden kansanvaltuutettu Lumivuokko ohjasi maan alta vasemmistosuunnan ammattiyhdistystoimintaa, sen jälkeen kun hän oli Kuusisen tavoin asettunut julkisiin joukkojärjestöihin tukeutuvalle, SKP:n alkuvaiheen ultravasemmistolaisuudesta irtautuvalle linjalle. Hän esitti ehdotuksensa Sosialistisessa Aikakauslehdessä salanimellä P. Hauli Ammattijärjestön toukokuun 1920 edustajakokouksen edellä. Työpaikkaperusteisen järjestäytymisen lisäksi 'Haulin' toisena tärkeänä organisaatioprinsippiä olivat laaja-alaiset, yhteiskunnallisesta työnjaosta käsin tuotannonaloittain rakentuvat liitot.⁴²

Ensisijainen kiinnekohta oli tässä tapauksessa toisenlaisessa työläiskollektiivisuudessa kuin syndikalistissävytteisissä suunnitelmissa yhdestä suuresta "general union" -tyyppisestä, ehkä amerikkalaisen IWW:n kaltaisesta⁴³ liitosta. Lumivuokon ehdotuksen referenssinä oli ennen kaikkea suurteollisuuden työprosessin luoma kollektiivisuus. Voidaankin päätellä, että vasemmistosuunnan ammattiyhdistyskonseptio yleistyi kahdesta, osittain henkilötasolla päällekkäisestä, mutta myös ristiriitaisesta kokemussyhteystä. Toinen oli kausityöläisyys, jota luonnehtivat liikkuvat työmarkkinat ja paljaat mutta työn sisältöön nähden ulkoiset alistussuhteet. Toinen taas oli sellainen työn ja pääoman vastakkainolo, joka kenties tyypillisimmin liittyi suureen helsinkiläiseen tai turkulaiseen konepajaan.

Vasemmistosuunnan ammattiyhdistyskonseptio tähtäsi sellaiseen organisaatioon, johon työläiset kiinnittyisivät työn ja pääoman välittömän vastakkainolon sfäärissä muodostuvasta kollektiivisuudestaan käsin. Sosialidemokraattisten ammattiyhdistysmiesten taas voidaan sanoa yleisesti kohdistaneen huomion siihen kollektiivisuuteen, joka muodostui työmarkkinoiden, työvoiman myynnin ja oston, sfäärissä.

Vuoden 1920 edustajakokouksen järjestömuotopäätös itsessään oli lopultakin kompromissi. Se pohjautui Matti Väisäsen esitykseen, jo-

⁴² Sosialistinen Aikakauslehti 1.5.1920 "Työväen taloudelliset järjestöt luokkataisteluvälineinä" (P. Hauli); sama 16.5.1920 "Työväen taloudelliset järjestömuodot" (P. Hauli). — Lumivuokosta pseudonyymin takana ks. Hakalehto 1966, 45. — Samansuuntaista uudistusta esitti jo tätä ennen E. K. Louhikko (E.K.L.) kirjoituksessaan "Ammattiyhdistysliikkeen suuntaviivoja I" Suomen Ammattijärjestö -lehdessä 2/1920.

⁴³ Vrt. Reuna 1984, 436—437. — IWW:stä (Industrial Workers of the World; "tupla-juu") yleisesti ks. esim. Cole 1953, 82—83.

ka sisällöltään sijoittui Ammattijärjestön toimikunnan ehdotuksen ja Lumivuokon ehdotuksen väliin. Liittojen lukumäärä olisi toimikunnan esityksen mukaan pudonnut silloisesta 21:stä 17:ään tai 18:aan ja Lumivuokon ehdotuksen mukaan peräti 11:een. Hyväksytty päätös tavoitteli 17 liittoa. Tehdasteollisuudessa oli määrä järjestäytyä työpaikoittain, ja työpaikkajärjestöjä voitiin kutsua joko osastoiksi työpaikan nimen mukaan tai työhuonekunniksi. Mutta käsityöaloilla ja sellaisilla aloilla, joiden luonteeseen kuului työpaikan tilapäisyys (rakennustyöt!), voitiin edelleen järjestäytyä ammatin mukaisiin osastoihin. Milloin samalla paikkakunnalla oli useampia saman liiton osastoja, niiden yhdyssiteeksi oli perustettava paikallinen teollisuusneuvosto. Saman paikkakunnan kaikkia osastoja niille yhteisissä asioissa oli yhdistävä paikallinen ammatillinen keskusneuvosto.⁴⁴

Entisen toimikunnan ehdotuksen ja hyväksytyn päätöksen ristiriitaa ei kokouksessa yleensä pidetty kovin sovittamattomana. Esimerkiksi Paperiteollisuustyöväen liiton sosialidemokraattiset edustajat Frans Aalto ja Manu Kontula — molemmat pari viikkoa myöhemmin julkaistun keskustajulistuksen allekirjoittajia — olivat kokouksessa pääosin Väisäsen esityksen kannalla.⁴⁵ Kahdessa periaatteellisesti tärkeässä kohdassa päätös kuitenkin erosi toimikunnan ehdotuksesta: ensinnäkin asettaessaan järjestäytymismääreeksi työpaikan vaikkakin vain tehdastyöläisille ja toiseksi sisällyttäessään paikallisten teollisuusneuvostojen ja keskusneuvostojen tehtävänmäärittelyihin maininnat työtaistelujen mahdollisesta johtamisesta.

Vastapuolen, pääoman, keskittyminen kuului niin kommunisteilla ja vasemmistososialisteilla kuin sosialidemokraateilla organisaatio- ja toimintanäkemyksen perusteluihin. Johtopäätöksenä oli kummallakin taholla ammattiyhdistysliikkeen keskittämisen vaatimus, mutta siihen tultiin eri tavoin ja se sai erilaiset merkitykset. Ammattijärjestön toukokuussa 1920 syrjäytetty johto korosti sitä, että työnantajan keskittynyt voima teki entistä tärkeämmäksi palkkaliikkeiden johdon keskityksen liitoille ja Ammattijärjestölle, jotteivät työnantajat pääsisi käyttämään keskittyneisyytensä mahdollistamaa työsulkuasetta. Keskitys viittasi näin ensi sijassa pystysuoraan sentralisaatioon, ja sen perustelu oli voittopuolisesti defensiivinen. Kommunistien johtaman vasemmistosuunnan näkemyksessä taas pääoman

⁴⁴ SAJ:n ed.kok. 25—29.5.1920, 184—207.

⁴⁵ Sama, 59—60 (Fr. Aalto, Kontula). — Paperiteollisuustyöväen liitossa ammattiosastot rakentuivatkin jo muita teollisuudenaloja suuremmassa määrin työpaikkaperusteisen kollektiivisuuden varaan, joskin paperitehtaiden korjaus- ja konepajatyöläiset kuuluivat metalliliittoon. Paperiteollisuustyöväen liitto olikin jo vuonna 1917 esittänyt kaikkien saman teollisuuslaitoksen työläisten yhdistämistä samaan organisaatioon, mihin myös SAJ:n edustajakokouspäätöksen perusteluissa vedottiin. Sama, 185—186.

keskittyminen ehdollisti ammattiyhdistysliikkeen organisaatiomuotoa sen välittömän ristiriitatilanteen kautta, jossa työläiset olivat suhteessa kapitalisteihin sillä hetkellä, silloisilla työpaikoillaan. Työläisten taloudellisen taistelun keskittämisessä oli tätä kautta päällimmäisenä vaakasura konsentraatio, ja edellytyksenä oli arvio työläisten offensiivin ajankohtaisuudesta.⁴⁶

7.1.3. Tuotannon kontrolli

Lumivuokko vaati Sosialistisen Aikakauslehden kirjoituksissaan sellaisia taloudellisia luokkataistelujärjestöjä, jotka soveltuisivat ”kapitalismin aikana taistelujärjestöiksi ja työväenvallan aikana taloudellisen elämän järjestäjiksi”.⁴⁷ Kysymys vallankumouksesta liittyi kiinteästi vuoden 1918 jälkeiseen järjestömuotokeskusteluun.

”Tuotannon kontrollin” problematiikan suomalaisena kokemustaustana oli kevät 1918. Silloin tuotannon ylläpitäminen ja ammatilisten järjestöjen tehtävä oli tullut eteen käytännöllisenä ongelmana.⁴⁸ Keskustelun konteksti oli kuitenkin ennen kaikkea kansainvälinen.

Kysymyksen työväenluokan uusista organisaatiomuodoista teki kansainvälisesti ajankohtaiseksi Venäjän neuvostovallankumous sekä ensimmäisen maailmansodan loppu- ja jälkivaiheessa myös muualla tapahtunut työläisneuvostojen (esim. Saksassa, Itävallassa ja Italiasa) ja niitä vastaavien organisaatioiden (esim. Shop Steward Committee Englannissa) nousu. Neuvostoliikkeet eivät olleet vain työläisten vallankumouksellisen entusiasmin ilmentymiä. Niissä oli konkreettisemmin tärkeältä osin kyse offensiivisesta puolustautumisesta kapitalistisen tuotannon kriisin muodostamaa elämisen uhkaa vastaan, samalla kun ne merkitsivät tendenssiä työläisten välittömien vallankäytön muotojen perustamiseen hajonneiden valtiokoneistojen tilalle. Neuvostotyyppisten organisaatioiden suhde vanhoihin ammattiyhdistysorganisaatioihin oli ristiriitainen.⁴⁹

⁴⁶ Jäljempänä palataan siihen, miten Lumivuokko vuonna 1921 julkaistussa kirjesaassaan ”Kommunisti ammatillisessa liikkeessä” veti rajaa toisaalta ”porvarillisen ammattiyhdistysjohdon” pyrkimykseen tehdä keskityksen avulla tyhjiksi ”paikallisten työläisten taisteluaikeet”, mutta toisaalta myös syndikalisteille ominaiseen keskityksen vastustukseen, joka johtaa taistelevien tovereiden jättämiseen oman onnensa nojaan. Lumivuokko 1921, 86.

⁴⁷ Lainaus sisältyi molempiin ’P. Haulin’ artikkeleihin (1.5. ja 16.5.1920).

⁴⁸ Esim. Metalliteollisuustyöntekijäin liiton vuoden 1921 edustajakokouksessa Lauri Nurmiaho, joka valittiin liiton uudeksi luottamusmieheksi, perusteli samassa kokouksessa hyväksyttyä teollisuusliittomuotoa mm. vuoden 1918 kokemuksella: ”Meidän on lähdettävä siitä näkökohdasta, että järjestömme kykenevät, jos tällainen tilanne uudistuu, pitämään teollisuuslaitoksia käynnissä. Eikä ainoastaan käynnissä vaan on saatava vielä parannuksiakin aikaan.” Johan Koivisto 1963, 274.

⁴⁹ Ks. esim. Kuda 1970, 31—36; Schneider — Kuda 1973, passim; Buci-Glucksmann 1981, 114—123.

Antonio Gramsci käsitteli kirjoituksissaan L'Ordine Nuovo -lehdessä vuosina 1919—1920, kiinteässä yhteydessä Italian ja nimenomaan Torinon vallankumoukselliseen työläisliikehdintään, neuvostojen merkitystä ja niiden suhdetta ammattiyhdistyksiin. Gramsci liitti ammattiyhdistysten ja neuvostojen suhteen työläisten aseman kaksinaisuuteen palkkatyöläisinä ja välittömänä tuottajina tai, niin voittaneen Gramscin ajatus esittää, pääoman objekteina ja käyttöarvojen tuotannon subjekteina. Ammattiyhdistykset olivat sidoksissa palkkatyösuhteeseen ja siten kapitalismiin, kun taas neuvostot, ”orgaaninen organisoitumismuoto”, joka perustui työläisten asemaan tuotannon subjekteina, edustivat kapitalismin ylittävää vallankumouksellisen työläiskontrollin ja edelleen proletaarisen valtion mahdollisuutta.⁵⁰

Jos kommunististen puolueiden muotoutuminen monessa tapauksessa liittyi neuvostotyyppisten organisaatioiden nousuun ja taisteluun näiden spontaanisuuden sävyttämien liikkeiden johtajuudesta, Suomen kommunistinen puolue sen sijaan syntyi vallankumouksellisen työläiskontrollin raunioille. Gramscin — ja Leninin — konseptiossa neuvostot olivat sekä aktuaalisen vallankumouksellisen käytännön muoto että sen tuloksena muodostuvan proletaarisen luokkavallan, valtion, muoto⁵¹. SKP:n alkuvaiheen strategiassa taas neuvostoille jäi jälkimmäinen merkitys: kaiken toiminnan oli suuntauduttava aseelliseen vallankumoukseen, jonka tuloksena olisi Venäjän esikuvan mukainen proletaarinen neuvostovalta.⁵² SKP:n ensi aikojen vaihtoehtoasetelma ”laillinen ammattiyhdistysliike vaikeo vallankumous?” — kuten Lumivuokon vuonna 1919 julkaistun kirjasen otsikko kuului — sai näin merkityksen, joka ei mennyt päällekkäin Gramscin esittämän ammattiyhdistysten ja neuvostojen suhteenmäärittelyn kanssa.

Lumivuokon keväällä 1920 esittämä vaatimus ”kapitalismin aikana taistelujärjestöiksi ja työväenvallan aikana taloudellisen elämän järjestäjiksi” soveltuvista järjestöistä merkitsi irtautumista ”laillinen ammattiyhdistysliike vaikeo vallankumous” -asetelmasta. Se oli johtopäätös elävän elämän kokemuksesta: maailmanvallankumous viipyi ja ammattiyhdistysliike elpyi nopeasti. Lumivuokon vaatimus vastasi

⁵⁰ Gramsci 1976, erityisesti 201—208, 216—222, 251—257.

⁵¹ Gramscin tämän, L'Ordine Nuovo -vaiheen konseption ”leniniläisyyttä” korostaa Buci-Glucksmann 1981, 114—. — Leninin näkemys neuvostoista vallankumouksellisen käytännön ja proletaarisen luokkavallan muotona ilmeni esim. hänen alustuksesta Kominternin ensimmäisessä kongressissa maaliskuussa 1919. Lenin s.a. f.

⁵² Ks. esim. SKP:n ensimmäisen puoluekonferenssin helmikuussa 1919 hyväksymä päätös ”Suomen sosialistisen vallankumouksen lähimmistä päätehtävistä”. SKP:n päätöksiä I, 23—24; Hakalehto 1966, 39—40.

samoihin aikoihin ”lastentaudin” kritiikkiään kirjoittaneen Leninin⁵³ sitä näkemystä, ettei ammattiyhdistysliikettä pitänyt hylätä sen ”taantumuksellisuuden” vuoksi ja ettei proletariaatin diktatuurin pystyttäminenkaan vielä tekisi sitä tarpeettomaksi. Gramscin tavoin Lumivuokko toisaalta tavoitteli organisaatiota, joka nousisi työläisten silloisesta tuotannollisesta asemasta ja joka voisi muodostua työväenvallan toteuttamismuodoksi. Itse asiassa Lumivuokon esittämässä järjestömuodossa olisivat välittömästi yhdistyneet ammattiyhdistysliike ja neuvosto-organisaatio⁵⁴. Mutta näin hän tuli Leninin argumenttien kannalta voluntaristisesti laajentaneeksi ammattiyhdistysliikkeen potentiaalia ja Gramscin argumenttien kannalta deterministisesti kaventaneeksi neuvostojen potentiaalia.

Lumivuokko tosin tähdensi, että järjestömuodolla sinänsä oli vain suhteellinen merkitys ja että ratkaisevaa oli työväenluokan järjestäytyminen ja toiminnan sisältö ja suunta. Silti ajatus siitä, että ammattiyhdistysorganisaatio olisi heti muutettavissa sellaiseksi, että se olisi valmis muoto vallankumousta seuraavalle proletariaatin taloudelliselle johtovallalle,⁵⁵ oli Leninin ”lastentauti”-kritiikin kannalta kyseenalainen. Talouden hoitoon yhä suuremmassa määrin osallistuvinaikin, ja juuri sellaisina, ammattiyhdistykset olivat myös proletariaatin diktatuurin kaudella edelleen oleellisesti proletariaatin koulu, jossa se puolueen ohjauksessa kouliintui ”koko maan talouden hallinnon

⁵³ Lenin on päivännyt ”’Vasemmistolaisuus’ lastentautina kommunismissa” -kirjasensa käsikirjoituksen 27.4.1920 ja siihen ennen julkaisemista laatimansa lisäyksen 12.5.1920. Kirjanen julkaistiin venäjänkielisenä Pietarissa kesäkuussa 1920. (Suomessa se julkaistiin nimellä ”Penikkatauti” vuonna 1921.) Kun ”P. Haulin” kirjoitukset julkaistiin jo 1.5. ja 16.5., ei voine pitää paikkaansa Valkosen (Ala-Kapee—Valkonen 1982, 490) päätelmä, jonka mukaan Lumivuokko olisi ”aivan selvästi ehdinyt tutustua” Leninin kirjoitukseen niitä ennen. Valkosen tieto siitä, että ”’Vasemmistolaisuus’ lastentautina kommunismissa” olisi julkaistu jo maaliskuussa 1920, on väärä.

⁵⁴ Lumivuokko puhuiakin neuvostojärjestelmään perustuvasta taloudellisesta järjestömuodosta, ja ’neuvosto’ -käsite oli ehdotetun organisaation eri tasoilla keskeinen. Kyse oli kuitenkin ammattiyhdistysliikkeen rakentamisesta neuvostojärjestelmän muotoon eikä sen *korvaamisesta* neuvostojärjestelmällä. Sekin SKP:n ultravasemmistolaiseen linjaan liittynyt näkemys vaikutti vielä keväällä 1920. Ammattiyhdistysliikkeen hylkäämistä neuvostojärjestelmän tieltä ehdotti vielä maaliskuussa 1920 Kuljetustyöntekijäin liiton edustajakokouksessa Tornion Röytän satamatyömiesten työosuuskunta. Liiton puheenjohtaja August Raatikainen, joka kuului vasemmistosuunnan johtomiehiin, asettui kuitenkin jyrkästi tätä vastaan. Merkkilepantavaa on, että Raatikainen varoitti ”leikittelemästä neuvostojärjestelmän kanssa, ettei sotkeennuttaisi kapitalistien ja noskelaisten suosittamiin sekaneuvostoihin”. Tämä oli viittaus siihen jäljempänä käsiteltävään merkitykseen, jonka sosialidemokraattiset puolueet ja ammattijärjestöt halusivat antaa neuvostoille. Suomen kuljetustyöntekijäin liiton ed.kok. 28—30.3.1920, alustukset, 12—16, pk., 28 (osaston edustaja Adam Karpinen), 34 (Raatikainen).

⁵⁵ Vrt. myös SAJ:n ed.kok. 25—29.5.1920, 30 (Tuomi).

siirtämiseen asteittaisesti työväenluokan (eikä vain eri ammattialojen edustajain) sekä sittemmin kaikkien työtätekevien käsiin”.⁵⁶ Tämän ”lastentautia” kritisoidessaan esittämänsä kannan Lenin toisti keväällä 1921 ns. ammattiliittoväittelyn yhteydessä. Hän myös torjui ”syndikalistiseen poikkeamaan” johtavana väitteen, jonka mukaan proletaarinen vallankumous olisi asettanut ammattiyhdistysliikkeen määritelmälliseksi tehtäväksi ”tuotannon järjestelyn”⁵⁷; väitteen esitti Trotski sinänsä syndikalismille vastakkaisessa tarkoituksessa, perustellakseen ammattiliittojen kiinteää alistamista neuvostovaltiolle.⁵⁸

Lumivuokon esittämän organisaation piti toisaalta koota ja valmista työväenluokkaa vallankumousta varten, toisaalta panna täytännön vallankumouksen jälkeistä työväenvaltaa. Organisaation rooli itse vallankumouksessa jäi kuitenkin avoimeksi. Gramscille taas (tehdas)neuvostot merkitsivät juuri ”orgaanista” vallankumouksellista välitystä työläisten senhetkisen tuotannollisen aseman ja muodostuvan proletaarisen valtion välillä. Lumivuokon tavoittelemien neuvostojen potentiaali oli siten Gramscin L’Ordine Nuovo -vaiheen neuvostostrategiaa kapeampi eikä hänen konseptionsa samalla tavoin ylittänyt politiikan ja talouden rajaa. Mutta Gramscin vuosien 1919—1920 strategia nousi todellisuudesta, jota luonnehti hajoamistilassa oleva valtio⁵⁹. Suomalaisten kommunistien todellisuutta taas luonnehti vastavallankumouksen voiton tuloksena ehdottomasti porvariston käsiin tullut valtiokoneisto. Tämä todennäköisesti korosti vallankumouksäsitelyksen instrumentalistista kohdistumista valtiokoneistoon.

Kuitenkin myös suomalaisten kommunistien ohjelmalliseksi pyrkimykseksi tuli ”tuotannon kontrolli”/”työväenkontrolli”, ja merkityksessä, joka viittasi välittömästi ajankohtaiseen vallankumouksellisen siirtymävaiheen strategiaan. Lumivuokon artikkeleissa toukokuussa 1920 tuotannon kontrollin tunnusta ei vielä esitetty, eikä siitä nimenomaisesti keskusteltu Ammattijärjestön edustajakokouksessa. Taisteluun tuotannon kontrollin puolesta — ja sen reformistista vesittämistä vastaan — kommunisteja velvoitti Kominternin toinen kongressi heinä-elokuussa 1920.⁶⁰ Tuotannon kontrollin tavoite merkitsi

⁵⁶ Lainaus Lenin s.a. j, 211—212, kursiv. alkup.

⁵⁷ Lenin s.a. k, erityisesti 352—353.

⁵⁸ Vrt. Deutscher 1950, 42—58.

⁵⁹ Gramscin tuolloisen pohdinnan voi sanoa perustelleen valtiokriisin ja tuotantokriisin yhteydestä käsin proletaarisen luokkavallan mahdollisuutta ja välttämättömyyttä. Vallankumouksen tappio johti hänet sitten (erityisesti ”Vankilavihkoissa”; Gramsci 1979 ja 1981) toisesta suunnasta valtion problematiikkaan, kysymyksiin poliittisesta valtiosta ja kansalaisyhteiskunnasta, hegemoniasta jne.

⁶⁰ Kominternin II kongressin ammattiyhdistysliikettä ja tuotannon kontrollia koskevat päätökset sisältyivät Lumivuokon kirjaseen ”Kommunisti ammatillisessa liikkeessä” (Lumivuokko 1921).

eräässä mielessä välitystä niiden kahden asiointilan ja tehtävän välille, joita tarkoitti 'P. Haulin' puhe "kapitalismin aikana taistelujärjestöiksi ja työväenvallan aikana taloudellisen elämän järjestäjiksi" soveltuvista organisaatioista.

Tuotannon kontrollin tavoite sai Kominternissa sisältönsä siitä strategisesta kokonaisuudesta, jossa huomio kohdistettiin uudella tavoin vallankumouksellisen siirtymäkauden problematiikkaan, kun vallankumouksen vaikeudet lännessä kävivät ilmeisiksi; menttiin "joukkojen luo", nimenomaan ammattiyhdistysliikkeeseen; vedettiin samanaikaisesti lopullinen raja niin oikeistolaiseen kuin keskustalaiseen sosialidemokratiaan ja keskitettiin kommunistinen liike proletariseksi maailmanpuolueeksi.⁶¹ Pyrkimys tuotannon kontrolliin — tilanteessa, jossa "kapitalistiluokka tulee päivä päivältä yhä kyvyttömämmäksi palauttamaan ennalleen yhteiskunnallista tuotantoa ja takaamaan työläisille edes niitä elinehtoja, jotka heillä oli ennen sotaa"⁶² — tuli edustamaan yhteyttä työläisten välittömän olemassaolontaistelun ja vallankumouksen tekemisen välillä.⁶³ Siihen liittyi myös ammattiyhdistysliikkeen uudistamisen tavoite, ja tällöin oli keskeisellä sijalla ammattiyhdistysten ja tehdasneuvostojen suhde.

Ammattiyhdistyksillä ja tehdasneuvostoilla on historiallisesti erilaiset lähtökohdat: edelliset ovat organisoineet työläisiä palkka- ja työaikavaatimusten puolesta ja jälkimmäiset ovat syntyneet tavoittelemaan työväenkontrollia tuotannossa. Tehdas- ja työpaikkaneuvostot eivät voi korvata ammattiyhdistysliikettä. Mutta vallitsevassa historiallisessa vaiheessa tuotannon kontrollin tavoitteen on yhdistettävä työväenluokan kaikkea taloudellista taistelua. Tuotannon kontrollista käytävässä taistelussa ammattiyhdistysliike yhä enemmän nojautuu tehdasneuvostoihin, ja ennen pitkää näistä voi tulla ammattiyhdistysliikkeen työpaikkajärjestöjä. Näin tämä taistelu, jossa kommunistien on hankittava johtoasema, kehittää sekä kyvyn että käyvän organisaation vallankumouksen jälkeistä talouden sosialistista uudelleenjärjestelyä varten.

Tällainen oli yleispiirteiltään se ammattiyhdistysliikkeen ja tehdasneuvostojen suhde, joka määriteltiin Kominternin II kongressissa kesällä 1920 samoin kuin Punaisen ammattiyhdistysinternationaalin (Profinternin) I kongressissa kesällä 1921.⁶⁴ Tuotannon kontrollin ta-

⁶¹ Vrt. Schumacher 1979, 35—44.

⁶² Lainaus Kominternin II kongressin päätöksestä Lumivuokon (1921, 9—) mukaan.

⁶³ Vrt. myös Suomen Ammattijärjestö 6/1921 "Kapitalistien tunnotonta riistoa poistamaan työväenkontrollin avulla".

⁶⁴ Lumivuokko 1921, 5—18; Punaisen Ammatillisen Internationalen I:n kongressin teesit ja päätökset, 54—72. — Periaatepäätös uuden, vallankumouksellisen ammattiyhdistysinternationaalin perustamisesta "maailmanimperialismin" sitoutuneen Kansainvälisen ammattiyhdistysliiton (Amsterdamin internationaalin) kilpailijaksi tehtiin jo Kominternin II kongressissa 1920, jolloin myös perustettiin väliaikaiseksi elimeksi "ammattiliittojen kansainvälinen neuvosto". Adibekov — Kochansky 1982, 5.

voitteeseen kommunistisen liikkeen strategiassa kuului kuitenkin vielä yksi olennainen elementti, joka ilmeni myös näissä päätöksissä. Tavoitteeseen sisältyi kritiikki sosialidemokraattisten puolueiden ja reformististen ammattijärjestöjen ajamaa, valtiovälitteisesti toteutettavaa tuotannon kontrollia tai ”teollista demokratiaa” kohtaan.

Tuotannon kontrolli sen paremmin kuin neuvostotkaan ei ollut ensimmäisen maailmansodan jälkivaiheessa leimallisesti kommunistinen tai edes vasemmistososialistinen tunnus. Sosialidemokraattisten puolueiden ohjelmallisissa tehtävänasetteluissa oli sijansa työväenneuvostoilla — joko jo syntyneillä tai, kuten suomalaisten sosialidemokraattien ohjelmakeskusteluissa, vastaisuudessa perustettavilla. Ne valmistelisivat ja edesauttaisivat itse tuotannossa sosialisointia, jolle ”poliittisen demokratian” saavuttaminen oli avannut tien.⁶⁵ Neuvostojen oli toimittava parlamentaariselle demokratialle alistaisesti ja niiden tehtävien oli rajoitettava talouden alueelle. Esimerkiksi Saksassa vuosien 1918—1919 vallankumouksellinen neuvostoliike institutionalisoitiin tätä tietä sosialidemokraattien ja ammattiyhdistysjohtajien myötävaikutuksella lakisääteiseksi, edustukselliseksi työpaikkatason osallistumisjärjestelmäksi. Sen tosiasiallinen vaikutus yrittysten päätöksentekoon rajoittui lähinnä ns. sosiaaliseen alueelle.⁶⁶

Sikäli kuin suomalaiset sosialidemokraatit puhuivat tuotannon kontrollin tai työväenkontrollin tavoitteesta, sen sisältö pysyi varsin epäkonkreettisena. Etäisyys, joka vallitsi tuotantoon kohdistuvan työväenkontrollin ajatuksen ja vuoden 1918 jälkeisen suomalaisen todellisuuden välillä, oli vaikeasti ylitettävissä, jollei postuloitu väkivaltaisen maailmanvallankumouksen ajankohtaisuutta. Silti työväenneuvostoidea oli koko ajan mukana sosialisointiohjelman käsittelyn vaiheissa vuodesta 1919 aina ohjelman hyväksymiseen vuonna 1930 asti. Vuoden 1922 puoluekokous hyväksyi lausuman työväenneuvostoista sosialisointia valmistelevana toimintamuotona.⁶⁷ Samassa puoluekokouksessa hyväksyttyyn työväensuojelusuojelmaan sisältyi kohta ”työväen kontrollista”, joka toteutettaisiin ”teollisuus- ja elinkeinoliikkeissä” perustamalla ”työ- ja liikenneuvostoja”.⁶⁸ Kysymys oli sosialidemokraateille valtiollisesti, lakisääteisesti perustettavasta or-

⁶⁵ Ks. edellä s. 272—273.

⁶⁶ Ks. tark. Schneider — Kuda 1973, 139—168; Seifert 1977, 153—156.

⁶⁷ Ks. luku 6.2.2.

⁶⁸ Lähinnä Paasivuoren käsialaa olleen ohjelmaehdotuksen mukaan äänioikeus ja vaalikelpoisuus työ- ja liikenneuvostojen vaalissa olisi ollut kaikilla ”vakinaisesti” liikkeen palveluksessa olevilla. Salomon Hellstenin ehdotuksesta kokous kuitenkin poisti tämän rajoituksen. Muuten koko asiasta ei ainakaan pöytäkirjan mukaan kokouksen täysistunnossa keskusteltu työväensuojelusuojelmaan yhteydessä. SDP:n puoluekok. 31.3.—4.4.1922, alustukset, 149, 154, pk., 88 (Hellsten), 148.

ganisaatiosta. Siinä merkityksessä myös ”oikeistolaiset” sosialidemokraatit saattoivat paitsi puolueen myös ammattiyhdistysliikkeen keskustelussa kannattaa tuotannon kontrollin tavoitetta.⁶⁹ Todellista joskin lähinnä ohjelmallista harrastusta tuotannon kontrolliin osana sosialisoinnin ongelmaa esiintyi kuitenkin keskustalaisten sosialidemokraattien suunnalla. Merkillepantavaa on, että Johan Helo kutsuttiin sihteeriksi komiteaan, jonka Ammattijärjestön toimikunta asetti maaliskuussa 1921 tekemään esitystä ”toimenpiteiksi sosialisoinnin ja tuotannon kontrollin toteuttamiseksi”.⁷⁰ Sosialidemokraattisen puolueen oikeistosta poikkesi myös keskustalaisten avoimuus Neuvosto-Venäjän organisaatiomuotojen huomioonottoon.⁷¹

Niihin ongelmiin, ristiriitoihin ja uudelleenarviointeihin, jotka ilmenivät Suomen ammattiyhdistysliikkeessä tuotannon kontrollin kysymyksessä 1920-luvun alkuvuosina, palataan jäljempänä. Kansainvälisesti tuotannon kontrollin tavoitteen erilaisissa merkityksissä näkyi ammattiyhdistysliikkeen yhteiskunnallisen aseman kaksi vastakkaista muuttamissuuntaa, jotka nousivat ensimmäisen maailmansodan jälkeen: toisaalta ammattiyhdistysliikkeen uudenlainen liittäminen valtakumoukselliseen käytäntöön, toisaalta ammattiyhdistysliikkeen uudenlainen liittäminen valtiolliseen käytäntöön.

⁶⁹ Em. työväensuojelusuojelmassa ”työväen kontrolli” mainittiin yhtenä kohtana kapaleessa ”Työväenlainsäädäntö”. — Ks. myös Suomen kutomateollisuustyöväen liiton 7. ed.kok. (1921), 18—19 (Aug. Lindell); Suomen kutomateollisuustyöväen liiton toim.kert. 1919—1921, 68—69. Eduskunnan kautta toteutettavan ”taloudellisen kansanvallan” esitti tavoitteena jo Suomen paperiteollisuustyöväen liiton ed.kok. 1.—3.11.1919, pk., 21. — Vanha ajatus tuotanto-osuuskunnista keinona ”tuotannon valloittamiseksi tuottajille” ei myöskään ollut kuollut vuoden 1918 jälkeenkään. Ks. Suomen Ammattijärjestö 8/1919 ”Tuotannon valloittaminen tuottajille. Eikö olisi jo aika siihen ryhtyä” (S(vante) L(ehtone)n).

⁷⁰ SAJ:n toimik. 23.3.1921 (TA); Pöytäkirja tehty S. Ammattijärjestöjen toimikunnan asettamassa sosialisimis- ja työväen kontrollikomitean kokouksessa huhtikuun 2 p:nä 1921. SAJ C 9 (TA); SAJ:n toim.kert. 1921, 54—55. — Komiteaa ja sen ehdotusta käsitellään tarkemmin jäljempänä s. 360—361.

⁷¹ Vrt. Helo 1921, passim. — Ammattijärjestön toukokuun 1920 edustajakokous hyväksyi Metalliteollisuustyöntekijäin liiton liittotoimikunnan esityksestä ponnien, jonka mukaan Ammattijärjestön toimikunnan piti perehtyä ”järjestömuotokysymyksen uusimpiin vaiheisiin eri maissa ja ennenkaikkea Neuvosto-Venäjällä” sekä laatia siltä pohjalta ”meidän oloihimme soveltuva kiinteä ehdotus teollisuuksittain järjestymisen järjestömuodoista”. Liittotoimikunta oli alkuaan tarkoittanut esityksensä velvoittamaan jo edustajakokousta edeltänyttä SAJ:n toimikuntaa. Perusteluissaan metalliliiton toimikunta vetosi kapitalismin kukistamisen asettamiin vaatimuksiin. SAJ:n ed.kok. 25—29.5.1920, alustukset, 25—29, pk., 208—209. Merkittävää on, että sekä metalliliiton luottamusmies Ilmari Sinisalo että sihteeri Väinö V. Salovaara olivat ”keskustan” julistuksen allekirjoittajia.

7.1.4. Ammattiyhdistysliike ja valtio

Ristiriitä, joka koski ammattiyhdistysliikkeen suhdetta valtioon, oli sisällöltään kansainvälinen. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Venäjän neuvostovallankumous viittosi suuntaa kohti maailmanvallankumousta. Kansainliiton yhteyteen vuonna 1919 perustettu Kansainvälinen työjärjestö taas ryhtyi rakentamaan kansainvälistä sosiaalipolitiikkaa. Kysymys yhteiskunnallisista kehitysteistä oli uudella tavalla kansainvälistynyt. Maailmanvallankumouksen ja kansainvälisen sosiaalipolitiikan ristiriidasta tuli 1920-luvun alussa tapahtuneen ammattiyhdistysliikkeen kansainvälisen kahtiajaon tärkeä sisältötekijä.

Kansainvälinen ammattiyhdistysliitto eli Amsterdamin internationaali ei kylläkään kyennyt kokoamaan kaikkea ”läntistä” ammattiyhdistysliikettä. Sen kansainvälinen ja sosialistinen perspektiivi oli liikaa Yhdysvaltain ammattiyhdistysliikkeen pääsuunnalle. Yhdysvalat ei liioin liittynyt Kansainväliseen työjärjestöön, niin kuin ei Kansainliittoonkaan. Joka tapauksessa Amsterdamin internationaali niveltui työntekijäpuolen edustukseen Kansainvälisen työjärjestön kolmikanta-asetelmassa hallitus-työnantajat-työntekijät. Ja työjärjestön ajama kansainvälinen sosiaalipolitiikka merkitsi paitsi jo varhempien sensuuntaisten pyrkimysten toteuttamista myös, ja aivan tietoisesti, vastausta bolsevikkivallankumouksen haasteeseen.⁷² Punaisen ammattiyhdistysinternationaalin perustana taas oli Amsterdamin internationaalin kritiikki ja siinä keskeisenä käsitys, jonka mukaan amsterdamilaiset johtajat olivat sitoutuneet ”pysyväisesti maailmanimperialismiin”, mikä ilmeni juuri kytkennässä Kansainväliseen työjärjestöön.⁷³

Suomen Ammattijärjestön toukokuun 1920 edustajakokouksen päätöksistä oli järjestön entisen johdon kannan kanssa jyrkimmin ristiriidassa se, jolla tosiasiaassa kiellettiin osanotto Kansainvälisen työjärjestön konferensseihin. Matti Paasivuori oli osallistunut Ammattijärjestön esittämänä työntekijäedustajana Kansainvälisen työjärjestön perustamiskokoukseen Washingtonissa joulukuussa 1919, mitä vasemmistosuunnan edustajat arvostelivat ankarasti toukokuun edustajakokouksessa. Paasivuori vastasi:

”Jos nyt luullaan, että maailmanvallankumous tapahtuu hyvin pian, niin sittenhän tämmöiset hommat ovat turhia. Ja eikähän niillä mitään merkitystä sen jälkeen ole, jos niin tapahtuu. Mutta ellei tapah-tuisikaan, jos tämä porvarillinen yhteiskunta edelleen jatkuisi jumala

⁷² Ks. Alcock 1971, 18—46, 58—59, 118—121, 126—127; Senghaas-Knobloch 1979, 22—31; Tapio Voionmaa 1926, 158—159.

⁷³ Punaisen Ammatillisen Internationalen I:n kongressin teesit ja päätökset, 44—46. Ks. myös Deppe — Fülberth — Wolfrum 1982, 48, 50—51.

ties kuinka monta vuotta, niin kyllä asia niin on, että jos ei työväen-suojeluslakeja ja etenkin 8-tunnin työaikalakia kansainvälisillä sopi-muksilla turvata, niin kyllä ne hyvin pian häviävät myöskin Suomes-ta.”⁷⁴

Edustajakokouksen päätös ei kuitenkaan jättänyt luokkasopuilelle si-jaa, vaan julisti,

”että vastaisuudessa ei Suomen ammatillisesti järjestyneen työväen edustajat saa mennä omien eikä muiden maiden riistäjien tai niiden edustajien järjestämiin kansainvälisiin konferensseihin”.⁷⁵

Ratkaisulla oli tärkeitä ulottuvuuksia. Se oli yhdeltä osin kannan-määrittely ammattiyhdistysliikkeen internationalismin senhetkisiin lähtökohtiin. Se enteili pian keskeiseksi sosialidemokraattien ja kom-munistien kiistanaiheeksi nousutta riitaa kansainvälisistä suhteista. Samalla kyse oli myös ammattiyhdistysliikkeen suhteesta valtioon.

Ammattiyhdistysliikkeen suhdetta valtioon koskeneilla ristiriidoilla oli erityisesti Saksassa välitön lähtökohta ammattiyhdistysliikkeen si-toutumisessa sodan aikana valtiollisesti toteutettuun talouden säänte-lyyn ja ”luokkataistelun lakkauttamiseen”. Yksinkertaistaen voidaan sanoa, että Saksan ammattiyhdistysliikkeen johdon katsannossa mar-raskuun vallankumous näytti antavan tälle valtioon kiinnittymiselle uuden, demokraattisen sisällön. Siihen kuului työn ja pääoman pari-teettisuuden yhä laajempi toteuttaminen demokraattisen valtion avulla ja itse valtiossa.^{75a} Vallankumouksellinen neuvostoliike puoles-taan edusti lähtökohdiltaan tämän kanssa ristiriitaista suuntaa, vaika se sittemmin institutionalisoitiin työn ja pääoman pariteettisuutta ajavan näkemyksen mukaiseksi organisaatioksi.⁷⁶

Jos suomalaisten kommunistien strategia vuoden 1918 jälkeen ei voinut nojautua reaaliseen neuvostoliikkeeseen, suomalaisten sociali-demokraattien toimintalinja puolestaan ei voinut yleistää todellisista tai näköpiirissä olevista valtion, työnantajien ja työntekijöiden suh-teiden ”*Arbeitsgemeinschaft*”-muodoista. Silti niissä näkemyseroissa, jotka moninaisen ideologisen selkiytymättömyyden keskeltä hahmotuivat esimerkiksi Ammattijärjestön vuoden 1920 edustajakokoukses-sa, ilmenivät tärkeältä osin juuri ristiriitaiset suhteenmäärittelyt val-tioon.

⁷⁴ SAJ:n ed.kok. 25—29.5.1920, 19.

⁷⁵ Sama, 144—148. — Kaikki ne, jotka tuomitsivat Washingtonin kokouksen, eivät kylläkään olleet kommunisteja. Sillä kannalla oli myös SAJ:n vanhan toimikunnan jäsen Tuomas Bryggari, hänkin sittemmin keskustajulistuksen allekirjoittajia. Hänen perustelunaan oli, että Washingtonin konferenssi oli jatkoa Versaillesin ”väki-valtarauhalle”. Sama, 21—23.

^{75a} Vrt. Seifert 1977, 149—152; Berlin 1979, 238—241.

⁷⁶ Vrt. Deppe 1981b, 19.

Ammattiyhdistysliikkeen johdon saaneessa vasemmistosuunnassa yhtyi tässä mielessä kaksi elementtiä. Toinen oli palkkatyöläisintres-sien ajamisen sosiaalisista ehdoista ja toimintatraditioista noussut ra-dikaalin aktionismin tendenssi. Siihen kuului rakenteellinen vaikka ehkä epämääräinen epäluottamus parlamentaariseen politiikkaan.⁷⁷ Se on rinnastettavissa siihen aikaisemman ”ammattiyhdistysopposi-tion” pohjalta kehittyneeseen suuntaukseen, joka tuli Norjan työ-väenliikkeessä johtavaksi 1910- ja 1920-lukujen vaihteessa⁷⁸. Tois-ta elementtiä taas edusti SKP:n pyrkimys nostaa työläisten välitön joukkoaktiivisuus vallankumoukselliseksi toiminnaksi. Nämä kahdes-ta suunnasta tulleet, ammattiyhdistysliikkeen suhdetta valtioon kos-keneet elementit eivät olleet keskenään ristiriidattomia (yhtä vähän kuin sitä oli Kominternin ja sen jäseneksi vuonna 1919 liittyneen Norjan työväenpuolueen suhde⁷⁹). Olihan sitä paitsi SKP:n suhtautu-minen ammattiyhdistysliikkeeseen vielä keväällä 1920 kaikkea muu-ta kuin yksiselitteinen, kun ultravasemmistolaisuuteen juuttuneen keskuskomitean enemmistön ja julkiseen joukkotoimintaan tukeutu-mista ajaneen Kuusisen ryhmän ristiriita oli kärjistymässä puolueha-jaannuksen partaalle.⁸⁰

Sosialidemokraattisessa puolueessa pysytelleiden ammattiyhdistys-miesten taas voidaan sanoa hakeneen valtiota palkkatyösuhteen heik-komman osapuolen, työläisen, tueksi sekä ammattiyhdistysliikkeen toimintaoikeuksien turvaksi. Tämä edellytti ”valtiollista kansanval-taa”. Kuitenkaan varsinaiseksi ohjelmalliseksi pyrkimykseksi ei muo-dostunut työn ja pääoman pariteettisuuden toteuttaminen valtiollisen kansanvallan avulla, vaikka lainsäädännöllisten edellytysten luo-mista työehtosopimuksille pidettiinkin tärkeänä.⁸¹ Liioin ei ohjelmal-lisesti tavoiteltu pariteettisia korporatiivisia edustautumismuotoja valtiollisessa päätöksenteossa, vaikka esimerkiksi osallistumista halli-tus-työnantajat-työntekijät -kolmikannan muodossa Kansainvälisen työjärjestön toimintaan pidettiinkin tärkeänä työväensuojelulakien aikaansaamiseksi ja ammattiyhdistysliikkeen toimintaoikeuksien kan-sainväliseksi varmistamiseksi. 1920-luvun lopulla näissä kohdin tosin ilmeni uusia piirteitä.⁸²

Toimintanäkemyks, jota Ammattijärjestön toukokuussa 1920 syr-

⁷⁷ Tulkinan perusteluista ks. edellä s. 68—69, 160—162, 225.

⁷⁸ Ks. esim. Bull 1976; Fure 1976; Bjørgum 1976.

⁷⁹ Norjan työväenpuolueen ja Kominternin suhteesta ks. Lorenz 1978.

⁸⁰ Ks. esim. Antikainen 1934a, 9—14; Hyvönen 1968, 126—127, 156—160; Hakalehto 1966, 44—46.

⁸¹ Tämän suuntaisesti tulkitsee myös Bruun. Hänen johtopäätöksensä, että työehtoso-pimustavoite olisi muodostunut sosialidemokraattiselle ammattiyhdistystoiminnalle periaatteellisesti tärkeäksi vasta 1930-luvun puolivälin jälkeen (Bruun 1979, 128), ei kuitenkaan ole pitävä; tästä enemmän tuonempänä (luku 7.4.1.)

⁸² Ks. jäljempänä s. 407—415.

jäytetty johto edusti, edellytti ammattiyhdistysliikkeen rinnalle parlamentaarisen reformipuolueena toimivaa työväenpuoluetta. Se edellytti tätä kahdessa mielessä. Ammattiyhdistysliike tarvitsi *reformi*-puoluetta, joka valtiollisessa päätöksenteossa ajaisi niitä valtion kohdistuvia vaatimuksia, joita ammattiyhdistysliike esitti. Mutta se tarvitsi myös nimenomaan *parlamentaarista* puoluetta, parlamentaarisen-demokraattisessa politiikkamuodossa pitäytyvää työväenpuoluetta. Tämä oli tarpeen, jotta ammattiyhdistysliike pysyisi omalla tehtäväl alueellaan, ”valtiolliseen luokkataisteluun” nähden rinnakkaisessa ”taloudellisessa”/”ammattillisessa” luokkataistelussa — ja jottei vuosien 1917—1918 turmiollinen tapahtumakulku toistuisi.

Vaatus ammattiyhdistysliikkeen pitämisestä omalla tehtäväl alueella muodostui sen poliittisen tilannearvion ja, yleisemmin, sen politiikkakäsityksen läpi, joka oli ominainen parlamentaariseen tasavaltaan ensin tavoitteena ja sitten puolustettavana saavutuksena sitoutuvalle sosialidemokraattiselle puolueelle.⁸³ Mutta ammatillisen ja poliittisen työväenliikkeen rajan korostus, myös niiden organisaatioiden erottamisvaatus,⁸⁴ lähti myös pyrkimyksestä pitää poliittiset ristiriidat loitolla ammattiyhdistysliikkeestä. Viitekehyksenä oli esimerkiksi Paasivuorelle luonteenomainen ajattelu, jonka mukaan ammattiyhdistysliike oli luonnostaan yhtenäistä ja sen voima, ja koko työväenliikkeen voima, oli järjestöjen vahvuudessa.⁸⁵ Tähän sisältyi potentiaalinen ristiriita sosialidemokraattisen puolueen parlamentaarisen toiminnan edellytyksiä uusintaneen suuntautumisen kanssa.

Keväällä 1920 tämä ristiriita ilmeni monien sosialidemokraattisessa puolueessa tiukasti pysyneidenkin ammattiyhdistysmiesten varauksellisuudessa Tannerin ja Ryömän linjaa kohtaan.⁸⁶ Kysymyksessä ilmeisesti oli ainakin osaksi tunne siitä, että tuossa linjassa oli ammattiyhdistysliikettä uhkaavia piirteitä, koska se herätti tyytymättömyyttä luokkatietoisessa, ammatillisesti järjestäytyneessä työväestössä ja altisti tätä vieraille, kommunistisille ajatuksille. Sen jälkeen kun työ-

⁸³ Vrt. esim. Suomen paperiteollisuustyöväen liiton ed.kok. 1—3.11.1919, 18—19, 21; Suomen sahateollisuustyöväen liiton ed.kok. 17—19.11.1919, 17—18.

⁸⁴ Metalliteollisuustyöntekijäin liitossa ”ammatillisen työväenliikkeen eroittaminen valtiollisen liikkeen yhteydestä” oli esillä jo helmikuussa 1919. Johan Koivisto 1963, 250—251. — Ammattijärjestön toimikunta ehdotti toukokuun 1920 edustajakokoukselle päätöstä siitä, etteivät ammattiosastot enää kuuluisi mihinkään puolueeseen. Kokouksen päätöksen mukaan kuitenkin sekä jäsenille että osastoille jäi ”vapaus päättää mihin työväen puolueryhmään haluavat kuulua”. SAJ:n ed.kok. 25—29.5.1920, 148—149, 209—210. — Eri liitot tekivät omia, tästä jossain määrin poikkeavia päätöksiään. SAJ:n kirje Hämeen etel. sosialistiselle piirijärjestölle Hämeenlinnaan 16.12.1921 n:o 406 (jälj.). SAJ D 3 ’Lähetettyjä kirjeitä 1921’ (TA).

⁸⁵ Paasivuoren valmiudesta korostaa ammatillisen ja poliittisen työväenliikkeen rajaa ammattiyhdistysliikkeen yhtenäisyyden ylläpitämiseksi vrt. Hakalehto 1966, 216; Ala-Kapee — Valkonen 1982, 489.

⁸⁶ Ks. edellä s. 201—204.

väenliikkeen poliittinen kahtiajako oli selkiytynyt, alkoi vaikuttaa rakenteellinen ristiriita ammattiyhdistysliikkeen välittömistä ehdoista nousseen järjestöjen yhtenäisyyden tarpeen ja parlamentaarisen toimintalinjan ehdoista nousseen ”pesäero kommunisteista” -vaatimuksen välillä. Eräänlaista ratkaisua edusti 1920-luvun myötä kehittynyt ja vuosina 1929—1930 realisoitunut näkemys, jonka mukaan vain sosialidemokraattien ehdoton johtoasema ammattiyhdistysliikkeessä olisi takeena ammattiyhdistysliikkeen pysymiselle omalla tehtäväalueellaan ja niin muodoin myös edellytyksenä sen yhtenäisyydelle.

7.1.5. Ristiriitaiset kokemussyhteudet ja tehtävänasettelu

Sosialidemokraattinen puolue ja ammattiyhdistysliike kantoivat 1920-luvun Suomessa keskenään ristiriitaisia työväestön sosiaalisen kokemuksen politisoitumisen tendenssejä. Näin ollen selitykseksi sille, että vasemmistosuunta peri työväenliikkeen jakautumisvaiheessa voiton ammattiyhdistysliikkeessä, ei riitä viittaaminen sosialidemokraattisten *ammattiyhdistysjohtajien* tekemisten tai sanomisten herättämään tyytymättömyyteen. Ammattiyhdistysliikkeen vasemmistosuuntauksen tärkeänä ainesosana oli nimenomaan sosialidemokraattisen *puolueen* parlamentaarisen politiikan herättämä tyytymättömyys tai vähintään kokemus tuon politiikan etäisyydestä palkkatyöhön liittyvien suhteiden ja ristiriitojen maailmasta.

Kuitenkin oli myös niin, että ideologia, jonka näköalana oli ”säännöllisten olojen” paluu ja jota Ammattijärjestön toukokuun 1920 edustajakokousta edeltänyt johto edusti, joutui ammattiyhdistysliikkeessä vaikeuksiin. Palkkatyöläisten kollektiivisen toiminnan elpymistä vuosina 1919—1920 ehdollistivat tilannetekijät, jotka vahvistivat toiminnan aktionistisista suuntautumista. Tälle loi taloudellisia ja sosiaalisia edellytyksiä hintojen nousun ja tavarapulan jatkuminen ja samanaikainen työvoiman kysynnän kasvu. Samaan aikaan sosiaalisen ristiriidan poliittinen ulottuvuus oli kouraantuntuvasti koettavissa; kevät 1918 jälkiselvittelyineen vahvisti sosiaalisen ja poliittisen kollektiivisuuden yhteyttä. Maaseutuyhteisöissä poliittisen vallan ja sosiaalisen alistusvallan yhteys tukahdutti tai eristi uudelleen aloittavaa työväenliikettä, mutta etenkin suurimmissa työläiskeskuksissa se myös loi poliittis-ideologisia edellytyksiä palkkatyöläisintressien aktionistiselle ajamiselle. Tällaisen orientaation perusteluksi ei sopinut tilannearvio ja tehtävänasettelu, joka asetti ensi sijalle organisatioiden vahvistamisen tulevia ”säännöllisiä oloja” silmällä pitäen. Vaikka Suomen vallankumousyritys oli päättynyt tappioon, monien työläisryhmien kollektiivisen toiminnan ideologiseksi perusteluksi so-

pi vuosien 1919—1920 tilanteessa paremmin se kansainvälisestä kokemuksesta tehty johtopäätös, jonka mukaan tilanne oli uusi, yleismaailmallisesti vallankumouksellinen.

Vuoden 1920 aikoihin Suomen ammattiyhdistysliikkeessä esiintyneistä järjestömuotoja, lakkotaktiikkaa ja työehtosopimuksia koskeneista, sinänsä diffuuseista näkemyseroista voidaan johtaa myös yleisempi tulkinta siitä, miten ammattiyhdistysliikkeen sosialidemokraattisen suunnan ja kommunistien johtoonsa saaman vasemmistosuunnan konseptiot suhteutuivat ammattiyhdistysliikkeen sisäisiin, rakenteellisiin ehtoihin. Konseptiot muotoutuivat tavallaan käännteisinä yleistyksinä näistä ehdoista. Sosialidemokraatit kohdistivat ensisijaisen huomion organisaation pysyvyyden välttämättömyyteen, kommunistit taas ammattiyhdistystoiminnan aktionistisuuteen. Molemmat konseptiot viittasivat ammattiyhdistysjohtajien todellisiin kokemuksiin ja tehtäviin, heidän kaksinaisrooliinsa joukkoaktiivisuuteen yllyttävinä agitaattoreina ja palkkaliikkeiden sääntelijöinä ja lakkojen sovitteijoina.

Johtajuuden saavuttaminen oli etenkin vuosina 1919—1920/1921 helpompaa nojautumalla aktionistiseen potentiaaliin kuin sitä reaktiivisesti sääntelemällä. Mutta organisaation ja aktionismin suhde rakentui dilemmaksi niin työväenliikkeen vasemmistosuunnan kuin sosialidemokraattien ammattiyhdistystoimintaan. Kummankin suunnan sisälle rakentui tämän lisäksi myös toisentasoinen ristiriita. Siinä oli kyse ammattiyhdistysliikkeen välittömien ehtojen ja puoluestrategioiden asettamien ehtojen suhteesta. Potentiaalinen ristiriita oli niin ammattiyhdistysliikkeen sosialidemokraattien kantaman organisaatiokeskeisen tendenssin ja sosialidemokraattisen puolueen valtiollisedustuksellisen toimintalinjan välillä kuin myös ammattiyhdistysliikkeen vasemmistosuunnan kantaman aktionistisen tendenssin ja SKP:n vallankumousstrategian välillä.

7.2. Vasemmistosuunnan dilemmat: ammattiyhdistysliike ja vallankumous, organisaatio ja aktionismi

7.2.1. SKP:n ja Ammattijärjestön ristiriita

SKP:n ensimmäisten vuosien toimintalinjasta annetaan vääristynyt kuva, jos sen sanotaan perustuneen arvioon tilanteen *suotuisuudesta* vallankumouksen tekemiseen. Olennaista oli käsitys vallankumouk-

sen välittömästä välttämättömyydestä. Eikä tässä taas ollut kyse vain uskosta vallankumouksen pikaiseen tuloon, vaan myös käsityksestä, jonka mukaan vallankumous oli välttämätön, koska kapitalismin kriisi ja kansainvälinen vastavallankumous uhkasivat työväenluokkaa ja ”maailman vallankumouksellisen köyhälistön ainoata oikeata isänmaata” Neuvosto-Venäjää¹ täydellisellä katastrofilla. Tämä puolustuksellinen perustelu hyökkäykselle — ulkoisesti samankaltainen argumentaatio kuin Leninillä lokakuun vallankumouksen alla² — tuli ilmi myös silloin, kun SKP vuosina 1920—1921 pyrki nostamaan ammattiyhdistysliikkeen aktionistisen potentiaalin vallankumoukselliseksi käytännöksi. Tuossa vaiheessa kuitenkin ajatus vallankumouksen välittömästä välttämättömyydestä kapitalismin kriisin ratkaisemiseksi joutui sekä kansainvälisesti että Suomessa ylitsepääsemättömiin vaikeuksiin.

Vallankumouksellisella offensiivilla, jota SKP:n vielä sekavassa tilassa ollut johto ajoi etenkin vuoden 1921 alkupuolella,³ oli kaksi defensiivista kiinnoa Suomea: Suomen työväenluokan todellisuudessa. Oli vastustettava poliittista vainoa, ja oli torjuttava työttömyyttä, jota suhdannekäännöksen tosiaankin kasvatti. Ammattiyhdistysliikkeelle lankei tässä offensiivissa velvollisuuksia; siihen omaksumastaan kielteisestä kannasta myös SKP:n ”mannerilais-rahjalaisen” siiven oli luovuttava viimeistään Kominternin kesällä 1920 pitämän toisen kongressin jälkeen⁴. Konkreettisina tehtävinä olivat ensi sijassa suurlakon aikaansaaminen poliittista vainoa vastaan sekä tuotannon kontrollin toteuttaminen, päälimmäisenä perustelunaan työttömyyden estäminen. Mutta juuri ne tekijät, joita vastaan offensiivin oli määrä suuntautua, heikensivät sitä aktionistista potentiaalia, johon offensiivin oli määrä tukeutua. Ammattijärjestön johto vesitti SKP:n pyrkimykset ja vetosi juuri poliittisen vainon ja työttömyyden aiheuttamaan taisteluedellytysten heikentymiseen.

Ammattijärjestön uusikin johto piti käytännössä välttämättömänä säännellä joukkoaktiivisuutta organisaatioiden turvaamisen ja vahvistamisen nimissä pikemmin kuin kohottaa sitä vallankumoukselliseksi toiminnaksi. Tämä ilmeni jo loppukesällä 1920. Ammattijärjestön toimikunta arvosteli 15.8.1920 päivätyssä kiertokirjeessään ammattiosastoille ja yhdistyksille keskusjärjestöjen luvatta tehtyjä lakkoja

¹ Lainausta SKP:n perustamislauseesta. SKP:n päätöksiä I, 5; Hakalehto 1966, 62.

² Näin Lenin erityisesti kirjoituksissaan ”Uhkaava katastrofi ja kuinka sitä vastaan on taisteltava” sekä ”Kriisi on kypsytty” syys—lokakuulta 1917.

³ Vrt. Hakalehto 1966, 250.

⁴ Vrt. sama, 230.

samantapaisin perustein kuin vanha johto aikanaan.⁵ Suomen Ammattijärjestö -lehden syyskuun 1920 numerossa puheenjohtaja Väisänen kirjoitti samasta asiasta ja vaati ”keskitystä ja lujaa järjestökuuria”.⁶

Vuoden 1921 alussa ainakin kajaanilaiset työväenjärjestöt, joissa SKP:n vaikutus jo tuolloin oli vahva,⁷ vaativat Ammattijärjestöä harjoittamaan ja valmistelemaan suurlakkoa poliittisten vankien vapauttamisen puolesta.⁸ Ammattijärjestön toimeenpaneva valiokunta lähti liikkeelle siten, että se ehdotti sosialidemokraattiselle puolueelle ja sosialistiselle työväenpuolueelle yhden päivän mittaisen mielenosoituslakon järjestämistä ”amnestiavaatimuksen painostamiseksi”.⁹ Merkillepantavaa kyllä, sosialidemokraattisessa puoluetuimikunnassa mielenosoituslakkoon suhtautuivat myönteisesti keskustalaiset varajäsenet Mikko Ampuja ja Ilmari Sinisalo. Muut kuitenkin torjuivat sen. Kielteistä vastausta perusteltiin sillä, etteivät järjestöjen voimat riittäisi tehokkaan lakon aikaansaamiseen, vaan sitä voitaisiin käyttää ”suojeluskunta- ja kaikissa taantumuspiireissä” mellakoiden ja epäjärjestyksen synnyttämiseen ja yleisen mielipiteen ”ärsyttämiseen niin armahdusta kuin sen vaatijoitakin vastaan”.¹⁰ Myös sosialistisen työväenpuolueen puoluetuimikunta tosiasiaassa epäili lakon järjestämistä vallinneena työttömyysaikana,¹¹ mutta lakkohankkeen lykkäämistä ehdottaneessa vastauksessaan puolue esitti perustelukseen sosialidemokraattien kielteisen kannan ja oli periaatteessa Ammattijärjestön esityksen kannalla.¹²

⁵ Kiertokirjeessä mm. valitettiin, että ”työnantajat eivät anna keskusjärjestöille mitään arvoa kun ne eivät kykene hallitsemaan joukkojaan”. Toukokuun 1920 edustajakokouksen päätöstä menettelytapojen ja tarvittaessa sääntöjen saattamisesta ”joustavan ja pikaisen” toiminnan mahdollistaviksi perusteltiin sillä, että siten ”käytännöllinen toiminta kävisi säännön mukaisesti ja keskitetysti, sillä siinä on liikkeemme suurin voima”. SAJ D 5 'Kiertokirjeitä' (TA); Suomen Ammattijärjestö 7—8/1920 ”Järjestömuotoja kehittämään”.

⁶ Suomen Ammattijärjestö 9/1920 ”Keskitys ja lujaa järjestökuri tekee ammatillisen työväenliikkeen vahvaksi” (M(atti). Väisänen.).

⁷ Vrt. Hakalehto 1966, 86—87, 248.

⁸ Kajaanin ammattiosastojen keskusneuvoston 12.1.1921 päivätty vetoamus ”Auki vankilain ovet. Kajaanin työläisten päätöslauselma valtiollisten vankien vapauttamiseksi. Vedotaan Suomen Ammattijärjestön toimenpiteisiin”. SAJ E 6 'Ammatillisilta keskusneuvostoilta saapuneet kirjeet 1921—1922' (TA); S. Tie- ja vesirakennustyöläisten liittotoimik./Emil Halonen Iisalmesta 19.1.1921 SAJ:lle. Sama arkistopaikka. — Kajaanilaiset työväenjärjestöt korostivat, että oli vaadittava vankien vapauttamista eikä, sosialidemokraattien tavoin, armahtamista.

⁹ SAJ:n tpvk. 22.1.1921 (TA). — Asian otti kokouksessa esiin puheenjohtaja Väisänen, ja pöytäkirjassa ei kenenkään jäsenen mainita vastustaneen esityksen tekemistä.

¹⁰ Sos.dem. puoluetuimik. 26.1.1921 (TA); sos.dem. puoluetuimik./Tanner, Tainio SAJ:n toimikunnalle 27.1.1921. SAJ E 4 'Eri liitoilta --- 1921' (TA).

¹¹ SSTP:n puoluetuimik. 25.1.1921. Sosialistinen työväen ja pienviljelijäin puolue. Puoluetuimikunnan pöytäkirjat 1920—23 (TA).

jestön esityksen kannalla.¹²

Se, että hankkeen voitiin katsoa sillä kertaa rauenneen, ei todennäköisesti ollut Ammattijärjestön johdolle pettymys. Asialle pane-
maansa painoa se saattoi nyt osoittaa riskittömämmin keinoin —
vaikkakin porvaristoa ärsyttäen. Ammattijärjestön toimikunnan ke-
hotuksesta järjestettiin toukokuun 16:ntena, vapaussodan valkoisena
muistopäivänä ja Suomen armeijan lippujuhlapäivänä, mielenosoitus-
kokouksia, joissa vaadittiin kaikkien poliittisten vankien vapautta-
mista ja maanpakolaisten kotiinpaluun mahdollistamista sekä poliitti-
sen vainon ja sen välikappaleiden, ”ohranan” ja suojeluskuntien, lo-
pettamista.¹³

Kesällä 1921 mielenosoitussuurlakon järjestäminen tuli kuitenkin
jälleen Ammattijärjestön käsiteltäväksi ensin Tampereen ammatillis-
sen keskusneuvoston ja sitten Kajaanin ammatillisen keskusneuvos-
ton ja sosialistisen kunnallisjärjestön aloitteista. Nyt Ammattijärjes-
tö hylkäsi nämä luultavasti SKP:n vaikutuksesta syntyneet ehdotuk-
set.¹⁴ Toimikunta perusteli äänin 18—2 syntynyttä kielteistä kantaan-
sa kajaanilaisten ehdotukseen samantapaisin argumentein kuin
sosialidemokraattinen puoluetoimikunta edelliskeväänä. Lakosta tuli-
si vallitsevassa tilanteessa työväestön heikkouden näyte. Sitä ei saa-
taisi ulotetuksi rautateille, jossa suojeluskuntalaiset hallitsivat vuo-
den 1918 jälkeisen seulonnan ja painostuksen tuloksena. Ja paitsi et-
tä sosialidemokraattinen puolue vastusti suurlakkoa, laajoilta työläis-
joukoilta puuttui tarvittavaa innostusta, eikä vain suurlakkoon, saati
vallankumoukselliseen toimintaan, vaan myös tuolloin ajankohtais-
ten palkanalennusten vastustamiseen. Työttömyysaikana lakko toisi
työläisille lisää ahdinkoa. Ennen kaikkea se johtaisi suojeluskuntien
ja ohranan otteen kiristymiseen.¹⁵ Samalla mielenosoituslakko ”olisi
omiansa ajamaan porvariston enämpi yhteen ja sovittamaan ne pik-
kuriitansa, joita heillä nyt on ollut”, kuten Ammattijärjestön johto
huomautti edellä mainittuja perusteluja toistaneessa vastauksessaan
Vaasan ammatilliselle keskusneuvostolle, joka oli vaatinut selitystä
suurlakkohankkeen torjumiseen.¹⁶

¹² SAJ:n toimik. 27.1.1921 (TA). — SSTP:n vastauksen esitti puoluetoimikunnan jä-
sen Emil Tuomi.

¹³ SAJ:n toim.kert. 1921, 50—51.

¹⁴ SAJ:n tpvk. 2.6.1921; sama 3.8.1921; SAJ:n toimik. 9.8.1921 (TA); SAJ:n
toim.kert. 1921, 51. Ks. myös Hakalehto 1966, 252. — Kajaanilaiset pyysivät
SAJ:ltä lupaa vuorokauden kestävän kunnallisen yleislakon järjestämiseen elokuun
aikana valtiollisen poliisin ja suojeluskuntalaitoksen lakkauttamisen sekä poliittis-
ten vankien vapauttamisen puolesta ynnä esittivät valmisteluja koko maan käsittä-
vän yleislakon aikaansaamiseksi.

¹⁵ SAJ:n toimik. 9.8.1921 (TA); Ala-Kapee — Valkonen 1982, 538—539.

¹⁶ SAJ 20.8.1921 Ammattiosastojen paikalliselle keskusneuvostolle Vaasaan n:o 289
(jälj.) SAJ D 3 'Lähetettyjä kirjeitä 1921' (TA).

Toinen kysymys, jossa Ammattijärjestön johto vuonna 1921 tosiasiallisesti vesitti SKP:n vallankumoukselliset pyrkimykset, koski tuotannon kontrollia. Ammattijärjestön toimikunta kylläkin asetti maaliskuussa 1921 komitean valmistelemaan ohjelmaluonnosta ”sosialisoi- ja tuotannon kontrollikysymyksessä”. Kuitenkin jo komitean kokoonpano kuvasti SKP:n vielä varsin vähäistä vaikutusvaltaa Ammattijärjestössä. Komiteaan valittiin Ammattijärjestön puheenjohtaja Matti Väisänen, sen sihteeri E. A. Metsäranta ja Metalliteollisuustyöntekijäin liiton sihteeri Väinö V. Salovaara, ja komitea kutsui sihteerikseen tohtori Johan Helon.¹⁷ Väisänen ja Metsäranta kuuluivat sosialistiseen työväenpuolueeseen, mutteivät varmaan kumpikaan olleet missään vaiheessa SKP:n jäseniä. Salovaara ja Helo taas olivat keskustalaisia sosialidemokraatteja.¹⁸

Komitea sai syksyllä 1921 valmiiksi ehdotuksen työpaikkakomiteain varaan rakentuvasta tuotannon kontrollin organisaatiosta.¹⁹ Asiaan paneutumisen puutteesta ei ainakaan sihteeri Heloa voinut syyttää, sillä hän perehtyi jopa paikan päällä saksalasiin järjestelyihin.²⁰ Ehdotuksen suhde senhetkiseen suomalaiseen todellisuuteen jäi kuitenkin joltisenkin avoimeksi. Tuotannon kontrolli esitettiin periaatteessa ajankohtaisena, sosialisointia valmistelevana tehtävänä.²¹ Ehdotetun organisaation suhde ammattiyhdistysliikkeeseen oli kuitenkin epäselvä.²² Vielä enemmän koko organisaation käytännöllinen toteuttaminen jäi ehdotuksessa sivuun. ”Komitea oli kyllä tietoinen siitä, että ehdotuksen mukainen toiminta ei ole näissä oloissa toteutettavissa, vaan tarkoitettiin ehdotus jonkunlaiseksi suunnitelmaksi tulevaisuutta varten.”²³ Tosiasiallisesti Ammattijärjestön johto siirsi

¹⁷ SAJ:n toimik. 23.3.1921 (TA); Pöytäkirja tehty S. Ammattijärjestön toimikunnan asettamassa sosialisoi- ja työväen kontrollikomitean kokouksessa huhtikuun 2 p:nä 1921. SAJ C 9 (TA).

¹⁸ Komitean suuntautumista kuvaa SAJ:n toimistosta Helolle Jenaan elokuussa 1921 lähetetty kirje, jonka oli laatinut kaikesta päätellen joko Metsäranta tai Väisänen. Siinä toivottiin Helolta pikaisesti ”jotain ehdotusta työväenkontrollikysymyksestä” ja viitattiin ”äärimmällä kommunistitaholla” esitettyihin epäilyihin komitean tulevan ehdotuksen ”noskelaisuudesta”. SAJ:stä Helolle Jenaan 2.8.1921 n:o 261 (jälj.). SAJ D 3 'Lähetettyjä kirjeitä 1921' (TA).

¹⁹ Suomen Ammattijärjestö 8—9/1921 ”Ehdotus ohjelmaksi tuotannon kontrollia varten”.

²⁰ SAJ:n/Väisäsen saksankielinen, 7.5.1921 päivätty suositus Helolle (jälj.). SAJ F 14 (TA), sekä lähdeviitteessä 18 mainittu kirje.

²¹ Näin myös SAJ:n huhtikuussa 1921 Helsingissä järjestämän järjestäytyneiden työttömien työläisten edustajakokouksen päätöksessä ”sosialisoi- ja teollisuuden kontrollikysymyksestä”. SAJ:n toim.kert. 1921, 45.

²² Vrt. Suomen paperiteollisuustyöväen liiton/S. J. Mäkinen lausunto komitean ehdotukseen 21.10.1921. SAJ E 4 'Vuoden 1921 kirjeenvaihtoa' (TA); SAJ:n ed.kok. 21—25.5.1923, alustukset, 91—92.

²³ Lainausta SAJ:n toimikunnan alustuksesta vuoden 1923 edustajakokoukselle. SAJ:n ed.kok. 21—25.5.1923, alustukset, 90—91.

koko kysymyksen ohjelmalliseksi tavoitteeksi sivuun päivänkohtaisista toimintakysymyksistä.

Kesällä 1921 julkaistiin Suomen Työmieheissä nimimerkin 'Mutteri' toistakymmentä kirjoitusta käsittänyt hyökkäys Ammattijärjestön johtoa vastaan. Näissä varsinkin Matti Väisästä vastaan kohdistuneissa kirjoituksissa oli ydinajatuksena, että Ammattijärjestön johto oli "sanavallankumouksellisuudestaan" huolimatta asettanut organisaatioiden vahvistamisen ja säilyttämisen vallankumouksellisen toiminnan edelle. Tämän 'Mutteri' mainitsi ilmenneen etenkin työttömien joukkotoiminnan laiminlyömisenä, tuotannon kontrollin hautaamisena sekä "todellisen joukkotoiminnan pelkona" lakkojen yhteydessä. 'Mutteri' kehotti joukkoja menemään "ohi S. Ammattijärjestön johdon" ja nostamaan vallankumouksellisen tuotannon kontrollin "käpertyneen" ammattiyhdistystoiminnan sijaan.²⁴

Nimimerkin takana oli Hanna Malm, Kullervo Mannerin vaimo, joka oli SKP:n organisaatiotehtävissä Suomessa.²⁵ 'Mutterin' hyökkäystä tuki syndikalismiin liittyneistä lähtökohdistaan Suomen Työmiehen toimittaja Niilo Välläri nimimerkillä 'Papa'.²⁶ "Mutterilaista"²⁷ kritiikkiä Ammattijärjestön toimikunta sai osakseen myös Vaasan ammatilliselta keskusneuvostolta, joka elo-syyskuussa 1921 lähettämässään kirjeissä vaati toimikuntaa "kerta kaikkiaan luopumaan selaisesta arkuudesta ja nukuttavasta politiikasta, jota se on viime aikoina ajanut".²⁸

'Mutterin' kirjoitukset merkitsivät kommunistisen puolueen sen toimintalinjan viimeistä esiinmarssia, joka tähtäsi joukkoaktiivisuuden välittömään nostamiseen vallankumoukselliseksi käytännöksi. Hanna Malmin kirjoitussarjan vielä jatkuessa pidettiin SKP:n neljäs puoluekokous. Siinä puolueen kaksi siipeä, Kuusisen ryhmä ja Mannerin-Rahjan ryhmä, sopivat Kominternin välityksellä riitansa. Kokouksen vahvistama taktiikka nojautui Kominternin vasta pidetyn

²⁴ Kirjoitussarja "Mitä työmiesten ja työläisnaisten tulee tehdä työttömyyden lieventämiseksi": Suomen Työmies 16.6., 17.6., 18.6., 22.6. ja 24.6.1921; kirjoitussarja "Ammattijärjestön johdon arvostelua": sama 4.8., 5.8., 10.8., 11.8., 12.8., 13.8. ja 16.8.1921. — 'Mutterille' vastasivat samassa lehdessä Matti Väisänen (29.7.1921 "Mutterin" resepti työttömyyden poistamiseksi", 28.8.1921 "Penikkamaisuutta") sekä E. A. Metsäranta (27.8. ja 28.8.1921 "Ammattijärjestön johdon puolustelua").

²⁵ Tuominen 1958, 16; Hakalehto 1966, 164—165.

²⁶ Suomen Työmies 27.8.1921 "Onko Suomen Ammattijärjestön johto opportunistinen?" ('Papa').

²⁷ "Mutterilaisuudesta" 1920-luvun ammattiyhdistysliikkeeseen juurtuneena käsitteenä ks. esim. Suomen Ammattijärjestö 8—9/1924 "Mutterilaisuuden" toinen tuleminen" (E(dvard). H(uttunen).).

²⁸ SAJ:n tpvk. 19.9.1921 (TA).

kolmannen kongressin päätöksiin, joita Kuusinen oli ollut Leninin kutsusta valmistelemassa, ja siinä illegaalinen ja legaalinen toiminta yhdistettiin siten, että toimiminen työväen joukkojärjestöissä sai keskeisen sijan.²⁹ Perustehtäväksi suhteessa ammattiyhdistysliikkeeseen asetettiin ”joukkojen kasvattaminen, luokkajärjestön rakentaminen ja järjestymisen käytännöllisten tehtävien pohjalla”. Joskin päätöksessä kehoitettiin vastustamaan työläisten taisteluvalmiutta sitovia sopimuksia, siinä pidettiin vääränä periaatteellista työehtosopimusten vastustamista; oli otettava taistelukysymykseksi sopimusten sisältö.³⁰ Päätös oli yhdenmukainen vasta perustetun Punaisen ammattiyhdistysinternationaalin omaksuman kannan kanssa³¹, ja saman näkemyksen oli J. H. Lumivuokko esittänyt ilmeisesti ennen Profinternin perustavaa kokousta vuonna 1921 kirjoittamassaan kirjasessa ”Kommunisti ammatillisessa liikkeessä”³².

SKP:n vuoden 1921 puoluekokouksen hyväksymä toimintalinja merkitsi ’Mutterin’ edustaman ultravasemmistolaisuuden hylkäämistä. Silti vielä syksyllä 1921 levitettiin SKP:n johdon nimissä ankaraa arvostelua Ammattijärjestön johdon nimenomaan tuotannon kontrolliin omaksumaa kantaa kohtaan³³. Mahdollisesti kyseessä olivat ”mannerilaisten” välistävedot.³⁴ Mutteivät Ammattijärjestön johdon siihenastiset edesottamukset näytä tyydyttäneen myöskään ”kuusilaista” siipeä. ”Noskelaisten” hyökkäilyjä ei esimerkiksi olisi sopinut torjua siten kuin puheenjohtaja Väisänen oli tehnyt, kieltämällä syytökset ammattiyhdistysliikkeen politisoinnista.³⁵ Kominternin viitoittama ja SKP:n omaksuma linja vaati menemistä joukkojen luo, mutta samalla myös vallankumouksellisten voimien sekä kansainvälistä että kansallista irtautumista reformismin vaikutusvallasta.

²⁹ Hakalehto 1966, 43—52; Upton 1970, 45—51.

³⁰ SKP:n päätöksiä I, 47—49.

³¹ Punaisen Ammatillisen Internationen I:n kongressin teesit ja päätökset, 53.

³² Lumivuokko 1921, 73—75.

³³ Näin esim. ”Tovereille” osoitetussa, päiväämättömässä ja allekirjoittamattomassa koneellakirjoitetussa tekstissä, joka kertoi sisältävänsä ”K.K.n”, keskuskomitean, kannan SAJ:n tuotannonkontrollikomitean syyskuussa 1921 julkaistuun esitykseen. SAJ F 14 (TA).

³⁴ Tällaista tulkintaa tukee Tuominen 1958, 22—23.

³⁵ Tätä korostettiin kirjoituksessa ”Ammatillinen johtomme”, jonka tekijäksi oli merkitty P. Hauli — Lumivuokon vanha nimimerkki. Tämä, niin kuin ingressissä sanottiin, ”tunnetun kirjoittajan” kolmiosainen kritiikkiartikkeli julkaistiin Suomen Työmiehessä 21.4., 28.4. ja 5.5.1921, siis ennen ’Mutterin’ kirjoituksia ja ennen SKP:n puoluekokousta.

7.2.2. Organisaation pysyvyyden tarve

Yhtenäistyneen SKP:n uuden linjan mukaan ajankohtaisena tehtävänä oli välittömän vallankumousaktion sijasta vallankumouksellisen joukkoliikkeen kohottaminen. SKP pystyikin syksyllä 1921 kasvattamaan vaikutusvaltaansa ammattiyhdistysliikkeessä. Tämä näkyi siinä, että Ammattijärjestö astui aikaisempaa avoimemmin ”vallankumouksellisen proletariaatin” rintamaan. ”Luokkataistelun kannalla olevat” työväenjärjestöt — sosialistinen työväenpuolue, kommunistien johtamat sos.-dem. naisliitto ja sos.-dem. nuorisoliitto sekä Ammattijärjestö tahi niiden alajärjestöt — esiintyivät monesti yhdessä.³⁶ Tämä liittyi osaksi vanhasta työväenliikkeestä periytyneisiin toimintatapoihin, mutta uudenlaisena poliittisena sisältönä oli rajanveto reformistiseen sosialidemokratiaan. Selvimmin tunnustautuminen vallankumoukselliseen rintamaan reformismia vastaan ilmeni syksyllä 1921 kansainvälisessä suuntautumisessa. Lokakuussa 1921 Ammattijärjestön toimikunta päätti järjestää jäsenäänestyksen Punaiseen ammattiyhdistysinternationaaliin liittymisestä. Samalla se jo päätti hyväksyä Profinternin periaatteet ja menettelytavat sekä panna toimeen ”tarmokkaan valistustyön” siihen liittymisen puolesta.³⁷

Vuoden 1922 alussa järjestetyssä jäsenäänestyksessä äänestäneiden selvä enemmistö, joskin jäsenkunnan selvä vähemmistö, asettui Profinterniin liittymisen kannalle. Lopullista askelta Punaisen ammattiyhdistysinternationaalin jäsenyyteen ei kuitenkaan otettu. Tästä päättäessään Ammattijärjestön toimikunta vetosi liittymisen aiheuttamaan hajaannusuhkaan.³⁸ Kysymys oli kuitenkin vielä enemmästä,

³⁶ Syyskuussa 1921 Ammattijärjestö, sosialistinen työväenpuolue ja sos.-dem. nuorisoliitto järjestivät yhteisiä mielenosoituksia ”valtiollista vainoa” vastaan. Sosialidemokraattinen puoluetoimikunta tuomitsi ne, ja ne aiheuttivat riitaa myös Ammattijärjestössä vasemmistosuunnan ja sosialidemokraattien välillä. SAJ:n toim.kert. 1921, 51—52; Suomen Sosialidemokraatti 16.9.1921; SAJ:n tpvk. 19.9.1921 (TA). — Valistustyössä Ammattijärjestö, sosialistinen työväenpuolue ja sos.-dem. nuorisoliitto olivat vuosina 1921—1923 usein yhteistoiminnassa esimerkiksi yhteisten luentokurssien muodossa. Tämä ilmenee SAJ:n kirjeenvaihdosta noilta vuosilta (TA). — Kesän 1922 eduskuntavaaleja varten muodostettiin Suomen työväen keskusvaalikomitea, jossa sosialistisen työväenpuolueen ja sos.-dem. naisliiton ja sos.-dem. nuorisoliiton ohella oli edustettuna myös Ammattijärjestö. Sen edustajina olivat Matti Väisänen ja Lauri Nurmiaho. Paikallisiin vaalikomiteoihin osallistui paikallisten ammatillisten järjestöjen, lähinnä ammatillisten keskusneuvostojen, edustajia. Helsingissä 24.2.1922 päivätty Suomen sosialistisen työväenpuolueen väliaikaisen toimikunnan ja Suomen työväen keskusvaalikomitean julistus ”Sosialistisille työväenjärjestöille”. Sosialistinen työväen ja pienviljelijäin puolue. Puoluetoimikunnan pöytäkirjat 1920—23 (TA).

³⁷ SAJ:n toimik. 8.10.1921 (TA).

³⁸ SAJ:n tpvk. 30.3.1922 (TA); SAJ:n toimik. 9.4.1922 (TA); SAJ:n toim.kert. 1922, 35—36. — Äänestystuloksesta näiden lisäksi ks. luvun 5.1. lähdeviitteessä 27 mainitut tutkimukset ja lähteet.

koko Ammattijärjestön olemassaolosta.

Profinterniin liittyminen, rajanveto reformistiseen ammattiyhdistysinternationalismiin, olisi jo sinänsä ollut sosialidemokraateille sietämätön ratkaisu. Mutta pahinta sosialidemokraattisen toimintadisposition kannalta oli, että ratkaisu olisi vetänyt valtiokoneiston työväenliikettä vastaan. Profinterniin liittyminen, "asettuminen Moskovan johdettavaksi", olisi jo sinänsä tuonut välittömän lakkautusuhan Ammattijärjestön ylle³⁹. Mutta tuloksen olisi varmistanut se, että sosialidemokraattien irtautuminen Ammattijärjestöstä olisi eristänyt sen "kommunistiseksi" ja altistanut sen valtiokoneiston toimille. Näin keväällä 1922 nousi konkreettiseksi uhaksi kehä, joka puristi kommunistien johtamaa vasemmistosuuntaa koko tutkittavan ajanjakson: liikkeen isolaatio ja siihen kohdistuva valtiokoneiston repressio vahvistivat toisiaan — kehä, joka tukahdutti kommunistisen liikkeen vuonna 1930. Tähän kehään liittyi suomalaisen työväenliikkeen kahtiajaon katkerin puoli, se, joka ilmeni keskinäisissä syytöksissä "ohransiisesta" tai "porvariston provosoimisesta". Kehän purkamisen tarve kuitenkin myös loi maaperää sellaiselle yhteisrintamataktiikalle, jonka Komintern esitti tunnukseksi vuoden 1921 lopulla⁴⁰ ja jota Suomen Ammattijärjestön internationaaliratkaisu keväällä 1922 osaltaan kuvasti⁴¹. Tosin se loi pohjaa myös rakenteelliselle "opportunistismin" tendenssille työväenliikkeen vasemmistosuunnassa ja nimenomaan sen ammattiyhdistystoiminnassa.

Se, että Profinternin periaatteiden hyväksymispäätöstä lokakuulta 1921 ei keväällä 1922 täydennetty organisatorisella yhteydellä⁴², kuvasti entistä pitemmälle menevää johtopäätöstä siitä historiallisen tilanteen muuttumisen arviosta, joka oli nostanut kommunistien strategiassa etualalle vallankumouksellisen liikkeen vallankumousaktion sijaan. Porvariston valta-aseman poliittinen vahvuus tuli Suomessa esille kommunisminvastaisuuden yleisenä aktivoitumisena porvarilli-

³⁹ Yhteys Kominterniin oli jo ehditty kriminalisoida SSTP:n perustavan kokouksen osanottajille langetetuilla tuomioilla. Turun hovioikeuden perusteluna, jota tosin Korkein oikeus ei suoraan toistanut, oli kokouksen tekemä, sen hajottamiseen johtanut päätös liittymisestä — vaikkakin "omalla ohjelmalla" — Kommunistiseen internationaaliin. Ks. Björne 1977, 75—78, 101—102. — "Moskovan" myötäily oli sitä paitsi juuri helmikuussa 1922 näkyvästi leimautunut maanpetturuudeksi, kun Itä-Karjalan selkkauksen johdosta ns. rauhanjulistuksen julkaisseet SSTP:n johtoelementien jäsenet oli pidätetty.

⁴⁰ Jähn — Köpstein 1974, 143—146.

⁴¹ Ratkaisu hyväksyttiin Profinternin piirissä; Suomen ammattiyhdistysliikkeen periaatteellista linjaa pidettiin muodollista organisaatioyhteyttä tärkeämpänä. Hakalehto 1966, 237.

⁴² Profintern luki Suomen ammattiyhdistysliikkeen niihin organisaatioihin, jotka toimivat sen edustamassa hengessä. J. H. Lumivuokko toimi myös Suomen ammatillisesti järjestyneen työväestön edustajana Profinternin keskusneuvostossa. Sama; vrt. myös Adibekov — Kochansky 1982, 5.

nessa politiikassa vuoden 1922 aikana. Ja työsuhteissa päättyi vuonna 1921 se välittömän aktionismin leimaama vaihe, joka oli eräässä mielessä alkanut keväällä 1917. Käänteeseen pysyvyys vahvistui vuonna 1922. Suhdannetaantumana vuotena 1921 kommunistien dilemmaksi oli muodostunut, että kapitalismin kriisi-ilmiöt, nimenomaan työttömyys, heikensivät sitä toimintapotentiaalia, jonka turvin kapitalismin kriisi piti vallankumouksen tietä voittaa. Vuonna 1922 ongelma vielä syveni vallankumouksellisen perspektiivin kannalta, sillä nyt samanaikaisesti sekä kapitalistinen talous koheni että ammattiyhdistysliike taantui. Ammattijärjestön jäsenmäärän putoaminen ei jäänyt tilapäiseksi, vuoden 1921 suhdannetaantumana aikaiseksi, vaan jäsenmäärä jopa hieman edelleen väheni vuoden 1922 aikana. Keväällä 1922 alkaneet lakkoliikkeet päättyivät tappioihin.⁴³

Kommunistit eivät joutuneet tarkistamaan vain konseptiotaan ammattiyhdistysliikkeen ja vallankumouksen suhteesta, vaan välttämättömiä olivat myös käytännölliset menettelytapamuutokset, jotka koskivat aktionismin ja organisaation suhdetta ammattiyhdistystoiminnassa.

Jo J. H. Lumivuokon kirjasessa ”Kommunisti ammatillisessa liikkeessä” vuodelta 1921 oli tältä kannalta merkittävä painotus. Hän esitti ”proletaarisen vallankumouksen asiaa” silmämääränään pitävän kannan työehtosopimuksista, lakkotaktiikasta, järjestömuodoista sekä apukassoista siten, että hän kävi rajaa toisaalta ”porvarillisiin ammattiyhdistysjohtajiin” eli sosialidemokraatteihin, mutta toisaalta myös syndikalismiin. Argumentaatiotapa ilmeni esimerkiksi ammattiyhdistystoiminnan keskityksestä puhuttaessa:

”Kun porvarillinen ammattiyhdistysjohto pyrkii keskitykseen tehdäkseen paikallisten työläisten taisteluaikheet tyhjiksi — ja syndikalistit taas, vastustaessaan keskitystä, jättävät toverinsa oman onnensa nojaan — niin kommunisti pyrkii keskitykseen, voidakseen menestyksellisemmin herättää työläisten taisteluhaltuutta ja antaa yhtenäisen, vaikuttavan otteen, jotta taistelut kaikissa oloissa muodostuisivat työväenluokalle satoisiksi.”⁴⁴

Sama kaksoiskritiikki koski myös suhtautumista työehtosopimukseen: kommunisti ei kannata ”luokkataisteluvapautta sitovia sopimuksia”, kuten reformistiset ammattiyhdistysjohtajat, muttei liioin vastusta

⁴³ Kettunen 1979, 167—168.

⁴⁴ Lumivuokko 1921, 86. — ”Nopeasti vaihtuvissa oloissa” oli kuitenkin ”paikallisten liikkeiden työläisille” annettava ”verrattain laaja taisteluvapaus”. Tätä Lumivuokko perusteli kaksinaisesti: ensiksikin paikallisten olosuhteiden tuntemuksella ja usein nopeiden ratkaisujen tarpeellisuudella sekä toiseksi sillä, että ”paikallinen itsemääräys” lisäsi työläisten ”vastuunalaisuuden tuntoa”, koska ”he saavat välittömästi tuntea sekä harkitun että harkitsemattoman otteen seuraukset”.

”summamutikassa kaikkia sopimuksia”, kuten syndikalistit.⁴⁵ Ammattiliittojen yhteydessä toimiviin apukassoihin, joiden tarpeetto-muutta kapitalismin tuhon koitteessa oli vasemmistosuunnalta Suomessakin julistettu, pāti sama argumentaatiomalli. Porvarillisista ammattiyhdistysjohtajista ja syndikalisteista poiketen kommunisti kysyi: minkälainen apukassa?⁴⁶ Aatehistoriallisesti tällaisen argumentoinnin tausta voidaan nähdä Toisen internationaalin marxilaisuudessa. Siihen kuului myös Suomen vanhassa työväenliikkeessä omaksuttu ajattelutapa, jonka mukaan marxilaisuus oli keskellä, oikealla puolellaan revisionismi ja vasemmalla puolellaan anarkosyndikalismi.⁴⁷

Suuntauduttiin tarkastelemaan ammattiyhdistystoimintaa organisointumisen välittömistä edellytyksistä lähtien. Tätä osoitti jyrkkyys, jolla SKP:n Suomessa toiminut johto syksyllä 1922 torjui yhä esiintyneitä ultravasemmistolaisia ja/tai syndikalistissävyyisiä käsityksiä.⁴⁸ Sellainen ”äärimmäisyyskanta”, jonka mukaan alakohtaisten liittojen sijaan oli muodostettava yksi suuri liitto, tuomittiin.⁴⁹ SKP:n Suomen-byroon jäsen Väinö Vuorio⁵⁰ piti ”suurena sekaannuksena” esityksiä ammatillisten järjestöjen välittömästä muuttamisesta tuotannon kontrollin organisaatioksi. Silloinkin kun ammatillisiin järjestöihin liittyi ”neuvosto”-nimike — viittaus vuoden 1920 järjestömuotopäätöksen mukaisiin teollisuusneuvostoihin ja ammatillisiin keskusneuvostoihin —, niiden tehtävä, taistelu työvoiman myynnin ehdoista, oli toinen kuin ”mahdollisesti perustettavien kontrollineuvostojen”.⁵¹ ”Sekaannuksen” korjaamisen tarvetta ilmeisesti korosti se, että toukokuussa 1922 STK:n valtuusto oli kieltänyt jäseniltään neuvottelut ja sopimukset juuri ”neuvostojen” kanssa.⁵² Yleisemmin ammatillisten järjestöjen tehtäväalueen rajojen esiintuominen heijasteli

⁴⁵ Sama, 73—75.

⁴⁶ Lumivuokko 1921, 88—96.

⁴⁷ Näin on mahdollista tulkita esim. edellä moneen kertaan viitattua vuoden 1911 puoluekokouksen menettelytapapäätöstä.

⁴⁸ Tällaiset käsitykset ilmenivät erityisen selvästi Puutyöntekijäin liiton syyskuussa 1922 pidetyn edustajakokouksen muutamissa helsinkiläisten ammattiosastojen esityksissä. Niissä muun muassa esitettiin hylättäväksi kaikki työehtosopimukset, noudatettavaksi ”nopeisiin iskuihin” perustuvaa lakkotaktiikkaa, muodostettavaksi koko teollisuustyöväestön kattava ”Suomen Työväen Teollisuusliitto” sekä tehtäväksi ammatillisista järjestöistä tuotannon kontrollin elimiä. Suomen puutyöntekijäin liiton ed.kok. 18—22.9.1922, alustukset 14—16, 20—21, 25—26, pk., erityisesti 56—62. — Seuraavassa viitattavat Suomen Työmiehen kirjoitukset kritisoivat juuri näitä Puutyöntekijäin liiton edustajakokouksen yhteydessä esiintyneitä näkemyksiä.

⁴⁹ Suomen Työmies 16.9.1922 ”Ammatillisen liikkeen järjestö rakenne”.

⁵⁰ Vuorion asemasta ks. Hakalehto 1966, 26. Ks. myös Kivi 1975, 72—73.

⁵¹ Suomen Työmies 19.9.1922 ”Nimen lumoissa. Suurta sekaannusta tehdasneuvostokäsityksestä n.s. vasemmistolaisten ammattiyhdistysmiesten keskuudessa” (Väinö Vuorio).

⁵² Mansner 1981, 238—239.

niiden toimintaoikeuksiin kohdistunutta uhkaa, jota osoitti muun muassa puheenjohtaja Väisäsen ja Pohjolan ammatillisen piirijärjestön johdon vangitseminen⁵³. Yhtä kaikki osoitti uutta suuntautumista, että Vuorio kuvasi tuotannon kontrollin organisoimista ”mahdolliseksi”, vaan ei välittömästi ajankohtaiseksi toimeksi.

Paitsi että hylkäystuomion saivat ammattiyhdistystoimintaa välittömästi vallankumoukselliseksi aktioksi laajentavat näkemykset, samoissa yhteyksissä vastustettiin ammattiyhdistystoiminnan tarkastelemista pelkästään avoimen taistelutilanteen näkökulmasta ja työläisten organisoitumisen jatkuvuusvaatimuksen unohtamista. Esimerkiksi Väinö Vuorio kehotti edellä viitatussa kirjoituksessaan ”varovaisuuteen” perusjärjestötason organisaatiomuutoksen toteuttamisessa. Hänen mielestään ”nykyisten perusjärjestöjen, osastojen” lakkauttamista ”ei suinkaan ole pidettävä välttämättömänä” kaikissa tapauksissa.⁵⁴ Kannanoton taustana olivat paikallisen organisaation uudistamisen käytännölliset vaikeudet. Oli kyllä saatu perustetuksi vuoden 1920 edustajakokouksen päätöksen edellyttämiä saman liiton osastojen tai kaikkien liittojen osastojen paikallisia yhteiselimiä, teollisuusneuvostoja ja ammatillisia keskusneuvostoja, mutta työpaikkajärjestömuoto toteutui vailla näitä. Metalliteollisuuden alalla uudistus tosin vietiin läpi melko täydellisesti. Varsinaisen metalliteollisuuden työntekijäin ohella Metalliteollisuustyöntekijäin liittoon kuitenkin kuului kaiken aikaa myös muiden alojen tehtaiden korjaus- ja konepajatyöläisiä.⁵⁵ Kun välittömän aktionismin edellytykset vuoden 1920 jälkeen heikentyivät ja järjestäytymisen ylläpitäminen nousi pääongelmaksi, ei ollut varaa väkivalloin lakkauttaa vakiintuneita ammatti-alapohjaisia perusjärjestöjä.

Näkökulman kääntymistä aktionismista organisaatioon osoitti erityisen selvästi ns. kolmiliiton lyhytikäisyys. Saha-, kuljetus- ja sekatyöväen liitto, johon sulautuivat Sahateollisuustyöväen liitto, Kuljetustyöntekijäin liitto sekä Tehdas- ja sekatyöväen liitto, perustettiin lokakuussa 1921⁵⁶ ja se aloitti toimintansa vuoden 1922 alussa.⁵⁷ Mutta jo syyskuussa 1922 Suomen Työmiehellä puollettiin tämän ylivoi-

⁵³ Ala-Kapee — Valkonen 1982, 643—647.

⁵⁴ Suomen Työmies 19.9.1922 ”Nimen lumoissa” (Väinö Vuorio).

⁵⁵ SAJ:n ed.kok. 10—16.5.1929, alustukset 1933, 6—7, 13—15; Palkkatyöläinen 30.4.1930 ”Ammatti- vaiko teollisuusliitto”; Kilpeläinen 1933, 113—115; Johan Koi-visto 1963, 275—276; Hursti 1969, 39—40, 45—46. — Hakalehto (1966, 224) mainitsee perusjärjestöuudistusta käsitellessään virheellisesti, että perusjärjestöjen määrä olisi vuoden 1920 aikana yli kaksinkertaistunut eli kohonnut 408:sta 971:een. Ensiksi mainittu luku oli SAJ:n toimintakertomuksen mukaan palkka- ja työaikatieto- ja antaneiden osastojen määrä; kaikkien osastojen määrä sen sijaan oli vuoden 1919 lopussa 812. SAJ:n toim.kert. 1919, 26, 28.

⁵⁶ Suomen saha-, kuljetus- ja sekatyöväen liiton per. kok. 5—8.10.1921.

⁵⁷ Suomen saha-, kuljetus- ja sekatyöväen liiton toim.kert. 1922, 7—10.

maisesti suurimman ammattiliiton purkamista ja mainittiin tällaisen suunnitelman jo olevan vireillä.⁵⁸ Ammattijärjestön toukokuussa 1923 pidetty edustajakokous päättikin uudelleenjärjestelystä, jonka mukaan kolmiliitto oli määrä lopettaa.⁵⁹ Asianomaisten liittojen hyväksyttyä ratkaisun vuoden 1924 aikana se pantiin toimeen vuoden 1925 alusta lukien. Uudistuksen mukaan sahatyöläiset ja Puutyöntekijäin liittoon kuuluneet puuteollisuuden, lähinnä puusepänteollisuuden, työläiset yhdistyivät Puuteollisuustyöväen liitoksi.⁶⁰ Rakennusalan liitot Muurarien liittoa lukuun ottamatta sekä Puutyöntekijäin liittoon kuuluneet kirvesmiehet muodostivat Rakennustyöväen liiton.⁶¹ Ja kuljetustyöläiset, pääryhmänä satamatyöläiset, muodostivat jälleen oman liiton, Kuljetustyöläisten liiton.⁶²

Ajatus kolmiliiton kaltaisesta liittojärjestelystä ei ollut uusi eikä kommunistien keksimä, vaan se oli ollut esillä jo vanhan työväenliikkeen aikana.⁶³ Kolmiliiton perusteluihin kuului visio vallankumouksellisesta liitosta, joka kykenisi tukkimaan kapitalismin valtasuonet. Tällaista visiota on kuitenkin pidettävä sisällöltään pikemmin syndikalistisena kuin leniniläisenä, olkoonkin että sellaisella ajattelulla lieinee ollut kantavuutta suomalaisen kommunistisen liikkeen ja itse SKP:n piirissä.⁶⁴ Kapitalismin perustuksia horjuttavan liiton tavoite nivoutui kolmiliiton perusteluissa todelliseen palkkatyöläiskollektiivisuuden kokemusyhteyteen, nimittäin kausityöläisten ja erityisesti Pohjois-Suomen kausityöläisten kollektiivisen aktion edellytyksiin. Näkökulma lähti välittömästä taistelutilanteesta.⁶⁵

Kolmiliiton purkamista taas perusteltiin ensi sijassa organisaation vahvuuden ja pysyvyyden näkökulmasta. Esimerkiksi Ammattijärjestön vuoden 1923 edustajakokouksessa korostettiin, että tällainen liitto yritti koota niin erilaisia työläisryhmiä, ettei se ajan mittaan voinut menestyä. Sitä paitsi sen todettiin olevan vastoin teollisuusliittoperiaatetta.⁶⁶ Alun alkaen kolmiliitto oli kohdannut eniten vastustus-

⁵⁸ Suomen Työmies 16.9.1922 "Ammatillisen liikkeen järjestö rakenne".

⁵⁹ SAJ:n ed.kok. 21—25.5.1923, 102—122.

⁶⁰ Suomen puuteollisuustyöväen liiton per. kok. 28—30.4.1924.

⁶¹ Suomen rakennustyöväen liiton per. kok. 3—6.5.1924.

⁶² Suomen kuljetustyöläisten liiton per. kok. 6—7.10.1924.

⁶³ Huomattakoon, että marraskuussa 1919 pidetty Sahateollisuustyöväen liiton edustajakokous, jonka enemmistö oli sosialidemokraattisen puolueen linjalla (ks. edellä s. 167), esitti päätöksessään tiiviimpää yhteistyötä tai jopa yhdistymistä sittemmin kolmiliiton muodostaneiden liittojen sekä Paperiteollisuustyöväen liiton kesken. Suomen sahateollisuustyöväen liiton ed. kok. 17.—19.11.1919, 9—10. Ks. myös Suomen saha-, kuljetus- ja sekatyöväen liiton toim.kert. 1922, 7—10.

⁶⁴ Arvo Tuomisen lausuntoon tukeutuvan Hakalehdon (1966, 225) selitystä kolmiliiton perustamiselle — SKP halusi "päästä yhdellä iskulla lamauttamaan talouselämän elintärkeitä alat" — on näin ollen pidettävä vähintäänkin riittämättömänä.

⁶⁵ Ks. edellä s. 339—340.

⁶⁶ SAJ:n ed.kok. 21—25.5.1923, 17—23 (Kankari), 25—28 (Huttunen), 28—30 (Vuorio), 37—39 (sama), 40—42 (Kankari).

ta eteläisen Suomen ja nimenomaan Kotkan sahatyöläisten keskuudessa.⁶⁷

Reuna on päätelty, että kolmiliiton purkamisella oli myös kansainvälisiin yhteyksiin liittyvä ulottuvuus. Kolmiliiton muotoinen liittoorganisaatio soveltui huonosti yhteyksien solmimiseen alakohtaisiin kansainvälisiin ammattisihteeristöihin sekä skandinaavisiiin ammattiliittoihin.⁶⁸ Kolmiliiton perustamisen aikaan näitä yhteyksiä ei ollut liiemmästi haluttukaan, mutta kanta muuttui pian sekä kansainvälisen kommunistisen liikkeen taktiikan asettamien vaatimusten että organisaation ja aktionismin suhdetta koskeneen kotimaisen kokemuksen vuoksi.

Kansainväliset ammattisihteeristöt olivat organisatorisesti itsenäisiä, mutta poliittis-ideologisesti lähellä Amsterdamin internationaalila.⁶⁹ Muutamat suomalaiset kommunistijohtoiset liitot ehättivätkin syksyllä 1921 päättämään niistä eroamisesta. Pian eropäätösten jälkeen tuli kuitenkin tietoon SKP:n Profinterniin nojautuva kanta, jonka mukaan vallankumouksellisten liittojen päinvastoin piti pysyä kansainvälisissä ammattisihteeristöissä ja toimia niiden irrottamiseksi Amsterdamin vaikutusvallasta ja niiden vetämiseksi Punaisen ammattiyhdistysinternationaalin yhteyteen. Tällaisen menettelytavan vahvisti Kominternin ja Profinternin vuosien 1921—1922 vaihteessa omaksuma yhteisrintamataktiikka.⁷⁰

Pohjoismainen yhteistyö puolestaan saattoi palvella vallankumouksellisten ammattiyhdistysperiaatteiden edistämistä lännessä lähinnä Suomen ja Norjan ammattiyhdistysliikkeiden vasemmistosuuntauksen välityksellä.⁷¹ Kansainvälisen kommunistisen liikkeen taktiikan kannalta myös Suomen Ammattijärjestön liittyminen Profinterniin olisi ollut tosiasiaa dysfunktionaalista, sillä se olisi todennäköisesti katkaissut Ammattijärjestön jäsenliittojen läntiset ja skandinaaviset — nimenomaan Ruotsiin ja Tanskaan suuntautuvat — yhteydet.⁷²

⁶⁷ Ks. *Reuna* 1984, 433.

⁶⁸ Sama, 441—442.

⁶⁹ Ks. esim. Ströer 1982.

⁷⁰ Hakalehto 1966, 237—239.

⁷¹ Kolmiliiton purkamiseen liittyen tästä vrt. *Reuna* 1984, 441—442. Hän kertoo muun muassa yhteyksistä Ruotsin sahatyöväen liiton ja Yleisvenäläisen puutyöntekijäin liiton välillä ja kolmiliiton edustajien toimimisesta tässä välittäjinä.

⁷² Vrt. Ruotsin LO:n puheenjohtajan Arvid Thorbergin kirje L. Johanssonille *Arbetarbladet*iin 8.2.1922 (LO:n arkisto; tässä käytetty Ammattiyhdistysarkistossa olevaa kopiota. SAK Kv. jaosto, LO:n kopiot); Kansainvälisen ammattiyhdistysliiton sihteerin Edo Fimmenin kirje SAJ:lle 8.3.1922. SAJ E 6 'Ulkomailta saapuneet kirjeet 1921—1922' (TA); Ala-Kapee — Valkonen 1982, 554. — Em. Thorbergin kirje näyttää olevan vastaus suomalaisten sosialidemokraattien ilmeisesti esittämään pyyntöön julkisesta lausunnosta, jolla Thorberg ilmoittaisi Profinterniin liittymisen katkaisevan Suomen ammattiyhdistysliikkeen yhteydet länteen ja erityisesti Skandi-

Kolmiliiton purkamista kiirehtinyt kannanmuutos suhteessa kansainvälisiin ammattisihteeristöihin ja pohjoismaisiin yhteistyöjärjestöihin lienee kuitenkin johtunut muustakin kuin vain Kominternin ja Profinternin taktiikan vaatimuksista. Kun kolmiliittoa perustettiin, päälinnaisiin olivat äkillisiä ryntäyslakkoja vaatineet ja avustusorganisaation merkitystä vähätelleet äänenpainot. Kova kokemus osoitti kuitenkin työtaisteluavustusten organisoinnin tärkeyden. Suuret työtaistelut eivät olleet mahdollisia ilman kansainvälisiä avustuksia, ja niiden saanti edellytti jäsenyyttä kansainvälisissä ammattisihteeristöissä ja ennen kaikkea pohjoismaisissa yhteisorganisaatioissa ja avustussopimuksissa. ”Yhden suuren liiton” ajatusta heijastelleen kolmiliiton purkaminen ja alakohtaisiin läntisiin yhteyksiin paremmin soveltuvien liittojen muodostaminen osoitti kenties tätäkin kautta näkökulman siirtymistä välittömästä aktionismista organisaation pysyvyyteen.

Organisoitumisen edellytyksistä lähtevä pohdinta oli ominaista Ammattijärjestön toukokuun 1923 edustajakokoukselle muutenkin kuin kolmiliiton osalta. Vastoin kokoukselle järjestömuotoesityksen laatineen valiokunnan kantaa⁷³ paitsi päätettiin kolmiliiton purkamisesta myös jätettiin hyväksymättä suunnitelma Liike- ja taloustyöntekijäin liiton ja Elintarveteollisuustyöväen liiton yhdistämisestä. Hyväksytty päätös olisi kylläkin huomattavasti kaventunut ensiksi mainitun, vuonna 1921 Kauppa- ja liiketyöntekijäin liiton ja Talous- ja ravintolatyöntekijäin liiton pohjalle syntyneen liiton järjestäytymisalaa viimeksi mainitun, samana vuonna Leipomotyöväen liiton pohjalta muodostetun liiton kustannuksella. Liike- ja taloustyöntekijäin liiton edustajana ollut Väinö Vuorio oli sillä kannalla, ettei kaupan ja teollisuuden työläisiä ollut syytä keinoitekoisesti yhdistää, ja vastusti sen vuoksi elintarvikekauppojen myyjien sijoittamista Elintarveteollisuustyöväen liittoon.⁷⁴ Vuorion edustama kanta käytännössä toteutuikin, kun sosialidemokraattien johtoon vuonna 1924 siirtynyt Liike- ja taloustyöntekijäin liitto luovutti talous- ja ravintolatyönteki-

naviaan. Thorberg kieltäytyi antamasta julkista lausuntoa, koska ”bolsevikit” voisivat tulkita sen sekaantumiseksi Suomen ammattiyhdistysliikkeen sisäisiin asioihin ja koska se voisi luoda ristiriitoja Suomen suomenkielisten ja ruotsinkielisten työläisten välille. Yksityisesti hän kuitenkin ilmaisi kirjeessä sensuuntaisen näkemyksen kuin häntä lähestyneet sosialidemokraatit kaiketi odottivatkin.

⁷³ SAJ:n ed.kok. 21—25.5.1923, alustukset, 5—27.

⁷⁴ Sama, pk., 17—44 (erityisesti 37—39, Vuorio), 101—122. — Jo tätä ennen näiden kahden liiton välillä oli ollut rajariitoja, joita oli koetettu selvittää Ammattijärjestön välityksellä. Pöytäkirja, joka tehtiin Ammattijärjestön Toimeenpanevan valiokunnan kutsumassa raja selvittely komitean kokouksessa 11 p. maaliskuuta 1922. SAJ E 5 ’S. Liike- ja taloust.t. Liitto kirjeet v. 1922’ (TA); Suomen elintarveteollisuustyöväen liiton toimikunta/V. Salomaa SAJ:n toimikunnalle 20.7.1922. SAJ E 5 ’S. Elintarveteollisuustyöv. liitto saap. kirj. v. 1922’ (TA).

jät Elintarveteollisuustyöväen liitolle, mutta säilytti koko kaupan järjestäytymisalan itsellään.⁷⁵

Ammattijärjestön vuoden 1923 edustajakokouksen menettelytapapäätös painotti liittojen ja keskusjärjestön asemaa aktionismin sääntelijöinä selvästi enemmän kuin kolme vuotta aiemmin hyväksytty. Yksimielisesti keskustelutta hyväksytyssä päätöksessä, varsinkin sen perusteluissa, tähdennettiin keskitetyn toiminnan sekä sääntöjen ja voimassa olevien työehtosopimusten noudattamisen tärkeyttä. Työtaistelujen laajentaminen ”enemmän kuin todella taistelun välitön menestys vaatii” kiellettiin, samoin ns. osalakot, jotka käsittivät vain osan kyseisen työpaikan työläisistä. Työehtosopimuksista kylläkin hyväksyttiin vuoden 1920 edustajakokouksen ponnet, mutta perusteluosassa sopimukset esitettiin työmarkkinasuhteiden kehitykseen luonnollisesti kuuluvana asiana. Koko maan käsittävien työehtosopimusten arveltiin Suomessakin ennen pitkää yleistyvän, ”kun toiminnan keskitys ja järjestäytyminen molemmin puolin entisestään lisääntyy”. Niitä ei kuitenkaan pidetty ajankohtaisena tavoitteena, koska työläisten järjestövoiman ei katsottu vielä riittävän maanlaajuisten työtaistelujen käymiseen.⁷⁶ Jo vuoden 1922 helmikuussa Ammattijärjestö oli suhtautunut myönteisesti työehtosopimuskäytännön laajentumiseen ja sopimusten ”lähemmin lailla tunnustamiseen” antaessaan sosiaaliministeriölle lausunnon työehtosopimuslakiehdotuksesta.⁷⁷

Punaisen ammattiyhdistysinternationaalin I kongressin 1921 päätöksen mukaan ”(k)oko työväenluokan taloudellisen taistelun tulee lähitulevaisuudessa keskittyä tuotannon kontrollin tunnussanan ympärille”.⁷⁸ Mutta Suomen Ammattijärjestön edustajakokouksessa toukokuussa 1923 tuotannon kontrolli keskustelutta jätettiin järjestön toimikunnan alustuksen mukaisesti vain ohjelmalliseksi tavoitteeksi vailla täsmennettyä käytännöllistä sisältöä. Sellainen offensiivinen välitys työläisten olemassaolontaistelun ja vallankumouksen tekemisen välillä, jollaisena tuotannon kontrollin tavoite oli noussut esiin, oli ”nykyisten voimasuhteiden vallitessa” mahdoton.⁷⁹

⁷⁵ Suomen liiketyöntekijäin liiton ed.kok. 5—6.10.1924, 20—21; Liiketyöläinen 1/1925 ”Taipaleelle lähtiessämme” (Arttur Hellman); Palkkatyöläinen 11.1.1930 ”Liiketyöläiset ja heidän järjestötoimintansa”.

⁷⁶ SAJ:n ed.kok. 21—25.1923, alustukset, 36—46, pk., 44.

⁷⁷ Suomen Ammattijärjestön lausunto sosiaaliministeriölle ehdotuksesta laiksi työehtosopimuksista 28.2.1922 (jälj.). SAJ D 3 ”Lähetettyjä kirjeitä 1922” (TA).

⁷⁸ Punaisen Ammatillisen Internationalen I:n kongressin teesit ja päätökset, 54.

⁷⁹ Vrt. SAJ:n ed.kok. 21—25.5.1923, alustukset, 88—92, pk., 82.

7.2.3. ”Oikeisto-opportunismin” tendenssi

SKP:n siirtyminen Kominternin osastona ns. kapitalismin suhteellisen vakaantumisen kauden taktiikkaan ei kuitenkaan poistanut sitä dilemmaa, joka koski ammattiyhdistystoiminnan välittömien ehtojen ja kommunistisen puolueen strategian suhdetta. Erityisesti sosialistisen työväenpuolueen lakkauttamisprosessin aikoihin, vuosina 1924—1925, se ilmeni vasemmistosuunnan sisällä tendenssinä absolutisoida julkisen toiminnan kanavat, pyrkimyksenä irtautua maanalaisen SKP:n ohjauksesta ja taipumuksena lähentyä sosialidemokraatteja. ”Juuri ammatillisessa liikkeessä pesiytyi kaikkein voimakkaimmin oikeisto-opportunismi”, kirjoitti Arvo Poika Tuominen vuonna 1934.⁸⁰

”Oikeisto-opportunismi” näkyi ammattiyhdistysliikkeessä ennen kaikkea muutamissa Ammattijärjestön poliittista suuntautumista koskeneissa ratkaisuisissa, joissa päätöksentekooelinten enemmistö muodostui sosialidemokraateista ja SKP:n ohjeiden vastaisesti menetellettä vasemmistosuunnan edustajista. Tämänlaatuisen ristiriidan aiheuttivat esimerkiksi Ammattijärjestön toimeenpanevan valiokunnan vuoden 1924 eduskuntavaalien edellä julkaistama vaalijulistus, jossa sosialidemokraattinen puolue ja sosialistisen työväen ja pienviljelijäin vaalijärjestö asetettiin samanarvoiseen asemaan työväenpuolueina⁸¹, sekä samana vuonna tehty päätös kutsua Amsterdamin internationaalien sihteeri Jan Oudegeest Suomeen⁸². Näitä päätöksiä merkittävämpänä on pidettävä sitä, että vastoin vuoden 1920 edustajakokouksen päätöstä ja SKP:n kantaa⁸³ Ammattijärjestö esitti työläisedustajan Kansainvälisen työjärjestön konferenssien Suomen valtuuskuntaan vuodesta 1923 lähtien⁸⁴. Useimmiten edustajaksi tuli valituksi sosialidemokraatti, joko niin, että hallitus nimitti Ammattijär-

⁸⁰ Lainaus Tuominen 1934, 81. Ks. myös Lepola 1934, 263—277; Hakalehto 1966, 190—192, 270—278; Hyvönen 1971, 27—32.

⁸¹ Julistuksen hyväksymisestä ks. SAJ:n tpvk. 26.2.1924 (TA). Työväenjärjestöjen Tiedonantaja kuitenkin julkaisi julistuksen lyhennettynä ja jätti pois mm. lauseen, jossa kehoitettiin äänestämään ”joko sos.-dem. puolueen tai sosialististen työläisten asettamia ehdokkaita”. Työväenjärjestöjen Tiedonantaja 3.3.1924; ks. myös sama 10.3.1924. Tämän johdosta puolestaan SAJ:n tpvk. päätti julkaista vastalauseen. SAJ:n tpvk. 13.3.1924 (TA). Ks. myös Hakalehto 1966, 273—274.

⁸² SAJ:n tpvk. 29.7.1924; sama 9.8.1924; SAJ:n toimik. 11.8.1924; SAJ:n tpvk. 13.8.1924 (TA); SAJ 12.8.1924 Oudegeestille (konsepti) ja Oudegeest Amsterdamista 19.8.1924 Huttuselle SAJ:hin. SAJ F 3 ’Ulkomainen kirjeenvaihto 1923—1927, Amsterdamin Intern. kirjeenv. v. 1924’ (TA); Hakalehto 1966, 273—274; Ala-Kapee — Valkonen 1982, 681—683. — Oudegeestin matka jäi toteutumatta.

⁸³ Vuoden 1920 edustajakokouksen päätöksestä ks. edellä s. 351—352 sekä SKP:n kannasta Hakalehto 1966, 272.

⁸⁴ SAJ:n toimik. 14.8.1923; sama 11.5.1924; sama 28.3.1925 (TA); SAJ:n toim.kert. 1923, 59—60; sama 1924, 47—48; sama 1925, 67—69; sama 1926, 93—94.

jestön asettamista useammista ehdokkaista sosialidemokraatin, tai sitten niin, että Ammattijärjestö ehdotti tehtävään sosialidemokraattia.⁸⁵

Kaikissa edellä mainituissa ratkaisuissa voidaan nähdä pyrkimys päästä irti vasemmistotyöväenliikkeen isolaation ja siihen kohdistuneen repression muodostamasta kehästä. Tästä oli erityisen selvästi kyse muuttuneessa suhtautumisessa Kansainväliseen työjärjestöön. Sosialistisen työväenpuolueen lakkauttamisen yhteydessä siihen kuuluneet ammattiosastot mutta myös itse Ammattijärjestö joutuivat lakkautusuhan alaisiksi. Kieltäytyminen osallistumasta kansainvälisiin työkonferensseihin olisi ollut seurauksiltaan entistä kyseenalaisempaa vallankumouksellisuuden demonstroimista. Mutta ennen kaikkea Kansainvälinen työjärjestö oli se instanssi, josta Ammattijärjestö saattoi hakea tukea taistellessaan toimintaoikeuksistaan.

Sen jälkeen kun Korkein oikeus puheenjohtaja Väisäselle 30.5.1924 langettamansa tuomion perusteluissa oli itse asiassa kriminalisoinut Ammattijärjestön, toimeenpaneva valiokunta suoraan vetosi työtoimistoon ”Suomen ammatillisen työväenliikkeen järjesty mis- ja toimintaoikeuden turvaamiseksi”. Selostuksessaan toimeenpaneva valiokunta torjui väitteet Ammattijärjestön ja sen alaisten järjestöjen kumouksellisuudesta sekä viittasi muun ohella siihen, että ”Suomen Ammattijärjestökin on edustajainsa kautta ottanut osaa” kansainvälisiin työkonferensseihin.⁸⁶ Kansainvälisen työjärjestön tekemän eri maiden yhdistymisvapautta selvittäneen tutkimuksen piiriin otettiin — Ruotsin LO:n puheenjohtajan Arvid Thorbergin pyynnöstä — myös Suomi. Perustellusti voidaan päätellä, että pelko kansainvälisistä reaktioista myötävaikutti viranomaisten perääntymiseen niin, että myös sosialistiseen työväenpuolueeseen kuuluneet ammattiosastot muutamaa lukuun ottamatta säästyivät lakkautukselta vielä tässä vaiheessa.⁸⁷

Kun ammattiyhdistysliike oli ahtaissa puolustusasemissa sekä työnantajia että valtiokoneistoa vastaan, siinä toimineille vasemmistosuunnan edustajille SKP:n maanalainen toiminta alkoi helposti näytettyä merkityksettömänä ja jopa haitallisena. Sen voitiin havaita ja

⁸⁵ Ennen SAJ:n hajaannusta olivat työkonferensseissa SAJ:n ehdottamina edustajina sosialidemokraatit Aatu Halme (1924, 1926), Johan Helo (1923, varaedustaja 1928) ja Matti Paasivuori (1919, 1928, 1929). Vuonna 1925 työläisedustajana oli tuolloin vasemmistosuunnalta sosialidemokraatteihin siirtymässä ollut Edvard Huttunen. Vasemmistoon kuulunut A. J. Luostarinen osallistui vuoden 1927 konferenssiin varsinaisena edustajana ja vuoden 1929 konferenssiin varamiehenä. Ehdollepanoista ja nimityksistä ks. SAJ:n toim.kert., mainituilta vuosilta.

⁸⁶ SAJ:n toim.kert. 1924, 10—21.

⁸⁷ Tark. ks. Ala-Kapee — Valkonen 1982, 674—678; Mäkelä 1980, 242—248. Ks. myös Väinö Voionmaan kirje 15.3.1925 työjärjestössä palvelleelle Tapio-pojalleen. Väinö Voionmaan kok., kansio 1b (VA).

kokea tehostavan valtiokoneiston toimia julkisia työväenjärjestöjä vastaan.⁸⁸

Ammattiyhdistysorganisaatiossa SKP oli vahvimmin pureutunut ammatillisiin keskusneuvostoihin, joiden asema kaiken kaikkiaan pysyi epämääräisenä ja toiminta Ammattijärjestön kontrollin ulkopuolella⁸⁹. SKP:n pyrkimys ohittaa opportunistisiin ja jopa luopuruuteen taipuvainen Ammattijärjestön johto⁹⁰ oli ilmeinen, kun Helsingin ammatillinen keskusneuvosto ensin keväällä 1925 turhaan yritti saada aikaan Ammattijärjestön ylimääräisen edustajakokouksen⁹¹ ja siten vuoden 1925 lopussa ryhtyi puuhaamaan keskusneuvostojen edustajakokousta. Se olisi pidetty vuoden 1926 alussa eli joitakin kuukausia ennen Ammattijärjestön edustajakokousta.⁹² Ammattijärjestön toimeenpaneva valiokunta sai kuitenkin torjutuksi tämänkin hankkeen. Sen antama julistus on tulkittavissa ilmaukseksi yrityksestä vapautua isolaatioon ja repression kehästä korostamalla ammattiyhdistysautonomiia, olkoonkin että arvostelu kohdistui myös ryhmätointaansa aktivoineisiin sosialidemokraatteihin:

”Kun Ammattijärjestöä valtaamaan pyrkivät ja sitä hajoittavat voimat taas esiintyvät tavallista uhkaavammin ja kun lisäksi vallassaolevan porvariston kuristustoimenpiteet niinikään asettavat suuria vaikeuksia työväestön järjestötoiminnalle, kehoittaa Ammattijärjestön toimeenpaneva valiokunta kaikkia Ammattijärjestön eheyttä ja itsenäisyyttä harrastavia työläisiä entistä kiinteämmin ryhtymään Ammattijärjestön ympärille sen puolustamiseksi ja toiminnan tukemiseksi. Ammattijärjestön on annettava vapaasti toimia ja kehittyä itsenäisenä ja vapaana kaikesta keskenään taistelevien puolueiden määräämisvalasta. Vain siten voidaan nykyoloissa toimia, niin että ammatillinen liike tulee yhä vahvemmaksi ja sen saavutukset entistä suuremmiksi.”⁹³

⁸⁸ Kuvaavaa on, että ”irti emigranteista” -suuntauksen johtoon tulivat vuosina 1924—1925 sellaiset vasemmistolaiset julkisten järjestöjen toimihenkilöt, jotka olivat joutuneet Tammisaaren pakkotyölaitokseen, kuten Niilo Välläri ja Matti Väisänen. Ks. Lepola 1934, 263—277.

⁸⁹ Vrt. SAJ:n toim.kert. 1925, 4; SAJ:n ed.kok. 3—8.5.1926, 22—30. Ks. myös jäljempänä s.

⁹⁰ Edvard Huttunen, joka toimi Väisäsen vangitsemisen jälkeen Ammattijärjestön puheenjohtajana, erosi elokuussa 1924 sosialistisen työväen ja pienviljelijäin eduskuntaryhmästä ja liittyi myöhemmin sosialidemokraatteihin. Hän oli 1920-luvun lopulla johtavia sosialidemokraattisia ammattiyhdistysmiehiä ja vuodesta 1930 SAK:n puheenjohtaja, ensimmäinen siinä tehtävässä. — Kolmekymmenluvun SAK:n johtomiehistä myös E. K. Louhikko ja Eero A. Vuori olivat entisiä kommunisteja. He olivat kumpikin paenneet kansalaissodan jälkeen Neuvosto-Venäjälle ja joutuneet sieltä palattuaan Tammisaaren pakkotyölaitokseen.

⁹¹ Helsingin ammatillisen keskusneuvoston/J. Huusko, J. Marttila kirje osoitteella ”Arvoisa Teollisuusneuvosto” 21.4.1925 ja saman keskusneuvoston/J. Marttila kirje osoitteella ”Hyvät Toverit” 6.5.1925. SAJ F 6 ’Vuoden 1925 kirjeenvaihtoa’ (TA); SAJ:n toim.kert. 1925, 60—61.

⁹² Suomen Sosialidemokraatti 14.12.1925 ”Kommunistien myyräntö Ammattijärjestössä”; SAJ:n tpvk. 15.12.1925 (TA).

⁹³ SAJ:n toim.kert. 1925, 63—64.

Noususuhdanteen alkaminen ja ammattiyhdistysliikkeen vahvistuminen 1920-luvun puolivälistä lähtien ei liioin ratkaissut työväenliikkeen vasemmiston rakenteellista ristiriitaa. SKP:n vaikutusvalta Ammattijärjestön enemmistösuunnan sisällä kylläkin vahvistui ns. linnarauhassa, jonka kommunistit ja sosialidemokraatit tekivät toukokuun 1926 edustajakokouksessa. SKP:n kannalta ratkaisu perustui Kominternin yhteisrintamataktiikan tuolloin vielä melko lupaaviin näköaloihin nimenomaan kansainvälisellä tasolla — ennen 1920-luvun puoliväliä alkanut Englannin ja Neuvostoliiton ammattiyhdistysliikkeiden yhteydenpito oli vieläkin käynnissä. Tähän sopi, että kommunistien myönnytyksiä linnarauhassa olivat Profinterniin liittymistä koskeneen vuoden 1922 jäsenäänestyspäätöksen julistaminen lopullisesti kumotuksi sekä osanoton salliminen Kansainvälisen työjärjestön konferenssiin. Kuitenkin linnarauharatkaisuun itseensä sisältyivät ”opportunistisin” edellytykset, kuten seuraavina vuosina eri tavoin ilmeni.⁹⁴

Myös suurten työtaistelujen vuosina 1926—1929 näkyi, miten SKP:n poliittisen strategian asettamien ehtojen ja ammattiyhdistysliikkeen välittömien ehtojen suhde kietoutui näissä välittömissä ehdoissa vaikuttaneeseen organisaation ja aktionismin dilemmaan. Esimerkiksi SKP:n vuoden 1926 puoluekonferenssin päätöksessä kylläkin korostettiin työtaistelujen onnistumisedellytysten huolellista selvittämistä⁹⁵. Kuitenkin useiden 1920-luvun jälkipuoliskon suurimpien työtaistelujen yhteydessä syntyi tilanne, jossa SKP:n johto oli taistelun jatkamisen tai laajentamisen kannalla, mutta Ammattijärjestön tai liittojen johtajat päättivät lopettaa tai rajoittaa sen.⁹⁶ Kansainvälisen kommunistisen liikkeen poliittisesta strategiasta lähtien SKP arvioi ammattiyhdistysliikkeen voiman ja sen vahvistumisen suuremmaksi kuin ammattiyhdistysliikkeen johto,⁹⁷ jonka kokemusyhteyttä jäseniä 1920-luvun jälkipuoliskolla sen tehtävän entistä korostuneempi kaksinaisuusluonne, agitaation tekemisen ja palkkaliikkeiden/työtaistelujen sääntelemisen ristiriitainen yhteys. Tämä ammattiyhdistysjohtajuuden kaksinaisuusluonne oli vaikeasti sovitettavissa SKP:n poliittiseen strategiaan, jossa olennaista oli itse työtaistelutilanteen käyttäminen vallankumouksellisen tietoisuuden ja joukkoliikkeen kohottamiseen.

⁹⁴ Ammattiyhdistysliikkeen yhtenäisyyden ja hajaannuksen ongelman kannalta linnarauhaan palataan luvussa 7.5.2.

⁹⁵ SKP:n päätöksiä I, 151—154.

⁹⁶ Ks. edellä s. 150—151.

⁹⁷ SKP:n käsitys ammattiyhdistysliikkeen valtaisasta vahvistumisesta 1920-luvun jälkipuoliskolla tuli ilmi erityisen selvästi puolueen fasismin-tulkinnoissa. Ks. esim. N. Tähti 1935, 15—19.

7.2.4. ”Kolmannen vaiheen” kriisi

Työväenliikkeen vasemmiston ristiriita tuli avoimeksi sen jälkeen, kun Komintern vuonna 1928 vahvisti tilannearvion, jonka mukaan vallankumouksellisten nousujen vaihetta seurannut kapitalismin suhteellisen vakaantumisen vaihe oli päättynyt ja oli alkamassa kapitalismin yleisen kriisin ”kolmas vaihe”. Tilannearvion omaksui ja siitä tehtyjä poliittisia johtopäätöksiä ryhtyi noudattamaan myös SKP. Ammattiyhdistysliikkeen hajaannuksen kannalta tähän palataan tuonnempana. Tässä kohden näkökulman määräävät kysymykset ammattiyhdistysliikkeestä ja vallankumouksesta sekä organisaatiosta ja aktionismista.

Kolmannen vaiheen taktiikan premissinä oli käsitys, jonka mukaan kapitalismin kriisin työläisten elämiselle aiheuttama uhka ja sen esiinnostama vastavallankumouksellinen fasismi johtaisivat työväenluokan ratkaisevaan vasemmistolaistumiseen. Näin muodostuva poliittis-aktionistinen potentiaali odotti vain määrätietoista johtoa noustakseen vallankumoukselliseksi käytännöksi.⁹⁸ Tämä käsitys, johon liittyi muun muassa olettamus järjestäytymättömien työläisten spontaanista toimintavalmiudesta,⁹⁹ sulki pois kysymyksen organisaatioiden jatkuvuuden merkityksestä. Kuitenkin juuri kapitalismin kriisi-ilmiöt, jotka suomalaisen työväestön asemassa tuntuivat jo keväällä 1929 työmarkkinatilanteen käänteinä, veivät pohjaa välittömältä joukkoaktiivisuudelta ja suuntasivat ammattiyhdistysliikkeen toimintaa Kominternin ja Profinternin ”hyökkäysstrategian”¹⁰⁰ vastaisesti organisaatioita puolustavaan suuntaan. Ja SKP:n mahdollisuuksia kolmannen vaiheen taktiikan käytännölliseen toteuttamiseen heikensi se, että keväällä 1928 Etsivä keskuspoliisi pystyi pääosin tuhoamaan puolueen maanalaisen organisaation rungon.¹⁰¹

SKP:n toimintaohjeita uskollisesti noudattavien vähemmistöasema Ammattijärjestön johtaelimissä tuli esiin keväällä 1928, jolloin SKP koetti organisoida joukkotoimintaa kommunistipidätyksiä vastaan. Helsingin ammatillisen keskusneuvoston huhtikuussa 1928 järjestämä vastalausekokous ehdotti Ammattijärjestölle yleisen mielenosoituslakon järjestämistä, mutta keskusjärjestön toimeenpaneva valiokunta hylkäsi ehdotuksen.¹⁰² SKP:n johdolla perustettu Helsingin työläisten puolustuskomitea vetosi tämän jälkeen työläisiin ohi ammatillisten järjestöjen ja julisti kesäkuun 1. päiväksi kahden tunnin vasta-

⁹⁸ Ks. esim. Kuusinen s.a. a, 137—148.

⁹⁹ Tällaisesta olettamuksesta mm. Profinternin vuoden 1929 alussa hyväksymissä ns. Strassburgin teeseissä ks. Strasburgertesene, 241—252.

¹⁰⁰ Deppe 1976, 332—333.

¹⁰¹ Hyvönen 1971, 65—99.

¹⁰² SAJ:n tpyk. 24.4.1928 (TA). Vrt. Hakalehto 1967, 229.

lauselakon. Vaikka lakkoliike jäi vaatimattomaksi, Ammattijärjestön toimeenpaneva valiokunta lähetti puolustuskomitealle paheksu-
miskirjelmän ja julkisti vastustavan kantansa. Se totesi lakkojen ole-
van vastoin voimassa olevia työehtosopimuksia ja vaikeuttavan am-
mattiyhdistysliikkeen pyrkimystä uusiin työehtosopimuksiin.¹⁰³ Hel-
singin työläisten puolustuskomitea vastasi jyrkällä kirjeellä, jossa se
sanoi Ammattijärjestön johdon omaksuneen työnantajille ominaisen
työehtosopimusten tulkinnan.¹⁰⁴ Ammattijärjestön toimikunta kuitenkin
hyväksyi toimeenpanevan valiokunnan menettelyn äänin 10—9.¹⁰⁵

Kominternin ja SKP:n vuosina 1928—1929 jyrkentämisestä taktii-
kasta katosi sija kompromisseilta. ”Opportunismin” tendenssi ei si-
ten voinut enää tarkoittaa vain lipsumista taktisista kompromisseista
periaatteellisiin. Kommunistinen liike repesi niin Suomessa kuin
muuallakin. Ristiriidassa, joka kesällä ja syksyllä 1929 sai useat joh-
tavat vasemmistosuunnan ammattiyhdistysmiehet vetämään avoimes-
ti rajan SKP:hen ja jonka osapuolet alkoivat kutsua toisiaan ”hoi-
pertelijoiksi” ja ”huitojiksi”¹⁰⁶, oli kyse sekä tilanteenarvioista että
tehtävänasetteluista.

SKP lähti taistelemaan Neuvostoliittoon kohdistuvaa imperialistis-
ta sodanvaaraa vastaan. Hoipertelijat taas halusivat estää Suomen
ammattiyhdistysliikkeen leimautumisen Moskovan johtamaksi. Tä-
män voitiin päätellä vaarantavan työtaisteluavustusten kannalta tär-
keät läntiset ja ennen kaikkea ruotsalaiset ja tanskalaiset yhteydet,
ammattiyhdistysliikkeen organisatorisen yhtenäisyyden sekä sen toi-
mintaoikeudet. SKP koetti kohottaa joukkotoimintaa fasismia ja sen
liittolaista ”sosiaalifasismia” ynnä vasemmistotyöväenliikkeen oi-
keisto-opportunismia vastaan sekä samalla porvarillista valtiota vas-
taan proletarisen vallankumouksen puolesta. Hoipertelijat taas yrit-
tivät varjella organisaatioiden yhtenäisyyttä ja tarjota sosialidemok-
raateille kompromissia sekä puolustaa järjestöjä valtiokoneiston rep-

¹⁰³ Ehdotuksen tällaisesta toimenpiteestä teki toimeenpanevassa valiokunnassa Muura-
rien liiton sihteeri Erkki Härmä, joka kuului työväenliikkeen vasemmistoon, mutta
edusti sen piirissä SKP:stä riippumattominta linjaa. Ehdotuksen kannalla olivat so-
sialidemokraattiset jäsenet Edvard Huttunen ja K.-A. Fagerholm. Yhdessä Här-
män kanssa he sillä kertaa muodostivat enemmistön. Myös Uno Nurminen arvoste-
li lakkojen järjestämistä, ja hänen johtamansa Rakennustyöväen liitto oli sanoutu-
nut niistä irti, mutta hän ei ollut valmis Ammattijärjestön julistuksen antamiseen.
SAJ:n tpvk. 2.6.1928 (TA); SAJ:n tpvk:n kirje Helsingin työläisten puolustuskomi-
tealle 5.6.1928 (jälj.). SAJ F 8 ’Vuoden 1928 kirjeenvaihtoa II’ (TA); Suomen So-
sialidemokraatti 5.6.1928. — SAJ:n kantaan kiinnitettiin huomiota myös työväen-
liikkeen ulkopuolella; ks. Helsingin Sanomat 5.6.1928. — Vrt. Hakalehto 1967,
229; Hyvönen 1971, 80.

¹⁰⁴ Helsingin työläisten puolustuskomitea SAJ:n tpvk:lle 6.6.1928. SAJ F 8 ’Vuoden
1928 kirjeenvaihtoa II’ (TA).

¹⁰⁵ SAJ:n toimik. 11.6.1928 (TA).

¹⁰⁶ Ks. esim. ’Lakkolainen’ 1930, 19—20.

ressiolta korostamalla niiden poliittista riippumattomuutta. Kumpikaan suuntaus ei kuitenkaan kyennyt kehittämään selkeitä toimintatapoja pyrkimystensä toteuttamiseksi; kummallakaan ei ollut siihen riittävästi voimaa. SKP:n strategiasta tuli otollinen välijäsen prosessiin, jossa kommunistisen liikkeen isolaation ja repression kehä muuttui syöksykierteeksi vuosina 1929—1930. Hoiperteliijoilla taas ei ollut edellytyksiä ylittää sitä kansainvälisen työväenliikkeen asetelmaa, johon he itse asiassa reagoivat yrittäessään itsenäistä poliittista organisoitumista vuoden 1929 lopulla ja vuoden 1930 alkupuoliskolla. Työväenliikkeen pääsuuntausten strategiat olivat niin kansallisesti kuin kansainvälisesti entistä jyrkemmin toisensa poissulkevia.¹⁰⁷

Käännekohdan luonteinen osoitus työväenliikkeen vasemmiston luisumisesta hajaannukseen ja toimintakyvyttömyyteen oli yleislakko, jonka Ammattijärjestön toimeenpaneva valiokunta julisti marraskuussa 1929 Tammissaaren pakkotyölaitoksessa nälkälakkoon ryhtyneiden poliittisten vankien tukemiseksi. Sosialidemokraatit olivat jo tätä ennen päättäneet irtautua Ammattijärjestöstä. Yleislakkoyritys epäonnistui jokseenkin täydellisesti. Sitä ei näy käytännössä johantaneen eikä organisoineen kukaan.¹⁰⁸

Yleislakkosuunnitelma oli lähtöisin SKP:stä. Se nostettiin esiin useissa joukkokokouksissa nälkälakon alettua. Hankkeeseen liittyi kaikesta päätellen ajatus Ammattijärjestön ja liittojen ”opportunistien” sivuuttamisesta. Mutta tämänsisältöisen aktion estääkseen Ammattijärjestön ja liittojen hoipertelijatoimitsijat ehättivät ottamaan aloitteen. Ammattijärjestön toimeenpaneva valiokunta — olkoonkin että sen enemmistö oli jo tuossa vaiheessa niillä, jotka yrittivät seurata SKP:n ääntä¹⁰⁹ — julisti vain parin vuorokauden valmisteluajalla yleisen mielenosoituslakon. ”Opportunistinen” halu rajata lakko mielenosoitukseksi, vallankumouksen esivaiheen sijasta, näkyi siinä, että toimeenpaneva valiokunta määräsi lakon vain yhden päivän mittaiseksi ja vieläpä lauantaipäiväksi 16.11., jolloin työpäivä oli lyhyt. Tällaista tulkintaa lakon taustasta tukee siihen molemmin puolin kohdistettu jälkikritiikki.¹¹⁰

¹⁰⁷ Näihin kysymyksiin palataan ammattiyhdistysliikkeen hajoamisen kannalta luvuissa 7.5.4. ja 7.5.5.

¹⁰⁸ Esim. Turun ammatillinen keskusneuvosto valitti SAJ:lle, että ennakkotiedotuksen niukkuuden vuoksi ”oli täysi sekasorto vallalla”. Turun ammatillisen keskusneuvoston tpvk./T.E. Laakso 23.11.1929 SAJ:lle; SAJ/Kusti Kulo Turun ammatilliselle keskusneuvostolle 26.11.1929 (jälj.). SAJ F 5 ”Ammatilliset keskusneuvostot, kirjeenvaihtoa 1929—30” (TA).

¹⁰⁹ Ks. jäljempänä s. 460—461.

¹¹⁰ SAJ:n tpvk. 13.11.1929 (TA); Suomen Ammattijärjestön julistus ”Työn raatajat! Sorrettu kansanos! Hätäkellot soivat!”. SAJ D 6 ”Kiertokirjeet 1929” (TA); Suomen Ammattijärjestön Tiedonantoja 16.11.1929. Samaa arkistop.; SAJ:n/Isak Heikka, Matti Väisänen kiertokirje 18.11.1929 ”Ammattijärjestön jäsenet, työläis-

Torjuessaan kahdeksan vuotta aiemmin, kesällä 1921, suunnitelman mielenosoitussuurlakosta Ammattijärjestön johto oli ennakoinut senkaltaisia seurauksia, joihin marraskuun 1929 lakkoyritys pelkistyneesti johti. Lakosta tuli heikkouden näyte. Siihen saatiin vain vähäinen osa työläisistä ja työpaikoista. Se antoi lisäperusteita sosiaalidemokraattien tätä ennen tekemälle pesäeroratkaisulle¹¹¹. Erottamalla lakkolaisia työnantajat saattoivat päästä eroon ”kommunistisista kiihottajista”; tältä, tosin pieneltä osin oli nyt helpompi kohdentaa muutenkin edessä olleita työvoiman supistuksia.¹¹² Poliittinen vaino, jota vastaan yleislakko kohdistui, sai lisäpontta. Porvarillisen mielipiteen kommunisminvastaisuus sai uutta kiihkoa.¹¹³ Käsitystä kommunismin voimasta lakkoyritys ei voinut vahvistaa, vaan pikemminkin päätelmää, että oli tullut aika antaa kommunismille lopullinen isku.

Yleislakkoyrityksen epäonnistumisesta sekä ”hoipertelijat” että ”huitojat” vierittivät pääsyyyn toisilleen. Edelliset katsoivat, että toimeenpaneva valiokunta oli joutunut julistamaan lakon, koska se olisi muussa tapauksessa nostettu ammattiyhdistysliikkeen ulkopuolelta. Ammattijärjestö oli antanut joukoille tilaisuuden osoittaa taisteluvalmiutensa, mutta yritys oli osoittanut ”muutamien työväenliikkeen henkilöiden aivoissa viime kuukausina ilmenneen uskon ’joukkojen vallankumouksellisesta valmiudesta’ ja ’vallankumouksellisesta tilanteesta’ olevan meillä tällä hetkellä utopiaa”.¹¹⁴ SKP:n kannan mukaan taas ”ennenaikainen ja täysin valmisteleminen suurlakkopihaus, juuri se, jonka väisäset päästivät”, tähtäsi todellisen vallanku-

toverit”. Sama arkistop.; Turun ammatillisen keskusneuvoston tpvk. 23.11.1929 SAJ:lle ja SAJ/Kusti Kulo 26.11.1929 Turun ammatilliselle keskusneuvostolle (jälj.). SAJ F 5 ’Ammatilliset keskusneuvostot, kirjeenvaihtoa 1929—1930’ (TA); Suomen Työväen Vasemmistoryhmän kaksi päiväämätöntä kiertokirjettä, kumpikin osoitteella ”Hyvä Toveri”. SAJ F 10 ’1930’ (TA); Suomen Ammattijärjestö 11/1929 ”Vakavaan työhön” (M(atti). V(äisänen).); Suomen taloudellinen ja valtiollinen tila ja SKP:n päätehtävät (1930), 11—12; ’Lakkolainen’ 1930, passim; ’Pentti K.’ 1934, 376—377.

¹¹¹ SDP ja sosialidemokraattien vasta perustama Ammatillisten Järjestöjen Valtuuskunta (AJV) sanoutuivat lakosta jyrkästi irti, samoin sosialidemokraattisjohtoiset ammattiliitot. Suomen Sosialidemokraatti 15.11.1929. — Vasemmistosuunnan hajanaisuutta osoittaa, että Tampereella sijainneen Paperiteollisuustyöväen liiton liittotoimikunta, jossa vasemmistosuunnalla oli tuohon aikaan enemmistö, sanoutui niin ikään yksimielisesti lakosta irti ja esitti sen johdosta Ammattijärjestölle vastalauseensa. Suomen Paperiteollisuustyöväen Liitto/S. Wuorio Tampereelta 15.11.1929 SAJ:lle. SAJ F 4 ’Kirj.v. Paperiteoll. — 1929—1930’ (TA).

¹¹² STK:n antamien ohjeiden mukaan lakkoon osallistuneiden oli katsottava rikkooneen työsopimuksensa. Teollisuuslehti 22/1929 ”Marraskuun 16 p:n ’suurlakko’”. — Tietoja erottamisista on kirjekuudessa ’16.11.29 lakon seurauksena syntynyttä kirjeenvaihtoa 1929—30’. SAJ F 10 (TA).

¹¹³ Siltala 1985, 48.

¹¹⁴ Suomen Ammattijärjestö 11/1929 ”Vakavaan työhön” (M(atti). V(äisänen).).

mouksellisen tilanteen estämiseen, kuten ”opportunistien” muukin toiminta. ”Siksi on taistelu näitä opportunisteja vastaan yhtä tärkeää kuin taistelu sosialifascistejakin vastaan.”¹¹⁵

”Sosiaalifasistit” puolestaan saattoivat vuosina 1929—1930 käyttää hyväkseen ”hoipertelijoiden” ja ”huitojien” ristiriitaa irtautuessaan Ammattijärjestöstä ja valmistellessaan uutta keskusjärjestöä. Jo aikaisemmin 1920-luvulla, lähinnä vuosina 1924—1925, sosialidemokraatit olivat saaneet asemalleen vahvistusta vasemmistoryhmän ristiriidoista. Ja he olivat pystyneet operoimaan ammattiyhdistysliikkeen hajaannusuhalla, nimenomaan ns. kapitalismin suhteellisen vakaantumisen kauteen liittyneen kommunistien yhteisrintamataktiikan aikana. Mutta jo tässä asetelmassa sosialidemokraattien toimintadispositio sai reaktiivisen sisällön; toimintaa ohjasi reagointi kommunistien ja vasemmistososialistien toimintaan. Sosialidemokraattien vaikeus kehittää aktiivista ammattiyhdistyskonseptiota ei kuitenkaan seily vain heidän vähemmistöasemallaan. Vaikeus liittyi syvemmin siihen, miten heidän toimintadispositionsa suhteutui ammattiyhdistysliikkeen rakenteellisiin ehtoihin.

7.3. Organisaatio ja aktionismi socialidemokraattisen ammattiyhdistystoiminnan dilemmana

7.3.1. Sosialidemokraattinen kritiikki

Siinä kritiikissä, jota sosialidemokraatit kohdistivat kommunistiseen ammattiyhdistystoimintaan, olivat itse työvoiman myynti- ja ostotilanteeseen liittyvät kysymykset koko 1920-luvun ajan taka-alalla. Kun sosialidemokraattien ammatillista oppositiotointaa alettiin vuonna 1921 puoluetoimikunnan johdolla järjestää, pääkysymyksinä olivat internationaalisuhteet sekä ammatillisten järjestöjen suhde puolueisiin.¹ Nämä kysymykset olivat koko 1920-luvun ajan näkyvimpiä kiistanaiheita. Kuitenkin vasemmistosuunnan ja sosialidemokraattien erilaiset lähtökohdat suhteessa ammattiyhdistysliikkeen rakenteelliseen aktionismiin ja organisaation dilemmaan olivat jatkuvasti vaikuttamassa.

¹¹⁵ 'Lakkolainen' 1930, 16—30.

¹ Ks. esim. sos.dem. puoluetoimik. 1.11.1921 (Artturi Aalto) (TA).

Ammattijärjestön toukokuun 1920 edustajakokouksen jälkeen, samoin keväällä 1921, jolloin sosialidemokraattista oppositiotointa ryhdyttiin suunnittelemaan, vanhat syrjäytetyt ammattiyhdistysjohtajat arvostelivat sosialidemokraattisissa lehdissä uusia järjestömuotoja ja uusia menettelytapoja, jotka lisäsivät paikallista ratkaisuvalltaa.² Tämä kritiikki, erityisesti sen arvostelu, että lakkojen johto oli päästetty paikallisille järjestöille, nostettiin jälleen esille vuoden 1922 tappiollisten lakkoliikkeiden yhteydessä.³ Tällaisesta kannasta nimenomaisesti sovittiin puoluetoimikunnassa.⁴ Seurauksena oli työväenlehdissä kiivas keskustelu lakkojen tappioiden ja jäsenmäärän alenemisen syistä.⁵ Vasemmisto esitti pääsyyksi vanhentuneet järjestömuodot,⁶ mutta itse asiassa vuoden 1922 kokemukset antoivat aiheen suhtautua aikaisempaa varovaisemmin järjestömuodon uudistamiseen, kuten edellä on havaittu. Mutta sosialidemokraattisten lehtien lakkotaktiikkakritiikki ei liioin näytä vahvistaneen sosialidemokraattien asemaa ammattiyhdistysliikkeessä. Päinvastoin ammatillisesti järjestäytyneen sosiaalidemokraattisen kenttävään keskuudessa tuntuu esiintyneen tyytymättömyyttä ”kommunistipeikon” näkemiseen ”kaikissa palkkaliikkeissä”.⁷

Järjestömuotokysymys oli 1920-luvun ensimmäisinä vuosina näkyvin työvoiman myyntitilannetta koskenut sosialidemokraattien ja kommunistien ristiriidan aihe. Liittotason järjestömuodon uudistuksista sosialidemokraatit arvostelivat erityisesti Saha-, kuljetus- ja sekatyöväen liiton perustamista⁸.

”Kolmiliitto” oli vasta aloittanut toimintansa vuoden 1922 alussa, kun puoluesihteri Tainio jo esitti puoluetoimikunnalle agitaatiotyön

² Edustajakokouksen jälkeisistä reaktioista ks. edellä s. 341. — Keväältä 1921: Suomen Sosialidemokraatti 9.3.1921 ”Työpaikkajärjestöt” (M(atti). P(aasivuo)-ri); sama 17.3., 24.3. ja 7.4.1921 ”Nykyinen suunta ammattiyhdistysliikkeessämme” (A-to = Artturi Aalto).

³ Suomen Sosialidemokraatti 3.6.1922 ”Työtaistelut ja niiden johto” (Sv(ante). L(ehtone)-n); sama 26.5.1922 ”Kommunistisen puolueen ja Ammattijärjestön johdon yhteisrintamapuuhut” (M(atti). P(aasivuo)-ri).

⁴ Sos.dem. puoluetoimik. 31.5.1922 (TA).

⁵ Ks. esim. Suomen Ammattijärjestö 10 ja 11/1922 ”Työtaisteluissa tappioihin johtaneista syistä”; sama 8/1922 ”Suomen Ammattijärjestön jäsenluvun aleneminen” (V. V. S(alovaara).); Kansan Lehti 21.7., 25.7., 26.7., 27.7., 28.7., 29.7. ja 7.8.1922 ”Syyt työtaistelujen epäonnistumiseen” (kiertokysely sos.dem. ammattiyhdistysmiehille); Suomen Työmies 15.8., 17.8., 19.8., 22.8. ja 29.8.1922 ”Päättäneiden suurten työtaistelujen johdosta” (E. M(etsäranta).).

⁶ Ks. erityisesti Suomen Ammattijärjestö 10 ja 11/1922 ”Työtaisteluissa tappioihin johtaneista syistä”.

⁷ Ks. Helsingin sos.-dem. kunnallisjärjestön kok. 20.10.1922 (pöytäkirjakonsepti), lainaukset Oksasen puheenvuorosta (TA).

⁸ Suomen Sosialidemokraatti 20.9.1921 ja 21.9.1921 ”Kolmen liiton yhdistämiskysymys” (’-to’ = Artturi Aalto).

aloittamista Viipurin läänissä ”sahatyöläisten irrottamiseksi kommunistisesta kolmiliitosta”. Aloite sosialidemokraattiseen ammatilliseen agitaatiotyöhön Viipurin läänissä oli tullut läänin vaalipiirin sos.-dem. piiritoimikunnilta, ja sen Tainio operationalisoi tällä tavoin. Hänen mukaansa mm. Paasivuori oli kertonut sahatyöläisten vastustavan kolmiliittoa. Puoluetoimikunta päättikin yrittää palkata Saha-teollisuustyöväen liiton entisen luottamusmiehen Antti Gyllingin puolueen puhujaksi ammatillisella alalla.⁹ Gylling ilmoitti suostuvansa. ”Lopullisen järjestelyn” hän kuitenkin halusi siirtää tuonnemaksi, ”kun — — — nyt olen Eteenpäin lehden palveluksessa ja siinä toimessa voin jo asian eteen Kymenlaaksossa työtä tehdä”.¹⁰ Mahdollisesti hanke jäi tähän. Joka tapauksessa Tainion esitys nojautui siihen tosiasiaan, että vanhan Sahateollisuustyöväen liiton tukialueilla — liiton toimisto oli sijainnut Kotkassa — oli tyytymättömyyttä lähinnä Pohjois-Suomen olosuhteiden pohjalta muodostettuun kolmiliittoon.¹¹ Sen kommunistinen johto ei sitä paitsi vastannut ”socialidemokraattisen” Viipurin läänin poliittisia suhteita.¹² Tätä tyytymättömyyttä sosialidemokraatit näyttävät halunneen vahvistaa edistääkseen asemiaan ammattiyhdistysliikkeessä.

Myös kolmiliiton purkamiseen liittyneissä liitojärjestelyissä oli havaittavissa sosialidemokraattien penseyttä perinteisistä organisaatiomuodoista poikkeaviin ratkaisuihin. Puuteollisuustyöväen liittoa perustettaessa esiintyi nimenomaan puuseppien keskuudessa vastustusta yhteisen liiton muodostamiseen sahatyöläisten kanssa. Tällä kannalla olleista puuseppien edustajista useimmat sekä Puutyöntekijäin liiton viimeisessä edustajakokouksessa että Puuteollisuustyöväen liiton perustavassa kokouksessa vuonna 1924 olivat sosialidemokraatteja.¹³ Rakennustyöväen liiton samana vuonna pidetty perustava ko-

⁹ Sos.dem. puoluetoimik. 17.2.1922 (TA); Viipurin l. länt. piiritoimisto/A. Hautamäki 21.12.1921 sos.dem. puoluetoimikunnalle. SDP:n kirjeenvaihto 1919—20 T-Ö 1921 V-Ö (TA); sos.dem. puoluetoimik./Svante Lehtonen 23.12.1921 Matti Paasivuorelle (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1919—1920 I-L 1921 K-S (TA); sos.dem. puoluetoimik./Svante Lehtonen 1.3.1922 A. Gyllingille Kotkaan (jälj.) SDP:n kirjeenvaihto 1922 A-J (TA).

¹⁰ A. Gyllingin kortti 14.3.1922 Voikkaalta sos.dem. puoluetoimikunnalle. SDP:n kirjeenvaihto 1922 A-J (TA); sos.dem. puoluetoimik. 17.3.1922 (TA); sos.dem. puoluetoimik./Svante Lehtonen 18.3.1922 sos.dem. ammatilliselle keskus-agitationitoimikunnalle (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1922 A-J (TA).

¹¹ Edellä mainittua Tainion Paasivuorelta kuulemaa tietoa tukee Reuna 1984, 433—441.

¹² Esim. kirjeessään puoluetoimikunnalle 21.12.1921 Viipurin läntisen vaalipiirin sos.dem. piirisihteeri Arvi Hautamäki kertoi kommunistien aloittavan suurhyökäyksen Kymenlaakson tehdaspaikkakunnilla, joilla ”sahaliiton vaikutuksesta” ammattiosastot ”ovat enempi taipuvaisia sos.dem. kantaan”. SDP:n kirjeenvaihto 1919—20 T-Ö 1921 V-Ö (TA).

¹³ Suomen puuteollisuustyöväen liiton per. kok. 28—30.4.1924, 9—26 (erityisesti J. Vuoriston, H. Huhdan ja H. Pakkalan puheenvuorot); Suomen puutyöntekijäin liiton ylim. ed.kok. 30.11.1924, 10—11 (H. Pakkala, H. Huhta).

kous oli yksimielinen uuden liiton perustamisesta.¹⁴ Sosialidemokraattien suunnalta kuului kuitenkin ääniä, joiden mukaan rakennusalan organisaatiouudistus oli "sen uusimisintoilun ansiota, mikä meillä kansalaissodan jälkeen alkoi 'kommunistien' taholta ilmetä ammatillisten järjestömuotojen suhteen". Näin väitettiin syksyllä 1925 kotkalaisessa Eteenpäin-lehdessä ja arvosteltiin erityisesti maalarien liittämistä uuteen liittoon.¹⁵ Rakennustyöväen liiton ulkopuolelle jättäytyneiden murarien ohella juuri maalarit olivat suhtautuneet epäluuloisimmin vanhan liittonsa lakkauttamiseen ja rakennusalan työntekijöiden kokoamiseen yhteiseen liittoon.¹⁶

Näyttää siltä, että työväen suuntataistelussa sosialidemokraattisuus ja samastaminen ammattiryhmään korreloivat positiivisesti. Sosialidemokraatit olivat kyllä jääneet vähemmistöksi sekä puuseppien että murarien ja maalarien ammattiyhdistystoiminnassa, mutta edellä esitetty viittaa siihen, että näissäkin ryhmissä sosialidemokraatit olivat taipuvaisimpia perinteisten ammattiperusteisten organisaatiomuotojen säilyttämiseen. Vaikeata on päätellä, missä määrin sosialidemokraattiset johtomiehet pyrkivät tätä ammatissamastumista myötäilemällä vahvistamaan puolueen yhteyttä ammattiyhdistysliikkeeseen. Huomion kiinnittämisellä ammattityöntekijäin järjestäytymiseen oli joka tapauksessa myös elimellinen sija sosialidemokraattisessa ammattiyhdistyskonseptiossa, sillä se korosti organisaation pysyvyyttä.

Selvästi on kuitenkin havaittavissa, että järjestömuotoristiriitojen poliittinen sisältö lientyi jo Ammattijärjestön vuoden 1923 edustajakokoukseen mennessä.¹⁷ Liittojen keskinäiset rajariidat, jotka jatkuivat koko 1920-luvun ajan, eivät tämän jälkeen enää kulkeneet ainakaan ensi sijassa poliittisia linjoja pitkin. Esimerkiksi kommunistijohtoisten Metalliteollisuustyöntekijäin liiton ja Rakennustyöväen liiton välillä oli erimielisyyttä putki- ja sähkömiehistä¹⁸. Kommunistijohtoisen Puuteollisuustyöväen liiton pyrkimystä sen ja sosialidemokraattisjohtoisen Paperiteollisuustyöväen liiton yhdistämiseen kannatti Ammattijärjestön vuoden 1926 edustajakokouksen äänestyksessä vain seitsemän edustajaa ja sitä vastusti 37 edustajaa. Siten tässäkään tapauk-

¹⁴ Suomen rakennustyöväen liiton per. kok. 3—6.5.1924; Salomaa 1959, 181.

¹⁵ Eteenpäin 21.9.1925 "Uusien järjestömuotojen seurauksia". Ks. myös Rakentaja 10/1925 sekä Salomaa 1959, 190—191.

¹⁶ Ks. Salomaa 1959, 171—185.

¹⁷ Järjestömuotokiistojen epäpolitisoitumista korosti esim. Väinö Vuorio Suomen Työmiehessä 28.5.1923 kirjoituksessaan "Ammattijärjestön edustajakokouksen päätökset". Ks. myös edellä s. 366—367.

¹⁸ Ks. SAJ:n ed.kok. 3—8.5.1926, 88—91 (Y. Lehtinen, L. Myllymäki, A. Rönnqvist), 167—170 (U. Nurminen, Y. Lehtinen); SAJ:n ed.kok. 10—16.5.1929, 72—73 (U. Nurminen).

sessä ei ollut kyse sosialidemokraattien ja kommunistien yleisestä vastakkainasettelusta.¹⁹ Tätä osoitti sekin, että sahatyöläisten ja paperityöläisten yhteistä liittoa puuhattiin myös vuonna 1930 ennen Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton perustamista lähinnä kotkalaisten ammattiyhdistyssosialidemokraattien voimin; tämäkin hanke raukesi.²⁰

Merkittävää oli, että SAK:ta perustettaessa vuonna 1930 liitot määriteltiin pääasiassa niiden rajojen mukaisesti, joihin Ammattijärjestössä oli 1920-luvun puoliväliin mennessä päädytty.²¹ Ainakin puuseppien ja maalarien joukossa oli kyllä halukkuutta palata tätä edeltäneisiin liittomuotoihin,²² mutta kummassakin tapauksessa SAK-lainen ammattiyhdistystoiminta aloitettiin vuodesta 1925 saakka vallinneen liittomuodon mukaisesti. Vastaavasti muurarit jatkoivat edelleen ammattiyhdistystoimintaansa muista rakennustyöläisistä erillään.²³

Tärkeimpänä erona vanhaan oli uusissa SAK-laisissa liittojärjestelyissä Kunnantyöntekijäin liiton muodostaminen. Se sisältyi SAK:n perustavan kokouksen järjestömuotopäätökseen,²⁴ ja liiton perustava kokous oli vuoden 1932 lopulla.²⁵

Kunnantyöntekijäin liiton muodostaminen oli ollut esillä jo 1920-luvulla, jolloin, yleistäen, sosialidemokraatit kannattivat sitä ja vasemmistosuunnan ammattiyhdistysjohtajat panivat vastaan. Osittain tämä ristiriita liittyi taisteluun ammattiyhdistysliikkeen johdosta. Esimerkiksi pohtiessaan Ammattijärjestön vuoden 1926 edustajakokouksen alla sekä sitten vuonna 1929 ”ei-kommunistisen” ammattiyhdistysliikkeen mahdollisuuksia sosialidemokraatit lukivat kaavailemansa kunnantyöläisten liiton omakseen²⁶. Tällaista liittoa puolsi sen

¹⁹ SAJ:n ed.kok. 3—8.5.1926, alustukset, 14—16 (Puuteollisuustyöväen liiton ehdotus), pk., 166—170 (erityisesti vasemmistoon kuuluneiden U. Nurmisen, J. Jalon ja E. Härmän liittojen yhdistämistä vastustaneet puheenvuorot).

²⁰ Palkkatyöläinen 17.5.1930 ”Yhteinen voimakas ammatillinen taistelujärjestö saha- ja paperiteollisuustyöväelle” (Kotkassa perustetun, ”Saha- ja Paperiteollisuustyöväen liiton perustamisesta huolehtivan toimikunnan” julistus); sama 24.5.1930 ”Eräitä reunamuistutuksia” (Ernst Lähde); sama 16.8.1930 ”Aloite saha- ja paperityöläisten yhteisestä liitosta raukeaa”; Reuna 1984, 525.

²¹ Ks. SAK:n per. kok. 19—21.10.1930, alustukset, 21—25, pk., 47—53, 103—109; Palkkatyöläinen 4.10.1930.

²² Puuseppien osalta ks. Palkkatyöläinen 8.2.1930 ”Puusepät ja liittomuoto”; Reuna 1985, 592; maalareiden osalta ks. Salomaa 1959, 255.

²³ Salomaa 1959, 254—255.

²⁴ SAK:n per. kok. 19—21.10.1930, alustukset, 22, pk., 107.

²⁵ Aulis Alanen 1974.

²⁶ Sos.dem. ammatillisen keskustoimikunnan sos.dem. puoluetoimikunnalle laatima selonteko uuden keskusjärjestön luomisesta, päivätty 21.4.1926. Sos.dem. ammatillisen keskustoimikunnan paperit (TA); Ernst Lähde 31.1.1929 Aaro Lahdelle Jyväskylään (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1929 V (TA); Tilannekatsaus ammatilliseen liik-

soveltuvuus läntisiin ja etenkin pohjoismaisiin yhteyksiin.²⁷ Mutta sosialidemokraattien ja kommunistien ristiriita tässä asiassa kuvasti myös ammattiyhdistyskonseptioiden sisällöllistä eroa. Liittoa, joka kokoaisi kunnantöissä olevat, monissa kaupungeissa jo omiksi osastoikseen järjestäytyneet työläisryhmät, perusteltiin työehtosopimustavoitteen asettamilla vaatimuksilla.²⁸ Vastustajat taas vetosivat siihen, että tällainen liitto-organisaatio olisi työväestöä pirstova taka-askel teollisuusliittoperiaatteen toteuttamisen tiellä.²⁹

Sosialidemokraattisessa ammattiyhdistyskonseptiossa olivat yleisesti ottaen etualalla ne palkkatyöläiskollektiivisuuden määreet, jotka olivat olennaisia kollektiivisopimuksen kannalta. Vanhassa käsityömaisten alojen tariffisopimuskäytännössä ensisijaista oli työvoiman laadun mukainen kollektiivisuus. Suurteollisuudessa taas työehtosopimustavoite suuntasi huomion siihen palkkatyöläiskollektiivisuuteen, joka perustui yhteiseen työvoiman ostajaan ja laajemmin yhteiseen potentiaaliseen sopimusvastapuoleen (yhteiseen työnantajaan tai vastassa olleeseen työnantajaliittoon).³⁰ Kunnantöyläisyys oli erikoistapaus yhteisen työvoiman ostajan ja potentiaalisen kollektiivisopimuskumppanin määräämästä kollektiivisuudesta. Kunnantöyläisyyden asettaminen organisoitumisen kriteeriksi soveltui huonosti yhteen sen kommunistien edustaman periaatteen kanssa, jonka mukaan ratkaisevaa oli yhteisen työpaikan ja yhteisen yhteiskunnallisen työnjaon alan määräämä palkkatyöläiskollektiivisuus. On kuitenkin tärkeätä huomata, että varsinaisessa teollisuudessa näin ymmärretty teollisuusliittoperiaate yhä selvemmin vastasi myös kollektiivisopimustavoitteen asettamia vaatimuksia.

keeseen (päiväämätön ja vailla tekijän nimeä oleva muistio, jonka laatijaksi on pääteltävissä puolueen ammattiyhdistysorganisaattori Ernst Lähde SAJ:n vuoden 1929 edustajakokouksen alla; ks. jäljempänä s. 442, alaviite 90). Sos.dem. ammatillisen keskustoilukunnan paperit (TA); sod.dem. ammattiyhdistysväen ed.kok. 29—30.9.1929, 16—17.

²⁷ Sos.dem. ammattiyhdistysväen ed.kok. 29—30.9.1929, 16—17 (Ernst Lähde).

²⁸ Näin etenkin kiertokirjeessä, jolla Rakennustyöväen liiton osasto n:o 22 (pj. J. O. Kangas, siht. A. H. Jokinen) Tampereelta vetosi marraskuussa 1927 kunnantöyläisten osastoihin liiton muodostamiseksi. Liitteenä osaston kirjeessä SAJ:lle 6.11.1927. SAJ F 2 'Rakennustyöläiset, kirjeenvaihtoa 1922—1928' (TA). Ks. myös SAJ:n ed.kok. 10—16.5.1929, alustukset, 10—12 (Kuljetustyöläisten liiton osaston n:o 29, Helsingin puhtaanapitotyöläiset, ehdotus kunnantöyläisten liiton muodostamisesta).

²⁹ Suomen rakennustyöväen liitto/Uno Nurminen 11.11.1927 SAJ:lle, liitteenä jäljennös liiton kirjeestä 11.11.1927 Tampereen osastolle n:o 22. SAJ F 2 'Rakennustyöläiset, kirjeenvaihtoa 1922—1928' (TA); SAJ 26.11.1927 Rakennustyöväen liiton osastolle n:o 22 Tampereelle (jälj.). Sama arkistopaikka. Ks. myös SAJ:n ed.kok. 10—16.5.1929, 104—115. Vrt. Palkkatyöläinen 10.7.1931 "Kunnantöyläisten järjestäytymisen edellytykset". — Nykyinen KTV, joka on (1986) SAK:n suurin jäsenliitto, määrittelee itsensä ilman muuta teollisuusliitoksi. Turtola 1982.

³⁰ Kollektiivisopimuksen kahden alkutyypin erottelusta ks. edellä s. 335—336.

Jos Ammattijärjestön vuoden 1920 edustajakokouksessa vanhat sosialidemokraattiset ammattiyhdistysmiehet jarruttivat järjestömuodon muutosta lähinnä käsityömaista työtä tekevien ammattityömiesten näkökulmasta, SAK:n perustavassa kokouksessa 1930 näkökulmaa näyttää määränneen pikemminkin tietoisuus siitä, että taistelu työehtosopimusperiaatteesta ratkaistaisiin suurteollisuudessa. Tämän-tapaista näkökulman siirtymää pohjusti se, että kuluneiden kymmenen vuoden aikana nopea teollistuminen oli muuttanut työväenluokan rakennetta, työprosessit olivat koneistuneet ja pääomat olivat keskittyneet.

Päitsi että SAK:n perustavan kokouksen hyväksymät liittojärjestelyt noudattelivat Kunnantyöntekijäin liittoa lukuun ottamatta Ammattijärjestön aikana muotoutunutta käytäntöä, myöskään perusjärjestöistä hyväksytty päätös ei ollut suoranaisesti ristiriidassa Ammattijärjestön vuoden 1920 edustajakokouksen järjestömuotopäätöksen kanssa. SAK:n perustavan kokouksen päätöksen mukaan perusjärjestöinä olisivat joko ammattialan tai työpaikan mukaan muodostettavat ammattiosastot³¹. Käytännössä tosin sosialidemokraatit eivät vielääkään halunneet toteuttaa yhtä pitkälle menevää työpaikkajärjestömuotoa kuin kommunistit olivat 1920-luvulla tavoitelleet. Niinpä SAK-laisen ammattiyhdistysliikkeen organisaatioon ei myöskään kuulunut teollisuusneuvostoja, kaikkia kyseisen teollisuudenalan työläisiä paikallisesti kokoavia organisaatioita, joskin ammattiosasto saattoi käytännössä muotoutua näin kattavaksi.³²

Jatkuvaa riitaa sen sijaan aiheuttivat ammatilliset paikallisarjestykset, ammatilliset keskusneuvostot. Ja niiden osalta erimielisyydet pikemmin vahvistuivat kuin heikentyivät 1920-luvun mittaan. Riitojen yhteys palkkatyöläisintressien ajamista koskeneisiin konseptioihin kuitenkin oheni 1920-luvun alkuvuosien jälkeen. Lähinnä vuoden 1922 palkkaliikkeiden yhteydessä sosialidemokraatit arvostelivat keskusneuvostojen puuttumista työtaistelujen johtamiseen³³. Pääasialliseksi sosialidemokraattisen kritiikin kohteeksi muodostui kuitenkin tämän jälkeen ammatillisten keskusneuvostojen ”politikointi”. Keskusneuvostojen melko tulkinnanvaraisesti määriteltynä tehtäväalueena oli ammatillisen valistustyön paikallinen organisointi. Tämän toiminnan poliittinen sisältö, jonka useimmiten pääsivät määräämään

³¹ SAK:n per. kok. 19—21.10.1930, 24—25.

³² Ks. sama sekä Palkkatyöläinen 4.10.1930 ”Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton perustava kokous”. — Esim. Helsingin putkimiesten ammattiosaston uudelleen perustamisesta SAK:n perustamisen jälkeen ks. Hursti 1969, 45—46.

³³ Sos.dem. puoluetöimik. 31.5.1922 (TA); Suomen Sosialidemokraatti 3.6.1922 ”Työtaistelut ja niiden johto” (Sv(ante). L(ehtone)-n); sama 26.5.1922 ”Kommunistisen puolueen ja Ammattijärjestön johdon yhteisrintamapuhut” (M(atti). P(aasivuo)-ri).

enemmistönä olleet kommunistit, oli sosialidemokraattien arvostelun kohteena.³⁴ Keskusneuvostot eivät pystyneet saamaan piiriinsä kaikkia perusjärjestöjä. Esimerkiksi Tampereella monet sosialidemokraattisjohtoiset ammattiosastot jättäytyivät keskusneuvoston ulkopuolelle³⁵, niin ikään Helsingissä suurin ammattiosasto, kirjatyöntekijäin yhdistys, pysyi poissa keskusneuvostosta³⁶.

SAK:n perustavan kokouksen päätös edellytti ”ammattillisten paikallisjärjestöjen” muodostamista. Niiden asema määriteltiin kuitenkin tiukasti siitä ”keskitetyn ammattiyhdistysliikkeen” konseptiosta käsin, joka hallitsi SAK:n perustajien tavoitteita. Paikallisjärjestöjen tehtävät rajattiin ”valistus- ja herätystyöhön”, ja niiden toiminta säädettiin keskusjärjestön työvaliokunnan ehdottomaan kontrolliin.³⁷

Yhtä lailla kuin järjestömuotoa koskeneet näkyvät ristiriidat, myös erimielisyydet ammattiyhdistystoiminnan välittömistä tavoitteista ja menettelytavoista väistyivät taka-alalle suunnilleen vuonna 1923. Kuvaavaa on, että kun sosialidemokraattinen puolue neuvosto ennen toukokuussa 1923 pidettyä Ammattijärjestön edustajakokousta esitti ammattiyhdistysliikkeen hajaannuksella uhaten sosialidemokraattien keskeiset vaatimukset, yksikään niistä ei koskenut itse työmarkkinasuhteisiin liittyviä tavoitteita tai menettelytapoja. Kaikissa vaatimuksissa oli kysymys ammatillisten järjestöjen ja puolueiden suhteista sekä kansainvälisistä suhteista.³⁸ Itse edustajakokouksessa työehtosopimuksia ja työriitoja käsitellyt menettelytapapäätös hyväksyttiin yksimielisesti keskustelutta.³⁹

Kaksikymmentäluvun jälkipuoliskon suurissa työtaisteluissa, jotka historiankirjoittajat ovat mielellään leimanneet aikalaisporvarillisen käsityksen mukaisesti kommunistien hankkeiksi⁴⁰, ammattiyhdistysliike esiintyi tosiasiaassa varsin yhtenäisenä. Esimerkiksi käsiteltäessä Kuljetustyöläisten liiton lakkolupapyyntöä ennen suuren satamalakon aloittamista vuonna 1928 sosialidemokraatti Edvard Huttunen

³⁴ Ks. esim. SAJ:n ed.kok. 3—8.5.1926, 22—30 (erityisesti V. Puustisen, A. Nurmen, A. Keski-Heliän, T. Louhen ja S. J. Mäkisen puheenvuorot); SAJ:n ed.kok. 10—16.5.1929, 61—69 (erityisesti E. Lähteen ja M. Paasivuoren puheenvuorot); SAK:n per. kok. 19—21.10.1930, 53 (E. K. Louhikko).

³⁵ Sos.dem. ryhmätoiminnan järjestelymatkalla olleen Edvard Huttusen kirje Sortavalasta 15.1.1928 puoluesihteri Wiikille. SDP:n kirjeenvaihtoa 1928 II (TA); SAJ:n ed.kok. 3—8.5.1926, 22—30.

³⁶ Kiuru 1965, 98.

³⁷ SAK:n per.kok. 19—21.10.1930, alustukset, 25—29, pk., 53—54, 110—111.

³⁸ Sos.dem. puolue neuv. 29.3.1923 (TA). Ks. myös jäljempänä s. 427.

³⁹ SAJ:n ed.kok. 21—25.5.1923, 44.

⁴⁰ Esim. Veikko Huttunen 1968, 421; Siipi 1967b, 49; Sjöberg 1958, 103. — Nyansoindummin ja erityisesti Neuvostoliiton ulkopolitiikkaan kytkien yrittää Paavolainen (1984, 105—120) selittää samasta peruslähtökohdasta nimenomaan vuoden 1927 lakkoliikettä.

käytti Ammattijärjestön toimeenpanevassa valiokunnassa puheen-
vuoron, jossa hän piti koko maan käsittävää satamalakkoa ”välttä-
mättömänä”⁴¹. Sosialidemokraattisessa lehdistössä tuettiin näkyvästi
esimerkiksi vuoden 1926 Pohjois-Suomen saha- ja satamatyöläisten
lakkoliikettä⁴², vuonna 1927 työsulkuun joutuneita metallityöläisiä⁴³
sekä vuonna 1928 puhjennutta satamalakkoa⁴⁴. Samalla torjuttiin
porvarillisten lehtien väitteitä näiden työtaistelujen kommunistisuu-
desta.⁴⁵ Metallisulun alkuvaiheessa — toki samalla myös juuri edus-
kuntavaalien edellä — sosialidemokraattinen puoluetoimikunta jul-
kaisi puoluesihteeri Wiikin kirjoittaman julistuksen, joka päättyi:
”Asettakaamme me riistäjäluokan solidaarisuutta vastaan proletaari-
luokan solidaarisuus!”⁴⁶ Erinäisissä metallisulun jälkeen ulkomaisille
lehdille lähettämässään katsauksissa Wiik korosti käydyn taistelun yh-
tenäisyyttä.⁴⁷ Satamalakon alkuvaiheessa Wiik kirjoitti Tanskan Ar-
bejdsmandsforbundin puheenjohtajalle Lyngsielle ja vakuutti taiste-
lun oikeutusta ja työläisten yhtenäisyyttä sekä porvarillisten väittei-
den perättömyyttä.⁴⁸ Lyngsien johtaman järjestön osuus lakkolaisten
avustamisessa muodostuikin keskeiseksi.⁴⁹ Ammattijärjestön pyyn-
nöstä sosialidemokraattinen puolue avusti satamalakon aikaan syk-
syllä 1928 lehtiensä ja organisaationsa kautta rikkuruuden vastaisen

⁴¹ SAJ:n tpvk. 11.5.1928 (TA). — Samankaltaisen arvion Huttunen esitti myös edus-
kunnassa marraskuussa 1928 satamalakkoa koskeneessa, kommunistien esittämää
välikysymystä seuranneessa keskustelussa. Vp 1928 P I, 1002.

⁴² Pohjolan Työmies 3.7.1926 ”Pohjolan suuri työtaistelu”; Suomen Sosialidemokraat-
ti 16.7.1926.

⁴³ Esim. Suomen Sosialidemokraatti 23.5.1927 ”Mitä Sasulle kuuluu”; sama 2.6.1927
”Taistelu kärjistyy”.

⁴⁴ Esim. Suomen Sosialidemokraatissa 19.5.1928, 31.5.1928, 1.6.1928, 2.6.1928 ja
10.6.1928 olleet uutiset lakkoon johtaneesta kehityksestä ja sen alkuvaiheesta. Ks.
myös Kansan Lehti 18.9.1928 ”Työn ja pääoman välinen taistelu” (S. J. M(äki-
nen).).

⁴⁵ Ks. esim. Suomen Sosialidemokraatti 2.6.1927 ”Taistelu kärjistyy”; sama 2.6.1928
”Mitä Sasulle kuuluu”; Kansan Lehti 18.9.1928 ”Työn ja pääoman välinen taiste-
lu” (S. J. M(äkinen).). — Näissä kirjoituksissa torjutuista väitteistä ks. esim. Uusi
Suomi 3.6.1927 ”Metalliteollisuuden työsulku”; sama 9.6.1928 ”Viikon varrelta”;
Teollisuuslehti 11/1928 ”Satamatyöntekijöiden lakko”. — Varovaisemmin sana-
kääntein puhui kommunistien vaikutuksesta työtaisteluihin Helsingin Sanomat,
esim. 3.6.1928 ”Satamatyöläisten suurlakko.”

⁴⁶ Sos.dem. puoluetoimik. 25.5.1927; sama 2.6.1927 (TA); Suomen Sosialidemokraat-
ti 7.6.1927.

⁴⁷ Fackföreningsrörelsen 3/1928 (Notiser från Utlandet); ko. katsauksen 28.12.1927
päiväty käsikirjoitusjäljenne. SDP:n kirjeenvaihto 1927 I 'A-Hal' (TA); Wiikin
28.12.1927 päiväty, IGB:lle (Kansainväliselle ammattiyhdistysliitolle) Amsterda-
miin osoitettu saksankielinen käsikirjoitus. Sama arkistopaikka.

⁴⁸ Wiik 18.6.1928 Lyngsielle Dansk Arbejdsmandsforbundiin (jälj.). SDP:n kirjeen-
vaihto 1928 I 'D' (TA).

⁴⁹ Satamalakkoa varten yhteensä saadusta 15,5 miljoonan markan avustuksesta ulko-
mailta tuli 13,2 miljoonaa, siitä 12,3 miljoonaa muista Pohjoismaista, Tanskan työ-
miesliitolta 5,5 miljoonaa. SAJ:n toim.kert. 1929, 45.

valistuksen levittämisessä.⁵⁰

Silti 1920-luvun viimeisten vuosien työtaistelujen yhteydessä esiintyi myös ristiriitoja ammattiyhdistysliikkeen sisällä. Ammattiyhdistysliikkeen hajaannusta 1920- ja 1930-lukujen taitteessa nämä ristiriidat sinällään eivät riittä selittämään⁵¹. Kuitenkin niissä ilmeni sosialidemokraattien ja kommunistien ammattiyhdistyskonseptioiden erilainen suhde ammattiyhdistystoiminnan rakenteellisiin ehtoihin, nimenomaan organisaation ja aktionismin dilemmaan. Ristiriidoissa näkyi myös se, miten sosialidemokraattisen ja kommunistisen liikkeen poliittisten strategioiden vastakkaisuus 1920-luvun lopussa aikaisempaa vahvemmin tunkeutui työväenliikkeen kokonaisuuden läpi.

Työtaistelujen yhteydessä tämä tuli esille kahdella tavalla. Ensinnäkin silloin tällöin näkyi, miten työväenliikkeen pääsuuntien keskinäinen taistelu oli heikentänyt edellytyksiä ylläpitää työväestön solidaarisuutta. Yleisesti ottaen varsin yhtenäisesti käydyn metalliteollisuuden sulkutaistelun aikana tämä oli osasyynä siihen, että Porin konepajalla työnantajan onnistui jokseenkin täydellisesti hajottaa työläisrintama,⁵² ja samoja piirteitä oli jäljempänä kuvattavissa Viipurin arttelin tapauksessa satamalakon aikana ja Nokian kumitehtaan lakkossa. Toiseksi sosialidemokraattien ja kommunistien poliittiset strategiat olivat suhteessa valtion entistä jyrkemmin ristiriitaiset ja tämä kävi ilmi suhtautumisessa ”työrauhaa” vaalineisiin valtiollisiin hankkeisiin 1920-luvun lopussa.

Paperiteollisuustyöväen liiton vuonna 1927 kokoonkuivuneessa lakkohankkeessa⁵³ näkyivät ne rakenteelliset ongelmat, joihin myös sosialidemokraattien ja kommunistien ristiriidat 1920-luvun lopulla osittain liittyivät: työväestön solidaarisuuden ylläpitämisen vaikeus työnantajien repressiivisten ja/tai työläisten keskinäistä kilpailua edistävien toimien edessä; johtajuuden vaikeus tilanteessa, jossa tu-

⁵⁰ SAJ/Matti Paasivuori 3.9.1928 sos.dem. puoluetoimikunnalle. SDP:n kirjeenvaihto 1928 IX 'Suom-Suor' (TA); SDP:n puoluesihteerin Wiik 10.9.1928 SAJ:lle. SAJ F 12 (TA); SAJ/Fr. Hiilos 14.9.1928 sos.dem. puoluetoimikunnalle. SDP:n kirjeenvaihto 1928 IX (TA); puoluesihteerin Wiikin 11.9.1928 päivätyt kiertokirjeet piirisih-teereille ja puoluelehtien toimituksille. SDP:n kirjeenvaihto 1928 XIV 'Järjestötoiminta' (TA); Järjestötoiminta -lehti 5/1928 "Rikkuruutta vastustamaan" (Puoluesihteerin); sos.dem. puoluetoimik. toim.kert. 1.11.1925—1.7.1929, 48; SAJ:n toim.kert. 1928, 83.

⁵¹ Vrt. Kettunen 1974.

⁵² S. Heinivaara Porista 6.8.1927 Wiikille. SDP:n kirjeenvaihto 1927 II 'Hed-Hell' (TA); 10.8.1927 päiväty lappu "Wiikin neuvot". Sama arkistopaikka; Porin sos.dem. kunnallisjärjestö/Ville Virta, Väinö Niemi 26.9.1927 puoluetoimikunnalle. SDP:n kirjeenvaihto 1927 VII 'Po' (TA); sos.dem. puoluetoimik. 3.10.1927 (TA); Wiik 4.10.1927 Porin sos.dem. kunnallisjärjestölle (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1927 VII 'Po' (TA).

⁵³ Ks. edellä s. 132—133, 147—148.

losten saavuttamisen edellytyksenä oli työtaistelu, taisteluun lähtemisen edellytyksenä vahvempi järjestäytyminen ja järjestäytymisen vahvistamisen edellytyksenä taas tulosten saavuttaminen; vaikeus määrittää suhdetta valtion säätelyfunktioihin, joita vuonna 1927 sitä paitsi oli toteuttamassa sosialidemokraattinen hallitus. Paperityöläisten lakkohankkeen tapahtumakulku kuitenkin ilmensi pikemmin näitä rakenteellisia ongelmia kuin esimerkiksi sosialidemokraattisen ammattiyhdistyskonseptin olemuspiirteitä tai sosialidemokraattien ja kommunistien ristiriitoja, olkoonkin että lopputulos, täydellinen perääntyminen, heikensi liiton kevääseen 1929 saakka sosialidemokraattisemmistöisen johdon auktoriteettia.

Yleisesti voidaan sanoa, että sosialidemokraattisten ammattiyhdistysjohtajien katsannossa johdon tehtävä joukkoaktioissa oli ensi sijassa reaktiivinen: palkkaliikkeiden ja lakkojen sääntely, lakkojen perusteettoman laajentumisen estäminen sekä niiden lopettaminen mahdollisimman pian etenkin tappion uhatessa. Esimerkiksi metallisulun ja satamalakon loppuvaiheissa Ammattijärjestön päättäessä suhtautumisestaan tehtyihin välitysesityksiin sosialidemokraatit olivat varauksettomimmin työtaistelujen lopettamisen kannalla⁵⁴. Sama asennoituminen ilmeni osaltaan niissä lakkoja koskeneissa ammattiyhdistysliikkeen sisäisissä riidoissa, joita syntyi loppuvuodesta 1928.

Näkyvimpiä oli kiista, joka kehkeytyi, kun Viipurin kaupungin satamatyömiesten työosuuskunta ("artteli") päätti vastoin Kuljetustyöläisten liiton kantaa irtautua erityisasemansa vuoksi satamalakosta syksyllä 1928.⁵⁵ Sosialidemokraattien johtaman arttelin päätös sai Kansan Työn hyväksynnän⁵⁶ — puhuttiinpa lehden silloisen ammattiyhdistystoimittajan Ernst Lähteen myötävaikutuksesta päätöksen tekemiseen⁵⁷ —, mikä puolestaan johti kommunistien jyrkkään hyökkäykseen tätä lehteä vastaan⁵⁸. Ylipäätään Viipurin arttelin työhönpaluu ja Kansan Työn kannanotto näyttävät kääntyneen sosialidemokraatteja vastaan — rikkuruuden tukeminen oli pahimpia leimoja, jonka 1920-luvun työväenliikkeessä saattoi saada. Tapaus otettiin esille myös sosialidemokraattisessa puolutoimikunnassa. Sen jäse-

⁵⁴ SAJ:n tpvk. 25.11.1927 (Huttunen); sama 11.4.1929 (Paasivuori).

⁵⁵ Tapahtumasta ja sen taustasta ks. Kettunen 1979, 184—185.

⁵⁶ Kansan Työ 2.10.1928.

⁵⁷ Työväenjärjestöjen Tiedonantaja 15.1.1929 "Joukkojen tahto" (K:i); SAJ:n ed. kok. 10—16.5.1929, 65 (P. Niiranen). — Lähde myös kirjoitti "Viipurin satamatyömiestyhdistyksen asiasta" laajahkon muiston, joka toimitettiin sos.dem. lehden toimituksille taustainformaatioksi. SDP:n kirjeenvaihto 1928 IV 'Kiertokirjeet' (TA); Wiik 27.11.1928 Eero A. Vuorelle Viipuriin. SDP:n kirjeenvaihto 1928 XIV 'Vo-Va' (TA).

⁵⁸ Työväenjärjestöjen Tiedonantaja 4.10.1928; lehti otsikoi etusivun uutisensa "Sosialidemokraattinen sanomalehti rikkurien äänenkannattajaksi?" Ks. myös SKP:n päätöksiä I, 206.

net eivät näytä olleen kovinkaan varmoja arttelin ja Kansan Työn menettelyn oikeellisuudesta, mutta mitään päätöksiä asiasta ei tehty.⁵⁹

Huonoa mainosta sosialidemokraateille toi myös puolueen viipurilaisen kansanedustajan Taneli Typön väitetty rikkurityövoiman käyttö hänen lastatessaan satamalakon aikana myymäänsä puutavaraa laivaan.⁶⁰ Sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä vaati Typöltä selvitystä tapahtuneesta. Koska siinä ryhmän mielestä tuli esiin lieventäviä asianhaaroja, kurinpitotoimiin ei ryhdytty, mutta keskustelussa Typpöä arvosteltiin harkitsemattomuudesta.⁶¹

Kärkevin työtaistelua koskenut sosialidemokraattien ja kommunistien ristiriita koko tutkittavana ajanjaksona — lukuun ottamatta marraskuun 1929 yleislakkoa — syntyi vuosien 1928—1929 vaihteessa Nokian kumitehtaan lakon yhteydessä.⁶² Työnantaja pystyi yhtäältä heikentämään lakkolaisrintaman rikkurityövoiman avulla, toisaalta rakentamaan ammattiyhdistysliikkeen sisälle poliittisen ristiriidan ainekset kieltäytymällä neuvottelemasta kyseisen ammattiliiton edustajien kanssa, mutta ilmoittamalla olevansa valmis neuvottelemaan Ammattijärjestön puheenjohtajan Paasivuoren ynnä työntekijäin ”omien” edustajien kanssa. Kun Nahka- ja kumiteollisuustyöväen liitto, vedoten liiton sääntöjenmukaiseen asemaan työtaisteluja johtavana organisaationa, kieltäytyi elokuussa 1928 hyväksymästä Paasivuorta edustajakseen, tilanne lukkiutui.⁶³ Lakon pitkittyessä tarttui asiaan joulukuussa 1928 sosialidemokraattisen ammatillisen ryhmätoiminnan organisaattori Ernst Lähde. Kaikesta päätellen ilman puoluejohdon tai sosialidemokraattisen ammatillisen keskustoimikunnan toimeksiantoa,⁶⁴ mutta mahdollisesti Tampereen seudun sosialidemokraattien pyynnöstä⁶⁵ Lähde matkusti Nokialle kehottamaan työntekijöitä sopimaan työnantajan kanssa ohi ammattiliiton.⁶⁶ Tällaisten

⁵⁹ Sos.dem. puoluetoimik. 11.11.1928 (TA); Eero A. Vuori (Kansan Työ) Viipurista 6.11.1928 Wiikille ja Wiik 27.11.1928 Vuorelle (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1928 XIV 'Vo-Va' (TA).

⁶⁰ Tapauksen toi julkisuuteen kommunistinen kansanedustaja William Tanner satamalakosta marraskuussa 1928 käydyin välikysymyskeskustelun yhteydessä. Vp 1928 P I, 1018.

⁶¹ Sos.dem. eduskuntaryhmä 29.11.1928 (TA). — Typön tapausta puitiin myös Viipurin läänin läntisessä sos.dem. piiritoimikunnassa, joka päätöksessään moitti Typpöä ”hyvin harkitsemattomasta” menettelystä. Viipurin läänin läntinen sos.dem. piiritoimik./T. Lindman 26.2.1929 puoluetoimikunnalle; Wiik 27.2.1929 em. piiritoimikunnalle (jälj.); Lindman 1.3.1929 puoluetoimistolle. SDP:n kirjeenvaihto 1929 X 'Viipurin 1. länt. vaalip. sos.dem. piiritoimikunta' (TA).

⁶² Nokian lakon liittymisestä vallinneeseen työmarkkinatilanteeseen ks. edellä s. 145—146, 184.

⁶³ SAJ:n tpvk. 24.8.1928 (TA); Harra 1965, 246—250; Lovio 1984, 99—100.

⁶⁴ Ks. sos.dem. puolueuuv. 9—10.3.1929 (E. Huttunen, V. Hupli) (TA).

⁶⁵ Tähän viittaa Kansan Lehden erittäin myönteinen suhtautuminen Lähteen menetteltyyn. Kansan Lehti 27.12.1928.

⁶⁶ Sama; SAJ:n tpvk. 22.12.1928. — Liiton puheenjohtaja Raatikainen oli tätä ennen saanut jonkinlaisen neuvottelukosketuksen työnantajaan. Lovio 1984, 100—101.

neuvottelujen jälkeen lakko sittemmin, tosin vasta monien vaiheiden kautta maaliskuussa 1929, päättyikin täydelliseen tappioon.⁶⁷

Lähteen menettely herätti arvostelua myös sosialidemokraattisessa puolueessa,⁶⁸ ja esimerkiksi toinen johtava sosialidemokraattinen ammattiyhdistysmies Edvard Huttunen sanoutui siitä irti sekä Ammattijärjestön toimeenpanevasa valiokunnassa että sosialidemokraattisessa puolueuuevostossa.⁶⁹ Työväenliikkeen vasemmisto hyökkäsi ankaresti Lähdetä vastaan. Hänen toimiensa katsottiin luonnehtivan koko sosialidemokraattista ammattiyhdistystoimintaa.⁷⁰

Toiselta puolen sosialidemokraatit arvostelivat muun muassa Ammattijärjestön toukokuussa 1929 pidetyssä edustajakokouksessa Lähteen johdolla Nahka- ja kumiteollisuustyöväen liittoa ja etenkin sen puheenjohtajaa August Raatikaista Nokian lakon pitkittämisestä.⁷¹ Sosialidemokraatit olivatkin vuosien 1928—1929 vaihteesta lähtien olleet Ammattijärjestön toimeenpanevasa valiokunnassa sillä kannalla, että keskusjärjestön olisi kehotettava Nahka- ja kumiteollisuustyöväen liittoa lopettamaan Nokian lakko.⁷²

Muutamien muidenkin samoihin aikoihin käytyjen tappiollisten lakkojen yhteydessä oli sosialidemokraattisissa lehdissä kirjoituksia, joissa arvosteltiin kommunisteja työtaistelujen huonosta hoitamisesta ja turhasta pitkittämisestä.⁷³ Tämä teema oli esillä myös sosialidemokraattisen ammatillisen ryhmätoiminnan organisointityössä.⁷⁴

Periaatteellisesti tärkeä erimielisyys avautui vuosien 1928—1929 vaihteessa määriteltäessä suhdetta sosiaaliministeriön alullepanemiin, kansainväliseen ”työrauhaliikkeeseen” liittyneisiin suunnitelmiin. Tätä sosialidemokraattien ja kommunistien välistä kiistaa käsitellään tarkemmin tuonnempana, kun siirrytään kysymykseen sosialidemokraattisen ammattiyhdistystoiminnan suhteesta valtioon.

⁶⁷ Harra 1965, 251—252; Lovio 1984, 102, 104; Sjöberg 1958, 116. Ks. myös Suomen Sosialidemokraatti 20.3.1929.

⁶⁸ Sos.dem. puolueuuev. 9—10.3.1929 (V. Paavilainen, E. Huttunen) (TA).

⁶⁹ Sama; SAJ:n tpmk. 22.12.1928 (TA).

⁷⁰ Ks. esim. Työväenjärjestöjen Tiedonantaja 3.1.1929 ”Törkeä rikos”. — Myös SAJ:n tpmk. antoi Nokian lakon johdosta Lähdetä nimeltä mainiten arvostelleen julistuksen. SAJ:n tpmk. 11.1.1929; sama 15.1.1929 (TA). Tämän sosialidemokraattien vastustaman julistuksen julkaisi mm. Työväenjärjestöjen Tiedonantaja 17.1.1929.

⁷¹ SAJ:n ed.kok. 10—16.5.1929, 80—91.

⁷² SAJ:n tpmk. 7.1.1929 (Huttunen); sama 11.1.1929 (Paasivuori, Huttunen); sama 25.2.1929 (Paasivuori, Huttunen).

⁷³ Tällaisesta arvostelusta esim. Viipurin rakennustyöläisten lakon yhteydessä ks. Kansan Lehti 16.1.1929 ”Erään lakon opetukset”. Ks. myös Suomen Sosialidemokraatti 10.11.1928 ”Epäonnistuneiden palkkaliikkeiden selvittäminen”.

⁷⁴ Ernst Lähteen muistio ”Viipurin satamatyömiestyhdistyksen asia”. SDP:n kirjeenvaihto 1928 IV ’Kiertokirjeet’ (TA); Ernst Lähde 2.11.1928 E. Murrolle Tampereelle (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1928 VI (TA);

Se, että palkkatyöläisintressien ajamista koskeneet käytännölliset ristiriidat lisääntyivät syksystä 1928, liittyi osaksi poliittisen ryhmätöiminnan aktivoitumiseen Ammattijärjestön edustajakokouksen lähes-tyessä. Syvempänä syynä oli kuitenkin tilannestruktuuri, jossa palk-katyöläisintressien ajamisedellytysten huononeminen ja työväenliik-keen niin toiminnallis-organisatorisen kuin poliittis-ideologisen kah-tiajaon jyrkkeneminen vahvistivat toistensa vaikutusta.⁷⁵ Korkea-suhdanteen taittuessa työmarkkinatilanteen käänne vähensi kollektiivisen toiminnan mahdollisuutta ja avasi tietä poliittisten ristirii-tojen syventymiselle myös ”kentän tasolla”. Samaan aikaan tapah-tui porvarillinen mobilisoituminen ”työrauhan” puolesta. Sitä osoittivat osin palkkatyösuhteen ristiriitojen valtiollisen sääntelyn suunnitel-mat, osin pyrkimykset näiden ristiriitojen tukahduttamiseen, ”punai-sen työmaaterrorin” lopettamiseen ja ”yksilöllisen työnvapauden” turvaamiseen. Arvioissa näiden hankkeiden ammattiyhdistysliikkeel-le asettamista vaatimuksista välittyi liikkeen sisälle sosialidemokraat-tien ja kommunistien poliittisten strategioiden entistä sovittamatto-mampi vastakohta.

Ammattiyhdistyskonseptioiden sisältä katsoen osoittavat syksystä 1928 lisääntyneet käytännölliset ristiriidat yhtäältä työväenliikkeen vasemmistosuunnan toimintalinjan ongelmallisuutta tilanteessa, jossa aktionistisen offensiivin edellytykset heikentyivät. Toisaalta niissä il-meni sosialidemokraattien vaikeus määrittää suhdettaan ammattiyh-distystoiminnan aktionistisuuteen, kun he pyrkivät vahvempiin orga-nisaatioihin ja edustuksellisiin työmarkkinasuhteisiin.

7.3.2. Reaktiivisuus ja keskitys

Edellä on moneen kertaan viitattu siihen, että ammattiyhdistysjohta-jille lankesi tehtävä huolehtia organisaation pysyvyydestä ja säännel-lä kollektiivisia aktioita ja että tämä pohjusti johtoportaan autonomi-soitumista. On myös tuotu esiin, että työehtosopimuksesta tuli käy-tännössä yhteisesti hyväksytty tavoite 1920-luvun alkuvuosien jäl-keen. Tämä tavoite nousi tavallaan luonnonvoimaisesti välttämättö-mydestä ylittää työvoiman myyjän ja ostajan suhteen yksilöllinen muoto. Ja ammattiyhdistysliikkeessä syntyi 1920-luvun puoliväliin mennessä käytännöllinen yhteisymmärrys siitä, että organisaation vahvuus ja pysyvyys sekä työehtosopimus olivat toistensa edellytyk-siä.

⁷⁵ Tähän palataan luvussa 7.5.4.

Ammattiyhdistysliikkeen sosialidemokraattien konseption voidaan sanoa ideologisoineen näitä toiminta-aloja. Sosialidemokraatit itse asiassa kantoivat niitä rakenteellisia tendenssejä, jotka pakottivat kommunistien johtaman vasemmistosuunnan kannantarkistuksiin järjestömuoto-, työehtosopimus- ja lakkokysymyksissä 1920-luvun alun jälkeen. Kuitenkin sosialidemokraattien ammattiyhdistystoimintaa luonnehti reaktiivisuus, ja kahdessa mielessä: sekä suhteessa kommunistien johtamaan enemmistösuuntaan että suhteessa ammattiyhdistystoiminnan rakenteelliseen aktionistisuuteen ja poliittisuuteen.

Kommunistien ja vasemmistososialistien johtava asema ammattiyhdistysliikkeessä tulee ymmärrettäväksi siitä, että he pystyivät ottamaan ja säilyttämään aloitteellisen aseman suhteessa ammattiyhdistystoiminnan aktionistiseen luonteeseen. Ammattiyhdistysliikkeen kommunistijohtoisuus ei merkinnyt sitä, että palkkatyöväestön tai edes ammatillisesti järjestäytyneiden työläisten enemmistö olisi *sitoutunut* työväenliikkeen vasemmistoon. Esimerkiksi Ammattijärjestön edustajakokousten vaaleissa äänestysprosentit olivat varsin alhaisia, suunnilleen kolmannes jäsenistä äänesti⁷⁶. Toisaalta sosialidemokraattien ja kommunistien lähtökohtaero ei välttämättä merkinnyt esimerkiksi lakkoja koskevia ristiriitoja. Kysymys oli pikemminkin siitä, että kommunistit olivat johtavassa asemassa ja sosialidemokraatit seurasivat pystymättä kehittämään varsinaisesti omaa vaihtoehtoa. Edellytykset ohjelmallisesti reformistiselle ammattiyhdistyskonseptiolle olivat ohuet tilanteessa, jossa organisaation muodostaminen, säilyttäminen ja saaminen tunnustetuksi edellytti yksityisen työnantajan ja yksityisen työntekijän kahdenvälisen suhteen särkemistä työläisten kollektiivisella aktiolla.

Ammattiyhdistysliikkeen sosialidemokraattien johtopäätökset 1920-luvun kokemuksesta syntyivät keskitetyn ammattiyhdistysliikkeen konseption muodostamassa viitekehyksessä. Samalla nuo johtopäätökset modifioivat keskitystavoitteen merkityksiä. Tämä tuli ilmi SAK:n perustavan kokouksen päätöksissä lokakuussa 1930.

”Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton tehtävänä on uudelleen koota kommunistisen puolueen toiminnallaan tuhoama ammattiyhdistysliike. Tehtävä on suuri ja kauaskantoinen. Onnistuakseen suuntaamaan liikkeen niille terveille ammattiyhdistysperiaatteille, joissa liike kaikissa maissa on voittonsa saavuttanut, täytyy sen menettelytavoissaankin nojautua oikeille perusteille. Johdon keskityksessä ei ole tinnittävä, vaan pyrittävä sellaiseen kuriin ja järjestykseen, joka takaa

⁷⁶ Vuoden 1926 vaaleista ks. Edvard Huttunen 1926, 76—78; vuoden 1929 vaaleista ks. ”Läget inom den fackliga arbetarrörelsen i Finland”. SAJ D 7 Toimintakertomuksia ja selostuksia’ (TA).

jokaisessa palkkaliikkeessä liittojen ja Keskusliiton toimikunnille määräämisvallan taistelujen valmisteluun, alkamiseen, johtoon ja lopettamiseen nähden. Tämä ei merkitse byrokratiaa, vaikka se saattaa siltä näyttää entisen kommunistisen ammattijärjestön varhaisempiin menettelytapoihin verrattuna. Kokemukset viimeisten vuosien suurista jonotuslakoista osoittavat, että taistelutaktiikassa, mutta ennen kaikkea taistelun johdossa, on saatava entistä suurempi keskitys niille jotka liikkeestä loppukädessä jäsenistölle vastaavat. Kuri ja järjestys joukkoliikkeessä, jossa harkitsematon ote, tarpeeton ja ajattelematon uhmailu, saattavat aiheuttaa kymmenilletuhansille työläisille jatkuvia kärsimyksiä, ovat varteen otettavia seikkoja.”⁷⁷

Lainaus on SAK:n perustavalle kokoukselle esitetystä menettelytapalustuksesta, joka, kuten muutkin esitykset, annettiin Ammatillisten Järjestöjen Valtuuskunnan työvaliokunnan ja SAK:n valmistavan toimikunnan nimissä. Kurin ja järjestyksen vaatimus myös kodifioitiin uuden keskusjärjestön sääntöihin.

Haapalaisen kirjoittamassa järjestömuotokomitean esityksessä vuodelta 1917 kansallisen tason johtajuus paikalliseen toimintaan nähden oli haluttu varmistaa vahvistamalla liittojen asemaa. 1920-luvun alkupuolella ammattiyhdistysliikkeen toimintarakenne, Ammattijärjestön, liittojen ja perusjärjestöjen suhteet, oli muotoutunut tosiasiaa melko pitkälle Haapalaisen edustaman näkemyksen mukaiseksi. SAK:n säännöissä sen sijaan ammattiyhdistysliikkeen johto keskitettiin yksiselitteisesti keskusjärjestölle ja nimenomaan sen työvaliokunnalle. Ammattijärjestön avustusvelvollisuus ja senmukainen kontrollioikeus oli 1920-luvulla koskenut ”puolustustaisteluja”. Vastuu ”hyökkäystaisteluista” oli ollut pääsääntöisesti liitoilla. SAK:lle tuli johto-oikeus ja avustusvelvollisuus periaatteessa kaikkiin sen alaisten järjestöjen työtaisteluihin. Entistä tehokkaampaa valtuutta kurin ja järjestyksen ylläpitämiseen merkitsi sääntöjen kohta, jonka mukaan työvaliokunta saattoi pakottaa liiton ”erottamaan jäsenyydestään ne jäsenet, jotka eivät alistu hyväksytyjä sääntöjä ja päätöksiä noudattamaan”.⁷⁸

SAK:n lähtökohtiin kuuluneessa keskityksen periaatteessa oli kysymys johtajuudesta kahdessa mielessä. Ensinnäkin siihen sisältyi ajatus, jonka mukaan tarvittiin organisatorista sentralisaatiota torjumaan paikallisella tasolla toteutuvan spontaanin aktionismin uhkaa. Toiseksi keskitys oli tarpeen kommunistista vaikutusta vastaan, uuden ammattiyhdistysliikkeen pitämiseksi ”länsimaisella” linjalla. Tämä oli selvästikin päällimmäinen perustelu SAK:n työvaliokunnan

⁷⁷ SAK:n per. kok. 19—21.10.1930, alustukset, 36—37.

⁷⁸ Sama, alustukset, 6—20, pk., 80—85.

saamalle erottamisvaltuutukselle.⁷⁹ Mutta esimerkiksi edellä lainatusta menettelytapa-alustuksesta on pääteltävissä, että sääntelemättömien paikallisten aktioiden uhka ja kommunistisen solutuksen vaara liittyivät SAK:n perustajien katsannossa yhteen. 1920-luvun kokemuksesta oli voitu tehdä se johtopäätös, että kommunismin vaikutusvalta kiinnittyi työpaikan välittömien ristiriitojen muodostamaan kokemusyhteyteen.

Ammattiyhdistystoiminnan aktionistisuuteen liittyi sen rakenteellinen poliittisuus. Palkkatyösuhteen kollektiivisia ristiriitoja ilmaiseva toiminta välttämättä kyseenalaisti kokonaisyhteiskunnallisia valtasuhteita ja edellytti niitä legitimoivan ideologian ylittämistä. Tätä asiaintilaa kuvattiin SAK:n perustavalle kokoukselle esitetystä menettelytapa-alustuksessa mainitsemalla, miten ”suomalaiset työnantajat ovat useat kerrat asettaneet koko vallassaolevien mahdin taistelurintamaan silloin kun ammatillisesti järjestyneen työväestön taholta on vaadittu työntekijäin järjestön tunnustamista sopimuskumppaniksi määriteltäessä työ- ja palkkaehtoja”. Osasy tähän asiointilaan vieritettiin ”kommunistien uhmilu ja edesvastuuttoman toiminnan” tiliin. Sen, että ammattiyhdistysliikettä vastedes johtaisivat sosialidemokraatit, ei kuitenkaan sinänsä oletettu taivuttavan työnantajia sopimuksiin. Työehtosopimusten tiellä olevilla esteillä osaltaan perusteltiin ammattiyhdistysliikkeen keskitystä: ”Tietäen vastassaolevien voimien määrän, on työehtosopimuksiin pyrittäessä huomioon otettava kunkin hetken olosuhteet ja jätettävä lopullinen ratkaisu Ammattiyhdistysten Keskusliitolle.”⁸⁰

”Ammatillinen luokkataistelu” oli myös sosialidemokraattisille ammattiyhdistysaktiiveille osa kahden leirin kokonaisyhteiskunnallista vastakohtaisuutta. Mutta SAK:n perustajien tavoitteena oli päästä eroon sellaisesta asiointilasta, jossa työnantajat saattoivat asettaa ”koko vallassaolevien mahdin” ammattiyhdistysliikettä vastaan.

SAK:n perustavan kokouksen menettelytapapäätöksestä olivat luettavissa ammattiyhdistysliikkeelle tavoitellun yhteiskunnallisen aseman tunnusmerkit. Ei ollut merkityksetöntä, että pahimman lapualaisterrorin vaiheessa perustetun SAK:n sääntöihin ja menettelytapaperiaatteisiin kirjattiin tavoitteeksi myös ”vallitsevan talousjärjestelmän muuttaminen sosialistiseksi”⁸¹. Ammattiyhdistysliikkeen toivotun aseman konkreettiset tunnusmerkit eivät kuitenkaan ulottu-

⁷⁹ Päätettäessä ns. hoipertelijoiden mukaanotosta SAK:hon työvaliokunta nimenomaisesti velvoitettiin käyttämään tätä sääntöjen mukaista valtuuttaan, ”ettei minkäänlaista ammattiyhdistysliikettä hajoittavaa toimintaa tulla SAK:n alaisten järjestöjen sisässä harjoittamaan”. SAK:n per. kok. 19—21.10.1930, 113—114.

⁸⁰ Sama, alustukset, 34.

⁸¹ Sama, alustukset, 6, pk., 80—85, 113.

neet näin pitkälle. Tavoiteltuun asiintilaan kuului, että työväenjärjestöillä oli turvatut toimintaoikeudet, sosiaalista lainsäädäntöä kehitettiin ammattiyhdistysliikkeen vaatimusten mukaisesti ja työläisillä oli ”oikeus määrittellä tasapuolisesti työnantajien kanssa työ- ja palkkaehdoistaan” eli oli saatettu käytäntöön työehtosopimusperiaate.⁸²

Yhteisenä nimittäjänä näissä tavoitteissa oli palkkatyöläisintressien kollektiivisuuden tunnustaminen. Kuitenkin niistä myös ilmeni visio edustuksellisesti institutionalisoidusta taloudellisesta taistelusta. Siihen sisältyi kaksi näennäisesti ristiriitaista, mutta tosiasiallisesti yhteenkuulunutta tendenssiä, joita voi kuvata ammattiyhdistystoiminnan lähtökohtien epäpolitisoinnisen ja valtiollistamisen tendensseiksi. Ne edustivat johtopäätöksiä ammattiyhdistysliikkeen todellisista toimintaehdoista, mutta johtopäätöksiä ehdollisti myös sosialidemokratian poliittinen asema, poliittinen toimintadispositio ja yhteiskunta-poliittinen konseptio.

7.4. Ammattiyhdistystoiminnan epäpolitisoinnisen ja valtiollistamisen tendenssit

7.4.1. Ammattiyhdistysliikkeen legitimoinnin logiikka

Niklas *Bruun* esittää työehtosopimusta ja oikeusideologiaa käsittelevässä väitöskirjassaan, ettei työehtosopimustavoitteella ollut tärkeätä sijaa SAK:ssa ennen 1930-luvun puoliväliä.¹ Paitsi että hänen empiiriset evidenssinsä ovat melko yleisluonteisia, hän sivuuttaa sen, että työehtosopimustavoitteen periaatteellinen merkittävyys ja ajankohdainen toteutettavuus olivat SAK:n perustajien arvioissa kaksi eri asiaa.

Työehtosopimukseen perustuva edustuksellisuus näyttäytyi työelämän suhteiden lopullisena muotona; sen ajateltiin toteuttavan ”tasapuolisuuden” työehtojen määrittämisessä.² Tällainen ideologisointi ei

⁸² Sama, pk., 112—113.

¹ Bruun 1979, 128.

² Lainaus SAK:n perustavan kokouksen menettelytapapäätöksestä. SAK:n per. kok. 19—21.10.1930, 112. — Päätöksen sanamuotoa on pidettävä ”pariteetti-ideologisena”, mutta kuitenkin työehtosopimus ei ollut siinä itsetarkoitus vaan väline. Bruun näyttää 1930-luvun SAK:sta puhuessaan pitävän pariteetti-ideologian osoituksina sellaisia lausumia, joissa työehtosopimus esitetään tavoitteena ”sinänsä”, asiassällöistään riisuttuna. Kuitenkin pariteetti-ideologia on mielekkäämpää käsittää aja-

Suomessa voinut tapahtua ”positiivisesti edustuksellisen” muodon vähittäisen kehittymisen tietä. Pikemminkin työehtosopimus merkitsi potentiaalista ulospääsyä ”negatiivisen edustuksellisuuden” noidankehästä, jossa järjestäytymisen heikkous teki järjestöjen toiminnan tuloksettomaksi ja järjestöjen toiminnan tuloksettomuus vuorostaan vähensi järjestäytymisen valmiutta.³ Mutta työehtosopimusperiaatteen tunnustaminen merkitsi SAK:n perustajien näkemyksessä myös sen asiointilan lopettamista, jossa ”koko vallassaolevien mahti” voitiin asettaa ammattiyhdistysliikettä vastaan. Intentio voidaan tulkita niin, että työehtosopimusperiaatteen tunnustamisen myötä työn ja pääoman taloudellinen taistelu institutionalisoituisi omaksi erillisalueekseen, jolla ei enää suoranaisesti tarvitsisi kohdata kysymystä poliittisista valtasuhteista ja jolla ammattiyhdistysliike saisi legitiimistä ajaa työläisten taloudellisia intressejä.

Ongelma oli kuitenkin, miten tällaiseen asiointilaan voitaisiin päästä. Sosialidemokraattienkin ammattiyhdistystoiminta ja -konseptio ehdollistui siitä, että palkkatyöläisintressejä ajava kollektiivinen toiminta edellytti poliittista tietoisuutta, joka rikkoi vallitsevia sosiaalisen alustuksen ja työvoiman myynti- ja ostotilanteen muotoja. Tätä ehtoa kuvasti esimerkiksi sosialidemokraattisten lehtien luokkataisteluhenkkinen kirjoittelu 1920-luvun jälkipuoliskon suurten työtaistelujen yhteydessä⁴. Tosin organisaation ja aktionismin jännitteessä edellinen edusti sosialidemokraateille positiivista napaa. Esimerkiksi SAK:n perustavan kokouksen menettelytapa-alustus ja -päättös antavat aiheen päätellä, ettei työehtosopimustavoitteen saavuttamista laskettu ensi sijassa työläisten välittömien kollektiivisten aktioiden varaan. Pikemmin ajateltiin, että kunhan ammatilliset järjestöt saataisiin riittävän vahvoiksi, työnantajien olisi pakko tunnustaa ne. Missä määrin lopulliseen ratkaisuun riittäisi pelkkä järjestövoiman näyttö ja miten paljon vaadittaisiin sen suoranaista käyttöä, työtaisteluja, jätettiin avoimeksi.⁵ Yhtä kaikki jo järjestäytyneisyyden kohottaminen edellytti sosiaalisen kokemuksen politisoimista eli sellaista agi-

tusmuotona, johon voivat liittyä erilaiset, keskenään ristiriitaiset intressisäällöt. — Bruun (1979, 128) viittaa Muurarien liiton vuoden 1934 edustajakokouksen päätöksen osoituksena siitä, ettei ammattiyhdistysliikkeessä yleisesti hyväksytty työehtosopimuksen ”sinänsä” asettamista tavoitteeksi. Muurarien liitto on sikäli huono esimerkki, että muurarien työmarkkinakäytännössä vaihtoehtoasetelmana vanhastaan (esim. 1920-luvulla) ei ollut niinkään työnantajien yksipuolinen määräysvalta tai työehtosopimus, vaan pikemminkin muurarien itsensä yksipuolisesti sopima tariffi tai työehtosopimus. Vrt. Salomaa 1956, 87—91.

³ Positiivisen ja negatiivisen edustuksellisuuden erottelusta ks. luku 5.2.2.

⁴ Ks. edellä s. 388—389 ja siinä mainitut lähteet.

⁵ Tällainen ongelmanasettelu ei eksplisiittisesti kuulunut SAK:n perustavan kokouksen menettelytapa-alustukseen. Näin on kuitenkin mahdollista tulkita alustuksen ja päätöksen mainintoja siitä, että työehtosopimustaistelussa käytettävien keinojen ratkaiseminen oli jätettävä Keskusliiton asiaksi.

taatiokäytäntöä, jossa sosiaalisen alistuksen kokemukseen yhdistyi kokonaisuhteiskunnallisiin valtasuhteisiin yltävä ulottuvuus.

Näin ollen tie asiointilaan, jossa ammatilliset järjestöt olisi tunnustettu mutta myös poliittisuus riisuttu taloudellisesta taistelusta, kulki työläisten sosiaalisen kokemuksen politisoimisen kautta. Pelkästään taloudellisen edunvalvonnan organisaatioksi ammattiyhdistysliike ei siinä toimineiden sosialidemokraattien näkemyksissä ohentunut. Niissä pysyi koko tutkittavan ajanjakson se ajatus, että ammatillisten järjestöjen vahvuus oli osa koko työväenluokan luokkavoimaa ja yhteiskunnan muuttamisen potentiaalia.⁶ Kuitenkin käsityksiin siitä, mitä ammatillisten järjestöjen pääsy tunnustettuun asemaan ja työehtojen "tasapuoliseen" määrittelyyn edellytti, liittyi myös toinen puoli. Poliittisuuden riisuminen taloudellisesta taistelusta ei ollut vain ammattiyhdistysliikkeelle tavoitellun aseman, tulevan asiointilan, tunnusmerkki. Se voitiin ymmärtää myös *edellytyksenä* tavoiteltuun asiointilaan pääsemiselle.

Jotta ammatilliset järjestöt saisivat tunnustetun aseman, yhteiskunnan poliittis-ideologinen mahti olisi ensin saatava irrotetuksi pääoman rintamasta. Tämä näkökohta tuli SAK:n perustamisvaiheessa esille leimallisesti defensiivisessä mielessä: sillä hetkellä näkyi konkreettisena vaarana valtion mahdin ja pääoman mahdin aikaisempaa välittömämpi yhteenkietoutuminen.⁷ Myöhemmin, 1930-luvun puolivälin jälkeen, sama asetelma kääntyi offensiiviseksi, mikä ilmeni nimienomaan ensimmäisen punamultahallituksen muodostamisen jälkeen.⁸ Merkityksellistä tässä on se, ettei ongelmaa asetettu vain kysymyksenä voimasta ja voimasuhteista, vaan myös kysymyksenä ammattiyhdistysliikkeen ja samalla välttämättä myös työnantajapolitiikan yhteiskunnallisesta legitimaatiosta. SAK:n perustavan kokouksen menettelytapa-alustuksen huomautus, jonka mukaan "kommunistien uhmailu ja edesvastuuton toiminta" oli haitannut työehtosopimusperiaatteesta käytävää taistelua, viittasi kysymyksen konkreettisoititapaan. Miten ammattiyhdistysliikkeen oli toimittava ja esiinnyttävä, jotta sen legitimiisyys yhteiskunnallisesti vahvistuisi ja vastaavasti siihenastisen työnantajapolitiikan legitimiisyys heikentyisi?

⁶ Tätä osoittivat esimerkiksi SAK:n sääntöjen ja menettelytapaperiaatteiden edellä viitatu kohdat, joissa ammattiyhdistysliikkeen tehtäviin sisällytettiin toiminta talousjärjestelmän muuttamiseksi sosialistiseksi.

⁷ SAK:n perustavan kokouksen menettelytapa-alustuksessa sanottiin mm., että "mustan taantumuksen" aikaan vastassa olevat voimat olivat "kaksinkertaiset, verrattuna aikaan, jolloinka työ ja pääoma vapaasti mittelevät voimiaan". Työriitojen sovittelun järjestelyistä esitettiin, että "kolmannen mahdin", valtion, osuuden oli rajoituttava "neuvoa antavaksi ja ristiriitoja tasoittavaksi, mutta ei missään tapauksessa toisen vastapuolen nöyryyttämiseksi toisen mielivaltaan". SAK:n per. kok. 19—21.10.1930, alustukset, 33—34.

⁸ Vrt. Kettunen 1982, 74.

Tämä kysymys nousi ammattiyhdistysliikkeen todellisista toimintaehdoista. Mutta se edellytti vastauksia, jotka kävivät ristiin sen niin ikään ammattiyhdistysliikkeen todellisista ehdoista nousseen vaatimuksen kanssa, jota on edellä luonnehdittu työläisten sosiaalisen kokemuksen politisoimiseksi.

Ammattiyhdistysliikkeen legitiimisyyden vahvistamispyrkimyksen logiikka ilmeni tavassa, jolla sosialidemokraatit 1920-luvun lopulla perustelivat ammattiyhdistysliikkeen kommunistijohtoisuuden vahingollisuutta. Dokumenttina voidaan ottaa esille sosialidemokraattisessa puolue toimistossa vapun 1929 edellä laadittu ”Vappupuhe teollisuustyöväestölle”. Mahdollisesti puhe oli puolueen ammattiyhdistysorganisaattorin Ernst Lähteen käsialaa, ja sitä lienee luettu tai referoitu monessa sosialidemokraattisessa vappujuhlassa juuri Ammattijärjestön seitsemännen edustajakokouksen ja ammattiyhdistysliikkeen hajaannusprosessin liikkeellelähdön edellä.⁹

Puheen mukaan oli yleisesti tunnettua, että ”kapitalistinen työntajaluokka kieltäytyy tekemästä työehtosopimuksia sillä tekosyllä, että ammatilliset järjestöt ovat kommunistien johdossa ja että niitä muka käytetään kommunistien hyväksi”. Vaikka kyseessä oli vain tekosyy ”maailman vanhoillisimman kapitalistiluokan” käyttäytymiselle, se kuitenkin vahingoitti ammattiyhdistysliikettä. ”Jokainen lakko yritetään leimata kommunistien poliittiseksi taisteluksi, jota vastaan porvarilliset sanomalehdet aivan yhtenä kuorona kehoittavat kaikkia porvarillisia aineksia nousemaan.” Yritys oli tuottanutkin tulosta. Paitsi että porvarillinen mielipide oli ammattiyhdistysliikettä vastaan, porvaristo oli ennen kaikkea kyennyt murtamaan työväenluokan solidaarisuutta. Sen oli onnistunut ”kommunismilla peloittelemalla saada mobilisoiduksi itselleen rikkuriarmeijoita, joita ne eivät koskaan aikaisemmin ole onnistuneet siinä mittakaavassa saamaan.” Johtopäätöksenä oli: ”Ellei meidän maamme ammatillista liikettä voitaisi leimata niin kommunistiseksi, kuin mihin ammatillisen liikkeen johdossa olevien kommunistien toiminta useasti antaa aihetta, niin asiat tässä suhteessa saattaisivat olla työväenluokalle paljon edullisemmat.” Kansainväliset ammattiyhdistyssuhteet sijoitettiin tähän yhteyteen. Asettuminen ”kiinteään yhteistyöhön länsimaiden ammatillisten järjestöjen kanssa” vahvistaisi Suomen ammattiyhdistysliikkeen asemaa ”ei ainoastaan taloudellisesti vaan samalla myöskin siveellisesti”. ”Ennen kaikkea riistettäisiin tällä toimenpiteellä työntajakapitalisteilta se ase, jota he nyt menestyksellä käyttävät ammatillista liikettä vastaan, syyttäen sitä kommunistiseksi puolueliik-

⁹ ”Vappupuhe teollisuustyöväestölle v. 1929”. SDP:n kirjeenvaihto 1929 IV ’Kierto-kirjeet’ (TA). — Monistetun tekstin reunassa on merkintä ”190—10/4 -29”, mikä viittanee kentälle toimitettujen eksemplaarien lukumäärään.

keeksi ja työtaisteluja kommunistien poliittisiksi taisteluiksi.”

Vappupuheen argumentaatiossa ammattiyhdistysliikkeen kommunistijohtoisuus oli pahasta pikemmin ammattiyhdistysliikkeen saaman poliittisen ulkonäön kuin esimerkiksi työtaisteluissa tosiasiallisesti noudatetun toimintalinjan vuoksi. Ammattiyhdistysliikkeen legitimisyyden vahvistumista ei liioin laskettu ensi sijassa sen varaan, että työnantajat omatoimisesti muuttaisivat asennoitumistaan, mikäli ammattiyhdistysliikkeelle tulisi ei-kommunistinen johto. Pikemminkin silmämääränä oli, että siihenastinen työnantajapolitiikka menettäisi yhteiskunnassa ideologisen legitimaationsa ja sitä tietä myös käytännöllisen selkänojansa, rikkuriarmeijan mobilisointimahdollisuuden. Joka tapauksessa ammattiyhdistysliikkeen oli osoitettava olevansa juuri taloudellisten intressien ajaja ja siten estettävä työtaistelujen leimaaminen poliittisiksi.

Voidaan huomata, että ammattiyhdistysliikkeen legitimoinnin tavoitteella oli läheinen yhteys sosialidemokratian parlamentaariseen toimintadispositioon. Yhdistävänä oli pyrkimys estää tai ainakin rajoittaa taloudellisen taistelun poliittisia implikaatioita.

Se, että erityisesti vuosien 1928—1929 satamalakko mobilisoi valkoista rintamaa, oli vastoin niin ammattiyhdistysliikkeen legitimisyyden vahvistamispyrkimystä kuin sosialidemokratian parlamentaarisen politiikan uusintamiseksi. Sosialidemokraateilla ei ollut varaa eikä haluakaan toimia tavalla, joka olisi ollut tulkittavissa taistelussa olevien työläisten pettämiseksi saati taistelun oikeutuksen kieltämiseksi. Tämä kävi ilmi esimerkiksi silloin, kun eduskunta marraskuussa 1928 keskusteli satamalakosta kommunistien tehtyä välikysymyksen viranomaisten suhtautumisesta lakkoon.¹⁰ Mutta selvästikin sosialidemokraatit halusivat estää sellaisen kuvan syntymisen, että yhtenäisen työtaistelurintama olisi merkinnyt myös poliittista yhteisrintamaa kommunistien kanssa.¹¹

¹⁰ Välikysyjät mainitsivat Suomen Kööpenhaminan-suurlähettilään E. N. Setälän leivittäneen satamalakosta tietoja, jotka olivat vaikuttaneet Tanskan työtuomioistuinten päätökseen kieltää Suomessa rikkurivoimin lastattuihin laivoihin kohdistunut saarto. Poliisiviranomaisia syytettiin puolueellisuudesta, rikkureiden tukemisesta lakkolaisia vastaan, sekä järjestyksen hölymyksestä lakonmurtaajien kansoittamilla paikkakunnilla. Vp 1928 P I, 893—894 (Y. Lehtisen ym. välikysymys). — Vuoden 1927 vaaleissa valitussa 20-jäsenisessä sosialistisen työväen ja pienviljelijäin eduskuntaryhmässä oli kevään 1928 kommunistipidätysten jäljiltä 18 edustajaa (Yrjö Enteen ja Toivo Latvan pidätyksestä ja valtiopetostuomioista ks. Hyvönen 1971, 79, 98), ja ryhmä pyysi sosialidemokraateilta välikysymyksen tarvittuja lisäallekirjoittajia. Sosialidemokraattinen ryhmä antoiinkin halukkaille vapaat kädet. Mikko Ampuja ja Otto Pensas yhtyivät välikysymykseen. Sos.dem. eduskuntaryhmä 12.9.1928 (TA).

¹¹ Sosialidemokraattisen ryhmäpuheenvuoron käyttäjän Edvard Huttusen ehdotus päiväjärjestykseen siirtymisestä ei esimerkiksi sisältänyt nimenomaista epäluottamuslausetta Sunilan maalaisliittolaiselle vähemmistöhallitukselle, joskin Sunila ilmoitti

Kaksikymmenluvulla suomalainen sosialidemokratia suuntautui yhä selvemmin uusintamaan parlamentaaris-demokraattista politiikkamuotoa sekä ulkoisena toimintaedellytyksenään että sisäisenä toiminta- ja organisaatorakenteensa määreenä. Parlamentaarisdemokraattisen politiikkamuodon vahvistamispyrkimykseen kuului yhtäältä se, että työn ja pääoman välitön taistelu oli rajattava poliittisen sfäärin alapuolelle,¹² toisaalta se, että valtio oli kohotettava puolueettomaksi mahdolliseksi suhteessa työn ja pääoman ristiriitoihin. Nämä intellit ilmenivät erityisessä mielessä Tannerin hallituksen ministerien toiminnassa monien työtaisteluhankkeiden vuotena 1927.

Pääministeri Tannerilla ja sosiaaliministeri Helolla oli aktiivinen osa sekä paperiteollisuuden maanlaajuisen lakon peruuntumisessa toukokuussa 1927 että metalliteollisuuden työsulun päättymisessä saman vuoden joulukuussa. Kummassakin tapauksessa ilmeni sama perusajattelumuutos: hallituksen oli asetettava työn ja pääoman ristiriidan yläpuolelle ja yleisen edun nimissä varjeltava työrauhaa työmarkkinasuhteiden kollektiivisuudesta lähtevän sääntelyn pohjalta.¹³

Hallituksen ja ammattiyhdistysliikkeen suhteen kannalta puolueetottoman sovittelijan rooli oli kuitenkin pulmallinen. Se jo sinänsä tarjosi työväenliikkeen vasemmistolle propaganda-aseen. Esimerkiksi vuonna 1928 sosialistisen työväen ja pienviljelijäin eduskuntaryhmän

hyväksyvänsä vain yksinkertaisen päiväjärjestyksen siirtymisen. Tämä voitti ratkaisevassa äänestyksessä Huttusen ehdotuksen äänin 93—73. Sosialistisen työväen ja pienviljelijäin ryhmä taipui siinä Huttusen ehdotuksen taakse, vaikka Mauritz Rosenberg oli keskustelussa ilmoittanut ryhmän mieluummin jäävän pois äänestyses-
tän kuin äänestävän ”luottamuslauseena” pitämänsä Huttusen ehdotuksen puolesta. Vp 1928 P I, 980—1035. Ks. myös sos. dem. eduskuntaryhmä 12.11.1928 (TA).

Jo vähän ennen kuin kommunistit jättivät eduskunnalle oman välikysymyksensä, sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän valmistelevassa valiokunnassa vanha ”keskustalainen” J. F. Aalto oli esittänyt harkittavaksi, voitaisiinko tehdä välikysymys hallituksen suhtautumisesta satamalakoon. Valtaosa valmistelevasta valiokunnasta vastusti kuitenkin tätä hanketta. Puolueen varapuheenjohtaja Rieti Itkonen piti satamalakkoa epäkiitollisena välikysymyksen aiheena, koska sellainen välikysymys oli ”huono hoitaa”. Sos. dem. eduskuntaryhmän valmisteleva valiok. 4.9.1928 (TA).

Puolueen ”oikeiston” mielipiteitä yleensä myötäillyt tamperelainen Kansan Lehti vaati puoluetoimikunnalta selvitystä siitä, millä valtuudella Mikko Ampuja ja Otto Pensas olivat liittyneet kommunistien välikysymyksen allekirjoittajiin. Kansan Lehti 15.9.1928 ”Miten on?”. Puoluetoimikunta ilmoitti lehdelle, että eduskuntaryhmän valmisteleva valiokunta oli antanut ryhmän jäsenille vapaat kädet. Sos. dem. puoluetoimik./J. E. Janatuinen 17.9.1928 Kansan Lehden toimitukselle Tampereelle (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1928 III (TA). Samasta myös Wiik 12.10.1928 Eino Kilvelle Tampereelle (jälj., lähettäjä pääteltävissä sisällöstä). SDP:n kirjeenvaihto 1928 IV ’Keu—Ki’ (TA).

¹² Vrt. ruotsalaisen sosialidemokratian osalta Sunesson 1974, 124—125.

¹³ Kyseisten ristiriitatilanteiden tapahtumakulusta ks. Kettunen 1979, 174—183.

kustannuksella julkaistussa kirjasessa ”Vuosi sosialidemokraattista hallitusta. Poliittisesti arvokasta havainto-opetusta Suomen työtätekevälle väestölle” julistettiin, että ”kapitalistisen valtion edustajana sos.-dem. työministeri on osoittautunut joka suhteessa paremmaksi työrauhan säilyttäjäksi kuin porvarillinen ministeri”.¹⁴ Konkreettisempi ongelma oli se, miten hallituksen neutraali, työtaisteluiden ratkaisemiseen pyrkinyt suuntautuminen suhteutui työväestön taistelurintaman yhtenäisyyden vaatimukseen.

Ongelma tuli esiin jo metallisulkua edeltäneiden Turun lakkojen sovitteluyritysten yhteydessä.¹⁵ Se ilmeni myös metallisulun loppuvaiheessa, vaikka ammattiyhdistysliikkeelle periaatteellisesti voitollinen lopputulos estikin jyrkkien ristiriitojen syntymisen. Ammattijärjestön ja Metalliteollisuustyöntekijäin liiton johtotelemissä nimenomaan vasemmistosuunnan edustajat suhtautuivat penseästi siihen, että sosialidemokraattisen hallituksen ministeri tekisi välitysehdotuksen. Ammattiyhdistysliikkeen pelättiin joutuvan hyväksymään epätyytyttävänkin ehdotuksen, sillä sen hylkääminen olisi saattanut hajottaa työtaistelurintaman.¹⁶ Kun sitten Helon nimissä esitetty, mutta Tannerin työnantajapuolen kanssa käymien keskustelujen pohjalta laadittu välitysehdotus¹⁷ hyväksyttiin, asianomaisessa liitossa ja Ammattijärjestössä tätä eräin osin arvosteltua ratkaisua perusteltiin taistelurintaman hajoamisen vaaralla.¹⁸ Lopputuloksen epätyytyttävien puolien vierittäminen sosialidemokraattisen hallituksen syyksi oli epäilemättä taktisesti luonteva menettely työväenliikkeen vasemmistolta, mutta yhtä kaikki itse toiminta-asetelmaan sisältyi metallisulun loppuvaiheessa todellisia sosialidemokraattisen hallituksen ja ammattiyhdistysliikkeen välisiä ongelmia.

Millainen sitten oli sosialidemokraattisen hallituksen toimien ja sosialidemokraattisten ammattiyhdistysmiesten pyrkimysten suhde? Tässä tutkimuksessa ei ole tullut vastaan merkkejä syvistä ristiriidoista.

Paperiteollisuustyöväen liiton lakkohankkeen yhteydessä tilanne oli sikäli huomionarvoinen, että liittotoimikunnassa oli sosialidemokraattinen enemmistö ja liittoa johtanut luottamusmies S. J. Mäkinen oli sosialidemokraatti. Tannerin muistiinpanoista on pääteltävissä, että pääministeri paitsi halusi estää lakon puhkeamisen myös piti huo-

¹⁴ Vuosi sosialidemokraattista hallitusta (1928), 7.

¹⁵ Turun lakkolaisten kokous katsoi Helon yrittäneen painostaa heitä hyväksymään valtion välitysmiehen Leo Ehrnroothin välitysehdotuksen ja paheksui Helon menettelyä. Miettinen 1971, 42—43; Teräs 1985, 141.

¹⁶ SAJ:n tpvk. 25.11.1927 (TA).

¹⁷ Välitysehdotuksen tekemisestä ja taustasta ks. Miettinen 1971, 95—102. Ks. myös Tanner 1966, 98—99; Paavolainen 1984, 116—118.

¹⁸ SAJ:n tpvk. 18.12.1927 (TA); Metallityöläinen 1/1928 ”Päättynyt taistelumme”.

nona tapaa, jolla liiton johto oli hoitanut palkkaliikettä¹⁹. Toiselta puolen Helon toteutunut ehdotus lakon siirtämisestä kahdella viikolla, joiden kuluttua liittotoimikunta luopui työtaistelun aloittamisesta, ei ilmeisesti ollut liiton johdolle vastenmielinen. Työntantajien vastatoimet näyttävät saaneen liittotoimikunnan jo tätä ennen epäilemään onnistumismahdollisuuksia.²⁰

Metallisulun aikana ammattiyhdistysliikkeen rintama oli poliittisesti yhtenäinen ja myös sosialidemokraattinen puolue otti näkyvästi kantaa ”proletaariluokan solidaarisuuden” puolesta²¹. Mutta hallituksen asettumista työtaistelun yläpuolelle kaikesta päätellen pidettiin sosialidemokraattien keskuudessa luonnollisena, vaikkakin tämän välttämättömyyden²² voitiin päätellä rasittavan sosialidemokratian ja teollisuustyöväestön yhteyttä. Hallituksen jäsenet näyttävät olleen yhteydessä ammattiyhdistysliikkeen johtoeleimissä toimineisiin sosialidemokraatteihin tehdessään työtaisteluja koskevia ratkaisuja. Ennen metallisulun loppuvaihetta Edvard Huttunen kertoi Ammattijärjestön toimeenpanevassa valiokunnassa, että ”hänellä on ollut keskustelua sosialiministeri Helon kanssa siitä, että Helo tekisi välitysehdoituksen riidan sovittamiseksi”.²³ Merkillepantavaa kuitenkin on, että

¹⁹ Tannerin muistiinpanoissa on 28.4.1927 merkintä: ”On tyhmyys jos lakko pannaan toimeen. Huonosti hoidettu Mäkisen puolella. — Esitetään viimevuotiset vaatimukset, huolimatta siitä, että palkat kohonneet ja konj. huonontunut. Ei usko häätöihin.” Väinö Tannerin kok., kansio 20, muistiinpanoja 14.1.1927—27.6.1927 (VA). — Paavolainen (1984, 108, 113—114) on ilman muuta tulkinnut tämän Tannerin omaksi kannanotoksi. Kyseessä näyttää kuitenkin pikemmin olevan Tannerin muistiinpano välitysmiehenä toimineen kunnallispoliisimestari Leo Ehrnroothin tilanneselostuksesta. Sen sijaan voidaan kyllä päätellä, että Tanner ja Helo toimivat lakko-hankkeen peruuntumisvaiheissa tämän tilannekuvan mukaisesti.

²⁰ Vrt. Paperityöläinen 2/1927 ”Ratkaiseva taistelu vieläkin siirtynyt tuonemmaksi. Vähän selostusta liiton johtoa vastaan tehtyjen hyökkäysten johdosta”.

²¹ Laina sos.dem. puoluejohtajan julkuksesta metallisulun johdosta. Suomen Sosialidemokraatti 7.6.1927.

²² Ulkopuoliseksi sovittelijaksi asettumista ”työväenhallitukselta” vaati jo sen pystysäpysyminen. Hallituksen puolueettomuus tai puolueellisuus tuli eduskunnan käsiteltäväksi marraskuussa 1927, sen jälkeen kun kokoomus oli tehnyt välikysymyksen, jossa väitettiin työttömyysmäärärahoja käytetyn Pyhäjärvellä (Ul.) Högforsin tehtaila sulkuun joutuneiden työläisten työllistämiseen. Ilmeisesti vastoin kokoomuksen olettamusta ruotsalainen eduskuntaryhmä, huolimatta läheisistä yhteyksistään työntantajapiireihin, ei kuitenkaan tässäkin tapauksessa äänestänyt epäluottamuslauseen puolesta, joten hallitus selviytyi välikysymyksestä. Kokoomuksen rinnalla äänesti vain maalaisliitto. Vp 1927 P I, 668—669 (Lauri Ingmanin ym. välikysymys), 747—805 (ministeri Wuolijoen esittämä hallituksen vastaus sekä keskustelu), 805 (äänestys, jossa luottamuslause äänin 114—79); Jääskeläinen 1973, 78. Ks. myös Tanner 1966, 99—100; Varjonen 1959, 112—114; Vuosi sosialidemokraattista hallitusta (1928), 17—18. — Eri asia on, että hallituksen päivien päättymisen alkoi jo näihin aikoihin olla näköpiirissä eikä oikeiston syytös työläisten puolelle asettumisesta ollut työväenliikkeen kenttävään ja äänestäjien asenteita ajatellen suinkaan epäedullinen. Vrt. Soikkanen 1975, 457.

²³ SAJ:n tpvk. 25.11.1927 (TA).

ministereistä esiintyivät työtaistelukysymyksissä aktiivisina Tanner ja Helo, muttei Ammattijärjestön puheenjohtajan paikalta ministeriksi tullut Paasivuori.

Sosialidemokraattisen hallituksen ja sosialidemokraattisen ammattiyhdistystoiminnan suhteen kannalta oli tärkeätä, että se valtion ”puolueettomuus”, jonka mukaisesti sosialidemokraattiset ministerit toimivat, oli koettavissa sosialidemokratian saavutukseksi. Valtion pakkovaltakoneiston paine ammattiyhdistysliikettä vastaan oli Tannerin hallituksen aikana tuntuvasti pienempi kuin erityisesti vuosina 1922—1925. Voitiin päätellä, että ammattiyhdistysliikkeen legitimiisyyden vahvistuminen oli sidoksissa sosialidemokratian parlamentaarisessa demokratiassa saamaan tunnustettuun asemaan.²⁴ Tässä kohden avautuu kysymys siitä, missä määrin pyrkimykseen vahvistaa ammattiyhdistysliikkeen legitimiisyyttä liittyi paitsi tavoite valtion *puolueettomuudesta* myös ajatus ammattiyhdistysliikkeen aseman institutionalisoinnista *valtion avulla*.

7.4.2. Valtion auktoriteetti ja työrauha

Sosialidemokraattisen puolueen työväensuojelusuojelmaan vuodelta 1922 sisältyivät muun muassa vaatimukset työläisten järjestäytymis- ja lakko-oikeuden turvaamisesta, työntekijäin ja työnantajain ”tasaväkisyydestä” työsääntöjen laatimisesta, työehtosopimusten aseman lakisääteisestä vahvistamisesta sekä työriitojen sovittelua koskevasta lainsäädännöstä.²⁵ Paitsi että valtion haluttiin suojaavan yksityistä työläistä työsuhteen heikompana osapuolena, valtion oli myös määrä luoda juridiset edellytykset kollektiivisille sopimussuhteille.

Se kritiikki, jota sosialidemokraatit kohdistivat ns. keskustapolitiikan tuloksena syntyneeseen työlainsäädäntöön, ei koskenut olennaisesti lakien tarkoituksia. Argumentit sisälsivät pikemminkin sen, että lait eivät antaneet työntekijöille riittävää suojaa työnantajien yksin- tai peräti mielivaltaa vastaan ja että ne eivät riittävästi edistäneet työläisten kollektiivisen intressiedustuksen tunnustamista. Jälkimmäinen näkökohta oli päällimmäisenä, kun eduskunnassa vuonna 1923 säädettiin työehtosopimuslakia ja vuonna 1924 lakia joukko-

²⁴ Ammattijärjestön vuoden 1929 edustajakokousta edeltäneessä propagandassaan sosialidemokraatit esittivät kommunistien toiminnan vahingollisuuden yhtenä osoituksena sen, että nämä olivat koettaneet asettaa ammattiyhdistysliikkeen sosialidemokraattista puoluetta vastaan, vaikka heidän johtamansa ammattiyhdistysliike oli erityisesti sosialidemokraattisen hallituksen ansiosta voinut toimia aikaisempaa väljemmin. Ks. erityisesti Lähde 1929.

²⁵ SDP:n puoluekok. 31.3.—4.4.1922, alustukset, 148—149, 154, pk., 147—149.

työriitojen sovittelusta. Kuitenkaan sosialidemokraatit eivät edustaneet näitä lakeja käsiteltäessä sellaista näkemystä, että kollektiiviset sopimus- ja neuvottelusuhteet voitaisiin luoda valtion toimin. On huomattava myös, että sosialidemokraatit sekä kommunistit ja vasemmistososialistit olivat työehtosopimuslain ja työriitojen sovittelulain käsittelyssä käytännössä samoilla linjoilla. Ne vastasivat myös Ammattijärjestön kantoja.²⁶

Kaksikymmenluvun viimeisinä vuosina valtion suhde palkkatyösuhteen ristiriitoihin aktualisoitui osittain uudella tavalla. ”Työrauha-

²⁶ Vuonna 1923 käsiteltävänä ollutta esitystä työehtosopimuslaiksi sosialidemokraatit arvostelivat sekä työväenasiainvaliokunnassa että täysistunnossa erityisesti järjestöille asetetun vastuuvollisuuden laajuudesta, nimenomaan siitä, että järjestöt veloitettiin hyvityssakkoihin myös yksityisten jäsenten rikkomuksista sopimusta vastaan. Ja itse pääasian, työehtosopimusperiaatteen toteuttamisen, kannalta sosialidemokraattien työväenasiain erityistuntija Paasivuori piti lakia jokseenkin yhdentekevänä. Työväenasiainvaliokunnassa myös sosialistisen työväenpuolueen edustajat yhtyivät Paasivuoren esittämään, Ammattijärjestönkin kannan mukaiseen vastalauseeseen. Lain ratkaisuvaiheessa eduskunta oli vajaalukuinen sosialistisen työväenpuolueen ryhmän jouduttua elokuussa 1923 pidätetyksi. Eivät niinkään itse lain epäkohtien vuoksi, vaan vastalauseena eduskunnan vajaalukuisuudelle sosialidemokraatit yhtyivät ruotsalaisen vasemmiston ehdotukseen lain jättämisestä lepäämään — vastoin lain hyväksymistä ja voimaansaattamista kaikesta huolimatta kannattaneen Paasivuoren mielipidettä —, mutta siihen heidän äänensä eivät riittäneet. Vp 1923 A hall. esitys n:o 7, työväenasiainvaliok. mietintö n:o 2; P I, 814—815, 847—849, 856—894 (erityisesti Paasivuoren, Schaumanin ja Estlanderin (ruots. vas.) sekä Tannerin puheenvuorot). — Ammattijärjestön toimeenpaneva valiokunta pyysi keväällä 1923 molempien työväenpuolueiden eduskuntaryhmiä toimimaan niin, että jollei Paasivuoren ym. työväenasiainvaliokunnan mietintöön esittämiä muutoksia hyväksyttäisi, ryhmät äänestäisivät lain hylkäämisen puolesta ja ehdottaisivat uuden lakiesityksen pyytämistä. SAJ:n tpvk. 17.3.1923 (TA).

Vuonna 1920 eduskunnalle jätetty lakiesitys työriitojen sovittelusta sai sekä työväenasiainvaliokunnassa että ensimmäisessä täysistuntokäsittelyssä varsin kielteisen vastaanoton eikä esityksen käsittelyä viety eduskunnassa loppuun. Lakiesityksen pohjana ollutta ajatusta pakollisesta välitystuomiomenettelystä vastustivat sekä työnantajapiirejä lähellä olleet edustajat että sosialidemokraatit. Vp 1920 A hall. esitys n:o 18, työväenasiainvaliok. mietintö n:o 4, edusk. vast. hall. esitykseen; P II, 1592—1596 (erityisesti SAJ:n taloudenhoitajan Aatu Halmeen, STK:n toimitusjohtajan Axel Palmgrenin (ruots.) sekä Paasivuoren puheenvuorot). — Kun vuonna 1924 käsiteltiin vapaaehtoisuuteen perustunutta esitystä joukkotyöriitojen sovittelulaiksi, olisivat sosialidemokraatit halunneet antaa välitysmiehelle jossain määrin suuremman mahdollisuuden puuttua asioiden kulkuun kuin hallituksen lakiesitys salli, nimenomaan siinä tapauksessa, että ensimmäinen sovitteluyritys oli epäonnistunut. Heidän muutosehdotuksensa, jota myös sosialistisen työväen ja pienviljelijäin edustajat ilmeisesti kannattivat, kuitenkin hylättiin. Päätettäessä kolmannessa käsittelyssä itse lain hyväksymisestä tai hylkäämisestä koko vasemmisto oli hyväksymisen kannalla. Vastakkaisella, hävinneellä puolella oli lähinnä maalaisliiton edustajia. Vp 1924 A hall. esitys n:o 43, työväenasiainvaliok. mietintö n:o 3; P I, 635—637 (Edv. Jokela (sos. työv.)), 658—663 (erityisesti A. Aalto (sos.dem.)), 686—688 (M. Pitkänen (ml.), J. Kauranen (ml.), A. Eerola (kok.), E. Huttunen (tässä vaiheessa riippumaton vasemmistolainen, eronnut sos. työväen ja pienviljelijäin ryhmästä), E. Jokela (sos. työv.)). Ks. myös Ala-Kapee — Valkonen 1982, 586—591.

kysymyksen” nostivat ajankohtaiseksi toisaalta suuret työtaistelut, toisaalta taloudellisen laman enteet. Kysymys oli myös kansainvälisestä ilmiöstä.

”Työrauhaliikkeen”²⁷ kansainvälisesti tai ylikansallisesti yhteisenä ytimenä oli, että ”työrauhan” turvaaminen ja työn tuottavuuden ja intensiteetin kohottaminen liitettiin yhteen, toisin sanoen palkkatyösuhteen ristiriitojen ratkaisut yhdistettiin niihin muotoihin, joissa työn alistaminen pääomalle tapahtui. Työrauhan ja rationalisoinnin tavoitteet nivoutuivat toisiinsa. Tämän yhteyden välitykset kuitenkin vaihtelivat esimerkiksi sen mukaan, millainen asema annettiin palkkatyöläisten kollektiiviselle intressiedustukselle sekä valtiolle.

Taylorismissa ja fordismissa, jotka vaikuttivat Euroopassakin muun muassa juuri 1920-luvun loppupuolen työrauhahankkeisiin, ei ollut alunperin sijaa sen paremmin ammattiyhdistysliikkeelle kuin valtion väliintulollekaan.²⁸ Ja esimerkiksi Weimarin Saksassa suuryritysten ”betriebliche Sozialpolitik”, johon suomalaisten yhtiöiden sosiaalisella toiminnalla oli paljon yhtymäkohtia, suuntautui nimenomaisesti ei vain sosialistista työväenliikettä vaan myös valtiollisesti vahvistettuja, työn ja pääoman kollektiiviselle intressiedustukselle rakennettuja käytäntöjä vastaan. Sen pohjalta sittemmin hahmottuivat fasistisen työpolitiikan ”ideologiset” muodot.²⁹ Englantilaisessa työrauhaliikkeessä, joka nousi vuoden 1926 yleislakon jälkeen ja jonka näkyvin hahmo, teollisuusmies Sir Alfred Mond, tuli antaneeksi nimensä muuallakin esiintyneille samansuuntaisille pyrkimyksille (mondismi), oli sen sijaan tärkeällä sijalla ammattiyhdistysliikkeen integroiminen toteuttamaan kansallista yhteishyvää yhdessä työnantajien ja hallituksen kanssa.³⁰ Ruotsissa voimakas ammattiyhdistysliike löi leimansa tapaan, jolla työrauhan ja työtehon edistäminen yhdistettiin. Vuoden 1928 lopulla järjestetyssä ns. työrauhakonferenssissa, ruotsalaista rationalisointiliikettä tutkineen Hans *De Geerin* sanoin, ”teollisen demokratian ja rationalisoinnin yhteys hallitsi keskustelua”.³¹

Suomessa ”työrauhakysymys” nousi 1920-luvun lopulla esille kolmesta sisällöllisestä yhteydestä. Ensinnäkin työriidat tulivat tarkasteluun niiden erilaisten talouselämän ”häiriöiden” joukossa, jotka

²⁷ Suomessa tämä käsite esiintyi esim. vuoden 1929 lopulla julkaistussa ”Taloudellisen neuvottelukunnan lausunnossa taloudellisen tilanteen johdosta” (s. 28) ja viittasi siinä juuri ilmiön kansainvälisyyteen. — Katsauksena työrauhaliikkeeseen eri maissa ja samalla itessään sen ilmentymänä ks. Mannio 1932.

²⁸ Ks. esim. Braverman 1974; Runeby 1978; Maier 1975, 583.

²⁹ Friemert 1980, 28—47; *Faschismus und Ideologie* 2 1980, 227—254.

³⁰ Ks. esim. Miliband 1973, 149—151. — ”Mondismin” itseymmärryksen perusteista ks. Mond 1928, erityisesti 1—12, 35—51.

³¹ De Geer 1978, 325. Vrt. Eklund 1974, 260—273; Westerståhl 1945, 189—199.

näyttivät vaikeuttavan ”uhkaavasta pulakaudesta” selviytymistä sekä ”mahdollisimman luotettavan pohjan” aikaansaamista ”maamme vastaiselle talouspolitiikalle”. Tämä oli Sunilan hallituksen marraskuussa 1928 asettaman taloudellisen neuvottelukunnan näkökulma.³² Toiseksi sosiaaliministeriössä pantiin niin ikään syksyllä 1928 alulle työriitojen sovittelujärjestelmän tehostamishanke. Näkökulmana oli työriitojen valtiollinen sääntely siltä pohjalta, että työnantajain ja työntekijäin välillä vallitsi jonkinasteinen kollektiivinen eturistiriita. Kolmanneksi samoihin aikoihin aktivoitui vaatimus ”punaisen työmaaterrorin” lopettamisesta. Työrauhan suojeleminen tarkoitti yksilöllisen työnvapauden turvaamista erityisesti lakonmurtajille ja (muille) valkoisille työmiehille.

Taloudellisen neuvottelukunnan tehtävänä oli ”edistää kaikkien talouselämämme terveellä pohjalla säilyttämistä harrastavien kansalaisten kiinteää ja määrätietoista yhteistyötä”.³³ Korporatistisine, eri ns. etupiirejä valtiolliseen yhteiskuntapolitiikkaan liittävine piirteineen³⁴ neuvottelukunta itsessään kuvasti tehtävänsä. Palkkatyöläis- ja kuluttajaintressien edustus tosin oli miesluvultaan vaatimaton: kolme jäsentä kuudestatoista, Tanner, Keto ja Huttunen. Viimeksi mainittu, sosialidemokraattinen ammattiyhdistysmies ja sittemmin SAK:n ensimmäinen puheenjohtaja, oli ollut jäsenenä myös hallituksen asettamassa satamalakon vaikutuksia tutkineessa komissiossa. Puheenjohtaja oli ollut siinä sama kuin taloudellisessa neuvottelukunnassa, metsähallituksen pääjohtaja A. K. Cajander.³⁵

Lausunnossa, jonka taloudellinen neuvottelukunta joulukuussa 1929 jätti valtioneuvostolle, oli lyhyt luku työoloista. Siinä vedottiin suoraan kansainvälisen ”työrauhaliikkeen” pyrkimyksiin. Erimielisyyksien ennaltaehkäisy ja tuotantotehon kohottaminen kytkettiin yhteen. Kumpaankin tarkoitukseen esitettiin ensisijaisiksi keinoiksi valistusta, työnjohdon psykologiaa sekä työntekijäin aseman parantamista etenkin huoltotoiminnan avulla. Kysymys työehtosopimusten tarpeellisuudesta jätettiin nimenomaisesti lausunnon ulkopuolelle.³⁶

Työnsä pohjaksi taloudellinen neuvottelukunta oli pyytänyt lausuntoja mm. eri etujärjestöiltä. Suomen Ammattijärjestön lausunto osoitti, että ammattiyhdistysliikkeen tehtävän ostovoimateoreettinen perustelu oli täälläkin tiedossa. ”Rahaolojen kireyden” syyksi tämä

³² Taloudellisen neuvottelukunnan lausunto taloudellisen tilanteen johdosta, 3—5, 27—29.

³³ Taloudellisen neuvottelukunnan lausunto, 3—5.

³⁴ Vrt. Helander 1981, 50—51.

³⁵ Suviranta 1930, 44—45; Taloudellisen neuvottelukunnan lausunto, 5. — Satamalakkoa tutkineen komission työstä ks. Komiteanmietintö 1931:6, liite I, 41—42.

³⁶ Taloudellisen neuvottelukunnan lausunto, 27—29.

sosialidemokraattisen puheenjohtajan Matti Paasivuoren ja vasemmostuuntaan kuuluneen sihteerin Matti Väisäsen allekirjoittama lausunto esitti työläisten alhaisen ostovoiman sekä työnantajien vastustuksen ammattiyhdistysliikettä ja työehtosopimuksia kohtaan, ”josta johtuu laajoja ja pitkäaikaisia työriitoja”.³⁷ Taloudellisen neuvottelukunnan lausunnon työoloja käsitelleeseen lukuun nämä ajatukset eivät vaikuttaneet. Kuitenkaan neuvottelukunnan sosialidemokraattiset jäsenet eivät esittäneet tähän lukuun eriävää mielipidettä; lukuun ottamatta yhtiöverotuksen progression poistamishetkettä he olivat muutoinkin vastalauseita lausunnon takana.³⁸ Sosialidemokraattisen ammattiyhdistysväen Palkkatyöläinen -lehdessä neuvottelukunnan esitystä työoloista pidettiin ”perin varovaisena”, mutta merkitystä katsottiin olevan siltäkin, että tuotannon kohottamisen edellytykseksi tunnustettiin työläisten aseman parantaminen.³⁹

Työoloja käsitelleen luvun mukaanotto neuvottelukunnan lausuntoon ei ollut johtavia pääomapiirejä edustaneiden jäsenten mieleen.⁴⁰ Ehkä syynä ei kuitenkaan ollut ensi sijassa asiasisältö. Ristiriitojen ennaltaehkäisy yritystason yhteisymmärryksen tietä ja työrauhan ja työtehon edistäminen valistuksen ja huollon avulla sisältyi myös suuryhtiöiden työnantajaideologiaan. Sen mukaan nämä asiat kuitenkin kuuluivat kunkin yrityksen omaan määräysvaltaan. Palkkatyöläisten kollektiiviselle intressiedustukselle taloudellisen neuvottelukunnan lausunto ei osoittanut mitään sijaa työrauhan ja työtehon yhdistäneessä tavoitteenasettelussaan. Neuvottelukunnan sosialidemokraattisten jäsenten tyytyminen tähän kuvasti, että Suomessa, toisin kuin Ruotsissa, työväenliike ei pystynyt — muuten kuin kontrollin kohteena — vaikuttamaan siihen, miten työrauhan ja työtehon yhteyttä koskeneet kysymykset asetettiin.

Ristiriitojen kollektiivisesta sääntelystä kuitenkin lähtivät työriitojen sovittelun tehostamissuunnitelmat, jotka tulivat julkisuuteen samoi-

³⁷ Taloudellinen neuvottelukunta/A. K. Cajander, Br. Suviranta 14.12.1928 Suomen Ammattijärjestölle. SAJ F 11 (TA); SAJ 30.1.1929 Taloudelliselle neuvottelukunnalle (kons.). Sama arkistopaikka; Taloudellinen asema. Taloudelliselle neuvottelukunnalle annetut lausunnot, 233—235. — Työehtosopimusten tärkeyden työrauhalle esitti lausunnossaan myös sosialidemokraattisjohtoinen Liiketyöntekijäin liitto. Sama, 236.

³⁸ Taloudellisen neuvottelukunnan lausunto. Ks. myös Kalela 1972, 37—44; Puoskari 1980, 9.

³⁹ Palkkatyöläinen 3.1.1930 ”Työläisten aseman parantaminen on edellytyksenä tuotannon kohottamiselle”.

⁴⁰ Luvun poisjättämistä olisivat ”pitäneet parempana” puunjalostusteollisuuden johtomiehet, vuorineuvos Jacob von Julin ja kenraali Rudolf Walden, Suomen Höyrylaiva Oy:n toimitusjohtaja Henrik Ramsay sekä maataloushallituksen johtaviin virkamiehiin kuulunut K. J. Ellilä, joka oli maalaisliittolainen ja lausunnon luovuttamisen aikaan Kallion hallituksen maatalousministeri.

hin aikoihin kuin taloudellinen neuvottelukunta asetettiin. Suhtautuminen näihin suunnitelmiin aiheutti Ammattijärjestössä riidan sosialidemokraattien ja vasemmistoryhmän välille.

Sovittelun tehostamisen lähimpänä pontimena oli tyytymättömyys, jota vuoden 1925 joukkotyöriitojen sovittelulain edellyttämät piirisoittelijat tunsivat toimivaltuuksiensa vähäisyyden vuoksi.⁴¹ Hankkeen keskushenkilöksi tuli sosiaaliministeriön kansliapäällikkö Niilo A. Mannio, joulukuussa 1928 muodostetun Mantereen hallituksen sosiaaliministeri. Hän oli myös taloudellisen neuvottelukunnan jäsen, sen sosiaalipoliittisen jaoston puheenjohtaja ja todennäköisesti myös neuvottelukunnan edellä käsitellyn lausunnon ”Työolot”-luvun kokoonpanija⁴².

Ministeriksi tultuaan Mannio kutsui työnantajien ja työntekijöiden järjestöt neuvottelemaan sosiaaliministeriön edustajien kanssa sovittelun uudistamisesta. Hän olisi ilmeisesti tyytynyt tilaisuuteen, jossa työntekijäin ja työnantajain edustajat olisivat erikseen keskustelleet ministeriön edustajien kanssa.⁴³ Ammattijärjestössä ratkaisunteko osanotosta ja esiintymisestä muodostui sekavaksi ja riitaiseksi. Kävi lopulta niin, etteivät keskusjärjestön sen paremmin kuin liittojenkaan jo valitut edustajat osallistuneet Säätytalolle 9.2.1929 järjestettyyn kokoukseen. Juoksutyttö vei Ammattijärjestön kirjallisen lausunnon, joka vastusti jyrkästi pakkosovittelua ja lakko-oikeuden rajoittamista.⁴⁴ Työnantajien edustajat noudattivat kutsua, mutta vastustivat ministeriössä kaavailtuja uudistuksia. Taustana oli pelko siitä, että ne olisivat saattaneet pakottaa työnantajat tunnustamaan ammatilliset järjestöt.⁴⁵ Sosiaaliministeriön aloitteellisuus tosin tuotti työriitojen sovittelumenettelyn uudistusta tutkineen komitean. Sen puheenjohtajana oli Mannio ja jäsenenä Paasivuori ja vuorineuvos

⁴¹ Sovittelijoiden kokemuksista hankkeen taustana ks. Ehrnrooth 1928; J. N. Lehtinen 1929.

⁴² Mannio laati sitemmin taloudellisen neuvottelukunnan toimeksiannosta kirjasen ”Yhteisymmärrys työsuhteissa” (1932), jossa hän esitteli samoja ajatuksia, jotka sisältyivät joulukuun 1929 lausunnon ”Työolot”-lukuun, nyt kansainvälisiin vertailuihin ja historiallisiin yhteyksiin liitettyinä.

⁴³ Sosiaaliministeriö/Niilo A. Mannio 28.1.1929 SAJ:lle. SAJ F 11 (TA); Teollisuuslehti 2/1929 ”Sovittelumenettely joukkotyöriidoissa”; Suomen Ammattijärjestö 2/1929 ”Sosiaaliministeriön kutumat työrauhaneuvottelut”; SAJ/Matti Paasivuori, Matti Väisänen 30.1.1929 liittotoimikunnille (jälj.). SAJ F 9 ’S. Ammattijärjestö Kiertokirjeitä Kirjeenvaihtoa Sekalaisia’ (TA).

⁴⁴ SAJ 9.2.1929 sosiaaliministeriölle (jälj., kannanotto käsiteltävään asiaan). SAJ F 9 ’S. Ammattijärjestö Kiertokirjeitä Kirjeenvaihtoa Sekalaisia’ (TA); SAJ 9.2.1929 sosiaaliministeriölle (jälj., ilmoitus osallistumattomuudesta). SAJ F 11 (TA). — Ratkaisunteosta Ammattijärjestössä ks. tark. Kettunen 1979, 424; Ala-Kapee — Valkonen 1982, 745.

⁴⁵ Mansner 1981, 352—355; Teollisuuslehti 3/1929 ”Sovittelumenettely joukkotyöriidoissa”.

Emil Sarlin. Vuonna 1931 valmistunut mietintö, jossa sovittelijoiden valtuuksia esitettiin lisättäväksi ja lakko-oikeutta ns. elintärkeillä aloilla rajoitettavaksi, ei kuitenkaan tyydyttänyt muita kuin puheenjohtajaa; sekä Paasivuori että Sarlin liittivät mietintöön eriävän mieliteensä.⁴⁶

Muotopuoleksi jääneen ”Mannion konferenssin” jälkeen sosialidemokraatit hyökkäsivät lehdistään ankarasti kommunisteja vastaan ja sanoivat näiden yhdessä työnantajien kanssa aiheuttaneen ammattiyhdistysliikkeelle takaiskun. Vasemmistosuunta oli ensin hyväksynyt osanoton, mutta sitten sitonut edustajien, etunenässä Ammattijärjestön puheenjohtajan Paasivuoren, kädet sietämättömän jyrkällä kannanotolla ja siten vienyt pohjan osallistumiselta.⁴⁷ Sosialidemokraattien pääargumentti ei kuitenkaan liittynyt työrauhahankkeen mahdollisiin tuloksiin, vaan päällimmäisenä syytöksenä oli, että vasemmistoryhmän kannan yhtäkkinen jyrkkeneminen osoitti ryhmää johdettavan maan alta.⁴⁸ Väite liittyi parhaillaan käytyyn Ammattijärjestön edustajakokouksen vaalitaisteluun.

Vasemmistoryhmän omaksuma kanta ei itse asiassa ollut erityisen yllättävä esimerkiksi sen valossa, mitä he olivat puhuneet marraskuussa 1928 eduskunnassa käsiteltäessä satamalakkoa koskenutta välikysymystä. Eino Pekkala, Ammattijärjestön toimeenpanevan valiokunnan jäsen, oli jo tuolloin torjunut työn ja pääoman ristiriidan valtiollisen sääntelyn tehostamisen ja myös sentyyppiset taloudellisten eturyhmien yhteistyömuodot, joita sosialidemokraateista ennen muita J. W. Keto oli julkisesti puoltanut.⁴⁹

Ammattijärjestön toukokuussa 1929 pidetyssä edustajakokouksessa työrauhakysymys ei ollut näkyvimpiä keskustelunaiheita. Asiasta hyväksyttiin kuitenkin päätös, jossa työrauhahankkeet tuomittiin kapitalistisissa maissa yleisesti ajankohtaistuneina yrityksinä ”vierittää tuotannon ratsionalisoimisen ja taloudellisen pulakauden seuraukset työläisten kannettaviksi”. Työläisiä kehoitettiin päättävästi torjumaan pakkosovinto ja lakko-oikeuden rajoittaminen sekä ”vastustamaan kaikkia pyrkimyksiä järjestää yhteistoimintaa työnantajien kanssa”. Päätös hyväksyttiin ”suurella äänen enemmistöllä” sociali-

⁴⁶ Komiteanmietintö 1931:6.

⁴⁷ Suomen Sosialidemokraatti 9.2.1929; sama 13.2.1929 (Paasivuoren haastattelu); Kansan Lehti 11.2.1929. — Paasivuori oli kieltäytynyt osallistumasta Väisäsen laatima lausunto mukanaan, sillä tämä oli hänen mielestään ”ampumista yli maalin ja --- liiaksi viranomaisia ärsyttävä”. SAJ:n tpvk. 8.2.1929 (TA).

⁴⁸ Jyrkintä kieltä käytti Kansan Lehti; tamperelaiset sosialidemokraatit olivat keuhällä 1929 etumaisina ajamassa eroa SAJ:stä (ks. luvun 7.5. lähdeviite 222). Erityisesti ks. Kansan Lehti 13.2.1929 ”Häpeämätöntä leikkiä”; sama 23.2.1929 ”Selvitettävä tilanne”.

⁴⁹ Vp 1928 P I, 1014 (Pekkala) sekä s. 280 edellä.

demokraattien vastustaessa.⁵⁰

Sosialidemokraattien ja vasemmistosuunnan käsitykset sovittelun järjestelyistä eivät käytännössä olleet kovin ristiriitaisia. Sellaisen järjestelmän, joka olisi rajoittanut lakko-oikeutta ja mahdollistanut pakollisen välitystuomion, sosialidemokraatit olivat torjuneet jo aikaisemmin ja, asian jälleen ajankohtaistuessa, vuoden 1928 lopulla. Silloin he vetosivat muun muassa pakollisen sovittelun huonoihin kokemuksiin Norjassa.⁵¹ Mannion ja sovittelijoiden esittämä viranomaisten valtuuksien laajennus olikin suhteellisen varovainen. Mutta työnantajien suhtautumisen tietäen Mannio varoi ottamasta työrauhakokouksen ohjelmaan myöskään työehtosopimuskysymystä. Siksi sosialidemokraatit eivät ainakaan julkisuudessa odottaneet Mannion kokoukselta merkittäviä tuloksia.⁵² Tätä mieltä oli myös sosialidemokraattisenemmistöisen Kutomateollisuustyöväen liiton liittohallinto, joka valitessaan edustajansa neuvotteluihin arveli, ettei niistä koituisi ”mitään myönteisiä tuloksia työvälle” ennen kaikkea juuri sen vuoksi, ettei kokouksessa käsiteltäisi työehtosopimuskysymystä.⁵³

Samana päivänä, joksi ”Mannion konferenssi” oli kutsuttu koolle, Suomen Sosialidemokraatti julkaisi työväenliikkeen vasemmistosta sosialidemokraatteihin siirtyneen ammattiyhdistysmiehen E. A. Metsärannan kirjoituksen, jonka mukaan ”työväki saa parannusta oloihinsa vain lujien taisteluotteiden avulla”. Kirjoittaja hyökkäsi niitä porvarillisia väitteitä vastaan, joiden mukaan työtaistelujen syynä oli ”edesvastuuton kiihotus”. ”Sattumaltakaan ei siellä taholla uskalleta tunnustaa, että kapitalistinen talousjärjestelmä on voimakkain lakko-kiihoittaja — — —.” Metsärannan loppupäätelmänä oli, että ”lainsäädännöllisillä sen paremmin kuin muillakaan pakkotoimenpiteillä ei työrauhaa voida pitkää aikaa ylläpitää, ellei työväen elinmahdollisuuksia paranneta”.⁵⁴

Kuitenkin on ilmeistä, että sosialidemokraatit näkivät 1920-luvun lopun työrauhahankkeissa mahdollisuuksia edistää sopimuspohjaisen työmarkkinasuhteiden tavoitetta. Tällainen suhtautumistapa saattoi nojautua todelliseen kokemukseen.

⁵⁰ SAJ:n ed.kok. 10—16.5.1929, 218—219. — Pöytäkirjan mukaan menettelytapavaliokunnan mietinnöstä käytettiin kokouksessa vain kaksi puheenvuoroa: valiokunnan sosialidemokraattinen jäsen M. Kontula esitti mietintöä hylättäväksi ja toinen sosialidemokraatti O. Saarinen yhtyi Kontulan ehdotukseen.

⁵¹ Esim. Kansan Lehti 13.11.1928 ”Työrauhan turvaaminen”. Ks. myös Suomen Sosialidemokraatti 29.1.1929 ”Porvariston hyökkäykset torjuttava” (E. M(etsäranta).). — Norjan osalta vrt. Seim 1980.

⁵² Suomen Sosialidemokraatti 29.1.1929 (uutinen neuvottelutalaisuuden koollekutsumisesta otsikolla ”Sovittelutoimet työtaisteluissa”).

⁵³ Suomen kutomateollisuustyöväen liiton toim.kert. 1928—1929, 46—47.

⁵⁴ Suomen Sosialidemokraatti 9.2.1929 ”Lakkoliikkeet ja porvarillinen politiikka” (E. M(etsäranta)-ta).

Nimenomaan työnantajat olivat yleensä vastustaneet valtion sovittelijan sekaantumista työriitoihin, varsinkin silloin, kun työläiset vaativat työehtosopimusta. Sovittelijan puuttuminen asioiden kulkuun, mikä vuoden 1925 lain mukaan ei voinut tapahtua vastoin työriidan osapuolten tahtoa, oli työntekijäpuolella voitu useassa tapauksessa kokea — poliittisesta kannasta riippumatta — jo sinänsä saavutuksena.⁵⁵

Ja työriitojen sovittelun tehostamista ajaneilla sosiaaliministeriön virkamiehillä ja sen alaisilla sovittelijoilla oli ideologisena lähtökohdanaan pyrkimys poistaa senhetkinen ”ilmeinen vastaamattomuus — — — voimassa olevan työväenlainsäädännön nykyaikaisen rakenteen ja sisällyksen sekä työsopimuksen molempain sopimuskumppanien, työnantajan ja työntekijäin, keskinäisten todellisten suhteiden välillä”.⁵⁶ Suomessa ”työrauhaliike”, siltä osin kuin oli kyse työriitojen valtiollisesta sääntelystä, suuntautui tässä mielessä muuttamaan eikä säilyttämään vallitsevaa todellisuutta. Tällä oli merkitystä sosialidemokraattien asennoitumiselle. Ammattiyhdistysliikkeen legitimoinnin logiikan mukaista oli päätellä toisaalta myös niin, että kielteinen suhtautuminen näihin hankkeisiin ensinnäkin heikentäisi ammattiyhdistysliikkeen oikeutusta vaatia työehtosopimuksia ja toiseksi kääntäisi sekä sosiaalipoliittiset viranomaiset että valtion väkivaltakoneiston ammattiyhdistysliikettä vastaan.⁵⁷

Ammattiyhdistysliikkeen legitimiisyyden vahvistamispyrkimyksestä lähtenyt myönteinen suhtautuminen työrauhahankkeisiin tuli julki-suudessakin esiin sen jälkeen, kun sosialidemokraatit olivat päättäneet erota Ammattijärjestöstä. Tammikuussa 1930 julkaistiin Suomen Sosialidemokraatissa Työväen Sanomalehtien Tietotoimiston laatima puolueen näkyvimpien ammattiyhdistysmiesten Matti Paasivuoren, Ernst Lähteen ja Väinö V. Salovaaran haastattelu ”työriitojen sovittamismenetelmästä” ja yleensä työmarkkinasuhteiden kehittämisestä.⁵⁸ Haastattelun johdannossa arvosteltiin kommunistien käyttäytymistä vuotta aikaisemmin pidetyn ”Mannion konferenssin” yhteydessä. Kritiikin perustelu poikkesi sekä hengeltään että sanan-

⁵⁵ Vrt. Ala-Kapee — Valkonen 1982, 589—593. — Mainittakoon esimerkiksi, että satamalakkoa koskeneessa välikysymyskeskustelussa marraskuussa 1928 sekä Edvard Huttunen että Eino Pekkala arvostelivat sitä, ettei hallitus, joka tosin oli asettanut satamalakkoa varten välitysmiehen, ollut antanut vielä omaa välitysehdotustaan. He — kumpikin Ammattijärjestön toimeenpanevan valiokunnan jäseniä — katsoivat viivyttelyn auttavan työnantajia. Vp 1928 P I, 1006—1007, 1012.

⁵⁶ Lainaas Ehrnrooth 1928, 14.

⁵⁷ Niinpä esim. Paasivuori kieltäytyessään lähtemästä ”Mannion konferenssiin” lukemaan Ammattijärjestön kannanottoa vetosi muun muassa siihen, että lausunto oli ”liiaksi viranomaisia ärsyttävä”. SAJ:n tpvk. 8.2.1929 (TA).

⁵⁸ Suomen Sosialidemokraatti 14.1.1930 ”Työriitojen sovittamismenetelmä olisi eräissä suhteissa parannettava”.

valinnoiltaan työväenliikkeessä siihen asti tavanomaisesta kielestä: kommunistien menettely ”esti täyden selvyiden saamisen siitä, missä määrin meidän yrittäjämme olisivat valmiit rauhalliseen yhteistyöhön työläisten kanssa ja toiselta puolen antoi täysin nurinkurisen kuvan järjestäytyneiden työläisten valmiudesta neuvotella”.

Haastatelluista Paasivuori, joka oli vastustanut sosialidemokraattien irtautumista Ammattijärjestöstä eikä osallistunut uuden ammattiyhdistysliikkeen rakentamiseen⁵⁹, oli jyrkästi pakkosovitteluajastusta vastaan, mutta suhtautui myönteisesti neuvottelujärjestelmän kehittämiseen. Paasivuorta yhteistyöhaluisempia olivat Lähde ja Salovaara, jotka olivat sosialidemokraattisen ammattiyhdistysliikkeen organisoimisen johdossa. Kumpikin kuului syksyllä 1929 perustetun Ammattillisten Järjestöjen Valtuuskunnan (AJV) työvaliokuntaan. Heidän eri ”intressiryhmien” yhteistyötä korostanut sanomansa oli sosialidemokraattisen puolueenkin julkisessa sanankäytössä uutta.

Jo tätä ennen oli niin ikään AJV:n työvaliokunnan jäsen K.-A. Fagerholm esitellyt Palkkatyöläisessä, sen marraskuussa 1929 julkaisussa näytenumerossa, Ruotsissa vuoden 1928 lopulla pidetyn työrauhakokouksen asettaman ”työrauhadelegaation” mietintöä. Samassa numerossa nimimerkki ’Nuorin’, joka todennäköisesti oli juuri Fagerholm, pakinoi samasta asiasta. Pakinoitsija piti ”ymmärrettävänä, että meidän työnantajamme ovat yhtä äkkijyrkkiä kuin ammattiyhdistysliikekin on ollut. Tässä ilmenee vastavuoroisuus.”⁶⁰ Fagerholm, joka oli seurannut Ruotsin työrauhahanketta alusta lähtien,⁶¹ asennoitui huhti-toukokuussa 1930 Palkkatyöläisessä julkaistussa neliosaisessa kirjoitussarjassaan ”Työrauhakysymys” yhteiskunnan kokonaisedun ajatuksesta lähtien varsin myönteisesti ns. mondismiin.⁶²

Ammattiyhdistysliikkeen yhteistyövalmiuden esiintuominen liittyi sosialidemokraattisen ammattiyhdistystoiminnan organisoimisen vaikeuksiin sekä vallinneeseen taloudelliseen ja poliittiseen tilanteeseen. Uusien järjestöjen rakentajien edellytykset vetää työläisiä piiriinsä taisteluvoiman avulla olivat vähäiset. Työehtosopimusten aikaansaaminen, järjestöjen pääsy edustamaan työläisiä, olisi ollut tavallaan toinen tie saada järjestöt elämään. Työtaisteluin ei sopimukseen ollut siinä tilanteessa mahdollista päästä; oli sen sijaan pyrittävä niihin ”yhteisymmärryksen” kautta. Ja tällä tiellä oli tarpeen vakuut-

⁵⁹ Ks. jäljempänä s. 476—477.

⁶⁰ Palkkatyöläinen 29.11.1929 ”Työrauha. Mitä voivat työläiset ja työnantajat tehdä sen saavuttamiseksi. Ruotsin työrauhadelegatio on antanut mielenkiintoisen selostuksen” (K. A. F(agerhol)-m); sama ”Päiväkirjalehtisiä” (’Nuorin’).

⁶¹ Ks. Kansan Lehti 5.12.1928 ”Ruotsin Mond-konferenssista”, jonka kirjoittajan nimi merkki ’F.’ lienee ollut Fagerholm.

⁶² Palkkatyöläinen 12.4., 16.4., 30.4. ja 17.5.1930 ”Työrauhakysymys” (K. A. Fagerholm).

taa työnantajat ja valtiolliset päättäjät siitä, että uusi ammattiyhdistysliike poikkesi vanhasta ”kommunistisesta”. Toiselta puolen yritettiin saada työnantajat ymmärtämään, että pakottaessaan työläiset ajamaan asiaansa työtaistelujen avulla työnantajat ”kasvattivat kommunismia”.⁶³

Taipumusta nähdä kommunisteissa este ammattiyhdistysliikkeen tunnustamiselle oli ilmeisesti vahvistanut työnantajien ja heitä lähellä olleen lehdistön 1920-luvun lopulla kiihtynyt propaganda Ammattijärjestöä vastaan, varsinkin kun siinä esitettiin viittauksia toisenlaisesta suhtautumisesta mahdolliseen sosialidemokraattien johtamaan järjestöön⁶⁴. Mutta ennen kaikkea monet sosialidemokraatit näyttävät tuossa vaiheessa olleen taipuvaisia työehtosopimusjärjestelmää kannattaneiden sosiaaliliberaalien ajattelutapaan, jonka mukaan työelämän vastapuolet olivat ruokkineet toinen toisensa jyrkkyyttä⁶⁵. Erona oli, että sosiaaliliberaaleille ammattiyhdistysliikkeen tunnustaminen oli keino toteuttaa yhteistä etua ja työrauhaa, sosiaalidemokraateille taas yhteisen edun tunnustaminen oli keino saada ammattiyhdistysliike tunnustetuksi.

Sosialidemokraattien tällaiset käsitykset olivat myös ideologisia johtopäätöksiä valtiokoneiston toiminnasta työmarkkinasuhteisiin nähden. Yhtäältä tiedot kommunistista toimintaa vastaan suuntautuvien toimien suunnittelusta⁶⁶ vähensivät sosialidemokraattien uskoa Ammattijärjestön edellytyksiin toteuttaa työehtosopimustavoitetta. Toisaalta se, että sosialidemokraateille annettiin legitiimi asema taloudellisten etupiirien valtiollisissa yhteistyöhankkeissa 1920-luvun

⁶³ Ks. Palkkatyöläinen 19.4.1930 ”Nälkä on punikki”. — Tässä kirjoituksessa esitettiin ”meidän” tarkoitukseksi ”valistuksen ja yhteiskunnallisten uudistusten sekä ennen kaikkea ymmärtäväisen suhtautumisen kautta katkeroituneisiin työläisiin” poistaa ”ne syyt, jotka nostattavat kommunismia”.

⁶⁴ Ks. esim. Uusi Suomi 18.5.1929 ”Moskovaa kohti. Ammattijärjestön kongressi päättynyt”; sama 22.9.1929 ”Suomen ammattiyhdistysliike uudessa kehitysvaiheessa” (”Ammattiyhdistysmies”). — Työväenliikkeen vasemmisto käytti porvarillisen lehdistön kirjoittelua propaganda-aseena sosialidemokraatteja vastaan. SAJ esimerkiksi julkaisi vuoden 1929 lopulla, sosialidemokraattien päätettyä erota järjestöstä, lentokirjasen ”Pyhä allianssi eli kuka heiluttaa tahtipuikkoa”, jossa esiteltiin porvarillisten lehtien sosialidemokraattien eroa toivoneita ja erohanketta tukeneita kirjoituksia. Kirjasen oli kirjoittanut Emil Tuomi. SAJ:n tpvk. 25.11.1929. Suomen Ammattijärjestön selvityskanslian arkisto, kansio 48 (VA).

⁶⁵ Sosiaaliliberaalisen ajattelutavan osoituksena ks. Helsingin Sanomat 4.10.1927 ”Miten tilanne on turmeltu”; sama 10.8.1930 ”Työrauhan turvaaminen ja ammatillinen liike” (”Isänmaanystävä”).

⁶⁶ Presidentti Relander kirjoitti päiväkirjaansa toukokuun 1929 lopulla järjestämätään kommunisminvastaisia toimia pohtineesta neuvonpidosta, johon presidentin lisäksi osallistuivat pääministeri Mantere, sisäasiainministeri Kivimäki ja Etsivän keskuspoliisin päällikkö Riekkö. Vaikkei ammatillisia järjestöjä vastaan vielä päätettykään ryhtyä toimiin, tämäkin asia oli esillä. Relander informoi neuvottelusta myös Tanneria. Relander 1968, 298—299.

lopulla, todennäköisesti vahvasti sosialidemokraattien odotuksia heidän itsensä hallitseman ammattiyhdistysliikkeen vastaavista edellytyksistä.⁶⁷

Odotuksia vähensi kuitenkin se koko 1920-luvun kokemus, ettei työnantajien suhtautuminen sosialidemokraattiseenemmistöisiin järjestöihin ollut käytännössä poikennut yleisestä linjasta. Ja lisäksi oli ennakoitavissa, että ammattiyhdistysliikkeen hajaannuksen kautta rakennettavaan sosialidemokraattien johtamaan ammattijärjestöön olisi vaikeata vetää jäsenistöä ja saada työehtosopimuskäytännön joka tapauksessa vaatimaa järjestövoimaa. Olettamus työnantajien myönteisemmästä asennoitumisesta neuvotteluihin ja sopimuksiin sosialidemokraattien johtaessa ammattiyhdistysliikettä ei muodostunutkaan sosialidemokraattien keskuudessa yleisesti vallitsevaksi. Esimerkiksi Säätytalolla syyskuussa 1929 pidetyssä sosialidemokraattisen ammattiyhdistysväen kokouksessa, jossa tehtiin päätös erota Ammattijärjestöstä, varoittivat tällaisesta olettamuksesta K. H. Wiik ja E. K. Louhikko.⁶⁸ Wiik suhtautui muutoinkin epäillen hajotussuunnitelmaan, mutta entinen kommunisti Louhikko toimi Säätytalon kokouksen jälkeen ”länsimaisen” ammattiyhdistysliikkeen yhtenä pääorganisaattorina.⁶⁹

Myöhempi kehitys antoi vahvistusta Wiikin ja Louhikon esittämiä arvioille. Työnantajat pyrkivät vapautumaan entisistäkin sopimuksista. Ammattijärjestön ja sen jäsenliittojen ja perusjärjestöjen jouduttua lopettamaan toimintansa he olivat haluttomia jatkamaan rauenneiksi katsomiaan sopimuksia uusien järjestöjen kanssa.⁷⁰

⁶⁷ Mainittakoon, että sosialidemokraattien syyskuussa 1929 perustama Amatillisten Järjestöjen Valtuuskunta (AJV) pääsi pian perustamisensa jälkeen, vailla vielä mitään todellista järjestövoimaa, edustamaan työväestöä niissä valtiollisissa elimissä, joissa tällaista edustusta tarvittiin, kuten vakuutusneuvostossa, sosiaalilautakunnassa ja työaikalautakunnassa. Siltä pyydetty ehdokas valittiin myös kansainvälisen työkonferenssin valtuuskuntaan. AJV:n toim.kert. 29.9.1929 — lokakuu 1930, 16; SAJ:n toim.kert. 1929, 71.

⁶⁸ Pöytäkirjakonseptin mukaan Wiik mainitsi, että ”on meikäläisiäkin jotka uskovat, että porvaristo tulee olemaan suopeampi uutta Ammattijärjestöä kohtaan kuin nykyiseen” ja piti tällaista uskoa perusteettomana. Louhikko taas piti ”roskapuheena” oikeistolehtien lupauksia myönteisemmästä suhtautumisesta sosialidemokraattisiin järjestöihin: ”Ei ole porvaristo ennenkään tunnustanut järjestöjä muuta kuin pakon edessä.” Pk. sos.dem. ammattiyhdistysväen kokouksesta 29—30.9.1929. Sos.dem. amm. keskustuimik. paperit (TA). — Julkaistusta pöytäkirjasta on Louhikon puheenvuoron tämä kohta jätetty pois ja Wiikin puheenvuoro on siinä tältä osin lyhennetty. Oliko tällä jokin merkitys, on vaikea sanoa, sillä ylipäätään puheenvuorot julkaistiin vahvasti lyhennettyinä. Sos.dem. ammattiyhdistysväen ed.kok. 29—30.9.1929, 21.

⁶⁹ Louhikko 1943, 298.

⁷⁰ Ks. Helelä 1969, 253—269.

Riippumatta siitä, uskottiinko työnantajien muuttavan asenteitaan ”muuta kuin pakon edessä”⁷¹, sosialidemokraattisjohtoista ammattiyhdistysliikettä rakennettiin kuitenkin sen varaan, että valtiokoneisto ja ”yleinen mielipide” suhtautuisivat siihen toisin kuin kommunistien johtamiin järjestöihin.⁷² Mutta tämäkin edellytys joutui vuoden 1930 aikana vakavasti uhatuksi. Työrauhan valtiollinen turvaaminen sai vuoden 1930 aikana toisenlaisen sisällön kuin sosiaaliministeriön virkamiehet ja sovittelijat ja heidän ajatuksilleen myötämieliset sosialidemokraatit olivat kaavailleet. Kollektiivisten intressien ja ristiriitojen tunnustamisesta lähtevän sääntelyn ohitti yksilöllisen ”työnvapauden” varmistaminen ja ristiriitoja ilmaisevan toiminnan tukahduttaminen ”työmaaterrorina”.

Sen sijaan että valtiota ja ”yleistä mielipidettä” olisi voitu käyttää hyväksi työnantajien pakottamiseksi tunnustamaan ammattiyhdistysliikkeen, jouduttiin puolustamaan kommunismista irtisanoutuvankin ammattiyhdistysliikkeen — ylipäätään työnantajista riippumattoman palkkatyöläisten intressiedustuksen⁷³ — olemassaolon oikeutusta. Yhtä kaikki toiminnan logikkaan kuului, että valtion mahti ja ”yleisen mielipiteen” mahti pyrittiin pitämään erillään pääoman rintamasta vakuuttamalla uuden ammattiyhdistysliikkeen ei-kommunistisuutta ja ei-poliittisuutta sekä tunnustamalla valtiolle periaatteellisesti yleinen, luokkien yläpuolella oleva auktoriteetti.

7.4.3. Valtiolliset vaatimukset: autonomian laajennus vai puolueelle alistus?

SAK:n perustavan kokouksen päätöksissä valtioon kohdistuvat vaatimukset saivat näkyvämmän sijan kuin aikaisemmin Ammattijärjestön edustajakokouksissa. Menettelytapapäätöksessä työväenjärjestöjen toimintaoikeuksien puolustaminen mutta myös sosiaalilainsää-

⁷¹ Lainausta Louhikon edellä mainitusta puheenvuorosta.

⁷² ”Vår nya organisation kan man nog inte stämpla som kommunistisk, åtminstone skall det möta stora svårigheter att så vilseleda allmänna opinionen. Vi hoppas på opinionens stöd, som skall göra det lättare för oss att genomdriva kollektivavtal.” Lainausta on päiväamättömästä, Wiikin (K. W.) allemerkitsemästä tekstistä, joka lienee jotain ruotsalaislehteä varten SAK:n perustamisen aikoihin laadittu Huttusen haastattelu. Tekstistä on Ammattijärjestön kokoelmassa vain viimeinen liuska. SAJ F 8 ’Vuoden 1928 kirjeenvaihtoa’ (TA). — Tarkoituksena, ulkomaisen taloudellisen tuen hankkiminen, sai toisaalta tähdentämään vaikeuksia, mutta toisaalta epäilemättä myös vakuuttamaan yrityksen elinkelpoisuutta.

⁷³ Muistettakoon, että vuonna 1929 perustettiin mm. Vapaa Työväenliitto vastustamaan ”työmaaterroria” ja puolustamaan ”valkoista työmiestä”.

dännön edistäminen mainittiin ennen työehtosopimustavoitetta.⁷⁴ Sitä paitsi SAK:n perustava kokous hyväksyi otsikon ”Sosialivakuutus” alla varsin perusteellisen sosiaalipoliittisen ohjelman. Sen pääkohdat käsittelivät työväen suojelua, ammattientarkastusta, työväen tapaturmavakuutusta, työväestön turvaa sairauden, kuoleman ja synnytyksen varalta, työttömyysvakuutusta sekä työkyvyttömyys- ja vanhuuseläkkeitä.⁷⁵ Ohjelma osaltaan manifestoi uuden ammattiyhdistysliikkeen ei-kommunistisuutta: sairausvakuutuslaki oli kaatunut syksyllä 1929 eduskunnassa kommunistien kääntynyt ”kolmannen vaiheen” taktiikkansa mukaisesti sitä vastaan⁷⁶. Ja ohjelma osoitti liityntää ”länsimaiseen” ammattiyhdistysliikkeeseen. Suuntaa näytti Amsterdamin internationaalien kesällä 1930 hyväksymä sosiaalipoliittinen ohjelma.^{76a}

Kansan Työn toimittaja Eero A. Vuori, josta oli tulossa ammattiyhdistysliikkeen ja talous- ja sosiaalipoliittikan kysymysten arvostettu tuntija, avasi sosiaalipoliittisesta ohjelmasta käydyn lyhyen keskustelun valittamalla, että sosialidemokraattien ja kommunistien valtataistelu oli Suomessa syännyt syrjään ”amatillisen luokkataistelun” varsinaiset sisältöasiat. Kun amatillisen luokkataistelun tehtäviä viitoitettiin, oli otettava huomioon, että ”se palkka, minkä työväki saa rahassa, se ei ole työmiehen todellinen palkka, vaan todellinen palkka on se, missä sosialipoliittisissa oloissa työläiset elävät”.⁷⁷

Vuoren uudenaikainen sosiaalipalkkapohdinta osoitti sellaista aktiivisen reformismin visiota, jossa tehtävänä näyttäytyi ammattiyhdistysliikkeen vaikutusalueen laajentaminen ja vaatimusten kohdistaminen työnantajien lisäksi entistä enemmän myös valtioon. Oireena uudesta ajattelusta voidaan pitää jo sitä, että SAK hyväksyi ohjelman ”sosialivakuutuksesta” tai, kuten pöytäkirjassa myös mainittiin, ”sosiaalipoliittisen ohjelman”, kun sosialidemokraattinen puolue oli vuonna 1922 vielä hyväksynyt ”työväensuojelusuojelman”.⁷⁸ Oli kysymys muutostendenssistä valtion vaikuttamisen potentiaalisten muotojen ja merkitysten hahmottamisessa.

Kuitenkaan sellaisia näkemyksiä, joissa olisi pidetty mahdollisena

⁷⁴ Tässä mielessä on oikea se Bruunin (1979, 128) havainto, että työehtosopimustavoite esiintyi SAK:n perustavan kokouksen päätöksissä vain yhtenä monien joukossa. Tämä kuvasti todennäköisesti sitä hyvin todellisuuspohjaista käsitystä, ettei tehokkaaseen taisteluun työehtosopimusten puolesta ollut siinä tilanteessa mahdollisuutta, mutta päätelmää tavoitteen periaatteellisesti toissijaisesta merkityksestä ei voida perustellusti tehdä.

⁷⁵ SAK:n per. kok. 19—21.10.1930, alustukset, 52—63, pk., 97—103.

⁷⁶ Vp 1929 II P I, 539—616; Upton 1970, 101.

^{76a} Vrt. Ströer 1982, 109; SAK:n per. kok. 19—21.10.1930, 99—100 (Louhikko).

⁷⁷ SAK:n per. kok. 19—21.10.1930, 97—98.

⁷⁸ Uudenlaisten ajatusten merkinä voidaan pitää sitäkin, että Palkkatyöläisen useissa numeroissa oli vuodesta 1931 lähtien osasto ”Sosialipoliittikan ja tekniikan alalta”.

ja tavoiteltavana valtion aktiivista interventiota itse kapitalistiseen talousprosessiin, ei SAK:ta perustettaessa esiintynyt. Työttömyysasias-
ta yksimielisesti ja näköjään keskustelutta hyväksytyssä päätöksessä
ainoastaan kehoitettiin paikallisia ammatillisia järjestöjä toimimaan
tarmokkaasti, jotta valtio ja kunnat järjestäisivät töitä työttömille,
sekä perustamaan työttömyyskomiteita.⁷⁹ Edellä käsiteltäessä suo-
malaisen sosialidemokratian yhteiskuntapoliittista konseptiota on vii-
tattu siihen, että pääosin Vuoren muotoilema sosialidemokraattisen
puolueen talouspoliittinen ohjelma vuodelta 1933 noudatteli tosin
skandinaavisen sosialidemokratian uutta talouspolitiikkaa, mutta jäi
etäälle suomalaisen sosialidemokratian käytännöstä. Ns. ostovoima-
teoriaan näkyi silti myös Suomen ammattiyhdistysliikkeessä viittauk-
sia jo ennen SAK:n perustamista.⁸⁰ Samalla kun työläisten elintason
parantaminen edellytti huomion kiinnittämistä ”sosiaalipoliittisiin
oloihin”, ostovoimateoria perusteli elintason kohottamisen koko-
naisyhteiskunnallista, kansantaloudellista hyödyllisyyttä. Tästä kä-
sin ennen muita Vuori systematisoi 1930-luvulla vähintäänkin paino-
tuksiltaan uudenlaista perustelua ammattiyhdistysliikkeen legitiimi-
syydelle.⁸¹

Vaikka SAK:n perustava kokous hyväksyi useita vaatimuksia, jot-
ka koskivat valtion vaikutusta sosiaaliin suhteisiin, viittaukset sii-
hen, miten ammattiyhdistysliikkeen oli koetettava vaikuttaa valti-
oon, olivat vähäiset. Ulkoparlamentaarinen poliittinen joukkotoi-
minta ei kuulunut keinovalikoimaan. Mutta mitään ohjelmallista
merkitystä eivät myöskään saaneet korporatistiset edustautumismuo-
dot⁸², etujärjestöjen edustus valtiollisessa päätöksenteossa, sen val-
mistelussa tai toimeenpanossa. Suomen ammattiyhdistysliikkeen kan-
nalta siihen asti tärkeimpänä tällaisen edustautumisen areenana oli
ollut osanotto Kansainvälisen työjärjestön konferensseihin. Työjär-
jestön kolmikanta-asetelman ideologisella omaksumisella oli toden-
näköisesti vaikutusta sosialidemokraattien asennoitumiseen 1920-
luvun lopun työrauhahankkeisiin ja yleisemmin valtion rooliin, sa-
malla kun työjärjestö jo olemassaolollaan merkitsi kansainvälistä sel-

⁷⁹ SAK:n per. kok. 19—21.10.1930, 75—76.

⁸⁰ Näin esim. SAJ:n lausunnossa taloudelliselle neuvottelukunnalle tammikuussa 1929. Ks. edellä s. 408—409.

⁸¹ Esim. SAK:n vuoden 1937 edustajakokouksessa Vuori piti työehtosopimustavoit-
teen kannalta tärkeänä maatalousväestön asennemuutosta ammattiyhdistysliikkee-
seen nähden ja vetosi tällöin palkkatyöläisten ostovoiman merkitykseen maatalous-
tuotteiden kysynnälle. Kettunen 1982, 74. — ”Korkeiden työpalkkojen” kansanta-
loudellinen merkitys ja ammattiyhdistysliikkeen merkitys korkeiden työpalkkojen
toteuttajana oli johtoajatuksena jo Vuoren vuonna 1935 julkaistussa kirjassessa
”Taistelu työpalkasta” (Vuori 1935).

⁸² Vrt. Helander 1981; Bruun 1979, 159.

känojaa ammattiyhdistysliikkeen legitimiisyydelle.⁸³ Ei ollut yllättävää, että SAK:n perustava kokous valtuutti työvaliokunnan nimeämään ehdokkaat työkonferenssien Suomen valtuuskunnan työläisedustajiksi.⁸⁴ Mutta esimerkiksi sentyyppisiä vaatimuksia palkkatyöläisten edustuksesta talouspoliittisessa ratkaisunteoissa, jotka kuuluivat Saksan ammattiyhdistysliikkeen 1920-luvun jälkipuolella omaksumaan ”talousdemokratia”-tunnukseen, ei SAK:n perustavassa kokouksessa esiintynyt.⁸⁵

Kuvaukseksi valtioon vaikuttamisen muodoista jäi lopultakin menettelytapapäätöksen maininta, jonka mukaan ammattiyhdistysväen oli ”kiinnitettävä huomiota lainsäätäjän työhön ja tuettava niitä ryhmiä joiden toiminta tarkoittaa palkkatyöväen etujen rehellistä valvomista”.⁸⁶ Näkemys ammattiyhdistysliikkeen valtiollisesta vaikuttamisesta ei ylittänyt sitä parlamentaarisen demokraattista politiikkamuotoa, joka oli sisäistynyt sosialidemokratiaan sen edellytykseksi ja uusintamiskohteeksi.

Eero Haapalaisen konseptiossa keskitetystä ammattiyhdistysliikkeestä poliittinen ulottuvuus oli määräytynyt kaksisuuntaisena syndikalismien kritiikkinä: keskitetty ammattiyhdistysliike pidättäytyi välittömästä poliittisesta aktiosta ja keskitetty ammattiyhdistysliike pyrki ja pystyi vaikuttamaan valtiolliseen sosiaalipolitiikkaan. Haapalaisen konseptio ei rikkonut kautskylaisen sosialismin ajatusmuotoa. Kuitenkin hän perusteli autonomista, puolueeseen nähden rinnakkaista ammattiyhdistysliikettä tavalla, joka oli ristiriidassa puolueen hierarkkista ensisijaisuutta edellyttäneen näkemyksen ja sitä jopa hyvin rakenteellisessa mielessä vastanneen Suomen vanhan työväenliikkeen käytännön kanssa. Sen sijaan että ammattiyhdistysliike oli työväenpuolueen alaorganisaatio, pikemminkin puolue oli ammattiyhdistysliikkeen väline siinä mielessä, että sen oli määrä edustaa ja ajaa eduskunnassa ammattiyhdistysliikkeen sosiaalipoliittisia vaatimuksia.⁸⁷

⁸³ Niinpä esim. Johan Helo, joka oli joitakin kertoja kuulunut työkonferenssien Suomen valtuuskuntaan, kannatti eräässä haastattelussaan syksyllä 1928 ammattiyhdistysliikkeen ja hallitusvallan yhteyden lähentämistä ja vetosi tässä ulkomaisiin esimerkkeihin ja Kansainvälisen työjärjestön tavoitteisiin. *Kansan Lehti* 20.10.1928. — Väinö Voionmaa, jonka poika Tapio työskenteli Genevessä työjärjestön palveluksessa, kertoi tälle kirjeessään 28.10.1922 tehneensä ”propagandaa” Kansainliiton ja erityisesti työjärjestön puolesta. Väinö Voionmaan kok., kansio 1b (VA).

⁸⁴ SAK:n per. kok. 19—21.10.1930, 101.

⁸⁵ Jonkinlaisena osoituksena korporatistisen edustautumismuodon laajentamistaipumuksesta oli ehkä sosiaalivakuutusohjelman vaatimus siitä, että työväen tapaturmavakuutusta varten valtion oli perustettava vakuutuslaitos, jossa kaikkien työnantajien oli vakuutettava työväkensä ja jonka hallinnossa ”ainakin puolet” oli oltava ”vakuutettujen edustajia”. Sama, 101.

⁸⁶ Sama, 112.

⁸⁷ Ks. erityisesti Haapalainen 1917a, 9, sekä edellä s. 79, 332—333.

SAK:ta perustettaessa vaatimus poliittisen aktion hylkäämisestä ja vaatimus valtiolliseen yhteiskuntapolitiikkaan vaikuttamisesta olivat näkyvästi esillä kaikessa — teoreettisesti selvittämättömässä — dualistisuudessaan.⁸⁸ Perustelut vetosivat suomalaisen ja länsimaisen ammattiyhdistysliikkeen aitoon perinteeseen, mutta referenssinä oli nyt kommunismin kritiikki.⁸⁹ Kuten Haapalainen aikanaan, lähinnä Vuori pyrki kuitenkin myös positiivisesti perustelevaan ammattiyhdistysliikkeen omaa autonomista tehtävää. Hän halusi antaa uuden ammattiyhdistysliikkeen päätunnukseksi, länsimaisuudelle, positiivista sisältöä yli pelkän kommunisminvastaisuuden.

Mutta se, mikä SAK:n perustajille oli ammattiyhdistysliikkeen saattamista omalle tehtäväalueelleen, oli toisesta näkökulmasta ammattiyhdistysliikkeen mukauttamista sosialidemokratian parlamentaariseen toimintadispositioon. Parlamentaarisen-demokraattinen politiikkamuoto edellytti ”poliittisen” ja ”taloudellisen” taistelun institutionaalista työnjakoa. Suomalainen ammattiyhdistysliike kuitenkin subsumoitui SAK:n perustamisen jälkeen sosialidemokratian valtiollis-edustukselliselle toimintarakenteelle tavalla, joka meni tätä parlamentaarisen-demokraattisen politiikkamuodon yleistä ehtoa pidemmälle. SAK:n ensimmäisinä toimintavuosina, pula-aikana, valtiolliset vaatimukset korostuivat ammattiyhdistysliikkeen toimintakokonaisuudessa, koska etumaiset ongelmat olivat puolustuksellisia — töiden järjestäminen työttömille ja järjestäytymisoikeuden puolustaminen — ja koska ammattiyhdistysliike oli liian heikko kyetäkseen vaikuttamaan työmarkkinasuhteiden tasolla⁹⁰. Tässä asetelmassa ammattiyhdistysliikkeen tehtäväksi jäi lähinnä palkkatyöläisintressien ilmi-tuominen, kun taas niiden ajaminen lankesi sosialidemokraattisen puolueen parlamentaarisen toiminnan asiaksi.

Näin se, mikä erityisesti Vuorelle merkitsi ammattiyhdistysliikkeen vaikutusalueen sosiaalipoliittista laajentamista, kääntyi käytännössä ammattiyhdistysliikkeen heikkouden kompensoimiseksi. SAK:n asemaa luonnehti tendenssinomainen alistuminen työväestön etujen valtiollis-edustuksellisen valvonnan esipoliittiseksi apuorgani-

⁸⁸ Ks. erityisesti menettelytapoja, suhdetta puolueisiin sekä sosiaalivakuutusta käsitelleet alustukset ja päätökset. SAK:n per. kok. 19—21.10.1930, alustukset, 33—38, 52—63, pk., 56—62, 97—103, 112—114. — SAK:n työvaliokunnan heti perustavan kokouksen jälkeen antamassa julkilausumassa todettiin: ”Meidän asianamme ei ole poliittisten asiain hoito, vaan kuuluu se terveen työn jaon perusteella työväestön poliittisille järjestöille, jotka ovat tätä varten olemassa. Mikäli kuitenkin sosiaalinen lainsäädäntö ja sen kehittäminen edellyttää ammatillista toimintaa, tulee SAK tässä suhteessa tarmokkaasti valvomaan työväestön etuja.” SAK:n tvk. 22.10.1930, liite 1 (pöytäkirjassa virheellisesti päivämäärä 22.11.) (AyA).

⁸⁹ Tosin kommunismi ja syndikalismi niputettiin osittain yhteen. Ks. SAK:n per. kok. 19—21.10.1930, alustukset, 36.

⁹⁰ Vrt. Helelä 1969, 263—264.

saatioksi. Toisaalta Vuoren sittemmin 1930-luvulla systematisoimat ammattiyhdistysliikkeen perustelut itse asiassa suuntautuivat tätä alistustendenssiä vastaan.⁹¹ Haapalainen oli kautskylaisen sosialismin ajatusmuodon sisällä vastustanut kautskylaisen sosialismin tapaa alistaa ammattiyhdistysliike ”valtiollisen luokkataistelun” tukiorganisaatioksi. Vuori taas asettui parlamentaaris-demokraattisen politiikka-muodon sisällä vastustamaan ammattiyhdistysliikkeen alistusta parlamentaarisen reformipolitiikan apujärjestöksi.

SAK:n perustaminen joka tapauksessa realisoi tiettyä konseptiota työväenliikkeen kokonaisuudesta ja ammattiyhdistysliikkeen asemasta siinä. Kysymys työväenliikkeen kokonaisuudesta asettui sekä kysymyksenä ”poliittisen” ja ”taloudellisen” taistelun suhteesta että kysymyksenä sosialidemokraattien ja kommunistien suhteesta. SAK:n perustamisessa esineellistyi suomalaisessa sosialidemokratiassa 1920-luvun mittaan kehkeytynyt ajatus kokonaistyöväenliikkeestä, joka koostuisi omilla työnjaollisilla tehtäväalueillaan pitäytyvistä sosialidemokraattisjohtoisista organisaatioista.

7.5. Ammattiyhdistysliikkeen yhtenäisyyden ongelma

Suomen vanha työväenliike oli kahdessa mielessä vahvasti kokonainen. Se oli poliittis-organisatorisesti yhtenäinen, ja sen toimintamuodot muodostivat kokonaisuuden. Työväenliikkeen poliittinen jakaantuminen teki ammattiyhdistysliikkeen aseman työväenliikkeen kokonaisuudessa ristiriitaiseksi.

Yhtäältä ammattiyhdistysliike jäi edustamaan yhtenäistä, jakaantumaton työväenliikettä. Huomattava osa ammattiyhdistysliikkeen jäsenistä, aktiiveistakin, oli 1920-luvulla poliittiselta kannaltaan vaikeasti määriteltävää ”ammattiyhdistysväkeä”⁹¹. Se kiinnittyi työväenliikkeeseen perusolemukseltaan yhtenäiseksi ymmärtämänsä ammattiyh-

⁹¹ Kettunen — Turtola 1981b, 103—104.

¹ Esim. savonlinnalaisen sosialidemokraatin kirjeessä vuoden 1928 lopulta tätä väkeä luonnehdittiin: ”--- on horjuvaa, epäilee äkkijyrkkiä muttei luota täydelleen meikäläisiinkään, elikkä on sitä ’ammattiyhdistysväkeä’”. Niilo Kanto Savonlinnan ammatillisesta keskusneuvostosta 19.11.1928 sos. dem. ammatilliselle keskusneuvostolle. SDP:n kirjeenvaihto 1928 IX ’San-Se’ (TA). — Jyväskylän ammatillisen keskusneuvoston voimasuhteet esitettiin samoihin aikoihin seuraavasti: keskusneuvoston 37 jäsenestä ”on 10 sosialidemokraattia, 10 n.s. maltillista ja 6 ehdotonta kommunistia. Loput 11 edustajaa ovat sellaisia, joiden puoluekanta ei ole tullut neuvostossa johdonmukaisesti esille.” Piirisihteeri Jair Mäkinen Myllymäestä 27.11.1928 Työväen Sanomalehtien Tietotoimistolle. SDP:n kirjeenvaihto 1928 VI (TA).

distysliikkeen kautta. Tällaiseen kiinnittymiseen kuului kuitenkin taipumus erottaa "ammattillinen työväenliike" ristiriitoja aiheuttavasta "poliittisesta työväenliikkeestä".

Toisaalta työväenliikkeen poliittinen kahtiajako merkitsi tendenssiä sisällyttää ammattiyhdistysliike kahteen toisensa poissulkevaan kokonaistyöväenliikkeeseen, "vallankumoukselliseen" tai "länsimaiseen", kuten kommunistit ja sosialidemokraatit tavallisimmin nimesivät kokonaistyöväenliikkeen ideaalinsa. Kummassakin konseptiossa ammattiyhdistysliikkeen oli kyllä määrä olla yhtenäinen, koko työväenluokkaa kokoava joukko-organisaatio. Yhtenäisyyden ehdot määräytyivät kuitenkin poliittisista strategioista, jotka 1920-luvun lopussa kävivät sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla aikaisempaa jyrkemmin toisensa poissulkeviksi.

Jos kysytään, miksi Suomen ammattiyhdistysliike hajosi vuosina 1929—1930, on kysyttävä myös, miksi se pystyi organisaatioltaan yhtenäisenä siihen saakka. Vastaukset taas jäävät vähänsanoviksi ja vääristyneiksikin, jos lähdetään *a priori* asetelmasta, jossa toisaalla esiintyy aito ammattiyhdistysliike toteuttamassa palkkatyöläisintresseihin perustuvaa solidaarisuutta, toisaalla puolueet ja politiikka tunkeutuneita ristiriitoja ammattiyhdistysliikkeeseen ja hajottamassa työläisten solidaarisuutta. Ensinnäkin ammattiyhdistysliikkeen omina lähtökohtina olivat erilaiset ja jopa ristiriitaiset palkkatyöläiskollektiivisuuden kokemuksyhteydet. Tässä mielessä ammattiyhdistysliikkeen pysyvänä olemuspiirteenäkin on pikemmin hajanaisuus kuin yhtenäisyys: liike ilmentää työväenluokan jakautumista erilaisten taloudellis-sosiaalisten kriteerien perusteella muodostuviin osiin; se on sidoksissa yksityisten työvoimamyyjien keskinäiseen kilpailuun; siinä vaikuttaa ristiriita järjestäytyneiden ja järjestäytymättömien tai aktiivien ja passiivien välillä. Toisekseen "politiikka" ei ollut pelkästään ristiriitojen lähde. Ammattiyhdistysliikkeen poliittisuus, sen asema työväenliikkeen kokonaisuuden osana, oli myös luomassa ja ylläpitämässä sen yhtenäisyyttä. Tämä poliittisuus mahdollisti kollektiivisen toiminnan, koska sen kautta ylittyivät välittömät sosiaaliset alistussuhteet ja työläisten keskinäinen kilpailu, ja se vähensi kollektiivisen toiminnan sidonnaisuutta työläisten sosiaalisen aseman (esim. ammattitaidon) eroihin, koska se loi tietoisuutta työväenluokasta subjektina.

Ammattiyhdistysliikkeen yhtenäisyyden perusta oli ensiksikin palkkatyöllä elämisen yhteisyydessä ja toiseksi siinä poliittisuudessa, joka teki työväenliikkeen kokonaisuudeksi. Hajaannuksen tendenssit taas liittyivät ensiksikin työläisten keskinäiseen kilpailuun ja sosiaaliseen eriytyneisyyteen ja toiseksi ammattiyhdistysliikkeen alistukseen sille poliittisuudelle, jota työväenpuolueet spesifeinä poliittisina organisaatioina edustivat. Nämä yhtenäisyyden ja hajaannuksen voimat muodostavat selittävän mutta samalla itsessään konkretisoitavan "ra-

kennekokonaisuuden”², kun seuraavassa käsitellään sosialidemokraattien ratkaisuja ammattiyhdistysliikkeen yhtenäisyyden ja hajaannuksen kysymyksissä.

7.5.1. Yhtenäisyyden ja hajaannuksen haitat

Suomen työväenliikkeen poliittisen kahtiajaon ratkaisuvaiheessa vuosina 1919—1920 hahmottui sosialidemokraattien keskuudessa kolme lähtökohtaa asennoitumiselle ammattiyhdistysliikkeen poliittisiin suhteisiin. Sosialidemokraattisessa puolueessa pysyneet ammattiyhdistysmiehet suuntautuivat vahvistamaan ja vakiinnuttamaan organisaatioita, mihin sisältyi pyrkimys pitää poliittiset ristiriidat loitolla ammattiyhdistysliikkeestä. Tämä pyrkimys osaltaan sai korostamaan ”ammattillisen” ja ”poliittisen” työväenliikkeen organisatorista ja funktionaalista erillisyyttä. ”Marxilaisen keskustan” tradition edustajille taas työväenliikkeen kahtiajako näyttäytyi tilapäisenä ilmiönä, joka ratkeaisi palattaessa ”jyrkän sosialidemokraattisen luokkataistelun” linjalle ja vanhan työväenliikkeen toimintatapoihin. Kahtiajaon ulottumista luokkavoiman kokoamisen kannalta tärkeään ammattiyhdistysliikkeeseen oli koetettava estää. Parlamentaariseen reformipoliittikkaan keskittyneen suuntauksen näkökulmasta kommunismi puolestaan uhkasi sosialidemokratian parlamentaarisia toimintaedellytyksiä. Yleislinjana oli oltava pesäeron tekeminen kommunisteihin ja toimiminen niin, etteivät nämä voisi käyttää työväenjärjestöjä vaikutusvaltansa levittämisen välineinä.³

Sen jälkeen kun kommunistit ja vasemmistososialistit olivat saaneet johtoaseman Ammattijärjestössä ja useimmissa ammatiliitoissa, tämän asiointilan ongelmallisuutta oli sosialidemokraattisessa puolueessa ensinnä esiintuomassa kaksi tahoa, joiden suhde ei muuten ollut ristiriidaton: Ammattijärjestön ja liittojen johtopaikoilta vuosina 1920—1921 syrjäytyneet ammattiyhdistysmiehet sekä puolueen johtoportaan oikeistosuunnan edustajat. Ja vahvasti yksinkertaistaen voi sanoa, että toista akselia ammattiyhdistysliikkeen poliittisiin suhteisiin nähden edustivat aina 1920-luvun lopulle saakka keskustalaisen tradition edustajat ja ammatillisissa järjestöissä yhä luottamustehtävissä toimineet sosialidemokraatit.

Socialidemokraattista ammatillista oppositiotointaa alettiin järjestää vuonna 1921. Sisällöltään se muodostui vasta-agitaatioksi sitä kommunistien pyrkimystä vastaan, joka tähtäsi ”porvarillisten am-

² Vrt. Renvall 1965, 335—337.

³ Tämän lähtökohtaerottelun perusteita on esitetty edellä luvuissa 6.4. ja 7.1.4.

mattiyhdistysjohtajien”⁴ vaikutusvallan lopettamiseen ja ammatillis-
ten järjestöjen liittämiseen osaksi ”vallankumouksellista” kokonais-
työväenliikettä. Tämä pyrkimys korostui syksyllä 1921 ja se liittyi lin-
jansa tarkistaneen SKP:n vaikutuksen kasvuun. Konkreettisimmin se
ilmeni valistustyössä, jonka johtaminen Ammattijärjestön vuoden
1920 edustajakokouksen päätöksen mukaan oli keskitettävä keskus-
järjestölle⁵, ja ennen kaikkea hankkeessa liittää Suomen Ammattijär-
jestö Punaiseen ammattiyhdistysinternationaaliin.⁶ Syrjäytyneiden so-
sialidemokraattisten ammattiyhdistysjohtajien lähtökohdista johto-
päättös oli selvä: kommunistit olivat tuoneet politikoinnin ja poliitti-
set ristiriidat ammattiyhdistysliikkeeseen. Yhtä selvä johtopäättös oli
tehtävissä sosialidemokraattisen puolueen toimintaedellytysten näkö-
kulmasta: kommunistit käyttivät ammatillisia järjestöjä politiikkansa
välikappaleina vastustaakseen sosialidemokratiaa ja vahvistaakseen
omaa työläisiä eksyttävää ja porvaristoa provosoivaa vaikutustaan.

Yhtenäistä sosialidemokraattista linjaa kommunismin vastustami-
seksi ammattiyhdistysliikkeessä viitotettiin sosialidemokraattisten sa-
nomalehtimiesten ja piirisihteerien yhteisessä kokouksessa huhti-
kuussa 1921.⁷ Samoihin aikoihin Helsingin sosialidemokraattinen
kunnallisjärjestö järjesti aiheesta keskustelukokouksen.⁸ Sosialide-
mokraattisen ”amatillisen agitaation” organisointi käynnistyi varsi-
naisesti syksyllä 1921. Merkillepantavaa aktiivisuutta osoitti Helsingin
sos.-dem. keskusteluseura, joka oli puolueen tärkeimpien, yleensä
ammattiyhdistysliikkeestä kaukana olleiden johtomiesten puolue-

⁴ Tämä ilmeisesti sosialidemokraatteihin viitannut käsite esiintyi ainakin Lumivuokon
vuonna 1921 julkaistussa kirjasessa ”Kommunisti ammatillisessa liikkeessä” (Lumi-
vuokko 1921).

⁵ SAJ:n ed.kok. 25—29.5.1920, 180—183.

⁶ Ks. edellä s. 363.

⁷ Sos.dem. puoluetoimik. 18.2.1921 ja 16.4.1921 (TA); sos.dem. puoluetoimik./Tainio
15.10.1921 puoluelehtien toimituksille (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1922 T—Ö
(TA). — 3.4. pidetty kokous mm. päätti ammatillisien järjestöjen julistusten ja tie-
donantojen julkaisemisesta vain sikäli ja siinä muodossa, kuin Työväen Sanomaleh-
tien Tietotoimisto ne välitti. Asiasta sukeutui Ammattijärjestön kanssa kiista, joka
kuitenkin ratkesi niin, että Ammattijärjestö suostui jättämään julistuksensa TST:n
välitettäväksi, mutta TST:n myös tuli ”nopeasti ja kokonaisuudessaan” toimittaa ne
puoluelehdille. Sos.dem. sanomalehtimiesten 3.4.1921 pidetyn neuvottelukokouksen
puheenjohtaja Pekka Railo 5.4.1921, 18.4.1921 ja 27.4.1921 SAJ:n toimikunnalle.
SAJ E 4 ’Eri liitoilta --- 1921’ (TA); SAJ 19.4.1921 ja 27.4.1921 TST:lle (jälj.) SAJ
D 3 ’Lähetettyjä kirjeitä 1921’ (TA). — Kun sanomalehtimiesten ja piirisihteerien
keväisen kokouksen päätökset lokakuussa 1921 palautettiin piiritoimikuntien ja toi-
mistusten mieleen, kyseisen päätöksen tarkistamisesta ei kuitenkaan mainittu mi-
tään. Em. Tainion kirje puoluelehtien toimituksille 15.10.1921.

⁸ ”Kysymyksen kommunismin ja ammatillisesta liikkeestä” alusti Artturi Aalto ja
pöytäkirjan mukaan kokoukseen osallistui toista sataa henkilöä. Kokous pidettiin
13.4.; vuosiluku puuttuu pöytäkirjasta, mutta kaikesta päätellen se oli juuri 1921.
Helsingin sos.dem. kunnallisjärjestön pöytäkirjat (TA).

osasto. Se teki syyskuussa 1921 puoluetuimikunnalle aloitteen kommunisminvastaisen toiminnan tehostamisesta ammattiyhdistysliikkeessä.⁹ Huoli ammattiyhdistysliikkeen kommunistijohtoisuudesta ei silti ollut vain sosialidemokraattisen puolueen oikeiston sydämelä. Myös keskustalaisen sosialidemokratian tukialueella Viipurin läänissä havahduttiin uhkaan, jonka kommunistijohtoiset ammatilliset järjestöt muodostivat sosialidemokratian kannatukselle.¹⁰

Helmikuussa 1922 Helsingin sosialidemokraattinen kunnallisjärjestö asetti ”ammatillisen keskus-agitatsionitoimikunnan”¹¹ ja toteutti siten puoluetuimikunnan edellisen vuoden lopulla hyväksymän suunnitelman¹². Keskustoimikunta hyväksyttiin koko maan käsittävän propagandatyön keskuselimeksi huhtikuun alussa Helsingissä pidetyssä sosialidemokraattisen ammattiyhdistysväen kokouksessa, johon helsinkiläisten ohella osallistui maan muistakin osista ilmeisesti samanlaiseen puoluekokoukseen saapuneita edustajia.¹³ Missä määrin suunnitellun propagandaorganisaation oli määrä pohjustaa ammatillisten rinnakkaisjärjestöjen muodostamista¹⁴, on vaikea sanoa. Suomen Työmies joka tapauksessa väitti sosialidemokraattisen ammattiyhdistysväen kokouksessa kaavailun uuden ammattijärjestön, ”noskelaisten ’ammattiyhdistysmiesten’ rikkuriliiton”, perustamista.¹⁵

Ryhmätoiminnan organisointi oli kuitenkin voimatonta, olkoonkin että osittain sen tulokseksi voitiin jo huhtikuussa 1922 lukea se, että Ammattijärjestön toimikunta päätti jäsenäänestyksen antamasta valtuutuksesta huolimatta lykätä liittymisen Profinterniin.¹⁶ Ennen Am-

⁹ Seuran kirjelmän oli allekirjoittanut sen kokouksen puheenjohtaja Väinö Hakkila. Sos.dem. puoluetuimik. 21.9.1921 (TA).

¹⁰ Viipurin länt. sos.dem. piiritoimik./A. Hautamäki 21.12.1921 puoluetuimikunnalle. SDP:n kirjeenvaihto 1919—20 T—Ö 1921 V—Ö (TA); sos.dem. puoluetuimik./S(vante). L(ehton)-en 23.12.1921 Matti Paasivuorelle (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1919—20 I—L 1921 K—S (TA); puoluesihteri Tainio 31.12.1921 Viipurin länt. sos.dem. piiritoimikunnalle (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1919—20 T—Ö 1921 V—Ö (TA); sos.dem. puoluetuimik./S(vante). L(ehton)-en 18.3.1922 sos.-dem. ammatilliselle keskus-agitationitoimikunnalle (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1922 A—J (TA). — Ks. myös edellä s. 381—382.

¹¹ Helsingin sos.dem. kunnallistoimik. 16.2.1922 (TA); sos.dem. puoluetuimik. 17.3.1922 (TA).

¹² Sos.dem. puoluetuimik. 1.11.1921 (TA).

¹³ Hakalehto 1966, 261.

¹⁴ Vrt. Helsingin sos.dem. kunnallisjärjestön edustajisto 26.1.1922 (TA).

¹⁵ Suomen Työmies 16.4.1922.

¹⁶ Toimikunta perusteli päätöstään juuri hajaannuksen uhalla, jos kohta sitäkin painavampana, julkilausumattomana syynä lieene ollut Ammattijärjestön lakkauttamisen pelko. SAJ:n toimik. 10.4.1922 (TA); ks. myös edellä s. 363—365. Sosialidemokraattien jyrkentyneen oppositioasenteen vaikutuksesta tähän päätökseen vrt. Hakalehto 1966, 261. — Ryhmätoiminnan organisoinnisen vaikeudesta ks. sos.dem. ammatillisen keskustuimikunnan kirjelmä sos.dem. puoluetuimikunnalle 11.10.1923. Sos.dem. puolueuuev. 2—3.12.1923, liite 2 (TA).

mattijärjestön toukokuussa 1923 pidettyä edustajakokousta sosialidemokraattisen puolueen johto katsoi tarpeelliseksi itse puolueen nimissä esitettävän uhkavaatimuksen.

Jälleen Helsingin sos.-dem. keskusteluseuran aloitteesta¹⁷ sosialidemokraattisen puolueen suhtautuminen ammattiyhdistysliikkeeseen oli käsiteltävänä puolueuuvostossa maaliskuun lopulla 1923. Puolueuuvosto päätti esittää Ammattijärjestön tulevaa edustajakokousta varten vaatimuslistan, jonka kaikkiaan seitsemän kohtaa koskivat ammatillisten järjestöjen ja puolueiden suhteita sekä kansainvälisiä suhteita. Vaadittiin ammatillisten järjestöjen puoluejäsenyyden kieltämistä, tasapuolista suhtautumista sosialidemokraattiseen ja ”kommunistiseen” puolueeseen sekä sitä, ettei Ammattijärjestö liity Punaiseen ammattiyhdistysinternationaaliin eikä noudata toiminnassaan sen ohjeita.¹⁸

Vaatimusponnet oli luonnostellut Paasivuori, joka kuului sosialidemokraattiseen ammatilliseen keskusagitaatiotoimikuntaan¹⁹. Hänen ehdotuksensa mukaan puolueuuvoston olisi pitänyt kehottaa sosialidemokraatteja eroamaan ammatillisista järjestöistä, jollei vaatimuksia hyväksyttäisi. Puolueoimikunnassakaan kaikki eivät olleet hyväksyneet näin ehdotonta ultimaatumia, joskin ehdotus oli päätetty esittää sellaisenaan puolueuuvostolle.²⁰ Siellä asiasta äänestettiin, jolloin äänin 10—7 voitti J. F. Aallon varovaisempi ehdotus. Sen mukaan jätettiin puolueoimikunnan harkittavaksi Ammattijärjestön edustajakokouksen jälkeen, mihin toimiin oli ryhdyttävä.²¹

Ammattijärjestön toukokuun 1923 edustajakokouksen voimasuhteet osoittivat sosialidemokraattien aseman heikkouden ammattiyhdistysliikkeessä: 76 edustajasta sosialidemokraateiksi tiedettiin ainoastaan 11. Edustajien vaalissa liitoittain noudatettu enemmistövaalitapa tosin vahvisti enemmistöryhmän asemaa.²² Kokoukselle oli kui-

¹⁷ Hannes Ryömän ja Pekka Railon allekirjoittama Helsingin sos.-dem. keskusteluseuran kirje puolueoimikunnalle 1.3.1923. SDP:n kirjeenvaihto 1923 L—S (TA).

¹⁸ Sos.dem. puolueuuv. 29.3.1923 (TA).

¹⁹ Helsingin sos.dem. kunnallistoimik. 16.2.1922 (TA); Hakalehto 1966, 260.

²⁰ Sos.dem. puolueoimik. 29.3.1923 (TA).

²¹ Sos.dem. puolueuuv. 29.3.1923 (TA).

²² Hakalehto 1966, 262. Ks. myös sos.dem. ammatillisen keskustoimikunnan kirjelmä sos.dem. puolueoimikunnalle 11.10.1923. Sos.-dem. puolueuuv. 2—3.12.1923, liite 2 (TA). — Työväenliikkeen suuntataistelujen ominaispiirteisiin on kuulunut kuva vastapuolen ryhmätoiminnan erityisestä tehokkuudesta. Sosialistisen työväenpuolueen puolueoimikunnassa oli Ammattijärjestön vuoden 1923 edustajakokousvaalien edellä esillä ”se vaara, että sos.demokraatit voivat vallata itselleen enemmistön”, sillä he ”nähtävästi kokoavat kaikki kannattajansa äänestämään muutamia harvoja määrättyjä ehdokkaitaan, kun taas puolueemme kannattajien äänet asetettujen paikallisehdokkaiden suurilukuisuuden tähden joutuvat hajalle”. Näin perusteltu ”agitationi- ja valistustyövaliokunnan” esitys äänen keskittymisen varmistamisesta myös SSTP:n kannattajien joukossa päätettiin lähettää puolueen ”amatilli-

tenkin ominaista, paitsi organisaatio- ja menettelytapakysymysten pragmaattinen ja poliittisesti suhteellisen ristiriidaton käsittely, myös kommunistien johtaman vasemmistoryhmän tietty — Profinternin näkemyksiä vastannut — joustavuus poliittisluonteisissa kysymyksissä.

Edustajakokouksen päätöksen mukaan toimikunta oli menetellyt oikein jättäessään ”ammattillisen liikkeen eheyttä silmälläpitäen” panematta täytäntöön Profinterniin liittymisen. Ja kokous velvoitti toimikunnan vastakin suhtautumaan internationaalikysymykseen ”näitä seikkoja silmälläpitäen.”²³ Päätös oli tulkittavissa luopumiseksi liittymisestä, mitä se käytännössä tulikin merkitsemään.²⁴ Suhteesta puolueisiin päätettiin, että Ammattijärjestö ja liitot olivat puolueista riippumattomia. Perusjärjestöjen kuulumista työväenpuolueisiin ei kuitenkaan kielletty, vaikka korostettiin, että yksityisille jäsenille oli taattava oikeus päättää kuulumisestaan puolueisiin.²⁵ Tältä osin siis sosialidemokraattisen puolueuuevoston vaatimus ei toteutunut, vaikka vasemmistossakin oli niitä, jotka olisivat olleet valmiita kieltämään osastojen puoluejäsenyyden²⁶. Syksyllä 1923 tällainen päätös tehtiinkin.²⁷ Välittömänä syynä oli sosialistisen työväenpuolueen toiminnan kieltäminen, mikä asetti myös siihen kuuluneiden ammatti-osastojen toimintaoikeudet vaakalaudalle.²⁸

sen liikkeen valiokunnalle”. SSTP:n puoluetoimik. 5.1.1923. Sosialistinen työväen ja pienviljelijäin puolue. Puoluetoimikunnan pöytäkirjat 1920—23 (TA). — Eri valiokuntien, niiden joukossa ”ammattillisen liikkeen työvaliokunnan”, asettamisesta oli päätetty SSTP:n puoluetoimikunnassa 7.12.1922. Lopullinen päätös ”ammattillisen liikkeen valiokunnan” kokoonpanosta tehtiin kuitenkin vasta 15.3.1923. SSTP:n puoluetoimik. 7.12.1922 ja 15.3.1923, em. arkistopaikka. — Jaakko Kivi, josta vuosien 1922—1923 vaihteessa tuli metalliliiton sihteeri, kertoo saaneensa SKP:ltä tehtäväksi ”juntan organisoimisen” ammattiyhdistysliikkeen vasemmistolaisten toimitsijain keskuuteen. Siihen kuuluivat hänen mukaansa L. Nurmiaho, U. Nurminen, E. Härmä, Hj. Niemelä ja Kivi itse. Kivi mainitsee olleensa juntan jäsenistä ainoa SKP:hen kuuluva (Kivi 1975, 46). STTP:n puoluetoimikunnan asettaman valiokunnan nimiluettelossa esiintyvät mainituista henkilöistä Nurmiaho, Nurminen ja Niemelä sekä heidän lisäksi N. Aronen ja V. Viherkoski. Mahdotonta ei ole, että SSTP:n ”ammattillisen liikkeen valiokunta” ja Kiven ”junta” olisivat olleet yksi ja sama asia.

²³ SAJ:n ed.kok. 21—25.5.1923, 82.

²⁴ Hakalehto 1966, 263.

²⁵ SAJ:n ed.kok. 21—25.5.1923, 87—88.

²⁶ Toimeenpaneva valiokunta oli toimikunnalle tekemänsä edustajakokousalustuksen ehdotukseen hyväksynyt kohdan perusjärjestöjen puoluejäsenyyden kieltämisestä, mutta toimikunta poisti tämän kohdan äänin 12—10 vähän ennen sos.dem. puolueuuevoston kokousta. SAJ:n toimik. 24—25.3.1923 (TA). — SAJ:n edustajakokouksessa S. J. Mäkinen mainitsi vasemmiston jäsenistä esimerkiksi Matti Väisäsen ja Kalle Kankarin olleen puoluejäsenyyden kiellon kannalla. SAJ:n ed.kok. 21—25.5.1923, 75.

²⁷ SAJ:n toimik. 19.10.1923 (TA).

²⁸ Hakalehto 1966, 263; Ala-Kapee — Valkonen 1982, 673.

Ammattijärjestön johtoelementtien voimasuhteista ei kuitenkaan toukokuun 1923 edustajakokouksen yhteydessä tehty mitään kompromissia. Sosialidemokraattien osuus jäi yhtä vähäiseksi kuin heidän osuutensa kokouksen edustajanpaikoista.²⁹ Sitä paitsi uusi toimikunta päätti ensi töikseen yhdistää sihteerin ja taloudenhoitajan toimet, mikä käytännössä olisi merkinnyt Ammattijärjestön tuolloin ainoan sosialidemokraattisen toimitsijan, taloudenhoitaja Aatu Halmeen, erottamista.³⁰ Päätös kuitenkin peruttiin toimikunnan kokouksessa kesäkuun 20. päivänä,³¹ ajankohtana, jolloin ammattiyhdistysliikkeen hajoamisen uhka oli ennennäkemättömän todellinen.

Ennen kuin sosialidemokraattinen puoluetoimikunta päätti tilanteen vaatimista toimista, Helsingin sosialidemokraattinen kunnallisyhdistys heti Ammattijärjestön edustajakokouksen jälkeen hyväksyi ja julkisti päätöksen, jonka mukaan oli ryhdyttävä perustamaan uusia ammatillisia järjestöjä.³² Kesäkuun 1923 alussa kirjoitettiin myös porilaisessa Uudessa Ajassa, että ”lieneekin välttämätöntä, että ammatillisessa liikkeessä tapahtuu samanlainen leikkaus, mikä poliittisessä liikkeessä on jo aikaisemmin tapahtunut”.³³ Sen sijaan keskustalaisilla linjoilla ollut viipurilainen Kansan Työ vastusti jyrkin sanoin Helsingin kunnallisyhdistyksen päätöstä.³⁴

Puoluetoimikunnan käsitellessä asiaa kesäkuun 6. päivänä olivat Paasivuori ja Tanner Ammattijärjestöstä eroamisen kannalla. Tanne-
 ren mielestä oli oltis annettava sosialidemokraattiselle ammattiyhdistysvälelle ”parolli”: ”lähtekää pois Ammattijärjestöstä”. Keto kuitenkin ei uskonut tällaisen parollin ”paljoakaan lohkaisevan jäseniä pois Ammattijärjestöstä”; sen sijaan oli pyrittävä järjestämään ”tarmokas oppositioni”. Tainio piti vääränä yksityisten työläisten keho-

²⁹ Liittojen esitysten mukaisesti valitun toimikunnan 25 varsinaisesta jäsenestä sosialidemokraatteja oli vain neljä: Kutomateollisuustyöväen liiton Vihtori Kanto, Paperiteollisuustyöväen liiton S. J. Mäkinen, Kirjatyöntekijäin liiton O. A. Nyman ja Jalometallityöntekijäin liiton Oskari Väistö. Sitä paitsi Nyman, joka heistä ainoana valittiin seitsenhenkiseen toimeenpanevaan valiokuntaan, vältti selvää sitoutumista. ”Kunnon” sosialidemokraatit saattoivat hänet sen vuoksi leimata kommunistiksikin (esim. sos.dem. ammatillisen keskuustoimikunnan lausunto sos.dem. puoluetoimikunnalle 11.10.1923. Sos.dem. puolueuuv. 2—3.12.1923, liite 2 (TA); vrt. Tuominen 1956, 147—148; Hakalehto 1966, 271). Valinnoista ks. SAJ:n ed.kok. 21—25.5.1923, 95—96; SAJ:n toimik. 26.5.1923 (TA).

³⁰ SAJ:n toimik. 26.5.1923 (TA).

³¹ SAJ:n toimik. 20.6.1923 (TA); Ala-Kapee — Valkonen 1982, 670—671.

³² Suomen Sosialidemokraatti 31.5.1923.

³³ Uusi Aika 6.6.1923 ”Vielä yksi leikkaus välttämätön”. Kirjoittaja, nimimerkki ’-ä-ä’, lienee ollut porilainen paperityöläisten ammattiyhdistystoiminnassa tunnettu ja mm. SAJ:n vuoden 1923 edustajakokouksen puheenjohtajana toiminut Väinö Metsälä. Ks. Suomen Työmies 11.6.1923 ”Ammattijärjestön hajoittajat toiminnassa” (’Esa J.’).

³⁴ Kansan Työ 2.6.1923 ”Mihin suuntaan?”.

tamista eroamaan. Oli koetettava saada Ammattijärjestöstä irti kokonaisia liittoja ja osastoja. J. F. Aalto sen sijaan oli Ammattijärjestön hajottamista vastaan. Puoluetoimikunnan päätökseksi tuli, että asian ratkaiseminen lykättäisiin, kunnes sosialidemokraattinen ammattiyhdistysväki eri paikkakunnilla ottaisi siihen kantaa.³⁵ Tätä koskeva julistus julkaistiin kesäkuun lopulla.³⁶

Seuraavien kuukausien aikana tällaisia kokouksia pidettiin Viipurissa, Kotkassa, Tampereella, Kymissä, Jyväskylässä, Porissa ja Helsingissä. Ainoastaan Porin kokous oli sillä kannalla, että oli ryhdyttävä luomaan uusia ammatillisia järjestöjä.³⁷ Samaan suuntaan viittasi sekin, että kesäkuun 1923 lopulla julkaistu Ammattijärjestön toimikunnan julistus ammattiyhdistysliikkeen hajottamista vastaan hyväksyttiin toimikunnassa yksimielisesti ja sen allekirjoittivat myös toimikunnan sosialidemokraattiset jäsenet, lukuun ottamatta Kutomateollisuustyöväen liiton luottamusmiestä Vihtori Kantoa, joka oli poissa kokouksesta.³⁸ Lokakuussa 1923 ilmestyneessä Paperityöläisen numerossa liiton sosialidemokraattinen luottamusmies S. J. Mäkinen kiitti Ammattijärjestön toimikunnan päätöstä kieltää perusjärjestöjen puoluejäsenyys sekä arvosteli samassa yhteydessä avoimesti puolueensa johtoa: ”— — — ei ole ammattijärjestö vielääkään kyllin voimakas työnantajajärjestöjen hyökätessä, ennenkuin sos.-dem. puolueen johto ja sen sanomalehdistö suhtautuvat ymmärtämyksellä ammattijärjestöön ja ryhtyy sitä tukemaan.” Mäkinen kehotti oman liitonsa sosialidemokraattisia jäseniä luopumaan propagandasta Ammattijärjestöä vastaan ja kohdistamaan kaiken toiminnan ”järjestäytymättömien joukkojen herättämiseksi yhteistoimintaan”.³⁹

Sosialidemokraattisen puolueen ratkaisunteen tilanne-ehtoja muutti sosialistisen työväenpuolueen lakkautusprosessin käynnistäminen elokuun 1923 alussa. Tässä tilanteessa ajankohtaistui sosialidemokratian rakenteellinen dilemma, joka oli käänteinen kommunistien kohtaamalle isolatoon ja repression kehälle: parlamentaaristen toimintaedellytysten turvaaminen vaati rajankäyntiä kommunisteihin; kommunistien altistuminen pakkovaltakoneiston toimille puolestaan kavensi kansalaisoikeuksia ja työväenjärjestöjen toimintaoikeuksia tavalla, joka — vähintäänkin legitiimin politiikan rajoja jyrkentämällä — uhkasi myös sosialidemokratian toimintaedellytyksiä. Tannerin

³⁵ Sos.dem. puoluetoimik. 6.6.1923 (TA).

³⁶ Suomen Sosialidemokraatti 21.6.1923.

³⁷ Sos.dem. puoluetoimik. toim.kert. 8.4.1922—31.10.1925, 34—35.

³⁸ SAJ:n tpvk. 5.6.1923; sama 12.6.1923; sama 20.6.1923; SAJ:n toimik. 20.6.1923 (TA); Suomen Työmies 23.6.1923; Kanto 16.6.23 SAJ:lle. SAJ F 2 'Kutomatyöläiset kirjeenvaihtoa 1923—1929' (TA).

³⁹ Paperityöläinen 4/1923 ”S. Ammattijärjestö kehittymässä terveelle ja kestäväälle maaperälle” (S.J. M(äkinen)).

edustama sosialidemokratian oikeistosuunta yritti niin vuonna 1923 kuin yleensäkin ratkaista tätä dilemmaa vetoamalla porvarilliseen kansanvaltaisuuteen kansalaisoikeuksien loukkaamattomuuden puolesta ja koettamalla vakuuttaa porvaristoa siitä, ettei kommunismi häviäisi pakkotoimin vaan sosialidemokratian valistustyöllä. Keskustasuunta, joka tosin jo tammi-helmikuun 1923 yhteisrintamamielensoitusten jälkeen oli menettänyt ideologisen aloitteellisuutensa sosialidemokraattisessa puolueessa, puolestaan reagoi vielä vuosina 1923—1924 viranomaisten kommunisminvastaisiin toimiin esittämällä työväenliikkeen yhteisrintamaa toimintaoikeuksien suojaksi⁴⁰.

Jos työnantajien päätös keväältä 1923 kieltäytyä neuvottelemasta ”tietävästi kommunistien” kanssa oli osaksi tähännyt ammattiyhdistysliikkeen hajaannuksen edistämiseen⁴¹, sosialistisen työväenpuolueen lakkautusprosessin alettua viranomaiset odottivat sosialidemokraattien pesäerollaan avaavan tien toimille ”kommunistista” ammattiyhdistysliikettä vastaan⁴². Ammattijärjestöstä eroamisen tällainen seuraus ei ennen elokuutakaan voinut olla sosialidemokraateille arvaamaton mahdollisuus. Elokuun alun jälkeen Ammattijärjestön toimintaoikeuksien riippuvuus sosialidemokraattien ratkaisuihin oli kuitenkin niin ilmeinen, että se vei pontta erohankkeelta. Ammattiyhdistysliikkeen hajottamisen kompromettoivuus ammatillisesti järjestäytyneiden työläisten enemmistön ja ehkä myös kansainvälisen ammattiyhdistysliikkeen edessä⁴³ painoi enemmän kuin porvariston syytös kommunistien suojelusta⁴⁴. Ja tilanteen logiikkaan kuului, että Ammattijärjestön johto omalta osaltaan asettui puolustamaan toimintaoikeuksia tavalla, joka merkitsi myöntymistä sosialidemokraattien edustamiin kantoihin eräissä näkyvissä ammattiyhdistysliikkeen ja valtion ja ammattiyhdistysliikkeen ja puolueiden suhteita koskeissa kysymyksissä. Osanotosta Kansainvälisen työjärjestön konferenssiin päätettiin elokuussa ja perusjärjestöjen puoluejäsenyyden kieltämisestä lokakuussa.⁴⁵

Kun sosialidemokraattinen puolueitoimikunta elokuun 1923 lopussa käsitteli ammattiyhdistysliikkeessä tehtävää ratkaisua, oli tiedossa, että sosialidemokraattinen ammattiyhdistysväki pääosin piti kiinni ammattiyhdistysliikkeen yhtenäisyydestä. Uusi ammattijärjestö olisi tullut luoneeksi elinmahdollisuutensa kyseenalaisella tavalla: pal-

⁴⁰ Vrt. Mäkelä 1980, 228, sekä edellä s. 298.

⁴¹ Vrt. Hufvudstadsbladet 29.3.1923 ”Inga underhandlingar med kommunister”; Mansner 1981, 240; Sjöberg 1958, 85.

⁴² Mäkelä 1980, 238.

⁴³ Kansainvälisen solidaarisuuden ilmauksista Suomen viranomaisten toimia vastaan ks. sama, 233.

⁴⁴ Vrt. sama, 232, 235, 239.

⁴⁵ SAJ:n toimik. 14.8.1923; sama 19.10.1923 (TA).

jastamalla vanhan ammattijärjestön suojattomaksi pakkovaltakoneiston iskulle.

Käsitykset uuden ammattijärjestön mahdollisuuksista olivat nyt puoluetoimikunnassa selvästi heikommat kuin alkukesällä. Esimerkiksi Tainio arveli, ettei ole mahdollista ”järjestää — — — taistelua, kun sosialidemokraattiset ammatillisten järjestöjen jäsenet ovat siihen haluttomia. Siinä ei auta mitkään viralliset toimenpiteet.” Myös Paasivuori piti parhaana luopua erohankkeesta. J. F. Aallon argumenttina hajotusta vastaan oli, että tilanne oli nyt edullinen ryhtyä sisältä päin valtaamaan ammatillisia järjestöjä takaisin sosialidemokraattien johtoon. Puoluetoimikunta päätti pyytää lausuntoa ammatilliselta keskustoimikunnalta.⁴⁶

Pääasiassa syrjäytetyistä ammattiyhdistysmiehistä koostunut sosialidemokraattinen ammatillinen keskustoimikunta ei lausunnoissaan uskonut valtauksen onnistumiseen, vaikka esittikin näkökohtia sen organisoinnista siltä varalta, että sitä päädyttäisiin yrittämään. Todellisia vaihtoehtoja olivat keskustoimikunnan mielestä uusien järjestöjen perustaminen tai jääminen odottamaan vanhojen rappeutumista ja sitä tietä sosialidemokraateille avautuvaa tilaisuutta ammattiyhdistysliikkeen johtajuuteen.⁴⁷

Joulukuun 1923 alussa kokoontuneelle puolueuuvostolle puoluesihteerin Tainio esitti puoluetoimikunnan nimissä päätösehdotuksen, jonka mukaan sosialidemokraattien piti jäädä Ammattijärjestössä entiselle oppositiokannalleen, seurata tilanteen kehitystä ja toimia sen asettamien vaatimusten mukaisesti.⁴⁸ Pesäeron ajatuskin oli silti vielä puolueuuvostossa esillä. Esimerkiksi Tanner ”selitti olleensa sillä kannalla, että nykyinen järjestelmä ammatillisessa liikkeessä on rappeutettava, ja sitä rappeutettaisiin siten, että sos.demit eroavat nykyisistä ammatillisista järjestöistä”. Ilmeisesti hän ei kuitenkaan uskonut enää saavansa eroparollia hyväksytyksi ja tyytyi vastustamaan J. F. Aallon päätösehdotusta, jonka mukaan Ammattijärjestö olisi päätetty säilyttää ”toistaiseksi kokonaisuena”. Äänestyksessä olivat vastakkain puoluetoimikunnan esitys ja Aallon ehdotus, ja edellinen hyväksyttiin äänin 11—4.⁴⁹ Päätös merkitsi sitä, että samalla

⁴⁶ Sos.dem. puoluetoimik. 31.8.1923 (TA); sos.dem. puoluetoimik./Tainio 5.9.1923 sos.dem. ammatilliselle keskustoimikunnalle (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1923 A-K (TA).

⁴⁷ Sos.dem. ammatillisen keskustoimikunnan lausunto sos.dem. puoluetoimikunnalle 11.10.1923. Sos.dem. puolueuuv. 2—3.12.1923, liite 2 (TA).

⁴⁸ Omasta puolestaan Tainio lisäsi esitti, että olisi ryhdyttävä vaatimaan uutta jäsenäänestystä internationaalikysymyksestä, jolloin ensiksi olisi asetettava vastakkain Moskova tai riippumattomuus ja sen jälkeen otettava käsiteltäväksi liittyminen Amsterdamiin. Puolueuuvoston hyväksymään päätökseen tätä vaatimusta ei kuitenkaan sisällytetty. Sos.dem. puolueuuv. 2—3.12.1923 (TA).

⁴⁹ Sama.

kun katsottiin siinä tilanteessa mahdottomaksi uuden järjestön perustaminen — ja myös vanhan pikainen valtaaminen —, haluttiin kuitenkin jättää hajaannusuhka sosialidemokraattien arsenaaliksi.

Sosialidemokraatit olivat yhtä mieltä siitä, että ammattiyhdistysliikkeen kommunistijohtoisuudesta oli haittaa sosialidemokratialle. Suhdautumisessa ammattiyhdistysliikkeen yhtenäisyyden ja hajaannuksen ongelmaan oli kuitenkin juuri vuonna 1923 selvästi havaittavissa kaksi eri lähtökohtaa. Ero liittyi sosialidemokratian ”oikeiston” ja ”keskustan” jakoon, mutta se sai myös vastaavuutta ammattiyhdistyssosialidemokraattien omista kokemuksistaan tekemissä johtopäätöksissä.

”Tannerilainen” lähtökohta oli, että kaikilla työväen järjestötoiminnan alueilla, niin myös ammattiyhdistysliikkeessä, oli vedettävä selvä raja kommunisteihin. Ammattiyhdistysliikkeessä tehtävän pesäeron vaatimus liittyi siihen kantaan, jota vuosien 1922—1923 vaihteen yhteisrintamatesti oli Tannerin ajattelussa vahvistanut: yhteistyöllä kommunistien kanssa vain sekä vahvistettiin kommunismin elinmahdollisuuksia että edistettiin porvarillisen rintaman yhtenäistymistä myös sosialidemokraatteja vastaan, joten siitä oli tyystin luovuttava. Ammattiyhdistysliikkeen sisällä käyty poliittinen taistelu tuotti ideologisia johtopäätöksiä, jotka vastasivat tätä yleisasennoitumista. Ne ilmeisesti korostuivat erityisesti ammatillisten järjestöjen luottamustehtävistä syrjäytettyjen tietoisuudessa: kommunistit olivat turmelleet heidän vaalimansa järjestöt, ”saattaneet ammatillisen liikkeen maassamme rappiotilaan”, kuten Paasivuori keväällä 1923 katkeroituneesti esitti⁵⁰. Sosialidemokraattien ammatillisen oppositiotoiminnan johtajat olivat pääasiassa juuri Ammattijärjestön ja liittojen syrjäytettyjä johtomiehiä.⁵¹ Kentällä sosialidemokraattien ja kommu-

⁵⁰ Sos. dem. puolueuuv. 29.3.1923 (TA).

⁵¹ Näkyvimpiä 1920-luvun alkuvuosien oppositiotoiminnan puuhaajia olivat Tehdas- ja sekatyöväen liiton entinen luottamusmies Artturi Aalto, Maalarintyöntekijäin liiton entinen luottamusmies Jalmar Nikula, Ammattijärjestön toimikunnan entinen jäsen Hj. Blomqvist sekä Murarien liiton entinen sihteeri Emil Leino. Viimeksi mainittu tosin syrjäytyi liitostaan vasta sosialidemokraattisen ammatillisen keskus-toimikunnan perustamisen jälkeen pidetyssä liiton edustajakokouksessa, jossa sekä Leino että vt. puheenjohtaja H. Hautala julistettiin siitä lähin kelpaamattomiksi liiton luottamustehtäviin em. keskustoimikunnan jäsenyyden takia (ks. edellä s. 170, viite 33). Myös Ammattijärjestön vuonna 1920 syrjäytetty puheenjohtaja Paasivuori osallistui tässä vaiheessa kommunisminvastaisen toiminnan organisointiin. Ks. esim. Helsingin sos. dem. kunnallistoimik. 16.2.1922 (TA). — Paasivuoren kannan-otot Ammattijärjestöstä eroamisen puolesta on syytä panna merkille erityisesti siksi, että 1920-luvun lopulla hän vastusti ammattiyhdistysliikkeen hajottamista, toimittuaan vuosina 1926—1929 uudelleen SAJ:n puheenjohtajana. — Huomautet- takoon myös, että Metalliteollisuustyöntekijäin liiton luottamusmiehen tehtävästä

nistien ristiriita ammattiyhdistysliikkeessä näyttää kärjistyneen erityisesti siellä, missä sosialidemokraattien vaalikannatus oli korkea, mutta vasemmistosuunta johti useimpia ammatillisia järjestöjä. Kommunisminvastainen toimeliaisuus sai tavallista jyrkempiä muotoja Porissa — siellä ristiriidat myös tuntuvasti heikensivät ammatillista järjestäytyneisyyttä⁵² — sekä varsinkin 1920-luvun jälkipuoliskolla Tampereella⁵³.

Keskustalaisen suunnan edustajat, vuonna 1923 näkyvimmin puolueen varapuheenjohtaja ja — joulukuussa 1923 lopullisesti päätettyyn erottamiseensa asti — Suomen Sosialidemokraatin päätoimittaja J. F. Aalto, suhtautuivat kielteisesti ammattiyhdistysliikkeen hajottamiseen. Tämä kanta vastasi esimerkiksi Aallon myötemielistä asennoitumista talven ja kevään 1923 yhteisrintamasuunnitelmiin, ja sitä vahvisti elokuun 1923 tapahtumien ajankohtaistama ammatillisten järjestöjen toimintaoikeuksiin kohdistunut uhka. Porvarillisen politiikan oikeistolaistuminen ylipäättään antoi keskustalaisista lähtökohdista aiheen johtopäätökseen, jonka mukaan työväenliikkeen piti keskittyä luokkavoiman vahvistamiseen ja oppositiokannan selventämiseen.

vuonna 1921 syrjäytetty Ilmari Sinisalo valitti puolueuuvoston kokouksessa joulukuussa 1923 sitä, ettei päätöstä pesäerosta ollut tehty ajoissa, vaan otollinen aika Ammattijärjestöstä irtautumiseen oli mennyt ohi. Sos.dem. puolueuuv. 2—3.12.1923 (TA). — Metalliteollisuustyöntekijäin liiton sihteerinä vielä pari vuotta Sinisalon jälkeen pysynyt Väinö V. Salovaara oli 1920-luvun jälkipuolella keskeisiä sosialidemokraattisen ryhmätoiminnan organisaattoreita.

⁵² Porilaiset sosialidemokraatit eivät vain vaatineet eroa Ammattijärjestöstä, vaan Poriin myös perustettiin vuonna 1923 sosialidemokraattinen rinnakkaisjärjestö metallityöläisille. Jalmari Leino Porista 14.1.1924 sos.dem. puoluetuomistolle. SDP:n kirjeenvaihto 1924 A-R (TA). — Dokumentteja ammattiyhdistystoiminnan erityisestä hajanaisuudesta ja sen aiheuttamasta heikkoudesta Porissa: Porin ammatillisen keskuksen toimintakertomus vuoden 1923 maaliskuun 4 pvn ja maaliskuun 9 pvn 1924 välisellä ajalla. SAJ E 6 'Ammatillisilta keskusneuvostoilta v. 1923 saapuneet kirjeet ja asiapaperit' (TA); SAJ 29.11.1923 Pohjolan ammatilliselle piirijärjestölle Ouluun (jälj.). SAJ D 4 'Lähetettyjä kirjeitä 1923' (TA); sos.dem. puolueuuv. 2—3.12.1923 (Leino) (TA); ks. myös edellä s. 389, viite 52 mainitut metallisulku-laisten rintaman hajoamista Porissa koskevat lähteet.

⁵³ Tampereen sosialidemokraattisen ammattiyhdistysväen ristiriita kommunistien johon tulleen ammatillisen keskusneuvoston kanssa kärjistyi jo vuonna 1923 ja jatkui koko 1920-luvun ajan. Tampereen ammatillinen keskusneuvosto/J. Aalto 29.12.1923 SAJ:lle. SAJ E 5 'Puhujapyyntö v. 1923' (TA); SAJ:n ed.kok. 3—8.5.1926, 22—30; Edvard Huttunen 15.1.1928 Sortavalasta Wiikille. SDP:n kirjeenvaihto 1928 II (TA). — Kirvesmiesten ammattiyhdistystoiminnassa tapahtui Tampereella vuonna 1924 myös organisatorinen hajaannus. Tampereen kirvesmiesten ammattiyhdistys/M. Pöllänen, Johan Aalto 29.11.1924 "Ammattijärjestön suuralle valiokunnalle." SAJ F 6 'Vuoden 1924 kirjeenvaihtoa' (TA); SAJ 24.1.1925 ja 19.2.1925 M. Pölläselä Tampereelle (jälj.). SAJ F 6 'Vuoden 1925 kirjeenvaihtoa' (TA); SAJ:n tpvk:n 1.4.1925 päivätty "Avoin vastaus Tampereen Kirvesmiesten ammattiyhdistykselle." Sama arkistopaikka; SAJ:n ed.kok. 3—8.5.1926, 26 (L. Myllymäki).

”Marxilaisen keskustan” tradition luokkavoimakonseptiossa ammattiyhdistysliike näkyi luonnonvoimaisena, välttämättömänä työväenluokan organisoitumis- ja toimintamuotona; tässä oli sen erityislaatu, jota keskustalaisen tradition edustajat, toisin kuin esimerkiksi Tanner, korostivat. Ammatillinen luokkataistelu oli ”valtiollista” luokkataistelua alempi, mutta samalla peruslähtökohdaltaan yhtenäinen toimintamuoto. Sen vuoksi ei hajotuksen kautta syntyvillä ammatillisilla järjestöillä uskottu olevan elinmahdollisuuksia.⁵⁴ Tällä näkemyksellä oli vastaavuutensa ammattiyhdistysliikkeen välittömien toimintaehtoien määrittämässä kokemusyhteydessä. Kun ”järjestäytymättömien joukkojen herättäminen yhteistoimintaan” asettui ensisijaiseksi tehtäväksi, organisaation yhtenäisyys näyttäytyi tavallaan luonnonvälttämättömänä toimintaehtona.

Monet teollisuuskeskusten työläiset näkivät ammattiyhdistysliikkeen jakautuneessa työväenliikkeessä ”varsinaisena”, yhtenäisenä työväenliikkeenä. Siihen kuulumisen myös katsottiin riittävän järjestölliseksi kytkennäksi työväenliikkeeseen. Tähän viittaa esimerkiksi se, että ammatillisesti järjestäytyneistä sosialidemokraattisen puolueen eduskunta- ja kunnallisvaaliäänestäjistä selvästikin hyvin vähäinen osa oli puolueen jäseniä; kiinnittyminen spesifiin puoluepoliittisuuteen oli ohut. Näistä sosialidemokratian kannattajista useimmat eivät olleet mobilisoitavissa ammattiyhdistysliikkeen sisäisen poliittisen taistelun tunnusten taakse. Heidän asennoitumisensa ammatillisten järjestöjen hajottamista vastaan oli vuonna 1923 olennaista sosialidemokraattisen puolueen tekemän ratkaisun kannalta.

7.5.2. Hajaannusuhasta linnarauhaan

Työväenliikkeen vasemmistosuunta oli vuosina 1924—1925 viranomaisten toimien ja niiden uhan heikentämä, ja SKP:n vaikutusvaltaa ammattiyhdistysliikkeessä vaaransi ”opportunistin” tendenssi. Sosialidemokraattien vaikutus Ammattijärjestön johdossa vahvistui. Ammattijärjestön vuoden 1926 edustajakokouksen edellä muotoutui kuitenkin samankaltainen asetelma kuin kolme vuotta aikaisemmin. Vuosien 1925 ja 1926 vaihteessa, jolloin toisaalta SKP pyrki ammatillisten keskusneuvostojen ja erityisesti Helsingin ammatillisen keskusneuvoston kautta lujittamaan asemiaan⁵⁵, muodostet-

⁵⁴ Ammattiyhdistysliikettä yleensä koskeneita sosialidemokraattisia konseptioita on käsitelty edellä luvussa 6.4. — Ilmeisesti myös keskustaoppositioon lukeutumattoman, Tanneria lähellä olleen Kedon epäily ammattiyhdistysliikkeen hajotuksen onnistumisesta perustui paljolti juuri kautskylaiseen luokkavoimakonseptioon.

⁵⁵ Ks. edellä s. 374.

tiin Helsingin sosialidemokraattisten ammattiyhdistysmiesten aloitteesta uusi sosialidemokraattinen ammatillinen keskustoimikunta⁵⁶; vuonna 1922 perustettu keskustoimikunta oli lopahtanut joulukuun 1923 puolueuuevoston ratkaisun jälkeen. Uusi keskustoimikunta, kuten ainakin toimintansa aluksi myös edellinen⁵⁷, sai rahallista tukea puolueitoimikunnalta⁵⁸. Jälleen sosialidemokraatit päätyivät uhkavaatimuksen tielle.

Tammikuun 17. päivänä 1926 kokoontui Säätytalolla valtakunnallinen sosialidemokraattisen ammattiyhdistysväen neuvottelukokous.⁵⁹ Se hyväksyi ammatillisen keskustoimikunnan laatimat vaatimusponnet, jotka oli määrä toteuttaa Ammattijärjestön edustajakokouksessa. Ammattijärjestön oli liityttävä Amsterdamin internationaaliin ja oli nimenomaisesti purettava vuoden 1922 jäsenäänestyspäättös Profinterniin liittymisestä. Edustajakokouksen oli velvoitettava keskusjärjestön toimikunta lähettämään edustajat Kansainvälisen työjärjestön konferensseihin. Ilmeisesti tärkein vaatimus koski kuitenkin Ammattijärjestön johdon voimasuhteita. Järjestön hallintoeliimiin piti valita ”riittävän suuri” sosialidemokraattinen edustus. Riittävä suuruus täsmennettiin puoleksi toimikunnan paikoista. Lisäksi edellytettiin, että järjestön puheenjohtajaksi valittavan oli nautittava sosialidemokraattien luottamusta.⁶⁰

Vaatimukset hyväksyttiin kokouksessa yleisesti, mutta erimielisyyttä oli siitä, miten tiukka uhkavaatimuksen luonne niille piti antaa. J. F. Aalto oli sitä mieltä, että ”voidaan vilkuttaa vaaraa, mutta ei uhata”. Hän arveli, etteivät sosialidemokraatit pystyisi saamaan edustajavaaleissa enemmistöä eivätkä liioin muodostamaan uutta ammattijärjestöä.⁶¹ Enemmistö oli kuitenkin ehdottoman uhkavaatimuksen kannalla, joten vaatimusten hyväksyminen esitettiin kokouksen päätöslauselmassa sosialidemokraattien ammattijärjestössä pysymisen ehtona.⁶²

⁵⁶ Pk. Helsingin sos.dem. ammattiyhdistysväen neuvottelukok:sta 30.12.1925. Sos.dem. amm. keskustoimik. paperit (TA); sos.dem. amm. keskustoimik. per. kok. 2.1.1926. Sama arkistopaikka. — Toimikunnan puheenjohtajaksi valittiin Väinö V. Salovaara sekä jäseniksi Artturi Aalto, K.-A. Fagerholm, A. E. Leino ja Hj. Blomqvist. Myöhemmin (sos.dem. amm. keskustoimik. 6.3.1926) sen sihteeriksi kutsuttiin Aug. Lindell.

⁵⁷ Ks. sos.dem. puolueitoimik. 17.3.1922 (TA).

⁵⁸ Sos.dem. puolueitoimik. 8.1.1926 (TA); Emi Sallilan (E. S.) laatima selostus ”Ammatillisen liikkeen rahoittaminen”, toimitettu puolueitoimikunnalle 24.11.1930. SDP:n kirjeenvaihto 1930 VII ’Puolueitoimikunnan jäsenille kiertokirjeitä’ (TA).

⁵⁹ Kokoukseen osallistui 66 virallista edustajaa sekä 37 ”asianharrastajaa”. Puoluejohdtoa edusti puoluesihteerinä Tainio. Sos.dem. ammattiyhdistysväen neuvottelukok. 17.1.1926, 3—5.

⁶⁰ Sama, 13, 22—25, 42—46.

⁶¹ Sama, 18, 31. — Kysymyksessä oli viipurilaisten yleinen kanta, kuten A. Mähönen puheenvuorossaan ilmaisi.

⁶² Sama, 46.

Samaan aikaan kun ammatillinen keskustoimikunta edellä mainitun kokouksen valtuuttamana johti valmistautumista edustajavaaleihin, sen piirissä ryhdyttiin laatimaan suunnitelmia uuden keskusjärjestön perustamisesta.⁶³ Näitä suunnitelmia vauhditti maaliskuussa pidettyjen edustajavaalien tappio: sosialidemokraatit laskivat saaneensa 31 prosenttia annetuista äänistä ja vielä pienemmän osan kokousedustajista, 15 edustajaa 75:stä. Äänestäneitä oli vain 35 prosenttia Ammattijärjestön jäsenmäärästä, joten vaalien edellä käyty poliittinen taistelu ilmeisesti pikemmin vieroitti jompaan kumpaan puolueryhmään kiinteästi sitoutumattomia äänestämistä kuin houkutteli heitä vaaleihin.⁶⁴ Sosialidemokraattien uhkavaatimuksen läpimeno näytti yhtä kaikki epätodennäköiseltä.⁶⁵

Hajaannusuhasta päädyttiin kuitenkin toukokuussa 1926 pidetyssä Ammattijärjestön edustajakokouksessa ratkaisuun, jota alettiin kutsua linnarauhaksi. Enemmistö, jossa SKP oli kyennyt vahvistamaan vaikutustaan⁶⁶, ei hyväksynyt sosialidemokraattien vaatimuksia, mutta tuli kuitenkin näkyvästi vastaan. Odotusten mukaisesti jäi hyväksymättä vaatimus Amsterdamin internationaaliin liittymisestä, mutta edustajakokous ”katsoi tarpeelliseksi selittää yleisäänestyksellä vuonna 1922 syntyneen päätöksen Punaiseen Ammatti-Internationaleen liittymisestä kumotuksi”.⁶⁷ Edellinen toimikunta sai paheksumislausuman valtuutettuaan vuosina 1923—1925 aikaisemman edustajakokouspäätöksen vastaisesti edustajat Kansainvälisen työjärjestön valtuuskuntiin, mutta toimikunnalle annettiin tähän vastaista varten lupaa.⁶⁸

Linnarauhan perustukseksi tuli johdon voimasuhteista aikaansaatu kompromissi. Osaksi ennen edustajakokousta, osaksi sen aikana käytyjen neuvottelujen tuloksena sovittiin, että sosialidemokraatit saivat kolmanneksen keskusjärjestön toimikunnan paikoista. Puheenjohta-

⁶³ Sos. dem. amm. keskustoimik. 6.3.1926 (TA).

⁶⁴ Vaalituloksesta ks. Edvard Huttunen 1926, 76—78. — Kun edustajakokoukseen osallistui yhden vasemmistoryhmän edustajan sijasta sosialidemokraattinen varamies, sosialidemokraattisen ryhmän lukumäärä kohosi 16:een. Sama. — Hyvönen (1971, 58) väittää, että ”vallankumouksellinen vasemmisto” olisi saanut 78 prosenttia äänistä. Tämä näyttää kuitenkin kuvaavan osuutta edustajanpaikoista eikä äänistä.

⁶⁵ Uuden keskusjärjestön suunnitelmasta ks. sos. dem. amm. keskustoimik. kirjelmä puoluetoimikunnalle 16.4.1926. Sos. dem. puoluetoimik. pöytäkirjat 1926, liite 4 (TA) sekä sos. dem. amm. keskustoimikunnan puoluetoimikuntaa varten laatima selonteko, päivätty 21.4.1926. Sos. dem. amm. keskustoimik. paperit (TA).

⁶⁶ Vrt. Hakalehto 1966, 284. — Hänen mainitsemaansa, Etsivän keskuspoliisin aineistosta olevaan tietoon vasemmistoryhmän sisäisistä suhteista (53 SKP:n linjan kannattajaa, kahdeksan ”riippumatonta”) on kuitenkin suhtauduttava suurin varauksin.

⁶⁷ SAJ:n ed. kok. 3—8.5.1926, 179—181.

⁶⁸ Sama, 172—175.

jaksi tuli veteraani Paasivuori, joka oli helmikuussa 1926 pidetyssä puoluekokouksessa valittu jo sosialidemokraattisen puolueen puheenjohtajaksi. Ammattijärjestön sihteerin paikan sai SKP:n Suomessa toimineeseen johtoon kuulunut Arvo Tuominen.⁶⁹ Kaiken kaikkiaan kahden poliittisen ryhmän olemassaolo, niiden ristiriidat ja niiden johtajien neuvottelut leimasivat ennennäkemättömällä tavalla vuoden 1926 edustajakokouksen kulkua. Tähän liittyi myös sosialidemokraattien vaatimuksesta hyväksytty periaatteellisesti merkitävä sääntömuutos.

Aikaisempien sääntöjen mukaan Ammattijärjestön edustajakokous valitsi järjestölle puheenjohtajan, mutta toimikunnan jäsenet valitsi kukin liitto ja Ammattijärjestön edustajakokous vain vahvasti valinnan. Liitoilla oli myös oikeus vaihtaa toimikunnassa olevia edustajiaan edustajakokousten välillä.⁷⁰ Vasemmistosuunnan johtoon siirtyneet liitot esimerkiksi olivat 1920-luvun alkuvuosina vetäneet entiset sosialidemokraattiset johtohenkilönsä pois toimikunnasta.⁷¹ Vuoden 1926 edustajakokouksen hyväksymän sääntömuutoksen mukaan kuitenkin edustajakokous itse valitsi myös toimikunnan ja koko edustajakokousväliksi, tosin niin, että kustakin liitosta piti valita vähintään yksi edustaja ja varaedustaja. Kuten ennenkin, toimikunta taas valitsi keskuudestaan toimeenpanevan valiokunnan.⁷² Tällainen sääntömuutos mahdollisti sopimisen keskusjärjestön hallinnon poliittisista voimasuhteista, esimerkiksi edustajakokousvaalien ääniosuusia vastaavan poliittisen suhteellisuuden toteuttamisen, jos niin haluttiin. Samalla se ainakin periaatteessa muutti ammattiyhdistysliikkeen organisaatorakennetta lisäämällä keskusjärjestön autonomisuutta alakohtaisiin jäsenliittoihinsa nähden.⁷³

Vaikka vasemmistoryhmän johtajat Paasivuoren valinnan hyväksyessään ylittivät SKP:n antamat ohjeet⁷⁴, yleisesti ottaen enemmistön myöntyväisyyden takana ei ollut opportunistien petos, vaan SKP:n ja Kominternin taktiikka. Vasemmistoryhmän esiintymiseen Ammattijärjestön edustajakokouksessa kuuluikin sen seikan demonstroimi-

⁶⁹ Neuvotteluista ks. pk. sos.dem. kokousedustajien ja amm. keskustoimik. yhteisestä kokouksesta 9.5.1926, liite II. Sos.dem. amm. keskustoimik. paperit (TA) sekä Tuominen 1958, 208—215 ja Hakalehto 1966, 285—288. Johdon valinnasta ks. SAJ:n ed. kok. 3—8.5.1926, 188—189.

⁷⁰ SAJ:n ed. kok. 21—25.5.1923, 135.

⁷¹ Ks. edellä s. 168 (viite 22), 169.

⁷² SAJ:n ed.kok. 3—8.5.1926, 195. — Liitoja edustavien jäsenten lisäksi toimikuntaan tuli valita viisi ”yleisjäsentä”.

⁷³ Hakalehto (1966, 285—286) ja Ala-Kapee — Valkonen (1982, 698) mainitsevat sääntömuutoksen, mutteivät tee ammattiyhdistysliikkeen organisaatorakennetta koskevia johtopäätöksiä.

⁷⁴ Hakalehto 1966, 287—288.

nen, ettei kyse ollut periaatteellisesta kompromissista ”oikeisto-sosialidemokraattisten” ”hajotuksen hommaajien” kanssa, vaan yhte-näisen taistelurintaman säilyttämisen asettamasta välttämättömyydes-tä.⁷⁵ Joka tapauksessa vuoden 1926 linnarauhan syntymisessä tuli vie-lä selvemmin kuin vuonna 1923 esiin kommunistisen liikkeen val-mius myönnetyksiin ammattiyhdistysliikkeen organisatorisen ehey-den ylläpitämiseksi. Ns. kapitalismin suhteellisen vakaantumisen kauden yhteisrintamataktiikka edellytti yhteyttä työläisten välittömiä päiväkohtaisia intressejä edustaviin joukkojärjestöihin. Sen jälkeen kun SKP:n lähellä ei enää ollut varsinaista julkista puolueorganisaatiota, ammattiyhdistysliikkeen merkitys yhteytenä joukkoihin koros-tui. Ammattiyhdistysliikkeen yhtenäisyys oli sitä paitsi tarpeen jo siksi, että pelkäänsä kommunistien johdettaviksi jäävät järjestöt oli-sivat olleet jatkuvan lakkautusuhan alla.⁷⁶ Järjestöä, jonka puheen-johtajana oli Paasivuori, ei voinut leimata valtiopetokselliseksi.

Suomen kommunistijohtoisella mutta silti yhtenäisellä ammattiyh-distysliikkeellä oli Kommunistisen internationaalin kannalta myös kansainvälistä esikuva-arvoa. Kominternin keskeisiä tunnuksia oli 1920-luvun puolivälissä kansainvälisen ammattiyhdistysliikkeen yhdis-täminen. Tässä tarkoituksessa muun muassa perustettiin vuonna 1925 Neuvostoliiton ja Englannin ammattiyhdistysliikkeiden yhteis-työkomitea. Juuri Suomen Ammattijärjestön edustajakokouksen ai-kaan oli Englannissa yleislakko, johon liittyneistä ristiriidoista sitten alkoi englantilais-neuvostoliittolaisen ammattiyhdistysyhteistyön ka-rilleajo.⁷⁷

Tässä kohden keskeinen kysymys on kuitenkin sosialidemokraat-tien kannanmuutos. Tammikuun 1926 ultimaatumia ei asetettu kom-promissineuvottelujen kauppatilannetta ajatellen, vaan sillä mielellä, että kommunistienemmistöiseen ammattiyhdistysliikkeeseen ei enää jäätäisi.⁷⁸ Kuitenkin kevään aikana voitti se tammikuun kokouksessa vähemmistönä ollut kanta, ettei ammattiyhdistysliikkeen hajottami-sen kautta syntyvällä keskusjärjestöllä olisi onnistumismahdollisuuk-

⁷⁵ Lainaukset Edvard Jokelan esittämästä, kahdentoista kommunistin allekirjoittamas-ta ”selityksestä” tehtyjen myönnytysten johdosta. SAJ:n ed.kok. 3—8.5.1926, 175—178. — Edelliselle toimikunnalle langetetut paheksumislausumat kansainväli-siin työkonferensseihin osanoton ja Amsterdamin internationaalin sihteerin Oude-geestin Suomeen kutsumisen johdosta samoin kuin kansainväliseen työkonferenssei-hin osallistumista koskeneen päätöksen perustelut edustivat samaa demonstraatiolin-jaa. Sama, 49—62, 172—175.

⁷⁶ Tähän viitattiin myös edellisessä lähdeviitteessä mainitussa ”selityksessä”.

⁷⁷ Vrt. Calhoun 1976, erityisesti 122—. Ks. myös SKP:n päätöksiä I, 154—155, 182.

⁷⁸ Ks. esim. SDP:n puoluekok. 1—6.2.1926, 19 (Tannerin avauspuhe); Wiik 19.4.1926 Arvid Thorbergille Tukholmaan. Ruotsin LO:n arkisto, tässä käytetty va-lokopiota kokoelmasta ”SAK Kv jaosto 1905—1932 LO:n kopioita” (AyA). Lähet-täjän jäljenne: SDP:n kirjeenvaihto 1926 T—U (TA).

sia, vaan sosialidemokraattien piti pyrkiä vahvistamaan asemaansa olemassaolevissa järjestöissä.

Epäilyjä uuden keskusjärjestön elinedellytyksistä lisäsi ilmeisesti heikko menestys edustajakokousvaaleissa. Toiselta puolen puolueen piirissä sai jalansijaa se käsitys, että ammattiyhdistysliike olisi ennen pitkää järjestöjen sisällä tapahtuvan työn avulla saatavissa sosialidemokraattien johtoon. Tässä suhteessa oli merkitystä helmikuussa 1926 tapahtuneella puoluejohdon vaihdoksella.

Uusi puoluejohto valittiin vuoden 1926 puoluekokouksessa järjestövoimaa korostanein perusteluin.⁷⁹ Puoluekokous ja uusi puoluejohto nostivat esiin sellaisen näkemyksen, että aikaisemmin laiminlyötyä järjestötoimintaa tehostamalla olisi mahdollista palauttaa sosialidemokratian yhteys luokkatietoisimpaan, ammatillisesti järjestäytyneeseen työväestöön. Tätä näkemystä edusti eritoten uusi puoluesihteri Wiik.

Wiikin käsitys ammattiyhdistysliikkeen hajotuksen haitallisuudesta ilmenee selvimmin hänen huhtikuussa 1926 Ruotsin LO:n puheenjohtajalle Arvid Thorbergille lähettämistään kahdesta kirjeestä. Hän ei uskonut hajotuksen kautta saatavan rakennetuksi toimintakykyistä uutta ammattijärjestöä, vaan arvioi Suomen ammattiyhdistysliikkeen lamautuvan vuosikausiksi eteenpäin. Viranomaisten mahdollinen isku kommunistien käsiin jäävää järjestöä vastaan kompromettoisi sosialidemokratiaa. Wiik oletti kommunistien olevan valmiita myönnytyksiin; kirjeessään 19.4. hän mainitsi tiedoista, joiden mukaan kommunistit, ”givetvis av klokhetshänsyn”, olisivat valmiit antamaan puheenjohtajan paikan sosialidemokraateille. Hän kuitenkin ihmetteli, miten edustajakokouksen suuri enemmistö voisi suostua antamaan pienelle vähemmistölle sen vaatimaa johtopaikkojen enemmistöä. Niin ikään Amsterdamin internationaaliin liittyminen oli hänen mielestään liian kova ehto Ammattijärjestössä pysymiselle.⁸⁰ Thorbergin mahdollinen vastaus ei ole tullut esille tämän tutkimuksen lähdeaineistossa. Eräiden ruotsalaisten ammattiyhdistysjohtajien lausunnot, joiden mukaan ammattiyhdistysliikkeen hajaannus olisi suuri onnettomuus, olivat joka tapauksessa suomalaisten sosialidemokraattien tiedossa ennen linnarauharatkaisua.⁸¹

⁷⁹ Ks. edellä s. 206—208.

⁸⁰ Wiik 15.4.1926 ja 19.4.1926 Arvid Thorbergille Tukholmaan. Ruotsin LO:n arkistossa olevista alkuperäiskappaleista on valokopiot Ammattiyhdistysarkistossa (SAK Kv jaosto 1905—32 LO:n kopioita), ja lähettäjän jäljenteet ovat SDP:n kirjeenvaihdon joukossa (1926 T-U) Työväen Arkistossa.

⁸¹ Wiik viittasi kirjeessään Thorbergille 15.4.1926 Ruotsin paperityöväen liiton luottamusmiehen S. D. Strandin tällaiseen kannanottoon tämän ollessa kutsuvieraana Suomen paperiteollisuustyöväen liiton edustajakokouksessa. Strandin lausuntoa esitteli Työväenjärjestöjen Tiedonantaja 8.4.1926 etusivullaan otsikolla ”Ruotsin

Saman käsityksensä kuin Thorbergille lähettämissään kirjeissä Wiik ilmaisi ennen Ammattijärjestön edustajakokousta pidetyissä puoluetoimikunnan ja ammatillisen keskustoimikunnan yhteisissä kokouksissa. Uuteen ammattijärjestöön hän ei uskonut saatavan edes 10 000 jäsentä. Sen sijaan aika toimi ammattiyhdistysliikkeessä, kuten koko työväenliikkeessä, sosialidemokraattien vaikutusvallan kasvun hyväksi: Wiik oletti kommunismin yleisesti heikentyvän.⁸² Tarvittiin vain sosialidemokraattien aktiivista toimintaa olemassaolevissa ammatillisissa järjestöissä, kuten hän seuraavina vuosina usein tähdensi.⁸³

Huhtikuun loppupuolella pidetyissä puoluetoimikunnan ja ammatillisen keskustoimikunnan yhteisissä kokouksissa oli kuitenkin vielä myös puoluetoimikunnassa Ammattijärjestöstä eroamisen puoltajia. Vasemmistolaista imagoa muutoin tavoitellut ja Tannerin-vastaisen opposition keulahahmona esiintynyt Väinö Hupli kallistui tälle kannalle. Eroa kannattivat myös ammatillisen keskustoimikunnan puheenjohtaja Väinö V. Salovaara ja jäsen Artturi Aalto.⁸⁴ Kuitenkin ammatillisessa keskustoimikunnassa vahvistui kanta, että Säätytalolla tammikuussa hyväksytyistä vaatimuksista voitiin tinkiä.⁸⁵ Uuden keskusjärjestön perustamisessa nähtiin se vaikeus, ettei ”puolueellamme nykyisin ole suuressakaan määrin teollisuustyöväestön kannatusta”.⁸⁶ Ammattijärjestön edustajakokouksessa aikaansaattua linnarauhaa kohtaan puolueessa ei esiintynyt aktiivista vastustusta.⁸⁷

sos.-dem. ammattiyhdistysmiehet eivät hyväksy tšekäläisten sos.-dem. johtoherrain hajoitussuunnitelmia.” LO:n sihteeri Edv. Johansson teroitti yhtenäisyyden tärkeyttä ja hajaannuksen turmiollisuutta tervehdyksessään, jonka hän esitti Ammattijärjestön edustajakokouksen kutsuvieraana. SAJ:n ed.kok. 3.—8.5.1926, 7.

⁸² Sos.dem. puoluetoimik. ja amm. keskustoimik. yhteiset kokoukset 16.4.1926 ja 29.4.1926. Sos.dem. puoluetoimik. pöytäkirjat 1926 (TA).

⁸³ Ks. edellä s. 321—322 ja siinä mainitut lähteet.

⁸⁴ Sos.dem. puoluetoimik. ja amm. keskustoimik. yhteiset kokoukset 16.4.1926 ja 29.4.1926. Sos.dem. puoluetoimik. pöytäkirjat 1926 (TA).

⁸⁵ Ks. sos.dem. amm. keskustoimik. 17.4.1926. Sos.dem. amm. keskustoimik. paperit (TA).

⁸⁶ Lainaus tästä huolimatta eroamisen kannalla olleen Salovaaran puheenvuorosta sos.dem. puoluetoimikunnan ja amm. keskustoimikunnan yhteisessä kokouksessa 16.4.1926. Sos.dem. puoluetoimik. pöytäkirjat 1926 (TA).

⁸⁷ Ratkaisu hyväksyttiin yksimielisesti sos.dem. kokousedustajien ja amm. keskustoimikunnan yhteisessä kokouksessa 9.5.1926. Pk., sos.dem. amm. keskustoimik. paperit (TA). — Tosin Edvard Huttusen vuosien 1927—1928 vaihteessa puoluetoimikuntaa varten laatiman muistion mukaan tuossa kokouksessa oli ”aika voimakas — sekä käsitys, että on heti ryhdyttävä perustamaan uutta ammattijärjestöä”. E. Huttusen 14-liuskainen, 23.12.1927 päivätty toimintasuunnitelma. SDP:n kirjeenvaihto 1928 XV ”Valistustyö” (TA).

7.5.3. Organisatorinen hajaannus

Vuonna 1929 sosialidemokraatit eivät enää halunneet kompromissia. Ennen Ammattijärjestön toukokuussa 1929 pidettyä edustajakokousta sosialidemokraattinen puoluetoimikunta hyväksyi vuoden 1928 alussa uudelleen organisoidun ammatillisen keskustoimikunnan⁸⁸ ehdotuksen, jonka mukaan sosialidemokraattien oli edustajakokouksessa kieltäydyttävä Ammattijärjestön johto- ja luottamustehtävistä.⁸⁹ Tämä päätös tehtiin siitä huolimatta, että kommunistien oletettiin ehdottavan vuoden 1926 linnarauhan kaltaista kompromissia.⁹⁰ Odo-

⁸⁸ Vuoden 1926 alussa perustettu ammatillinen keskustoimikunta päätettiin säilyttää linnarauhan solmimisen jälkeenkin, mutta se päätti olla esiintymättä enää ”julkisena voimatekijänä”, hajotussyytöksiä ehkäistäkseen (sos.dem. amm. keskustoimik. 12.5.1926 (TA)). Sen toiminta jäi kuitenkin näin ollen jokseenkin merkityksettömäksi. Sen ja puoluejohton — nimenomaan Wiikin — välillä oli sitä paitsi kitkaa. Ilmeisesti painostaakseen puoluetoimikuntaa ammatillisen oppositiotoiminnan tehostamiseen ammatillinen keskustoimikunta lopetti toimintansa lokakuussa 1927. (Sos.dem. amm. keskustoimik. kirjelmä puoluetoimikunnalle 9.5.1927. Sos.dem. puoluetoimik. 8.6.1927, liite (TA)); keskustoimikunnan jäsenten Hj. Blomqvistin, A. Aallon ja E. Leinon kirje puoluetoimikunnalle 19.10.1927. SDP:n kirjeenvaihto 1927 IV (TA); sos.dem. puoluetoimik. 19.10.1927 (TA)). Pian tämän jälkeen puoluetoimikunta antoi Edvard Huttusen tehtäväksi laatia suunnitelman ryhmitoiminnan organisoinniseksi (sos.dem. puoluetoimik. 10.11.1927 (TA)); samasta asiasta myös Wiikin muistiinpanoja loppuvuodelta 1927. K. H. Wiikin kok., kansio 3, I 26 (VA)). Tällainen suunnitelma, jonka mukaan oli perustettava eri paikkakunnille sosialidemokraattisen ammattiyhdistysväen yhdistyksiä sekä keskustoimikunta niitä johtamaan (ks. edellinen lähdeviite), hyväksyttiin helmikuussa 1928 (sos.dem. puoluetoimik. 17.1.1928 ja 2.2.1928 (TA)). Kohta tämän jälkeen Helsingissä valittu väliaikainen keskustoimikunta vakinaistettiin syyskuussa 1928 pidetyillä sosialidemokraattisen palkkatyöväen päivillä. Siihen kuuluivat Väinö V. Salovaara, Aleksi Aaltonen, K.-A. Fagerholm, Edvard Huttunen, A. E. Leino, Ernst Lähde, Emil Murto ja Paavo Nevalainen. (Sos.dem. puoluetoimik. toim.kert. 1.11.1925—1.7.1929, 21).

⁸⁹ Sos.dem. puoluetoimik. 6.5.1929 (TA).

⁹⁰ Ks. ”Tilannekatsaus ammatilliseen liikkeeseen”. Sos.dem. amm. keskustoimik. paperit (TA). — Tästä ammattiyhdistysliikkeen kahtiajakautumisen perusteita ja edellytyksiä pohtineesta katsauksesta ei käy suoraan selville, kuka sen on laatinut ja milloin ja missä esittänyt. Kuitenkin eräistä Ernst Lähteen puheenvuoroista on pääteltävissä, että katsaus oli hänen laatimansa ja 9.5.1929 pidetyssä sosialidemokraattisen edustajakokousryhmän kokouksessa esittämänsä. Ks. sos.dem. puoluetoimik. 6.5.1929 (TA) sekä pöytäkirjakonsepti sos.dem. ammattiyhdistysväen kokouksesta 29—30.9.1929. Sos.dem. amm. keskustoimik. paperit (TA). Päätelmän vahvistaa se, että katsauksen käsin kirjoitetut kohdat on kirjoitettu samalla käsialalla kuin Lähteen menettelytapa-alustus em. pöytäkirjakonseptin yhteydessä, liite 3. SAJ:n edustajakokouksen sosialidemokraattisen ryhmän ko. kokouksen ohjelmassa kysien Lähteen alustus on nimellä ”Selostus vaalien tuloksista ja alustus menettelytavasta”. SDP:n kirjeenvaihto 1929 IV ’Kiertokirjeet’ (TA). — Lähde oli syksyllä 1928 palkattu puolueen järjestäjäksi ja puhujaksi tekemään propagandatyötä teollisuustyöväen ja ammattiyhdistysväen parissa. Sos.dem. puoluetoimik. 27.9.1928 (TA).

tusten mukaisesti vasemmistoryhmän edustajat pyrkivätkin edustajakokouksessa saamaan aikaan poliittisia voimasuhteita koskevan kompromissin, mutta sosialidemokraatit kieltäytyivät edes neuvottelemasta siitä.⁹¹ Keskusjärjestön johtoelementit jätettiin siten kokonaan työväenliikkeen vasemmistolle. Tästä varsinaisesti alkoi ammattiyhdistysliikkeen hajoamisprosessi. Sitä oli jo ennakoitunut Ammattijärjestön toimeenpanevan valiokunnan kahden sosialidemokraattisen jäsenen Edvard Huttusen ja K.-A. Fagerholmin ero valiokunnan jäsenyydestä maaliskuussa 1929⁹².

Lopullisen ratkaisun teon olivat sosialidemokraattinen puoluetoimikunta ja ammatillinen keskustoimikunta päättäneet siirtää saman vuoden syksyyn.⁹³ Ratkaisu tehtiin syyskuun lopulla Säätytalolla kokoontuneessa sosialidemokraattisen ammattiyhdistysväen edustajakokouksessa. Sen hyväksymän menettelytavan mukaan ei vielä pitänyt perustaa uutta keskusjärjestöä eikä rinnakkaisliittoja kommunistijohtoisille liitoille, vaan oli ensiksi irrotettava Ammattijärjestöstä mahdollisimman monta liittoa ja kommunistijohtoisista liitoista mahdollisimman monta perusjärjestöä. Kommunistijohtoisiin perusjärjestöihin kuuluvien työläisten piti siirtyä joko sopiviin Ammattijärjestön yhteydestä irtautuviin perusjärjestöihin tai uusiin, tätä varten perustettaviin. Kommunismien vaikutuksesta vapaan ammattiyhdistysliikkeen rakentamista johtamaan kokous perusti Ammatillisten Järjestöjen Valtuuskunnan (AJV:n), johon valittiin 19 jäsentä.⁹⁴ Sen keskuudestaan valitsema seitsenhenkinen työvaliokunta asettui käytännön työn johtoon.⁹⁵

⁹¹ Salomaa 1953, 95; Suomen Sosialidemokraatti 19.5.1929. Ks. myös SAJ:n ed.kok. 10—16.5.1929, 216—220. — Ruotsin LO:n edustajan Fr. Ekmanin puheesta, jonka hän piti sosialidemokraattien SAJ:n edustajakokouksen aikana järjestämässä illanviettossa ja jonka Wiik merkitsi muistiin, on pääteltävissä, että vasemmistoryhmän edustajat olivat tarjonneet sosialidemokraateille jopa suurempaa osuutta kuin vuonna 1926. Ekman viittasi neljään paikkaan yhdeksästä; kyse oli ilmeisesti toimeenpanevasta valiokunnasta, johon puheenjohtajan ja sihteerin lisäksi kuului seitsemän jäsentä. ”M. Tranmaelin ja Fr. Ekmanin lausunnot illanviettossa 15.5.-29 (Wiikin tekemien muistiinpanojen mukaan)”. SDP:n kirjeenvaihto 1929 IV ”Kiertokirjeet” (TA), kappale myös kansiossa SAJ F 13 (TA).

⁹² Eron välittömänä aiheena oli sanaharkka, joka syntyi SAJ:n ruotsinkielisen valistustyöntekijän puolueettomuutta käsiteltäessä Yrjö Lehtisen sekä Huttusen ja Fagerholmin välille. Se päättyi viimeksi mainittujen eroon Lehtisen kieltäytyttyä perumasta näitä loukanneita sanojaan. Puheenjohtaja Paasivuori, joka yritti sovittelaa, jäi tämän jälkeen ainoana sosialidemokraattina toimeenpanevaan valiokuntaan. SAJ:n tppk. 25.2.1929; sama 2.3.1929; sama 11.3.1929 (TA).

⁹³ Sos.dem. puoluetoimik. 6.5.1929 (TA). Ks. myös Suomen Sosialidemokraatti 19.5.1929.

⁹⁴ Sos.dem. ammattiyhdistysväen ed.kok. 29—30.9.1929, 24—34.

⁹⁵ AJV:n toim.kert. 29.9.1929—lokakuu 1930, 5—6. — Työvaliokuntaan valittiin V. V. Salovaara, E. Huttunen, A. E. Leino, K.-A. Fagerholm, J. Virtanen, T. Kuukkanen ja E. Lähde. Itse AJV:n puheenjohtajaksi valittiin Salovaara, mutta työvaliokunnan puheenjohtajaksi Huttunen.

AJV:n työvaliokunta perusti kommunistijohtoista liittoa irtautuvien sekä vasta perustettavien perusjärjestöjen yhdistäjäksi Suomen Työläisliitto -nimisen ammattiliiton, jonka toimikunnaksi se myös itsensä nimesi.⁹⁶ Työläisliitto alkoi marraskuussa 1929 julkaista Palkkatyöläinen-lehteä.⁹⁷ Liittoon oli vuoden 1929 loppuun mennessä liittynyt sen oman toimintakertomuksen mukaan 85 osastoa, joissa oli 3 215 jäsentä. Kesäkuun 1930 lopussa liiton 165 osastossa oli 6 433 jäsentä.⁹⁸

Vanhoista ammattiliitoista Kutomateollisuustyöväen liitto päätti lokakuun lopussa 1929 erota Ammattijärjestöstä ja päätös vahvistettiin helmikuussa 1930 pidetyssä liiton edustajakokouksessa.⁹⁹ Muut sosialidemokraattisjohtoiset liitot suorittivat vielä vuonna 1929 jäsenmaksunsa Ammattijärjestölle. Liiketyöntekijäin liiton toimikunta päätti kyllä jo syksyllä 1929 lopettaa yhteistyön Ammattijärjestön kanssa, mutta lopullinen eropäätös tehtiin vasta maaliskuussa 1930 pidetyssä edustajakokouksessa.¹⁰⁰ Kirjatyöntekijäin liiton ero Ammattijärjestöstä hyväksyttiin helmikuussa 1930 pidetyssä liittoneuvoston kokouksessa. AJV:n suostutteluista huolimatta liittoa ei kuitenkaan saatu mukaan sosialidemokraattisten järjestöjen yhteistoimintaan, vaan liitto pyrki vetäytymään puolueettomuuden suojamuurin taakse.¹⁰¹ Se ei myöskään liittynyt SAK:hon ennen kuin vuoden 1932 alusta lukien.¹⁰² Kitkattomia eivät AJV:n suhteet olleet keväällä 1930 muihinkaan Ammattijärjestöstä eronneisiin liittoihin, joiden piirissä näyttää vierastetun valtuuskunnan selvää puolueväriä.¹⁰³ Edellä mainittujen liittojen lisäksi irtautuivat Ammattijärjestöstä vuoden 1930 alkupuoliskon aikana Lasiteollisuustyöväen liitto¹⁰⁴ ja Jalometallityön-

⁹⁶ AJV:n tvk. 16.10.1929 ja 21.10.1926. AJV:n aineisto (TA); AJV:n toim.kert. 29.9.1929-lokakuu 1930, 21.

⁹⁷ Lehden ensimmäinen näytenumero ilmestyi 29.11.1929.

⁹⁸ Suomen työläisliiton toim.kert. 1929, 1930 (moniste, TA). — AJV:n painetun toimintakertomuksen mukaan (AJV:n toim.kert. 29.9.1929—lokakuu 1930, 21) Työläisliitossa oli jäseniä vuoden 1929 lopussa 4 000 ja kesäkuun 1930 lopussa runsaat 7 000. Palkkatyöläinen puolestaan väitti liiton jäsenmääräksi jo joulukuussa 1929 (20.12.) 8 000.

⁹⁹ Suomen kutomateollisuustyöväen liitto/K. Salo, L. Mikkonen 30.10.1929 SAJ:n toimikunnalle. SAJ F 2 'Kutomatyöläiset, kirjeenvaihtoa 1923—1929' (TA); Suomen kutomateollisuustyöväen liiton toim.kert. 1928—1929, 43—45; Suomen kutomateollisuustyöväen liiton ed.kok. 3—4.2.1930, 16; AJV:n toim.kert. 29.9.1939—lokakuu 1930, 7—8.

¹⁰⁰ AJV:n toim.kert. 29.9.1929—lokakuu 1930, 8—9.

¹⁰¹ Sama, 8, 23; Suonoja 1977, 223.

¹⁰² Suonoja 1977, 225.

¹⁰³ Vrt. AJV:n kok. 25.5.1930, liite n:o 1 (Louhikon selostus). AJV:n aineisto (TA).

¹⁰⁴ AJV:n toim.kert. 29.8.1929—lokakuu 1930, 10.

tekijäin liitto¹⁰⁵.

Paperiteollisuustyöväen liitossa keväällä 1930 järjestetyssä liittoäänestyksessä oli täpärä enemmistö Ammattijärjestöstä eroamisen kannalla. Edellisenä keväänä liiton johtoeleimiin oli valittu niukka vasemmistosuunnan enemmistö. Liittoneuvosto vahvisti eropäätöksen, mutta Ammattijärjestön painostuksesta liittotoimikunnan vasemmistoryhmä ryhtyi toimiin päätöksen peruuttamiseksi. Seurauksena oli liiton kahtiajakautuminen. Kesäkuussa 1930 perustettiin Tampereella Selluloosa- ja paperityöntekijäin liitto, jonka johtoon tulivat vanhan liiton sosialidemokraattiset johtohenkilöt. Muiden Ammattijärjestöön jääneiden liittojen tavoin Paperiteollisuustyöväen liitto joutui lopettamaan toimintansa elokuussa 1930.¹⁰⁶ Niin ikään hajosi Rautateiden työntekijäin liitto. Sen liittotoimikunnassa sosialidemokraateilla oli enemmistö, mutta huhtikuussa 1930 pidetty ylimääräinen edustajakokous päätti yhä pysyttää liiton Ammattijärjestön yhteydessä, vaikka arvostelikin julkilausumassaan jyrkästi myös ”Ammattijärjestön johdossa olevaa äärimmäistä vasemmistoa”.¹⁰⁷ Kokouksen jälkeen sosialidemokraatit irtautuivat liitosta ja perustivat toukokuussa 1930 Rautatieläisten liiton.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Liiton turkulainen johto oli vielä keväällä 1930 haluton ryhtymään toimiin Ammattijärjestöstä eroamiseksi, ja vielä maaliskuun lopussa liittotoimikunta lausui ”ammattijärjestölle sulimmat kiitokset liittomme hyväksi jo tehdystä ja vielä jatkettavasta valistustyöstä”. Jalometallityöntekijäin liiton kaltaiselle pienelle liitolle keskusjärjestön vastuu valistustyöstä olikin taloudellisesti edullista. Touko-kesäkuussa vihdoin järjestettiin jäsenäänestys, jonka tulos oli äänin 121—37 Ammattijärjestöstä eroamisen puolesta. Liittotoimikunta päätti jalometallityöläisten eroavan Ammattijärjestöstä 30.6.1930 lukien. Suomen jalometallityöntekijäin liitto/J. Niinistö 30.3.1930 SAJ:lle. SAJ F 5 (TA); Suomen jalometallityöntekijäin liiton kiertokirje n:o 6 15.5.1930 liiton osastoille ja kirje SAJ:lle 21.5.1930. SAJ F 5 (TA); Suomen jalometallityöntekijäin liiton kiertokirje n:o 7 29.6.1930 liiton osastoille. SAJ F 9 ’Ammatilliset luentokurssit. AJ:n kirjeenvaihtoa 1929—30’ (TA); Suomen jalometallityöntekijäin liitto/J. Niinistö 27.6.1930 SAJ:lle. Em. arkistop.; SAJ:n tpvk. 27.5.1930. SAJ:n selvityskanslian ark. (VA); AJV:n toim.kert. 29.9.1929—lokakuu 1930, 23—24.

¹⁰⁶ Suomen paperiteollisuustyöväen liitto/S. Wuorio, K. Kankari 29.3.1930 SAJ:lle ja SAJ/I. Heikka, M. Väisänen 29.4.1930 Paperiteollisuustyöväen liitolle (jälj.). SAJ F 4 (TA); SAJ:n tpvk:n julistukset paperityöläisille 2.4.1930 ja 28.4.1930. SAJ F 9 (TA); Kalle Kankari (liiton sihteeri) 9.4.1930 SAJ:lle. SAJ F 10 (TA); D. Salosen, K. Tammen ja K. Kankarin Tampereella 20.4.1930 päivätty kirjelmä SAJ:lle. SAJ F 10 ’1930’ (TA); K. Kankarin 23.4.1930 Helsingistä lähettämä kirje ”Arvoisalle toverille” eli ilmeisesti liittoneuvoston vasemmistoryhmän jäsenille. SAJ F 4 (TA); Suomen paperiteollisuustyöväen liitto/K. Kankari 25.5.1930 SAJ:lle. SAJ F 4 (TA); AJV:n toim.kert. 29.9.1929—lokakuu 1930, 9—10, 22—23; Oksanen 1957 274—286; Kalela 1981, 146—147.

¹⁰⁷ Pöytäkirja Suomen Rautateidentyöntekijäin liiton ylimääräisestä edustajakokouksesta 6 p:nä huhtikuuta 1930 Helsingin Työväenyhdistyksen talossa. SAJ F 5 (TA); SAJ:n tpvk. 8.4.1930. SAJ:n selvityskanslian arkisto (VA); SAJ 16.6.1930 Suomen rautateiden työntekijäin liitolle (jälj.) SAJ F 5 (TA).

¹⁰⁸ AJV:n toim.kert. 29.9.1929—lokakuu 1930, 10—11; Riihinen — Hentilä — Roos II 1975, 13—22.

Toiselta puolen SKP ryhtyi organisoimaan rinnakkaisliittoja Ammattijärjestöstä eronneille liitoille. Tästä kysymyksestä tuli keväällä 1930 yksi konkreettisimpia SKP:n linjan edustajien ja ”hoipertelijoiden” kiistanaiheita. SKP sai kantansa läpi Ammattijärjestössä huolimatta liittojen hajottamiseen haluttomien hoipertelijoiden vastustuksesta.¹⁰⁹ Tampereella perustettiin maaliskuun 1930 lopulla Kehräämö- ja kutomatyöntekijäin liitto¹¹⁰ ja Helsingissä toukokuun alussa Liiketyöläisten ammattiliitto¹¹¹. Nämä yritykset eivät päässeet alkua pitemmälle, ennen kuin kommunistinen toiminta joutui kokonaan maan alle.

Toukokuussa 1930 pidettiin Ammattijärjestöstä eronneiden liittojen, Työläisliiton sekä AJV:n yhteinen kokous, jossa tehtiin päätös Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton (SAK) perustamisesta. Kokouksessa valittiin valmistava valiokunta SAK:n varsinaista perustavaa kokousta varten.¹¹² Lokakuussa 1930 pidetyssä SAK:n perustavassa kokouksessa oli täysivaltaisesti edustettuina seitsemän ammattiliittoa ynnä läsnäolo- ja puheoikeudella Kirjatyöntekijäin liitto.¹¹³ SAK:n seitsemässä jäsenliitossa oli vuoden 1930 päättyessä yhteensä 15 000 jäsentä, heistä enemmistö ”kaatoliittona” toimineessa Työläisliitossa.¹¹⁴ Uusien liittojen toiminnan käynnistyminen seuraavina

¹⁰⁹ SKP:n päätöksiä I, 276—178 (SKP:n keskuskomitean plenumin päätös huhtikuussa 1930); SAJ:n tpvk. 8.3.1930 (TA); SAJ:n toimik. 16.3.1930 (TA). — ”Hoipertelijat” yleensä esittivät tässä vaiheessa, että SAJ:stä irtaantuneista liitoista eroaminen tulisi ajankohtaiseksi asiaksi vasta, jos nuo liitot liittyisivät kaavailtuun sosialidemokraattiseen keskusjärjestöön. Ks. esim. Väisäsen ja Nurmisen puheenvuorot em. kokouksissa. Eino Pekkala sen sijaan edusti välittävää kantaa sikäli, että hänen mielestään ”vasemmistotyöväen” oli pysyttäydyttävä SAJ:n piirissä, mutta eronneille järjestöille ei pitänyt muodostaa rinnakkaisjärjestöjä, vaan oli pyrittävä liittymään sopiviin vanhoihin SAJ-läisiin järjestöihin. — Kysymyksen merkityksestä SKP:n ja hoipertelijain kiistanaiheena ks. esim. Suomen Työmies 12.4.1930 ”Mitä sanoi Komintern Leninin aikana ammattiliittojen pirstomisesta?”

¹¹⁰ Suomen kehräämö- ja kutomatyöntekijäin liitto/K. E. Renfors Tampereelta 25.3.1930 ja 8.5.1930 SAJ:lle. SAJ F 5 (TA); SAJ:n toimik. 15.6.1930 (TA); Suomen kutomateollisuustyöväen liiton toim.kert. 1930—1934, 5—8.

¹¹¹ Liiketyöntekijäin yhtenäisyyskomitea/Saima Kiviranta, Lylyli Tuominen 14.3.1930 SAJ:n toimik:lle. SAJ F 10 (TA); Liiketyöntekijäin yhtenäisyyskomitean/Saima Kiviranta 25.4.1930 päivätty kutsu uuden liiton perustavaan kokoukseen 4.5.1930. SAJ F 10 (TA); ote Liiketyöläisten ammattiliiton liittotoimikunnan kokouksesta 8.5.1930. SAJ F 10 (TA); SAJ:n toimik. 15.6.1930 (TA); AJV:n toim.kert. 29.9.1929—lokakuu 1930, 23.

¹¹² AJV:n toim.kert. 29.9.1929—lokakuu 1930, 28—30; Palkkatyöläinen 31.5.1930 ”Lähemmäksi ratkaisua astuttu”.

¹¹³ SAK:n per. kok. 19—21.10.1930, 32—34.

¹¹⁴ SAK:n vuosikirja 1931. — Tämän mukaan Työläisliiton jäsenmäärä oli 8 403. Liiton oma toimintakertomus mainitsee jäsenluvuksi vuoden 1930 lopussa 9 601 (monistettu toim.kert., TA). — Muista liitoista vain Liiketyöntekijäin liitossa oli yli 2 000 jäsentä.

parina vuotena ei oleellisesti lisännyt jäsenmäärää: SAK:n 15 jäsenliitossa oli vielä vuoden 1933 lopussa alle 20 000 jäsentä.¹¹⁵

7.5.4. Hajaannuksen mahdollistuminen

Mikä oli muuttunut, kun sosialidemokraatit vuonna 1929, toisin kuin kolme vuotta aiemmin, päätyivätkin käynnistämään ammattiyhdistysliikkeen hajaannusprosessin?

Tärkeä osa vastausta voidaan pelkistää niin, että uudenlaiseen ratkaisuun päädyttiin, koska mikään ei ollut muuttunut. Vuonna 1926 solmitulta linjarauhalta sosialidemokraatit olivat odottaneet sitä, että sen avulla vahvistetuista asemista olisi voitu muuttaa ammattiyhdistysliikkeen poliittisia voimasuhteita ja lopettaa ”kommunistinen haihattelu”¹¹⁶. Siihen ei kuitenkaan pystytty, mikä oli tullut ilmi sekä liittojen sisällä että Ammattijärjestön vuoden 1929 edustajakokouksen vaalissa. Paperiteollisuustyöväen liiton edustajakokouksessa maaliskuuhuhtikuussa 1929, liiton kokouksista ensimmäisessä, jossa poliittiset ryhmäraajat olivat selvät, sosialidemokraatit menettivät aiemminkin epävarman johtoasemansa. Dramaattisten vaiheiden jälkeen saatiin kylläkin aikaan kentän voimasuhteiden tasaväkisyttä vastannut kompromissi.¹¹⁷ Ammattijärjestön edustajakokouksen vaalissa, jossa jälleen äänesti vain kolmannes Ammattijärjestön liittojen jäsenistä, sosialidemokraatit saivat 30 prosenttia äänistä ja 28 edustajanpaikkaa 137:stä.¹¹⁸ Heidän menestyksensä oli siten suunnilleen samanlainen kuin vuonna 1926.

¹¹⁵ Suurimpia jäsenliittoja olivat tällöin Kirjatyöntekijäin liitto sekä vuoden 1930 loppulla perustettu ja vuonna 1931 toimintansa aloittanut Metallityöväen liitto, joissa oli yli 3 000 jäsentä. Liiketyöntekijäin liittoa lukuun ottamatta muissa oli edelleen alle 2 000 jäsentä. Helelä 1969, 241.

¹¹⁶ Ks. esim. sos.dem. edustajakokousedustajien ja amm. keskustoimikunnan yhteinen kok. 9.5.1926 (Salovaara). Sos.dem. amm. keskustoimik. paperit (TA); sos.dem. puolueuuv. 12—13.9.1929 (Wiik) (TA); Suomen Sosialidemokraatti 20.5.1926 ”Ammatillisesti järjestymisen välttämättömyys” (sitaatti siitä).

¹¹⁷ Tapahtumien kulkuun osallistuivat ratkaisevasti sosialidemokraattisen puolueen ammattiyhdistystoimitsija Ernst Lähde sekä Ammattijärjestön sihteeri Matti Väisänen. Suomen paperiteollisuustyöväen liiton ed.kok. 29.3.—2.4.1929, 54—56; Oksanen 1957, 256—257, 274; Paperityöläinen 2/1929 ”Tie on viitoitettu”.

¹¹⁸ Ernst Lähden Amsterdamin internationaalia varten laatima ”Bericht über die Tätigkeit der soz.-dem. Gewerkschaftskommission Finnlands bis Ende Mai 1929”. SDP:n kirjeenvaihto 1929 VIII ’Sar-Se’ (samassa jälj. Wiikin lähetekirjeestä Amsterdamin internationaalin sihteerille J. Sassenbachille 6.7.1929) (TA); saman selonteon skandinaavista jakelua varten tehty versio ”Läget inom den fackliga arbetarrörelsen i Finland”. SDP:n kirjeenvaihto 1929 IV ’Kiertokirjeet’ (TA), kappale samaa selostusta myös: SAJ D 7 ’Toimintakertomuksia ja selostuksia’ (TA); Työväenjärjestöjen Tiedonantaja 6.3.1929 (vasemmiston edustajahdokkaiden luettelo); SAJ:n ed.kok. 10—16.5.1929, 18—19 (valittujen edustajien luettelo); Kettunen 1974, 186, taulukko 3.

Siitä asti kun kommunistit saavuttivat johtoaseman ammattiyhdistysliikkeessä, sosialidemokraatit — niin hyvin keskustalaiseen traditioon nojautuneet kuin tannerilaisen oikeiston edustajat — pitivät sen sisäisiä poliittisia suhteita tilapäisinä, luonnonvastaisina. Varsinaisina vaihtoehtoina sosialidemokraatit mielsivät joko ammattiyhdistysliikkeen hankkimisen sisältä päin takaisin sosialidemokratian yhteyteen tai irtautumisen kommunistijohtoisesta Ammattijärjestöstä. Vuosien 1927—1928 vaihteessa käynnistettiin aikaisempaa laajamittaisempi sosialidemokraattinen ryhmätoiminta. Siihen kuuluivat paikalliset sosialidemokraattisen ammattiyhdistysväen yhdistykset ja toimikunnat,¹¹⁹ ja tuntuvaa rahallista tukea tälle toiminnalle saatiin Amsterdamin internationaalilta¹²⁰. Näin yritettiin valtausta sisältä päin¹²¹, mutta kun se oli jälleen osoittautunut mahdottomaksi, nousi vuonna 1929 toteutettavaksi toinen vaihtoehto, pesäero kommunisteista.

Kuitenkin on kysyttävä, miksi ammattiyhdistysliikkeen hajottamisen ongelmallisuus painoi sosialidemokraattien tilanteenmäärittelyn vaa'assa nyt vähemmän kuin kommunistien kanssa tehtävän yhteistyön ongelmallisuus. Vastaus edellyttää lähestymistapaa, joka suhteuttaa ammattiyhdistysliikkeen sekä työläisten sosiaaliseen kollektiiv-

¹¹⁹ Puolueen palkkaamina organisaattoreina yhdistysten perustamista hoitivat vuoden 1928 alussa ensin Edvard Huttunen ja sitten Paavo Nevalainen. Tähän työhön liittyvää materiaalia on melko runsaasti SDP:n kirjeenvaihdon joukossa. Siitä mainitakoon esim. Paavo Nevalaisen matkakertomukset. SDP:n kirjeenvaihto 1928 VII 'Na-Ni' (TA). — Vuoden 1928 lopussa yhdistyksiä oli 27 paikkakunnalla ja toimikuntia 32 paikkakunnalla. Sos.dem. ammatillisen keskustuimikunnan Amsterdamin internationaalina varten laatima selostus "Bericht über die Lage in der Gewerkschaftlichen Bewegung Finnlands Ende 1928". SDP:n kirjeenvaihto 1928 II 'I' (TA).

¹²⁰ Avustuksesta sovittiin huhtikuussa 1928 Riassa pidetyssä Latvian sosialidemokraattisjohtoisen ammattijärjestön kokouksessa, jossa Huttunen erinäisten ennakkovalmistelujen tuloksena tapasi internationaalin sihteerin Joh. Sassenbachin. Kuukausittainen avustus oli 200 guldenia eli runsaat 3 100 markkaa, mikä vastasi järjestötoimitsijan kuukausipalkkaa. Antaja halusi karttaa julkisuutta, joten sovittiin, että rahat siirrettiin Suomeen mainitun latvialaisjärjestön johtomiehen E. Moricsin välityksellä. Avustuksen hankkimista ja järjestelyä koskevaa kirjeenvaihtoa, ennen kaikkea Wiikin ja Sassenbachin ja Wiikin ja Moricsin välillä, sos.dem. ammatillisen keskustuimikunnan laatimia toimintaselostuksia ja Wiikin Moricsille lähettämiä avustuserien kuittauksia on SDP:n kirjeenvaihdon joukossa kansioissa 1928 I, vaippa 'Am-Ax', 1928 II 'I', 1928 VI, 1928 IX 'Sar-Se', 1928 XIV 'Ammatillinen liike, ylimäär. jäljenteitä', 1929 II 'I', 1929 V 'Lap-Lav', 1929 VIII 'Sar-Se' (TA).

¹²¹ Sitä, että toiminnan tarkoituksena oli olemassaolevien järjestöjen saattaminen länsimaiselle linjalle eikä uuden ammattiyhdistysorganisaation perustaminen, tähdennettiin ennen vuoden 1929 edustajakokousta erityisesti Amsterdamin internationaalille lähetetyissä avustuspyynnöissä ja toimintaselostuksissa. Tämä epäilemättä oli ainakin yhteydenpitoa Amsterdamiin hoitaneen puoluesihteerin Wiikin toimintanäkemyks. Esim. Wiik 28.2.1928 Sassenbachille (jälj.). SDP:n kirjeenvaihtoa 1928 IX 'Sar-Se' (TA). Ks. myös jäljempänä s. 468—475.

visuuteen että työväenliikkeen poliittisuuteen. Ammattiyhdistysliikkeen luhistuminen vuosina 1929—1930 oli prosessi, jossa työläisten solidaarisuuden taloudellisten ja poliittisten edellytysten huonontuminen sekä sosialidemokraattisen ja kommunistisen liikkeen poliittisten strategioiden ristiriidan kärjistyminen vahvistivat toistensa vaikutusta.

Kaksikymmenluvun suomalaisen ammattiyhdistysliikkeen lähtökohdissa vaikutti hyvin konkreettisella tavalla ristiriita palkkatyöläisintressien ajamisen kahden yleisen vaihtoehdon välillä: joko työläisten yksilöllinen yrittäminen keskinäisessä kilpailutilanteessa tai kollektiivinen toiminta tätä kilpailua vastaan. Työläisten ammatillisen järjestäytymisen edellytyksenä oli tietoisuus tästä vastakkainasettelusta, ja tämän tietoisuuden (re)produsoiminen lankesi ammatillisten organisaatioiden keskeiseksi tehtäväksi. Tämän tehtävän mahdollisuuksia ammattiyhdistysliikkeen organisatorinen jakautuminen olisi vähentänyt. Mutta myös toisin päin työläisten solidaarisuus keskinäistä kilpailua ja työnantajien alistusvaltaa vastaan oli ammattiyhdistysliikkeen yhtenäisyyden edellytys. Tämä edellytys heikentyi syksystä 1928 lähtien.

Ammattiyhdistysliikkeen vahvistuminen ja heikentyminen olivat 1920-luvun kumulatiivisia prosesseja, joissa oli välittömästi kyse muutoksista yksilöllisen kilpailun ja kollektiivisen aktion suhteessa. Vuoden 1928 lopulta alkanut työmarkkinatilanteen huononeminen vahvisti työvoiman myyjien keskinäistä rakenteellista kilpailua. Tapiollisina päättyneet lakot ja kokoonkuivuneet lakkosuunnitelmat heikensivät solidaarisuutta. Ammattiyhdistysliikkeen taisteluedellytysten heikentyminen alkoi sekä alentaa järjestäytymistä että himmentää tietoisuutta sen yhtenäisyyden merkityksestä. Tämä vuosien 1929—1930 immanentti tendenssi näyttää hyvinkin suoraan heijastuneen myös sosialidemokraattisen puolueen johtomiesten tietoisuuteen. Säätytalon kokouksessa syyskuussa 1929 pitämässään alustuksessa Väinö V. Salovaara katsoi, että syvenevän lamakauden ansiosta ammattiyhdistysliikkeen kahtiajakaminen ei tuottaisi vahinkoa ”työläisten taloudellisten oikeuksien valvomiselle”, koska taloudellisen laman oloissa ei muutenkaan voitaisi harjoittaa ”hyökkäävää toimintaa”¹²².

¹²¹ Sos.dem. ammattiyhdistysväen ed.kok. 29—30.9.1929, 11. — Samaa seikkaa voitiin kyllä käyttää myös valtausvaihtoehdon perustelemiseen, kuten Ernst Lähde esitti eri vaihtoehtoja puntaroineessa ”Ehdotuksessa toiminnan järjestämiseksi ammatillisessa liikkeessä” kesäkuussa 1929: ”Meikälaisten mahdollisuuksia lisää niinikään taloudellinen konjunkturi, joka estää menestyksellisten työtaistelujen aikaansaamisen ja johtaa jäsenmäärän alenemiseen, mistä me voimme siirtää vastuun ammatillisen liikkeen kommunistiselle johdolle.” SDP:n kirjeenvaihto 1929 IV ’Kiertokirjeet’ (TA).

Kollektiivisen aktion edellytysten huononeminen toisaalta sai monet vetäytymään järjestöistä, mikä taas heikensi toimintamahdollisuuksia, toisaalta ”mahdollisti” sen, että työväenpuolueisiin aktiivisesti sitoutuneiden keskuudessa poliittinen ristiriita kärjistyi ammattiyhdistysliikkeessä myös kenttätasolla. Ammattiyhdistysliikkeen kahtiajaon esteenä oli erityisen selvästi vuonna 1923 ollut paitsi sosialidemokratiaa kannattaneen ammattiyhdistysväen vähäisyys myös sen penseys järjestöjen hajotukseen. Vuonna 1929 tilanne oli toinen. Sosialidemokratian yhteys ammatillisiin järjestöihin ei ollut vuonna 1929 sen vahvempi kuin vuosina 1923 ja 1926, mutta sinänsä harvalukuisen aktiivisesti sosialidemokraattisessa puolueessa toimineen ammattiyhdistysväen valmius pesäeroon oli selvästi suurempi. Ammattijärjestöstä eroamisen perustelemisen sillä, että muuten sosialidemokraattiset ”joukot” tekisivät ratkaisun itse, ei ollut pelkästään julkisuuteen tarkoitettu hajotuksen oikeuttamisyritys¹²³. Käsite ”joukot” on vain ymmärrettävä suhteellisen ohueksi paikallisten sosialidemokraattisten aktiivien kerrokseksi, jonka halukkuus rajanvetoon kommunisteihin päin näyttää vuonna 1929 yllättäneen esimerkiksi Wiikin.¹²⁴

Palkkatyöläisintressien ajamisen taloudellisten edellytysten käänne oli kuitenkin vain mahdollistava ehto sille, että ristiriidat kärjistyivät myös paikallisella tasolla — ja usein katkerimmin juuri sillä. ”Sosialidemokraattisen ammattiyhdistysväen” asennoitumiseen oli vaikuttanut vuoden 1928 alussa käynnistetty, juuri paikalliseen aktivointiin tähdännyt ryhmätoiminta. Ammattijärjestön toukokuun 1929 edustajakokouksen sosialidemokraattiselle ryhmälle kokouksen alla esittämässään tilannekatsauksessa puolueen ammattiyhdistystoimitsi-

¹²³ Tätäkin se tosin oli, esim. sos.dem. ammattiyhdistysväen 29—30.9.1929 pidetyn edustajakokouksen julistuksessa (pk., 31—32). Mutta sama näkökohta toistui myös puoluejohdon päätöksentekoon liittyneissä, julkisuuteen tarkoittamattomissa muistioissa ja selostuksissa, tosin lähinnä sen jälkeen kun sosialidemokraatit olivat jo luopuneet Ammattijärjestön johtopaikoilta. Esim. edellisessä lähdeviitteessä mainittu Lähteen ”Ehdotus toiminnan järjestämiseksi ammatillisessa liikkeessä”.

¹²⁴ Esim. selostaessaan kirjeessään Sassenbachille 3.10.1929 vasta pidettyä sosialidemokraattisen ammattiyhdistysväen edustajakokousta Wiik mainitsi: ”Eben die einfachen Arbeiter forderten scharfe Massnahmen.” Kirjeen jälj., SDP:n kirjeenvaihto 1929 VIII ’Sar-Se’ (TA). — Mainitussa kokouksessa vedottiin myös ”eri puolilla maata oleville ammatillisesti järjestyneille tovereille” ammatillisen keskustuimikunnan toimesta tehtyyn kyselyyn, johon vastanneista 75 prosenttia piti kaikissa tapauksissa parhaana ratkaisuna uuden ammattijärjestön perustamista ja vain 19 prosenttia kannatti vanhassa Ammattijärjestössä pysymistä (sos.dem. ammattiyhdistysväen ed.kok. 29—30.9.1929, 7—8 (Salovaara); Ala-Kapee—Valkonen 1982, 762). 6.6.1929 päivätyn, Salovaaran ja Lähteen allemerkitsemän kyselykirjeen ohessa SDP:n kirjeenvaihdon joukossa on luettelo niistä 65 henkilöstä, joille tiedustelu lähetettiin. Tavallisia rivimiehiä he eivät olleet, vaan joukossa on runsaasti paikallisia tai alueellisia sosialidemokraattisen mielipiteen johtajia, kuten puoluelehtien toimittajia ja piiritoimitsijoita. SDP:n kirjeenvaihto 1929 IV ’Kiertokirjeet’ (TA).

ja Ernst Lähde totesi, ettei ryhmätoiminnalla ollut pystytty vahvistamaan asemia Ammattijärjestössä, vaan oli saatu aikaan vain "taistelun kärjistyminen". Tästäkin oli kuitenkin hyötyä, sillä se oli "selventänyt linjoja meikäläisten keskuudessa".¹²⁵ Saman arvion Lähde esitti ryhmätoimintaa rahoittaneelle Amsterdamin internationaalille laatimassaan kertomuksessa: "Paikkakunnilla, joilla aikaisemmin ei ollut havaittavissa ammatillisesti järjestäytyneen työväestön keskuudessa kommunisteja vastaan kohdistuvaa sosialidemokraattista rintamaa, on sellainen muodostunut tämän kevään aikana."¹²⁶ Kyse oli kuitenkin myös pitempiaikaisen ja syvemmän työväenliikkeen muutoksen tuloksista.

Työväenliikkeeseen kiinnittymisen se poliittinen momentti, joka merkitsi paikallisen työläiskollektiivisuuden pohjalta tapahtuvaa suhteutumista yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin, oli tullut alistetuksi sellaiselle toimintadispositiolle, jossa paikallinen poliittinen toiminta edusti spesifin valtakunnallisen poliittisen organisaation alaporrasta. Erilaisin muodoin tämä prosessi toteutui 1920-luvulla kummallakin jakautuneen työväenliikkeen pääsuunnalla. Yhteistä näyttäisi olleen myös aktiivijäsenten aikaisempaa eriytyneempi asema työväenliikkeen toimintarakenteesta, olipa sitten kyse etujoukkona tai edustajina toimimisesta. Ja tätä poliittisuutta ehdollisti taistelu työväenliikkeen toista pääsuuntaa vastaan.

Näin työväenliikkeessä oli muodostunut maaperää poliittis-strategisille ratkaisuille, jotka merkitsivät aikaisempaa yksiselitteisempää yritystä toteuttaa toisen pääsuuntauksen täydelleen poissulkevia työväenliike-konseptioita. Ratkaisujen lähtökohtana olivat poliittisesta tilanteesta ja nimenomaan työväenliikkeen ja valtion suhteesta tehdyt johtopäätökset, jotka sisällöltään entistä selvemmin määräytyivät toistensa negaatioina tai antiteeseinä. Näin kävi 1920- ja 1930-lukujen taitteessa niin Suomessa kuin muualla, ja olennaisesti myös työväenliikkeen internationalismin tasolla. Sen paremmin kommunisteille kuin sosialidemokraateillekaan toinen pääsuunta ei enää näyttäytynyt harhautuneena työväenliikkeenä: siitä oli tullut jo työväenliikkeen ulkopuolinen, sille vastakkainen ilmiö. Kommunisteille sosialidemokratiasta oli tullut porvariston diktatuurin yleistyvän muodon, fasismin, väline ja jopa sen ainesosa, sosialidemokraateille kommunismista vähemmistödiktatuurin tavoittelija ja fasismin ruokkija.

¹²⁵ "Tilannekatsaus ammatilliseen liikkeeseen". Sos.dem. amm. keskustoimik. paperit (TA). — Asiapaperin tekijän ja esittämistilanteen määrittelystä ks. edellä s. 442, lähdeviite 90.

¹²⁶ "Bericht über die Tätigkeit der soz.-dem. Gewerkschaftskommission Finnlands bis Ende Mai 1929". Wiikin 6.7.1929 päivätyn, Sassenbachille osoittaman lähetekirjeen (jälj.) yhteydessä. SDP:n kirjeenvaihto 1929 VIII 'Sar-Se' (TA).

7.5.5. Hoipertelijain yhtenäisyystavoitteen haaksirikko

SKP:n Kominternin osastona omaksumasta ns. kolmannen vaiheen taktiikasta tuli ”sosiaalifasismi”-teeseineen¹²⁷ yksi ammattiyhdistysliikkeen hajaannus- ja luhistumisprosessin käytevoimista. Mutta ennen prosessin liikkeellelähtöä — sosialidemokraattien päätöstä luopua Ammattijärjestön johtopaikoilta — Kominternin uusi taktiikka ei ollut päässyt vaikuttamaan Suomen ammattiyhdistysliikkeessä sillä tavoin, että sosialidemokraattien muuttunutta menettelytapaa selittäisi Ammattijärjestön muuttunut toimintalinja.¹²⁸

Ammattijärjestön toukokuun 1929 edustajakokouksessa SKP:n vaikutus kyllä näkyi erinäisissä demonstratiivisissa ratkaisuissa. Niinpä työjärjestyksestä poiketen ensimmäiseksi asiakohdaksi otettiin ”yhtenäisyyskysymys”. Siitä hyväksytyn julkilausuman ponsissa tuomittiin Ammattijärjestöön kohdistuneet hajotusyritykset, ja perusteluosasta olivat luettavissa syypäät: sosialidemokraattinen ammatillinen keskustuomikunta ja nimeltä mainiten Ernst Lähde.¹²⁹ Sosialidemokraatit saivat aiheita perustella johtotehtävistä kieltäytymistä,¹³⁰ mutta sen he olivat päättäneet jo ennen kokousta, tulevista ratkai-

¹²⁷ Esim. SKP:n huhtikuussa 1929 pidetyn keskuskomitean kokouksen päätöksen mukaan oli ”edessä näköala, että sosialidemokraattiset johtajat, jotka nyt ovat sosialifasisteja, täydellisesti liukenevat fascismiin”. SKP:n päätöksiä I, 207—213. Ks. myös Antikainen 1934b, 430—432; Ilola 1930, 3—11.

¹²⁸ Tällainen suunnanmuutos, kommunistien entistäkin häikäilemättömämpi politiikointi, on historiankirjoituksessa esitetty Ammattijärjestön hajoamisen vakioselityksenä. Ks. esim. Helelä 1969, 233—235; Knoellinger 1959, 101—102; Luoma 1967, 182; Oittinen 1954, 186—187; Upton 1970, 99—100. — Pro gradu -tutkielmani keskeisenä teimana oli tämän sosialidemokraattien aikaisselitystä noudatelleen tulkinnan kritiikki. Kettunen 1974, erityisesti 3—5, 181—183.

¹²⁹ SAJ:n ed.kok. 10—16.5.1929, 21—45.

¹³⁰ Kommunistien demonstratiivinen esiintyminen kenties teki etenkin Paasivuorelle, joka avauspuheessa oli puhunut voimakkaain sanoin yhtenäisyyden puolesta, henkilökohtaisesti helpommaksi kieltäytyä vasemmistoryhmän hänelle edelleen tarjoamasta puheenjohtajan tehtävästä. Esimerkkinä päätöksistä, joita ei voinut hyväksyä, Paasivuori mainitsi taloudenhoitajan palkan alentamisen 3 500 markasta 2 000 markkaan; päätös olisi kohdistunut Paasivuoren pitkäaikaiseen työtoveriin Aatu Halmeeseen, joka oli sosialidemokraatti. Paasivuoren kieltäytymisen jälkeen kokous kuitenkin keskeytettiin Eino Pekkalan ehdotuksesta, ja tauon aikana vasemmistoryhmän edustajat Pekkala, Matti Väisänen ja sittemmin puheenjohtajaksi valittu Isak Heikka koettivat saada aikaan kompromissia johtopaikoista. On luultavaa, että he samalla ilmoittivat myös olevansa valmiita peruuttamaan taloudenhoitajan palkan alentamispäätöksen, joka ilmeisesti alun alkaenkin oli syntynyt vastoin ”hoipertelevien” ammattiyhdistysmiesten mielipidettä. Tulo- ja menoarvion yhteydessä Halmeen palkka Matti Väisänen ehdotuksesta päätettiin säilyttää entisellään. SAJ:n ed.kok. 10—16.5.1929, 215, 216, 219—220, 222; Kettunen 1974, 146—147. Ks. myös Ala-Kapee — Valkonen 1982, 753, joka ei kuitenkaan lainkaan mainitse taloudenhoitajan palkanalennuspäätöksen peruuttamista, mikä tapahtui puheenjohtajan vaalin jälkeen, mutta ennen toimikunnan valintaa. — Siihen, ettei kokouksen kulku ollut Paasivuoren kieltäytymisen perimmäinen syy eikä Paasivuori itse alkuaan ollut kieltäytymisen kannalla, viittaa Antikainen (1934b,

suista vielä tietämättöminä. Ja sekä johtopaikkoja koskeneessa kompromissirytyksessään että kokouksen keskeisissä poliittisissa kysymyksissä vasemmistoryhmä tosiasiaa menetteli SKP:n antamien ohjeiden¹³¹ vastaisesti.

Polttavin asia toukokuussa 1929 oli ns. Kööpenhaminan sopimus. Neuvostoliiton, Norjan ja Suomen ammatillisten keskusjärjestöjen edustajat olivat helmikuussa 1928 Kööpenhaminassa käymissään neuvotteluissa saaneet aikaan sopimuksen, jonka pääkohdat koskivat keskinäistä avustusta työtaisteluissa sekä yhteistoimintaa kansainvälisen ammattiyhdistysliikkeen yhtenäisyyden toteuttamiseksi ja imperiaalistisen sodanvaaran vastustamiseksi.¹³²

Sopimusta itsessään ei voida pitää Kominternin uuden ”luokka luokkaa vastaan” -taktiikan tuotteena. Kööpenhaminan neuvottelut käytiin ennen tuon taktiikan auktoritatiivista muotoilua. Ja tämän kylläkin Neuvostoliitosta vireillepannun yhteistyöhankkeen¹³³ alkuvaiheissa oli huomattavaa norjalaisten — nimenomaan ”tranmaelilaisen” valtasuunnan — toimeliaisuus.¹³⁴ Kansainvälisen yhtenäisyyden

444) lainaamalla erään kokoukseen osallistuneen ”toverin” kirjettä: ”Paasivuori ei nähtävästi ollut alusta alkaen kieltäytymisen kannalla, häntä ovat toiset nosket terrorisoineet.” Vrt. Salomaa 1953, 96.

¹³¹ Ohjeista ks. Antikainen 1934b, 440; Salomaa 1953, 90. Ks. myös Työväenjärjestöjen Tiedonantaja 10.4.1929 ”Enemmän lujuttua”.

¹³² Suomen Ammattijärjestön edustajina Kööpenhaminassa olivat sihteeri Arvo Tuominen ja toimeenpanevan valiokunnan jäsenet Eino Pekkala ja K.-A. Fagerholm. Konferenssin norjankielinen, 34 konekirjoituslusiakaa käsittävä monistettu pöytäkirja on kansiossa SAJ F 3, ’Ulkom. kirj.vaihtoa (Internationale) vv. 1928—30’, sekä kansiossa SAJ H 5, ’Kööpenhaminan sopimusta käsitteleviä papereita (1928)’ (TA). Kokoukseen liittyvää materiaalia, mm. työjärjestys ja pöytäkirjasuomennos, Fagerholmin muistiinpanoja jne., on kansiossa SAJ Ua 32 (TA). Pöytäkirjasuomennos, joka on norjankielistä lyhyempi, julkaistiin Suomen Ammattijärjestö -lehden numerossa 3/1928.

¹³³ Neuvostoliiton ammatillisen keskusneuvoston edustaja Jaglom esitti norjalaisille neuvostoliittolais-norjalais-suomalaisen yhteistyökomitean muodostamista jo tammi-kuussa 1927. Tähän esitykseen ja siitä norjalaisten kanssa käytyihin keskusteluihin viitaten keskusneuvoston sihteeri A. Dogadoff lähetti saman esityksen Suomen Ammattijärjestölle syyskuussa 1927. Dogadoffin saksankielinen kirje SAJ:lle 15.9.1927. SAJ F 3 ’Ulkomainen kirjeenvaihto 1927—1929. Vuoden 1928 kirjeenvaihto. Venäjä’ (TA). Ks. myös Lorenz 1982, 191. — Ala-Kapee — Valkonen (1982, 736), jonka lähteenä ovat Tuomisen muistelmat, ajoittaa neuvostoliittolaisten esityksen virheellisesti ”kesään 1927”.

¹³⁴ ”Tranmaelilaisten” ja kommunistien yhteisvoimin Norjan keskusjärjestö AFL ryhtyi neuvottelujen viralliseksi aloitteentekijäksi. Neuvostoliittolaisten ehdottamaa yhteistyökomiteaa Norjan ammattiyhdistysliikkeen johto ei kuitenkaan halunnut, vaan sopimusta kansainvälisen ammattiyhdistysliikkeen yhtenäistymisen edistämisestä. Lorenz 1982, 191—192; AFL/Halvard Olsen 20.12.1927 SAJ:lle. SAJ F 3 ’Ulkomainen kirjeenvaihto 1927—1929’ (TA); SAJ:n tpvk. 30.12.1927 (TA). — Kokouksen ja sopimuksen aikaansaamisesta ks. myös Suomen Ammattijärjestö 3/1928; Tuominen 1958, 306—317; Fagerholm 1977, 58—60; Kettunen 1974, 122—123; Ala-Kapee — Valkonen 1982, 736—738.

aikaansaaminen olisi ollut ratkaisu internationaalien ulkopuolella olleiden niin Norjan kuin Suomen ammattijärjestön päälimmäisiin sisäisiin ristiriitoihin. Kuitenkin Kööpenhaminan neuvottelut ajoittuivat vaiheeseen, jolloin vakavat yritykset kansainvälisen yhtenäisyyden palauttamiseksi — erityisesti englantilais-neuvostoliittolainen yhteydenpito — olivat vastikään kariutuneet. Samaan aikaan Amsterdamin internationaali oli ryhtynyt entistä näkyvämmiin vetämään piiriinsä ulkopuolellaan olleita norjalaisia ja suomalaisia ja saanut varsinkin Norjassa entistä suurempaa vastakaikua. Tätä tarkoitusta oli osaltaan palvellut skandinaavis-balttilainen ammattiyhdistyskokous, joka oli Amsterdamin aloitteesta järjestetty Tukholmassa joulukuussa 1926.¹³⁵ Tässä tilanteessa neuvostoliittolaiset olivat ryhtyneet tarjoamaan norjalaisille ja suomalaisille sopimus pohjaista yhteistyötä. Myös Suomen metallisulkulaisten Neuvostoliitosta saamat miljoonavastukset on perusteltua nähdä tässä yhteydessä. Kun länteen suuntautumista yleensä perusteltiin sen tarjoamalla konkreettisella hyödyllä, neuvostoliittolaiset mahdollisesti halusivat osoittaa metallisulun yhteydessä paitsi suomalaisille myös norjalaisille ja muillekin länteen työläisille, että yhteistyöstä heidän kanssaan olisi myös kouraan-tuntuva hyötyä.¹³⁶ Sekä keskusjärjestöjen että vuoden 1927 lopulta lähtien myös eri alojen ammattiliittojen tasolla tavoitellun neuvostoliittolais-norjalais-suomalaisen yhteistyön¹³⁷ varsinaiseksi sisällöksi oli

¹³⁵ Lorenz 1982, 191. — Suomen Ammattijärjestön edustajat Tukholmassa, Eino Pekkala, Yrjö Lehtinen, Uno Nurminen ja Antti Räsänen, kuuluivat kaikki vasemmistoryhmään, ja heidän esittämänsä Suomen Ammattijärjestön kanta poikkesi selvästi kokouksen ”amsterdamilaisesta” hengestä. SAJ:n toimik. 18.10.1926 (TA); SAJ:n toim. kert. 1926, 94—98; kansiossa SAJ Ua 32 oleva ”balttilaisten ammattijärjestöjen konferenssiin Tukholmassa 6—7 p:nä jouluk. 1926” liittyvä aineisto (TA); kansiossa SAJ F 13 oleva ”Suomen Ammattijärjestön edustajain selostus Skandinaavialais-Balttilaisesta ammatillisesta konferenssista Tukholmassa 6—7 p. jouluk. 1926” (TA). — Sos.dem. ammatillisen keskustoimikunnan/Artturi Aalto kirjeessä Ruotsin LO:n puheenjohtajalle Arvid Thorbergille 22.11.1926 väitettiin: ”I själva verket är saken den, att våra kommunistiska fackföreningsmän gärna i diskussion man och man emellan erkänner att Landsorganisationen borde anslutas till Amsterdam ---.” Ruotsin LO:n arkisto, tässä käytetty Ammattiyhdistysarkistossa olevia valokopioita. SAK Kv jaosto 1905—1932 LO:n kopiot.

¹³⁶ Metallisulun rahoituksen tällaiseen selitysmahdollisuuteen olen saanut virikkeen metalliliiton entiseltä toiselta puheenjohtajalta ja SAK:n historiatoimikunnan puheenjohtajalta Edvin Saloselta. Salosen haastattelu 4.11.1983.

¹³⁷ Liittojen välisistä yhteistyösopimuksista ensimmäinen oli marraskuussa 1927 Moskovassa käytyjen neuvottelujen tuloksena syntynyt Neuvostoliiton, Norjan ja Suomen maa- ja metsätyöläisten ammattiliittojen sopimus. Suomen maatyöväen liiton toim.kert. 1927, 7—9. — Sopimushankkeita oli sittemmin vireillä ainakin puutyöläisten, kuljetustyöläisten ja nahka- ja kumityöläisten välillä, ja kaikissa tapauksissa ne aiheuttivat ristiriitoja työväenliikkeen vasemmistosuunnan sisällä, sen ohella että sosialidemokraatit niitä jyrkästi vastustivat. Ks. jäljempänä s.

muodostunut pyrkimys estää Amsterdamin internationaalien vaikutusvallan ja -piirin kasvu.

Kööpenhaminan sopimuksen voimaantulo edellytti sen hyväksymistä kunkin osapuolen päättävissä elimissä. Suomalaiset sosialidemokraatit olivat alun alkaen jyrkästi vastustaneet sopimusta. Mutta myöskään Ammattijärjestön johtoelinten enemmistöryhmä ei osoittanut suurta määrätietoisuutta sopimuksen voimaansaattamiseksi. Toimikunta vitkutteli siitä päättämistä vuoden 1928 ajan siirtämällä sen ensin perusjärjestöjen käsittelyyn ja lykkäämällä asian lopulta toukokuun 1929 edustajakokouksen ratkaistavaksi.¹³⁸

Ennen edustajakokousta oli osoittautunut, että ammattiyhdistysinternationalismin vaihtoehdot olivat entistä jyrkemmin toisensa poisulkevia ja tähtäsivät entistä ehdottomammin toistensa ja myös riippumattomuuden eliminointiin. Kansainvälinen yhtenäisyys tarkoitti Amsterdamin internationaalille yksiselitteisesti sitä, että sen ulkopuolella olevien kansallisten ammattijärjestöjen piti hyväksyä sen periaatteet ja liittyä sen jäsenyyteen.¹³⁹ Profinternille taas ”luokkakayteenäisyyden” toteuttaminen merkitsi tammikuussa 1929 pidetyn Strassburgin kokouksen teesien mukaisesti avointa sotaa reformistisia johtajia ja organisaatioitakin vastaan niin kansallisella kuin kansainvälisellä tasolla.¹⁴⁰

Ne sillanrakennustoiveet, joita lähinnä norjalaiset olivat Kööpen-

¹³⁸ SAJ:n tpvk. 26.3.1928; SAJ:n toimik. 11.6.1928; SAJ:n tpvk. 14.9.1928; sama 2.10.1928; sama 9.10.1928; sama 18.3.1929; SAJ:n toimik. 24.3.1929 (TA); SAJ:n toim.kert. 1929, 62; Ala-Kapee — Valkonen 1982, 738—742. Vrt. myös Suomen Sosialidemokraatti 25.10.1928 (Paasivuoren haastattelu); Tuominen 1958, 316—317; Antikainen 1934b, 438; SKP:n päätöksiä I, 208—210. — Perusjärjestöjen lausunnot ovat kansiossa SAJ H 5 (TA), jossa on myös taulukko kielteisten ja myönteisten kannanottojen jakautumisesta liitoittain. Lausunnon antaneista ammattiosastoista ja teollisuusneuvostoista 398 kannatti sopimusta, 143 vastusti sitä, kuudessa äänet olivat menneet tasan, 16 piti parhaana asian ratkaisemista edustajakokouksessa ja kolme asettui ”puolueettomalle” kannalle. Vastanneista ammatillisista keskusneuvostoista 11 puolsi ja vain yksi vastusti sopimusta, yksi oli puolueeton. Sopimusta vastustavia osastoja oli vastanneista perusjärjestöistä enemmistö kirjatyöntekijäin, liiketyöntekijäin, lasityöntekijäin ja jalometallityöntekijäin liitoissa; vastanneista muurariosastoista useimmat halusivat kysymyksen siirtämistä edustajakokoukseen vain kolmen osaston ollessa suoraan hyväksymisen kannalla ja kuuden torjuessa sopimuksen suoralta kädeltä.

¹³⁹ Tämä ilmeni Kansainvälisen ammattiyhdistysliiton vastauksesta ammattiyhdistysinternationalien yhteistä kokousta koskeneeseen ehdotukseen, jonka Norjan AFL toimitti internationaaleille Kööpenhaminan kokouksen jälkeen maaliskuussa 1928. Vastaus on luettavissa AFL/Alfred Madsen kirjeestä 14.1.1929 SAJ:lle. SAJ F 3 ’Ulkom. kirjeenvaihtoa (Internationale) vv. 1928—30’ (TA).

¹⁴⁰ Strasburgertesene (1977). — Kun Neuvostoliiton ammattijärjestön kongressi joulukuussa 1928 vahvisti Kööpenhaminan sopimuksen, se selvästi sijoitettiin ”kolmannen vaiheen” taktiikan kokonaisuuteen. Suomen Ammattijärjestö 2/1929 ”Neuvostoliiton ammattijärjestön 8. edustajakokous”. Vrt. myös SAJ:n ed.kok. 10—16.5.1929, 168—172 (M. Tranmael); Ala-Kapee — Valkonen 1982, 740—741.

haminan sopimukseen asettaneet, olivat pettäneet. Sopimuksen merkitykseksi oli jäänyt sitoutuminen ”Moskovaan” tavalla, joka olisi katkaissut suhteet länteen ja erityisesti Ruotsin ja Tanskan ammattiyhdistysliikkeisiin. Norjan ammatillinen keskusjärjestö oli päätenyt tammikuussa 1929 siihen, että se jätti omalta osaltaan Kööpenhaminan sopimuksen käytännössä raukeamaan.¹⁴¹

SKP:n ohjeet edellyttivät Kööpenhaminan sopimuksen ratifioimista Suomen Ammattijärjestön edustajakokouksessa. Vasemmistoryhmän kannanmäärittelyn toisessa vaakakupissa painoivat kuitenkin hajaannuksen uhka, viranomaisten toimien uhka ja pelko suurten työtaistelujen kannalta tuiki välttämättömien yhteyksien katkeamisesta etenkin Ruotsiin ja Tanskaan.¹⁴²

”Itä tai länsi” -vaihtoehdon rautaisuudesta oli tuoreita kokemuksia. Satamalakon loppuvaiheessa helmikuussa 1929 oli tullut julkisuuteen tieto Suomen, Norjan, Ranskan ja Irlannin kuljetustyöläisten liittojen yhteistyösopimuksesta Neuvostoliiton vastaavan liiton kanssa. Jollei Suomen kuljetustyöläisten liitto SKP:n keskeisiin ammattiyhdistysjohtajiin aiemmin kuuluneen Edvard Jokelan johdolla olisi ”opportunistisesti” sanoutunut irti koko sopimushankkeesta, läntiset ja nimenomaan skandinaaviset avustusyhteydet, joiden varassa satamalakkoa käytiin, olisivat katkenneet.¹⁴³ Vastaavin perustein Nahka- ja kumiteollisuustyöväen liitto luottamusmiehensä August Raatikaisen johdolla jarrutti vuonna 1928 neuvostoliittolaisen ammattiliiton kanssa laaditun yhteistyösopimuksen hyväksymistä, ja sopimuksen hyväksymisen mahdollisti vasta se, että viranomaiset pidättivät vuoden 1930 alussa hoipertelija Raatikaisen.¹⁴⁴ Puuteollisuustyöväen liiton läntiset yhteydet olivat katkeamassa ja kesällä 1929 katkesivatkin, kun SKP:n onnistui sen piirissä viedä läpi vastaavanlainen vuonna 1928 aikaansaatu sopimus ja estää — syksyllä 1929 — hoipertele-

¹⁴¹ Lorenz 1982, 193—194; SAJ:n ed.kok. 10—16.5.1929, 168—172 (Tranmael).

¹⁴² Vrt. SAJ:n ed.kok. 10—16.5.1929, 172—173 (Ruotsin LO:n edustajana kutsuvieraana olleen Fr. Ekmanin puheenvuoro), 174—175 (V. Rossi); Kansan Lehti 24.11.1928; ”Tilanne ammatillisessa liikkeessä ja poikkeamiset luokkataistelulinjalta (Alustus)”. SAJ F 14 ’Alustuksia ja puheita’ (TA); Antikainen 1934b, 438.

¹⁴³ Neuvostoliiton kuljetustyöläisten liiton edustajakokouksen yhteydessä Moskovassa vireillepannusta sopimushankkeesta, Suomen kuljetustyöläisten liiton irtisanoutumisen perusteluista ja sen aiheuttamasta ristiriidasta neuvostoliittolaisten ja SKP:n kanssa ks. Suomen kuljetustyöläisten liiton toim.kert. 1929, 32—40; ’Rakentaja’ 1934, 394—395; Kullervo Manner: ”Sisäinen pula ammatillisessa liikkeessämme ja AJ:n VIII edustajakokous”. Proletaari 5/1929 (elokuu), tässä käytetty jäljennöstä SDP:n kirjeenvaihdon (1929 XI, TA) joukossa; Kettunen 1974, 128—129; Alakapee — Valkonen 1982, 741—472.

¹⁴⁴ Edellisessä lähdeviitteessä mainittu Mannerin kirjoitus; Suomen nahka- ja kumiteollisuustyöväen liiton/Aug. Raatikainen kiertokirje n:o 14 17.10.1929. SAJ F 10 ’1929’ (TA); Suomen Sosialidemokraatti 23.1.1930.

van johdon yritys purkaa se.¹⁴⁵ Niin ikään Maa-, metsä- ja uittotyöväen liitto erotettiin syksyllä 1929 alansa läntisestä kansainvälisestä järjestöstä tällaisen, jo vuoden 1927 lopussa neuvostoliittolaisten ja norjalaisten kanssa solmimansa sopimuksen vuoksi.¹⁴⁶

Kööpenhaminan sopimuksen käytännöllisen hyödyn vähäisyyttä ja kohtalokkaiden seurausten todennäköisyyttä korosti norjalaisten tekemä ratkaisu. Martin Tranmael oli esittelemässä ja perustelemassa sitä Suomen Ammattijärjestön edustajakoukokselle.¹⁴⁷

Edustajakokous hyväksyi päätöksen, jonka muotoilusta vasemmistoryhmä pääsi keskuudessaan yksimielisyyteen. Siinä ”tunnustettiin” Kööpenhaminan sopimuksen ”suuri merkitys”, oltiin jopa sen ”hyväksymisen kannalla”, mutta ”katsoen Suomen ammatillisen liikkeen nykyiseen sisäiseen tilaan” jätettiin ”kysymys sopimuksen vahvistamisesta lepäämään”. Ammattijärjestön toimikunnan sanottiin voivan palata uudelleen asiaan, ”jos mahdollisuuksia sopimuksen hyväksymiselle myöhemmin esiintyy”.¹⁴⁸ Viimeksi mainittua mahdollisuutta ei näy päätöstä muotoiltaessa pidetyn mitenkään ajankohtaisena. Tähän viittaa se, että hoipertelijat leimasivat SKP:n myöhemmin yhä esittämät vaatimukset sopimuksen vahvistamisesta edustajakokouspäätöksen vastaisiksi ja sen sisällöstä vasemmistoryhmässä saavutetun yksimielisyyden rikkomiseksi.¹⁴⁹

Se, ettei sopimusta julistettu hylätyksi, antoi aiheen ja asean so-

¹⁴⁵ Suomen puuteollisuustyöväen liiton toim.kert. 1928, 14—15; sama 1929, 13—15; Karlén 1953, 85—86; Reuna 1984, 497—506.

¹⁴⁶ Suomen maatyöväen liiton toim.kert. 1927, 7—9; Suomen maa-, metsä- ja uittotyöväen liiton liittotoimikunnan/A. V. Lindegrén kiertokirje n:o 15/29 12.12.1929 liiton osastoille ja jäsenistölle. SAJ F 3 'Ulkom. kirjeenvaihtoa (Internationale) vv. 1928—30' (TA). — Viimeksi mainitussa kiertokirjeessä, jossa erottamisesta ilmoitetaan osastoille, korostettiin kuitenkin, että liiton päämääränä oli ”ei Amsterdam eikä Moskova, vaan kaikkien maiden maa- ja metsätyöläiset yhteiseen taistelurintamaan”; luottamusmies Lindegrén kuului hoipertelijoihin.

¹⁴⁷ SAJ:n ed.kok. 10—16.5.1929, 168—172 (M. Tranmael).

¹⁴⁸ Sama, 215—216.

¹⁴⁹ Näin esim. Suomen työväen vasemmistoryhmän päiväamättömässä, monistetussa kirjeessä, joka ilmeisesti oli osoitettu kentän potentiaalisille hoiperteliijoille päällemerkinnällä ”Hyvä Toveri”. Kaksi toisistaan hieman poikkeavaa kappaletta kansion SAJ F 10 vaipassa '1930' (TA). — Sama tulkinta ilmeni myös Muurarien liiton ehdotuksesta liittotoimikuntien yhteiselle neuvottelukoukokselle 19.1.1930. Liite 2 kokouksen pk:ssa. SAJ C 6 (TA). — SAJ:n toimikunnan 23.5.1929 hyväksymässä yhtenäisyysvetoomuksessa ei liioin mainittu mitään toimikunnalle jätetystä oikeudesta, vaan edustajakokouspäätöksen sisältö esitettiin: ”Kööpenhaminan sopimusta ei kokous katsonut voivansa vahvistaa, vaan jätti sen lepäämään.” SAJ D 6 'Kiertokirjeitä' (TA). — Eri asia on, että SKP:n taholta vedottiin syksyllä 1929 siihen, että toimikunnalle oli jätetty oikeus sopimuksen vahvistamiseen. Näin esim. päiväamättömässä, tuntemattoman esittäjän tuntemattomassa tilaisuudessa pitämässä alustuksessa ”Tilanne ammatillisessa liikkeessä ja poikkeamiset luokkataistelulinjalta”. SAJ F 'Alustuksia ja puheita' (TA).

sialidemokraattiselle kritiikille.¹⁵⁰ Mutta sopimuksen tarkoituksellisesti luodut tunnustuksen ja hyväksynnän sanat eivät kätkenet sitä, että edustajakokous jätti sopimuksen ratifioimatta ja että vasemmistoryhmän johtomiehet, myös SKP:n kuuluneet, menettelivät vastoin SKP:n antamia ohjeita.¹⁵¹

Toinen keskeinen kysymys, jossa edustajakokouksen päätös muodostui SKP:n direktiivien vastaiseksi, koski edustusta Kainsainvälisen työjärjestön konferensseissa. Vastoin SKP:n kantaa osanotto päätettiin edelleen sallia. Kun Kööpenhaminan sopimuksen kohdalla myös SKP:hen kuuluneet tai sen kannalle yleensä lojaalit henkilöt liipesivät puolueen linjalta, työkonferensseihin osallistumisesta päätetäessä avautui näkyviin ristiriita SKP:n kannan edustajien ja niiden ammattiyhdistysmiesten välille, jotka kesän ja syksyn 1929 mittaan muodostivat ”hoipertelijain” ryhmän.¹⁵²

Vielä toukokuun 1929 edustajakokouksessa vasemmistosuunnan sisällä ei esiintynyt sellaista selvärajaista ryhmämuodostusta, jonka perusteella SKP:n linjan edustajien ja ”hoipertelijain” lukumääräisiä voimasuhteita voitaisiin yksiselitteisesti määrittää siihen tapaan, kuin *Hakalehto* ja *Valkonen* ovat hyvin erilaisiin tuloksiin päätyen tehneet.¹⁵³ ”Opportunismi” oli tässä vaiheessa, syksyyn 1929 saakka,

¹⁵⁰ SAJ:n ed.kok. 10—16.5.1929, 216; Suomen Sosialidemokraatti 18.5.1929 ”Ammattijärjestön kohtalo”; Suomen Sosialidemokraatti 19.5.1929.

¹⁵¹ Vasemmistosuunnan johtavat ammattiyhdistysmiehet olivat maaliskuun puolivälissä 1929 pitämässään kokouksessa jo päättäneet, ettei Kööpenhaminan sopimusta ratifioitaisi Ammattijärjestön edustajakokouksessa. Antikainen 1934b, 441.

¹⁵² Menettelytapavaliokunta esitti kiellettäväksi työkonferensseihin osallistumisen, mutta koeäänestyksessä voitti ”huomattavalla ääntenemmistöllä” Ammattijärjestön toimikunnan ehdotus edellisen edustajakokouksen päätöksen voimassapitämisestä. SAJ:n ed.kok. 10—16.5.1929, alustukset, 98—99, pk., 186—189, 216—218.

¹⁵³ *Hakalehdon* (1967, 232) mukaan edustajakokouksen 109 ”kommunistista” vain vajaa kolmannes oli ”SKP:lle uskollisia”. *Valkonen* (Ala-Kapee — *Valkonen* 1982, 753) puolestaan päättelee taloudenhoitajan palkan alentamista koskeneesta äänestystuloksesta 66—28, että äänestykseen osallistumattomat 43 edustajaa olivat ”oportunisteja”, joita näin siis olisi ollut vähemmistö ”kommunistisesta ryhmästä”. Hän ei kuitenkaan mainitse eikä tulkitse sitä, että tämä päätös myöhemmin peruttiin johtaviin ”hoipertelijoihin” kuuluneen Ammattijärjestön sihteerin Matti Väisäsen ehdotuksesta (ks. edellä lähdeviite 130). Ja jos ”SKP:lle uskollisia” olisi ollut 66 ja ”oportunisteja” ja sosialidemokraatteja yhteensä 71, kuten *Valkonen* laskelmaa olettaa, pöytäkirjan maininta ”huomattavasta ääntenemmistöstä” kansainvälisiin työkonferensseihin osallistumisen puolesta tuntuisi oudolta. Toisaalta ei voida sivuuttaa sitä, että kokouksen tärkeään menettelytapavaliokuntaan selvästikin tuli SKP-läinen enemmistö, jos kohta sekin liipesi puolueen ohjeista Kööpenhaminan sopimuksen kohdalla. Perustellusti voidaan tehdä se johtopäätös, että ”SKP:lle uskollisten” ja sen ohjeista riippumattomiksi asettuneiden vasemmistosuunnan edustajien välissä oli huomattava joukko tilanteen vaatimuksista epäpitäviä kommunisteja, joita Ammattijärjestön hajoamisen, eristymisen ja lakkautetuksi

kahtalaista: SKP:hen kuuluneiden tai sille periaatteessa lojaaleiden horjuntaa Kominternin toimintalinjan vaatimuksista sekä useiden huomattavien ammattiyhdistystoimitsijain yhä selvempää rajanvetoa SKP:hen päin. Kun ammattiyhdistysliikkeen hajaannuksen uhka Ammattijärjestön edustajakokouksesta lähtien alkoi toteutua, viimeksi mainitun ryhmän ristiriita SKP:n kanssa kävi sovittamattomaksi.¹⁵⁴ Mutta samalla kun ammattiyhdistysliikkeen hajaannusprosessi teki näistä ammattiyhdistysmiehistä kiinteän hoipertelijain ryhmän, se murensi heidän omaa pohjaansa, ammatillisten järjestöjen toimintakykyä. SKP:n mahdollisuudet palauttaa vaikutusvaltaansa heikentyneissä ammatillisissa järjestöissä lisääntyivät. Samalla kun se koetti rakentaa uudelleen keväällä 1928 pahoin tuhoutunutta maanalaista organisaatiotaan¹⁵⁵, se kykeni saattamaan ojennukseen ne horjahtelijat, jotka olivat säilyttäneet periaatteellisen lojaalisuutensa kansainväliselle kommunismille.

Toukokuun 1929 edustajakokouksessa valitussa Ammattijärjestön uudessa toimikunnassa oli alun alkaen vähemmistö niitä, jotka tietoisesti asettuivat SKP:n ohjeista riippumattomiksi.¹⁵⁶ Kuitenkaan vielä elo—syyskuun 1929 vaihteeseen mennessä SKP ei liioin ollut kyennyt varmistamaan omien kantojensa läpimenoa toimikunnassa. Kun toimeenpaneva valiokunta elokuun lopussa kysyi kirjeitse toimikunnan jäseniltä, hyväksyivätkö nämä puheenjohtaja Isak Heikan asettamisen kansainvälisen työkonferenssin edustajaehdokkaaksi, selvä enemmistö oli hyväksymisen kannalla ja vain kuusi vastaajaa 37:stä oli SKP:n kannan mukaisesti selkeästi sitä mieltä, ettei edustajaa pi-

joutumisen pelko veti ”opportunistimin suohon” (vrt. Kullervo Mannerin kirjoitus ”Sisäinen pula ammatillisessa liikkeessämme ja AJ:n VIII edustajakokous” Proletaarissa 5/1929, tässä käytetty SDP:n kirjeenvaihdossa (1929 XI, TA) olevaa jäljennettä), mutta jotka eivät olleet valmiita välikirkoon SKP:n ja Kominternin kanssa.

¹⁵⁴ Ristiriidan kärjistyisestä myös julkisuudessa kesän 1929 aikana ks. tark. Kettunen 1974, 148—149; Ala-Kapee — Valkonen 1982, 756—757. — Erityisen seikkaperäinen, täysin ns. kolmannen vaiheen taktikkaan perustunut opportunistisen petturuuden kritiikki sisältyi Kullervo Mannerin edellisessä lähdeviitteessä mainittuun kirjoitukseen SKP:n lehdessä Proletaarissa elokuulta 1929. Pahimmanlaatuisen opportunistisiin kokouksen enemmistö oli Mannerin mukaan vaipunut ”antaessaan nimessään erittäin mennä rukoilemaan sosialifasisteja, työväen luokkavoimien hajoittajia, lahtarien käytyrejä, imperialistien renkejä, Suomen vallankumouksellisten työläisten vainoojia AJ:n johtoon”. Käsitys sosiaalifasististen johtajien ja vallankumouksellisten joukkojen kuilusta sai Mannerin kuitenkin myös arvostelemaan sitä, ettei Ammattijärjestön johtoon valittu ”yhtään ainoata varmasti yhtenäisyyden kannalla olevaa sos.-dem. työläistä”.

¹⁵⁵ Heinäkuun 1929 lopussa keskuskomitean puheenjohtaja Kullervo Manner ja hänen vaimonsa Hanna Malm saapuivat Tukholmaan johtakseen sieltä Suomessa taapahtuvaa puoluetöitä. Hakalehto 1967, 235.

¹⁵⁶ Vrt. Ala-Kapee — Valkonen 1982, 755—756.

tänyt lainkaan nimitä.¹⁵⁷ Mutta kun toimikunta kokoontui lokakuun 13. päivänä, käsitykset olivat kirkastuneet. Siihen oli mahdollisesti myötävaikuttanut kaksi viikkoa aiemmin pidetty sosialidemokraattisen ammattiyhdistysväen edustajakokous sekä tässä nimenomaisessa kysymyksessä se, ettei sosiaaliministeriö ollut hyväksynyt Heikkaa kyseisen, merimiesten työoloja käsitelleen työnkonferenssin valtuuskuntaan. Toimikunta päätti äänin 29—15, ettei Ammattijärjestö vastedes nimeäisi edustajiaan työkonferensseihin. Geneven työtoimiston sanottiin ajavan ”yksinomaan kapitalistien ja imperialistien asiaa” ja edesauttavan Kansainliiton osana uuden maailmansodan valmistelua.¹⁵⁸ Toimikunta ei kuitenkaan tässä kokouksessaan eikä myöhemminkään ryhtynyt vahvistamaan Kööpenhaminan sopimusta, vaikka sitä koskenut vaatimus tuli SKP:n toiminnan tuloksena kuuluviin useiden paikallisten järjestöjen ja kokousten päätöksissä syksyllä 1929.¹⁵⁹

Ammattijärjestön toimeenpanevassa valiokunnassa hoipertelijoilla oli vahvempi asema kuin suuressa toimikunnassa. Enemmistöt kuitenkin vaihtelivat kiistakysymyksissä alusta lähtien, osaksi sen vuoksi, että muutamille jäsenille paikanvalinnan mahdollisuus selvisi vasta kesän 1929 mittaen, osaksi sen vuoksi, etteivät toukokuussa 1929 valitun valiokunnan varsinaiset jäsenet missään vaiheessa kaikki yhtäaikaa osallistuneet sen työhön.¹⁶⁰ Sama lokakuinen toimikun-

¹⁵⁷ Tämän lisäksi muutamat jäsenet vastasivat kyllä hyväksyvänsä Heikan, mutta esitivät epäilyjä edustajan lähettämisen tarpeellisuudesta tai tulkitsivat edustajakokouspäätöksen sitovan itseään vastoin omaa kielteistä kantaansa. Toimeenpaneva valiokunta tulkitsi vastauksia niin, että 29 kannatti ja 8 vastusti Heikan nimeämistä ehdokkaaksi. SAJ F 10 '1929' (TA); SAJ:n toim.kert. 1929, 66.

¹⁵⁸ SAJ:n toimik. 13.10.1929 (TA); SAJ:n toim.kert. 1929, 66—67.

¹⁵⁹ SAJ F 9 'Ammatilliset luentokurssit. AJ:n kirjeenvaihtoa 1929—30' (TA); SAJ:n toim.kert. 1929, 62. — Toimeenpanevassa valiokunnassa käsiteltiin 16.10.1929 todennäköisesti ammatillista valistusviikkoa varten laadittuja naisjaoston lentolehtistä ja nuorisajaoston julistusta. Edellisestä päätettiin äänestyksen jälkeen (4—2) poistaa kohta, jossa vaadittiin Kööpenhaminan sopimuksen vahvistamista. Nuorisajaoston julistukseen tosin jätettiin pöytäkirjan mukaan ”lievä vaatimus Köpenhaminan sopimuksen vahvistamisesta”. SAJ:n tpmk 16.10.1929. SAJ:n selvityskanslian arkisto, kansio 48 (VA).

¹⁶⁰ Toimikunta valitsi 23.5. toimeenpanevan valiokunnan varsinaisiksi jäseniksi puheenjohtaja Isak Heikan ja sihteeri Matti Väisäsen lisäksi Uno Nurmisen, Edvard Jokelan, Yrjö Lehtisen, Erkki Härmän, August Niemistön, August Raatikaisen ja Eino Pekkalan. Johdonmukaisia hoipertelijoita olivat alun alkaen Härmä, Jokela, Nurminen ja Väisänen. Pekkala ja Raatikainen aivan ilmeisesti koettivat vielä Ammattijärjestön edustajakokouksen jälkeen välttää välirikkoa SKP:n kanssa. Niinpä he esimerkiksi olivat valmiit hyväksymään Suomen Ammattijärjestö -lehden päätoimittajan Yrjö Lehtisen päätöksen olla lähettämättä tilaajille lehden numeroa, jossa oli lainattu Härmän Muurarien liiton lehdessä Peruskivessä julkaisemaa, äärimmäisen vasemmiston linjaa arvostellutta ja ylimääräistä edustajakokousta ehdottanutta artikkelia. Kun toimeenpanevan valiokunnan enemmistö hyväksyi numeron pidät-

nan kokous, joka kielsi osanoton Geneven kokouksiin, täydensi vaajaalukaiseksi tullutta toimeenpanevaa valiokuntaa. Tämän jälkeen niillä, jotka koettivat seurata SKP:n ohjeita, oli enemmistö myös toimeenpanevassa valiokunnassa.¹⁶¹

Ammattiyhdistysmiehinä tunnetuilla hoipertelijoilla oli kuitenkin kevääseen 1930 saakka vahva edustus Ammattijärjestön ja liittojen toimitsijoiden keskuudessa sekä tärkeiden ammattiliittojen liittotoi-

tämisen, Härmä erosi valiokunnasta. (SAJ:n tpvk. 29.6.1929 (TA)) SKP:n kesän 1929 mittaan kiihtynyt taistelu "opportunisteja" vastaan sitoi kuitenkin Pekkalan, joka jo SAJ:n edustajakokouksessa oli taivutellut sosialidemokraatteja pysymään johtopaikoilla, ja Raatikaisen, jonka suurin synty oli nahka- ja kumityöläisten suomalais-neuvostoliittolaisen sopimuksen jarrutus, hoipertelijain ryhmään.

Toiselta puolen uusi puheenjohtaja Isak Heikka, joka tuli tehtävään Pohjolan ammatillisen piirijärjestön sihteerin paikalta, ei ollut erityisen luotettava SKP:n linjan edustaja. Hänkin oli jo edustajakokouksessa osallistunut noskelaisten nöyristelyyn. Ja 6.8.1929 päivätyllä kirjeellä hän tiedusteli Härmältä, joka oli eronnut toimeenpanevasta valiokunnasta ennen hänen Helsinkiin tuloaan, eikö tämä "kaikes-ta tapahtuneesta huolimatta" suostuisi vielä jatkamaan valiokunnan jäsenenä (jälj., SAJ F 5 (TA); kirjeen lähettäjä pääteltävissä sisällöstä). Toimeenpanevan valiokunnan 11.7.1929 pidetyssä kokouksessa (SAJ:n selvityskanslian arkisto, kansio 48 (VA)) Heikka kuului kokouksen enemmistöön, joka ei halunnut työnjuhla-julistuksessa suoraan leimattavan sosialidemokraatteja hajottajiksi. Edellä on havaittu, että hän vielä elo-syyskuussa olisi ollut valmis edustajaksi kansainväliseen työkonferenssiin. Heikan virheellistä suhtautumista vallankumouksellisen tilanteen vaatimuksiin arvosteltiin julkisestikin SKP:n taholta marraskuun 1929 yleislakkoyrityksen jälkeen ('Lakkolainen' 1930, 20—21). SKP:n linjan edustajia ja hoipertelijoita keväällä 1930 jakaneeseen kysymykseen rinnakkaisliittojen perustamisesta SAJ:stä eronneille liitoille Heikka kuitenkin omaksui selvästi SKP:n kannan (muistintpanovihko, jossa käsialasta päätellen Heikan puheiden konsepteja ja jäsentelyjä. SAJ F 10 '1929' (TA); Työväenjärjestöjen Tiedonantaja 6.3.1930; SAJ:n toimik. 16.3.1930 (TA)). Jouduttuaan kesäkuussa 1930 muilutetuksi Neuvostoliittoon Heikka lähetti sieltä "kolmannen vaiheen" fraseologiaa tihkuneen sähkösanoman (SAJ F 10 (TA)). Kun Helsingin raastuvanoikeuden viidennellä osastolla 31.3.1931 käytiin oikeutta Ammattijärjestöä vastaan, oikeus sai nähdäkseen myös Heikan pitkän "opportunistiin maatumisen" itsekritiikkiä sisältäneen lausunnon. Ote ro:n pöytäkirjasta SAJ H 10 (TA).

Toukokuussa 1929 valitussa toimeenpanevassa valiokunnassa olivat luotettavimpia SKP:n linjan kommunisteja varajäsenet Toivo Hj. Långström, Kalle Pihlman ja Väinö Uurtamo. Harvoin lipsuivat myöskään varsinaiset jäsenet Yrjö Lehtinen ja August Niemistö.

Kaikki varsinaiset jäsenet eivät koskaan yhtä aikaa osallistuneet valiokunnan työhön. Heikka aloitti puheenjohtajana vasta 1.7., Härmä erosi 29.6., ja keuhkotaudin runtelema Jokela pystyi valinnan jälkeen osallistumaan vain muutamaaan kokoukseen ja kuoli 8.9. (SAJ:n toim.kert. 1929, 11—12).

¹⁶¹ Jokelan ja Härmän tilalle varsinaisiksi jäseniksi valittiin SKP-läiset varajäsenet Långström ja Uurtamo ja uusiksi varajäseniksi saman linjan miehet P. Lagerstam ja Aug. Forsman. SAJ:n toimik. 13.10.1929 (TA). — SKP:n vaikutus toimeenpanevassa valiokunnassa vahvistui edelleen, kun vuosien 1929—1930 vaihteessa vangittiin sen jäsenet Niemistö, Raatikainen — hän oli hoipertelija —, Lehtinen ja Långström ja heidän tilalleen tulivat ammattiyhdistysmiehinä enimmäkseen melko tuntemattomat, mutta SKP:lle uskolliset edustajat. SAJ:n toimik. 16.3.1930 (TA).

mikunnissa.¹⁶² Ammattiyhdistysliikkeen alennustilan näytöksen, marraskuun 1929 yleislakkoyrityksen, jälkitunnelmissa hoipertelijat panivat alulle poliittisen organisoitumisen hankkeen. He järjestäytyivät Helsingissä joulukuussa 1929 ”Suomen työväen vasemmistoryhmäksi”. Sen keskustoimikuntaan valittiin puheenjohtajaksi Eino Pekkala, varapuheenjohtajaksi Uno Nurminen, sihteeriksi Hugo M. Ahokanta ja jäseniksi Emil Tuomi, Kusti Kulo ja August Raatikainen.¹⁶³ Muita eturivin hoipertelijoita, edellä mainittujen tavoin tunnettuja ammattiyhdistysmiehiä, olivat Nestori Aronen, Erkki Härmä, Antti Luostarinen, Vilho Viitanen, Artturi Virta ja Niilo Välläri.¹⁶⁴ Vuoden 1930 alussa ryhmä alkoi julkaista omaa sanomalehteä, Suomen Työmiestä.¹⁶⁵

Päällimmäisenä tunnuksenaan hoiperteliijoilla oli yhtenäisyyden palauttaminen ammattiyhdistysliikkeessä — ja sen ohella myös työväen urheiluliikkeessä, joka hajosi samaan aikaan ja vastaavin, vaikkakin voimasuhteiltaan erilaisin asetelmin¹⁶⁶. SKP:n yhtenäisyystunnuksesta hoipertelijain tavoite poikkesi siinä, ettei heidän tavoittelemansa yhtenäisyys sulkenut pois sosialidemokraattisia johtajia. Suhteessa SKP:hen hoipertelijat korostivat olevansa niitä, jotka pitivät kiinni Ammattijärjestön toukokuun 1929 edustajakokouksen päätöksistä.¹⁶⁷

Kannatusta oli heidän keskuudessaan kuitenkin myös ajatuksella, että yhtenäisyys voitaisiin palauttaa menemällä sosialidemokraatteja

¹⁶² Tätä osoittivat esim. hoipertelijain toimintalinjan mukaisesti 19.1. ja 16.2.1930 järjestetyt liittotoimikuntien yhteiset kokoukset. Pöytäkirjat, SAJ C 6 (TA).

¹⁶³ Hodgson 1967, 131, ja järjestäytymisen perusteluista ”Suomen työväen vasemmistoryhmän” osoitteella ”Hyvä Toveri” varustettu, monistettu, päiväämätön kirje. SAJ F 10 ’1930’ (TA).

¹⁶⁴ Kominternin ja SKP:n nimeämistä hoipertelijajohtajista ks. Suomen Sosialidemokraatti 24.9.1929 ”Antautujat karkoitettava ammattiliittojen johdosta”; SKP:n päätöksiä I, 235—238; Hakalehto 1967, 236.

¹⁶⁵ Nimi oli sama kuin 1920-luvun alussa ilmestyneellä sosialistisen työväenpuolueen päälehdellä, ja se muistutti vanhan työväenliikkeen ”Työmiestä”. Suomen työväen vasemmistoryhmä katsoi edustavansa sekä sosialidemokraattien että kolmannen vaiheen SKP:n hylkäämää työväenliikkeen väärentämätöntä luokkataisteluperinnettä. Hoipertelijat, kuten samaan aikaan muiden maiden kommunistisista puolueista irtautuneet oppositioryhmit, tukeutuivat myös kernaasti Leninin ”lastentauti”-kriittikkiin. Ks. esim. Suomen Työmies 18.1.1930 (näytenumeron ohjelmanjulistus); sama 14.2., 18.2., 20.2. ja 21.2.1930 ”Kriisi Kominternissa” (Manabendra Nath Roy); sama 11.2.1930 ”Mitä olisi tehtävä? Ammattiyhdistysliikkeen puolueettomuus” (K. L. Kulo); sama 12.4.1930 ”Mitä sanoi Komintern Leninin aikana ammattiliittojen pirstomisesta?”; Suomen työväen vasemmistoryhmän monistettu, päiväämätön kirje ”Hyvä Toveri” -osoitteella. SAJ F 10 ’1930’ (TA).

¹⁶⁶ Hentilä 1982, 232—263.

¹⁶⁷ Esim. Suomen työväen vasemmistoryhmän monistettu, päiväämätön ”Hyvä Toveri” -kirje. SAJ F 10 ’1930’ (TA).

vastaan pitemmälle kuin toukokuussa 1929 oli tapahtunut. Tässä tarkoituksessa Muurarien liiton sihteeri Erkki Härmä jo kesäkuussa 1929 ehdotti Ammattijärjestön ylimääräistä edustajakokousta¹⁶⁸. Lokakuussa hänen liittonsa teki siitä virallisen aloitteen.¹⁶⁹ SKP:lle Härmän hanke oli huippuunsa vietyä sosiaalifasistien nöyristelyä.¹⁷⁰ Sosialidemokraatit puolestaan eivät vielä kesäkuussa 1929 julkisuudessa tyyten tyrmänneet ylimääräisen edustajakokouksen ajatusta,¹⁷¹ mutta sosialidemokraattisen ammattiyhdistystoiminnan johtomiehet eivät liioin ryhtyneet sitä edistämään. Sosialidemokraattisjohtoisissa ammattiliitoissa mahdollisuus ylimääräisen edustajakokouksen avulla palautettavasta yhtenäisyydestä silti hämmensi mieliä vielä sosialidemokraattisen ammattiyhdistysväen syyskuisen kokouksen ja siinä tehdyn pesäeropäätöksen jälkeen. Muurarien liiton esitykseen vastasivat myönteisesti ne sosialidemokraattisjohtoiset liitot, jotka eivät olleet kiirehtineet julistamaan poikki yhteyttään Ammattijärjestöön, nimittäin Kirjatyöntekijäin liitto, Rautateiden työntekijäin liitto, Lasiteollisuustyöväen liitto ja Jalometallityöntekijäin liitto.¹⁷² Tosiasiasa ”socialidemokraattinen ammattiyhdistysväki”, jonka johtomiehet olivat muualla kuin näissä liitoissa, oli kuitenkin jo ennen Härmän ehdotuksen julkituloa sulkenut pois sellaiset vaihtoehdot, jotka olisivat edellyttäneet jäämistä lojaaliksi vähemmistöksi muiden hallitsemaan ammattiyhdistysliikkeeseen. Ja vaikka Härmän hanke sai myöntämieltä muilta hoipertelijoilta, johdonmukaisesti yhteistä tavoitetta siitä ei tullut. Kun hanke haudattiin helmikuussa 1930 pidetyssä liittotoimikuntien yhteisessä kokouksessa, oli käynyt ilmeiseksi, että ylimääräinen edustajakokous olisi vain sinetöinyt hajaannuksen ja hoipertelijain oman haaksirikon.¹⁷³

Yhtenäisyyden palauttamisen konkreettisimmiksi yrityksiksi jäivät kaksi liittotoimikuntien yhteistä kokousta tammi-helmikuussa 1930. Niiden aikaansaaminen oli hoipertelijain toiminnan tulosta, ja heillä oli niissä enemmistö. 19.1. pidetyssä kokouksessa olivat vielä edustettuina myös sosialidemokraattisjohtoiset liitot lukuun ottamatta Ammattijärjestöstä jo eronneita Kutomateollisuustyöväen liittoa ja

¹⁶⁸ Peruskivi kesäkuu/1929 ”Millä tavalla eespäin” (Erkki Härmä).

¹⁶⁹ Suomen muurarien liiton toim.kert. 1929, 121—124; SAJ:n toim.kert. 1929, 67.

¹⁷⁰ Esim. Kullervo Manner kirjoituksessaan ”Sisäinen pula ammatillisessa liikkeessämme” Proletaarissa elokuussa 1929 piti Härmän ehdotusta ”jo selvänä yrityksenä lohkaista vasemmistolaisten rintamasta osa noskein puolelle”. Kirjoituksen jäljenn. SDP:n kirjeenvaihto 1929 XI ’Asiajärjestys: ammatillinen liike’ (TA).

¹⁷¹ Ks. Suomen Sosialidemokraatti 30.6.1929.

¹⁷² SAJ C 6 (liittojen vastauksia) (TA); SAJ:n toimik. 1.1.1930 (TA).

¹⁷³ Ks. liittotoimikuntien yhteisten kokousten 19.1. ja 16.2.1930 pöytäkirjat. SAJ C 6 (TA); liittojen vastaukset Muurarien liiton ehdotukseen. SAJ C 6 (TA).

Liiketyöntekijäin liittoa.¹⁷⁴ Toisesta, 16.2. pidetystä liittotoimikuntien kokouksesta jäivät pois myös Kirjatyöntekijäin liiton ja Lasiteollisuustyöväen liiton edustajat; jalometallityöläisillä ja rautatieläisillä oli vielä edustajansa, jälkimmäisillä tosin vain yksi.¹⁷⁵ SKP:n linjan edustajien mielestä oli ”hyvä, että nyt huomataan sosdemien kanssa yhteistyö mahdolliseksi”. Hoiperteliijaenemmistön keskuudessa sen sijaan vallitsi helmikuun kokouksessa masennus: ”Seisomme osittain hajonneen linnoituksen raunioilla, jonka jäännöksistä riidellään.” Kokouksen hyväksymät hoipertelevat eheytyssopnot jäivät merkityksettömiksi.¹⁷⁶ Ja pian tämän jälkeen hoipertelijat menettivät mahdollisuutensa tukeutua liittotason vahvoihin asemiinsa. Kevään 1930 edustajakokouksissa huitojat syrjäyttivät hoipertelijat Kuljetustöyläisten liiton, Rakennustyöväen liiton ja Puuteollisuustyöväen liiton johdosta.¹⁷⁷

Paikallisiin järjestöihin ja etenkin ammatillisiin keskusneuvostoihin pureutumalla SKP:n¹⁷⁸ onnistui levittää vaikutustaan tehokkaammin kuin hoipertelijain liittojen toimistoista käsin. Hoipertelijain suhteellisen huono menestys paikallisissa työväenjärjestöissä Helsingin ulkopuolella¹⁷⁹ kuvasti osaltaan ammattiyhdistysliikkeen hajaan-

¹⁷⁴ Liiketyöntekijäin liiton sihteeri tosin oli seuraamassa kokousta. Rautateiden työntekijäin liiton toimikunnan jäsenet taas osallistuivat kokoukseen ”ilman neuvottelevaakin päätösvaltaa”. Pk. liittotoimikuntien yhteisestä kokouksesta 19.1.1930. SAJ C 6 (TA); Selostus S. Ammattijärjestön tp. valiokunnan toiminnasta ajalta 1/1—16/3 -30. SAJ F 9 ’Ammatilliset luentokurssit. AJ:n kirjeenvaihtoa 1929—30’ (TA); Suomen Työmies 25.1.1930; Suomen Sosialidemokraatti 20.1.1930.

¹⁷⁵ Pk. liittotoimikuntien yhteisestä kokouksesta 16.2.1930. SAJ C 6 (TA).

¹⁷⁶ Edellinen lainaus SAJ:n toimeenpanevan valiokunnan jäsenen Aug. Forsmanin ja jälkimmäinen metalliliiton liittotoimikunnan jäsenen M. Lumpeen puheenvuorosta. Sama.

¹⁷⁷ Suomen Työmies 30.4.1930 ”Kuljetustöyläisten liitto puhdistettu hoiperteliijoista”; sama 13.5.1930 ”Rakennusliitto saatettu nyt uusille linjoille”; sama 17.5.1930 ”Puoliiton kongressi päättyi kiroponsiin”; Puutyöläinen 5/1930 ”Ammatillisen liikkeen hajotusta vastaan”; ’Rakentaja’ 1934, 396; Wälläri 1967, 61—62; Reuna 1984, 531—532; S. Ammattijärjestön tp. valiokunnan toimintaselostus ajalta 16/3—15/6 -30. SAJ C 6 (TA).

¹⁷⁸ Keskusneuvostoihin hoipertelijain taholta kohdistetusta kritiikistä ks. pk. liittotoimikuntien kokouksesta 16.2.1930 (Lumme, Luostarinen). SAJ C 6 (TA).

¹⁷⁹ Tammikuussa 1930 hoipertelijat perustivat Helsingin sosialistisen työväenyhdistyksen ja helmikuussa Sörnäisten sosialistisen työväenyhdistyksen. Nämä kaksi yhdistystä olivat olemassa, kun toukokuussa 1930 perustettiin Sosialististen työväenyhdistysten keskusliikunta. Suomen Työmies 12.1.1930; sama 24.2.1930; sama 6.5.1930; Hodgson 1967, 134—135; Salomaa 1953, 85—86. — Hoipertelijain yhteenliittymisestä omaksi, vaikkakin virallisesti organisoitumattomaksi ryhmäkseen on kyllä tietoja myös muualta. Tästä ks. esim. Selostus Enson Ammatillisen Keskusneuvoston luottamusmiehen toiminnasta ajalta 20 p:stä huhtik. 20 p:vään toukokuuta 1930. SAJ F 9 ’Ammatilliset luentokurssit. AJ:n kirjeenvaihtoa 1929—30’ (TA); piirisihteeri A. Valta Kuopiosta 24.4. ja 28.4.1930 puoluesihteeri Wiikille. SDP:n kirjeenvaihto 1930 X ’Vaa-Van’ (TA). — Hoipertelijoiden asemia helsinki-

nuksen ”mahdollistavia edellytyksiä”. Vuosien 1929—1930 taloudellisten ja poliittisten ehtojen sekä työväenliikkeessä 1920-luvulla tapahtuneiden muutosten tulosta oli, että ammattiyhdistysliikkeen hajaannusprosessin liikkeellelähtö johti paikallisella tasolla joko irtautumiseen järjestöistä tai aktiivijäsenten kannanottojen polarisoitumiseen. Vallitsevaksi ei tullut sellainen asetelma, jossa joukot olisivat mobilisoituneet johtajien ristiriitoja ja niiden hajottavaa vaikutusta vastaan.

Yritykset pelastaa ammattiyhdistysliikkeen yhtenäisyys murenivat kahden toisilleen vastakkaisen kokonaistyöväenliikkeen tavoitteen väliin. SKP-läisen näkemyksen mukaan pyrkimykset palauttaa Ammattijärjestön vuoden 1929 edustajakokousta edeltänyt tilanne merkitsivät ”kavaltajien kutsumista mukaan armeijamme sotaleiriin”¹⁸⁰. Suomen Sosialidemokraatti puolestaan kirjoitti ennen liittotoimikuntien toista kokousta helmikuussa 1930:

”Useat ovat saattaneet erehtyä luulemaan hoipertelevain kommunistista liikettä paremmaksi kuin moskovalaista. Turhia haaveita! Hoipertelijatkin ovat pohjimmiltaan täysiverisiä kommunisteja. Hekin luottavat vähemmistödictatuuriin ja kiroavat kansanvallan. — — — Pitämällä suhteemme selvänä kaikkiin kommunistisiin suuntiin nähdään edistämme sitä mielipiteiden selviämistä, mikä on edellytyksenä voimakkaan *sosialidemokraattisen työväenliikkeen syntymiselle*.”¹⁸¹ (Kursiv. PK).

Sosialidemokraatit kiinnittivät kyllä jo kesällä 1929 julkisuudessaakin huomiota kommunistisen liikkeen hajaannukseen.¹⁸² Ja jo edellisen vuoden syksyllä Suomen Sosialidemokraatin Sasu Punanen oli osoittanut olevansa tietoinen SKP:n ja ammattiyhdistysliikkeen ”kommunististen” toimitsijain erilinjaisuudesta.¹⁸³

Myös kysymys hoipertelijoiden mahdollisesta kehittämisestä yhteistyökelpoisiksi nousi esiin kesällä 1929. Se mahdollisuus, että hoipertelijat ”irtautuisivat kommunismista” ja siirtyisivät kohti sosialidemokraattista puoluetta, korosti Ammattijärjestön hajotusta epäilneiden mielestä sitä, ettei ollut syytä ainakaan edetä nopeasti ratkais-

läisissä ammatillisissa järjestöissä — ei kuitenkaan keskusneuvostossa, jota SKP:n linjan edustajat täysin hallitsivat — osoittaa se, että heillä oli kesään 1930 asti johdoto ns. taloudellisenä yhdistyksenä pääasiassa ammattiosastoja yhdistäneessä Helsingin työväenyhdistyksessä. Tuomisto 1984b, 339—343; Helsingin työväenyhdistys/Väinö V. Salovaara, Edv. Huttunen 20.11.1930 sisäasiainministeriölle (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1930 VII ”Puoluetoimikunnan jäsenille kiertokirjeitä” (TA).

¹⁸⁰ ’Lakkolainen’ 1930, 29—30.

¹⁸¹ Suomen Sosialidemokraatti 12.2.1930 ”Suhteemme kommunisteihin”.

¹⁸² Ks. esim. Kansan Työ 6.7.1929 ”Suuntataistelu kommunistien keskuudessa”; Suomen Sosialidemokraatti 24.9.1929 ”Antautujat karkoitettava liitoistaan”.

¹⁸³ Suomen Sosialidemokraatti 8.9.1928 ”Mitä Sasulle kuuluu”.

taessa ammattiyhdistysliikkeen tilannetta.¹⁸⁴ Uuden keskusjärjestön pikaista perustamista ajaneet sen sijaan esittivät, että näin hoipertelijat pakotettaisiin valitsemaan ja että ”tuhon uhatessa kommunistien johdossa olevaa ammatillista liikettä” he valitsisivat sosialidemokraattien johtaman ammattiyhdistysliikkeen ja siirtyisivät myös poliittisesti, kuten tranmaelilaiset Norjassa, sosialidemokratian puolelle tai rinnalle.¹⁸⁵ Ne, jotka esittivät Säätytalon kokouksessa syyskuussa 1929 hyväksyttyä linjaa eli pesäeroa kommunisteista irrottamalla Ammattijärjestöstä mahdollisimman monta liittoa ja perusjärjestöä mutta pidättymällä vielä uuden keskusjärjestön perustamisesta, uskoivat puolestaan, että tällainen ratkaisu edistäisi kommunistisen liikkeen hajaannusta tehokkaammin ja ajaisi hoipertelijat temppelin harjalle varmemmin kuin uuden, pitkään kituvan keskusjärjestön välitön perustaminen.¹⁸⁶ Sosialidemokraattisen ammattiyhdistysväen edustajakokouksen antamassa julistuksessa mainittiin nimeltä ”mallillisemmat kommunistit” Erkki Härmä, Uno Nurminen ja Matti Väisänen, jotka ”useiden muiden kommunististen ammattiyhdistysmiesten” tavoin olivat ”jo julkisuudessaakin nousseet vastustamaan venäläisten kommunistien vahingollista vaikutusta”, mutta joiden toiminta oli jäävä täysin tuloksettomaksi.¹⁸⁷

Sosialidemokraattien vallitsevana kantana joka tapauksessa oli, että vaikka oli pyrittävä syventämään kommunistisen liikkeen hajaannusta, yhteistyöhön hoipertelijain kanssa ei voitu mennä niin kauan kuin nämä eivät olleet omaksuneet ”länsimaista” henkeä.¹⁸⁸ Epätietoisuutta silti oli. Yhä oli myös sellaista ”ei-kommunistista” ammattiyhdistysväkeä, joka sosialidemokratiaa kannattavanakin tunsii vielä vuosien 1929—1930 vaihteessa myötemieltä hoipertelijain yrityksiin pelastaa Ammattijärjestön yhtenäisyyttä.¹⁸⁹ Työväen Sanomalehtien

¹⁸⁴ Esim. Wiikin ja Åhlströmin tällaisesta pohdiskelusta ks. sos.dem. puoluetoimik. ja amm. keskustoimik. yhteinen kok. 27.8.1929. Sos.dem. puoluetoimik. pöytäkirjat 1929 (TA).

¹⁸⁵ Sos.dem. ammatillisen keskustoimikunnan sihteerin Lähteen ja puoluesihteerin Wiikin 30.8.1929 päivätty ”salainen” kirje puoluelehden toimituksille, ”koskee tilannetta ammatillisessa liikkeessä” (jälj.). SDP:n kirjeenvaihto 1929 VII ”Puoluelehdille kiertokirjeet” (TA); sos.dem. ammattiyhdistysväen ed.kok. 29—30.9.1929, 9—10 (Salovaara), sitaatti siitä.

¹⁸⁶ Sos.dem. ammattiyhdistysväen ed.kok. 29—30.9.1929, 19 (Lähde).

¹⁸⁷ Sama, 31. — Valkoisen propagandajärjestön Suomen Suojelusliiton julkaisussa väitettiin lokakuussa 1929, että sosialidemokraatit ”empimättä olivat valmiit avaamaan lämpimän sylinsä hoiperteleille”. Suomen Suojelusliitto. Neljännesvuosisulkaisu. Näyttenumero 1/lokakuu 1929 ”Puhdistus Suomessakin!” (moniste, Helsingin yliopiston kirjasto).

¹⁸⁸ Ks. esim. SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, 85 (Huttunen).

¹⁸⁹ Tätä osoittivat esim. Kirjatyöntekijäin liiton ja Lasiteollisuustyöväen liiton edustajien kannanotot Ammattijärjestön liittojen liittotoimikuntien yhteisessä kokouksessa 19.1.1930. Pk., SAJ C 6 (TA).

Tietotoimisto piti tammikuussa 1930 tarpeellisenä pyytää puoluetoimikunnalta ohjeita suhtautumisesta hoipertelijoihin. Puoluetoimikunta kehotti puoluelehtiä ”koettamaan edistää hajaantumista”, mutta samalla oli ”varottava, ettei arvostelussa anneta sellaista kuvaa, joka olisi omiaan osoittamaan, että meidän taholtamme suositetaan kommunistisia ’hoipertelijoita’ ”.¹⁹⁰ Esimerkiksi Suomen Sosialidemokraatin ja Palkkatyöläisen kirjoituksista alkuvuonna 1930 ei tosiaankaan saanut sellaista kuvaa.¹⁹¹

Sosialidemokraattien suhtautuminen muuttui vasta, kun hoipertelijat näyrtyivät tarjoutumaan yhteistyökumppaneiksi ”länsimaisen ammattiyhdistysliikkeen” ehdoilla. Tämä tapahtui sen jälkeen, kun sosialidemokraatit olivat tehneet päätöksen SAK:n perustamisesta, ja tilanteessa, jossa Ammattijärjestön ja siihen jääneiden liittojen syöksykierteelle oli näkyvillä loppu, järjestöjen todennäköinen lakkauttaminen. Hoipertelijain keskuselimen, Sosialististen työväenyhdistysten keskustoimikunnan, ja Ammatillisten järjestöjen valtuuskunnan työvaliokunnan kesken päästiin heinä-elokuun 1930 vaihteessa sopimukseen hoipertelijoiden mukaantulosta SAK:hon.¹⁹² Sosialidemokraattisten ammattiyhdistysjohtajien suopeus perustui osin huoleen uuden ammattiyhdistysliikkeen taloudesta: yritettiin pelastaa lakkautettaviksi joutuvien vanhojen järjestöjen varoja — lähinnä skandinaavisia kiertoteitä — uudelle liikkeelle,¹⁹³ ja sitä paitsi aina-

¹⁹⁰ Sos.dem. puoluetoimik. 17.1.1930 (TA). Tämä ”puhtaasti taktinen” (Wiik) suhtautuminen hoipertelijoihin ilmeni Huplin, Helon, Huotarín, Ählströmin ja Wiikin puheenvuoroista.

¹⁹¹ Edellä on jo lainattu Suomen Sosialidemokraatin kirjoitusta ”Suhteemme kommunisteihin” 12.2.1930. Pari päivää myöhemmin lehti kertoi kirjoituksesta, joka oli julkaistu Saksan kommunistisen puolueen opposition (KPD-O/KPO; siitä tark. ks. Tjaden 1964; Bergmann 1978; Der Faschismus in Deutschland (1973)) lehdessä *Gegen den Strom*. Helsingissä päivätyssä kirjoituksessa oli esitetty hoipertelijain järjestäytyminen osana kansainvälisen kommunistisen liikkeen oppositiota ja kerrottu tärkeimpänä taistelukykyksenä vasemmistokommunisteja vastaan olevan ammattiyhdistysliikkeen yhtenäisyys. Suomen Sosialidemokraatin mielestä tämä kirjoitus osoitti, että ”meidän hoipertelijakommunistimme eivät ole irtisanoutuneet kommunismin tuhoisista opeista”. Suomen Sosialidemokraatti 15.2.1930 ”Hoipertelijat esittelevät hoiperteluohjelmansa ulkomaisille veljilleen”. — Palkkatyöläisen suhtautumista osoittivat esim. kirjoitukset ”Kommunistien uusi linja” 22.3.1930 ja ”Hoipertelijat ja me” (”Terve”) 30.4.1930.

¹⁹² Pk. sos. työväenyhdistysten keskustoimik:n ja AJV:n tvk:n edustajien neuvottelusta 29.7.1930. AJV:n tvk. 31.7.1930, liite. AJV:n aineisto (TA); pk. AJV:n tvk:n koollekutsumasta neuvottelukokouksesta 10.8.1930. SAK:n tvk:n pöytäkirjat 1930 (AyA); AJV:n toim.kert. 29.9.1929—lokakuu 1930, 24—26.

¹⁹³ Fackorganisationernas Delegation i Finland/Edv. Huttunen, E. K. Louhikko, K. A. Fagerholm 31.7.1930 Till Fackföreningsinternationalen och de skandinaviska landsorganisationerna. Ruotsin LO:n arkisto, tässä käytetty Ammattiyhdistysarkistossa olevaa valokopiota. SAK Kv. jaosto 1905—1932 LO:n kopioita. Vrt. Alakapee — Valkonen 1982, 777.

kin norjalaiset pitivät hoipertelijain hyväksymistä ehtona raha-avun myöntämiselle¹⁹⁴. Myös ”länsimaisen ammattiyhdistysliikkeen” periaatteet ja Amsterdamin internationaalien säännöt edellyttivät uudelta keskusjärjestöltä pyrkimystä koko työväenluokan edustajuuteen — poissulkien ”moskovalaiset”, joiden ei enää katsottu mitenkään edustavan työväenluokkaa.¹⁹⁵ Ja hoipertelijain mukaanottoa vaati käytännön välttämättömyys rakentaa järjestölle joukkopohjaa.¹⁹⁶ Silti SAK:n perustavassa kokouksessa lokakuussa 1930 sukeutui riitaisa keskustelu ”hoipertelijakysymyksestä”. Kuvaavaa on, että heidän hyväksymistään vastaan puhuivat ns. kentän edustajat ja myönteinen päätös saatiin aikaan vain sosialidemokraattisten ammattiyhdistysjohtajien arvovallan turvin. Kommunistien valtausyriksiltä uusi keskusjärjestö samalla pyrittiin sääntöjen avulla aukottomasti suojaamaan.¹⁹⁷

7.5.6. Sosialidemokraattien vaikeudet

”Linjojen selveneminen” paikallisen tason sosialidemokraattisten aktiivien keskuudessa teki lähdon ammattiyhdistysliikkeen kahtiajaon tielle vuonna 1929 helpommaksi kuin aikaisemmin. Vieläkään se ei silti ollut ongelmaton eikä ristiriidaton ratkaisu.

Kun uuden keskusjärjestön mahdollisuutta keväällä ja kesällä 1929 pohdittiin, sen edellytyksiä vetää piiriinsä elinkelpoisuuteen riittäviä joukkoja voitiin edelleen epäillä. Huolimatta poliittisen taistelun kärjistymisestä eivät ammatillisissa järjestöissä toimivat sosialidemokraatit olleet vielä kukaan yhtenäisesti liikkeen hajotuksen kannalla. Oli päinvastoin edelleen olemassa se uhka, että hajotus entisestään heikentäisi sosialidemokraattisen puolueen yhteyttä teollisuustyö-

¹⁹⁴ SAK:n perustavan kokouksen 19—21.10.1930 pöytäkirjakonseptit (Salovaara), käsinkirjoitettu konsepti, kansio SAK I (TA), koneellakirjoitettu konsepti (AyA). — Julkaistusta pöytäkirjasta tämä Salovaaran puheenvuoron kohta, joka koski norjalaisten suhtautumista Työläisliiton ja nimenomaan rakennustyöläisten järjestämistyön rahoitukseen, on jätetty pois.

¹⁹⁵ SAK:n per. kok. 19—21.10.1930, 94—96 (Lähde).

¹⁹⁶ Ks. edellä lähdeviitteessä 193 mainittu AJV:n kirje 31.7.1930 Amsterdamin internationaalille ja skandinaavisille keskusjärjestöille.

¹⁹⁷ SAK:n per.kok. 19—21.10.1930, 87—97, 113—115. — Kysymyksestä käydyin keskustelun puheenvuoroja siistittiin, tehtiin sanamuodoltaan vähemmän kärkeviksi, pöytäkirjaa julkaistaessa. Tämä näkyy verrattaessa pöytäkirjakonseptia (AyA) julkaistuun pöytäkirjaan ja tarkasteltaessa tähän konseptiin liijykynällä tehtyjä korjauksia. Erityisesti tältä kannalta ks. O. Tarkiaisen, K. Sahramäen, A. Pihlmanin ja J. Tunturin puheenvuorot. Johtavien ammattiyhdistysmiesten myönteisestä kannasta ks. Louhikon ja Salovaaran puheenvuorot.

väestöön.¹⁹⁸ Palkkaliikkeissä ja työtaisteluissa uusien rinnakkaisjärjestöjen olisi vanhoja heikompi¹⁹⁹ pakko joko noudattaa näiden linjaa tai leimautua rikkuriorganisaatioksi.²⁰⁰ Oli tosin aihetta odottaa, että viranomaiset puuttuisivat kommunistien käsiin jäävien järjestöjen toimintaan.²⁰¹ Mutta tästä koituva etu olisi pettävä. Kuten vuonna 1926, nytkin ennen muita Wiik tähdensi, että näin sosialidemokratia kompromettoituisi työväenluokan edessä. Sitä paitsi järjestöittä jäävät kommunistit tulisivat ennen pitkää uusiin järjestöihin ja entinen asiointi olisi vaarassa toistua.²⁰²

Kaikille näille näkökohdille saattoi esittää vasta-argumentteja. Ainakin sen jälkeen, kun sosialidemokraatit olivat jättäytyneet Ammattijärjestön johdosta, oli perusteita väittää, että sosialidemokraattisia jäseniä oli vaikea saada enää pysymään kommunistien johtamissa

¹⁹⁸ Tämänkaltaisen argumentaatio ilmeni esim. Lähteen kaikesta päätellen 9.5.1929 Ammattijärjestön edustajakokouksen sos.dem. ryhmän kokouksessa esittämästä ”Tilannekatsauksesta ammatilliseen liikkeeseen”. Sos.dem. amm. keskustoimik. paperit (TA). — Tilannekatsauksen tekijän ja esittämipaikan määräytymisestä ks. lähdeviite 90 edellä s. 442.

¹⁹⁹ Kesäkuun alussa laatimassaan ”Ehdotuksessa toiminnan järjestämiseksi ammatillisessa liikkeessä” Lähde oletti, että uusi keskusjärjestö voisi koota ensimmäisenä vuotenaan vain 6 000—8 000 tai korkeintaan 10 000 jäsentä. Myöhemmin mahdollisuudet kuitenkin paranisivat. Hän esitti liitoittaisen arvion ”tilanteesta noin kahden vuoden kuluttua”. Sen pohjana oli vuoden 1928 lopun jäsenmäärätieto 90 231, jonka Lähde jakoi kahtia niin, että kommunistisessa ammattijärjestössä olisi 60 240 jäsentä ja sosialidemokraattisessa 29 851. Lisäksi Lähde oletti, että kommunistisesta järjestöstä eroaisi ”vähintään 10 000—15 000” sellaista, jotka eivät liittyisi myöskään sosialidemokraattiseen järjestöön. Yhtä kaikki Lähde siis arveli kommunistisen järjestön olevan ammattiyhdistysliikkeessä enemmistönä vielä parin vuoden kuluttuakin. SDP:n kirjeenvaihto 1929 IV ’Kiertokirjeet’ (TA).

²⁰⁰ Tätä näkökohtaa koettiin tuoda esille ennen muita hajotuksen vastustaja Paasivuori. Sos.dem. puoluetimik. ja amm. keskustoimik. yhteinen kok. 27.8.1929. Sos.dem. puoluetimikunnan pöytäkirjat 1929 (TA). Ks. myös sos.dem. ammatillisen keskustimikunnan sihteerin Lähteen ja puoluesihteerin Wiikin salaiseksi merkitty kirje puoluelehtien toimituksille 30.8.1929. SDP:n kirjeenvaihto 1929 VII ’Puoluelehdille kiertokirjeet’ (TA).

²⁰¹ Presidentti Relanderin toukokuun 1929 lopussa järjestämästä kommunisminvastaisia toimia käsitteestä palaverista ks. edellä s. 415, lähdeviite 66. — Oikeistolehdistö vaati etenkin SAJ:n toukokuun 1929 edustajakokouksen jälkeen viranomaisia kohdistamaan valppautensa ammattiyhdistysliikkeeseen. Esim. Uusi Suomi 18.5.1929 ”Moskovaa kohti. Ammattijärjestön kongressi päättynyt”. Tukea vaatimuksille tarjosi esim. nimimerkin Asiantuntija kirjanen ”Kommunismi ja Suomen Ammattijärjestö eräitten asiakirjojen valossa” (1929), joka perustui Etsivän keskuspoliisin tietoihin ja oli ehkä tehtykin sen piirissä. Sitä sekä tehtailija Rafael Haarlan samoihin aikoihin ilmestynyttä kirjasta ”Taistelu työehtosopimuksista” suositteli luettavaksi Teollisuuslehti 13/1929 (15.7.).

²⁰² Sos.dem. puoluetimik. ja sos.dem. amm. keskustoimik. yhteinen kok. 27.8.1929. Sos.dem. puoluetimikunnan pöytäkirjat 1929 (TA); sos.dem. amm. keskustimikunnan sihteerin Lähteen ja puoluesihteerin Wiikin kirje puoluelehtien toimituksille 30.8.1929. SDP:n kirjeenvaihto 1929 VII ’Puoluelehdille kiertokirjeet’ (TA).

järjestöissä²⁰³. Huolta työtaistelujen ongelmista voitiin torjua arviol-
la, ettei talouslaman oloissa kumminkaan kyettäisi taistelemaan.²⁰⁴
Viranomaisten toimien uhkaan taas voitiin suhtautua ja 1920-luvun
lopun sosialidemokraattisessa puolueessa tosiasiassa entistä suurem-
massa määrin suhtauduttiin sellaisista premisseistä käsin, että tuo uh-
ka pikemmin kyseenalaisti kommunistijohtoisessa järjestössä pysymi-
sen ja kommunistien kanssa tehtävän yhteistyön kuin siitä irtautumi-
sen. Tähän on syytä paneutua tarkemmin, sillä kysymys on sosialide-
mokraattien ratkaisun takana olleesta poliittisesta toimintadispositi-
osta.

Jo vuosina 1923—1925 ammatillisten järjestöjen silloinen uhanalai-
nen asema oli ollut esimerkiksi puheenjohtaja Tannerille ja puo-
luesihteerille Tainiolle osoitus kommunistien politiikan turmiollisuudes-
ta. Toimintaoikeuksien kaventamista piti vastustaa, mutta työväes-
töä oli samalla valistettava tekemään johtopäätös länsimaisen linjan
välttämättömyydestä. Tätä näkökohtaa oli teroitettu esimerkiksi
ruotsalaisille sosialidemokraateille, kun nämä vuonna 1924 harkitsi-
vat toimia kansainvälisen solidaarisuuden osoittamiseksi Suomen am-
mattiyhdistysliikkeelle.²⁰⁵ Saman suhtautumistavan pohjalta voitiin
vuonna 1929 sanoa, ettei huolenpito kommunisteille jätettävän Am-
mattijärjestön kohtalosta, niin valitettava kuin se ehkä olisikin, kuu-
lunut sosialidemokraateille.²⁰⁶ Ammattiyhdistysliikkeen kahtiajako
voitiin ideologisoida sen pelastamiseksi perikadolta, jonka partaalle
kommunistinen politiikka ”ulkopuolella maan rajojen olevien voi-
mien vaikutuksesta” oli sen johtanut.²⁰⁷ Tämä ammattiyhdistysliik-
keen pelastamisen strategia tosin antoi kommunisteille aiheen syyt-
tää sosialidemokraatteja ohranoimisesta. Mutta toinen ammattiyhdis-
tysliikkeen pelastamisen strategia, se, johon ainakin rakenteellisessa
mielessä oli päädytty vuonna 1923, eli pysyminen kommunistien joh-
tamassa Ammattijärjestössä, antoi porvaristolle aiheen syyttää so-

²⁰³ Samat sekä Lähteen (EL) ”Ehdotus toiminnan järjestämiseksi ammatillisessa liik-
keessä”. SDP:n kirjeenvaihto 1929 IV ’Kiertokirjeet’ (TA).

²⁰⁴ Sos.dem. ammattiyhdistysväen ed.kok. 29—30.9.1929, 11 (Salovaara).

²⁰⁵ Arvid Thorberg 13.8.1924 Väinö Tannerille (jälj.); K. H. Wiik 21.8.1924 Arvid
Thorbergille; Väinö Tanner 1.9.1924 Arvid Thorbergille. Ruotsin LO:n arkisto,
tässä käytetty Ammattiyhdistysarkistossa (SAK Kv. jaosto 1905—1932 LO:n kopi-
oita) olevia valokopioita. Ks. myös samassa yhteydessä laadittu Paasivuoren käsin-
kirjoittama ”Selostus Suomen Ammattiyhdistysliikkeestä”. SAJ H 9, kotelo ’Matti
Paasivuori’ (TA).

²⁰⁶ Esim. August Lindell ihmetteli Säätytalon kokouksessa syyskuussa 1929: ”Mitä oh-
rana meille kuuluu?” Sos.dem. ammattiyhdistysväen ed.kok. 29—30.9.1929, pöytä-
kirjakonsepti. Sos.dem. amm. keskustuomik. paperit (TA).

²⁰⁷ Lainaus Säätytalon kokouksen antamasta julistuksesta. Sos.dem. ammattiyhdistys-
väen ed.kok. 29—30.9.1929, 30.

sialidemokraatteja kommunistien ja näiden maanpetoksellisen toiminnan suojelusta.²⁰⁸ Ilmeisesti tähän sosialidemokratian poliittisen toimintadisposition kanssa ristiriitaiseen seuraukseen viittasi Ernst Lähde Ammattijärjestön edustajakokouksen sosialidemokraattisen ryhmän kokouksessa 9.5.1929. Hänen mielestään mahdollisen uuden kompromissin yhtenä heikkoutena olisi se, että ”siihen mentyämme meidän on velvollisuus kaikilla käytettävissä olevilla keinoilla tukea ammatillista liikettä porvariston tekemiä hyökkäyksiä vastaan”.²⁰⁹

Edellä on osoitettu, miten sosialidemokraatit 1920-luvun lopussa selvemmin kuin ennen perustelivat ammattiyhdistysliikkeen kommunistisen johdon vahingollisuutta tavalla, jota voi kutsua ammattiyhdistysliikkeen legitimoinnin logiikaksi. Sosialidemokraatit päättelivät työnantajien saavan voimanlisää siitä, että kommunistijohtoisuus suuntasi porvarillista mielipidettä ja viranomaisia ammattiyhdistysliikettä vastaan.²¹⁰ Mutta päätymistä pesäeron tielle ei ole perusteltua selittää pyrkimyksellä säilyttää ja vahvistaa ammattiyhdistysliikkeen toimintamahdollisuuksia. Omissa arvioissaankin sosialidemokraatit keväällä ja kesällä 1929 lähtivät aivan ilmeisesti siitä, että ammattiyhdistysliikkeen toimintakyvyn kannalta hajotuksen haitat ainakin muutamien vuosien tähtäyksellä painoivat enemmän kuin sosialidemokraattisjohtojen järjestöjen mahdollisesti väljemmät toimintaehdot.²¹¹ Kysymys ei ollutkaan sosialidemokraateille ensi sijassa ammattiyhdistysliikkeen legitimiisyydestä, vaan sen poliittisen toimintalinjan legitimiisyydestä, jota sosialidemokratia 1920- ja 1930-lukujen taitteessa entistä sisäistyneempänä edusti.

Työväenliikkeen kokonaisuus ja eri toimintamuodot jäsenyivät ja järkevän toiminnan kriteerit määrittyivät entistä vahvemmin parlamentaarisen politiikan vaatimuksista. Ammattiyhdistysliikkeen kommunistijohtoisuus sekä ammattiyhdistysliikkeessä kommunistien kanssa tehtävä yhteistyö olivat entistä pahemmassa ristiriidassa sosialide-

²⁰⁸ Tällä perusteella esim. maalaisliiton Ilkka arvosteli sosialidemokraatteja siitä, etteivät nämä vielä toukokuun 1929 edustajakokouksen yhteydessä tehneet ammattiyhdistysliikkeessä lopullista pesäeroa kommunisteihin. Lehden johtopäätös koski ennen muuta edessä olleiden eduskuntavaalien tärkeyttä: vasemmiston kasvu oli esitettävä ”isänmaan vapauden” ja ”kotirauhan” nimissä. Ilkka 30.5.1929 ”Vaaditteko kotirauhaa?”

²⁰⁹ ”Tilannekatsaus ammatilliseen liikkeeseen”. Sos.dem. amm. keskustoilimik. paperit (TA). — Asiapaperin tekijän ja esittämistilanteen määrittelystä ks. edellä s. 442, lähdeviite 90.

²¹⁰ Ks. edellä s. 400—401.

²¹¹ Muuten eivät olisi ymmärrettäviä esim. ne sosialidemokraattien arviot, joiden mukaan taloudellisen tilanteen ja siten ammattiyhdistysliikkeen vaikutusmahdollisuuksien huononeminen helpottaisi hajotusta. Sos.dem. ammattiyhdistysväen ed.kok. 29—30.9.1929, 11 (Salovaara); vrt. myös sos.dem. puoluetoilimik. 6.5.1929 (Lähde) (TA).

mokratian toimintalinjan uusintamislogiikan kanssa. Valkoista rintamaa provosoivalta ja yhtenäistävältä kommunismilta oli lopultakin vietävä mahdollisuus nojautua ammattiyhdistysliikkeeseen, ja kaikilla työväenliikkeen toiminta-aloilla oli tehtävä siihen selvä raja.²¹² Se, että tämä taantumuksen vastustamistapa eristi kommunistijohtoiset järjestöt — SKP:n kolmannen vaiheen taktiikan aktiivisella myötävaikutuksella — ja paljasti ne taantumuksen iskulle, ei riittänyt ammattiyhdistysliikkeen kahtiajaon esteeksi. Ongelmaksi kylläkin tunnistettiin sosialidemokratian altistuminen ohraoimissyytöksille. Sen sijaan ei näy pohdittu sitä mahdollisuutta, että sosialidemokraatit saattaisivat taantumusta tällä tavoin vastustaessaan edesauttaa taantumuksen irtipääsyä ja sitä kautta vaarantaa omiakin toimintaedellytyksiään.

Uuden keskusjärjestön perustamista vastaan voitiin kuitenkin kesälä 1929 esittää argumentti, jota oli vaikea torjua. Hankkeelle ei saatu ulkomaista tukea. Kaikki ratkaisuntekoon osalliset sosialidemokraatit joutuivat myöntämään tämän todelliseksi hankaluudeksi, mutta käsitykset siitä, miten paljon sen piti antaa vaikuttaa tilanteenarvioihin, vaihtelivat.

Jo Ammattijärjestön edustajakokouksen yhteydessä toukokuussa 1929 ruotsalaiset ja norjalaiset vieraat ilmoittivat vastustavansa ammattiyhdistysliikkeen hajottamista.²¹³ Heinäkuussa 1929 K.-A. Fagerholm ja Ernst Lähde matkustivat puoluetoimikunnan ja ammatillisen keskustoimikunnan toimeksiannosta Ruotsiin ja Tanskaan ja avustavana matkaseuralaisena oli K. H. Wiik. He tapasivat sikäläisiä ammattiyhdistysjohtajia ja Tukholmassa myös Amsterdamin internationaalien pääsihteerin Joh. Sassenbachin. Suomen ammattiyhdistysliikkeen kahtiajako ei saanut missään kannatusta. Matkalaisten pääaiheena oli selvittää taloudellisen tuen saantimahdollisuudet. Ku-

²¹² Sosialidemokratian parlamentaarisen toimintalinjan uusintamislogiikan vaatimuksia osoitti ehkä välillisesti osaltaan se, että Väinö Hupli käydessään presidentti Relanderin luona samana päivänä, jona puoluetoimikunta päätti Ammattijärjestön johtopaikkojen jättämisestä, keskusteli presidentin kanssa myös ammattiyhdistysliikkeen sisäisistä suhteista. Relanderin päiväkirjan mukaan Hupli ilmoitti, että sosialidemokraattien ero Ammattijärjestöstä oli väistämätön, ja kertoi olevansa ”vaikutettu”, että ero tapahtuisi toukokuun lopulla. Relander 1968, 290.

²¹³ ”M. Tranmaelin ja Fr. Ekmanin lausunnot illanvietossa 15/5 -29, (Wiikin tekemien muistiinpanojen mukaan).” SDP:n kirjeenvaihto 1929 IV ’Kiertokirjeet’ (TA). — Ruotsin LO:n edustaja Ekman oli tosin valmis hyväksymään Ammattijärjestön johtopaikkojen jättämisen edellyttäen, että sosialidemokraattiset joukot edelleen pysyisivät vanhassa yhtenäisessä organisaatiossa. — Vrt. myös ”Läget inom den fackliga arbetarrörelsen i Finland”. SDP:n kirjeenvaihto 1929 IV ’Kiertokirjeet’ (TA), kappale samaa selostusta myös: SAJ D 7 ’Toimintakertomuksia ja selostuksia’ (TA).

kaan ei halunnut rahoittaa ammatillisen rinnakkaisorganisaation pysyttämistä. Amsterdamin internationaalilta oli sen sijaan luvassa jatkorahoitusta Ammattijärjestön valtausta palvelevalle ryhmätoiminnalle. Myös Ruotsin ja Tanskan keskusjärjestöjen edustajat lupailivat tukea tähän tarkoitukseen, kunhan vain rahansiirrolle löydettyisiin sopivat, salaiset muodot. Liiketyöntekijäin liiton ja Rautateiden työntekijäin liiton veljesliitoilta saatiin lupauksia avustuksesta näiden sosialidemokraattisjohtoisten liittojen ja siten sosialidemokraattien aseman vahvistamiseen. Mutta uuden keskusjärjestön hankkeelle matka tuotti kovan takaiskun.²¹⁴ Ennen matkaa Lähde oli laatinut uuden ammatijärjestön perustamisvaiheen rahoitussuunnitelman. Menoiksi hän arvioi 715 000 markkaa. Siitä peräti 650 000 piti katettaman ulkomaisista lähteistä.²¹⁵ Osoittautui, ettei rahoitussuunnitelmalla ollut pohjaa.

Amsterdamin internationaalin, pohjoismaisten ammatijärjestöjen ja, kuten myös osoittautui kesällä 1929, saksalaisten toverien kielteistä kantaa²¹⁶ suomalaisten sosialidemokraattien ei kenties ollut aivan helppo käsittää. Olihan kahtiajako kansainvälisen työväenliikkeen tasolla käynyt entistä sovittamattommaksi. Myös Länsi-Euroopan eri maiden ammattiyhdistysliikkeissä ristiriidat olivat syventyneet kommunistien ryhtyessä organisoimaan ns. vallankumouksellisia ammattiyhdistysoppositioita²¹⁷. Mutta koko 1920-luvun ajan ja eritoten tässä tilanteessa ”länsimaisen ammattiyhdistysliikkeen” periaatteisiin kuului osoittaa kansainvälinen kommunismi työväenliikkeen yhtenäisyyden hajottajaksi. Vuosikymmenen lopulla yhtenäisyyden tunnuksesta ei luovuttu, sitä vain piti toteuttaa entistä taipumattomammin ”länsimaisilla” ehdoilla. Kommunistien piti joko

²¹⁴ Matkasta: sos.dem. puoluetoimik. 14.6.1929 (TA); Fagerholmin ja Lähteen ”Rapport till Soc.dem. Fackliga Centralkomiten och Soc.dem. Partistyrelsen över underhandlingarna med Landsorganisationerna i Sverige och Danmark samt generalsekretären i Amsterdam.internationalen J. Sassenbach”. SAJ F 13 (TA); Wiikin kirjeet järjestösihteeri Emil Sallilalle 16.7.1929 Tukholmasta ja 20.7.1929 Kööpenhaminasta. SDP:n kirjeenvaihto 1929 X ’Vie-Vik’ (TA); Wiikin muistiinpanoja vuodelta 1929. K. H. Wiikin kok., kansio 4, I 33 (VA); Wiikin kirje vaimolleen Anna Wiikille Tukholmasta 17.7.1929. Em. kok., kansio 34, XII.1.4. (VA).

²¹⁵ ”Ehdotus toiminnan järjestämiseksi ammatillisessa liikkeessä”. SDP:n kirjeenvaihto 1929 IV ’Kiertokirjeet’ (TA).

²¹⁶ Sos.dem. amm. keskustoimikunnan sihteerin Lähteen ja puoluesihteeri Wiikin salaiseksi merkitty kirje puoluelehtien toimituksille 30.8.1929. SDP:n kirjeenvaihto 1929 VII ’Puoluelehdille kiertokirjeet’ (TA).

²¹⁷ Vrt. Adibekow — Kochansky 1982, 19—20; Buschak 1982, 33—34. — Vallankumouksellisten ammattiyhdistysoppositioiden organisointilinja näkyi myös SAJ:n vuoden 1929 edustajakokouksessa. Sille lähettivät tervehdyksensä mm. Ruotsin ammattiyhdistysliikkeen ”yhtenäisyyskomitea” sekä Norjan ammatijärjestön sihteeristön ”vähemmistö”. SAJ:n ed.kok. 10—16.5.1929, 14—16, 45—46.

myöntyä niihin tai erota — oma-aloitteisesti tai erotusten tietä.²¹⁸ Sovelletuna Suomen poikkeuksellisiin oloihin, joissa kommunistit johtivat ammattiyhdistysliikettä ja sosialidemokraatit olivat vähemmistönä, tämä merkitsi sitä, ettei sosialidemokraattien pitänyt leimautua hajottajiksi eikä hankkia tätä tahraa ”länsimaisen ammattiyhdistysliikkeen” kilpeen. Vasta Ammattijärjestön selvä sitoutuminen Moskovaan olisi oikeuttanut pesäeron.²¹⁹ Sitä paitsi näkemys työläisten taloudellisen taistelun välttämättömästä yhtenäisyydestä sai niin Amsterdamin internationaalin edustajat kuin pohjoismaiset ammattiyhdistysjohtajat vahvasti epäilemään hajotuksen kautta syntyvän organisaation elinkelpoisuutta.²²⁰

Ennen Fagerholmin, Lähteen ja Wiikin matkaa sosialidemokraattisessa ammatillisessa keskustuimikunnassa oli tullut vallitsevaksi se kanta, että uuden keskusjärjestön perustamispäätös pitäisi tehdä seuraavaan vuodenvaihteeseen mennessä.²²¹ Tieto ulkomaisten järjestöjen kannasta ei saanut keskustuimikunnan enemmistöstä, johon kuului sen puheenjohtaja Väinö V. Salovaara, luopumaan tästä suunnitelmasta. Salovaara oletti, ettei vahinko olisi korjaamaton. Vaikka uusi keskusjärjestö ja rinnakkaisliitot perustettaisiin vastoin Amsterdamin internationaalin ja pohjoismaisten veljesjärjestöjen kantaa, suhteet niihin saataisiin luultavasti jonkin ajan kuluttua solmituksi.²²² Keskustuimikunnan vähemmistö, jonka kärkeä oli Ernst Lähde,

²¹⁸ Vrt. Kansan Lehden 2.9.1929 kirjoitus ”Selvä peli Ruotsissa”, jossa Ruotsin LO:n kommunistierottamisten katsottiin tukevan suomalaisten sosialidemokraattien pesäeroa, ja Wiikin kirje 6.9.1929 toimittaja Aug. Lindellille Tampereelle (jälj., SDP:n kirjeenvaihto 1929 VI ’Lib-Lin’ (TA)), jossa Wiik piti tällaista johtopäätöstä vääränä.

²¹⁹ Tähän tapaan esim. Ruotsin LO:n edustajana SAJ:n toukokuun 1929 edustajakouksessa ollut Fr. Ekman suomalaisille sosialidemokraateille. ”M. Tranmaelin ja Fr. Ekmanin lausunnot illanvietossa 15/5 -29 (Wiikin tekemien muistiinpanojen mukaan)”. SDP:n kirjeenvaihto 1929 IV ’Kiertokirjeet’ (TA), kappale myös kansiossa SAJ F 13 (TA).

²²⁰ Sama; Wiik Sallilalle puoluetuimistoon 16.7.1929 Tukholmasta ja 20.7.1929 Kööpenhaminasta. SDP:n kirjeenvaihto 1929 X ’Vie-Vik’ (TA); Sassenbach/IGB Amsterdamista 28.8.1929 Wiikille. SAJ F 10 (niitattu paperinippu 331.88(471) ”1929”) (TA).

²²¹ EL:n (=Lähteen) ”Ehdotus toiminnan järjestämiseksi ammatillisessa liikkeessä”, sivussa päiväys 13.6.1929. SDP:n kirjeenvaihto 1929 IV ’Kiertokirjeet’ (TA).

²²² Sos.dem. puoluetuimik. ja amm. keskustuimik. yhteinen kok. 27.8.1929. Sos.dem. puoluetuimik. pöytäkirjat 1929 (TA); amm. keskustuimikunnan sihteerin Lähteen ja puoluesihteerin Wiikin salainen kirje toimituksille 30.8.1929. SDP:n kirjeenvaihto 1929 VII ’Puoluelehdille kiertokirjeet’ (TA); sos.dem. ammattiyhdistysväen ed.kok. 29—30.9.1929, 6—13. — Jyrkintä linjaa edustivat tamperelaiset. Jo huhtikuussa 1929 Tampereen sosialidemokraattinen kunnallisjärjestö ehdotti puoluetuimikunnalle lopullisen eropäätöksen tekemistä SAJ:n edustajakokouksen yhteydessä ja uuden keskusjärjestön perustamista heti syksyllä. Ote Tampereen sos.dem. kunnallisjärjestön pk:sta 28.4.1929. Sos.dem. puoluetuimik. pöytäkirjat 1929, liite 12 (TA).

katsoi sen sijaan, että suunnitelmia oli muutettava. Mahdollinen päätös uudesta keskusjärjestöstä tehtäisiin vasta, kun sen järjestöllinen pohja olisi riittävä. Ensi vaiheessa oli saatava sosialidemokraattisjohtoiset liitot eroamaan Ammattijärjestöstä. Tämä heikentäisi Ammattijärjestöä, muttei liittoja, sillä niiden taloudelle jäsenyydet kansainvälisissä ja pohjoismaisissa yhteistyöorganisaatioissa olivat tärkeämmät kuin kotimainen Ammattijärjestö-yhteys. Perääntymisteitäkään ei vielä täysin suljettaisi.²²³

Puoluetoimikunnassa tieto kansainvälisen ”siveellisen ja aineellisen tuen” puuttumisesta²²⁴ vahvisti hajotusta koskevia epäilyjä niiden taholla, jotka asennoituivat asiaan yhä keskustalaisen tradition hengessä sosialidemokratian ja teollisuustyöväestön yhteyttä, luokkavoimaa ja internationalismia korostaen. Näin oli lähinnä Wiikin ja Helon laita. He halusivat estää uuden keskusjärjestön pikaisen perustamisen.²²⁵ On viitteitä siitä, että Wiik koetti saada aikaan ammatillisen keskustoimikunnan vähemmistön linjasta sellaisen sovellutuksen, että hoipertelijakommunistien painostamiseksi olisi irrotettu Ammattijärjestöstä pari sosialidemokraattisjohtoista liittoa, mutta edelleen olisi pyritty vanhan organisaation valtauksen sisältä päin. Wiikin syyskuun alussa tekemään tiedusteluun, olisiko Ruotsin LO:lta saatavissa avustusta sosialidemokraattiseen oppositiotoimintaan vanhan Ammattijärjestön sisällä, tuli tosin, heinäkuussa saaduista jonkinlaisista lupauksista huolimatta, kielteiseksi tulkittava vastaus.²²⁶ Hupli ja Itkonen sen sijaan olivat puoluetoimikunnassa selkeästi pesäeron kannalla. Kun ammatillisen keskustoimikunnan kaksi linjaa olivat esillä puoluetoimikunnan ja ammatillisen keskustoimikunnan yhteisessä kokouksessa elokuun lopulla, Itkonen puhui sen puolesta, että uusi keskusjärjestö perustettaisiin heti. Hupli puolestaan piti irtautumista Ammattijärjestöstä välttämättömänä, mutta kannatti sen toteuttamista Lähteen esittämää asteittaista menettelytapaa seuraten.²²⁷

Ammattiyhdistysliikkeen kahtiajaon selvä vastustus oli sosialidemokraattisessa puolueessa vuonna 1929 tuntuvasti vähäisempää kuin

²²³ Sos.dem. puoluetoimik. ja amm. keskustoimik. yhteinen kok. 27.8.1929. Sos.dem. puoluetoimik. pöytäkirjat 1929 (TA); edellisessä lähdeviitteessä mainittu Lähteen ja Wiikin kirje puoluelehtien toimituksille.

²²⁴ Lainausta Lähteen ja Wiikin edellisissä viitteissä mainitusta kirjeestä.

²²⁵ Sos.dem. puoluetoimik. ja amm. keskustoimik. yhteinen kok. 27.8.1929 (TA); sos.dem. ammattiyhdistysväen ed.kok. 29—30.9.1929, 21 (Wiik), 22 (Helo).

²²⁶ Wiik 21.8. ja 8.9.1929 Arvid Thorbergille Tukholmaan. Ruotsin LO:n ark., Skriverelser fr. Utlandet 1926—1931 Finland, tässä Ammattiyhdistysarkistossa olevasta valokopiokokoelmasta ”SAK Kv. jaosto 1905—1932 LO:n kopioita”; Thorberg 17.9.1929 Wiikille. Ruotsin LO:n ark., lähetettyjen kirjeiden kopiot, kopiokirja 43, tässä AyA:n valokopiokokoelmasta.

²²⁷ Sos.dem. puoluetoimik. ja amm. keskustoimik. yhteinen kok. 27.8.1929. Sos.dem. puoluetoimik. pöytäkirjat 1929 (TA).

aikaisempina ratkaisuvuosina 1923 ja 1926. Senkaltaiset yhteisrintama-ajatukset kuin vuonna 1923 olivat tyystin kadonneet. Kuitenkin koko ”hajoitushommaa”²²⁸ vastaan asetui Matti Paasivuori, puoluetoimikunnan puheenjohtaja ja toukokuuhun 1929 Ammattijärjestön puheenjohtaja. Ammatillisen keskustuomikunnan ja puoluetuomikunnan päätöstä noudattaen Paasivuori tosin kieltäytyi Ammattijärjestön viimeisessä edustajakokouksessa jatkamasta järjestön puheenjohtajana²²⁹. Mutta syyskuun lopussa Säätytalolla kokoontuneessa sosialidemokraattisen ammattiyhdistysväen edustajakokouksessa hän pani ”jyrähtävän vastalauseensa” hajotukselle, kuten mukana ollut Atos Wirtanen kertoo²³⁰. Valheena hän piti väitettä, että Ammattijärjestö oli vuonna 1929 ”enemmän kommunistinen kuin ennen”. Hänen mielestään se oli ollut ”kymmenen kertaa kommunistisempi silloin, kun oli johdossa Huttunen, Louhikko ja muut”; näin Paasivuori nälväisi sosialidemokraattisen ammattiyhdistystuominnan johtomiehiä, entisiä kommunisteja Edvard Huttusta ja E. K. Louhikkoa. Vain Mikko Ampuja, vanha keskustalainen, näyttää olleen Säätytalon kokouksessa yhtä jyrkästi hajotusta vastustavalla kannalla.²³¹

Puolueen johtoportaan leimallisimmalle ammattiyhdistysmiehelle Paasivuorelle kommunismin vastustaminen oli puoluetuominnan asia. Sillä ei ollut tekemistä ammattiyhdistysliikkeen kanssa — niin kauan kuin kommunistit eivät ryhtyneet siellä politikoimaan eivätkä soveltamaan uusia menettelytapoja, kuten vuonna 1920 Ammattijärjestöstä syrjäytetyn Paasivuoren mielestä oli käynyt 1920-luvun alussa²³². Hänen lähtökohtansa, jolle hän sai vahvistusta Oskari Tokoilta Atlantin takaa²³³, oli se, että Ammattijärjestön hajotuksella tehtäisiin ammattiyhdistystuominta voimattomaksi ja merkityksettömäksi.²³⁴ Tä-

²²⁸ Sitaatti sos.dem. ammattiyhdistysväen ed.kok:n 29—30.9.1929 pöytäkirjakonseptista (Paasivuori). Sos.dem. ammatillisen keskustuomik. paperit (TA).

²²⁹ Ks. edellä s. 452—453.

²³⁰ Wirtanen 1964, 47.

²³¹ Lainaukset perustuvat sos.dem. amm. keskustuomik. paperien yhteydessä olevaan kokouksen pöytäkirjan konseptiin (TA); julkaistussa pöytäkirjassa Paasivuoren puheenvuoro on kuitattu erittäin lyhyesti (sos.dem. ammattiyhdistysväen ed.kok. 29—30.9.1929, 29). Ampujasta ks. pöytäkirjakonsepti sekä julkaistu pk., 30.

²³² Ks. Paasivuori 1922 sekä edellä s. 433.

²³³ Ote Tokoin kirjeestä 4.9.1929 Paasivuorelle. SDP:n kirjeenvaihto 1929 IX ”To” (TA), samoin kansiossa SAJ F 10 (niitattu paperinippu 331.88(471) ”1929”) (TA). — Ote on puhtaaksikirjoitettu sos.dem. puoluetuomistossa, minkä osoittaa puolueen kirjeissä muulloinkin esiintyvä konekirjoittajan merkintä ”LI”. Tokoin kantaa siis käytettiin ammattijärjestön perustamishanketta vastaan. — Wiik ilmeisesti lainasi Tokoin kirjettä syyskuun 1929 kokouksessa. Muistiinpano ”am. kok. 29/9 29.” K. H. Wiikin kok., kansio 4, I 32 (VA).

²³⁴ Näin Paasivuori esim. avauspuheessaan SAJ:n ed.kok. 10—16.5.1929, 5—6. — Tätä Paasivuoren asennetta korosti Arvo Tuominen puhelin keskustelussa tekijän kanssa 24.10.1977. Sen sijaan K.-A. Fagerholm piti 15.1.1974 antamassaan haastat-

mä ei estänyt sitä, että jo vuoden 1930 alussa hän näki ainoana keinona ammattiyhdistysliikkeen pelastamiseksi vahvistaa sosialidemokraattien aloittamaa järjestötoimintaa.²³⁵

Varsinainen valinta koski Säätytalon kokouksessa syyskuussa 1929 kuitenkin enää vain pesäeron toteuttamisen menettelytapaa. Se muotoutui ammatillisen keskustoimikunnan vähemmistön linjan pohjalta. Myös hajotukseen penseästi suhtautuneet puoluejohtoon jäsenet Wiik ja Helo asettuivat esillä olleista vaihtoehdoista Lähteen esittämän taakse. Mutta jos Wiik oli ajatellut painostustaktiikkaa, jolla yhä pidettäisiin ovet auki eri suuntiin, Säätytalon kokous antoi hyväksymälleen toimintatavalle lopullisen pesäeron luonteen.²³⁶ Tapahutumakulku Säätytalon kokouksesta vuotta myöhemmin Koiton juhlasalissa pidettyyn SAK:n perustavaan kokoukseen antaa aiheen päätellä, että omaksuttu menettelytapa edesauttoi sellaisen tilanteen syntymistä, jossa sosialidemokraattien tehtäväksi todellisesti lankesi ammattiyhdistysliikkeen pelastaminen perikadolta. Tämän tehtävän nimissä he saivat — keväällä ja kesällä 1930 — myös Amsterdamin internationaalien ja pohjoismaisten järjestöjen moraalisen ja taloudellisen tuen²³⁷ sekä kykenivät vakuuttamaan hoipertelijat ammattiyhdistysliikkeen yhtenäisyyden ”länsimaisista” ehdoista.

7.5.7. ”Länsimainen ammattiyhdistysliike”

Paasivuori muisteli Säätytalolla syyskuussa 1929 ja vielä ollessaan kunniavieraana SAK:n perustavassa kokouksessa lokakuussa 1930, että hänen viimeisenä puheenjohtajakautenaan Ammattijärjestössä oli ollut poliittista riitaa ainoastaan kansainvälisistä suhteista.²³⁸ Hä-

telussa Paasivuoren asennetta paljolti korkeasta iästä johtuneena hyväuskoisuutena kommunisteihin nähden. Ks. myös Fagerholm 1977, 57. — Paasivuori täytti vuonna 1929 63 vuotta, Fagerholm itse 28 vuotta.

²³⁵ SDP:n puoluekok. 26.1.—1.2.1930, 53 (Paasivuoren avauspuhe). — Tässä puheessaan Paasivuori arvosteli jyrkästi kommunisteja ammattiyhdistysliikkeen vahingoittamisesta, mikä ilmeisesti oli reaktiota SKP:n vahvistuneeseen vaikutukseen ja jyrkentyneeseen linjaan Ammattijärjestössä, ehkä myös hänelle läheisen sairausvakuutuslain kohtaloon (s. 418).

²³⁶ Sos.dem. ammattiyhdistysväen ed.kok. 29—30.9.1929, 6—28, 30—34.

²³⁷ Vrt. selostukset Wiikin puhelinkeskusteluista 18.2.1930 klo 13 Amsterdamin internationaalien sihteerin Sassenbachin kanssa ja 23.5.1930 tämän seuraajan Walter Schevenelsin kanssa. Edellinen: SDP:n kirjeenvaihto 1930 I 'Am-Ax' (TA), jälkimmäinen: SDP:n kirjeenvaihto 1930 VIII 'Sar-Sh' (TA). Ks. myös AJV:n toim.kert. 29.9.1929—lokakuu 1930, 12—13, 26—27.

²³⁸ Sos.dem. ammattiyhdistysväen ed.kok. 29—30.9.1929, pöytäkirjakonsepti. Sos.dem. amm. keskustoimik. paperit (TA); SAK:n per. kok. 19—21.10.1930, pöytäkirjakonsepti (AyA). — Kummankin kokouksen julkaistuista pöytäkirjoista tämä Paasivuoren arvio jätettiin pois. Ks. sos.dem. ammattiyhdistysväen ed.kok. 29—30.9.1929, 29; SAK:n per. kok. 19—21.10.1930, 25—26.

nen muistikuvansa silotteli menneisyyttä, mutta vain hieman. Mutta juuri kansainvälisten suhteiden ongelma konkreettisesti välitti työväenpuolueiden strategioiden ristiriidan ammattiyhdistysliikkeen sisälle.

Suomen heikolle ammattiyhdistysliikkeelle kansainväliset suhteet olivat elintärkeä kysymys. Suuret työtaistelut olivat mahdollisia vain ulkomaisen tuen turvin. Sosialidemokraattien ja kommunistien ristiriidassa ei kuitenkaan ollut kyse ensi sijassa taloudellisen tuen parhaasta hankintatavasta. 1920-luvun alkuvuosien jälkeen useimmat liitot kuuluivat alojensa kansainvälisiin ammattisihteeristöihin, jotka olivat lähellä Amsterdamin internationaalia, sekä vastaaviin pohjoismaisiin organisaatioihin. Työtaisteluavustusten kannalta nämä yhteydet olivat ratkaisevia.²³⁹ Tosin ”itä vai länsi” -vaihtoehdon entistä jyrkempi poissulkevuus 1920-luvun lopussa toi sosialidemokraattien ja kommunistien riidan kohteeksi myös kysymyksen siitä, mitä liittotason avustusyhteyksien turvaaminen vaati. Yhteydet Moskovaan selvästikin uhkasivat yhteyksiä länteen, lähinnä Ruotsiin ja Tanskaan, ja osoituksia tuli myös siitä, että Ammattijärjestön kuulumattomuus Amsterdamin internationaaliin rasitti sen liittojen läntisiä suhteita.²⁴⁰ Ei kuitenkaan ole perusteltua selittää, että sosialidemokraatit lähtivät ammattiyhdistysliikkeen kahtiajaon tielle, koska kommunistit vaaransivat työtaisteluavustusten saannin.

Kansainvälisen työväenliikkeen pääsuuntien vastakohdan jyrkentyminen loi edellytyksiä ristiriitojen kärjistymiselle Suomen ammattiyhdistysliikkeessä. Kuitenkaan tapahtunutta hajaannusta ei voida selittää vain kansainvälisen työväenliikkeen ristiriitojen heijastumiseksi kansalliselle tasolle. Tieto SKP:n vaikeuksista viedä läpi Kominternin kolmannen vaiheen taktiikkaa puhuu tätä vastaan. Ja ennen kaikkea tieto siitä, että niin Amsterdamin internationaali kuin pohjoismaiset ammattijärjestöt vastustivat kesällä 1929 suomalaisten sosialidemokraattien pesäerohanketta, vie pohjan näin suoraviivaiselta tulkinnalta. Koettaessaan saattaa Suomen ammattiyhdistysliikkeen länsimaisen ammattiyhdistysliikkeen linjalle suomalaiset sosialidemokraatit eivät toimineet länsimaisen ammattiyhdistysliikkeen direk-

²³⁹ Härmä 1927, 50—55; Kettunen 1974, 111—112.

²⁴⁰ Suuren satamalakon loppuvaiheissa sekä Ruotsin että Tanskan keskusjärjestöt antoivat SAJ:n ymmärtää, että *niiden* (ei siis asianomaisten liittojen) avustushalukkuutta vähensi SAJ:n kuulumattomuus Amsterdamin internationaaliin. LO 22.1.1929 SAJ:lle. Ruotsin LO:n arkisto, lähetettyjen kirjeiden kopiot, kopiokirja 42, tässä AyA:n valokopiokokoelmasta ”SAK Kv. jaosto 1905—1932 LO:n kopioita”; De Samvirkende Fagforbund i Danmark 7.2.1929 SAJ:lle. SAJ F 3 ”Ulkomainen kirjeenvaihto 1927—1929” (TA). — Vuosina 1929—1930 olivat vahvasti esillä jo aiemmin esiintyneet tavoitteet, joiden mukaan Amsterdamin internationaalin ja eri alojen kansainvälisten sihteeristöjen yhteyksiä oli lujitettava. Lorwin 1953, 122—127; Ströer 1982, 120.

tiivien toimeenpanijoina.

Hajottavan merkityksensä kansainvälisyyskysymys sai siitä, että siinä kiteytyivät sosialidemokraattien ja kommunistien keskenään ristiriitaiset suhteet vuoden 1918 jälkeiseen suomalaiseen valtioon ja sen kansainvälisiin määreisiin.

Sosialidemokratian toimintalinja ja myös sen toiminta- ja organisatiorakenne edellyttivät parlamentaarista tasavaltaa ja sen tarjoamaa legitimiisyyttä. Tämän turvaaminen vaati mukautumista parlamentaaris-demokraattisen politiikkamuodon yleisiin rajoihin. Mutta se vaati mukautumista myös ”valtiollista kansanvaltaa” vuoden 1918 jälkeisessä Suomessa rajoittaneisiin parlamentaarisen tasavallan ehtoihin. Sosialidemokratian poliittisen toimintalinjan uusintamiseksi oli rajanveto siihen kansainvälis-vallankumoukselliseen pyrkimykseen, jota kommunistinen liike edusti ja jonka porvarillinen Suomi näki kommunistien ja Neuvostoliiton yhtenevänä, Suomen kansallista olemassaoloa uhkaavana toimintana.

Tannerin vuodesta 1918 lähtien edustama kommunisminvastaisuus ideologisoi tätä parlamentaarisen toimintalinjan ehtoa. Sosialidemokraattinen puolue yhtenäistyi suhtautumisessaan kommunismiin ja kommunisteihin 1920-luvun jälkipuolella siten, että kommunisminvastaisuuden ”tannerilainen” muoto tuli aikaisempaa hallitsevammaksi, huolimatta siitä että Tanner itse oli vuosina 1926–1929 syrjässä puoluejohdosta. ”Valtiollisen kansanvallan” uhkaan 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa reagoitiin sen mukaisesti. SKP:n 1920-luvun lopulla tapahtunut taktiikan muutos ei ollut tämän tannerilaisen kommunisminvastaisuuden läpilyönnin syy — ajattelumalli oli sisäistynyt jo aikaisemmin. Mutta on selvää, että Kominternin uusi taktikka oli sen mukaan likimain rikollista provokaatiota, taantumuksen ja fasismin ruokkimista. Tämän ajattelumallin mukaan kommunismi ei tuottanut turmiota ensi sijassa todellisella toimintakyvyllään ja vahvuudellaan, vaan juuri esiintymisellään. Siksi sosialidemokraattien asennoitumisen kannalta ei myöskään ollut ensisijaista se, missä määrin SKP:n taktikka varsinaisesti toteutui työväenjärjestöissä ja nimenomaan ammattiyhdistysliikkeessä.

Se kommunisminvastaisuus, jota Wiik edusti, ei 1920-luvun lopulakaaan palautunut Tannerin pragmaattisiin lähtökohtiin. Kuitenkin myös hänen teoreettisista premisseistään vahvistui se johtopäätös, että kommunismi ei vain heikentänyt luokkavoimaa ja menetellyt epätarkoituksenmukaisesti, vaan myös vaaransi länsimaisen työväenluokan taisteluedellytyksen, poliittisen demokratian. Ja jos Tannerille kommunistien liikkeen internationalismi oli sen turmiollisuuden keskeinen, taantumusta eniten edistänyt ulottuvuus, yhtä elimellisesti Wiikin kommunisminvastaisuus lähti tuomiosta kommunistiselle internationalismille. Wiikille bolsevismillä oli despoottisesta luontees-

taan huolimatta tietty historiallinen oikeutuksensa Venäjän takapajuisten olojen tuotteenä. Mutta sen olisi pitänyt pysyä kansainvälisen työväenliikkeen erityislaatuksena osana länsimaisen sosialidemokratian rinnalla eikä ryhtyä luomaan omaa internationalismiaan, kansainvälistä kommunistista liikettä. Kyvyttömyys ottaa huomioon länsimaisen ja sen mukana suomalaisen työväenluokan taisteluedellytyksiä, erityisesti poliittisen demokratian keskeisyyttä, oli kommunistisen liikkeen vahingollisin ominaisuus, näkemys, joka Wiikillä korostui hänen tulkitessaan lapuanliikkeen nousua.

”Kysymys kommunistien vallan murtamisesta ammatillisella alalla liittyy oleellisesti kommunismin vastustamiseen ylipäänsä”, sanoi Wiik puolueuueuvostossa maaliskuussa 1929, Ammattijärjestön edustajakokouksen vaalin ollessa parhaillaan käynnissä. Tätä ”vallan murtamista” ammattiyhdistysliikkeessä puoluesihteerä piti ”tämän vuoden tärkeimpänä tehtävänä”.²⁴¹ Ammattiyhdistysliikkeen hajotus oli vielä vuonna 1929 Wiikille vastenmielinen ajatus. Sosialidemokraattien toimiminen yhteisissä ammatillisissa järjestöissä kommunistien kanssa ei sinänsä näyttäytynyt hänelle sillä tavoin ongelmallisena ja linjanvastaisena kuin ainakin vuodesta 1923 lähtien Tannerille. Wiik halusi ennen kaikkea palauttaa sosialidemokratian ja teollisuustyöväestön yhteyden. Hän epäili, voitaisiinko hajotuksen tietä murtaa kommunistien valta ammattiyhdistysliikkeessä, saati palauttaa sosialidemokratian ja luokkatietoisimman proletariaatin yhteys. Kuitenkin myös Wiikin kannanotoissa 1920-luvun viimeisinä vuosina ammattiyhdistysliikkeellä oli ”valtiolliselle luokkataistelulle” alisteinen, välineellinen merkitys. Suhtautumisen siihen määräisivät puolueen politiikan ja ideologian vaatimukset. Ammattiyhdistysliikettä ei pitänyt alistaa puoluejärjestöksi²⁴², mutta se oli saatava sosialidemokraattien johdettavaksi eli länsimaiselle linjalle.

”Länsimaisuus” oli tunnus, jonka välityksellä sosialidemokraattisen puolueen politiikan ja ideologian asettamat ehdot ja järkevän toiminnan kriteerit läpäisivät sosialidemokraattista ammattiyhdistystoimintaa. Tunnusta realisoi SAK:n liittyminen, itse asiassa jo ennen perustamistaan, Amsterdamin internationaaliin. Jäsenyydestä sisällytettiin määräys jopa SAK:n sääntöihin.²⁴³

²⁴¹ Sos.dem. puolueuuev. 9—10.3.1929 (TA).

²⁴² Wiikin ja järjestösihteerä E. Sallilan kiertokirjeeseen 9.10.1929 piiritoimikunnille, puoluelehdistölle ja puolueuuevoston jäsenille sisältyi varoitus: ”Taistelun kiivaudessakin on kuitenkin muistettava, että meidän tarkoituksemme ei ole saattaa ammatillinen liike sosialidemokraattisen puolueen alaasastoksi ---.” Jälj., SDP:n kirjeenvaihto 1929 IV ’Kiertokirjeet’ (TA).

²⁴³ Uusi keskusjärjestö, jonka perustamisesta oli toukokuussa 1930 päätetty, hyväksyttiin Kansainvälisen ammattiyhdistysliiton jäseneksi tämän heinäkuussa 1930 Tukholmassa pitämän kongressin jälkeen. AJV:n toim.kert. 29.9.1929—lokakuu 1930, 26—27. SAK:n säännöistä ks. SAK:n per. kok. 19—21.10.1930, 7.

SAK:ta perustettaessa länsimaisuus-tunnuksen päällimmäisenä piirteenä oli sen poissulkevuus: "moskovalaiselta kommunismilta" kiellettiin kaikkalainen työväenluokan edustajuus. Länsimaisuus viitattiin työväenliikkeen kokonaisuuteen, joka koostuisi työnjaollisilla tehtäväalueillaan pysyvistä, sosialidemokraattien johdossa olevista työväenjärjestöistä. Tunnuksessa ilmeni uuden keskusjärjestön luonne yrityksenä mukauttaa ammattiyhdistysliike sosialidemokratian parlamentaariseen ideologiaan ja politiikkaan.

Positiivisen sisällön kehittäminen länsimaisuus-tunnukselle ammattiyhdistysliikkeen työnjaollisesta tehtävästä käsin oli taka-alalla SAK:n perustamisvaiheessa, olkoonkin että perustava kokous hyväksyi esimerkiksi sosiaalipoliittisen ohjelman ja että Eero A. Vuori koetti virittää myös keskustelua siitä. SAK:n länsimaisuuden sisältönä ei kuitenkaan ollut pelkästään rajanveto Moskovaan eikä pelkästään avustusten hankinta läntisiltä järjestöiltä. Siihen kuului myös ajatus asetumisesta työväenjärjestöjen toimintaoikeuksia ja "valtiollista kansanvaltaa" puolustavan kansainvälisen solidaarisuuden sisälle. Tämä taas oli sitä kansainvälisyyttä, joka 1930-luvun alkuvuosina antoi oikeistolle aiheen hyökätä myös sosialidemokraattisen työväenliikkeen toimintaoikeuksia vastaan²⁴⁴.

²⁴⁴ Soikkanen 1975, 552—554; Paasivirta 1984, 351.

8. Sosialidemokratia, demokratia, työväenliike

Mitä sosialidemokraatit valitsivat, kun he Paavo *Haavikon* mukaan 1920-luvulla "valitsivat demokratian"? He sisäistivät yleiseen äänioikeuteen perustuvan tasavallan poliittisen järjestelmän lopulliseksi muodoksi, jota he omana saavutuksenaan ja toimintalinjansa edellytyksenä puolustivat. Mutta se, että sosialidemokraateilla oli tärkeä osuus parlamentaarisen tasavallan syntyyn ja säilymiseen, ei merkinnyt, että he olisivat määrittäneet "ensimmäisen tasavallan" demokraatiakonseption. Tästä näkökulmasta *Haavikon* puhe "Tannerin tasavallasta" kätkee enemmän kuin paljastaa. Problemaattiseksi osoittautuu myös Eino *Jutikkalan* näkemys pohjoismaisten sosiaalivaltioiden samasta ideologisesta genesiksestä: "— — — varmasti kaikki nämä neljä kansankotia, jotka maantieteellisesti ovat sijoittuneet hyvin erilaiseen maastoon, on rakennettu ideologisesti yhtäläiselle maaperälle."¹ Valtion ja yhteiskunnan suhteen poliittis-ideologisessa määrittämisessä sosialidemokratialla oli vuoden 1918 jälkeisessä Suomessa toinen asema kuin erityisesti Ruotsissa. Myös suomalaisen sosialidemokratian tätä koskeva konseptio ja toimintadispositio muodostui erilaiseksi kuin se, mikä tutkimuskirjallisuudesta hahmottuu ruotsalaiselle sosialidemokratialle ominaiseksi.

Ruotsalaisessa yhteiskunnassa sosialidemokratia pääsi — 1930-luvulta — "hegemonisesti" määrittelemään demokratian käsitteen. Sosialidemokratian poliittis-ideologiselle johtajuudelle oli Francis *Castlesin* ja häntä gramscilaisittain mukailevien Göran *Therbornin* ja Christine *Buci-Glucksmannin* mukaan erikoinen historiallinen pohja. Teollistumisen myöhäisen liikkeellelähdön ja talonpoikaiston vahvuuden vuoksi porvaristo ei ollut kyennyt hegemoniaa luovaksi luo-

¹ Jutikkala 1965, 214.

kaksi, vaan valtio nojautui aristokratiaan ja talonpoikaistoon, kun työväenliike ja sosialidemokratia alkoi nousunsa. Vanhan valtion porvarillis-demokraattinen muuttaminen lankesi työväenliikkeen varsin pitkälliseksi tehtäväksi, johon sille kuitenkin tarjoutui liittolainen, liberaali porvaristo.² Palkkatyöläisten oikeus kollektiiviseen intressiartikulaatioon oli suhteellisen pitkän, aikaisemmin kuin Suomessa alkaneen taistelun tulosta, mutta saavutettu oikeus vakiintui varhain työn ja pääoman pariteettisiksi suhdemuodoiksi, työehtosopimuskäytännöksi.³ Tämä kaikki pohjusti sosialidemokratian kohoamista ruotsalaisen yhteiskunnan demokratiakonseption määrittelijäksi sekä vaikutti tuon sosialidemokraattisen konseption sisältöön.

Yhtäältä ruotsalaisen sosialidemokratian demokratiakonseption näyttää rakentuneen käsitys, että oli välttämätöntä ja mahdollista sisältä päin valloittaa valtio, alkuperältään yläluokkainen luomus.⁴ Toisaalta ruotsalainen sosialidemokratia liitti porvarillis-demokraattiseen tasa-arvoisen kansalaisuuden ajatukseen ulottuvuuden, joka ylitti poliittisen valtionkansalaisuuden. Se oli visio tasa-arvoisesta kansalaisuudesta itse sosiaalisten suhteiden ja nimenomaan palkkatyösuhteen sisällä — demokratia, joka yhdistäisi valtion ja yhteiskunnan.

Olisi liian yksinkertaista sanoa, että Ruotsissa demokratian perspektiiviä tuli määräämään palkkatyö, Suomessa taas talonpojan työ. Kuvaus vahvistuvasta maansa omistavasta talonpoikaistosta porvarillisen valtion muodostuessa pätee kyllä Suomeen suuremmassa määrin kuin Ruotsiin. *Therborn* kuitenkin väittää, että ruotsalainen sosialidemokratia kantaa — vieläpä juuri sosiaalivaltiollisessa suuntautumisessaan — itsenäisen talonpoikaiston perintöä⁵. Suomeksikin toisaalta työväenliike tuli tämän — omistavan talonpoikaiston yhteiskunnallisen nousun vaiheessa ikimuistoiseksi idealisoidun — perinnön kantajaksi jo syntyessään fennomanian kehtoon. Sitä paitsi Suomen työväenliike nojautui joukkokannatukseltaan maaseutuun paljon suuremmassa määrin kuin Ruotsin. Mutta talonpoikaisen vapauden, itsehallinnon ja valtioon vaikuttamisen perintö, joka on tapana esittää niin suomalaisen kuin yleensä pohjoismaisen kansanvallan historialliseksi perustaksi, sijoittui ruotsalaisen ja suomalaisen yhteiskunnan poliittis-ideologisiin rakenteisiin eri tavoin ja eri merkityksin.

Voi ajatella, että Ruotsissa talonpoikaisen itsehallinnon traditio

² Castles 1978, 131—142; Buci-Glucksmann — Therborn 1982, 173—185. Vrt. myös Korpi 1984, 52—54.

³ Vrt. Stenius 1983, 123.

⁴ Tämän aineksen on Turtola (1986) tulkinnut sisältyvän erityisesti Gustav Möllerin ajatteluun.

⁵ Therborn 1986, 57—58.

yhdeltä osalta jatkui sosialidemokratian yhteiskuntapoliittisessa suhtautumistavassa. Tämän mukaan sosiaalisia suhteita, eritoten työelämän suhteita, piti säänneltämän pikemmin osapuolten keskinäisin sopimuksin kuin valtiokoneistosta käsin⁶. Suomessa taas talonpoikainen vapaus ideologisoitui osaksi sitä "kansalaisuskontoa", jonka varaan porvarillista kansallisvaltiota luotiin. Ja vuoden 1918 jälkeen hallinneessa yhteiskuntakonseptiossa itsenäisen talonpojan oma työ tuli asetetuksi kollektiivista palkkatyötä vastaan, eristämään ja hajottamaan palkkatyösuhteen kollektiivisia ristiriitoja.

Vuosien 1919—1930 tilanne, jossa vallitsi jos kohta rajoitettu ja uhattu parlamentaarinen demokratia, mutteivät kollektiivisesti institutionalisoidut työmarkkinasuhteet, oli merkityksellinen suomalaisen sosialidemokratian demokratianäkemykselle. "Valtiollinen kansanvalta" näyttäytyi "luokkayhteiskunnan" muuttamisen välineenä, joka yhä vahvemmin absolutisoitiin. Mutta vaikka vanha kautskylainen sosialismi yhä vähemmän tarjosi toiminnallisia ohjeita, ei liioin syntynyt edellytyksiä sellaiselle aktiiviselle reformismille, jossa yhteiskunnan muuttamisen *sisällöksi* olisi asetettu "politiikasta" lineaarisesti "talouteen" laajennettava demokratia, olkoonkin etteivät tämänkaltaiset ulkomaisten keskustelujen ajatuskulut jääneet Suomesakaan tuntemattomiksi eivätkä vaille vastakaikua.

Suomalaisen sosialidemokratian demokratiakonseptiota rajasivat myös parlamentaarisen demokratian hyväksikäytön ja puolustamisen poliittiset ehdot. Porvarillisen politiikan jako oikeistoon ja keskustaan oli sosialidemokraateille tärkeä sekä käytännön reformien aikaansaamiseksi että parlamentaarisen tasavallan saavuttamiseksi ja säilyttämiseksi. Mutta sosialidemokratian ja porvarillisen keskustan liittolaisuus ei vuoden 1918 jälkeisissä voimasuhteissa voinut syntyä niin, että sosialidemokratia olisi hankkinut porvarillisen keskustan liittolaisekseen *omien* tavoitteidensa toteuttamiseksi. Pikemminkin sosialidemokraattien oli valittava joko pysyminen periaatteellisessa oppositiossa tai tarjoutuminen keskustan liittolaiseksi *sen* oikeistosta poikkeavien tavoitteiden tukemiseksi.

Edellinen vaihtoehto uhkasi yhdistää porvaristoa. Jälkimmäinen vaihtoehto, joka löi itsensä lopullisesti läpi lapuanliikkeen vaiheessa, vaati puolestaan taipumaan parlamentaarisen demokratian rajoitukseen parlamentaarisen demokratian puolustamiseksi. Tämä näkyi siinä, että vastustuksestaan huolimatta sosialidemokraatit käytännössä myönsivät vuoden 1918 pakkovaltakysymyksen ratkaisun ilmentäjän ja ylläpitäjän, suojeluskuntalaitoksen, realiteetiksi, jota heillä ei ol-

⁶ Tämän kannan esiintulosta esim. siinä, miten sosialidemokraatit ja ammattiyhdistysliike vastustivat Ruotsissa vuonna 1928 säädettyä lakia työehtosopimuksista, ks. Eklund 1974, 264—265; Korpi 1984, 60, 74.

lut voimaa poistaa. Sama logiikka toimi myös rajankäynnissä kommunisteihin. Tällä rajankäynnillä sosialidemokraatit vahvistivat legitiimiyytään, mutta sillä oli myös päinvastaisia dysfunktioita. Kommunistien eristäminen ruokki näiden eristäytymislinjaa — eli vahvisti Kominternin osaston SKP:n vaikutusta työväenliikkeen vasemmistossa. Ja se myös paljasti kommunistit virallisen ja epävirallisen repression kohteiksi ja antoi tätä kautta pontta valkoista rintamaa pystyttä-neille voimille.

Vuoden 1918 jälkeisen hallitsemistavan asettamat ehdot vaikuttivat työväenliikkeen kansainvälisen kahtiajaon suomalaiseseen toteutumistapaan. Yhtäältä ne vahvistivat työväenliikettä läpäisevän poliittisuuden ”leiri-ideologista” sisältöä. Toisaalta ne vahvistivat toisensa poisulkevia suhteita valtioon. Jo vuosien 1917—1918 kokemuksesta tehdyissä johtopäätöksissä kommunistit määrittivät ’poliittisen’ suhteessa valtion pakkovaltakoneistoon, sosialidemokraatit taas suhteessa valtion edustuksellisiin laitoksiin. Molemmat suuntautuivat vahvistamaan puoluetta spesifisti poliittisena organisaatiomuotona, kommunistisen puolueen perustajat vallankumouksellisenä etujoukkona, sosialidemokraattisen puolueen uusi johto parlamentaaris-edustuksellisenä reformipuolueena.

Kun työväenliike kansalaissodan jälkeen elpyi, nämä vanhan työväenliikkeen ja etenkin vuosien 1917—1918 joukkoliikehännän kriittikkinä syntyneet johtopäätökset joutuivat vaikeuksiin suhteessaan liikkeen sosiaalisten kantajien kokemukseen ja traditioon. Jakautuvan työväenliikkeen kumpikin pääsuunta kuitenkin myös realisoi todellisia työväestön sosiaalisen kokemuksen politisoitumisen tendenssejä.

Sosiaalisten suhteiden suunnasta katsottaessa voidaan huomata, että edellytykset työväenliikettä kantaneiden ryhmien sosiaalisen kokemuksen politisoitumiselle muuttuivat vuoden 1918 jälkeen ennen muuta kahdella tavalla.

Ensiksikin yritysten ja etenkin suurten teollisuusyritysten työnantajapolitiikka yhdisti aikaisempaa tietoisemmin yksityisen työnantajan ja yksityisen työntekijän kahdenvälisen suhdemuodon ylläpitämisen ja vallankumouksen ehkäisemisen. Kollektiivinen toiminta työtä koskevien sosiaalisten suhteiden ”sisällä” oli aikaisemminkin vaatinut ja osoittanut näitä suhteita ylittävää tietoisuutta. Oli sekä rajoitettava työvoiman myyjien keskinäistä kilpailua että rikottava palkkatyösuhteisiin kietoutuneita ulkotaloudellisia (henkisiä, henkilökohtaisia) pakkoja. Kansalaissodan jälkeen näiden esteiden voittaminen oli entistä poliittisempi tehtävä; poliittisuus ammattiyhdistysliikkeen sisäisenä ehtona korostui. Vastassa oli työnantajapolitiikka, joka latasi patriarkaalis-liberalistisiin suhdemuotoihin sekä talouden ja tuottavuuden kasvattamisen että poliittisen vallan reproduktion tavoitteet.

Toinen sosiaalisten suhteiden muutos yhdeltä osalta vahvasti tällaisen työnantajapolitiikan legitimointiperustaa. Maatalouden sosiaaliset suhteet muuttuivat, ensi sijassa tietoisien yhteiskuntapolitiikan, sitten myös markkinatuotannon laajenemisen, markkinatuottajaintressin kehkeytymisen, tuloksena. Maansa omistavien, silti palkkatyötolja tarvitsevien pienviljelijäin kerrostuma kasvoi. "Torpparikeysymyksen" ja "tilattoman väestön kysymyksen" ratkaisut hajottivat sitä kollektiivista intressiä ja kokemusta, joka oli noussut työn alituksesta. "Yhteiskuntarauhaa palautettiin" vapaiden miesten paikallisyhteisölisten organisoitumismuotojen varaan, ja esimerkiksi tuotanto-osuuskuntien määrän ja merkityksen kasvu kuvasti tämän ideologian reaalisia kiinnekohtia. Yhteiskuntapolitiikan pääsuuntaan kuului pyrkimys irrottaa maaseutuköyhälistö kaupunkityöväestön yhteydestä ja kohottaa se talonpoikaiseen kansaan. Vaalitulokset kuitenkin osoittavat, että yhä 1920-luvulla työväenliikkeen ja nimenomaan sosialidemokratian vahvinta kannatusaluetta olivat entiset torppariseudut. Silti sosiaalisen kokemuksen politisoitumisen edellytykset muuttuivat ja tällä oli merkitystä työväenliikkeen poliittisuuden strukturoitumiselle. Jos maaseutuväestö oli työväenliikkeessä jo ennen vuosia 1917—1918 kantanut valtiollis-edustuksellisen politiikan tendenssiä, vielä enemmän niin oli laita kaksikymmenluvulla.

Kun työväenliike jakautui, kommunistit ja vasemmistososialistit saivat johtavan aseman ammattiyhdistysliikkeessä, mutta työväenliikkeen valtiollisesta ja kunnallisesta vaalikannatuksesta sosialidemokratia saavutti selvän enemmistön. On perusteltua tulkita, että tämä osoitti työväenliikkeen pääsuuntien kiinnittymistä erilaisiin, keskenään ristiriitaisiin sosiaalisen kokemuksen politisoitumisen tendensseihin. Puoluejäsenten ja äänestäjien tarkastelu vahvistaa johtopäätöstä, että sosialidemokratialle muodostui ohut ja ongelmallinen suhde siihen työläiskokemukseen ja -traditioon, jota määrittivät palkkatyösuhteen välittömät ristiriidat. Sosialidemokratia nojautui pikemmin työväestön yhteisölliseen kollektiivisuuteen, jonka edellytyksenä oli tarpeiden kollektiivinen kokeminen ja artikuloiminen työn ulkopuolisella elämänalueella ja jota ilmensi osuuskauppa ja edustautuminen kunnallisissa päätöksenteossa.

Työväenliikkeen pääsuuntien suhde työläisten sosiaaliseen kollektiivisuuteen täsmentyy tarkasteltaessa ammattiyhdistysliikkeen poliittista suuntautumista. Yleistäen: kommunistit ja vasemmistososialistit saivat johtajuuden kausityöaloilla sekä sellaisilla teollisuudenaloilla ja sellaisissa teollisuuskeskuksissa, joissa vastassa oli jyrkkä työnantajalinja, mutta työläisillä silti edellytykset vallitsevia suhteita rikkoviin välittömiin aktioihin. Sosialidemokraattien johtamat ammattiliitot taas olivat aloilla, joilla toiminta- ja organisaatorakenne muodostui edustukselliseksi — joko "positiivisesti" siten, että järjestö oli tunnustettu palkkatyöläisintressien edustajaksi ja sopimusosapuolek-

si, tai "negatiivisesti" siten, että työnantajat kykenivät erityisen vahvasti ylläpitämään patriarkaalis-liberalistista suhdemuotoa ja estämään sitä vastaan kohdistuvat aktiot. Tältä kannalta myös eri teollisuusyhteisöt poikkesivat toisistaan. Karkeana päätelmänä on, että kommunistit ja vasemmistososialistit hallitsivat ammattiyhdistystoimintaa suurissa, monen alan ja monen työnantajan keskuksissa, sosialidemokraatit pikemminkin maaseudulla sijainneissa yhden tehtaan ympärille rakentuneissa yhdyskunnissa.

Vasemmistosuunta realisoi ammattiyhdistysliikkeen edellytyksiin sisältynyttä aktionistista tendenssiä, sosialidemokratia taas organisatiokeskeistä tendenssiä. Paitsi että näiden tendenssien suhde oli erilainen eri aloilla ja erilaisissa paikallisyhteisöissä, ne myös yleisesti liittyivät ammattiyhdistystoiminnan ehtoihin. Ne tiivistyivät ammattiyhdistysjohtajien dilemmassa: oli kiihotettava työläisiä rikkomaan vallitsevia suhdemuotoja, mutta samalla myös säänneltävä aktioita organisaation pysyvyyden nimissä.

Sekä kommunistisella että sosialidemokraattisella poliittisuudella oli kiinnekohtansa niissä sosiaalisissa kokemusyhteyksissä, joista ammattiyhdistysliike lähti, ja niissä organisatorissa kokemusyhteyksissä, joita ammattiyhdistystoiminta itsessään muodosti. Mutta silti suhde ammattiyhdistysliikkeeseen oli kummallekin työväenliikkeen pääsuunnalle ongelmallinen, eikä vain poliittisen taktiikan kannalta, vaan syvemmin siltä kannalta, miten ne strukturoivat ja reprodusoivat 'poliittista'. Työväenpuolueiden ja ammattiyhdistysliikkeen suhteessa kietoutui toisiinsa kaksi kysymystä, joita voi kutsua työväenliikkeen kokonaisuuden ongelmaksi ja työväenliikkeen yhtenäisyyden ongelmaksi.

Niin kommunistit kuin sosialidemokraatit reprodusoivat sellaista poliittisuutta, joka jäsensi työväenliikkeen porvaristosta erilliseksi leiriksi. Tämä merkitsi työväen itsenäistä organisoitumista eri elämänalueilla. Problematisoimatta kuitenkin jäi näiden elämänalueina esiintyvien käytäntöjen (talouden, politiikan, kulttuurin, urheilun jne.) historiallis-yhteiskunnallinen muodostuminen. Leiri-ideologian juuret olivat yhteiskunnassa, jonka luokkaluonne oli läpinäkyvänä havainnot ja kokemusmaailmassa, mutta jossa sosiaalinen ja poliittinen alistus koettiin ristiriitana osapuolten pitkälti yhteisen merkitysjärjestelmän sisällä.⁷ Joka tapauksessa leiri-ideologiastaan käsin niin sosialidemokraatit

⁷ Hallitsevien ja hallittujen yhteistä merkitysjärjestelmää voidaan itse asiassa pitää edellytyksenä sille, että hallitut kokevat alistuksensa ristiriitana. Tältä kannalta voidaan hypoteettisesti muuntaa Klaus Mäkelän (1985, 256) huomautusta, jonka mukaan työväenliikkeestä tuli kyllä vuosisadan alun Suomessa poliittisesti taistelunhaluinen, samalla kun se kuitenkin kulttuurisesti pitkälti kantoi talonpoikaisia ja myös "keskiluokkaisia" arvoja. Ehkä edellytyksenä sille, että Suomen työväenliike ideologiassaan ja politiikassaan vahvasti korosti yhteiskuntaa läpäisevää luokkaristiriitaa, oli juuri se, että työväenliike kantoi kansakunnallisesti yhdistävää kulttuurista mer-

kuin kommunistit antoivat "ammattilliselle luokkataistelulle" kokonaisyhteiskunnallisiin valtasuhteisiin viittaavan perustelun. Ja tällainen poliittinen perustelu oli ammattiyhdistystoiminnan ehto tilanteessa, jossa palkkatyöläisintressien kollektiivinen artikulointi rikkoi valitsevia suhdemuotoja ja loukkasi niitä legitimoinutta ideologiaa.

Leiri-ideologia teki työväenliikkeen poliittiseksi kokonaisuudeksi valtion "julkisuusmuodon" tasolla. Työväen leirin organisaatio kuitenkin muuttui vuoden 1918 jälkeen tavalla, joka oli tämän kokonaisuuden kannalta ongelmallinen.

Vanhassa työväenliikkeessä paikallinen työväenyhdistys oli kiteytännyt liikkeen luonteen kantajiensa elämäntapaan kiinnittyvänä kokonaisuutena. Puolue oli ollut työväenyhdistysten verkoston poliittinen ja ideologinen yhdistäjä. Vuoden 1918 jälkeen vahvistuivat toisensuuntaiset, tosin jo sitä ennen vaikuttaneet tendenssit paikallisen ja kansallisen suhteissa ja eri toimintamuotojen suhteissa. Hengen ja ruumiinkulttuurin aloille perustetut uudet valtakunnalliset työväenjärjestöt osaksi kuvastivat vuoden 1918 jyrkentämää yhteiskunnan kahtiajakoa. Mutta kyse oli myös siitä, että työväenyhdistyksen ja työväentalon yhdistämät toiminnot organisatorisesti eriytyivät työnjaollisten valtakunnallisten järjestöjen alaportaisiksi. Työväentalo pysyi yhä keskuksena ja samat ihmiset puuhasivat kaikissa työväen riennoissa. Silti muutostendenssi oli todellinen. Työväenliikkeen poliittisuuden kannalta oli tärkeitä, että spesifi (sosialidemokraattinen) puolueorganisaatio kehkeytyi paikallisellakin tasolla. Tätä edisti ammattiosastojen irtautuminen puolueyhteydestä, suuntataistelu työväenyhdistyksistä ja kunnallisten vaikutusmahdollisuuksien avautuminen.

Molemmat työväenliikkeen pääsuunnat koettivat saada työväenliikkeen kokonaisuuden, jonka ne hahmottivat leiri-ideologisin termein, sopusointuun sen spesifin poliittisuuden kanssa, joka määräytyi valtion "organisoitumismuodon" tasolla ja joka sai sisältönsä puolueen suhteesta poliittiseen järjestelmään.⁸

SKP alisti työläisten kaikkinaiset tarve- ja intressiartikulaation muodot pyrkimykselle aikaansaada joko vallankumouksellinen aktio tai sitä pohjustava vallankumouksellinen joukkoliike, sen mukaan millaiseksi proletariaisen maailmanvallankumouksen vaihe kulloinkin arvioitiin. Sosialidemokraattisessa puolueessa taas vaikutti koko 1920-luvun ajan kaksi juonetta, osittain ristiriitaisina suuntina, osittain ideologian kahtena elementtinä. Toinen liittyi "marxilaisen kes-

kitysjärjestelmää ja kykeni siitä käsin yleistämään epätasa-arvon ja oikeudettomuuden kokemuksia.

⁸ Palmgren (1983) itse asiassa kuvaa tämän jännitteen ilmenemistä 1920-luvun työläiskirjallisuudessa.

kustan” traditioon ja ylläpiti leiri-ideologiaa. Eri elämänalueilla toimivien, porvaristosta erillisten ja keskenään työnjaollisten työväenjärjestöjen yhteisenä tehtävänä oli luokkavoiman vahvistaminen. Tullevaisuudessa kypsyisivät edellytykset sille, että sosialidemokratian kokoama työväenluokka valtaisi valtiovallan ”valtiollisen kansanvaltan” eli parlamentaarisen tasavallan avulla ja toteuttaisi sitten sosialistisen yhteiskunnan. Toisessa, tietoisesti reformistisessa juonteessa liittyivät yhteen toimintamuotojen työnjako ja parlamentaarisen reformipolitiikan vaatimukset. Nämä vaatimukset olivat ensi sijassa rajoittavia: muiden työväenjärjestöjen ei pitänyt toimia tavalla, joka olisi uhannut sosialidemokraattisen puolueen valtiollis-edustuksellisia toimintaedellytyksiä.

Ammattiyhdistysliike oli vaikeasti sovitettavissa sekä siihen politiikkaan, joka sai sisältönsä vastakohtasta valtion pakkovaltakoneiston kanssa, että siihen politiikkaan, jota ohjasivat parlamentaarisdemokraattisten toimintaedellytysten uusintamistarpeet. Edellisessä, kommunistien tapauksessa ongelmana oli ammattiyhdistysliikkeen taipumus varjella järjestöjen toimintaoikeuksia ja yhtenäisyyttä korostamalla niiden riippumattomuutta puolueista. Milloin piilevänä, milloin avoimena vallitsi tätä koskeva ristiriita SKP:n ja vasemmistolaisten ammattiyhdistysjohtajien välillä. Jälkimmäisessä, sosialidemokraattien tapauksessa ongelmana oli ammattiyhdistysliikkeen poliittisuus. Paitsi että ammattiyhdistystoiminta edellytti poliittista tietoisuutta, lakoilla oli myös poliittisia seurauksia, kuten vuosien 1928—1929 satamalakon kiihdyttämä valkoinen ideologinen mobilisoituminen. Ammattiyhdistysliikkeeseen sisältyi sosialidemokratian omaksumaa politiikkamuotoa ja toimintalinjaa uhkaavia voimia.

Kuitenkin näiden voimien sääntely voitiin myös ammatillisen järjestötoiminnan omasta kokemuksesta käsin tulkita järkevän toiminnan ehdoksi ja vieläpä sen sisällöksi. Tässä kohdassa sosialidemokraattisen puolueen valtiollis-edustuksellinen toimintadispositio ja järjestöjä varjeleva ja vahvistava ja niiden legitimiisyyttä tavoitteleva keskitetyn ammattiyhdistysliikkeen konseptio ideologisesti yhdistyivät. Ja ongelma siirtyikin sosialidemokratian ja ammattiyhdistysliikkeen suhteesta kysymykseksi ammattiyhdistysliikkeen kommunistijohdoisuuden lopettamisesta. Siinä missä SKP:n yritys saattaa ammattiyhdistysliike sopusointuun puolueen strategian kanssa johti 1920-luvun lopussa työväenliikkeen vasemmistosuunnan hajaannukseen, SAK:n perustamisessa syksyllä 1930 kuvastui ”puoluesocialidemokratian” ja ”ammattiyhdistyssocialidemokratian” ennennäkemätön sopusointu.

Selvemmin kuin ennen oli 1920-luvun lopussa vastakkain kaksi toisensa poissulkevaa kokonaistyöväenliikkeen intentiota. Tälle loi edellytyksiä se, että työväenjärjestöjen aktiivijäsenten keskuudessa kiinnittyminen spesifiin puoluepoliittisuuteen oli vahvistunut. Vastak-

kaiset kokonaistyöväenliikkeen intentiot teki kuitenkin mahdolliseksi toiselta puolen se, että työväenliikkeen eri toimintamuodot yhä jäsentyivät liikkeen kantajien sosiaalisen kollektiivisuuden ja liikkeen poliittisuuden yhdistämäksi kokonaisuudeksi. Elämäikäytännön ja liikkeen yhteys oli jännitteinen, ristiriitainen. Se todellinen työväki, jonka elämiseen liike yhtä kaikki kykeni tukeutumaan, eli ja ajatteli eri tavoin kuin se ideaalinen, raadollisista piirteistään vapautettu työväki, joka täytti liikkeen luomaa "proletaarista julkisuutta". Reaalisen ja ideaalisen työväen suhde esimerkiksi kieltolakiin oli kaikkea muuta kuin sama. Tähän liittyi passiivisten joukkojen ja aktiivisten jäsenten katsantokantojen ero.⁹ Mutta juuri monin tavoin ristiriitaisena alhaalta tulevan tarpeiden artikuloinnin ja ylhäältä tulevan kasvatuksen tilana työväenliike muodosti kokonaisuuden. Kilpailevat puoluesuuntaukset eivät olleet tähän kokonaisuuteen yhdistettävissä niin, ettei yhtenäisyys olisi ennen pitkää hajonnut myös puolueorganisaation ulkopuolella.

Kun sosialidemokratiaa on tässä tutkittu työväenliikkeen poliittisuuden jäsentäjänä ja uusintajana, 'poliittisen' ongelma on avautunut kolmelta tasolta. Ensinnäkin, ja syvimmiltään, on kysytty sitä, miten liike sekä politisoi kantajiensa tai kantajikseen tulevien kokemusta tarpeistaan ja intresseistään että artikuloi näitä tarpeita ja intressejä. Toiseksi, edellistä organisaation tasolla konkretisoiden, on pohdittu, miten työväenliikkeen eri toiminta- ja organisaatiomuotoja läpäissyt poliittisuus ja työväenpuolueen spesifi poliittisuus suhteutuivat toisiinsa. Kolmanneksi, näitä kysymyksiä politiikan ja ideologian suunnasta katsoen, on tutkittu sosialidemokratian poliittista toimintadispositiota ja yhteiskuntapoliittista konseptiota. 'Poliittinen' on silloin tematisoitu kaksisuuntaisena prosessina, yksilöiden ja ryhmien poliittisena toimintana ja valtion yhteiskuntapolitiikkana.

Ongelmanasetteluun on sisältynyt oletus, että kansalaissodan ja lapuanliikkeen välisellä periodilla on ollut suomalaisen sosialidemokratian myöhemmälle historialle merkitystä näiden kysymysten kannalta. Tähän oletukseen on kuulunut, ettei merkityksellistä ole ollut vain "reformismin läpimurto", vaan myös ilmiön erityiset historialliset ehdot ja niiden mukaiset piirteet. Millainen tämä myöhempi merkitys on ollut, siihen tämä tutkimus voi antaa vain hypoteettisia viitteitä. Eri ongelmayhteyksissä on joka tapauksessa jo edellä koitettu ainakin implisiittisesti avata myöhemmän jatkuvuuden ja muutoksen näkökulmaa. Sitä voidaan lopuksi hieman konkretisoida siten, että tutkimuksen osoittamiin tendensseihin suhteutetaan tietoja eräistä

⁹ Vrt. Kallenautio 1979, 165, 169.

sosialidemokratian ja ammattiyhdistysliikkeen suhteen myöhemmistä vaiheista.

Tämän tutkimuksen kysymykset ja vastaukset ohjaavat huomiota esimerkiksi toisen maailmansodan jälkeisissä työväenliikkeen muutoksissa niihin, jotka koskivat liikkeen yhteyttä työväestön tarpeisiin ja intresseihin, niiden kokemiseen, ilmaisemiseen, toteuttamiseen. Aivan uuteen asemaan vuoden 1944 jälkeen kohosi se toiminta- ja organisaatiomuoto, joka kiinnittyi välittömiin palkkatyöläisintresseihin, ammattiyhdistysliike. Työväentalojen rappeutuminen sittemmin 1950-luvulla osoitti puolestaan, että työn ulkopuolinen työläisyhteisöllisyys — 1920-luvun suomalaisen sosialidemokratian tärkeä sosiaalinen kiinnekohta — alkoi murentua. Seuraavalla vuosikymmenellä tämä muutos oli kiihtyvää. Kaupunkiin muuttava, palkkatyöläistyvä kansa kohtasi elämisensä ehdot yhä enemmän markkinoiden sekä valtiollisten ja kunnallisten käytäntöjen välittämänä.

Mitä nämä muutokset merkitsivät sosialidemokratian kannalta? Miten sosialidemokratiaan ”reformismin läpimurron” vaiheessa sisäistyneet piirteet suhtuivat näihin muutoksiin?

Sosialidemokraattisen puolueen 1920-luvulla omaksumalle parlamentaaris-demokraattiselle politiikkamuodolle ja valtiollisten yksittäisuudistusten linjalle ammattiyhdistysliike näyttää muodostaneen hankalan haasteen, sotien jälkeen kuitenkin toisella tavoin kuin 1920-luvulla. Samalla kun palkkatyöläisten kollektiivisesta intressiedustuksesta väheni sopimus- ja neuvottelujärjestelmän myötä se vallitsevia suhdemuotoja rikkova poliittisuus, joka oli liittynyt 1920- ja 1930-lukujen ammattiyhdistystoimintaan, ammattiyhdistysliikkeen lähtökohdista toiselta puolen nousi uudenlaisia *valtio*on ja *valtion* vaikuttamisen konseptioita. SAK kytkeytyi valtiolliseen päätöksentekoon, osin jo sotien aikana, mutta ennen kaikkea niiden jälkeen, kun valtiollisesti säännelty hinta- ja palkkapolitiikka uusin muotoin jatkui. Korporatistisia piirteitä saaneessa tulonjakojärjestelmässä SAK:lle lankesi yhden tulolähteen, palkkatyön, edustajuus. Ja sosialidemokratian sisällä ammattiyhdistysteoreetikot ensinnä rikkoivat sitä talouspoliittista ajattelua, jossa olivat yhdistyneet kautskylainen ja liberalistinen ajatusmuoto ja osuuskaupan hoidosta yleistävä terve järki. Puoluetoiminnan ja ammattiyhdistystoiminnan keskinäissuhteen ongelma ilmeisesti osaltaan pohjusti viisikymmenluvun lopulla tapahtunutta sosialidemokraattisen puolueen ja SAK-laisen ammattiyhdistysliikkeen hajaannusta.

Voi kysyä, miksi suomalaista sosialidemokratiaa sisäisesti integroiva voima oli niin heikko, että tällainen hajaannus oli mahdollinen. Miksei länsieurooppalaisten sosialidemokraattisten puolueiden 1950-luvulla yleisesti omaksuma *hyvinvointivaltioideologia* Suomessa saanut sellaista voimaa? Tähän kenties vaikuttivat senkaltaiset tekijät kuin maalaisliiton keskeinen poliittinen asema ja kommunistisen liik-

keen vahvuus, niin ikään se, että Suomen pääomapiireille reformistisetkin taloudellisen demokratian ajatukset — siltä näyttää — yhä edustivat koko yhteiskuntajärjestelmän mullistukseen viettävää kaltevaa pintaa. Näissä kaikissa tekijöissä oli aineksena vuoden 1918 perintö. Jatkuvuus luultavasti toteutui kuitenkin myös sitä tietä, että suomalaiseen sosialidemokratiaan oli historiallisesti rakentunut suhteellisen vähän kiinnikkeitä sellaiselle instrumentalistista valtiokäsitystä rikkovalle ajatukselle, joka hyvinvointivaltioideologiaan sisältyi.

Uutta sosialidemokratian toimintamuotoja integroivaa voimaa ei siis näytä syntyneen sen vanhan tilalle, joka mureni. Leiri-ideologinen poliittisuus, joka oli läpäissyt työväenliikettä ja tukeutunut työväestön elämäntapaan, menetti sosiaalista pohjaansa, kun työn ulkopuolinen työläisyhteisöllisyys oheni. Tämä vahvisti spesifisti puoluepoliittista näkökulmaa. Enää tämä näkökulma ei pelkästään korostanut työväenliikkeen eri toimintamuotojen työnjakoa. Esiin nousi sosialidemokratiassa myös ajattelutapa, joka rajasi itse työväenliikkeen alaa. Ajattelutapa ilmeni 1950-luvulla etenkin suhteessa työläisurheiluun. Sen sijaan että työväki tyydyttäisi hengen ja ruumiin kulttuurin tarpeensa porvaristosta erillisellä yhteenliittymisellä, nämä tarpeet olisi muotoiltava yhteiskuntapoliittisiksi (esimerkiksi urheilupoliittisiksi) intresseiksi, joita sitten valtion kautta ajettaisiin.⁹

Törmätessään sosialidemokratiassa edelleen eläneeseen porvaristosta erillisten työväenjärjestöjen traditioon tällainen ajattelutapa aiheutti ristiriitoja. Näihin kietoutui suhde kommunisteihin. Leiri-ideologinen poliittisuus joka tapauksessa yhdisti jollain tavoin sosialidemokraatteja ja kommunisteja; sen hylkääminen teki tämän linkin tyhjäksi. "Ammattiyhdistyssocialidemokratiaan" puolestaan oli 1920-luvulla rakentunut kaksi premissiä, jotka taas 1950-luvulla aktualisoituivat. Oli ajettava taloudellisia intressejä sotkematta mukaan puoluepolitiikointia. Ja: puoluepolitiikoinnin estäminen vaati sosialidemokratian ehdotonta johtajuutta ammattiyhdistysliikkeessä. Johtopäätökset näyttävät kuitenkin tulleen erilaisia sen mukaan, kumpi näistä premisseistä asetettiin ensi sijalle. Suhde kommunismiin ei ilmeisestikään erottanut sosialidemokraattisen puolueen ja ammattiyhdistysliikkeen 1950-luvun lopulla tapahtuneen hajaannuksen osapuolia, mutta suhde kommunisteihin tuntuu tuottaneen ristiriitoja.

Mutta eikö 1960- ja 1970-lukujen taitteessa ratkaistu ne työväenliikkeen ristiriidat, jotka olivat aiheuttaneet 1950-luvun lopun hajaannuksen, ja vieläpä nekin, jotka olivat 1920-luvun perua? SAK-lainen ammattiyhdistysliike eheytetttiin. Ammatillinen järjestäytyneisyys kohosi lähelle täydellistä, selviöksi, joka rinnastui kansalaisuuteen jo siinä, että työnantaja sai tehtäväkseen pidättää ja tilittää jä-

⁹ Ks. Hentilä 1984, luvut 3 ja 4; ajattelun enteistä 1930-luvulla Hentilä 1982, 384—391, 457—484.

senmaksun, kuten veron. Samaan aikaan hengen ja ruumiin kulttuurin eri aloilla toimivien työväenjärjestöjen olemassaolo tuli turvatuksi.

On kuitenkin perusteltua kysyä, eivätkö nämä saavutukset ole osoittautumassa askeliksi työväenliikkeen lakkautumisen tiellä.

SAK:n eheytykseen kuului, että toisaalta poliittinen ryhmätoiminta institutionalisoitiin ammattiyhdistysorganisaation osaksi, toisaalta ammattiyhdistysliikkeen ja työväenpuolueiden rajaa korotettiin. Mitä seuraa tästä politiikan kahtiajaosta yhteiskunnassa, jossa käy yhä vaikeammaksi konkretisoida ajatusta siitä, että työväenluokan edustaminen yhdistää ammattiyhdistysliikettä ja vasemmistopuolueita, ja jossa sosialidemokratian itseymmärryksenkin iskostuu ajatus palkansaajien etuja valvovasta ammattiyhdistysliikkeestä ja kansalaisilta kannatusta pyytävästä puolueesta? Onko ammattiyhdistysliikkeen poliittiselle ryhmätoiminnalle esitettävissä perusteluja, jotka osoittaisivat ay-jäsenyyden liittynäksi työväenliikkeeseen, vai korottaako ryhmätoiminta vain rajaa poliittisesti sitoutuneiden aktiivien ja politiikkaa kavahtavien passiivien välillä? Ja merkitseekö se, että ammattiyhdistysliike ja puolueet kunnioittavat toistensa tehtäväalueiden koskemattomuutta, vain mukautumista sellaiseen hallitsemistapaan, jossa ovat toisaalla etujärjestöt, toisaalla puolueet, kylläkin moninaisessa vuorovaikutuksessa, jota valtiokoneisto, valtion ”institutionaalinen muoto”, välittää? Kulttuuriset työväenjärjestöt ovat kyllä vankasti olemassa — yhdessä muiden eri puolueita lähellä olevien, suurelta osin valtionavustuksella toimivien, yhteiskuntapolitiikan yleistavoitteita palvelevien kansalaisjärjestöjen kanssa, epätasaisessa kilpailussa ylikansallisen tajuntateollisuuden kanssa.

Se poliittisuus, joka yhdistäisi eri toimintamuotoja yhdeksi kokonaisuudeksi, työväenliikkeeksi, näyttääkin siirtyneen valtion ”julkisuusmuodon” tasolta valtion ”institutionaalisen muodon” tasolle. Mitä liikkeestä on siinä tapauksessa jäljellä? Aktiivijäsenten määrä niissä organisaatioissa, jotka ovat lähtöjään työväenliikettä, on 1980-luvulla varmasti suurempi kuin 1920-luvulla. Eivätkä johdon ja joukkojen tai aktiivien ja passiivien katsomukset luultavasti olleet 1920-luvulla ulkoisesti tarkasteltuna lähempänä toisiaan kuin 1980-luvulla. Mutta onko enää sellaista *liikettä*, jossa toteutuisi jännite, ristiriitainen yhteys, näiden katsomusten välillä? On ihmisryhmä, joka on valinnut harrastukseksi järjestötoiminnan. Sillä on oma alakulttuurinsa. SAK-laisessa ammattiyhdistysliikkeessä ja vasemmistopuolueissa tämän alakulttuurin nostalgisena aineksena on menneisyyteen avautuva työväenliike-identiteetti. Siihen kuuluu myös innokas järjestöhistorioiden teettäminen. Näkökulma on päättäneen prosessin: ”millaisten taistelujen ja murrosten kautta on tähän päivään tultu”¹⁰. Työväenliike näyttää elävän — menneisyytenä.

¹⁰ Ala-Kapee — Valkonen 1982, 12.

Lähdeviitteissä käytettyjä lyhenteitä

kok.	= kokous; kokoelma
ed.kok.	= edustajakokous
neuv.	= neuvosto
toimik.	= toimikunta
tpvk.	= toimeenpaneva valiokunta
tvk.	= työvaliokunta
pk.	= pöytäkirja
toim.kert.	= toimintakertomus
SVT	= Suomen Virallinen Tilasto
Vp	= valtiopäivät
A	= asiakirjat (valtiopäivien)
L	= liitteet ”
P	= pöytäkirjat ”
s.a.	= sine anno, ilman painovuotta

SAJ (Suomen Ammattijärjestö) ja SDP (Suomen sosialidemokraattinen puolue) ovat sellaisia järjestön nimen lyhenteitä, joita ei ole yleensä käytetty tekstissä, mutta kylläkin lähdeviitteissä. Tekstissä niitä on vältetty, koska aikalaiset eivät näitä lyhenteitä yleisesti käyttäneet. Sen sijaan SKP esiintyi varsinkin kommunistisen puolueen omassa käytössä, ja SAK omaksuttiin alusta lähtien Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton lyhenteeksi.

Järjestöjen ja puolueiden toimielinten pöytäkirjoihin viitattaessa mainitaan järjestön nimi (tai sen lyhenne), toimielimen nimi (tai sen lyhenne) ja kokouksen päivämäärä. Esim. SAJ:n ed.kok. 10—16.5.1929; sos.dem. puolueuuv. 29.3.1923. Kokousten alustusjulkaisuihin viitattaessa on kokouksen päivämäärän perässä sana 'alustukset'.

Lähdeluettelo

1. Alkuperäisaineisto

1.1. Julkaisematon alkuperäisaineisto

Työväen Arkisto, Helsinki (TA)

Sosialidemokraattisen puolueen aineisto

Puoluetoimikunnan pöytäkirjat 1919—1930

Puolueneuvoston pöytäkirjat 1919—1930

Eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1919—1930

Kirjeenvaihto 1918—1930

Puoluetilastoaineisto

Sosialistisen työväenpuolueen aineisto

Puoluetoimikunnan pöytäkirjat 1920—1923

Eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1922—1923

Kirjeenvaihtoa 1920—1925

Vaaliaineistoa, eduskuntaryhmän ja piirien sekalaista aineistoa

Helsingin sosialidemokraattisen ammattiliiton kunnallisjärjestön pöytäkirjat 1920—1923

Suomen Ammattijärjestön aineisto

Toimikunnan ja toimeenpanevan valiokunnan pöytäkirjat

1918—1930 ja muut pöytäkirja-aineistoa sisältävät arkistoyksiköt (SAJ C)

Lähteiden asiakirjojen toisteet ja toimitteet (SAJ D)

Saapunut kirjeenvaihto (SAJ E)

Kirjeistö (SAJ F)

Sisällön mukaan ryhmiteltyjä asiakirjoja (SAJ H)

Kansainväliseen ammattiyhdistystoimintaan liittyvää aineistoa (Ua)

Sosialidemokraattisen ammattiliiton keskusliiton ja Ammatillisten Järjestöjen Valtuuskunnan aineisto

Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton aineisto

SAK:n perustavan kokouksen 1930 pöytäkirjakonsepti (kansio SAK 1)

Suomen Työläisliiton monistetut toimintakertomukset 1929—1930

Valtionarkisto, Helsinki (VA)

Suomen Ammattijärjestön selvityskanslian arkisto

SAJ:n toimeenpanevan valiokunnan pöytäkirjoja vuosilta 1926—1931 (kansio 48)

SAJ:n toimeenpanevan valiokunnan toimintaselosteita vuosilta 1925—1930 (kansio 50)

Martti Pihkalan kokoelma
Väinö Tannerin kokoelma
K. H. Wiikin kokoelma
Väinö Voionmaan kokoelma

Ammattiyhdistysarkisto, Helsinki (AyA)

SAK:n perustavan kokouksen pöytäkirja 1930 (konsepti)
SAK:n työvaliokunnan pöytäkirjat 1930
Valokopiokokoelma Ruotsin LO:n arkistossa Tukholmassa olevasta suomalais-ruotsalaisesta kirjeenvaihdosta (SAK Kv jaosto 1905—1932 LO:n kopioita)

Kansan Arkisto, Helsinki (KA)

J. W. Kedon kokoelma

Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek, Tukholma (ARAB)

Per Albin Hanssonin kokoelma
Gustav Möllerin kokoelma

Yhtyneiden Paperitehtaiden arkisto, Valkeakoski

Kirjeistö, yleinen, tammi—kesäkuu 1927
Rudolf Waldenin kirjeenvaihto
Kopiokirja 18

1.2. Julkaistu alkuperäisaineisto

1.2.1. Kokousten pöytäkirjat, esitys- ja päätösjulkaisut yms.

Kommunistisen internationaalen ohjelma. Hyväksytty VI kongressissa syysk. 1. päivänä 1928. Leningrad s.a.

Punaisen Ammatillisen Internationalen I:n kongressin teesit ja päätökset. Tampere 1921.

Pöytäkirja Suomen Ammattijärjestön viidennestä edustajakokouksesta. Pidetty Helsingissä 25—29 p:nä toukok. 1920. Laatineet S. Lehtonen ja Viljo Visa. Kotka 1920.

— Esityksiä ja ehdotuksia — — —. Kotka 1920.

Pöytäkirja Suomen Elintarveteollisuustyöväen liiton toisesta edustajakokouksesta Helsingissä huhtikuun 11—13 p:nä 1925. Laatinut Lassi Hulkkonen. Helsinki 1925.

Pöytäkirja Suomen Liiketyöntekijäin liiton neljännessä edustajakokouksesta, joka samalla oli liiton työttömyys- ja matka-apukassan edustajakokous, pidetty Helsingissä 5—6 p. lokak. 1924. Liiketyöläinen 1/1925.

Pöytäkirja Suomen Metalliteollisuustyöntekijäin liitto r.y. yhdeksännessä

- edustajakokouksesta Helsingissä 23—28 p:nä toukok. 1921. Laatinut Väinö V. Salovaara. Helsinki 1921.
- Pöytäkirja Suomen Puuteollisuustyöväen Liiton ensimmäisestä edustajakokouksesta 26 p. syyskuuta — 1 p. lokakuuta 1927 Helsingissä H.T.Y:n juhlasalissa. Laatinut Viljo Visa. Helsinki 1928.
- Pöytäkirja Suomen Puuteollisuustyöväen liiton perustavasta kokouksesta 28—30 p:nä huhtikuuta 1924 Helsingissä H.T.Y:n A-salissa. Helsinki 1924.
- Pöytäkirja Suomen Puutyöntekijäin Liiton seitsemännestä edustajakokouksesta. Kokous pidetty Helsingissä 18—22 p:nä syyskuuta 1922. Helsinki 1922.
- Alustuksia ja ehdotuksia — — —. Helsinki 1922.
- Pöytäkirja Suomen Puutyöntekijäin Liiton ylimääräisestä edustajakokouksesta sekä pöytäkirja liiton työttömyys- ja matka-apukassan ylimääräisestä edustajakokouksesta. Kokoukset pidettiin Helsingissä marraskuun 30 p:nä 1924. Helsinki 1925.
- Pöytäkirja Suomen Rakennustyöväen Liiton perustavasta kokouksesta. Kokous pidetty Helsingissä toukokuun 3—6 päivinä 1924. Helsinki 1924.
- Pöytäkirja Suomen Ravinto- ja nautintoainetyöväen liiton kolmannesta edustajakokouksesta toukokuun 19—20 päivinä 1929. Laatinut Viljo Visa. Helsinki 1929.
- Pöytäkirja Suomen Sos.-dem. Puolueen ylimääräisestä puoluekokouksesta Helsingissä 27—29 p:nä jouluk. 1918. Kotka 1920.
- Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen XVI puoluekokouksesta Tampereella 25.—28.5.1933. Helsinki 1934.
- Pöytäkirja Suomen Vaatetustyöntekijäin liiton ylimääräisestä edustajakokouksesta Helsingissä 17—18 p:nä marrask. 1919. Laatineet M. Väisänen ja K. Lönnqvist. Helsinki 1920.
- Pöytäkirja tehty Suomen Ammattijärjestön perustavassa kokouksessa Tampereella huhtikuun 15, 16 ja 17 p. 1907. Tampere 1907.
- Pöytäkirja tehty Suomen Ammattijärjestön valtuuston sääntömääräisessä kokouksessa huhtikuun 13—14 ja 15 päivinä 1909 Helsingin työväenyhdistyksen talolla Sirkuskadun varrella N:o 5. Helsinki 1909.
- Pöytäkirja tehty Suomen Kutomateollisuustyöväen Liiton VI:nnessa (ylimääräisessä) edustajakokouksessa Tampereen Työväenyhdistyksen talolla marraskuun 8—10 p:nä 1919. Tampere 1920.
- Pöytäkirja tehty Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen XIII:ssa puoluekokouksessa, Helsingissä 31/3—4/4 1922. Helsinki 1922.
- Alustuksia — — —. Helsinki 1922.
- Pöytäkirja tehty Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen XIV puoluekokouksessa, Helsingissä 1/2—6/2 1926. Hämeenlinna 1926.
- Alustuksia — — —. Hämeenlinna 1925.
- Pöytäkirja tehty Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen XV puoluekokouksessa Helsingissä 26/1—1/2 1930. Helsinki 1930.
- Alustuksia — — —. Helsinki 1929.

- S. Kutomateollisuustyöväen Liiton 7:nen edustajakokouksen pöytäkirja. Laatinut Aug. Lindell. Tampere 1922.
- Sos.-dem. ammattiyhdistysväen edustajakokous Helsingissä 29—30 p:nä syyskuuta 1929. Pöytäkirjan kirjoittanut Ernest Lähde. Helsinki 1930.
- Sosialidemokraattisen ammattiyhdistysväen neuvottelukokouksen pöytäkirja. Kokous pidetty Helsingissä 17 päivänä tammikuuta v. 1926. Helsinki 1926.
- Suomen Ammattijärjestön kahdeksannen Helsingissä toukokuun 10—16 p:nä 1929 pidetyn edustajakokouksen pöytäkirja. Kokouksen sihteerien muistiinpanojen mukaan toimittanut Matti Väisänen. Helsinki 1929.
- Alustuksia ja ehdotuksia — — —. Helsinki 1929.
- Suomen Ammattijärjestön kuudennen, Helsingissä toukokuun 21—25 p:nä 1923 pidetyn edustajakokouksen pöytäkirja. Helsinki 1923.
- Alustuksia ja ehdotuksia — — —. Helsinki 1923.
- Suomen Ammattijärjestön VII, Helsingissä toukokuun 3—8 päivinä 1926 pidetyn edustajakokouksen pöytäkirja. Helsinki 1926.
- Alustuksia ja ehdotuksia — — —. Helsinki 1926.
- Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton Helsingissä lokak. 19—21 p:nä 1930 pidetyn perustavan kokouksen pöytäkirja. Laatinut E. K. Louhikko. Helsinki 1931.
- Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton perustavalle kokoukselle valmistetut alustukset ja esitykset — — —. Helsinki 1930.
- Suomen Kommunistinen Puolue. Puoluekokousten, konferenssien ja Keskuskomitean plenumien päätöksiä. Ensimmäinen kokoelma. Leningrad 1935. (SKP:n päätöksiä I)
- Suomen Kuljetustyöläisten Liiton perustavan kokouksen pöytäkirja. Kokous pidetty 6 ja 7 päivänä lokakuuta 1924. Helsinki 1924.
- Suomen Kuljetustyöläisten liitto r.y:n ensimmäisen (kuljetustyöläisten edustajakokouksista kahdestoista) edustajakokouksen pöytäkirja. Kokous pidetty kesäkuun 11—15 päivänä 1927 Helsingin Työväentalolla. Helsinki 1927.
- Suomen Kuljetustyöntekijäin liiton kolmannen edustajakokouksen pöytäkirja. Kokous pidettiin Helsingin työväentalolla maalisk. 28—30 p:nä 1920. Kuopio 1920.
- Alustuksia ja ehdotuksia — — —. Helsinki 1920.
- Suomen Kutomateollisuustyöväen Liiton 9. edustajakokouksen pöytäkirja. Kokous pidettiin Tampereella 3 ja 4 p:nä helmikuuta 1930. Tampere 1930.
- Suomen Muurarien, Rapparien ja Uunintekijäin Liiton edustajakokouksen pöytäkirja (Liiton edustajakokouksista viides, Muurarien edustajakokouksista 8:sas). Kokous pidetty Helsingissä huhtikuun 18—22 päivinä v. 1922. Helsinki 1922.
- Suomen Paperiteollisuustyöväen Liiton 6:nen (ylimääräisen) edustajakokouksen pöytäkirja. Kokous pidetty Tampereella marraskuun 1—3 päivinä 1919. Tampere 1920.

- Alustuksia ja ehdotuksia — — —. Tampere 1919.
- Suomen Paperiteollisuustyöväen Liiton r.y. 7:nen (sääntömääräisen) edustajakokouksen pöytäkirja. Laatinut S. J. Mäkinen, kokouksen sihteeri. Kokous pidetty 23—25 p:nä syyskuuta 1922 Tampereen työväenyhdistyksen talolla. Tampere 1923.
- Alustuksia ja ehdotuksia — — —. Tampere 1922.
- Suomen Paperiteollisuustyöväen Liiton r.y. 8:nen sääntömääräisen edustajakokouksen pöytäkirja. Kokous pidetty 3.—5. päivinä huhtikuuta v. 1926 Tampereen työväenyhdistyksen talolla. Tampere 1926.
- Alustuksia ja ehdotuksia — — —. Tampere 1926.
- Suomen Paperiteollisuustyöväen Liiton yhdeksannen edustajakokouksen pöytäkirja. Kokous pidetty Tampereella 29.3.—2.4.1929. Tampere 1929.
- Alustuksia ja ehdotuksia — — —. Tampere 1929.
- Suomen Puutyöntekijäin Liiton VI:n edustajakokouksen pöytäkirja. Kokous pidetty Helsingissä 10—13 p:nä marraskuuta 1919. Helsinki 1920.
- Alustuksia ja ehdotuksia — — —. Helsinki 1919.
- Suomen Saha-, Kuljetus- ja Sekatyöväen liiton perustavan kokouksen pöytäkirja. Kokous pidettiin Helsingissä 5—8 p:nä lokakuuta 1921. Vaasa 1921.
- Suomen Sahateollisuustyöväenliiton 4:nen edustajakokouksen pöytäkirja. Kokous pidetty Kotkassa 17—19 p:nä marraskuuta 1919. Laatinut K. So-
ponen. Kotka 1920.
- Suomen Sosialidemokratisen Puolueen kahdeksannen edustajakokouksen pöytäkirja. Kokous pidetty Tampereella lokakuun 26 — marraskuun 1 p:nä 1913. Helsinki 1914.
- Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen kahdennentoista puoluekokouksen pöytäkirja. Kokous pidetty Helsingissä, joulukuun 8—16 p:nä 1919. Tampere 1920.
- Alustuksia ja ehdotuksia — — —. Tampere 1919.
- Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen kuudennen edustajakokouksen pöytäkirja. Kokous pidetty Kotkassa 8—13 p:nä syyskuuta 1909. Kotka 1909.
- Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen seitsemannen edustajakokouksen pöytäkirja. Kokous pidetty Helsingissä syyskuun 4—10 päivinä 1911. Helsinki 1911.
- Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen viidennen edustajakokouksen (VII:nen työväenyhdistyksien edustajakokouksen) pöytäkirja. Kokous pidetty Oulussa 20—27 p:nä Elokuuta 1906. Tampere 1906.
- Suomen taloudellinen ja valtiollinen tila ja SKP:n päätehtävät. SKP:n v. 1930 puoluekonferenssin hyväksymä päätöslausunto. S.l. 1931.
- Valtiopäivät. Pöytäkirjat 1920, 1921, 1923, 1924, 1925, 1927, 1928, 1929 II, 1930 II. Asiakirjat 1920, 1921, 1923, 1924, 1930 II. Liitteet 1921, 1928, 1930.

1.2.2. Toimintakertomukset ja tilastojulkaisut

Kertomukset Suomen Ammattijärjestön toiminnasta vuosilta 1907—1927. Helsinki 1908—1914, 1917, Kotka 1920 (vuosien 1917—1918 kert.), Helsinki 1920—1930.

Kertomukset Suomen Elintarveteollisuustyöväen liiton toiminnasta vuosilta 1922, 1924. Helsinki 1923, 1925.

Kertomukset Suomen Kuljetustyöläisten Liiton toiminnasta 1926—1929. Helsinki 1927—1930.

Kertomukset Suomen Kutomateollisuustyöväen Liiton toiminnasta 1919—1921, 1925—1927, 1928—1929, 1930—1934. Tampere 1922, 1928, 1930, 1935.

Kertomukset Suomen Metalliteollisuustyöntekijäin liiton toiminnasta vuosilta 1920, 1921, 1927. Helsinki 1921, 1922, 1928.

Kertomukset Suomen Nahkateollisuustyöntekijäin Liiton toiminnasta 1924—1927. Helsinki 1928.

Kertomukset Suomen Paperiteollisuustyöväen Liiton toiminnasta 1919—1927. Tampere 1920—1928.

Kertomukset Suomen Puuteollisuustyöväen Liiton toiminnasta 1926—1929. Helsinki 1927—1930.

Kertomukset Suomen Rakennustyöväen Liiton toiminnasta 1926—1929. Helsinki 1927—1930.

Kertomus Ammatillisten Järjestöjen Valtuuskunnan (AJV) työvaliokunnan toiminnasta syyskuun 29 p:västä 1929 — toukokuulle 1930 sekä toukokuulta 1930 — lokakuulle 1930. Helsinki 1930.

Kertomus Hämeen eteläisen sos.-dem. Piirijärjestön toiminnasta vuosilta 1919—1921. — Sos.-dem. puoluetoimikunnan ja piiritoimikuntien kertomukset vv. 1919—21. Helsinki 1922.

Kertomus Hämeen läänin pohjoisen vaalipiirin sos.-dem. piirijärjestön toiminnasta v. 1920—21. — Sos.-dem. puoluetoimikunnan ja piiritoimikuntien kertomukset Vv. 1919—21. Helsinki 1922.

Kertomus Lakoista Jalometalliteollisuudessa Suomessa talvikautena 1924—1925. Turku 1926.

Kertomus S. Muurarien liiton toiminnasta v:lta 1929. — Esitykset Suomen Muurarien liiton seitsemännelle edustajakokoukselle sekä liiton toimintakertomukset v.v. 1927—1930. Helsinki 1934.

Kertomus Sos.-dem. Puoluetoimikunnan toiminnasta jouluk. 17 p:stä 1919 jouluk. 31 p:ään 1921. — Sos.-dem. puoluetoimikunnan ja piiritoimikuntien kertomukset Vv. 1919—21. Helsinki 1922.

Kertomus Sosialidemokraattisen Puoluetoimikunnan toiminnasta huhtikuun 8 päivästä 1922 lokakuun 31 päivään 1925. — Sos.-dem. puoluetoimikunnan ja piiritoimikuntien kertomukset vv. 1922—25. Hämeenlinna 1925.

Kertomus Sosialidemokraattisen Puoluetoimikunnan toiminnasta marraskuun 1 päivästä 1925 heinäkuun 1 päivään 1929. — Sos.-dem. puoluetoimikunnan ja piiritoimikuntien kertomukset vv. 1925—1929. Helsinki 1929.

- Kertomus S. Saha-, Kuljetus- ja Sekatyöväen liitto r.y. toiminnasta ja tileistä vuonna 1922. Helsinki 1922.
- Kertomus S. Sahateollisuustyöväen liiton toiminnasta marraskuun 19 p:stä 1919 — elokuun 31 p:ään 1921. Kotka 1921.
- Kertomus Suomen Maatyöväen liiton toiminnasta vuonna 1927. Helsinki 1928.
- Kertomus Suomen Liike- ja Taloustyöntekijäin liiton toiminnasta 1.10.—31.12.1924. Liiketyöläinen 4/1925.
- Kertomus Suomen Sosialidemokraattisen Puoluetoimikunnan toiminnasta 1 p:stä tammikuuta 1919—30 p:ään syysk. 1919. Tampere 1919.
- Kertomus Suomen Vaatetustyöntekijäin Liiton toiminnasta 1/11 1919—31/12 1920. Helsinki 1921.
- S. Kutomateollisuustyöväen liiton tilikertomus v. 1929 ja jäsentaulukko. Tampere 1930.
- Sos.-dem. puoluetoimikunnan ja piiritoimikuntien kertomukset vv. 1925—1929. Helsinki 1929.
- Sos.-dem. puoluetoimikunnan ja piiritoimikuntien kertomukset vv. 1929—1932. — Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen XVI puoluekokouksesta Tampereella 25.—28.5.1933. Helsinki 1934.
- Sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän kertomus vuosilta 1922—1925. Hämeenlinna 1926.
- Sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän kertomus vuosilta 1926—1929. Mikeli 1929.
- Sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän toiminnasta vuosien 1920 ja 1921 valtiopäivillä. — Sos.-dem. puoluetoimikunnan ja piiritoimikuntien kertomukset Vv. 1919—21. Helsinki 1922.
- Sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän toimintakertomus v. 1919 keväistuntokaudelta v. 1919 puoluekokoukselle. — Kertomus Suomen sosialidemokraattisen puoluetoimikunnan toiminnasta 1 p:stä tammikuuta 1919 — 30 p:ään syysk. 1919. Tampere 1919.
- Sosiaaliministeriön julkaisemia vuosikertomuksia. Sarja B V—XIV. Ammatintarkastus vuosina 1921—1930. Helsinki 1923—1931.
- Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton vuosikirja 1931. Tampere 1932.
- Suomen sosialidemokratinen puolue. Tilastollisia tietoja puolueeseen kuuluneista yhdistyksistä vuosilta 1906—1916. Toimittanut Matti Turkia. Helsinki 1907—1917.
- Suomen sosialidemokraattinen puolue. Tilastollisia tietoja puolueeseen kuuluvista yhdistyksistä vuosilta 1919—1920. Helsinki 1920—1921.
- Suomen sosialidemokraattinen puolue. Tilastollisia tietoja puolueen asemasta v. 1921—24 ja puolueeseen kuuluvista yhdistyksistä v. 1924. Helsinki 1925.
- Suomen sosialidemokraattinen puolue. Tilastollisia tietoja puolueen asemasta v. 1925—28 ja puolueeseen kuuluvista yhdistyksistä v. 1928. Turku 1929.
- Suomen sosialidemokraattinen puolue. Tilastollisia tietoja puolueen asemas-

ta v. 1929—1931 ja puolueeseen kuuluvista yhdistyksistä v. 1931. Helsinki 1932.

Suomen Virallinen Tilasto (SVT) XVIII.A. Teollisuustilasto 36—46. Vuodet 1919—1929.

Suomen Virallinen Tilasto XXIX. Vaalitulasto 9, 10, 11, 13, 14. Eduskuntavaalit 1919, 1922, 1924, 1927, 1929.

Suomen Virallinen Tilasto VI. Väestötilasto 47, 56, 76. Vuodet 1910, 1920, 1930.

Turun ja Porin l. pohj. sos.-dem. vaalipiirijärjestön toiminta 1.1.1920—30.12.1921. — Sos.-dem. puoluetöimikunnan ja piiritöimikuntien kertomukset vv. 1919—21. Helsinki 1922.

Turun läänin eteläisen sos.-dem. piirijärjestön toiminta 1.11.25—15.9.29. — Sos.-dem. puoluetöimikunnan ja piiritöimikuntien kertomukset vv. 1925—1929. Helsinki 1929.

Uudenmaan Sos.-dem. Piirijärjestön toiminta vuosina 1920—21. — Sos.-dem. puoluetöimikunnan ja piiritöimikuntien kertomukset vv. 1919—21. Helsinki 1922.

1.2.3. Sanoma- ja aikakauslehdet¹

Eteenpäin 1925

Fackföreningsrörelsen 1928

Helsingin Sanomat 1927, 1928, 1930

Hufvudstadsbladet 1923

Ilkka 1923, 1929

Järjestötoiminta 1927—1930

Kansan Lehti 1922, 1928, 1929

Kansan Työ 1920, 1923, 1928, 1929

Kuljetustyöläinen 1927—1929

Liiketyöläinen 1924—1928

Metallityöläinen 1928

Palkkityöläinen 1929—1931

Paperityöläinen 1921—1929

Peruskivi 1929

Pohjolan Työmies 1926

Puutyöläinen 1926, 1927, 1930

Rakentaja 1925

Sosialidemokraattinen Aikakauslehti 1920

Sosialinen Aikakauskirja 1919—1931

Sosialisti 1927

Sosialistinen Aikakauslehti 1920—1922

¹ Kun on kyseessä kirjoitus, joka selvästi on tarkoitettu lehden tai kirjoittajansa kannanilmaisuksi, lähdeviitteessä on esitetty artikkelin otsikko sekä sen perässä sulkeissa mahdollinen kirjoittajan nimi tai nimimerkki. Uutislousteisten kirjoitusten kohdalla on otsikko jätetty pois.

Suomen Ammattijärjestö 1917—1930
 Suomen Sosialidemokraatti 1918—1930
 Suomen Suojelusliitto. Neljännesvuosijulkaisu 1929 (moniste, Helsingin yliopiston kirjasto)
 Suomen Työmies (sosialistinen työväenpuolue) 1920—1923
 Suomen Työmies (ns. hoipertelijat) 1930
 Tapaturmasuojelu 1930—1931
 Teollisuuslehti 1926—1932
 Turun Sanomat 1928
 Työn Äärestä 1931
 Työväenjärjestöjen Tiedonantaja 1924—1930
 Tähti 1928
 Uusi Aika 1923
 Uusi Suomi 1923, 1927—1930

1.2.4. Alkuperäislähteinä käytetty aikalaiskirjallisuus², komiteanmietinnöt yms.

Aalto, J. F., Parlamenttaarinen toiminta ja joukkoliike. — Työväen Kalenteri 1929. Helsinki 1928.
 Alkio, Santeri, Ihminen ja kansalainen. Suomen Nuorison Liiton Kirjasto N:o 1. Helsinki 1919.
 Alkio, Santeri, Maalaisliitto kolmannen vuosikymmenensä kynnyksellä. — Heräävä maaseutu II. Vaasa 1926.
 'Asiantuntija', Kommunismi ja Suomen Ammattijärjestö eräitten asiakirjojen valossa. Helsinki 1929.
 Bauer, Otto, Bolshevismi vaiko sosialidemokratia. Viipuri 1922.
 Bauer, Otto, Tie sosialismiin. Helsinki 1922.
 Bernstein, Eduard, Sosialismin edellytykset ja sosialidemokratian tehtävät. Porvoo 1910.
 Böök, Einar, Edistyksen uralta. Kirjoitelmia ja esitelmiä. Helsinki 1919.
 Dimitrov, Georgi, Työväenluokan yhteisrintama ja fasisminvastainen taistelu. Helsinki 1972.
 Ehrnrooth, Leo, Työriitojen sovittelu. Sovittelijan kokemuksia, näkökohtia ja ehdotuksia. — Sosialinen Aikakauskirja 1/1928.
 Gramsci, Antonio, Työväenluokan yhtenäisyys. "L'Ordine Nuovossa" julkaistuja artikkeleita 1919—1920. Moskova 1976.
 Gramsci, Antonio, Vankilavihkot. 1. Helsinki 1979. 2. Helsinki 1981.

² Erottelu alkuperäislähteinä käytettyyn kirjallisuuteen ja muuhun kirjallisuuteen perustuu siihen, missä merkityksessä kyseiseen teokseen on (ensisijaisesti) viitattu. Esimerkiksi Marxin ja Engelsin "Kommunistiseen manifestiin" on viitattu yhden tutkimuskohteeseen kuuluvan ilmiön, marxilaisen ideologian, alkuperäislähteenä. Sen sijaan Marxin "Pääomaan" on viitattu tutkimuksenluonteisena esityksenä tutkimuskohteeseen kuuluvista ilmiöistä. Siksi teokset sijoittuvat lähdeluettelossa eri ryhmiin.

- Haapalainen, Eero, Suomen Ammattijärjestön järjestömuotokomitean perustelut ja ehdotus Suomen Ammattijärjestön säännöiksi. Kotka 1917. (1917a)
- Haapalainen, Eero, Työehtosopimuksesta ja teollisuusperustuslaillisuudesta. Helsinki 1917. (1917b)
- Haarla, Rafael, Taistelu työehtosopimuksista. Silmäys politikoiviin ammatilisiin järjestöihin. Helsinki 1929.
- Hansson, Per Albin, Demokrati. Tal och uppsatser. Stockholm 1935.
- Helo, Johan, Yhteiskunnallistuttamiskysymyksestä. Viipuri 1921.
- Hermanson, Robert, Epäkohtia Suomessa, maamme asema ja puolustus. Porvoo 1927.
- Hilferding, Rudolf, Die Aufgaben der Sozialdemokratie in der Republik. — Sozialdemokratische Arbeiterbewegung und Weimarer Republik. Materialien zur gesellschaftlichen Entwicklung 1927—1933. Herausgegeben von Wolfgang Luthardt. Erster Band. Frankfurt am Main 1978.
- Huttunen, Edvard, Ammatillinen liikkeemme. — Työväen Kalenteri 1927. Helsinki 1926.
- Huttunen, Evert, Mietteitä nykyisestä tilanteesta. Helsinki 1920.
- Huttunen, Evert, Sosialidemokraattinen puoluejohto ja kansalaissota. Helsinki 1918.
- Iilola, K., Sosialifascismi Suomessa. Piirteitä ja esimerkkejä tšekäläisen sosialidemokratian kehittymisestä sosialifascismiksi. Kuopio 1930.
- Itkonen, Rieti, Mitä kunnallisvaalit meille opettavat? — Työväen Kalenteri 1927. Helsinki 1926.
- Kautsky, Karl, Das Erfurter Programm in seinem grundsätzlichen Theil. Stuttgart 1902.
- Kautsky, Karl, Erfurtin ohjelma. Helsinki 1974.
- Kautsky, Karl, Köyhälistön diktatuuri. Helsinki 1919.
- Kautsky, Karl, Parlamentarismi, kansanlainsäädäntö ja sosialidemokratia. Helsinki 1907.
- Kautsky, Karl, Tie valtaan. Helsinki 1909.
- Kautsky, Karl, Vallankumouksellisen hengen heikkeneminen. — Sosialidemokraattinen Aikakauslehti 5/1920.
- Keto, J. V., Osuuskauppain työehtopolitiikka. Helsinki 1930.
- Keto, J. V., Sosialisoimiskysymyksestä. — Työväen Kalenteri 1921. Helsinki 1920.
- Kivisalo, Väinö, Sosialismin voiton välttämättömyys. Esitetty lyhyissä väitelmässä. Hämeenlinna 1924.
- Komiteamietintö (1931:6). Työriitakomitealta Sosialiministeriölle. Helsinki 1931.
- Korsch, Karl, Materialistische Geschichtsauffassung und andere Schriften. Frankfurt am Main — Köln 1974.
- Kuusinen, O. W., Kansainvälinen tilanne ja Kominternin tehtävät. — Valitut teokset. Moskova s.a. (s.a. a)
- Kuusinen O. W., Suomen kommunistisen puolueen perustavan kokouksen

- avoin kirje toveri Leninille. — Valitut teokset (1918—1964). Moskova s.a. (s.a. b)
- Kuusinen, O. W., Suomen vallankumouksesta — itsekritiikkiä. Pietari 1918. 'Lakkolainen', Opportunistien tie. Vuoden 1929 suurlakon arviointia ja opetuksia. Oulu 1930.
- Lakkovakuutuskomitean mietintö. Suomen Työnantajain Keskusliiton Hallitukselle. Helsinki 1926.
- Lehtinen, J. N., Joukkotyöriitojen sovittelun tehostamisesta. — Sosialinen Aikakauskirja 3/1929.
- Lenin, V. I., Imperialismi kapitalismin korkeimpana vaiheena (yleistajuinen esitys). — Valitut teokset neljässä osassa 2. Moskova s.a. (s.a. a)
- Lenin, V. I., Kriisi on kypsynyt. — Valitut teokset neljässä osassa 3. Moskova s.a. (s.a. b)
- Lenin, V. I., Mitä on tehtävä? — Valitut teokset neljässä osassa 1. Moskova s.a. (s.a. c)
- Lenin, V. I., Proletaarin vallankumous ja luopio Kautsky. — Valitut teokset neljässä osassa 4. Moskova s.a. (s.a. d)
- Lenin, V. I., Selostus kansainvälisestä tilanteesta ja Kommunistisen internationaalin perustehtävistä heinäkuun 19. pnä. Kommunistisen internationaalin 2. kongressi 19. heinäkuuta — 7. elokuuta 1920. — Valitut teokset neljässä osassa 4. Moskova s.a. (s.a. e)
- Lenin, V. I., Teesit ja alustus porvarillisesta demokratiasta ja proletaarisesta diktatuurista maaliskuun 4. pnä. Kommunistisen internationaalin 1. kongressi 2.—6. maaliskuuta 1919. — Valitut teokset neljässä osassa 4. Moskova s.a. (s.a. f)
- Lenin, V. I., Uhkaava katastrofi ja kuinka sitä vastaan on taisteltava. — Valitut teokset neljässä osassa 3. Moskova s.a. (s.a. g)
- Lenin, V. I., Valtio ja vallankumous. — Valitut teokset neljässä osassa 3. Moskova s.a. (s.a. h)
- Lenin, V. I., Valtiosta. — Valitut teokset neljässä osassa 4. Moskova s.a. (s.a. i)
- Lenin, V. I., "Vasemmistolaisuus" lastentautina kommunismissa. — Valitut teokset neljässä osassa 4. Moskova s.a. (s.a. j)
- Lenin, V. I., Vielä kerran ammattiliitoista. — Valitut teokset neljässä osassa 4. Moskova s.a. (s.a. k)
- Lukács, Georg, Geschichte und Klassenbewusstsein. — Werke. Frühschriften II. Band 2. Neuwied und Berlin 1968.
- Lumivuokko, J. H., Kommunisti ammatillisessa liikkeessä. Kuopio 1921.
- Lumivuokko, J. H., Laillinen ammattiyhdistysliike vaiko vallankumous? Pietari 1919.
- Luxemburg, Rosa, Massenstreik, Partei und Gewerkschaften. — Politische Schriften I. Herausgegeben und eingeleitet von Ossip K. Flechtheim. Frankfurt am Main 1975.
- Luxemburg, Rosa, Sozialidemokratian kriisi. Junius-pamfletti. Helsinki 1973.

- Lähde, Ernst, Kuka hajoittaa? Helsinki 1929.
- Mandelbaum, Kurt, Sozialdemokratie und Leninismus. Zwei Aufsätze. Berlin (West) 1974.
- Mannio, Niilo A., Itsenäisen Suomen saavutukset ja tehtävät työlainsäädännön alalla. — Sosialinen Aikakauskirja 3/1924.
- Mannio, Niilo A., Yhteisymmärrys työsuhteissa. Taloudellisen neuvottelukunnan julkaisuja 18. Helsinki 1932.
- Marx, Karl — Engels, Friedrich, Manifest der Kommunistischen Partei. — Marx — Engels Werke. Band 4. Berlin (DDR) 1973.
- Mond, Sir Alfred, Industry and Politics. London 1928.
- Naphtali, Fritz, Debatten zur Wirtschaftsdemokratie. — Sozialdemokratische Arbeiterbewegung und Weimarer Republik. Materialien zur gesellschaftlichen Entwicklung 1927—1933. Herausgegeben von Wolfgang Luthardt. Erster Band. Frankfurt am Main 1978.
- Nölting, Erik, Wirtschaftsdemokratie. Zum Kongress des Allgemeinen Deutschen Gewerkschaftsbundes. — Sozialdemokratische Arbeiterbewegung und Weimarer Republik. Materialien zur gesellschaftlichen Entwicklung 1927—1933. Herausgegeben von Wolfgang Luthardt. Erster Band. Frankfurt am Main 1978.
- Paasikivi, J. K., Eräitä ilmiöitä valtiollisessa elämässämme. Helsinki 1925.
- Paasivuori, Matti, Suomen ammattiyhdistysliike kommunistien johdossa. — Työväen Kalenteri 1923. Helsinki 1922.
- Pyhä allianssi eli kuka heiluttaa tahtipuikkoa. Julkaisija Suomen Ammattijärjestö r.y. Helsinki 1929.
- Relander, Lauri Kr., Presidentin päiväkirja II. Lauri Kristian Relanderin muistiinpanoja vuosilta 1928—1931. Julkaissut Eino Jutikkala. Tapiola 1968.
- Rosenberg, Mauritz, Työläisvainot ja sos. dem. puolue. Vaasa 1928.
- Ruuth, Y. O., Uusi suunta. Suomalaisen yhteiskuntaohjelman ääriviivoja. Jyväskylä 1920.
- Ryömä, Hannes, Vallankumousvuoden tapahtumista. Helsinki 1918.
- Suviranta, Br., Selostus taloudellisista neuvostoista. Taloudellisen neuvottelukunnan julkaisuja 7. Helsinki 1930.
- Taloudellinen asema. Taloudelliselle neuvottelukunnalle annetut lausunnot. Taloudellisen neuvottelukunnan julkaisuja 1. Helsinki 1929.
- Taloudellisen neuvottelukunnan lausunto taloudellisen tilanteen johdosta. Taloudellisen neuvottelukunnan julkaisuja 3. Helsinki 1929.
- Työväen kunnallisoppi. Sosialidemokraattisen puolueen kunnallistoimiston julkaisu N:o 7. Turku 1923.
- Vennola, J. H., Kansanvaltainen valtioelämämme. Vapaita huomioita ja arvostelua. Helsinki 1924.
- Wigforss, Ernst, Arbetsdag och produktion. Landsorganisationens skriftserie. Stockholm 1923.
- Wiik, K. H., Kovan kokemuksen opetuksia. Sananen Suomen työväelle. Helsinki 1918. 3. painos. Helsinki 1919.

- Wilkuna, Kyösti, Kun kansa nousee. Muistelmia ja kokemuksia Suomen vaupussodasta. Helsinki 1918.
- Vuori, Eero A., Suomen Sos.-dem. Puolueen talouspoliittinen ohjelma. Helsinki 1933.
- Vuori, Eero A., Taistelu työpalkasta. Tampere 1935.
- Vuosi sosialidemokraattista hallitusta. Poliittisesti arvokasta havainto-opetusta Suomen työtätekevälle väestölle. Helsinki 1928.

2. Haastattelut

- K.-A. Fagerholm 15.1.1974
- Martta Salmela-Järvinen 15.9.1981
- Edvin Salonen 4.11.1983
- Arvo Tuominen, puhelinkeskustelut 13.6.1977 ja 24.10.1977

3. Kirjallisuus

- Aaltonen, Esko, Kuluttajat yhteistyössä. Suomen yhteisen osuuskauppaliikkeen vaiheet vuoteen 1917 ja katsaus edistysmielisen osuuskauppaliikkeen toimintaan sen jälkeen. Yhteiskuntahistoriallinen ja sosiologinen tutkimus. Helsinki 1953.
- Abendroth, Wolfgang, Aufstieg und Krise der deutschen Sozialdemokratie. Das Problem der Zweckentfremdung einer politischen Partei durch die Anpassungstendenz von Institutionen an vorgegebene Machtverhältnisse. Frankfurt am Main 1969.
- Abendroth, Wolfgang, Sozialgeschichte der europäischen Arbeiterbewegung. Frankfurt am Main 1970.
- Adibekow, Grant — Kochansky, Aleksander, Die internationale revolutionäre Gewerkschaftsbewegung in der Periode zwischen den beiden Weltkriegen. — Internationale Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung. 16. Linzer Konferenz 1980. Wien 1982.
- Ahti, Martti, "Ohi virallisen Suomen". Konspiratiivinen oikeistoradikalismi 1918—1919. Julkaisematon poliittisen historian lisensiaattitutkimus. Helsingin yliopisto 1984. (1984a)
- Ahti, Martti, Tanners minoritetsregering, skyddskårerna och "fascismens spöke". — Historisk Tidskrift för Finland 4/1984. (1984b)
- Ahti, Martti, Konspiration, massrörelse, partibildning. Om antikommunistiska, högerextremistiska och fascistiska verksamhetsformer i Finland under 1. republiken (1918—1944). — Nordisk sommaruniversitet. Symposium: Kritisk fascisteforskning i Norden. Redaktion: Håkon Løe, Jan L. Kristensen. Aalborg 1982.
- Ahvenainen, Jorma, Suomen paperiteollisuuden kilpailukyky 1920- ja 1930-luvulla. Helsinki 1976.
- Ahvenainen, Jorma — Kuusterä, Antti, Teollisuus ja rakennustoiminta. —

- Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi. Toimittaneet Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala, Viljo Rasila. Helsinki 1982.
- Ala-Kapee, Pirjo — Valkonen, Marjaana, Yhdessä elämä turvalliseksi. SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen kehitys vuoteen 1930. SAK I. Helsinki 1982.
- Alanen, Aulis, KTV vuosina 1931—1962. Helsinki 1974.
- Alanen, Aulis, Puoli vuosisataa postimiesten yhteistyötä. Suomen Postiljooniyhdistys 1906—1930. Suomen Postimiesliitto 1931—1956. Porvoo 1957.
- Alanen, Aulis, Suomen puutyöläisten järjestötoiminnan vaihteita. 25 vuotta Suomen Puutyöläisten Liiton toimintaa, puolivuosisataa puutyöläisten ammatillista liikettä. Vaasa 1956.
- Alanen, Aulis J., Hannes Gebhard. Helsinki 1964.
- Alanen, Aulis J., Santeri Alkio. Porvoo 1976.
- Alapuro, Risto, Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla. Helsinki 1973.
- Alapuro, Risto, Kansalaissota vallankumouksena. — Sosiologia 1/1983.
- Alapuro, Risto: Kansallisuus, luokka, järjestäytyminen. — Kansa liikkeessä. Toim. Risto Alapuro, Henrik Stenius ja Ilkka Liikanen. Ilmestyy 1987. (Alapuro, Kansallisuus)
- Alapuro, Risto, Luokkaristiriita Suomen maaseudulla. — Sosiologia 1/1978. (1978a)
- Alapuro, Risto, Mass Support for Fascism in Finland. — Suomalaisen ja DDR:läisten historiantutkijoiden Hanasaareissa 5.—8.5.1977 pitämän neljännen seminaarin esitelmät. Toim. Hannes Saarinen. Helsingin yliopiston Poliittisen historian laitoksen julkaisuja 1/1978. Helsinki 1978. (1978b)
- Alapuro, Risto, Poliittinen mobilisoituminen Huittisten pitäjässä 1800-luvun lopulta 1930-luvulle. Käsikirjoitus, valmisteilla. (Alapuro, Huittinen)
- Alapuro, Risto, Regional Variations in Political Mobilisation. On the Incorporation of the Agrarian Population into the State in Finland 1907—1932. — Scandinavian Journal of History 1/1976.
- Alapuro, Risto, State and Revolution in Finland. Käsikirjoitus, kirjapainossa. (Alapuro, State)
- Alapuro, Risto, Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan. — Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. Neljäs painos. Juva 1985.
- Alcock, Antony: History of the International Labour Organisation. Edinburgh 1971.
- Alho, K. O., Suomen uuden aikaisen teollisuuden synty ja kehitys vuosina 1860—1914. Helsinki 1949.
- Allen, V. L., The Sociology of Industrial Relations. Studies in Method. London 1971.
- Altwater, Elmar — Kallscheuer, Otto: Staat und gesellschaftliche Reproduktion der kapitalistischen Herrschaftsverhältnisse. — Elmar Altwater—Otto Kallscheuer (Hrsg.): Den Staat diskutieren. Berlin (West) 1979.

- Ampuja, Mikko, Pajasta parlamenttiin. Neljäkymmentä vuotta Suomen työväenliikkeessä. Turku 1947.
- Antikainen, Toivo, Katsaus SKP:n historian pääetappeihin. — SKP:n taistelun tieltä. Muistelmia, kuvauksia ja aineistoa SKP:n 15-vuotistaipaleelta. Leningrad 1934. (1934a)
- Antikainen, Toivo, Kolmannelle kaudelle siirtyminen. — SKP:n taistelun tieltä. Leningrad 1934. (1934b)
- Anttila, Olavi, 75 vuotta sosialidemokratiaa Lahdessa. Lahti 1975.
- Asseln, Heiko — Deppe, Frank, Die "Staatsfrage" und die Strategie der Arbeiterbewegung. — Probleme der materialistischen Staatstheorie. Staat und Monopole (II). Argument-Sonderbände AS 16. Berlin (West) 1977.
- Barraclough, Geoffrey, Oman ajan historian suuntaviivoja. Porvoo 1973.
- Bergholm, Tapio: Kovaa peliä kuljetusalalla. Joensuu 1985.
- Bergmann, Joachim — Jacobi, Otto — Müller-Jentsch, Walther Gewerkschaften in der Bundesrepublik. Band 1. Gewerkschaftliche Lohnpolitik zwischen Mitgliederinteressen und ökonomischen Systemzwängen. Frankfurt/Main 1976.
- Bergmann, Theodor, 50 Jahre KPD (Opposition) 30.12.1928—30.12.1978. Der Beitrag der KPD zur marxistischen Theorie und zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung. Versuch einer kritischen Würdigung. Hannover 1978.
- Berlin, Jörg (Hrsg.), Die deutsche Revolution 1918/19. Quellen und Dokumente. Köln 1979.
- Björgum, Jorunn, Fagopposisjonen av 1911. — Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie 1/1976.
- Björne, Lars, "— — — syihin ja lakiin eikä mielivaltaan — — —". Tutkimus Turun hovioikeuden poliittisista oikeudenkäynneistä vuosina 1918—1939. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 117. Vammala 1977.
- Blanke, Bernhard, Sozialdemokratie und Gesellschaftskrise. Hypothesen zu einer sozialwissenschaftlichen Reformismustheorie. — Sozialdemokratische Arbeiterbewegung und Weimarer Republik. Materialien zur gesellschaftlichen Entwicklung 1927—1933. Herausgegeben von Wolfgang Luthardt. Zweiter Band. Frankfurt am Main 1978.
- Blau, Joachim, Sozialdemokratische Staatslehre in der Weimarer Republik. Darstellung und Untersuchung der staats-theoretischen Konzeptionen von Hermann Heller, Ernst Fraenkel und Otto Kirchheimer. Marburg 1980.
- Blom, Raimo, Valtionjohtokeskustelu Saksan liittotasavallassa. — Poliittikka 4/1980.
- Blom, Raimo, Yhteiskuntateoria ja valtio. Vaasa 1983.
- Blomstedt, Yrjö, K. J. Ståhlberg. Valtiomieselämäkerta. Keuruu 1969.
- Bourdieu, Pierre, Sosiologian kysymyksiä. Jyväskylä 1985.
- Brauckmüller, Bernd — Hartmann, Reinhard, Organisierter Kapitalismus und Krise. — Sozialdemokratische Arbeiterbewegung und Weimarer Republik. Materialien zur gesellschaftlichen Entwicklung 1927—1933. He-

- rausgegeben von Wolfgang Luthardt. Erster Band. Frankfurt am Main 1978.
- Braunthal, Julius, Geschichte der Internationale 2. Hannover 1963.
- Braverman, Harry, Labor and Monopoly Capital. The Degradation of Work in the Twentieth Century. New York and London 1974.
- Brockhaus, Christian, Lohnarbeit als Existenzgrund von Gewerkschaften. Frankfurt am Main 1979.
- Bruun, Niklas, Kollektivavtal och rättsideologi. En rättsvetenskaplig studie av de rättsideologiska premisserna för inlemmandet av kollektivavtalet och kollektiva kampåtgärder i finsk rättsordning efter år 1924. Juridiska föreningens i Finland publikationsserie n:o 46. Vammala 1979.
- Buci-Glucksmann, Christine, Gramsci und der Staat. Für eine materialistische Theori der Philosophie. Köln 1981.
- Buci-Glucksmann, Christine — Therborn, Göran, Der sozialdemokratische Staat. Die "Keynesianisierung" der Gesellschaft. Hamburg 1982.
- Buckmiller, Michael, Aspekte der internationalen Korsch-Rezeption. — Zur Aktualität von Karl Korsch. Herausgegeben von Michael Buckmiller. Frankfurt am Main 1981.
- Bull, Edvard, Arbeiderbevegelsens stilling i de tre nordiske land 1914—1920. — Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie 1/1976.
- Buschak, Willi, Europäische Gewerkschaftsbewegung der Zwischenkriegszeit. — Internationale Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung. 16. Linzer Konferenz 1980. Wien 1982.
- Calhoun, Daniel F., The United Front. The TUC and the Russians 1923—1928. Chatham 1976.
- Castles, Francis G., The Social Democratic Image of Society. London 1978.
- Cole, C.D.H., A History of Socialist Thought. Volume IV. Communism and Social Democracy 1914—1931. Part I. London — New York 1958.
- Cole, C.D.H., An Introduction to Trade Unionism. Leicester 1953.
- Colletti, Lucio, Bernstein und der Marxismus der Zweiten Internationale. Frankfurt am Main 1971.
- Dahl, Ottar, Historiantutkimuksen metodiopin peruspiirteitä. Tapiola 1971.
- Dankelmann, Otfried, Aspekte der Theorie des "Organisierten Kapitalismus" in der Programmatik und Praxis der SAI. — Hallesche Studien zur Geschichte der Sozialdemokratie 1. Halle/Saale 1978.
- De Geer, Hans, Rationaliseringsrörelsen i Sverige. Effektivitetsidéer och socialt ansvar under mellankrigstiden. Uddevalla 1978.
- Deppe, Frank, Autonomie und Integration. Materialien zur Gewerkschaftsanalyse. Marburg 1979.
- Deppe, Frank, Das Bewusstsein der Arbeiter. Studien zur politischen Soziologie des Arbeiterbewusstseins. Köln 1971.
- Deppe, Frank, Einheit und Spaltung der Arbeiterklasse. Überlegungen zu einer politischen Geschichte der Arbeiterbewegung. Marburg 1981. (1981a)
- Deppe, Frank, Proletarischer Internationalismus und nationaler Klassen-

- kampf. Zur Europa-Politik der kommunistischen Parteien. — Frank Deppe (Hrsg.), Arbeiterbewegung und westeuropäische Integration. Köln 1976.
- Deppe, Frank, Wirtschaftskrise — Faschismus — Gewerkschaften. — Frank Deppe — Witich Rossmann, Wirtschaftskrise, Faschismus, Gewerkschaften. Dokumente zur Gewerkschaftspolitik 1929—1933. Köln 1981. (1981b)
- Deppe, Frank — Fülberth, Georg — Wolfrum, Ludwig, Probleme der internationalen Gewerkschaftsbewegung in der Zwischenkriegszeit — unter besonderer Berücksichtigung des Internationalen Gewerkschaftsbundes (IGB) und des Internationalen Metallarbeiterbundes (IMB). — Internationale Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung. 16. Linzer Konferenz 1980. Wien 1982.
- Deutscher, Isaac, Soviet Trade Unions. Their Place in Soviet Labour Policy. London 1950.
- Dunlop, John T., Industrial Relations Systems. New York 1968.
- Eklund, Per, Rätten i klasskampen. En studie i rättens funktioner. Stockholm 1974.
- Elfvengren, Elisabeth, Finlands arbetskraft. Struktur och utvecklingstenden-
ser. Taloudellinen tutkimuskeskus. Sarja A:II. Helsinki 1955.
- Ellilä, K. J., Maatalouspolitiikkamme. Helsinki 1957.
- Engels, Friedrich, Die Lage der arbeitenden Klasse in England. — Marx — Engels Werke. Band 2. Berlin (DDR) 1974.
- Engels, Friedrich, England 1845 und 1885. — Marx — Engels Werke. Band 21. Berlin (DDR) 1973.
- Engman, Max, S:t Petersburg och Finland. Migration och influens 1703—1917. Helsingfors 1983.
- Erlander, Tage, Muistelmia 1901—1941. Helsinki 1973.
- Eräsaari, Risto, Sosiaalivaltio ja sosiaalipolitiikan itseymmärrys. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 43. Helsinki 1984.
- Fagerholm, K.-A., Puhemiehen ääni. Helsinki 1977.
- Falk, Pasi, Teesejä palkkatyöläisen elämäntavan muotoutumisesta.
— Historian päivät 6.—7.11.1982. Historiallinen Arkisto 81. Helsinki 1983.
- Der Faschismus in Deutschland. Analysen der KPD-Opposition aus den Jahren 1928—1933. Eingeleitet und herausgegeben von der Gruppe Arbeiterpolitik. Frankfurt am Main 1973.
- Faschismus und Ideologie 1. Argument-Sonderband AS 60. Berlin (West) 1980. 2. Argument-Sonderband AS 62. Berlin (West) 1980.
- Feichter, Helmut, Das Linzer Programm (1926) der österreichischen Sozialdemokratie. Sonderdruck aus Historisches Jahrbuch der Stadt Linz 1973/74. Linz 1975.
- Flanders, Alan, Trade Unions. Watford, Herts. 1952.
- Flechtheim, Ossip K., Die KPD in der Weimarer Republik. Frankfurt am Main 1976.

- Flemming, Jens, Landarbeiter zwischen Gewerkschaft und "Werkgemeinschaft". Zur Verhältnis Agrarunternehmern und Landarbeiterbewegung im Übergang vom Kaiserreich zur Weimarer Republik. — Archiv für Sozialgeschichte XIV Band 1974. Bonn — Bad Godesberg 1974.
- Flink, Ingvar, Strejkbryteriet och arbetets frihet. En studie av svensk arbetsmarknad fram till 1938. Studia Historica Upsaliensia 99. Uppsala 1978.
- Foucault, Michel, Power/knowledge. Selected interviews and other writings 1972—1977. New York 1980.
- Fricke, Dieter, Die deutsche Arbeiterbewegung 1869—1914. Ein Handbuch über ihre Organisation und Tätigkeit im Klassenkampf. Berlin (DDR) 1976.
- Friemert, Chup, Produktionsästhetik im Faschismus. Das Amt "Schönheit der Arbeit" von 1933 bis 1939. München 1980.
- Frölich, Paul, Rosa Luxemburg. Gedanke und Tat. Frankfurt am Main 1967.
- Fülberth, Georg, Probleme der Gewerkschaften in der Theorie von Karl Marx und Friedrich Engels. — Frank Deppe, Georg Fülberth, Jürgen Harrer (Hrsg.), Geschichte der deutschen Gewerkschaftsbewegung. Köln 1977.
- Fülberth, Georg, Zur Genese des Revisionismus in der deutschen Sozialdemokratie vor 1914. — Das Argument 63, 1971.
- Fülberth, Georg — Harrer, Jürgen, Die deutsche Sozialdemokratie 1890—1933. Darmstadt, Neuwied 1974.
- Funken, Klaus, Überlegungen zu einer marxistischen Staatstheorie. — Probleme einer materialistischen Staatstheorie. Frankfurt am Main 1973.
- Fure, Odd-Bjørn, Synspunkter og historieteoretiske tendenser i forskningen om den norske arbeiderklasse og -bevegelse i den radikale fase 1918—1933. — Tidsskrift for arbeider-bevegelsens historie 1/1976.
- Geary, Dick, European Labour Protest 1848—1939. Bristol 1981.
- Giddens, Anthony, Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsittely yhteiskunta-analyyssissä. Keuruu 1984.
- Gloede, Fritz, Zur Klassentheoretischen Bestimmung der neuen Mittelklassen und der Intelligenz. — Gesellschaft. Beiträge zur Marxschen Theorie 3. Frankfurt am Main 1975.
- Gray, Robert Q., The Aristocracy of Labour in Nineteenth Century Britain, c. 1850—1914. London 1981.
- Groh, Dieter, Negative Integration und revolutionärer Attentismus. Die deutsche Sozialdemokratie am Vorabend des Ersten Weltkrieges. Ulm 1974.
- Gronow, Jukka, Materialistinen historiankäsitys ja klassinen poliittinen taustatie. — Tuomas Takala (toim.), Keskustelua "pääomalogiikasta" ja kapitalismin tutkimisesta. Tampere 1979.
- Gronow, Jukka, On the Formation of Marxism. Karl Kautsky's Theory of Capitalism, the Marxism of the Second International and Karl Marx's Critique of Political Economy. Commentationes Scientiarum Socialium 33,

1986. Helsinki 1986.
- Gustafsson, Bo, *Marxism och revisionism. Eduard Bernsteins kritik av marxismen och des idéhistoriska förutsättningar*. Stockholm 1969.
- Haapala, Pertti, *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820—1920. Historiallisia Tutkimuksia 133*. Vammala 1986.
- Haatanen, Pekka, *Suomen maalaisköyhälistö tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa*. Porvoo 1968.
- Haavikko, Paavo, *Kansakunnan linja. Kommentteja erään tuntemattoman kansan tuntemattomaan historiaan*. Keuruu 1977.
- Habermas, Jürgen, *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*. Frankfurt 1981.
- Hadenius, Axel, *Facklig organisationsutveckling. En studie av Landsorganisationen i Sverige. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala Nr 75*. Stockholm 1976.
- Hakalehto, Ilkka, *Suomen kommunistinen puolue ja sen vaikutus poliittiseen ja ammatilliseen työväenliikkeeseen 1918—1928*. Porvoo 1966.
- Hakalehto, Ilkka, *Suomen kommunistisen puolueen kriisi 1928—30. — Oman ajan historia ja politiikan tutkimus*. Helsinki 1967.
- Hakalehto, Ilkka, Väinö Tanner. *Taipumattoman tie*. Helsinki 1973.
- Hako, Matti — Huhtanen, Heimo — Nieminen, Matti (toim.), *Aatteet ja aseet*. Helsinki 1967.
- Hako, Matti — Huhtanen, Heimo — Nieminen, Matti (toim.), *Aatteet ja asenteet*. Helsinki 1973.
- Hako, Matti — Huhtanen, Heimo — Nieminen, Matti (toim.), *Aatteet ja vaatteet. Suomen työväen henkinen perinne*. Helsinki 1964.
- Hako, Matti — Huhtanen, Heimo — Nieminen, Matti (toim.), *Jako kahteen. Työmiehen 20-luku*. Helsinki 1975.
- Hako, Matti — Huhtanen, Heimo — Nieminen, Matti (toim.), *Lapuan laki vai kansanvalta?* Helsinki 1981.
- Hako, Matti — Huhtanen, Heimo — Nieminen, Matti (toim.), *Näin teki osuuskappaväki*. Helsinki 1978.
- Halila, Aimo, *Kunnallinen itsehallinto. — Pentti Renvall (toim.), Suomalaisen kansanvallan kehitys*. Porvoo 1965.
- Halila, Aimo, *Väinö Voionmaa*. Helsinki 1969.
- Halme, Veikko, *Vienti Suomen suhdannetekijänä vuosina 1870—1939*. Helsinki 1955.
- Hansen, Jørn — Marquart, Ole — Sørensen, Peter, *Kapitalförståelse och reformism. Om reformismens teorihistoriska rötter. — Tekla. Teori och klasskamp 3/4*. Göteborg 1977.
- Hansson, Finn: *Pääoman kasautuminen, työväenluokka ja sosiaalipolitiikka*. Jyväskylä 1978.
- Hansson, Finn — Nielsen, Peder Laerke, *Statsintervention og reformismekritik. — Kurasje 23/24* 1980.
- Harmaja, Leo, *Maailmansodan vaikutus Suomen taloudelliseen kehityk-*

- seen. Helsinki 1940.
- Harra, Taisto, Suutareita ja nahkureita. 70 vuotta nahkatyöläisten järjestötoimintaa. Tampere 1965.
- Haug, W. F., Ideologiset mahdit ja vastarinta. Tutkijaliiton julkaisusarja 23. Helsinki 1983.
- Heikkinen, Sakari — Hoffman, Kai, Teollisuus ja käsityö. — Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi. Toimittaneet Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala, Viljo Rasila. Helsinki 1982.
- Heikkinen, Sakari — Kortteinen, Timo — Soikkanen, Hannu — Soininen, Arvo M., Palkat, toimeentulo ja sosiaalinen rakenne Suomessa 1850—1913. Helsingin yliopiston Talous- ja sosiaalhistorian laitoksen tiedonantoja n:o 13, 1983. Helsinki 1983.
- Heinrich, Erich, Marx' Leninismus. — Gesellschaft. Beiträge zur Marx-schen Theorie 4. Frankfurt am Main 1975.
- Helander, Voitto, Korporatismi. Traditiosta, esiintymistä ja ilmiöllisistä tulkinnoista. Mänttä 1981.
- Helelä, Timo, Tutkimus teollisuustyöntekijäin palkkojen muutoksista ja niihin vaikuttavista tekijöistä. Helsinki 1963.
- Helelä, Timo, Työnseisaukset ja teolliset suhteet Suomessa 1919—1939. Suomen Pankin taloustieteellisen tutkimuslaitoksen monistettuja tutkimuksia D:21. Helsinki 1969.
- Hennig, Eike, Industrie, Aufrüstung und Kriegsvorbereitung im deutschen Faschismus (1933—1939). Anmerkungen zum Stand "der" neueren Faschismuskussion. — Gesellschaft. Beiträge zur Marxschen Theorie 5. Frankfurt am Main 1975.
- Hentilä, Seppo, The Origins of the Folkhem Ideology in Swedish Social Democracy. — Scandinavian Journal of History 3/1978.
- Hentilä, Seppo, Reformistisen ideologian synty Ruotsin sosialidemokraattisessa puolueessa. Työväenluokan asema ja ideologian muuttuminen. Poliittisen historian lisensiaattitutkimus, Helsingin yliopisto 1972.
- Hentilä, Seppo, Suomen työläisurheilun historia I. Työväen Urheiluliitto 1919—1944. Hämeenlinna 1982.
- Suomen työläisurheilun historia II. Työväen Urheiluliitto 1944—1959. Hämeenlinna 1984.
- Hentilä, Seppo, Den svenska arbetarklassen och reformismens genombrott inom SAP före 1914. Historiallisia Tutkimuksia 111. Helsingfors 1979.
- Hentilä, Seppo, Veljeyttä yli Pohjanlahden. Suomen ja Ruotsin työväenliikkeen kosketuskohtia suuresta Sundsvallin lakosta Suomen kansalaissotaan. Helsinki 1980.
- Hietanen, Silvo, Siirtoväen pika-asutuslaki 1940. Asutuspoliittinen tausta ja sisältö sekä toimeenpano. Historiallisia Tutkimuksia 117. Helsinki 1982.
- Hirsch, Joachim, Der Sicherheitsstaat. Das 'Modell Deutschland', seine Krise und die neuen sozialen Bewegungen. Frankfurt am Main 1980.
- Hirvikallio, Paavo, Tasavallan presidentin vaalit Suomessa 1919—1950. Porvoo 1958.

- Hjelt, Vera, Tutkimus ammattityöläisten toimeentuloehdoista Suomessa 1908—1909. Työtilasto XIII. Helsinki 1912.
- Hjerpe, Reino — Hjerpe, Riitta — Mannermaa, Kauko — Niitamo, O. E. — Siltari, Kaarlo, Suomen teollisuus ja teollinen käsityö 1900—1965. Suomen Pankin julkaisuja. Kasvututkimuksia VII. Helsinki 1976.
- Hjerpe, Riitta, Suomen tehdasteollisuuden ja käsityön toimipaikkojen suuruusrakenne. Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalhistorian laitoksen tutkimuksia 7/1973. Helsinki 1973.
- Hjerpe, Riitta, Suurimmat yritykset Suomen teollisuudessa 1844—1975. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk. H. 123. Helsinki 1979.
- Hobsbawm, E. J., Labouring Men. Studies in the History of Labour. London 1964.
- Hodgson, John D., Communism in Finland. A History and Interpretation. Princeton 1967.
- Hoffman, Kai, Suomen sahateollisuuden kasvu, rakenne ja rahoitus 1800-luvun jälkipuoliskolla. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk. H. 124. Helsinki 1980.
- Hofmann, Werner, Ideengeschichte der sozialen Bewegung des 19. und 20. Jahrhunderts. Berlin (West) 1971.
- Holdkovskij, Viktor, Suomi ja Neuvosto-Venäjä 1918—1920. Helsinki 1978.
- Holopainen, Viljo, Metsätalous sekä puu- ja paperiteollisuus 1919—1939. — Itsenäisen Suomen taloushistoriaa 1919—1950. Historian Aitta XVII. Porvoo 1967.
- Hund, Wulf D., Probleme einer materialistischen Theorie der Kultur. — W. D. Hund — D. Kramer (Hrsg.), Beiträge zur materialistischen Kulturtheorie. Köln 1978.
- Hünlich, Reinhold, Karl Kautsky und der Marxismus der II. Internationale. Schriftenreihe für Sozialgeschichte und Arbeiterbewegung. Band 22. Marburg 1981.
- Hurri, Olavi, Väinö Voionmaa. — Tiennäyttäjät 2. Toim. Hannu Soikkanen. Rauma 1967.
- Hursti, Seppo, Putkimies vuodesta 1899 nykypäivään. 70 vuotta Helsingin putkimiesten ammatillista järjestötoimintaa. Tampere 1969.
- Huttunen, Veikko, Täysivaltainen kansakunta 1917—1939. Kansakunnan historia 6. Porvoo 1968.
- Hyrkkänen, Markku, Sozialistische Kolonialpolitik. Eduard Bernsteins Stellung zur Kolonialpolitik und zum Imperialismus 1882—1914. Ein Beitrag zur Geschichte des Revisionismus. Studia Historica 21. Tammisaari 1986.
- Hyvämäki, Lauri, Talonpoikaismarssi 1930. Julkaisematon käsikirjoitus 1973. Lauri Hyvämäen jäämistö. (Luettu kirjoittajan luvalla vuonna 1977.)
- Hyvärinen, Matti, Alussa oli liike. Tutkimus yhteiskunnallisten liikkeiden mahdollisuuksista. Jyväskylä 1985.
- Hyvönen, Antti, SKP:n maanalaisuuden vuodet. Suomen työväenliikkeen historiaa 1920—1930-luvuilla. Kuopio 1971.

- Hyvönen, Antti, Suomen kommunistinen puolue 1918—1924. Tampere 1968.
- Hänninen, Sakari, Aika, paikka, politiikka. Marxilaisen valtioteorian konstitutiosta ja metodista. Tutkijaliiton julkaisusarja 17. Oulu 1981.
- Hänninen, Sakari, Mihin johtaa valtion yleinen johto? — *Politiikka* 4/1980.
- Hänninen, Sakari, Vallan kynnyksellä — austromarxistien poliittisesta ajattelusta. — Sakari Hänninen, Valtiosta valtaan. Tutkijaliiton julkaisusarja 39. Helsinki 1986.
- Härmä, Erkki, S. Ammattijärjestön ja siihen liittyneiden liittojen kansainväliset suhteet. — Suomen Ammattijärjestö 1907—1927. Helsinki 1927.
- Ideologie des Sozialdemokratismus in der Gegenwart. Berlin (DDR) 1971.
- Ilmonen, Kaj, E-liikkeen jäsenet ja osuustoiminnan tehtävänmuutokset. — *Sosialistinen Politiikka* 1/1983.
- Ilmonen, Kaj, Jäsenet ja jäsenten liike. Tutkimus kaupan ja jäsenten suhteesta E-osuuskauppaliikkeessä osuustoiminnan alkua ajoilta 1980-luvulle. *Acta Universitatis Tamperensis. Ser. A, vol. 171.* Tampere 1984.
- Jaakkola, Jouko, Työväen avustuskassat 1800-luvun Tampereella. — Yksilö ja yhteiskunnan muutos. Juhlakirja Viljo Rasilan täyttäessä 60 vuotta 22.1.1986. *Acta Universitatis Tamperensis. Ser. A, vol. 202.* Tampere 1986.
- Jansson, J. W., Suomen Sahateollisuuden Työnantajaliitto 1916—1926. Helsinki 1926.
- Johansson, Eira, Jordbrukets samhälleliga karaktärs utveckling från självständigheten till trettioårsdepression. — Utvecklingslinjer och problemen i finländskt jordbruk. Red. av Eira Johansson, Paula Kuusterä. Helsingin yliopiston Poliittisen historian laitoksen julkaisuja 2/1977. Helsinki 1977.
- Jussila, Osmo, Nationalismi ja vallankumous venäläis-suomalaisissa suhteissa 1899—1914. *Historiallisia Tutkimuksia* 110. Helsinki 1979.
- Jutikkala, Eino, "Ensimmäinen tasavalta" (1919—45). — Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Keijo K. Kulha, Suomen poliittinen historia 1809—1975. Vuodet 1905—1975. Porvoo 1977.
- Jutikkala, Eino, Suomen talonpojan historia. Turku 1958.
- Jutikkala, Eino, Suuntaus oikealle (1923—1926). — Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919—1939. *Historian Aitta XVI.* Porvoo 1964.
- Jutikkala, Eino, Sääty-yhteiskunnan hajoaminen. — Eino Jutikkala (toim.), Suomen talous- ja sosiaalhistorian kehityslinjoja. Porvoo 1968. (1968a)
- Jutikkala, Eino, Torpparikysymys. — Eino Jutikkala (toim.), Suomen talous- ja sosiaalhistorian kehityslinjoja. Porvoo 1968. (1968b)
- Jutikkala, Eino, Pohjoismaisen yhteiskunnan historiallisia juuria. Porvoo 1965.
- Jutila, K. T., Suomen maatalous ja maatalouspolitiikka 20. vuosisadalla. — *Politiikkaa ja merkkimiehiä.* Helsinki 1935.
- Jähn, Gisela — Köpstein, Horst, Zur Einheitsfrontpolitik der Kommunistischen Internationale. — *Studien zur Geschichte der Kommunistischen Internationale.* Berlin (DDR) 1974.

- Jämsänkosken paperityöläiset 1907—1972. 65 vuotta ammattiyhdistystoimintaa Jämsänkoskella. Keuruu 1973.
- Järvelä, Ari, Arpajaisista suurlakkoon: Työväen yhteistoiminnan muodot Tampereella 1850-luvulta vuoteen 1905. — Väki voimakas I. Työväen historiaa ja perinnettä. Tampere 1985.
- Jääskeläinen, Mauno, Itsenäisyyden ajan eduskunta 1919—1938. Suomen kansanedustuslaitoksen historia VII. Helsinki 1973.
- Jääskeläinen, Mauno, Keskustapolitiikan aika. — Valtioneuvoston historia 1917—1966 I. Helsinki 1977. (1977a)
- Porvarilliset kokoomushallitukset. — Valtioneuvoston historia 1917—1966 I. Helsinki 1977. (1977b)
- Vähemmistöhallitukset. — Valtioneuvoston historia 1917—1966 I. Helsinki 1977. (1977c)
- Kahra, Eljas, Työttömyys vuosina 1928—36. Helsinki 1938.
- 25 vuotta tapaturmantorjuntaa teollisuuden hyväksi. Helsinki 1948.
- Kalela, Jorma, Die Entstehung der finnischen Nation. Ein Abriss. — Suomalalaisten ja DDR:läisten historiantutkijoiden Hanasaareissa 5.—8.5.1977 pitämän neljännen seminaarin esitelmät. Toim. Hannes Saarinen. Helsingin yliopiston Poliittisen historian laitoksen julkaisuja 1/1978. Helsinki 1978.
- Kalela, Jorma, Minnesforskning, oral history och historierörelsen. — Sociologisk Forskning 3—4/1984.
- Kalela, Jorma, Pulapolitiikkaa. Monistettu käsikirjoitus 1972.
- Kalela, Jorma, Taistojen taipaleelta. Paperityöläiset ja heidän liittonsa 1906—1981. Tampere 1981.
- Kalela, Jorma, Torparna och småbrukarna i finländsk politik från storstrejken till 1930-talskrisen. — Historisk Tidskrift för Finland 3/1974.
- Kalela, Jorma, Über die staatsmonopolistische Entwicklung Finnlands vor 1939. — Institut für Wirtschaftsgeschichte. Akademie der Wissenschaften der DDR. Berlin 31.3.1976. Monistettu esitelmä.
- Kalela, Jorma — Turtola, Jussi, Lenin ja Suomen työväenliike. — Opetusministeriön Lenin ja Suomi -projekti. Käsikirjoitus 1985.
- Kallenautio, Jorma, Kieltolaki ja sen kumoaminen puoluepoliittisena ongelmana. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja n:o 31. Jyväskylä 1979.
- Kanerva, Unto, Työväenliikkeen taivalta 100 vuotta. Tampereen työväenyhdistys 1886—1986. Tampere 1986.
- Kara, Jalmari, Pohjolan metsätyöolot. — Sosialiministeriön julkaisemia vuosikertomuksia. Sarja B VII. Ammattientarkastus vuonna 1922. Helsinki 1924.
- Karlén, Oscar, Skandinaviskt samarbete mellan träarbetarnas fackliga organisationer fram till slutet av år 1952. Stockholm 1953.
- Kari, J. K. — Paasivuori, Matti, Ammattiyhdistysliike V. Suomi 1. Kotka 1917.
- Keravuori, Keijo, Teollisuuden sosiaalinen toiminta. Suomen Työnantajain Keskusliiton julkaisuja. Helsinki 1948.

- Kerkelä, Heikki, Suomen luokka- ja kerrostumarakenteen kehityspiirteitä 1900-luvulla. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 47, 1982. Tampere 1982.
- Ketola, Eino, Kestävällä tiellä. Nummelan työväenyhdistys Elo 70 vuotta. Helsinki 1975.
- Ketola, Eino, Suomen sosialidemokraattisen puolueen itsenäisyyspolitiikan muotoutuminen ja suhde Venäjän vallankumoukseen maaliskuusta kesäkuuhun 1917. Poliittisen historian lisensiaattitutkimus, Helsingin yliopisto 1981.
- Kettunen, Pauli, Ammattiyhdistysliike ja palkkatyöläisintressien kollektiivisuus. — Sosialistinen Poliitiikka 1/1981.
- Kettunen, Pauli, Ammattiyhdistystoiminnan keskittyminen ja palkkatyöläisintressien kollektiivisuus. Tutkielma ammattiyhdistysliikkeen toimintarakenteen teoreettisista määräyksistä sekä veturimiesten suhteesta suomalaisen ammattiyhdistysliikkeen keskittymistendensseihin. Sosiologian sivulaudatututkielma, Helsingin yliopisto 1980. (1980a)
- Kettunen, Pauli, Anoen, taistellen, neuvotellen. Veturimiesten ammattiyhdistystoiminnan kehitys vuoteen 1976. Porvoo 1976.
- Kettunen, Pauli, Den finländska socialdemokratins demokratiuppfattning mellan inbördeskriget och lapporörelsens framträdande. — Historisk Tidskrift för Finland 2/1980. (1980b).
- Kettunen, Pauli, J. W. Keto, sosialismi ja sosialidemokratia 1920-luvulla. — Sosialistinen Poliitiikka 4/1980. (1980c).
- Kettunen, Pauli, Sosialidemokraatit ja Suomen Ammattijärjestön hajoaminen vuonna 1929. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1974.
- Kettunen, Pauli, Sosialidemokratia ja ammattiyhdistysliike Suomessa 1918—1930. Tutkimus suomalaisesta sosialidemokratiasta työväestön sosiaalisen kollektiivisuuden kantajana. Poliittisen historian lisensiaattitutkimus, Helsingin yliopisto 1979.
- Kettunen, Pauli, Die Strategien des "Arbeitsfriedens". Eine Betrachtung des Problems von Repression und Integration in der Herrschaftsweise der finnischen Gesellschaft zwischen den Weltkriegen. — Wissenschaftliche Beiträge der Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald zur Nordeuropa-Forschung. 9. Gesellschaftswissenschaftliches Seminar DDR—Finnland. Greifswald 1985. (1985a).
- Kettunen, Pauli, Työväen historian tutkimus Suomessa. — Väki voimakas 1. Työväen historiaa ja perinnettä. Tampere 1985. (1985b).
- Kettunen, Pauli, Työväentalo, työläisyhteisö, työväenliike. Kehityspiirteitä ja tutkimusongelmia kansalaissodan ja lapuanliikkeen väliltä. — Työväentaloseminaari HTY:n talolla 16.10.1982. TSL. Työväen historia ja perinne. Tutkimuksia 3. Helsinki 1984.
- Kettunen, Pauli, "Die zentralisierte Gewerkschaftsbewegung". Die sozialdemokratische Gewerkschaftskonzeption und die Arbeitsmarktverhältnisse in Finnland zwischen den Weltkriegen. — Wissenschaftliche Beiträge der

- Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald zur Nordeuropa-Forschung. 7. Gesellschaftswissenschaftliches Seminar DDR—Finnland. Greifswald 1982.
- Kettunen, Pauli — Turtola, Jussi, Arbeiterbildung und Arbeiterklasse als historisches Subjekt. Anmerkungen über den Platz der Arbeiterbildung in der Erforschung der Gesamtentwicklung der Arbeiterbewegung. — Internationale Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung. 13. Linzer Konferenz 20.—24. September 1977. Wien 1981. (1981a).
- Kettunen, Pauli — Turtola, Jussi, Die Gesamtheit der Arbeiterbewegung und das Selbstverständnis der Sozialdemokratie. Über die Konzeptionen der finnischen Sozialdemokratie in der Zeit zwischen den Weltkriegen. — Suomalaisten ja DDR:läisten historian tutkijoiden Hyytiälässä 5.—10.5.1980 pitämän kuudennen seminaarin esitelmät. Toim. Seppo Hentilä, Marjaliisa Kouvalainen. Helsingin yliopiston Poliittisen historian laitoksen julkaisuja 1/1981. Helsinki 1981 (1981b).
- Kiiskinen, Auvo — Wahlbeck, Lars, Maamme teollisuusalueiden rakenne ja kehitys. Taloudellinen tutkimuskeskus. Sarja B:5. Helsinki 1953.
- Kilpeläinen, Yrjö, Suomen Kommunistinen Puolue puoluejärjestönä I. Salaiset järjestöt, varsinaiset puoluejärjestöt ja ammatilliset järjestöt. Julkaisematon valtio-opin laudaturtyö 1933. Eduskunnan kirjasto.
- Kirby, David, The Finnish Social Democratic Party 1903—1918. Julkaisematon väitöskirja, London University 1971, kappale Työväen Arkistossa.
- Kiuru, Sakari, Helsingin työväenjärjestöt. — Helsingin kaupungin historia V:2. Helsinki 1965.
- Kiuru, Sakari, J. W. Keto — osuustoimintamies. — Tiennäyttäjät 3. Toim. Hannu Soikkanen. Rauma 1968.
- Kivi, Jaakko, Yössä maan alla. Työväenliikkeen veteraani muistelee. Tampere 1975.
- Kjellberg, Anders, Facklig organisering i tolv länder. Forskningsprojektet ”Sverige under socialdemokratins 1932—76”. Lund 1983.
- Klemettilä, Aimo, Tampereen punakaarti ja sen jäsenistö. Acta Universitatis Tamperensis A:72. Tampere 1976.
- Klinge, Matti, Bernadotten ja Leninin välissä. Tutkielmia kansallisista aiheista. Porvoo 1975.
- Klinge, Matti, Kaksi Suomea. Keuruu 1982.
- Klinge, Matti, Vihan veljistä valtiotalismiin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvuilta. Porvoo 1972.
- Kluge, Hans Dieter, Verhältnis von SPD und Parlamentarismus: Koalition, Tolerierung, Opposition. — Sozialdemokratische Arbeiterbewegung und Weimarer Republik. Materialien zur gesellschaftlichen Entwicklung 1927—1933. Herausgegeben von Wolfgang Luthardt. Erster Band. Frankfurt am Main 1978.
- Klär, Karl Heinz: Arbeit und Herrschaft im kapitalistischen Produktionsprozess: Theorie und Geschichte (Auch ein Beitrag zum Marx-Gedenkjahr). — Archiv für Sozialgeschichte XXIII. Bonn 1983.

- Knoellinger, Carl-Erik, Järjestösuhteet Suomen työmarkkinoilla. Porvoo 1959.
- Kocka, Jürgen, Sozialgeschichte. Begriff — Entwicklung — Probleme. 2. erweiterte Auflage. Göttingen 1986.
- Koivisto, Johan, Suomen Metallityöväen Liitto 1899—1930. Helsinki 1963.
- Koivisto, Mauno, Sosiaaliset suhteet Turun satamassa. Turku 1956.
- Kommunistinen internationaali. Historiallinen katsaus. Moskova 1973.
- Korhonen, Arvi, Suomalaisen kansanvallan juuret. — Pentti Renvall (toim.), Suomalaisen kansanvallan kehitys. Historian Aitta XIII. Porvoo 1965.
- Korpi, Walter, Työväenluokka hyvinvointikapitalismissa. Työ, ay-liike ja politiikka Ruotsissa. Jyväskylä 1984.
- Kosonen, Pekka, Kapitalistisen yhteiskuntamuodon teoriasta. Tutkielma poliittisen taloustieteen kritiikistä sekä yksilöiden ja luokkien intresseistä. Tutkijaliiton julkaisusarja 2. Helsinki 1976.
- Kossok, Manfred — Markov, Walter, Methodologie der vergleichenden Revolutionsgeschichte. — Studien zur vergleichenden Revolutionsgeschichte 1500—1917. Herausgegeben von Manfred Kossok. Berlin (DDR) 1974.
- Kowalski, Werner, Die internationale Sozialdemokratie — Traditionslinien ihrer Geschichte und Politik. — Wissenschaftliche Zeitschrift Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg. 3/XXIII/1974. Die internationale Sozialdemokratie. Analysen ihrer Geschichte und Politik.
- Kovero, Martti, Suomen vientiteollisuus. Helsinki 1926.
- Kuczynski, Jürgen, Die Geschichte der Lage der Arbeiter unter dem Kapitalismus. Band 4. Darstellung der Lage der Arbeiter in Deutschland von 1900 bis 1917/18. Berlin (DDR) 1967.
- Kuda, Rudolf, Arbeiterkontrolle in Grossbritannien. Theorie und Praxis. Frankfurt am Main 1970.
- Kujala, Antti, Der Beginn der Linkswendung der Komintern Anfang 1927. — Studia Historica 12. Miscellanea. Helsinki 1983.
- Kurkela, Vesa, Taistojen tiellä soiteltiin — soiton tahdissa tanssittiin. Varkautelaiset työväeniltemat ja niiden musiikki työväen osakulttuurin kaudella. Työväen musiikki-instituutin julkaisuja 2. Jyväskylä 1983.
- Kuusanmäki, Jussi, Kunnallisen kansanvallan kehitys ja kunnallishallinnon organisaatio 1875—1917. — Suomen kaupunkilaitoksen historia 2. Vantaa 1983.
- Kuusi, Eino, Sosialipolitiikka. Edellinen osa. Porvoo 1931.
- Kuusi, Eino, Suomen sosialinen suojelutoiminta. Helsinki 1928.
- Kuusi, Eino, Talvityöttömyys, sen esiintyminen, syyt ja ehkäisytoimenpiteet Suomen suurimmissa kaupungeissa. Helsinki 1914.
- Kuusterä, Paula, Maatalouden 1930-luvun lamanaikaisesta protestitoiminnasta Suomessa. Tutkielma pulaliikehännän taloudellisen-sosiaalisen taustasta ja alueellisesta laajuudesta. Poliittisen historian lisensiaattitutkimus, Helsingin yliopisto 1979.
- Kutomateollisuuden työntekijäin olot vuonna 1929. Suomen Virallinen Tilas-

- to (SVT) XXXII. Sosiaalisia erikoistutkimuksia 15. Helsinki 1936.
- Kühnl, Reinhard, Faschismustheorien. Texte zur Faschismusk Diskussion 2. Ein Leitfaden. Hamburg 1979.
- Kühnl, Reinhard, Liberalismista fasismiin. Porvarillisen ylivallan muodot. Jyväskylä 1973.
- Küttler, Wolfgang, Zum Begriff der bürgerlichen und bürgerlich-demokratischen Revolution bei Lenin. — Studien zur vergleichenden Revolutionsgeschichte 1500—1917. Herausgegeben von Manfred Kossok. Berlin (DDR) 1974.
- Laavola, Heikki, Kun Suomen työväki heräsi. Vaistonvaraisesta ristiriidasta sosialistiseen Forssan ohjelmaan 1903. Helsinki 1974.
- Lackman, Matti, Taistelu talonpojasta. Suomen Kommunistisen Puolueen suhde talonpoikauskysymykseen ja talonpoikaissiikkeihin 1918—1939. Oulu 1985.
- Lahdenmäki, Matti, Sesonkityöläisen päiväkirja. Mikkeli 1937.
- Laine, Y. K., Suomen poliittisen työväenliikkeen historia I—III. Helsinki 1945, 1946, 1946.
- Lampén, Erkki, Rationalisointityön kehitys ja organisaatio Suomessa. — 50 vuotta Suomen teollisuutta ja taloutta. Helsinki 1946.
- Lampén, Esko, Talous ja politiikka Saksan vanhassa sosialidemokratiassa. Tutkimus taloudellisen ja poliittisen luokkataistelun suhteesta Saksan sosialidemokratian ja erityisesti Karl Kautskyn poliittisessa strategiassa noin vuoteen 1910. Yleisen historian lisensiaattitutkimus, Jyväskylän yliopisto 1985.
- Lantta, Kimmo, Sosialidemokraattisen puolueen suhtautuminen kommunisminvastaiseen lainsäädäntöön vuosina 1929—1930. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1980.
- Lantta, Kimmo, Sosialidemokraatit ja perustuslakikysymykset valtiopäivillä 1919—1928. Suomen historian lisensiaattitutkimus, Helsingin yliopisto 1984.
- Laulajainen, Pertti, Sosialidemokraatti vai kommunisti. Vaaliekologinen tutkimus Suomen poliittisen työväenliikkeen jakautumisesta kansalaissodan jälkeen. Itä-Suomen instituutin julkaisusarja A:6. Mikkeli 1979.
- Lastaus- ja purkamistyöntekijäin olot. SVT XXXII. Sosiaalisia erikoistutkimuksia 9. Helsinki 1928.
- Lehtinen, Erkki, Lapuan historia II. Suomen sodasta pitäjäkauden loppuun. Vaasa 1984.
- Lehtonen, Heikki, Historiantutkimuksen merkityksestä yhteiskuntatieteille. — Tiede ja edistys 1/1984.
- Lento, Reino, Muuttoliikkeet. — Eino Jutikkala (toim.), Suomen talous- ja sosiaalhistorian kehityslinjoja. Porvoo 1968.
- Lepola, Kalle, Opportunistisista hoiperteliijoista ja luokkataistelun hillitsijöistä avoimiksi vastavallankumouksellisiksi. — SKP:n taistelun tieltä. Leningrad 1934.

- Leser, Norbert, Zwischen Reformismus und Bolschewismus. Der Austromarxismus als Theorie und Praxis. Wien 1968.
- Lewin, Leif, Planhushållningsdebatten. Uppsala 1967.
- Lindman, Sven, De homogena partiregeringarna i Finland 1926—1928 I. Det socialdemokratiska regeringsexperimentet 1926—1927. Åbo 1940.
- Lindman, Sven, Parlamentarismens tillämpning i Finland 1919—1926. Med särskild hänsyn till regeringsbildningens problem. Åbo 1937.
- Lipset, Seymour Martin, Political Man. Garden City 1960.
- Lommi, Ilpo, Suomen sosialidemokraattisen puolueen suhtautuminen suojeluskuntajärjestykseen "Punaisen Suomen" kukistumisesta Väinö Tannerin sos. dem. vähemmistöhallituksen kaatumiseen. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1981.
- Lorenz, Einhart, Norwegens Gewerkschaften zwischen Amsterdam und Moskau: Versuche eines Brückenbaus. — Internationale Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung. 16. Linzer Konferenz 1980. Wien 1982.
- Lorenz, Einhart, Norwegische Arbeiterbewegung und Kommunistische Internationale 1919—1930. Oslo 1978.
- Lorwin, Lewis L., The International Labor Movement. History, Policies, Outlook. New York 1953.
- Lorwin, Val R., France. — Comparative Labor Movements. Edited by Walter Galenson. New York 1952.
- Louhikko, E. K., Teimme vallankumousta. Helsinki 1943.
- Lovio, Raimo, 70 yhteisen kamppailun vuotta. Nokian kumityöväen ammatiosaston historia 1914—1984. Tampere 1984.
- Luoma, Matti, Suomen Kutomateollisuuden Työnantajain Liitto 1905—1955. Tampere 1955.
- Luoma, Väinö, Työmarkkinajärjestöt ja työtaistelut 1919—1939. — Itsenäisen Suomen taloushistoriaa 1919—1950. Historian Aitta XVII. Porvoo 1967.
- Luoma, Väinö, Valtion virkamiesten järjestäytyminen Suomessa. I, edellisen osa. Johdanto. Virkamiesliikkeen tulkintakaava. Turku 1962.
- Valtion virkamiesten järjestäytyminen Suomessa. II, jälkimmäinen osa. Virkamiesliikkeen yleiskehitys, kokonaistuminen ja tukeutuminen. Turku 1962.
- Lüdtke, Alf, Alltagswirklichkeit, Lebensweise und Bedürfnisartikulation. Ein Arbeitsprogramm zu den Bedingungen "proletarischen Bewusstseins" in der Entfaltung der Fabrikindustrie. — Gesellschaft. Beiträge zur Marxschen Theorie 11. Frankfurt am Main 1978.
- Löfberg, Aimo, Lasi- ja Posliinityöväen Liitto 1906—1981. 75-vuotisjulkaisu. Helsinki 1981.
- Maier, Charles S., Recasting Bourgeois Europe. Stabilization in France, Germany, and Italy in the Decade after World War I. Princeton 1975.
- Mallet, Serge, The New Working Class. European Socialist Thought series: No 4. Bristol 1975.

- Manninen, Pauli, Raatajia vai raivaajia. Suomen maatalousväestön rakenne-
muutoksen yhteiskunnallis-poliittiset ulottuvuudet vuosisadan vaihteesta
talvisotaan tilasto- ja tutkimuskriittisesti tarkasteltuna. Poliittisen histo-
rian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1983.
- Manninen, Pauli, Selvitys Suomen elinkeinorakenteesta ja sen tutkimukses-
ta 1920—1970. Suomen työväenliikkeen historia -projektin selvityksiä n:o
1. Helsinki 1976.
- Manninen, Pauli, Tilastoja käsityöläisistä Suomessa 1850—1940. Suomen
työväenliikkeen historia -projekti 1977. Moniste.
- Manninen, Pauli, Zur Lage der Kleinbauern unter der finnischen Herr-
schaftsweise nach dem Bürgerkrieg. — Suomalaisten ja DDR-läisten
historiantutkijoiden ja muiden yhteiskuntatieteilijöiden 10. yhteinen semi-
naari Mekrijärvellä 31.5.—4.6.1986. Monistettu esitelmä.
- Manninen, Turo, Vapaustaistelu, kansalaissota ja kapina. *Studia Historica*
Jyväskyläläisiä 24. Jyväskylä 1982.
- Mannio, Niilo A., Sosiaalipoliitikon kokemuksia 50 itsenäisyysvuoden ajal-
ta. Porvoo 1967.
- Mansner, Markku, Työnantajaklubista keskusliitoksi. Suomen Työnantajain
Keskusliitto ja sen edeltäjä Suomen Yleinen Työnantajaliitto 1907—1940.
Jyväskylä 1981.
- Marx, Karl, Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte. — Marx — En-
gels Werke. Band 8. Berlin (DDR) 1973. (1973a)
- Marx, Karl, Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie. Berlin (DDR)
1974.
- Marx, Karl, Das Kapital. Erster Band. — Marx — Engels Werke. Band 23.
Berlin (DDR) 1973. (1973b)
- Das Kapital. Dritter Band. — Marx — Engels Werke. Band 25. Ber-
lin (DDR) 1973. (1973c)
- Marx, Karl — Engels, Friedrich, Valitut teokset kolmessa osassa 1. Mosko-
va s.a.
- Matthias, Erich, Kautsky und der Kautskyanismus. Die Funktion der Ideo-
logie in der deutschen Sozialdemokratie vor dem ersten Weltkriege. —
Marxismus-Studien. Herausgegeben von Iring Fetscher. Tübingen 1957.
- Mattila, Aarne, Työmarkkinasuhteiden murros Suomessa. Tutkimus työnte-
kijäin pyrkimyksistä osallistua työehtojen määräämiseen 1880-luvulta vuo-
den 1905 suurlakkoon. *Historiallisia Tutkimuksia* 76. Helsinki 1969.
- McClelland, Keith, Zur Debatte über die Arbeiteraristokratie. — Arbeiter-
kultur und Industrialisierung. Herausgegeben von Logie Barrow und Dirk
Hoerder. Argument-Sonderband AS 88. Berlin (West) 1982.
- McLennan, Gregor, E. P. Thompson and the discipline of historical con-
text. — *Making Histories. Studies in history-writing and politics.* Centre
for Contemporary Cultural Studies. Edited by Richard Johnson, Gregor
McLennan, Bill Schwartz, David Sutton. London 1982.
- Michels, Robert, Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demo-
kratie. Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Grup-

- penlebens. Leipzig 1911.
- Miettinen, Matti, Metallisulku vuonna 1927. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto 1971.
- Miliband, Ralph, Parliamentary Socialism. A Study in the Politics of Labour. London 1973.
- Müller, Wolfgang — Neusüss, Christel, Die Sozialstaatsillusion und der Widerspruch von Lohnarbeit und Kapital. — Probleme des Klassenkampfes, Sonderheft 1/1971.
- Müller-Jentsch, Walther, Materialien zur Gewerkschaftstheorie. — Gesellschaft. Beiträge zur Marxschen Theorie 3. Frankfurt am Main 1975.
- Mylly, Juhani, Maalaisliitto ja turvallisuuspolitiikka. Suomen ulkopoliittikka ja turvallisuuskysymykset agraaripuolueen politiikassa maan itsenäistymisestä talvisotaan I. Aktiivisesta heimopoliitikasta isolaatioon. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C 21. Turku 1978.
- Mäkelä, Jaakko, "Suuri leikkaus" 1923. Suomen sosialistisen työväenpuolueen lakkauttaminen sisäpoliittisena prosessina. Poliittisen historian lisensiaattitutkimus, Turun yliopisto 1980.
- Mäkelä, Klaus, Kulttuurisen muuntelun yhteisöllinen rakenne Suomessa. — Sosiologia 4/1985.
- Negt, Oskar, Marxismus und Arbeiterbildung — Kritische Anmerkungen zu meinen Kritikern. — Adolf Brock — Hans Dieter Müller — Oskar Negt (Hg.): Arbeiterbildung. Soziologische Phantasie und exemplarisches Lernen in Theorie, Kritik und Praxis. Hamburg 1978.
- Negt, Oskar — Kluge, Alexander, Geschichte und Eigensinn. Frankfurt am Main 1982.
- Negt, Oskar — Kluge Alexander, Öffentlichkeit und Erfahrung. Zur Organisationsanalyse von bürgerlicher und proletarischer Öffentlichkeit. Frankfurt am Main 1977.
- Neumann, Michael, Methoden der Klassenanalyse. Untersuchungen zu einem Problem der marxistischen Soziologie. Frankfurt am Main — Köln 1976.
- Nieminen, Matti, Suomen Kirjatyöntekijäin Liiton historia 1. Kirjatyöntekijäin ammatillinen järjestäytyminen ja ammattiyhdistyspolitiikka Suomessa vuoteen 1914. Jyväskylä 1977.
- Nokian paperityöläisten historia. Järjestötoimintaa 60 vuoden ajalta. Tampere 1965.
- Nojonen, Martti, Kansanedustajien sosiaalinen tausta Suomessa. Helsinki 1964.
- Nordberg, Toivo, Vuosisata paperiteollisuutta II. Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiö 1920—51. Valkeakoski 1980.
- Noro, Arto, Nootteja reformismista (alaviitteitä artikkeliin, jota ei koskaan kirjoitettu). — Arto Noro, Freie Franzenia — tekstejä vuosilta 1977—1982. Tutkijaliiton julkaisusarja 20. Helsinki 1982.
- Noro, Arto, Tarkasteluja sosiologian ja ekonomiakritiikin suhteista. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia, 216, 1978.

- Nousiainen, Jaakko, Kommunismi Kuopion läänissä. Ekologinen tutkimus kommunismin joukkokannatukseen vaikuttavista tekijöistä Pohjois-Savossa ja Pohjois-Karjalassa. Joensuu 1956.
- Nygård, Toivo, Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen. Aatteellinen heimotyö itsenäisessä Suomessa. Keuruu 1978.
- Oinonen, Teemu, ”Me emme pyydä, me vaadimme”. Suomen Elintarviketyöläisten Liitto SEL ry:n historia 1905—1980. Helsinki 1980.
- Oittinen, R. H., Työväenkysymys ja työväenliike Suomessa. Turku 1954.
- Oksanen, Jaakko, 50 vuotta paperityöntekijäin järjestötoimintaa. Helsinki 1957.
- Olofsson, Gunnar, Mellan klass och stat. Om arbetarrörelse, reformism och socialdemokrati. Kristianstad 1979.
- Ottomeyer, Klaus, Ökonomische Zwänge und menschliche Beziehungen. Soziales Verhalten im Kapitalismus. Hamburg 1977.
- Ousland, Gunnar, Fagorganisasjonen i Norge. Fra avmakt til stormakt 1870—1920. Oslo 1949. 2. De store kamp-åra 1921—1931. Oslo 1949.
- Paasivirta, Juhani, Suomen poliittisen työväenliikkeen kehitys. Helsinki 1949.
- Paasivirta, Juhani, Suomi ja Eurooppa 1914—1939. Hämeenlinna 1984.
- Paasivirta, Juhani, Työväenliike yleiseurooppalaisena ilmiönä 1—2. Turku 1953.
- Paastela, Jukka, Marx's and Engels' concepts of the parties and political organizations of the working class. Acta Universitatis Tamperensis. Ser A vol 199. Tampere 1985.
- Paavolainen, Jaakko, Nuori Tanner. Menestyvä sosialisti. Elämäkerta vuoteen 1911. 1. Helsinki 1977.
- Väinö Tanner. Senaattori ja rauhantekijä. Elämäkerta vuosilta 1912—1923. 2. Helsinki 1979.
- Väinö Tanner. Sillanrakentaja. Elämäkerta vuosilta 1924—1936. 3. Helsinki 1984.
- Palmgren, Raoul, Joukkosydän I—II. Vanhan työväenliikkeen kaunokirjallisuus. Porvoo 1966.
- Palmgren, Raoul, Kapinalliset kynät. Itsenäisyysajan työväenliikkeen kaunokirjallisuus I. Kaksi puoluekirjallisuutta ja muutovallankumous (1918—30). Juva 1983.
- Palonen, Kari, Mihin oligarkia perustuu? Sartren ”kolmannen” dialektiikka näkökulmana Michelsiin. — Kari Palonen — Kyösti Pekonen (toim.): Robert Michelsin oligarkiateoria ja modernin politiikan kriisi. Jyväskylän yliopisto. Valtio-opin laitos. Julkaisuja no 44, 1982. Jyväskylä 1982.
- Pekkanen, Toivo, Tehtaan varjossa. Romaani. Porvoo 1975.
- Peltonen, Matti, Agraarikysymys Suomessa 1800-luvun jälkipuolella ja 1900-luvun alussa. — Suomalais-neuvostoliittolainen historian tutkijoiden symposium Riiassa 1.12.—7.12.1985. Kommenttipuheenvuoro.
- Peltonen, Matti, Metsäsektoriselitys. Ajatuksia autonomian ajan jälkipuoliskon taloushistorian kirjoituksesta. — Liberalismin toteutuminen Suomes-

- sa 1800-luvulla -seminaari 15.4.1986. Monistettu esitelmä.
- 'Pentti K.', "Nyt julistettiin se . . .". — SKP:n taistelun tieltä. Leningrad 1934.
- Perko, Touko, Yhdessä enemmän. SOK 1904—1979. Helsinki 1979.
- Peukert, Detlev, Arbeiteralltag — Mode oder Methode? — Argument-Sonderband AS 94. Berlin (West) 1982.
- Philosophisches Wörterbuch I—II. Herausgegeben von Georg Klaus und Manfred Buhr. Leipzig 1974.
- Piilonen, Juhani, Vallankumous kunnallishallinnossa. Helsinki 1982.
- Piirainen, Veikko, Vaivashoidosta sosiaaliturvaan. Sosiaalihuollon ja sen työntekijäjärjestöjen historiaa Suomen itsenäisyyden ajalta. Hämeenlinna 1974.
- Polin, Julius, Kymiyhtiön sivistyksellinen ja yhteiskunnallinen toiminta. Kouvola 1932.
- Polvinen, Tuomo, Valtakunta ja rajamaa. N. I. Bobrikov Suomen kenraalikuvernöörinä 1898—1904. Juva 1984.
- Polvinen, Tuomo, Venäjän vallankumous ja Suomi 1—2. Porvoo 1967, 1971.
- Projekt Klassenanalyse, Kautsky. Marxistische Vergangenheit der SPD? Westberlin 1976.
- Pruss-Kaddatz, Ulla, Wortergreifung. Zur Entstehung einer Arbeiterkultur in Frankreich. Frankfurt am Main 1982.
- Puntila, L. A., Suomen poliittinen historia 1809—1966. Helsinki 1971.
- Puoskari, Pentti, SDP:n talouspoliittinen ajattelu historiallisena ongelmana — ideologian ja talouspolitiikan kehityksen suhteista SDP:ssa. — Sosiaalinen Politiikka 2/1980.
- Puoskari, Pentti, Vanha Tanner ja uusi talouspolitiikka. — Murroskausien mies. Väinö Tanner 1881—1966. 100 vuotta Väinö Tannerin syntymästä. Tarkastelevia kirjoituksia. Toim. Simo Laaksovirta, Esa Lahtinen, Risto Reuna, Arvo Salo. Helsinki 1981.
- Puukari, Arvo, Suomen Metalliteollisuuden Työnantajaliitto 1903—1953. Helsinki 1953.
- 'Rakentaja', Hajapiirtoja osallistumisesta ammatilliseen liikkeeseen. — SKP:n taistelun tieltä. Leningrad 1934.
- Rantala, Onni, Suomen poliittiset alueet I. Poliittisten aatteiden levinneisyys 1907—1958. Turku 1970.
- Rantatupa, Heikki, Elintarvikehuolto ja -säännöstely Suomessa vuosina 1914—1921. Studia Historica Jyväskyläänsia 17. Jyväskylä 1979.
- Rasila, Viljo, Suomen torpparikysymys vuoteen 1909. Yhteiskuntahistoriallinen tutkimus. Kajaani 1961.
- Rasila, Viljo, Torpparikysymyksen ratkaisuvaihe. Suomen torpparikysymys vuosina 1909—1918. Joensuu 1970.
- Rasila, Viljo, Vuokra-alueiden itsenäistyminen ja muu asutustoiminta 1919—1939. — Itsenäisen Suomen taloushistoriaa 1919—1950. Historian Aitta XVII. Porvoo 1967.

- Reijonen, Mikko, Uskonnonvapauden toteuttaminen Suomessa vuosina 1917—1922. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 119. Helsinki 1980.
- Renvall, Pentti, Nykyaajan historiantutkimus. Porvoo 1965.
- Reuna, Risto, Puutyöläisten historia. I. Puutyöläisten keskitetty järjestötoiminta teollistumisen sosiaalista taustaa vasten 1800-luvulta vuoteen 1930. Helsinki 1984.
- Puutyöläisten historia II. Puutyöläiset ja heidän liittonsa työmarkkinoilla 1931—1973. Espoo 1985.
- Reunanen, Kyösti, Liiketoimintakäytännön viisi vuosikymmentä. Helsinki 1967.
- Riihinen, Olavi — Hentilä, Kalevi — Roos, Jea-Pekka, Rautatieläisten liiton historia. I osa. Vaikeat vuosikymmenet. Kehitys vuoteen 1930. Tapiola 1975.
- Rautatieläisten liiton historia. II osa. Kasvun aika. Vuodet 1930—1971. Tapiola 1975.
- Rossmann, Witich, Dokumente zur Gewerkschaftspolitik 1929—1933. — Frank Deppe — Witich Rossmann, Wirtschaftskrise, Faschismus, Gewerkschaften 1929—1933. Köln 1981.
- Roth, Karl Heinz, Die "andere" Arbeiterbewegung — und die Entwicklung der kapitalistischen Repression von 1880 bis zur Gegenwart. Ein Beitrag zum Neuverständnis der Klassengeschichte in Deutschland. München 1977.
- Runeby, Nils, Americanism, Taylorism and Social Integration. Action Programmes for Swedish Industry at the Beginning of the Twentieth Century. — Scandinavian Journal of History 3, 1978.
- Rydenfelt, Sven, Kommunismen i Sverige. Kristianstad 1954.
- Rytkönen, Pentti, Ns. keskustalaisuus poliittisena suuntavirtauksena Suomen sosialidemokraattisessa puolueessa vuosina 1919—1923. Suomen ja Skandinavian historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1963.
- Saarin, Iivari, Tullimiesliiton historia 1906—1956. Helsinki 1956.
- von Saldern, Adelheid, Sozialdemokratische Kommunalpolitik in wilhelminischer Zeit. Die Bedeutung der Kommunalpolitik für die Durchsetzung des Reformismus in der SPD. — Karl-Heinz Nassmacher (Hrsg.), Kommunalpolitik und Sozialdemokratie. Bonn-Bad Godesberg 1977.
- Salkola, Marja-Leena, Työväenkaartien synty ja kehitys punakaartiksi 1917—18 ennen kansalaissotaa 1—2. Helsinki 1985.
- Salmela-Järvinen, Martta, Taipui vaan ei taitunut. Vuodesta 1918 talvisodan aattoon. Porvoo 1966.
- Salomaa, Erkki, Muurarit ammattiyhdistysliikkeessä. Helsinki 1956.
- Salomaa, Erkki, Rakentajat eilen ja tänään. 70 vuotta ammattiyhdistystoimintaa. Helsinki 1959.
- Salomaa, Erkki, Suomen Ammattijärjestö ry:n hajaannus. Tutkielma yhteiskuntatieteiden kandidaatin tutkintoa varten 1953. Tampereen yliopiston kirjasto.
- Salomaa, Erkki, Suuri Raha & Isänmaa Co. Kuopio 1961.

- Samuel, Raphael (ed.), *People's History and Socialist Theory*. London 1981.
- Santonen, Arvo, *Pienviljelijäin järjestäytymiskysymys ja pienviljelijäjärjestöjen vakiintuminen Suomessa. Tutkimus maatalouden pienviljelyspoliittisesta murrosvaiheesta 1930-luvun alkuun mennessä*. Forssa 1971.
- Sarakontu, Matti, *Suomen työn liitto 50 vuotta. Tutkimus kotimaisen tuotannon edistämistoiminnasta vuosina 1912—1962*. Helsinki 1962.
- Savola, Matti, *Lakko työelämän ristiriitana. Tutkimus suomalaisen yhteiskunnan lakoista*. Porvoo 1969.
- Schanz, Hans-Jørgen, *Civilisationskritik og socialisme*. Århus 1982.
- Schanz, Hans-Jørgen, *Til rekonstruktionen af kritikken af den politiske økonomis omfangslogiske status*. Århus 1973.
- Scharrer, Manfred, *Arbeiterbewegung im Obrigkeitsstaat. SPD und Gewerkschaft nach dem Sozialistengesetz*. Berlin (West) 1976.
- Schmidt, Jutta — Seichter, Wolfgang, *Die deutsche Gewerkschaftsbewegung von der Mitte der neunziger Jahre des 19. Jahrhunderts bis zum Ersten Weltkrieg*. — Frank Deppe, Georg Fülberth, Jürgen Harrer (Hrsg.), *Geschichte der deutschen Gewerkschaftsbewegung*. Köln 1977.
- Schneider, Dieter — Kuda, Rudolf, *Arbeiterräte in der November-Revolution. Ideen, Wirkungen, Dokumente*. Frankfurt am Main 1973.
- Schneider, Michael, *Arbeitsbeschaffung. Die Vorstellungen von Freien Gewerkschaften und SPD zur Bekämpfung der Wirtschaftskrise*. — Sozialdemokratische Arbeiterbewegung und Weimarer Republik. Materialien zur gesellschaftlichen Entwicklung 1927—1933. Herausgegeben von Wolfgang Luthardt. Erster Band. Frankfurt am Main 1978.
- Schoultz, Jarl von, *Bidrag till belysande av Finlands socialdemokratiska partis historia*. Del I. Helsingfors 1924.
- Schumacher, Horst, *Die Kommunistische Internationale*. Berlin (DDR) 1979.
- Schweitzer, Robert, *Autonomie und Autokratie. Die Stellung des Grossfürstentums Finnland im russischen Reich in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts (1863—1899)*. Marburger Abhandlungen zur Geschichte und Kultur Osteuropas. Giessen 1978.
- Seifert, Christfried, *Die deutsche Gewerkschaftsbewegung in der Weimarer Republik*. — Frank Deppe, Georg Fülberth, Jürgen Harrer (Hrsg.), *Geschichte der deutschen Gewerkschaftsbewegung*. Köln 1977.
- Seim, Jardar, *Stat, parti og fagbevegelse i Norge 1920—1940*. — Nordisk arbejderbevægelse i mellemkrigstiden. Stat, parti og fagbevægelse. Rapport fra nordisk konference i arbejdværgelsens historie på Roskilde Højskole 19.—21. april 1979. Red. Jens Christensen. SFAH Skriftserie Nr. 10. Århus 1980.
- Senghaas-Knobloch, Eva, *Reproduktion von Arbeitskraft in der Weltgesellschaft. Zur Programmatik der Internationalen Arbeitsorganisation*. Frankfurt am Main 1979.
- Seppinen, Ilkka, *MKL Mielenterveys- ja kehitysvamma-alan liitto ry. 1927—*

1977. Forssa 1977.
- Siipi, Jouko, Hinnat, palkat ja elintaso 1919—1939. — Itsenäisen Suomen taloushistoriaa 1919—1950. Historian Aitta XVII. Porvoo 1967. (1967a)
- Siipi, Jouko, Ryysyrannasta hyvinvointivaltioon. Helsinki 1967. (1967b)
- Siltala, Juha, Lapuan liike ja kyyditykset 1930. Keuruu 1985.
- Similä, Yrjö — Kyrenius, PaaVo, Suomen Rakennustyönantajaliitto 1920—1945. Helsinki 1945.
- Sipilä, Jorma, Työpaikkojen sijainnin kehitys Suomessa. Oulu 1976.
- Sivula, Sinikka, Väinö Hupli. Osuustoimintamies ja opposition johtaja. — Tiennäyttäjät 3. Toim. Hannu Soikkanen. Rauma 1968.
- Sjöberg, Wilhelm, Työrauhan puolesta. 50 vuotta työnantajain yhteistoimintaa. Helsinki 1958.
- Skog, Emil, Sosialisti ja patriootti muistelee. Porvoo 1971.
- Snellman, G.R., Tutkimus Suomen konepajoista. Työtilasto XII. Helsinki 1911.
- Snellman, G.R., Tutkimus Suomen kutomateollisuudesta. Työtilasto II. Helsinki 1904.
- Snellman, G.R., Tutkimus Suomen sahateollisuudesta. Työtilasto XVI. Helsinki 1914.
- Soikkanen, Hannu, Kohti kansanvaltaa 1. 1899—1937. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta. Vaasa 1975.
- Soikkanen, Hannu, Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta. Maalaiskuntien itsehallinnon historia. Helsinki 1966.
- Soikkanen, Hannu, Luovutetun Karjalan työväenliikkeen historia. Helsinki 1970.
- Soikkanen, Hannu, Miksi revisionismi ei saanut kannatusta Suomen vanhasa työväenliikkeessä? — Oman ajan historia ja politiikan tutkimus. Helsinki 1967. (1967a)
- Soikkanen, Hannu, Revisionism, Reformism and the Finnish Labour Movement before the First World War. — Scandinavian Journal of History 3/1978.
- Soikkanen, Hannu, Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisen yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti. Porvoo 1961.
- Soikkanen, Hannu, Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen ideologinen kehitys kansalaissodan jälkeen. — Pentti Holappa (toim.), Käytännön sosialidemokratiaa. Helsinki 1973.
- Soikkanen, Hannu, Taavi Tainio. Vanhan työväenliikkeen revisionisti. — Tiennäyttäjät 1. Toim. Hannu Soikkanen. Rauma 1967. (1967b)
- Soininen, Arvo M., Maa- ja metsätalous. — Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi. Toimittaneet Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala, Viljo Räsä. Helsinki 1982.
- Soininen, Arvo M., Maanosituslainsäädäntö Suomen maatalouden pienviljelijävaltaistumiseen vaikuttavana tekijänä. Vuoden 1895 maanositusasetuksen synty ja vaikutus. — Maataloustieteellinen Aikakauskirja 49 (1977).
- Stearns, Peter, European Society in Upheaval. Social History since 1880.

- New York 1972.
- Steenon, Gary P., Karl Kautsky 1854—1938. Marxism in the Classical Years. Pittsburgh 1978.
- Stenius, Henrik, Massorganisation och nationell sammanhållning. — *Sociologia* 2/1983.
- Stenius, Henrik, Organisering och motorganisering inom stuveribranschen 1904—1907. — *Historisk Tidskrift för Finland* 2/1978. (1978a)
- Stenius, Henrik, Utländska arbetare i inhemska arbetstvister före första världskrigets utbrott. Licentiatavhandling i historia, Helsingfors universitet 1978. (1978b).
- Stephan, Cora, Wirtschaftsdemokratie und Umbau der Wirtschaft. — *Sozialdemokratische Arbeiterbewegung und Weimarer Republik. Materialien zur gesellschaftlichen Entwicklung 1927—1933*. Herausgegeben von Wolfgang Luthardt. Erster Band. Frankfurt am Main 1978.
- Stjernschantz, Göran, Suomen Teollisuusliitto 1921—1946. Muistojulkaisu. Helsinki 1946.
- Strasburgertesene. — *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie* 1/1977.
- Ströer, Alfred, Der internationale Gewerkschaftsbund zwischen den beiden Weltkriegen. — *Internationale Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung*. 16. Linzer Konferenz 1980. Wien 1982.
- Sulkunen, Irma, Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytymisen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. *Historiallisia Tutkimuksia* 134. Jyväskylä 1986.
- Sunesson, Sune, Politik och organisation. Staten och arbetarklassens organisationer. Kristianstad 1974.
- Suomalainen kapitalismi. Tutkimus yhteiskunnallisesta kehityksestä ja sen ristiriidoista sodanjälkeisessä Suomessa. Vastaava kirjoittaja Pekka Kosonen. Jyväskylä 1979.
- Suomen kartasto 1925. Helsinki 1925—1928.
- Suomen taloushistoria 3. Historiallinen tilasto. Toimittanut Kaarina Vattula. Helsinki 1983.
- Suomen työväenliikkeen historia. Toimituskunta: Lauri Haataja, Seppo Hentilä, Jorma Kalela, Jussi Turtola. Joensuu 1976.
- Suonoja, Kyösti, Kuluttajat rakentavat 1. KK:lainen osuuskauppaliike 1916—1939. Helsinki 1966.
- Suonoja, Kyösti, Suomen Kirjatyöntekijäin Liiton historia 2. Suomen Kirjatyöntekijäin Liiton työehtosopimuspolitiikka, ammattiyhdistystoiminta ja suhteet muihin organisaatioihin 1915—1973. Jyväskylä 1977.
- Suonoja, Kyösti, Suomen osuuskauppaliikkeen jakautuminen. Helsinki 1968.
- Suutari, Viljo, Taakankantajat. Luokkataistelu satamissa lastauksista. Loimaa 1981.
- Suutari Viljo, Valtasuoni sykkii. Sataman valot ja varjot. Kangasala 1971.
- Svennilson, Ingvar, Growth and Stagnation in the European Economy. Geneva 1954.

- Syrjänen, K. V., Suomen Kutomateollisuustyöväen Liitto 1906—1931. Tampere 1931.
- Taft, Philip, Germany. — Comparative Labor Movements. Edited by Walter Galenson. New York 1952.
- Tainio, Tauno, Neljästi ilmassa — neljästi eduskunnassa. Taavi Tainion ja hänen perheensä vaiheita. Jyväskylä 1977.
- Takala, Jukka-Pekka, Santeri Alkion yhteiskunnallinen ajattelu. Tutkijaliiton julkaisusarja 11. Helsinki 1980.
- Talvi, Veikko, Pohjois-Kymenlaakson teollistuminen. Kymin Osakeyhtiön historia 1872—1917. Kouvola 1979.
- Tandem. Tasa-arvon ja demokratian tutkimus. Demokratian rajat ja rakenteet. Tutkimus suomalaisesta hallitsemistavasta ja sen taloudellisesta perustasta. Juva 1977.
- Tanner, Väinö, Kahden maailmansodan välissä. Muistelmia 20- ja 30-luvuilta. Helsinki 1966.
- Tanner, Väinö, Kuinka se oikein tapahtui. Vuosi 1918 esivaiheineen ja jälkiselvittelyineen. Helsinki 1949.
- Tapiola, Hannu, Jyväskylän työväenyhdistys 1888—1968. Tampere 1968.
- Teräs, Kari, Verstasliikkeistä suurtaisteluihin. Metalli 49:n historia vuosilta 1894—1930. Tampere 1985.
- Thompson, E. P., The Making of the English Working Class. Middlesex 1968.
- Thompson, E. P., The Poverty of Theory and Other Essays. London 1978.
- Thompson, Paul, The Voice of the Past: Oral History. Oxford University Press 1978.
- Therborn, Göran, The Working Class and the Welfare State. A Historical-Analytical Overview and a Little Swedish Monograph. — Det nordiska i den nordiska arbetarrörelsen. Femte nordiska konferensen för forskning i arbetarrörelsens historia, Tammerfors, den 23—27 augusti 1983. Red. av Pauli Kettunen. Papers on Labour History. Publications by the Finnish Society for Labour History and Cultural Traditions. Helsinki 1986.
- Tingsten, Herbert, Den svenska socialdemokratins idéutveckling I. Stockholm 1941.
- Tjaden, Karl Hermann, Struktur und Funktion der "KPD-Opposition" (KPO). Eine organisationssoziologische Untersuchung zur "Rechts"-Opposition im deutschen Kommunismus zur Zeit der Weimarer Republik. Diss. Meisenheim 1964.
- Toivonen, Timo, Lakot ja yhteiskunnan muutos. Tutkimus suomalaisen yhteiskunnan lakoista vuosina 1919—1969. Turun yliopiston Sosiologian laitos. Sarja B 13. Turku 1972.
- Toivonen, Timo, Maatalousväestön taloudellisesta asemasta maailmansotien välisenä aikana. Sosiologia 1/1977.
- Tokoi, Oskari, Maanpakolaisen muistelmia. Lahti 1948.
- Topi, Reino, Vapaa Työväenliitto 1929—1939. — Vapaa Työ 20.6.1939.
- Tuominen, Arvo, Maan alla ja päällä. Helsinki 1958.
- Tuominen, Arvo, S. Ammattijärjestön valistustyöstä .vv. 1907—1927. —

- Suomen Ammattijärjestö 1907—1927. Helsinki 1927.
- Tuominen, Arvo, Sirpin ja vasaran tie. Helsinki 1956.
- Tuominen, Arvo, SKP:n osuus legaalisen vasemmistoliikkeen syntyyn. — SKP:n taistelun tieltä. Leningrad 1934.
- Tuomioja, Erkki, K. H. Wiik. Itsenäisyysmies ja internationalisti. Elämäkerta vuoteen 1918. 1. Helsinki 1979.
- K. H. Wiik. Puoluesihteeri ja oppositiososialisti. Elämäkerta 1918—1946. 2. Helsinki 1982.
- Tuomisto, Tero, Espoon työväenliikkeen historia 1950-luvulle. Parempaa aikaa rakentamassa. Espoo 1984. (1984a)
- Tuomisto, Tero, Tienraivaajan osa. Sata vuotta Helsingin Työväenyhdistyksen historiaa 1884—1984. Helsinki 1984 (1984b).
- Turtola, Jussi, Käsikirjoitus kollektiivisopimusten ja organisaatiomuotojen suhteista ammattiyhdistysliikkeen historiassa, 1982. Tekijän hallussa.
- Turtola, Jussi, Den svenska socialdemokratins — tidsperiodiserande tesenartiga synpunkter. — Det nordiska i den nordiska arbetarrörelsen. Femte nordiska konferensen för forskning i arbetarrörelsens historia, Tammerfors, den 23—27 augusti 1983. Red. av Pauli Kettunen. Papers on Labour History. Publications by the Finnish Society for Labour History and Cultural Traditions. Helsinki 1986.
- Turtola, Jussi, Teorin om socialdemokratins tre utvecklingsfaser. Monistettu metodiesitelmä poliittisen historian lisensiaattiseminaarissa Helsingin yliopistossa 1973.
- Turtola, Jussi, Warum Finnland kein skandinavischer "Sozialstaat" geworden ist. Julkaisematon esitelmä Marburgin yliopistossa toukokuussa 1977. Tekijän hallussa.
- Turunen, Ilkka, Patriarkalismin ja sosialismin välissä. Porvarilliset yhteiskuntapoliittiset ajatusmuodot ja käytännöt vuosisadan vaihteen Suomessa. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1982.
- Tähti, N. (= Einari Laaksovirta), Fascismi ja Suomen maaseutu. Leningrad 1935.
- Törnqvist, Erik — Ryönänkoski, Urpo, Teollistumisajan suhdannevaihtelut. — Eino Jutikkala (toim.), Suomen talous- ja sosiaalishistorian kehityslinjoja. Porvoo 1968.
- Unga, Nils, Socialdemokratins och arbetslöshetsfrågan 1912—1934. Framväxten av den 'nya' arbetslöshetspolitiken. Kristianstad 1976.
- Upton, Anthony F., Kommunismi Suomessa. Rauma 1970.
- Upton, Anthony F., Vallankumous Suomessa 1917—1918 1. Jyväskylä 1980.
- Urmäs, Heikki, Työrauhajärjestelmä Suomen sisäpolitiikassa 1960-luvulla. Helsinki 1975.
- Valkama, Esko-Voitto, Työrauhaa rakentamassa. Graafisen teollisuuden työnantajat 1900—1975. Helsinki 1975.
- Wallerstein, Immanuel, The Modern World-System I. Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. New York 1974.

- Vanhala, Pekka, Työmaapainostus ja työrauhalain synty poliittisina kysymyksinä 1920-luvun lopulla. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1967.
- Waris, Heikki, Suomalaisen yhteiskunnan rakenne. Helsinki 1952.
- Waris, Heikki, Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipoliittikka. Porvoo 1973. (1973a)
- Waris, Heikki, Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle. Tapiola 1973. (1973b)
- Varjonen, Risto, Tannerin hallitus ja porvarilliset päälehdet 1926—1927. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1959.
- Weber, Max, Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki. Juva 1980.
- Wehler, Hans-Ulrich, Historische Sozialwissenschaft und Geschichtsschreibung. Studien zu Aufgaben und Traditionen deutscher Geschichtswissenschaft. Göttingen 1980.
- Weick, Edgar, Theorien des Streiks. — Zur Theorie und Praxis des Streiks. Herausgegeben von Dieter Schneider. Frankfurt am Main 1971.
- Vester, Michael, Die Entstehung des Proletariats als Lernprozess. Zur Soziologie und Geschichte der Arbeiterbewegung. Frankfurt am Main 1970.
- Westerstahl, Jörgen, Svensk fackföreningsrörelse. Organisationsproblem. Verksamhetsformer. Förhållande till staten. Stockholm 1945.
- Vettenranta, Jari, Sosiaalireformistinen traditio ja työ sopimuslaki keskusta-poliitiikan kaudella (1919—1924). Poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1982.
- Viljanen, Olavi, Paasivuoren linja. — Tiennäyttäjät 2. Toim. Hannu Soikkanen. Rauma 1967.
- Winkler, Heinrich August, Von der Revolution zur Stabilisierung. Arbeiter und Arbeiterbewegung in der Weimarer Republik 1918 bis 1924. Berlin (West) 1984.
- Der Schein der Normalität. Arbeiter und Arbeiterbewegung in der Weimarer Republik 1924 bis 1930. Berlin—Bonn 1985.
- Virkkunen, Paavo, Itsenäisen Suomen alkuvuosikymmeniltä. Elettyä ja ajateltua. Helsinki 1954.
- Wirtanen, Atos, Pimeitä voimia vastaan. Helsinki 1964.
- Voionmaa, Tapio, Kansainvälinen sosiaalipoliittikka. Kansainvälisen työjärjestön synty, toiminta ja saavutukset. Helsinki 1926.
- Voionmaa, Väinö — Leskinen, Matti, Liiketyöntekijät yhteistyössä. 25 vuotta Suomen Liiketyöntekijäin Liiton toimintaa. Tampere 1942.
- Wunderer, Hartmann, Materialien zur Soziologie der Mitgliedschaft und Wählerschaft der KPD zur Zeit der Weimarer Republik. — Gesellschaft. Beiträge zur Marxschen Theorie 5. Frankfurt am Main 1975.
- Vuorimaa, Artturi, Kokenut kaikki tietää . . . Muistelmiani seitsemältä vuosikymmeneltä. Porvoo 1967.
- Vuorio, Jorma, Työsuhteen ehtojen määräytyminen. Tutkimus Suomen työoikeuden normijärjestelmästä. Helsinki 1955.

- Wälläri, Niilo, Antoisia vuosia. Muistelmia toiminnasta ammattiyhdistysliikkeessä. Helsinki 1967.
- Ylikangas, Heikki, Käännekohdat Suomen historiassa. Pohdiskeluja kehityslinjoista ja niiden muutoksista uudella ajalla. Juva 1986.
- Zoll, Rainer, Der Doppelcharakter der Gewerkschaften. Zur Aktualität der Marxschen Gewerkschaftstheorie. Frankfurt am Main 1976.
- Äikiä, Armas, Kallion leikkauksesta lapualaismullistukseen. — Kipinästä tuli syttyi. Helsinki 1958.
- Østergård, Uffe, Korporatisme, fascisme, totalitarisme eller autoritaere regimer, politikformer i mellemkrigstiden. — Nordisk Sommeruniversitet. Symposium Kritisk fascismeforskning i Norden. Red.: Håkon Løe, Jan L. Kristensen. Aalborg 1982.

Zusammenfassung

Politische Bewegung und soziale Kollektivität

Eine Untersuchung über die Sozialdemokratie und die Gewerkschaftsbewegung in Finnland 1918—1930

Diese Untersuchung betrifft eine Phase der finnischen Sozialdemokratie, die nach einem Vorverständnis aufgrund früherer Untersuchungen als Durchbruch des Reformismus bezeichnet und die zeitlich zwischen dem Bürgerkrieg des Jahres 1918 und dem Aufstieg der faschistoiden Lapuabewegung 1930 eingeordnet wurde. Das Forschungsproblem ergab sich daraus, daß die für andere Länder vorgebrachten Erklärungen über den Durchbruch des Reformismus schlecht den entsprechenden Vorgang in der finnischen Sozialdemokratie zu erklären schienen. Dies betraf vor allem solche Erklärungen, die den Einfluß der Gewerkschaftsbewegung oder ihre Rolle als organisatorisches Zwischenglied in der Kausalbeziehung zwischen Lage der Arbeiterklasse und Ideologie der Arbeiterbewegung betont hatten.

Im agrarischen Finnland bildete sich nach dem Generalstreik von 1905 eine, international betrachtet, starke Arbeiterbewegung heraus. Zu ihrem Aufstieg paßt jedoch nicht das Bild von einem Weg, der über den ökonomischen Klassenkampf und die Gewerkschaftsbewegung zum politischen Klassenkampf und einer Arbeiterpartei geführt habe, wie ebensowenig ihre Struktur durch eine Pyramide wiedergegeben werden kann, deren breite Grundlage die Gewerkschaftsbewegung und deren schlankere Spitze die Partei gewesen sei. Der Aufstieg der Gewerkschaftsbewegung folgte vielmehr dem Aufstieg der politischen Bewegung und wurde durch ihn bedingt. Und die Gewerkschaftsbewegung blieb, sowohl mengenmäßig, sozial als auch geographisch betrachtet, viel eingeschränkter als die Arbeiterpartei, die auch auf das flache Land vorzudringen vermochte.

Die finnische Gewerkschaftsbewegung war in den 20er Jahren immer noch relativ schwach, vor allem im Vergleich zu den skandinavischen Ländern. Insbesondere gelang es den Industrieunternehmen zu verhindern, daß die gewerkschaftlichen Organisationen als aner-

kannte Vertreter der Interessen der Lohnarbeiter Zugang zur Praxis der Arbeitsmarktverhältnisse erhielten. Auch wenn Anfang der 20er Jahre eine "paritätsideologische" Arbeitsgesetzgebung verabschiedet wurde, entwickelte sich ein Tarifvertragssystem im eigentlichen Sinne erst nach 1944.

Außerdem war die Verbindung der Sozialdemokratie zur Gewerkschaftsbewegung in der als Durchbruchphase des Reformismus gekennzeichneten Phase, verglichen mit den Jahren der sog. alten Arbeiterbewegung vor 1918, dünner geworden. Als sich die Arbeiterbewegung nach 1918 in eine "reformistische" und eine "revolutionäre" Richtung spaltete, verknüpfte sich das Verhältnis zwischen Parteitätigkeit und gewerkschaftlicher Tätigkeit zu dieser Spaltung auf eine besondere Art. Die Kommunisten und linken Sozialisten erlangten eine führende Stellung in der Gewerkschaftsbewegung, während die Sozialdemokraten eine deutliche Mehrheit bei Parlaments- und Kommunalwahlen gegenüber den erstgenannten verbuchen konnten. Die Sozialdemokraten blieben in der gewerkschaftlichen Zentralorganisation "Suomen Ammattijärjestö" in der Minderheit, bis sie 1929 beschlossen, sich von ihr loszusagen. Im Herbst 1930 wurde unter Leitung der Sozialdemokraten eine neue Zentralgewerkschaft "Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto" (SAK) ins Leben gerufen. Während der Gründungsphase mußte die alte Zentralgewerkschaft als "kommunistische" Organisation ihre Tätigkeit einstellen und wurde 1931 aufgelöst.

Die Problemstellung war jedoch nicht damit erschöpft, daß lediglich ein wichtiger Faktor, der woanders eine Erklärung für den Reformismus abgegeben hat, nämlich die Gewerkschaftsbewegung und die kollektiven Arbeitsmarktmechanismen, im Falle Finnlands als hinfällig erkannt war, und daraufhin eine Suche nach anderen erklärenden Faktoren aufgenommen wurde. Stattdessen ging es darum, einzuhalten und zu fragen, was es bedeutete, daß in einer wichtigen ideologischen und politischen Umbruchphase der finnischen Sozialdemokratie die Stellung der Gewerkschaftsbewegung und das Verhältnis der Sozialdemokratie zu ihr von solcher Gestalt war. Was bedeutete es, daß nach 1919 einerseits ein politisches System herrschte, das der Form nach parlamentarisch-demokratisch war, andererseits aber bei den Arbeitsmarktverhältnissen paritätisch-repräsentative Beziehungsformen keineswegs üblich waren? Worauf beruhte dieses Verhältnis zwischen Sozialdemokratie und Gewerkschaftsbewegung und der hiermit verbundene Widerspruch der Aktionsvoraussetzungen? Was sagte dieser Sachverhalt aus, und welche Folgen hatte er für die Organisation, Politik und Ideologie der finnischen Sozialdemokratie. Dies wurde der empirische Kern für die Fragestellung.

Eine solche Fragestellung setzt einen Blickwinkel voraus, aus dem

sowohl Kontinuität und Diskontinuität als auch das Allgemeine und das Besondere in der finnischen Sozialdemokratie und der finnischen Gesellschaft problematisiert werden können. Aber damit müßte ein solcher Forschungsansatz überwunden werden, der sich zur Aufgabe macht, den Reformismus zu beschreiben und äußerlich zu erklären. Wenn das Verhältnis zwischen Sozialdemokratie und Gewerkschaftsbewegung als eine Inhaltsbestimmung der Sozialdemokratie gedacht wird — und dies muß der Fall sein, wenn die Geschichte der Arbeiterbewegung als eine Geschichte dessen betrachtet wird, wie sich kollektive Bedürfnisse und Interessen artikuliert haben —, genügt es nicht, die Veränderungen in der finnischen Sozialdemokratie in den Jahren 1918—1930 mit einem "Durchbruch des Reformismus" zu charakterisieren. Und es handelt sich dabei nicht darum, die finnische Sozialdemokratie zu exotisieren, sondern darum, daß durch den besonderen Fall Finnland solche Fragen als allgemein wichtig nachgewiesen werden können, die in den Forschungen zur Arbeiterbewegung und gerade zum Reformismus im Dunkeln geblieben sind. Wenn dies hier angestrebt worden ist, so mußten auch die Definitions- und Anwendungsweisen des Begriffes "Reformismus" einer kritischen Betrachtung unterzogen werden.

So erweist sich auch das von der bisherigen Forschung entworfene Bild, nach dem (erst) in den 20er Jahren das gleiche Phänomen, nämlich der Durchbruch des Reformismus wie z. B. innerhalb der schwedischen Sozialdemokratie vor 1914, stattgefunden habe, als oberflächlich. Erstens betraf derjenige Unterschied zwischen der schwedischen und finnischen Sozialdemokratie, der mit den Beziehungen zwischen Partei und Gewerkschaftsbewegung verknüpft war, nicht nur die äußeren Erklärungen des Reformismus, sondern auch dessen Inhalt. Zweitens gab es sowohl bei der schwedischen als auch der finnischen Sozialdemokratie ein gemeinsames Moment, die Sozialdemokratie als internationales Phänomen, das nach dem Ersten Weltkrieg etwas anderes war als vorher. Die sozialdemokratische und die kommunistische Bewegung, wie sie nach der Spaltung existierten, waren nicht lediglich eine lineare Fortsetzung für die vorausgegangenen "reformistischen" und "revolutionären" Tendenzen. In diesen Bewegungen hatten sich die widersprüchlichen Schlußfolgerungen aus der politischen Umwälzung der Kriegs- und Nachkriegszeit materialisiert. Drittens, wenn als Definitionsbasis für den Reformismus die Dichotomie von revolutionär und reformistisch, wie sie auf die Strategiediskussionen in der II. Internationale zurückzuführen ist, genommen wird, unterstellt das Wort vom "Durchbruch des Reformismus", daß es zuvor eine Phase der revolutionären Arbeiterbewegung gegeben habe. Daß es eine solche Phase gegeben hat, kann nicht nur bei Betrachtung der schwedischen, sondern auch bei der finnischen Arbeiterbewegung in Frage gestellt

werden. Es könnte durchaus sein, daß sich das Wesen der alten finnischen Arbeiterbewegung überhaupt nicht mit der Dichotomie von revolutionär und reformistisch erschließen läßt.

Die ältere Arbeiterbewegung war so orientiert, daß im Zentrum zunächst das allgemeine und gleiche Stimmrecht bei staatlichen Wahlen als Ziel und dann (seit 1906) als Erreichtes stand. Als Form, durch die die Arbeiter in die Nation erhoben werden konnten, erschien die Arbeiterbewegung, auch noch nach Annahme eines sozialistischen Programms, für einen großen Teil des Bürgertums, vor allem der Intelligenz, legitim zu sein. Aber trotz der politischen Legitimierung der Arbeiterbewegung, deren eine Basis das durch die Verbindung mit Rußland bedingte Bestreben, eine finnische Nation aufzubauen, war, verblieben die Einwirkungsmöglichkeiten der Arbeiterbewegung gering. Die mit den sozialen Beziehungen verbundenen — oft noch personenbezogenen — Unterordnungsformen schufen Hindernisse für eine kollektive Tätigkeit "innerhalb" dieser Beziehungen. Die äußere politische Bedingtheit der Arbeiterbewegung zeigte sich deutlich in der Phase ihres endgültigen Aufstiegs 1905—1907. Die Aktionsmöglichkeiten hingen geradezu handgreiflich davon ab, was in Rußland geschah. Für den revolutionären Attentismus Kautskyscher Prägung gab es somit eine reale Erfahrungsbasis. Eine dementsprechende Disposition bei Aktionen wirkte sich auch bei demjenigen Prozeß aus, der mit der Februarrevolution in Rußland und dem Zusammenbruch des alten staatlichen Gewaltapparates begonnen hatte und der Anfang 1918 zum bewaffneten Kampf zwischen Revolution und Konterrevolution führte.

Solche Charakterisierungen, nach denen die Sozialdemokratie in den 20er Jahren "die Fahne der Revolution mit den Staatsfarben vertauscht" oder die "Demokratie gewählt" habe, verfälschen ideologisch das Wesen sowohl der Arbeiterbewegung vor 1918 als auch des Revolutionsversuches. Zwischen dem Bürgerkrieg und der Lapuabewegung wandelten sich allerdings Ideologie und Politik der finnischen Sozialdemokratie in einer Weise, die von einem Durchbruch des Reformismus zu sprechen berechtigen, ohne daß angenommen werden muß, daß die vorausgegangene Periode revolutionär gewesen sei. Aber um das Wesentliche zu erfassen, muß hinter die Erscheinung "Durchbruch des Reformismus" geblickt werden. Oder anders ausgedrückt: auch diese Erscheinung muß ihre Bedeutung durch jene Frage erhalten, die die konstitutiven Bedingungen der Arbeiterbewegung betrifft.

Mit dem Sonderfall Finnland erhebt sich diese allgemeine Frage um so herausfordernder. Das besondere Verhältnis zwischen Partei- und Gewerkschaftstätigkeit in der finnischen Arbeiterbewegung während der "Durchbruchphase des Reformismus" führt zu der Problematik, wie sich das Politische der Bewegung und die soziale Kolle-

tivität, d.h. die Kollektivität der Bedürfnisse und Interessen der Träger dieser Bewegung, miteinander verbunden haben. Dies ist das grundlegende Problem der hier vorliegenden Untersuchung.

Dieses grundlegende Problem ergibt sich vor allem aus der Kritik, die an zwei Forschungsansätzen angebracht werden kann. Der eine betrachtet die Arbeiterbewegung als eine Organisation, die von Politik und Ideologie geleitet wird, der andere wiederum reduziert Erscheinungen des "Überbaus" (Politik, Ideologie), im Sinne einer direkten empirischen Verallgemeinerung, zu auf der "Basis"-ebene (Ökonomie) nachweisbaren Klasseninteressen. Die Prämissen dieser Ansätze können aus zwei verschiedenen Richtungen kritisch betrachtet werden: Erstens bietet sich die Theorie des Kapitalistisch-Gesellschaftlichen an, die mit Marx' Kritik der politischen Ökonomie in Verbindung steht, zweitens die "Geschichte von unten" oder die "Alltagsgeschichte". Aus der zuerst genannten Theorie kann jedoch keine empirisch-historische Fragestellung abgeleitet werden, und der zuletzt genannte Blickwinkel erfaßt nur unzureichend diejenigen gesellschaftlichen Strukturen und bewegenden Kräfte, die sich — im Sinne eines "realen Scheins" — oberhalb des menschlichen Erfahrens und Tuns objektiviert haben. Methodisch am relevantesten ist hier jedoch der Gedanke, daß die Fragestellung sowohl die Theorie des Kapitalistisch-Gesellschaftlichen als auch einen Ansatz, der die sozialen Erfahrungen der Menschen betont, reflektieren muß, ohne daß sich diese Untersuchung im eigentlichen Sinne auf das substantielle Zielgebiet weder der Kritik der politischen Ökonomie noch der Alltagsgeschichte festlegen kann.

Die Sozialdemokratie wird hier als Praxis und Ideologie untersucht, die — von ihrer historischen Ausgangslage her — das Politische in der Arbeiterbewegung strukturiert und reproduziert hat. Bei dem Problem des "Politischen" lassen sich drei Ebenen unterscheiden. Erstens wird hier, der Sache auf den Grund gehend, gefragt, wie die Bewegung Bedürfnis- und Interessenerfahrungen ihrer Träger oder derjenigen, die zu Trägern wurden, politisierte und wie sie diese Bedürfnisse und Interessen artikulierte. Zweitens, das vorhin Gesagte auf der Organisationsebene konkretisierend, werden Überlegungen angestellt, in welchem Verhältnis das Politische, welches die verschiedenen Aktions- und Organisationsformen der Arbeiterbewegung durchdrungen hat, und das spezifisch Politische in der Arbeiterpartei zueinander gestanden haben. Drittens, diese Fragen aus der Richtung von Politik und Ideologie betrachtend, werden die Disposition der Sozialdemokratie zu politischer Aktivität sowie ihre gesellschaftspolitischen Konzeptionen untersucht. Das Politische wird dann als Prozeß in zwei Richtungen thematisiert, als politische Tätigkeit von Individuen und Gruppen einerseits, und als staatliche Gesellschaftspolitik andererseits. Im Zusammenhang mit diesen Fragen

wird eine Antwort darauf gesucht, von welcher Signifikanz das besondere Verhältnis zwischen der finnischen Sozialdemokratie und der Gewerkschaftsbewegung sowie die hiermit verbundenen widersprüchlichen Aktionsbedingungen waren.

Die Voraussetzungen für eine Politisierung der sozialen Erfahrung, wie sie die Gruppen, von denen die Arbeiterbewegung getragen wurde, besaßen, wurden nach dem Bürgerkrieg durch die Art und Weise verändert, wie die politischen Herrschaftsverhältnisse mit den sozialen Beziehungen verflochten waren, sowie durch einen Wandel in den sozialen Beziehungen an sich. Aus der Richtung der sozialen Beziehungen betrachtet, kann festgestellt werden, daß sich vor allem zwei Bedingungen für die Politisierung sozialer Erfahrung verändert haben.

Erstens verknüpfte die Arbeitgeberpolitik der Unternehmen, vor allem der großen Industrieunternehmen, bewußter als zuvor die Aufrechterhaltung der zweiseitigen Beziehungsform zwischen dem einzelnen Arbeitgeber und dem einzelnen Arbeitnehmer mit der Verhinderung der Revolution. Auch früher schon hatte eine kollektive Tätigkeit "innerhalb" solcher sozialen Beziehungen, welche die Arbeit betrafen, ein Bewußtsein zur Überwindung dieser Beziehungen erfordert und auch aufgezeigt. Es mußten sowohl die gegenseitige Konkurrenz unter den Verkäufern der Arbeitskraft eingeschränkt als auch die mit den Lohnarbeitsverhältnissen verflochtenen außerökonomischen (geistigen, persönlichen) Zwänge zerstört werden. Nach dem Bürgerkrieg war ein Sieg über diese Zwänge zu einer mehr und mehr politischen Aufgabe geworden. Somit akzentuierte sich das Politische als innere Bedingung der Gewerkschaftsbewegung. Auf der Gegenseite gab es eine Arbeitgeberpolitik, die die patriarchalisch-liberalistischen Beziehungsformen mit Intentionen befrachtete, die sowohl dem Wirtschafts- und Produktivitätswachstum als auch der Reproduktion politischer Gewalt dienten.

Ein anderer Wandel in den sozialen Beziehungen verstärkte für seinen Teil die Legitimationsbasis einer solchen unter der Führung der holzverarbeitenden Industrie stehenden Arbeitgeberpolitik. Die sozialen Beziehungen in der Agrarwirtschaft, die immer noch in der Erwerbsstruktur vorherrschend war, veränderten sich, vor allem als Ergebnis einer bewußten Gesellschaftspolitik, aber auch einer Verbreitung der Marktproduktion und der Entfaltung von Marktproduzenteninteressen. Die Schicht der Kleinbauern, die ihr Land besaßen, aber dennoch auf Einkünfte aus Lohnarbeit angewiesen waren, nahm zu. Die Lösungen der "Pachtbauernfrage" und des "Problems der landlosen Bevölkerung" zerstörten das kollektive Interesse und die kollektiven Erfahrungen, die aus dem Untergeordnetsein der Arbeit entstanden waren. "Der gesellschaftliche Frieden" sollte

auf die Weise "wiederhergestellt" werden, daß er auf den Organisationsformen freier Männer in lokalen Gemeinschaften beruhte. Die Hauptrichtung der Gesellschaftspolitik beinhaltete das Bestreben, das ländliche Proletariat aus seinen Verbindungen zum städtischen Proletariat zu lösen und zu Mitgliedern des bäuerlichen Volkes zu erheben. Wahlstatistiken zeigen, daß noch in den 20er Jahren die Sozialdemokraten ihren größten Stimmenanhang in den ehemaligen Pachtbauerngebieten hatten. Dennoch veränderten sich die Voraussetzungen für eine Politisierung der sozialen Erfahrung, und dies war bedeutungsvoll in der Hinsicht, wie sich dadurch das Politische der Arbeiterbewegung strukturierte. Wenn es die Agrarbevölkerung gewesen war, die innerhalb der Arbeiterbewegung bereits vor den Jahren 1917—1918 die Tendenzen für eine Politik zu einer staatsbezogenen Repräsentanz getragen hatte, so war dies noch viel mehr in den 20er Jahren der Fall.

Wenn es die Kommunisten und Linksozialisten waren, die in der Gewerkschaftsbewegung eine führende Stellung erlangten, dahingegen die Sozialdemokraten aus dem Stimmenanhang der Arbeiterklasse eine deutliche Mehrheit bei staatlichen und kommunalen Wahlen erreichten, so zeigte dies, daß die Hauptrichtungen der Arbeiterbewegung an verschiedenen, untereinander widersprüchlichen Politisierungstendenzen sozialer Erfahrung haften geblieben waren. Betrachtet man die Parteimitglieder und die Wähler, so unterstützt dies die Auffassung, daß sich bei den Sozialdemokraten ein ausgedünntes und problematisches Verhältnis zu derjenigen Arbeitererfahrung und -tradition herausgebildet hatte, die durch die unmittelbaren Widersprüche im Lohnarbeitsverhältnis bestimmt wurde. Die Sozialdemokratie stützte sich vielmehr auf die gemeinschaftsbezogene Kollektivität der Arbeiter, deren Voraussetzung das kollektive Erfahren von Bedürfnissen und ihre Artikulierung außerhalb des Arbeitsbereiches war, und deren Ausdruck die Kooperative und das Repräsentiertsein bei der kommunalen Beschlußfassung war.

Einen zusätzlichen Einblick, in welcher Beziehung die Hauptrichtungen der Arbeiterbewegung zur sozialen Kollektivität der Arbeiter standen, vermittelt die politische Ausrichtung innerhalb der Gewerkschaften. Verallgemeinernd: die Kommunisten und Linksozialisten erlangten die Führung in Bereichen mit Arbeit saisonalen Charakters sowie in solchen Industriebereichen und in solchen Industriezentren, in denen man auf eine scharfe Arbeitgeberposition stieß, für die Arbeiter aber dennoch die Voraussetzungen gegeben waren, herrschende Beziehungen durch direkte Aktionen zu zerstören.

Sozialdemokratisch orientierte Gewerkschaften waren hingegen in solchen Bereichen zu finden, in denen sich die Tätigkeits- und Organisationsstruktur als eine repräsentierende herausgebildet hatte — entweder "positiv" in der Form, daß die Organisation als Interessen-

vertreter der Lohnarbeiter und als Tarifpartner anerkannt war (z.B. bei den Druckereien), oder "negativ" in der Form, daß es den Arbeitgebern möglich war, die patriarchalisch-liberalistische Beziehungsform besonders ausgeprägt aufrechtzuerhalten und somit gegen die gerichtete Aktionen zu verhindern (z.B. in der Textilindustrie). In dieser Hinsicht unterschieden sich auch die industriellen Gemeinschaften voneinander. Vergrößernd kann gesagt werden, daß die Kommunisten und Linkssozialisten dominierend bei der Gewerkschaftstätigkeit in Zentren mit mehreren Berufsbereichen und mehreren Arbeitgebern waren, und die Sozialdemokraten eher in Gemeinschaften, die sich auf dem flachen Lande um eine einzige Fabrik gebildet hatten.

Die Linksrichtung realisierte die den Voraussetzungen der Gewerkschaftsbewegung immanente aktionistische Tendenz, die Sozialdemokraten die organisationsbezogene Tendenz. Nicht nur, daß das Verhältnis dieser Tendenzen in den verschiedenen Bereichen und in verschiedenen lokalen Gemeinschaften unterschiedlich war, diese Tendenzen waren auch allgemein mit den Bedingungen der gewerkschaftlichen Tätigkeit verknüpft. Konzentriert treffen wir auf sie beim Dilemma der Gewerkschaftsführer: die Arbeiter sollten angetrieben werden, die herrschenden Beziehungsformen zu brechen, aber gleichzeitig mußten die Aktionen im Namen der Beständigkeit der Organisation reguliert werden.

Das Politische sowohl bei den Kommunisten als auch bei den Sozialdemokraten hatte seinen Bezugspunkt in demjenigen sozialen Erfahrungskontext, aus dem die Gewerkschaftsbewegung ihren Anfang genommen hatte, und in demjenigen organisatorischen Erfahrungskontext, der durch die Gewerkschaftstätigkeit selbst gebildet wurde. Aber dennoch war das Verhältnis zur Gewerkschaftsbewegung für beide Hauptrichtungen der Arbeiterbewegung problematisch, und dies nicht nur in bezug auf die politische Taktik, sondern tiefergehend: wie das Politische strukturiert und reproduziert wurde.

Sowohl die Kommunisten als auch die Sozialdemokraten reproduzierten eine Form des Politischen, mit der die Arbeiterbewegung in ein vom Bürgertum getrenntes Lager eingegliedert wurde. Dies bedeutete, daß sich die Arbeiter in den verschiedenen Lebensbereichen selbständig organisieren mußten. Nicht problematisiert wurde jedoch, wie sich die Praxisformen, die als Lebensbereiche (Wirtschaft, Politik, Kultur, Sport usw.) erschienen, sich historisch-gesellschaftlich gebildet hatten. Die Lagerideologie wurzelte in der Gesellschaft, deren Klassencharakter in der beobachteten und erfahrenen Welt durchsichtig war, aber in der die soziale und politische Unterordnung als Klassenwiderspruch innerhalb des für die Beteiligten weitgehend gemeinsamen Bedeutungssystems erfahren wurde. Auf

alle Fälle begründeten sowohl die Sozialdemokraten als auch die Kommunisten von ihrer Lagerideologie her den "gewerkschaftlichen Klassenkampf" mit Hinweisen auf die gesamtgesellschaftlichen Machtverhältnisse. Und eine solche politische Begründung war die Bedingung für die gewerkschaftliche Tätigkeit in einer Situation, in der durch das kollektive Artikulieren der Interessen der Lohnarbeiter zwar nicht Gesetze an sich, aber dennoch die herrschenden Formen sozialer Beziehungen gebrochen wurden und gegen die diese legitimierende Ideologie verstoßen wurde.

Die Organisation des Arbeiterlagers änderte sich jedoch nach 1918 in einer Weise, die problematisch für die Gesamtheit, die die Arbeiterbewegung bildete, wurde. In der sog. alten Arbeiterbewegung hatte der lokale Arbeiterverein den Charakter der Bewegung als eine Gesamtheit, die mit der Lebensweise ihrer Träger verhaftet war, erfaßt. Die Partei hatte politisch und ideologisch das Netz der Arbeitervereine geeinigt. Nach 1918 wurden anders ausgerichtete Tendenzen im Verhältnis zwischen Lokalem und Nationalem sowie in den Beziehungen zwischen verschiedenen Aktionsformen, die sich allerdings auch schon vorher ausgewirkt hatten, stärker. Die Gründung neuer das ganze Land umfassenden Arbeiterorganisationen im Bereich der geistigen und körperlichen Kultur spiegelte teilweise die gesellschaftliche Spaltung, die das Jahr 1918 verschärft hatte, wider. Aber es handelte sich auch darum, daß die Aktivitäten, die durch den Arbeiterverein und das eigene Versammlungshaus miteinander verbunden waren, jetzt organisatorisch getrennt wurden zu unteren Stufen arbeitsteiliger nationaler Organisationen. Das Arbeiterversammlungsgebäude blieb immer noch Zentrum, und die gleichen Menschen engagierten sich bei allen Aktivitäten der Arbeiter. Dennoch war die Tendenz zu einer Veränderung eine Realität. Für das Politische in der Arbeiterbewegung war es wichtig, daß sich eine spezifische (sozialdemokratische) Parteiorganisation auch auf lokaler Ebene entfaltete. Dies wurde dadurch gefördert, daß sich Gewerkschaftsvereine aus ihrer organisatorischen Parteibindung lösten, um die Arbeitervereine ein Richtungskampf entbrannt war und sich neue Möglichkeiten kommunaler Einflußnahme eröffnet hatten.

Beide Hauptrichtungen der Arbeiterbewegung versuchten die Gesamtheit der Arbeiterbewegung (die sie im Sinne der Lagerideologie verstanden), mit demjenigen spezifisch Politischen in Einklang zu bringen, dessen Inhalt das Verhältnis der Partei zum politischen System war.

Hier wirkten sich die durch die Herrschaftsweise nach 1918 aufgestellten Bedingungen auf die Art und Weise aus, wie in Finnland die internationale Zweiteilung der Arbeiterbewegung verwirklicht wurde. Einerseits verstärkten diese Bedingungen den lagerideologischen Inhalt des Politischen, wie es die Arbeiterbewegung durchdrang. An-

dererseits verstärkten sie solche Beziehungen zum Staat, die einander ausschlossen. Schon in ihren Schlußfolgerungen aus den Erfahrungen der Jahre 1917—1918 bestimmten die Kommunisten das Politische als etwas, das mit dem staatlichen Gewaltapparat, die Sozialdemokraten dahingegen als etwas, das mit den Repräsentativorganen des Staates in Beziehung stand. Ihre Kritik "instinktiver" Massenwirkung ging bei beiden in die Richtung, die Partei als eine spezifisch politische Organisationsform zu stärken; als einen revolutionären Vortrupp bei den Gründern der Kommunistischen Partei, als parlamentarisch-repräsentierte Reformpartei bei der neuen Führung der Sozialdemokratischen Partei.

Die illegale KPFi ordnete alle Formen, mit denen die Arbeiter ihre Bedürfnisse und Interessen artikulierten, dem Bestreben unter, entweder eine revolutionäre Aktion oder eine diese vorbereitende revolutionäre Massenbewegung zustande zu bringen, je nachdem wie die Phase der proletarischen Weltrevolution jeweils eingeschätzt wurde. Bei den Sozialdemokraten wirkten sich wiederum in den 20er Jahren zwei Gedankenstränge, teils als widersprüchliche Richtungen, teils als zwei ideologische Elemente aus. Der eine stand im Zusammenhang mit der Tradition des "marxistischen Zentrums" in der internationalen und der älteren finnischen Arbeiterbewegung. Dieser Gedankenstrang hielt die Lagerideologie aufrecht. Die gemeinsame Aufgabe der in verschiedenen Lebensbereichen tätigen, vom Bürgertum abgesonderten und untereinander arbeitsteiligen Arbeiterorganisationen war die Stärkung der Klassenkraft. In Zukunft würden die Voraussetzungen dafür herangereift sein, daß die von den Sozialdemokraten zusammengeführte und repräsentierte Arbeiterklasse mit Hilfe der politischen Demokratie, d.h. der parlamentarischen Republik, die Staatsmacht erobern könnte, um dann die sozialistische Gesellschaft zu verwirklichen. Bei dem anderen, bewußt reformistischen Strang verbanden sich die Arbeitsteilung der Aktionsformen und die Forderungen einer parlamentarischen Reformpolitik miteinander. Diese Forderungen waren in erster Linie restriktiv: die übrigen Arbeiterorganisationen sollten sich nicht so betätigen, daß die Voraussetzungen für eine staatlich-repräsentierte Tätigkeit durch die Sozialdemokratische Partei gefährdet waren.

Sowohl in die Politik, die ihren Inhalt aus der Gegnerschaft zum staatlichen Gewaltapparat bezog, als auch in jene andere, die von der Notwendigkeit, die parlamentarisch-demokratischen Tätigkeitsvoraussetzungen zu reproduzieren, geleitet wurde, war die Gewerkschaftsbewegung schwer einzuordnen. Im erstgenannten Fall, der die Kommunisten betraf, bestand das Problem darin, daß die Gewerkschaftsbewegung geneigt war, ihre Unabhängigkeit von den Parteien zu betonen, um ihre Aktionsrechte und ihre Einigkeit zu schützen. Mal verdeckt, mal offener bestand dieser Widerspruch zwi-

schen der KPFI und den linken Gewerkschaftsführern. Im letzteren Fall, der die Sozialdemokraten betraf, war das Politische in der Gewerkschaftsbewegung das Problem. Nicht nur, daß die Gewerkschaftstätigkeit ein politisches Bewußtsein voraussetzte, sondern die Streiks hatten auch politische Folgen. So erhielt durch den Hafenstreik 1928—1929 die weiße ideologische Mobilisierung der Bauern und des Bürgertums Auftrieb. Die Gewerkschaftsbewegung barg in sich Kräfte, die die von den Sozialdemokraten angenommene Politikform und Aktionslinie gefährdeten.

Dennoch konnte die Regulierung dieser Kräfte auch aus eigenen Erfahrungen, die aus der Tätigkeit in den gewerkschaftlichen Organisationen zu gewinnen waren, als Bedingungen — und sogar als Inhalt — einer vernünftigen Tätigkeit interpretiert werden. Hier verband sich die Disposition der Sozialdemokratischen Partei zu einer repräsentativen Tätigkeit im Staat mit der Konzeption einer "zentralisierten Gewerkschaftsbewegung", die die Organisationen bewahren und stärken wollte und eine Legitimität der letzteren anstrebte. Und das Problem verlagerte sich dann auch von dem Verhältnis zwischen Sozialdemokratie und Gewerkschaftsbewegung zur Frage, wie die kommunistische Führung in der Gewerkschaftsbewegung zu beseitigen sei. Während der Versuch der KPFI die Gewerkschaftsbewegung mit der Parteistrategie in Einklang zu bringen, Ende der 20er Jahre zur Spaltung der Linksrichtung in der Arbeiterbewegung führte, zeigte sich bei der Gründung des SAK im Herbst 1930 eine nie gesehene Eintracht zwischen "Parteisozialdemokratie" und "gewerkschaftlicher Sozialdemokratie".

Deutlicher als zuvor standen sich Ende der 20er Jahre zwei einander ausschließende Intentionen einer ganzheitlichen Arbeiterbewegung gegenüber. Hierfür waren Voraussetzungen dadurch geschaffen worden, daß die aktiven Mitglieder der Arbeiterorganisationen stärker auf das spezifisch Politische der Partei fixiert worden waren. Die gegensätzlichen Intentionen einer ganzheitlichen Arbeiterbewegung wurden andererseits dadurch ermöglicht, daß die verschiedenen Aktionsformen der Arbeiterbewegung immer noch ein Ganzes waren, in dem sich die soziale Kollektivität der Träger dieser Bewegung und das Politische der Bewegung verbanden. Die Verbindung zwischen Lebenspraxis und Bewegung war spannungsgeladen, widersprüchlich. Die wirklichen Arbeiter, auf deren Leben sich die Bewegung auch weiterhin stützen konnte, lebten und dachten anders als die idealen, von ihren menschlichen Schwächen befreiten Arbeiter, mit denen die von der Bewegung erzeugte "proletarische Öffentlichkeit" bedacht wurde. Hiermit war ein Unterschied in den Betrachtungsweisen der passiven Massen und aktiven Mitglieder verknüpft. Aber gerade als ein in vielfältiger Weise widersprüchlicher Raum, in dem die von unten artikulierten Bedürfnisse und die von oben kom-

mende Erziehung aufeinander trafen, bildete die Arbeiterbewegung ein Ganzes. Die miteinander konkurrierenden Parteirichtungen konnten mit diesem Ganzen nicht so in Beziehung gebracht werden, daß die Einheit nicht auf längere Sicht auch außerhalb der Parteiorganisation zerstört worden wäre.

Bei dem inneren Zerfall der Gewerkschaftsbewegung in den Jahren 1929—1930 wurde z. T. die Bestimmung des Verhältnisses zum Staat realisiert, die bei den Sozialdemokraten und bei den Kommunisten in entscheidenden Punkten anders vorgenommen worden war.

Die Unterteilung der bürgerlichen Politik nach 1918 in ein Zentrum und eine Rechte war für die Sozialdemokraten deshalb wichtig, um sowohl Reformen zustande bringen zu können als auch eine parlamentarische Republik zu erreichen und zu bewahren. Aber ein Bündnis zwischen der Sozialdemokratie und dem bürgerlichen Zentrum konnte, berücksichtigt man die Kräfteverhältnisse nach 1918, nicht in der Form entstehen, daß die Sozialdemokratie das bürgerliche Zentrum zum Bundesgenossen zur Durchsetzung ihrer *eigenen* Ziele bekommen hätte. Vielmehr stand die Sozialdemokratie vor der Wahl, entweder in einer prinzipiellen Opposition zu verharren oder sich als Bündnispartner des Zentrums anzubieten, um damit *dessen* von der Rechten abweichende Zielsetzungen zu unterstützen. Die zuerst genannte Alternative drohte, die Bürgerlichen zu einigen. Die zweite Alternative, die sich endgültig in der Phase der Lapuabewegung durchsetzte, machte es wiederum erforderlich, sich Beschränkungen der parlamentarischen Demokratie zu fügen, um die parlamentarische Demokratie zu verteidigen. Dies zeigte sich darin, daß die Sozialdemokraten, trotz ihres Widerstandes, praktisch einsahen, daß das Schutzkorpswesen, welches die Lösung der Gewaltfrage von 1918 und deren Aufrechterhaltung zum Ausdruck brachte, eine Realität war, die zu beseitigen, sie nicht die Kraft besaßen. Die gleiche Logik verfiel auch bei der Abgrenzung von den Kommunisten. Diese Abgrenzung bestärkte die Legitimität der Sozialdemokraten, aber sie bewirkte auch eine gegensätzliche Dysfunktion. Die Isolierung der Kommunisten nährte ihre Linie des Sich-Absonderns — d.h. verstärkte den Einfluß der Komintern-Sektion KPFI innerhalb der Linken in der Arbeiterbewegung. Die Isolierung und das Sich-Absondern der Kommunisten, was auch noch durch die These des sog. Sozialfaschismus gefördert wurde, lieferte sie als Gegenstand einer offiziellen und inoffiziellen Repression aus, und gab auf diesem Wege den bürgerlichen Kräften, die eine weiße Front aufbauten, Auftrieb.

Durch die Bedingungen, mit denen die parlamentarische Demokratie ausgenutzt werden konnte und verteidigt werden mußte, wurde

die Demokratiekonzeption der finnischen Sozialdemokratie eingeschränkt. Für diese Konzeption war auch von Bedeutung, daß obwohl eine, wenn auch beschränkte und bedrohte, parlamentarische Demokratie herrschte, die Arbeitsmarktverhältnisse nicht auf einer Repräsentativbasis institutionalisiert worden waren. Die hauptsächlich lokalen Tarifverträge in handwerklichen Bereichen und im Bauwesen sowie auf einigen Sektoren handwerksmäßiger Industriearbeit betrafen nur einen geringen Teil der Lohnarbeiter. Dieser Stand der Dinge verstärkte bei den finnischen Sozialdemokraten die Ansicht, daß für sie die politische Demokratie, "die staatliche Volksherrschaft", als *Mittel* zur Veränderung der "Klassengesellschaft" in Erscheinung trat, das sie immer stärker verabsolutierten. Aber obwohl der alte Kautskysche Sozialismus immer weniger Verhaltensregeln anbieten konnte, entstanden auch keine Voraussetzungen für einen solchen aktiven Reformismus, bei dem als *Inhalt* des Umwandels der Gesellschaft eine Demokratie aufgestellt wäre, die linear aus der "Politik" in die "Ökonomie" vorgenommen werden konnte.

Solche Gedankengänge im Ausland, wie die Debatten um eine "Wirtschaftsdemokratie" oder den "organisierten Kapitalismus" in der Weimarer Republik oder Überlegungen über eine "industrielle Demokratie" oder die "Ausweitung der Demokratie in den sozialen und wirtschaftlichen Bereich" (in der schwedischen Sozialdemokratie), blieben zwar nicht unbekannt und ohne Widerhall bei den finnischen Sozialdemokraten. Ideen, die mit einer reformistischen Verbindung von Sozialdemokratie und Gewerkschaftsbewegung sowie mit einer Verallgemeinerung der bereits erreichten paritätischen Beziehungsformen zwischen Arbeit und Kapital zu einer "Wirtschaftsführung" rechneten, konnten sich allerdings in Finnland zu keiner Aktionslinie aktualisieren.

Wahrscheinlich ist, daß die Grenzen, die sich in den 20er Jahren bei der finnischen Sozialdemokratie für ihre Disposition zu politischer Tätigkeit und für ihre gesellschaftspolitische Konzeption bildeten, auch noch viel später von Bedeutung gewesen sind. Da, wo es in der schwedischen Gesellschaft der sozialdemokratischen Arbeiterbewegung seit den 30er Jahren möglich war, den Begriff der Demokratie "hegemonistisch" zu bestimmen, haben hingegen der finnischen Sozialdemokratie die historischen Voraussetzungen dafür gefehlt.

übersetzt von Hannes Saarinen

Henkilöhakemisto¹

- Aalto, Artturi 200, 211, 335n, 337n, 338n, 341n, 380n, 381n, 406n, 425n, 433n, 436n, 441, 442n, 454n
Aalto, Frans 203, 243
Aalto, Johan 434n
Aalto, J. F. 204n, 205, 206, 206n, 291, 293, 294n, 295, 298, 300n, 302n, 304n, 307, 308n, 315n, 402n, 427, 430, 432, 434, 436
Aalto, K. J. 110n
Aaltonen, Aleksi 442n
Abendroth, Wolfgang 80
Adler, Friedrich 303, 312n
Adler, Max 265n
Ahmala, Heikki 203
Ahokanta, Hugo M. 462
Ahti, Martti 238, 283
Ailio, Julius 210
Alapuro, Risto 25, 71, 84
Alkio, Santeri 235, 236, 237, 250n, 251n, 253n
Althusser, Louis 30
Ampuja, Mikko 191n, 200, 201, 204, 205, 206n, 211, 297n, 304n, 318n, 320, 358, 401n, 402n, 476
Andersen, Alsing 309n, 327n
Aronen, Nestori 124n, 147n, 151n, 428n, 462
Bauer, Otto 265, 292n, 303n, 323n
Bernstein, Eduard 10, 19, 92, 101, 267, 273
Blanke, Bernhard 19, 21
Blomqvist, Hjalmar 203, 205n, 433n, 436n, 442n
Brander, Paul 137n
Branting, Hjalmar 268
Brentano, Lujo 242n
Bruun, Niklas 397
Bryggari, Tuomas 203, 211, 278n, 352n
Buci-Glucksmann, Christine 21, 24, 482
Byström, Veli 133n
Böök, Einar 241
Cajander, A. K. 408, 409n
Castles, Francis
Castrén, Kaarlo 241n
Christiansen, Tryggve 132n, 133n
Dahl, Ottar 16
De Geer, Hans 407
Deutsch, Julius 308n, 312n
Dogadoff, A. 453n
Eerola, Albert 406n
Ehrnrooth, Leo 403n, 404n
Eklund, Hugo 132n, 133n
Ekman, Fredrik 443n, 456n, 472n, 474n
Engels, Friedrich 11, 37, 94, 309n
Enne, Yrjö 401n
Erich, Rafael 241n, 280n, 290, 293
Eskola, Valfrid 157n
Estlander, Ernst 406n
Fagerholm, K.-A. 126n, 207n, 253n, 377n, 414, 436n, 442n, 443, 453n, 467n, 472, 473n, 474, 476n, 477n
Fimmen, Edo 369n
Forsström, Petter 146n
Forsman, August 161n, 464n
Gebhard, Hannes 72n, 108
Giddens, Anthony 43
Graf, Engelbert 284n, 285n, 302n
Gramsci, Antonio 47n, 316, 345, 346, 347
Gylling, Antti 130n, 206n, 382
Haapalainen, Eero 77n, 79n, 325n, 331—336, 338, 395, 420, 421, 422
Haarla, Rafael 122n, 134, 135, 469n
Haavikko, Paavo 16, 482
Hakalehto, Ilkka 14, 149, 165, 173, 174, 202, 226, 331, 458
Hakkila, Väinö 199, 200, 201, 205, 206, 210, 296n, 426n
Halme, Aatu 200, 211, 373n, 406n, 429, 452
Halonen, Emil 358n

¹ Kun sivunumeron perässä on kirjain n, nimi esiintyy kyseisellä sivulla vain alaviitteessä. Niiden henkilöiden nimet, jotka tulevat esiin tutkijoina eivätkä tutkimuskoh- teeseen kuuluvina, on erotettu kursiivilla. Heistä luettelossa ovat vain varsinaisessa tekstiosassa mainitut.

- Iannula, Uuno 252n
Iansson, Finn 21
 Iansson, Per Albin 268, 328n
 Iarvala, Kaarlo 201, 205n, 206n, 209, 311n
 Hautala, H. 170n, 433n
 Hautamäki, Arvi 382n, 426n
 Heikka, Isak 137n, 149n, 378n, 445n, 452n, 459, 460, 461n
 Heinivaara, S. 389n
 Heinonen, Akseli 146n
 Heinonen, Kaarlo 210, 211
Helelä, Timo 15, 121
 Hellgren, K. F. 203
 Hellman, Arttur 126n, 169n, 171, 371n
 Hellsten, Salomon 203, 205, 206n, 349n
 Helo, Johan 148n, 150, 207, 210, 272, 273n, 274, 279n, 283n, 284, 291, 304n, 305, 307, 319n, 350, 360, 373n, 402—405, 420n, 467n, 475, 477
Hentilä, Seppo 9, 11, 13, 186, 291
 Herlitz, Carl-Gustaf 123n
 Heurlin, Lauri af 199
Hietanen, Silvo 249
 Hiilos, Frans 145n, 389n
 Hildén, Kaisa 134n
 Hilferding, Rudolf 265, 266, 267, 271, 277
Hirsch, Joachim 23
Hjerppe, Reino 117
Hobsbawm, Eric 10, 11
 Holopainen, J. 149n
 Huhta, H. 382n
 Huotari, Anton 206n, 208, 467n
 Hupli, Väinö 97n, 200, 201, 206, 207, 209n, 210, 211, 284, 304n, 305n, 306n, 322n, 391n, 441, 467n, 472n, 475
 Huttunen, Edvard 143n, 209, 211, 278, 280, 361n, 368n, 372n, 373n, 374n, 377n, 387, 388n, 390n, 391n, 392, 394n, 401n, 402n, 403, 406n, 408, 413n, 417n, 434n, 437n, 441n, 442n, 443, 448n, 465n, 466n, 467n, 476
 Huttunen, Evert 97, 289
 Huttunen, Pekka 203
 Huusko, J., 374n
 Hyttinen, Kalle K. 110n
Hyvämäki, Lauri 255
Hyvönen, Antti 166
 Hänninen, Onni 203n
Hänninen, Sakari 31, 32, 40, 70
 Härmä, Erkki 377n, 384n, 428n, 460n, 461n, 462, 463, 466
Ilmonen, Kaj 198
 Ingman, Lauri 245, 254n, 259, 404n
 Itkonen, Rieti 205—208, 210, 271n, 280n, 286n, 287n, 301n, 402n, 475
 Jaglom, neuvostoliittolainen ammattiyhdistysjohtaja 453n
 Jalo, Juho 384n
 Janatuinen, J. E. 157n, 158n, 402n
 Johansson, Edvard 441n
 Johansson, L. 369n
 Jokela, Edvard 147n, 148n, 149n, 168n, 406n, 439n, 456, 460n, 161n
 Joki, Heikki 185n
 Jokinen, A. H. 385n
 Joukahainen, Vilkku 296
 Julin, Jacob von 409n
Jutikkala, Eino 233, 482
 Järvi, E. 313n
Jääskeläinen, Mauno 245
Kalela, Jorma 84, 123, 186
 Kallio, Kyösti 244, 245, 259, 282n, 283, 295, 302n, 314n, 323n, 409n
 Kangas, J. O. 385n
 Kankari, Kalle 135n, 179n, 368n, 428n, 445n
 Kantanen, Ida 168n
 Kanto, Niilo 422n
 Kanto, Vihtori 167n, 169n, 177n, 207, 429n, 430
 Kari, J. K. 332n
 Karppinen, Adam 346n
 Kauranen, Jooseppi 406n
 Kautsky, Karl 10, 19, 22, 37, 38, 39n, 40, 77n, 79, 80, 90—94, 101, 263, 271, 272, 273, 302n, 309n, 320, 323
 Keir-Hardie, James 76n
Kerkelä, Heikki 108
 Keski-Heliä, Aapo 387n
 Keto, J. W. 94n, 199, 200, 201, 203n, 205, 206, 209, 210n, 269, 271n, 272n, 273, 274, 278, 280, 289n, 293, 294n, 295n, 302n, 305n, 306n, 307, 308, 323, 408, 411, 429, 435n
 Kilpi, Eino 402n
 Kivi, Jaakko 168n, 428n
 Kivimäki, T. M. 314, 415n
 Kiviranta, Saima 171n, 446n

- Kivisalo, Väinö 193n, 274
Klinge, Matti 234
Kluge, Alexander 42, 161
Knoellinger, Carl-Erik 15
 Kock, Artturi 322n
Koivisto, Johan 186
Koivisto, Mauno 137
 Koivunen, Kalle 341n
 Kontula, Manu 118n, 203, 341n, 343, 412n
Korhonen, Arvi 231, 233
 Korsch, Karl 19, 20
 Kosola, Vihtori 257n
Kuczynski, Jürgen 11
 Kukkonen, Kalle 209
 Kulo, Kusti L. 193n, 296, 378n, 379n, 462
 Kuosmanen, Emil 133n
 Kuukkanen, T. 443n
 Kuusi, Eino 130, 241
 Kuusinen, O. W. 90, 165, 166, 199, 342, 353, 361, 362
 Kärkkäinen, Ahti 209
 Laakso, T. E. 378n
 Laakso, Valtter 126n, 168n, 171
 Lagerstam, Paavo 461n
 Laherma, Jonas 201
 Lahti, Aaro 384n
 Laine, Hilma 192n
 Lampinen, Kaarlo 297n
 Lappi, A. F. 198n
 Lassy, Ivar 289n
 Latva, Toivo 401n
Laulajainen, Pertti 223, 226
 Lehti, Helmer 322n, 323n
 Lehtinen, Niilo 199n
 Lehtinen, Yrjö 145n, 383n, 401n, 443n, 460n, 461n
 Lehtonen, Arvo 132n
 Lehtonen, Svante 164, 167n, 334n, 337n, 338n, 341n, 350n, 381n, 382n, 386n, 426n
 Leino, Anders Emil 164n, 170n, 200, 211, 433n, 436n, 442n, 443n
 Leino, Jalmari 196, 434n
 Leino, Kaarlo 168n
 Lenin, V. I. 10, 11, 19, 22, 37, 39n, 84n, 90—94, 263n, 316, 317n, 345, 346, 347, 357, 362, 446n, 462
 Leskinen, Matti 207n
 Lindegrén, A. V. 110n, 457n
 Lindell, August 350, 436n, 470n, 474n
 Lindelöf, Aleksi 113n
 Lindman, Taaavi 391n
 Lindström, Richard 303n
 Lohi, K. A. 297
 Louhi, Toivo 287n
 Louhikko, E. K. 143n, 168n, 341n, 342n, 374n, 387n, 416, 417, 444n, 467n, 468n, 476
 Lukács, Georg 19
 Lumivuokko, J. H. 165, 166, 342—347, 362, 364n, 365, 425n
 Lumme, Matti 464n
 Luostarinen, Antti J. 373n, 462, 464n
 Luxemburg, Rosa 23, 38n, 61, 62
 Lyngsie, M. C. 388
 Långström, Toivo Hj. 297n, 461n
 Lähde, Ernst 134n, 170n, 172n, 384n, 385n, 387n, 390, 391, 392, 400, 413, 414, 442n, 443n, 447n, 449n, 450n, 451, 452, 466n, 469n, 470n, 471—475, 477
 Madsen, Alfred 455n
 Malm, Hanna 361, 362, 459n
 Manner, Albin 254n, 255n
 Manner, Heikki 203
 Manner, Kullervo 361, 456n, 459n, 463n
 Mannerheim, C. G. E. 297
Manninen, Pauli 158, 286
 Mannio, Niilo A. 241, 253n, 254, 410—413
 Mantere, Oskari 254, 259, 306, 410, 415n
 Marttila, J. 374n
 Marx, Karl 18n, 20, 21, 28, 29, 33, 34n, 37, 93, 94, 111n, 309n, 222
 Meltti, Väinö 274n, 311n
 Meriläinen, Pekka 192n
 Metsälä, Väinö 429n
 Metsäranta, E. A. 109n, 360, 361n, 381n, 412
 Mikkola, Väinö 205, 207, 208n
 Mikkonen, Lauri 444n
 Mond, Sir Alfred 407
 Morics, E. 448n
 Murto, Emil 392n, 442n
 Mähönen, Atte 436n
 Mäkinen, Hjalmar 192n, 193n
 Mäkinen, Jair 224n, 422n

Mäkinen, S. J. 133n, 150n, 154n, 170, 179n, 360n, 387n, 388n, 403, 404n, 428n, 429n, 430
 Myllymäki, Lauri 383n, 434n
 Möller, Gustav 25n, 282, 483n
 Naaralainen, Solmu 157n, 158n
 Naphtali, Fritz 267
 Nath Roy Manabendra 462n
Negt, Oskar 42, 161
 Nevalainen, Paavo 206n, 442n, 448n
 Nielsen, Peder Lærke 21
 Niemelä, Hjalmar 331n, 340n, 428n
 Niemi, V. 198n
 Niemi, Väinö 389n
 Niemistö, August 460n, 461n
 Niinistö, J. 445n
 Niiranen, Pekka 193n
 Niiranen, P. 390n
 Nikula, Jalmar 433n
Noponen, Martti 211
 Norrmén, P. H. 138n
 Nurmi, Akseli 387n
 Nurmiaho, Lauri 168n, 169n, 186, 203, 344n, 363n, 428n
 Nurminen, Uno 377n, 383n, 384n, 385n, 428n, 446n, 454n, 460n, 462, 466
 Nyman, O. A. 168n, 429
 Oksanen, O. 381n
 Olsen, Halvard 453n
 Oudegeest, Jan 372, 439n
 Paasikivi, J. K. 238n, 248, 249
 Paasivuori, Matti 131, 145n, 164n, 168, 199, 200—203, 205, 207—211, 274, 276n, 278, 283n, 301n, 332n, 335n, 337, 338n, 341n, 349n, 351, 354, 361, 373n, 381n, 382, 386n, 387n, 389n, 390n, 391, 392n, 405, 406n, 409, 410, 411, 413, 414, 426n, 427, 429, 432, 433, 438, 439, 443n, 452n, 453n, 455n, 469n, 470n, 476, 477
 Paavilainen, V. 392n
Paavolainen, Jaakko 149
 Pakkala, H. 382n
 Palmgren, Axel 124n, 406n
 Pekkala, Eino 411, 411n, 446n, 452n, 453n, 454n, 460n, 461n, 462
 Pekkala, Mauno 209, 210, 322n
Peltonen, Matti 58
 Pennanen, Pekka 259n
 Pensas, Otto 401n, 402n
 Pettersson, V. 127, 128
 Pihkala, Martti 133n, 137, 255, 256n
 Pihlman, A. 468n
 Pihlman, Kalle 461n
 Pihlman, Martti 244n
 Pitkänen, Matti 406n
 Puittinen, Matti 208
 Puro, Olavi 210, 211
 Pusa, Eeno 322n
 Puustinen, Antto 133n
 Puustinen, V. 387n
 Pöllänen, M. 434n
 Raatikainen, August 166n, 346n, 391n, 392, 456, 460n, 461n, 462
 Rahja, Eino 361
 Railo, Pekka 425n, 427n
 Ramsay, Henrik 409n
 Ranta, Jaakko 195, 196n
 Rausti, K. J. 175n
 Reinikainen, Oskari 271n
 Relander, Lauri Kr. 283, 415n, 469n, 472n
 Renfors, K. E. 446n
Reuna, Risto 69, 186, 369
 Riekk, Esko 415n
 Rimpiläinen, Matti 110n
 Ritavuori, Heikki 239n, 289n
 Rosenberg, Mauritz 309n, 313n, 327n, 402n
 Rossi, V. 456n
 Ruuth (Ruutu), Yrjö 236, 271, 278
 Rytönen, August 110n, 144n, 338n, 339
 Ryömä, Hannes 96, 97, 164n, 199—202, 206n, 210, 289, 354, 427n
 Räisänen, Yrjö (Sasu Punanen) 201, 205n, 209, 313n, 465
 Räsänen, Antti 454n
 Rönqvist, A. 383n
 Saarinen, Emil 108n, 161n, 191n
 Saarinen, Otto 412n
 Sahramäki, K. 468n
 Salin, Eetu 203n
 Sallila, Emil 199n, 220n, 327n, 436n, 473n, 474n, 480n
 Salmela-Järvinen, Martta 159n
 Salminen, B. J. 322n
 Salo, K. 444n
 Salomaa, Viktor 370n
 Salonen, David 135n, 445n
 Salovaara Väinö V. 168n, 169n, 201,

- 202, 203, 205, 206n, 207, 209, 341n, 350n, 360, 381n, 413, 414, 434n, 436n, 441, 442n, 443n, 447n, 449, 450n, 465n, 466n, 468n, 470n, 471n, 474
- Sarlin, Emil 411
- Sassenbach, Joh. 447n, 448n, 450n, 451n, 472, 473n, 474n, 477n
- Savola, Matti 15
- Schevenels, Walter 477n
- Schauman, Georg 406n
- Schmoller, Gustav 242n
- Seppälä, Hilda 201, 205n, 206n, 207
- Setälä, E. N. 401n
- Siimes, Kaarlo 206n
- Siipi*, Jouko 243
- Sillanpää, Miina 201, 210, 211, 283n
- Siltala*, Juha 255, 261
- Similä, Yrjö 175n
- Sinisalo, Ilmari. 169n, 186, 203, 205n, 320, 350n, 358, 434n
- Sipilä, Ilmari 132n, 133n
- Sirola, Yrjö 199
- Soikkanen*, Hannu 9, 12, 14, 103, 202, 215, 308
- Soponen, Kalle 110n, 130n
- Stenius*, Henrik 69
- Stolt, Hannes 200, 201
- Strand, S. D. 440n
- Ståhlberg, K. J. 237n, 290
- Sulkunen*, Irma 73
- Sundberg, Julius 201, 205
- Sunila, J. E. 259, 280, 305, 306, 401n
- Suometsä, K. 338n
- Suviranta, Bruno 409n
- Sventorzenski, Reinhold 200, 207, 209, 291, 301n, 302n, 304n, 305n, 309n
- Svinhufvud, P. E. 259n, 297
- Tainio, Eino 151n
- Tainio, Taavi 161n, 191n, 193n, 196, 198n, 201, 205, 208, 221n, 225n, 227n, 296, 358n, 381, 382, 425n, 426n, 429, 432, 436n, 470
- Tammi, K. 135n, 445n
- Tanner, William 391n
- Tanner, Väinö 16, 96—99, 148n, 149, 192, 197n, 199, 200, 201, 202, 204—207, 209, 210, 212, 248, 259, 277, 278n, 280—285, 288, 289, 292, 295n, 296, 297, 298, 300n, 301n, 303—306, 308, 309, 310, 311n, 313n, 314n, 318n, 320, 321, 322, 324—327, 328n, 354, 358n, 402, 403, 404n, 405, 406n, 408, 415n, 429, 430, 432, 433, 435, 439n, 441, 470, 479, 480
- Tarkiainen, Otto 468n
- Tervonen, K. 198n
- Therborn*, Göran 21, 24, 282, 482, 483
- Thompson*, E. P. 29, 30
- Thorberg, Arvid 369n, 370n, 373, 439n, 440, 441, 454n, 470n, 475n
- Tiitu, Kustaa 257n
- Toivari, Antti 207
- Toivonen*, Timo 15, 141
- Tokoi, Oskari 78n, 85, 199, 476
- Tranmael, Martin 443n, 455n, 456n, 457, 472n, 474n
- Trotsky, Lev 347
- Tulenheimo, Antti 259
- Tuliniemi, Fanni 171n
- Tunturi, Juho 167n, 468n
- Tuomi, Emil 335n, 341n, 359n, 415n, 462
- Tuominen, Arvo 148n, 149, 150, 168n, 372, 438, 453n, 476n
- Tuominen, Lyyli 445n
- Turkia, Matti 208n, 301n
- Turtola*, Jussi 21, 23, 84, 250
- Typpö, A. 158n
- Typpö, Taneli 391
- Uro, Viljam 203
- Uurtamo, Väinö 461n
- Vaillant, Edouard 76n
- Walden, Rudolf 120n, 132n, 409n
- Valkonen*, Marjaana 14, 331, 458
- Wallenius, Eino 133n
- Valpas, Edvard 202n, 203n
- Vennola, J. H. 233, 235, 239n, 241n, 247n
- Vester*, Michael 44
- Wigforss, Ernst 266, 268
- Viherkoski, V. 428n
- Wiik, Anna 473n
- Wiik, K. H. 76n, 95—99, 110n, 158n, 199, 201, 204, 205, 207, 209, 271, 274, 277, 278, 279, 280n, 283, 284n, 285n, 294n, 285n, 295n, 300n, 301—305, 306n, 307—313, 315n, 318, 319n, 321—324, 326, 327, 328n, 387n, 388, 389n, 390n, 391n, 402n, 416, 417n, 434n, 439n, 440, 441, 442, 443n, 447n,

448n, 450, 451n, 464n, 466n, 467n,
 469, 470n, 472, 473n, 474, 475, 476n,
 477, 479, 480
 Viitanen, Vilho 462
 Viljanen, Emil 337n
 Virkkunen, Paavo 238n
 Virta, Artturi 131n, 145n, 462
 Virta, Ville 389n
 Wirtanen, Atos 476
 Virtanen, Johan 443n
 Virtanen, Väinö 172n, 181n
 Voionmaa, Tapio 285n, 306n, 311n,
 373n, 420n
 Voionmaa, Väinö 200, 205n, 210, 270,
 271, 274n, 276n, 285n, 306n, 311n,
 319n, 373n, 420n
 Vuokila, Konsta 340n
 Vuolijoki, Sulo 201
 Vuolijoki, Väinö 94n, 199, 210, 404n
 Vuorela, Lilli 133n
 Vuori, Eero A. 277, 278, 325n, 336, 374,
 390n, 391n, 418, 419, 420, 422, 481
 Vuorio, Santtu 171n, 379n, 445n
 Vuorio, Väinö 171n, 182n, 366, 367,
 368n, 370, 383n
 Vuoristo, Juho 206, 207, 382n
 Väisänen, Matti 150n, 151n, 167n, 168,
 254, 272n, 335n, 341, 342, 343, 358n,
 360, 361n, 362, 363n, 367, 373, 364n,
 378n, 379n, 409, 410n, 411n, 428n,
 445n, 446n, 447n, 452n, 458n, 460n,
 466
 Väistö, Oskari 429n
 Välläri, Niilo 296, 361, 374n, 462
 Åhlström, Axel 207, 209, 466n, 467n

